This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

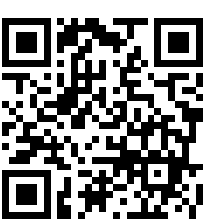

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

Library
of the
University of Wisconsin

General Library System
University of Wisconsin - Madison
728 State Street
Madison, WI 53706-1494
U.S.A.

Digitized by Google

Digitized by Google

Fjärde delen. Senare bandet.

ILLUSTRERAD SVENSK LITTERATUR HISTORIA

HENRIK SCHÜCK OCH KARL WARBURG

ANDRA OMARBETADE OCH UTVIDGADE UPPLAGAN

STOCKHOLM · HUGO GEBERS FÖRLAG

Digitized by Google

Digitized by Google

ILLUSTRERAD SVENSK LITTERATURHISTORIA

AF

HENRIK SCHÜCK OCH **KARL WARBURG**

PROFESSOR VID UPSALA UNIVERSITET PROFESSOR VID STOCKHOLMS HÖGSKOLA

ANDRA OMARBETADE OCH UTVIDGADE UPPLAGAN

FJÄRDE DELEN

SVERIGES LITTERATUR UNDER REALISMENS OCH EFTERHUMANISMENS SAMT NATURALISMENS TID

(FRÅN SLUTET AF 1830-TALET TILL INEMOT SEKELSKIFTET)

SENARE BANDET

AF

KARL WARBURG

STOCKHOLM

HUGO GEBERS FÖRLAG

Digitized by Google

TRYCKT PÅ CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM 1916 · KONSTNÄRLIG UTSMYCKNING AF INGEBORG UDDÉN · PAPPERSLEVERANTÖR: J. H. MUNKTELLS PAPPERSFABRIKS AKTIEBOLAG, GRYCKSBO · KLICHÉER FRÅN GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALT

Digitized by Google

212797
AUG 31 1917
X52P
SCH7
2

X52P
SCH7
1911
v.4
2

IC80248

FJÄRDE DELENS SENARE BANDS INNEHÅLL.

Sid.

Runeberg och den svensk-finska dikten ..... 1—58

Finland 1809—1830. Runeberg. Runebergs barndom och första ungdom. Första diktförsök. Vid Åbo universitet. I Tavastland. Åter i Åbo. I Helsingfors. Debut som skald. »Svartsjukans nätter». Smådikter »Idyll och epigram». Dikternas mottagande. »Elgskyttarne». »Grafven i Perrho». Lördagssällskapet. Helsingfors Morgonblad. Dikter, andra samlingen. »Molnets broder». »Den döende krigaren». »Hanna». Småberättelser. »Trädgårdsmästarens bref». Legender. Flyttningen till Borgå. Runebergs dikters mottagande i Sverige. »Julqvällen». »Nadeschda». Nya svenska uttalanden. Tredje diktsamlingen. »Kung Fjalar». Snellmans kritik och Runebergs svar. Svenska kritiken af Kung Fjalar. »Kungarne på Salamis». »Fänrik Ståls sägner». Första samlingen. Freys anmälan af Fänrik Stål. Almquists anmälan. Runebergs popularitet i Sverige. Besök i Sverige. Fortsatt diktning. Psalmboksarbetet. Fänrik Stål, andra samlingen. Dramatisk diktning. Lefnadsafton. Slutord. Nervander. Cygnæus. Stenbäck. Topelius.

Svensk lyrik och versepik..... 59—192

Nyblom, Malmström, G. L. Silverstolpe m. fl. — Strandberg, Sturzen-Becker, von Braun, Sehlstedt m. fl. — Wennerberg, F. A. Dahlgren. — 1850-talets epigoner.

Upsala. Nybom. Ungdomstid. »Byron i Grekland». »Sista natten i Alhambra». Smärre dikter. »Samlade dikter». Nyboms förfall. Fosterländska tidsdikter. Hjärtesorg. Sångarfärder. I Västerås. Ny sångarfärd. Malmström. Ungdom. »Ariadne». »Fiskarflickan vid Tynnelsö». »Eos»-kretsen. »Linnæa Borealis». Prisbelöning af »Angelika». Studier. »Dikter». Öfverger filosofien. Utländsk resa. Mottagandet af Malmströms diktning. »Hvi suckar det så tungt uti skogen?» »Ödmjuker er». »Främlingen». »Angelika»-elegierna. »Stafkarlen». »Fosterlandet» m. fl. »Julianus». »Resebilder». Upphörd alstring. Senare lefnadsöden. »Ensligheten». Slutord. G. L. Silverstolpe. Upsalatid. Senare lefnad. Diktning. Andra Upsala-diktare. Lund. Strandberg (»Talis Qualis»). Barndom och ung-

Digitized by Google

Sid.

dom. Politisk lyrik. Sången till Hans Jansson. Öfversättningar från tyska. Studentmötesdikter. »Ur svenska hjärtans djup» m. fl. »Vaticinium». »Sånger i pansar» utgifvas. Mottagandet af »Sånger i pansar». Intrycket på ungdomen. Strandbergs osäkra ställning. Strandberg lämnar Lund. 1848 års stämningar. »Vilda rosor». Strandberg under 1850-talet. »Luther». »Sveaborg». »Vårt fria ord». Fosterlandsdikten. »Lappen på hemväg». »Mitt döda barn». Resor. Öfversättningar från Byron. Strandbergs senaste skede. Förändrad ståndpunkt. Hans senaste skaldskap. Tillfällighetsdikter. »Fanny». Smärre bilder ur lifvet. Sista dikter. Slutord. — Öfriga Lundasångare. Otto Lindblad. Sätherberg. Andra Lundadiktare. »Afze». Sommelius. Sturzen-Becker. Poetiska förstlingar. »Min fattiga sångmö». Politiska dikter. Realistiska genrebilder. Småberättelser på vers. Diktsamlingens mottagande. Sturzen-Becker i Lund. Tidsdikter under 1840-talets senare hälft. Inflytanden från Winther och Byron. Metrisk förnyelse. »Samlade arbeten». »Grefvinnan Gruffiakin». »Claus Störtebecker». »John Faa» m. fl. »Förborgadt». »Kaczimira». Stilen i de berättande dikterna. »Stycken i små ramar». Sturzen-Beckers ställning i litteraturen. Kandidatur till Akademien. Slutord. von Braun. Lefnadsöden. Börjande skriftställarskap. Författardebut. Nya diktsamlingar och kalendrar. Känslosamt inslag. »Mitt konterfej». Andra allvarliga dikter. Satir. Litterär polemik. Nyare samlingar. Senare lefnadsöden. Brauns bref. Personlighet. Förkomna dikter. Slutord. Andra politiska poeter. Sehlstedt. Wennerberg. Ungdomsöden. Fosterlandssånger. I Juvenalernas krets. Juvenalsånger. »De tre». Gluntarne. Gluntarnes emottagande. Musiken. Senare lefnadsöden. Senare diktning. F. A. Dahlgren. Tidigare lefnadsöden. Visorna. Dialektdiktning. Senare verksamhet. Thomasson. 1850-talets skalder. Thekla Knös. Scherini. K. G. Strandberg. Sander. Nyblom. Robert v. Kræmer. Bjursten. Oscar Fredrik. Karl XV. Fr. Grafström m. fl. Öman. Diktarinnor. Poetiska öfversättningar. Nils Lovén. K. A. Kullberg. Arfwidssons Ossian. Omans Milton.

Dramatiken ..... 193—242

Teatern och den svenska dramatiken. Nya Teatern. Historiska skådespel. Börjesson. »Erik den fjortonde». »Erik den fjortondes» mottagande. »Erik den fjortondes son». »Solen sjunker». »Ur Karl XII:s ungdom». »Brödraskulden». Slutord. Hyltén-Cavallius. Pehr Sparre. Ridderstad. August Blanches »Engelbrekt». Finland. Topelius. Wecksell. Öfriga historiedramer. Hedberg. »Bröllopet på Ulfåsa». Samtidsskådespel. Blanche. »Läkaren». »Jernbäraren». Jolin. »Mäster Smith». »Barnhusbarnen». »Smädeskrifvaren». F. A. Dahlgrens »Vermländingarne». Mottagandet. Lust-

Digitized by Google

Sid.

spel och vådevill. Böttiger. Blanche. »Hittebarnet». »Ett resande teatersällskap». Cramær. Jolin. Moqvist. Hedberg. Dramatiska öfversättningar. Shakspere. Karl August Hagberg. Shakspere på svensk scen. Hagbergs senare verksamhet. Andra dramatiska öfversättningar.

Nya strömningar i utlandet och deras återverkan å svenska förhållanden ..... 243—326

Svensk tidskriftslitteratur efter 1860.

De politiska strömningarna. Napoleon III. Bismarck och hans politik. Kulturkampen. Socialdemokratien. »Katedersocialismen». Österrike. Franska republiken. England. Ryssland. Internationella rörelser. Kulturrörelser. Naturvetenskapen. Darwin. Tysk filosofi, historie- och litteraturforskning. Fransk filosofi och litteraturforskning. Engelsk filosofisk och historisk forskning. Nietzsche. Fransk skönlitteratur. Italien. Tysk vitterhet. Engelsk vitterhet. Rysk litteratur. Norsk litteratur. Dansk litteratur. Svenska förhållanden. Religiösa frihetsrörelser. Kulturella rörelser. Tidskriftslitteraturen under 1860—70-talen. 1880-talet.

Viktor Rydberg ..... 327—366

Barndom och ungdom. Förstlingsromaner. I Göteborg. Rydberg och Hedlund. Om »tidens brist på poesi». Rydbergs ställning till nyromantiken. Teologisk och filosofisk ståndpunkt. Politisk ståndpunkt. Skönlitterär alstring. »Benoni Strand». »De vandrande djäknarne». »Fribytaren på Östersjön». »Singoalla». »Den siste athenaren». Mottagande af »Den siste Athenaren». Flora-dikterna. »Bibelns lära om Kristus». »Medeltidens magi». Deltagande i kyrkomötet. Melankolisk stämning. Nya upplagor. »Bilder ur Faust». Riksdagsmannaskap. Ny fart i journalistiken. Nordisk nyväckelse. Språkrensning. »Lille Vigg». Resa. »Romerska sägner». »Romerska dagar». Dikter 1875—82. Förändrad lefnadsställning. Filosofiska föreläsningar. »Läran om de yttersta tingen». Mytologiska studier. Flyttning till Stockholm. Rydberg och de nya strömningarna. »Barndomspoesien». »Grubblaren». »Vapensmeden». Andra diktsamlingen. Sista dikter.

Snoilsky, »Signaturernas» krets och deras samtida ..... 367—420

»Namnlösa Sällskapets» krets. Snoilsky. Ungdom. Ungdomsdiktning. Winthers inflytande. Vistelse i södern. Italienska dikter. I Spanien. Vistelse i Frankrike. Hemkomst. »Dikter», 1869. »Sonetter». Krisen 1879. Vistelse i utlandet. Ny diktning. »Nya dikter». »Tankar och toner». »Sagor och syner». »Svenska bilder». Diktning 1881—83. Social diktning. Diktning 1883—1885. Uttalanden om diktkonsten. Besök i hemlandet 1885. Dikter 1885—87. Återflyttning till Sverige. Sista år. Slutord. Björck.

Digitized by Google

Sid.

Wikner. Klockhoff. Ödman. Östergren. Bäckström. Andra dramatiker. Wirsén. Lefnad. Diktning. Litteraturkritik. Akademisekreterare N. Gellerstedt. Scholander. Fr. Holmgren. Modin. Hultin m. fl. Rosaura Carlén m. fl. Starbäck m. fl.

August Strindberg. Till 1890-talets början ..... 421—522

Barndom. Studentåren 1867—72. »Fritänkaren». »Hermione». Vistelse i Upsala. »I Rom». »Den fredlöse». Strindberg och Karl XV. I Stockholm. Publicist. »Ån Bogsveigs saga». Intryck under första Stockholmstiden. »Mäster Olof», första dramat. Missmodsstämning. Akademiexemplaret af Mäster Olof. Mäster Olofs mellantexter. Lefnadsförhållanden. Bibliotekstjänst. »Mäster Olof», sista versionen. Öfrigt författarskap 1872—77. Giftermål. »Från Fjerdingen och Svartbäcken». »Röda rummet». »Gillets hemlighet». »Mäster Olof» å scenen. »Gamla Stockholm». »Svenska folket». »Det nya riket». »Lycko-Pers resa». »Herr Bengts hustru». »Svenska öden och äfventyr». »Dikter». Afresa till utlandet. »Sömngångarnätter». Björnson och Strindberg. Strindbergs radikala Rousseauism. »Likt och olikt». »Samvetskval». »Giftas». Åtalet. Björnsons ingripande och brytningen med honom. Strindberg inför rätta. Patologisk själskris. Alstring 1885. Giftas II. »Fabler». Brefväxling med Heidenstam. »Société de Stockholm». »Bland franska bönder». Ekonomiska förhållanden. Frågan om enskildt »digtergage». »Tjänstekvinnans son». Äktenskapliga förhållanden. »Le plaidoyer d'un fou». »Hemsöborna». »Skärkarlslif». Dramatiska planer. »Marodörer»-»Kamraterna». »Fadern». I Danmark 1887—89. Holtevistelsen. Ljusning i äktenskapet. Aristokratisk individualism. Nietzsche och Strindberg. »Tschandala». Beundrare för Poe. Nya dramatiska teorier. »Fröken Julie». »Fordringsägare». Försöksteatern. »Blomstermålningar och djurstycken». Hemkomst. »I hafsbandet». »Likvakan i Tistedalen». Nya enaktare. Uttalande om naturalism. Ny utresa. Kemiska intressen. Litterär dödtid. Slutord.

Öfriga »åttitalsförfattare», — Fröding ..... 523—597

Anne Charlotte Leffler. Ungdom. Tidigare dramer. »Ur lifvet». »Sanna qvinnor». »Hur man gör godt.» »En sommarsaga». Smärre noveller. Nytt giftermål. »Kvinnlighet och erotik II». Slutord. Viktoria Benedictsson. Tidigare lefnadsöden. »Från Skåne». »Pengar». Besök i Stockholm. Brytning med hemorten. I Köpenhamn. »Final». »Fru Marianne». »Folklif och småberättelse». Ekonomiska svårigheter. Katastrofen och dess förebud. Slutord. Alfhild Agrell. Nordensvan. Ernst Lundquist. Geijerstam. Tidigare noveller. »Erik Grane». »Pastor Hallin». Nya folklifsnoveller. Dramatisk verksamhet. Litteraturkritik. Ny

Digitized by Google

Sid.

riktning. »Medusas hufvud». »Vilse i lifvet». »Äktenskapets komedi» m. fl. »Boken om lille bror.» »Kvinnomakt» m. fl. Slutord. Levertins tidigare skede. »Småmynt». »Konflikter». Litterära stridsinlägg. »Lifvets fiender». Tor Hedberg. Lundegård m. fl. Mathilda Roos m. fl. Mathilda Kruse-Malling. Hilma Angered Strandberg. Anna Wahlenberg. Bondeson. Bondehumoresker och folklore. »Chronschough». »Sigurd»-Hedenstierna. Molander m. fl. Bååth. Ola Hansson. K. A. Melin. Fallström. Fredin m. fl. Josephson. Tavaststjerna m. fl. Fröding. Ungdom. Tidningsverksamhet. Vistelse i Tyskland. »Parken». Åstetiska uppsatser. »Guitarr och dragharmonika». »Nya Dikter». »Räggler och paschaser». Sjukdom. Bref till Rydberg. »Stänk och flikar». Åtalet mot »Stänk och flikar». »Nytt och gammalt». »Efterskörd». »Reconvalescentia». Slutord.

Öfversikt öfver nittiotalets skede ..... 598—627

Heidenstam. Levertins senare skede. Selma Lagerlöf. Hallström. Karlfeldt. Hjalmar Söderberg. Sophie Elkan. Jane Gernandt-Claine. Pelle Molin. Forslund. Helena Nyblom. Anna Maria Roos. Kléen. Wallengren. Vetterlund m. fl. Gustaf Janson. Engström m. fl. Strindbergs senare skede. Ellen Key. Poetiska öfversättningar.

Litterära annaler ..... 628—631

Litteraturhänvisningar ..... 632—665

Tillägg ..... 665—667

Rättelser 667

Personregister 668

Sakregister 677

Digitized by Google

FÖRTECKNING ÖFVER ILLUSTRATIONERNA.

Bilagor.

Sid.

Joh. Ludv. Runeberg. Oljemålning af Karl Mazér, från 1837. Studenthuset i Helsingfors ... 16
Bref från Runeberg till J. J. Nordström. (I Kgl. Bibl:s autografsamling) ... 32
Z. Topelius. Efter fotografi ... 56
J. Nybom. Efter litografi i Nordstjernan 1845 ... 64
Början af bref från Johan Nybom, dagtecknadt 15 oktober 1850. (I författarens autografsamling) ... 72
B. E. Malmström. Efter litografi ... 80
Början af bref från B. E. Malmström till Bergstedt. (Har tillhört framlidne riksarkivarien Malmström) ... 88
Carl Vh. Aug. Strandberg. Efter litografi från 1860 ... 104
Den första kortare texten till »Vårt fria ord», senare omarbetad. (Autograf i Kungl. Biblioteket) ... 112
Autograf af O. P. Sturzen-Becker från 1867 ... 136
Wilh. von Braun. Efter litografi af A. J. Salmson 1843 ... 144
Början af bref från W. v. Braun, dagtecknadt Karlshamn och Asarumsdal 19 dec. 1859. (I författarens autografsamling) ... 152
Gunnar Wennerberg. Litografi af P. Gemzoe efter daguerreotypi af P. Lindberg 168
F. A. Dahlgren. Oljemålning 1851 af Uno Troili i Dahlgrenska familjens ägo ... 176
Joh. Börjesson. Efter litografi i Nordstjärnan 1847 ... 200
Karl August Hagberg. Efter litografi ... 240
Hippolyte Taine. Efter tafla af Leon. Bonnat ... 256
Georg Brandes. Efter fotografi ... 256
Herbert Spencer. Efter fotografi ... 256
Friedrich Nietzsche. Efter fotografi ... 256
Alexander Dumas den yngre. Efter fotografi ... 272
Emile Augier. Efter fotografi ... 272
Gustave Flaubert. Efter fotografi ... 272
Emile Zola. Efter fotografi ... 272
Mary Ann Evans (George Eliot). Efter fotografi ... 280
Gottfried Keller. Efter radering af Karl Stauffer-Bern ... 280
Paul Heyse. Efter fotografi ... 280
Gerhard Hauptmann. Efter litografi af Hans Fechner ... 280
Leo Tolstoi. Efter träsnitt ... 288
Ivan Turgenjev. Efter målning af Ilia Répin ... 288
Björnstjerne Björnson. Efter fotografi ... 288
Henrik Ibsen. Efter fotografi ... 288

Digitized by Google

Sid

Viktor Rydberg 1858. Ur en gruppdaguerreotypi af P. M. Lindstedt 336
Viktor Rydberg. Efter fotografi 1876 af Joh. Jæger..... 352
Början af ett bref från V. Rydberg till S. A. Hedlund $^{23}/_{2}$ 1890 360
Del af bref från Snoilsky till sedermera statsrådet H. Wikblad 372
Karl Snoilsky. Efter fotografi 1883..... 384
Bref från Snoilsky till författaren..... 392
K. D. af Wirsén. Efter träsnitt ur Ny Illustrerad Tidning..... 404
Autograf af Karl David af Wirsén. I förlagets ägo..... 412
Bref från August Strindberg till författaren..... 440
August Strindberg, ungdomsporträtt 448
Första sidan af August Strindbergs manuskript till »Röda rummet». Kungl. Biblioteket 456
Anne Charlotte Leffler. Efter fotografi 528
Victoria Benedictsson (»Ernst Ahlgren»). Efter fotografi..... 536
Gustaf af Geijerstam. Efter fotografi 548
Bref från Gustaf af Geijerstam till författaren 552
Tor Hedberg. Efter fotografi 556
Aug. Bondeson. Efter fotografi 560
A. U. Bååth. Efter fotografi..... 568
Gustaf Fröding. Teckning af K. E. Törner. Tillhör Red. af Ord och Bild 584
Faksimile af Bref från Fröding till Viktor Rydberg. Kgl. Bibl..... 592
Verner von Heidenstam. Efter målning af Oskar Björck. Tillhör H. K. H. Prins Eugen 600
Oskar Levertin Efter målning af Carl Larsson 1906. Tillhör bokförläggare K. O. Bonnier 604
Selma Lagerlöf. Efter fotografi 608
Per Hallström. Efter fotografi 610
Erik Axel Karlfeldt. Efter fotografi 612
Hjalmar Söderberg. Efter målning af Gerda Wallander 1916 614
August Strindberg. Efter oljemållning af Richard Bergh 1905. Tillhör bokförläggare K. O. Bonnier 618
Ellen Key. Efter oljemålning af Hanna Pauli. Tillhör prof. Ivar Bendixson..... 624

Illustrationer i texten.

Titelvignett till första samlingen af Runebergs dikter 1
»Fänrik Stål» och Runeberg. Efter Aug. Malmströms teckning..... 5
Titelbild till originalupplagan af »Hanna» (1836) 16
Runeberg och hans söner på andjakt. Teckning af J. Knutson..... 20
Titelblad till Fänrik Ståls sägner..... 32
Runeberg. Litografi efter R. W. Ekmans porträtt 1849 33
Runeberg. Efter fotografi 1861 44
Runeberg, hans maka och sonen Fredrik på trappan till Kroksnäs 1861 46
Landshöfdingen. Oljemålning af Albert Edelfelt 1899 48
Runeberg på de sista åren. Efter fotografi 1875..... 49
Lars Jakob Stenbäck. (Ur »Finland i 19:de seklet») 56
Medalj slagen öfver Runeberg 58
Odenslund. Ritad efter naturen af M. G. Anckarsvärd 1853 59
Johan Nybom (1842). Teckning af Maria Röhl 73
Linnæa Borealis 78
Hvi suckar det så tungt uti skogen? Anfangsvignett af J. Aug. Malmström..... 84

Digitized by Google

Sid.

G. L. Silverstolpe. Efter porträtt af L. von Knorring, född Lagerheim och litografi af J. Cardon 94
Självkarrikatyr af Silverstolpe. Ur bref till postmästaren öfverste Troili i Malmö i förf:s autografsamling 96
K. V. A. Strandberg. Miniatyrmålning från hans studenttid 102
Baksidan af omslagsvignetten till Originalupplagan af Talis Qualis' »Sånger i pansar» 105
Sten Stures död. Målning af K. G. Hellqvist, illustrerande motivet i »Riksskymning» 1880 113
Strandberg på äldre dagar. Efter stålstick från 1870-talet 116
De små nattvardsbarnen. Illustration af Carl Larsson. Träsnitt ur Fehrs »Evighetsblommor», 1881 117
Otto Lindblad. Litografi efter teckning af Geskel Saloman 120
Herman Sätherberg. Litografi från 1840-talet 121
Anders Johan Afzelius. Porträtt från 1847 124
Titelvignett till »Basaren» 130
O. P. Sturzen-Becker. Ur »Nordstjernan» 1846 136
O. P. Sturzen-Becker. Efter daguerreotyp från 1850-talet 138
Gammalt kopparstick föreställande Claus Störtebecker 139
W. v. Braun fiskande på Lidingön. Teckning af J. W. Wallander 146
Wilhelm von Braun. Ur illustrerad Tidning 1860 152
Illustration ur »Lite' nytt till julen» 154
Elias Sehlstedt. Porträtt efter fotografi från skaldens senare år 158
Gunnar Wennerberg ligger och läser. Teckning af Brynolf Wennerberg. (Musikhistoriska museet) 160
»De tre» (Beronius, Wennerberg, Hwasser.) Teckning af John Arsenius i Upsala universitets bibliotek 165
Titelblad till Gluntarne 169
Wennerbergs manuskript till »Hör oss, Svea!» 170
Gunnar Wennerberg. Efter fotografi från 1891 172
Thekla Knös. Efter fotografi 179
K. R. Nyblom. Efter fotografi från 1863 183
Herman Bjursten. Efter träsnitt i Ny Ill. Tidning 1866 185
Oskar Fredrik. Efter fotografi från 1850-talet 188
Svenska Akademiens medalj öfver »Talis Qualis» 192
»Nya teatern» 1842. Efter träsnitt i Svea för 1850 193
Julius Wecksell. Efter porträtt från första studentåret 214
Frans Hedberg. Ur Ny Ill. Tidning 1872 220
Dahlqvist som Birger Jarl. Teckning af J. W. Wallander i Litogr. Alleh. 1865 222
Johan Jolin. Litografi ur Nordstjärnan 1847 225
August Blanche på gamla dagar. Efter litografi 230
Fredrik Deland såsom Konjander. Ur Blanches dramatiska arbeten illustrerade af Jenny Nyström 232
E. Swartz som Hamlet. Litografi efter teckning af A. G. Hertzberg 1853 240
Charles Darwin. Efter fotografi 243
Stora Hamngatorna i Göteborg 1559. Ur »Göteborg med dess omgifningar» med text af Viktor Rydberg 327
Rydberg i början af 1850-talet. Efter daguerreotypi 330
Singoalla och Erland. Ur den af Carl Larsson illustrerade upplagan 337
Omslaget till första upplagan af »Den siste Athenaren» 339

Digitized by Google

Sid.

Rydbergs autograf. Namnsedel 343
Klockorna, bild af Fr. Schwartz. Ur »Ude og Hjemme» 355
V. Rydberg. Efter fotografi från slutet af hans lif 359
Kung Erik och Karin. Teckning af Edelfelt till Snoilskys dikt 367
Titelblad till »Sånger och berättelser» 368
Snoilsky vid studentmötet 1862 371
Snoilsky 1864. Efter teckning af S. Falkman 373
»Stenbocks kurir». Efter Edelfelts bild 381
Karl Snoilsky 1898. Efter fotografi 393
Ernst Björck. Efter litografi 396
Pontus Wikner. Efter målning af G. v. Rosen i Göteborgs Nation i Upsala 397
Edvard Bäckström. Efter träsnitt af G. Forssell 401
Karl David af Wirsén på äldre dagar. Efter fotografi 409
A. T. Gellerstedt. Träsnitt af Justus Peterson efter fotografi omkr. 1888 415
Fredrik Vilhelm Scholander. Efter fotografi 417
August Strindberg. Byst af Carl Eldh. Nationalmuseum 421
August Strindberg 1870. Efter fotografi 424
Titelblad till »Mäster Olof» 1878 446
Omslag till »Från Fjerdingen och Svartbäcken» 448
Titelbladet till första upplagan af »Röda rummet» 450
August Strindberg 1879. Efter fotografi af C. & I. du Jardin, Stockholm 452
Hillberg som Gerdt bokpräntare. Teckning af V. Andrén 458
Illustration ur »Gamla Stockholm» föreställande en musikalisk aftonunderhållning i stadsmajoren Zacharias Strindbergs hem omkring 1825 459
August Strindberg 1884. Efter fotografi af Otto i Paris 482
Siri Strindberg, f. von Essen. Efter fotografi 1887 496
Strindberg i Schweiz. Efter fotografi 497
Emil Hillberg som »Ryttmästaren» i Fadren 504
August Strindberg 1888. Efter fotografi 511
Gustaf Fröding omkring 1892 523
Porträtt af Anne Charlotte Leffler omkring 1870 525
Alfhild Agrell 1882 545
Georg Nordensvan. Ungdomsporträtt 549
Alfred Hedenstierna. Efter fotografi 565
Ola Hansson. Efter fotografi 571
K. A. Melin. Efter fotografi från 1882 573
Daniel Fallström. Efter fotografi 575
Ernst Josephson. Efter fotografi 577
Tavaststjerna. Efter målning af Edelfelt 579
Heidenstam som Hans Alienus. Målning af Hanna Pauli 598
Vignett af Georg Pauli till Selma Lagerlöfs »En herrgårdssägen» 628
Vignett af Olle Hjortzberg till Oskar Levertins dikt »Drömda städer» 632
Svenska Akademiens Nobelmedalj 667

Digitized by Google

Digitized by Google

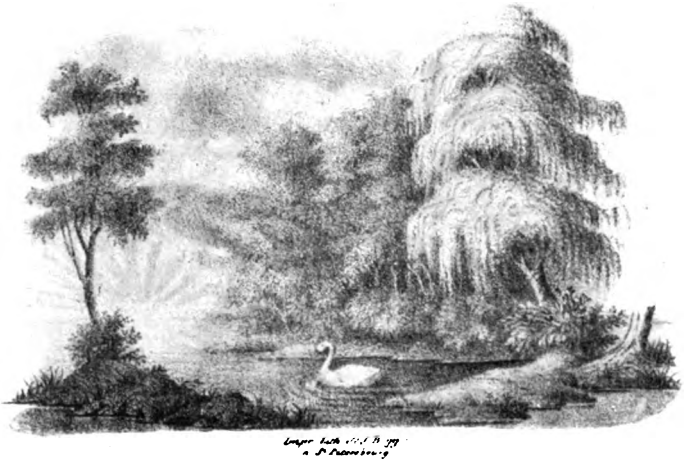

Titelvignett till forsta samlingen af Runebergs Dikter.

Runeberg och den svensk-finska diktен.

Det program, som omkring 1830 från skilda håll och i olika ordalag uppställts såsom mål för samtidens poesi nämligen att »uppfatta och samla verklighetens poetiska element», eller att »förena idealitet och verklighet, inre själsskönhet och yttre naturskönhet», realiserades främst af en stor skald utanför Sveriges landamären, den där utvecklat sin litterära åskådning och sin skaldepersonlighet under helt andra förhållanden och på annat sätt än de samtida i Sverige. Det var **Johan Ludvig Runeberg.**

Finland 1809—1830.

Olika voro de stämningar gentemot det forna moderlandet, som rörde sig inom finska bröst årtiondena efter skilsmässan från Sverige. Ofvan (IV: 63) hafva exempel anförts både på bitterhet och tillgifvenhet.

Men hur än stämningen var gentemot det förflutna och mot de forne landsmännen, så gällde det nu dock främst Finlands framtid, danandet af dess kultur på egen botten. Storfurstendömet var ej längre en svensk provins, det ville ej häller varda en rysk.

De nyvaknande nationalitetssträfvandena i Europa, som stodo i samband med Napoleonskrigen, gåfvo sig äfven uttryck uppe i Suomi, men fingo en säregen karaktär på grund af landets tvänne befolkningselement med två olikartade språk.

Digitized by Google

I tidskriften Aura offentliggjorde en klassisk språkman Johan Jakob Tengström, brorson till ärkebiskopen, 1817—1818 en märklig artikel »om några hinder för Finlands litteratur och kultur», där han pekade hän på den uppgift, som förelåg för den bildade befolkningen att med bevarande af sitt svenska modersmål kärleksfullt omfatta den finska befolkningens språk, saga, sång och seder och förbättra dess undervisning till fromma för en fosterländsk bildning, som enade båda folkelementen.

Den latinske filologen Linsén gjorde i sitt blad Mnemosyne gällande tidens spekulativa teori om nationen såsom ett självständigt väsen, hvilket borde utveckla sina egenheter, och den från Upsala återvände Adolf Ivar Arwidsson sökte i Åbo Morgonblad drifva mera vidtgående teorier om bannlysande af allt »utländskt» såsom endast bortblandande nationaliteten, hvars egenheter på något mystiskt sätt borde utvecklas.

I rent poetiskt afseende voro likväl de första årtiondena efter skilsmässan märkligt sterila. Sedan Franzén år 1811 bosatt sig i det gamla Sverige, var Finland länge utan någon diktning af betydenhet.

Hans lärjunge, den ofvan nämnde J. G. Linsén (f. 1785, professor, Runebergs blifvande gynnare, † 1848) hade visserligen uttalat den förhoppningen, att Franzéns älskvärda minne likt en tempellåga skulle lifva Finlands unge vitterlekare vid deras vittra försök och att någon fläkt af hans anda skulle kännas i deras dikt. Men hans egen poesi såsom exempelvis »Den finska fosterbygden» var egentligen mera uttryck för fint bildad akademisk smak än för poetisk ingifvelse.

Mera liflig var en annan af de unge poeterna, den af goticism och fosforism starkt påverkade Adolf Ivar Arwidsson (f. 1791, † 1858 som kgl. bibliotekarie i Stockholm), en stormfågel med en något påtagen nordisk urkraft och många grannlåter, hvars poetiska intressen dock fingo vika för de politiska, intill dess hans oförsiktighet tvang honom att lämna landet och flytta till Sverige, där han kom att intaga en ansedd ställning och deltog i det litterära arbetet bl. a. såsom utgifvare af de Rääfska folkvissamlingarna. Den mest alsterrike inom detta släktled var Axel Gabriel Sjöström (f. 1794, professor, † 1846), en eklektiker, som efterbildade olika manér alltifrån Franzén till göter och fosforister och som vann ett visst namn i Finland såsom tidens egentlige »poeta», särskildt anlitad vid högtidligare tillfällen och fester.

Runeberg.

Finlands diktning väntade alltjämt sin storman. Till det af Sjöström redigerade bladet Åbo Tidningar inlämnade emellertid år 1826 en tjugutvåårig student ett poem »Till Solen», frukten af en pantlek. Redaktören ändrade det själfrådigt, hvilket harmade den unge poeten. Då någon omnämnde detta, fann man det mäkta underligt. Det borde varit en heder för honom att få sin dikt korrigerad af en sådan skald som A. G. Sjöström. Studenten hette Runeberg.

Runebergs barndom och första ungdom.

Johan Ludvig Runeberg föddes i Jakobstad den 5 februari 1804. Liksom Franzén och Choræus, liksom Topelius och Stenbäck var han alltså österbottning. »Det brukar växa poesi i Österbotten», skref han på gamla dagar. Men

Digitized by Google

var han född i finskt land, så var hans släkt dock gammal svensk. Stamfadern, hans farfarsfarfar, var en jämtländsk karolin, som omkom i Armfeltska fälttåget 1718. Hans son var präst och gift med en dotter till ett franskt hugenottpar. Bland deras barn voro tvänne framstående ämbetsmän och nationalekonomiske författare. En tredje broder till dessa var en landtmätare, som flyttade öfver till Finland, där han ingick gifte med en prostdotter ur den Tengströmska släkten. Hans son var Lorens Ulrik Runeberg, sjökapten och skeppsredare i Jakobstad. I sitt gifte med Anna Maria Malm, rådmans- och handelsmansdotter, af en direkt inflyttad svensk släkt, hade denne sex barn, tre af hvart kön, bland hvilka Johan Ludvig, den sedan vidtfrejdade skalden, var äldst. De ekonomiska förhållandena i hemmet, som till en början varit någorlunda tillfredsställande, försämrades genom motgångar, hälst sedan fadern år 1821 fått slag, hvarefter han låg bunden sju år vid sjukbädden.

Kapten Runeberg var en man med rika bildningsintressen och håg för studier. Han gladdes åt äldste sonens vackra anlag och intresserade sig för hans vittra lärospån, som han tuktade och ansade. Hans önskan att få lefva så länge, att han finge se hvad det blefve af Ludvig, gick dock ej i uppfyllelse. Han dog 1828. Modern var mera obildad, men ägde poetiskt sinne, vacker sångröst och en viss »Lust zum Fabulieren», var för öfrigt fantasifull, en smula vidskeplig, hjärtegod, men föga praktisk.

Runebergs barnaår äro förknippade med minnena af de historiska tilldragelser, som skänkt ämnen åt hans berömdaste diktcykel, krigshändelserna 1808—9. Två skepnader, som han senare besjöng, hade han sett såsom 4—5-åring. Den ene var Kulneff, den ryske krigaren, som t. o. m. infann sig i hans eget barndomshem och brukade godlynt lyfta upp pojkvaskern och placera honom i en kakelugnsnisch; den andre var von Döbeln — fritänkaren — som han mindes, då denne knöt näfven mot himlen, därför att den icke bestod ett efterlängtadt regn, som kunde binda dammet.

Åtta år gammal kom Runeberg till trivialskolan i Uleåborg, där han bodde två år hos sin farbror, en tullförvaltare; efter dennes död måste han återvända hem; 1815 sattes han i Vasa skola, från hvilken han 1822 dimitterades till universitetet. Skicklig i sina studier innehade han primusplats i skolan, men var ingen plugghäst och glömde för boken hvarken glädjen eller lifvet i naturen; dessutom var han ett stycke upptågsmakare, icke olik »generalen» och »trumslagaren» i den lilla berättelsen »Eldsvådan» som ger uttryck åt en hurtig, varmhjärtad, nobel skolpojksuppfattning med ett drag af bångstyrighet.

Första diktförsök.

Redan under skoltiden pröfvade Runeberg sina poetiska anlag, närmast under intryck från äldre och yngre gustavianske skalder. Bortsedt från mera groteska dikter som en mustig Bellmansimitation om »Scholan», finna vi honom följa de mest högstämde gustavianerna i spåren. En dikt om »Försynen» — från 1822, det år han blef student — är typisk; den unge Runeberg plågas af problemet om det ondas öfverensstämmelse med Guds allgodhet och allmakt och spörjer först, i anslutning till Lidner, om Försynen verkligen med ett tigerhjärta finner fröjd i sina söners smärta, för att likväl till sist fördöma den lära, som i Försynen ser en

Digitized by Google

tyrann, och med en Leopold eller Valerius åberopa »Titi själ och Deciernas styrka», de där väl icke kände skaparen men dock ådagalade »dygder» utan att hoppas på lön.

I erotiska dikter visar Runeberg snarast frändskap med Choræus och den af honom högt beundrade Franzén. Dessa poem äro riktade till hans första ungdomsflamma, Fredrika Juvelius, en skolkamrats syster, jämnårig med honom själf, med hvilken han vid 15 års ålder knutit en förbindelse, som varade 7 år; — likväl sågo de hvarandra icke de senaste fyra åren, innan Runeberg bröt denna barndomstrolofning, icke utan självförebråelser, liknande dem en annan stor skald hyste vid brytningen med sin Friederike.

Åt minnet af denna ungdomskärlek har Runeberg ägnat den sköna hymn till den första kärleken, som inleder »Hanna», och det har ifrågasatts om icke rent af hela denna dikt är ingifven af minnena från färderna till Fredrika Juvelius' hem i Kronoby.

Vid Åbo universitet.

Runeberg anlände hösten 1822 till Åbo akademi med en ringa kassa, hopskjuten af fränder och vänner. Sitt uppehälle fann han genom enskild undervisning och kunde af sina inkomster t. o. m. sända åtskilligt hem till föräldrarne. Bland hans tidigaste gynnare voro den kantianske filosofen professor Lagus samt en aflägsen frände, universitetets mäktige prokanslär, ärkebiskop Tengström, den sengustavianske skalden och smidige politikern från 1808, till hvilken han framdeles kom i närmare släktskapsförhållande.

Först under sina studentår gjorde Runeberg, enligt hvad han själf meddelade sin ryske vän Grot, bekantskap med nyare svenske skalder, bl. a. nyromantikerna och Tegnér; enstaka ungdomsdikter röja ock afgjorda inflytanden från dessa håll, under det exempelvis ett poem som »Qvinnans skapelse» är en tydlig afkomling af Franzéns »Människans skapelse».

I Tavastland.

Då hans ekonomi höstterminen 1823 varit dålig, lyssnade han till ett anbud att antaga en två års kondition i Saarijärvi och Ruovesi, växlande hos en kronofogde Danielsson och en kapten Enehjelm. Oaktadt hans gynnare Lagus spådde, att han i Saarijärvi — »lat som han var» — skulle bli »lika dum som stockarne däruppe», blef vistelsen i denna skogsbygd af mycken betydelse för hans kommande diktning. Här blef han förtrogen med det finska urfolket och det inre landet efter att förut blott hafva känt landet längs kusten och dess från svenska kolonister stammande befolkning. Här i norra Tavastland, i själfva det finska Finlands tysta ödemarksbygd bland en fattig och seg folkstam kom han den finska naturen och det finska folklifvet rätt nära, och här grundlades en förtrogenhet med dessa ämnen, som skulle skänka hans diktning epokgörande innebörd.

I en uppsats om lynnet och lefnadssättet i Saarijärvis socken — utförd i Herders anda — har Runeberg skildrat nejden, folk-

Digitized by Google

lifvet, sederna. Här fann han ock modeller för gestalterna i sina finska samtidsbilder.

Men han fick äfven mottaga intryck från minnenas värld. Hans ene husvärd kapten af Enehjelm hade deltagit i de båda sista fejderna, och hos honom bodde en aflägsen frände, en gammal underofficer Pelander, som sysslade med att binda nät och sprita fjäder. Från dem båda erhöll den unge studenten, hvilken »ingen annan sorg försökt än att mustaschen växte trögt», månget meddelande om kriget. Framför allt gaf honom Pelander de yttre dragen för den gestalt han längre fram skulle skänka inre lif såsom »Fänrik Stål».

»Fänrik Stål» och Runeberg.
Efter Aug. Malmströms teckning.

Under denna tid uppstodo nya tycken, som alltmera undanträngde den bleknande bilden af Fredrika Juvelius. Runeberg var enligt hans egen hustrus yttrande »en vild, stormande, passionerad natur», fast icke just oföränderlig; hans vän Nervander brukade tala om hans »nordanbrud», »östanbrud» och »sunnanbrud». Enligt tradition i nejden skulle han efter den nu skedda brytningen med Fredrika Juvelius någon kortare tid varit trolofvad i Saarijärvi.

Under vistelsen på landet tillkom ny poesi, däribland den af Atterbom påverkade *Svanesång*, som är en af hans första fulländade dikter.

Åter i Åbo.

År 1826 på nyåret återvände Runeberg till Åbo universitet och började nu på allvar drifva studier i de klassiska språken och litteraturerna samt lade därmed grunden för sitt lefnadskall och sin vittra bildning. Ty han är äfven som skald en »grekernas lärling», som tagit starkt intryck af antikens skaldekonst, låt vara delvis under påverkan från tysk klassicism.

Det romantiska lynne, som går igen hos många af hans samtida i Sverige, fick honom däremot aldrig rätt fången, äfven om

Digitized by Google

man kan påvisa enstaka beröringspunkter och påverkningar från detta håll. Han yppar ingen längtan hän till det »romantiska blå», föga behof att romantiserande omdikta verkligheten.

Runeberg var, då han återkom till Åbo universitet, tjugutvå år gammal. Han lär vid denna tid hafva förefallit blyg, förlägen, tafatt och den magra, gängliga, något skygga gestalten hade svårt att foga sig efter modets former. Men han undergick nu under umgänget i den fine världsmannen ärkebiskop Tengströms hem en ombildningsprocess äfven till sitt yttre. Samtidigt utvecklade han ock i rik mån sitt inre jag, främst i umgänge med personligheter, som skulle gifva en betydande insats i det unga Finlands kultur.

Företrädesvis må här nämnas den ett år yngre Johan Jakob Nervander, en mångsidigt begåfvad man, Runebergs intimaste vän under åren 1826—27, i hvilken alla sågo »framtidsmannen» äfven på diktens område och som var kretsens öfverlägsnaste personlighet († som professor i fysik 1848), samt den i det föregående ofta omtalade filosofen Johan V. Snellman, den sedermera så betydande finskhetsifrande politikern. Deras och deras kamraters närmaste intressen voro denna tid vittra, och de stodo ganska kritiskt till den samtida svenska diktningen, Tegnérismen lika väl som fosforismen, hvilket icke hindrade, att Runebergs ungdomspoesi någon tid härifrån tog intryck. Ett utslag af kretsens förhållande till Tegnér var en parodi af Frithiofs saga, som Runeberg författade.

I juni 1827 tog Runeberg sin kandidatexamen och promoverades en månad senare. Hösten samma år skulle han tillträda en kondition i Åbo, då den stora branden lade staden i aska och för alltid slöt Åbouniversitetets saga. Han flyttade nu ut till ärkebiskopens prebende Pargas som lärare för hans barnbarn. Bland dem som där funno huld och skydd efter branden var ock ärkebiskopens brorsdotter, den belästa, konstnärligt begåfvade Fredrika Tengström, en ung flicka af icke särskildt intagande yttre (som hon dessutom underskattade) men af desto rikare själsegenskaper. Hon lyckades vid sig fästa den unge magisterns djupaste intresse, och han önskade henne till sin maka.

Hans »östanbrud» ägde ej mera kvar sin plats i hans hjärta, och dock ansåg han sig af sin heder bunden att icke rygga. »De strider och sorger» — skrifver hans hustru — »som häraf vållades och huru ändå slutligen detta band löstes, vill jag icke göra reda för, allt nog den 19 december 1828 förlofvade han sig med mig.»

I Helsingfors.

Sedan universitetet förlagts till Helsingfors, flyttade Runeberg dit och förberedde sig till docentur i latin, som han erhöll 1830 efter en latinsk disputation om Euripides' och Senecas Medea. På nyåret 1831 gifte han sig, och de unga makarne inflyttade i en liten duplett, hvars torftiga bosättning bruden själf förvärfvat genom tillverkning af konstgjorda blommor.

Debut som skald.

Runeberg hade då redan debuterat som skald. Hans första tryckta dikt är från 1826, och det var ett urval af de följande fyra årens alstring som han utgaf 1830 i sin första samling *Dikter*. Samma år offentliggjorde han några öfversättningar af *Serbiska folksånger* (genom en tysk mellanlänk).

Digitized by Google

Bland dessa dikter äga icke få en dyster prägel; det är företrädesvis de som tillkommit 1827, och kanske äfven det följande året, de tyda på genomgångna själslidanden. Man möter klagan öfver alltings fåfänglighet (t. ex. »Den gamles hemkomst»), en dödslängtan (t. ex. »Höstaftonen», »Vaggsång för mitt hjärta» o. a.), motiv som eljes äro rätt främmande för Runebergs sångmö.

Man har häri velat finna litterära inflytelser från en del världssmärte-skalder: Stagnelius, Young och Goethe. Men i hvarje fall hafva personliga lidanden utgjort en tacksam jordmån för dessa intryck. Han kände sig under ungdomstiden rätt sjuklig och utvecklade först 1828—29 sin sedan så kraftfulla fysik; de erotiska uppgörelserna och slitningarna framkallade vankelmod och samvetsförebråelser, som enligt en vanlig psykologisk företeelse resulterade i missnöje med hela världen.

Därtill synas hafva kommit religiösa orosstämningar, om hvilka han visserligen icke talade, men dem han måste genomkämpa, innan han nådde den harmoniska religiösa åskådning, som utgjorde en så väsentlig betingelse för hans lugna, positiva diktning. Ett bevis därpå lämnar en af Söderhjelm i »Anteckningar om och ur handskrifterna till Runebergs dikter» meddelad *Bön,* som är färgad af ett personligt patos och däri skalden ber Herren »från förtappelsens våda» frälsa hans »arma förvillade hjärta».

»Svartsjukans nätter».

Ur denna missmodsstämning har det största bidraget till hans ungdomsdikter, den romantiska diktserien *Svartsjukans nätter,* sitt ursprung. Den var börjad, innan han kom till Helsingfors, och det är icke osannolikt, att konceptionen faller under hans världssmärtetid 1827, om än dikten först fullbordades 1829.

Dikten utgöres af fem monologer och dialoger — »nätter» — på blankvers. Den skildrar en förskjuten älskares kval, då han erfar, att den älskade skänkt en annan sin kärlek. Han återfinner henne vansinnig, sökande den hon förskjutit. I hans armar återfår hon förnuftets gåfva och återvänder till sin make. I sista sången omtalar älskaren, att den älskade dött; på hennes graf ger han luft åt sin sorg, men beslutet att själf lämna jordelifvet, fly från ett land, där han är främling, till sitt sköna hemland, till Minnas famn. Om än dessa kval icke voro gripna ur Runebergs eget bröst, ägde de dock säkerligen ett samband med hans egen själskris.

I konstnärligt afseende visar dikten beroende såväl af äldre som nyare svensk diktning. Starkt är inflytandet från gustavianerna. Här personifieras abstrakta egenskaper som förnuft, kval, afund. Själfva uppslaget med enslingen i grottan, versmåttet och talrika detaljer (närmare påvisade af Ruth Hedvall i »Runebergs poetiska stil», 1915) röja afgjordt inflytande från Kellgrens »Till Christina» medan slutet erinrar om samme skalds »Sigwarth och Hilma». Mötet mellan den svartsjuke och hans vansinniga käresta för tanken till Tegnérs mest romantiska dikt »Axel». Och i sin öfversvinnelighet och sina sensuella drag,

Digitized by Google

liksom flerestädes i diktionen, skönjer man Stagnelius som förebild. Dessutom hafva enstaka motiv i dikten lånats från grekiska tragedier.

Men äfven durfyllda toner af mod och glädje klinga fram i denna första samling.

Smådikter.

Starkast kanske i »Hvad jag är säll!», en hyllningsgärd till sångarens »stämda lyra» och hans »trogna flicka», i sin jublande glädje befryndad med Tegnérs »Sången». Ljusa äro ock andra erotiska poem, framkallade af skaldens nya lycka, flere hållna i antika versmått i anslutning till Horatius såsom »Den väntande», »Till Frigga», »Färd från Åbo».

Vackrast uppenbarar sig skaldens känsla för naturens skönhet i den halft melankoliska och dock lyckofyllda *Svanen*, där, som Söderhjelm framhållit, den nordiska stämningen och den nordiska kärleken symboliseras i sommarnattens oafbrutna, dämpade ljus — en af de naturstämningar som var Runeberg kärast. Denna dikt företer beröringspunkter med Herders paramythi »Der sterbende Schwan», hvilken Atterbom omdiktat.

I öfrigt skönjer man i Runebergs ungdomslyrik skilda inflytelser. »Det ädlas seger» uppenbarar släktskap med 1700-talets dygdeideal, men ock med Schillers och Tegnérs reflexionsdikt; i »Vallgossen» anar man liksom rococotidens pastoral — där talas om lamm och rörpipa; »Majsång» med dess personifierande naturskildring smakar efterklangsromantik.

»Till en fågel», liksom i allmänhet fågel- och blomsterdikterna, angifver frändskap med skaldens beundrade landsman Franzén, stundom (som i »Till en blomma») med en icke fullt lycklig känslosamhet. I bildspråket märker man stundom inflytande från Tegnér, men särskildt stark är påverkan från Stagnelius, i lyriken såväl som i »Svartsjukans nätter» —; sålunda är exempelvis »Till den ålderstigne» rent stagneliansk.

Fullt afsiktligt har skalden i »Flyttfåglarne» upptagit ett just af Tegnér och Stagnelius behandladt ämne, hvilket han, såsom Böök utvecklat i en jämförande analys, präglat med sin egen personliga, idylliska optimism, hemlyckan och den säkra instinkten: »Väg visar dem ingen, de hitta ändå!»

»Idyll och epigram».

Ett särskildt värde bland första diktsamlingens skaldestycken äga de småpoem som samlats under titeln *Idyll och epigram*. Det är små situationsbilder, händelser som utmynna i någon epigrammatisk eller känslofylld reflexion. De ha tillkommit genom väckelse från några *serbiska folksånger* (i tysk öfversättning), som Runeberg samtidigt tolkade och som för hans diktning fingo afgörande betydelse.

Digitized by Google

Alfred Jensen har med sin enastående kännedom om olika arter af slavisk poesi fastslagit, att de knappast äro folkvisor i ordets vanliga mening utan alster af sydslavisk renässansdikt. Därjämte torde de sengrekiske anakreontikerna ha påverkat dessa poem, liksom annan Runebergsk lyrik.

Huru nära den serbiska poesin stod Runebergs egen — och det ej blott i den trokaiska metern — framgår, om man jämför exempelvis serbiska poem som »Vinter i hjärtat» och »Den unga makan» med 16:de stycket i »Idyll och epigram». Runeberg har ock själf i bref till Snellman betecknat Idyll- och epigramdikterna som skrifna i de serbiska dikternas manér.

Idyll och epigram, de yppersta alstren af Runebergs ungdomslyrik, stå i klassisk enkelhet oupphunna inom svensk poesi. Knappare kan icke en poetisk tanke uttryckas än i dessa fyra rader:

Först gå bäckens första bubblor sönder,
Först försvinna vårens första blommor;
Men din första kärlek, unga hjärta,
Öfverlefver länge hvarje annan.

Och den gripande dikten om *bonden Paavo*, hans tålamod och förtröstan, sinnebildar det finska folkets trofasthet och anslår en sträng, som senare tonar genom hans mest folkkära dikter.

Denna dikt är typisk. I den finna vi liksom förebådade det fosterländska patos, den kärlek till det finska folket med dess sega kamp mot hindren, som utgöra bakgrunden för Runebergs diktning.

En försynt enkelhet utmärker i stort sedt Runebergs första diktsamling i motsats till den samtida svenska epigondiktens bildprakt, sväfvande i purpurmoln och tårekval.

Dikternas mottagande.

I hemlandet väckte märkligt nog denna första diktsamling föga uppmärksamhet. Däremot förekomma i den svenska prässen ett par erkännande omtalanden, bl. a. af Rydqvist, som ägnade den en mycket förstående kritik. Från Franzén, hvilken samlingen var tillägnad, mottog Runeberg enskildt en hjärtlig välkomsthälsning, däri den äldre diktaren förutsade, att Finland i honom hölle på att frambringa en stor skald.

Det var väl ock Franzén, som gaf anledning till att man i Svenska akademien ifrågasatte att belöna dikterna med det Lundbladska priset, ehuru man nöjde sig med att i protokollet anteckna, att skäl af politisk art denna gång hindrade akademien att utmärka det ännu mellan Finland och Sverige fortfarande litterära sambandet.

Anmärkningsvärdt är, att den samtida kritiken företrädesvis erkände »Svartsjukans nätter», just det arbete, som en senare tid ansett svagast.

I de vittra kretsarne i Upsala beaktades genast Runebergs diktning. Sålunda omtalar Malla, att Böttiger fäste uppmärksamheten vid den från honom så väsensskilde finske skalden; hans kamrat Ruda sände Runeberg en hälsning, att hans namn vid Fyris vore kändt och älskadt.

Digitized by Google

De lyriska dikterna voro emellertid icke de enda alstren af Runebergs skaldekonst vid denna tid. Hans skaplynne var ju i grunden episkt.

Redan som gymnasist hade han försökt skrifva en episk dikt efter antikt mönster (Homerus), om en vargjakt. Under vistelsen i Saarijärvi mognade hos honom tanken att gifva en bild af det finska folket i helg och söcken, och han skref då dikten »Elgjakten», som låg färdig 1826. Den var ännu blott en skildring af själfva jakten.

»Elgskyttarne». Men efter några år — 1830 — fick han lust att omdana dikten från beskrifvande till berättande och däri inlägga en händelse. Så tillkom så småningom *Elgskyttarne*, Runebergs längsta episka dikt, som utkom 1832.

Handlingen i »Elgskyttarne» — förberedelsen till en älgjakt och en därmed sammanhängande frierihistoria — är mycket enkel och af föga intresse. Diktens värde beror egentligen på den ypperliga karaktäristiken. Runebergs gestaltbildande förmåga framträder här fullt utvecklad. Alla figurerna lefva: hemmansägaren, den raske Mathias från Kuru, torparne, den välförståndige Petrus och Zacharias, »den aktade tiggaren» Aron — en figur besläktad med tiggarfigurerna i skotsk diktning —, inhyseshjonet Pavo, torparhustrun Anna, tjänsteflickan Hanna och den gamla ugnsitterskan Rebecka. Dessa finska folktyper utgjorde en ny landvinning åt dikten, likasom de mästerligt gripna ryska figurerna såsom handelsmannen Ontrus från Arkangelsk, drastiskt gifven, dock icke utan ett vekt drag, då Ontrus talar om sitt hem i fjärran nordost.

Skildringen af alla dessa gestalter är realistisk, och i uttryckssättet kan Runeberg t. o. m. gå väl långt såsom i det stundom på grund af sin vidlyftighet beledda stället, där det talas om mannen, som med sin kvast »sköt den ymniga smutsen i högar».

Det går ett afgjordt demokratiskt drag genom denna dikt, trots den föga folkliga metern, som nog hindrar dess spridning i vidare kretsar. Greppet att framställa bondfolk som hufvudpersoner i en episk dikt var nytt inom svensk litteratur. Det äggade senare — som förut antydt — Almquist att skildra svenska bondeskepnader, liksom ock friherrinnan Knorring i bref till Snellman erkänner förbindelsen mellan Runebergs folklifsskildringar och »Torparen».

Sin utgångspunkt har detta idylliska bondeepos i den antika skaldekonsten; icke blott metern utan äfven vissa egendomligheter såsom de återkommande kännetecknings orden peka åt detta håll. Enstaka detaljer visa direkt hän på Theokritus och framför allt Homerus.

Hegels konstteori om den antika hjältedikten såsom normgifvande för all epik har säkerligen öfvat inflytande på Runeberg.

Digitized by Google

I hvad mån »Elgskyttarne» påverkats från annat håll än antiken har varit omstridt. Svårligen lär man dock kunna bortse från den utveckling, som den antikiserande tyska idylldikten tagit och som på en eller annan väg väl måste varit Runeberg bekant, när han omdanade »Elgjakten» till »Elgskyttarne».

Herder, som i så mycket bildar en förutsättning för Runeberg, hade gentemot den pastorala dikten à la Gessner gjort gällande, att herdar med förskönade känslor upphörde att vara herdar, och hänvisat på Theokritus; Sturm- und Drangtidens sträfvan efter natursanning lät ock den konventionella herdedikten aflösas, och i Herders anda grep redan på 1770-talet Voss saken an, då han i Theokritus' spår skref ett par smärre dialogiserade idyller under den gemensamma titeln »Die Leibeigenschaft» (»Die Pferdeknechte» och »Der Ährenkranz»). Jag påpekar särskildt dessa, emedan de i motsats till hans senare idyller omhandla enkla landtarbetare (t. o. m. ofrie lifegne) och i viss mån nyttja realistiska uttryck. I andra småidyller använder han rent af plattysk munart på hexametrar. Sedan följde bl. a. skolmästar- och prästidyllerna »Der siebzigste Geburtstag» och den större »Luise», hvilken sistnämnda Runeberg emellertid betygat sig aldrig hafva läst. Voss' exempel att anlita hexameter för idyll följdes af flere, exempelvis de Runeberg välkända Goethe och Kosegarten, hos oss af Tegnér (i »Nattvardsbarnen»).

I Runebergs »Elgskyttarne» har den nationella skildringen tillika tagit karaktären af en etnografiskt trogen realism. Dikten har, liksom i allmänhet Runebergs epik, »vuxit fram ur miljön».

Redan Rydqvist fäste i sin anmälan af »Elgskyttarne» uppmärksamheten vid att Runeberg »följt Walter Scotts föredöme att i en gifven lokal söka sig en grund och från nationliga egenheter hämta en mera enskild karaktär». Mortensen har ytterligare med mycket eftertryck och, såsom mig synes, öfvertygande häfdat Walter Scotts betydelse för Runeberg, hvilken icke beror på yttre likhet eller på några detaljlån, utan på den fylliga nationalitetsuppfattning, den känsla för landets och folkets egenart, som mynnar ut i en säker lokalfärg.

Det är väl bekant, att Walter Scotts verk alltid varit Runeberg en kär lektyr, och det framgår af de nyss offentliggjorda brefven från Fredrika Runeberg till Beskow, att han ännu 1867 sysselsatte sig »med de gamle vännerna Cervantes och Walter Scott». Är det endast en tillfällighet, att en af Runebergs söner (född 1837) erhöll samma förnamn som den skotske diktaren?*

Samtidigt med »Elgjaktens» omarbetning till »Elgskyttarne» var Runeberg sysselsatt med *Grafven i Perrho,* författad på hösten

»Grafven i Perrho».

* Ofvan har anmärkts, att tiggaren Aron företer en viss frändskap med de hederliga skotska tiggartyperna. Jmfr om dessa: Raske, »Der Bettler in der schottischen Dichtung».

Digitized by Google

1831 och inskickad som täflingsskrift till Svenska akademien. Ämnet är besläktadt med hans framtida skildringar från finska kriget; ton och stil åter densamma som i de längre dikterna i »Idyll och epigram» och de serbiska tolkningarna; versformen orimmade femfota trokéer.

Dikten, som tänkes tilldraga sig under kriget 1741, handlar om en ung bondson, hvars far misstänker, att han dragit sig undan striden af feghet i motsats till hans fem bröder, som stupat. Emellertid återkommer han som segrare efter att ha tagit grym hämnd på brödernas banemän. Vi finna här förebådadt det besjungande af tapperhet och oräddhet inför döden, som utgör motiv i så många af »Fänrikarne», men måtten äro nästan sagolika, möjligen under intryck af grekisk forndikt; sålunda gränsar faderns hårdhet mot sönerna till omänsklighet och sonen Thomas' stordåd ha herkuliska dimensioner. Kanske är dikten ock påverkad af fornnordisk saga. Thomas Hanes karaktär är för öfrigt äkt-finsk, det är dröjaren, vare sig när det gäller att bikta för fadern eller gå ut i striden, men när han väl gått ut, öfverbjuder han alla andra.

Stilen är konstlös, nästan kärf; i bjärt motsats till samtidens svenska dikt saknar den all yttre smyckning.

Runeberg erhöll för denna dikt mindre guldpänningen, som samtidigt gafs åt Nicander, Hagberg och Assar Lindeblad. En af bedömarne, den gamle krigaren Skjöldebrand, hade emellertid känt sig så tilltalad af denna bragdskildring, att han — och han ensam — röstade för stora priset. Det påstås, att det harmat Runeberg, att han ej erhöll detta. Säkert har denna utgång bidragit att klargöra för honom hans motsatsförhållande till Sveriges gällande vitterhet, mot hvilken han just vid denna tid drog ut i fejd.

Lördagssällskapet.

År 1830 hade en krets begåfvade unge män i Helsingfors börjat sammankomma en gång i veckan under namn af »Lördagssällskapet», närmast utan annan uppgift än diskussion af litterära spörsmål.

Dit hörde gamla kamrater från Åbotiden, främst Nervander och Snellman; där infunno sig män som den lärde och skarpsinnige juristen och nationalekonomen J. J. Nordström, sedan svensk riksarkivarie och politiker, läkarne Ahlstubbe — Runebergs gamle skolkamrat — och Lindfors, filosofen och polyhistorn Laurell, kyrkohistorikern Lille, skalden och ästetikern Cygnæus, hvars något öfverspända entusiasm gjorde honom till kretsens driftämne, m. fl. (Senare fick någon gång äfven den unge Topelius vara med.) Som gäst infann sig stundom Elias Lönnrot. Själen i detta lag var till en början den lärde, slagfärdige och kvicke Nervander, men så småningom blef Runeberg kretsens medelpunkt.

Från denna litterära krets utgingo tvänne praktiska företag, som upptogo Runebergs verksamhet dessa år, nämligen ett privatläroverk, Helsingfors Lyceum, där Runeberg var lärare 1831—1837, och tidningen *Helsingfors Morgonblad*, som skulle ha redigerats af honom och Nervander, men hvars ende re-

Digitized by Google

daktör han blef. Kretsen tog ock liflig del i de fosterländska nydaningarna, bl. a. i stiftandet af det finska litteratursällskapet, som skulle taga om hand den finskspråkiga litteraturen, sedan Lönnrots utgifvande af finsk folkpoesi väckt nytt intresse härför. Runeberg var varmt intresserad för den rent finske andens poetiska skapelser och för urfinnarnes karaktär, men han stod sedermera alldeles fjärran från den riktning, som den fennomanska rörelsen kom att taga.

I öfrigt stodo Lördagssällskapets medlemmar icke särdeles väl hos akademiens styrande, och detta medverkade till de motgångar Runeberg hade vid universitetet, såsom då ett stipendium för »unga litteratörer» bortgafs åt en teologie adjunkt framför honom, trots hans oförtrutne beskyddare Linséns varma förord; eller — det mest ödesdigra — då år 1833 han emot fackmännens vota blef förbigången vid tillsättandet af adjunkturen i grekiska och romerska litteraturen och därigenom hans akademiska befordringsutsikter stängdes.

Helsingfors Morgonblad.

Runebergs verksamhet som redaktör af halfveckotidningen Helsingfors Morgonblad åren 1832—37 omfattade i främsta rummet litterära bidrag, däribland de förut omtalade uppseendeväckande kritikerna och polemikerna om den svenska litteraturen; vidare dikter på vers och prosa, men äfven viktiga inlägg rörande finsk kultur, med särskild känsla för betydelsen af det finska nationalmedvetandets väckande och stärkande, uppsatser om universitetsförhållanden och undervisning samt meddelanden i dagens spörsmål, naturligtvis de förbjudna politiska frågorna undantagna. Han mottog enstaka bidrag från andra af det dåvarande unga Finlands bärande krafter, men hufvudtyngden af det lilla bladets redaktion föll på honom; hans maka bistod honom dock troget.

Dikter, andra samlingen.

I juli 1833 utkom Runebergs andra samling Dikter, hvilken mindre än den förra bjöd på studier i olika stilar utan var mera likartad och självständig.

Jämte »Grafven i Perrho» innehöll den äfven en annan något längre berättande dikt på femfota trokéer, *Zigenaren*, om en fånge, som med sin hustrus tillhjälp öfvermannar sin fångförare, skänker denne nåd till lifvet mot löfte, att han ej skall förråda honom, blir sviken, öfverrumplad men hinner dock sticka dolken i fångförarens bröst. Det är en variant af den ädle röfvaren från Sturm und Drang och Byron: den vilda naturmänniskan, hvilken väl kan begå andra brott men icke svika ett löfte, och som icke känner något lägre än den trolöshet kulturen fostrat.

I de smärre lyriska dikterna visar sig Runeberg nu hafva tagit ett steg framåt till större mognad och djup. Alltjämt är Franzén i mångt och mycket mästaren, men inflytandet är mera självständigt tillgodogjordt; och dikten har fått mera manlighet. Enstaka poem som »Likhet», »Akta, då är guden nära», »Den enda stunden» äga ett visst tycke af Goethe. De under rubriken *Idyll och epigram* samlade visa icke längre så stort beroende af den serbiska dikten som fallet var med de motsvarande i förra häftet.

Man beakte sådana pärlor som »Grumla icke flickans själ», »Den förändrade», »Den långa dagen». — Andra dikter såsom »Tjänsteflickan» (som ansluter sig till Franzéns »Den fattiga flickan»), »Jägargossen», »Bondgossen», »Roddaren» ha sin utgångspunkt i situationsbilder och skalden ger här vissa samhällstyper från mera undanskymda samhällslager med genreartad karaktäristik.

Digitized by Google

Denna diktsamling är såsom helhet uttryck för det program, som Runeberg samtidigt gör gällande i sina kritiker: klarhet, enkelhet, naturlighet, prägnans.

»Molnets broder». År 1835 i augusti lästes i Helsingfors Morgonblad den tidigast författade af de dikter, som senare ingingo i »Fänrik Ståls sägner». Det var *Molnets broder,* som dock rätt väsentligt skiljer sig från sina efterföljare.

Scenen är en ödemark i krigets tid. Den gamle torparens fosterson, som en gång kom som otam fågel, som »molnets broder» till bygden, är nu trolofvad med hans dotter. Äggad af fosterfaderns beskyllning för vekhet och sysslolöshet, har han dragit ut att spörja nytt om kriget. Men mer än så. Då fosterfadern, som saknar honom, går ut på spaning, mötes han gång efter annan af berättelser om de bragder tiggarsonen utfört till landets räddning, till dess han finner honom fallen som en fura mellan tallar efter ändad bedrift. Förkrossad står den gamle vid hans lik, men den trolofvade tröstar fadern med de storslagna, sedan så ofta anförda orden: »Ej med klagan skall ditt minne firas, ej likt dens som går och snart skall glömmas.» Här som ofta senare ådagalägger Runeberg en benägenhet att låta dikten utmynna i en sentens, en »fabula docet».

Likheterna med »Grafven i Perrho» äro påtagliga — såväl i afseende å hufvudpersonerna som i stilart och meter — men innebörden är en annan, i det fosterlandskärleken här utgör drifkraften för den unge hjältens bedrifter. Så till vida är detta skaldestycke med dess väldiga fosterländska patos en afgjord föregångare till Sven Dufva, N:o 15 Stolt, Trosskusken.

»Den döende krigaren». Äfven en annan Fänrikssägen tillhör denna tid, det är den 1836 offentliggjorda *Den döende krigaren,* om den sårade ryssen som ser en svensk krigares trolofvade uppsöka hans lik och nu själf släpar sig hän, vid hennes fot utandas sin sista suck och ägnar henne en tår:

»Begrät han mänskans hårda lott
Att plåga och att plågas blott?»

Slutstrofen med dess känslosamma fridsbud

»O, blott på lifvet hämnden ser,
Vid grafven hatar ingen mer»

har ju en helt annan klang än den durfyllda, som vi i allmänhet möta i de senare sägnerna, och den vemodston, som här ljuder, pekar tillbaka på diktens frändskap med 1700-talspoesins känslosamma ballad.

»Hanna». Vid samma tid — 1836 — tillkom Runebergs andra hexametriska dikt *Hanna,* som mera afgjordt än »Elgskyttarne» närmar sig den tyska klassiska borgerliga idyllen i antik smak, och som icke är utan en viss känslosam biton.

Digitized by Google

Förstudierna till denna hade han gjort dels i sin lyrik (»Den sjuttonåriga»), dels i ett redan under Åbotiden 1827 påbörjadt fragment »Midsommarfesten», som tilldrar sig i en prästgård på landet. Miljön är densamma. Detta är knappt någon tillfällighet. Den protestantiske prästmannen, som tillika i motsats till den katolske är familjefader, bildar en tacksam centralfigur i idyllisk diktning; 1700-talets mest lästa prosaidyll var Goldsmiths »Landtprästen i Wakefield». Hos den ofvan nämnde Voss finna vi prästidyllen genomförd i »Luise» (besläktad härmed är hans af Franzén efterdiktade skolmästaridyll »Der siebzigste Geburtstag»). »Luise» har, som nämndt, varit Runeberg okänd; däremot kände han Voss' efterföljare pomraren Kosegarten, af hvars dikter han öfversatt några. I dessa dikter förekomma två hexameteridyller »Jucunde» och »Die Inselfahrt», och enligt hvad Ewert Wrangel i enskildheter uppvisat, företer särskildt »Jucunde» påtagliga likheter i synnerhet med förarbetet till Hanna, »Midsommarfesten». Härtill kom äfven bekantskapen med Goethes hexametriska idyll »Hermann und Dorothea».

»Hanna» är dikten om hur en ung flicka upptäcker sitt hjärta. Såsom preludium kommer frieriet från den femtioårige kronobefallningsmannen och diskussionen därom med den afstyrkande väninnan, hvarvid den unga prästdottern med ett förträffligt psykologiskt drag ord för ord upprepar hvad fadern nyss anfört till friarens fördel; ur egen fatabur tillägger hon, att hon nästan veknar, när hon ser, hur väl den åldrande behöfver en vänlig hand: »Sådant är kärlek, toka, och sådant kallas att älska». Dock mäktar hon icke lämna det kära hemmet och den gamle fadern.

Så kommer brodern och med honom den unge studenten. Och nu förnimmer Hanna »känslor ej kända förut som vaknande andar i hjärtat». Med fin psykologi skildrar skalden den unga flickans skiftande stämningar; främst förtjänar märkas det mästerliga draget, hurusom den omgifvande naturen nu först får röst för henne. Med begagnande af källmotivet från »Hermann und Dorothea» upptäcka de unga tu i vattenspegeln ömsesidigheten af sin kärlek.

Med tredje sången af »Hanna» kulminerar den svenska idylldikt, som förut i Runebergs landsmän, Creutz och Franzén, haft två sina ypperste målsmän.

Detta hans epos har f. ö. ett mildare, mera sentimentalt tycke än »Elgskyttarne» och vann ock mera popularitet.

Under dessa sista Helsingforsår finna vi Runeberg äfven sysselsatt med prosadikt. Han skrifver sålunda en del småberättelser för sin tidning, t. ex. »Lurendrejarne» och »Eldsvådan», den lilla förträffliga skolhistorien, och han påbörjar också en roman från 1808—9 årens krig, i hvilken man finner enstaka motiv i de blifvande Fänrikssägnerna förebådade. Småberättelser.

Digitized by Google

»Trädgårdsmästarens bref».

De sista åren af 1830-talet ha kallats hans »intellektuella period». Den ljusa och frimodiga religiösa åskådning, till hvilken han arbetat sig fram, ger sig uttryck i *Den gamle trädgårdsmästarens bref*. Hans landsman och vän, den utmärkte skalden Lars Jakob Stenbäck, hade vid 1830-talets midt blifvit omvänd till en strängt pietistisk, världshatande ståndpunkt och hyllade en dyster, asketisk lära.

Titelbild till originalupplagan af »Hanna» (1836).

Mot denna lära träder Runeberg inom skrankorna i trädgårdsmästarebrefven. En gammal man, en trädgårdsmästare, skildrar sin dotters, den oskuldsfulla Rosas utveckling. Hon hade farit på besök till en släkting. Hon drog bort som en god och lycklig flicka, men återvände omvandlad till kärlekslös oförbindragsamhet och skild från fadern genom en känsla af öfverlägset medlidande och halft förakt. Sakta tvinar hon bort, och fadern slutar sina bref med den vemodsfulla frågan: »Känner ni någon god, värnlös flicka om sjutton år, som ville äga en far?»

Brefven gåfvo anledning till ett meningsutbyte med Stenbäck, som fördömde trädgårdsmästarens eget indifferenta lif såsom blott en ästetisk blomstervårdare.

Den åskådning, åt hvilken Runeberg i sin varma naturkärlek här gaf uttryck, är icke utan släktskap med nyromantikens allenhetstanke, åt hvilken han dock förlänade en egen natursymbolisk karaktär.

Legender.

Hållna i samma anda äro några *legender* på vers, hvilka Runeberg samtidigt diktade. Af dessa behandlar *Chrysanthos* ett ämne från kristendomens första tid. Den nyomvände atenaren Chrysanthos älskar alltjämt sin Sophokles — ett ställe i dikten är direkt parafras från Oedipus i Kolonos — och smädas af en ifrare för detta sitt »affall»; han svarar med att mana denne att lära sig älska och icke hata naturen:

Digitized by Google

Joh. Ludv. Runeberg.

Oljemålning af Carl Mazer, från 1837. Studenthuset i Helsingfors.

Digitized by Google

Digitized by Google

»Se dig kring i världen! O, hvad ser du?
Öfverallt försonarns blomsterrike.
Mörkt för den, som blindt till honom stormar,
Är det klart och öppet för det öga,
Som i kärlek stilla höjts mot honom.»

Äfven här ger skalden uttryck åt sin uppfattning af Gud såsom inneboende i naturen, hvilken för honom är välsignad, icke förbannad. Den som söker Gud skall finna hans ande i skapelsen, hvilken uppenbarar det ljus, som strålat från hans himmel.

Det finns beröringspunkter mellan denna legend och Almquists allegoriska ungdomsdikt Rosaura.

En annan ypperlig legend är *Bönen*. Den handlar om Luther. Då en hans vän klagar öfver världens sträfvan och buller, som störa hans morgonandakt, genmäler Luther, att fliten och arbetet äro en bön äfven de, och att smedens slägga till äfventyrs slår starkare på himlens portar än vännens böner. Det är en sund religiositet, en »glad kristendom» utan askes, befryndad med en antik harmonistämning.

Flyttning till Borgå.

Runebergs motgångar vid universitetet gjorde honom benägen att söka sig en säker utkomst annorstädes. Han grep därför tillfället att erhålla ett ledigt lektorat i latin vid Borgå gymnasium. Hans vänner genomdrefvo nu sent omsider i konsistoriet ett extra anslag åt honom som lärare vid universitetet, men Runeberg afböjde detta anbud, då han icke visste hvad platsen egentligen innebure eller hvilka kraf den ställde.

År 1837 flyttade Runeberg till Borgå, där han tillbragte sina återstående fyra årtionden. År 1838 blef han prästvigd. Han tjänstgjorde 1837—57 som lektor först i latin, senare i grekiska; tidtals såsom rektor, hvarefter han vid en ombildning af lektoraten erhöll pension. År 1847 afböjde han ett anbud från universitetet att söka en då ledig professur i klassiska språk med en motivering, som vittnar om hans starka självkritik och tillika om klarhet öfver att han hade sin lefnadsuppgift inom diktningen och att ett öfvertagande af en vetenskaplig professur skulle kunna äfventyra dennas fortsättning.

Runebergs diktters mottagande i Sverige.

Just vid tiden för Runebergs öfverflyttning till Borgå blef hans ställning på denna sidan Bottenhafvet allt starkare och hans diktning mötte här ett allt mer oförbehållsamt erkännande efter polemiken mot »stjärnan i öster».

På hösten 1837 utgaf Geijer »Den blå boken», där han, som förut omnämnts, meddelade en dikt ur »Idyll och epigram» och utbrast: »Den svenska kritiken har ej gjort denne skald rättvisa! Huru många poeter på vårt språk öfverträffa väl Elgskyttarne?»

Samtidigt innehöll Svenska Litteraturföreningens Tidning en af Lénström författad anmälan af den populära »Hanna», där följande ord fälldes:

Digitized by Google

»Af alla skalder, som födts på detta århundrade och diktat på svenskt tungomål, är Runeberg i sitt slag den största, ett skaldesnille af en högre ordning, kanske det enda af sina jämnåriga, en af Sveriges yppersta idyllskalder. — — — En äkta skald är Runeberg, oöfverträfflig i episka idyllen — — —; en svensk sångardrott är och blir Runeberg, så länge svenska är svenska, och finnen är svensk, så länge svenskt språk klingar på hans läppar, svensk odling bildar hans förstånd, och gamla minnen och sympatier elda hans hjärta. Språket är det säkraste af alla vigselband mellan en gång förenade nationer, och därtill språket i skaldens makt.»

Till sist uttalade Lénström den önskan, att denne Finlands nationalskald äfven måtte varda en af Sveriges folkskalder och att tillfälle måtte gifvas att sprida hans arbeten kring Svea rike och land.*

År 1838 tog Atterbom till orda i Svenska Litteraturföreningens Tidning. I en inledande karaktäristik, som tyvärr icke blef fortsatt, gaf han en utredning af de ästetiska begreppen poetisk idealism och poetisk realism, men förklarade därförinnan sig desto hällre instämma i förra årgångens omdöme om »Hanna», som han länge tillhört de varmaste vännerna af Runebergs sångmö. Det hette vidare, möjligen som svar till Geijer, att »en betydlig del af svenska allmänheten omfattar honom redan med djup aktning, med eldig kärlek; och om ännu, tilläfventyrs, den del är talrikare, för hvilken han är okänd eller föga känd, så har dock det öde icke drabbat honom, att just af denna del fördömas». I de sista orden förnimmer man liksom en undertryckt suck.

Och året därpå, 1839 gaf en ny riktnings målsman — B. E. Malmström — i sin förut omtalade Eos-uppsats om den svenska litteraturen uttryck åt sin hänförelse för den finske skalden, manande ungdomen att skåda upp till honom.** Samma år sände Svenska akademien Runeberg sin stora guldmedalj ledsagad af ett smickrande bref från hans gamle antagonist von Beskow, som bl. a. antydde, »att han betraktades liksom en gång fru Lenngren såsom akademiens osynlige ledamot».

* * *

Den första tiden i Borgå tillkommo icke några större skapelser. Men under 1840-talet började en ny tid af diktning. Året 1841 bragte tvänne episka skaldestycken *Nadeschda* och *Julqvällen*. Af dessa utkom »Nadeschda» först, men »Julqvällen» var tidigare påbörjad och står i stilen närmast hans föregående större episka dikter, hvarför den må behandlas först.

»Julqvallen». *Julqvällen* är liksom dessa skrifven på hexameter och hållen i idyllisk ton.

* Detta tillfälle bereddes nästan allt för mycket. Ty en svensk boktryckare företog sig att eftertrycka Runebergs dikter utan hans medgifvande med begagnande af en bristfällig lag. Och då han blef ansatt härför, erbjöd han Runeberg en så lumpen summa, att denne sade sig »ej för den vilja afstå från rättigheten att kalla honom tjuf». Senare mottog Runeberg dock ersättning från Sverige för sina diktverk.

** Eos hade kort förut innehållit en något virrig karaktäristik af Runebergs diktning af Lénström, betydligt underlägsen hans anmälan af »Hanna».

Digitized by Google

Vi möta en fridfull landtlig stämning och befinna oss fjärran från kulturlifvets oro, men fridstonen är icke enaherrskande. I fjärran skymtar kriget med dess olyckor. I en finsk herrgård hos en gammal major firas julafton, men detta år är det inga lekar eller sånger, ty mågen i huset, den unge kaptenen, är ute i striden mot turkarne — under grekiska frihetskriget — och den unga kaptenskan är full af oro. Äfven den gamle soldaten Pistol, som inbjudits till herrgården, fylles af vemodiga känslor, han har en son som följt kaptenen i kriget. I all denna dysterhet verkar den unga fröken Augusta, kaptenskans syster — en af Runebergs allra älskligaste figurer — som en stråle af ljus; hon är halft ett barn, halft en mogen kvinna, som lefver för att sprida glädje kring sig.

Vid sidan af henne är Pistol diktens märkligaste skepnad. Hans berättelser om sina minnen från finska krigets dagar bilda så till sägandes ett stycke för sig och föregripa Fänrik Stål. Han är den ende, för hvilken berättelsen slutar sorgligt. Kaptenen hemkommer från kriget på julkvällen och meddelar att Pistols son fallit just då han räddade sin kapten. Nu följer en rörande scen, som tillhör det yppersta i Runebergs poesi. Det är då majoren bjuder sin gamle vapenbroder att taga bo hos honom och där lefva i frid. I stil med Havamals »Bäst är eget bo, om än en backstuga» afböjer Pistol anbudet; han vill ej lefva som nådehjon.

Vid det svaret sväller majorens barm fullare och det tyckes honom som om

> »Finland stod för hans själ, det kulna, hans torftiga, gömda,
> Heliga fädernesland och den gråa kohorten från Saimens
> Stränder, hans lefnads fröjd, hans femtioåriga stolthet,
> Trädde på nytt för hans syn».

Icke ens Augustas milda bön till Pistol, att han måtte flytta dit för att bereda henne glädje, beveker »den åldrige ufven», som dock ber att få komma dit på besök oftare än han kanske borde.

I ingen af de berättande dikterna från hans egen samtid har Runeberg nått högre än i denna skildring med dess varma stämning, låt vara att »Hanna» som ren kärleksidyll står på ett plan för sig. Här träder ock ett fosterländskt patos oss till mötes med sällspord styrka.

Nadeschda är af annat skaplynne och annan yttre form. »Nadeschda».

Motivet är hämtadt från Ryssland, hvartill kanske bidragit att Runeberg under sammanträffande med sin vän den ryske historikern Grot talat om, att finnar och ryssar borde lära känna hvarandras förhållanden. En väninna, som återkommit från Ryssland, hade ock berättat honom en historia om en rysk slafvinna, som vunnit en furstes kärlek och som trots att dennes moder skilde dem åt, genom kejsarinnan Katarinas ingripande blef med honom återförenad.

Med detta motiv beslöt Runeberg skrifva en episk dikt i en följd romanser af likartadt slag som Walter Scotts och Byrons epyllier.

Nadeschda är den kanske minst Runebergska, af hans större dikter, i ej ringa mån en frukt af litteraturläsning. Enstaka drag hafva uppvisats såsom lånade från Victor Hugos »Hernani» o. a. Speciellt torde dock den af Runeberg så intensivt beundrade Almquist ha spelat en roll, d. v. s.

Digitized by Google

Almquist romantikern, icke Almquist realisten, hvilken senare just samtidigt i sin ordning påverkades af Runeberg i sina folklifsskildringar. Almquists »Amorina» hade kommit ut ett par år innan »Nadeschda» såg dagen.

Här liksom där är det två bröder af olika skaplynne — den ljuse och den mörke — som älska samma unga flicka. Detta är ju visserligen ett gammalt Sturm- und Drang-motiv, kändt från Schiller, Klinger, Leisewitz, men sådant det här begagnats har det afgjorda beröringspunkter med dikten om bröderna Vilhelm och Rudman Falkenburg. För öfrigt har Runeberg lånat sjätte sångens egendomliga meter från »Arthurs jakt».

I första sången — skildringen af den fattiga slafvinnans vemod öfver sitt glädjelösa lif — äro vi ännu inne i idyll och epigram-stämning, hvartill den trokaiska metern medverkar; i den andra — där bröderna efter jakten båda fästa sin blick på den sköna halmgördlade slafvinnan och den mörke Dmitri

Runeberg och hans söner på andjakt.

Teckning af J. Knutson.

enligt broderns löfte väljer henne som gåfva men mötes af orden att hon ej längre är slafvinna utan fri — herrskar en afgjord balladton. Sedan följa skiftande händelser och skiftande stilar. Den sjunde sången röjer exempelvis inflytande från Byrons manér. Den starkt dramatiska scen, där Potemkin läxar upp generaler och andra officerare, som han finner anfängda af de nya fantastiskt vilda lärorna från Genève, som förtrollat andra länder, utgör onekligen en förstudie till vissa fänrikssägner och röjer öppen blick för det karaktäristiska, sinne för humor och ett drastiskt uttryckssätt. Svagast är åttonde sången, som skildrar Dmitris omvändelse; skepnaden visar i det hela åtskillig efterromantisk onatur; en dylik mörk figur, som passade för Almquists pänsel, fogade sig endast motvilligt som modell åt Runeberg.

Slutsången utnyttjar anekdoterna om hur kejsarinnan vid sin stora resa narras af Potemkin genom målade byar; det är efter en vandring ned till dessa kulisser, som kejsarinnan griper in som »deus ex machina» i Nadeschdas och furstens öde.

Stilen i »Nadeschda» skiljer sig ju väsentligen från Runebergs öfriga poesi, ehuru den icke saknar beröringspunkter där-

Digitized by Google

med. Den är emellertid en ridt in i det romantiska eller efterromantiska landet, framsprungen ur litterära påverkningar.

Nya svenska uttalanden.

Dessa Runebergs senare episka dikter mottogos med varmt erkännande äfven i Sverige. Man må särskildt lägga märke till B. E. Malmströms korta men gedigna anmälan af »Nadeschda» i Frey. Han inlägger här en gensaga mot den romantiska uppfattningen af skalden som något slags omedvetet organ. Runeberg vore hvarken fågel eller blomma eller något väsen, som lefde ett omedelbart skönlif, han vore en fullt medveten intelligens; och skalden-konstnären stode vida öfver skalden-naturbarnet. (Runeberg—Nybom?) Det vore för en recensent, som vid klander af medelmåttiga arbeten ofta utsattes för beskyllning för afund, en verklig njutning att fritt få öfverlämna sig åt känslor af vördnad och beundran.

Samtidigt lät Runebergs mästare Franzén i »Vitter strid mellan far och son» både det unga och det gamla släktets representanter — Roman och Romanz — tolka sin beundran för Runeberg.*

Tredje diktsamlingen.

Kort efter att Nadeschda och Julkvällen sett dagen utgaf Runeberg (1843) den tredje och sista samlingen af sina lyriska dikter, som innehöll af förut omtalade stycken: »Legender», »Molnets broder» och »Den döende krigaren».

Häftet inleddes af en liten sentimental modern cendrillonsaga, *Jenny*, skriven på den enkla orimmade trokaiska meter, som kännes från »Idyll och epigram». För öfrigt är samlingen genomsyrad af en allvarlig, elegisk, någon gång rent af svårmodig stämning. Skalden sysslar med den öfvergifnas förtviflan, med höststämningar och sorgsna tankar, sänder Lyckan en vemodsfull förebråelse öfver att hon icke lett mot honom o. s. v.

---

* *Roman:* Jag läser hälst en dikt, hvari jag känner
Vår egen värld och människan igen,
Jag gläds därvid att möta gamla vänner
Och nya få, dem jag ej glömmer sen.
Se Finlands nya skald, som äfven I beundren.
Han jagar icke efter undren,
Som hällre nämnas må fantasteri.
Idyll och Epigram, hur egna och hur sanna!
Hvem annan kunde dem förena så?
Och »Grafven» se'n vid Perrho och de två
Naiva taflorna »Elgskyttarne» och »Hanna».
Naturen själf sig satt vid hans staflett
Och i hans hand sin egen pänsel gett.
Romanz: Och hans »Nadeschda»! Re'n i första sången
Jag tryckte tjust på hennes bild en kyss,
Ej utan harm att känna mig så fången
Af en Ryssinna och, hvad mer, en Ryss.

Digitized by Google

En diktcykel, som icke inrymdes i detta häfte men torde vara tillkommen kort därefter, äro de tio dikter ur en stackars öfvergifven flickas lif, som heta *Ett öde* (tryckt 1846), och som kulminera i den vackra slutdikten »Se'n har jag ej frågat mera». Den är inspirerad af finsk folkdikt.

Runebergs senare lyrik, sådan den uppenbarar sig i tredje samlingen, utvidgar icke området för hans lyriska gåfva och uppnår endast i enstaka fall de bästa dikterna i hans tidigare. Han känner ock med sig, att hans egentliga lyrik är i afmattning och de rent lyriska dikter, som tillkomma efter denna tid, äro få. Den berättande dikten tar snart lyriken i sin tjänst för att gifva form åt sägnerna från krigstiden.

Bland senare mera kärnlyriska dikter bör dock icke den 1849 i en kalender anonymt meddelade »Fåfäng önskan» förgätas. Denna dikt (»Otaliga vågor vandra») röjer de djupa svallvågor, som dolde sig under skaldens eljes så lugna yta.

* * *

Därförinnan hade han dock i en helt och hållet episk dikt gripit ett ämne från den nordiskt-keltiska forntiden. Det var *Kung Fjalar*, som påbörjats julen 1842, hvars första sång offentliggjordes i en kalender vid jultiden 1843, och som fullständigt förelåg 1844. Handlingen i detta femsångsepos är förlagd till vikingatiden och afspelas dels i Gauthiod — af gaelerna kalladt Lochlin — dels i Morven, ett gaeliskt land.

»Kung Fjalar».

Fjalar är en konung i Gauthiod, som lefvat sitt lif i bragder men nu, trött på fejd och örlog, vill visa sin storhet på annat sätt genom att bjuda frid öfver landet och vinna segrar genom tegar af guldax. Detta löfte afgifves i en känsla af självförhärligande. Han har trott på sin vilja i strid, nu litar han på dess makt i friden, där den okufvelig skall styra lifvets gång. Medan han sålunda utmålar framtiden i ljusa färger, tryggande sig vid sig själf och föga tänkande på de makter, som leda människornas öden, kommer Dargar, siaren, och erinrar om att endast gudarne kunna skipa människors lott. Dargar spår, att Fjalar skall skåda en dag, då hans ätt slocknar i blygd, fläckad af brott, i det hans ende son skall sluta sin syster i eldad famn såsom brud. Detta vill Fjalar förhindra genom att offra den ena af syskonen. Efter en hård och kvalfull strid och val mellan de båda barnen låter Fjalar sin trogne Sjolf afgöra saken, offrar den älskade dottern Gerda och låter sänka henne i hafvet.

»Ej nämne en tunga det namn,
Hon bar, min dotter. Här i sin faders barm
Har hon sin korta lefnads saga;
Vare den blott för mig. Det är minne nog».

Ingen spörjer på vida jorden ett ord om dotterns öde.

År ha flytt. I Morven, å Skottlands kust, regerar konung Morannal. Vid hans hof vistas som fosterdotter allt sedan barnaåren den sköna Oihonna, »den

Digitized by Google

från hafvet burna». Till henne gilja konungens trenne söner, af hvilka den yngste Clesamor är henne kärast. Men hon känner sig dock som hans syster, då samme fader fostrat dem. Och då Clesamor erinrar henne att hon dock icke fått sitt lif af Morannal genmäler hon:

»Mig dock är du en broder;
Kan jag blifva en broders brud?»

I tredje sången berättar Oihonna för sin väninna Gylnandyne om de stolta bragder, hvilka täljas om den unge Hjalmar, Fjalars son. Af fadern hade han begärt få draga ut i ledung och skapa sig egen berömmelse i st. f. att dö förgäten och utan namn. Endast motvilligt hade fadern gett sitt bifall. Men då sonen lockar med sig landets yppersta ungdom som trängtar efter bragder, har Fjalar vredgats och i vredesmod sökt upp sonen ute på hafvet för att straffa honom, men armen hade sviktat och svärdet fallit maktlöst ned. Nu gladdes Fjalar åt sånger om sonens stordåd. Det är uppenbart att Oihonna redan på afstånd vunnits af Hjalmars rykte.

I fjärde sången nalkas han Morven. Den gamle kungen har kallat till sig Oihonna för att förtälja henne hurusom han en gång funnit henne en stormig natt på hafvet, hon följde med en fridlös röfvare, som upptagit henne vid en klippa i närheten af Fjalars kungadöme. Nu begynner striden mellan Morannals män och Hjalmar. Den senare vinner seger öfver Morannals söner, för med sig Oihonna som segerns pris och såsom sin brud.

I femte sången sitter Fjalar i Gauthiod, gammal vorden och redo att rista sig med geirsodd. Stolt vill han än en gång skåda den sällhet han skapat och prisa sitt verk, trotsande gudarne på hvilkas väsen han upphört att tro. Han manar nu siaren Dargar att komma; konungen hånar honom; det hot han en gång bar från sina gudar har ju försvunnit som en rök.

»Ingen syster sluter min son i famnen,
Och min hjässa tryckes af ingen blygd.»

Dargars lögn skall sonas i blod. Siaren kommer, men manar konungen att dröja med hämnden till dess Hjalmars drakar nått Gauthiod.

Knappt har Dargar fällt dessa ord förr än Hjalmar uppenbarar sig och förtäljer sitt olycksöde. Oihonna, med hvilken han redt bröllop på skumhöljdt haf, har visat sig vara hans syster. Hon ville dö för hans hand och så har skett. Nu sänker han stålet i egen barm. Så följer det underbart vackra slutet. Den gamle Fjalar erkänner sig besegrad.

»Er är segern, talte han, höge gudar!
Jag är straffad vorden, jag pröfvat Er.
Hvad är mänskan, att mot er hon stormar!
Stjärnor like, i onådd rymd
Len I genom molnen af jordens öden,
Dem i lek en fläkt af er vilja styr.»

Så slocknar Fjalar, blandande sitt blod med sonens.

I likhet med »Nadeschda» är »Kung Fjalar» till god del en frukt af litterära intryck, som dock resulterat i en vida mera stor-

Digitized by Google

slagen, mera fullödig skapelse, som i rent konstnärligt afseende väl är Runebergs mest fulländade.

De afgörande inslagen kommo från den grekiska tragedien, från Macphersons Ossian, från fornnordisk saga och från Geijer.

Idén, innebörden i detta storslagna epos är främst ett barn af antikens hybristragik. Gestaltningen af viktiga delar af ämnet vittnar åter om att skalden dvalts i den Ossianska diktens luft, men flere motiv och namn samt stämningar peka hän på den nordiska forntidssagan.

Det är möjligt, som Söderhjelm antager, att det var fornnordiska impulser, som lågo till grund för diktens ursprungliga konception. Cygnæus omtalar i ett bref till Runeberg från början af 1843 ett af denne påtänkt »vikingastycke». Fredrika Runeberg berättar att skalden intimt studerat en tysk öfversättning af fornnordiska hjältesagor och ofta brukat använda uttryck därur i sina samtal. Namnen har han emellertid till större delen lånat från Orvar Odds saga (i Liljegrens öfversättning) och vissa drag i Fjalars och Hjalmars kynnen äga motsvarighet i berättelser om nordiske vikingar. Det knappa, något kärfva uttryckssättet äger stundom fornnordiskt tycke. Men säkerligen har Geijers diktning påverkat Runeberg väl så mycket som själfva forndikten.* Det föreligger ju alldeles uppenbara beröringspunkter mellan dikter som »Vikingen» och »Den siste kämpen» samt skildringen af Fjalar och Hjalmar; ja man kan rent af ifrågasätta huruvida Runeberg, som själf aldrig farit på haf, skulle diktat de delar af skaldestycket, som skildra Hjalmars bragder, utan kännedom om »Vikingen». Dessutom är Dargar besläktad ej blott med keltiske barder och antike siare utan ock med »Den siste skalden». Men härvidlag är att märka att Geijers forntidsskepnader bero på sammansmältning af fornnordiska och ossianska intryck.

Och därmed äro vi inne på Ossiansdiktens betydelse för »Kung Fjalar».

En afgörande insats vid tillkomsten af denna dikt utgjorde nämligen Nils Arfwidssons öfversättning af Ossian, som 1842 började utgifvas. Strömborg vill t. o. m. veta att det var den som gaf Runeberg uppslaget till Fjalar.

Ossiansdikten var honom visserligen förut bekant, hvarom enstaka ställen i hans tidigare arbeten vittna, men hans intresse för denna diktning fick genom den svenska tolkningen ny näring.

* Ruth Hedvall har i »Beröringspunkter mellan Geijer och Runeberg» (Sv. Litt. sällsk. i Finland förh. och upps. 1912) samt i »Runebergs poetiska stil» behandlat deras inbördes förhållande.

Digitized by Google

Arfwidsson utvecklade i en utförlig, numera föråldrad inledning sin åsikt om den Ossianska dikten och uppträdde med frenetisk skärpa mot dem som velat göra den till i hufvudsak Macphersons verk (»Talvj»). Hans tolkning utgår från det s. k. »gaeliska originalet» och söker följa dess versslag. Emellertid saknades ju i detta en del sånger — ej färre än 11 — och för dessa använde Arfwidsson Macphersons prosaversion, omsatt på vers.

Runeberg har säkerligen liksom Bergstedt (i Frey) men i motsats till Palmblad (i Läsning för bildning och nöje) delat Arfwidssons uppfattning af Ossiansdikten. Just emedan han betraktade den såsom rent folklig, anslog den honom så starkt, ty som Söderhjelm anmärkt, »den dikt som stod folkdikten närmast, som var friast från den medvetet arbetande handens spår grep honom djupast».

Det Ossianska inflytandet är vida starkare än det fornnordiska och reflexer från Morven ha rent af kastats öfver till Gauthiod. En äldre tid alltifrån Mallet, Gray, Klopstock hade ju ock varit benägen att utplåna skillnaden mellan keltisk bardatid och skandinavisk vikingaålder.

Det finnes afgjordt Ossianska drag i den fridsälle Fjalars egen gestalt (Gråsten går ända därhän att han nämner honom »en Fingal uppvuxen på skandinavisk mark»), liksom ock i framställningen af Hjalmar (exempelvis Oscars klagan att endast jaktens nöjen unnas honom och att hans namn skall slockna utan ära). Oihonna är danad efter de unga flickorna hos Ossian, främst Malvina och självklart är att Morannals gestalt företer likheter med de gaeliske hjältarne Ossian och Fingal.* Morannals sång till solen är ett lån från Ossians solsång i Carhonn, ehuru visserligen Runeberg gifvit den en kraftigare hållning genom större samtagenhet.

Såsom Hasselqvist anmärkt breder sig eljes öfver diktens både personer och handling den Ossianska »joy of grief», »sorgens vällust». I naturliga stilmedel och epitet har Runeberg ofta närmat sig Ossian, särskildt i de delar, som tilldraga sig i Morven. Rytmiken, som Runeberg danat med utomordentlig konst, sluter sig visserligen närmast till antika metra men är icke utan frändskap med den meter Arfwidsson velat framkonstruera.

Om diktens yttre skrud i så hög grad närmar sig Ossians dikt, så är dock, som redan nämndt, själfva dess djupare innebörd i väsentlig mån antikbestämd. Fjalars förhäfvelse mot gudarne framkallar i minnet en hel rad antika gestalter: Aeschylus' Prometheus, Sophokles' Kreon och Oedipus, Euripides' Pentheus i Bacchanterna; dessutom är ju Fjalars försök att undgå spådomen väsensbesläktadt med Laios' beteende i Oedipussagan och Dargar har starkt syskontycke med Teiresias; framför allt är andan i det hela Sophokleisk. Bland annat må man beakta den tragiska ironien i Oihonnas ofvan anförda svar till Clesamor, »Mig dock är du en broder. Kan jag blifva en broders brud?», jämfördt med händelsens vidare utveckling.

* I enskildheter hafva dessa och andra likheter närmare utförts af Hasselqvist, Gråsten och Söderhjelm.

Digitized by Google

Snellmans kritik och Runebergs svar.

Snellman ville i en kritik af Fjalar å den Hegelska ästetikens vägnar häfda att hjälten straffats för hårdt, då han offrat sin familjelycka för tillgodoseende af en annan sedlig makt, staten. Runeberg replikerade härpå och förnekade teorien om de sedliga makternas konflikt, som man bl. a. ville framkonstruera ur Antigone. Hans egen utläggning af dikten är att Fjalars öfvermod mot gudarne är en förhäfvelse, som straffar sig. Just genom de åtgärder han vidtager för att hindra gudarnes dom att gå i verkställighet främjar han den. Enligt Runeberg är dikten »en sång till gudarne, ett litet epos, hvari deras storhet och nåd utgör ämnet». Vidhålles denna synpunkt, har man emellertid svårt att med skalden själf fritaga dikten från fatalism. Motsägelse mellan ödets förutbestämmelse och häfdandet af människans fria handlande föreligger äfven här, och försoningen — Fjalars ödmjukande inför gudarne — löser den icke. Runebergs världsåskådning är här som eljes otvifvelaktigt färgad af en religiös ödestro.

Runeberg framhåller själf, att han naturligtvis icke diktat efter ett på förhand uppgjordt schema, ty man diktade efter intuition, men vore denna äkta skulle dikten ändock icke sakna plan och enhet.

»Kung Fjalars» storhet beror i hvarje fall ej på fyllandet af den ena eller andra ästetiska teoriens fordringar utan på dess underbara gestaltningskraft och dess mästerliga verskonst. Runeberg hade något år före tillkomsten af Fjalar tillerkänt Almquist första rummet bland Sveriges skalder i alla tidehvarf och nämnt honom en fin, mäktig, förtrollande genius samt särskildt framhållit den italienskt glödande »Signora Luna». »Kung Fjalars» ödestragik har afgjorda beröringspunkter med Almquists skådespel liksom i andra afseenden dikten är befryndad med den Ossianskt färgade »Arthurs jakt».

»Kung Fjalar» äger ju en väsentligt annan karaktär än Runebergs öfriga episka dikter, hvilka voro byggda på mera realistisk botten, under det denna dikt följer den konstprincip, enligt hvilken — för att begagna hans egna ord i ett latinskt skoltal — »underbara och okända ting framställas för de dödligas blickar».

Dikten kräfver vissa förutsättningar för att tillgodogöras och har knappast tillhört hans mera populära skapelser. Borgå Tidning spådde ock att den icke genast skulle anträda ett triumftåg, i det mången skulle behöfva tid att lära sig se de fornnordiska förhållandena ur annan synpunkt än Oehlenschlägers och Tegnérs.

Svenska kritiken af Kung Fjalar.

Den svenska kritiken var rätt återhållsam. Sturzen-Becker uttalade sig i sina föreläsningar högst försmädligt och frågade hvarför en man, som kunde

Digitized by Google

skrifva graciösa och intagande småting, skulle äflas med stora episka versfabrikater dem man, såsom fallet vore med hans sista knaggliga opus (!), »Kung Fjalar», knappast vore i stånd att recitera från bladet och där man svårligen inom de många arktalen funne mera sundt poetiskt innehåll än i de få raderna af hans täcka miniatyrbilder. Vore han en »episk natur», som man sagt, hvarför diktade den älskvärde mannen icke på prosa, hvarföre gåfve han oss ej noveller?

En anmälare i Intelligensbladet (månne bladets ästetiske redaktör B. E. Malmström, som förut i varma ordalag biktat sin beundran för Runeberg eller Bergstedt, som enligt Malmströms meddelande till Bergman, var hemlig medarbetare?) ansåg sig böra betona Runebergs främlingskap i förhållande till Sverige. Endast språket fortfore ännu att vara svenskt. Hans poesi vore en utländsk blomma som omplanterats på svensk mark, där den med all sin fägring och sin vällukt ändock fortfore att vara främmande. Man såge den med kärlek och med vemod, den hade så mycket som vore rörande, förtjusande, ja besläktadt, men man upptäckte därunder en viss köld, ett visst noli me tangere, som aflägsnade, den vill inte förtroligt närma sig syskonkretsen. Den säregna formen framhålles såsom felfri, men det anmärkes att versmåttet — strängt harmoniskt — likväl torde förefalla ovana öron tvunget och besynnerligt. Det skilde sig ju ock väsentligt från den glatta formskönheten, som ägde hög kurs i Sverige.

»Kungarne på Salamis».

Efter fullbordandet af »Kung Fjalar» sysslade Runeberg närmast med en tragedi i antikens spår. Af denna voro tre akter skrifna under 1840-talet, men skötos då åt sidan och fullbordades först 1863, strax före skaldens sjukdom. Det var *Kungarne på Salamis*. Till anläggningen tillhör detta verk emellertid denna tid och är i sin anda närbesläktadt med »Kung Fjalar» samt torde därför böra behandlas i detta sammanhang.

Ämnet är visserligen hämtadt ur den gamla grekiska konungasagan så till vida som det ansluter sig till sägnerna om Ajas, Telamons son, men handlingen är fritt uppfunnen af Runeberg.

Ajas, Salamis' konung, har stupat vid Troja, och Leiokritos — en höfding om hvilken det säges att ett hjärta mera varmt har Salamis ej fostrat — har inkräktat tronen med undanskjutande af Eurysakes, Ajas' son. Han nödgas tvärt mot sitt hjärtas drift föra en despotisk styrelse för att hålla den gamla ättens anhängare i tygeln och han hoppas en gång kunna lämna sin tron säkert befäst i arf åt sin ädle son Leontes. Denne är en varm dyrkare af rättvisans gudinna och visar detta i all sin gärning. Motsatsen mellan far och son är en motsats mellan styrka och rätt, mellan Zeus och Dike.

Emellertid tryggar sig Leiokritos vid en underrättelse att Eurysakes är i säkert förvar hos Menelaos och förtröstar tillika på ett orakelspråk, att han kan vara säker om sitt herravälde, så länge Leontes icke fallit för sin faders svärd. Denna spådom gör honom lycklig och mildare. Han upphäfver en befallning att inga skeppsbrutna få gå i land, som utfärdats, då det förutspåtts honom att från hafvet den man skulle komma, som skulle störta hans tron. Eurysakes har likväl undkommit och anländer nu som skeppsbruten till Salamis. Leontes, konungasonen, som får veta att den skeppsbrutne är Ajas' son, ställer sig i sin dyrkan af Dike vid den legitime konungens sida mot sin egen fader

Digitized by Google

och byter t. o. m. rustning med Eurysakes för att rädda denne. Detta varder ödesdigert. Efter att redan ha sårats af den lömske Rhaistes, mottager han af sin fader dödsstöten, i det denne tar för gifvet att den han dödat är den i Ajas' vapenskrud klädde Eurysakes. Triumferande bjuder Leiokritos nu frid och förlåtelse; han vet att kärare för Zeus än feta stycken af förblödda hjordars kött är det brännoffer, som människan bringar, då hon rörd af Zeus till mildhet bränner upp sitt hat, sin hämnd. Äfven Tekmessa, Ajas' änka, bjuder han försoning och tröst, men får till svar att hennes sorg är ringare än den hans skall bli, då han erfar hvem han dräpt. Leiokritos bringar nu sonens skugga en ädel hälsning.

Och då Eurysakes höjer sitt svärd mot honom, slår Leiokritos det ur hans hand och kastar sig på sin egen glafven, betygande det jordiska väldets tomhet. Eurysakes låter på Tekmessas förbön högtidligen begrafva fiender och vänner.

Detta sorgespel har af Chr. Cavallin, hvilken ägnat det en ingående undersökning, betecknats såsom »en grekisk tragedi inom de gränser där en sådan skapelse är möjlig för en modern författare». Det bygger också i det hela på antiken — särskildt i uppfattningen af ödet såsom den outforskliga järnhårda makten —; liksom ock karaktärsteckningen i mycket är antik och äfven en stor del af händelsen, liksom hos grekerna, berättas i st. f. att tima inför åskådarne.

Men i viktiga punkter skiljer sig dock »Kungarne på Salamis» från antikens drama. I yttre måtto framgår det af att kören aflägsnats. Vidare inskränker sig händelsen icke till katastrofen utan utvecklar sig i full bredd och Leiokritos' självmord förberedes genom en rad handlingar. Därtill pekar hufvudpersonernas individualitet utöfver antiken. Detta gäller framför allt Leontes.

Man har ock påpekat Shaksperiska drag. Likheten mellan den i grunden storslagne despotiske troninkräktaren Leiokritos och nidingen Claudius synes mig visserligen något svår att finna. Snarare är han befryndad med två andra inkräktare i Shaksperegalleriet: Macbeth och Henrik IV.* I Svensk Månadsskrift (1864) framhöll Carl Simon Warburg i sin vackra kritik — kanske den mest beundrande, som ägnats detta skådespel — att Leiokritos' trygghet vid erfarandet af orakelsvaren och ryktet om Eurysakes' vistelseort icke blott vore antik utan äfven erinrade om den trotsande tillförsikt som Macbeth lägger ådaga vid häxornas profetia att han först då skall falla, när vissa, skenbart omöjliga tilldragelser timat. I denna anmälan framhållas ock första gången likhetsdragen mellan Leontes och Hamlet — de båda ädla, begrundande ynglingarne, liksom mellan den förre och mänskokärlekens apostel hos

* Då Mortensen vid kombinationen Leiokritos—Leontes kommit att tänka på Karl Johan — Oscar, skulle jag snarare vilja föreslå: Karl IX — Gustaf Adolf.

Digitized by Google

Schiller: Posa. Tvifvelsutan röjer Leontes en djupare personlighetsuppfattning än den antika. Hans långt drifna vördnad för legitimitetens icke i och för sig poetiska idé gör honom visserligen i någon mån till en rätthafveriets martyr.

Runeberg har — som Cavallin understryker — delvis upphäft den grekiska religionens motsats mellan lifvets och dödens gudar samt kommit till en mera positiv föreställning om ett annat lif än som för den homeriska uppfattningen var möjligt. De ord Leiokritos yttrar till sonens skugga:

»Sof i de höga gudars hägn, hvars rätter du
På jorden hägnat! Jag får icke somna så.
Dock må jag tömma utan klagan denna kalk,
I visshet att den räckts mig af de himmelska,
För att ock jag bevittna skulle deras makt.»

peka vida framom antikens åskådning, liksom ju ock sorgespelet skiljer sig från de grekiska däri att det för till försoning ej blott med gudarne utan mellan människorna, ett modernt drag och alldeles särskildt ett Runebergskt drag.*

I Runebergs alstring intager visserligen »Kungarne på Salamis» en mera sekundär ställning, men är intressant såsom ett försök att gripa tillbaka till antika ämnen och former — ungefär som på sin tid Goethes och Grillparzers antikdramer. Själf betraktade Runeberg stycket som en »lärospån» på dramats område.

* * *

»Fänrik Ståls sägner». Första samlingen.

Runeberg afbröt arbetet på »Kungarne på Salamis» vid midten af 1840-talet. Hans intressen hade riktats åt ett annat håll.

Åren 1836—37 hade han i Helsingfors Morgonblad tryckt några »fragment ur en roman från 1808 års krig» och år 1838 hade han med anledning af Mellins »Pavo Nissinen» skrifvit:

»Det sista finska kriget erbjuder konstnären många taflor af intresse; han behöfver blott förstå att rätt och efter naturen teckna dem. Lokalen, folklynnet, det patriarkaliska i arméns organisation, i soldatens förhållande till befälet, allt är egendomligt.»

Här yppar sig alltså till en början sinne för själfva omgifningen, det som alltid var förutsättning för hans episka diktning.

* I sin skrift »I hvad mån liknar Kungarne på Salamis en antik tragedi?» (1868) framhåller den boströmske ästetikern Herman Solander, att den fullare och högre uppfattning af personligheten, som kristendomen bragt till världen, befäster ett oöfverstigligt svalg mellan de grekiske tragöderna och Runeberg.

Digitized by Google

Men för att flintan skulle slå eld kräfdes ännu något: intresse för personligheterna, de betydande individerna.

Det kom i sinom tid.

Början var ringa: en beställning af en bokhandlare på poetisk text till porträtt från kriget. Häraf resulterade en biografi: Otto von Fieandt. Men snart vidgades ramen.

Det var Gustaf Montgomerys skildringar från finska kriget, som gåfvo den afgörande väckelsen till *Fänriks Ståls sägner.*

Den ordning, hvari dikterna tillkommo, är ingalunda den, i hvilken de meddelats i den år 1848 af Runeberg utgifna första cykeln, där ju f. ö. äfven de tidigare diktade »Molnets broder» och »Den döende krigaren» upptogos. De öfriga tillkommo i rask följd åren 1846—48 ungefär i följande ordning: *Otto von Fieandt, Sveaborg* (som dock af hänsyn till familjen Cronstedt icke medtogs i samlingen), *Sven Dufva, Vårt land, Kulneff, Veteranen, Von Konow och hans korporal, Gamle Hurtig, De två dragonerna, Löjtnant Zidén, Konungen, Fältmarskalken, Sandels, Torpflickan, Döbeln vid Jutas* och *Fänrik Stål,* hvilken sistnämnda dock var bland de tidigast påbörjade.

Samlingen inleddes med den fosterländska dityramben *Vårt land,* som i sin första form utgjorde en hyllning åt det fattiga Finlands sköna natur — t. o. m. mer utförd än i den slutgiltiga redaktionen; senare inlades i fjärde till sjätte stroferna (»Här striddes våra fäders strid Med tanke, svärd och plog») äfven en karaktäristik af folket och dess tålamod, dess sinnelag i klar som mulen tid; härigenom blef dikten adlad till prolog åt fänrikssägnerna; dessa strofer gifva liksom ett utdrag af hvad som i det följande skulle förtäljas om finskt folkkynne. Redan en samtida svensk kritiker i Frey framhöll ock att Runeberg här koncentrerat hela den lyriska häfkraft, som uppbär hans poetiska skapelse.

Dikten har ansetts tillkommen under inflytande af Vörösmartys ungerska nationalsång, som 1845 i en öfversättning af Herman Kellgren offentliggjordes i Finland, och äfven andra inflytanden ha ifrågasatts. Främst är dock dikten inspirerad af Runebergs varma kärlek till det karga, fattiga fosterlandet och dess folk.

Om »Vårt land» ger anslaget, så bildar dikten om *Fänrik Stål* ramen. Skalden åberopar en gammal krigare som sagesman för de sägner han förtäljer.

Uppslaget är alltså detsamma som i Tegnérs »Axel», där den gamle karolinen berättar sägnen om Axel och hans ryska brud.

Från vistelsen i Saarijärvi frammanade han minnet af den gamle underofficern Pelander, som tjänade som »modell» vid teckningen af den knotige,

Digitized by Google

uppbrusande veteranen; ehuru man gifvetvis icke får alltför starkt hålla på honom som urbild. »Fänrik Stål är till en viss grad historisk», skrifver Runeberg till Montgomery, »dock har han förtäljt mig mycket äfven genom andras mun». Mästerligt är motsatsen gifven mellan den gamle underskattade, stillsamme notbindaren och den unge glade, öfvermodige studenten, hvars öfversitteri dock till sist besegras af vördnad för den gamle, som varit med i de stora striderna. — Och efter de stolta raderna i början: »Jag var så yr, jag var så ung, Han fänrik var, jag mer än kung», kommer till sist den ödmjuka bekännelsen: »Nu var han gammal, jag var ung; Jag blott student, han mer än kung».

Till de tidigare, mest typiska och mest betydande sägnerna hör praktstycket *Sven Dufva*, som publicerades redan på julen 1846 i Berndtsons kalender »Necken». Bland alla sägnerna kanske den mest populära, ger den en varm, äkthumoristisk bild af hjärtelaget, tapperheten, trofastheten hos en på hufvudets vägnar obegåfvad yngling, som synes svag och obetydlig för världen men som i det kritiska ögonblicket växer till hjälte.

Rancken har velat spåra en verklig händelse bakom dikten (Sven Dufva skulle varit en soldat Bång, »just som litet galen», som öfvat en hjältedat vid Virta bro), men som Hjertén anmärkt är dikten snarare inspirerad af den bekanta livianska sägnen om Horatius Cocles, som ensam strider vid pålbron mot Porsennas här och ger sina landsmän rådrum att rifva upp bron. Själfva Sven Dufva-typen vittnar åter om släktskap med folksagans Klumpe Dumpe, den i hemmet beledde yngste bror, en stackars tafatt tölp, som gör allt på tok men när det gäller allvar visar sig duga. Föreningen af det komiska och det rörande ger här en verkan af äkta humor.

Humoristisk, fast i annan mening än Sven Dufva, är en annan af samlingens mest betydande dikter, *Sandels*.

Den tappre generalen, en af de få svenske hjältarne i sägnerna, skildras dels som goddagspilt, dels som öfverlägsen fältherre, den där bidar sin tid innan han griper in. Hans afvaktande taktik, gömd under en låtsad likgiltighet och ett betonande af bordets nöjen, missförstås emellertid af omgifningen.

Af utomordentlig verkan är den dramatiska skildringen hur generalen i lugn och ro intager sin frukost medan ilbuden bringa de skiftande stämningarna ända till beskyllningen för feghet, då harmen blossar upp och ger sig luft i ett kraftigt vet hut, hvarefter härföraren ändtligen finner tiden inne att på sin ädla Bijou ställa sig å den mest utsatta posten och elda upp sin här, som efter väl förrättadt slag bringar honom sitt lefve. Af särskild verkan är den ypperliga metern, stundom jambisk, stundom anapestisk, målande de olika stämningarna vid frukostbordet och i stridens hetta.

En motbild till Sandels, så i byggnad som i innebörd, är den storslagna *Döbeln vid Jutas*, grundad på en icke i detaljerna korrekt anekdot om hur den store generalen — kraftmänniskan — steg upp från sitt sjukläger i Nykarleby och, trotsande febern, tog befäl öfver sina trupper.

Digitized by Google

I denna dikt, med hvilken han afslöt den första samlingen, har Runeberg liksom i en brännspegel sammanfattat de spridda dragen af sägnerna.

Anslaget med skildringen af den fariseiske prosten, som smörjer sig vid sitt middagsbord och fördömer den hedningen Döbeln, är rent komiskt: det följes af den briljanta vemodsfulla, karaktäristiska dialogen mellan Döbeln och den unge läkaren, hvarefter skalden öfvergår till en slagbild af djupaste innebörd med en mästerlig skildring af den björneborgska truppens officerare, som dystre sakna sin förare, han som ensam kunde befalla. Så kommer han, mönstrande skarorna, och nu inflickar Runeberg i denna åt den svenske generalen ägnade sång bilder af män ur ledet, finske soldater: Standar med den söndriga skon och den blodiga foten, trumslagar Nord, som slog trögt men slog hårdt, den bleke ynglingen med snö i barmen — alla representanter för ett ädelt folk, som går till strid på »Döbelns dag» och räddar Adlercreutz; till sist epilogen då fritänkaren bringar Gud sin fria bön »med eldadt hjärta och med upprätt panna».

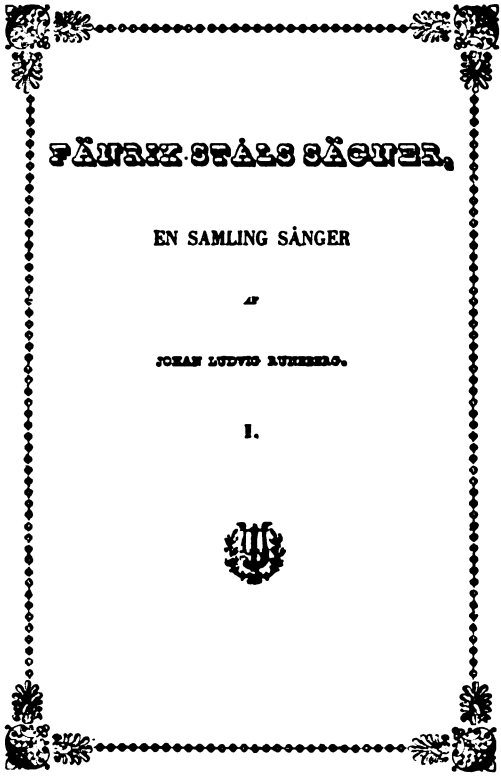
FÄNRIK STÅLS SÄGNER.

EN SAMLING SÅNGER

AF

JOHAN LUDVIG RUNEBERG.

I.

Titelblad till Fänrik Ståls sägner.

En alldeles säregen ställning bland de nydiktade sägnerna, i viss mån en motsättning till »Molnets broder», intar *Torpflickan.*

Om i den förra dikten den trolofvades stolthet gaf sig uttryck vid den tappres bår, så sörjer däremot här flickan öfver att hennes fästman hållit sig undan som fältflykting; det är en bittrare sorg än om han legat på fältet bland de döda:

»Nu vill jag icke dväljas mer på denna svekets ö,
Han fanns ej bland de döde där, och därför vill jag dö.»

Dikten har en viss klang af folkviseton öfver sig och företer äfven enstaka beröringspunkter med senare ballader.

En grupp dikter utgöres af halft komiska, halft sublima karaktärsbilder, konstiga kurrar, egendomliga original.

Digitized by Google

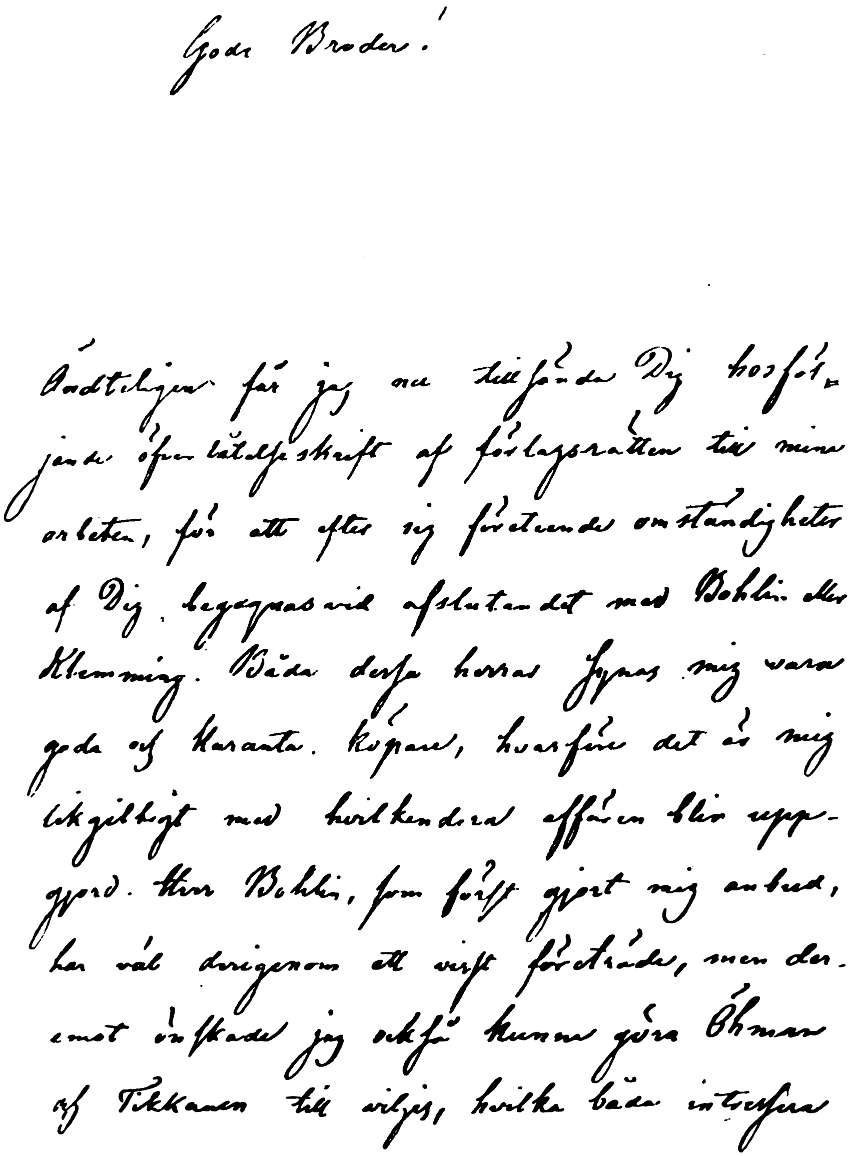
Gode Broder!

Ändteligen får jag nu tillsända Dig hosföljande öfverlåtelseskrift af förlagsrätten till mina arbeten, för att efter sig företeende omständigheter af Dig begagnas vid afslutandet med Bohlin eller Klemming. Båda dessa herrar synas mig vara goda och kuranta köpare, hvarföre det är mig likgiltigt med hvilkendera affären blir uppgjord. Herr Bohlin, som först gjort mig anbud, har väl derigenom ett visst företräde, men deremot önskade jag också kunna göra Öhman och Tikkanen till viljes, hvilka båda interessera

Bref från Runeberg till J. J. Nordström.
(I Kgl. Bibl:s autografsamling).

Digitized by Google

sig för Hr. Flemmings, hvarför jag helst ser att Du,
gode Broder, afgör häruti efter godtfinnande och
efter hvad för mig kan båta mest. Ett vilkor måste
jag, till följe af Tikkanens önskan, uppställa på sidan
af hufvudaffären, och detta är att den blifvande kö-
paren, för att icke åsamka Öhmanska bokhandeln
alltför mycket bråk med återskaffande hit af i
Sverige spridda, oförsålda exemplar af mina ar-
beten, inlöser det lilla der finnes för, som han sä-
ger, högst 120 Rd Bco mot åtnjutande 33⅓ proc
rabatt.

Hvad det blifvande andra häftet af Fänriken vid-
kommer, kan jag om det alldeles icke afsluta något,
emedan det vore att med Jagdt följa skinnet in-
nan björn är fälld. Det mesta af hvad som är
färdigt för nästa häfte är af den art, att det näppe-
ligen får publiceras här, och att publ. utgifva nå-
got i Sverige, som vore otillåtet i eget land är en
utväg, som efter min åsigt blott såsom yttersta nödfall
kan försvaras. Skulle ett nytt häfte af Fänriken en-
gång utkomma i Finland, vill jag gerna förträdesvis

Digitized by Google

erbjuda förlagsrätten dertill i Sverige åt den, som äger sagde rätt till mina öfriga arbeten, välförstående utan förbindelse från min sida att afstå densamma till honom på billigare vilkor, än mig af någon annan kunde erbjudas.

Hvad sjelfva betalningsterminerna vidkommer, äro de naturligtvis blott förslagsvis och löseligt utsatta i öfverlåtelseskriften till Dig. För mig ligger ingen särdeles vigt på om penningarne få lyftas några månader förr eller sednare, så att Du i detta afseende ville bestämma så som Dig bäst synes. För någon möjligtvis erhållande större förmon vid afslutandet af handeln, än det erbjudna priset, är jag väl icke likgiltig, dock ville jag, i betraktande af de äfventyr Du i ditt bref antydt, icke göra några pretensioner, som kunde afskräcka vederbörande spekulanter. Att den bestämning uttryckeligen göres, att svenska upplagor ej få öfversändas till Finland och Finska ej till Sverige, är nödvändigt, och har jag försökt observera denna punkt i öfverlåtelseskriften till Dig. I öfrigt, kära Broder, gör och låt efter behag; jag

Digitized by Google

öfverlemnar med oinskränktaste förtroende min sak i Dina händer.

Nu till annat. Har Du hört ett slikt öfverdåd? Jag har beslutat att i sommar resa till Sverige. Afsigten vore att med ångfartyget, som den 14 nästk. Juni afgår från Åbo, fara öfver till Stockholm. Om pass har jag redan anhållit å vederbörligt ort; det värsta är att sådana ansökningar ofta möta svårigheter, så att det icke alltid är att påräkna tillstånd att resa, åtminstone icke så hastigt som permissionstid och andra omständigheter skulle fordra. Emellertid gläder jag mig allt i hoppet åt att få se det gamla Svealand, ett land, som äger så stora anspråk på hvarje finnes kärlek, och att än engång i verlden få träffa och omfamna Dig.

Vid vårt Universitet synes allt vara lugnt och klart åter, sedan genom att det lyckligaste bland beslut Dess Höge Canceller visste sig få att skingra molnen. Sjelfva molnskockaren på stället har allt sedan hållit hvila och öfvergifvit sina hetsiga åtgärder. Måtte så fortfara!

Farväl, gode Broder, och ursäkte

Din tillgifne
Joh. Ludv. Runeberg.

Borgå d. 17 Maji 1851.

Dit hör den tidigast diktade af de egentliga sägnerna: *Otto von Fieandt*, som går i sin grå syrtut och sin fäderneärfda slitna hatt och behandlar sin trupp som en rättare sitt arbetsfolk, rökande sin pipa och skötande sin karbas; envist görande sin plikt, ehuru han »ger segern fan». I formen har Runeberg här, kanske omedvetet, närmat sig den finska runometern, fastän han rimmat raderna.

Samsläktad med Fieandt, men af något annat kynne, är *Löjtnant Zidén*, gåpåaren med bersärkalynne, som hade sin egen sed, nämligen att alltid gå framför fronten, och fröjdades när hans pojkar voro tätt efter i hälarne, men grämde sig när de gingo som paddor; dikten kulminerar i skildringen af huru hjälten ligger dödligt sårad och harmas öfver att gossarne varit fega, men huru som harmen förbytes i stolthet öfver att de tvärtom betett sig tapprast af alla och fallit till sista man. Det är en hederssång öfver det käcka dödsföraktet: »Nu dö vi som herrar vi».

Runeberg.
Litografi efter R. W. Ekmans porträtt 1849.

En dråplig duo bildar *Von Konow och hans korporal*, om hvilka det säges att »som goda vänner får man dem ofta se, men lika ofta så gräla de»; själfva anekdoten om hur korpralen slår kull majoren för att rädda honom från en fientlig kula, lär gå tillbaka till en verklig händelse, som von Konow, hvilken lefde när sägnen såg dagen, skall ha bekräftat.

En grotesk figur är *Kulneff*, den kvicke och storsinte ryske krigaren, hvilken skymtat fram redan i »Nadeschda», den fria steppens son, som fastän fiende skildras i sympatisk dager och i skimret af Runebergs barndomsminnen från Uleåborg: »den främste där det höggs och stacks, den främste där det dracks.»

I den rätt obetydliga *Veteranen* skildras en representant för det äldre släktet, krigaren från 1788, som bevistar slaget vid Alavo såsom en gudstjänst och fröjdas åt att fädrens anda ännu lefver kvar; *Gamle Hurtig* tillhör likaledes en äldre generation — en språksam kund vid bivuaken, som vet förtälja om tredje Gustafs tid; han tål ej att kommenderas till reträtt och beslutar att »stå kvar», hvarefter han somnar i den eviga sömnen på sin sköna konst att aldrig fly.

Dessa dikter öfverlägsen är sägnen om *De två dragonerna* Stål och Lod, som delat ljuft och ledt men också ständigt gnabbats och afundsjukt täflat om företräde i tapperhet, men som till sist hjälpa hvarann i en blodig strid. Motivet finnes i en anekdot hos Caesar om de båda centurionerna Pulio och Vorenus, men det försonande slutet med den till slagord vordna anmaningen till Sandels:

»Gif åt Stål en pänning äfven
Eller tag ock min!»

bildar en äkta Runebergsk tillsats.

Digitized by Google

Som motsats till dikterna om krigets bragder stå de sägner, som visa dess skuggsidor — två af dessa äro af mera satirisk art, den tredje utgör ett våldsamt anatema.

De förra äro de båda tvillingdikterna *Konungen* och *Fältmarskalken*.

I »Konungen» ger skalden den gängse karrikatyren af Gustaf IV Adolf såsom dåren, hvilken förmenar sig vara en ny Karl XII och som ikläder sig dennes kläder och vapen. Några historiska eller ohistoriska anekdoter ha legat till grund för denna obarmhärtiga karaktäristik af »f. d. konungen», i anslutning till den gällande historiska uppfattningen af dennes svagsinthet, högfärdsgalenskap, religiösa svärmeri. Den mera sympatiska, tragiska uppfattning af monarken, som kom till uttryck hos Wordsworth, hos Victor Hugo och i Snoilskys »Den trettonde mars», och som i våra dagar gjorts gällande både i prosadikt (Sophie Elkan) och historieforskning (Clason m. fl.), var Runeberg främmande. I själfva versmåttet har han afsiktligt närmat sig Tegnérs »Karl XII».

Fältmarskalken är en bittert satirisk niddikt mot den svenske öfverbefälhafvaren Klingspor och hans krigföring, som var byggd på reträtt. Det mästerliga stycket ger en dramatiskt hållen situationsskildring från Savolaksofficerarnes bivuak i Frantsila efter underrättelsen om Siikajokisegern. Speord hagla öfver den olycklige befälhafvaren, som icke har del i denna seger, och de fällda orden karaktärisera icke blott fältmarskalken utan ock de olika krigsbussarne själfva.

Särskildt märkes den finska udden i de kärnfulla ord, som skalden låter Tigerstedt, »den finske gossen», fälla emot Klingspor såsom en »främling» för Finland: »Han förstår ej våra seder, ej det språk vår tunga talar». Och Lodes förklaring, som afslutar dikten, att det är en skam att tappre männer ens täckas tala om en sådan, verkar rent epigrammatisk.

Runeberg har i denna dikt — liksom senare i »Fänrikens marknadsminne» — följt den gängse ofördelaktiga traditionen, ej minst sådan den framträder hos Montgomery. Klingspor var tvifvelsutan mera intendent än fältherre. Likvisst har det af senare historiker (t. ex. A. Hammarskjöld, C. O. Nordensvan) gjorts gällande, att hans bekanta yttrande, då han öfvertog befälet, att han icke ville åtaga sig att försvara Finland mot ryssarnes stora öfvermakt, icke behöfver tydas som modlöshet utan snarare föranledts af hans insikt om det finska försvarsväsendets brister. Mycket berodde på att Klercker aldrig skaffat honom tillförlitliga underrättelser om ryssarnes styrka och förehafvanden. Hans reträtt-taktik hade i viss mån sina förutsättningar i redan begångna fel, i hvilka han icke hade del.

Historiskt sedt fanns det alltså förmildrande omständigheter för Klingspor såväl som för hans olycklige monark, men poesien har naturligtvis ingen plats för dylika reservationer.

Gentemot Klingspor är Runebergs harm ännu blandad med löje, och esomoftast spelar en hånfylld kvickhet in.

Dess mera våldsam bryter förtrytelsen fram gentemot en annan af de skepnader, på hvilka skulden för krigets olyckliga utgång vältras: Cronstedt. Det sker i den väldiga dikten *Sveaborg*,

Digitized by Google

som ju af hänsyn till Cronstedts afkomlingar icke med Runebergs goda minne trycktes under hans lifstid, men som kom ut i afskrifter och i korrumperad form offentliggjordes i svenska blad 1852.

För Runeberg är Cronstedt förrädaren sans phrase, sådan han stod för den samtida allmänna opinionen i Finland och Sverige och såsom han ansågs af krigsrätten, då dödsdomen öfver honom afkunnades. Något mildare förklaringsgrunder ha ju dock anförts för hans i hvarje fall oförsvarliga beteende att mot order ingå på den konvention om vapenhvila, som innebar fästningens fall och hvarigenom han öfverskred »hederns Rubikon». Huruvida härvid »det gyllene krutet» verkat har varit omstridt och man har sökt andra motiv ur mannens psykologi och ur omgifningen: misströstan om möjligheten af ett försvar mot Ryssland och håg att verka för en förening med detta land. Danielsson och i anslutning till honom Petrelli ha påpekat hans rådvillhet och inflytandet från hans mödernefrände, den kraftigare Jägerhorn, en bror till Anjala-mannen och af likartadt kynne. Å andra sidan gör A. Hammarskjöld gällande, att uppgifvandet af Sveaborg var en handling af förräderi och icke af svaghet eller lättrogenhet, och Sam Clason anför (Hist. Tidskr. 1908) ur franske ministerns i Petersburg rapporter betänkliga uttalanden.

Runeberg har i hvarje fall utan tvekan stämplat Cronstedt såsom upphofsmannen till den svarta bragden och just denna innerliga öfvertygelse är det som skänker dikten dess väldiga patos.

I fänrikens mun lägger Runeberg all den djupa sorgen, förbittringen, vreden öfver den nesliga förlusten af Ehrensvärds stolta fäste och låter honom sluta dikten med en våldsam förbannelse öfver »den som förrådt sitt land», höljande hans namn i natt, kanske det mäktigaste stället i hela Runebergs diktning. Det finns mig veterligt knappast något skaldestycke i världslitteraturen, i hvilket en fosterländsk vrede tagit sig ett mera glödande uttryck. Den historiska domen öfver förrädaren vidgar sig till en poetisk dom öfver förräderiet. Det är en sublim smädedikt, en art af poesi, som hos de gamle grekerna odlades af Archilochos, hvars jamber lära förenat hänsynslös smädelse med hög-idealt patos.

* *
*

Första samlingen af »Fänrik Ståls sägner» uppenbarar i eminent grad den förening af realism i uttryckssätt och detaljskildring, idealism i sinnelag och syfte, som är kännetecknande för Runebergs skaldskap.

Uttrycken äro ofta nog starka, groteska, och skalden adlar månget hvardagsord; han sparar icke heller på svordomar, lika

Digitized by Google

litet som Sandels, Essen eller von Konow skrädde orden. De anekdoter från krigstiden, som lågo till grund för Runebergs sägner, vimlade af mustiga ord, och sägnerna skulle förlorat i kolorit, om de icke bevarats — låt vara, att de göra våra dagars pedagoger en del, mest onödigt, bekymmer. I allmänhet är stilen vida mera drastisk än i den samtida svenska dikten — bortsedt från skämtskalder som Wadman eller von Braun — och man får gå tillbaka till den gustavianska tidens realister för att finna något likartadt.

Hans prägnanta språk ansluter sig ock till fru Lenngrens fyndiga, rakt på sak gående uttryckssätt, som han mycket beundrade. Äfven i den epigrammatiska spetsen, som ofta förekommer i Fänrik Stål, företer han släktskap med henne; så ock i förmågan att genast försätta läsaren »in medias res» (t. ex. Kulneff, Sandels, Fältmarskalken, Döbeln jämförda med Grefvinnans besök, Den glada festen, Min salig man).

I den utomordentliga åskådligheten af sina gestalter täflar Runeberg ock med den äldre svenska diktens framstående figurskildrare, särskildt Bellman.

Skaldens ideala uppfattning kommer främst till synes i den fosterländska glöd, som genomandar hela framställningen, känslan af att det gäller att offra egen fördel och lycka för ett högre mål. Denna fosterlandskänsla är dock fri från dess karrikatyr, chauvinismen och det fosterländska skrytet, ett drag, som däremot icke var främmande för åtskillig samtida och tidigare svensk lyrik.

Delvis berodde väl denna återhållsamhet på krigets olyckliga slut för de svenskfinska vapnen, delvis på att Finland numera var förenadt med det land, mot hvilket det kämpade 1808—9. Men innerst kom den af äktheten i Runebergs känsla, af hans fina takt att icke genom öfverord utmana kritik.

Ändock får man icke förbise, att Sägnerna faktiskt sväfva ej så litet öfver verkligheten. Runebergs förnämsta källa för skildringen var ju Montgomerys bok. Men denne, hvilken själf som yngling med tapperhet deltagit i kriget, var benägen att öfverskatta vissa bragder och att se personer och tilldragelser något förstorade.

Senare tiders mera kritiska historieskrifning har ställt åtskilligt i ett annat ljus, och det kan nog sägas, att man vid läsningen af Fänrik Ståls sägner får intryck af större proportioner än verkligheten torde företett.

En ömtålig punkt är ju frågan om det finska folkets ombesjungna trohet mot svenska väldet. Det gällde nog de djupa lederna men icke i allo om krigsbefälet, där mångenstädes Anjalatraditioner kvarlefde. När Klercker öfverlade

Digitized by Google

med sina närmaste om krigsplanen förklarade exempelvis generalmajor Ehrnrooth, att »försvarsplanen från Stockholm vore ganska god men halp ingenting, ty Finland skulle ändå en gång höra till Ryssland, hvilket vore så godt först som sist», och denna åsikt hade äfven å andra håll, exempelvis å Sveaborg sina anhängare, liksom äfven bland medelklassen.*

Genom Runebergs skildring går i hvarje fall som en röd tråd trofastheten mot fanan icke minst hos de djupa ledens män.

Några direkta »förebilder» äga knappast Runebergs sägner. Naturligtvis förete dessa dikter beröringspunkter med annan fosterländsk poesi, antik såväl som modern.

Det gäller nämligen om fänrikssägnerna, att skaldens klassiska sympatier gjort sig gällande. Icke blott ett par enstaka detaljer peka hän på antika krigsanekdoter; också den anda, som besjälar sägnerna, är i sitt fosterlandspatos antikbefryndad.

Man kan ock erinra om äldre svensk krigslyrik, om Franzéns i romansform omdiktade krigsminnen, om Tegnérs krigssång och »Karl XII», om den tyska frihetskrigspoesien, om folkballad och konstballad.

Bland senare konstballaddiktare vore till äfventyrs att nämna Ludwig Uhland, den schwabiska skolans främste, den patriotiske lyrikern, för hvilken Runeberg intresserade sig, författare till sådana dikter som »Der Schenk von Limburg» och cykeln om »Graf Eberhard der Rauschebart». Likaledes kan man, såsom någon gång skett, erinra om de napoleonska segrarnes sångare, Béranger, författare till dikter som »Les souvenirs du peuple» och »Le vieux sergeant», om hvilken Runeberg yttrat sig i ett bref till Beskow (1857) på ett sätt, som skulle kunna antyda känslan af en viss väsensfrändskap. Äfven Henrik Hertz' omdiktning af en krigsanekdot »Den danske soldat» har ett snarlikt tycke. Men det är mera tillfälliga likheter, som här kunna uppvisas. Runebergs fänrikssägner stå fullt på egen botten och hans första fänrikscykel har egentligen blott ett motstycke i litteraturen: den andra.

Den första samlingen af »Fänrik Ståls sägner» mottogs med enastående jubel, främst gifvetvis i hemlandet, och betraktades där

* Jmfr A. Hammarskjöld i Hist. Tidskr. 1896. Dessa synpunkter spelade nog med vid det snabba hyllandet af Alexander, innan landet var afträdt. Franzén ursäktar detta i en handskrifven självbiografi (i Kungl. Bibl.) med att uppbrännandet af skärgårdsflottan »kom befolkningen att tro, att svenska regeringen öfvergifvit Finland, hvaraf följde, att det folk, hvars trohet emot Sverige aldrig förut svikit (ty icke hade folket någon del i Anjalaförbundet), nu aflade den af ryska kejsaren fordrade hyllningseden, innan landet genom ett fredsslut blifvit till den ryska makten afträdt»; han tillägger, att »en allmän ånger följde därpå, sedan de svenska vapnen begynt slå ryssarne tillbaka».

Digitized by Google

med allt skäl såsom ej blott en poetisk utan ock en nationell storbragd. Det förtjänar ock uttryckligen understrykas, att dessa dikter, som besjunga Sveriges och Finlands sista gemensamma strid, äga en alldeles afgjord finsk karaktär, medvetet väsenskild från den svenska, och de tillkommo ju ock i en tid, då det säregna finska nationalmedvetandet kom till synes och kräfde mera utrymme med tillbakaskjutande af det fordom gemensamma. 1840-talet var en tid, då ett finskt stats- och nationalitetsbegrepp gjorde sig gällande, som, visserligen förut dunkelt anadt, började klarna allt mer och mer. Man hade uppgifvit hoppet om återförening med Sverige å de håll, där detta hopp närts; de som lefvat under samhörighetstiden hade dött undan en efter annan och det nya släktet kände med sig, att det måste bygga på egen grund.

Visserligen skilde sig meningarna med hänsyn till vägarne.

Runeberg var bestämd motståndare till den fennomanska rörelsen och skiftade skarpa hugg med dess främste, Snellman, men han var å andra sidan alldeles utpräglad finne. Man bortsåg väl mycket härifrån i Sverige, och Fänrik Ståls sägner hade säkerligen sin lott och del i 1850-talets hägringar om ett återvinnande af det forna dotterlandet.

Freys anmälan af Fänrik Stål.

Emellertid framhölls just sägnernas specifikt finska, icke-svenska kynne i den mest betydande kritik, som kom dem till del här i Sverige, nämligen i januarihäftet af Frey 1849. Det är en märklig anmälan, vittnande både om ovanligt konstförstånd och skarp blick för realiteter.

Anmälaren framhåller först poesiens på en gång nationella och universella betydelse och betonar svårigheten af att tränga in till kärnan af ett främmande folks vitterhet. Här förelåge dock ett fall, då en för oss främmande folkstam tillägnat sig vårt språk för sin litteratur. Bland alla lefvande idkare af svensk skaldekonst vore ingen mer populär än Runeberg, oaktadt hans starkt prononcerade finska nationalitet, och hans nu utgifna sägner — »en krans kastad på den svenska finskhetens graf» — skulle bringa denna popularitet till dess höjd.

Den sanna poesiens uppgift vore att tolka samtidens viktigaste, djupaste intressen inom den gifna nationaliteten och här förelåge ett poetiskt verk, som vore framgånget ur medvetandet härom, ty samtidens intressen vore ej dagens hugskott utan hela sammanhanget af ett folks sträfvanden till självständig odling och skalden kunde härvidlag hämta ämnet för sin konstskapelse från hvilket historiskt tidehvarf som helst.

Runeberg hade väl förstått att välja sitt ämne. Det finska folket vore just inbegripet i en rastlös sträfvan att självständigt utbilda sin egen nationalitet till oberoende såväl af den gamla svenska traditionen som af den nya ryska inflytelsen, och en mäktigare impuls till ett sådant nationellt bemödande kunde ej tänkas än att ha pröfvat sina krafter och gjort det med heroism, så-

Digitized by Google

som fallet var i det sista kriget, då Finland med sitt dyraste blod förvärfvat sig rättigheten till nationell självständighet.

Dessa minnen, Finlands heligaste nationalskatt, hade under den finske skaldens hand iklädt sig poesiens oförgängliga gestalt och hade därigenom vunnit en annan högre verklighet än den yttre, som historien bevarar, blifvit upptagna i konstens, i sångens eviga famn och därigenom blifvit folkets andliga och eviga egendom. Det finska krigets hjälteskepnader voro nu i plastiska, ovanskliga gestalter öfverlämnade åt eftervärlden.

Efter att ha uppvisat hvarför en lyrisk behandling, såsom skett i detta fall, vore lämpligare än en rent episk, framhåller anmälaren ypperligt sägnernas förtjänster och betonar särskildt den djupa känsla, som koncentrerat sig kring ett älskadt fosterland och som förklarar Torparflickans sorg, som gör Sven Dufva så outsägligen rörande, som rättfärdigar sarkasmen mot Gustaf Adolf, ger heroisk karaktär åt Konows svordomar, ger intresse åt Sandels' frukost och samlar hela intensiteten af sin eld i Döbeln vid Jutas. Och dock är den självbeherrskad, ingenstädes grumlar den sig, faller icke i konvulsioner, mattas icke, rusar icke åstad att förvirra eller fördunkla händelsernas lugna, klara utveckling. »Den har öfverallt sin tyngd och synes ingenstädes hafva behöft en sporre. — — — Det kan man kalla konst, det som är på en gång så konstmässigt och så okonstladt.»

Till sist bringar anmälaren den ädle författaren sin vördnad och tacksägelse för den skönaste poetiska skapelse i svenskt tungomål, som sett dagen sedan Frithiofs saga.

Denna insiktsfulla uppsats är tyvärr anonym. Den är intagen emellan en recension, som signerats af tidskriftens dåvarande redaktör, Bergstedt, och en annan, som härrör från sedermera historiarum lector Björck, känd musikhistoriker.

Enligt min uppfattning måste den härröra antingen från B. E. Malmström eller från Bergstedt, kanske snarast den senare. Den har f. ö. uppenbara beröringspunkter med Intelligensbladets likaledes osignerade uppsats om »Kung Fjalar» i framhållandet af det för Sverige främmande, finskt egenartade i Runebergs diktning.

Genom ett förbiseende har J. Simonsson i uppsatsen »Fänrik Ståls sägners historia» i skriften »Till Fänrik Ståls minne» uppgifvit, att denna anmälan skulle härröra från G. H. Mellin, och detta misstag går igen såväl hos Vest som hos Söderhjelm. Det är emellertid så långt ifrån fallet att den finskfödde G. H. Mellin skulle hafva påpekat det finska folkets nya sträfvanden att utbilda sin egen nationalitet oberoende både af svenska och ryska inflytelser, att Mellin tvärtom i nästa häfte af Frey i en uppsats om »den svenska litteraturen i Finland» inlagt en gensaga mot att man velat i Runebergs dikter finna ett finskt element, som skulle gifva dem deras originalitet, och i motsats härtill sökt häfda, att hvad som karaktäriserar honom är hans svenskhet, icke blott i

Digitized by Google

språk utan ock i världsåskådning, sympatier och bildning, hvilken vore »fullkomligt svensk».

Redaktionen påpekade till yttermera visso i en not, att detta Mellins uttalande stode i strid mot hvad som i förra häftet sagts om Runebergs prononceradt finska nationalitet, men afstod från att söka förmedla de olika åsikterna.*

Andra uttalanden voro mindre förstående än Freys januariartikel.

Redan 1847 hade Palmblad i en anmälan i »Läsning för bildning och nöje» yttrat sig en smula öfverlägset om den då i »Necken» offentliggjorda Sven Dufva, som förklaras »icke ovärdig sin upphofsman», ehuru den bort kunna »annorlunda turneras och få ett annat slut»!

Almquists anmälan.

Allra egendomligast förefalla dock några uttalanden i Aftonbladet (9/6 och 15/6 1849), som härröra från Almquist och som vittna om ringa förstående af sägnernas kynne.

Det säges visserligen, att »den enkla och skära poesien anslagit hjärtan, rört mången till tårar och gjort Runeberg till vår älskling i skaldeväg ännu mer än han var det förut».

Emellertid anser anmälaren sig böra göra några oförgripliga anmärkningar, för hvilkas skärpa han nästan gör ursäkt; — »man klandrar icke synnerligen den eller det, hvaraf man aldrig väntat något, det är vid storheterna man sätter sina nota bene».

I formfulländning betecknade sägnerna ett framsteg i förhållande till Runebergs föregående arbeten, i uppfinning, innehåll och originalitet stode de tillbaka.

Den poetiska tonen vore intagande, vacker, men ej originell. »Elgskyttarne» och »Kung Fjalar» utgjorde »ett steg till» inom poesien, så icke »Fänrik Stål». Om man undantoge några små humoristiska utvikningar (t. ex. i v. Konow och Sandels), så igenkände man för öfrigt ungefär samma slags ande, som alltid uppenbarade sig hos Tegnér och när hälst det skulle angå krig, ära och trohjärtlighet. I »Elgskyttarne» andades en finsk individualitet. I »Fänrik Ståls sägner» icke så. Visserligen vore namnen finska, men ändrade man namn å personer och lokaler, skulle den ande, som genomgår målningarna, duga för hvilka tappra krigare som helst, i hvilka tider och hvilka länder man åstundar — samma anmärkning som man gjort mot »Axel» och »Frithiof».

En dylik kosmopolitism hade förledt skalden att teckna »typer» i st. f. »personer». I alla skaldestycken af högsta ordningen träffar man nästan aldrig typer. Det är inom halfartistiska kompositioner man får se alla dessa allmänna hjältar. Det är ungefär som om en målare tecknade träd, om hvilka man ej kunde säga antingen de vore björkar, aspar, lönnar eller ekar, men på hvilka man dock till följd af deras egenskap att hafva stammar, grenar, löf o. s. v. alltid tydligen såge, att de voro träd. Runeberg står i allmänhet öfver Tegnér i afseende på denna artistiska fordran och detta äfven här, men dock icke så mycket som t. ex. i »Kung Fjalar».

* Detta skulle visserligen kunna tala emot att artikeln i förra häftet härrör från hufvudredaktören (Bergstedt), men kan ock hafva skett för att slippa mera polemik.

Digitized by Google

Detta hindrade icke, att »Fänrik Ståls sägner» i första ögonblicket sloge mera an. Det rent artistiska behöfde just till följd af sin individualskildring och frihet från typskildring en längre tid, innan det af flertalet fullt kunde uppfattas. Men när så skett, förestode det en längre lifstid eller rent af eternitet (Homeri Nausikaa, Odysseus, Andromache, Thersites, Shaksperes Hamlet, Othello, Cymbeline, Falstaff), emedan karaktärerna vore individuella, icke typiska, människor, icke generella varelser, dimmor, typer.

Runeberg hade bildat några skilderier, åt hvilka eternitet troligen vore förvarad, men efter anmälarens förmenande komme »Fänrik Ståls sägner» att lefva mindre länge än vissa äldre Runebergska dikter.

De historiska personerna i Fänrik Stål som t. ex. Döbeln lefde i och för sig och hade icke poesiens nödvändighet som lefnadsvillkor. Skaldeverk af det stora slaget upptaga historiska personer på sådant sätt, att de stå i ny, i höjd dager, men det vore ej fallet här och anmälaren trodde därför icke, att »Fänrik Ståls sägner» skulle hafva den med poesiens nödvändighet oskiljaktiga evigheten framför sig.

Denna Almquists anmälan förefaller öfverraskande skef. Fänriks-sägnernas gestalter äro just i säregen grad individuellt genomförda, om ock på grundvalen af ett gemensamt nationaldrag, och de hafva visat sig äga starkare lifskraft än något annat skalden skapat.

Aftonbladets omilda granskning, som aftrycktes af Snellman i Litteraturbladet med en viss honnör, framkallade en ljungande gensaga från Fredrik Cygnæus.

Runebergs popularitet i Sverige.

De mera kritiska uttalandena drunknade i hvarje fall i den allmänna, rent öfvervältigande beundran, som äfven i Sverige kom fänriksdikterna till del från allmänheten, hälst sedan en särskild svensk upplaga efter öfverenskommelse med skalden utkommit.

Bland de sympatiska uttalandena var denna gång, utom Freys, Sturzen-Beckers (i Öresundsposten $^{29}/_{5}$ 1849).

Han uttalade att »ett och annat skulle kunna vara att från formalismens sida anmärka» men ansåg att det valda skaldeslaget vore berättigadt till en viss tvångfrihet och framhöll att dessa krigiska bilder, utförda med en stundom t. o. m. nog bred pänsel, aldrig förfela sin effekt; de voro enkla toner, hvilka likt stridstrumpeten fyllde skog och dal med sin modiga melodi och genljödo väckande, manande i själens innersta. Han spådde att denna poesi icke skulle blifva utan inflytande så i Finland som i Sverige.

Faktiskt var nu Runebergs popularitet i Sverige enastående. Vid denna tid hade store svenske skalder — Wallin, Tegnér, Geijer, Franzén — en efter annan gått hädan. Atterbom åldrades och sysslade med sin vetenskap. Almquists diktning var stadd i nedan. Allt mer enhälligt tillerkändes tronen i diktens värld åt sångaren från andra sidan Bottenhafvet.

Atterbom själf uttryckte i bref till sin gamle ungdomsvän

Digitized by Google

Molbech sin glädje öfver dennes varma erkännande af Fänrik Ståls sägner (i Fædrelandet) och tillade: »Han är enligt min uppfattning en skald af långt äktare och större slag än Tegnér».

Det hade ett par gånger varit på tal att invälja Runeberg i Svenska akademien, oaktadt han var utländsk undersåte. Efter Franzéns död 1847 ingick ock akademien med förfrågan till konungen om hinder mötte för hans utkorande. Konung Oskar ansåg inga hinder föreligga i stadgarne, men ville icke, då Runeberg vore främmande makts undersåte, lämna sitt bifall till hans val förrän man på enskild väg förvissat sig om, huruvida han ägde sin regerings tillåtelse att mottaga valet. De politiska svårigheterna visade sig emellertid olösbara, och förslaget måste uppgifvas.

Besök i Sverige.

Huru högt Runeberg skattades i Sverige skulle han få erfara vid sitt besök här sommaren 1851 — hans enda utrikesfärd.

Han mottogs här främst af sin gamle landsman och vän J. J. Nordström, som bistod honom vid öfverenskommelsen med det Lindhska förlaget. Den finskfödde G. H. Mellin var Runeberg ock till god tjänst i Stockholm och förde honom in i en del litterära kretsar, bl. a. har fru Carlén skildrat Runebergs besök i hennes hem, förmedladt af Mellin. Alldeles särskildt omhuldades han vid detta besök af von Beskow, sin forne motståndare, och af den akademiska kretsen. Vid en subskriberad fest höll akademiens d. v. direktör Wingård talet för honom. Det var vid denna festbankett, som Wingård enskildt tillsporde skalden, om han icke skulle vara sinnad att öfverflytta till Sverige, där då en plats skulle hållas honom i beredskap, men Runeberg svarade att Finland vore en fattig mor, som behöfde alla sina söner.

Man var i öfrigt på akademiskt håll angelägen att hålla »rabulisterna» borta som talare vid det officiella mötet, och det klagades öfver, att det icke gifvits tillfälle för bredare lager att bringa honom en hyllning. I Upsala torde han ock varit väl mycket bevakad, åtminstone synes han själf ha önskat komma studenterna närmare. Han träffade icke heller Atterbom, som vid hans besök i Upsala vistades å landet. Själf förklarade Atterbom i bref till Beskow att det kostade rätt mycket på honom att icke ha fått göra Runebergs personliga bekantskap. Af Beskows karaktäristik hade dock framgått att han var sådan Atterbom föreställt sig honom, »hans person en trogen motsvarighet till hans poesi».

Hela Sverigeresan blef ett triumftåg, »ett susande och dusande» som öfvergick allt hvad han förut erfarit. I ett afseende innebar resan en besvikelse. Ett af motiven för färden var att få råka den svenske skald, som han ställde högst. Men däraf blef intet. Han fick icke byta ord med honom, ej skåda haus anlete. Almquist hade kort förut, tyngd af misstankar för hemska brott, söndersliten och borgerligt skeppsbruten, lämnat landet. Detta fördystrade och förkortade Runebergs vistelse här.

På hemvägen, som gick längs kusten, gjordes besök i födelseorten Jakobstad, hvars borgare skänkte honom faderns forna nu iståndsatta sommarbostad som hedersgåfva.

* * *

Digitized by Google

Fänrikssångernas oerhörda framgång manade gifvetvis skalden till fortsättning men ock till sträng självkritik. Man sände honom material från skilda håll, men han var mycket valgrann, och han skref till Beskow år 1855: Fortsatt diktning.

»Många för sig intressanta och ärofulla bragder finnas väl omförmälda af historien eller traditionen, men af dem allena blir ingen diktmålning, de måste tillika äga en bakgrund af individualitet, ur hvilken de framstiga och ur hvilken de få saft och lif. Denna egendomliga botten erbjuder sig icke i alla eljest vackra tilldragelser, och man måste frukta att i afseende å dem upprepa sig själf.» Äfven i några ord om Béranger, som han skref till Beskow, hvilken besökt den franske skalden, ligger ett självförsvar mot beskyllningarna för lättja i fråga om fänriksdiktandet: »Själfva hans sparsamhet med sin stora skaldegåfva» — skrifver Runeberg — »talar till mitt lynne och ger mig, om smått får liknas vid det stora, ett godt exempel att framdraga mot dem som anse mig för lat att skrifva. I allmänhet tror jag att sådana skaldenaturer som hans vilja hafva en prägnant idé, ett lefvande frö i sitt våld, innan de anse mödan värdt att söka åstadkomma blommor. Att genom konst allena frambringa sådana, försmå de. Däraf kommer att sådanas blomsterbutik kan se mindre ut och torftigare försedd än mången annans, fast den i det hela skänker mera verklig fröjd.»

Endast droppvis tillkommo de nya sägnerna, af hvilka enstaka förelågo färdiga de första åren af 1850-talet.

Uppdraget att deltaga i psalmbokskommittén, som band honom 1854—1856, vållade ett afbrott i fänriksdiktningen. Det gällde att omarbeta 1695 års då ännu i Finland gällande gamla psalmbok. Han deltog både i omarbetandet af de gamla psalmerna och i författandet af nya. Hans egna psalmer utgöra till antalet 66 (däraf 62 intogos i de Samlade skrifterna). Bland dem räknas 57 som original. Då psalmdiktningen tillkom såsom ett »kommittéuppdrag», hände det väl att inspirationen icke alltid infann sig, och psalmerna äro därför ojämna. Till de bästa räknas passionspsalmen »Han på korset, han allena är min fröjd och salighet», omdiktningen af den 139:de Davids psalm, den vackra aftonpsalmen med slutstrofen »O Gud, min bön jag slutar Och mot din nåd mig lutar; Ej finnes ro i världen Som på den hufvudgärden». Psalmboksarbetet.

Det är en ljus, förtröstansfull, försonande anda, som ger sig uttryck i det Runebergska psalmboksförslaget. Nationen tolkade sin tacksamhet genom en subskription, som inbragte 72,000 mark, för hvilken summa hans psalmboksförslag inköptes. Kritiken af förslaget pågick dock, och först långt efter skaldens död — 1886 — blef en psalmbok officiellt antagen, hvari visserligen blott en del, men en mycket stor del af Runebergs psalmskatt medtogs.

År 1857 — efter afslutandet af psalmboksarbetet — fick Runeberg genom en omordning af lektorsbefattningarna afsked från lektoratet med behållande af lönen. Denna frihet från undervisningsbestyr gaf honom ny diktarlust.

Redan samma år hoppades han få ut en andra samling fänrikssdikter, men det gick icke så fort. Först vid jultiden 1860 förelåg den i bokhandeln, mottagen med spänd förväntan, som i allo uppfylldes. Fänrik Ståls, andra samlingen.

Digitized by Google

Den andra samlingen omfattade liksom den först utgifna 17 stycken, ungefär tillkomna i följande ordning:

Fänrikens marknadsminne (färdigt 1851), *Lotta Svärd*, *Den femte juli*, *von Törne*, *Trosskusken*, *von Essen*, *Munter*, *Fänrikens hälsning*, *Soldatgossen*, *Främlingens syn*, *N:o 15 Stolt*, *Wilhelm von Schwerin*, *Adlercreutz*, *Bröderna*, *Gamle Lode*, *Björneborgarnes marsch* och *Landshöfdingen* (november 1860).

Samlingen inleddes af ett par mera sångbara kväden.

Runeberg.

Efter fotografi 1861.

Det ena är *Soldatgossen*, den faderlöse ynglingens käcka, hängifna sång till fosterlandet och dess bragder, bedyrandet att han vill fylla den ärofulla platsen i fädrens spår till samma kamp, samma svält, samma död.

Björneborgarnes marsch är skrifven såsom text till en i finska armén använd populär melodi, ursprungligen den af Dupuy sjungna Bonapartes marsch, sedan kallad Austerlitzmarschen, som redan Topelius användt för en text, i hvilken han talar till de gamla Björneborgska krigsmännen (»Skuggor från de flydda dar»), under det Runeberg i sin sång låter dessa själfva sjunga.

Lyrisk — mindre till form än till innebörd — är ock den hyllning Runeberg i *Den femte juli* ägnar det finska fosterlandet, förkroppsligadt i en af dess ädlaste söner.

Minnet af Duncker, den tappre krigaren, som »utan höga anors lån» blef känd som starkast bland fosterlandets vakter, ägde för Runeberg ett särskildt affektionsvärde på grund af hans nära vänskap till Dunckers präktige son, som rent af torde stått modell för faderns karaktäristik, och det var som gåfva till

Digitized by Google

hans mor han öfverlämnade dikten. Fänriken känner sig lyriskt stämd den härliga julidagen, prisar Finlands natur och spörjer: »säg, kan man dö för detta land?», ger därefter en karaktäristik af folket i Suomis land och slutar med att som den främste i de tappres skara nämna Duncker, som dog på denna dag för det land, som tände hans kärlek. Runeberg hade själf, enligt hvad A. E. Nordenskiöld såsom minne från sin skolpojkstid berättat, brukat framhålla, att den verklige poetens och målarens skapelser i så måtto borde likna hvarandra att båda borde för våra ögon upprulla helgjutna taflor, men han hade tillagt att ingen regel funnes utan undantag och just anfört »Den femte juli» såsom ett sådant; — »bra vackert är stycket i alla fall» hade han med berättigad självkänsla tillfogat. Anledningen till att Runeberg här försmått framställa sin hjälte i någon karaktäristisk situation är okänd; han har icke, såsom eljes legat nära till hands, användt den kända anekdoten om att Duncker, kränkt af Sandels' beskyllning för räddhåga, t. o. m. vägrade lyda order att retirera utan hellre offrade sig och de sina samt vägrade taga eller gifva pardon. Möjligen har Runeberg fruktat att upprepa Zidénmotivet. Men sådan Dunckers bild tedde sig för fänrikens blick den sköna julidagen har den i sig samlat allt det bästa i finsk fosterlandskänsla.*

Den tidigast fullbordade af andra samlingens sägner *Fänrikens marknadsminne* är en af dess mest betydande och var Runebergs eget favoritstycke.

Han låter den gamle granadören i sin visa på marknadstorget kasta en hastig blick öfver krigets märkligare bedrifter och skepnader. Men styckets clou är gifvetvis slutet, då den af hopen med ovilja sedde generalen bjuder den fattige granadören plats i sin vagn, sedan han först hånfullt ryckt hatten ur hans hand och slungat hans fattiga recett ut öfver torget. General Ehrnrooths välvilja mot en gammal krigskamrat och vissa egenheter hos den förre lära gifvit anledningen till dikten; uppslaget därtill gafs af den tidigast diktade raden »Och jag bär min hatt på hufvut; bär du, gubbe, din också!» Det innersta syftet med dikten var sålunda att tolka samhörighetskänslan mellan hög och låg bland dem som gjutit sitt blod för fosterlandet.

I *Adlercreutz* har skalden velat åt krigets andre betydande fältherre bjuda ett äreminne, motsvarande det han skänkt Döbeln i den första samlingen.

Jämnbördig med dikten om mannen vid Jutas är dock knappast den något retoriska skildringen af segraren vid Siikajoki; men framställningen af pliktkollisionen mellan ordern att retirera och begäret att gå i strid har en monumental hållning. Den hälsning till Sverige, som afslöt dikten, gaf uttryck åt den samhörighet mellan de numera skilda folken, om hvilken just Fänrik Ståls sägner utgjorde det bästa vittnesbördet.

En dyster dikt, som tillhör Sveaborgsmotiven, är *Bröderna*. Denna starkt romantiserade sägen har i allmänhet bedömts såsom en af de svagaste. Med Hjertén måste man dock erkänna den utomordentliga konst, hvarmed skalden

* En strof, den sjunde, med talet om den »tysta tår», som sitter i fänrikens öga på en gång ljuf och bitter, är märkligt svag för att vara af Runeberg.

Digitized by Google

omdanat traditionen om ett häftigt uppträde på tal om Sveaborgs uppgifvande mellan de båda svågrarne (icke bröderna) Wadenstjerna, hvaraf en pistolduell var på väg att följa. Häraf har skalden frammanat en tragisk brödrakonflikt med något af den gamla balladens mörkpoetiska stämning öfver sig.

Af vekare natur är däremot *Främlingens syn*, dikten om de båda stupade bröderna Ramsays moder, som hvarje midnatt stannar vid bilderna af sina söner; — man kommer att tänka på antika sägner om hjältemödrar, och dikten är i all sin enkelhet snarlik en grekisk basrelief.

De båda Ramsays öde var förut besjunget af Geijer; så var ock fallet med *Wilhelm von Schwerin*, åt hvilken Runeberg nu ägnade en dikt, inspirerad af det kort förut offentliggjorda bref, som den femtonårige hjälten, som skulle svara för batteriet, strax före sin död skref till sina föräldrar och där han med hänförelse, ehuru helt anspråkslöst, skildrade sin självuppoffrande bedrift. Den vackra dikten skadas af slutstrofens misslyckade vits om den tår som prässas af Drufva.

Runeberg, hans maka och sonen Fredrik på trappan till Kroksnäs 1861.

En tillfällighetsdikt af ädel art är *Fänrikens hälsning*, med hvilken Runeberg deltog i 1858 års hyllning för Gregori Tigerstedt, som 50 år förut visat stort mod i slaget vid Revolaks.

En hel grupp af dikter utgöres äfven här af karaktärstyper, stundom af mer eller mindre humoristisk art.

Sådana äro mästerstycket *von Törne*, om den gamle envise, snåle landtofficeren, som själf kan fara ut mot sitt finska manskap men icke tål, att andra fälla ett ondt ord om dem, »en gammal knotig björk med masur inne». Särskildt är slutepisoden med den sönderskjutna rocken bland Runebergs allra bästa grepp, röjande hans läggning äfven för komiken. Vidare *von Essen*, dikten om den hetlefrade gamle officern som står där på sin förstutrappa och skall afstraffa sin kusk men afväpnas af hans modiga uppsyn och käcka ord och i honom erkänner en gammal medkämpe från den tid då Finlands fana fläktade på segerns fält och på nödens bana, hvarefter agan bytes till en blank dukat och ett »tack för ditt arga sinne och drag åt hälvete nu»; därmed borde dikten varit slut; tilllägget om von Essens deltagande i kriget trubbar endast af effekten. *Gamle Lode* är en krigarfigur, känd från »Fältmarskalken», han håller bön före hvarje strid, och sedan han gjort upp saken med vår Herre, slåss han med fyr och flamma för att efter striden troget gå och plåstra de sårade, ovän som vän. Så ock figurer från en lägre rangskala: *Trosskusken*, den gamle Spelt, lat, sotig, olustig, så länge det gäller reträtt, men putsad, morgonvaken och brådskande när det åter bär till strid, ej till återtåg; *Munter*, dikten om den tappre i ledet, i hvars minnesruna — hållen i en lakonisk, med fru Lenngrens »Dagbok» starkt besläktad stil — skalden utnyttjat de meddelanden om okändes tapperhet, som kommit honom till del från skilda håll; Adlercreutz' korta slutord: »han var finne» an-

Digitized by Google

tyder att Runeberg i Munter velat personifiera den finske soldatens bästa egenskaper; *Lotta Svärd*, den trogna och käcka marketenterskan, hvars fägring gått sin kos, men hvars hjärtelag bevarats, som något tålde skrattas åt men mera hedras ändå, hon som vid sin kantin skiftar rättvisa öfver fältflyktingar och tappre kämpar, en äkthumoristisk skapelse; till sist och kanske ypperst *N:o 15 Stolt*, dikten om den frivillige medlöparen, den snarast föraktade »fähund», som likväl kämpar med, där faran är som störst och som till slut af Döbeln får riddarslaget såsom arftagare till namn och dräkt efter den tappraste af de stupade i hela kompaniet. Det är en af de mest rörande och hjärtevinnande bland sägnerna, andra samlingens motbild till Sven Dufva.

Ensam i sitt slag står hyllningen till den »vapenlöse», *Landshöfdingen.*

Motivet är hämtadt från en brefväxling mellan Buxhövden och landshöfding Wibelius i Kuopio, som till svar på den förres proklamation, att de finske officerare, som kämpade i svenska armén, skulle gå förlustige all egendom, karaktärsfast åberopade den af kejsaren besvurna lagens majestät. Med säker känsla för det poetiskt verkningsfulla har Runeberg omdanat brefväxlingen till ett personligt samtal dem emellan och låtit den käcke landshöfdingens bedrift vara hans sista gärning i lifvet, hvarefter han förklarad sjunker ned i domarsätet.

Inför det allmänna omdömet är väl den andra samlingen i det hela jämnställd med den första; ehuru tre sådana mästerstycken som Sven Dufva, Sandels och Döbeln vid Jutas icke äro uppnådda af någon senare sägen. Den andra samlingen har i viss mån en annan karaktär. Estlander har däri velat finna ett mera dramatiskt uppfattningssätt, men det synes mig knappast att den har mera dramatiskt hållna skildringar än exempelvis Sandels, inledningen till Döbeln, Fältmarskalken. Då har snarare Dietrichson rätt, när han betonar att den första samlingen är mera objektivt hållen, i det t. o. m. fänriken försvinner omedelbart efter Fänrik Stål (och Sveaborg, om den räknas till förra gruppen), under det att i den andra dels fänrikens personlighet, dels skalden själf framträda som berättande eller dikterande. I den senare samlingen är innerligheten väl så stark som i den förra, om än icke starkare, och en rörande stämning kommer oftare till synes, liksom om strängarne på lyran något veknat. Men detta icke så förstådt som om det icke äfven här funnes starkt karaktäristiska stycken (man behöfver ju blott erinra om Lotta Svärd eller von Törne) eller som om icke rörande partier äfven förekomme i den förra.

De dygder, som i den andra samlingen liksom i den första framhållas såsom de bärande, äro hjältemod och tålamod.

Det demokratiska draget, som kännetecknade enstaka af de äldre fänrikssägnerna, exempelvis Sven Dufva och Torpflickan, är

Digitized by Google

här ytterligare understruket i dikter som Munter, Trosskusken, Lotta Svärd och främst N:o 15 Stolt. De utgöra nya vittnesbörd om att bland Runebergs mest framträdande karaktärsdrag var känslan för människovärdet hos låg lika väl som hög. Det är icke minst denna känsla som adlar fänrikssägnerna.

I andra såväl som första samlingen ådagalägger Runeberg en hög grad af versifikatorisk konst. De olika metra äro valda

Landshöfdingen.
Oljemålning af Albert Edelfelt 1899.

med sinne för de skilda poemens egendomligheter. En närmare utveckling häraf erbjuder mycket af intresse men måste här lämnas åsido.

Den framgång, som äfven den andra samlingen vann, hade jäfvat det gamla ordet non bis in idem. Men en tredje samling, som möjligen föresväfvat honom och som hans beundrare lifligt önskade, föreföll honom dock till sist mycket vansklig. Redan 1862 skref han ock till von Beskow att han sagt ett långt, sannolikt evigt farväl åt Fänrik Stål, då alla motiv inom detta område voro

Digitized by Google

så tämligen medtagna, åtminstone hade han svårt att hitta på några, som ej skulle mer eller mindre beröra redan använda.

Han hyste — skref han — snarast håg för dramatiken, om han blott vore yngre och ägde mera speciella historiska studier.

Dramatisk diktning.

Faktiskt ägnade han ock sina sista vittra arbeten åt detta håll. Han hade redan på 1830-talet skrifvit ett litet obetydligt versifieradt lustspel, »Friaren från landet», grundadt på misstagsmotivet, hade äfven begynt ett drama »Belägringen» med motiv från ett äldre krig och på 1840-talet skrifvit större delen af »Kungarne på Salamis». Efter utgifvande af Fänrik Ståls första samling hade han nära fullbordat en komedi i Holbergs smak »Trassel», handlande om en ung galenpanna och hans betjänt. Nu tog han åter vid och skref 1862 familjemålningen *Kan ej*, ett versifieradt intrigstycke i två akter, som snarast är hållet i Heiberg-Hertzska stilen, anläggningen är rätt enkel och vanlig, ej häller karaktärsteckningen vidare individuell; dialogen är visserligen rimfyndig men icke utan ett visst tvång. Kritiken (t. ex. Fr. Berndtsons) var icke häller synnerligen blid och Böttiger, som hyste en viss jalousie de métier mot Runeberg, skref till Beskow på nyåret 1863: »Jag har lärt att akta mig för öfverdrifvet beröm. — — — Hur afgudas ej Runeberg! Jag har läst 'Kan ej' och får säga, att den som är i stånd att skrifva något så medelmåttigt visst aldrig kan räknas till Dii majores.»

Runeberg på de sista åren.
Efter fotografi 1875.

Man får erinra sig att Runeberg sett få teaterföreställningar — och dem han sett lågo nog långt tillbaka i tiden — och detta gjorde honom gifvetvis obekväm för skapande af moderna dramer.

Efter »Kan ej» fullbordades *Kungarne på Salamis*, som förelåg färdig 1863 och som bl. a. uppfördes å Stockholms kungliga teater på 1870-talet.

Lefnadsafton.

Vid anmälan af Runebergs stora tragedi uttalade Simon Warburg i Svensk Månadsskrift att han hoppades detta vara förstlingen till en rik skörd på det dramatiska fältet af en sångare, åt hvilken för skaldekonstens skull, för Finlands och Sveriges ära ett långt lif och oförsvagade arbetskrafter tillönskades.

När detta skrefs, var dock Runebergs kraft bruten. Redan hösten 1860 hade han lidit af en reumatisk feber, ett förebud till hvad som komma skulle. Hans lynne och lefnadsmod hade ännu icke fått sitt förra öfverdåd tillbaka, när han i december

Digitized by Google

1863 på en jaktfärd — han var en väldig Nimrod — träffades af ett slaganfall, från hvilket han ej skulle hämta sig. Den hand, som nedskrifvit Finlands yppersta diktning, var för alltid förlamad. Till en början hade skalden äfven förlorat talförmågan. Sina sista tretton, fjorton år tillbragte han som dådlös sjukling, ömt omhuldad af sin maka, som aldrig lämnade honom och som själf afbröt sitt författarskap för att ägna sig åt vården af den nu till stugusittare förvandlade friluftsmänniskan. Hans ande var dock alltjämt liflig och frisk, följande världens företeelser med vaket intresse. Med ödmjukhet och undergifvenhet bar han sitt öde och gjorde på besökare trots sin kroppsliga brutenhet intryck af en öfverlägsen ande. »Det var», skrifver Nyblom i sin vackra karaktäristik, »en af de få gånger jag haft den lyckan stå inför en verkligt storartad, i alla hänseenden helgjuten personlighet. Ett sådant möte glömmer man aldrig.»

Men med diktningen var det slut. Den 6 maj 1877 slog befrielsens timme för den gamle skalden.

Hans jordafärd var en nationens sorgefest, vid hvilken dock hans egna stolta slutord ur »Molnets broder» tjänade som motto:

Ej med klagan skall ditt minne firas,
Ej likt dens, som går och snart skall glömmas;
Så skall fosterlandet dig begråta,
Som en afton gråter dagg om sommarn,
Full af glädje, ljus och lugn och sånger,
Och med famnen sträckt mot morgonrodnan.

* * *

Slutord.

Runebergs skaldeindividualitet ter sig i sällsynt grad harmonisk. Hans konst motsvarar den optimistiskt religiösa världsåskådning, kristen och dock ej utan antika inslag, som han tillägnat sig. Den sönderslitenhet, som möter hos flere af de ypperste skalderna från den närmaste förtiden och samtiden — hos Tegnér, Stagnelius, Almquist, i viss mån äfven hos Atterbom — finner ingen hemort i hans bröst. Liksom Geijer och i än högre grad än denne äger han jämviktens gåfva och är i detta som i annat en skaldefrände till bådaderas mästare Goethe.

Som denne förenar han i sin diktning en viss realism med antikbestämd humanism. Ty liksom Tegnér, ehuru på annat sätt än denne, är han en lärjunge af den antika skaldekonsten och af den tyska klassicismen. Till nyromantikerna står han i stort sedt främmande, om än skalder som Stagnelius och framförallt den beundrade Almquist lämnat spår efter sig här och hvar i hans

Digitized by Google

ungdomsdikt och i »Nadeschda». Jämte antiken och den tyska klassicismen kunna britiske diktare som Macpherson-Ossian, Scott och Byron räknas bland hans anherrar; bland svenska språkets diktare har han väl främst mottagit inflytande från Franzén och fru Lenngren, kanske äfven från Bellman hvad åskådligheten vidkommer. Ty med hänsyn till den gestaltbildande kraften står han, som redan framhållet, den svenska litteraturens främste figurmålare nära. Liksom Fredmansfigurerna äga skepnaderna i »Elgskyttarne», i flere andra berättande dikter och framför allt i »Fänrik Stål» en åskådlighet, som låter dem stå för oss såsom gripna ur lifvet.

Den kanske mest framträdande egenskapen i Runebergs konst är hans sällsynta förmåga att med minsta möjliga medel åstadkomma åsyftad verkan: med ett ord dess enkelhet. Han hatar den stora apparaten; lärjunge af antiken och af folkdikten älskar han att på kortaste väg nå sakens kärna. Detta är det som utgör grunden för hans realism, hvilken med ett annat ord kan betecknas såsom vederhäftighet.

Ett annat afgörande väsensdrag i Runebergs sång är dess rika känsla. Redan uppenbarad i vissa smådikter, främst i »Idyll och epigram», röjer den sin fulla egendomlighet i enstaka episoder i Hanna, Julkvällen, Kung Fjalar och framför allt i flere af Fänrik Ståls sägner. Här skönjes att de starkaste vågorna icke alltid beteckna det djupaste vattnet och att under en stilla yta kan dölja sig ett djup, som ej lätt pejlas. Stundom gömmes känslan bakom ett kärft uttryck. Men härpå kunna lämpas orden i en hans dikt om den finske sångaren:

»Det sägs om Wäinämöinen, sångens gud,
Att när han satt på klippan i sin skrud,
Sju grofva mantlar bildade hans dräkt.
Med honom är den finska sången släkt.

Om någon främling, ljusa länders son,
Den mulne skådat endast långt ifrån,
En häll han tyckt sig se, en klippa blott,
Som stel i bergets form sin daning fått.

O, närmre dock vid stengestaltens barm
Han funnit hällen vek och klippan varm,
Sett ögon tårade som hans ibland
Och harpans skatt i en förbrödrad hand.»

Denna känsla, som alltså stundom ger sig kärft uttryck, förenar sig ock ofta med skämtet och skapar den humor, som åt

Digitized by Google

Runebergsdikten förlänar en alldeles egenartad ställning i 1800-talets svenska diktning just därför att den uppenbarar sig i form af åskådliga gestalter. Icke förgäfves hade han studerat sin Holberg och sin Cervantes.

Det hvilar något beherrskadt och måttfullt öfver Runebergs skaldskap och ej minst härutinnan är han antikens lärling. Est modus in rebus, detta antikens »lagom» är äfven hans motto.

Liksom på hans diktning satte ock den måttfulla harmonien sin prägel på hans lif och person. Hans lefnadsdag förflöt, trots missräkningar, svikna förhoppningar och en bitter sjukdomsafton, dock i stort sedt stilla. Det är flodens lugna lopp, icke forsens djärfva fall, som utgör dess sinnebild. Men att äfven han hade stunder af djupa kval då han kände sig isolerad, därom vittna flere ställen i hans poesi, ej blott från ungdomstiden. Man läse den sent offentliggjorda dikten »Fåfäng önskan», där han mot liknöjdheten hos de svala vågorna, som skämta med fröjd och smärta, känner svedan af ett brinnande hjärta och utbrister: »O, vore jag utan som de!»

Att Runeberg var en betydande människa är vitsordadt af alla som kände honom. Det är sannt att han icke i sin diktning och än mindre i sin brefväxling uppenbarar den idérikedom eller den liffullhet, som kännetecknа exempelvis Tegnér, Geijer, Almquist. I umgänget lär han dock ha varit utomordentligt intressant, hans samtal fängslande och tankerika; och om han än saknade håg för politiska och sociala spörsmål eller t. o. m. för någon vidsträcktare boklärdom, var han till gengäld förtrogen med naturen, den döda så väl som den lefvande, hade sällsynt spårsinne på detta område och äfven för egendomligheterna hos släktet homo, framför allt inom arten finne.

Hans genialitet var likväl tydligen mindre personlighetens än konstnärens. I konstnärskapets innebörd och formgifning trotsar han jämförelse med hvilken annan nordisk diktare som hälst och sannade Goethes ord:

> In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister,
> Und das Gesetz nur kann uns Freiheit geben.

Själf var han medveten om att han på diktens område och endast där ägde en storhet framom hvarje annan fosterlandets son. Detta medvetande kommer på ett rörande sätt fram i det bref till Snellman år 1847, hvari han afböjer kandidaturen till en professur och säger att antagandet däraf skulle medföra försakelsen af hans sträfvanden på diktens område, men denna försakelse vore honom för tung.

Digitized by Google

»Inom detta område har jag min lilla stack, som jag under den bästa tiden af min lefnad efter mina krafter hopbringat, — — — till den och omkring den löpa mina vägar, kära och bekanta, äger jag någon förmåga kvar, så erbjuda de mig mer än tillräckligt ämnen att arbeta med; jag kan och vill icke göra mig till en renegat stackare på ett annat fält. — — — Hvarje vetenskap vid universitetet, den må sen heta Sofi eller Logi, fordrar åtminstone sin mans hela hjärta, om den icke skall tyna af och förbises af alla; mitt är redan af gammalt fästadt på annat håll och ett konventionellt parti är mig en styggelse.»

»Du måste vara ett, allenast ett
Men detta helt.
Själf jättekraft blott dvärgagärning gett,
När hon blef delt»

sjunger hans främste svenske efterföljare.

Vår svenska litteraturhistoria räknar tyvärr många skalder, som efter en glansfull ansats splittrat sig eller tynat af.

Runeberg är ett lysande exempel på motsatsen: en konstnär, som förstod utnyttja sina pund, som utan slösaktig mångalstring säkert och målmedvetet samlade sig helt och fullt för skaldens uppgift och hvars diktning därför ock blef i sitt slag fulländad.

Runebergs betydelse har naturligtvis varit störst för hans eget hemland. Där har han stått icke blott såsom landets utan jämförelse störste skald men ock såsom målsmannen för en poesi, som i det svenska tungomålet gaf uttryck åt det säreget finska nationalmedvetandet. Därjämte har hans skaldskap ägt en knappast uppskattbar patriotisk betydelse och det icke minst i tunga tider, då hans diktning varit en källa till föryngrelse, väckelse, tröst. Oräkneliga äro säkert de som hämtat hugnad och styrka af denna versrad ur »Fänrikens hälsning»:

»Än kommer dag, än är ej allt förbi»

eller af »Landshöfdingens» ord:

»Här är vår vapenlösa trygghet än,
Vår lag, vår stora skatt i lust och nöd».

För Sverige har Runebergs diktning — främst Fänrik Ståls sägner — äfven inneburit en väckelse. Den varma sympati för Finlands folk, som under senare delen af 1800-talet tog sig många uttryck, bottnade i väsentlig mån i de känslor hans dikter väckt i alla lager, hos alla åldrar. »Fänrik Ståls sägner» tillägnades af hvarje folkskolebarn och blef en nationalskatt också för Sverige: fostrande, väckande och manande äfven svensk ungdom till trohet mot fosterlandet.

Digitized by Google

För den svenska litteraturen stod Runebergs skaldskap under en lång årsföljd såsom mönster. I honom — klassikern och verklighetsdiktaren — sågo den »sunda realismens» ästetiker mästaren framför andra. När kritiken mot Tegnérefterhärmningens bildspråk och retorik bröt fram, åberopades Runeberg såsom dess motsats och hans inflytande har varit stort hos 1840—70-talens släktled.

Senare tiders smakriktningar inom den höglitterära världen ha kanske varit Runebergs från all oklarhet och allt mystiskt grummel men ock från all materialism eller nihilism fria skaldekonst mindre bevågna, men den litterära smakens vågor gå upp och ned och ingen kan tveka om, att Runebergs diktning, så äkta och fullödig som den är, med dess djupt ideella innebörd och dess enkla, sanna, verklighetstrogna uttrycksform skall öfverlefva mångfaldiga smakväxlingar.

Folkkär som få är han och skall han förblifva. På honom kunna lämpas de ord han sjöng om Duncker:

Och utan höga anors lån
Kom denne man, en hyddans son,
Från obemärkta trakter
Och vann en storhet, knappast drömd,
Blef landets stolthet, blef berömd
Som starkast bland dess vakter,
Och blir i Finlands tid ej glömd.

Icke häller i Sveriges.

* * *

Vid sidan af Runeberg framträdde under denna Finlands nyväckelseperiod äfven andra diktare.

Nervander. Hans kamrat i Lördagssällskapet **Johan Jakob Nervander** (f. 1805, † 1848 som professor i fysik) hade 1832, året efter att Runeberg fått Svenska akademiens mindre pris för »Grafven i Perrho», hemfört samma belöning för »Minnessång i Israel», som 1840 trycktes under titeln *Jephtas bok*, en episk dikt i nio sånger, hvilken gentemot mannens bragdrika lefnadsgärning framhåller kvinnans undangömda och försakande ställning och detta i ett formfulländadt språk som lyckligt återgifver bibelns allmänna ton och karaktär. En rad lyriska dikter tillkommo ock, men Nervander trädde snart tillbaka från detta fält och ägnade sig uteslutande åt naturvetenskaperna.

Cygnæus. En annan af kretsens män **Fredrik Cygnæus** (f. 1807, † 1881 som æsthetices professor) utgaf flere samlingar lyriska dikter, han var närmast lärjunge af Lamartine och Victor Hugo. Hans formgifning är något stel, han har stark benägenhet för de stora orden och den glänsande bildprakten. Med förkärlek dröjer han i sin diktning vid gestalter ur Finlands historia. Större betydelse fick han som väckare och vårdare af de ästetiska intressena i Finland.

Digitized by Google

Stenbäck.

En vida mera betydande skaldenatur var Runebergs motpart i striden om »Trädgårdsmästarens bref», den pietistiske prästen **Lars Jakob Stenbäck**, en af de egendomligaste företeelserna i Nordens diktning under detta skede.

Prästson från Österbotten, född 1811, blef han 1827 student i Åbo, kort före branden, och fortsatte sedan studierna i Helsingfors. År 1830 begaf han sig öfver till Sverige och vistades i Upsala två år. De »längtans öar» han sökte fann han icke, ett par hans dikter (»Stockholm» o. a.) tolka en viss missräkning; han genomtränges i Sverige af känslan af förgången storhet och spörjer, huruvida denna stolta kraft gått i arf till sönerna. Han skönjer blott »ett folk i små bestyr med spridda sinnen». Under sin Upsalavistelse lämnade han poetiska och prosaiska bidrag till tidningen Correspondenten. Hemkommen fortsatte han sina humanistiska studier men sedan han år 1835 djupt gripits af den pietistiska väckelsen, ägnade han sig åt teologi och blef präst; en eftersträfvad docentur vägrades honom på grund af hans pietism. År 1838 ägde hans meningsutbyte med Runeberg rum.

Stenbäck utgaf 1840 *Dikter,* som omfatta det väsentligaste af hans poetiska alstring. Hans diktning, som utgår dels från Tegnér och de svenska nyromantikerna, dels från tyskar som Rückert, Uhland, Anastasius Grün och Heine, utvecklar sig dock till full självständighet och är, som Gunnar Castrén anmärkt, vida enklare i sin hållning än den romantiska stil, som i hans ungdom var förherrskande.

I det lilla häftet, som i senare upplagor blott ökades med ett fåtal stycken, rymmes en allvarlig, t. o. m. dyster, mänskligt gripande och poetiskt betydande diktning.

I *Kreaturens suckan* upptager skalden samma motiv som Stagnelius, men ger det en självständig behandling. Det är människans synd, som bredt sitt bittra förgift i hela skapelsens bröst, hvarigenom all naturen förlorat sin frid. Det stora skaldetalet *vid Porthans minnesfest* (1839) är fylldt af ett fosterländskt patos, af hänförelse för Finlands forntid och framtid och mynnar ut i en skål för den »finska diktens konung», Runeberg och hans lyra.

Framför allt äro tre dikter i samlingen af mäktig karaktär: *En natt,* skrifven efter en på kyrkogården genomvakad natt dagen efter vännen och trosfränden Östrings jordande, en dikt, som får en alldeles särskild högtidlighet genom upprepandet af midtersta raden i hvarje strof, såsom i den första:

»Det tysta tåget vändt tillbaka ren,
Och tornets klockor tystnat längesen;
I grafvens mull de hade gömt den döde.
Och när i grafvens mull de gömt den döde,
Kom natten lugn och bredde där till slut
Sin mörka mantel ut»;

Digitized by Google

Till Sorgen, ett af hans fyra »nattstycken», en märgfull hymn till »nattens bleka syster, milda moder Sorg», hvilken kännetecknas såsom jordelifvets drottning, som låter jordens oro sjunka, skyn brista, anden sväfva uppåt; *Mitt finska fosterland,* i hvilken dikt skalden förklarar sig förgäfves ha sökt fosterlandet i stadens larm eller bland förbildadt bygdefolk som lefde i flärdens bojor, men först träffat den i torfbetäckta hyddors skugga.

Lars Jakob Stenbäck.
(Ur »Finland i 19:de seklet».)

Gripen af sitt religiösa patos fann Stenbäck icke skäl fortsätta diktningen. Väl bekänner han i en »epilog», att han icke kastat bort »den gyllene lyran af förakt»; dikten, då den vore skön och stor, kunde ej vara ett brott, men högre än skaldens sång stode Guds sannings majestät. Han ägnade sig nu helt och hållet åt religiöst arbete. Endast såsom medlem af psalmkommissionen återvände han till diktning. Efter verksamhet såsom rektor vid gymnasiet i Vasa och som professor i pedagogik i Helsingfors slutade han som kyrkoherde i Storkyro, där han afled 1870.

Såsom hufvudegenskap i Stenbäcks ensidiga, ur vissa synpunkter sjukliga, men sublima diktning framhåller Aspelin en skälfvande känslighet. Man skall ock i tidens poesi i det afseendet finna få motsvarigheter till hans bästa skaldestycken.

Topelius.

Under det att dystra moln hvila öfver Lars Stenbäcks hela diktning, hvälfver sig en blå och klar himmel öfver den lyrik, som alstrats af den förut i sin egenskap af prosadiktare omtalade **Zachris Topelius** (f. 1818, d. 1898).

Topelius, som under uppväxtåren stått i personlig beröring med Runeberg, företer emellertid i sin poesi liksom i hela sitt personliga kynne med dess smak för aningar och spådomar, en starkare dragning åt romantiken och om han med sin receptiva natur än ej undgått impulser från Franzén och Runeberg, skönjer man dock tillika väckelser från fosforismen, den af honom beundrade Almquist och äfven från Malmströms »Hvi suckar det så tungt i skogen».

Digitized by Google

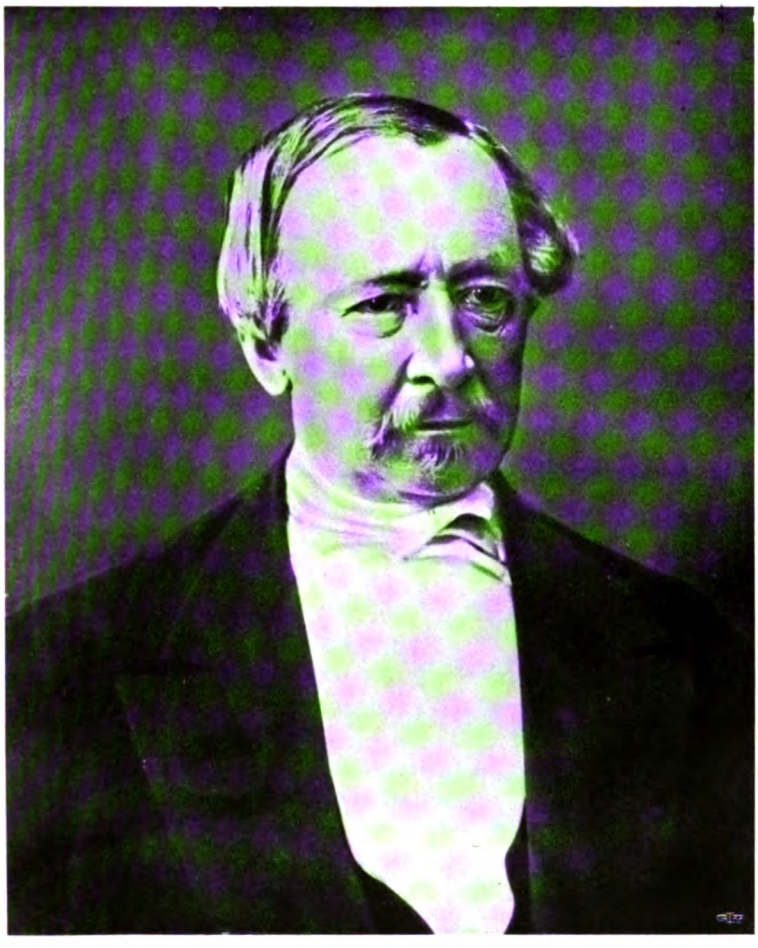

Z. Topelius.

Efter fotografi.

Digitized by Google

Digitized by Google

År 1845 utgaf han första samlingen af *Ljungblommor*. Den blef icke särskildt varmt mottagen af kritiken, som klandrade drag af mystik, ett visst dimdunkel, försök att efterbilda Almquist. I denna första samling, som rymmer stycken som »Vintervisan» med dess varma känslor för hembygden och »Lärkröster i Maj», hvilken i viss mån symboliserar hans ljusa sång, uppenbarar sig redan hans idylliskt naiva skaldelynne, hans välljudande, lena, musikaliska form, — »serenadsvenska» har Hellen Lindgren kallat den. Han fortfor att dikta i samma anda och med allt större framgång och upptog gärna ett episkt element i sin lyrik.

Sina dikter samlade han i två nya fång »Ljungblommor» 1850 och 1854, hvarefter alla tre samlingarna 1860 hopfördes i en upplaga med titeln *Sånger*, som rymmer det yppersta af hans poetiska alstring.

Härmed var hans ställning som betydande, egenartad lyriker fastslagen. Man möter här en mystiskt religiös dikt som *Ödemarkens jul* om Guds röst som i julnatten hejdar ulfven och låter honom skona barnet; symboliska stycken som det religiöst stämda *Orions bälte* och framför allt *Vintergatan* om Salami och Sulamit, hvilka med sin kärlek bygga en bro mellan skilda stjärnor, kanske hans mest kända dikt; vidare en vemodsfull omdiktning af det gamla motivet om den öfvergifna, *Den resande studenten*, hvars dialogiserade stil erinrar om folkballaden, den herrliga minnesdikten öfver en förlorad son, *En liten pilt* o. a.

Ett flertal dikter gifva uttryck åt den allt starkare vaknande finska fosterlandskänslan och åt finsk självständighetsträngtan.

Så *Finlands namn*, *Finlands öde* (om astrologen Simon Aroni som förgäfves spejar efter tecken i stjärnorna men finner Finlands framtid bådad i en herdegosses unga blick), *Studentvisan* (»Vi äro andens fria folk», den finska motsvarigheten till dansk och svensk studentmedvetenhetspoesi), de båda dikterna *Islossning i Uleälf* och *Saima Kanal*, där naturföreteelserna få symbolisera folkets längtan efter frihet. En skämtsam vändning tar symboliken i en dikt »Österrikaren och Donau» om mannen som söker dämma upp Donaus källa för att hindra mjölnaren få vatten, hvilket stycke senare omdiktades med tydlig adress till censuren i satiren *Herr Meyer*.

Topelius var dock i grunden en mycket lojal skald, och ett par ryssvänliga dikter under Krimkriget och vid tsar Nikolaus' död (»O ve, o ve, han är nu död, vår kejsare, vår far») väckte på sin tid en viss förtrytelse i finska kretsen, liksom i det hela hans politiska hållning varit utsatt för åtskilligt klander.

En särskild grupp utgöra de s. k. *Sylvias visor*, en fåglalåt, där skogsfågeln sjunger om Finlands natur och lif, om anden i naturen (t. ex. »En sommardag i Kungsala») och där en mera spekulativ riktning börjar tränga fram; i detta afseende har Estlander jämfört dem med Franzéns »Fannysånger».

Digitized by Google

Detta starkt reflekterande drag blir alltmer förherrskande i hans senare lyrik, i samlingarna *Nya blad* (1870) och *Ljung* (1889), där äfven en religiös mystik gör sig gällande. Utprägladt troende lutheran och med kulturellt konservativa tendenser ger han ock luft åt sin afvoghet mot fritänkeriet, äfven härutinnan lik Franzén (t. ex. dikten »Voltaires hjärta»).

Bland betydande dikter från hans senare tid må nämnas den stämningsfulla *På Roines strand* samt den politiska dikten *Originala skuldsedeln*, ett svar till en landtdagsman, som begärt få se originalförbindelsen på Finlands tacksamhetsskuld till Sverige. Topelius, som stått fennomanien nära och i sin promotionsdikt 1844 t. o. m. yrkat på »ett folk, ett språk», framhåller här de välgärningar den svenska odlingen skänkt Finland:

»Vår arfslott i Europas rika bo,
Vår lag, vår sed, vårt vetande, vår tro.»

En särskildt tacksam uppgift fann Topelius med sitt naiva barnasinne i att dikta för barnen äfven i versens form såväl som i prosans (*Läsning för barn*, åtta samlingar 1865—96). Icke minst denna gren af hans diktning gjorde honom folkkär.

Jämte de nämnde må bland finske lyriker ytterligare erinras om Emil von Qvanten (f. 1827, Karl XV:s bibliotekarie, † 1903), författare till den allsjungna *Suomis sång;* han flyttade 1853 öfver till Sverige, där han äfven verkade som politisk publicist för Finlands självständighet och för Skandinavismen.

Medalj slagen öfver Runeberg.

Digitized by Google

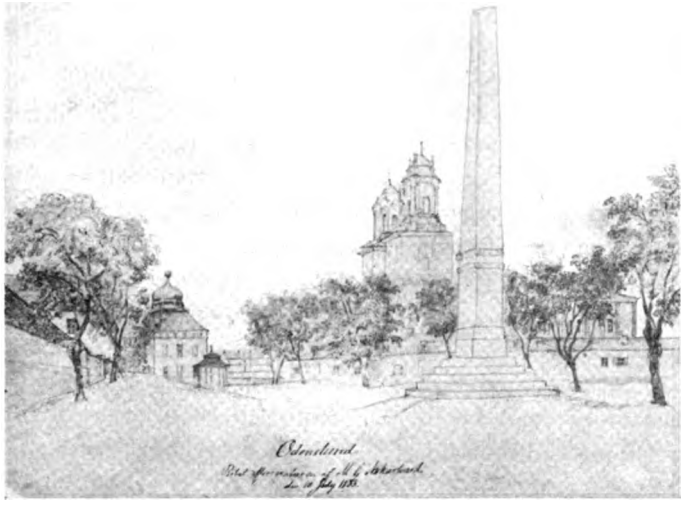

Odenslund.
Ritad efter naturen af M. G. Anckarsvärd 1853.

Svensk lyrik och versepik.

Nybom, Malmström, G. L. Silverstolpe m. fl. — Strandberg, Sturzen-Becker, von Braun, Sehlstedt m. fl. — Wennerberg, F. A. Dahlgren. — 1850-talets epigoner.

Under dessa årtionden företer det gamla moderlandets diktning intet namn jämförbart med Finlands störste skalds. Men äfven på denna sidan funno lyrik och versepik flitiga idkare, af hvilka några skänkt oförgätliga insatser i tidsskedets poesi.

Versen var i denna »borgerliga» tid på modet lika väl som prosan. Den formella rykt, som versspråket undergått under det förra skedet genom konstnärer som Tegnér, Atterbom och Stagnelius, hade kommit efterföljarne till godo och alstrat en mängd vitterlekare af mycket olika valör.

Schillers bekanta distikon

»Weil ein Vers dir gelingt in einer gebildeten Sprache,
Die für dich dichtet und denkt, glaubst du schon Dichter zu sein?»

bekräftas äfven här.

Digitized by Google

Braun klagade öfver att »Apollos söner sig öka så; poeter växa så tätt som strå»; Malmström talade i sin Eosuppsats om att det knappt funnes en hofrättsnotarie som icke knäppte på sin lilla lyra, en pastorsadjunkt som ej täflade om akademiens pris, en liten studiosus som ej hade en af Pindens troner i perspektiv, och K. A. Hagberg kännetecknade i en kritik 1845 helt bryskt den svenska lyriken som en »vulgivaga» som man hällre ignorerade än förde in på »kritikens korrektionshus» samt yttrade sig mäkta försmädligt om det känslopjunk och klingklang, som i form af »blommor», »kransar», »minnen» och »pärlor» växte, bundes, svärmade och trillade kring den svenska parnassen.

Husrum funno de främste af vitterlekarne i de poetiska kalendrarne, af hvilka de viktigaste voro Mellins Vinterblommor (1832—1846), Lundakalendern Hertha (1835 och 1840—42) samt Upsalakalendern Linnæa Borealis (1841—42), hvarjämte Svea redan år 1844 började utgifvas och fortsattes nära nog seklet ut samt erhöll talrika systrar.

Här fann man stundom vid sidan af de yngres alster äfven bidrag från ett äldre släktes storskalder, som eljest väsentligen talat ut, ehuru en efterblomstring förekom.

Upsala. I Upsala var Böttiger alltjämt den flitigaste skalden, den typiske, finbildade, formfulländade, föga ursprunglige epigonen, hvars något hjärtnupna poesi, som väl lämpade sig för tonsättning, blef mycket omtyckt och mycket sjungen men ock föremål för åtskillig smälek och en smula gyckel från olika håll, Fahlcrantz så väl som von Braun.

Nybom. Men yngre krafter kommo till, och vid 1830-talets slut och 1840-talets början väckte särskildt tvänne unga skalder af rätt olikartadt skaplynne uppmärksamhet. Den ene var en utpräglad romantisk epigon, väl närmast en Stagnelian: **Johan Nybom**, en stor formtalang, intressantare som tidstyp än som skald, Upsalaungdomens »poeta laureatus» under årtiondet 1838—48, en diktare, hvars välklingande vers strömmade i kapp med den punsch, som i öfvermått förtärdes.

Ungdomstid. Nybom var ett Upsalabarn. Son af fattiga föräldrar föddes han den 8 december 1815. Fadern var en fattig lappskomakare, tillika vaktmästare vid Vaksala tullstuga — hans lif var »en enda arbetsdag», sjunger sonen. — Modern städade åt studerande, och Malla omtalar i bref till sonen, »den redliga, beskedliga madam Nybom och hennes hederlige man». De Geer, sonens skolkamrat, skildrar hans hem, ett uthus i Christierninska gården nära ärkebiskopshuset, såsom synnerligen otrefligt, bestående af ett rum och kök för hela familjen.

Uppgiften att fadern varit finsk soldat, som »klädt blodig skjorta för fäderneslandet», är oriktig; han var en bondson från Upland, men skaldens far-

Digitized by Google

farsfar, en ingermanländing, hade stupat under Karl XII. Icke heller är det sannt att Nybom själf skulle försörjt sig som »borstis» åt studenter.

Tillgångarne i hemmet voro små, men tillfälle bereddes i alla fall gossen att komma in i Upsala katedralskola, där han gjorde sig gällande som en god, sedig och anspråklös yngling med varmt hjärta och rik poetisk begåfning enligt hvad hans närmaste vän på skolbänken i den gamla katedralskolan, Louis De Geer, vittnat i sina »Minnen». Nyboms skaldegåfva beundrades i kamratkretsen; rektoristerna sjungo 1833 hans »Brödrasång» och ett par dikter hittade väg till »Correspondenten».

År 1835 blef den tjuguårige Nybom student såsom primus i klassen och därmed hade det dåtida studentlifvet med dess något bullersamma storordighet funnit sin poetiske tolk och det till den grad att man rent af kallat denna period i Upsalas häfder »den Nybomska», en benämning som är allt för ensidig och vid närmare eftersyn icke står profvet. Nybom blef häller aldrig annat än student hvarken i det borgerliga lifvet eller i sitt skaldskap. Han förblef — äfven sedan åren strött silfver i håren — studenten från den burschikosa tiden och vittnade i sin höga ålder att han egentligen blott riktigt lefde under sin Upsalatid.

Vid invigningen af katedralskolans nybyggnad 1837 diktade dess forne alumn ett kväde som väckte bifall och man prisade »detta snille uppväxt bland folket», för att begagna Malla Silfverstolpes ord. I Uplands nation fann han en gynnare i inspektorn Israel Hwasser, som utfäste ett landskapspris för poesi, hvilket Nybom eröfrade 1837. En landsman, den unge docenten Karl August Hagberg, tog honom i sitt hägn och förde honom ut med sig till fädernehemmet i Rasbo, där han rönte vänlighet.

Hur det på denna tid var ställdt för Nybom framgår af följande bref från K. A. Hagberg till Beskow den 5 nov. 1837 (Svenska akademiens arkiv):

»Det är i ordets skönaste bemärkelse en välgärning att understödja Nybom. Jag har gjort mig närmare bekant med hans angelägenheter. För det närvarande utan kondition och endast försedd med ett stipendium regium af 17 R. Rgds har han ingen annan utväg att lifnära sig än genom det tunga arbetet att timvis läsa med fattiga skolgossar, som föga äro i stånd att vedergälla hans mödor. Han är son af en fattig dagakarl och äfven det ringaste understöd vore för honom önskvärdt, så mycket snarare som i hans ställning förtviflan och frestelsen äro nära till hands. Han har en gång för mig yttrat att han under misströstan att kunna skaffa sig brödet för dagen tänkt öfvergifva universitetet och som renskrifvare på landet söka sitt uppehälle. För det närvarande studerar han för att ingå i prästämbetet, till hvilket han ännu icke har den erforderliga åldern, då han endast är 21 år gammal.»

Beskow hjälpte den unge lofvande poeten, liksom också senare Fredrika Bremer genom Malla anonymt bistod honom.

År 1838 fäste Nybom uppmärksamhet vid sig dels genom utgifvande af ett större skaldestycke »Byron i Grekland», dels genom det mindre pris som han erhöll af Svenska akademien för »Aminas sång», en episod ur den då ännu ofullbordade »Sista natten i Alhambra».

Digitized by Google

»Byron i Grekland».

Byron i Grekland är en typisk tidsdikt, uttryck för den med 1820-talet nyvaknade filhellenismen, som i den engelske lorden såg sin hjälte.

Dikten, som närmast är hållen i den Tegnérska vältalighetsstilen, idealiserar de samtida grekerna, Ypsilantis frihetshär, såsom de gamle hellenernas värdige ättlingar:

»Hvar enda här består af Leonider,
Och hvarje pass är ett Thermopylae»

och framställer sedan Byron, »Apollos ättling med Alcidens pilar» såsom Guds sändebud, som räddaren

»med diktens harpa och med segerns glafven».

I »föresången», där Nybom för öfrigt ställer sig något »i pose» såsom en yngling, den där träder ut i nordens stjärnenatt och sjunger en mäktig andes drapa — »dagens dockspel han ej stort förstår» — förekommer följande rad:

»Dränk uti välljud alla mänskans skilda öden».

Det är icke utan att denna rad kan tjäna som motto för Nyboms hela diktning. Ofvan anfördes några ord af Almquist om »det intagande, ljufva och fängslande som kan finnas i blott och bara språkljud utan att man ens vet hvilka begrepp de beteckna, men allenast hör dem som toner, som musikaliska ljud». Det är hvad som i tysk ästetik kallas »Poesie der Sprache».

En dylik kärlek till den rent yttre ordklangen betog äfven Nybom; såsom förhållandet var med vissa berömde utländske skalder — bland fransmän Victor Hugo, bland tyskar Freiligrath — älskade han ock upptaga välklingande ortnamn, personnamn, växtnamn. Härutinnan företer han — liksom i sin medkänsla för de olyckliga i lifvet — äfven frändskap med den af honom högt beundrade Lidner. Som denne saknar han blick för den yttre verkligheten, men har dess bättre gehör för klangen. De Geer yttrar, att han kunde icke skilja råg och hvete, icke tall och gran, knappast ek och björk, men skref de mest glödande naturbeskrifningar, däruti de träd mest prunkade som hade välljudande namn, som sykomorer och lemoner.

Sista natten i Alhambra.

I det afseendet erbjöd ju *Sista natten i Alhambra* hans sångmö rika tillfällen.

Han skildrar Granadas naturscenerier och arkitektur utan att ha skådat dem. Namn som Lindaraxas trädgård, Zuleima, Almansor o. a. öfvade en trollsk verkan och gåfvo hans fantasi vingar.

I föresången heter det med pompös välklang:

Digitized by Google

»När från katedralen i stolta Granada
Det mäktiga tolfslag i rymderna dör,
Och natten går opp på Sierra Nevada
Och floder af månljus i dalarna strör.»

Denna dikt besjöng Boabdil, den siste af Granadas moriska kungaätt; däri var intagen en episod om en kristen flicka Amina från Normandie, som kommit i muselmannens harem och högt älskar honom och som besjunger sitt lefnadsöde samtidigt med att hennes älskare stupar för de kristnes svärd. I de kristnes himmel skall hon ej återfinna honom. Hon längtar då till mörkrets rike. Episoden »Aminas sång» prisbelöntes af akademien samtidigt med att Assar Lindeblad vann priset för sin dikt »Missionären» och Nicander mention för sina »Hesperider».

Nybom mottog priset i Stockholm och återvände enligt bref till Hagberg från akademifesten i sällskap med Geijer, som på vägen »var intressant och talade mycket om våra svenska skalder».* Och julafton tillbragte han hos den store häfdaforskaren, som gaf honom en almanacka med följande innebördsrika devis: »Är allvar lifvets grund så är det ock roten till poesien.»

Nu hade alltså Nybom fått den akademiska hallstämpeln. Hans skaldegåfva användes gärna för tillfällighetsdikter och härför erhöll den fattige studentskalden, liksom äldre tiders bröllops- och grafdiktare, kontant ersättning, hvaraf han var i stort behof. Då han på gamla dar en gång besökte Upsala och fick höra domkyrkoklockorna i Upsala ringa till en »bättre begrafning», utbrast han: »Förr i världen hördes aldrig de där, utan att jag hade en tia banko på fickan».

Det har sagts om Johan Nybom af Elof Tegnér, att han var född skald, och det kan också sägas att hans skaldskap från första början var fullfärdigt sådant det blef, så till vida som det konstnärliga utvecklingsarbetet hos honom var ringare än hos de öfrige mera betydande diktarne. »Hans sinne närdes icke af och eftersträfvade icke insikter i människolifvets eller tingens natur såsom stöd för sina bilders lätta skara», yttrar Nyblom. Han är i hög grad improvisatör, natursångare, en tolk för ögonblickets känslor, som icke mycket reflekterar utan griper de bilder som erbjuda sig. Det formella är honom en lek och han har af Tegnér, Stagnelius och andra tagit i arf ett stort herravälde öfver versen, som är sällsynt lättflytande. Men det betänkliga var att det formella för honom utgjorde hufvudsak och redan tidigt anmärkte Talis Qualis i en anmälan i Lunds Veckoblad, på tal om Nybom, att det gällde för poesien icke allenast lyrisk klang utan äfven gedigna, fullfärdiga tankar, »denna själens metall som är något mera

* Nybom refererar: »Almquist var ett stort geni, som missförstod sig själf och sväfvade i dunkel, Runeberg och Tegnér satte han högst för närvarande. Han tyckte mer om Aminas sång än om Missionären, som troddes vara af Assar Lindeblad. Geijer indelade poesien i syre, väte, kväfve och Skåne, till hvilket sistnämnda han räknade Missionären.»

Digitized by Google

än ordens». Han såg i Nybom ett offer för den allmänna formförgudningen och fruktade en ny järnålder för poesien.

Smärre dikter. Snart trädde Nybom i nära förbindelse med de öfriga medlemmarne af dåtidens vittra Upsalakrets. Om Hagbergs vänskap för honom är redan taladt. Till Malmström stod han någon tid i intimt förhållande och de betygade hvarandra i versifierade dikter sin tillgifvenhet och beundran.

Han lämnade bidrag såväl till Eos som till Malmströms och Bergmans kalender Linnæa Borealis (»Linnæa Borealis», »Främlingen i Peru», »Sång på julafton», »Bön», »Dityramb», »Önskningarna» m. fl.).

Bland de dikter som här offentliggjordes intager *Sång på julafton* (att skilja från »Den fattiges julafton») ett högt rum; den ger uttryck åt den fromma undergifvenhet, som innerst inne gömdes hos den oftast storordige sångaren. Rader som dessa:

»Mitt ensamma ljus brinner sakteligt ner,
Men stor sak i det — väl i mörkret jag ser
Ändå till att dikta och sjunga.»

tillhöra det mest kända i hans lyrik.

En egendomlig motsats till denna enkla skaldebikt bildar det något senare stycket *Niagara*, hvari han velat tillämpa ett demoniskt naturfenomen på sin egen inre natur:

»Jag stod på Niagaras öde strand,
Förtärd af mina känslors vilda brand:
Min inre värld mig tycktes ändå vara
Ett ännu mera otämdt Niagara.»

Att han valde Niagara, vid hvars »öde strand» han aldrig hade stått, berodde återigen på välljudet. Trollhättan, som ju visserligen ej var så vokalrikt, hade eljes kunnat göra samma tjänst för denna studie i nattsvart förtviflan och människohat, som föga stämde med Nyboms i grunden människovänliga temperament. Därmed icke sagdt, att det ej hvilar en viss sublimitet öfver denna dystra målning af hur »lidelsernas djäflar hånfullt skratta, sig vältrande i brott på lustans matta» och huru »otrons hemska mordbrand blott mig lyser». Men när skalden i djup misantropi förbannar hela mänskligheten och utbrister:

»Hur rysligt skön den stunden skulle vara
Då Niagara uppslök Niagara!»

slår sublimiteten betänkligt öfver.

Digitized by Google

Efter litografi i Nordstjernan 1845.

Digitized by Google

Digitized by Google

Sätherberg yttrade ock i sitt svar å Niagaradikten att sångarbrodern ljöge på sig själf, han älskade människorna och bure intet hat i sitt inre, hans sista sång vore blott ett gyckel. I ett gensvar bekände ock den beskedlige Nybom sig afväpnad af skaldebroderns sång och förklarade sig försonad med mänskligheten. Värre var det icke.

Af djupare allvar och större innerlighet är den bekännelse, som rymmes i *grafdikten öfver Kasper Anders Wijkman* (1840), en af de begåfvade, varmhjärtade ynglingar som under detta tidsskede gått i kvaf i nöjenas malström. Något mera äkta har Nybom knappast diktat än rader som dessa:

»Jag vågar kasta blommor på en graf,
Kring hvilken många skilda läten ljuda,
Där skrymtarn står och rentvår sina händer
Och stammar fariséens lätta bön;
Där detta lägre tadel, som bär gadd,
Fördömer blindt med starr på ena ögat
Och kallar dygd den hvila som ej syndar,
Af frestelsernas makter oförsökt
Och kanske aldrig bränd af ökensanden.
Så skrider mången bräcklig krämarskuta
På små och lätta vågor till sitt mål
Och vimplar präktigt i den nådda hamnen;
På hafvets arm hon aldrig dock har gungat,
Mot stormens jättar bröt hon ej sin bog,
Och en korsar hon mötte ej på färden,
Som ville mana ut till vådlig strid.»

Man tycker sig i dessa rader skönja ej blott en apologi för den bortgångne vännen utan ock något af ett självförsvar, en bön om mild dom.

Talrika andra grafdikter, mer eller mindre kända, härröra ock från Nybom, bland dem den vackra, ehuru väl långa drapan öfver prins Gustaf som varit hans gynnare. Den är på horatianskt versmått.

I åtskilliga poem ger Nybom direkt uttryck åt sin religiösa åskådning, from undergifvenhet under Guds vilja, ruelse efter förseelserna.

År 1845 vann han ännu en gång akademiens andra pris för några *Kristliga elegier* af starkt romantisk, något mystisk färg, där Guds förhållande till naturen t. o. m. framställes med bilder ur älskarens förhållande till älskarinnan ungefär som utläggarna velat tyda Höga visan.

Nyboms erotiska dikter äro föga individuella, de kunna blifva missnaiva såsom *Önskningarna*, där skalden önskar vara sin egen sång för att få lefva på Minnas läppar eller en ros för att få dö vid hennes barm, eller starkt sensuella och på samma gång »ideelt» svamlande; det gäller några af dem som samlats i hans 1840 utgifna *Galleri af unga fruntimmer*, skrifna till nio stålsticksbilder, och en dikt som *God natt!* där han närgånget skildrar älskarinnans

Digitized by Google

ömhet. »I naken fägring» älskar han hälst se sin brud. Högst af de erotiska poemen står dityramben *Fatta kristallen* som har något Stagnelianskt öfver sig.

»Samlade dikter».

Vid 1840-talets midt hade Nybom, som då befann sig i bedröfliga förhållanden, gripits af misströstan och osäkerhet om sin lefnadsuppgift. När han 1844 utgaf två band *Samlade dikter*, en sammanfattning af hvad han dittills offentliggjort jämte ytterliggare några kväden, däribland tvänne till Gustaf den tredjes och den gustavianska diktningens ära — som senare följdes af ytterligare två samlingar (1846—48) — uttalade han att dikterna måhända vore ett afsked till allmänheten och den konst som han endast fått lära känna för att med sorglig saknad nödgas öfvergifva.

Då denna samling utkommit skref Bergstedt i Frey en något kärf anmälan, där han starkt ifrågasatte om skalden verkligen hållit hvad han vid sitt första uppträdande lofvat.

Åtskilligt som till formen vore bländande och klangfullt vore inuti tomt och fattigt. Den blotta känslans vårblommor mognade sällan till saftig skörd. Den som ville vara en verklig skald måste vara man och ej blott ösa ur ett enskildt hjärtas fröjder och lidanden, mänskligheten hjärta måste ock slå i hans, om hans toner skulle röra mänskligheten. Han måste öppna sin blick för det stora i tiden, både det förflutna, samtiden och den kommande, tillägna sig allt hvad stora andar tänkt och verkat före honom och ej som en spindel insnärja sig i sitt eget väsendes lilla lyrik. Då först finge hans sång ett innehåll.

Snarlik, ehuru mildare var Malmströms märkliga, rätt personliga anmälan året efter i Intelligensbladet. Han fann det mycket bedröfligt om denna samling verkligen innebure ett afsked, det vore en förlust för svenska vitterheten väl så stor som någon föregående. Nybom vore en obegränsad möjlighet i besittning af det rika lyriska underlag, som väl vore poesiens naturgrund, men tillika endast dess lägsta form. »En djärf och rik fantasi, en öfverväldigande flod af glödande känsla, ett i högsta grad klangfullt, mjukt och melodiskt språk — se där detta lyriska kaos, som endast behöft det konstnärliga medvetandets dager för att ur sitt djup låta gestalter af oförgänglig skönhet framgå. Nu däremot finner man, att det är instinkt och icke medvetande, som ordnat de oftast sköna, stundom sanna, men nästan alltid ofullständiga och någon gång rent af förvillade skepnader, som framsprungit ur vår författares fantasi. Det är en rik och ädel konstnärsande, som suckar inom det fängsel, hvilket han icke har styrka att bryta. Det är, om man så vill, en på långt när icke fullt uttalad naturpoesi, som påminner om den bekanta naturens eller kreaturens suckan.» Och mot slutet af sin anmälan antyder Malmström att orsaken till skaldens sönderslitenhet mindre vore att söka i yttre motgångar än i hans vanmäktiga ställning till sitt lifs innehåll, sitt innersta jag.

Man kan mellan raderna i dessa kritiker läsa en afgjord misströstan om Nyboms framtid.

Nyboms förfall.

Denna misströstan hvilade gifvetvis på hans oförmåga att sköta sig, att samla sig till allvarligt studium, hans allbekanta rumlarelif.

Digitized by Google

Ty Johan Nybom var den mest typiske representanten för de värsta öfverdrifterna i det dåtida Upsalas glada, bacchanaliska fröjder och endast ur den synpunkten kan perioden kallas »den Nybomska».

Han har själf i »Studentvisan» gifvit mottot för denna »lifvets vår» som räckte nog länge:

»Jag dricker brorskål med en hvar,
Som något stål i bröstet har
Och älskar sång och gamman.
'Vin fröjdar hjärtat', Syrach sagt;
Jag noga det på sinnet lagt, —
Skål, bröder, allesamman!»

De Geer skrifver att det var beväringsexercisen som blef en vändpunkt i hans lefnadssätt, då han såsom »klockare» hade att proponera skålar och hålla tal vid de gemensamma sexorna, hvilket Nybom, med fuktad strupe, fullgjorde på vers och prosa så ypperligt, att han sedan för samma ändamål oupphörligt anlitades i en mängd samkväm. Småningom blef det för honom en vana att snart sagdt dagligen hålla sina lifsandar uppe med punschånga. För sitt uppförande blef han uppsagd från en kondition; han sökte nu döfva sina kval häröfver i ruset, och en tid stod han på gränsen af ett fullständigt förfall. »Med ett rått högmod, hvaraf icke ett spår förmärktes hos honom i nyktert tillstånd, utfor han nu mot hela världen, som icke förstod att uppskatta hans storhet utan ville mäta honom med måttet för hvardagsmänniskor.»

Nyboms dagbok (i Upsala universitets bibliotek), hvarur utdrag meddelats i Sylwans »Fyrtiotalets student», lämnar dråpliga intyg om hans förhållande till drufvan eller väl snarare till brännvin, punsch och toddy: »Dracks oförtrutet», »dracks», »dracks mycket utan att däraf röna det minsta inflytande»; »tillbringade dagen i sus och rus»; nästa dag »likadan»; nästa dag: »samma uppträden, samma lif, men med denna dag slutas ock detta oregelbundna lefnadssätt», »ånger och ruelse».*

Allt detta i februari 1838. I juli samma år inskrifver han sig vid Nykterhetsföreningens allmänna sammankomst som ledamot och får t. o. m. röster till sekreterare. »Jag smakar således inga destillerade drycker såsom punsch, brännvin, toddy, likör och af de jästa vin och öl endast några få glas», berättar han för Hanselli och tillägger att han af föreningen mottagits med glädje; Bergfalk skulle yttrat att då sådana utmärkt kvalificerade ynglingar (månne därmed just afsågs Nybom?) insågo och gillade föreningens grundprincip, hade man af föreningen att hoppas en lycklig framgång, och hofpredikanten Wensjöe gaf honom flere skrifter, emedan han hoppades i Nybom få räkna en af föreningens mer positivt verkande medlemmar. »Fan till smicker!» tillade Nybom onekligen icke utan skäl, men bedyrade att han med handling skulle visa hvad han hittills endast lofvat med ord och hoppades att därmed skriket på hans rygg skulle upphöra.

---

* Det gör ett pinsamt intryck att omväxlande med anteckningarna om hans njutande af Bacchi håfvor läsa bulletiner om moderns dödliga sjukdom: »Jag tog på kvällen afsked af henne», »Väntar mig hvarje gång få trycka handen på en död».

Digitized by Google

Ledamotskapet blef ej af lång varaktighet.*

Karl Johan Bergman rapporterar dock tre år senare 1841 till Hagberg. »Nybom lefver nu hardt när exemplariskt. Hans svaghet vis à vis nykterhetslöften är ingen hemlighet, nu har han med en vän ingått vad att ej nyttja spirituosa vid vite af 100 Banco och tills dato har detta band hållit och Gud gifve det aldrig ville brista.»

Skiftande meddelanden om graden af hans onykterhet eller nykterhet vimla i vännernas bref; liksom hans egna bedyranden och nog så ärligt menade föresatser. Så heter det i hans dagbok våren 1845: »Beslut följas obrottsligen samma dag de fastställas: Ingen spirituosa mer. Af dricksvaror hälst vatten: Upp klockan 6 och kl. 8 i rörelse till middagen.» Lofven var nog ärlig men hållen besvärlig. Det »stål i bröstet» som han satte som villkor för en brorskål, saknade han själf i bedröflig grad.

Mot 1840-talets midt, samtidigt med utgifvandet af hans samlade dikter, hade han, antagligen genom sin gynnare ärkebiskop Wingårds bemedling, blifvit inackorderad hos prosten Rollin i Vassunda, två mil från Upsala, där han blef upptagen och omhuldad som medlem af familjen och där prostinnan blef en andra moder för det i grunden godsinta stora barnet. Här bodde han en lång följd af år ända till årtiondets slut, men reste då och då in till Upsala för att lefva studentlif. Malmström berättar i mars 1845 att han vid Upsalabesöken kände sig lycklig och belåten såsom alltid då han en längre tid hållit sig nykter, men skrifver på hösten samma år till Bergman att »Nybom är halfkollrig» och att hans svagheter än framträdde i sordid handling, än i gråtmilda och självbedrägliga ord. »Gud hjälpe honom hädan, det vore det bästa, som kunde hända honom. — — — Det är allt synd med den stackarn i hans ensamhet.»

Han mottog hårda tillmälen för sin omöjlighet än af den ene, än af den andre. Så lexade Malla Silfverstolpe upp honom i ett allvarligt bref på nyåret 1845 och förklarade: »Jag högaktar och värderar långt mer den arbetsamme ärlige skoflickaren Nybom än hans rikt begåfvade son, om han i dryckenskap dränker de anlag Gud gifvit honom till sin ära och hans medmänniskors gagn och glädje.» De Geer berättar att han besvor honom vända om och att han lofvade bot och bättring. Malmström sände honom sommaren 1845 en mäktig skrifvelse, som utgör en väns skarpa, ärliga vidräkning, erinrande honom hurusom han själf brutit sig ut ur de tres fostbrödralag (Nybom, Malmström och Bergman) för att sluta sig till kamrater som funnit ett grymt nöje i att stimulera hans lidelser och manade honom att slita sig från sitt usla själf för att lefva för sin konst och genom den komma till sitt bättre jag.

Djupt gick det honom till sinnes, när Malmström lät honom förstå att direktionen för resan till Köpenhamn fruktade hans deltagande i studentmötet och antydde att det vore tvifvelaktigt om man vågade låta honom följa med. Då sände han en ljungande straffskrifvelse till direktionen. Han följde icke med på fär-

* De Geer berättar en rolig anekdot, att Nybom lofvat från ett visst klockslag börja ett nyktert lif men ville till det sista deltaga i ett gladt lag; timmen slog medan han satt där; uppmärksamgjord härpå, svarade han att han väl åtminstone finge räkna »akademisk kvart».

Digitized by Google

den. Men hans sångmö var med och talade å de hemmavarandes vägnar.

Från Vassunda skref han samma år till Bergman om sina då utgifna två band skaldestycken med en ton af Hjalmar Ekdal:

»Dessa dikter äro ett afslutadt helt, en afslutad kulturepok i mitt lif; men vid gränsen därutaf får och vill jag icke stanna. Dikten har för mig i många afseenden varit en förbannelse — kanske skall ock den återföra mig till mig själf — till mitt bättre jag, och sålunda blifva hvad den för många är: en välsignelse. Denna själ, som lik ett fat ungt vin i jäsning ännu sjuder och brusar inom sina slutna bräddar, skall väl ock en gång finna sin rätta ton. Kunde jag få lefva därtill. Men kanske är jag dömd att taga min skönaste sång med mig i en tidig graf.»

Vid denna tid — slutet af 1845 — var det som studenterna sökte skaffa sig ett eget organ i »Studentbladet». Bland dess tolf redaktörer som skulle växla om att sköta redaktionen stod Nybom som ansvarig utgifvare. Men det blef August Sohlman och Rudolf Hjärne som buro bördan. Däremot utförde Nybom under 1840-talets senare hälft ett annat värf.

Fosterländska tidsdikter.

Det är nu han skapar de flesta af de kväden, som framför allt burit hans namn till eftervärlden: hans fosterländska tidsdikter. Bergstedts ord om att han icke skulle ösa blott ur ett enskildt hjärtas fröjder och lidanden utan öppna sin blick för det stora i tiden gingo i viss, om än mycket begränsad mån i fullbordan. Nybom blef tidsdiktare. Han var mot 1840-talets slut den upsaliensiska studentstämningens främste tolk. Icke som om han blef någon radikal frihetssångare i led med Talis Qualis, Sturzen-Becker eller ens von Braun. Hwassers, Beskows och Wingårds skyddsling ägde föga sinne för »dagens dockspel», om än tidens slagord någon gång togo äfven honom fången. När han 1838 på olika ställen hållit tal om politiken och profeterat adelns undergång ångrade han sig och antecknade i dagboken: »Dumt prat — af ruset knappast försvaradt»!

Men de allmänna fosterländska stämningarna och framför allt studentskandinavismen fingo i honom sin sångare.

Hans sångmö visar sig härvid ingalunda sådan han skildrar henne i en hälsning till Göteborg:

»Blyg är min sångmö, kanske rädd också,
På liten skala hennes toner gå.»

Tvärtom. Hon är visst ej någon sipp fröken, hon är en stolt sköldmö som understundom skramlar väl starkt med vapnen. De fosterländska dikterna tillhöra den något bålstora svenskhetsdikt-

Digitized by Google

ning, hvilken med utgångspunkt i Tegnérs krigssång utvecklat den fosterländska kraften till ett öfvermått för hvilket just Tegnér själf hade skarpa ord, då han redan på 1820-talet klagade öfver detta »buller och bång», detta »trumpetande som på en vaktparad, denna affekterade kraft som ville vara nordisk men egentligen vore ett skryt». Det var samma urnordiska kraft hvarmed Runeberg gycklade. I 1840—50-talens fosterländska sånger och hymner finner man ock vid sidan af glödande äkta toner uttryck som slå betänkligt öfver. Så hos Nybom, hos Wennerberg, t. o. m. hos Talis Qualis.

Dessa öfverdrifter hade redan förekommit i studentsångens allra första patriotiska sånger, t. ex. i Atterboms »Sång för den exercerande studentcorpsen 1813», med dess blod som »lifvets rosenfärg» och dess lejonmärg, och i hans »Vikingasäten».*

I Nyboms allbekanta stolta *Fanssång* (»Stå stark, du ljusets riddarvakt»), som han diktade till en af Wennerberg komponerad musik, finnes mot slutet en ansats till bravad men än mera var detta fallet i den tyskfientliga *krigssången för Västerbottens fältjägare.*

»Tyskarna må stupa, bedja, —
Omotståndlig är vår kedja.
Svensken kommer, — fram, hurra!
Sista spelet vill han ta.»

Så ock i *Trummarschen*, till Wennerbergs musik:

»Om själf djäfvulen nu hotar
Våra blå och gula rotar,
Sveriges fana måste fram!»

Men å andra sidan finnas här fullödiga uttryck för fosterländsk känsla. Egentligen var för Nybom Ryssland arffienden — liksom för Strandberg, Wennerberg och andra. Och i sin *Studentsång* manar han kamraterna att för en häpen värld sjunga en sång med svärd:

»Med den vi hälsa Österns slafvar,
Åt barbariet bädda grafvar, **
Att moskoviten bättre må
De svenska svärdens sång förstå.»

Men under inflytande af den skandinaviska stämningen blef han tyskhatare och gaf uttryck åt dessa känslor i sin diktning.*** Stundom blir denna

* Palmærs ofvan omtalade skämt »Till Apollos ungtuppar» om dem som »täfvelsvenskade» om hvilka som voro »svenskastarastast» har adress till den Nybomska gruppen. Skämtet är emellertid en rätt trogen efterbildning af ett poem af Rückert, som efter danska »Corsaren» meddelades i Studier, Kritiker och Notiser 1845 (Ahnfelt uppger eljes efter uppgift af Strodtmann en dikt af Walesrode som förebild).

** Dessa uttryck gå igen i Wennerbergs »O, Gud som styrer»: »Kommen Österns slafvar — — Åt Eder alla gräfvas grafvar.»

*** Det är egendomligt, med hänsyn till våra dagars studentopinion, att iakttaga, hur utbredd oviljan mot allt tyskt var 1848, liksom 1864 och 1870. Böttiger, som

Digitized by Google

hans antityska poesi något matt såsom i den resonnerande dikten *Sverige till Tyskland*, där det heter om de tyska professorerna att »för tänka äro deras skallar gjorda, — men tänka är ej alltid att fullborda» och där de mindre lyckade raderna förekomma:

»Oscar är stark. På sina tvenne troner
Han sitter, stödd uppå rättvisans svärd» —

en något besvärlig placering.*

Men ett skaldestycke som *Gif akt!* (»Europas folk på sina kedjor skaka») med dess blick öfver alla Europas frigörelsestrider och en lyrisk kraftsång sådan som den äktpoetiska *Så säga Sveriges studenter* (»Om alla strängar på den svenska luta Dock voro lika många svenska svärd») tillhöra de märkligaste tidsdikterna vid sidan af Talis Qualis' och Orvar Odds. I synnerhet den sistnämnda väckte en storm af hänförelse ej blott i de studentkretsar, för hvilka skalden uttryckligen framträdde såsom tolk. Sylwan har om dessa fosterlandssånger — Nyboms, Wennerbergs, delvis äfven Strandbergs — anmärkt, att de väl litet bottna i konkreta iakttagelser af land och folk. Äfven härutinnan fortsätta de den »romantiska» linien.

År 1849 började Nybom tentera för prästexamen sedan ett hugskott att blifva bokhandlare, hvarom han 1846 skrifvit till A. P. Landin i Gefle, skrinlagts. I ett bref till sin gamle vän Hagberg säger han sig nödgad att fatta ett beslut i valet mellan präst eller litteratör. Han fruktar att i senare fallet blifva en af litteraturens »enfants perdus» som ömsom smekas, ömsom smutsas af allmänheten, hvars på en gång herre och slaf publicisten måste vara. Om sitt skaldskap skrifver han: »Jag har hittills fått ringa tid, få tillfällen för mitt andliga lifs harmoniska utveckling. Min lott har varit att dikta, endast dikta i tid och otid om både likt och olikt. Jag har måst ösa endast ur den lyriska källa, som kväller i mitt eget inre, ty jag har haft föga tillfälle att studera människan och världen af hvilken jag också sett högst litet».

Hjärtesorg.

I samma bref biktar han för vännen en djup hjärtesorg, hvilken han betecknar såsom den allvarligaste hemsökelse i hans lif.

Den gamle studenten hade djupt fäst sig vid en ung och älsklig flicka, den af honom besjungna Agnes Hollertz, syster till en af hans vänner, poet

annonserat föreläsningar öfver tyska språkets historia, utbytte dem mot föredrag om Petrarca bl. a. af det skälet att flere studenter uttalat den åsikten att studenternas allmänna tyskhat kunde sträcka sig äfven till det vetenskapliga området.

* Äfven i prosa kunde Nybom låta groteska öfverord komma sig till last såsom då han manade kamraterna att taga kanoner under armarne och simma öfver Bottenhafvet. Mera medvetet humoristiskt var väl hans utbrott 1848, då han manade en storväxt Hebe: »Mamsell, föd söner, föd soldater, men föd som kaniner två i hvar månad och föd dem med bandtler och bajonett!» Och humoristisk var ock hans egen skildring af den blandning af punsch och fosterländsk entusiasm som inspirerade honom: »Fulla som kajor, men med Sverige på läpparne!»

Digitized by Google

äfven han, Janne Hollertz, och han var älskad tillbaka — »Så kan jag aldrig mera af någon kvinna blifva älskad». Men hennes närmaste bearbetade henne af lätt insedda skäl att afstå från denna föga lofvande förbindelse och förmådde den nittonåriga att räcka en 48-årig borgmästare Egnell sin hand. Denna tilldragelse satte djupa märken i Nyboms sinne. Den eljes till synes flyktige studentskalden upphörde icke att brinna för den älskade som gått honom förlorad. Jag har i min ägo några mycket egendomliga bref i hvilka han beder en person, som bor i Linköping, där hans flamma var bosatt, att sända honom meddelanden om henne och hennes hemlif. I en annan brefväxling med en likaledes där bosatt väninna, fru Wigander, kommer han ofta in på samma ämne, stundom med bitterhet, stundom sändande vänliga hälsningar till den hvars minnesbild med så många trådar var sammanbunden med hans väsende, den som var »hans oförgätna ungdoms gladaste dröm». — »Jag har så mycket ännu att fråga, men några frågor vilja icke riktigt fram. Jag bör bannlysa dem, men kan icke alldeles. Ett hus och ett hjärta i Linköping äro stängda för mig — det borde jag veta. Och ändå... hvad människan är svag!» Henne själf vågade han ej tillskrifva för att ej göra henne ledsen, men ännu som 73-årig sänder han genom väninnan henne sitt porträtt.

Sångarfärder.

När Nybom 1850 återflyttade till Upsala från sina vänner i Vassunda, fann han, att tiden gått honom förbi. Någon prästexamen blef icke af. Han var och förblef alltjämt studenten som inspirerad deklamerade sina egna dikter eller improviserade glödande tal. Bjursten har i »Två systrar» (1848) skildrat honom sådan under hans eget namn. Jolin låter honom i »Smädeskrifvaren» (1863) uppträda som improvisatör under namnet Thore Rollén, en roll som författaren själf utförde.

Denna talang att improvisera och deklamera beslöt den åldrande öfverliggaren till sist utnyttja. Han drog 1852 ut på vandring som trubadur genom Sveriges bygder och höll deklamatoriska soaréer allt ifrån Norrland och ner till Skåne. Öfverallt mötte han gamla vänner som gynnade honom och för en gångs skull visade det sig att den »ideale» skalden kunde omsätta sina vers i klingande valuta. Bland de dikter han föredrog i de olika städerna var gärna någon särskild för platsen afsedd, som anspelade på dess minnen. De äro ju rätt ojämna, men vissa af dem äro burna af sublim poesi; så framför allt *Hälsning till Kalmar* (1852).

För öfrigt gästade han vänner på olika håll: i Linköping (hos apotekare Wigander), Visby, Gamleby, Vassunda, Örebro, Stockholm. Men han saknade bittert ett eget hem. Främst kom denna känsla på honom vid jultiden: »Jag känner mig aldrig så ensam, så öfverflödig som då, jag som ej äger ett hem, som jag kan kalla mitt i hela vida världen, icke en punkt att stå på den jord som jag älskar så högt och som jag så ofta med glödande värme besjungit. Dock får gå tills vidare.»

Mot slutet af detta årtionde — 1858 — uppgjorde han nya planer för sin diktning. I ett ofvan IV: 1:93 citeradt bref till S. A. Hedlund utvecklar han

Digitized by Google

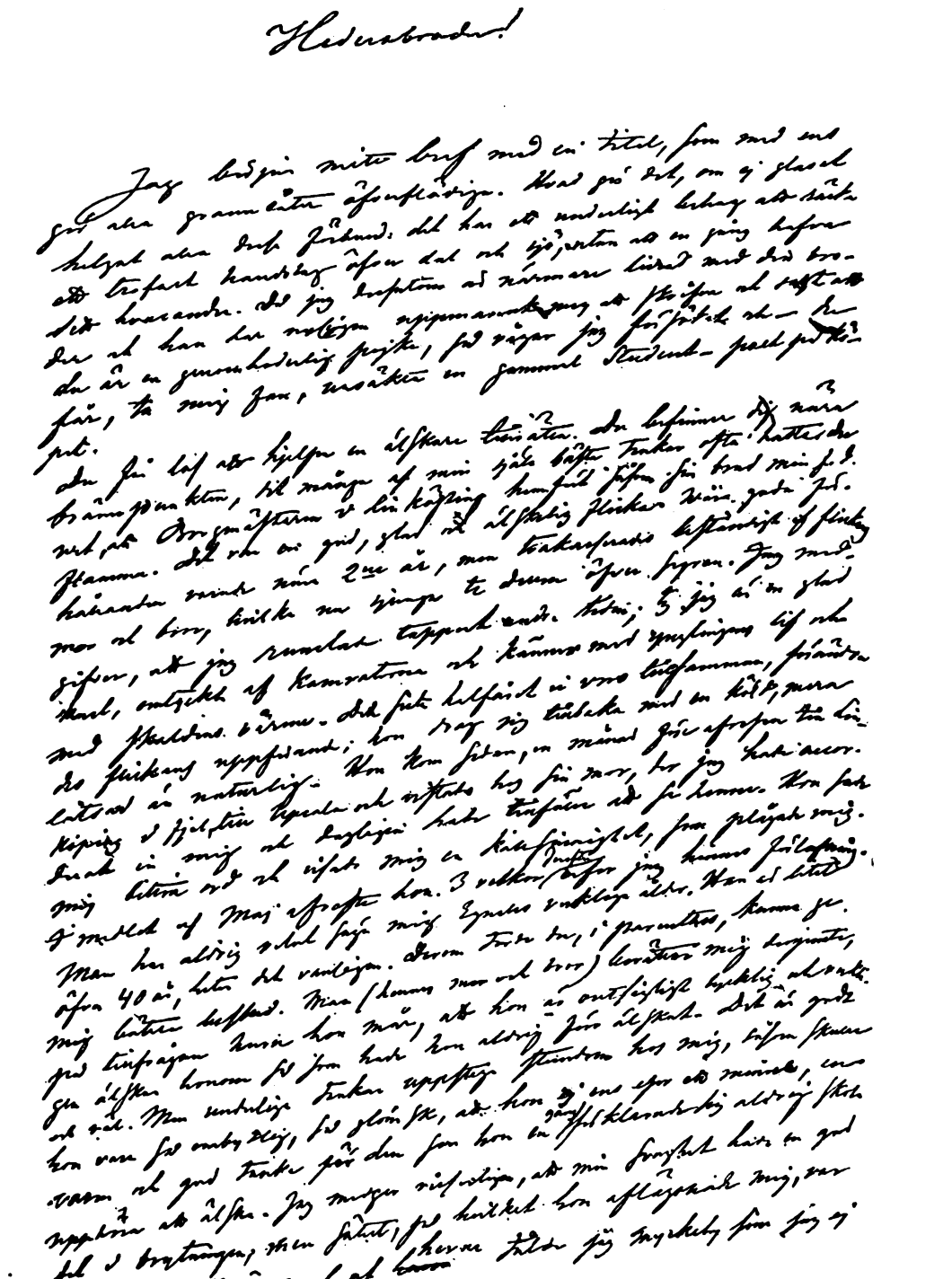

Början af bref från Johan Nybom, dagtecknadt 15 oktober 1850.
(I författarens autografsamling).

Digitized by Google

Digitized by Google

ju ett rent af ultranaturalistiskt program. Samtidigt antyder han att heroismen och kärleken äro de bästa, kanske de enda strängarne på hans lyra, ehuru heroismen sväfvar för mycket i luften utan fast fotfäste på jorden och kärleken inskränkt sig till sinnlighet. Nu funderade han på att skrifva ett stort skaldestycke om Karl XII i Bender, bunden som en Prometheus af äregirighetens, hatets, förhoppningarnas band och likväl längtande till sitt kära Norden, antingen i romanser som Fänrik Stål eller som Axel.

Däraf blef nu intet.

I Västerås.

Vid 1860-talets början bosatte han sig i Västerås, där han fick sitt hem hos en gammal vän, skolmannen och tidningsredaktören D. Olausson, hos hvilken han satte in det lilla kapital af 5 till 6,000 rdr. som han hopsjungit på sina färder. Han blef medarbetare i dennes blad, Västmanlands Läns Tidning, och skref att tidningsgöromålen roade honom. »Man sätter sig in i en mängd förut okända förhållanden och gör rätt för sig.» Likvisst saknade han i början tillfälle till ideela utbyten men gladdes då häradshöfding Curry Treffenberg, en »juvenal» från Upsalatiden, blef hans umgängesvän — »vi äro dagligen tillsammans och ha våra gemensamma sympatier». — »Vet du», heter det 1862 »människan kan vara omätligt rik med litet, om hon förstår att njuta af det i det lilla!»

Johan Nybom (1842)
Teckning af Maria Röhl.

Särskildt gladde honom umgänget med barnen i det Olaussonska hemmet. »Barnen hålla duktigt af mig och det är ej så underligt, deras instinkt säger dem nog att jag endast är ett stort barn.»

Förnöjd och jämförelsevis lycklig lefde han — sedan han nedstämt sina fordringar på lifvet och hans lidelser rasat ut — i den gamla Mälarstaden. Men så drabbades han 1868 af en ny motgång. Hans värd, hos hvilken han insatt hela sitt kapital, gjorde cession, och betecknande nog hade hvarken Nybom eller han reda på det belopp den förre insatt utan han måste skrifva och fråga den vän i Linköping, som förut skött hans affärer, hur mycket det egentligen var som hade öfverflyttats. Det gjorde för resten detsamma. Ty allt gick totalt förloradt. Men han »förlorade ej modet eller hoppet», skrifver han själf. Den 54-årige skalden drog nu åter ut med sin lyra samt lade grundplåten till ett nytt kapital som dock denna gång försiktigtvis insattes i Mälarprovinsernas Bank.

Ny sångarfärd.

Sångarfärden började 1869 i hans gamla Upsala, där Oskar Arpi med sina sångare assisterade och sjöngo endast hans egna sånger; sedan besöktes Stock-

Digitized by Google

holm, Lund och en mängd andra städer. Ja han kom äfven till utlandet, till Köpenhamn och Tyskland. »Visst kostade det något men — en sådan resa gör jag troligen icke mera här i lifvet», skrifver han till sin väninna fru Wigander i Linköping. År 1870 företog han äfven en norrlandsfärd men tvangs snart af en bröstkatarr att vända åter till det ringa hemmet i Västerås, där han omfattades med sympati af alla, som kommo i beröring med den vänsälle gamle, särskildt af »Karlsbröderna», som visste skatta den humor som präglade hans kynne.

Ett årligt anslag af Svenska akademiens statsmedel jämte förlaget af hans 1880 ånyo i fjärde upplagan utgifna »Samlade dikter» gaf honom hans nödtorftiga bärgning till dess en dag i maj 1889 hans timglas var utrunnet.

Johan Nyboms begränsning både som människa och skald är lätt att se och själf insåg han den mer än väl såsom af det anförda framgår. Han var en student med tidens svagheter, han var en skald hvars diktning hade mera glans än djup och som lät hänföra sig af frasen. Först och sist var han »ett stort barn», som med äkta svenskt slöseri icke förstått hushålla med sina pund.

* * *

Malmström.

En skald af vida djupare läggning och manligare kynne är den ett år yngre **Bernhard Elis Malmström.**

Ungdom.

Tredje barnet af landtbrukaren K. A. Malmström, en dugande, i kommunala värf anlitad man, och Hedvig Styffe, föddes han den 14 mars 1816 å en gård i Tysslinge socken i Närike. Från fädernet hade han ärft kraft och allvar, från mödernet poetiskt sinne. De båda äldre syskonen dogo snart, han blef den äldste i syskonkretsen. Fadern hade tidigt fäst hans uppmärksamhet vid de nordiska sagorna och redan som tio-åring försökte han sig på att behandla Bodvar Bjarkes saga. Han lär som barn ha med förkärlek fördjupat sig i poetisk läsning, särskildt i fru Lenngrens skaldeförsök. I Örebro skola och på Strängnäs gymnasium gjorde han sig känd för poetiska anlag och fick i Strängnäs en uppmuntrande ledare vid sina poetiska lärospån i d. v. lektorn G. V. Gumælius, den fosforistiskt lagde förre utgifvaren af nya skolans tidskrift Svea och forne docenten i grekiska. Honom ägnade han senare sin först utgifna dikt, erinrande honom om »den skorrande lyra», som läraren fordom stämt vid Lögarns strand. Redan som gymnasist hade han offentliggjort en prosaisk öfversättning af Arndts »Historiska karaktärsskildringar».

Vid nitton års ålder — vårterminen 1835 — inskrefs Malmström vid Upsala universitet, i afsikt att blifva präst. Han aflade ock redan 1837 dimissionsexamen, men såsom icke tillräckligt gammal att prästvigas stannade han vid akademien för att skaffa sig en djupare underbyggnad; kärleken till ästetiska och filologiska studier höll honom kvar. Hans egna och hans närmastes, särskildt hans »sjukliga och utfattiga moders» förhållanden gjorde honom dock villrådig om han icke borde mottaga ordination, ehuru ringheten af de medel en oguaderad prästman kunde disponera för andra höll honom tillbaka.

Hans ungdom, liksom hans mannaålder tyngdes af ekonomiska bekymmer och detta bidrog till att hans strängaspel tidigt förstummades.

Digitized by Google

Hans brefväxling med den närmaste ungdomsvännen Karl Fredrik Bergstedt vittnar om en tidig melankoli, framkallad af enslighetskänsla, dock utan sentimentalitet.* Stolt som han var ville han minst af allt påkalla medömkan. »Om jag kommer att lida äfven det tyngsta här i världen, så vill jag dock bära mitt lidande på egna skuldror, d. v. s. jag vill icke att bördan genom hårda händers hjälpsamhet skall göras tyngre».

Med förkärlek studerade han efter prästexamen den grekiska litteraturen sida vid sida med fransk historia och fransk vitterhet samt den älskade Goethe. Dagarne ville icke räcka till. Särskildt slukade han Plato »med verklig polyfemisk aptit», sedan han blifvit förtrogen med hans språk kunde han icke tröttna vid honom. Jämte Plato intresserade honom Aristofanes. Han sade sig vara angripen af grekfebern, som liksom med våld kvarhölle honom hos den helleniska fornvärlden. Ett intyg härom är ungdomsdikten »Hellas». Däremot hade han svårt att tvinga sig till någon böjelse för romarne och deras litteratur. Filologien höll honom icke länge bunden, han förklarade sig ämna öfvergå till den historiska forskningen, i hvilken han trodde sig finna sitt fält, »om eljest något vetenskapligt är mitt», — det var bland annat under denna tid han tolkade en del af Beckers världshistoria — men senare drogs han dock till studiet af vitterheten och dess filosofiska och historiska bearbetning. Han intresserade sig ock för modern vitterhet och en ny upplaga af Victor Hugo, som förvärfvats till nationsbiblioteket, aflockade honom år 1840 utropet: »Gud, hvilket jättesteg franska litteraturen tagit med detta snille. Den som en gång vore kvitt alla läxor och utan skrupler finge hängifva sig åt konsten. Jag är nu mera än någonsin öfvertygad att jag först då kan komma att känna mig rätt lycklig!»

I allmänt kulturellt och väl äfven politiskt afseende slöt han sig till den nya »Geijerska ungdomen» och tillhörde som ofvan är omtaladt den krets, som fylkade sig kring Bergfalk, hvars inflytande på honom var mycket stort och hvars fredagssoiréer han bevistade. Öfver Palmblads kritik af Geijers Litteraturblad var han mäkta vred.

Han hade nu börjat framträda som skald. En sorglig anledning födde år 1837 en elegi; en begåfvad broder, en svärmare för Jean Paul, som han väntade som kamrat till Upsala, omkom genom drunkning strax innan han skulle anträda färden dit; Malmström ägnade honom en gripande dikt, manligt uttryckande sorgen. Detta verk blef endast kändt i trängre kretsar.** År 1838 utgaf han en episk dikt i sex sånger kallad *Ariadne*, i hvilken han behandlat den kända antika myten, dock med den vändning af sägnen enligt hvilken Bacchus antager sig den svikna Ariadne, alltså i viss mån med en försonande afslutning. »Ariadne».

* Dessa bref hafva ställts till mitt förfogande af framlidne riksarkivarien Karl Gustaf Malmström. De hafva förut användts af Elof Tegnér för Biogr. Lex.

** Det är tryckt i Kullbergs minnestal i Sv. ak. handlingar.

Digitized by Google

Detta »episka försök» — Malmströms längsta dikt — var väl närmast en läsefrukt af hans grekiska studier. Själf säger han i tillägnan att dessa blad voro plockade på helleniska ängar. De sex sångerna äro skrifna på vackra ehuru ännu ej fullt mönstergilla hexametrar. Själfva behandlingen af myten är emellertid icke utan romantiska drag. Tegnér, som erkände vissa förtjänster, fann hjältinnan »icke nog naken för antiken». Dikten röjer både fantasi och känsloglöd, dess bästa partier äro situationsmålningarna, sålunda den verkligt tjusande skildringen af Ariadnes och tärnornas lek i första sången, som synes mig inspirerad af Nausikaa-episoden:

»Men i aftonens svalkande luft, på yttersta kullen,
Sköljd af hafvets suckande våg och krönt af oliver
Lekte med lifliga sinnen, ibland de skiftande blomstren,
Glädtigt en skara af mör, de själfva blommornas systrar.
Dansens mimiska språng, de rena känslornas uttryck,
Människokroppens urpoesi! det sprittande lifvet
Uti arm och i fot, — och den vältaliga elden,
Strålande uttrycksfullt ur jungfrurnas glänsande ögon,
Målad i aftonrodnadens färg på rundade kinder,
Fängslad i ledernas hulda mimik, ett förkroppsligadt kväde! —
Allt var enkelt och skönt!» — — —

Skaldens efterträdare i Svenska akademien Karl Anders Kullberg fäller det öfverordet att denna ungdomsdikt, trots sina brister, lämnade så rika löften att Malmström sedermera, med all sin fulländning, icke mäktade till fullo infria dem.

Dikten mottogs flerstädes med välvilja, sålunda i Frey, där G. R. Rabe — en af de s. k. »Andarne» — ägnade den en mycket sympatisk kritik, under det Lénström gick något illa åt den i Eos och frånkände den originalitet, koncentration och klarhet samt klandrade dess öfverflödande ordrikedom.

Närmast upptog Malmström ett rent romantiskt ämne i romantisk form — ottave rime — *Inez de Castro*, som han 1838 insände till Svenska akademien, i hopp att dikten skulle återvända med institutets hedersbricka på bröstet. Detta hopp gick ej i fullbordan. Den fick nöja sig med mention; den ansågs »röja några bilder af en behaglig naturmålning». Dikten trycktes aldrig, blott en spillra däraf nådde offentligheten, den högstämda »Sång till Solen» som meddelades i Eos n:o 36.*

Denna motgång och Lénströms nog hårdhändta kritik af »Ariadne» gjorde honom tveksam om han ägde någon framtid som skald. Han skref till Bergstedt att han väl dock måtte vara något bättre än Lénström menade eftersom han så innerligt kände allt det sköna som framsprunge ur en stor skalds bröst (Almquists Kapellet, Skaldens natt och Araminta) och han tillägger: »Är jag skald eller är jag det icke? Det är för mig to be or not to be. Lénström har sagt sin mening och jag kan och får ej vederlägga den. Det är en svår belägenhet. Ett lif af förhoppningar. En framtid af ljus! Hoppet bleknadt. Hvad skall det blifva af mig?»

Likväl grep han sig an med ett nytt ämne, »ett slags idyll, likväl utan alla herdar och herdinnor», framställande naturminnen från Mälarenejden: *Fiskarflickan vid Tynnelsö*, som utkom 1839.

»Fiskarflickan vid Tynnelsö».

* Poemet är förgäfves eftersökt i Svenska akademiens arkiv.

Digitized by Google

Diktens ämne är en rätt obetydlig kärleksanekdot om en riddare hvars fader bestämt honom för en hoffröken vid Gustaf Vasas hof; han fruktar mötet med den brud som osedd är honom tillämnad, förälskar sig svärmiskt i en fiskarflicka på Tynnelsö, som till slut visar sig vara ingen annan än hans förklädda brud. Motivet är som man finner något naivt, stycket saknar dessutom tidsfärg, men det hvilar en skär fägring öfver dess skildring af vårstämning och kärleksstämning och det besitter lokalton från den ljusa Mälartrakt, dit händelsen är förlagd.

Tegnér fann dikten genom lösligheten i uppfinningen och en viss yppighet i diktionen påminna om »Axel» och hans egna fänriksår; kostymen hade en sydländsk hållning och ginge i flor, där den borde gå i vargskinnspäls.

Högre stodo en rad rent lyriska poem som Malmström detta år och det följande offentliggjorde.

Lénström, som så omildt behandlat hans »Ariadne», hade gått honom till mötes och skyllt på misstag på person (!). Han uppmanade honom nu att medarbeta i Eos. Han vore honom skyldig upprättelse. Bergstedt antog att vänskapen dem emellan ej skulle bli varaktig — och däri blef han sannspådd —, men Malmström menade att »säga hvad man vill om Lénström så är han dock ett magasin, hvarur åtskilligt kan vara att hämta».

»Eos»-kretsen.

Malmström blef nu en flitig medarbetare i Eos både på prosa och vers och offentliggjorde ju där sin ofvan omtalade uppseendeväckande »Blick på svenska vitterhetens närvarande tillstånd». Genom Lénström infördes han i en vitter Upsalakrets, som afsåg att bilda ett slags filial eller syskonorden till det »Aganippiska sällskapet» i Stockholm. Kiellman-Göranson var dettas emissarie, som på flytande vers bragte en hälsning till litteratörerna i Upsala. De upsaliensiske medlemmarne utgjordes af Lénström, Hagberg, De Geer, Edvard Bergström (»sällskapets verkligt rolige rolighetsmakare»*), A. V. af Sillén, Wahlström, Svartengren, Nybom, Bergman samt Malmström.

Malmström lämnar en skildring af detta samfunds första afton i följande ordalag:

»Aftonen var treflig, anekdoter afväxlade med litterära projekter, infall och raljerier jagade hvarandra under flitigt tillflöde af punsch och sällskapet skiljdes slutligen med öfverenskommelse att träffas en gång i veckan i tur hos ledamöterna. Hvad vi egentligen i egenskap af sällskapsmedlemmar kunna uträtta vidare än skaffa oss själfva litet muntert inser jag dock icke. Planen är dock rätt oskyldig och medför den förmånen att vi vid våra besök i Stockholm ha tillträde till därvarande sällskaps sammankomster, synnerligen på högtidsdagen, som firas i juni månad ute i det gröna.»

Han tyckes hafva väntat att detta litterära sällskap skulle »organisera sig» och begagna Eos som sitt litterära organ, hälst sedan dettas tryckning flyttats till Upsala.

---

* Edvard Bergström (»Nahum») tillhörde en tid Hagbergs, Malmströms, Bergmans och Nyboms umgängeskrets och synes ha fört någorlunda samma diet som den sistnämnde. Han afled i dennes armar år 1844. Malmström nämner honom senare i bref till Nybom dennes »onde genius».

Digitized by Google

Likväl vill det förefalla — af Rud. Hjärnes skildring — som det vid dessa Lénströmska soaréer mest fördes ett gladt lif under skämt (»schertz» enligt Lénströms terminologi), deklamation, improvisationer o. d.

I hvarje fall svalnade snart nog förhållandet mellan Malmström och Lénström och ombyttes till slut i fientlighet.

»Linnæa Borealis».

Malmström och Bergman utgåfvo vid jultiden 1840 och på sommaren 1842 kalendern *Linnæa Borealis*, i hvilken bredvid en del af landets äldre skalder — allt från Franzén och Valerius till Tegnér, Atterbom och Geijer — några yngre offentliggjorde en rad vittra alster.

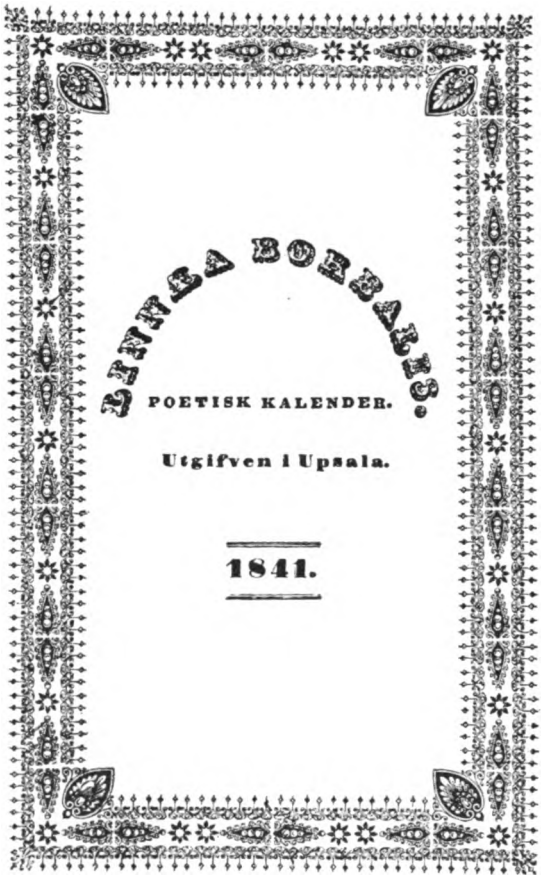

Linnæa Borealis.

Öfverblicka vi hvad Malmström offentliggjorde under åren 1839—1842 finna vi i Eos icke färre än tretton dikter, däribland de välbekanta »Hvi suckar det så tungt i skogen?» och »Stafkarlen» (båda omtryckta i Linnæa), »Sång för Södermanlands nation», »Ödmjuker er!» samt en del icke i hans samlade dikter upptagna; vidare i kalendern Linnæa Borealis för 1841, utom de omtryckta, nio nya dikter af hans hand och i den för 1842 åtta. Bland dessa »Fosterlandet», det dramatiska fragmentet »Julianus», »Den femtonåriga», »Blomman», »Hjärtklappningen» samt äfven några som icke funnit rum i hans samlade dikter såsom »Skogsfrun», »Främlingen» och »Sången vid svenska bibelns trehundraårsfest». I Frey 1841 skref Malmström den ofvan omtalade prologen.

Prisbelöning af »Angelika».

I första årgången af Linnæa Borealis skulle ock ha intagits den elegiska diktcykeln »Angelika». Den var redan tryckt, då

Digitized by Google

Malmström beslöt sig för att makulera arken och insända elegierna som täflingsskrift till Svenska akademien.

Det skedde tvifvelsutan på direkt uppmaning af Beskow. Denne hade tidigt fäst uppmärksamhet vid Malmström, som på nyåret 1840 hade mottagit ett understöd från akademien. Det synes framgå af brefväxlingen mot samma års slut, som om det var enligt aftal med Beskow som Angelika-elegierna indrogos från Linnæa Borealis för att ingå i akademiens täflan. Malmström tackar Beskow för hans godhet och skrifver i november 1840 att om hans framtida lycka därpå skulle i mer eller mindre mån grunda sig, skulle han i intet ögonblick glömma hvem han därför hade att tacka.

I december 1840, samma dag som Malmström aflagt en vacker kandidatexamen, mottog han underrättelse att stora priset var honom tilldeladt. »Af denna anledning blef här ett förskräckligt rumlande» — berättar Bergman till Hagberg —; »alla deltaga i hans lycka.» »Ett sådant poem som elegierna har akademien på lång tid icke fått att belöna», skrifver Hans Järta till Beskow.

Malmström stod nu plötsligen som »sångarfurste» och Nybom spådde honom konungatronen i diktens värld, själf anmälande sig som undersåte.

Hans ekonomiska förhållanden voro emellertid besvärliga, och han var i osäkerhet om han skulle våga dröja vid akademien i afvaktan på hvad tiden kunde göra, hvarom han tillskref Beskow.

Malmström eftersträfvade docentur under Atterbom, som dock uppenbart var honom föga bevågen alltsedan Eosuppsatsen och dessutom gifvit F. A. Dahlgren eventuellt företräde. Enligt hvad Nybom berättar »kunde Malmström ej riktigt med Atterbom, som å sin sida visade sig underlig». Han disputerade 1842 för graden med en afhandling om konstens väsende och betydelse och blef 1843 docent i ästetik efter en ny afhandling om Aristoteles' lära om poesien.

Studier.

Malmströms intressen började 1842 starkt riktas åt filosofien, och i ett ofvan (IV: 1: 287) anfördt bref till Beskow förklarade han att han väl visste att man ansåge detta stundom för en skönkonstnär menligt, men att om faran än vore aldrig så stor måste han dock trotsa den, emedan han måste filosofera.

Faktiskt drog honom ock alltmera sysslandet med vetenskapliga ämnen — ästetik, filosofi, litteraturhistoria — liksom redaktionsbestyren i Intelligensbladet från en rikare poetisk verksamhet.

Skandinavismen inspirerade honom likväl till flere skaldestycken, och i Intelligensbladet offentliggjorde han ett antal dikter 1844—45 (»Till de unga», »Skandinavien», »Thorvaldsen», »Kärlekens dialektik», »Skulden» och flere). Nu tillkommo ock den gripande afskedsdikten till Bergman med dess utfall mot J. H. Schröder och den våldsamma, harmfyllda smädedikten mot Lénström för

Digitized by Google

dennes angrepp på Hegel och andra omkastningar, hvilken i skärpa men ock i kvickhet kan täfla med andra mera berömda litterära niddikter (senare aftryckt i R. Hjärnes »Teckningar ur Upsalalifvet»).

»Dikter».

År 1845 utgaf Malmström den första samlingen af sina *Dikter*, företagen med strängt, kanske alltför strängt urval. Bland nytillkomna poem märkas här »Brudsmycket» och »Jungfrun i det gröna». Denna samling, utgifven å hans eget förlag, hade enligt hvad han meddelar Bergman »en strykande afsättning».

Öfverger filosofien.

Efter 1840-talets midt var Malmströms egentliga filosofiska period till ända.

Han, som 1843 förklarat sig glad öfver sin nya filosofiska bana, lycklig »att hafva en idé att lefva för», skrifver 1846 till Bergman, att hans Hegel nu stode dammig och grå på hyllan, förgäfves väntande på en »resurrectio mortuorum». I stället hade han från hyllan nedtagit sina gamla vänner som där länge setat i orubbadt bo, börjat lägga sig efter klassisk litteratur, klassisk filologi.* »I filosofien har jag hunnit till o, i matematik och naturvetenskaper har jag —; humanism är det enda fält där det står mig ett visserligen klent + till godo. Jag får då begagna det. Jag får taga en historisk riktning i stället för den spekulativa, som för mig också var blott och bart episodisk och får tacka Gud att jag icke blef stående på bar backe, hvilket väl skulle hafva kunnat hända mig som andra».

Besvikelsen öfver färderna i den Hegelska filosofiens rymder har äfven fått ett poetiskt uttryck. Så synes man mig nämligen gifvetvis böra läsa dessa strofer i *Svanen:*

»För hans blickar, dimomgjutet,
Utaf ingen gräns omslutet,
Ett oändligt rike glänser
Uti tusen färgers prål.
Men det kan i bild ej fattas.
Kärleken och ögat mattas,
Hjärtats längtan söker gränser,
Tankens riddar-färd ett mål.

Gäckad, ångerfull kanhända
Från sin längtans tomma riken
Skall en gång han återvända
Till den strand han öfvergaf.
Vilsne seglarn då skall finna
I den strandomslutna viken,
Hvad han aldrig skulle hinna
På ett ändlöst, öde haf.»

Utländsk resa.

Vid denna tid gaf lyckan honom ett småleende. År 1839 hade han förlorat hoppet att någonsin komma utom Sveriges landamären. »Ett öde som en Törneros fick bära har jag icke rätt att beklaga mig öfver, omständigheterna äro allas våra tyranner och hafva såsom andra herrskare sina favoriter och kattungar.» Emellertid erhöll han 1846 ett stipendium för en resa till Rom,

* Hans kärlek till den klassiska bildningen i motsats till den ej minst af vännen Bergstedt påyrkade reala framgår af det delvis polemiska hyllningskvädet till Sellén vid dennes tillträde till latinska professuren 1841, hvari han manar honom att hålla vakt vid den källa där seklers bildning druckit modersmjölken.

Digitized by Google

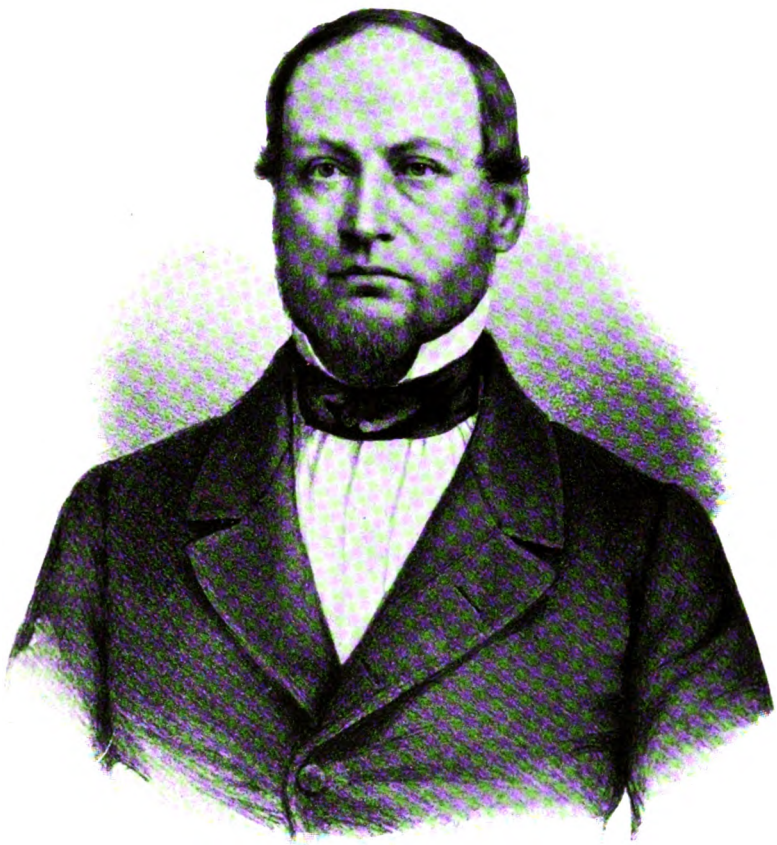

P. E. Malmström

Efter litografi.

Digitized by Google

Digitized by Google

desto kärkomnare som han börjat förtvifla öfver enformigheten i sitt lif och misströsta om sin framtid. »Människan lärer en gång vara så beskaffad, att hon icke kan helt och hållet umbära alla yttre väckelser till äfven det slags verksamhet som till sin natur är innerlig och kontemplativ, och hvarifrån emottaga väckelser i detta fördömda flegmatiska Upsala, denna stad af evig ungdom, där ålderdomen regerar både gamla och unga? Gud ske lof att jag för en tid får vända den ryggen. Dock gör jag kanske mitt gamla Upsala orätt. Kanske skulle jag längta dit tillbaka. Nog är här fridfullt och lugnt, en passande fristad för utlefvadt folk af båda könen att förtära sina pensioner uti. I alla fall fästes jag här af de oförgätliga minnenas makt äfven sedan förhoppningarnas band börjat brista.»

Glädjen var dock icke alldeles oblandad, då han måste skiljas från sin gamla mor, vid hvilken han under femårig, nästan oafbruten samlefnad blifvit allt innerligare fästad. Han skrifver härom med en i hans bref rätt ovanlig hjärteklang: »Det är nog hårdt för henne att vid en ålder, då dagarne anses räknade, bereda sig på en så långvarig skilsmässa. Och ändå visar hon en så oegennyttig glädje öfver min lycka, att hon blifvit mig dagligen mer och mera kär. Jag har svårt att hålla mina tårar tillbaka, när jag ser hennes halfblinda ögon stråla af glädje öfver utsikten — att sitta ett helt år ensam medan jag flackar världen omkring. — — — Men nog kan det gå an att hafva sorg för kärleks skull, värre torde vara att hafva hvarken sorg eller kärlek. Det bästa här i världen är väl ändå det band, som förenar människors hjärtan, låt vara att det stundom kan vara så tilldraget, att det klämmer. Men så måtte det då sitta så mycket säkrare.»

Efter återkomsten från Italien 1847 utgaf han sin andra — och sista — diktsamling, där särskildt resebilder togo en icke ringa plats. Men därmed var i stort sedt Malmströms skaldskap afslutadt.

Mottagandet af Malmströms diktning.

Med dessa dikter — från hans 22:dra till hans 31:sta år — kom B. E. Malmström likvisst att intaga ett af de mest framskjutna rummen i tidsskedets svenska lyrik, ehuru de stora förhoppningar, som knutits till de första årens frodiga diktning, icke blefvo inlösta i fråga om alsterrikedom, liksom icke heller de löften vissa hans programdikter syntes gifva om att han skulle varda en tolk för den nya tidens idéer. Af dessa var det egentligen blott skandinavismen, åt hvilken han ägnade sin sång. Han deltog ju ock som Upsalastudenternas målsman i 1845 års studentmöte. Det stora genombrottsåret 1848 går däremot tämligen obemärkt hans sångmö förbi.

Malmströms ungdomsdikter ge honom i alla fall rätt att räknas bland tidens främste skalder och såsom sådan hyllades han både af äldre och yngre släktled. De gamle sågo i honom en af dem som stodo närmast att taga arfvet, — därom vittnar att han redan 1849 kallades att inträda i akademien efter Franzén.*

* Som bekant dröjde det någon tid, innan denna plats besattes, då såväl Runebergs som J. J. Nordströms kandidaturer voro på tal, men afböjdes. Till sist vägde det

Digitized by Google

Hans jämnårige betraktade honom såsom sin främste målsman inom sångens värld. Betecknande är hvad som berättas om Gudmund Silverstolpe att när han läst »Angelika» han tackade Gud icke blott för dikten såsom i och för sig en härlig gåfva, utan ock som en kraftig försäkran om att svensk skaldekonst fortlefde och allt framgent komme att uppblomstra i nya, förträffliga skapelser. Och en representant för det unga Lund, docenten i ästetik Israel Tollin, förklarade i en kritik, att han icke sedan Vitalis dog känt sig djupare gripen af någon bland de yngre lyrorna än af Malmströms »Hvi suckar det så tungt uti skogen?» Talis Qualis har i svaret till Malmströms efterträdare i akademien skildrat stämningen i följande distikon:

»Fäderneslandet stod upp och klappade händer och trodde
Diktningens gyllene tid kommen tillbaka igen.»

Väl kunde Böttiger i sin kritik af den första diktsamlingen i Frey tala om att Malmström »under någon tid varit skymd af en nog ifrigt antänd offerrök af några ungdomsvänner, hvilka tycktes under hans firma vilja sluta sig till ett gemensamt snillebolag, ej utan aktier i en äfven till Lund utgrenad växelbeprisningsanstalt», och Albano-Adlersparre riktade i sin broschyr »Det unga Sverige» (1841) ett obehörrskadt angrepp på honom, som dock uppenbart var ett »betaldt kvitteras» för en omild granskning.*

I allmänhet var kritiken Malmström mycket bevågen.

Böttiger framhöll visserligen att hans lyriska tungomål lade för mycket sordin på känslouttrycket, icke talade så omedelbart till känslan utan »serverade sin egen väl mycket à la glace, sannolikt mer i följd af sin skaldenaturs mera lugnt reflekterande stämning och mer svala temperatur än af någon fattad föresats att hushålla med värmen», lyriken visste ej af något ekonomiserande och den äkta sentimentaliteten skulle väl till tidernas slut få sitta i orubbadt bo hur mycket än några hesa skrikhalsar — muntergökar till profession — bjödo till att processa (adress till von Braun och Sturzen-Becker). Böttiger

mellan Malmström och Karl Aug. Hagberg. Den förre skrifver till den senare nyåret 1850: »Du har af tidningarna erfarit den oväntade utmärkelsen Svenska akademien beredt mig. Kanske vet du äfven att dess val vägde mellan oss båda och att, då det afgjordes till min fördel, det endast skedde på den tillfälliga grund att jag genom närbelägenheten af min vistelseort ansågs bättre i stånd att deltaga i akademiens göromål och dess sammankomster. Jag motser med säkerhet att nästa lediga plats måste komma att intagas af Shaksperes öfversättare.» Af Beskows korrespondens framgår, att Böttiger, som var Malmström rätt gramse, i främsta rummet förordat Hagberg, dock egentligen af hänsyn till Malmströms »odrägligt högfärdiga person». Atterbom, som låg sjuk, lät genom Böttiger förklara »sin fulla belåtenhet antingen valet träffade Hagberg eller Malmström».

* Då Malmström påvisat brister i Adlersparres ästetiska bildning, låter Adlersparre honom veta, att han vore »en klensmed i vitterheten», som saknade kännedom om konstteoriernas preliminära grunder (!) och som uppmanades studera »innan han med sin ökstock begåfve sig ut på det oändliga hafvet, där äfven det för den vanmäktige äfventyraren funnes ett straffets Scylla och Charybdis».

Digitized by Google

uppskattade dock till fullo Malmströms konstnärskap, förklarade »Hvi suckar det så tungt uti skogen?» såsom ett äkta, poetiskt skönt, i alla afseenden fulländadt poem och tillämpade på hans diktning de ord som han själf i samma tidskrift ägnat Runeberg.

Betecknande är att Snellman i »Kallavesi» år 1846 uppställde »denne utmärkte sångares» dikter såsom mönster i konstnärlig samvetsgrannhet och självbeherrskning för Finlands unge »rimmare». »I hans både till tanke och form så afrundade dikter finner man sällan ett för mycket eller ett för litet.»

Malmströms framgång är förklarlig på grund af hans diktnings utomordentliga formella förtjänster, dess manliga innebörd, dess frihet från glitter och bravad. Redan tidigt framträder han fullrustad, och flere hans äldsta dikter tillhöra hans yppersta.

Om Malmströms förhållande till den äldre diktningen hafva ju olika meningar gjorts gällande. Att han teoretiskt var en motståndare till fosforismen är allkändt. Men det har i det föregående framhållits att Malmströms uppfattning, som f. ö. undergick vissa skiftningar, bär nyromantiska drag och att han särskildt varmt beundrade Novalis.* Hans tidigaste ledare i sångens konst, den af honom afhållne Gumælius, hade tillhört fosforistkretsen. Hans första större dikt var visserligen en ren antikimitation, men äfven flere den tidigare nyromantikens män hade ju varit græcicismens apostlar.

Särskildt har det nyromantiska tycket i hans mest populära dikt, den vemodsfullt tjusande romansen *Hvi suckar det så tungt uti skogen?* (tryckt 1839) framhållits och har rent af, knappast med rätta, kännetecknats såsom »ett utslag af töcknig metafysisk fosforism». »Hvi suckar det så tungt uti skogen?»

Uppenbart står denna Malmströms ungdomsdikt i beroende dels af Geijers »Kolargossen», hvad angår skogsstämningens mystiska tjusning, dels af vissa nyromantiska omdiktningar af den paulinska tanken om kreaturens suckan, väl närmast i Stagnelius' behandling.

Men ämnet får hos Malmström en ny innebörd och en personlig not. Älfvadrottningen uppenbarar för gossen att den arma jorden, när natt stiger öfver land och sjö, ser sin bild i himlens

* Han kan t. o. m. låta en egendomlig, rent af »schicksalsromantisk» synpunkt framträda i en anmälan af »Enslingen på Johannisskäret», där han yttrar: »Ett par trappstenar, som bringa olycka öfver hela familjen, ett namn på ett skepp som sänker hela besättningen till hafsbottnen — sådana saker kunna se döda och oförnuftiga ut, men inser man att dessa stenar, detta namn symbolisera mänskliga brott eller svagheter, så antaga de ett sken af moraliskt lif och ästetisk sanning, som är i högsta grad fängslande och intresserikt.»

Digitized by Google

spegel och täljer alla de synder, hvarmed hon sedan tusen år är belastad:

»Då far en dödens rysning igenom hennes märg,
Då bedja alla dalar, då bikta alla berg,
Då suckar det så tungt uti skogen.»

Och gossen ger älfvadrottningen ett löfte att för hans skull icke det skall »sucka så tungt uti skogen».

Därmed har — som Böök framhållit i sin utmärkta analys af motivet om kreaturens suckan (Edda 1914) — ett moraliskt faktum inträdt i stället för ett metafysiskt och själfva älfvadrottningen bär fram den rationella förklaringen till mysteriet.*

Hvi suckar det så tungt uti skogen?
Anfangsvignett af J. Aug. Malmström.

Dikten har dessutom ett personligt drag, den ger uttryck åt den ensamhetskänsla, som så starkt framträder i hela Malmströms själslif och som ringlar sig fram genom hans brefuttalanden alltifrån ungdomsåren och genom hans mera intima dikter.

En intressant belysning af den ensamhetsstämning, hvarur detta märkliga skaldestycke sprungit fram, lämnar ett bref till Bergstedt från oktober 1838.

Malmström har med detta bref sändt vännen ett poem — antagligen just »Hvi suckar det så tungt uti skogen», som publicerades året därefter — och skrifver härom:

* Böök betonar, att detta sker i full öfverensstämmelse med Hegelianismens ställning »till naturen, myten och uppenbarelsen». Härvid må likväl anmärkas, att Malmström vid denna tid alls icke börjat några filosofiska studier. Först sommaren 1840 rapporterar han för Bergstedt: »Jag har i dag börjat läsa Schröders Phänomenologi och skall i nästa månad begagna Afzelii undervisning in philosophicis hvarom jag helt nyligen med honom öfverenskom och tillika evertuera mig i hebreiskan.» Han tillägger ironiskt: »Är du ej afundsjuk på din lycklige vän som så får använda sin tid?» Först 1842—43 blir filosofien för honom »en hufvudsak», enligt hvad han meddelar Beskow nyåret 1843.

Digitized by Google

»Denna dag har jag varit synnerligen dystert stämd: jag vaknade i morse med en barndomsmelodi för mitt inre öra, melodien väckte tankar, tankarne iklädde sig rytmisk form och vandra med detta bref till dig, till trakter, snarlika den, där jag första gången hörde den enkla sång efter hvars tonfall mina stanser bildade sig. Denna lilla sång uttrycker ungefärligen hvad jag för närvarande erfar inom mig, när jag — på min arkimediska punkt utom världen — öfverskådar den yra af lidelser för hvilken jag till en viss grad är främmande. — Rägnet smattrar på plåtbetäckningen af min vindskappa, himmelen har dragit öfver sig den gråa manteln, nejden är dimmig, gråtmild, Ossianisk, kaotisk, liksom hans själ, som nu kastar en matt blick öfver den höstliga ängden. Men vänta, det blir väl solsken en gång! — — — Har du erfarit hvad det vill säga att ensam sitta, när tusendes röster sorla omkring en? Det är liksom om man icke förstode deras språk. Träffas man då af en välkänd röst, en hemlandston, ett barndomsljud, så spritter man ur sina drömmar, vill gripa den kommandes hand, vill — öra vid mund — uppsnappa de kära ljuden och tror sig lycklig såsom förr en gång. Har du erfarit detta, så vet du hvad jag kände, när jag läste och omläste ditt bref. — Ja, du Freund meiner Seele, sedan du reste bort har jag varit mera ensam än förr — jag säger mera ensam, ty ensam har jag alltid varit, liksom hvarje människa det är som har några viktiga saker att säga sig själf. Men nu är jag ensam i en superlativ, en hemsk grad. Åtminstone tycker jag det ofta. Afbryt därföre icke sällan min enslighet och låt mig återkalla minnet af de stunder, då jag ännu hade i mitt grannskap en vän, som förstod hvad som stundom tryckte på skaldens bröst och halp honom lyfta den tyngande bördan, om han också icke alltid visste af den tjänst han gjorde honom. Du förundrar dig öfver denna början. Tro icke att jag blifvit sentimental: jag är och förblifver samma människa som jag har varit. Men jag har vissa ögonblick, då jag tycker mig känna mera af det mänskliga än vanligt och då utbryter jag i veklagan och suckan. Minnes du natten på kyrkogården sistlidne sommar? Sådana ögonblick har jag väl aldrig sedan upplefvat och önskar till Gud att jag aldrig måtte erfara något dylikt för andra gången; men samma demon som då anfäktade mig, låter stundom känna sin närvarelse, ehuru mera stilla och lugnt. Kanhända jag gör orätt att kalla denna sofvande vildhet i mitt inre för demon, kanhända är det blott den sämre människan, den s. k. egoismen, som djärfves rycka på de band, som fängsla honom. Om jag drager mig rätt till minnes, så har det merendels varit öfver mig själf, som jag i dylika ögonblick klagat, mig själf som jag anklagat, mig själf som jag ansett förbigången, försmådd, föraktad och föraktlig. Que t'importe? Ett lumpet ämne.»

»Hvi suckar det så tungt uti skogen» synes mig för öfrigt i sin formgifning väl så starkt erinra om en ballad sådan som Goethes Erlkönig som om fosforismen. Sylwan, som betonar Malmströms frändskap med nyromantiken, framhåller dock själf att denna hans dikt trängt undan de nyromantiska försöken att ge uttryck åt skapelsens suckan, därför att han har lyckats gifva den luftiga drömmen »en så klar och fast form utan att förringa stämningens styrka». Men detta är nätt opp ett Goethedrag.

Det lyckliga användandet af omkvädet pekar tillbaka till folkvisan, som äfven inspirerat den mattare *Skogsfrun*, en ballad om

Digitized by Google

hur en trofast kärlek besegrar skogsfruns trollmakt, hvilken skalden ej fann värdig att återupptagas i samlingen af sina dikter.

»Ödmjuker er». Liksom »Hvi suckar det så tungt uti skogen», så genomandas äfven den samtida *Ödmjuker er* af ett gripande etiskt patos. Det är ju ett rent didaktiskt ämne, men den resignation, som här predikas, har tagit formen af sublim poesi.

»Främlingen». Besläktad med dessa poem är en annan, mindre känd ungdomsdikt, men som väl är värd beaktande. Det är *Främlingen* (1842), där den ensliga stämning, som uttalar sig i hans brefväxling, får ett mera direkt subjektivt uttryck än i »Hvi suckar».

»Ensam midt i mänskors vimmel, sorgsen under lek och skämt,
På en tröttad skuldra bär jag minnets dyra tyngd alltjämt.
Ingen hand jag har att trycka, ingen trogen famn till tröst,
Men min längtans djupa vågor, evigt sucka i mitt bröst.
— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —
Eld kan bränna, storm kan härja hemmets tomt och fädrens gård.
Men ett hem jag känner — eldfast, stormfritt under himmelsk vård.
Säll den man, som hemma sitter vid sin härd; men trefaldt säll
Den som eger hemmets trefnad i sitt eget hjärtas tjäll!»

Att icke Malmström medtog detta poem bland sina samlade dikter torde berott på hans obenägenhet att framställa sina djupaste känslor för allmänhetens beskådande.

I det afseendet är den diktcykel, som framför allt skaffade honom hans berömmelse, icke så omedelbar. Jag menar de fyra Angelika-elegierna. elegierna *Angelika*. Ett barndomsminne, hågkomsten af en kvinnlig lekkamrat, hvilken han återsett som skön sextonårig flicka kort före hennes död — hon var syster till V. F. Dalman och hette Rosalie Angelique Vilhelmina — har besjälat dessa välformade distika, hvilka i smältande välljud stå på jämnhöjd med Stagnelius'. De äro likväl mera en litterär skönhetsprodukt, påverkad af antik och modern elegisk diktning — Malmström beundrade vid denna tid i hög grad Victor Hugos elegier — än alster af så omedelbart gripande poesi som vissa andra hans skaldestycken från dessa år, och cykeln är icke fri från enformighet. Mjukare har knappast det svenska språket formats än i denna fyrväppling, som kanske snarare äger ett neoantikt än ett antikt tycke, befryndadt med plastiken hos den af Malmström besjungne Thorvaldsen.

Stundom tar Malmströms vemodsfyllda känslolif sig mera »Stafkarlen». objektiva former. Så i poemet *Stafkarlen* (1840). Dräkten är här en sympatisk tiggares, sådan som han framträder hos Runeberg eller Scott, men bakom stafkarlens paltor anar man skaldens egen per-

Digitized by Google

sonlighet, som lider ej blott af yttre fattigdom utan väl så mycket af brist på medkänsla, vänlig förståelse.

»Är intet hjärta öppet? Är ingen ande varm?
Ack jo; men mest jag klaga kan däröfver,
Att ingen vet, att tiggarns själ kan äfven vara arm,
Att det är ofta den, som mest behöfver.»

Äfven i andra dikter finner man en dylik suck öfver ensligheten, stundom äfven förenad med bikt om skuld, ehuru jag icke tror att det senare draget för starkt bör understrykas.

Bland hans berättande dikter märkes främst *Brudsmycket* (1844), där skalden skildrar den besviknes känslor, då han återfinner den älskade som en fal kvinna, och till sist låter dikten mynna ut i en moralisk omvändelse. *Jungfrun i det gröna* (1844) har i sin enkla behandling af den svikna kärleken något som erinrar om »Idyll och epigram», under det att samma motivs upptagande i *Den öfvergifna* verkar mera alldagligt.

Det stora skaldestycket *Fosterlandet* (1841) är anmärkningsvärdt för dess enkla, flärdlösa tolkning af fosterlandskärleken. Jämföres det med samtida, mera storordiga utslag af samma känslor, finner man bäst hur äkta i grunden Malmströms uttryckssätt är. Det är intet ringa loford att man kunnat ifrågasätta dess väckande betydelse för Runebergs »Vårt land». En särskild episod bildar här dityramben till Stockholm, där till äfventyrs hufvudstadslifvets mörkare sidor fått en något för framskjuten plats, men många af dessa strofer äro rent betagande. »Fosterlandet» m. fl.

I andra dikter som *Till de danska studenterna på Gamla Upsala högar* (1843) och *Skandinavien* (1844) har Malmström låtit sina skandinaviska sympatier komma till orda.

Mera sångbara dikter äro den ännu alltjämt hörda präktiga *Sången för Södermanlands nation*, den yppersta af alla Upsalas nationsvisor (»Känner du landet, det härliga, rika, badadt af Mälar- och Östersjö-våg»), samt den mästerliga *Dryckesvisan* (»Vinet fradgar, ögat glimmar») med dess lätta trokaiska rytm, tonsatt af Ivar Hallström. I denna dryckesvisa framträder ett lekfullt drag, som eljes är mera sällsynt hos Malmström, men som vi ock påträffa i ett par erotiska poem: *Hjärtklappningen* (1842) och *Kärlekens dialektik* (1844).

I dessa dikter liksom i några lyriska skaldestycken som *Blomman* möter man för öfrigt lärjungen af Goethe.

En särskild uppmärksamhet påkallar det dramatiska utkastet *Julianus* (1841). »Julianus».

Jag har dock svårt att instämma i den åsikten, att detta utkast bådar aldrig till fullo utvecklade anlag för den dramatiska konsten, i det att skalden här skulle lyckats på ett mönstergillt sätt teckna en karaktär.

Digitized by Google

Den Julianus, som skalden här framställt, är när allt kommer omkring mindre att söka i romerska kejsardömets upplösningstid än i en studentkammare i Upsala år 1841; med andra ord: Malmström, som aflagt teologisk examen, men icke kände sig kunna fullfölja denna bana, har klädt sin egen andes strid mellan tro och tvifvel i den romerske affällingens mask. Det är något genomlefvadt, något rent personligt i hans bikt:

»Har du ej trott och börjat tvifla se'n,
Har du ej kämpat själens jättestrider,
Har du ej svindlat vid demoners röst,
Då vet du ej hvad Julianus lider,
Då kan ej du bereda honom tröst»

lika väl som i prästens maning:

»Ödmjuka dig! I ödmjukheten ligger
En ljuf, en aldrig sviksam läkedom»

och i Julianus' trängtande utrop:

»Du starke Gud, som jag försakat har,
Jag beder dig, att du mig lär att bedja.»

Samtidigt gaf Malmström ett fullödigt uttryck åt en rent religiös stämning: *Sången vid svenska bibelns trehundraårsfest* (1841), som han likväl icke unnade plats i sina samlade dikter. Det klingar en kraftig psalmton i så märgfulla strofer som dessa:

»O, Herre! När i domens tid
Din vredes åskor ljunga,
Då darra världar såsom kid,
Och bärg som dufvor unga;
Men när du ler i himlens höjd,
Då blomstrar jorden upp af fröjd
Och himlens härar sjunga.

Så ljuflig är ej fågelns sång
I nattomslutna dalar,
Så ymnigt ej det vattusprång,
Som hindens törst hugsvalar;
Så mäktig tröst är icke spord,
O, Herre, som det helga ord
Du i din kärlek talar.»*

* Malmström hade 1838 i bref till Bergstedt talat om »det välgörande inflytande som den med hjärtats innerlighet omfattade kristendomen utöfvar», berättat om en kamrats sinnesändring och tillagt: »det är något oändligt rörande, detta kristliga sinne, hvarom man icke kan göra sig begrepp utan att hafva sett det ansikte mot ansikte.» Han intog senare — efter det han börjat studera Hegel — en kylig hållning i hvarje fall till den rättrogna observansen såsom framgår af några rader i ett bref till Bergman 1843: »Några rätt oskyldiga vers, som jag skrifvit öfver gamle arkiatern (P. von Afzelius), hvilken nu afsomnat, har Fahlcrantz förklarat sakna all religion (!). Det är att hafva åsikter af poesien, värdiga en af de aderton! Om man en gång kunde komma därhän, att man förmådde demaskera allt hyckleri! Om det mänskliga en gång finge ut sin rätt emot deras falska gudomliga. Kanske man då sluppe se så mycket eländigt — i ordets alla betydelser — här i lifvet.»

Digitized by Google

Upsala d. 17 Okt. 1836.

Broder Bergstedt!

Om jag kunde afundas, så skulle du vara ett föremål för denna känsla ~~hos mig~~; du, som af ett gynnsamt öde blifvit ~~fors~~ kastad i förhållanden, hvilka i mina ögon icke lemna något, knappast ~~önskan~~ något att önska. Det gifves intet i universum som jag så vändeligen älskar som naturen. En skön trakt en vacker dag, — ett Wermland en sommarqväll — skulle vara tillräckligt att gifva hvarje dämon [illegible] [illegible]. Med all denna brinnande längtan efter det naturskönas, det må uppenbara sig i en intagande nejd eller ett [illegible] [illegible] är jag dömd att framsläpa mina dagar på Uplands ändlösa sädesåker, omgifven af menniskor, nära nog lika fördelfvade som jag sjelf. Tör en enda dag i den trakt du är skulle jag sjelf vara frestad att uppoffra år af min lefnad. — Jag talar detta med min vanliga köld, men talar ändock uppriktigt. — Denna dag har jag varit synnerligen dystert stämd: jag vaknade i morse ~~med~~ med en barndomsmelodi för mitt inre öra, melodien väckte tankar, tankarne ikläddde sig rythmisk form och vandra med detta bref till dig, till trakten, hvarifrån den, der jag första gången hörde den enkla sång, efter hvars tonfall mina stanzer bildat sig. Denna lilla sång

Början af bref från B. E. Malmström till Bergstedt. (Har tillhört framlidne riksarkivarien Malmström).

Digitized by Google

Digitized by Google

Bland skaldens *Resebilder* märker man främst den ståtliga dikt- »Resebilder».
cykeln på hexameter *Rom*, där han ställer mot hvarandra de gamla minnena och den romerska kyrkans missbruk och folkets ofrihet; den sista dikten tolkar sorgen öfver Tegnérs bortgång, dödsposten nådde honom i Borghesernas villa; i ett par andra italienska dikter harmas han öfver landets ofrihet:

»Italia! slumrerska i forntidsgrift,
Vak upp en gång att dina bojor spränga!»

och spår den dag då förtryckets fäste störtar samman.

Efter utgifvandet af den andra diktsamlingen sinade Malm- Upphörd alstring.
ströms skaldeådra och det är hufvudsakligen dödens skörd bland samtida (Franzén, prins Gustaf, Wingård, Sellén, Atterbom, Tullberg) som kallar hans diktning fram. En vredgad politisk smädedikt mot Tyskland från hans sista tid — *Michel* — ger en erinran om hans gamla skandinavism.

Efter det förråden tömts för diktsamlingen hade han — enligt hvad han skrifver i dec. 1850 till Beskow — intet kunnat göra för att åter fylla dem; skälet var under de första åren nedslagenhet och oro för framtiden, under de sista brist på ledighet från andra göromål. Endast strödda utkast och fragment funnos. Han hoppades att framtiden skulle gifva bättre skörd.

Men så blef ingalunda fallet.

År 1854 svarar han på begäran om bidrag till kalendern »Rosa» helt kärft: »Det är tämligen bekant, att jag från trycket utgifvit mina ungdomsskrifter för flere år sedan; de som känna mig närmare veta, att jag sedan den tiden upphört att författa poesi, hvartill jag numera saknar både håg och tid, för att icke tala om förmåga.»

I den ofvan (IV: I: 299) omtalade uppsatsen »Hvarför är vår tid icke poetisk?» hade han sökt anledningen till att skaldskapet tystnade uti tidens allmänna läggning, då den ästetiska bildningens giltighet sattes i fråga och då frihetens lifsluft saknades. Men hos honom själf voro nog skälen subjektiva. Hans sinnesstämning var nedtryckt på grund af ekonomiska svårigheter, trånga framtidsutsikter, saknad af ett eget hem.

Han kände sig ock allt mera isolerad. En efter annan af de män som Senare lefnadsöden.
med honom bildat »det unga Upsala» drogo bort; Hagberg till Lund, Bergman till Gotland, Bergstedt till Stockholm, Nybom var på annat sätt förlorad efter en svår brytning, till Afzelius blef Malmströms förhållande upplöst. Afskedskvädet till Bergman ger ett nästan våldsamt uttryck för den sorg han kände; »det var — skrifver Rudolf Hjärne — som om med honom ett stycke slitits ur Malmströms eget hjärta».

Digitized by Google

Och till de män, som jämte honom representerade den ästetiska vetenskapen — Atterbom och Böttiger — var förhållandet kyligt, till den senare närmast fientligt. Malmström var icke den som låtsade vänlighet mot dem, som voro honom motbjudande, och så finner man Böttiger gång på gång klaga i bref till Beskow öfver Malmström, öfver att han vore »ett hälleberg» mot det solsken han på honom slösat.

Slutligen stodo Böttiger och Malmström som rivaler om professuren efter Atterbom. Malmström hade i flere år mot ringa arfvode uppehållit denna professur under Atterboms långvariga tjänstledighet.

När befordringsärendet förekom delade sig konsistoriet i två nära jämnstarka grupper; med en rösts flertal erhöll Malmström första rummet, men Böttiger utnämndes såsom den äldre.* Malmström fick nöja sig med e. o. professorstitel och någon obetydlig lön, till dess han vid professurens delning år 1859 — han var då 43 år — sent omsider blef professor i ästetik, litteratur- och konsthistoria. Men hur bekymmersamt det var ställdt för honom framgår af några rader af 1859 till Bergman, däri han förklarar, att han hoppas att hans framtida professorslön, när han en gång bekommer den, skall tillåta honom att inom 4 à 5 år blifva skuldfri.

Man kan läsa en dold klagan i några ord som han i sina föreläsningar yttrade gent emot Atterboms framställning af Mörk och dennes förmenta martyrskap: »Det är ej värdt att räkna den vid 30 års ålder bofaste Mörk bland poesiens martyrer i ett land, där förtjänstfulla litteratörer lefvat och lefva, hvilka vid långt mera framskriden ålder det ena året ej med säkerhet veta hvarmed de skola köpa sitt bröd det andra.» Traditionen vill veta, att den »hårde» Malmström härvid brast i gråt.

Till de »ästetiska» kretsarne, som samlades i Upsala kring Malla och i landshöfdingehuset, hade han aldrig känt sig dragen. Rudolf Hjärne berättar att han såsom ung lofvande skald en gång inbjöds till fru Silfverstolpes salongsaftnar, men fann sig generad. Då han dessutom nödgades dricka två koppar té, hvilket icke var hans dryck och som vållade honom sömnlöshet, blef han så uppretad, att han aflade ed på att ej mer infinna sig på ett ställe, där man drack té och där så mycket pjåller rådde. Det »Schöngeisterei», som herrskade i dessa kretsar, var honom motbjudande.

Eljes berättar Ulla von Heland i sina dagboksanteckningar, att de unga damerna i den Geijerska kretsen högeligen intresserade sig för Malmström, så att en gång Agnes Geijer »gjorde sig sött för Bergstedt», därför att denne var Malmströms intime vän. Men han tyckes icke gjort sig stort besvär att vara älskvärd — och han skrifver skämtsamt till Bergman: »Att damerna i Visby funno min person så vedervärdig jämförd med mina dikter visar, att dessa damer hafva samma tycke som alla andra. Jag är van vid det där och bekymrar mig ej numera mycket därom.»

---

* För Malmström röstade de fleste humanisterna (utom Boström) samt teologerna och Bergfalk; för Böttiger Fries med naturvetenskapsmännen, läkarne och ett par jurister. Böttiger antyder i ett bref till Beskow att det skulle vara de mera rabulistiska elementen med Bergfalk och Wingqvist i spetsen, som gynnade Malmström, hvilken dessutom genom Bergstedt skulle äga stöd i den liberala prässen. Malmström skrifver till Bergman att han har alla blåstrumpor, såväl manliga som kvinnliga, emot sig, hvilka gjorde allt för att nedsätta honom.

Digitized by Google

Och dock trängtade Malmström, om någon, efter kvinnlig ömhet. Hans ungdomsbref innehålla en del antydningar härom. I dikten *Segrarinnan* har han bragt den kvinnliga kärleken och huldheten en af de vackraste hyllningar på svenskt språk. I den ofvan anförda »Främlingen» har han biktat sin längtan efter ett eget hem. Ett sådant blef honom icke unnadt.

Då han 1839 för Bergstedt omtalade Törneros' död och dennes klagan för sin sjuksköterska öfver sin öfvergifna, ensamma ställning i världen, anmärkte han: »Det är det mest rörande bevis på det blotta vetandets eller självbildningens otillräcklighet för verkligt välbefinnande här i världen. — — Nog skulle jag kunna göra slutföljder med afseende på min egen framtid». Han blef sannspådd. Han förde till sist ett tomt ungkarlslif och det i umgänge med rätt enkelt och prosaiskt folk, som hvarken voro vittra eller akademiska men liksom han stamgäster på Löfvens källare. Men bland hans närmare vänner var dock den poetiskt lagde latinaren P. J. Petersson, Catullus' och Tibullus' öfversättare.

Hur djupt han kände ensligheten, därom vittnar en så benämnd elegi, som brodern fann bland hans efterlämnade papper — ovisst när den diktats — och där det heter: »Ensligheten».

Tungt det vill blifva till slut i min tysta boning att vandra
Ensam, af ingen bemärkt, när jag af mödan är mätt.
När inbillningen lyktat sin lek och tankarne tröttnat,
Ingen i världen jag har, ingen att sluta mig till.
Ej en hugsvalande blick, ett vederkvickande löje,
Ej ett förtroendets ord, aldrig en kärlekens kyss
Väntar mig, när dagsverket är slut och i aftonens skugga
Sorgsen jag sitter och tyst räknar minuternas slag.
Ulfven, som ströfvat på rof, dock söker sig hem till sin maka,
Söker i vintriga bo't ruggiga ungarnes tropp.
Dagkarln, dignande snart för bekymrets och arbetets börda,
Får vid sin älskades bröst somna från dagarnes nöd.
Men jag är ensam, ställd vid gränsen af lefnadens sommar,
Ensam i glädje och sorg får jag förbida dess höst.
Ingen maka värmer mitt hem, min bädd och mitt hjärta,
Stojet af lekande barn aftnarnes tystnad ej stör.
Yttersta länken jag är i fädrens omätliga kedja,
Många årtusendens blod släcker sin gnista i mig.
Syndare är jag förvisst; men hvad gjorde jag dock att förtjäna
Mera än mången, o Gud! sådan förbannelses dom?
»Sådan förbannelse», svarar du mig, »har tusende drabbat,
Hvilka med renare dygd sökte min kärlek, än du.»*

I äkthet, innerlighet, ja äfven i skönhet, synas mig dessa distika öfverträffa dem i Angelikaelegierna, som mera göra intryck af diktad smärta.

* Man jämföre härmed några rader i fjärde strofen af minnesdikten öfver Sellén (1851).

Digitized by Google

Malmströms senare verksamhet var ägnad hans kall som lärare i de ästetiska ämnena, bl. a. föreläste han mot slutet af sitt lif öfver svensk litteraturhistoria, föreläsningar som utgåfvos efter hans död utan att vara utarbetade för tryck. I denna verksamhet kom gifvetvis hans poetiska sinne honom till godo. Strandberg har i sitt svar på hans efterträdares inträdestal i akademien yttrat:

»Klaga dock ej, att dikten så snart försinade! Källan
Fylldes beständigt på nytt, fylldes till lekande brädd,
Medan dess sile förändrade lopp och från blomstrande vallar
Med sin förfriskande ström forskningens rötter begöt.»

Af sina lärjungar var Malmström vördad och afhållen trots sin otillgänglighet. Han var icke en man af många ord men hjälpsam i gärning. »Mången yngling», — skrifver Nyblom — »hvars hjärta var fullt af skaldens sånger, såg upp till professorn som till en sällsam gudabild, huggen ur ett väldigt granitblock. Men alla kände dock instinktivt att innanför graniten klappade ett hjärta.» Dietrichsons berättelse om hur han utan alla löften eller ord främjade hans ansökan att blifva docent, Nybloms vackra skildring af hans frambrytande känslosvall visa, att det bakom den skrofliga ytan gömdes både välvilja och värme.

Den 21 juni 1865 afled Malmström plötsligen af blodstörtning, så godt som utan förutgången sjukdom. På hans skrifbord låg ett papper, där han kort förut nedskrifvit följande distikon:

Ack, hvad lifvet är kort. Jag tyckte i går jag var yngling.
Länge jag drömde i natt, gubbe jag re'n är i dag.

Slutord.

Malmströms diktning var på sin tid omfattad med utomordentlig sympati och åtnjöt ovanlig popularitet. Hans skaldestycken utkommo åren 1845—1880 i ej mindre än åtta upplagor, hvilket knappt är fallet med andra samtidas än Tegnér och Runeberg.

På sista tiden har det hörts mera omilda ord; man har ansett honom öfverskattad, då han mest skulle diktat öfver traditioner, som icke läto förnya sig. Jag kan icke dela denna uppfattning. Malmström var visserligen intet kraftgeni, men han var en äkta, en manlig, en formfulländad skald, som i vår dåtida poesi på ett värdigt sätt representerade den efter-Goetheska klassicismen, en skaldefrände till Runeberg, liksom denne en antikens lärling, dock med vissa romantiska drag. Nyblom har jämfört hans plats i vår litteratur med Platen-Hallermündes i den tyska.

Malmström skref till Bergman 1846, efter att ha yttrat sig något bittert om sina filosofiska studier och sin ställning i lifvet: »I min

Digitized by Google

konst skall jag fortfara att vara ärlig såsom hittills, ty däri ligger mitt egentliga lif och det egentliga får aldrig vara lögn d. v. s. oegentligt.»

Böttigers ofvan anförda anmärkningar mot hans skaldskaps återhållsamhet i afseende å känsloutgjutelser synas mig föga befogade. Denna återhållsamhet berodde ej på känslokyla utan sammanhängde med hela hans manliga natur, hvars kärfhet innerst var blyghet, med hans försynthet att bjuda ut sina smärtor till beskådande. Han afvärjer en gång i ett bref till Nybom beskyllningen att vara »kall, högdragen egoist», men — tillägger han — »springa i famnen på folk och öfverhopa dem med smekande ord eller åtbörder, det är hvad jag aldrig gör, det vet du nog». Icke häller i sin poesi »sprang han i famnen på folk». Lyssnar man skall man dock förnimma den bundna värme, som pulserar genom hans såväl som genom Runebergs lyrik. Och stundom, som i den ofvan citerade »Ensligheten», bryter hans smärta våldsamt de dammar han i sin tillbakadragenhet byggt. I sin manliga sorg verkar en dylik bekännelse helt annorlunda personligt vederhäftig, mänskligt gripande än mängden af tidens sentimentala bijouterier.

* * *

G. L. Silverstolpe.

Vid sidan af Nybom och Malmström är att nämna en deras Upsalasamtida, som dock redan 1837 lämnade universitetsstaden för att i Stockholm bryta sig en bana, och som gjorde sig bemärkt som en af tidens noblaste diktare. Det var **Gudmund Leonhard Silverstolpe.**

Upsalatid.

Han var född den 5 juli 1815, son af bankokommissarien Karl Gudmund Silfverstolpe, en broder till de båda skriftställarne Axel Gabriel och Gustaf Abraham. Han blef 1834 student i Upsala, där han kom att intaga en framskjuten plats i det glada studentlifvet under tiden efter »turkiska musikens» upplösning och före »juvenalernas» dagar. Han besatt nämligen en ständigt flödande källa af humor, hade en mängd talanger, var författare af glada verser, föredrog själf egna och andras visor, härmade alla slags instrument, var utmärkt karrikatyrtecknare. Särskildt var »Stolpen» som han kallades för sin stora längd — öfver 13 kvarter — själen i Västmanlands-Dala nations glada samkväm och Svedelius betecknar denna tid (1837) såsom »den Silverstolpeska tiden», då det rådde ett mer än vanligt glädjerikt lif på nationssalen; begåfvad som han var på hufvudets och hjärtats vägnar gjorde han »epok i kamratlifvet».*

Däremot höll han sig mera främmande för de nya rörelserna inom studentkåren, var motståndare till de s. k. »andarnes» sträfvan för en »student-

* Enligt von Qvanten var ett af de skämtsamma upptåg han anordnade ett vaxkabinett, där just Svedelius föreställde — »Ariadne på Naxos»!

Digitized by Google

förening», deltog icke i studentpolitiken. Han höll sig ock, trots släktskapen, borta från Mallas aftonsamkväm, fastän han gjorde besök hos »Kalypso».

Senare lefnad.

Efter år 1837 aflagd kansliexamen ingick han som tjänsteman först i krigsexpeditionen och sedan i krigskollegiet, blef andre riddarhuskanslist och hade dessutom anställning som amanuens hos Svenska akademien efter Rydqvist. Äfven i hufvudstaden gjorde »långa Silverstolpens» glada sällskapstalanger sig gällande, bl. a. i Västmanlands-Dala Gille och i brunnssocieteten vid det då moderna »Djurgårdsbrunn» liksom i Malmö under den tid han låg där såsom medlem af krigskommissariatet år 1848. Glädjen var dock icke oblandad. Han träffades af flere sorger — »kvinnokärlek svek honom» och den enda kvinna som efter modrens död stod honom nära, hans syster, var sinnessjuk; år 1853, då koleran rasade i hufvudstaden, hade han anmält sig som frivillig medhjälpare å Sundhetsbyrån, hade med sitt glada humör hållit kamraternas mod uppe och t. o. m. diktat en koleravisa till melodien »Figaro hit, Figaro dit», oaktadt han själf bar dödsaningen inom sig. Just när farsoten syntes bekämpad, insjuknade han och afled den 27 september 1853, 38 år gammal, sörjd af en vidsträckt vänkrets, hvars saknad bl. a. tolkades i en vacker dikt af Sander. Vid akademiens högtidsdag uttalade Beskow att han stått ledamöternas krets nära, dit redan två gånger amanuensbefattningen banat vägen.

G. L. Silverstolpe.
Efter porträtt af L. von Knorring, född Lagerheim och litografi af J. Cardon.

Diktning.

Den glade skämtaren var i grunden en allvarlig och varmhjärtad skaldenatur, med djupa strömfåror i sitt känslo- och tankelif. Åren 1839 och 1841 vann han pris i akademien för tvänne sinnrika, orimmade reflexionsdikter.

Den ena *Segerkronan* är ett skaldestycke, närmast i Schillers stil, om tvänne segrare vid de olympiska spelen som räcka sin åldrige fader det vunna seger-

Digitized by Google

priset; — Franzén var så intagen däraf att han skref en dikt till författaren; den andra *Sadis syn* skildrar en stilla grubblare, en marabut, som söker tydningen af lifvets gåta och i drömmen skådar de olika gestalter, som vinna inträde i de saliges paradis. Där är den store hjälten som skrider fram med stolt konungslig gång, han som lefvat i fejd mot förtryck och våld; där är den ädle siaren-skalden som med sina härliga sånger spridt lif och ljus bland de arme, hvilka dvalts i vantrons dunkel eller otrons mörker; båda kännas väl af de sina; men så kommer en enkel, stilla varelse, okänd af hjältar som af vise, men känd af Allah såsom den ringe, självförsakande, otackade välgöraren, hvars pris ej bodde på jordisk tunga; »allt skall vinna den som allt försakat» säger Allah. Och Sadi, som vaknar ur sin dröm, vet nu sin bana.

Det är som man finner barmhärtighetens, osjälfviskhetens rena humanitetsideal Silverstolpe här predikar, i samma anda som senare Rydberg.

År 1840 utgaf Silverstolpe tillsammans med några andra unga diktare kalendern *Dagsländan* i hvilken bland hans med Gmd och Lhd märkta bidrag läses hans mest kända dikt *See frisk op!* Han utlägger detta Holbergska motto och riktar en maning åt »människobarnet» att »se glad ut» i väl som ve, en dikt som till Josephsons toner blef synnerligen populär och mycket sjungen.

Silverstolpe fortfor, trots ett 1845 författadt afsked till lyran, flitigt att dikta och beslöt sig till sist, icke utan tvekan, för att utgifva sina *Dikter*, af hvilka två samlingar utkommo 1851 och 1852.

Företrädesvis tvänne stämningar göra sig här gällande; en sträfvan efter världsvishet och harmoni i samma anda som i Sadis syn och en varm fosterlandskänsla.

Bland det förra slaget af dikter, som ofta taga en österländsk dräkt, väl ej utan inflytande från Rückert, märkes en dramatiserad sägen ur »Tusen och en natt», *Den nionde*, där han, som von Qvanten anmärkt, symboliskt tecknat sitt eget lifs kamp för idealet; det är hans egen röst man hör i prinsens rop efter allharmoni i skönhetens rena gestalt.

Af de tankelyriska dikterna, som gärna äga parabelkaraktär, märkas *Den underbara bron* (meddelad redan i Dagsländan), *På vägen*, *Englarnas samtal*, *Fåfäng sträfvan*.

Den fosterländska stämningen tar sig hos honom ofta objektiva uttryck i skildringar af krigarbragder och historiska tilldragelser.

Exempelvis i *Sången vid krigsvetenskapsakademiens femtioåra högtidsdag*, en afkomling af Tegnérs akademisång, *Striderna i Skurö sund*, *Arvid Stålarms sång*, *Carolinen*, *Hägring*. I *Nog* har han skildrat en episod om en ung soldat, som då skarans befälhafvare finner att den gjort »nog», griper fanan och för flocken till seger, men själf stupar, en dikt icke ovärdig den finske mästare, som tydligen stått som förebild. *Soldaten* är likaledes uppenbart påverkad af Runeberg.

Digitized by Google

I andra dikter utsäger Silverstolpe mera direkt sin fosterlandskärlek. Sålunda i *Sverge*, ett af hans mest bekanta skaldestycken, som inleder den första diktsamlingen. Den något »götiska» ton, som utmärker denna hyllning till »frihetens evigt starka gudasäte, ärans gamla gråa helgedom», är betydligt mildrad i den andra samlingens flärdlösa *Svea*, där den enkla trofasta hyllningen till den arma moder, som »i ära nått ålderns tid», gör ett väl så äkta och varmt intryck.

Silverstolpe intog, som ofvan antydt, en ironisk, t. o. m. afvog ställning till tidsrörelserna, så i den inre som den yttre politiken, förnekade teorien om »nationalmedvetandet» och angrep i en artikel i D. A. 1845 »det moderna Suomi», kände föga sympatier vare sig för Norge eller Danmark och var sålunda i motsats till tidens öfriga skalder icke skandinav.

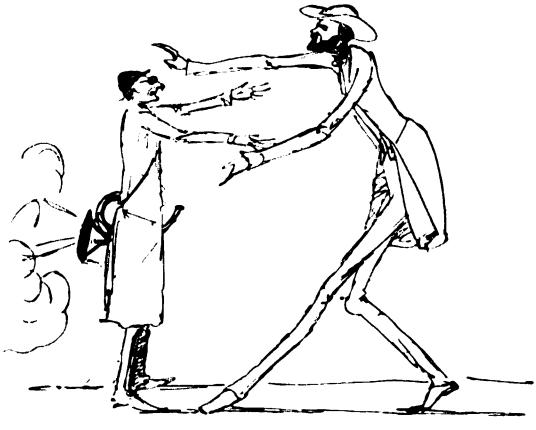

Självkarrikatyr af Silverstolpe.
Ur bref till postmästaren öfverste Troili i Malmö i förf:s autografsamling.

Den fyndiga dikten *Reformatörerna* om de båda småkrypen, som ville bygga sockenmagasin, småbarnsskola och assuranskontor af en gigantisk pelare, som blott vore till för lyx och som kungaboning åt en örn, men hvilka krossades då de bröto ut det första stenblocket ur kapitälen, har adress till tidens utilitarism.

Ett epigram *1808 års Finland* var riktadt mot Finlandssvärmeriet och i *Laga förfall* förklarade han att han icke hade tid att entusiasmeras för skandinavismens eller kosmopolitismens härliga idéer:

»Lifvet är kort och ondt är om tid. Hvar stund af min lefnad
Åtgår att blott vara Svensk: vidare hinner jag ej.»

Hans dikt mot den ungerske frihetshjälten *Ludvig Kossuth* såsom blott »ett irrbloss från sitt hemlands kärr» väckte en del harm äfven hos hans vänner.

Endast få af Silverstolpes dikter gifva uttryck åt rent subjektiva känslor. Dit höra dock den vackra bekännelsedikten *Skiften*, med dess melankoliska återblick öfver hans lif, mynnande i ett tack till hans sista kärlek fosterlandet, samt den symboliska dikten *Pajazzos ensamhet*, där han skildrat tragiken bakom skämtarmasken, samma motiv som Braun förut behandlat i »Mitt konterfej».

Digitized by Google

Dessutom har han i en dialog *Münster och Osnabrück* (skrifven på hans trettioårsdag 1845, först meddelad postumt i 1859 års Svea) låtit själ och kropp efter sitt trettioårskrig föra ett pikant meningsutbyte, en tvist mellan fantasi och nykter förståndsmässighet, idealt svärmeri och prosaisk beräkning, det hela en humoristisk självkaraktäristik, utmynnande i ett, likväl förhastadt afsked till sånggudinnan, då han ej kan helt ägna sig åt hennes tjänst.

I öfrigt sysslade Silverstolpe med operaöfversättningar och har äfven skrifvit en original operalibretto *Ljungby horn och pipa* (till musik af Boman, uppförd och tryckt 1858).

Gudmund Leonhard Silverstolpe är väl ingen i högre måtto ursprunglig skaldenatur, snarast en sällsynt fin eklektiker, för hvilken — som Malmström uttryckt sig i en anmälan — det bästa af antik och modern skaldekonst tjänat som mönster. Von Qvanten bestrider visserligen att han kan kallas eklektiker, därför att alla hans dikter äga ett starkt personligt drag och röja en manligt hög lifsuppfattning, men såvidt jag förstår utesluta dessa egenskaper alls icke hvarandra. Jämte B. E. Malmström står han som målsman inom 1840—50-talens lyrik för en nobel, harmonisk, ömsom allvarlig, ömsom lekfull humanitetsdiktning, som håller sig afsides från tidens hvirflar. I formgifningen är han Malmström afgjordt underlägsen.

Andra Upsaladiktare.

En jämnåring till Silverstolpe och Nybom var **Karl Anders Kullberg** (född 1815, † 1897).

Han var prästson från Västergötland, kom 1835 till Upsala, där han till en början ingaf stora förhoppningar om en lysande grad, men lade sina studier för bredt och blef till sist öfverliggare utan examen. Efter tio års därvaro med afbrott för konditioner, lämnade han 1844 universitetet och begrafde sig för sin återstående långa lefnad i sin hembygd utan beröring med yttervärlden. Han vann åren 1847 och 1848 två mindre pris för ett poem *Qvinnans skapelse* och en rad *Sonetter till Julia*, hvilka han jämte andra skaldestycken samlade i i sina år 1850 utgifna *Dikter*. I några af dessa dikter tolkade han en mera allmän sönderslitenhet och hopplöshet; dikterna äro dock fria fantasilekar utan egentlig personlig bakgrund. I *Det fria ordet* ger han uttryck åt ett abstrakt frihetssvärmeri. »Qvinnans skapelse» är färgad af tidens spekulation, men röjer på sina ställen enligt K. A. Melin drag af Milton. I formellt afseende har han tagit starka intryck af Tegnér, hvars bildrikedom står för honom som mönster.

Vid 1850-talets midt öfvergaf han originaldikten och nedlade åratals arbete på tolkning af Tasso (Det befriade Jerusalem), Ariosto (Rasande Roland) och Petrarca, en verksamhet som föranledde hans inval i Svenska akademien efter Malmström; värdet af dessa tolkningar är rätt omstridt.

Digitized by Google

Såsom tredje man i en upsaliensisk skaldetrias räknades vid sidan af Nybom och Malmström deras vän, den i det föregående ofta omtalade gotländingen **Karl Johan Bergman** (f. 1817, † 1895).

Han hade vunnit ett par mindre pris i Svenska akademien, det ena för en diktcykel från trettioåriga krigets dagar, *Bröllopet på Arolsen*, skildrande en episod ur Johan Banérs lefnad i en följd rätt ojämna, af Tegnér påverkade romanser; hans öfriga dikter röja formfulländning men föga egenart, och Malmström, till hvars enskilda omdöme han vädjade, fann visserligen hans diktning alltför gedigen, sinnrik och konstmässig för att handlöst bortkastas, men för litet originell att drifvas som hufvudsak. Efter öfverflyttningen till Gotland tystnade ock Bergmans lyra; han ägnade sig bl. a. åt fornforskning och topografi men utgaf mot slutet af sitt lif ett urval af sina dikter.

Bland öfrige upsaliensiske poeter från dessa år må nämnas Johan Jakob Svartengren (f. 1809, känd »studentfabrikant», en af de s. k. »Kropparne», † 1863), som författat en samling skaldestycken; han räknades bland Almquists varmare beundrare; vidare Gustaf Unonius (f. 1810, † 1902), som ursprungligen tillhört den vittra kadettskolan på Karlberg, men sedan 1830 vistades i Upsala; han offentliggjorde en samling vitterhetsförsök (1834) samt var medarbetare i Linnæa Borealis och andra kalendrar; af honom är dikten »Forntida minnen»; han flyttade 1841 till Norra Amerika, där han verkade som präst, men återkom 1858 och blef tullförvaltare i Grisslehamn; Per Johan Petersson (f. 1816, professor i latin, † 1874), Upsalaungdomens vältalige målsman å studentmötena, prisbelönt 1843 för en dikt »Sapphos klagan» och författare till »Sången för Smålands nation»; Karl Säve (f. 1812, professor i nordiska språk, † 1876), likaledes prisbelönt 1842 för »Vikingens drapa», skaldestycke i fornnordiskt versslag, en af de mest ifrige skandinaverna och studentmötespoeterna, den ende »nejsägaren» vid det ödesdigra förhöret hos Geijer; Johan Jolin (f. 1818, skådespelare, † 1884), mest känd som dramatisk författare; erhöll akademiens mindre pris 1845 för »Fjellbruden» och skref till en tysk melodi af Stuntz den bekanta fosterländska studentsången »Dåne liksom åskan, bröder», med den olyckliga cesuren midt i »liksom», samt de komiska skaldestyckena »Doktor Dulcamaras sång» och »Gubben med skåpet».

Såsom diktare af mycket populära studentsånger och fosterländska hymner har redan omtalats Böttiger, som skref bl. a. »Studenter äro muntra bröder», »O hur härligt majsol ler!», »Hjältar som bedjen»; vidare märkes Gunnar Wennerberg, hvars skaldeverksamhet likväl har sin tyngdpunkt på ett annat område och som först gjorde sig gällande vid 1840-talets slut.

Det må ju i öfrigt betonas att i de flesta studentsånger — Upsalas så väl som Lunds — texten ofta är underordnad musiken och, skild från den, mången gång utan allt intresse. Men man får icke underskatta denna sångart såsom uttrycksmedel för studentstämningen och som — uppfostringsmedel! K. A. Hagberg har i ett bref till Genberg framhållit dess betydelse för »hyfsande» af studenterna och han hoppades att den skulle verka likaså för gesällerna i bildningscirklarne. Wennerberg har betonat dess be-

Digitized by Google

tydelse att väcka hänförelse, då den, trogen sin starkt begränsade uppgift, sjunger ut hvad som ligger ungdomen på hjärtat.

* *
*

Lund.

Från Upsalasångarnes krets vända vi nu blicken mot det sydsvenska universitetet, där tidens oro fann sin ypperste tolk i en ung södermanländing, som starkare och fylligare än någon annan sjöng ut hvad 1840-talets studentopinion hade på hjärtat.

Strandberg («Talis Qualis»).

Karl Vilhelm August Strandberg var hans borgerliga namn, men som skald bevarade han lifvet igenom den egendomliga signatur, som han valt i ungdomsåren: **Talis Qualis.**

Barndom och ungdom.

Släkten var en sörmländsk prästfamilj. Farfarsfadern hade dött i Stockholm i hög ålder som herrnhutarnes öfverhufvud; farfadern, som var gift med en Carelius af samma släkt som Hönsgummevisans diktare, var kyrkoherde i Stigtomta; fadern hade varit kapten i pommerska landtvärnet och efter kriget blifvit pastorsadjunkt hos sin far. Han var gift med en pommersk klockardotter, Berg, som den 16 januari 1818 födde honom den andre sonen Karl Vilhelm August.

I Stigtomta prästgårds bokskåp gjorde gossen bekantskap med gustavianernas poesi, men ock med Goethe, Matthisson och Hölty, som fadern till äfventyrs hemfört från sin pommerska tid. Från Nyköpings skola, där fadern någon tid tjänstgjorde såsom adjunkt, kom Strandberg med sin äldre broder, Olof, tenorsångaren, 1830 till Strängnäs gymnasium, men en svår ögonsjukdom, som lämnade märke för lifvet, tvang honom redan 1831 att afbryta gymnasiestudierna. Han fortsatte dem under faderns ledning. År 1835 fick han kondition hos en kyrkoherde i Undenäs i Västergötland och här — redan före studenttiden — började han offentliggöra sina vittra förstlingar i ortens monitör Mariestads Veckoblad, där man 1835 läser signaturen »Talis Qualis» under en öfversättning från Schiller, »Alpjägaren», och sedan syntes det anspråkslösa, sedan så berömda märket i det lilla västgötabladet under original och öfversättningar från tyske lyriker. Några poem letade sig äfven fram till Aftonbladet.

Originaldikterna voro efterklang från de känslosamme tyske poeterna, från Tegnér och Geijer och, hvad några satirer och epigram angick, från fru Lenngren.

Strandberg aflade 1837 studentexamen i Upsala, men lämnade efter ett halfår det nordsvenska universitetet — ovisst af hvad orsak — och inskrefs på nyåret 1838 jämte brodern i Lund, där han stannade en lång följd af år, de där senare betecknats såsom »den Strandbergska aeran».

Bröderna Strandberg kommo att bo hos öfverstlöjtnantskan Palm, en svägerska till den af Tegnér besjungna Euphrosyne; senare blef Karl Vilhelm August informator för sonen i huset och ur dess systerkrets valde han — efter någon vacklan, påstås det, mellan den husliga, kloka Aurore och den talangfulla, muntra, ungdomsyra Euphrosyne — den förra till sin brud.

Han tillhörde den Lindbladska sångarkretsen, var med om att på hösten 1838 bilda Studentsångföreningen och var t. o. m. jämte

Digitized by Google

brodern och Sätherberg medlem af Otto Lindblads egen kvartett. För öfrigt studerade han på lång sikt alla slags »humaniora» med tanke på graden och var, som då för tiden mest hela det unga Lund — och ej minst dettas radikala fraktion —, Hegelian samt slog omkring sig med mer eller mindre smälta termer ur den Hegelska filosofien och ästetiken.

Och så poesien och politiken! De tu höllo snart på att för honom varda ett.

Bland de poem, som Talis Qualis under dessa år offentliggjorde — i olika tidningar, tidskrifter och kalendrar —, funnos en rad tillfällighetsdikter (bl. a. flere grafdikter), åtskilliga stämningsfulla melankoliska meditationsdikter i den engelsk-tyska 1700-talsstilen, däribland *Fantasi på Lundagård* och *En septemberkväll på Helgonabacken*, men ock ett af Shakspere påverkadt skaldestycke på blankvers *Hvad är drömmen?* och det därmed besläktade *Till de sörjande*.

I denna dikt klingar något af Tegnér och Tegnérskt är ock i sin praktfulla retorik det stora kvädet *Thules lof*, som meddelades 1839 i Brage og Idun, ovanligt nog undertecknadt med skaldens eget fulla namn, och som året förut fått hedersomnämnande i Svenska akademien. Bilder som »Minnet gråter som ängeln lutad mot en sarkofag» röja ursprunget. Men i vissa rader skönjes den ungdomlige fosterländske trotsaren af öfvermakten, som vi sedan skola lära känna:

»Så sof, tills hanen gal, på fredlig bädd
Och hämta styrka, sof men vapenklädd!

eller:

»Må våldets lejda skaror fritt dig hota.
De irra sig, du faller ej till fota!»

Och i ett skaldestycke som *Kärlekens seger* (1840) fanns tydlig efterbildning af maneret i »Axel».

De erotiska poemen äro i allmänhet dystert färgade och detta gäller äfven om de föga lyckade *Nattstycken* på prosa, i hvilka en byroniansk världssmärtestämning framträder i Almquistsk stil.

Politisk lyrik.

Men hvad som företrädesvis intresserar hos den unge Talis Qualis är hans politiska sånger.

I Upsala hade egentligen — frånsedt skandinavismen — aldrig den politiska lyriken fått luft under vingarne. Ej så i Lund, där stämningen var vida mera oppositionell än i den nordsvenska universitetsstaden, där studenterna voro »rabulister», där redan Assar Lindeblad 1834 väckt rumor med sin sång för »sjuttitvåan», riksbanksparagrafen, som man väl minst af allt skulle trott kunna inspirera till poesi, och där nu den radikala stämningen fann sin Tyrtaeus i Strandberg, som dessutom från år 1844 hade sitt eget organ i den af honom någon tid redigerade radikala Skånska Correspondenten, hvilken han sedan öfverlämnade till sin då ej mindre radikale vän Gustaf Ljunggren.

Digitized by Google

Han hade i dikter som *Natten lider* (1839) och *Ord och inga visor* (1840) liksom i en grafdikt öfver den mäktige bonderepresentanten *Anders Danielsson* i klangfulla verser bekännt sin frisinnade åskådning.

Sången till Hans Jansson.

Men de tidigare frihetsutgjutelserna ställdes alldeles i skuggan af den ståtliga dikten *Helsningssång till folkrepresentanten Hans Jansson,* i hvilken denne hyllades för sitt bekanta, för öfrigt af Lars Hierta skrifna adressförslag. Detta skaldestycke, som icke finnes upptaget i Strandbergs samlade skrifter, är särskildt värdt beaktande icke blott för den betydelse det haft för hans lefnadsöde utan ock i och för sig.

I åtskilligt är denna dikt en ättelägg från det förgötiska prisandet af »odalmannen» såsom frihetsinkarnationen. Det skönjes i rader som dessa:

»Du danneman! — Ännu är ej förgången
Urgammal götisk kraft, vi se den än
Som förr bland våra fria odalmän.»

Men där finnes ock annat och mera, som ej blott pekar tillbaka utan framåt mot den nya tiden och som blickar ut öfver frihetsrörelserna i världen.

»Hur skönt det blixtrar! — Vaknande, Europa
I oro bidar. Friska vindkast sopa
Från ögonlock och pannans djärfva hvalf
Hvart åskmoln undan. Såg du, jorden skalf!
En feberoro gick igenom världen
Och går ännu; det rycker uti svärden,
Den nya Tiden står med blixt i hand
Och strålig panna öfver alla land.
De vakna, våra gamla, stora minnen
Och gnistan fattar uti tusen sinnen,
En lågande vulkan är hvarje bröst
Och åskor tala utur hvarje röst.
Framåt! är dagens lösen. Millioner
Det språket föra inför jordens troner;
Som männer höfves, och vid deras tal.
Det murkna sviktar på sin piedestal
Och rycker mången fördom med i fallet
Och världens hörn förnimma återskallet.
Vidt strålande ur skidan far ett svärd
Som heter Tankens: på sin pilgrimsfärd
Den högt predikar Friheten — och alla,
Som till det talet lyssna, nederfalla
För hennes majestät, och hvart det går
Hvad ålder maskfrätt ned i spillror slår.»

Det var nya, det var äkta toner. Och dock, äfven de hade anor från seklets andra årtionde i vissa Tegnérska strofer. Men just att denne nu tillhörde det motsatta lägret harmade den unge skalden. Och så inflickade han

Digitized by Google

i hyllningskvädet till bondehöfdingen en diatrib mot den store diktaren i Växiö, som »med nacken böjd för maktens lumpna fana» ej mera ginge sin egen bana, utan nu sveke tidens höga kraf:

»Liksom en mor invid sin älsklings graf
I stilla vemod stannar kvar och gråter,
Hans tid beklagar honom och — förlåter:
Hon minns hvar yppig frukt han henne bar
Och glömmer hvad han är för hvad han var.»

Detta poem upplästes å en studentföreningssoaré af Bernhard Cronholm, skaldens vän, och väckte då mycket bifall men gifvetvis äfven ovilja. Dikten, som utkom såsom särskild skrift, framkallade ock en bitter strid. Akademiadjunkten Abraham Cronholm, en bror till diktens föredragande, angrep i Lunds Veckoblad den unge skalden särskildt för anfallet mot Tegnér och lät honom veta, att han, den forne upsaliensaren, vore en främling vid det universitet, där han nu »sökte sin lycka», liksom de tänkesätt förr voro det, hvilka med anspråk uppträdde i hans skaldeförsök. Det framkallade ett manligt svar från författaren, som emellertid nu ansåg sin bana i Lund förstörd, — hälst Hans Jansson-striden vållade en del tvister inom Lunds akademiska förening.*

K. V. A. Strandberg.
Miniatyrmålning från hans studenttid.

Tanken på graden med någon akademisk plats i perspektiv torde nu varit uppgifven. Strandberg dref »fria studier» och ägnade sig för öfrigt åt publicistiskt författarskap. Han anspelar i sina senare dikter på att »tempeldörrarne stängts för honom», att man i hans sånger ögnat bränder och att han visste, att »tärningen var kastad».

I hvad mån han här förstorade oviljan hos de maktägande må lämnas därhän, ett enstaka dylikt »felsteg» brukar kunna glömmas, men värre var att han »framhärdade» i sin radikalism och i sin demokratiska ifver under hela 1840-talet.

Karl August Hagberg, som senare skulle blifva Talis Qualis' gynnare, lät i sin tidskrift undfalla sig några ord om »hetsig kannstöpande ungdom», samt antydde, att detta politiserande kunde lända till skada i framtiden. Talis Qualis, som kände sig träffad, berörde frågan i sina Lundakorrespondenser till Freja, där han f. ö. berömde »Studier, Kritiker och Notiser». Han skref bl. a.:

»Hvad vi af herr Hagberg minst väntat var anspelningen på en möjligen förspilld framtida välfärd för dem bland ungdomen, som med en fot dristade inträda på den politiska arenan; detta vore visserligen ett kraftigt argument till lycksökeri, men illa känner den ungdomen och dess entusiasm för allt stort och skönt, som menar att dylikt ens i ringaste mån imponerar på det redliga

* Jmfr härom Elof Tegnérs »Från farfarsfars och farfars tid».

Digitized by Google

ynglingasinnet. Det är ungdomens stora, härliga, eviga företräde att när det gäller ett stort mål alldeles begrafva sin självviskhet.» *

Öfversättningar från tyska.

I sin diktning hämtade Strandberg alltmer impulser från den tyska politiska frihetsdikten, främst från Georg Herwegh.

Han sysslade närmast med att tolka dessa tyska frihetssångare. Början gjordes redan 1841 med Beckers af Heine så vanvördigt bedömda Rheinlied. Senare fortsatte han med Herwegh och Hoffmann von Fallersleben, af hvilkas alster han 1844 utgaf ett par häften *Nyare tysk lyrik*. Meningen var nog att fortsätta med andra tyska dikter, mindre politiskt färgade, på hvilka han i sin tidning Skånska Correspondenten meddelat prof, af Uhland, Eichendorff, Wilhelm Müller, Heine, Mörike, Lenau och andra, mindre kända.

Därjämte gaf han i sina originaldikter uttryck åt tidens strömningar i nära anslutning till de tyske skaldefränderna.

Studentmötes-dikter.

Studentmötena och hvad därmed ägde sammanhang framkallade några af de mest uppmärksammade dikterna.

Så föredrog Strandberg vid Köpenhamnarnes besök i Lund 1842 den stolta frihetsdikten *Den siste kungen*, hvarmed åsyftades det fria ordet, och när året efter tåget gick till Upsala, var han med såsom Lundagårds främste skald liksom vännen, den tidigt bortgångne läkaren Göthe Thomé, var dess förste talare.** I Upsala bragte han *Ett litet ord till farväl*, med det sedan ofta anförda löftet:

»Nu strömmar endast i vår sång
Vårt varma blod, men om en gång
I ledungsfärd det spillas bör,
Ej skandinaven räds därför.»

Och i *Afsked från Stockholm* gaf han en antydan om hvar han såg den främste fienden, då han sände en hälsning till »örnen» med böljan som går mot öster.

* Bergman skrifver i bref till Hagberg, att »den orolige och äregirige Talis Qualis» tagit åt sig apostrofen. Bergman hade till Svenska Biet insändt en replik under namn »Talis Qualis' qualiteter». Han ger honom f. ö. i brefvet till Hagberg följande vitsord, som är af intresse såsom intyg om hur man i omdömesgilla Upsalakretsar dömde om den unge Strandberg: »Bemälte Tit. synes mig vara en man af stor förmåga, af mycken själ och värme, ungdomsblodet kokar väl ännu esomoftast öfver hos honom, men det svalnar väl med tiden. Han behöfver höra litet sanning, stöta litet emot, så att egenkärlekens ande, hvaraf han nu anfäktas och regeras, måtte varda ur honom utdrifven.»

** Det var f. ö. nära att Strandberg icke kommit med, då det stod klent till med reskassan. Han skrifver nämligen till K. A. Hagberg, som förut visat honom »den utmärktaste välvilja» och ber om lån till själfva inbetalningen för mötet, enär det vore tvifvelaktigt om det »stipendium regium», hvarpå han räknat, utfölle och han eljes finge afstå. Samtidigt skrifver Hagberg litet försmädligt till Genberg: »I dag resa 60 studenter med Talis Qualis och Göthe Thomé till Upsala att reglera Skandinaviens affärer.»

Digitized by Google

Inställandet af Upsalafärden 1844 framkallade indignerade ord både på vers och prosa. Han såg däri ett svek och ville ej tro, att »örnen» spände sina klor om Sveakungens scepter.

»Ur svenska hjärtans djup» m. fl.

Samma år ägnade Talis Qualis emellertid den nye konungen vid Lunds universitets kröningsfest en hyllningsdikt, som, ursprungligen tryckt i Skånska Correspondenten, sedan blef landets »folksång» och än i dag användes såsom »kungssång». Denna dikt, *Ur svenska hjärtans djup en gång*, var, om tidsomständigheterna tagas i betraktande, uttryck för klar liberalism.

Oskar I hade under kronprinstiden varit föremål för de liberales hopp — »morgondagen» — och för de konservatives fruktan, äfven om en del liberale frondörer och dynastihatare betraktade »morgondagen» med mulna blickar. Men kung Oskar var i allt fall vid sitt tillträde till regeringen de liberales man. Ur den synpunkten förklaras, att den »röde» frihetssångaren bragte honom sin hyllning i så starka uttryck som de sedan från radikalt håll och äfven ur religiös synpunkt klandrade orden »Och all din tro till honom sätt». Man får icke heller förbise, att dikten innehåller mer än den vanligen sjungna första strofen och att de följande uttrycka förhoppning om att konungen skulle skydda folkets majestät, då de gemensamt skulle stå »all världens härar mot».

Som »folksång», hvartill dikten ju aldrig varit afsedd, är den för subjektiv, är icke som t. ex. »Vårt land», »Ja, vi elsker», »Die Wacht am Rhein», »Rule Britannia», »Marseillaisen» eller Polens nationalsång uttryck för ett samfäldt fosterländskt patos. Men den aflöste Edelcrantz' nyktra, från poesi kemiskt ränsade »Bevare Gud vår kung», en öfversättning från engelskan.

Äfven den vid första nordiska festen upplästa dikten *Till svenska folket* bars af »Oskarisk» tankegång, dess första strofer syftade direkt på »morgondagen», ej utan en mindre lojal blick på det förflutna:

»Åter har morgon grytt,
Solen, som gramse flytt,
Lyfter sig nu på nytt
Öfver vår strand.»

Såsom den tredje dikten ur denna stämning är att nämna den på präktiga terziner skrifna sången *Till konung Oskar* på Oskarsdagen 1845, som rent af börjar med en förklaring, hvarför den hvardagsklädda, vid hofvet ovana sången träder inunder kungligt tak. Den sången ser i kronan »löftets ring af guld», som binder folk och konung vid hvarandra. Mot hvarje folkets bön bör konungen äga »en barm af vax», mot hvarje kast som förhäfver sig »ett bröst af koppar».

Digitized by Google

Carl Vb. Aug. Strandberg.

Efter litografi från 1860.

Digitized by Google

Digitized by Google

Jämte hänförelsen för folkfriheten och skandinavismen var det en tredje politisk känsla som besjälade Strandberg: hatet mot Finlands eröfrare, grannen i öster.

Vi finna denna stämning i *Utmaning*, där ett glödande hat mot »världens Goliath, österns jätte» ger sig luft. Än märkligare är dock det storslagna *Vaticinium*, den ofvan anförda dikten »Finland! Så jag ville ropa», som utgör det mest fullödiga utslaget af den svenska »irredenta»-rörelsen vid förra seklets midt.

»Vaticinium».

Baksidan af omslagsvignetten till originalupplagan af Talis Qualis' »Sånger i pansar».

Detta poem föredrogs vid studentmötet 1845. Man tycker sig se och höra skalden, tilljublad af en hyllande ungdom, med sin klara sörmländska stämma deklamera dikten. Säkert kan härpå tillämpas A. O. Lindfors' beskrifning af hans framträdande, då det gällde improvisationer: »Han framslungade den första satsen med en verkan på åhörarne ungefär som om en bomb sprungit därinne; det flammade och sprutade och smattrade som en eldström och mannens hela varelse var som genomglödgad af inre eld.» Nästa dag kreverade ju också i Köpenhamn den mindre lyckade urchauvinistiska dikten *Det sista handslaget*, där skalden ville gripa »himlens hakar» och sedan »rida grensle på blixten», en dikt som gaf anledning till en liten poetisk-teologisk polemik.

Adress mot öster hade ock en hösten samma år föredragen dikt *Till kronprinsen Carl* vid dennes besök i Lund på 700-årsdagen af domkyrkans invigning. Detta poem med dess maning till den unge fursten att följa Karl XII:s exempel och dess klagan öfver det armod, som tittade fram genom fredens trasiga mantel, slog synnerligen an på kronprinsen, som — enligt Ljunggren — med ett varmt handslag tackade skalden. Det var ju så fursten

Digitized by Google

drömde sig sin lefnadsbragd, ehuru, när det blef fråga om dess utförande år 1863, han och Strandberg befunno sig i olika läger.

»Sånger i pansar» utgifvas.

Till studentmötet 1845 utkommo *Sånger i pansar*, i hvilka en god del af de nu nämnda dikterna voro intagna. Det lilla häftet med den otympliga bilden af Karl XII (»Kom, gossar!») på omslagets baksida väckte en förtjusning, som icke kände gränser. Den första upplagan gick åt i Skåne och Danmark, och vid årets slut utkom en ny, tillökad bl. a. med »Vaticinium», terzin-dikten till kung Oskar och sången till kronprinsen.

Bland öfriga pansarsånger märkas *Korpralen* och *Trumslagaren*, där stämningen ger sig luft i mera konkreta bilder, diktade krigsminnen af trotsigt och käckt kynne. I några *Sonetter* bringar skalden friheten i olika skiftningar sina sympatier, ej minst tankefriheten. *Drömbilder* heter en längre diktcykel om en frihetssångares, en majestätsförbrytares martyrium. Den sluter sig nära till ett skaldestycke af Anastasius Grün, bakom hvilket man skymtar Byrons »Fången i Chillon».

Eljes är Georg Herwegh i främsta rummet den uppenbara förebilden för pansarsångaren, och hans ståtliga af en sällsynt glöd burna politiska lyrik går stundom äfven i enskildheter igen, såsom Per Hallström närmare uppvisat i sin ypperliga monografi öfver Strandberg. T. o. m. sångerna till kung Oskar och till kronprinsen äga ju en parallel i Herweghs vackra vädjan till konungen af Preussen, att denne ville taga sig an frihetens sak.

Det låg dock en icke oväsentlig skillnad mellan den tyske och den svenske frihetssångarens ämnen. Den tyske längtar efter ett enadt fosterland, den svenske äger det, och detta ger åt den senares frihetssång en starkare rent fosterländsk innebörd. Å andra sidan måste den vida större ofrihet, som rådde i Tyskland, framkalla ett starkare patos för frigörelse än fallet kunde vara i vårt land.

Den spegel, i hvilken Strandberg återgaf de samtida tyska stämningarna, var likväl, som Viktor Rydberg sagt, icke lånad, den var slipad af det svenska stålet och hade något af det svenska blå i skiftningen. Stål var det för öfrigt ej blott i innehållet utan väl så mycket i formen. Med all förkärlek för kraftuttryck försmår Strandberg grannlåtsklichéer och dyrkandet af språkljud; hans vers äger kärfvare klang och om han än, som han medger, »tagit något hårdhändt i lyran», så menar han, att »vår Herre själf, om rätt man granskar, världsharpan spelar utan handskar». Det Tegnérska arfvet af klarhet och kraft är omisskänneligt, men det har fått en mer realistisk skiftning.

Digitized by Google

I Studier, Kritiker och Notiser ägnade Karl August Hagberg »Sånger i pansar» en mycket fördelaktig anmälan. Redan förut hade denne Strandbergs s. k. »antagonist» i varma ordalag framhållit hans konstnärskap och gjorde äfven nu gällande hans stora förtjänster delvis med upprepande af förut sagda ord. »Antingen förstå vi icke», heter det, »hvad lyrisk poesi vill säga eller ock är Talis Qualis ibland Sveriges yngre skalder den som har det kraftigaste lyriska källsprånget inom sitt bröst, och som aldrig låter samma källsprång hvarken springa i tid eller otid som en vattenkonst till lust och ögonfägnad, eller helt beskedligt drifva husbehofskvarnar. Talis Qualis hör till de unga skalder som hafva fått vingar att flyga med och som veta att begagna dem. Öfverallt i dessa dikter möter man en klar, manlig, ofta djupsinnig tanke uttalad på ett energiskt och åskådligt lefvande sätt. — — — Har sedan Stagnelius och Atterbom tystnade, någon svensk skald diktat mera tankedigra och mera melodiska sonetter, så vill Rec:n aldrig mer befatta sig med konstkritik.» Mottagandet af »Sånger i pansar».

Men visserligen erinrade Hagberg, som f. ö. märkligt nog satte »Drömbilder» högst, om den bittra »jakobinism», hvaraf särskildt Strandbergs första dikter voro genomandade, och beklagade, att skalden allt mer syntes vilja ägna sig åt den s. k. politiska poesien och detta i tid och otid. En Tyrtaeus hade ingen plats förrän svärden voro dragna.

Mera onådig var den ton, som hördes från Upsala i Frey, där den strängt konservative Böttiger, med erkännande af dikternas tekniska förtjänster (frånsedt några reservationer i fråga om de italienska versmåtten), förklarade Talis Qualis så i godt som ondt vara en svensk Herwegh och betecknade detta »solo på krigstrumpet» under tider af folklugn såsom tom efterklang. »Man klämtar icke sedan elden är släckt, eller innan den brutit ut; man klämtar icke gärna fram den», är den icke oberättigade invändning, som Böttiger gör. Emellertid erkännes »den omisskänneliga talang som röjer sig i flertalet sånger», men recensenten önskar att »icke åt ett efemert bifall måtte offras skaldegåfvor, af hvilka man af många skäl vill vänta något för svenska vitterheten bestående».

För Strandbergs verkliga poetiska betydelse synes Böttiger saknat blick.

Hos Lundastudenterna blef Talis Qualis sångaren framför andra. Ett intyg om det intryck hans dikter gjorde på »det släkte som var ungt, när dessa sånger ljödo» ha vi i Viktor Rydbergs skildring af desse unge, som stående likt Odysseus' män midt mellan »idéernas haf» och den »romantiska stranden» hörde en maning att stiga ombord, kläda sig i brons och med åror och vapen bryta sig fram mot mänsklighetens mål. Äfven om genljudet af en sådan maning kunde låta underligt, då det ej återstudsade från ett ögonblickets kraf, så älskade dock de, som först hörde det och däraf väcktes till fröjdefull och manlig hug, den ädelt lidelsefulle, ärligt hänsynslöse unge sångaren, som sjöng med stormande pulsar rent ut sitt svärmiska hjärta och därför vann tusental af ynglingahjärtan i Sveriges land. Intrycket på ungdomen.

Men denna popularitet innebar ingen tryggad ställning. Ännu alltjämt var Strandberg den oexaminerade studenten med osäkra inkomster. När kronprins Karl besökte Lund, lär han visserligen ifrågasatt att hjälpa den unge Strandbergs osäkra ställning.

Digitized by Google

skald, som utmålat hans framtida lifsgärning, till att utan tryckande omsorger få afsluta sina studier för graden, men det påstås att Reuterdahl, som var honom gramse sedan Hans Janssons-striden, afstyrkt en så äfventyrlig sak.

Strandberg lämnar Lund.

Strandberg måste likväl tänka på sin framtid. Han var sedan flere år trolofvad och 1846 gifte han sig som blott student, vistades med hustrun i fädernehemmet för att fullborda gradualstudierna, men nöjde sig med kansliexamen, hvarefter han år 1847 på sommaren för alltid lämnade Lund, hyllad af studenterna som den hvilken mer än någon öfvat inflytande på kamratlifvet.

Vid hans återkomst till hembygden diktades säkerligen *Södermanland*, en hyllning till landskapets natur, dess folk, dess språk, med den vackra slutstrofen om en graf bland de sörmländska björkarne.

Lundatiden var alltså slut! Men den fick en epilog i sångerna från anno 1848, »das tolle Jahr».

1848 års stämningar.

Nu skulle alltså den frihet, som skalderna bebådat, bryta ut öfver Europa. Strandberg var fylld af tidens stora känslor och önskade att kunna gifva dem deras rätta tolkning. Och med anledning af att Friedrich Theodor Vischer, den berömde ästetikern, ställt sig tvekande till den politiska poesiens berättigande skref han till sin ästetiske kamrat Ljunggren:*

»Fråga den hedersmannen Fr. Vischer, om han ännu anser den politiska poesien hafva varit rättslös, om den politiske skalden icke främst af alla kan göra anspråk på namnet vates.» Och han fröjdades åt Lundastudenternas upprop för danskarne och att de kommo före Upsala.

»Nyss midt i tidens elände» — heter det — »hade jag ett poetiskt uttryck för den tid som komma skulle; nu har verkligheten växt tiden öfver hufvudet; nu är min fantasi fattig, men tålamod! Mitt inre är ett brusande haf, det skall snart blifva lugnare och i vågor, som lagt sig till ro, skall den nya himlen afspegla sig.»

Så utbryter Tysklands strid mot Danmark och nu finner han att tilldragelserna börja blifva bekymrande. »Ryssland är räddadt» — skrifver den unge studentpolitikern till Ljunggren i maj — »genom de trånghufvade tyskarnas förvända patriotism. — — — Nu hyser jag förakt för tyskarna. Det måste vara ett underligt infall af vår Herre att hafva låtit en Kant, en Fichte, en Börne födas midt bland ett sådant menageri. Men det vore ett klipskt streck af ryska politiken att upprätta konungariket Polen. Det kunde rädda Ryssland för ännu ett halft århundrade. Sverige måste bistå Danmark. Här är allmogen fanatiserad för Danmark. Jag reser omkring som apostel. O, det är en fröjd att se passioner vakna hos vårt försoffade folk! Nu måste passion sättas emot passion. Djäflarna skola skratta däråt och rättvisan samt humaniteten skola gråta, men saken kan nu inte hjälpas. Äro tyskarna fanatiserade, så vore en nordens förrädare den, hvilken ägde talets gåfva och icke begagnade den till uppväckande af samma verkan hos vårt folk. Jag skall icke vara overksam. Aldrig i världen har det så kokat i mitt inre som nu. Ägde jag medel, skulle jag resa land och rike omkring, framför allt till allmogen, och predika

* Strandbergs bref till Ljunggren ha välvilligt ställts till mitt förfogande af förste bibliotekarien E. Ljunggren.

Digitized by Google

korståg. Emellertid har det kommit en smula idealitet i världen. Vi hafva mot vår vilja blifvit framskuffade några århundraden. Våra efterkommande skola med en afund utan gräns betrakta den generation som fått upplefva hvad vi upplefvat. Världshistorien kan icke uppvisa ett sådant moment, med undantag af brytningen mellan kristendom och hedendom.»

Han önskar att hans Lundastudenter skola upprätta en frikår, och då hans vän därnere invänder att de äro för goda till kanonföda, manar Strandberg honom att bedja på sina knän att förhållandena måtte medgifva honom och hans kamrater att få hedersplatsen framför kanonerna.

Ett arbete öfver Lund, hvarmed han var ifrigt sysselsatt, sköts åt sidan och i stället utsände han från den radikale Sandvalls förlag i Jönköping *Vilda rosor*. Samlingen inledes med en käck tillägnan *Till Lunds studenter*, som uppmanas att gå ut i striden för Danmarks sak. Den nära liggande frågan, hvarför han då icke själf går med, afpareras i slutstrofens idyll: »Vilda rosor».

»Ägde jag ett bröd att räcka
Åt de kära munnar små,
Som sin purpur mot mig sträcka,
Skulle jag med Eder gå;

Men hur hela världen larmar,
Som sin frihet återtar,
Hålla mig små trinda armar
Här i fångenskapen kvar.»

Samlingen innehåller för öfrigt en rad tidssonetter af olika värde, några tillhörande det yppersta i svensk sonettkonst. De första innebära ett poetiskt gensvar till den »förgråtne trubaduren», som i Frey klandrat honom därför att han slagit larm på ljusa dagen och icke nöjt sig med att måla de bleka, intressanta dragen af sitt eget konterfej och för att skalan icke var »godkänd moskovitisk». Särskildt är bilden i tredje sonettens terziner genialt funnen och ypperligt formad:

»Det är också i solsken svalan tager
Sin granna flykt och spänner sina senor
Till lek och joller högt utöfver parken;

Men när det mulnar till och åskan drager
Ur lidret fram sin vagn med blanka skenor,
Så jagar samma fågel tätt vid marken.»

En annan polemisk sonett är den mot Aftonbladet riktade med anledning af Hiertas varning mot svenskarnes deltagande i kriget.*

* Det framgår dock af Strandbergs brefväxling med Ljunggren att han vid denna tid räknade sig som »Aftonbladist», trots tidningens irringar i den stora politiska frågan.

Digitized by Google

Strandberg utsände ock vid denna tid en något yfverboren sång *Till svenska krigshären*, som manas slå

»Ett hugg, ett halftumsbredt,
För våra jutska vänner,
Och så för Polen ett!»

De illusioner, som 1848 års händelser väckt hos Strandberg och andra frihetsvänner, blefvo gäckade, liksom ock hans hopp om ett kraftigare deltagande från svensk sida i Danmarks strid.

Strandberg under 1850-talet.

Det kommande årtiondet — 1850-talet — är alltså för honom som för andra af 1840-talets brushufvuden en besvikelsens, en resignationens tid. Rydberg har i sitt minnestal erinrat om det missmod, hvarmed öfverspända förhoppningar gäldas, och om den slapphet som efterträder stormande utbrott och hvilka efter seklets midt förnummos öfver hela världsdelen.

I den inre politiken är Strandberg fortfarande rabulist.

Därom vittna t. ex. följande rader i ett bref 1851: »Själf är jag mig lik, sådan jag var nere i Lund de sista tiderna med undantag af att jag numera svurit höga vederbörande en kamp på lif och död. Det är ett krämarherrskap af vidrigaste slag, lågtänkta, småsinnade, futtiga, högfärdiga, inbilska. Jag beklagar Genberg.»*

Strandberg hade nu flyttat till Stockholm, dit senare hans familj kom efter. Sitt umgänge hade han i hufvudstadens fria litteratörkretsar, särskildt de »rabulistiska». Bland hans förtrognaste vänner voro en tid von Braun, som han höll särskildt kär, och Palmær under deras vistelse i Stockholm.

För Strandberg var detta årtionde tillika en det hårda arbetets och de ytterst knappa lefnadsvillkorens tid. I senhöstdikten till hustrun — »Helgmålsklämtningen» — har han erinrat om hur de tomhändta gingo ut i världen, hur det gällde att hålla ut, och hur snabbt dagens tillgång smälte. Väl bringar han i sin sista dikt ett tack för det ett sparsamt bröd ej någonsin förhölls honom och för att ej den bleka nöd hann öfver tröskeln in. Men den var i allt fall bra nära.

En god del af hans diktning under 1850-talet ger oss en bild af »Pegasus under oket».

Än gäller det att sätta ihop verser till dessa förfärliga stålstick som »prydde» salongskalendrarne och divanbordets album. Än drifver han, för att nyttja hans egna ord, »en mekanisk verkstad, vid hvilken operaöfversättningar förfärdigas efter beting för kungliga teatern». Det är poetiskt värdelösa ting — t. ex. Trubaduren, Profeten o. a. — men han finner åtminstone ett intresse i att studera sig in i italienskan. Efter att ha medarbetat i tidningen Friskytten under år 1851, har han anställning i Bore, där han »varit fastsmidd som galerslaf vid den roddarbänk, hvars inskription är Teater och litteratur».

* Lundaprofessorn Genberg hade ingått som liberal representant i 1848 års regering.

Digitized by Google

Senare fick han en bättre och fastare plats i Stockholms Dagblad som likväl då ännu alltjämt mest var ett annonsblad. Han prisar dess utgifvare J. A. Walldén såsom en nobel arbetsgifvare. I dess spalter fann han särskildt utrymme för en sällspordt fin och på grundliga ästetiska insikter byggd teaterkritik, något af det bästa som i det afseendet förekommit i Sverige. Väl var den kanske nog mycket, bl. a. i terminologien, beroende af den gällande tyska och danska efterhegelska ästetiken, och han antyder själf detta i ett bref till Ljunggren.

Strandbergs fria originaldikt är under 1850-talets förra hälft ytterst sparsam. Då han år 1854 utgaf en ny upplaga af »Sånger i pansar» och »Vilda rosor», fogade han därtill endast ett ringa fång nya dikter; däribland ett längre, ursprungligen 1846 författadt, men nu utvidgadt kväde öfver *Luther*. »Luther».

Det innehåller en återblick öfver kyrkans utveckling: svärmeriet, klosterväsendet, de katolska bruken och missbruken, och skildrar Luther företrädesvis såsom tankefrihetens målsman (»Tanken springer nu i dagen, åt de grekiskt ädla dragen fröjdas en och hvar»), såsom »hjälten mer än prästen», en »kristnad Jofur», som med sin goda klinga lät bibelns häkten springa, med ett ord snarare humanisten »för hvars ande vantron remnat» än den protestantiske reformatorn.

Denna nya upplaga af »Sånger i pansar» ledsagades för öfrigt af ett förord, i hvilket Strandberg gendref beskyllningen för att i oträngdt mål, i otid ha »kastat bösskolfven mot pannan på grannen, som ädelmodigt kopplat gevär på Sveriges östra gräns». Af ordalydelsen framgår, att det var Hagbergs kritik som svaret gällde.

Då detta skrefs, stod förhållandet till vår östra granne åter på spänn. Och nästa år, 1855, rådde en stark opinion för Sveriges deltagande i västmakternas fejd mot Ryssland. Den starkaste poetiska utlösningen fick denna opinion i Strandbergs *Sveaborg*, där »Sveaborg».
än en gång skaldens rysshat tog sig ett våldsamt men i sin våldsamhet mäktigt poetiskt uttryck, utmynnande i den realistiskt formade slutstrofen, som anförts ofvan (IV: 1: 73).

En annan tidsdikt i hvilken man igenkänner den unge Strandbergs patos är den ljungande gensagan mot ett vid 1856 års riksdag behandladt förslag att upphäfva tryckfrihetsförordningens karaktär af grundlag, *Vårt fria ord,* där man läser: »Vårt fria ord».

»Därför ve den hand, som afskär tungan,
På det folk, som en gång haft en röst:
Ve den, som med vilja sårar lungan
I offentlighetens breda bröst!
Det är godt att lägga tyngd i slaget,
När man fått en klinga i sin hand,
Ännu mer att ha ett ord i laget
En gång, när det gäller folk och land.»

Digitized by Google

Ämnet var ju bland de mest behandlade af tidens politiske skalder. I Tyskland hade det fria ordet besjungits af en rad diktare, exempelvis af Freiligrath (»Freie Presse»), Frankl, Gerhard, von Heyden, Hartmann, och äfven hos oss var det ett omtyckt tema som hade behandlats af Nybom, Sturzen-Becker, Karl Anders Kullberg och flere. Talis Qualis hade ju själf tidigare upptagit ämnet i »Den siste kungen» och i den lekfulla »Typografernas visa».

Men det som här tillkommer är den starkt fosterländska insatsen i prisandet af det fria ordet. Det är icke en kosmopolitisk frihetstanke, det är framför allt det svenska fria ordet som ligger skalden om hjärtat och »Vårt fria ord» är därför lika mycket en dikt till Sverige som till yttrandefriheten allt från de första raderna

»Den har intet fosterland, som ställer
Alla lika högt — så sannt jag tror,
Den har ingen kär, och får ej häller,
Som ej älskar framför allt sin mor»

och till maningen till Sverige att icke skänka bort detta frihetsarf som en pänning, icke skära bort det som en böld utan bevara det som sköld och höja högt dess kopparrundel.

En ny hyllning till det fria ordet — icke meddelad i hans samlade skrifter — gaf han i en sång vid grundlagsfesten 1859, som ledsagade statsrådet Malmstens tal för tryckfriheten:

»Fria ord, du luft i sångens lunga!
Du den vises språkrör till en värld,
Nya dagars härold, tankens tunga,
Andens blixtrande och skarpa svärd!»

och hvari han äfven betonar dess samband med »vårt manligt sköna modersmål, på hvars tinning du en krona sätter, i hvars bröst du lagt en klang af stål».

Fosterlandsdikten.

Strandbergs fosterländska, allt annat än fraspatriotiska patos gör sig i det hela taget allt mera gällande i hans diktning alltifrån denna tid och tar sig nu bl. a. uttryck i de historiebilder, som inleddes med sången vid aftäckandet af Fogelbergs *Birger Jarl* och fortsattes med cykeln af de tre samhöriga *Sture- och Vasadikterna*.

Först *Riksskymning*, som ger bilden af den dödsmärkte Sten Stures sista dagar: hans försök att förmå stormännen att hålla samman med menige man mot förtryckarne, hur hans ord likväl förklingar och han själf på färden till Stockholm andas ut på Mälarens is hos sin goda bondevakt, under det mörker breder sig öfver allt och tårar falla på hans förfrusna lik; — en scen som Hellqvist fäst på duken; så *Likbrasan*, en dystert storslagen skräck-

Digitized by Google

Det fria Ordet

den 16 December 1856

Så har faran till hvarandra närmat
Landets män uti en mäktig ring
Och det fria ordet vardt beskärmadt
Ridderligt på folkets stora Thing
Det är natten blott hos oss, som tiger,
Döden, som af ingen tunga vet,
Men der lifvet rörs och solen stiger
Blir det sorl — men ocksä verksamhet:

Hvartill syftar slafven, som förkättras
Hvad hans bleka tanke ej kan nå:
Han är tvungen kyssa sina fjettrar
För att glömma att han har dem på.
Men det folk, som fått i arf att länka
Sina öden sjelf, och obestridt,
Älskar sina egna tankar tänka
Och det måste säga ut dem fritt

Skänk ej bort det, Sverige, som en penning,
Skär ej heller bort det, som en böld,
Ty hvad verldens öde tar för vändning
Blir det för din barm en hamrad sköld,
Håll dess kopparrundel mot de djerfva,
Som på friheten begå en stöld,
Lyft den högt i luften, som Minerva
Höll sin strålande Medusasköld!

Talis Qualis

Den första, kortare texten till »Vårt fria ord», senare omarbetad.
(Autograf i Kungl. Biblioteket).

Digitized by Google

Digitized by Google

bild från Stockholms Södermalm, där de döde stormännens kroppar af främlingarne brännas å båle och vid Sturens lik en namnlös skogens son träder fram att fälla den ryttare, som hånat den döde och Sveriges riksbanér, men sedan själf faller för skott från hundrade bössor; till sist *Vasasång*, där solen bryter fram genom molnen, tillkommen vid invigningen af Utmelandsmonumentet 1860; här bringar skalden fosterlandet och Vasaminnet en gemensam hyllning, slutande med en förtröstan att ingen främling någonsin skall slå raffel om den jord vi ärft efter kung Gösta.

Det är antagligt att man i denna fosterlandsdiktning kan spåra reflex af ett inflytande från Runebergs Fänrik Stål; det är kanske

Sten Stures död.
Målning af K. G. Hellqvist, illustrerande motivet i »Riksskymning» 1880.

ingen tillfällighet att en af dikterna bär samma öfverskrift som det poem, hvilket efter Runebergs besök här hittade oloflig väg till svenska tidningar.

En dikt ägnad fosterlandet, som märkligt nog ej influtit i hans samlade skrifter, är ett af T. Ekelund i hans lilla nyttiga bok om Strandberg (1878) aftryckt skaldestycke *För Sveriges framtid under utvecklingen af dess fria författning*, afsjunget vid grundlagsfesten 1859, med en strof som denna:

»Vi fått så mycket ärfva
Från flydda tidehvarf,
O, lär oss att förvärfva
Och lägga arf till arf!
Så suger skyn i norden
Den fukt på marken är,
Men detta lån hon jorden
I skurar återbär.»

Af annan art är *Lappen på hemväg*, dikten om en fattig lapp, som hämtat litet föda i närmsta kyrkoby för att mota hungern hos de hemmavarande men »Lappen på hemväg».

Digitized by Google

som, då han når hemmet, finner hustru och barn döda af svält. Man anar att skalden här omdiktat något meddelande, kanske rent af en tidningsnotis från höga norden, men han har skänkt motivet en hos honom ovanlig, om icke rent af enastående mystisk tillsats, då han låtit änglar med barnens och hustruns anletsdrag uppenbara sig såsom hamnar vid den olycklige lappens ilande färd mot hemmet. Det är ett stycke ballad, ej direkt i den yttre formen men i innebörden och den dramatiska gestaltningen af motivet.

»Mitt döda barn».

Af utomordentlig innerlighet är den sorgedikt, som skalden 1858 ägnade förlusten af en dotter, *Mitt döda barn.*

Dikten börjar med en skildring af hemmets stilla lycka i all fattigdom och fortsätter:

»Men så bröt döden in i kretsen
Och då först blef jag fattig karl.

Ty tar du blommorna från tufvan,
Så står hon sköflad snart och tom,
Och tar du ungarne från dufvan,
Så har hon ingen egendom.»

Resor.

Under åren 1858 och 1859 företog Strandberg ett par resor till Tyskland, England och Frankrike. Poetiska minnen från dessa resor äro en dikt om *Schillers arbetsrum* samt några franska historie- och samtidsbilder, med tydligt uttalad frihetstendens, såsom *Sista dagen i Paris* och *I Tuileriesträdgården*, där han tolkar förkänslan af den fara, som hotade den stolte Cæsar, hvilken icke lämnat »ett myndigt folk» plats vid festen.

Öfversättning från Byron.

Vid sidan af denna originaldiktning började skalden under 1850-talet ett storverk på öfversättningens fält. Det förefaller som om han, såsom ersättning för det likgiltiga hvardagsarbetet i tidningar och annorstädes, för utkomstskrifveriet i kalendrar och för operans räkning behöft hugsvala sig genom att för egen tillfredsställelses skull återgifva en af världslitteraturens mästare. Och intet låg egentligen närmare än att Strandberg, ehuru han, som Hallström anmärker, i öfverraskande grad höll sig självständig mot den af honom beundrade Byron och alls icke var »byronid» i modemening, dock vände sig till den engelske skald, som utgjort utgångspunkten för 1820—40-talens frihetsdikt och för dess poetiska realism. Och han fortfor att tolka den store upproriske trotsaren äfven efter det hans egen åskådning i mångt och mycket skiftat.

Så utkom 1853 hans tolkning af *Mazeppa*, ännu något bristfällig och med ändrad rimflätning. 1854—56 följde *Belägringen af Korinth*, *Fången på Chillon*, *Parisina*, *Beppo*, *Giaurn*, *Bruden från Abydos* och *Ön*. Åren 1857—65 användes att tolka *Don Juan* och

Digitized by Google

serien afslutades med *Corsaren* (1868) och *Lara* (1869) samt enstaka stycken ur *Childe Harold.*

Det var stora anspråk som ställdes på tolken, ej minst i fråga om Don Juan, och med skäl anmärkte en beundrande anmälare (Simon Warburg i Svensk Månadsskrift), att för blotta fliten utan inspiration vore ett dylikt arbete lika omöjligt att åstadkomma som för en simpel marmorarbetare att förfärdiga en arm eller ett ben åt Apollo di Belvedere. Det kräfdes en skapande förmåga, ett herravälde öfver svenska språket som motsvarade Byrons öfver det engelska. Ett sådant besutte Strandberg.* Per Hallström, som ägnat en genomförd, på en enastående sakkunskap grundad granskning åt detta öfversättningsverk, räknar »mästerskapet» från och med hans tolkning af Beppo, framhåller särskildt styrkan i Don Juans-öfversättningen med öfvervinnandet af den svenska rimfattigdomen i ottavestanzen, dess kraft och bravur och den kärleksfulla hängifvenheten. Men han betonar ock den betydelse som denna brottning med svårigheterna och detta tumlande med språkets massor haft för Strandbergs senare originaldiktning, så att han i denna främmande tjänst vann sitt eget mästerskap.

Bland andra öfversättningar var ock den af Molières »Les femmes savantes» — *Lärdt folk i stubb.*

År 1861 utgaf Strandberg en samling af sina dikter från de senare åren. Med den hade han fastslagit sin ställning såsom den främste verskonstnären på svenskt språk vid sidan af Runeberg, sedan det förra tidsskedets stormän gått hädan.

Strandbergs senaste skede.

I en skämtuppsats om Svenska akademien i »Tomtebissen» (1857) hade Viktor Rydberg sagt, att en man som Talis Qualis aldrig finge plats bland »de aderton», därtill fordrades att vara »beskedlig, godsint och fredlig»; och i Illustrerad Tidning hade ett par år därefter Kiellman-Göranson (»Norna Gäst») ledsagat hans bild med en text, i hvilken det skildrades hurusom Fortuna bjöde honom guld och gröna skogar, plats som en af de aderton, nordstjärneorden, teaterdirektörskap, men Talis hade svarat »Bort Fortuna, jag föraktar dig!» Ingen brydde sig så litet om lyckan som Talis Qualis.

Förändrad ståndpunkt.

Något år senare intog den frie litteratören, den oppositionelle frihetssångaren, umgängesvännen i de mest utpräglade rabulistkretsarne (Braun, Palmær, Blanche, J. M. Rosén och hvad de nu hette) en ändrad ställning och fann en ny miljö. Svenska akademien hade 1856 uppmärksammat hans Don Juan med en gratifika-

* En mindre vänlig kritik ägnades öfversättningen af »Don Juan» af Snellman i Litteraturbladet 1859, men det gällde egentligen valet af original. »Otvifvelaktigt skulle öfversättaren hafva funnit värdigare föremål för sin utmärkta talang äfven bland Byrons dikter.»

Digitized by Google

tion och 1857 med mindre guldpänningen,* hade sedan gynnat honom med gratifikationer, resebidrag och 1861 med kungliga priset. Så kom 1862 kallelsen att inträda som ledamot i ledigheten efter — Israel Hwasser! Författaren af »Sveaborg» tar plats efter den ifrigaste bland dem, som i denna dikt sägas begå ett »crimen læsæ mot våra häfders majestät».** Detta val var sinnebildligt för den vändning i Strandbergs allmänna politiska hållning som kan dagtecknas från denna tid.*** Redan inträdestalet gör icke blott rättvisa, utan kanske något mer äfven åt företrädarens politiska åskådning, liksom i det hela taget talet är ett mästerprof i förmågan att sätta sig in i en alldeles främmande karaktär.

Strandberg på äldre dagar.
Efter stålstick från 1870-talet.

Och i direktörstalet 1863 yttrade Strandberg några ord om huru skalden ofta med af samtidens uppjagade lidelser ännu darrande hand grepe i strängarne med utbildad kramp och den poetiska iakttagelsen lockades på afvägar, hurusom sånggudinnan i stället för att vara en evighetens hänryckta budbärerska »med anstötlig förflugenhet skyndade rifva förbanden från blödande sår, dem hon ingen blick haft att bedöma, ingen befogenhet att behandla, ingen makt att hela». Han förklarade, att skaldegåfvor som gingo i denna riktning icke gjorde samtiden rikare, de bragte feber i stället för hälsa, öfverspänning i stället för sanning, förvirring för förklaring, mörker för ljus, de fyllde ögonblicket med sitt gny för att sjunka

* B. E. Malmström skref då till Beskow: »Strandberg unnar jag allt godt; han är flitig och fattig och utan tvifvel en genialisk man, ehuru han ofta är själfsvåldig i st. f. själfständig.»

** Böttiger — hans forne antagonist — förklarade sig i bref till Beskow intet ha emot invalet, då han vore viss om »att herr baron i hans enskilda lif och samhällsställning hade goda skäl att ej finna något hinder».

*** Ännu 1860 fäller han i företalet till von Brauns »Borup» ganska bestämdt radikala yttranden.

Digitized by Google

till intet i det nästa. De finge hålla världens otacksamhet till godo.

Hänsyftningen på hans egen ungdomsdiktning var uppenbar. Han höll, som Ibsen en gång sagt, »domedag öfver sig själf».* Han sjöng ju ock senare i dikten öfver Otto Lindblad:

»Ve, att sångarsläktet äflas störta sig i lifvets trängsel,
Vill för tidigt ut ur hagen, från dess tystnad och dess stängsel.»

Och i den diktsamling han mot slutet af sitt lif förberedde hade han ärnat utelämna — Sånger i pansar!

De små nattvardsbarnen.
Illustration af Carl Larsson.
Träsnitt ur Fehrs »Evighetsblommor», 1881.

Det skulle snart visa sig i hans journalistik, att han ändrat front, åtminstone hvad angick Sveriges utrikes politik. Beröringen i akademien med den De Geerska ministärens båda statsministrar har säkerligen härvid spelat en roll, liksom hans akademiska umgänge medverkade till en ändrad ståndpunkt äfven på andra områden.

Förändring af åsikter är ju i och för sig en ärlig sak, och det är dessutom naturligt, att en ansvarsmedveten politisk publicist ser mognare och försiktigare på tingen än en känslopolitisk studentsångare. Men som Viktor Rydberg något reserveradt uttryckt det i min-

* Han bevarade dock ungdomstiden i kär hågkomst. Samma år skref han till Hagberg: »Du är införlifvad med min ungdoms käraste minnen. Denna ungdom var väl i det hela bara ett ljungfält, men denna ljung stod i blom och solen sken därpå och en och annan grästorfva erbjöd en liten grönska. Den lilla växtlighet där fanns bidrog du att kalla till lif. Tack för din goda vilja! Jag sjunger i tankarne med Burns:

For auld lang syne, my dear, for auld lang syne we'll take a cup of kindness yet!»

Digitized by Google

nestalet, öfvergifver ett ädelt lynne icke utan smärta de åsikter ynglingen dyrkat och mannen länge hyllat.

Det kan i alla fall icke undgå att verka pinsamt, när man ser en betydande personlighet förneka och häftigt bekämpa de ideal han själf i sin ungdom och djupt ner i mannaåldern omfattat med öfvertygelse, ja med lidelse. Beskyllningarna för lycksökeri voro tvifvelsutan orättvisa, att ej tala om den utslungade förolämpningen att han af yttre motiv skulle sålt sin öfvertygelse. Den redan länge resignerade frihetssångaren hade nog icke »tystnat för gunst och bröd».

Men hvad som stöter oss äro de hårda eller försmädliga ord som Strandberg offentligt och enskildt fällde om dem, hvilka fortfarande vidhöllo åsikter, för hvilka han själf en gång öfvertygelsevarmt stridt.

»Den skandinaviska idéns oförskräcktaste sångare» — som han nämnts — uppträdde åren 1863—64 i Stockholms Dagblad gentemot krigsentusiasterna, och man kunde nu mot honom vända den sonett han halftannat årtionde tidigare utslungat mot Hierta. Man må icke undra öfver att en af dem, hvilka 1848 lydt Talis Qualis' maning att draga ut »där lägerelden sprakade», August Sohlman, nu begagnade bittra och hårda ord om den som affallit från sin ungdoms löften (IV: 1: 206).

Och äfven om man inser och uppskattar det klart svenska i hans nya synpunkter, så är det dock underligt att iakttaga, hurusom den eldige skandinaven och frihetssångaren från 1840-talet, som 1845 manade kronprinsen att ställa sig i spetsen för de unga och draga ut i fejd, anförde såsom ett af skälen för att han åtog sig redaktionen af landets officiella organ, Post- och Inrikes Tidningar, att det gällde att undvika antingen »den beskedlige von Qvanten», som vore benägen att glömma Sveriges stora intressen för »det danska skojet» och att »omanligt krypa inför själfva purpurn», eller ock en annan kandidat, som tillhörde »det Sohlman-Blancheska kotteriet», alltså det som han just själf icke länge sedan stått ganska nära.

Det var år 1865 som 1840-talsrabulisten tillträdde redaktörskapet af det officiella bladet, som då hade politisk regeringsfärg. Med den dåvarande liberala regeringen — den De Geerska — kunde han ju väl harmoniera, äfven om hans sympatier tidigare gått vida längre åt vänster. År 1870 föranledde några oförsiktiga uttalanden i Posttidningen till Frankrikes förmån en tyskdiplomatisk aktion, och indragning af tidningens statsanslag blef följden.

Digitized by Google

Vid sidan af journalistiken blef icke så stor tid lämnad öfrig åt skaldskapet. Såsom landets »poeta laureatus» — ty denna ställning kan man säga, att han alltmera intog — blef Strandberg likväl anlitad att med sin sångkonst fira offentliga tilldragelser af större betydelse. Hans senaste skaldskap.

Bland dessa dikter må särskildt framhållas den mäktiga *Kantaten vid Lunds universitets tvåhundraårsjubileum* (1868), då han själf mottog hederslagern af sin gamla alma mater, och *Kantaten vid Par Bricoles hundraårsfest.* Tillfällighetsdikter.

En verkligt monumental tillfällighetsdikt är *Kung Carls eriksgata* (1872), som bragte hans namn en ny popularitet och utgjorde en sista hyllning till hans ungdoms solskensfurste. Vidare den djupt kända dikten öfver ungdomsvännen *Otto Lindblad,* i hvilken han åter stämde möte »med sin ungdoms alla syner» och där man läser de innebördsdigra raderna:

»Hvad är bättre än att gifva och få ingenting tillbaka,
Fordra ingenting och kunna leende allting försaka,
Rikt beså den lilla täppa, som man fick sig anförtrodd,
Och i ödmjukhet förbida, att ett enda korn ger grodd?»

samt de ståtliga akademiska hälsningsdikterna till Gustaf Ljunggren och K. A. Kullberg med karaktäristikerna af Thomander och Malmström.

Men dessutom skapar han i sin senhöst dikter af intimare art än någonsin förut. Det förefaller som om skaldskapet ytterligare vunnit i innerlighet, ju mer tonerna dämpats. Få svenske skalder hafva skapat något jämnbördigt med den sublima dikten om ett bortgånget barn i en vänfamilj, *Fanny* — »det älskligaste solsken hemmet hade» — i hvilken han med sin smärtfyllda erfarenhet från årtiondet förut talar om sorgens makt och dess förmåga att sammanbinda lefvande och döda. Det är en rad lika djupsinniga som känslorika strofer med tankar som denna: »Fanny».

»Vi ha så mycket som vill hålla kvar
Vårt väsen vid det timliga som far,
Till jorden tynger dagens vinst vårt inre,
Blott vid förluster blir den tyngden mindre.»

I många hem har helt visst detta ädla skaldestycke bragt tröst och hugnad i sorgens stunder.

En särskild grupp utgöra de små bilder ur lifvet som sluta sig till det föregående årtiondets »Lappen på hemväg» och liksom denna gifva poetisk förklaring åt någon verklig tilldragelse. Dit Smärre bilder ur lifvet.

Digitized by Google

hör den gripande dikten om den olycklige konfirmanden, som af sorg öfver sitt underkännande tar sitt lif: *Sista förhöret,* med ett drag af Sven Dufva i karaktäristiken; dit hör ock den idylliskt vackra *De små nattvardsbarnen,* som blef ett af hans mest omtyckta stycken. Närsläktade härmed äro sådana karaktärsbilder

Otto Lindblad.
Litografi efter teckning af Geskel Salomon.

och genredikter som *Gamla fröken, Per Speleman, Gumman i Hagstugan,* under det att *Den försynte,* egentligen en grafdikt, tillika innebär något af självkaraktäristik.

Sista dikter.

Rent subjektiva och af betagande verkan äro de två nobla dikterna *Helgmålsklämtningen,* tacksägelsedikten till hustrun med dess intima hemlifsskildringar, och svanesången *Tack för god vakt.*

Efter år af plågsam, med tålamod buren sjukdom fanns Strandberg den 5 februari 1877 inslumrad vid sitt skrifbord i den eviga hvilan.

Slutord.

I den sistnämnda dikten bringar han bl. a. ett tack åt »Kellgren, Lenngren och Tegnér». I ett bref till ungdomsvännen Ljunggren från juli 1876 förklarar han, att han alltsedan sina tidigaste ungdomsår beundrat och älskat fru Lenngren för knappheten och åskådligheten af hennes yttre detaljskildring, det ärligt rättframma och dock försynta i sympatier och antipatier, det kärnsunda, själfulla, stickande skalkaktiga i hennes uppfattning af personer och

Digitized by Google

förhållanden, för hennes tekniska öfverlägsenhet, en bekymmerslöshet parad med en underbar säkerhet i versbehandling, en egentlighet och precision i uttrycket som göra henne till ett mönster i svensk framställning.

De nämnda namnen och uttalandet om fru Lenngren — befryndadt med rätt liknande af Runeberg och Snoilsky — äro kännetecknande för hans egen ståndpunkt, liksom ock enstaka afvisande uttryck om Upsalaromantiken och om »genisjukan».

Herman Sätherberg.
Litografi från 1840-talet.

Han var en fullföljare af den klarhetens linie, som i vår diktning för från gustavianerna öfver Tegnér fram till Runeberg och ett yngre släkte.

Han var liksom B. E. Malmström — och i sin skaldegärning mer än denne — antifosforist.

I poemet »Skönhet och dikt» har han såsom sin poetiska teori uppställt föreningen af skönhet och verklighet, fantasi och tanke, subjektiv ursprunglighet och tillägnadt vetande. Endast ur kärnrik bildning skjuter dikten knopp.

Han är ock en afgjord verklighetsdiktare både i ämnesval och uttrycksform.

I dikten till Ljunggren manar han denne:

»Belys ej blott hvad konsten är egentligt,
Men ock hvad själfva lifvet har väsentligt
Och begges djupt befryndade natur.»

Och hans egna ord

»Hvad ofvanefter är når ingen till,
Som ej har fäste med sin fot på jorden»

kunna stå som motto på hans skaldskap och blefvo ett program för »den sunda realismens» ästetik.

Digitized by Google

I formen är han i mångt och mycket Tegnérs lärjunge, hvad angår retorisk klang och djärft bildval. Men bilderna äga starkare realism. Af sina klassiska älsklingsdiktare, ej minst Horatius, hade han, som Rydberg anmärker, lärt hushålla med orden och sammanträngde i flere dikter tankarne liksom i väldiga muskelknutar. I fru Lenngrens skola hade han lärt att finna »det egentliga ordet» och af henne, af Shakspere, af Byron att icke väja för det mustiga, kärnfulla kraftuttrycket. Han sätter jakobinmössan på språket och skänker månget ord burskap i poesien. T. o. m. i sången om Luther kan man finna aflatskrämarne kännetecknade med ett så utmanande ord som »probenreutrar» och i »Sveaborg» betecknar han trumhvirfvel med uttrycket »slå ett kalfskinn».

Det är djärft ordval.

I dikten om hemlandskapet sjunger han:

»Och hvar hälst jag hör mig om,
Själfva modersmålet
Tar en ädel form, liksom
Eskilstunastålet.
Toner, som trumpetens sång
Och som svärdsklang gälla,
Låna här en annan gång
Sorlet från en källa.»

Stålets klang möter man förvisso i hans dikt. Så ock stålets smidighet. Klar och ren som källan är hans sång.

Och sången »ej blott klingar, men tränger genom märg och ben».

* * *

Öfriga Lundasångare.

Jämte Talis Qualis företedde det unga Lund under 1840-talet en rad af sångare. Lundasången hade ju sin tonsättare i **Otto Lindblad** (f. 1809, fil. mag. 1844, 1847 klockarepräst i Norra Mellby, † 1864), hvilken 1838 grundlagt den lundensiska akademiska sångföreningen. Han satte toner till en hel rad af de sånger, som utgjorde dess repertoar; till en del skref han äfven orden, exempelvis den populära »Sätt maskinen i gång, herr kapten!»

Otto Lindblad.

Sätherberg.

Bland de mest populäre af desse textförfattare var **Herman Sätherberg** (född 1812, läkare, föreståndare för ortopediska institutet, † 1897).

Han var södermanländing liksom Strandberg, till hvars krets han hörde, då han vid 1830-talets slut kom till Lund, efter att förut hafva studerat medicin i Upsala och Stockholm. Redan före sin öfverflyttning till Lund hade han utgifvit dikter (»Skogsharpan» 1836, »Jägarens hvila» 1838).

Digitized by Google

En ny samling skaldestycken utgaf han tillika med reseanteckningar under titeln *Blommorna vid vägen* (1841—46).

Han fullföljde i viss mån Karl Fredr. Dahlgrens linie, var en lofsångare af naturen, framför allt skogen, där han som jägare väl trifdes med bössa på axel. Hans idylliska diktning kännetecknades af en viss friskhet och älskvärdhet, väl stundom mildt melankolisk, stundom skalkaktig, men han hade, som Malmström i sin mycket erkännande anmälan i Frey framhöll, en viss benägenhet att lägga ut på bredden, hvarigenom man fick svårt att sammanhålla de strödda naturbeskrifningarna till ett koncentreradt helt. Hans diktning kan icke frånkännas en viss enformighet, så att det kunde sägas, att hans toner voro rena och klara som jägarhornets men också rörde sig inom ett lika begränsadt område som detta, hvarför han ock mindre lyckades i längre poem. Dess mera popularitet fingo ett par af hans smärre sånger eller rättare första stroferna af dessa, nämligen *Längtan till landet* (»Vintern rasat ut bland våra fjällar») och *Glad såsom fågeln,* hvilka tillhöra de aldra mest sjungna dikterna, tonsatta som de äro af Otto Lindblad, liksom serenaden »Ser jag stjärnorna» (med musik af Söderman).

Sätherberg berättar själf i sina lefnadsminnen, hurusom han, då han 1839 kom tillbaka till Lund, inbjöds af Bernhard Cronholm på en liten sexa tillsammans med Otto Lindblad, bröderna Strandberg och ännu en sångare, hälsades välkommen och öfverraskades med en nyligen af Lindblad tonsatt sång. Det var hans egen »Vintern rasat ut bland våra fjällar», som sedan, tillägger han blygsamt men sannt, »till följd af den hurtiga och vackra musiken blef en mycket populär studentsång».

Senare tillkom på uppmaning af prins Gustaf, hvilken skrifvit en melodi, hvartill han önskade ord, den likaledes utomordentligt populära *Sjung om studentens lyckliga dag*, hvilken 1852 sjöngs i Upsala af Allmänna sången såsom »ny» och sedan bevarat sin makt genom tiderna som uttryck för studentglädje.

Sätherberg fortsatte sin något diletterande poetiska verksamhet fram emot sin höga ålderdom och skref bl. a. en versifierad biografi öfver Linné, *Blomsterkonungen* (1879).

Andra Lundadiktare.

Lindblad satte äfven text till en annan uppsvensk lundensares visor. År 1842 kom nämligen **Gustaf Nyblæus** (f. 1816, öfverste, † 1902) såsom fäktmästare till Lund, där han fyra år senare utgaf diktsamlingen *Harposlag* med de ofta sjungna, välbekanta fosterländska sångerna *Dalkarlasång* (»Jag vet ett land») och *Studentbeväringsmarsch* (»Ur Ossians dunkla sagovärld») med den olyckliga, svårsjungna andra raden »Ditt Oscars namn emot oss klingar.»

Strandberg, Sätherberg och Nyblæus voro komna norr ifrån.

Bland Lundaskalder från Sydsverige hade Israel Tollin och Nils Lilja på sin tid namn om sig som begåfvade poeter.

Israel Tollin (f. 1803, präst i Skåne, † 1866) förestod som docent i flere terminer professuren i sitt ämne, ästetik, erhöll 1839 akademiens pris för en

Digitized by Google

dikt om Maria Eleonora och fick i Intelligensbladet beröm för smak och en viss »storhet i det lilla». Emellertid synas mig äfven hans bättre poem såsom de i antologier meddelade »Fadderkyssen» och »Slafven med frihetskokard» knappast röja större poetisk talang, och andra lida af formella brister, bl. a. orena rim. Man frestas tillämpa på hela hans diktning några ord som Rabe fällde i en kritik i Frey om poemet »Näktergalen och Skåningen», som skola representera poesi och prosa, att »näktergalen hade allt för mycket af skåningen».

Mer naturliga anlag visade då **Nils Lilja** (f. 1808, botaniker, klockarepräst † 1870), åtminstone när det gällde tillfällighetspoem. Han erhöll 1836 Svenska akademiens andra pris för ett skaldestycke »Menniskans åldrar» och utgaf 1842 *Sånger från Lundagård*, följd af andra samlingar. I en del af dessa dikter såsom »Bilden i källan» (»Flickan satt och såg sin bild i källan») och »Flickan i naturen» (»Flickan öppnade en morgon fönstret») imiterar han uppenbart Runebergs Idyll och epigram; i andra dikter, liksom i sin åskådning, var han Almquistian. Under senare tiden utgaf han utom naturvetenskapliga äfven populärfilosofiska och populärteologiska skrifter i radikal fritänkarriktning, starkt materialistiskt färgade.

Anders Johan Afzelius.
Porträtt från 1847.

Tvänne bröder **Johan** och **Anders Andersson** (den förre född 1820, † 1894 såsom biskop Växiö stift; den senare född 1822, † 1892 såsom medicine professor i Stockholm) väckte äfven uppmärksamhet som poeter. De utgåfvo gemensamt 1843 *Öfningar att formera våra pennor.*

Af dessa var under studenttiden Anders Andersson mest bemärkt. Särskildt framträdde han vid Talis Qualis' sida såsom Lundaungdomens målsman vid studentmötet 1845 (då han bland annat föredrog den vackra unionsdikten till Norge *De tu*, sedan kallad *Brödrarikena*); efter Strandberg öfvertog han dennes roll såsom studenternas poetiske tolk, bl. a. vid Tegnérstodens aftäckande. Han visade ock sympatier för den samhörighet mellan studenter och handtverkare som denna tid framträdde i bildningscirklarne (»Handtverkarens visa»). Han ägnade sig senare med stor framgång åt sitt läkarekall såsom obstetriker och lade lyran å sido, men minnena af hans ungdomstriumfer föranledde hans inval i Svenska akademien 1875 — framför Snoilsky och Rydberg! — hvilket val framkallade mycket skarp kritik och åtskilligt skämt och som för öfrigt den försynte mannen ursprungligen själf afböjde.

»Afze».

En mera egendomlig och oregelbunden natur var **Anders Johan Afzelius**, signaturen Afze, den ende af 1840-talets Lundadiktare som vid 1848 års danska krig gjorde allvar af löftena och utbytte boken mot svärdet.

Han var född 1817 i Alingsås, brorson till Arvid August Afzelius och son till den Tullia Brun, som lärt sin svåger melodien till »Neckens polska», och vid hvilken sonen synes varit varmt fästad. Han studerade några år i Lund, där han tillhörde Otto Lindblads sångarkrets, och utgaf år 1845 en diktsamling

Digitized by Google

Vår-Minnen, där bland annat två af Lindblad tonsatta dikter påträffas, nämligen *Erotisk fantasi* (»O, mitt bröst af tjusning bäfvar») samt den än mera sjungna *På insjön* (»Gröna julle, halka lätt på vågen»). Af andra dikter i denna samling märkas den sympatiska *Studentvisan* (»Jag är så glad, så fri, så ung»), *Studentens julafton* (»Två ljus på bordet. Annars är min cell med ett belåten») samt den egendomliga *Trashanken* där man finner en fin skildring af den förfallne luffarens kärlek till modern i strofer som dessa:

»Men blir till slut mig landsvägen för tråkig,
Och kungliga polisen alltför bråkig,
Jag vet ett gammalt bröst, men ömt,
En Moders — töcken är i hennes sinne,
Af världen har hon kvar ett enda minne —
En Son — mig har hon aldrig glömt.

Hon har så lugnt på stilla fattighuset;
Visst sakna själ och öga himlaljuset,
Med mig hon vet ej hur det är,
Och det är godt, ty annars jag ej kunde
Gå till den gamla, ej så ondt jag unde
Den enda, som mig nu har kär.»

Afzelius hade tagit kameralen, lämnat Lund och vistades som extra ordinarie i hufvudstaden, då 1848 års krig utbröt, i hvilket han deltog med heder, blef premierlöjtnant och Dannebrogsriddare.

Efter krigets slut utgaf han 1850 *Frids- och stridsbilder*, där vid sidan af idylliska skildringar äfven politiska dikter och krigsstycken förekomma, bl. a. en bittert ironisk blick öfver hur rätt och sanning segra öfver allt i Europa (skrifven 1849 på Als) samt »Den frivilliges sång» som börjar:

»Det gäller! vänner pröfvas i nöden. —
Bröder! Eden vi lösa med lust,
— — — — — — — — — —
Och därför vi kommo till slut»,

hvartill han fogat en elak not af sättaren: »Ack! herre, huru många? En skämtare sade vis-à-vis Ridehuseden: där svuro de bort sig innan de blefvo ämbetsmän.»

Senare utgaf han ett urval af äldre och yngre dikter *Ur herbariet* (1863).

Afzelius var en i hög grad originell personlighet, med smak för underliga upptåg. Han blef vid 1850-talets midt befordrad till tullinspektör i Simrishamn. Angripen af en flerårig sjukdom, afhände han sig 1865 lifvet med ett skott i hjärtat.

Jämte A. J. Afzelius hade äfven en annan sydsvensk skald deltagit i den danska fejden. Hans röst hade icke hörts i den skandinaviska kören men han gick med då det gällde och fann hjältedöden efter ett eljes förfeladt lif.

Sommelius.

Det var **Gustaf Lorentz Sommelius**, som skald känd under namnet **Beppo**.

Han var född den 19 oktober 1811 i Mörrum i Blekinge, son af en kyrkoherde af gammal skånsk lärdoms- och prästsläkt, blef 1829 student i Lund, tog

Digitized by Google

juridisk examen och tjänstgjorde som notarie på landet, då han plötsligen 1831 afbröt den civila banan och begaf sig till Karlberg för att blifva militär. År 1834 ingick han som fänrik vid Älfsborgs regemente, befordrades 1837 till löjtnant, var bosatt i Borås en följd af år. 1839 började han offentliggöra dikter i den radikala och liberala prässen (Göthen, Freja, Aftonbladet) ofta med tendens i tidens frågor (så bl. a. i Strauss-striden mot Svenska Biet, stridsdikter mot aristokratien och prästerskapet m. m.).

Först 1846 utgaf han två diktsamlingar *Vallmoknoppar, plockade på steppen, af Beppo* samt *Silhouetter, klippta i papp, samlade af doktor Dulcamara.*

Sommelius var en olämplig officer i fredstid; ständigt i ovänskap med öfverordnade, var han ock nyckfull och ojämn i behandlingen af manskapet. I hög grad excentrisk till sin natur ökade han sin oro genom utsväfningar, som han besjungit i sensuellt lidelsefulla strofer. Då han kom i allt spändare förhållande till sin regementschef, begärde han permission och begaf sig utrikes att söka hjälp hos en farbroder i Nantes. Detta hopp slog fel, han återvände hemåt och insjuknade i Köpenhamn.

Det var 1848. Det slesvigska kriget hade utbrutit. Sommelius anhöll om tillstånd att däri få deltaga, sedan han hos Fredrik Barfod begärt en historisk utredning af slesvigska frågan och på hans ord gick han ut, »men skulden är din» — sade han — »om jag går på orätt väg».

Han hade för öfrigt i sitt skaldskap i motsats till sina liberale meningsfränder uppenbarat sig såsom en älskare af kriget för dess egen skull:

»Lefve kriget! Må dess flamma
Evigt brinna, jämt densamma,
Och dess aldrig släckta bloss
Ständigt fladdra öfver oss!»

Han njuter af att skildra krigets gräsligheter och låter i en dikt om marskalk Ney denne säga:

»Med mänskokött jag luftens korpar gödde».

Han utbrister i »Tonnerre» helt rått:

»Folk som får på slaktarhuset
Låg och flämtade i gruset;
Det blef fan till korfkalas!
Hjärnor slogos in som rutor,
Trossen sam i blod som skutor,
Knotor krossades som glas.»

Och i »Hussaren Riego» heter det:

»Dock klyfde vi skallarna på dem bastant,
Så hjärnorna sprutade, det mins jag grannt.»

Hans krigarfröjd blef likväl kort.

Den 2 juni 1848 tågade han ut i striden. Den 4:de var han på Als. Den 5 juni stod han vid Sundeved i spetsen för en afdelning af femte infanteribataljonen, träffades af en fientlig kula och var efter några timmars svåra plågor

Digitized by Google

död, tillika med tre andra svensknorske frivillige, Leijonhufvud, Lundbom och Lövenskjold.

Den popularitet han icke vunnit under lifvet kom honom efter döden till del —

»Hans sköna drapa var en död med ära
Och dubbla lagrar ses hans minne bära.»

Sommelius var en Byronian, den mest utpräglade i vår litteratur. Icke endast som skald, äfven som personlighet. Man är då man läser hans dikter benägen anse att hans »världssmärta», hans öfverhöfvan »demoniska» pose, hans vilda bedyranden äro något tillgjorda, anlagda såsom ett mode; det är hans tragiska död som gifvit en starkare trovärdighet åt de mörka stämningsorden.

Det ligger åtskillig romantik i Sommelius' diktning, liksom i hans stora förebilds; men denna romantik har intet eteriskt eller mystiskt, den är snarare befryndad med den gamla 1700-tals skräckballaden eller med den senare romantikens hemskhetsskildringar. Dock äfven hos Byron — i Don Juan-diktens framställning af skeppsbrottets fasor — kunde Sommelius finna befryndade motiv till sin makabra skildring af de måltider som fiskar, maskar, grodor, ödlor, sniglar och ormar göra sig af den sköna Laurettas lik, där hon ligger:

»På en brudsäng, djup som natten,
Bäddad i lagunens vatten,
Vaggad af delfinerna.»

Men visserligen drifver Sommelius detaljskildringen till äcklig kontrast mot den lefvande Laurettas skönhet.

I det hela rör sig hans diktning med förkärlek mellan de båda polerna sinnlig vällust och död och är i det afseendet icke alldeles utan släktskap med den store svenske sinnlighetsdiktaren och dödsträngtaren, Stagnelius, så vidt skilda de än äro i formbildning.

Med förkärlek skildrar Sommelius sinnesoron, han är en sångens flibustier, en korsarnatur, som älskar att storma framåt i krig, på haf, i vilda njutningar för att döfva oron. Åt denna oro har han gifvit uttryck i dikter som bäras af fantasiens flykt. Kraftigast, mest inspirerad framträder denna poesi i rent subjektiva skaldestycken som *Conrad*, *Rodrik*, *Bravon* samt den af Körners »Schwertlied» inspirerade *Svärdssång*, äfven kallad *Rudolf von Wildheim*, med dess ståtliga uppslag:

»Jag kysser dig, blixtrande klinga.*
På valplatsen skola vi svinga,
I ringdans, du, döden och jag!»

* En variant: »O, hell dig, min blixtrande klinga!»

Digitized by Google

och dess bekännelse:

»Ej makt gaf mig ödets gudinna,
Ej skatter — och till älskarinna,
O sköldmö, hon gaf mig blott dig.
Men rosorna, som skulle smycka
Din brudkrans, de, liksom min lycka,
Slå ut blott och blomma i krig.»

Det är endast sällan man kan anföra några så pass formellt fulländade stycken af Sommelius.

I allmänhet är hans versbehandling mycket svag, han är såsom versifikatör en ren dilettant, bl. a. har han en olycklig benägenhet att upptaga det Kellgrenska maneret att rimma på obetonade artikeländelser, hvilket kunde gå för sig i mera humoristiskt färgade dikter men icke i allvarliga; upprepade i oändlighet verka dessa rim i hög grad tröttande. För att få dessa rimändelser bildar han dessutom stundom nya pluralformer af neutra såsom »benena» o. d. (en deklinationsform som mot sekelslutet en vida mera betydande skald, Levertin, också odlade, icke till sina dikters förmån). Metern är ofta felaktig; obetonade stafvelser betonas och tvärtom.

Äfven dikternas komposition lider af stora svagheter, af oklarhet och bredd. Däremot är Sommelius stark som skildrare; och om det är romantik i hans kynne, är det förvisso realism, ja naturalism i hans skildringskonst. Det kan ifrågasättas om någon af tidens skalder i det hänseendet gått så långt som han; det finns rent af något förstrindbergskt i den dristighet, hvarmed han här griper uttrycken.

I hans satirer »Silhouetter klippta i papp af doktor Dulcamara», hvari Sommelius ganska närgånget lärer skildrat bestämda personer, träffar man starka saker, och i de allvarliga dikterna finna vi hurusom han icke skyr fasansfulla, men onekligen målande uttryck.

För drastiska talesätt ryggar han icke:

»Alltid när det välling rägnat
Var min sked i helvete.»

Icke heller väjer hans något robusta erotik för så påtagliga uttryck som detta:

»Vi ha rendez-vous på höskullen
Med allt, som bär kjortel och säck i kvarter,
Och långkyssar får man, om ingenting mer,
Tills mulen blir hudlös och svullen.»

Digitized by Google

Viktor Rydberg, på hvars korsarsång Sommelius' diktning icke varit utan inflytande, har ägnat honom en förstående karaktäristik. Efter att ha framhållit hans inbillningskraft och känsla men ock den stötande hårdheten i hans form anmärker Rydberg, att hans poetiska ådra liknar en öfver fjällarnes branter nedstörtande älf, som ej låter kristallisera sig till is, icke låter binda sig till något fast och plastiskt gestaltadt, men hvars vattenfall, upplöst i idel droppar, ändock har sin form, just den som bäst motsvarar den otyglade kraft, som utgör dess väsende.

* * *

Den mest betydande politiske diktaren vid sidan af Pansarsångaren, tillika en af tidsskedets främste realister, var den några år äldre, i publicistiska och politiska värf förfarne **Oskar Patrik Sturzen-Becker*** — Orvar Odd — som själf i en sång kännetecknat sig såsom tillhörande »frihetens försmådda sångarätt». Sturzen-Becker.

Hans betydelse som publicist, litterär följetonist, ifrig främjare af den skandinaviska politiken har förut omtalats (IV: I, 123—30). Men jämte detta var han poet och om än den stora allmänheten kanske mera kände och uppskattade den spirituelle följetonisten Orvar Odd, har han gjort en fullt så viktig insats i vår litteratur såsom diktare. »I grund och botten» — skref Talis Qualis vid hans bortgång — »var han skald; som sådan började han och lyktade han och med honom ägde det egendomliga förhållandet rum, att skaldeådran började flöda som stridast och klarast vid den ålder, då den hos andra börjar sina ut.»

Vi minnas att Sturzen-Becker, som var född 1811, vid 21 års ålder kom från Upsala till hufvudstaden som »ung man i verken» och att han ett par år senare kastade sig in i publiciteten, först med sin egen lilla litterära farkost »Arlekin» och sedan 1834—44 såsom högt skattad medarbetare i Aftonbladet.

Han gjorde ock nu sina lärospån såsom diktare. Han började som efterklangspoet. År 1831 utgaf han en romans, *Romarsköldén*, som var den rena Tegnéromskrifningen och som t. o. m. renderade honom den oartigheten från hans blifvande organ Aftonbladet, att han tycktes vilja göra Assar Lindeblad rangen stridig som »den förste Tegnérefterhärmaren». Den sångcykel, *Veidi Alf*, för hvilken han 1832 hembar ett af akademiens mindre pris och som tre år senare trycktes i Vinterblommor,** är likaledes en afkomling af den Tegnérska Frithiofssaga-stilen, ett »götiskt» poem, som dock äfven synes mottagit direkt påverkan från fornnordisk diktning. Äfven andra poem i Vinterblommor under dessa år af märket Szr (»Seglarens hem», »Vikingens höstsång», »Hjalte», »Amor med turturnäbben», »Den hemkommande älskaren») äro efterklang. Poetiska förstlingar.

* Han skref sig Sturtzenbecher till 1855, då han ändrade namnet.

** Den är alltså icke otryckt som Ljunggren och efter honom flere andra författare uppgifvit.

Digitized by Google

Så småningom börjar dock en annan ton förspörjas; i en dikt *Man ur huse* från 1837 möter man första gången den anda från 1830, som Sturzen-Becker senare besjungit. Och under Crusenstolpeorolighetерna utsänder han några »fria flygblad», *Stormfoglarna*, som bl. a. innehålla den bekanta parodin på Körners »Lützows wilde Jagd», »Sång till de Braheska dragonerna».

Det är dock egentligen efter besöket i Paris som Sturzen-Beckers diktning utvecklar sina nya egenskaper, dels politiskt stridbar, dels realistiskt genremålande.

Det nya programmet förkunnas i de 1839 och 1840 tryckta årgångarne af kalendern Vinterblommor för 1840 och 1841, där poemen f. ö. ej längre signeras »Szr» utan »Orvar Odd». I de af honom utgifna tidningarna Bazaren (1841) och Liten lefver än (1843) samt i Snöflingan för 1842 och Vinterblommor för 1843 meddelas andra poem af samma art och till sist sammanför han 1844 i diktsamlingen *Min fattiga sångmö* gammalt och nytt.*

»Min fattiga sångmö».

Titelvignett till »Bazaren».

Politiska dikter

Bland dessa dikter äro en del — de som samlats under den samfälda titeln *Vive la liberté!* — politiska tidsdikter, väl närmast påverkade af de »ungtyske» skalderna.

I ett par af dem möter man en något billig, sentimental skildring af den lott, som bjudes frihetsskalden i motsats till dem, som sjunga svärdets eller de skönas lof; — han får nöja sig med en fattig kvinnas tår (»De trenne skalderna»); i en annan (»Till en politisk vän») skildras vemodigt hurusom friheten ännu ej vunnit en handsbredd jord i Europa, hur mycket blod som än runnit; dessa och andra dikter äro afgjordt afkomlingar af den tyska frihetspoesi, som kallats »vormärzlich».

Några af dessa frihetssånger äga dock en mera individuell karaktär såsom den käcka maningen *Till de unga:*

* I Vinterblommor för 1840 (tr. 1839) läsas: »De trenne skalderna» och »Till de unga»; i Vinterblommor för 1841 (1840) »Fjäriln utanpå rutan», »Vid Jungfernstieg», »Ett pariserkafé»; i Bazaren 1841: »Ett äfventyr», »I vindskupan», »Tvärs öfver gården», »På balen», »Blommans klagan», »Versailles»; i Snöflingan för 1842 (1841) »Tomtarne»; i Vinterblommor för 1843 (1842), »En usling på en trappa», »Sotarens visa», »I maj»; i »Liten lefver än» flere af de förut meddelade samt »Som liber studiosus», »Den oefterrättlige», »På slaget», »Till en politisk vän», »Aprilskämt», »En elegi», »Louis Blanc», »Nordens förening», »Luna», »Den striden jag älskar» jämte några tolkningar från Herwegh, af hvilka exempelvis den af »Sången till hatet» synes mig öfverlägsen Talis Qualis'.

Digitized by Google

»Hissa ditt segel och skjut ifrån stranden,
Tankens omätliga världshaf att plöja,
Kasta dig ut uppå vinst och förlust!
Endast den fega och hopkrympta anden
Älskar i storm vid sitt ankar att dröja,
Följa i stiltje med åran sin kust.»

eller *Den striden jag älskar,* dikten om den gamle, som håller sonen tillbaka från striden, då han tror det gäller konungarnes inbördes fejder, men manar honom att gå ut, när krigsropet bjuder strid mot tyrannernas liga, då friheten gryr för fattigmans tjäll: »Den striden jag älskar, den saken är vår!»

Mest egenartadt bland dessa poem är det rent personliga *Som liber studiosus* (senare kalladt »År 1830»), som skildrar den verkan Polens resning utöfvade, när det unga Upsala väcktes till frihetskärlek, medan professorerna sutto helt trankila, läste kyrkofäder, skrefvo romersk vers, ritade trianglar och stekte äpplen i sin kammare.

Men dessa politiska tidsdikter utgjorde blott den ena gruppen. Därbredvid och nog så viktig fanns en flock smådikter, samlade under rubriken *Keepsake,* i hvilka skalden bjöd realistiska genrebilder, stundom en smula känslosamma, ej sällan med humoristisk, satirisk eller ironisk spets. I »Arlekin» hade det försmädligt talats om ogräs och parasitväxter från Tysklands litterära afskräden och bl. a. hade härvid en viss »Heyne» nämnts. »Arlekins» redaktör hade numera funnit behag i dennes diktning och framför allt hade han valt den Heineska genredikten med dess lätta lekfulla vers, obesvärade hållning och spirituella slutvändning till förebild. Inflytandet från honom är omisskänneligt; dessutom torde kunna nämnas en afgjord smak för kontrastverkan, som minner om den bizarra franska nyromantiken med Hugo o. a., liksom säkerligen äfven samtida fransk lyrik i andra afseenden spelat in.

Realistiska genrebilder.

Bland dessa genrebilder må exempelvis nämnas *Vid Jungfernstieg* — dikten om den vackra Vierlandsflickan, som förgäfves bjuder ut sina blomsterkvastar åt Hamburgs värda borgare och deras damer — eller *Ett pariserkafé* om den utsvultna harpspelerskan, som kväder sina sånger inför gäster, som mätta sig med tryffel och kapuner, eller *En usling på en trappa* om den fattige älskaren, som krälar fram till trappan för att se en skymt af sin forna älskarinna, den afgudade aktrisen Zoe, som omfjäsas af beundrare, en typisk kontrastdikt, eller den älskligt lekfulla *Tvärs öfver gården* eller en situationsbild som *Versailles,* där diktaren drömmer sig tillbaka till »l'ancien régime».

Men stundom vidgar han ramen för sina situationsmålningar och i tre små följetonger på vers gör han de första greppen i den förtäljande diktning, som han mot slutet af sitt lif med förkärlek skulle odla.

Småberättelser på vers.

Digitized by Google

Det är *Flagioletta* — novellen om Malibran, som lämnar triumferna för att återvända till sin Papageno; *Dissonanser*, en något romantisk historia om Anemone och hennes förförare, och till sist *Memento hominem* (= *16 mars 1792*) om harpspelaren, som varnande spelar revolutionens nya toner för Gustaf III strax innan denne beger sig till maskeraden, en romantisering af Liljehorns bekanta varning, där historiska detaljskildringar något vårdslöst sammanblandats med fantasier nästan som i Almquists »Drottningens juvelsmycke».

Den skald som här framträdde var ingen alldagspoet; väl hade han påtagit sig den »nya tidens» modedräkt, men han rörde sig däri med sällsynt ledighet och förfogade både öfver känsla och kvickhet, ehuru hans smak icke var säker och han lätt kunde ofrivilligt bryta stämningen med något falskt grepp.

Diktsamlingens mottagande.

Det mottagande denna diktsamling rönte var föga ägnadt att uppmuntra författaren. Man tog ganska hårdt på den följetonist som vågat sig inom Apollos landamären.

I Dagligt Allehanda, som trots den liberala samhörigheten icke såg den stygge Aftonbladsföljetonisten med blida blickar och som redan förut förklarat sig »icke ha haft någon särdeles stor aktning för O. O:s författarskap», infördes den 14 aug. 1844 en med -g- signerad insänd artikel, där »Min fattiga sångmö» våldsamt nedgjordes.

Orvar Odds sångmö — hette det — vore verkligen så fattig, åtminstone på poesi, som någon af det slaget numera kunde vara. Han ägde en viss fyndighet men hvarken snille eller fantasi. »Denna föregifna sångmö har aldrig druckit ur Hippokrenen, aldrig smakat en frukt på Parnassen, hon är så fattig att hon ej ens förmår skaffa sig egna kläder utan måste som andra behöfvande kasta sig i armarna på en schackrande Germano-Judæus, hr Heine, i hvars blankvers (?) hon styr ut sig med god smak.»

Den »hufvudstadston», som kännetecknade denna sångmö, pekade hvarken tillbaka till Horatius, ty hon saknade humor och världsåsikt, eller till Eugène Sues Goualeuse eller Rigolette, ty hon vore lika främmande för den förras svärmeri som för den senares oskuld och skälmska naivetet; nej hennes hufvudstadsbildning röjde sig egentligen däri, att hon aldrig tycktes ha varit på landet, icke ha sinne för natur, friskhet, oskuld.

Diktaren vore ingen Tyrtaeus, ty friheten sjönges ej af kringvandrande harpspelare och gatsångare och känslan af frihet vore icke ren och varm om den ej vore förenad med känsla för Gud, mänsklighet och fosterland; lösryckt därifrån vore den blott en tom, ihålig form. Recensenten drifver gäck med det sätt, hvarpå entusiasmen för Polen tagit sig uttryck i »Liber studiosus» i st. f. att uppelda till någon högstämd sång, och han uppställer som motsats till denna frihetspoesi Schillers »Wilhelm Tell», Delavignes »Messéniennes» och Wallins »Washington». Äfven är recensenten omild mot de »insyltade sötsakerna» från Bazaren, som bjödos salongsdamerna, hvilka likväl funno dem äckliga och något gamla och torkade, där de af sångmön serverades i en låda med påskrift »Keepsake».

Äfven Sturzen-Beckers »fria vers» klandrades.

Digitized by Google

Redaktionen af Dagl. Alleh. fann visserligen uppsatsen »tämligen sträng» men dock »i det hela träffande» och den förklarade ytterligare, att »den pretentiösa tonen hos åtskilliga yngre poetaster, det maniererade i deras produktion och den öfverhufvud materiella tendensen af deras s. k. poesi väl förtjänade att något framhållas och gisslas».

Väl så mycket som detta angrepp torde dock den nonchalance harmat Orvar Odd, som den förnämare Upsalakritiken visade då den, så vidt jag kunnat finna, icke ägnade »Min fattiga sångmö» någon annan uppmärksamhet än att i Intelligensbladets öfversikt af 1844 års litteratur det yttras, att den tungsinthet som hållit på att angripa den svenska skaldekonsten nu åter vore på god väg att upplösa sig i den humor som andades genom v. Brauns och Orvar Odds lyror; men den senares »Min fattiga sångmö» nämnes blott i förbigående.

Malmström hade ock något år förut i bref till Bergman yttrat sig försmädligt om »den väderhanen O. O.».

Saken var nog den, att man hade vant sig att betrakta Orvar Odd som en glad skämtare — ej minst såsom kritiker — och att man hade svårt att tro, att den herrn, som satt

»hos Davidsons vid Slätten,
på flustret med cigarr i mund»,

talade sannt, när han förklarade att »diktens morgon för hans inre grydde». Man är — särskildt i Sverige — föga benägen att taga trefligt folk på allvar.

Det fanns dock en kritiker af rang, som med värme framhöll Sturzen-Beckers betydelse som skald och det fastän de stodo i olika politiska läger. Det var den mera realistiskt anlagde Karl August Hagberg, Sturzen-Beckers gamle skol- och akademikamrat, med hvilken han i Upsala täflat i vittra idrotter.

I »Studier, Kritiker och Notiser» ägnade Hagberg en sympatisk anmälan åt Orvar Odds diktsamling.

Man hade, skref han, gjort dennes sångmö vida mindre rättvisa än hon förtjänat. I sådant afseende hade han allt skäl att kalla henne »min fattiga sångmö». Men i annat afseende icke. Han vore en rik poetisk natur och behöfde icke träda tillbaka för någon af sina medtäflare. Orsaken hvarför han icke vunnit det allmänna skaldeanseende, som han verkligen förtjänade och som han en gång komme att vinna, vore troligen att söka dels i det svenska lynnets allmänna partisinne dels i hans eget partisinne. Ty utrustad med poesiens härligaste gåfvor, använde han ofta dessa gåfvor på vittra jakobinska deklamationer. Det vore icke konungatyranner utan opinionstyranner, som i våra dagar den sanne frihetsvännen hade att kämpa emot. Hagberg kallar »Flagioletta» ett litet mästerstycke, berömmer särskildt »16 mars 1792» och »Vid Jungfernstieg» samt aftrycker ett par smärre stycken.

Digitized by Google

Hagberg framhåller såsom det karaktäristiska för Orvar Odds sångmö, att under ett småleende, som man nästan kunde kalla förföriskt, låta en djup melankoli framskymta.

Det var ock i Sydsverige, som Sturzen-Becker fann det vänligaste mottagandet.

Sturzen-Becker i Lund.

När han efter den tunga äktenskapliga sorg, som drabbat honom i slutet af 1844, kom till Lund, beredde det honom, enligt hvad Gustaf Ljunggren berättar, ett synbart nöje, när de unge ägnade sin hyllning icke minst åt skalden Orvar Odd. Och hos sin förre medarbetare i »Liten lefver än», Talis Qualis och hans vänner fann han ock genklang för sina politiska sympatier. När han därför missmodigt betraktade vissa antiliberala företeelser hos 1844—45 årens riksdag, kunde han utbrista:

»Det finnes andra kårer
Än parlamentets lilla tropp.
I Academias lunder
Ett annat Sverige växer opp;
På dessa legioner
Vi ställa må vårt hopp.»

För denna unga trupp och dess önskningar, särskildt hvad angick den skandinaviska saken, blef nu den något äldre sångaren en varmhjärtad tolk, hvars diktning visade sig mindre braverande än meningsfrändernas i Upsala och Lund.

Tidsdikter under 1840-talets senare hälft.

Under senare hälften af 1840-talet är Orvar Odds skaldskap mest »tidspoesi», det är företrädesvis tilldragelser i den politiska världen, som locka honom att till omväxling med de politiska ledarne äfven använda versen i några *Krönikerim*, som han jämte enstaka *Aquareller* (äldre och nyare genrebilder) 1850—51 hopförde i den lilla tidskriften »Orvar Odd, samlade följetonger på prosa och vers».

Han besjöng 1846 Polen och dess revolutionärer, han ägnade i juli 1849 Kossuth ett *Eljen*, men måste en månad senare tolka sorgen öfver Ungerns fall och öfver att Europas genius än en gång måste böja nacken under ödets ok:

»När skall härnäst ett under ske igen
Och tiden resa sig mer stark än förr
Och kalla kring sig sina trogna män,
Spränga för friheten dess fängseldörr?»

Framför allt strängade dock skandinavismen och Danmarks sak hans lyra, i synnerhet åren omkring 1848, än till en *Skandinavisk nattvandrarsång* (1847), än till ett *Lycka till, Dannebrog*, än till direkta eller indirekta maningar åt Sverige att stå bi, så i *Den svenske krigaren:* »Han satt uti fred så många år, den gamle karolinen» och i den ironiska *Till en fantastisk vän* från en politikus:

Digitized by Google

»Och om det brinner i grannens knut,
Att hjälpa — det »lönar» så sällan!
Häldre blunda och tacka din gud
Att vattnet ligger emellan!»;

än åter till besjungande af stupade svenske frivillige eller till firande af danska bragder. Det kan nog hända, att en eller annan reminiscens från Runeberg klingar fram såsom i »General Rye» från »Löjtnant Zidén» eller i »Stormen på Fredriksstad» från »Sandels».

Nu tillkommo äfven några *minnesrunor* öfver bortgångne, en diktart, hvari Sturzen-Becker särskildt skulle lyckas, tack vare styrka och fyndighet i karaktäristiken samt, där så fordrades, en varm hjärteklang. Det gällde nu *Tegnér*, *Geijer*, den gamle stridskamraten *Anders Lindeberg* och *Oehlenschläger;* särskildt uppenbarar minnesrunan öfver »Frithiofs minestrel» den sympati, som tjusat den unge Sturzen-Becker och ställt honom i hans led, medan dikten öfver Geijer ger en lefvande situationsbild från dennes besök i Köpenhamn bland sångare och studenter.

Inflytanden från Winther och Byron.

En starkare håg för diktning, oberoende af tidshändelser, torde kunna dagtecknas ungefär från midten af 1850-talet; mot slutet af detta årtionde tager den sig allt rikare uttryck. Det är härvid särskildt två skalder som sporra Sturzen-Becker till efterföljd: Kristian Winther och Byron, hvars episka dikter nu genom Talis Qualis blefvo införlifvade med svensk litteratur, hvarigenom Sturzen-Becker fick förnyad anledning att sysselsätta sig med dem. Äfven Paludan-Müllers präktiga »Adam Homo» (1841—48), som ju är formellt beroende af Byron, har säkerligen påverkat hans berättande diktning.

Åt Winther hade han 1847 i »Nordljuset» ägnat en längre uppsats och därvid betonat, att denne skald valde ämnen icke för förmaken eller ur förmaken, utan folkliga ämnen, som eljes den rimmade poesien försmått, och att han i sin stilistiska framställning uppfyllt krafvet att finna det enkla utan att falla i det triviella.

En sak, som särskildt intog honom hos Winther, var dennes sinne för landskapets skönhet och dess tolkning i enkla, naturliga uttryck så som anstod det »äkta jordens barn», hvilket Winther var (G. Brandes). Detta exempel blef af betydelse för Sturzen-Becker. Liksom han i prosauppsatser förträffligt skildrade »svenska landskap», så kom hans nyvaknande sinne för olikartade bygders karaktär äfven poeten till godo och hans naturscenerier intaga, enligt hvad Cecilia Bååth-Holmberg med all rätt påpekat, ett ensamstående rum i den samtida svenska dikten. Så i *Sulitelma*

Digitized by Google

(från 1855), som kallats vår första fjällsång och som på samma gång den skildrar fjällens natur ger uttryck åt en svensk-norsk föreningskänsla, så i dikten *Norges fjelde*, så i några Skåne-dikter från 1860-talet, där särskildt den skånska naturens egenartade skönhet gått upp för Orvar Odd, Stockholmsbarnet, och i honom vunnit en af sina tidigaste besjungare, senare följd af infödde

O. P. Sturzen-Becker.
Ur »Nordstjernan» 1846.

skildrare både i dikt och måleri. Men detta natursinne uppenbarar sig ock mångenstädes i hans förtäljande dikter, där han gärna dröjer vid naturscenerierna.

Orvar Odds skaldskap hade, som tiden gått, fått en allt mer realistisk hållning, åtminstone hvad angår diktens poetiska gestaltning, äfven när fortfarande ett eller annat romantiskt eller romaneskt motiv upptagits.

I ett slags programdikt *Verkligheten till fantasien* (1862) bjuder han den romantiske fantasiskalden — en del af sitt eget jag — farväl i dessa ord:

Digitized by Google

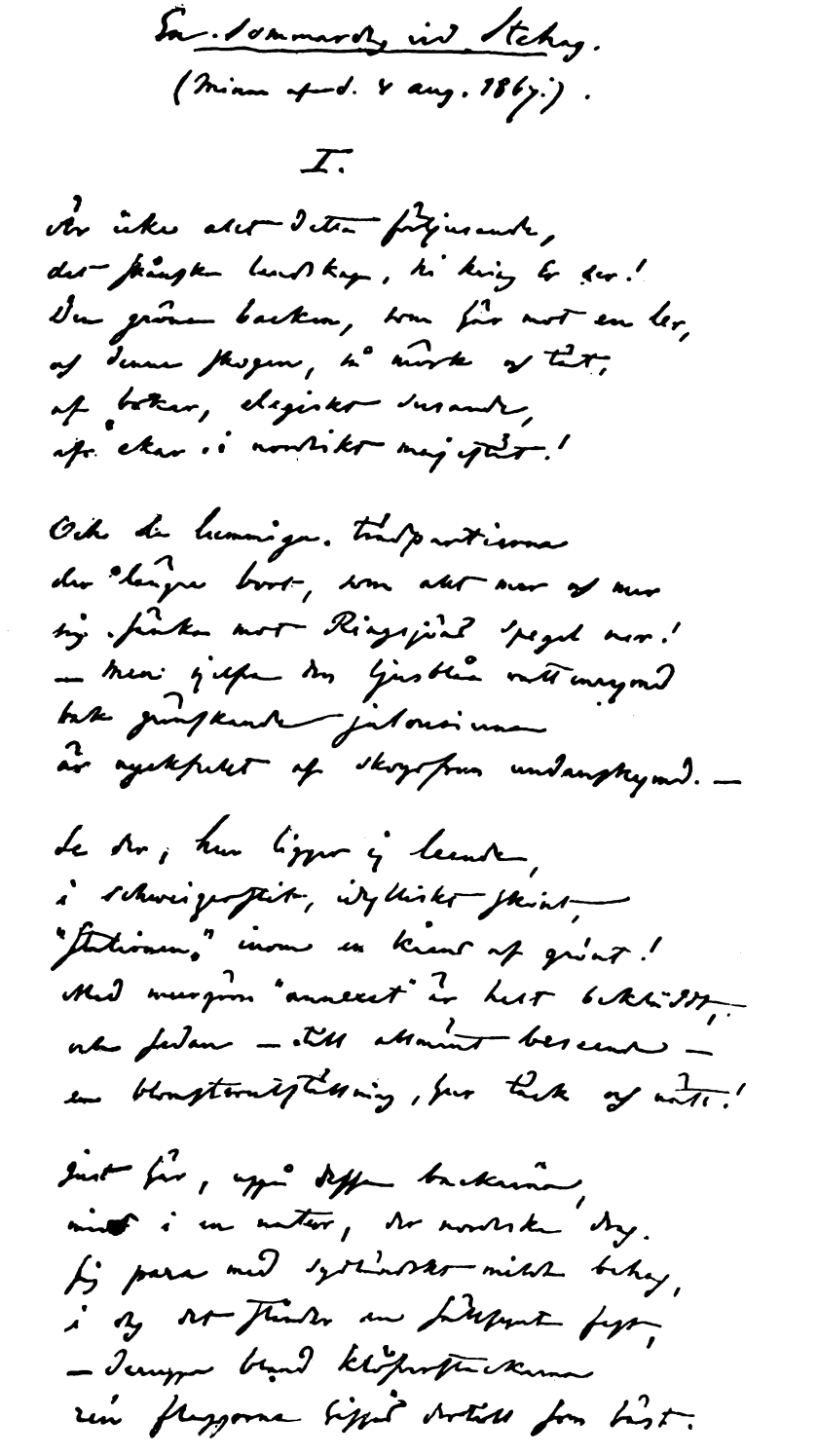

Autograf af O. P. Sturzen-Becker från 1867.

Digitized by Google

Digitized by Google

»Med luftigt sinne, vingad häl
Du himlens rike tar,
Jag, tidens barn af all min själ,
Jag blir på jorden kvar.
— — — — — — — — — —
Jag vandrar på den hårda mark
Och sjunger för mitt folk
Med stämma ljudelig och stark,
Idéens bud och tolk;
Jag delar mänskans lust och sorg
Och vid dess sida går
På karnevalens glada torg,
I nödens tysta vrår.
— — — — — — — — — —
Jag trifs ej i din trolldomsring,
I evigt drömmeri,
Med ögat vill jag se mig kring,
Med handen gripa i;
För mänskor jag på jorden här
Ett Gimle bygga vill,
Och sången blott mitt verktyg är,
Min murarslef därtill.»

Äfven i metriskt afseende tog hans diktning ett steg åt realism och detta till åtskillnad äfven från andra verklighetsdiktare. Utan tvifvel har här, jämte Heine, framför allt Winther (man märke dennes »Træsnit» och »Hjortens Flugt») tjänat som förebild. Sturzen-Beckers rytm blir allt friare och närmar sig talet och han frångår härvid de strängare normer, som ägt kurs i vår högre poesi alltsedan 1700-talet. Denna nyhet i Sturzen-Beckers vers tyckes ha stött den stora allmänheten och minskat hans popularitet. Man fann hans vers föga harmonisk. Han, som själf vågat tala om »knaggligheten» i »Kung Fjalar», fick (1849) af P. Wieselgren höra, att hans »sångmö vore egendomligast men visst ej skönast i knittelvers, hvilken ej sällan erinrade om åkning i s. k. rapphönor utåt ojämn väg, där stjälpning hotade utan att likväl följa». Metrisk förnyelse.

En af våra främsta auktoriteter på detta område, Sylwan, räknar emellertid en ny period inom den svenska verskonsten från Sturzen-Becker, som trots motviljan mot friare rytm fortsatte experimenterandet. Adertonhundrasextiotalets signaturpoeter »vandrade på de äldre banade vägarne» (dock med undantag för Bäckström i dennes dramatik), men Bååth och sedan yngre diktare ha »inslagit på hans brantare stigar», som slutligen ledde fram till Fröding och Karlfeldt.

En annan egendomlighet, som han delade med Strandberg, var förkärleken för egenartade, något öfverraskande, stundom litet okynniga rim, som voro på modet hos Byron, hos Heine, Freiligrath, väl ock hos Paludan-Müller; häri utvecklade han verklig virtuositet.

Det var omkring 1860, efter alla missräkningar på politikens och publicitetens fält, som han åter helt samlade sig kring sin gamla kärlek: vitterheten. »Samlade arbeten».

»Jag har en gång velat vara med »händelserna» — skref han 1863 till sin kære vän och tidtals trätobroder S. A. Hedlund —, »jag har offrat allt för mycket på denna fixa idé, nu måste jag taga det försummade igen och genom flit åt annat håll arbeta bort det tämligen sura minnet af snöpligt bedragna förhoppningar.»

Digitized by Google

Det är samma känslor som taga sig uttryck i den präktiga dikten *En vandrande harpspelare:*

»När han var trött af stegen på landsväg och hed
Och middagsvärmens tunga tryckte hans hufvud ned,
Hans vana då och hans tröst det var
Från unga dar
Att fatta sin harpa och att dikta sig en sång.
Med nyfödd kraft han började därefter igen sin gång.»

Redan innan han — 1863 — lämnade Köpenhamn för att tillbringa sina sista 5 år på den svenska sidan af sundet i sin »Villa Canzonetta», hade han börjat utgifva sina *Samlade arbeten.*

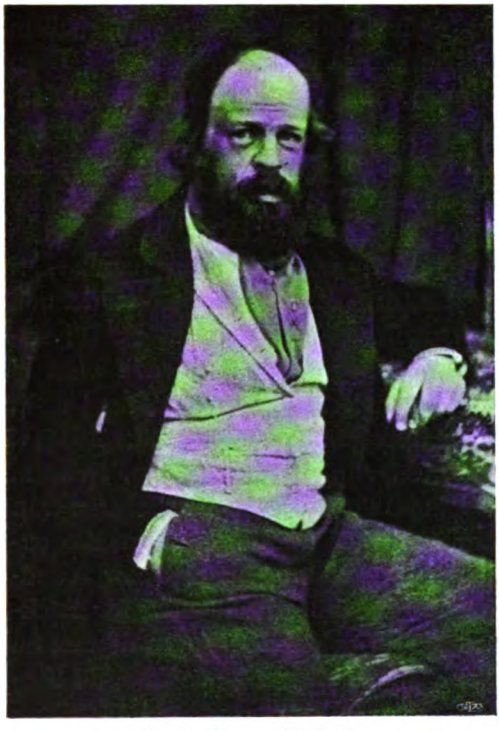

O. P. Sturzen-Becker.
Efter daguerrotyp från 1850-talet.

Första delen (1861) utgjordes af *Grupper och personnager*, de förut omtalade, sällsynt roliga och spirituella litteraturföljetonger, för hvilka hans sex föreläsningar tjänade som underlag, betydligt omarbetade och mildrade.

I tredje delen hade han under titeln *La veranda* sammanfört valda följetonger och kulturhistoriska uppsatser. Andra och fjärde delarne rymde hans förtäljande dikter: *Grefvinnan Gruffiakin* samt fem i *Brunt och Rosenrödt* meddelade; femte delen *Stycken i småramar* (1862) omfattade ett urval af hans smärre dikter, äldre och nyare.

I Svensk Månadsskrift 1864 meddelade han ett par episka fragment ur en ofullbordad större dikt och 1868, kort före hans död, trycktes *Samlade ax*, som utgöra sjätte delen af de samlade skrifterna och omfatta två nya berättande dikter samt ett fång lyrik från de senare åren.

»Grefvinnan Gruffiakin».

Bland denna alstring må vi först uppmärksamma de förtäljande dikterna, af hvilka *Grefvinnan Gruffiakin, djurgårdslandskap med figurer* är den största.

Det är en mycket nyckfull och mycket ojämn cykel, svag som helhet men med enstaka förträffliga detaljer.

Digitized by Google

Själfva den mystiska händelse, som ligger bakom de liffulla uppträdena vid det ännu i Karl Johans tid »mondäna» Djurgårdsbrunn med dess oändligt konstlade »upplösning», är högst romanesk; den skulle, omsatt i prosa, kunnat täfla med de värsta sensationsromanerna och kan knappast tagas på allvar. Men behandlingssättet, den lediga versen, de roliga inpassen, den historiska koloriten, den humoristiska skildringen af snattret och intrigerna vid brunnen och framför allt naturmålningarna af Djurgårdslandskapet äro fulla af lif och berättelsen låter med nöje läsa sig. Stundom gör den glade verskåsören själfsvåldiga utvikningar, såsom i redogörelsen för »packningens konst», som nästan verkar kuplett i något lustspel.

»Claus Störtebecker».

Gammalt kopparstick föreställande Claus Störtebecker.

Af de öfriga berättande skaldestyckena är *Claus Störtebecker* en äkta »korsardikt». Det handlar om en kapare från åren omkring 1400 som till sist blef fångad och halshuggen i Hamburg. Sturzen-Becker, som redan i en själfbiografi 1848 förklarat att han någon gång liksom känt att det runne gammalt sjöröfvarblod i hans ådror, såg i denne fribytare — med hvad rätt må lämnas därhän — en sin anherre.

Han presenterar honom i följande rader, som förefalla en smula såsom själfporträtt:

»Han var en vild och försvuren en;
Af krönikan så är han porträtterad:
En undersätsig med stackota ben,
Men raskt och energiskt modellerad,
Med bröst och skuldror af mäktigt slag,
Med breda näfvar att ta ett tag,
Med starkt markerade ansiktsdrag,
Ett lurfvigt hufvud, en trotsig panna,
Ett öga skarpt under buskigt bryn,
Och hakan skäggig och solbränd hyn!
Där har ni i pennstreck få, men sanna,
En sjögast, djärf så fan förbanna!
En äkta krabat på Guds försyn.»

Digitized by Google

Och sedan skalden skildrat — f. ö. med utmärkt lokalfärg från Hansatiden — hurusom den djärfve sjöröfvaren faller offer för en liten knubbig fiskarjäntas svek och råkar fast för de hamburgske borgarne, betygar han, ej utan ett visst koketteri, att den som satt sägnen på rim kände släktskap med kaparen: »Ur vägen, pepparskutor, för min fria bog!»

»John Faa» m. fl.

John Faa är likaledes ett slags »korsardikt».

Den handlar om en käck zigenarkonung, som lyckats tjusa en skotsk adelsdam och fått sitt straff af hennes puritanske make. Skaldens sympatier äro gifvetvis med den fågelfrie; stämning och scenerier äro gifna med obestridlig poetisk verkan.

Af de öfriga berättande dikterna äro *Vattensäljaren i Kairo* och det spanska skämtet *En blomsterintrig* liksom äfven den gustavianska historien *Anne Marie* närmast novellettartade bagateller som ge en del liffulla tids- och lokalmålningar; den provençalska *Clémence Isaure* med dess sorgliga kärleksidyll är mera rent allvarligt hållen och har romantisk fläkt öfver sig.

»Förborgadt».

Mera betydande är kanske skildringen från nordisk forntid: *Förborgadt*, inspirerad af ett besök i de norska fjällen.

Här drömmer skalden sig tillbaka till urtiden och återger med utomordentlig kraft en brottning mellan en käck viking och en listig, smidig träl. Det är af intresse att jämföra denna märgfulla forntidsskildring med hans blekare »götiska» ordkram från ungdomsåren. Skada blott att den ståtliga skildringen af skogens tystnad missprydes af en Orvar Oddsk följetongsparentes om taltrastens drill:

»Fru Dahl, född Freyse-Sessi, gör maken knappt därtill.»

»Kaczimira».

Af de 1864 offentliggjorda fragmenten ur en större dikt från Karl XII:s tid *Kaczimira* är den ena, *Mazurkan* en förträfflig situationsbild från Stanislaus Leszczynskis hof i Kristianstad (kanske med en fläkt från Pusjkins skildring af mazurkan i Onegin), den andra, *Flykten från Sibirien* bjuder några mycket karaktäristiska scener från förberedelserna till en karolins befrielse ur fångenskapen.

Stilen i de berättande dikterna.

Stilen i flertalet af dessa berättande dikter äger en »följetonistisk» karaktär. Själf yttrar han på ett ställe i »John Faa»:

»Mången har kokat, författat — jag ber —
I Orvar Odds kavaljersmanér
En ganska superb volym eller två
På vida sämre spikar än så.»

Detta »kavaljersmanér» — med uppenbara anor från Byron — lämpar sig ju olika för olika ämnen, i de mera allvarliga motiven gör det sig med sina utvikningar föga lyckligt. Med all sin kvickhet, sin känslighet, sin fyndighet, sin liffullhet och sin förmåga att finna sig tillrätta i olika stilar bryter Orvar Odd stundom just mot stilen.

Digitized by Google

Dessa berättande dikter intaga i hvarje fall ett rum för sig i tidens svenska vitterhet, om de än äga motsvarigheter i utlandets.

Därjämte strödde Orvar Odd rätt flitigt kring sig »stycken i små ramar», lyriska dikter af olika art, genrer och scenerier, episoder, erotiska miniatyrer, tidsintryck och minnesmedaljonger. »Stycken i små ramar».

Åtskilliga af dessa dikter äro hvad som skulle kunna kallas lyriska bekännelsedikter, där skalden uttalar sig om sig själf, sin ställning och den erfarenhet han inhöstat under sin kamp.

Här gör sig gällande ett drag af manlig vederhäftighet, som aflöst den legera tonen utan att minska friskheten.

Så i tacksägelsedikten *Till Talis Qualis* för tillägnan af »Beppo» (1855):

»Det känner jag vid mig själf, att jag vid fanan
Har intet svikit och ingenting förrådt
I hvilka skiften som hälst, hvad vakt som gafs mig;
Och stå vill jag framgent, så som jag har stått.»

Så i afskedsdikten *Till Danmark* (1863) med de båda innebördsdigra raderna:

»Än skall som fordom man se mig i striden,
Ställningen ändras, soldaten är kvar.»

Så ock i den vackra dikten *Till min son* på dennes promotionsdag (1865) med maningen att njuta glädjen, då den nalkas en flyktig stund, medan det är glans på lifvet, men att när pröfningens stund kommer, möta den som en man:

»Ty på vandringen genom lifvet, hvart hälst, hur hälst det bär,
Väl lärdomen, konsten, snillet en härlig vägkost är,
Men modet, mannamodet, som ger bedriften stål,
Dock bäst af allt och säkrast dig förer till resans mål.»

En annan grupp bilda tidsdikterna:

Reformkungen, en hyllning till Karl XV, då representationsreformen framlades; *Våra fanor*, riktad till de svenske krigarne, hvari en våldsam harm mot de tyska och österrikiska horder som angripit Danmark ger sig uttryck:

»Är detta örnen, rymdernas monark?
— På fladdrande standarerna den står där! —
Nej, det är gamen, feg på egen hand.
Men hjälte uti slutet röfvarband.»

och *Stanzer för dagen*, strax före representationsreformens genomförande, som den gamle 1840-talsliberalen med sina vers ville främja.

I några historiebilder ger han luft åt den dyrkan af envåldshjältar, hvilken han hade gemensam med flere tidens liberaler.

Digitized by Google

Det är sålunda Napoleon och hans återkomst från Elba som besjunges i *L'homme de la destinée*, under det hans beundran för Karl XII frambryter i flere dikter, *Karl XII:s budskap* med anekdoten om stöfveln, som sändes upp i rådet,

»Den stöfveln är vigd uppå ärans stråt,
Och den skäms för sig ej i rikets råd,
Den höfves, om Sverige skall gå framåt,
För mer än tofflor af silkestråd»,

den gamla Västgötatraditionen om *Karl XII i Olleberg*, en svensk »Holgerdansksägen», samt dikten vid Karl XII-stodens aftäckande *30 november 1868*, som är hans svanesång.*

Det karolinska draget går ock igen i en samtida karaktärsbild af en knekt med nedärfda fosterländska traditioner, Korpral Flinta, i dikten *På soldattorpet*.

En särskild uppmärksamhet förtjäna skildringarna från olika bygder.

I *På Mosebacke* (1863) har han hugfäst de intryck hans besök i Stockholm gjorde, efter nära två årtiondens frånvaro, och ägnat en blick åt Mälarstadens yttre och det lif, som yppar sig utåt eller döljes i dess byggnader. *En segeltur på Mälaren* (1863) är inspirerad af verklig Bellmansstämning, *En sommardag vid Stehag* (1867) ger en utomordentligt liffull situationsbild från ett skandinaviskt folkmöte; i dess uppslag liksom i dikten *Bland sydsvenska bokar* framträder känslan för den skånska bygdens skönhet.

Under de senare åren tillkommo ock ytterligare en efter annan af de små *minnesbilder*, i hvilka, som nämndt, Orvar Odd fann en tacksam uppgift.

Mest bekant är väl dikten öfver *Konung Oskar* (1859). Den börjar med frågan, hvarför de guldmunnade skalderna, ja t. o. m. själfve tiggarsångarne tiga, och skalden spörjer om det skall bli

»vårt värf och bli vår ära,
Vi simpla krigsmän i ett annat läger,
Vi frihetens försmådda sångarätt,
Att till hans grift vår aktnings fana bära».

De följande stroferna lämna kanske den bästa karaktäristik som finns af den tyste, gåtlike, olika bedömde monarken, en gång de liberales hopp, sedan mål för deras misstro och bitterhet:

»När mest vi tviflade, när minst vi visste,
Han mera svensk än nånsin gick sin bana,
Fast ej han sade mången hvart han gick;
Om rätta vägen tog han icke miste,
Fast han lät ingen sitt kompass-streck ana
Det var nu hans metod, hans statsmansskick.»**

* År 1867 skref Sturzen-Becker och tackade Beskow för att han upprättat Karl XII:s minne som Fryxell förstört. »Det gifves karaktärer, som fordra att blifva betraktade från litet högre ståndpunkt än en värmländsk älfdals. Geijer såg utåt från bergshöjderna.»

** Äfven en annan af de gamle rabulisterna, von Braun, ägnade Oskar I en minnessång af öfverraskande värme, i hvilken den fredlige militären prisade honom såsom

Digitized by Google

Bland de öfriga äro att nämna den varma dikten öfver vännen *Vilhelm von Braun* (1860) samt den högst märkliga öfver hans forne antagonist *Almquist* (1866), hvars afsked från fosterjorden han bevittnat och hvars tragiska öde här fick sin första poetiska förklaring.

Sturzen-Beckers ställning i litteraturen.

Vid 1860-talets ingång hade Sturzen-Becker tillkämpat sig ställningen vid sidan af Talis Qualis såsom den mest betydande af ännu verksamme diktare inom svenska landamären, om han än var denne underlägsen i konstnärskapets stilfullhet, enhetlighet och harmoni.

Han var väl medveten om sin betydelse, och just emedan det brast honom åtskilligt i erkännande — hans skrifter, som han själf förlade, hade ringa åtgång (å »Samlade ax» står tryckt att den utgafs i — 500 exemplar!), tog detta medvetande sig stundom något starka uttryck. »Få uppmuntringar» — skref Talis Qualis i Posttidningen vid hans bortgång — »kommo honom till del, men fler och icke ringa pröfningar sökte böja hans hufvud, fast förgäfves. Han lefde som en man och sjöng sina bekymmer till ro. The rest is silence.»

I ett bref till von Beskow 1865 (Svenska akademiens arkiv), skrifvet med anledning af det statsanslag, som från detta år tilldelades honom, uttalade Sturzen-Becker, att han öfverraskats af akademiens »välvilja för en vitterhetsidkare, hvars originalitet — måhända det enda han äger framför flertalet af nyare svenska poeter — någon gång tyckes till och med hafva talat emot honom».

»Jag är icke», fortsätter han, »bortskämd af vare sig offentliga eller halfoffentliga prof af erkännande — jag anför här endast ett simpelt faktum och det blandar sig häri ingen känsla af afund eller missbelåtenhet med min värld, jag har äfven under en lefnad, som icke varit utan sina pröfningar och lärdomar, vänjt mig vid att umbära mycket och öfvats i att stå på egen botten, men med all den stolthet, som sålunda alstras hos en man med något af detta självständiga inre lif, hvilket ersätter lyckans gunst, kan jag icke vara likgiltig för ett bifall, när det en gång kommer från en domare med kompetens, det skulle tvärtom glädja mig, vore det också endast ett tillfälligt undantag. Akademiens honorarium — — — skulle i och för sig icke kunna göra min kärlek för den fosterländska skaldekonsten mera brinnande än den är eller spänna min arbetshåg utöfver hvad för mig är gammal vana, men de vänliga ord Sveriges förste litteratör och den svenska vitterhetens patriark har täckts skänka mig skola däremot hafva verksamt bidragit att ingifva mig ny förtröstan till mitt arbete i litteraturens tjänst och att skingra den tvekan, som i mina tysta timmar ofta öfverväldigat mig själf med afseende på värdet af mina vittra försök, t. o. m. med afseende på ändamålet öfver hufvud taget med att dikta annorledes än så som jag någon gång fantiserar på min gamla fiol — där ingen hör mig.»

stor »om ej med svärdet», hvilken kom att faderns fel »på ädelt vis försona». Svea hade icke lidit så stor förlust »sen Karl den elftes tider».

Digitized by Google

Kandidatur till akademien.

Vid 1860-talets midt verkades åtskilligt för Sturzen-Beckers inval i akademien, dels af hans gamle vän Talis Qualis, dels af prins Oskar; man sade att äfven kung Karl var intresserad därför.

Vid den dubbla ledigheten 1865 efter Thomander och Malmström troddes han skola ingå å den ena platsen vid sidan af Ljunggren, men motståndet var för starkt, och Karl Anders Kullberg valdes. Vid tre följande ledigheter valdes B. E. Hildebrand, H. M. Melin och Gunnar Wennerberg.*

Orvar Odd skref visserligen redan före valet 1865, att han befunne sig bättre, om han till döddagar finge vara »en fri litteratör utan alla slags broderier på kragen» och att det i själfva verket historiskt taget vore mera i sin ordning, att han stannade utanför. Det framgår dock af de i Ragnar Sturzen-Beckers biografi meddelade brefven, att förbigåendet förtröt honom, hälst han ansåg Kullberg som en underhuggare och fann hans Ariostotolkning klen.

Slutord.

I bref till sonen och till Ljunggren kunde han med fog göra gällande, att han hoppades icke behöfva akademien för sin plats i litteraturen. »Störst af allt är den himmelska konsten att ej blott kunna dikta men att kunna finna sin bästa lycka däri», förklarade den gamle »vandrande harpspelaren».

Talis Qualis har i en anmälan af »Samlade ax» lämnat en träffande karaktäristik af sin bortgångne väns skaldeindividualitet.

»Orvar Odd — skrifver han — är öfver hufvud taget hvarken stämningslyriker eller tankelyriker. Det poetiska blod, som pulserar i hans ådror, tager sin bana mindre inåt till känslans och de rena idéernas riken än utåt, till det

* I bref till Böttiger den 9 september 1865 (Kungl. Bibl.) nämner Beskow Ljunggren såsom Malmströms efterträdare och att till platsen efter Thomander det väl komme att väga mellan Per Wieselgren och Gumælius. Han tillägger att äfven Sturzen-Becker hade förespråkare, »såsom hans snille onekligen förtjänar», och anmärker spetsigt att »den hädangångne kyrkofaderns skämt öfver sin företrädare då sannolikt finge en gengäld om Orvar Odd blefve parentator». Ett par veckor senare föreslår han likväl Kullberg, »Tassos utmärkte öfversättare» efter Malmström och i stället Ljunggren efter Thomander. — Talis Qualis skref till Ljunggren efter valet: »Oändligt gerna hade jag sett, att vår gamle Orvar fått göra dig sällskap, och jag har gjort hvad jag kunnat för att bringa detta till stånd. Men motståndarne äro för många — flere gamla antagonister äro dock nu försonade. Kommer dag, så kommer råd, tänker jag. Vi måste hafva vår Orvar in i den svenska kretsen, dit han genom sin natur länge hört, fast popularitetsjägarnes sirensånger velat locka honom in i lika nesliga som farliga nät» I fortsättningen talar Talis Qualis om att Orvar kanske »behöfver någon tid att samla sig till oberoende(!)». Till Ljunggren, som låtit Talis Qualis' meddelande — med någon mildring — gå vidare, svarade Orvar, att »vår gode Talis Qualis misstager sig betydligt, om han verkligen tror, att jag någonsin för blotta kamratskapets skull och för 'sirensångernas' tagit ett enda steg eller låtit mig leda hit eller dit. Jag har händelsevis vunnit någon popularitet, jag har aldrig sökt den, och jag vore lika lycklig den förutan». — Att Beskow icke — som Ragnar Sturzen-Becker tror — varit för Orvar Odds inval, är uppenbart. I bref till Henning Hamilton (i Lunds universitetsbibliotek) år 1866, då ånyo två platser äro lediga, visar han sig angelägen att påskynda valet, eftersom »några vederbörande både ofvanefter och nedanefter genast efter den sista ledigheten börjat verka för vissa skyddslingar». Det är säkert Sturzen-Becker som afses.

Digitized by Google

Wilh. von Braun.

Efter litografi af A. J. Salmson 1843.

Digitized by Google

Digitized by Google

verkligas former. Genom hans lyras strängar löper ständigt ett episkt inslag af rörliga, glänsande figurer. Han lyckas sällan, då han vill förbinda dem till ett större helt; men de äro alltid åskådliga, karaktäristiska, tilltalande, så snart de uppträda detacherade eller i mindre grupper och i en viss bestämd situation. I att uppfatta och utföra den poetiska situationen är Orvar Odd en mästare. Man kunde beteckna honom såsom genremålaren eller genreskulptören par préférence inom den nyare svenska lyriken, ty situationen är nyckeln till genrens stillag. Genremålningen inrymmer äfven landskapliga och historiska motiv, för ögonblicket gripna och belysta af den sociala verklighetens, den sedliga tillvarons praktiska lif. Med detta utprägladt genreartade i Orvar Odds lyrik öfverensstämmer fullkomligt hans formella stil, hans poetiska språk. Han kastar bort helt och hållet den historiskt ärfda pompen, den idylliska tomheten, han rör sig med det fria, friska, naturliga språk, han hör omkring sig i verkligheten, och han behandlar detsamma med fulländad virtuositet. Hans inflytande på den svenska poesien skulle ständigt hafva varit lika stort som berättigadt, om han blott å andra sidan kunnat vakta sig för de excentriciteter, hvartill hans egendomliga lynne, i förening med hans språkvirtuositet och denna stora causerietalent, som vi förut anmärkt, då och då hafva förledt honom.»

Orvar Odd gick och gällde som kosmopolit. Innerst inne var han en brinnande fosterlandsvän. Hans sångmö älskade att dväljas i olika länder och olika tider och efter Victor Hugos och andra fransmäns mönster eftersträfvade han lokalkolorit och har i det afseendet ofta lyckats i säregen grad. Men svensk mark, svensk häfd, svensk natur voro honom dock kärast och därför kunde han i sin »Tillägnan» 1862 sjunga:

»I tankens rymd kosmopolit,
Som svärmar fritt än hit, än dit,
En viking hälst på äfventyr,
Med hjärtat dock, en trogen son,
Till fosterjorden fjärran från
Som oftast jag tillbaka styr.
— — — — — — — — — —
Och hvar jag än, af harm, af lust,
Rycks med, går fram till ärlig dust,
Jag stolt de svenska färger bär,
Och svenska klingan tadelfri,
Med Dannemorajärn uti
Mig dock af alla kärast är.»

* * *

Tidigare än Strandberg och Sturzen-Becker hade en tredje sångare af realistiskt skaplynne framträdt, representant liksom de för en friskare ton i diktningen. Det var deras vän **Wilhelm von Braun.** Utan att äga djupare politiska intressen eller insikter tillhörde äfven han afgjordt »rabulisternas» krets, var en trofast son af tiden, »en frihetens soldat i hvarje tum», för att begagna Orvar Odds ord. von Braun.

Litteraturhistoriskt sedt betecknar hans diktning en gensaga mot den känslosamma, ljufligt intressanta tårpilspoesi, som hade sin främste målsman i Böttiger, och denna gensaga tog sig ofta

Digitized by Google

rätt mustiga uttryck. Att von Braun själf sedermera råkade inom sentimentalitetens råmärken är för öfrigt att anteckna.

Lefnadsöden.

Wilhelm August Detlof von Braun föddes den 8 november 1813 på hemmanet Brängesås i Böne pastorat i Älfsborgs län, son af d. v. kaptenen, sedan öfverstelöjtnanten och postmästaren Kristian von Braun och Justina Militz, grosshandlardotter från Göteborg. Modern hade själf en liten poetisk begåfning af det humoristiska slaget i arf från sin far. Enligt hvad von Braun själf berättat kom han redan vid 14 månaders ålder till sin af honom innerligt afhållna gamla farmor, en syster till norske generalen von Staffeldt (tillhörande samma ursprungligen pommerska adelssläkt som den nyromantiske skalden) och i denna enslighet, utan att någonsin vara tillsammans med någon jämnåring, utan att se andra personer än farmodern, hushållerskan och pigan, kvarblef han tills han var nära nio år. Han vandes tidigt att vara sitt eget sällskap, att gå och fundera för sig själf och endast glädjas åt sin fantasis skapelser, hvilka voro hans enda leksaker. Från detta hem kom han till pension i Skara (enligt en annan uppgift i Borås) och därifrån till Göteborg, där en teolog, som var hans lärare, hos honom inplantade lärdomarne med rottingen men lät honom förstå, att det icke var han som slog gossen, utan dennes egen onda natur och arfsynden. »Jag fick» — skref han — »stryk och svalt, ansågs för oduglig af alla lärare och snart sagdt förkastades som den förlorade sonen af anhöriga. Ingenting verkar menligare på ett ungt sinne än förakt. Jag tyckte mig hatad och beslöt därför att hata igen. Men under allt detta kände jag en brinnande åtrå att utmärka mig, en äregirighet utan gräns, kanske blott för att jag aldrig hörde annat än tadel.» Efter afslutad skolgång i Visby, där fadern under tiden blifvit postmästare, kom han vid 15 års ålder till Karlberg för att blifva militär, ett, som det sedan visade sig, olyckligt val af lefnadsbana.

W. v. Braun fiskande på Lidingön.
Teckning af J. W. Wallander.

På Karlberg hade då, som ofvan omtalats, af en äldre årgång kadetter under Grafström bildats en liten poetiserande skola med Ridderstad, Albano-Adlersparre, Unonius och flere. De utgåfvo en handskrifven tidning, »Föreningen» med illustrationer af Wahlbom, den blifvande målaren, och i denna tidning gjorde sig äfven den till en början så blyge och tyste von Braun småningom bemärkt. Från krigsakademien spredos hans »näsown, kardborrar och tistlar» i afskrifter ut bland vänner och vänners vänner.

Efter vederbörlig gradpassering blef han 1834 underlöjtnant vid Västgöta Dals regemente, men att han icke med synnerligt stora förhoppningar motsåg

Digitized by Google

sin framtidsbana framgår af följande rader till en vän: »Nå hvad tycker du? Vi ha blifvit underlöjtnanter; det låter något i narrarnes öron, men om de än gjorde mig till underängel eller öfverdjäfvul, skulle jag i alla fall ropa ve öfver den dag, då jag blef militär, ty sämre vitæ genus finnes det näppeligen i världen. Hvilken dyster och bedröflig framtid har man ej! Hungersdöden är perspektivet i denna tafla af elände. Aldrig kan man på denna bana, såvida man liksom jag och många gelikar är fattig, komma i åtnjutande af den enda verkliga vällust på jorden — jag menar den husliga. Nej, bara mörker, riktig Oktobernatt. Vore jag tre år yngre, så skulle jag bestämdt i ögonblicket slå om och välja mig ny bana och Gud vet om jag inte gör det ändå.» Han ifrågasatte ock 1835 att försöka taga graden, då han kände, att han inte vore skapad till militär. Men däraf blef nu intet. Hatet mot militäryrket hade hos honom äfven andra orsaker än de dåliga ekonomiska utsikterna. I motsats till Sommelius var von Braun nämligen en fiende till kriget såsom sådant, och medan Sommelius besjöng sin klinga, menade Braun:

»Hur länge än seklerna hvälfva
Nog släckes det tvedräktens bloss,
Nog kommer väl freden till oss!
Låt kungarne slåss för sig själfva,
Om det är så roligt att slåss.»

Valet af yrke var ock orsaken till att han — som redan af det ofvan omtalade brefcitatet framgår — måst uppgifva hoppet om förening med en ung flicka, som han varmt älskade, hans kusin Ebba von Braun, hos hvars far han vistades som ung. Hon lät honom aldrig under lifstiden veta, att hon besvarade hans kärlek, enär hon insåg, att ett äktenskap dem emellan var ogörligt, men tre år efter hennes död fick von Braun af en anförvandt mottaga hennes hälsning, att han varit hennes första och enda kärlek, fast hon ansåg bäst för båda att därom hålla honom i okunnighet.

Vid denna tid — 1846 — tog von Braun afsked från »krigstjänsten» — en f. ö. då rätt lindrig tjänst. Han hade icke hunnit längre än till löjtnantsgrad vid Västgöta Dals regemente (1839).

Däremot hade han hunnit desto längre på en annan bana: skriftställarens.

Börjande skriftställarskap.

Von Braun hade utvecklat sina versifikatoriska gåfvor mest för sitt eget »privata nöje» och till gamman för sina vänner. Hans poesi fick härigenom från början detta obesvärade, grofkorniga tycke som röjer dess ursprung i burschikosa ungkarlskretsar.

Han var icke särdeles benägen att uppträda offentligt, dels, säges det, af en viss naturlig försynthet, som doldes bakom hans skrofliga yta, och dels af en berättigad känsla af att han saknade den vittra utbildning som en skriftställare hälst borde äga. »Bildning», skref han, »är ett conditio sine qua non för att lyckas i hvilken genre som hälst» och han klagade öfver att han fått en otillräcklig boklig underbyggnad.

Han gjorde ärliga försök att bättra på sin beläsenhet. Det är rörande att se hur han hos sin farbror flitigt studerar »konversationslexikonet». »Man får» — skrifver han — »däri en liten tillstymmelse om allting, får åtminstone en ytlig bildning». I känslan af att det icke finns en råare 20-åring än en kadett vid den åldern forcerar han historia och språk. Han jublar, då han år 1834

Digitized by Google

gjort ett godt kap på en bokauktion af 45 delar tyska klassiker för 10 riksdaler riksgälds och en hel del andra böcker. Senare nämner han **Wieland** såsom en af sina älsklingsförfattare. Bland de svenska är han svuren beundrare af »den store Tegnér» och »den lika store Wallenberg», hvars »Min son på galejan» för honom är det yppersta verk i den glada stilen som han läst på något språk.

Författardebut.

År 1834 började han offentliggöra några skaldestycken i Aftonbladet — det tidigaste var visst »En höstdag» — och år 1837 vågade 24-åringen sig fram med en samling *Dikter* på Hiertas förlag. Såsom debuterande författare kände han sig helt visst i motsättning till det akademiska skrået, universitetspoeterna. Anmärkas må dock, att årtalet — 1837 — är tidigare än Nyboms, Malmströms och Strandbergs debutår. För Braun stodo såsom representanter för universitetsdiktningen fosforismen, Stagneliusefterklangen och framför allt Böttiger. Det var egentligen dennes kyrkogårdspoesi som retade honom till motsägelse, hälst han fick icke så få efterbildare i den något gudsnådeliga och sönderslitna genren.

Orvar Odd har lifligt tecknat effekten af von Brauns uppträdande:

> Midt i epokens stora jämmer och tandagnisslan, hvilken Dahlgrens bacchantiska mandolin endast ofullständigt kunde besvärja, visade sig en ung löjtnant som en intermezzofigur i sorgspelet. Han slog till ett så högljudt gapskratt, att de hundrade storsuckarena kommo alldeles af sig och åhörarne begynte se på hvarandra med frågande blickar, liksom de ville säga: Hvad? Går detta an? Men denna tvungna situation varade blott några ögonblick. Den stora allmänheten tyckte väl i första handvändningen, att det var något oartigt att skratta så fritt och ogeneradt i ett sällskap af så vittra suckare, men den insåg dock snart, att det verkligen »går an» äfven att le åtminstone till någon omväxling med sorgelåten. Böttigerianismens ruin var gjord, och »den glade Braun» blef massans älskling.

Ty von Brauns uppgift var nu att efter måttet af sina krafter motarbeta sina »bröder i Apollo» i deras gråtmilda framfart. I »Vitterlek» skildrar han deras jeremiader och kärlekskval och beskrifver en kärlekskrank svärmare sålunda:

> »Han dukar under för dessa kvalen;
> Betänk, o Laura! att karl'n blir galen,
> Det enda medlet att se'n bli klok,
> Är till att trycka en liten bok.»

Sin egen »poetiska trosbekännelse» ger han redan i den första samlingen:

> »Aldrig min lyra till klagan jag stämt;
> Hvarför mitt hjärta betunga?
> Kan jag ej sjunga om kärlek och skämt,

Digitized by Google

Vill jag långt heldre ej sjunga.
Kärleken lefnadens middag gör säll,
Munterhet endast förljufvar dess kväll.

Aldrig jag satte min ära uti
Tårar att prässa, som mången.
Skäl till att gråta, det finna nog vi
Utan att ta det ur sången.»

Då Braun år 1837 uppgjorde med Lars Hierta om den första diktsamlingen skref han:

»Ett fel som man kanske med skäl kan påbörda mig är att jag stundom är för fri, men det är jag af öfvertygelse. Långt brottsligare är i mitt tycke den Stagnelianska sångmön, som bär en orm i sina blommor, hvilken väcker passionen och fyller sinnet med förförelsebilder. — — — Jag tycker att litet groft salt då och då användt gör att det hela håller sig bättre.»

I hvarje fall senterades »saltet». Första upplagan af dikterna gick raskt undan och andra upplagan utkom redan samma år. Själf skrifver han i juni 1838 till sin gode kadettkamrat, sjöofficeren Axel Adlersparre (sedermera känd politiker):

»Jag har uppträdt som författare och vunnit mera bifall än jag någonsin kunnat förmoda. Endast i fosforisternas läger höjdes ett vanmäktigt krigsrop mot den mustascherade poeten. — — — I flere tidningar kan du se recensionerna. De äro fulla af uppmuntran och beröm, men anmärkningar saknas ej heller, också voro de högst af nöden, ty självsvåldig är jag af bara fan. — — — Denna min smak för det ekivoka skall jag dock söka öfvervinna. — — — Andra delen af mina Dikter är under tryckning och utkommer troligen i denna månad.»

Det gick bra nog. Publiken var von Braun synnerligen bevågen och bekymrade sig föga om det klander som från Lénström och senare i Svenska Biet afhördes, lika litet som om den snärt B. E. Malmström i sin ungdomliga Eosuppsats (1839) gaf honom.

Redan i andra upplagan af den första diktsamlingen (julen 1837) hade von Braun gifvit de mera onådiga akademiska kritikerna en skämtsam replik, då han ledsagade samlingen med ett poetiskt företal, där han härmade den smärtfullt ljufliga tonen och slöt:

»I män från Lund och från Upsala!
I konstinvigde »Store» män!
Nu kan jag Eder tunga tala!
Ta'n mig till nåder upp igen!

Jag aldrig mera glad vill vara,
När Herrarne befalla så;
Nej, jag vill gråta, gråta bara
På språk, som ingen kan förstå.»

Framgången följde hans alstring. År 1838 utkom andra samlingen *Dikter*, år 1840 *Nyare dikter*, år 1841 *Dikter, 4:e samlingen*, Nya diktsamlingar och kalendrar.

Digitized by Google

1843 den med mycket bifall mottagna kalendern *Calle* och 1844 *Carolina*. Nu blef ej blott tidningskritiken — bortsedt från Svenska Biet — honom bevågen utan vänliga ord sades honom äfven i den »förnämare» tidskriftskritiken. Särskildt visade sig den antifosforistiska riktningen gynnsamt stämd. I Studier, Kritiker och Notiser (1844) skref Hagberg, som af Shakspere och Cervantes lärt sig skatta en mustig och orädd humor utan pryderi, bl. a.:

»Spelande kvickhet, godt humör, grofkornighet och t. o. m. plumphet förena sig hos von Braun med mycken finhet, ja, jag vågar säga det, renhet i sinne. Ty man må säga hvad man vill om von Brauns självsvåldighet (den där ock, det må erkännas, stundom går nog långt), den är likväl icke på bottnen så ond som mången under en finare yta dold fariseisk vällustighet.»

Och Malmström ångrade snart sitt utfall i Eos och betecknade von Braun såsom »en af nationens älsklingar».

»I närvarande ögonblick är» — heter det i Intelligensbladet 1844 — »ingen svensk poet så populär som von Braun och vi för vår del kunna icke undgå att anse detta för ett godt tidens tecken, — ehuru vi visserligen tro att många bland hans beundrare endast af den pikanta smaken på de rosenfärgade oblaterna låtit narra sig att svälja de bittra piller, som de oftast innehålla. Man har haft åtskilligt att förebrå denne frimodige sångare — framför allt att han är 'plump'. Detta kan nu så vara; plumphet är ett tämligen relativt begrepp, den ena tål vid mera, en annan mindre af den sorten, men säkert är att osedlig är han icke, ja att han tvärtom är en bland den sanna sedlighetens ifrigaste kämpar. Det är endast det falska skenet af sedlighet som han med rätta förlöjligar.»

Äfven den tredje betydande af de antifosforistiske kritikerna Bergstedt är rätt vänlig mot Braun.

Känslosamt inslag.

Just vid denna tid började en ny ton tränga in i von Brauns poesi och den glade skalden visa sig bekajad med den känslosamhet, som han gisslat hos andra poeter. Icke så få af hans skaldestycken röja nu en ofta rent dystert färgad stämning, framkallad af missmod öfver ett i visst afseende förfeladt lif, främst väl af att hans kärlekslycka gått i kvaf och att han gått miste om det hem, efter hvilket den vagabonderande ungkarlen trängtade, samt till äfventyrs också af »kopparslagare» efter det rumlarlif, hvari han tidtals — omväxlande med ett mycket frugalt landtlif — sökte tröst.

Det var företrädesvis i kalendern *Carolina* som dessa mera sentimentala tendenser kommo till synes. De stå i samband med förlusten af hans intimaste ungdomsvän (i dec. 1842) och framför allt af hans älskade kusin Ebba von Braun (8 juli 1843). Ett par år före sin död skref han till den aflidnas mor: »Någon egentlig glädje har jag aldrig känt sedan den 8 juli 1843, men lofvad vare Gud, jag har hälsan och äfven bröd, två härliga ting här på jorden.»

Digitized by Google

Sorgen öfver förlusterna tolkade han direkt i en rad dikter: »Vid en ungdomsväns död», »Då Hilma dog», »Till den döda», »Farväl till glädjen». T. o. m. i den skämtsamma inledningsdikten »Carolina» bryter sorgen fram. Man svalnar, säger han, för det man förr älskat mest

»När man sin glädje har tre alnar
I jorden gömd — en grafvens gäst!»

Han tillägger visserligen att hans sångmö dock icke kan tvina och vara gråtmild, då »hon aldrig varit i Upsala att lära sig melankoli».

Så helt var det emellertid icke med den saken.

Den »brutna humorn» framträdde särskildt i hans dikt *Mitt konterfej*, ursprungligen skrifven till hans porträtt i Nordstjernan 1843, ett i sitt slag mycket märkligt stycke. Det heter bl. a.: »Mitt konterfej».

»Men jag skall skämta, är det ej så?
Det vill förläggarn. Nå hopp! Låt gå!
Det är bra roligt, att vara rolig,
När man med saknaden är förtrolig!
Men, lika godt! Man har blifvit van,
Att tro mig vara en lustig fan.
Hopp! därför, Pajas! Det går väl öfver;
I grafven gyckla du ej behöfver.
Hur lycklig den, som är lyckligt död!
Jag måste skratta, för att få bröd...

Om folk blott visste, hur glädjen brister
För de så kallade humorister,
De skulle tacka sin Gud för det
Han utan humor dem födas lät.
Som benen ligga i hälgonskrinet,
Det ligger sorg i det ystra grinet;
Dock, hvad bryr världen sig om det där,
Om humoristen blott »rolig» är!
Men ha'n I skådat hans skrifdon, dårar?
En törntagg pennan, och bläcket — tårar.

Och nu, min gunstiga allmänhet,
Du bilden sett af en glad poet,
Som sig nu mera åt litet gläder,
Åt mycket litet, — blott fyra bräder.»

Rader som dessa äro ju ej alldeles fria från det exponerande af egna kval och utnyttjande af smärtan, som man klandrat hos världssmärteskalder. Men dikten tillhör i allt fall Brauns bästa och känslan var äkta.

Digitized by Google

Det dystra, ej så litet sentimentala i en del af Carolinadikterna anmärktes af kritiken, både af J. P. Theorell och B. E. Malmström. Den senare skref i Intelligensbladet 1845:

»Mot en skaldenatur af den bonhommie som von Brauns kunna vi vara uppriktiga: Således, nog är det ganska sannt, att hans sångmö i sina dar varit rätt slyngelaktig (sit venia verbo) med all sin älskvärdhet och rätt påflugen med all sin naivetet, att hon stadgar sig är följaktligen alldeles i sin ordning, men — les extrêmes se touchent: hon må akta sig noga att icke blifva sentimental, hvilket skulle misskläda henne mer än någon annan. Att sådant kan komma att hända antyder den mattighet som stundom röjer sig i hennes Carolina-roll. Tjufpojken oaktadt var hon vida trefligare, ja poetiskt vackrare i Calles gestalt. Hon må se sig före att hon icke en vacker dag kommer att faktiskt ådagalägga att man kan »lära sig melankoli» annorstädes än i Upsala, en triumf som hon icke bör unna de trånsjuka poeterna däruppe.»

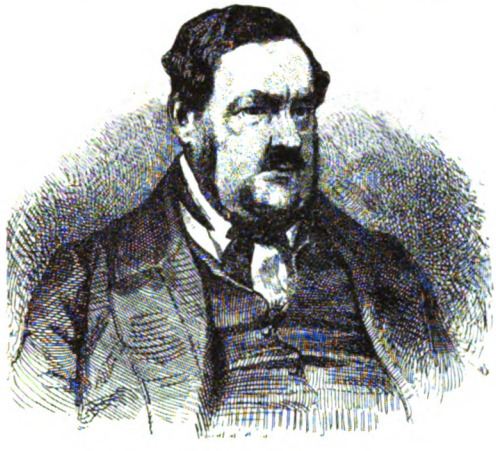

Ur Illustrerad Tidning 1860.

Von Brauns smärta var dock minst af allt påtagen. Talis Qualis, som tillhörde hans intima vänkrets under senare delen af hans lif, skrifver år 1851 i ett bref till Ljunggren: »Brauns poesi klarnar men hans sinne mörknar. Jag har rätt mycken svårighet att upprätthålla hans lynne.» Och Blanche, i hvars »Malmgård» han någon tid bodde, har vittnat i en minnesruna öfver vännen:

»Stackars Braun! Hur mången natt väcktes ej den som skrifver dessa rader af tunga steg och djupa suckar! Det var skalden som irrade från rum till rum, klagande och önskande sig döden. Men morgonen därpå satt han som vanligt tyst och försjunken i sitt arbete.»

Andra allvarliga dikter.

Braun har ju äfven diktat andra allvarliga poem än de som äga en subjektiv prägel.

Så exempelvis den i tredje samlingen (1840) förekommande *Hjälten* med dess framhållande, i motsats till den ordensprydde hjälte som gjutit blod å slagfältet och vållat faderlösas tårar, af den som okänd offrat sig och allt dyrbart som var hans, men som blott fått nöd till lön, med ett ord den sanna manligheten. Och

Digitized by Google

Se, det stunder till Jul, och Basfelgren sändes min helsning!
(Mannen, med hjerta af guld, skalle af hård diamant..

Digitized by Google

Digitized by Google

i en dikt som *Kvinnoögat* har han tolkat sin vördnad för den rena kvinnlighetens och oskuldens makt, liksom samma stämning talar ur den egendomliga titten i nyckelhålet *En syn*. Hagberg framhöll denna dikt såsom typisk för det allvar som gömde sig bakom hans skämt och berättigade honom att drifva spe med tillgjordhetens »den där» och »det där».

Satir.

Men framför allt var dock von Braun den lekfulle satirikern, hvars diktning, såsom Talis Qualis framhållit, var en efter sin art både omfattande och trogen, stundom endast för trogen spegel, som återgaf det vanartade i tiden, det konventionella i sederna, det tillgjorda i umgänget, lycksökeri, hyckleri, flärd, ofördragsamhet och öfversitteri, med ett ord de mänskliga bristfälligheter, som den komiska fantasien alltid haft till jaktdomän. Man må minnas stycken som *Vitterlek*, *Hvad vill du*, *Blekingsflickan och läsarprästen*, *En kärlekshistoria*, *»Den der» och »det der»*, *Farväl till min värja*, *Småsjälarna*, *Till respektive damer*, *Tanterna eller den hemliga domstolen*, *Bekännelsen* samt många af hans småstycken i epigramform.

Liksom flere äldre svenske humorister, bl. a. Bellman, roade han sig med att behandla bibliska ämnen ur gamla testamentet parodiskt, något som icke undgick anmärkningar, ja t. o. m. föranledde åtal.* Dessutom behandlade han stundom i skämtsam form och anakronistiskt gamla fornsägner och historiska ämnen, tydligen efter mönstret af Wieland, hvilken tillhörde hans favoritförfattare och af hvars mindre decenta ungdomsdiktning han säkerligen ock tagit intryck.

Litterär polemik.

Brauns poesi hade ju stundom en polemisk karaktär mot andra litteraturföreteelser.

Hans opposition mot sentimentaliteten och hyperromantiken är redan omtalad. Med de högtrafvande uttrycken gycklar han i den roliga dialogen mellan poesi och prosa »På Avasaxa»; de kvinnliga romanförfattarne få stundom hugg; sålunda skämtar han i »Uppränning till en roman af modernaste slaget» med Fredrika Bremers Nina och I Dalarne, ehuru han ursprungligen hörde till hennes beundrare, och i »Till författarinnan af Kusinerna»** har han gifvit

* År 1841 hade han — eller rättare en hans eftertryckare — råkat i klammeri med rättvisan för bibelparodien »Rebecka» som intagits, Braun ovetande, i en i Gefle utgifven »Kalender för ungkarlar». Utgifvaren åtalades af justitieministern såsom gudsförsmädare. Oaktadt Braun icke hade med saken juridiskt att göra, tog han upp den och framhöll med förtrytelse i en uppsats i Aftonbladet det befängda af åklagaremakten att låtsas som om alla de i bibliska historien skildrade personerna vore heliga och gyckel med dem gudsförsmädligt: »Kain var icke någon beskedlig karl, Absalon icke någon lydig son och hans pappa bar sig icke hederligt åt mot Uria.»

** Han uttryckte redan tidigt en viss motvilja mot »Kusinerna». Lustigt nog hade man såsom framgår af hans brefväxling gissat på honom själf såsom författare af denna roman.

Digitized by Google

friherrinnan von Knorring ett mycket roligt svar på tal, med anledning af att hon i sina »Bref till hemmet» åberopat Welhavens ord att »en sådan bok som en och annan af v. B. aldrig i världen kunde, finge eller lönade att tryckas i Norge». Han tar därvid de tre vittra »von B:na» (Beskow, Brinkman och Braun) i försvar.

Likaledes uppträder han i ett dialogiseradt stycke med mycken häftighet och något rått mot Per Wieselgren med anledning af dennes utfall mot Bellman, Wadman och Læstadius.

Nyare samlingar.

Det var alltjämt i af honom själf ensam författade julkalendrar som han erbjöd en efterlängtad lektyr åt ett »borgerskap, som begrep honom». Sålunda följde efter Carolina: *Bror* (1846), *Knut* (1847), *Den namnlöse* (1849), *Lite' nytt till julen* (1849), *Herr Börje* (1851), *Sju sofvare* (1853), *Farbror Mårten* (1856), *Z* (1858), *Borup* (1860, utgifven postumt af Talis Qualis).*

Illustration ur »Lite' nytt till julen».

Senare lefnadsöden.

Under senare delen af sitt lif var von Braun en irrande »flyttfågel» utan ro eller rast. Tidtals bosatt i hufvudstaden, flydde han dock snart dess rumlarlif och slog sig ned på landet, än i den »plattaste delen af Upland», än på Lidingön, där han ägde en god vän i jordbrukaren och vice talmannen Zetterberg, mot slutet af sitt lif i Asarumsdalen i närheten af Karlshamn, dit hans far befordrats som postmästare, och senare i Ystad hos brodern. Han var som han skref till en vän icke »bunden till vissa rum, tider och personer» utan »kringspridd kring hela världen».**

Han önskade dock slå sig till ro och hoppades kunna få ett »postkontor», menande att vederbörande någon gång kunde »ge ett litet brödstycke åt en stackars författare, likaväl som åt gamla meritlösa kaptener som aldrig i sin tid luktat krut eller ens varit med när det uppfanns». Hans vän talmannen Hans Jansson, med hvem han f. ö. växlade rimbref — äfven Hans Jansson förde en rolig penna — verkade härför 1844, men utan resultat. Förmodligen funno vederbörande att hans poesi snarast innebar en negativ merit. Till sist sålde han förlagsrätten till sina dittills utgifna skrifter mot en liten lifränta och kunde därigenom känna sig tryggad mot brödbekymmer.

* En del af hans dikter öfversattes till tyskan af förre preussiske ministern i Stockholm Brassier de St. Simon och berömdes i tysk präss.

** Utrikesresor företog han två gånger, den ena gången — 1844 — en badresa till Kreischau och råkade därvid Oehlenschläger, med hvilken han kom väl öfverens.

Digitized by Google

Brauns personliga älskvärdhet prisas högt af hans vänner och uppenbarar sig ej minst i hans förträffliga bref, om hvilka Crusenstolpe, en kännare på det området, med rätta yttrat att det låter ej beskrifva sig hur »hänförande rolig i hvardagslag Brauns brefstil var, när han utan att skräda ord lämnade sitt kvicka skämt lösa tyglar». Men dessa bref uppenbara ej blott kvickhet, träffsäkert omdöme och vänsällhet utan en kärnfullhet och ärlighet i karaktären — trots alla svagheter — som verka rent intagande. Brauns bref.

Det egendomligaste är att hans, cynikerns, i grunden försynta personlighet gjorde sig så väl gällande i fruntimmersumgänge, och det icke endast bland damer af friare vanor som Emelie Högqvist. Betecknande är att då von Braun besökte Wennerberg i Skara, var den allvarligt sinnade husfrun på förhand intagen emot honom till följd af hans dåliga rykte och afskräckande yttre, men han vann hennes hjärta så att hon skref till sin mor: »Intet fult ord gick öfver hans läppar, och han såg så hjärtegod ut i ögonen att man nästan ville klappa honom i stället för att säga fy.» Personlighet.

Egendomligt nog författade v. Braun 1844—1857 en rad dikter till sin hädangångna älskade, dikter som aldrig blefvo offentliggjorda. Enligt hvad han sade till sin bror skulle det varit det bästa som flutit ur hans penna. Meningen var att brodern skulle utgifva dem efter hans död; ingen skulle då tro att han skrifvit dem, han trodde det knappt själf. Men efter hans bortgång stodo de ej att finna. Sannolikt hade han förstört dem. Förkomna dikter.

Om sitt lefnadsöde skref han kring nyåret 1860 från Asarumsdalen (bref i förf:s autografsamling):

»Hvad mig själf beträffar så har jag efter vanligheten tråkiga dagar. Hufvudsakligast har jag mig själf att tacka för detta, ty om jag litet bättre vårdat de gåfvor som 'Gamle Herrn' skänkt mig skulle jag nu vid 46 år kunnat vara en helt annan karl än jag är. Men jag tackar i alla fall den store Gifvaren, att jag har det som jag har. Den s. k. »skalden» Braun slipper åtminstone att svälta ihjäl och det är en förb. god sak. För törsten sörja dessutom Karlshamnsborna på det förträffligaste, ty kommer jag endast till staden, veta de sannerligen icke huru väl de vilja göra mig i den vägen.»

Sommaren 1860 under en badsejour på Kornön i trakten af Lysekil träffades han af svår sjukdom. Han infördes till Uddevalla lasarett, där han afled i september.

Von Brauns diktning är i första rummet — såsom redan framhållits — att betrakta som ett bakslag gentemot den alltför himmelska, elegiska och sentimentala poesin; han gaf härvidlag uttryck åt en grofkornig uppsluppenhet, som innebar en viss cynism. Slutord.

Men, såsom Friedrich Theodor Vischer utvecklat i sin afhandling »Mode und Cynismus», ligger det i cynismen ett sundt och berättigadt drag och detta var tvifvelsutan fallet i mångt och mycket med von Brauns.

Dock vore det en skef äreräddning att förneka att han ej stundom slog öfver målet, mindre kanske därför att uttrycken voro

Digitized by Google

friherrinnan von Knorring ett mycket roligt svar på tal, med anledning af att hon i sina »Bref till hemmet» åberopat Welhavens ord att »en sådan bok som en och annan af v. B. aldrig i världen kunde, finge eller lönade att tryckas i Norge». Han tar därvid de tre vittra »von B:na» (Beskow, Brinkman och Braun) i försvar.

Likaledes uppträder han i ett dialogiseradt stycke med mycken häftighet och något rått mot Per Wieselgren med anledning af dennes utfall mot Bellman, Wadman och Læstadius.

Nyare samlingar.

Det var alltjämt i af honom själf ensam författade julkalendrar som han erbjöd en efterlängtad lektyr åt ett »borgerskap, som begrep honom». Sålunda följde efter Carolina: *Bror* (1846), *Knut* (1847), *Den namnlöse* (1849), *Lite' nytt till julen* (1849), *Herr Börje* (1851), *Sju sofvare* (1853), *Farbror Mårten* (1856), *Z* (1858), *Borup* (1860, utgifven postumt af Talis Qualis).*

Illustration ur »Lite' nytt till julen».

Senare lefnadsöden.

Under senare delen af sitt lif var von Braun en irrande »flyttfågel» utan ro eller rast. Tidtals bosatt i hufvudstaden, flydde han dock snart dess rumlarlif och slog sig ned på landet, än i den »plattaste delen af Upland», än på Lidingön, där han ägde en god vän i jordbrukaren och vice talmannen Zetterberg, mot slutet af sitt lif i Asarumsdalen i närheten af Karlshamn, dit hans far befordrats som postmästare, och senare i Ystad hos brodern. Han var som han skref till en vän icke »bunden till vissa rum, tider och personer» utan »kringspridd kring hela världen».**

Han önskade dock slå sig till ro och hoppades kunna få ett »postkontor», menande att vederbörande någon gång kunde »ge ett litet brödstycke åt en stackars författare, likaväl som åt gamla meritlösa kaptener som aldrig i sin tid luktat krut eller ens varit med när det uppfanns». Hans vän talmannen Hans Jansson, med hvem han f. ö. växlade rimbref — äfven Hans Jansson förde en rolig penna — verkade härför 1844, men utan resultat. Förmodligen funno vederbörande att hans poesi snarast innebar en negativ merit. Till sist sålde han förlagsrätten till sina dittills utgifna skrifter mot en liten lifränta och kunde därigenom känna sig tryggad mot brödbekymmer.

* En del af hans dikter öfversattes till tyskan af förre preussiske ministern i Stockholm Brassier de St. Simon och berömdes i tysk präss.

** Utrikesresor företog han två gånger, den ena gången — 1844 — en badresa till Kreischau och råkade därvid Oehlenschläger, med hvilken han kom väl öfverens.

Digitized by Google

Brauns personliga älskvärdhet prisas högt af hans vänner och uppenbarar sig ej minst i hans förträffliga bref, om hvilka Crusenstolpe, en kännare på det området, med rätta yttrat att det låter ej beskrifva sig hur »hänförande rolig i hvardagslag Brauns brefstil var, när han utan att skräda ord lämnade sitt kvicka skämt lösa tyglar». Men dessa bref uppenbara ej blott kvickhet, träffsäkert omdöme och vänsällhet utan en kärnfullhet och ärlighet i karaktären — trots alla svagheter — som verka rent intagande. Brauns bref.

Det egendomligaste är att hans, cynikerns, i grunden försynta personlighet gjorde sig så väl gällande i fruntimmersumgänge, och det icke endast bland damer af friare vanor som Emelie Högqvist. Betecknande är att då von Braun besökte Wennerberg i Skara, var den allvarligt sinnade husfrun på förhand intagen emot honom till följd af hans dåliga rykte och afskräckande yttre, men han vann hennes hjärta så att hon skref till sin mor: »Intet fult ord gick öfver hans läppar, och han såg så hjärtegod ut i ögonen att man nästan ville klappa honom i stället för att säga fy.» Personlighet.

Egendomligt nog författade v. Braun 1844—1857 en rad dikter till sin hädangångna älskade, dikter som aldrig blefvo offentliggjorda. Enligt hvad han sade till sin bror skulle det varit det bästa som flutit ur hans penna. Meningen var att brodern skulle utgifva dem efter hans död; ingen skulle då tro att han skrifvit dem, han trodde det knappt själf. Men efter hans bortgång stodo de ej att finna. Sannolikt hade han förstört dem. Förkomna dikter.

Om sitt lefnadsöde skref han kring nyåret 1860 från Asarumsdalen (bref i förf:s autografsamling):

»Hvad mig själf beträffar så har jag efter vanligheten tråkiga dagar. Hufvudsakligast har jag mig själf att tacka för detta, ty om jag litet bättre vårdat de gåfvor som 'Gamle Herrn' skänkt mig skulle jag nu vid 46 år kunnat vara en helt annan karl än jag är. Men jag tackar i alla fall den store Gifvaren, att jag har det som jag har. Den s. k. »skalden» Braun slipper åtminstone att svälta ihjäl och det är en förb. god sak. För törsten sörja dessutom Karlshamnsborna på det förträffligaste, ty kommer jag endast till staden, veta de sannerligen icke huru väl de vilja göra mig i den vägen.»

Sommaren 1860 under en badsejour på Kornön i trakten af Lysekil träffades han af svår sjukdom. Han infördes till Uddevalla lasarett, där han afled i september.

Von Brauns diktning är i första rummet — såsom redan framhållits — att betrakta som ett bakslag gentemot den alltför himmelska, elegiska och sentimentala poesin; han gaf härvidlag uttryck åt en grofkornig uppsluppenhet, som innebar en viss cynism. Slutord.

Men, såsom Friedrich Theodor Vischer utvecklat i sin afhandling »Mode und Cynismus», ligger det i cynismen ett sundt och berättigadt drag och detta var tvifvelsutan fallet i mångt och mycket med von Brauns.

Dock vore det en skef äreräddning att förneka att han ej stundom slog öfver målet, mindre kanske därför att uttrycken voro

Digitized by Google

för grofva och oanständiga — hvilket nog också kunde hända — än därför att det någon gång brast dikten det inre berättigande, den sedliga förtrytelse som adlar cynismen, och att den byggde på jargon.

Men som oftast reagerar skalden på sitt kraftiga tungomål med full rätt mot allsköns hyckleri, konvenansslafveri, modedårskaper, gråtmildhet och flärd.

Med Holberg och Wallenberg som föredömen ansåg han att »det plumpa vore tillåtet i humoristisk stil» och förklarade redan som tjuguåring att han icke ändrade sitt löjliga och fria språk förr än han tystnat. Men med åren blef han mera självkritisk och skref 1855 att han ville rådgöra med vänner om uteslutningar, ty en författare finge ej lita uteslutande på sig själf. »I mina opera omnia finnas sannerligen en hel hop saker som tåla vid dels att finhyflas, dels att kastas på den eviga elden; äfven språket tål att ansas.»

Hans författarskap äger en ej ringa förmåga af åskådlig realistisk skildringskraft, då det gäller bilder ur naturen och lifvet. I formellt afseende lider det af brister. Det är ojämnt; konstnär i egentlig mening var han icke och det finns bland hans dikter mycket medelmåttigt gods, liksom han ej sällan upprepar sig själf, sedan skaldskapet blifvit honom en inkomstkälla, men tillräckligt mycket äkthumoristiskt och äktsatiriskt rymmes i hans 15 diktsamlingar för att som Talis Qualis uttrycker det gifva honom »fullmakt inför poesiens domsbord». De skaffade honom ock en utomordentlig och varaktig popularitet, åtminstone hos herrpubliken.* Må vara att man i hans skaldskap stundom möter faunens breda grin, man möter där ock den kvicke skämtarens friska skratt och ej minst den ärlige mannens rättframma sätt att säga sin oförytterliga mening.

»Det skall sägas på hans döda mull:
Han var en man med hjärta mer än mången,
En man med heder af gediget gull!
Och tanken ofta bättre var än sången»

sjöng Orvar Odd vid hans graf.

* * *

Äfven andra diktare än de i det föregående omnämnda tillhörde »frihetens sångarätt» för att begagna det Sturzen-Beckerska slagordet.

* I en minnesruna öfver en nyss afliden gammal ungkarl, en framstående tekniker, som utfört kulturarbete i obygder, berättades det att han alltid förde med sig tre böcker: Bibeln, »Fänrik Ståls sägner» och — v. Brauns skrifter! Det är på sätt och vis kännetecknande för v. Brauns popularitet.

Digitized by Google

Ridderstad berörde sålunda i sin diktning politiska ämnen, och hade ju redan tidigt skrifvit *Tidsrunor*, liksom han senare bjöd på *Tids- och krigsbilder* samt fortfor att behandla dagens händelser på vers lika väl som i sitt blads ledande artiklar. Andra politiska poeter.

Johan Gabriel Carlén (f. 1814, † 1875), Emilie Flygare Carléns make, som 1838 hade i sina *Stycken på vers* behandlat både sentimentala och humoristiska ämnen, hade senare i sina *Romanser ur svenska folklifvet* (1846) sökt följa Kristian Winther i spåren med enkla bilder ur bondelifvet, som dock knappast äga större betydelse; han upptog äfven politiska ämnen och skref bl. a. år 1844 ett ironiskt poem »Till de 90» som strukit sina namn från listan för studentmötesfärden.

August Blanche, som äfven uppträdde såsom lyrisk diktare, hörde ock till denna grupp, i umgänge och riktning.

En mera ensam sångare, som i sin poesi företer vissa beröringspunkter med flere af de nämnde, är den förut såsom reseskildrare (IV: 1, 474) omtalade Jean Paulsefterföljaren **Otto Sebastian von Unge**. Han hade redan i sin 1835 utgifna *Rappe naturel i vers och prosa* riktat anfall mot den sentimentala poesien i en dikt »Till Laura», för hvilken efter Petrarcas död »tusende dött på vers»; han hade i delvis tidigare skrifna politiska karaktäristiker angripit heliga alliansens idéer. I sina *Dikter i bunden och obunden stil* (1838) fortsatte han att tolka dels sina politiska sympatier och antipatier, dels en viss världssmärta; särskildt dröjer han vid dödstanken. Såsom G. Montelin, hvilken ägnat honom en essay i »Svenska studier tillägnade Gustaf Cederschiöld» (1914), framhåller, är han i formellt afseende nyckfull och trotsar prosodiens lagar (bl. a. i sina hexametrar) samt röjer en svaghet att i småstycken vilja inlägga stora mystiskt uttryckta idéer, men han är ingen imitatör, han vill icke vara »drabant åt någon centralsol» och kan i en dikt som *Vid storm på hafvet* inlägga ett manligt trots, en käck stämning af dödsförakt som är af kraftig verkan.

* * *

Brauns popularitet ärfdes i viss mån af en »realistisk naturlyriker», som var äldre än han, men hvilken gjorde sig senare gällande. Det var en mindre utmanande, mera dämpad, i det hela mera »beskedlig» natur: **Elias Sehlstedt**, den harmlösa glädjens treflige sångare. Sehlstedt.

Sehlstedt var född den 8 december 1808 i Hernösand, son af en handlande; han blef 1829 student, var någon tid informator hos den sedermera sorgligt bekante von Scheven och hade »rang näst intill familjens katta»; år 1836 ingick han i tullen, blef 1842 tulluppsyningsman vid Mem, 1847 »reseinspektor» vid Hornstull och bosatte sig 1852 såsom tullinspektor vid Sandhamns tullkammare i Stockholmsskären; år 1869 erhöll han pension och flyttade till Djurgården vid Stockholm, där han afled den 22 juni 1874.

Redan 1832 hade han utgifvit en samling *Norrlandsblommor*; på 1840-talet fortsatte han med *Knäppar på lyran* (1844) och det sades att »herr Sehlstedt synes ha en framtid».

Egentligen är det dock först under hans Sandhamnstid, då han utger sina kalendrar *Fiskmåsen* (1853), *Fyrbåken* (1855), *Ut-*

Digitized by Google

kiken (1857) och *Telegrafen* (1858) samt sänder bidrag till Illustrerad Tidning, som han blifver populär såsom en älskvärd naturidylliker, som besjunger naturens olika stämningar och hvardagslifvets små fröjder och förtretligheter med godt lynne och en viss blid, anspråkslös, föga djup humor, samt en godlynt satir som mest går på ytan af tingen.

»Gud vare tack, att jag är en liten fågel jag
Och kan få gunga glad på min kvist»,

sjunger han, och han kvittrar vid alla årstider, hälst förstås i vår och sommar, när han kan slå sin drill vid ett litet dukadt bord i det fria — »Ty Herre Gud hvad den sexan smakar med lilla supen i gröna lund» — men också när han sitter infrusen utan sjöfart, utan post, utan beröring med yttervärlden i sitt ensliga Sandhamn, där han dock förstår att skapa sig ett litet blygsamt skönhetsrike. Äfven då lyser det upp i hans förnöjsamma sinne om han sätter sig att »skrifva poesier».

Elias Sehlstedt.
Porträtt efter fotografi från skaldens senare år.

Ty Sehlstedt är en optimist, som nöjer sig med litet, och hvars lefnadsfilosofi rymmes inom den godmodiga resignationens »*Vackert så*».

Bland andra hans kända dikter, intagna i hans *Samlade sånger och visor* (fem delar, 1861—76), märkas *Norrlänningens hemlängtan*, *Gör så godt du kan*, *Vårrim*, *I det fria*, *Snösparfven*, *Visa på förstuqvisten*, *Lifvets saga*, *Till mitt porträtt*, *Innan man blir van*, samt en del rent komiska stycken som *Gamla farmor*, *Loppan* o. a.

Med sin idyllstämning, sin naiva optimism, sin torroliga ordspråksvisdom är han tolk för 1850—70-talens godmodiga belåtenhet, särskildt i borgerliga kretsar, där man ock skattade honom högt och höll af den älskvärde »Sandhamnssångaren».

Hans lätta rytm, hans sinne för rimmets effekt gjorde hans dikter sångbara och han tillhör de mest sjungna af tidens poeter.

* * *

Digitized by Google

Wennerberg.

En alldeles egenartad ställning intog en skald som jämförelsevis sent gjorde sig gällande såsom diktare och som egentligen fördes in på poesiens råmärken öfver tonkonstens. Han hade börjat såsom tonsättare af Nyboms fosterländska kväden, innan han diktade egna, och hans mest egendomliga sångcykel föddes mera tillfälligtvis såsom text till en musik, hvilken var afsedd för en trängre krets af glada bröder.

Det var »juvenalernas» skald, fosterlandshymnernas och Gluntarnes diktare, romantikern och realisten **Gunnar Wennerberg.**

Närmast jämnårig med Nybom och Malmström, framträdde han inför allmänheten ett årtionde senare än desse.

Ungdomsöden.

Gunnar Wennerberg var son af kyrkoherden i Lidköping Gunnar Wennerberg och Sara Klingstedt och föddes den 2 oktober 1817. Hans fader härstammade från en västgötsk bondsläkt, modern, en humoristisk natur, var från bohuslänska kusten. I Skara gamla katedralskola fick han sin bildning och gjorde sig där bemärkt för godt hufvud och god sångröst, så att han fick »messa» vid morgonbönen. Hösten 1837 kom han till Upsala universitet och väckte där genast ett visst uppseende genom ett drag af självständighet; han vägrade nämligen aflägga studenteden, i hvilken de unge förpliktade sig till att följa en mängd paragrafer från anno 1655; han ville ej underkasta sig att på sin själs salighet svära att hålla dessa löften. Rektor — det var Atterbom — förklarade att då kunde han icke heller komma i åtnjutande af de akademiska förmånerna. Emellertid åtog sig Västgöta nations kurator att svara för hans seder. Saken föll i glömska och Wennerberg blef senare både kurator och kuratorernas kurator och docent under Atterbom utan att någonsin egentligen ha varit »civis academicus». Under sitt första studentår studerade han botanik för Elias Fries. Efter en ett-årig kondition i Västergötland återvände han hösten 1839 till Upsala och ägnade sig nu åt humanistiska studier i latin, historia, filosofi. Mest fördjupade han sig i filosofien och gräfde allt mera in sig i sin älsklingsfilosof Spinoza. Upsalatraditionen ville veta att han vare sig han var sjuk eller frisk höll sig innestängd på sin kammare, halft om halft som en anakoret, och att han låg, pluggläsande vid ett sängbord som han byggt öfver sig. Det skedde nu bl. a. därföre att det var ett bra sätt att få vara i fred. Själf har han i den underliga, halfprosaiska ålderdomsdikten »Minnen från drömmarnas värld» skildrat denna tid med orden:

»Trenne år jag redan vistats
Som student i Fyrisstaden,
Lefvat mesta tiden ensam
För mig själf bland mina böcker.
Okänd var jag för de fleste,
Och af dem, som något litet
Kände mig — och få de voro —,
Var jag ansedd som en sjuklig,
Underlig fantast; måhända
Mindre orätt, än det syntes,
Mera orätt än jag var det.»

Digitized by Google

Wennerberg var denna tid en grubblare, något af en Faustnatur i smått. Tviflet var det element där hans ande helst rörde sig, »trefvande med förståndets korta synspröt»; han tviflade på grunden för allt vetande, vare sig det nämndes förnuft, tro eller sinneserfarenhet. Det var ett allvarligt tvifvel, utan hån, men djupt pessimistiskt, som skulle varit dödsträngtande, om blott döden varit ett säkert slut. Själf har han skildrat de själsliga kval han genomgick i den dystra, senare omarbetade »Jordesonens sång»: »Stanna jord! Hvart vill du taga vägen?» som inlagts i de nyssnämnda »Minnena från drömmarnes värld», och likaledes huru han till sist, efter en mystisk vision, befriades ur

Gunnar Wennerberg ligger och läser.
Teckning af Brynolf Wennerberg. (Musikhistoriska museet.)

striden, när han »knäppte kalla händer och med bleka läppar bad ett länge bortglömdt 'Fader vår'».

Vid sidan af studierna höll också tonkonsten hans intresse fånget och han knöt en nära vänskap med en ung musikalisk student, tonsättaren Jakob Axel Josephson, som stod honom närmast i hans andliga lif. I det af denne stiftade »lilla sällskapet» deltog han flitigt vid instuderandet af klassisk musik och fattade särskildt intresse för italiensk kyrkomusik samt försökte sig själf på några motetter. Han kom ock i beröring med den vittra Silfverstolpeska kretsen, med hvilken hans discipel ägde förbindelse. Malla antecknar om »Reinhold von Essens informator» herr Wennerberg, att han var lång och mager, såg sjuklig ut och hade de ljusaste ögon hon sett samt att han i början förekom henne något stel och obetydlig, men hade något ovanligt, som uppväckte intresset. Snart skulle Malla finna, att han hvarken var stel eller obetydlig, och han kom inom kort att i kretsen blifva något helt annat än blott »Reinhold von Essens informator».

Allt mer och mer träder nämligen Gunnar Wennerberg fram såsom den Upsalaromantiska kretsens Benjamin. Han var till hela

Digitized by Google

sin läggning en Goetheansk efterromantiker och intog en helt annan ståndpunkt än medlemmarne af den grupp som gjorde front mot nyromantiken. Han var af kontemplativt, starkt subjektivt kynne. En realistiskt och objektivt anlagd natur som Bergstedt kunde karaktärisera honom och hans vänner sålunda: »allting är till för subjektet: Gud och människor, himmel och helvete, dygd och last — allt sättes på nålspetsen och betraktas genom den geniala människans förstoringsglas».

Wennerberg eröfrade alltså i den Silfverstolpeska salongen steg för steg sin gifna plats både genom sin personlighet och genom sina talanger, som kommo dess oskyldiga nöjeslif till godo. Ty trots allt grubbel och alla anakoretiska vanor kunde den vackre västgötastudenten med de rika lockarne vara en »sällskapsmänniska», som gärna lät förströ sig för att finna »något stillestånd i striden mot sig själf».

En intressant karaktäristik af honom från denna tid har hans dotter friherrinnan Signe Taube meddelat ur J. A. Josephsons dagboksanteckningar: Hans sjuklighet hade — enligt Josephson — sedan flera år lagt en underlig bark omkring hans sinne och närt det skeptiska och extravaganta i hans natur, alla som blefvo närmare bekanta med honom älskade honom, han var en stor tjusare, äfven de som funno honom affekterad voro ej likgiltiga för honom, genom sina sofisterier var han en gåta för de flesta, han var en pålitlig kamrat, som hälst sysselsatte sig med lifvets allvarligare frågor, men som äfven åt småsaker mäktade ge en originell och intressant färg.*

Till den Silfverstolpeska kretsen hörde »de små Knösarne», Thekla och hennes eteriska lilla moder fru Alida, två »lärkor», som »omgifna af blommor och taflor lefde ett lif som endast i nödfall fick vara verklighetens». Hos dem tillbragte den orolige västgötamagistern många glada och lugna stunder, beundrad, bortskämd men tacksam för moderlig och systerlig omvårdnad.

Dessutom deltog han — som vi strax skola erfara — från 1843 i det glada juvenallifvet och var en skattad och afhållen medlem i den krets, som samlades omkring prinsarne Karl och Gustaf under deras vistelse i Upsala.

Allt detta hindrade honom dock icke att fullborda sina studier, om det än gick något långsammare än fallet skulle varit, därest icke grubbel, tonsättning och sällskapslif distraherat.

År 1845 tog han — tjuguåtta år gammal — sin grad, ehuru han icke fick så höga betyg i de filosofiska disciplinerna, som han och fadern påräknat. Hans gradualdisputation omhandlade det skönas begrepp hos Kant. Han blef 1847 efter någon tids väntan nämnd till docent i ästetik under Atterbom, sedan han disputerat om de religiösa kulternas och den bildande konstens historiska utveckling.

Vid denna tid hade han för afsikt att öfversätta några af den beundrade Spinozas skrifter till svenskan och hade redan funnit förläggare, då hans far

* Om hans underligheter gingo en del historier i svang. Svedelius berättar att han väckte uppseende då han på Ågatan gick med tätt åtsittande köttfärgad kostym så att han på afstånd tog sig ut som naken.

Digitized by Google

riktade allvarliga förmaningar mot en dylik öfversättning som skulle mera blifva ansedd som en tviflets propaganda än som ett filosofiskt specimen. Den farlige kättarens förfärliga ting borde ej sonen bidraga att sprida.

Gunnar försvarade sig tappert. Må vara att öfversättningen af Spinoza skulle komma mycket tvifvel åstad för en tid, men desto starkare tro sedan. Och då fadern sagt att Gunnars mor skulle blifva ändock sjukare, »om hon icke trodde honom vara god kristen», svarade Gunnar litet spetsigt att han gärna skulle vilja veta, »hvad Mamma kunde ha emot Spinoza?» Han fick senare det svaret från den humoristiska modern att hon för öfrigt »struntade i Spinoza». Men den gamle judiske glasögonsliparen i Amsterdam förblef i allt fall oöfversatt, tack vare betänkligheterna i Lidköpings prostgård.

Fosterlandssånger.

När Gunnar Wennerberg år 1846 återkom från en termins vistelse i hemmet, valdes han till ledare af allmänna sången. Han hade redan ett par år förut skrifvit en studentkör, den vid Oskar I:s tronbestigning diktade *Bjöd så i Thule en konungased*, och denna verksamhet framkallade nya tonsättningar och dikter från honom.

Gunnar Wennerberg stod på det hela taget utanför de politiska rörelser, som då besjälade studenterna, och var icke ens någon anhängare af det tidigare 1840-talets politiska skandinavism, om ock Danmarks strid 1848 väckte hans sympatier. Han var enligt Svedelius' utsago ej »fallen för studentpolitik». Men tog han ej del i diskussionerna, så skänkte han studenternas fosterländska känslor ord och toner, framför allt toner.

Han komponerade den enstämmiga sången om *Den svenske soldaten*, som »vet hvad som höfves en svensk och en krigsman», han satte 1848 toner till Johan Nyboms dikter, »Så säga Sveriges studenter», »Trummarschen» och framför allt den alltjämt sjungna »Stå stark, du ljusets riddarvakt».*

Men själf skref han både ord och toner till *Svensk lösen* (»Frihet bor i norden», 1847), *Stridsrop*, (»Hur länge skall i norden», 1848), *Frihetshymn* (»O Gud, som styrer folkens öden» 1849); hvartill senare kom bl. a. *Hör oss, Svea!* (1853).

Dessa dikter äga ju sin hufvudsakliga betydelse såsom tonverk, deras poetiska patos verkar stundom något storordigt uppskrufvadt, trots det att känslorna förvisso i grunden äro äkta.

Midt i den »borgerliga realismens» tidsålder yppa dessa fosterlandshymner ett karolinskt, ett storsvenskt kynne som kunde spörja »Hur länge skall i norden den döda fred bestå?» eller utmana »österns slafvar» för att åt dem gräfva grafvar på Svithiods strand.

* Signe Taube anför efter fadern en berättelse om hur »Stå stark» tillkom: »Min far satt vid pianot. Nybom spatserade fram och tillbaka på golfvet med händerna i byxfickorna, under det han föreslog än det ena än det andra kraftuttrycket tills han plötsligen dundrade fram: Stå stark, du ljusets riddarvakt!»

Digitized by Google

Detta karolinska drag bevarade Wennerberg till det sista, och om han insåg fredens välsignelse så blundade han ej heller för dess förbannelse i vekliga vanor och självviska sinnen, som ej uppvägdes af ymniga skördar och stegrad odling. Märkligast är kanske fosterlands- och frihetshymnen *O Gud, som styrer folkens öden,* i hvilken något af gammalsvensk psalmton från 1600-talet kommit med.

I juvenalernas krets.

Men som skald är Wennerbergs betydelse hufvudsakligen bunden vid *Gluntarne,** dessa berömda dialoger, till hvilka han själf skrifvit musiken och hvilka äro barn af den stämning som födts i de s. k. juvenalernas krets.

År 1843 hade nämligen romantikern-grubblaren blifvit »juvenal».

Den 1 maj 1843 — Wennerberg hade då varit student i sex år — kom han efter den glada vårfesten, då »juvenalerna» uppträdt som särskildt »röd» grupp vid den första vårkarnevalen, att passera deras stamhåll, Åkerstens kafé: man knackade på rutan och ropade honom in, han kastades midt in i de glada gossarnes skämt, där de lekte akademi, och fann sig som fisken i vattnet. Då han återvände till sin kammare från utflykten i det glada laget, betogs han af liknande känslor som de, hvilka grepo Faust, efter att han hämtat luft vid stadsporten. En ny, frisk ande blåste in i grubblarens cell. Själf har han lefvande skildrat situationen i inledningen till »Gluntarne» (i Samlade skrifter 1882), hurusom han, då han kom hem till de dammiga luntorna och till noterna, som liknade knotor i skramlande benrangel, greps af vårkänslorna från naturen där ute, så att han tyckte sig höra hur Necken sjöng:

»Grau, theurer Freund, ist alle Theorie,
Nur grün des Lebens goldner Baum.»

Ett virrvarr af rytmer, melodier och ord rörde sig inom honom, hvarur fantastiska dimbilder skymtade som synerna i ett kaleidoskop. Han gick till klaveret, kastade bort fugan, fick fram ett notpapper och skref sin första juvenalsång.

Juvenalerna voro en krets af glada gossar, ett slags studentorden, som tagit arf efter 1830-talets muntra musikanter, den s. k. »turkiska musiken» med dess nog bullrande fröjder. I denna krets gick det uppsluppet till. Kalle Berggren gjorde muntra piruetter, Tjasse Dahlberg föredrog ett groteskt poem om Siljan som ett fat mjölk med berget som en grötklimp, Theodor Strömberg lät universitetet på järnväg fara till Stockholm och Daniel Hwasser strödde kring sig ordlekar och faraler.

* Ordet »glunt» är ett uppländskt bondord, liktydigt med »gosse». Det tillämpades på basen Otto Beronius, som brukade sjunga en uppländsk bondvisa, där ordet förekom, och som sedan sjöng »Gluntens» parti. Wennerberg skrifver till förläggaren Abraham Hirsch (bref i förf:ns autografsamling): »Hvad titeln beträffar vet Herr Hirsch, att den är uppkommen långt innan jag tänkte utgifva samlingen och på sådant sätt, att jag ej gärna kan förklara den för allmänheten utan att kanske för närgånget draga in mag. Beronius i spelet. Han kallades nämligen af sina närmaste vänner Glunten. Jag tror dessutom, att publiken snart vänjer sig vid namnet.»

Digitized by Google

Juvenalsånger.

Wennerberg har själf i detalj skildrat dessa upptågsmakares uppsluppna skämt, kvickt sagda dumheter och fyndigt rimmade orimligheter men aldrig dumt sagda kvickheter, deras obligata inledningssång med lahitt-laha-refrängen, cirkusupptåg, föreläsningar, deklamationsnummer, tablåer, gymnastiska täflingslekar och tusentals andra galenskaper. Och han har låtit oss bevista en af de söndagssoiréer å »Äpplet», där äfven icke-juvenaler voro inbjudna gäster.

Wennerberg blef nu för denna orden ett oskattbart förvärf. Han skref en rad juvenalsånger, bland hvilka endast tre *(Viva la compagnia, Lahittlaha* och *Juvenaleden)* nått trycket. Texten är oerhördt obetydlig, och det måste varit musiken, som gifvit den vingar. De ge för öfrigt uttryck åt en stämning, som stundom tycks ha beröringspunkter med det bekanta stället i »Auerbachs Keller»:

»Uns ist ganz kannibalisch wohl,
Als wie fünfhundert Säuen.»

De egentlige sångarne bland juvenalerna lära, sedan en del »turkiska musikanter» lämnat kretsen i början af 1840-talet, utgjort sex man, men under åren 1844—45 öfvergåfvo fyra af dessa Upsala (deras bortgång skildras i den icke upptagna Glunten »De sex»), hvarefter det blott fanns kvar »tvänne basar — du min bror och jag». Den ene basen, Wennerberg, var dock en baryton. Snart tillkom en tenor och för denna treklang skref nu Wennerberg den trioserie för tenor, baryton och bas som senare (dock efter »Gluntarne») utgafs under titeln *De tre*, sånger som hade en lika öfvervägande dramatisk karaktär som juvenalsångerna voro lyriska och som återgåfvos med allt det deklamatoriskt mimiska lif, hvaraf exekutörerna voro mäktiga. Dessa trestämmiga sångers blomstringstid inföll 1846—47, och de voro »Gluntarnes» förelöpare. I några är texten bra nog obetydlig och ger endast groteska bilder af bacchanaliskt gåpåarlif, i andra som t. ex. de samhörande »Ett äfventyr» och »Buketten» har man redan det rätta Gluntlynnet och de komiska situationerna fullt utbildade.

»De tre».

Emellertid lämnade tenoren Upsala och de båda »basarne» — Wennerberg och Otto Beronius — utgjorde återigen jämte pianisten Eugène von Stedingk den musikstyrka, öfver hvilken juvenalerna förfogade.

Gluntarne.

Så tillkommo *Gluntarne,* i hvilka det mera speciellt ordensmässiga »juvenaliska» alldeles bortstrukits. Studenten, Upsalastudenten från 1840-talet (dock minus de politiska intressena), hade förkroppsligats i »gluntarne». Dessa dramatiskt-lyriskt-musikaliska dikter — i sitt slag enastående i 1800-talets litteratur — skapades under Wennerbergs sista Upsalatid och året närmast därefter, sedan han flyttat till Skara, där han 1849 tillträdde ett lektorat i filosofi.

Äldst är den sång, som skildrar, huru »Gluntens svårmod skingrades af magisterns vårfantasier», därefter följde »Glunten blir juvenal», »Mötet i domtrappan» samt sången om månens intresse för glunten och magistern. Alla dessa äro från 1847. De flesta öfriga diktades 1848—49, några enstaka 1850. De sista behandla delvis afskedet från Upsala och därmed sammanhängande bestyr. De utkommo från trycket, sedan Wennerberg motvilligt

Digitized by Google

gifvit vika för uppmaningar, 1849—51 i häften omfattande 30 stycken.*

Det framgår för öfrigt af Wennerbergs bref till förläggaren (maj 1850; i förf:ns ägo) att — då afskrifter af de äldste Gluntarne cirkulerade — han merendels lagade så att »i hvarje häfte medkomme någon alldeles ny, t. ex. nu sist Gluntens moster, som är gjord några dagar innan den sändes».

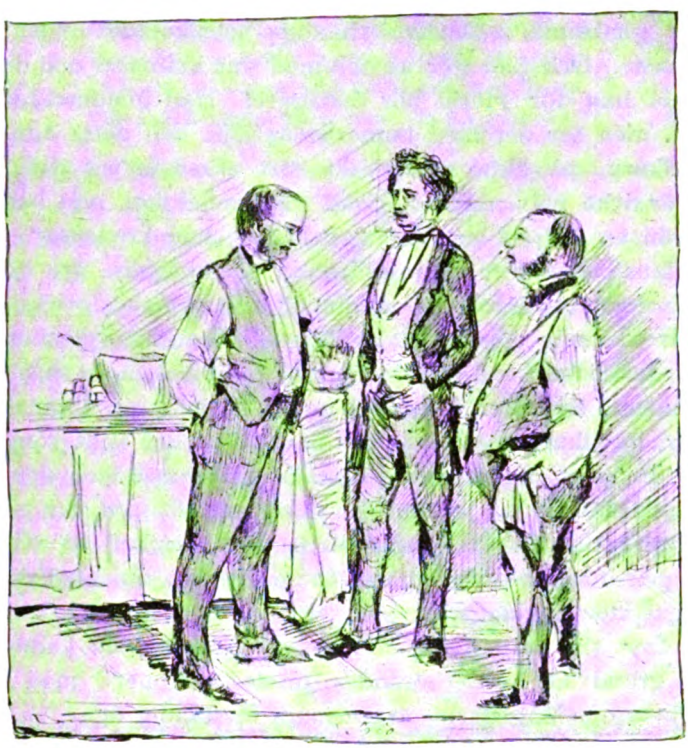

»De tre» (Beronius, Wennerberg, Hwasser).
Teckning af John Arsenius i Upsala universitetsbibliotek.

Bland de i Skara skrifna voro ett par, som präglades af vemod och allvar och det påstods, att juvenalkretsen reagerade mot »En kväll på kyrkogården».

Hvad angår »Gluntarnes» förhållande till denna krets, må det betonas, att den visserligen utgör bakgrunden för dikterna, men dessa äro icke födda enbart ur juvenalstämningen. Denna måste

* Det är ett misstag, då det påstått, att de flesta Gluntarne skulle skrifvits i Skara; själf uppger Wennerberg i en not till upplagan i Saml. skrifter, att de flesta (ungefär $^3/_4$) skrifvits i Upsala. Dock synes visserligen med afseende på tillkomsttiden för någon enstaka minnet ha svikit honom.

Digitized by Google

först korsas med en djupare romantisk grundstämning för att Gluntarne skulle blifva hvad de blefvo. Juvenalernas skämt voro burleskt komiska, och Wennerberg hade ju själf gifvit bidrag i denna genre, men Gluntarne — åtminstone de djupare af dem — äro alster af humor. Den romantiske magistern, som kommit in i denna krets af jurister, läkare och öfverliggare, är visserligen glad med de glada, men han ser på dessa lustiga turar med humoristens och den romantiske ironikerns blickar, han är van att sätta allt »på sin genialitets nålspets och noga betrakta det under förstoringsglaset». Och han gör så ock med sina kamrater och det ystra lif, hvari han för en tid blir deltagare. Han genomskådar dess svaghet, men ser det med humoristens löje, och detta ägnar han, självironikern, på äkta romantiskt sätt äfven åt sig själf. Hans komik är icke naiv, den är tillsatt med reflektion, och han skänker äfven en droppe vemod i den bägare han kredensar.

Sådana Gluntarne framställas af sin mästare, äro de i viss mån representanter för den godmodiga ästetiska epikureism, som var rådande i juvenalernas krets. Det är sorglöshetens romantik, det ästetiska dagdrifveriets lära, de älskvärde sjusofvarnes glada skämt, som här i ord och toner besjungas. Denna åskådning är besläktad med en efterromantik af det slag, som vi påträffa i Eichendorffs »Leben eines Taugenichts», men den är alldeles speciellt färgad af det öfverliggarlif, som var en egendomlighet för småstadsuniversiteten. I synnerhet är »Glunten» själf typen för en öfverliggare, en godmodig, älskvärd, indolent, njutningslysten goddagspilt, som »tenterade förr», och som ändtligen, efter sju sorger och åtta bedröfvelser tar sin kameral, om än på grund af »vederbörandes predestinationer» med mycket skrala betyg. »Magistern» är en mera förståndig figur, visserligen Gluntens vän och dryckesbroder, men tillika hans samvete.

För världens höghet och glans hysa de den äkta humoristens likgiltighet och förakt:

»Ja, jordens kungar sku' abdikera
Och ministrarne resignera,
Om de kunde, som vi, jouera.»

Och dessa juvenaler ge i sin ästetiska individualism »tusan» i all politik, härutinnan mäkta olika sina politiskt intresserade medbröder i »skandinaviska sällskapet» eller »studentföreningen».

Därför svaras det också i juvenalsången på frågan hvad färg en äkta juvenal bär:

Digitized by Google

»Det vet han ej, I bröder;
Han bryr sig ej med namn,
— — —
Partier ger han knäfveln,
Ej är han skandinav,
Studentföreningsdjäfveln,
Den vet han icke af.»

Alla slags finesser hata de, den svarta habiten och hvita halsduken äro en fasa för folk med fria fasoner.

»Tacka vill jag en rock, som vid öfver barmen,
Ej stretar mot, när jag skall kröka på armen;
Och ett par byxor se'n, förtrogna med benen,
Om också någon gång med hål uti grenen.»

Världens förtal och chikan bekymra icke dessa gossar; de le åt dem, som tigga pris för lumpen täflan. De äro ärliga, rättframma naturer utan »skryt, skrymteri och falskhet», och de kalla sakerna vid deras rätta namn, om det också skulle låta något starkt och skrämmande. Ibland kunna de ta sig något för mycket till bästa, komma i gurgel med »pumpen», som de kalla för herre, drifva gyckel med nattpatrullen eller råka i slagsmål med bönder eller knoddar. Liksom Eichendorffs dagdrifvare älska de att ligga under träden, svärma och sjunga visor, obekymrade om all jordens härlighet. Ty festfröjden med dess roligheter, kvickheter och spirituella glam är visserligen en skön sak, men drömmarne i fria naturen äro icke mindre ljufliga. Och här finna vi ett med Bellman besläktadt drag, natursvärmeriet. Med en tillsats af romantiskt drömmeri skildras naturens härlighet:

»Hvad det är skönt ändå
Här i naturens sköte!»

Den blå himlen, de vårliga skyarne, furornas susande kronor, de väna små sipporna, den glittrande bäcken, den flyende solen, allt detta inspirerar till utbrottet:

»Här är gudagodt att vara,
O, hvad lifvet dock är skönt!»

Någon gång kastar kärlekssvärmeriet in sin lilla solstrimma, men denna skymmes snart af vemodsfulla skyar. Svärmiskt utbrister magistern »Ack, i Arkadien äfven jag har varit!» och försäkrar att han ej vill sjunga ett ord om den skönaste hägringen på sin ungdoms himmel, ty han fruktar att gnistan alltjämt glöder under askan. Oftast skämtas kärleken bort, såsom då Glunten råkar sin flamma som professorsfru eller serenaderar för en skönhet, som stocksofver, eller då i den nämnda med Gluntarne be-

Digitized by Google

släktade trion den på sin plånbok bestulne kandidaten framför allt sörjer den däri förvarade pressade buketten, som »hon» burit.

Lefnadsglädjens sedvanlige följeslagar, den stundtals inträdande lifsledan, svårmodet, misantropien äro icke heller främmande för dessa sånger. »Världssmärtan» kräfver också sitt utrymme i Gluntarnes värld, och någon gång vill vemodet kväfva rösten hos sångaren.

Glunten önskar sig döden, till dess hans melankoli skingras af magisterns vårfantasier. Båda äro — med Jonathan Swift — ense om att vänskapen icke räcker långt öfver grafven och att man är glömd snart efter att man är jordad. Vid Gluntens skilsmässa från Upsala tränger smärtan först rätt fram:

»Ack, hvad vårt lif är eländigt!
Finns någon fröjd på vår jordiska stråt,
Som ej börjas med stånt,
Och så ändas med gråt?
Nämn en sällhet, som varar beständigt!»

Skalden har för visso lefvat med i juvenalernas krets och stått dem nära, ja, han har till fullo känt sig såsom en af dem. Men liksom Bellman — hans stora förebild — betraktade Fredmanskretsen med humoristens observerande blick så har som redan nämndt Wennerberg ock skådat sina juvenaler.

Beundransvärd är den dramatiska kraften i vissa af dikterna. Här är det naturliga talet så genomgående realistiskt träffadt, att man knappt skulle tro det möjligt i versform. Som Nyblom anmärkt är hvardagsprosan, ja t. o. m. studentslangen höjd till lyrik, när stämningen så fordrar, och språket fogar sig villigt som »mjukt vax» efter melodierna. En sällsynt rimfyndighet bistår härvidlag Wennerberg, t. o. m. tiofaldiga rim falla naturligt och osökt.

Liksom Bellman skildrat 1700-talets värdshuslif i Stockholm ger Wennerberg liffulla, omedelbara bilder af värdshuslifvet i 1840-talets Upsala. Äkta Bellmansk i ton och anda är exempelvis *Impromtubalen,* som skildrar hurusom studenterna i vildaste fläng svänga om med kökspersonalen; Bellman värdig är ock den målande bild af sommarvärme och upsaliensisk sommartystnad, som gifves i rötmånadsbilden från Flustret, och den vemodiga ton, som klingar i magisterns monolog efter Gluntens afresa, torde med dess »sorg i rosenrödt» knappast lämna något gammalt upsaliensiskt studenthjärta oberördt.

De tidigare Gluntarne föredrogos gifvetvis först i juvenalkretsen utan syfte att offentliggöras men spredo sig snart därutanför, alldeles som Bellman först låtit sina »Bacchanaliska ordens-

Digitized by Google

Litografi af P. Gemzöe efter en daguerreotypi af P. Lindberg.

Digitized by Google

Digitized by Google

kapitel» firas i en trängre krets och därefter föredragas i andra sällskap för att sedan nå tryckprässen. Malla antecknar den 8 dec. 1848: »Gunnar och Beronius sjöngo, ackompagnerade af Stedingk, Wennerbergs nya duetter Gluntarne, alldeles charmant — förädlad Bellmaniana. Liksom Bellman besjöng Stockholm, illustrerar Wennerberg Upsala.»

Det var emellertid musiken, icke poesien som förde Gluntarne från juvenalkretsen till Upsalasalongerna, därifrån till musikhandlaren och genom honom ut öfver hela Sverige, där Gunnar Wennerberg snart blef det populäraste namnet för dagen.

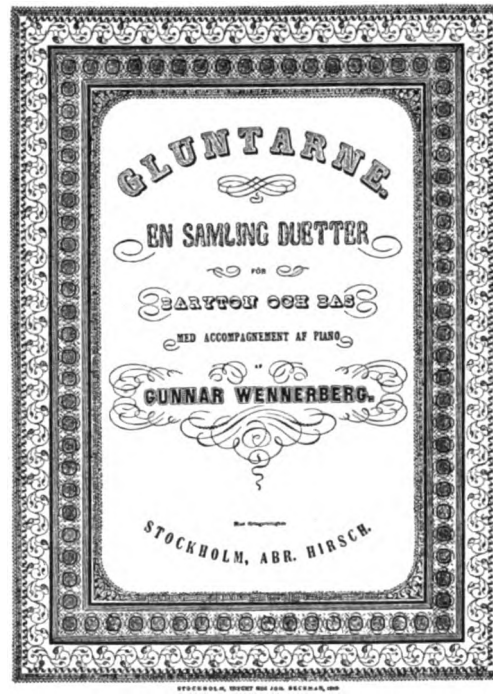

Titelblad till Gluntarne.

Redan förut hade några frihetssånger gjort honom känd som skald och tonsättare.

Samtidigt utkommo under åren 1849—53 *Sånger, De tre, Serenader, Duetter.*

Gluntarnes emottagande.

»Gluntarne» blefvo gunstlingar i vida kretsar och Wennerberg firades på en färd genom Sverige 1850 med så storartade och talrika hyllningar, att de i mannaminne icke haft sin like. Thekla Knös frågade honom hur det kändes att vara »lejon», och Wennerberg svarade skämtsamt: »Jag är inget lejon, jag är så länge jag lefver bara tjuren i naturen som vill slippa ur buren och vara hos djuren och ibland hoppa öfver muren!»

Harald Wieselgren har, med blick för motsatsen mellan Gluntarne och 1840-talets egentliga politiska stämningspoesi, yttrat några träffande ord:

»1840-talets hetsiga strider i den politiska världen hade gifvit ringa frukt: reaktionen tycktes återtaga sin en tid förlorade prestige, ord och blod hade runnit förgäfves. Då kom Gluntarnes balsam öfver trötta sinnen. »Sånger i pansar», skandinavisk hänryckning, hjälp åt broderfolket, representationsreform, allt detta, som spännt sinnena till det yttersta, såg ut som en Sisyfus-sten, återfallen i djupet. Det blef en ljuf ro att i »Gluntens» molltoner bedja »uselt kall-

Digitized by Google

prat dra åt fanden», att sola och värma sig i gluntens och magisterns sorglösa sällskap ute i naturens skönhet eller inne i de små studentmotgångarnes komik. Gluntarne blefvo oss en frigörelse från missräkningarnas mara. Snart kunde man åter taga ihop med utvecklingsarbetet med friska krafter.»

Kritiken var i allmänhet Gluntarne bevågen. En något vresig röst afhördes från det »antiästetiska» Upsalalägret, som ville erinra triumfatorn om att han vore en människa.

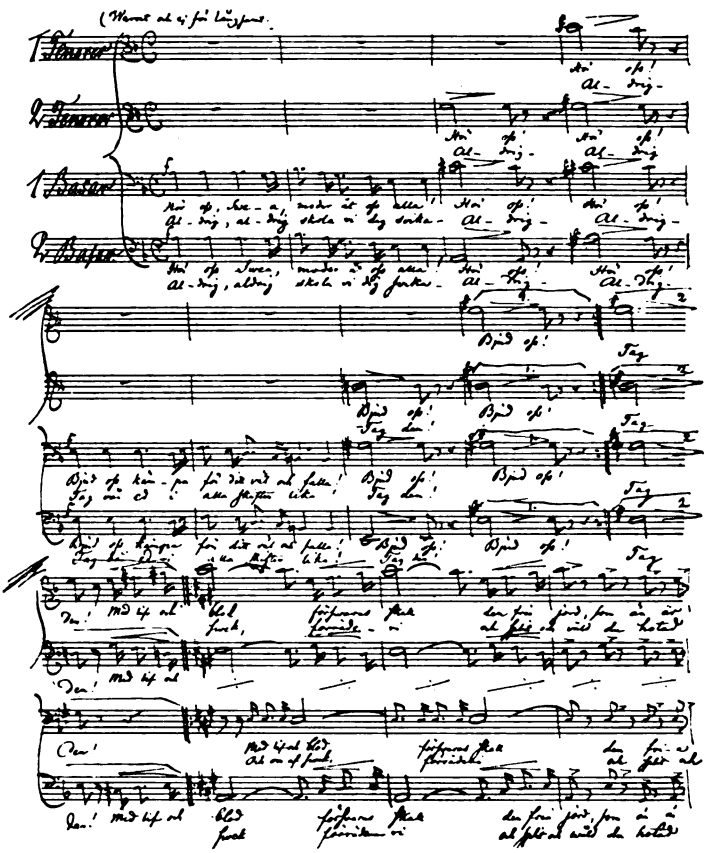

Wennerbergs manuskript till »Hör oss, Svea!»

Det var Bergstedt som i »Tidskrift för litteratur» förklarade att han ej kunde med de andra önska att Wennerberg odeladt ägnade sig åt konstnärsbanan, som fordrade ett skolarbete på allvar, hvilket den mogne mannen icke underkastade sig. Man skulle snarare glädja sig åt att se honom stanna inom det praktiska lifvet. Det kunde ej skada att en gång se en man med hans rika och mångfaldiga ästetiska bildning finna tillfredsställelse och poesi äfven i uppfyllandet af lifvets allvarliga plikter och detta förmenades kunna vara ett godt exempel för våra vänner gluntarne. Ej utan skäl harmades Wennerberg öfver dessa något opåkallade närgångna råd. »Mina produktioner äro publika men ej jag», skref han till Thekla, »jag vill således ej gärna offentligen ta emot goda råd.»

Digitized by Google

Musiken.

Från fackmusikerna hafva ju en del invändningar riktats mot själfva tonsättningen, man har klagat öfver alltför starka effekter i staccaton, häftiga stämningsutbrott, brist på rutin i stämföring och en viss inskränkthet i utfinnandet af kontrapunktistiska resurser samt några mindre välljudande ackordföljder. En så fin musikkännare som Nyblom har emellertid framhållit, att särskildt de sju största numren utgöra en dramatiskt genomkomponerad diktning och fastslagit att det icke var dilettanterier, i det att Wennerbergs för helt andra ändamål på egen hand drifna studier i harmonilära och kontrapunkt kommo honom till hjälp, då han gaf musikalisk dräkt åt sin medfödda idérikedom och melodiuppfinning.

Vid öfverlämnandet af Karl Johanspriset 1850 åberopades af Svenska akademiens direktör de Kellgrenska orden om att ännu aldrig skaldekonst och tonkonst varit mera systerligt förenade. Samma år invalde Musikaliska akademien Wennerberg till ledamot.

Senare lefnadsöden.

Wennerberg hade emellertid slagit sig ned på allvar i den västgötska stiftstaden. Efter att 1851—52 på allmän bekostnad ha företagit en resa till Tyskland och Italien för konsthistoriska studier hemförde han till Skara sin ungdomsbrud, Hedda Cronstedt, till hvilken han diktat och tonsatt en rad serenader, bl. a. »Darrande ton».

I början af 1860-talet deltog han i arbetet för uppgörande af plan för Nationalmusei ordnande och erhöll 1864 uppdraget att förbereda urvalet af de konstverk som där skulle uppsättas. Efter B. E. Malmströms död frestades han att söka hans professur men drog sig tillbaka för Nyblom; — en vacker brefväxling dem emellan har meddelats af Signe Taube. Han blef 1865 expeditionssekreterare och byråchef i ecklesiastikdepartementet för den högre undervisningen. Wennerberg valdes 1866 till medlem af Svenska akademien efter Fahlcrantz. Han var 1868 designerad till Nationalmusei chef men detta strandade på riksdagens vägran att anslå lön till en fast plats. Hans gamle motståndare Bergstedt var närmast den som fällde förslaget och sålunda hindrade »ästetikern» att öfvertaga ett praktiskt ästetiskt värf.

I stället öppnades en ny bana för Wennerberg på politikens fält. Då Biografiskt lexikon 1855 omtalat hyllningarna för skalden tonsättaren hade det hetat: »Och likväl är han alldeles obefläckad eller obestrålad af politiken.»

Nu var det ej längre så. När hans gynnare Karl XV 1870 anmodade hans gamle vän Adlercreutz att bilda regering efter De Geers afgång, utsågs Wennerberg — »Gluntarnes» diktare — till ecklesiastikminister. »Och så statsråd på köpet, slikt har händt rätt mången gång förut.»

För detta kall ägde han mångsidiga förutsättningar i sin vetenskapliga och ästetiska bildning, i sin utmärkta lärarverksamhet och i sina rika religiösa intressen, som under Skaratiden blifvit pietistiskt färgade i anslutning till Evangeliska fosterlandsstiftelsen. I allmänt politiskt hänseende hyllade han den »byråkratiskt-konservativa» regeringens grundsatser. För 1871 års Abelinska försvarsförslag efter grundsatsen »litet men godt» ifrade han. Inom sitt speciella område intog han en reformvänlig hållning och intresserade sig för folkbildningen, folkhögskolan, kvinnobildningen och ett lättande af »latinoket», hvadan han trots allt var populär i andra kammaren. Karolinska institutet erhöll nu ändtligen likaberättigande med statsuniversiteten. År 1875 afgick han tillika med regeringens öfriga mera framskjutna medlemmar och då han icke nådde

Digitized by Google

förslagsrum på biskopsförslaget i sitt hemstift — fyra röster skilde — nämndes han till landshöfding i Växiö, en plats han innehade till 1888, då han, som deltagit i politiken såsom ledamot af första kammaren, efter protektionismens seger åter blef statsråd och kvarstod i tre år. I första kammaren, som han tillhörde från 1876 till sin död, var han en af de främste och helst hörde talarne. Stundom öfverraskade han sina konservativa vänner med oregelbundenheter såsom då han talade för utvidgad politisk rösträtt.

Gunnar Wennerberg.
Efter fotografi från 1891.

Senare diktning.

Under alla dessa värf gjordes stundom besök i tonkonstens och diktens värld. Vid 1880-talets början utgaf han sina »Samlade dikter». De inleddes med en rad *Romerska minnen*, byggda på hans anteckningar från resan. På fria vers berättade han de iakttagelser han gjort under Italiens djupblå himmel.

De äro nog legert hållna, det är liksom om skalden — i nattrock och tofflor — bjöde läsaren stiga på och taga kännedom om hans i de mest växlande rytmer hållna dagboksblad. Af dessa äro de alkaiska och sapphiska dikterna de formkraftigaste, under det att i andra versen rent af verkar rytmisk prosa. Bland de satiriska märkes »Tiggarmunken», skildrande en njutningslysten världsman i tiggarmunkens skrud; stundom bjudes en burlesk anekdot à la Gluntarne som i »Sopranen i Ara Coeli», stundom ger skalden luft åt sin harm mot påfvedömets förtryckande af det italienska folket.

En annan sent utgifven samling voro de dialogiserade poemen *Trollrunor* på motiv från brytningstiden mellan hedendom och kristendom, rent romantiska dikter utan djupare egendomlighet.

Mera betydelse ägde en del lyriska skaldestycken: den ståtliga *Kung Karls drapa* (»Man var han. Kung var han. Nu vår sorg faller vida»), den personliga bikten *Jag tjänat ut*, samt flere körtexter. Svagast äro nog de halft prosaiska, resonnerande dikterna »Minnen ur drömmarnes värld».

Det är i hvarje fall som fosterlandssångernas och främst som Gluntarnes diktare Wennerberg har sin plats i vår litteraturhistoria.

Digitized by Google

Gunnar Wennerberg mottog våren 1901, då Gluntarne firade ett slags femtioårsjubileum, en säreget vacker hyllning af Upsala studentkår. Ingen, som då var närvarande, kan glömma minnet af den reslige åldringen där han stod utanför Linneanum stödd mot den grekiske pelaren — sådan sedan Jungstedt målat honom —, hufvudet högre än allt folket, och bragte den Upsaliensiska ungdomen, hvars studentmössa för sista gången prydde hans hjässa, sitt hjärtas tack och tillika — därom tviflade nog ingen — sitt sista afsked. Han liknade sig själf vid en af de gamle höfdingar, som gingo i hög med alla sina dyrgripar. Ungdomen hade nu åt honom bragt det guld han samlat under sitt lif, diktens och sångens. Han talade till sist manande ord om den ungdomshänförelse, som han skådat hos olika släktled.

Några månader senare afled han i sin hembygd, å Leckö kungsgård. Kort före hans död bragte ett där i trakten samladt studentmöte honom de sista sångerna, han besvarade hälsningen med att höja och sänka det ljus som stod vid dödsbädden. Den 24 augusti 1901 slocknade hans egen låga.

* * *

F. A. Dahlgren.

En annan realistisk skildrare med drastiskt skämtlynne och med förmåga att ena ord och toner var en ung värmlandsmagister, hvilken liksom Malmström och Wennerberg studerade ästetik under Atterbom, den förnämligast som diktare af sångspelet »Vermländingarne» kände **Fredrik August Dahlgren**, hvilken skapat sig ett numera väl så högt skattadt namn såsom dialektlyriker, under namnet Fredrek på Rannsätt. »Efter Bellman har ingen i visans form gifvit en så verklighetstrogen och lefvande skildring af de lägre klassernas lif, ej heller låtit den klinga med så frisk och munter klang», skrifver en sällsynt auktoritativ penna, hans efterföljare och öfverman i skildring af värmländskt folklif, Gustaf Fröding.

Tidigare lefnadsöden.

Fredrik August Dahlgren var född 20 september 1816 på Taberg i Värmland och kom som litet barn till Geijers fädernegård Ransäter som hans far, bruksägaren Barthold Dahlgren, inköpt året efter hans födelse. Han växte upp i hemmet bland 15 syskon under gladt umgänge med andra ungdomar hvilka liksom han älskade upptåg och muntra lekar, skridskoåkning och kälkbackar, jössehäradspolska och munvigt skämt, men som också ägde sinne för läsning, poesi och musik. I granngården bodde hans vän, den rikt begåfvade Uno Troili, målare och musiker, son af Geijers syster, och Dahlgrens blifvande maka Ulla von Heland, Geijers systerdotter. Hans anlag för boken voro så afgjorda att han tidigt bestämdes för läsvägen. År 1828 sattes han i Karlstads skola och sex år senare kom han till Upsala. Ursprungligen var meningen att han skulle bli präst. Men till en början läste han på graden och snart togo de ästetiska och språkliga studierna honom fången och han blef en af Atterboms entusiastiske lärjungar. Med förtjusning studerade han modern vitterhet, särskildt tysk, engelsk och spansk, han beundrade Shakspere och Calderon, Byron och Moore. År 1839 tog han sin magistergrad efter att ha disputerat öfver en af honom själf författad afhandling om den nylatinske skalden Jakob Balde. År 1840 skref han för eventuell docentur en andra afhandling »Om de grekiska romanerna». Atterbom, som önskade honom kvar, hade emellertid sina båda

Digitized by Google

docentplatser besatta och visste icke om han finge taga en tredje. Eljes funderade Dahlgren på en »språkmästareplats» efter Böttiger, som stode på grafvens brädd (!) Bland andra manade Geijer honom att stanna vid akademien. Utsikterna vid universitetet visade sig dock vara luftslott och då han år 1841 blifvit trolofvad beslöt han bryta upp från Upsala och i hufvudstaden söka sin framgång som »ung man i verken».

Denna framgång blef honom ock under ett idogt lif beskärd.

Under Upsalatiden hade studenten och magistern varit väldigt hågad för att »glöte mä e gåsfjär på e pappersflis». En del dikter voro gifvetvis på vanligt hyggligt rikspråk, tillägnade hans vänner och väninnor, hans hembygd, det älskade Ransäter o. s. v. Så roade han sig ock med att parodiera Almquist och skref till skämt för vänner »Befängda fantasier, hvilka som ett halft betraktade af Herr Fritz Ströfvenhjelm kallades Persiljans bok, stundom En kesande kalf».

Visorna.

Men hans mest märkliga alster från denna tid voro de visor, som fört Fredrek på Rannsätts namn till eftervärlden och af hvilka några såsom de i »Vermländingarne»: »Och gossen gick sig ut», »Och flickan gick sig ut» samt Gökvisan (»Och jungfrun hon gångar åt blomsteräng») äfvensom den allbekanta polskevisan »Jänta å ja» äro tonsatta af Dahlgren själf; för den sistnämnda har han dock, enligt hvad dottern Lotten Dahlgren antager, möjligen aflyssnat någon natursångare melodien.

De flesta af dessa dikter äro skrifna »på varmlandske tongmåle», d. v. s. dialektdikter, och de tillhöra en art af skaldekonst som visserligen tidtals betraktats såsom mera lågättad men som faktiskt kan göra anspråk på adelsmärke lika väl som rikspråkets och kan gifva uttryck såväl åt känsliga som — framför allt — åt mera komiska och burleska stämningar.

Dialektdiktning.

Lyriska dikter i olika munarter skrifna af litterära män hafva egentligen uppstått samtidigt med att blicken började riktas på folkvisan och dess betydelse. En af världslitteraturens främste, den skotske skalden Robert Burns, var ju en dialektskald af Guds nåde, han framträdde i slutet af 18:de århundradet kort efter att man börjat bryta guld ur den gamla skotska folkdiktens schakt.

I Tyskland anslog i början af 1800-talet en mindre ande, men dock äfven han en framstående skald, nämligen Johan Peter Hebel en folklig ton, då han sjöng sina alemanniska dikter i en schwabisk munart, hvilka enligt Goethes ord skaffade honom en egen plats på den lyriska parnassen, och som voro hållna i en munter, särdeles gemytlig ton. Samtidigt med Dahlgren hade i Danmark en man som Blicher begagnat det jutska folkmålet och i Tyskland Reuter och Groth nyttjat mecklenburgsk och holsteinsk dialekt.

Äfven i vår äldre litteratur kunna enstaka dialektdikter uppspåras. Men det är egentligen först med Dahlgren man kan tala om en dialektpoesi af konstnärlig rang. Det var kring 1840 som

Digitized by Google

dessa visor började »göra furore» där de sjöngos. De spredos snart i afskrifter med sina noter ut öfver landet.

Själf hade skalden ingen vidare hög uppskattning af deras betydelse. I Wermlands-Tidningen förekom på sommaren 1842 »Hårrkhärsboen» tryckt. Den gaf anledning till ett angrepp på samma melodi från en som ondgjorde sig på böndernas vägnar (A. G. Låstbom), hvarpå Dahlgren svarade i samma ton med godt humör (»Å vårre fins då allri nonstin te, sa'n, än e mennisch', som int hôller fre, sa'n»). Sedan följde där och i andra tidningar och i visböcker ännu några af dessa visor, om hvilka författaren själf föga vårdade sig.

Emellertid hade år 1850 L. T. Öberg (»Axel Ivar Ståhl») begärt att få trycka de Dahlgrenska visorna i sin sångsamling »Filikromen» och härom skref den blygsamme upphofsmannen:

»Gärna må han det om han finner sådant lappri värdt att tryckas. Dessa mina visor sjungas dock mycket i sällskapskretsarna, i synnerhet Grisvisan, som genom långa Silverstolpens ypperliga föredrag och grymtning verkligen förefaller rolig. De flesta af de andra visorna har jag sett tryckta i landsortstidningar och äfven i särskilda aftryck.»

När »Filikromen» utkommit, framhöllos i Posttidningen särskildt Dahlgrens »bekanta och omtyckta visor», och sades liksom »Vermländingarne» »alltid behålla sitt värde och sin reputation».

Först 1875, vid en tid då bl. a. landsmålsföreningarna väckt sinnet för folkligt skämt och folkliga visor utgaf F. A. Dahlgren själf — nu en hög ämbetsman, byråchef och medlem af Svenska akademien — *Viser på varmlandske tongmåle, deckta åttå Fredrek på Rannsätt.* Samlingen innehöll fjorton visor.

Bland dessa märkas den allbekanta hurtiga kärleksvisan *A jänta å ja*, i hvilken man tycker sig höra danstagen i polskan, då benen kastas »i himmelens höjd», den något uttänjda *Frierfäla* om det misslyckade frieriet, den lustiga satiren mot grannlåtsbonden, *Hårrkhärsboen*, som framkallade den ofvan omtalade gensagan, den dråpliga *Nils Annerssas vise:*

»Ja' fråger fan ätter Hårrgåls-Ola,
Ja' får fôll klåcke så väl som han»,

som ger så till sägandes en liten novell i fickformat. Så finns det en del zoologiska dikter i hvilka diktaren med godt skämtlynne skildrar *Bremmsen som for te Pärsmäss*, *Flôga*, som står i solen och skurar sina ben — »den som vill triffs på jola, får lôv å hôll' sej ren» — eller *Grisen* vid grind som ränner fram och åter med sitt »roff ui, roff ui, roff ui!» Ensam för sig står *Bränvinns-fördärve*, en tragisk sedemålning af drastisk art, som skildrar det olycksöde, som genom brännvinet drabbat en storbonde. I detta sammanhang må ock påpekas de i »Vermländningarne» inlagda allkända, något mer »hyfsade» visorna.

Digitized by Google

Det gynnsamma mottagande dessa visor rönte gladde Dahlgren och gaf honom lust att åter upptaga diktandet. Under sommarledigheten i Stockholms skärgård, medan han metade och väntade på napp, hände det att minnen från ungdomstiden döko upp i stället för fiskar, och formade sig till nya visor.

Så utkommo 1876 *Speller nye viser på varmlanske tongmåle.* Dessa äro kanske en smula mera reflekteradt lustiga än de ursprungliga, mera naiva, men flere af dem stå i rent komisk verkan väl så högt.

Exempelvis den kostliga *Fästmans-köpe* om töserna som ackordera om afstående af en fästman, därvid det till sist stannar vid ett förkläde i mellangift som dock är bra nog slitet, en betalning med hvilken säljerskan är belåten, eftersom

»Om dä int ällers hadd' blett nôa rå mä'n,
Skull ja' gitt ett fôrklä fôr te å bli å mä'n.»

Eller *Solparasolle* med den höfviskt artiga förklaringen hvarför solen går i moln:

»När du går ut, se då tänker ja' fôll
Jusst sola behövver ha solparasoll.»

Där fanns ock en så präktig och i grunden känslig dikt som *Rotgöbben å Rotkärnga*, hvilka båda hade träben och sågo ut i synen som »ett par gamle vrängde fecker», men som togo sig en sväng fast det sedan gjorde ondt både i rygg och skank:

»För slite ondt går gärne an,
Om bar' en stackers uschling kan
Fôrut ha morosamt en smôle.»

Tio år senare följde som ledsagare till de föregående flockarne *Sprett sprang nye viser.*

Bland dessa märkas de båda karaktärshumoreskerna *Kvällvecken* och den rent rörande *Rotlanken*, som icke har annan gengåfva att ge herr Fredrek för den tröja han flyr honom, än att tillåta honom begagna det öknamn, som eljes gör »Rotlanken» rasande, och detta utan till att »bank' en».

Den sista dikten i denna samling var ett »Farväl», i hvilket skalden förklarade sig för »gammel å grå» att ge sina »viser frå röskere tier» några vidare syskon. Men i allt fall tillkommo ännu några *Siste viser*, som offentliggjordes efter hans död.

Dahlgrens visor äga sitt förnämsta värde i den äkta, naturliga tonen, sinnet för komiken i bondfolkets lefverne, det lustiga grepp som poeten tar på karaktärerna och det träffsäkra i de grofkorniga uttrycken.

Det är visserligen en utanför stående — en herrekarl — som skildrar bönder och drängar och pigor med något af gyckel i mungipan, men han håller i allt fall af sina modeller. Fröding har

Digitized by Google

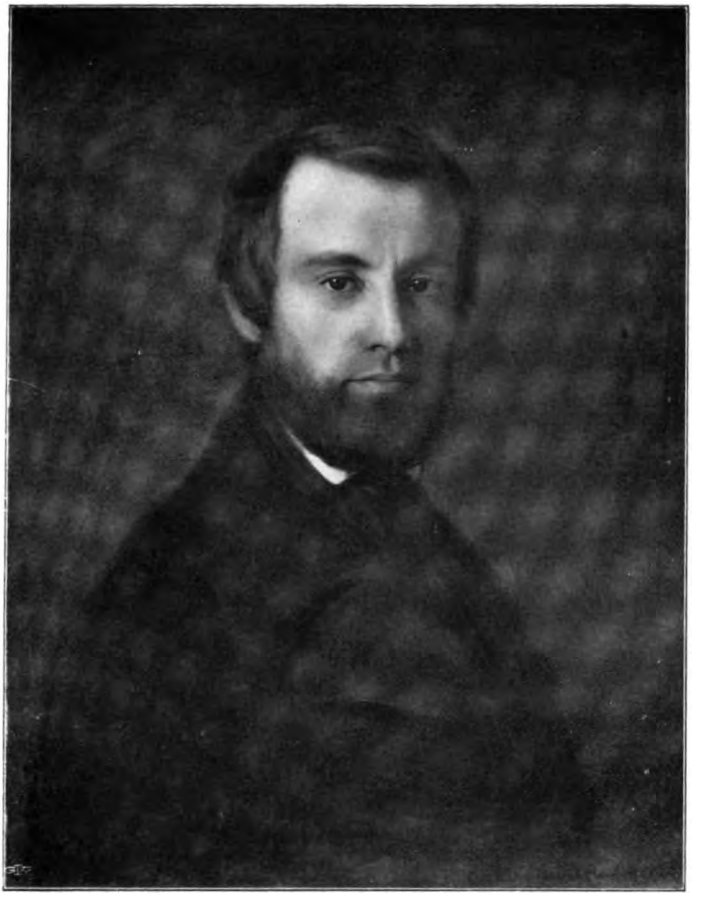

Oljemålning 1851 af Uno Troili i Dahlgrenska familjens ägo.

Digitized by Google

Digitized by Google

påpekat det starkt episka elementet i dessa visor. Dahlgren älskar att i lyrisk form berätta en historia.

Senare verksamhet.

Dahlgren sysslade för öfrigt vid sidan af sin ämbetsgärning med helt andra litterära värf, skref dramatiska arbeten, var flitig öfversättare för Kungliga Teatern, såsom hvars litteratör han någon tid var anställd, utgaf en för teaterhistorien värdefull förteckning på alla ·stycken, som uppförts å Stockholms teatrar, arbetade som handskriftsutgifvare och samlare af äldre språkprof för akademiens räkning och redigerade akademiens ordlista.

År 1878 hade han blifvit kansliråd, år 1882 tog han afsked, men fortsatte alltjämt sina språkliga arbeten; han afled 1895.

Fröding ägnade honom en dikt på hans eget »tongmål», hvars första strof löd:

»Den låta Ransätts-Fredrek sang,
Ho hadde allt si ega klang,
Når utta ok å utta tvang
Där tall å gran tog vinn i fang
Sôm geta lätt ho sprang».

* * *

Thomasson

En egendomlig motsats till den lärde magistern, som skref bondvers, var en s. k. »folkskald» som trädde i den mera litterära riktningens fotspår.

Det var **Pehr Thomasson** (f. 1818, † 1883), en blekingsk bonddräng, som vid 1840-talets början väckte en viss uppmärksamhet genom några små visor och enstaka större diktverk som »Blendas saga» och »Blomsterspråket». Väl skref han själf:

»Jag är ett barn utaf naturen
Och känner inga reglers tvång»

men han var dock snarare en poet, som troget följde den litterära schablonen, än en omedelbar folkskald. Det bifall han mötte hade närmast sin anledning i företeelsens ovanlighet och i glädjen öfver att se poetiskt intresse och formgifning ha nedträngt i djupa folklager.

Mera verklig popularitet åtnjöto hans talrika små skildringar ur folklifvet, »pennritningar» på prosa, som »Kung Oskar och skogvaktaren», »En fyndig bonde», »En ulf i fårakläder» o. fl., men dessa lära — åtminstone hvad de senare angår — endast delvis härröra från honom, då det ansågs förmånligt att använda hans populära namn på titelbladet. Genom sitt folkkära skriftställeri har Thomasson i hög mån bidragit att sprida läslusten inom allmogekretsar.

* * *

1850-talets skalder.

Med 1850-talets ingång inträder, såsom förut omtaladt, här liksom i Tyskland en afmattning i den vittra världen särskildt inom den versifikatoriska dikten, till god del beroende på den förstämning, som svikandet af de högt spända illusionerna medfört.

Malmström har tystnat, Nybom har mattats och lefver på »improvisationer», Sturzen-Becker arbetar på politikens fält och medhinner endast enstaka tidsdikter — visserligen bland hans yppersta —, Strandberg, som sysslar med publicistiska värf och beställnings-

Digitized by Google

arbeten, vänder hågen till tolkning af Byron och lämnar mest originaldikten å sido, Wennerberg låter icke af Gluntarnes triumfer locka sig att fortsätta på samma väg, lika litet som »Fredrek på Rannsätt» under detta årtionde diktar några nya »viser», Sommelius har stupat.

Den ende af detta släktleds betydande författare, som under 1850-talet visar sig mera produktiv, är von Braun, som infinner sig med sin kalender på vers och prosa mest hvar eller hvarannan jul. Hans exempel följes af Sehlstedt.

Af de äldre har ännu Atterbom ett ord att säga och ger ut den omarbetade upplagan af »Lycksalighetens Ö»; Böttiger, som under 1840—50-talen är flitigt anlitad såsom officiell högtidspoet, utger 1856—58 sina »Samlade skrifter».

De litterära tidskrifterna upphöra med andra årgången af Tidskrift för litteratur 1852 och Nordisk Tidskrift 1853, och frånsedt den skandinaviska Nordisk Universitets-Tidskrift med sina fyra årliga häften, ett för hvart af universiteten, äro vi i saknad af en populär-vetenskaplig och litterär tidskrift under mer än ett årtionde.

De nya krafter, som framträda på versdiktens område under 1850-talet, äro nästan alla epigoner.

Thekla Knös.

Först kan nämnas en diktarinna, som otvifvelaktigt besatt en poetisk begåfning, ehuru af något spröd art. Det var **Thekla Knös.**

Hon var född 1815, dotter af Svedenborgianen, professorn i orientaliska språk Gustaf Knös, hade tidigt förlorat sin far, lefde senare tillsammans med modern i nära och intim beröring med den Geijer-Malla Silfverstolpeska kretsen, där hennes eteriska och älskliga personlighet vann allas tycke och där hon liksom modern var innerligt afhållen.

Hennes skaldskap väckte ock uppmärksamhet och sympatier inom denna vittra omgifning, och särskildt hade Geijer några veckor före sin död uppmanat Atterbom att påskynda utgifvandet af hennes då utförda alster, hvilka han varmt lofordade. Själf hyste hon likväl länge blygsam tvekan att framträda inför offentligheten, men hennes vänner — bland dem säkerligen Atterbom och Böttiger — förmådde henne att pröfva sin lycka hos Svenska akademien.

Hon inlämnade till 1851 års akademiska täflan dels en samling *Smärre dikter*, dels en större hjältedikt i romanser *Ragnar Lodbrok*, hvilken hon författat, då hon vakat vid moderns sjukbädd 1850. Täflingen resulterade i stora priset för »Ragnar Lodbrok» och ett andra pris för de smärre dikterna, en rangordning som snarare bort vara den omvända, något som ock anmärktes.* Dikterna utgåfvos i två band 1852—53.

* Malmström ogillade prisbelöningen, enligt hvad som framgår af fragment af ett bref från honom till Hagberg (Lunds universitetsbibliotek). Han skref, att alla som

Digitized by Google

»Ragnar Lodbrok» är en fornnordisk sångcykel, starkt påverkad af Tegnérs Frithiofs saga; de smärre dikterna sluta sig i sin älskvärda enkelhet snarast till Franzén och Runeberg.

De skildra bl. a. hemlifvets sysslor i behagliga, stundom något bleka sånger (»Strykningsvisa», »Vid sömmen», »Bakningsvisa»); dessutom ge de små genrebilder ur enkla samhällsklassers lif (»Snickargossen i verkstaden», »Skomakargossen», »Borstpojken»), som erinra om motiv från Runeberg, för hvilken skaldinnan hyste en varm beundran, såsom ock framgår af en honom tillägnad dikt. Hon har äfven tolkat en rad dikter af amerikanske skalder. Hon utgaf ock några samlingar sagor, däribland *Elfvornas qväden* (1852), och lämnade bidrag till ett par år 1855 utgifna diktsamlingar.

Thekla Knös.
Efter fotografi.

Thekla Knös träffades efter sin mors död af sjuklighet och svårmod; hon bodde några år hos Malla Silfverstolpe, mot slutet af sitt lif — 1869 — blef hon sinnessjuk och måste vårdas på Växiö hospital, där hon afled 1880.

Bland de manlige pristagarne åren omkring 1850 hade prästmannen **Per Hampus Scherini** (f. 1817, prost, † 1894) redan 1849 hemburit stora priset för en pompös dikt i äldre smak *Augusti tidehvarf*, ett stycke utan djupare innebörd men af en viss prakt och ståtlighet. Hans 1855 utgifna *Dikter* utmärka sig väsentligen för formella förtjänster. Scherini.

Af liknande skaplynne var en annan flitig pristagare, en rent akademisk vältalighetspoet och afgjord Tegnérid: **Karl Gustaf Strandberg** (f. 1825, framstående ämbetsman, justitieråd, kusin till Talis Qualis, † 1874). Han vann pris i Svenska akademien för minnesrunor öfver *Esaias Tegnér* (hedersaccessit 1853), *Birger Jarl* (1854), *J. Berzelius* (1855) och samma slags bildrika äreminnesdikt ägnade han *Valerius*, *Agardh*, *Byström*, *Stockholms stoder*. Därjämte författade han efterbildningar efter Horatius och Anakreon; han efterträdde 1869 Beskow i Svenska akademien och hans egen efterträdare Andersson framhöll de påtagliga jämförelsepunkterna mellan författaren af »Sveriges anor» och författaren af »Stockholms stoder». K. G. Strandberg.

Atterbom — som för öfrigt trodde, att dikten öfver Tegnér härrörde från Scherini — betecknade den i bref till Beskow träffande som »ordpoesi, ej något mera, men i sitt slag talentfull och glänsande, en präktig och välgjord konst-

stodo utom »den fördömda blåstrumpesocieteten» skulle vare sig förargas eller skratta åt akademien. »Under sådana förhållanden ansåg jag min heder fordra en reservation.» Han röstade blott för »mention».

Digitized by Google

blomma på Tegnérs graf». Han tillade följande, som kan lämpas på hela K. G. Strandbergs poesi: »Originalitet är däri föga eller ingen. Tegnér besjunges äfven här genom en efterklang af sitt eget harpspel. Men det är ett rent, ett vackert eko».

Sander.

Mera intresse fästes vid en annan prisskrift, som inlämnades till 1853 års täflan: *Den fallande stjernan, sånger till Selma.* Det var en dryg samling, ej mindre än 600 sidor i tre band.

Den väckte granskarnes synnerliga uppmärksamhet och nyfikenhet. Beskow skref till Böttiger om dessa dikter, att de utgjorde »en ung skalds hela författarskap och tillika hans lefnadsskildring». »Jag förstår ej» — fortsatte han — »huru en författare med så stora anlag och så utbildad talang kan blifva okänd, till dess han vore färdig utgifva sina samlade skrifter. Vanligen börja de unga nu för tiden i kalendrar och dagblad, understödda af puffar, och äro kända öfver hela Sverige inom året. Denne säger själf, att hans skaldskap aldrig varit ämnadt för offentligheten men att han nu af särskilda skäl önskar inhämta akademiens omdöme.»

Beskow nämner, att Enberg däri tyckte sig finna »en blandning af Petrarca och Franzén», och att Rydqvist ansåg det ej omöjligt, att det kunde vara ett fruntimmer, men i sådant fall vore det förträffligt maskeradt och man förställde sig väl ej, menade Beskow, genom hela tre volymer. Beskow, som tyckte, att där fanns »snille och talang för 26 dukater» och att det således vore föga ädelmodigt att bjuda 10, äfven om dessa med tacksamhet mottoges, föreslog, att, då dikterna voro af så ytterst olika värde och »några icke förtjänade någon utmärkelse alls», belöna ett af akademien företaget urval af »Sånger till Selma» med stora priset.

Detta gillades. Atterbom fann upptäckten af den nye Selmasångaren »ganska intressant» och instämde i Beskows förslag om stora priset, hvarom ock Böttiger vore ense. »Den fallande stjärnan synes i Sveriges poesi blifva en stigande eller uppgående.» Hvilken åsikt Malmström hade visste Atterbom ej: »Vi råkas nämligen aldrig.» Men Malmström var denna gång ense med de andre upsaliensarne. Han skref till Beskow, att han ej kunde påminna sig på senare åren i svensk lyrik hafva läst något därmed jämförligt; han såg i skalden en af den svenska sångens framtidsmän.

Författaren till denna samling, som väckte sådan förtjusning hos omdömesgille domare, var en tjugufemårig student, **Fredrik Sander** (f. 1828, bondson från Närke).

Diktsamlingen var inspirerad af skaldens böjelse till en ung flicka, hvars hand han icke lyckats vinna. Den äger stycken af omisskännelig förtjänst. Invokationen *Sången* är sålunda ståtlig och egenartad.

Dess båda första strofer lyda:

»Klinga, min silfversträng!
Lyssna, du dal och äng!
Sången är himmelens lån:
Faller som eld på apostlarna fordom
Där ofvanifrån.

Aldrig var sången blott lek:
Rösten är bedjande vek;
Skarp såsom Kerubims svärd,
Talar i mäktiga toner och gisslar
En bäfvande värld.»

Digitized by Google

Atterbom, som föreslagit detta styckes plats främst i samlingen, fann det vara »ett till slik inledning ypperligt passande mästerstycke, sinnrikt, djupt kändt, ädelt och i högsta måtto musikaliskt».

Bland de öfriga må exempelvis nämnas *Till Selma med ett häfte noter* med bilden om noterna — »små sotiga svarta figurer», hvilka förtrollats och fångslats, men som vid pianot lösas ur förtrollningen och få vingar — samt den sinnrika och vackra afskedsdikten till den älskade: *Den underbara harpan.*

Sedan författaren uppenbarat sig, meddelade Malmström på nyåret 1854 om honom: »Sander är dagens lejon. Jag önskar blott, att de vittra damerna icke med sitt smicker skämma bort honom, hvilket någon gång förut varit fallet här i Upsala. Han har goda studier och bör komma att gå långt, om han i fred och ro får utveckla sig hädanefter såsom hittills. Jag intresserar mig mycket för honom, desto mer som jag upptäckt, att vi äro födda i samma socken och att hans ungdomsomgifningar följaktligen varit mina.»

Emellertid infriade Sander icke sina gynnares förväntningar. Hans bidrag till »Qvartetten», en 1855 utgifven kalender af fyra unge skalder: K. G. Strandberg, Sander, Nyblom och v. Kræmer, och dikterna i den af honom utgifna *Karlavagnen* (1856) innehålla väl enstaka tilltalande, ehuru föga egenartade poem (t. ex. »Hvilken väg») men också åtskilliga ytterst svaga.

Malmström beklagade 1857 för Beskow, att Sander icke hållit hvad han lofvat: »Några af hans senast utgifna poem äro rent underhaltiga.» Det var fallet med flere i »Karlavagnen» införda skaldestycken, som beröra Karl XII och hans krets; man kunde där läsa rena smaklösheter, exempelvis i beskrifningen af Aurora Königsmarcks skönhet följande rader:

»Men barmens nunnor voro halfbetäckta
Och sofvo lugnt uti sin klostercell.
Det sägs likväl, de varit oförskräckta
Och gått därur en vacker månskenskväll.»

Hans skaldskap förblef mycket ojämnt. Hans år 1870 utgifna *Dikter* innehålla flere vackra *Bilder från Grekland*, det forntida och det närvarande, och äfven andra tilltalande dikter, men också svagare stycken, i synnerhet när han söker anslå en skämtsam ton (t. ex. »Ugglan»), och denna mindre lyckade humor odlas särskildt i den 1871 anonymt utgifna diktsamlingen *Fogel på grön qvist* af M. A. J., som stundom öfverskrider gränsen.*

* Här förekommer t. ex. i en dikt »Morakullan vid Strömsborg» följande högst besynnerliga replikväxling:

— »Här sitter du i båten utan segel
Och nöter ut din ungdoms akterspegel.
— »Men så stor bit tör blifva öfver, du,
Att du kan spegla dig, om du behöfver, du!»

Digitized by Google

Värdefulla äro däremot hans tolkningar från nygrekiskan, *Ros och törne* (1876) och *Ariadnes krans* (1877).

Sander, som ursprungligen haft för afsikt att stanna vid akademien som docent i ästetik, hade i stället ingått i ecklesiastikdepartementet, där han blef kansliråd, men verkade därjämte en följd af år som amanuens vid Nationalmusei konstafdelning och har lämnat innehållsrika bidrag till konstsamlingens historia. Han invaldes i Svenska akademien 1889 efter Svedelius.

På sistone intresserade han sig för nordisk mytologi, men lockades här in på ovetenskapliga irrstigar. En poetisk frukt af dessa studier var hans år 1893 utgifna tolkning af den äldre *Eddan*, som dock bär spår af hans kuriösa mytologi. Han afled 1900.

Nyblom.

En vida mera självkritisk poetisk begåfning var **Karl Rupert Nyblom**, en af bidragarne till »Qvartetten», hvilken ock kom att taga en verksam del i de kommande årtiondenas ästetiska granskning.

Han var född 1832, son af en ansedd, finskfödd handtverkare och rådman i Upsala, där han fann sitt lifsarbete, och kom att såsom Malmströms efterträdare å professorsplatsen öfva stort och väckande inflytande på flere släktleds ästetiska bildning.

Han hade i skolan under P. J. Peterssons ledning ernått mycken förtrogenhet med den latinska skaldekonsten och skref redan i gymnasiet förträfflig latinsk vers. Den skolning i antik poesi han sålunda mottagit gör sig gällande i en formsäkerhet, som senare kännetecknar hans skaldskap. År 1853 vann han ett andra pris i akademien för en omdiktning af den grekiska sägnen om *Arion*. Han var då tjuguårig student på kondition.

Denna uppmuntran manade honom till fortsatt skaldskap. Detta tog två riktningar, den ena mera offentlig och högtidlig, den andra, nog så märklig, afsedd för enskilda kretsar och af öfvervägande skämtsam art. Till den förra gruppen hörde de dikter som offentliggjordes i »Qvartetten», exempelvis den af Tegnérs Solsång inspirerade »Örnen»; ett stycke krigslyrik som »Sverige», den med Runebergs Vårt Land befryndade »Till Sveriges odalmän»; vidare hans år 1858 utgifna tolkningar af Thomas Moores *Irländska melodier* samt de år 1860 af honom utgifna *Dikter*, i hvilka han samlade det föregående årtiondets produktion.

Det är en sympatisk ung skald som här framträder, säker i sin formkonst och af ett fint och känsligt om än icke särskildt originellt kynne; en stor del af poemen äro tillfällighetsdikter. Själf har han framhållit, att utom antike skalder och svenske mästare — han nämner Atterbom och Malmström men icke Tegnér — det särskildt var Moore som öfvat inflytande på de lyriska utbrotten och äfven inspirerat det större musikaliskt anlagda poemet *Fionnuala*. Bland smärre dikter, delvis af romantisk läggning, märkas »Sensitivan», »Vallgossen» o. fl.

Digitized by Google

Väl så uppmärksammade, om än mest kända inom vissa begränsade kretsar, voro de humoristiska visor, som »Calle Ny» strödde kring sig i glada lag, framför allt ordenssällskapet S. H. T. Nyblom är en af föregångsmännen till den visserligen mera esoteriska, icke »i bokhandeln tillgängliga», humoristiska studentpoesi, som efterträdde Gluntarne och som trots sin enskilda karaktär förtjänar beaktas i vår litteraturhistoria såsom utslag af godt lynne, ofta sprittande kvickhet, ej sällan känslofull stämning och musikalisk form.

Efter fotografi från 1863.

År 1861 företog Nyblom, hvilken emellertid blifvit docent, med stipendium en längre utländsk resa och vistades bl. a. ett år i Italien; han har skildrat denna vistelse i sina friska *Bilder från Italien, tecknade af Carlino.*

Efter hemkomsten — då han på grund af Malmströms död fick uppehålla dennes professur, till hvars innehafvare han nämndes — ägnade han sitt skaldskap företrädesvis åt hemlifvets poesi och åt fosterländska ämnen, och närmade sig 1860-talets »signaturpoesi». Han proklamerade i sin diktning liksom i sin kritik, att

»Drömmens värld är icke sångens, —
Lifvet själft är poesi.»

Han blef nu ock 1865 redaktör för *Svensk Literatur-Tidskrift,* och invaldes 1879 i Svenska akademien.

Bland hans senare dikter, utgifna i samlingarna *Nya dikter* (1865), *Vers och prosa* (1870), *Valda dikter* (1876) och *Rim och bilder* (1904), märkas, utom en rad kärnlyriska sånger till hustru, hem och barn, åtskilliga minnesdikter och poem med historisk inne-

Digitized by Google

börd, däribland hans utmärkta dikt öfver *Georg Stjernhjelm* vid dennes tvåhundraårsfest 1872. Dessutom har han tolkat Shaksperes sonetter och en mängd dikter från skilda lands litteratur. Han afled 1907. Postumt utkommo *En sjuttioårings minnen.*

Robert v. Kræmer.

Af något annan karaktär än kamraterna i »Qvartetten» var **Robert von Kræmer** (f. 1825, son af landshöfdingen i Upsala, framstående jordbrukare, politiker, hofmarskalk, † 1903).

Ehuru han var en varm beundrare af Atterbom och bl. a. i en dikt besjungit denne, kände han sig minst af allt såsom romantisk epigon. Snarare ville han vara en realistisk föregångsman. Strindberg yttrar också på ett ställe i »Tjänstekvinnans son», att realismen 1857 genom von Kræmer »höll sitt förtidiga intåg i Sverige».

Han hade 1850 vunnit ett mindre Svenska akademiens pris för dikten »Nordens natur», som 1851 utkom från trycket, och år 1853 utgifvit en följd reseskildringar från Italien på orimmade trokéer, *Sydfrukter*. I företalet till dessa bebådade han sin afsikt att framdeles behandla »vår tids sträfvanden» och söka frambesvärja det poetiska i nutidens politiska och materiella kultur genom en sångarvandring kring Britannien.

Detta skedde 1857 i det uppseendeväckande diktverket *Diamanter i stenkol.*

Han ville här, som titeln angifver, ådagalägga, att själfva tidens materiella utveckling kunde blifva föremål för poetisk behandling. Men dessutom ville han förbereda en språklig reform och närma diktspråket till talspråket bl. a. genom användande af singulära böjningsändelser äfven för verbens pluralformer. Han spådde, att talspråket i en snart uppstående strid skulle segra och skriftspråket följa dess lagar och ehuru han trodde, att hans dikts såpbubbla då brustit, och anade sitt verks kortlifvade beskaffenhet, ville han dock ej själf »rita föråldrande skrynklor i anletet på detsamma».

Denna diktsamling utgöres af resebilder från Storbritannien, affattade på orimmade vers, stundom allittererade. Skildringen närmar sig ofta i uttryckssättet ren prosa fast afdelad på ojämna rader, såsom t. ex. verser som dessa, hvilka inleda skildringen af en bomullsfabrik:

»En liten port. Den för till kontorets rum.
Mitt bref jag lämnar mannen på skrifvarstol'n.
'Ni vill bese fabriken!' — En klocka klang.
'Herr Kræmer... Mr. Allan! Förlåt — min tid!
Men Mr. Allan visar Er allt ni vill!'
Den smala gården letar sig stenlagd fram
Emellan fem-sex-våningars tegelhus,
Och stenkolshimmel hvälfver sig tung och våt
Däruppe mellan taken — en blyplafond!»

I fortsättningen skildrar von Kræmer, hurusom bomullsfabrikerna utslita barn och kvinnor och »dessa mest i blomman af sin ålder och ungdomskraft», och framkastar här samma vemodsfulla spörsmål som fyra decennier senare fingo

Digitized by Google

ett mera poetiskt uttryck i Rydbergs Grottesång. Likaså ger besöket i stenkolsgrufvan anledning till frågan om den dunkla gåtans mening att

»Några tusen stiga mot ljusets höjd
På axlar af millioner af arbetsdjur!
Och är det själens gåfvor, som fälla dom?
Nej! födselns slump allena, i tusen fall.
Du frukt af kunskapsträdet på godt och ondt,
Kultur, hvad är din mening?»

Denna socialpolitiska diktning är till äfventyrs påverkad af Hoods och Carlyles samhällskritik; den förebådar onekligen i viss mån åtskilligt i vår 1880- och 90-talsdikt.

Herman Bjursten.
Efter träsnitt i Ny Ill. Tidning 1866.

I dikterna från Skotska Höglandet har von Kræmer sökt närma sig dels Ossian, dels fornnordisk diktning och anslagit en lätt allitteration. Hans teorier rönte gensagor i prässen (bl. a. i Svenska Tidningen), och han häfdade sin ståndpunkt om närmandet till talspråket i en serie artiklar *Om språkfrågan* (1858) som äfven utgåfvos i bokform, liksom han fortfor att tillämpa sina teorier i sina 1867 utgifna *Dikter*, hvilka bl. a. innehålla en apologi för Atterboms diktning gentemot de angrepp som riktats mot honom och tillika en hyllning åt hans älskvärda person, en apologi som dock fullt så väl kunnat gifvas i prosans som i halfversens form, något som gäller om en god del af v. Kræmers poetiska alstring.

Å prosa skildrade han f. ö. *Två resor i Spanien* (1861) och *En vinter i Orienten* (1866).

Senare ägnade han sig med ifver åt metriska och språkliga frågor. Hans *Samlade skrifter* utgåfvos efter hans död 1905 i tre band.

I rak motsats till von Kræmers intresse för nutidslifvet och skildringar från dess industriella värld stod en annan af 1850—60-talens flitigaste diktare, **Herman Bjursten**, hvilken ock i prässen uppträdt mot valet af ämne i »Diamanter i stenkol». Bjursten.

Han var född 1825 i Borås, hade 1844 blifvit student och tidigt pröfvat sig som vitterlekare bl. a. genom de förut omtalade sensationsromanerna, som visserligen icke skaffade honom någon litterär berömmelse, lika litet som ett par f. ö. otryckta teaterpjeser, som uppfördes i landsorten. Emellertid sträfvade han högre. Sedan han tagit filosofiska graden och blifvit lärare i hufvudsta-

Digitized by Google

den (slutligen lektor vid Stockholms gymnasium), ägnade han sig vid sidan af sitt lärarekall med ifver dels åt publicistik (bl. a. som litteraturanmälare i Svenska Tidningen), dels åt versifierad diktning.

Han talade i sina litterära essayer poesiens och de mera ideala vetenskapernas sak gentemot tidens »materialism», som ansågs hafva sin näring i de praktiska vetenskaperna och i hänsyn till nytta. I den frågan råkade han i polemik med Viktor Rydberg, som dref en smula gäck med detta förnäma nedblickande på nyttans trälar och ansåg att tidens förmenta eller verkliga poetiska karaktär därmed intet hade att skaffa.

Bjursten häfdade i sina 1855 af akademien med andra priset utmärkta *Minnen från Gripsholm*, som utkommo i två delar 1856 sina synpunkter.

Han vill besjunga krigets bedrifter, ehuru han väl vet att

»glansen utaf hjältens lager
För mången blekna syns mot krämarns guld».

Han klagar öfver att

»vår tid är njutningens, den är ej mer
Försakelsens och bragdernas tillika».

Och han vet att folk menar den vara en tok, som manar fram döda i stället för att njuta de yppigt röda frukterna i lifvets trädgård. Och då i skaldestycket »Min sång» flickan spörjer honom hvarför han icke hellre sjunger fredlig idrott än dessa åskor som beständigt ljunga, svarar han att han icke besjunger kriget för dess ära men väl den kraft som vakar, den tro som för det stora allt försakar. Och intet folk har en saga rikare än Sverige — hvars sorgespel räckte halftannat sekel:

»Den tragedien, flicka, vill jag skrifva,
Storartadt drama du det medge må!
Det skall min ungdoms ljus och ära blifva
Och hjältesången skall i Norden gå
Kring våra dalar, våra sjöar blå,
Med sagorna till tolfte Carl från Wasa,
Med scener af triumf, af fall och fasa».

Herman Bjursten sådan han här uppträder liknar de yngre »göterna». Man möter samma stil som i Beskows »Sveriges anor» eller i några af Nicanders dikter, dock med en tillsats af Runeberg.

Ett poem som inledningsdikten »Gripsholm» och andra retoriska praktstycken erinra lifligt om den förres fosterländska bravader, under det att exempelvis i dikten *Fängelset — teatern* — för öfrigt ett af samlingens bästa stycken med motsatsen mellan Erik XIV:s fångkammare och Gustaf III:s Gripsholmsscen — det första stycket alldeles uppenbart i ämne och formgifning utgör en upprepning af Nicanders »Erik Wasas runa», medan det senare återkallar Tegnérs akademisång. Därtill kommer det nya inflytandet från Fänrik Ståls sägner, som Bjursten framgångsrikt efterföljt vid skildringen af vissa krigarbragder eller i situationsmålningar (t. ex. »Johan Banér», »Daniel Buschowius»,

Digitized by Google

»Gallas» o. a.). Stundom är påverkan allt för tydlig, början till »Pappenheim» erinrar exempelvis starkt om »Kulneff».

En del af styckena äro dialogiserade, men här faller skalden stundom ur den historiska tonen. Oxenstjernas samtal då han — fullblodsaristokraten — skall öfvertyga Gustaf Adolf om lämpligheten att välja en utländsk furstebrud i st. f. en svensk adelsdam verkar som ett stycke ur ett statsrättsligt kollegium:

»Ers majestät skall därför nådigst finna,
Att klok är den monark, som, för att vinna
Sin brud, till utländsk fursteboning går.
Oss våra häfder ge en blodig läxa,
Hur adelns vingar öfver höfvan växa,
Då den med landets kung i skyldskap står.»

Och när biskopen i Würzburg för sina trogne prisar aflatskrämeriet och »öronbikten af den skälmska mö, som köper med en kyss absolutionen», verkar det icke heller äkta.

Men däremot äro vissa stycken som »Jagellonikas ring», den ofvannämnda »Daniel Buschowius» och andra särdeles lyckliga prof på historisk diktning.

Bjursten utgaf senare under titeln *Gefion* en samling poem, öfvervägande tillfällighetsdikter; vidare *Napoleon-Prometheus*, prisbelönt 1862, en följd lifliga och klangfulla skildringar ur Napoleons lefnadssaga alltifrån hans första triumfer och till den fjettrade Prometheus på Helena och den befriade år 1821; en särskild grupp inom cykeln bilda de fem stycken som beröra hertigens af Enghien öde, hans kärlek till Louise de Rohan och hennes förböner för honom hos Napoleon. Vissa partier äro dialogiserade. Samma år erhöll Bjursten äfven pris för en dikt *Gustaf Vasa i Dalarne* samt för öfversättningar från Schiller. Bjursten afled 1866 för egen hand.

Oskar Fredrik.

Närsläktad med Bjurstens fosterländska diktning var det skaldskap som öfvades af hertigen af Östergötland, **Oskar Fredrik** (f. 1829, † 1907), bland hvars dikter främst märkes den åt hans favoritvapen ägnade cykeln *Ur Svenska flottans minnen*, hvilken år 1857 utmärktes med Svenska akademiens andra pris.

Det är en rad dikter af högstämdt kynne, i hvilka sjömannens kärlek till vågorna ger sig tillkänna vid sidan af fosterlandsvännens entusiasm för de höga minnena. I en på ålderdomen skrifven liten uppsats (i »När vi började», 1902 uttalade den höge författaren, att »ehuru dessa sånger tyvärr icke kunna sägas hvarken till form eller innehåll vara så originella som jag då ansåg och numera skulle önskat, så äro de likväl åtminstone sprungna ur en ungdomlig hänförelses friska källåder och skola såsom sådana törhända äfven af en kritisk eftervärld med öfverseende kunna betraktas». Det var kärleken till hemland och sjömanslif han i dessa dikter sökt tolka. Närmast har Runeberg tjänat till föredöme och vid granskningen i Akademien påpekade Malmström vissa reminiscenser, som borde före tryckningen aflägsnas. Det är dock snarare rent beskrifvande skildringar af örlogsbragder, ofta med fackmässiga termer, eller hyllnings-

Digitized by Google

dikter till hjältarnes minnen än någon sammanfattande omgestaltning af de historiska motiven till episkt lyriska dikter som hos den finske skalden. Bland de märkligare äro *Psilander*, *Claes Uggla*, *Chapmans grafhäll*, samt *Östersjön*, genom hvilken sistnämnda det onekligen blåser en frisk hafsvind.

Viktor Rydberg framhöll i en anmälan i Göteborgs Handelstidning att väl funnes åtskilliga brister i teknik och äfven andra svagheter, men, hette det, »tonen är ren, en fosterländsk anda yttrar sig, utan tillgjordhet, utan skrytsamhet, med ett ord utan allt koketteri, men varmt och rent såsom den bör bo inom en ung mans bröst. Det är härutinnan sångerna äga ett värde äfven under tider då man icke tänker på att skalden tillika var en ung furste. Det är denna anda som afväpnar den dissekerande kritiken.»

Karl XV.

Efter fotografi från 1850-talet.

Bland andra dikter af Oskar Fredrik må nämnas »Borgholms slottsruin», »Hvar är Döbelns graf?», en del reflexionsdikter från senare år såsom »Förtalet», »För fort».

Mera afgjord dilettant var den äldre brodern, konung **Karl XV** (f. 1826, † 1872) som utgaf *En samling dikter af C.* (1863) samt *Smärre dikter af C.* (1865). De innehöllo stycken som alltför tydligt återkallade bekanta svenska dikter därvid skalden t. o. m. omedvetet citerade Stagnelius och K. F. Dahlgren, hvilket något obarmhärtigt framlades i en skämttidning med aftryckande af parallellställena. Det berodde möjligen rent af på att konungen förblandat nedskrifna citat med sina egna dikter. Af dessa senare äga ett par större stycken »Heide, Gylfes dotter» och »En vikingasaga» en viss götisk karaktär.* Af mera lyrisk art är den nog sentimentala »Hjertats hem».

Fr. Grafström m. fl.

Frithiof Grafström, Anders Abraham Grafströms son och Franzéns dotterson (f. 1827, kyrkoherde i Klara, ordensbiskop, † 1883) hade ju både på fäderne och möderne poetiskt påbrå och odlade själf tidigt diktens konst i deras anda.

* Konung Karl lär enligt en uppgift ha täflat med en vikingadikt i Svenska akademien.

Digitized by Google

Han hade redan 1848 vunnit ett andra pris för några elegier öfver morfadern — hållna i Angelikastilen — och fogade därtill 1852 ett nytt för »Sångens framtid»; nio år senare vann han stora priset för sin mest egenartade dikt *Fjell-lappen*, som ger en skildring af en representant för det försummade nomadfolket, visserligen något för putsad, men dock af ett karaktäristiskt tycke i sin skildring af en bortdöende kulturs kvardröjande där uppe nära polen.

De tankar och känslor, som enslingen biktar, äro snarare sådana skalden tänker sig dem än sådana det halfvilda naturbarnet själf skulle uttryckt dem. Dikten är gifven i ramen af ett norrländskt landskap och den präglas af äkta lokalstämning. Hans öfriga poesi är till god del hemlyrik, religiös dikt och tillfällighetspoem.

Hans *Dikter* utgåfvos efter hans död år 1884 i urval af Wirsén.

Bland öfrige pristagare märkas Theodor Strömberg (f. 1820, biskop, † 1889), en af de gamle juvenalerna, som erhöll andra pris 1851 för »Invalidens saga» och 1856 för »Holofzin»; Maximilian Axelson (f. 1823, kammarskrifvare, publicist, privatlärare, hvilken någon tid stod Rydberg nära, † 1884) som 1851 och 1852 belöntes med andra priset för »Saimi» och för den vackra elegien »Nödens barn»; hans dikter utgåfvos 1863; Karl Ferdinand Alexander Holmström (f. 1820, bokhandelsbiträde, † 1858), som erhöll andra priset för »Amor och Psyche» och »Sång öfver Anna Maria Lenngren», hans skaldeförsök utgåfvos 1859; E. V. Lindblad (f. 1828, litteratör, bokförlagsbiträde, † 1878), som 1861 mottog hedersaccessit likaledes för en dikt öfver Anna Maria Lenngren; hans dikter utkommo 1873; samt Olof Eneroth (f. 1825, pomolog, † 1881), prisbelönt 1846 och 1858, hvars dikter och prosaiska stycken utkommo i hans dödsår.

En flitigt anlitad diktare i tidens kalendrar och illustrerade blad var **Frans Hedberg**, bland hvars poem den i 1858 års Svea offentliggjorda sinnrika reflexionsdikten *Den tysta kraften* om källan, som urholkar klippan, under årtionden var ett allmänt föredraget deklamationsnummer. År 1866 utgaf han en samling *Dikter* och år 1898 *Efterskörd*.

Öman.

En skald, som mot 1850-talets slut framträdde och som var af en afgjordt annan typ än de öfvervägande retoriske skalderna i Tegnérs smak eller reflexionspoeterna och Runebergsefterbildarne, var **Viktor Emanuel Öman** (f. 1833, språkforskare, tidningsredaktör, † 1904), en centrallyriker, som företedde en viss släktskap med det kommande årtiondets enkla, men okonstlade poetiska alstring. Ömans *Lyriska blad*, hvaraf två samlingar utkommo 1857 och 1868, hafva till god del inspirerats af tysk lyrik, äldre och yngre (folkvisor, Heine o. fl.), liksom af Burns; de äro känsliga, sinnrika, sympatiska i sin knappa, allt annat än frasfyllda form.

I förordet understryker Öman att han icke bygger några praktbyggnader, porten till hans hus är låg, han bor i skogen, men

»Man kan se molnen på himlen gå
Och stanna kvar på jorden ändå».

Digitized by Google

Han sluter sig emellertid väl intimt till sina förebilder, stundom så nära, att hans dikter helt enkelt äro rena öfversättningar, oaktadt det icke anmärkts, hvilket ju f. ö. äfven kunde hända med Atterboms, Böttigers och A. A. Grafströms lyrik.* Öman var äfven framstående poetisk öfversättare.

Diktarinnor.

Vidare må nämnas ett par diktarinnor, båda födda i Skåne, af rätt olika skaplynne.

Den ena var den under märket Anna A. kända skaldinnan **Anna Wästberg**, född Andersson (f. 1832, † 1905), som 1857 debuterade med en diktsamling *Styfmorsblommorna* med förord af Onkel Adam och sedan utgaf en rad andra likartade samlingar, däribland *I svart och rödt* (1885), präglade af en viss svärmisk, elegisk, något abstrakt ideal stämning i en föga personlig, bra nog alldaglig form.

Den andra var en af von Braun år 1858 presenterad humoristisk författarinna **Josephine Wettergrund**, född Lundberg (f. 1830, † 1903), som 1858 under signaturen Lea framträdde med *Småbitar på vers och prosa*, följda af fyra liknande samlingar (1859—68) i hvilka en med fru Lenngrens stil befryndad konst ger sig uttryck. Det är en rättfram, treflig, godlynt skaldinna, i åtskilligt en kvinnlig motsvarighet till Sehlstedt.

En af Runeberg gynnad finsk diktarinna, Vilhelmina Nordström (f. 1815, skolföreståndarinna, † 1902) utgaf 1861 *Dikter*, hvaraf i Sverige utkom en ny tillökad upplaga 1864 med stycken som »John Maynard» och »Alla rosor äro hvita».

Det som i stort sedt brast 1850-talets unga skaldegeneration var onekligen ett mera personligt egenartadt, ursprungligt kynne.

Blott en af de under 1850-talet debuterande författarne fick en mera genomgripande betydelse för svensk vitterhet. Men de prosadikter, som han mot slutet af detta årtionde offentliggjorde, blefvo då förbisedda och den lyrik han alstrade gömdes ännu mest i skrifbordslådan. Till gengäld vardt han de kommande årtiondenas, 1860—70-talens mest beaktade författare, hvars inflytande sträckte sig både djupt och vidt. Det var Viktor Rydberg.

* * *

Poetiska öfversättningar.

Årtiondena kring seklets midt kännetecknas, såsom redan flere gånger antydts, af en mycket rik poetisk öfversättningsverksamhet.

Afmattningen i originaldikten kommer tolkningen af främmande länders diktskatt till godo, de formella förtjänsterna kunna här göra sig gällande utan att kräfva starkare ursprunglighet.

Den svenska litteraturen sträfvar på detta sätt att med sig införlifva världslitteraturens förnämsta skatter — mer eller mindre lyckligt. Det mest betydande öfversättningsverket — K. A. Hag-

* Sålunda har lektor K. A. Melin påpekat för mig att ett par af Ömans dikter »Akta dig» och »Jag vet ej hur det är» äro rena efterbildningar efter stycken i »Des Knaben Wunderhorn».

Digitized by Google

bergs Shakspereтolkning — skall närmare omtalas i samband med den dramatiska originaldiktningen och med öfriga dramatiska öfversättningar. Detta närmast kom det storverk som Strandberg utförde med sin ofvan berörda Byrontolkning.

Den sydromanska epiken — nyromantikens skötebarn och hvilken redan i Oxenstierna haft en tolk — fäste särskildt under detta skede vid sig intresset. Fosforisternas egna försök åt detta håll hade ej resulterat i några fullständiga verk.

En ansats af Lénström att tolka Camoens' hjältedikt afstannade med första sången (1838) men följande år utgaf **Nils Lovén** (f. 1796, † 1858) *Lusiaderne* nära fullständigt (1839) och i ny upplaga tillökt med de sista sångerna 1852, för hvilken öfversättning han hedrades med akademiens pris. Samme tolkare framlade åren 1856—57 intet ringare verk än Dante Alighieris *Gudomliga komedi* i tre band med kommentarer. Nils Lovén.

Ett omisskänneligt nit och mycken kärlek äro nedlagda i dessa arbeten, men resultaten motsvara knappast modet och mödan. De stora svårigheter, som möta att på svenskt tungomål återgifva romanska ottave rime och terziner, har Lovén icke besegrat. Vising anmärker (i sin skrift om Dante) om hans tolkning af Divina Commedia att den hvarken kan lofordas för smak i uttrycket, behaglighet i versifikationen eller trohet mot originalet och anför exempel på knaggligheter i vers, bristfälligheter i rim (nödrim och obetonade ändelserim) samt tillägg som ej äga motsvarigheter i originalet.

Den djupsinniga meningen i Dantes dikt går ej sällan förlorad under den vanskliga brottningen med terzinens kraf på tre rim.

Karl Anders Kullberg tolkade, såsom ofvan omtalats, Tassos *Befriade Jerusalem* (af hvilken episoden Armidas ö 1857 erhöll akademiens stora pris, hvarefter verket 1860 på dess uppmuntran utgafs fullständigt) och Ariostos *Rasande Roland* (1865—70). K. A. Kullberg.

Dessa öfversättningar ha bedömts mycket olika.

Beskow var en varm beundrare och ifrig gynnare af dessa poetiska omdiktningar (han framhöll t. ex. i bref till Böttiger att Tassoepisoden synts honom jämngod med Gries' tyska öfversättning och öfverlägsen Atterboms i trohet mot originalet). I akademiens uttalande, märkligt nog framfördt af Malmström som årets direktör, hette det, att öfversättaren lyckats förena så mycket af urskriftens behag och ledighet att efterbildningen mindre syntes ett prof af en svensk öfversättares skicklighet än alster af en svensk skalds egen ingifvelse.

Det var ock första gången en öfversättning kröntes med stora priset.

Mindre fördelaktiga omdömen förekommo dock. Den uppfattning just Malmström i sitt minnestal öfver Atterbom gjort gällande om det olämpliga för svenska språket i de sydländska formerna, kom fram i en anmälan af den prisbelönta dikten i Aftonbladet $^{17}/_{12}$ 1858 och framkallade ett genmäle från Kullberg, och när dikten förelåg färdig, klandrade en granskare i akademiens eget blad, att öfversättaren begagnat en mängd onödiga rim på »här» och »där», »så» och »då». Melin framhåller ock i sitt inträdestal öfver Kullberg att denne arbetat med nog improvisatorisk lätthet och tillåtit sig vårdslösheter i detaljerna

Digitized by Google

Tolkningen af Tasso med dess mera allvarliga och högtidliga hållning var likväl tvifvelsutan lyckligare än den af Ariostos lekfulla, glädtigt ironiska Rasande Roland. Denna öfversättning framkallade ock i Svensk Literatur-Tidskrift (1865) en kritik af Nyblom, som med all beundran för den stora versifikatoriska talangen och för ihärdigheten framhöll, att dikten på svenska just genom formen, som eljes vore originalets största förtjänst, verkade tröttande, och rent af ifrågasatte värdet af att Ariostos verk, hvilkas rent språkliga skönheter ej kunde återgifvas, öfverflyttades till vårt språk.

Arfwidssons Ossian.

Den förut omnämnda versifierade öfversättningen af Ossian, som **Nils Arfwidsson** 1842—46 utgaf dels efter de förmenta gaeliska »originaltexterna», dels efter Macphersons prosaversion, var nog i stort sedt ett missgrepp, byggd som den var på felaktig uppfattning af diktens ursprung, men bidrog till att sprida kännedomen om detta märkliga litteraturfenomen och ägde otvifvelaktigt rent poetiska förtjänster.

Ömans Milton m. fl.

Af mera varaktigt värde är **Viktor Emanuel Ömans** år 1862 utgifna tolkning af Miltons *Det förlorade paradiset* och *Det återvunna paradiset,* hvilken skiljer sig från den äldre, mera fria Oxenstiernska bl. a. i bevarandet af de manliga verssluten.

Denna öfversättning sluter sig nära till originalet, men gör dock ett något tvunget, icke så omedelbart poetiskt intryck. Öman har dessutom öfverflyttat slavisk och ungersk lyrik.

En ny aktningsvärd Homerus-öfversättning utgafs under denna tid 1841—46 af **J. F. Johansson** (f. 1810, docent, lektor, kyrkoherde, † 1871).

Bland öfriga icke-dramatiska tolkningar af versifierade arbeten var en af Schillers smärre dikter, utförd af **Herman Bjursten,** som prisbelöntes år 1862 af akademien och följande år utkom från trycket. Vid sidan af vissa förtjänster (t. ex. i återgifvandet af »Die Götter Griechenlands», »Der Abend» o. a.) lider tolkningen flerstädes af missuppfattning af den tyska texten. Herders *Cid* öfversattes af **Oskar Fredrik.** — **Karl Collan,** (f. 1828, universitetsbibliotekarie i Helsingfors, † 1871) utgaf 1849 tillsammans med K. A. Renvall *Dikter af H. Heine* i svensk öfversättning. Collan införlifvade ock med svenska litteraturen det finska nationaleposet *Kalevala* (1864—69) i en med poetisk smak och trohet genomförd tolkning.

Svenska Akademiens medalj öfver »Talis Qualis».

Digitized by Google

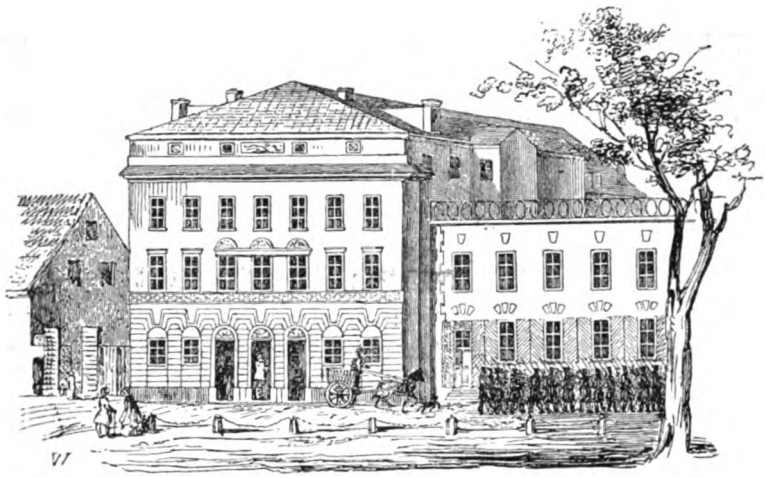

»Nya teatern» 1842.

Efter träsnitt i Svea för 1850.

Dramatiken.

Teatern och den svenska dramatiken.

Under 1840-talet börjar ånyo, liksom under det gustavianska skedet, teatern träda i förbindelse med svensk dramatisk litteratur, sedan de under den nyromantiska tiden gått hvar sin väg, till obotlig skada för den svenska dramatikens utveckling.

Den svenska nyromantikens höfding yttrade själf i »Läsning för bildning och nöje» (1848) att om det än vore sannt, att ett teaterstycke, när det på skådebanan icke gåfve annat än en trogen kopia af hvardagsverkligheten, rentaf låge nedom poesiens område, så kunde det icke heller nekas, att ett dramatiskt poem, som ej kunde uppföras, liknade ett partitur, som ej kunde spelas, och sålunda oaktadt sin möjliga förträfflighet för öfrigt, ej vore till för den större allmänheten, på hvilken dock just dramatikens ursprungliga bestämmelse vore att verka.

»Dramatiken är i Sverige ännu en nyplanterad, späd blomma», hette det från annat håll — i B. E. Malmströms Intelligensblad (1844) — »vi hafva visserligen länge haft en teater, en lysande teater, men en som kunde hafva haft lika mycket intresse för tysken och fransosen som för svensken. Vi hafva tills nu saknat ett nationellt drama och därförutan finns ingen fosterländsk scen.»

Digitized by Google

Vid denna tid hade dock vådevillen (med Blanche) öppnat banan, och tidningen erkände den fosterländska förtjänsten härutinnan, låt vara att den öfverskattade det svenska i denna diktart.

Detta årtionde — 1840-talet — skulle visa en ganska ymnig alstring både på den allvarliga och den komiska dramatikens fält.

Nya Teatern.

En nyväckelse till författarskap medförde tillkomsten af den Nya Teatern, Anders Lindebergs länge åtrådda scen. Sedan hans ansökan att få uppföra skådespel afslagits och resulterat i den ryktbara majestätsförbrytelseprocessen, hade från slutet af 1839 ett sällskap »Thalia» fått tillstånd att anordna föreställningar i Kirsteinska huset under O. U. Torsslows ledning. De annonserades icke och hade en viss enskild karaktär. Men sedan Riksens Ständer 1840—41 indragit ett gammalt understöd till dramatiska teatern, så länge regeringen förbjöde privatteatern, tog Torsslow sig helt enkelt för att spelåret 1841—42 gifva offentliga representationer å samma scen och nu ansåg Lindeberg det sceniska enväldet brutet. Han beslöt följa Torsslows exempel och lät på en vid Kungsträdgården inköpt tomt uppföra en ny teaterbyggnad, som restes på några månader. Det var Nya Teatern, som invigdes med en prolog af Ingelman, Lings sagospel »Agne» samt en originalkomedi af Onkel Adam, »Pröfningen».* Lindeberg var öfverlycklig och Almquist, som besökte teatern kort efter invigningen, skref till Vendela Hebbe att »det angenämaste var, under det ridån satt fallen, att gå in på Teatern och göra bekantskap med Lindebergs förtjusning».**

Emellertid var företaget för stort anlagdt och bland de talrika sujetterna funnos många utan ringaste scenvana. Nils Arfwidsson framhöll ock i sin bistra kritik af hela teaterföretaget (Frey 1843)

* Lindeberg hade ursprungligen anmodat Thomander att författa prologen. Teatern vore — skref han — icke blott ämnad till ett industriföretag utan ännu mera till en konst- och litteraturanstalt, där han hoppades att den hos oss så länge förföljda och förtryckta dramatiska litteraturen skulle finna en fristad. Han trodde att Thomander, såsom vän af litteraturen och särskildt den dramatiska, och som själf däråt skänkt så många förtjänstfulla bidrag, ej ogärna skulle se en ny dag uppgå för ett så viktigt slag af den inhemska vitterheten och således ej neka sin medverkan (bref i fru Thomander Warholms ägo). Thomander afböjde likväl (i ett i Eriksbergs arkiv befintligt bref) anbudet men uppmanade Lindeberg att själf skrifva prologen, när man kunnat göra själfva sakerna, borde man ej låta tillfället gå sig ur händerna att göra orden. Thomander åberopade Ludvigs af Bayern poem »Als ich König wurde» och tillade: »Hvar och en som förmått bringa i verket en idé, för hvilken han lefvat och arbetat, är därigenom i besittning af sitt konungarike».

** I samma bref uttalar han med tydlig syftning på »Agne» att han blott ville önska att Lindeberg icke ämnade införa den tråkiga genren, ty den blefve icke så lätt att göra gällande tillsluts.

Digitized by Google

att massan af artister »på få undantag när var sammanförd från alla landsändar och från alla yrken utom skådespelarens».

Efter någon tid gick affären omkull och Lindeberg måste så småningom draga sig tillbaka från sin kära teater. Den utmärkte skådespelaren O. U. Torsslow fortsatte likväl hans verk å den numera till »Mindre Teatern» omdöpta skådebanan och skapade en talscen, som värdigt täflade med den kungliga scenens prestationer, hvilka ju dessutom delades mellan operor och talstycken.

Konkurrensen eggade nu också den kungliga teatern, som under denna tid stod under ledning bl. a. af Per Westerstrand (1832—40), friherre Hugo Hamilton (1844—48), som varmt intresserade sig för fosterländsk dramatik (någon tid med Nils Arfwidsson som intendent), Knut Bonde (1852—56), Gunnar Olof Hyltén-Cavallius (1856—60) och Eugène von Stedingk (1861—66).

Den Torsslowska skådebanan öfvertogs 1854 af hans förre medhjälpare Edvard Stjernström, som tillhört den Lindebergska scenens få konstnärer, och under hvars utmärkta ledning Mindre Teatern snarast öfverglänste den kungliga på det rent dramatiska området. År 1863 försåldes Mindre Teatern till Kungl. Teatern, som härefter spelade på två scener, Kungl. Operan och den nu så kallade Kungl. Dramatiska Teatern.

Därtill kom sommarscenen å Djurgården, där under 1830—50-talen Wildner, Torsslow och Deland förde spiran, samt tidtals Humlegårdsteatern och senare Södra Teatern.

Det nyvaknande intresset för scenens konst framkallade nu en till kvantiteten rätt ansenlig dramatisk litteratur, af hvilken dock endast enstaka stycken ägde något värde utöfver stunden.

Historiska skådespel.

Bland de allvarligare dramerna intaga de med historiska ämnen försteget här liksom fallet var i Tyskland, där det romantiska skådespelet börjat aflösas af ett idé- eller principdrama, för hvilket den Hegelska åskådningen spelade en viss roll.

Hettner framställde i sitt i början af 1850-talet utgifna arbete »Das moderne Drama», hvilket äfven åberopades i svensk litterär kritik på 1860-talet, vissa riktlinier för det historiska skådespelet och framhöll bland annat såsom en hufvudpunkt hänsyn till den historiska sanningen. Denna fick dock stundom jämka åt sig för andra hänsyn, icke blott ästetiska utan väl så mycket samhälleliga eller filosofiska.

De förnämsta förebilderna voro Shakspere, Schiller och på vissa håll Victor Hugo.

Digitized by Google

Bernhard von Beskows historiska tragedier äro förut omtalade. En del af dessa, bl. a. »Torkel Knutsson» och »Kung Birger och hans ätt», tillhöra dock 1830-talets senare hälft. Af hans arbeten nådde, som förut omtalats, endast den väl planlagda och verkningsfulla, om än något torra »Torkel Knutsson» skådebanan och det först år 1862, då den gafs under Bournonvilles ledning.

Från 1830-talet är ock K. Kullbergs ungdomsförsök — väl närmast i Hugos stil: *Svenskarne i Neapel* (1836) om riddar Karl, Sankta Birgittas son, som älskas af Johanna af Neapel men utsättes för hennes gunstlingars intriger och till sist faller i tvekamp med hertigen af Salerno, just då han står i begrepp att blifva drottningens brudgum. Stycket, som fick en dålig präss, nedlades efter sex föreställningar.

Om Beskow i sin tragedistil är en lärjunge af Schiller — senare delen af Erik XIV ger ju en manlig motbild till Maria Stuart —, så finna vi däremot en afgjord Shakspereefterföljare i den främste af 1840—50-talens författare på tragediens fält.

Börjesson. En dag år 1843 mottog Emelie Högqvist en svensk originaltragedi »Erik den fjortonde» från en anonym författare »Erik B. V.» med anhållan att hon ville intressera sig för dess uppförande å scenen och lämna svar i Fritzes boklåda. Ett år gick förbi utan att författaren afhörde något. I Fritzes boklåda fanns ingen biljett till »Erik B. V.», hur ofta den än efterfrågades. Efter någon tid mottog teaterns nye direktör Hugo Hamilton ett anonymt bref med begäran att få veta pjesens öde. Direktören visste ingenting, undersökningar företogos och till sist fanns stycket i den sköna skådespelerskans garderob, dit det förpassats efter att man uppläst det i en vänkrets. Skådespelerskan och hennes vänner hade stött sig vid några vågade uttryck och vid författarens böjelse att använda assonanser. Teaterns d. v. sceniske intendent Nils Arfwidsson intresserade sig emellertid för den anonyme författarens arbete och ansåg det böra spelas under förutsättning af vissa ändringar, och före sin afgång efter spelåret 1844—45 utverkade han hos direktören dess upptagande å scenen nästa säsong.

Då uppenbarade sig till sist författaren. Det var ingen okänd man; det var en af Atterboms forne medarbetare i Poetisk Kalender, nu kyrkoherde i Veckholms pastorat i ärkestiftet, **Johan Börjesson.**

Vi erinra om hans föregående. Född 1790 var han son af en rusthållare på Väddö i Bohuslän; hans mor var syster till den äldre biskop Wingård, den gustavianske prelaten, Lovisa Ulrikas och Gustaf III:s hofpräst, en af Svenska akademiens förste ledamöter, såsom den »hvilken med vältalighetens behag tolkade de himmelska sanningarna». I hans fina och bildade hem i Göteborg

Digitized by Google

vann rusthållaresonen från Väddö under sin gymnasietid den världsvana och det fina umgängessätt som senare utmärkte honom. År 1808 kom han till Upsala strax före det fosforistiska genombrottet. Hans första vittra försök voro hållna i den akademiska stilen och det var för ett sådant skaldestycke »Aphrodite» som han erhöll ett pris i Göteborgs Vetenskaps- och Vitterhetssamhälle, men så småningom drogs han inom fosforismens krets, knöt vänskapsband för lifvet med Atterbom och blef medarbetare i Poetisk Kalender, till hvilken han bidrog under märket B—n. Hans ungdomspoesi genomandas af varm känsla men är betänkligt gråtmild, och det är ej minst honom Tegnér åsyftar med sin klagan (1819) öfver de moderna jeremiaderna på vers, på hvilka han just lämpar Börjessons egen versrad: »I Jesu namn, hvad gråt i salen vida?»

En större lärodikt *Skapelsen*, som utkom 1820, besatt visserligen en del sublima ställen, men led af oklarhet och excentricitet. I framställningen af hur Gud Fader sitter vid stranden och tänker efter hur han klokast skall ställa till på jorden berör t. o. m. det sublima sin motsats.

Börjesson, som 1815 tagit filosofisk grad och sedan prästvigts, utvecklade sig till en utmärkt predikant. När han 1824 gifte sig med dottern till länets höfding Fock, lär han ha lofvat henne att lämna poesien — den hade bl. a. skaffat honom en del elaka recensioner — och uteslutande ägna sig åt sitt prästämbete.

År 1829 flyttade han som kyrkoherde till Veckholm å den upländska slättbygden.* Här var han alldeles bortglömd som skald under hela 1830-talet. Men då han 1842 genom en svår förkylning under ett helt år förlorat målföret, vände han i sin sysslolöshet åter sin håg till skaldekonsten och funderade härvid på intet ringare än att med sorgespel förse landets skådebana, som hvarken upptagit Nicanders eller Beskows, Stagnelius' eller Almquists tragedier på sina tiljor.

Så tillkom *Erik den fjortonde*, hvars öde ofvan omtalats. »Erik den fjortonde».

Tragedien skildrar tiden före Eriks fängslande och omfattar delvis samma händelser som förra afdelningen af Beskows dubbeltragedi. Stilen är redan en annan. Beskows är mera retorisk, något stel, konstnärligt affilad; Börjessons är väl icke utan retoriska drag men har en afgjord lyrisk underström. Otvifvelaktigt är det ock här mera dramatisk fart och en bättre dramatisk komposition. Anslaget ger en förträfflig karaktäristik af Erik såsom en öfvervägande ästetisk natur, som helst skulle velat vara konstnär:

»O att jag varit född en hyddans son,
Och fått vallfärda långt, långt härifrån,
Från gråa Norden vänd, — min ränsel
På rygg — i handen staf och pänsel —
Till dig, du evigt stora romargrus,

* Om denna skrifver han långt senare i ett bref: »O jag är så mätt på dessa ler- och sädesåkrar! Bodde hellre in i tjocka skogen eller ute på klippöarna och skären. Där har man ett öga för Gud och hans verk, här ser man endast på sig och maten!»

Digitized by Google

Till dem, den kristna konstens helga tempel,
Till Er, I mästare af skuggor, utaf ljus
Och färger! Lärd och ledd af ert exempel,
Ej skulle dilettantens svaga hand
Skapt denna hårda bild i detta hårda land.»

Börjesson har likväl icke vidhållit denna synpunkt af Erik helt igenom stycket, icke markerat motsatsen mellan Eriks konstnärliga lynne och de praktiska värf som ställas honom såsom egentliga anledningen till hans tragiska öde. I anslutning till historien har han låtit en mängd olika sinnesstämningar motivera detta. Offer för skilda ingifvelser, så goda som onda, är han i intet konsekvent, om icke i sin kärlek till Karin Månsdotter, hvarvid skalden med förkärlek dröjer. Afundsjuka och misstänksamhet gnaga honom och därtill kommer som en icke oviktig faktor bristen på egen handlingskraft, han är mer en svärmisk, drömmande, reflekterande än handlande natur som enligt egna ord bättre reder sig i studier om forntiden än kommer till rätta med nutiden. Så kan ock Cecilia i förbittringen öfver att han fängslat och dödsdömt den af henne älskade Nils Sture förebrå honom att han gifver blinda befallningar »med fram och åter uti samma stunden».

Börjesson har vid teckningen af Eriks karaktär säkerligen i någon mån påverkats af Shaksperes berömde danaprins; vankelmodet, reflexionens öfvervikt, bristen på handlingskraft, en viss öfverspändhet äro gemensamma drag. Man beakte följande replik af Göran Persson, i hvilken han tecknar sin herrskares kynne:

»Makten har ingen trasa med på denna byk. Svaghetens, slapphetens foster är detta, opraktiske konung! — för mycket dåre att vara en tyrann, för grym att vara vis! Du lät ej svärdet falla när och där det skulle —, men du högg till där och då det ej bort vara. Af kvinnotårar och mannavankelmod är soppan kokad som vi nu få supa.»

I skildringen af Erik har Börjesson, liksom för öfrigt äfven Beskow, snarare närmat sig den Celsiuska milda, mera förskönande uppfattningen än den Geijerska. Trots detta kan dock Erik utan ren omdiktning af personen aldrig få någon rätt tragisk höghet. Det gäller om honom hvad en kritiker i Frey (Zedritz?) sagt, att han ej dukade under för några sina planer, ej till följd af dygder, ej ens genom brott och att själfva hans brott förlora denna karaktär, om man såsom grund skjuter under galenskapen, ifall han nu var galen och ej »en vämjelig sammanfattning af blodhund och hare».

Af större intresse och större originalitet är Göran Perssons karaktär, styckets tragiska hufvudperson vid sidan af Erik, en

Digitized by Google

märklig karaktärsstudie i Shaksperes anda. Det är ingen vanlig teaterbof och icke heller den gemena typ, som traditionen skapat af denne Eriks rådgifvare. Börjesson har sökt gifva den historiske Göran Persson en historisk förklaring. Han gör honom till målsman för en idé, aristokrathatet, och till en revolutionär natur. Väl anmärker Cygnæus att typen snarare tillhör franska revolutionens än reformationens tidsålder, men det må erinras att den senare tiden äfven var bondeupprorens, var en nydaningstid, då nya krafter trängde sig fram och då en lägre klass riktade sig mot de privilegierade öfre ständen. Onekligen förebådar Börjessons Göran Persson en typ hos Strindberg, icke så mycket dennes Göran Persson som — Gert Bokpräntare. Per Lindberg har i sin skrift »Tillkomsten af Mäster Olof» rent af påpekat likhetsdrag med mäster Olof själf.

Göran Persson är uppkomlingen, som brinner af hat till de höga aristokraterna, de försvagade, förkvinnligade själarna som blott äro stora genom fördomens förstoringsglas, under det vanbördingarne ha dagsmödan, nattvakan, arbetet och makten.

Så betecknar han ock sig själf såsom den fribytare, som blott har öga för målets ära, ej för vägens faror, i honom har vedergällningens ängel eller djäfvul, lika godt, tagit sitt hemvist. Dessa ord förekomma i en replik till hustrun (i tredje aktens första scen), som i sin helhet ej är utan beröring med Shylocks berömda monolog. Han säger sig vilja utkräfva hämnd i mänskligheten, fosterlandets, i sitt eget, den föraktades namn.

»Den föraktades! O, på hvilkens panna skref i födseln naturen: 'du är ädel — du är vanbörding'? Hvar står det i den gudomliga eller mänskliga lagboken: 'dig tillhöra njutningen, makten, äreställena — allt, du åter äger intet utom svetten, glömskan, träldomen'? — I mig, en man ur det ringaktade, föraktade folket, lefver detta folk upp. — — — I mig upphäfver det de första hämdeskrien — och jag hoppas det skall ljuda med domsbasunens dån i deras öron: 'med synd det kom, med sorg det gick'!»

Af en viss gripande verkan är äfven hans afsked från sonen, då han märker sin tid vara ute (V, 1), liksom ock hans begäran att Erik må stöta ned honom med svärd och ej utlämna den trogne tjänaren till marter, ty trogen var han om än ond.

Bland de kvinnliga figurerna är Katarina Jagellonica icke den milda drottningen som hos Beskow utan tvärtom den som stiftar ofrid; Katarina Månsdotter åter Eriks goda ängel, kringgjuten med en viss folkvisestämning; f. ö. som Atterbom anmärkt i likhet med Schillers Thekla »en i kvinnogestalt förkroppsligad melodi af kärlek och ömhet»; Cecilia en kvinna af lidelsefullt erotiskt temperament som antages vara Nils Stures älskade; Göran Perssons hustru en egendomlig, vackert tecknad borgarkvinna.

Digitized by Google

Inom den väl komponerade handlingen, som hela tiden syftar mot målet: Eriks och hans väldes fall, finnas flere verkningsfulla scener, exempelvis brödernas möte i andra akten, som börjar med Johans replik »Se Kain!» och Eriks genmäle »Men jag kan dock icke Abel svara!»; deras försoning efter någon motvillighet från Johans sida, aflöst af Katarina Jagellonicas skymford mot Karin Månsdotter och Eriks förklaring att han korar den skymfade till sin gemål och Sveriges drottning; vidare scenen i tredje akten där Cecilia bönfaller brodren att skona Sture; fjärde aktens Sturemord, som ske på öppen scen och där en viss Shaksperisk fart eftersträfvats — särskildt i Svante Stures scen —; samt det därpå följande vansinnighetsutbrottet. En jämförelse mellan Beskows och Börjessons skildring af detta motiv måste tillerkänna den senare priset, det är däri obestridligen mera lif och glöd. Till sist katastrofen med Göran Perssons offrande, konungens fängslande och de ironiska slutorden:

»Det högas fall, här värld, till sista droppan njut,
Och gör dig sedan lärd och vis däröfver! — Sjung
Det, eftervärld! — Nu, menighet, drag hemåt! — Slut
Är lumpna skådespelet af — — en fallen kung!»

Af mera lyrisk art, med omisskännlig stämning, äro framför allt samtalen mellan Erik och Karin, särskildt andra aktens fjärde scen:

»Erik: O att en grann och vimplad slup, jag flöge
Med dig utöfver lifvets lugna haf!
Karin: O att jag böljan vore som sig smöge
Intill dess sida — se'n i djupets graf!
Erik: O vore stranden jag, som böljan slöte
Till hänryckt bröst, som utaf tjusning slog.
Karin: O att jag blomstret vore i dess sköte
Som prydde det en stund och sedan dog!» o. s. v.

Här liksom annorstädes, t. ex. i Cecilias varma utgjutelse i slutet af tredje akten, färgas diktionen af starkt lyrisk glöd, stundom med fosforistiskt ordval (»morgonrodnans ambrastund»). Levertin, som kännetecknar skådespelet såsom »en nyromantisk afspegling af en gången tid», framhåller dess »yppiga och varmblodiga lyrik nästan erinrande om spanjorernas stora skådespel i sin konstfulla rim- och assonansrika diktion» och kan endast ur den svenska likgiltigheten för äldre litteratur förklara att det ej hållit sig på scenen eller åtminstone i den läsande publikens minne.

Diktionen lider emellertid af en viss oro, genom de tvära ombytena ej blott af vers och prosa utan ock af olika metriska former: blankvers, hvars ej vidare korrekta femfotajamber stundom af vårdslöshet utökats med en fot, ottave rime (i Eriks stora monolog I, 3), rimmade jamber, visartade stycken, alexandriner o. s. v. Märkligt nog finner man den eljes höga tonen afbruten af uttryck som »själfva fan» eller »min själ» (i Eriks repliker), och i det samtal mellan Erik och Göran, där den senare läser upp anklagelseskriften

Digitized by Google

Efter litografi i Nordstjärnan 1847.

Digitized by Google

Digitized by Google

mot konungen, gör denne stundom nog triviala inpass, som falla ur den historiska stilen (i det afseendet förebådande vissa dialoger i Strindbergs senare historiedramer).

Minst lycklig är Börjesson då han slår sig på det burleska och i ordlekar och konstlade talesätt söker imitera Shaksperes motsvarande scener (t. ex. lakejscenen i början af andra akten eller samma akts slutscen med ordspelet mellan Sture och Erik).

I den allmänna samhällshistoriska uppfattningen slöt sig Börjesson närmast till Geijer och det anmärktes t. o. m. af Hellberg (Posthumus) att stycket var ett poetiskt inlägg i striden om aristokratfördömandet, ehuru det ju var skrifvet innan denna uppblossat.*

Geijer själf tillskref Börjesson ett varmt bref med tack för »Erik XIV», som uppläşts i hans familjekrets och »icke lämnat något öga tårfritt».

Han hade förut funnit Börjessons personlighet stå öfver hans poetiska försök, nu hade den i honom inneboende poesien, som behöft tillbakadämmas, luttras, pröfvas, efter mångårig tystnad och mångårigt lidande sprungit upp ur brunnen af hans inre lif. »Eller ut med ordet, du har blifvit man och du är en skald! — — — Jag har ej sett ett mer glädjande exempel af ungdom under grånande hår.»

Stycket rönte ett rätt vänligt mottagande i prässen då det år 1846 gick öfver scenen med Dahlqvist i titelrollen, N. W. Almlöf som Göran Persson (hvars framställning dock klandrades såsom »alltför vidrig»), Fanny Hjortsberg, född Westerdahl som Karin Månsdotter och fru Almlöf som Cecilia. Erik XIV:s mottagande.

Onkel Adam skref (i Dagl. Alleh.) att skådespelet såsom skaldestycke vore en helgjuten skapelse, som dramatisk produkt lede af några fel, delvis beroende på obekantskap med scenens fordringar; han uttalade hoppet att Sverige i författaren måtte få en motsvarighet till Danmarks Oehlenschläger; i Posttidningen uttalades förhoppningen om att en ny aera för den svenska dramatiken skulle dagtecknas från detta utmärkta skådespel; och i Aftonbladet framhölls styckets uppförande som »en icke obetydlig tilldragelse», och det tillades att »den förmodade författaren hade tillfredsställelsen att från en loge i andra raden vara vittne till publikens bifall».

Det lyckliga horoskop, som prässen sålunda ställde för Börjessons dramatiska framtid, skulle tyvärr icke besannas.

Det brast honom visserligen icke på inspiration eller ihärdighet men väl på självkritik och smak.

Redan nästa år var han färdig med sorgespelet *Erik den fjortondes son* som uppfördes i november 1847 å den kungliga scenen. »Erik den fjortondes son».

* »De förnäma» i hufvudstaden lära misstyckt pjesen under det den af samma grund uppbars af »de oförnämas» bifall; Atterbom sökte i en uppsats (Läsning för bildning och nöje 1848) taga författaren i försvar mot att ha gjort sig skyldig till något demokratiskt lycksökeri.

Digitized by Google

Ämnet är följande: Gustaf, Eriks och Karins son, har ärft faderns oroliga lynne och håg för forskning efter naturens hemliga krafter. Men under det Erik studerade stjärnornas mystik, så letade sonen såsom alkemist efter de vises sten och offrade i degeln ej blott sina egna rikedomar utan ock sin älskarinna Augustas, från hvilken han skiljes efter att i hennes frånvaro ha sagt några vackra sofismer om nödvändigheten att offra den första kärleken, ehuru han vet att hans trolöshet skall såra henne svårt. Han skyller på »ödet», på en »högre vilja».

I det följande skildras, mer lyriskt och episkt än dramatiskt, hans skiftande öden. Hans moder tillåtes icke mottaga honom i Finland; de mötas i Reval, där han förtäljer henne att han kommit i tsar Boris Godunows stora ynnest och är förälskad i dennes dotter Axinia; han drömmer att kunna grunda ett nytt Gardarike af Finland, Estland, Lifland och Kurland och därifrån med arfvingens och eröfrarens rätt och med ryska vapnens hjälp taga Sverige.

Men modren varnar honom att söka bistånd hos ryska vapen; må vara att, som han säger, han har »en bättre arfsrätt»:

»Af kung Göstas söner
Den yngste Karl, den lyckan ensam röner
Att för sig äga svenskens tänkesätt;
Och folkets röst, det är förstfödslorätt.
Och ryska vapen? Kan du gå att yrka
En sådan sak med skäl af sådan styrka?»

Modrens ord väcka tvekan hos sonen, men han synes dock vilja pröfva vapnens makt. Han kastar härvid en återblick på svenska historien. Här gör Börjesson i förment Shakspere-efterbildning sig skyldig till en rad smaklösa ordlekar:

»Först säga häfderna, den kronan satt
Uppå en stam af vilda ynglingar;
Så famnades med flere andra kronor
Den af Vidfamne. Se'n Stenkilar visste
Att kila in sig i den. Kristnad slets den
Okristligt mellan Erikar och Sverkrar;
Tills Folkungen den tog åt sina ungar.
Ja, till och med uppå utländska hufvu'n
Ut den se'n släpptes hut- och hufvudlöst.»

Man hissnar vid dessa roligheter i en seriös monolog, där det gäller för en tragedis hjälte att fatta ett afgörande beslut.

Karins varning har dock grott i Gustafs sinne. I en mycket kraftig scen vägrar han att gå tsarens ärenden mot Sverige och häfdar sin fosterländska, sin svenska ståndpunkt och sin lutherska tro (ohistoriskt). Förbittrad låter tsaren kasta honom i fängelse, hvarur dock tsardottern Axinia, hvars kärlek är skildrad i glödande färger, förhjälper honom.

Senare delen af skådespelet upptages delvis af en alldeles ny handling, som intet har med hjältens öde att göra: tsarens och hans sons olyckliga strider mot den falske Dmitri, hvarefter följer såsom epilog Gustafs död vid floden Kaschinka, där Axinia, som gått i kloster, mottager hans sista suck.

Digitized by Google

Gustaf är liksom fadern en vankelmodig gestalt; som denne melankolisk, fantastisk, uppbrusande, ej utan drag af sinnessjukdom, hvarpå tsaren anspelar i tredje aktens stora scen: »han är Erik den fjortondes son». Men han uppenbarar tillika en sinneshöghet och en ömsinthet, som peka tillbaka på modren. Enligt Atterboms utläggning skulle författarens syfte varit att ur en tragisk idyll skapa en martyrtragedi och att af prins Gustaf göra en svensk och protestantisk »principe constante». Med böjelser för en stilla, afskild lefnad som vetenskapsman eller landtman eller gudsman ryckes Gustaf in i händelsernas hvirfvel och går under. Bäst tecknade äro de kvinnliga gestalterna: Axinia och Karin Månsdotter.

I den förras mun har skalden lagt ett af styckets yppersta lyriska ställen, de verkligt betagande strofer, som börja:

»Kom då, älskling, med mig flykta!
Jag försakar hem och hvila,
Flyr med dig till världens ända.
Sporrarna i springarn tryckta,
Vi utöfver steppen ila,
Stormåtföljda, solförbrända.

Ser du gräsbeväxta fälten,
Där kosackens hjordar beta,
Dnepr flyter bred och sakta?
Där, uti de mörka tälten,
Spinnande jag vill arbeta,
Eller med dig hjorden vakta» o. s. v.

Detta skådespel gjorde på långt när icke samma lycka som det föregående, men mottogs dock med intresse och välvilja, ehuru det blott nådde åtta föreställningar. Hufvudrollerna utfördes af Dahlqvist och Fanny Westerdahl-Hjortsberg. Det fick vika för Jenny Linds triumftåg och orsaken att det sedan icke upptogs var — enligt hvad förf. senare uppgaf — dess föregifna rysshat(?).

En på sin tid icke minst af skalden själf uppmärksammad recension i »Dagligt Allehanda» (af S. A. Hedlund) framhöll med allt skäl styckets öfvervägande lyriska karaktär; författaren hade nära nog utgått från idén af en opera; nästan i hvarje scen igenkände man soloarian och duetten, mer sällan trion och någon gång recitativet, nästan aldrig kören, hvilket inverkade på karaktärerna, blott en handling framställdes på scenen, nämligen konflikten i tredje akten mellan tsaren och Gustaf som resulterar i hans fängslande. Denne recensent saknade ock det effektfulla motiv ur Gustafs lefnadssaga där han som tiggare igenkännes af systern Anna. Anmärkningen om styckets operamässiga karaktär upptogs med gillande af Palmblad i dennes ganska skarpa granskning i »Läsning för bildning och nöje» (1848); han ansåg att Börjesson bort taga musiken till hjälp och af tragedien göra en melodram.

Digitized by Google

Denna hårda medfart framkallade i samma tidskrift skaldens gamle vän Atterbom som i en rad uppsatser lämnade en apologi för ungdomsvännens skådespel, uttolkande dess mening och lyckönskande honom till nya bragder på denna bana, där Sveriges häfder oaflåtligt erbjödo ämnen, under det Aeschylus, Shakspere, Calderon förelyste hans väg. Fosforisternas forne höfding räckte »Eriks och Gustafs sångare» en hoppets krans »under förnyelse af våra ynglingaårs gemensamma fältrop: Gud! Fäderneslandet! Poesien!»

Till en början var dock »Eriks och Gustafs sångare» icke hågad att fortsätta på denna stråt utan återvände till lyriken och offentliggjorde flere samlingar lyrisk poesi, hvilka väl mycket ledo af upprepningar samt äfven af formella brister, ett arf från ungdomsåren. Där förekom dock bl. a. en sådan pärla som *Ty trampen ej oss ringa.* En af dessa samlingar, *Blommor och tårar på en dotters graf* (1854) var ägnad en hädangången sjuttonårig dotter. Den hade före utgifvandet genomgått Atterboms granskning.

»Solen sjunker».

Några år senare framträdde Börjesson med sitt tredje drama *Solen sjunker*, det enda som täflat med »Erik XIV» i framgång å scenen. Det var fullbordadt redan i början af 1854, då det under Knut Bondes direktörstid inlämnades till Kungl. Teatern, men icke blef antaget. Börjesson berättar i bref till Atterbom i dec. 1854 härom (Major Atterboms samling):

»Jag inlämnade i våras till Kgl. Teaterns styrelse en tragedi, som jag ej med min vanliga brådska och hafs behandlat och som åtskilliga 'kännare' känt på pulsen och affärdat med goda betyg; sedan man lofvat spela den och låtit sådant i tidningarna inflyta, har jag på hösten återfått den, icke af litterära skäl — ty direktören förklarade helt naivt att han ej läst den —, utan därföre att man vore på en kunglig scen mindre benägen för dessa olyckliga tragiska kungligheter. Och likväl vänder sig mitt stycke kring »Gustaf I:s sista år» (heter också så). I stället föredrar man mig en Herman Bjursten, Wijkander m. fl.* Jag skäms mina ögon ut, och har icke blott kastat bort en påbörjad »Kristina Gyllenstjerna» utan för alltid alla dramatiska funderingar och planer. Jag förbannar den stund — det var också i plågan och sorgen — som jag någonsin fattade uti Thalias papyrusrulle, därifrån daterar jag många förödmjukelser och gäckade planer.»

Han fann likväl å Mindre Teatern mera välvilja och »Solen sjunker» uppfördes där första gången 13 mars 1856 med Torsslow i hufvudrollen samt vann en vacker publikframgång.

Ämnet är hämtadt från Gustaf Vasas sista tid och skildrar hans husliga sorger; hans unga gemål äger en tillbedjare i sin förre trolofvade Gustaf Roos; sonen Erik vållar honom stora be-

* Kungl. Teatern hade spelat en dramatisering af Bjurstens »Egoismen» och Wijkanders »Lucidor». Börjesson anspelar härpå i versen »Bjud Bonden gröt, han det förstår sig på!»

Digitized by Google

kymmer och Cecilia bringar honom till sist i grafven genom sin kärlekshandel vid systern Katarinas bröllop med dennas svåger Johan af Ostfriesland, åt hvilken händelse Erik ger en bullersam och skandalös offentlighet. Det är den sista tilldragelsen, åtskilligt mildrad och förskönad i förhållande till historien, som bildar dramats egentliga motiv.

Första akten för oss in i bröllopsglädjen genom en följd bullrande scener, i hvilka man spårar en viss Shakspere-genklang; i andra akten afspelas den glödande erotiska scenen mellan Cecilia och Johan som smugit sig upp till henne på en repstege; de sitta och läsa det bekanta något tvifvelaktigt historiska kärleksbrefvet från Vadstenanunnan Ingrid till riddaren Axel Nilsson, då de öfverraskas af Erik; i älskogsreplikerna skönjer man åtskillig inverkan från »Romeo och Julia» (liksom f. ö. i ammans tal till Cecilia).

De båda följande akterna skildra hurusom bekymren sprida sig i den kungliga släkten, Johan af Ostfriesland fängslas och skymfas af Erik, Cecilia förtviflar och uttrycker i en vacker monolog i fjärde aktens andra scen sin sorg öfver att hon icke får sitta i rikssalen vid faderns sida utan hålles undan som en förtappad varelse. Efter en vacker scen mellan konungen och den af honom älskade dottern skildras »solnedgången», konungens död efter de sorger som brutit honom, särskildt bekymmer öfver den vanära Cecilia bragt öfver Vasanamnet.

Det har vållat författaren en viss svårighet att utfylla de båda senare akterna med handling. De upptagas väl mycket af stämningsscener.

»Solen sjunker» är snarare en historiskt romantisk genrebild än ett historiskt sorgespel i stor stil. Det är icke ett stycke historia, som skalden här upptagit till behandling, utan han har inom ramen af Vasasagan skildrat ett mera allmänmänskligt öde, en rent individuell, verklighetsmättad tilldragelse. Det låter sig dock icke neka att detta allmänmänskliga får en skäligen hvardaglig karaktär, så att gamle kung Gösta — trots alla vackra lyriska ställen — stundom gör intryck af en hedervärd familjefader i något borgerligt drama, den där sörjer öfver sin dotters förstörda rykte, liksom man ju ock häpnar när man hör Vasadottern tacka honom för hans presenter af modrens kläder med orden: »Du aldra som snällaste pappa!»

I den mycket hårdhändta kritik som Talis Qualis ägnade stycket i Stockholms Dagblad (14 april 1856) framhöll han ock med skarpa ord att skildrarne af Vasasagan framställt personligheterna och deras öden mera ur det enstaka lifvets än ur de historiska kollisionernas synpunkt, hvarigenom synvidden inskränkts, det historiska skjutits tillbaka för det biografiska och »den historiska processens guldmynt växlats i tillfälligheternas kopparslantar». Särskildt fann han Gustafs sorg öfver dotterns lättfärdighet, hvarpå han ej ens själf trodde, vara ett svagt motiv för konungens undergång. Väldigare konflikter ville till för

Digitized by Google

att poetiskt försona åskådaren med anblicken af Gustaf Vasa stående med brutna krafter, förödmjukad stolthet och förkrossadt sinne samt trött vid lifvet.

Börjesson besvarade denna kritik ganska häftigt i en uppsats 28 april, i hvilken han öfverhufvud beklagade sig öfver teaterkritikens låga ståndpunkt och obillighet. Han hade från början utlämnat sig på nåd och onåd och om han åtnjutit publikens nåd, hade han rönt publicisternas onåd. På denna antikritik afgaf Talis Qualis ett genmäle.

Bland erkännande omdömen må nämnas Snellmans i Litteraturbladet, som väl anmärkte det djärfva i att behandla en gammal mans sista stunder och stilla död — visserligen ej fri från vanliga familjebekymmer — såsom en tragedi, men lofordade det högpoetiska utförandet, karaktärsteckningen, skildringens ädelhet, dialogens ledighet och lyriska flykt och t. o. m. satte stycket öfver skaldens första drama. Det vore — ovanligt nog inom nyare dramatik — ett arbete af en konstnärs hand.

Karl August Hagberg uttalade sig i bref till Beskow om »Solen sjunker» i ord som karaktärisera både detta stycke och hela Börjessons alstring: »Det synes mig visserligen något ojämnt, där och hvar stötande en finare smak liksom allt hvad Börjesson skrifver. Men det innehåller också skönheter af allra första rangen, skönheter så hänförande att de kunna sättas i jämnbredd med mycket af det vackraste som någonsin blifvit diktadt på svenska. Hans osmakligheter komma af hans befängda lust att stundom i detaljer härma Shakspere — något som han gärna kunde låta blifva, ty stor poetisk kraft och stundom äfven rörande finhet stå honom till buds ur egen fatabur.»

»Ur Carl XII:s ungdom».

Börjessons återstående dramer äro af ringare betydelse. År 1858 uppförde Mindre Teatern »ett äfventyr» *Ur Carl XII:s ungdom*, som visar den unge kungen från en ovanlig sida, nämligen som förälskad i en ung flicka af folket den han ursprungligen ärnar äkta, ehuru händelserna i stället nödga honom att välja värjan till sin brud, hvarefter stycket får ett i viss mån sentimentalt slut.

Stycket är rätt friskt hållet, men egentligen en bagatell, och Talis Qualis hade nog rätt i att det hade fyra akter för mycket och att det visserligen ginge an att framställa Karl XII kär men ej kärlekspjunkig. En fransman skulle gjort ett enakts-lustspel af ämnet!

»Brödraskulden».

Brödraskulden eller *Erik XIV, senare afdelningen* framfördes å den kungliga scenen på nyåret 1861. Detta skådespel tål ingen jämförelse med de äldre sorgespelen.

Skalden skildrar hurusom den olycklige monarken, sedan han, befriad genom Mornay, för några ögonblick andats frihetens luft, återföres till Örbyhus och måste taga giftet. Vid sidan af Eriks sista lefnadsöden träder en annan hufvudhandling som rör hertig Magnus, hvilken Börjesson låter vara förälskad i en Vadstenanunna, Zuleima, en ättling af de spanska morerna. Men denna älskarinna beröfvas honom af Johan och Katarina Jagellonica. Han tycker sig se henne sväfva öfver Vätterns böljor och kastar sig själf dit för att förenas

Digitized by Google

med henne (man igenkänner här ett folkvisemotiv); Johan får sålunda äfven denna »brödraskuld» på sitt samvete.

Stycket gjorde i motsats till de båda närmast föregående ingen lycka på scenen; det spelades endast fyra gånger.

När detta skedde hade Börjesson sent omsider, vid 71 års ålder, invalts i akademien, där han ett par månader senare tog inträde på Brinkmans plats, som stått ledig i 14 år, i det att excellensen Ihre, som ursprungligen valts, nu slutgiltigt undanbad sig hedern.

Ännu ett dramatiskt arbete utförde den åldrige skalden, *En statshvälfning i Rom*, som behandlar den redan af Leopold dramatiserade sägnen om Virginia och Appius Claudius; det var mot dennes uppfattning af ämnet Börjesson ville reagera. I detta stycke märkes en ståtlig monolog af Appius vid Virginias lik. Dramat hann dock icke utkomma före Börjessons död, som timade den 6 maj 1866.

Slutord.

Börjesson hade flere viktiga förutsättningar för dramatiskt författarskap; främst inbillningskraft, rik känsla, åt hvilken han mäktade gifva lyriskt dramatiskt uttryck, samt icke ringa karaktäriseringsförmåga och blick för det dramatiskt verkningsfulla. Därtill kom, som Mörne riktigt påpekat, ett fördjupadt historiskt perspektiv i förhållande till våra tidigare sorgespelsförfattare. Men han saknar jämnmått. Genom orolighet i diktion, tvära afbrott och rena smaklösheter brister det hans stycken en enhetlig stil; därtill kommer en alltför stor benägenhet att breda ut de lyriska momenten, snart sagdt till långa sångstycken, samt svagheter i formen (bl. a. genom synkoperingar, orena rim o. s. v.).

Han hade själf blicken öppen för de svårigheter, som mötte honom, då han i sen ålder, boende i en landsbygd, där han vantrifdes, grep sig an med tragiskt författarskap.

I bref till Atterbom yttrar han sig härom (1854):

»Du har alltid varit i mina ögon mästaren. Jag knappast lärjunge. Ty att jag på min ålderdom åter kommit att befatta mig med poesi är ett under för mina ögon. Det är sorgernas verk. Att jag därför kommit in på tragedien är således en naturlig och naturnödvändig sakernas gång. Som jag således icke kommit att i mina bästa dagar hålla på med det poetiska handtverket, har jag också icke kunnat tillägna mig någon slöjdfärdighet eller rättare slöjdfullkomlighet. Jag har nog både rimmet och raisonen lätt till handa, men kanske denna lätthet just kommer mig att brådska. Mina produktioner äro ögonblickliga, komma sällan eller aldrig under eftertankens pröfning sedan. Sålunda behöfver jag mer än någon att min sångmö castigeras, att 'ultima linea' går öfver dess alster. — — — Aldrig lefde någon litteratör på landet i Sverige — och icke är hans existens som sådan där möjlig. Min ställning är ett naturens och ödets misstag, ej underligt att hvad som däraf kommer i dagen blir 'eine Missgeburt'».

Digitized by Google

Han uttalar hoppet att de möjligen skulle råkas i Stockholm efter att Atterbom där bosatt sig:

»Då kanske att jag någon gång kan få återse dig, återtaga i kvällskuggan den fosforistiska sammanvaro, som gjorde min lefnadsmorgon så ljus. — — — Kanske att jag som den gamle Aeschylus ännu vid mitt 70:de år kunde täfla med vid de olympiska spelen. Ty det påstås att kungen, trött vid de stora depenser som den lyriska scenen vid slutet af hvarje spelår efterlämnar, beslutat att taga sin hand från Operan; hugad att låta talscenen vederfaras en synnerlig uppmuntran och att återföra den kgl. teatern till dess ursprungliga bestämmelse »Patriis Musis», ämnar däraf göra en Svensk teater efter förebilden af Théâtre Français, där goda svenska — och hufvudsakligen svenska — stycken skulle uppföras för en bildad publik eller för att bilda en sådan. Jag tror väl ännu ej så mycket därpå, ty till utförande däraf fattas både teaterstyrelse och teaterpublik, men roligt vore — ifall sagan sannas — att ha ett par decennier tillbaka. Under andra blidare förhållanden hvad kunde man icke ändå möjligtvis blifvit!»

I efterskriften till »En statshvälfning i Rom» kännetecknade han sig såsom »föregångaren» till den som komma skulle.

»Jag var den gråa strimma blott, som grydde;
Och på den nya morgonrodnad tydde,
Som alltför länge för oss undangömts.
— — — — — — — — — — — — — —
Det nya stora har det gamla lilla
Till sitt beting, sitt upphof och sitt fog.
Först Marlowe, Spencer, sedan Shakespeare föddes
På deras skuldror var det som han stöddes,
Den sångartron för alltid han intog.»

* * *

Jämte och vid sidan af Börjesson pröfvade en rad andra författare sina stämmor i den högre koren utan vidare framgång. Särskildt var året 1846 — samma år som »Erik den fjortonde» spelades och f. ö. äfven »Vermländingarnes» födelseår — mycket alsterrikt.

Utom Börjessons stycke upptogos detta och nästa år fyra större historiedramer på den kungliga scenen af den för svensk dramatik nitälskande Hugo Hamilton: *Dackefejden* af Gunnar Olof Hyltén-Cavallius, *Kungslenafärden* af Pehr Sparre, *Carl den nionde* af Ridderstad och *Engelbrekt och hans dalkarlar* af Blanche.

Hyltén-Cavallius. **Gunnar Olof Hyltén-Cavallius** (f. 1818, biblioteksamanuens, k. teaterdirektör, minister i Brasilien, en af våra mera framstående folklorister, † 1889) har i *Dackefejden* skildrat det småländska bondeupproret mot Gustaf Vasa. I Nils Dacke framställer han en man som ursprungligen ledes af rättmätig harm öfver fogdeförtrycket — ett slags motstycke till Kleists »Michael Kohlhaas» —

Digitized by Google

men som senare låter sig af sin ärelystnad föras allt längre och ej nöjer sig med en hederlig uppgörelse utan störtar mot fördärfvet; han skildras f. ö. såsom ett svagt rö, känsligt för olika inflytelser. Den som får makt med honom är styckets onde ande, en Judas i hans förbrytarhär, Peder skrifvare, som till sist förråder honom, under det att hans gode ande Thord Riddare visserligen ogillar hans sista gärningar men dock står kvar vid hans sida, när det går honom illa; dennes kärleksförhållande till Anna Slatte får till sist en lycklig utgång och han blir benådad.

Man märker författarens sinne för folkliga seder och bruk i de inlagda ordstäf, gåtor, skrock, som krydda den å blankvers författade dialogen, hvilken eljes icke har någon vidare egenartad karaktär.

Stycket uppfördes nov.-dec. 1846 och nådde endast fem föreställningar.

Lika liten scenisk framgång hade **Pehr Sparres**, romanförfattarens, sorgespel *Kungslenafärden*, som aflöste Hyltén-Cavallius' stycke och som gafs fyra gånger. Det behandlar liksom Beskows folkungastycken förhållandet mellan Birger och hans bröder och intrigerna till fällande af Torkel Knutsson. Karaktärsteckningen är skematisk: den lättrogne Birger, den redlige, på sin goda rätt förtröstande Torkel, den hämndlystne Erik, den svage, vankelmodige Valdemar, den baksluge Brunke samt en rad illistige och lömske prelater; liksom i sina romaner visar sig Sparre äfven i dramat anse det ondas ursprung vara att söka hos hierarkien. Diktionen — på blankvers — är jämn och vårdad, dock utan någon egenart eller högre lyftning. Pehr Sparre.

Ridderstads historiska skådespel *Carl den nionde* uppfördes å Kungl. Teatern på hösten 1847 och nådde då sju föreställningar, liksom det senare spelades i Finland och landsorten af Roosska sällskapet. Ridderstad.

Detta stycke behandlar Peter Petrosas, den i Österbotten födde kryptojesuitens mordförsök och sammansvärjning mot Karl IX, hvilka något tillbakaskjutits i tiden för att ställas i samband med Karls antagande af konungatitel. Till detta knytes en mera romantisk händelse om den unge Erik Bjelke, som gifvit Petrosa sin ed att ej yppa sammansvärjningen, men som likväl vill skydda hertigen mot attentatet; härigenom råkar han bli misstänkt för att själf ha velat mörda hertigen och är nära att afrättas, då hertigen kommer underfund med sammanhanget och ger honom nåd. Stycket är byggdt på starka effekter. Bland dess bipersoner är en underlig svagsint ädling som inbillar sig vara kung Sigismund och som är närvarande under de mest hemliga och viktiga förhandlingar; vidare en bödel som begär hertiginnans förord för att han »såsom sportler» må erhålla alla sina offers hufvuden, för att — försälja dem till släkt och vänner, hvilka nog, menar han, skulle betala dem ganska rundligt, en transaktion, som dock ej tilltalar hertigen, som anser att

»Hvad döden fått är dödens,
Och om än lifvet äger rättigheter,
Har döden sina ock. Jag aktar dem,
Du hört mitt svar.»

Det hela gör intryck af dramatiserad sensationsroman. Hemliga sammankomster hållas på omöjliga ställen och aflyssnas samvetsgrannt af obehöriga; hertigen går själf omkring som en skicklig detektivchef och afslöjar allt och alla samt skipar till sist rättvisa, hvarefter han i en historisk-moralisk sentens angifver sin plats i Sveriges historia:

»Men Sveriges framtid skall mitt verk förklara —
Och dem mig klandra — häfden må besvara.»

Digitized by Google

Andra dramatiska arbeten af Ridderstad voro *Drottning Kristina i Italien* (1848) och *Syskonen eller Hattarnas och Mössornas sista strid* (uppf. 1848, tr. 1849) äfvensom några sceniska situationer och monologer, exempelvis *Carl XII vid Fredrikshall*, där hjältekonungen midt i kanondundret är ett slags språkrör för författaren och ordrikt deklamerar om hvad han uträttat och hur hans minne skall stå genom tiderna.

August Blanches »Engelbrekt».

Om de öfriga historiska skådespelen från dessa år, med undantag af Börjessons »Erik XIV», snart gingo i förgätenhet, så var detta däremot icke fallet med ett skådespel, som redan uppförts våren 1846 å den kungliga scenen, ett par månader efter Erik XIV:s premiär. Det var **August Blanches** *Engelbrekt och hans dalkarlar*, hvilket höll sig längst på scenen och spelats ännu i våra dagar.

Engelbrektämnet hade ju redan framställts dramatiskt af Ling och på grundvalen af hans versifierade tragedi hade G. F. Åkerhielm under sin direktörstid med hjälp af sin maka utarbetat ett drama som uppfördes 1820, hvarefter Gustaf Lagerbielke ägnade stycket en ny omarbetning som spelades ännu 1841.

Detta versskådespel aflöstes nu af Blanches prosaskådespel »med kupletter, körer, melodramer och marscher».

Detta tillägg är betecknande. Det är uppenbart att Blanche åsyftade att gifva ett folkligt skådespel, ungefär af samma art som det af Torsslow bearbetade gamla Kotzebueska dramat »Gustaf Eriksson Wasa» hvilket med sina många tablåer uppförts hela 45 gånger åren 1837—44. Och precis lika många gånger spelades åren 1846—63 Blanches skådespel om den andre store folkhjälten — »then litsle man» — för att sedan ånyo upptagas.

Men under det Gustaf Vasas bedrift krönes med lycka för honom själf slutar Engelbrekts befrielseverk med hans eget mördande. Så populär än Engelbrekt är som folkhjälte, så litet är han likväl en tragisk person; dramat om honom är icke heller något sorgspel utan endast lösryckta taflor ur hans lefnadshistoria. Dess dragningskraft på publiken berodde mindre på dess egenskap af poetiskt konstverk än på dess nationella affektionsvärde. Stycket saknar helt och hållet dramatisk enhet och dramatisk ekonomi. Här finnes ingen egentlig handling; en massa olika motiv kastas omkring hvarandra liksom ingredienserna till en dekokt, till dess att resultatet blir det af historien fordrade. Öfver hufvud förutsätter dramat, att man känner sin svenska historia och kan komplettera luckorna. Det hela är mera episkt än dramatiskt anlagdt, stycket är delvis en dramatiserad krönika; emot Engelbrekt arbeta på olika håll och utan inbördes samverkan Jösse Eriksson och Bengt

Digitized by Google

Podebusk, Måns Bengtsson, Knut Boson, kung Erik och Karl Knutsson. Äfven om så varit i verkligheten, så tvingar ett drama till någon hopknytning, möjligen rent af till hopslagning af likartade figurer. Karaktärerna förete icke den ringaste utveckling och äro för öfrigt målade mycket ensidigt; alla Engelbrekts motståndare äro gifna i mörka färger såsom illasinnade nidingar eller landsförrädare.

Den stil som Blanche använder är en bred vältalighetsprosa, som här och hvar prydes af tankekorn och antiteser men som genomgående är för mycket skrifven, för litet talad.

Konungen ger följande skildring af tillståndet i landet i en monolog, som närmast påminner om en kria:

»Margareta, du gaf mig ett svårt testamente! När jag satte den tredubbla kronan på mitt hufvud, sade du till mig: med Sverige skall du dig nära, med Norge dig kläda och med Danmark dig försvara. Det börjar se klent ut både med skafferiet och klädkammaren, och jag fruktar att vapensalen inte heller är i bästa skick. Vill nu Rom taga brorslotten, blir det i sanning inte mycket öfrigt åt mig. De vördiga fädernas hunger kan inte en gång hela världen tillfredsställa. Adelsmannen söker plocka diamanterna ur kungakronan, för att därmed underhålla sina ramlande borgar. Vilja nu äfven borgaren och bonden, dessa fordom så medgörliga lastdjur, veta hvarför man drager på högra tömmen i stället för på den vänstra, då blir minsann körsvennen snart kastad ur sätet. Om folkens kärlek och förtroende svika tronen, hvem stödjer henne då? Jo, folkens inre strider — de olika ståndens kamp emot hvarandra — se där det brinnande bål hvarur kungamakten, en ny Fenix, höjer sina segrande vingar!»

Någon historisk färg har icke ens eftersträfvats. Engelbrekt själf är visserligen historiskt intressant, men som representant icke för 1430-talet utan snarare för 1840-talet. Han talar som en liberal riksdagsman i borgarståndet eller kanske snarare så som Hans Jansson talade, sedan han fått sina papper från Aftonbladsbyrån.

När Erik säger till honom: »I ett land, där hvar och en vill vara man för sig, blir konungen slutligen den ende slafven», svarar han: »Ja, så framt inte konungen också är man för sig. Det är en man värdigt att styra män; det är tyrannen förbehållet att herrska öfver slafvar, som ena dagen äro landets bödlar och den andra måhända hans egna.» På ett annat ställe heter det: »Svenska bönderna hafva offrat lif och egendom för de konungar de älskat; men ett folk, som äter barkbröd, har inte råd att lägga gyllene strå under sina förtryckare». Eller på ett tredje: »Skördarne vunna genom den fattige odlarens möda plundras af landets mäktige. Ärelystnaden, denna låga, som aldrig värmer men alltid förtär, kastar sitt eldregn öfver de mognade fälten».

Denna samtidshistoriska färgläggning erinrar för öfrigt om Raupachs Hohenstauferdramer.

Digitized by Google

Det bästa i stycket och det som skänkt det lifskraft äro skildringarna ur allmogelifvet, i synnerhet den scen, där dalmasen Sven Ulfsson träder fram inför konung Erik.

Aldrig förfela följande repliker sin verkan:

»Ä' du kungen, du, som sitter på granna ställningen där?» »Hör du — du har ena jäkliga fogdar där oppe i Dalom, du!» eller »Var det så roligt, det? Skrattar bäst som skrattar sist, må du vetta!» Och vid stället där Sven Ulfsson bjuder konungen och drotset barkbröd men afvisas af dem under det drottningen begär få smaka det och fäller tårar, hvarpå dalkarlen utbrister: »Jag tror du gråter, mor! När det droppar från himlen så blir det välsignelse på jorden! Gu signe dej för det!», plägade hela salongen snyfta, ej minst i de öfre raderna. De vackra sånger på folkmelodier som inlagts i stycket slogo äfven lifligt an.

* * *

Finland.

Äfven från Finland kommo vid 1850-talets början några bidrag till vår dramatiska litteratur.

Efter att de ambulerande sällskapen i Helsingfors till en början fått reda sin scen på vinden i ett slaktarhus eller i ett öfvergifvet artillerimagasin, hade år 1827 en liten träteater uppbyggts, som invigts med en representation på tyska språket. Denna skådebana aflöstes 1860 af en stenteater.

Enstaka författare som A. O. Roos (»Johan Fleming» 1837, m. fl.), N. H. Pinello (mest bearbetare), Fredrik Berndtson (»Friaren från Åbo» 1846, »Ur lifvets strid» 1851, m. fl.) och den af Victor Hugo påverkade Fredrik Cygnæus (»Claes Flemings tider» 1851 m. fl.) vågade sig fram. En vann på 1850-talet en mera afsevärd framgång hemma såväl som i Sverige.

Topelius.

Det var Zacharias Topelius.

År 1851 hade han företagit en dramatisering af sin novell »Gamle baron på Rautakylä» under titeln *Efter femtio år*, hvilken först uppfördes i Helsingfors af Pierre Deland och sedan fördes öfver Bottniska Viken och å Djurgårdsteatern vann en storartad framgång för att sedan upptagas å Kungl. Teaterns scen.

Det var likväl ett mycket medelmåttigt stycke i den franska sensationsdramatikens smak. Förra delen, den historiska prologen som spelar 1788, ger visserligen en tidsenlig, väl hållen, ehuru föga sympatisk bild från det lekfulla societetslifvet under en hofmaskerad i Gustaf III:s dagar med dystra antydningar om att man dansade på en vulkan och med äkta Topelianska spådomar om de olika personernas olycksöden. Men själfva pjesen — som tilldrager sig femtio år senare å ett gods i Finland — är ett sensationspektakel i stil med de mest rafflande franska, och författaren nekar sig icke något i afseende å skräckfulla mordintriger och nedrigheter, som sättas i gång af en furie i människohamn, f. d. kammarjungfru hos styckets ädla kvinnliga personlighet, nu hushållerska och hustyrann i den gamle f. d. bonvivanten och intrigören Magnus Drakenhielms hem. Denne är gifven med skicklig karaktäristik såsom en utlefvad »esprit fort» från Gustaf III:s dagar, men eljes utesluta de bjärta färger,

Digitized by Google

som pålagts karaktärerna, all finare nyansering och som helhet är stycket Topelius föga värdigt.

Dennes lyriska talang gjorde sig däremot gällande i libretton *Kung Carls jakt* till Pacius' musik (1852); en opera som äfven gafs å vår kungliga scen; den unge Karl XI:s besök på Åland år 1671 utgör ämnet. Han ingriper försonande i en jakthistoria: ett brott mot jaktlagen hotar en ung skytt med döden men han benådas af kungen. I öfrigt skildras konungens mognande, hans frigörelse från beroende af omgifningen och förvandling från en ostyrig pojke till en om sitt kall medveten monark. Ett underligt anakronistiskt inlägg är de båda judiske marktschrejarnes uppträdande med tal om »scandinavismus» och »fennomanismus»; bland de vackra lyriska styckena märkas en jägarkör, en dryckesvisa, Ålandsvisan samt balladen »Och hafvets unga tärna, hon gick en kväll så varm».

Mera betydelse hade Topelius' femaktsskådespel *Regina von Emmeritz* (1853), i hvilket han dramatiserat ett motiv ur den första cykeln af »Fältskärns berättelser», men gifvit händelsen en tragisk utgång. Stycket öfverfördes 1854 af Stjernström till Mindre Teatern och det har spelats ända ner i våra dagar.

Det skildrar den unga Regina von Emmeritz — den katolska furstedottern — såsom en trosvarm hjältinna, beredd att lyda sin biktfader, den hätske jesuitens befallning att för den heliga moderns skull begå mord på kättarkungen, en ny Judith, en ny Jeanne d'Arc. Men i hennes hjärta uppstår en strid mellan religionsfanatismen och hjärtats kraf. Hon blir betagen i Gustaf Adolfs väldiga och ädla storhet, söker att vinna honom för den rättrogna kyrkan och räddar senare hans lif, i det hon för svenskarne yppar ett försåt, för hvilket konungen är utsatt; själf misstänkt att ha åsyftat hans död såras hon likväl dödligt, men hinner än en gång tolka sina känslor för Gustaf Adolf.

Styckets hjältinna är uppenbart studerad efter Schillers Jungfrun af Orleans, beröringspunkterna äro påtagliga. Men eljes är detta skådespel hvarken en Schillersk eller en Shaksperisk efterbildning, utan snarast påverkadt af fransk nyromantisk tragedi.

De bjärta motsatserna i karaktärerna, hela replikstilen och, ej minst, diktionen på rättrogna alexandriner peka på detta ursprung.

Något djupare tragiskt intryck gör stycket icke. Konflikten i Reginas bröst mellan troshat och beundran för den protestantiske hjälten är väl i grund och botten tragisk, men den är ej tillräckligt klart utförd och undergången kommer icke egentligen såsom följd af denna konflikt utan mera tillfälligt. Och äfven om Regina gifvit efter för fanatismen, hade hon blott varit ett bräckligt redskap i jesuitens hand. Då hade emellertid den tragiska utgången varit mera motiverad.

Af karaktärerna skiljer en sig fördelaktigt ut ur milieun genom sin brio, det är den bullrande, käcke soldaten och lifsnjutaren Larsson, en präktig krigartyp, en favorit hos aktörer och publik. Dess härkomst från en del krigiska bullerbasar i utlandets dramatik är tämligen gifven; närmast stammar den väl från Don César de Bazan i Victor Hugos »Ruy Blas», ehuru bohemiendraget är borttaget. Typen är f. ö. på det allra lyckligaste acklimatiserad och särskildt har Larssons sång:

»I Finland där åto vi rofvor och gröt
Och drucko vårt spisöl uppå»

Digitized by Google

aldrig förfelat sin verkan — lika litet som styckets mera sentimentala partier eller dess effektscener.

Topelius författade senare andra dramatiska alster såsom *Veteranens jul* (1859), *Prinsessan af Cypern*, ett sagospel med motiv ur Kalevala (1860), och *Brita Skrifvars* (1867).

Wecksell.

År 1862 fick en ung, rikt begåfvad finsk diktare ett betydande sorgespel uppfördt i Helsingfors, som vid sidan af Börjessons bästa alster är det litterärt värdefullaste inom högre svenskspråkig dramatik under årtiondena kring seklets midt.

Julius Wecksell.

Efter porträtt från första studentåret.

Det var Josef Julius Wecksells *Daniel Hjort*. Wecksells lefnadsöde är det bittraste som någon nordisk diktare genomgått åtminstone före Fröding. Just i det ögonblick då han nådde fram efter att hafva skapat ett i sin art betydande verk, drabbades han af sinnessjukdom och tillbragte sedan inemot ett halfsekel i vansinnets natt, en Hölderlins, en Lenaus olycksbroder.

Wecksell var född i Åbo den 19 mars 1838, hans far var en dugande hattmakaremästare från Veckholm i Upland, som öfverflyttat till Finland, en man af något häftigt skaplynne, musikaliskt lagd; modren, som torde stått på en något högre bildningsnivå, hade Svedenborgska sympatier. Egendomligt nog hade föräldrarne kort före sonens födelse besökt fadrens hemort Veckholm, där Johan Börjesson var kyrkoherde, och sammanträffat med denne, och Börjesson trädde senare i vänskaplig förbindelse med den unge finske skalden och sände honom ett par af sina tragedier.

Wecksell var tidigt hågad för författarskap och fick t. o. m. 1854, ännu medan han gick i skolan, en vådevill uppförd af Hesslerska sällskapet, han fortsatte äfven under gymnasieåren sin författarverksamhet som lyriker och dramatiker, bl. a. med en monolog, »Per Brahe i Finland». År 1858 blef han student och väckte snart i studentkretsar uppmärksamhet för sin ovanliga skaldetalang.

Digitized by Google

Han tillhörde i språkpolitiken de moderate västfinnarne och har i en dikt *Svenskan och finskan* vackert framhållit båda språkens berättigande.

Wecksell, som under sin utvecklingstid mottagit litterära intryck särskildt från Almquist, Goethe, Byron och kanske framför allt Heine, utgaf 1860 *Valda ungdomsdikter*, där några djärfva erotiska poem å vissa håll stötte an, men som rönte erkännande bl. a. af Snellman, som »gladt förvånades öfver samlingens mångfald i innehåll och form». Han fortfor att dikta lyrik, och skref äfven en del dramatiska småting samt verkade som publicist.

Efter utgifvandet af Ungdomsdikterna genomträngde en allt djupare melankoli Wecksells sinne. Den världssmärta åt hvilken hans diktning, delvis offentliggjord i »Lännetär», i anslutning till Byron och Heine allt mera gaf uttryck, var hos honom ingen modesak, utan bottnade i hans temperament och närdes af kroppslig sjuklighet och hopplös kärlek. Hans bref vittna om hans själsbrottningar och karaktäristiskt för hans syn på lifvet är att han blef djupt gripen af Nyboms och Sätherbergs Niagara-meningsutbyte, hvilket med sina kastningar mellan upprifvande människohat och försoning med människorna motsvarade hans egna stämningar.

Under denna pessimistiska, tryckta tillvaro, ofta med sjuklig kontemplation, tillkom hans yppersta verk, tragedien *Daniel Hjort*, hvartill idén föresväfvat honom redan under skoltiden. Den var färdig i mars 1862 och uppfördes i november samma år.

Ämnet är hämtadt från hertig Karls strider i Finland mot anhängarne af Sigismund, samma ämneskrets som förut både A. O. Roos och Cygnæus hade behandlat. Wecksell har förlagt händelsen till 1599, då Arvid Stålarm uppgaf Åbo slott och tillika med andra Sigismunds anhängare ljöt döden å schavotten.

Därmed har han förknippat en tilldragelse från Klubbkriget två år tidigare som berör en viss Daniel Hjort.

Det omtalas nämligen i krönikan från år 1597, att när hertig Karl det året belägrade Åbo slott, som försvarades af Klaes Flemings änka, fru Ebba Stenbock, gick en svensk man vid namn Daniel Theodori Hjort, som en tid varit anställd hos Klaes Fleming, omkring bland knektarne och förmådde dem att öfvergå till hertig Karl, så att när något utfall företogs, stora hopar flydde öfver och man till slut icke kunde lita på styckjunkarne, som visserligen sköto, men riktade skotten så, att de ej skadade hertigens folk.

Om denne student berättar historien vidare, att han senare studerade i Leipzig, kom in i hertigens kansli, blef en mycket anlitad ämbetsman, adlades till »Hjortvipa» och blef ihjälstucken 1615.

Detta är den verkliga historien om Daniel Hjort. Wecksell har emellertid flyttat fram Daniel Hjorts förräderi till 1599, då hertigen för andra gången intog Åbo och verkställde den hotelse han låtit inrista å väggen att i händelse af upprepad otrohet icke lämna någon förskoning. Skalden har af historiens Daniel Hjort endast bibehållit namnet och det faktum att en student i Flemings hus gick fienden till handa. Åt detta faktum skänker han en poetisk förklaring, som förvandlar förräderiet från ett lumpet nidingsdåd till en tragisk handling. För detta ändamål blir Daniel Hjort icke en student från Sverige utan en österbottning, son af en bonde, som fallit offer för Klaes Flemings hämnd, medan Daniel ännu var ett barn. Fadern hade slagit ihjäl en af Flemings knektar, som ville taga från honom all hans spannmål; hans hem hade

Digitized by Google

då nedbrännts; han själf funnit döden på schavotten. Fleming hade upptagit pojken och fostrat honom. Daniel Hjort göres än vidare till systerson och brorsson af klubbkrigets båda folkhjältar, Benkt Pontu och Ilkainen. Själf har han fostrats upp utan kännedom om sin börd, ända till dess en fattig österbottnisk kvinna Katri yppar för honom hans förtid, berättar honom, att hon är hans mor och besvär honom vid den schavott, där hans fader fallit för bödelns bila, att hämnas fadern och sin ätt och visa, att han är en »folkets son». Dessa Katris maningar skulle näppeligen hafva funnit så god jordmån i den unge skrifvarens själ, om icke den svärmiske drömmaren, hvilken blott lefvat i idealets rymder, nyss fått känna verklighetens hårdhet, då han biktat sin kärlek till Stålarms dotter. Hon älskar honom åter, men i känslan af det omöjliga i en förening mellan krigsöfverstens dotter och den fattige studenten, har hon med tungt hjärta lydt sin fars bud och räckt handen åt Johan Fleming. Daniel Hjort, redan förut nedtryckt af sin ställning som ofrälse skrifkarl bland adlige krigsmän, känner sig nu intet ha att lefva för och när då modern uppenbarar sig för honom, meddelar honom hans börd och manar honom att hämnas på Fleming och hans kast, är han färdig att lyda kallelsen. Han blir ett hämndens redskap, det gäller ej blott faderns skymfliga död, det gäller allmogens, den ofrälses, den vanbördiges hämnd på den mäktiga aristokratien. Och härtill har han utom i fråga om faderns öde en personlig anledning i sin afvisade kärlek. Mannen med den dunkla börden har vid täflan med ädlingen fått stå tillbaka och det fastän han anar att Sigrid är honom huld.

Han utför sin gärning och lyckas förmå en god del af besättningen att öfvergifva slottet. Stålarm, som inser att slottet icke kan hållas, befaller då att det skall sprängas i luften samtidigt med att hertigen tågar in, och den tappre Johan Fleming mottager värfvet att spränga slottet. Hjort, hvars förräderi uppenbarats och som hålles fängslad, skall röna samma öde som de andra. Då träder Sigrid Stålarm till, förhindrar att facklan föres till krutdurken, hvarefter hon, en annan Ophelia, söker döden i vågorna. Hertig Karl tågar in, utöfvar sin straffdom, men innan denna gått i fullbordan har Olof Klaesson — Johan Flemings halfbroder — öfvat vedergällning mot Daniel Hjort och stuckit ner denne. Stycket slutar med några visdomsord af den andlige Ericus Erici:

»Du Evige! Behöfves då, att allt,
På hvilket världen hvilar, kärlek, trohet
Och plikt och ära, svikta skall som rö
Och tusen hjärtan brista, för att världen
Skall skuffas fram en tumsbredd på sin väg!»

Det är uppenbart att Daniel Hjort i första rummet är en studie efter Shakspere, och stycket är utan tvifvel den mest lyckliga Shakspereefterbildningen i svenskspråkig litteratur.

Hela sorgespelets läggning och framför allt dess diktion äro genomgående Shakspereartade och man kan säga att när »Daniel Hjort» diktades, lefde skalden i den Hagbergska Shakspere-tolkningens luft.

Framför allt har »Daniel Hjort» diktats under inflytande af »Hamlet», med hvilket stycke tragedien har uppenbara berörings-

Digitized by Google

punkter. Båda hjältarne ha fått sig ålagda uppgiften att hämnas en fader och båda måste på listens väg söka drabba motståndarne. Vålnadens roll i Shaksperes stycke motsvaras i Wecksells af modern Katri, hvars gestalt för öfrigt har en mystisk prägel. Äfven andra paralleller kunna påvisas. Daniel Hjorts stora monologer äro icke ovärdiga lärospån i den store Hamletsdiktarens anda.

Likheterna i ämne och delvis äfven i karaktärer voro så påtagliga, att skalden själf fruktade, att skådespelarne skulle göra Hjort till en blott gengångare af Hamlet och att stycket därigenom skulle uppfattas såsom en osjälfständig efterapning.

Han hade dock velat skapa något annat.

»Min hjälte» — sade han, enligt hvad en hans vän senare meddelat — »bör stå midt i verkligheten och på dess fasta grund, om han än är tvifvelsjuk och dignar under tyngden af sitt öde; han bör vara förläst och dock på sitt sätt praktisk; han bör vara med hela sin person inne i tiden och det timliga, om än hans själ bäfvar vid susningen af evighetens vind; med ett ord han bör vara sundt mänsklig, fastän hans handling väsentligen är framgången ur reflexionens födslosmärtor.»

Likheterna med Shaksperes danaprins hafva — som Wecksell befarade — faktiskt vållat att både skådespelare och uttolkare tryckt en Hamletstämpel på karaktären. Gentemot detta har Arvid Mörne i sin monografi öfver Wecksell framhållit, att Daniel Hjort i motsats till Hamlet redan innan hämndkrafvet ålägges honom, trängtar efter ett lif i handling, hans grubbel är icke konstituerande, han är energisk och utför sitt hämnarvärf planmässigt, viljekraftigt, aggressivt. Härtill må den anmärkningen läggas att hans karaktär saknar en del drag som göra Hamlet sympatisk. Det ljusa, som ursprungligen hvilat öfver konungasonen, hvilken var den unga statens blomma och förhoppning, saknas hos den mörke, nedtryckte skrifvaren-hittebarnet. Hans uppträdande bäres ock af en viss lömskhet och förrädardraget nedsätter gifvetvis karaktärens sublimitet.

Af andra författare som påverkat hufvudkaraktären äro Goethe och Börjesson att nämna. Det finns Werther-drag hos Wecksells hjälte. Liksom hos Goethes unge diplomat är känslan af att på grund af sin ofrälse börd vara tillbakasatt ett moment i Daniel Hjorts världssmärta och det motiv, som gör den i furstinnan förälskade Tasso öfverretad och förtviflad, är icke heller främmande för den finske skrifvaren-skalden från Sigismunds tid. Wecksell lär ock ha sysslat med Tasso strax före nedskrifvandet af sin tragedi.

Bland Börjessons figurer är det en, till hvilken Daniel Hjort står i ett visst släktskapsförhållande, så olika de än vid första ögonkastet kunna förefalla. Det är — som Mörne med rätta påpekat — Göran Persson. Ty liksom denne framträder Daniel Hjort medvetet såsom folkets målsman mot herrarne och bådas gärningar bäras upp af ett demokratiskt patos, men ock af ett mörkt klass-

Digitized by Google

hat. Af bipersonerna är Ericus Erici af särskildt intresse, denne förkunnare af friden mellan de stridande är tydligen skaldens språkrör.

Wecksells tragedi intager både genom sin säkra komposition, sin intressanta karaktärsteckning — och det ej blott af hufvudpersonen — och sin i stort sedt poetiska dialog (som visserligen här och hvar skadas af tidens skötesynd: deklamatoriska grannlåter) ett högt rum i den för-Strindbergska dramatiken. Scener som de mellan Katri och Daniel Hjort (II, 3), mellan Hjort och knekten (III, 1) samt kruthvalfsscenen (IV, 12) äro rent ypperliga.

Slutakten är något mattare än de föregående, skaldens krafter voro vid dess författande nära uttömda och han orkade icke fullfölja ett af honom uppgjordt bättre uppslag för afslutningen.

Wecksells sorgespel gjorde stor lycka i hemlandet. Hufvudrollen utfördes ursprungligen af Theodor Schwartz, en på sin tid i synnerhet i svenska landsorten känd skådespelare, i nära anslutning till Hamlet, men spelades från 1868 af den utmärkte svenske aktören Frithiof Raa med betonande af karaktärens dådkraft. Stycket upptogs å Stockholms stora teater 1864, då Edvard Swartz spelade titelrollen; han anses ha gifvit en gengångare af sin drömmande, grubblande, fantasibestämde Hamlet. Bland senare framställare märkas Enoch Paulson, som vitsordas ha utfört rollen i svenska och finska landsorten efter Wecksells egna intentioner, samt August Lindberg.

Den djupa melankoli, som beherrskat Wecksell under utarbetande af skådespelet och som t. o. m. föranledt ett självmordsförsök, närmade sig alltmera sinnessjukdom; två hans bröder drabbades af samma olycka.

När hans anhöriga fröjdades åt hans styckes framgång, sade han vemodigt »Tag mig med i er glädje». Han gjorde enstaka nya försök att dikta men till sist slocknade skaldegåfvan:

»Hvarifrån komma
Ord som blomma?
Döden allt ju kysst.»

Våren 1863 fördes den unge skalden till en sinnessjukanstalt i Bonn, vistades sedan ett par år hos familjen i Helsingfors och flyttades hösten 1865 till Lappvikens hospital. Efter någon tids våldsamhet inträdde först melankoli, så sinnesslöhet som varade till hans död, hvilken timade först den 9 augusti 1907. Han var då 69 år.

* * *

Under tiden hade äfven i Sverige en rad författare verkat inom det högre dramat, med större eller mindre framgång.

Öfriga historiedramer.

Bland dem, hvilkas verk rönte en viss scenisk lycka, var Jeannette Granberg-Stjernström (P. A. Granbergs dotter, Edvard Stjernströms första hustru, f. 1825, † 1857), som utöfvade en rätt omfattande dramatisk skriftställarverk-

Digitized by Google

samhet på olika områden. Inom det historiska dramat alstrade hon *Fyra dagar af konung Gustaf den tredjes regering* (1850), *Drottning Christina* (1855), *Konung Carl X Gustaf* (1857), af hvilka endast det första föreligger tryckt. I det sista, som författades kort före hennes död, lofordar Talis Qualis »en hos oss sällsynt förmåga af dramatisk sammanbindning», en verklig rikedom af motiv sammanbundna till enhet och underordnade en gemensam hufvudgrund. Såsom dramatisk häfkraft användas de intriger den äregiriga drottning Louise Maria af Polen, som en gång betagits af kärlek till Karl Gustaf och nu hatar honom, sätter i gång för att bringa honom på fall. Äfven hennes syster Louise Stjernström, född Granberg, var en produktiv författarinna.

Den tyskfödde bokförläggaren Philipp J. Meyer (f. 1826, † 1861) sysslade äfven med svensk dramatik, författade *Beylon eller tolf timmars hofluft*, som uppfördes 1852, *Året 1772*, som utgafs i samband med en meningsstrid om autorsrätt, sedan Nils Arfwidssons *Ett år af Gustaf IIIs regering* uppförts 1858, samt *Året 1789*.

Oscar Wijkander (f. 1826, intendent vid Dramatiska Teatern 1868, † 1899) skref *Lucidor* (1854), som utgör en dramatisering af den alldeles ohistoriska sägnen om Lucidors förmenta förhållande till en adelsfröken Magdalena Sjöblad, ett slags föregångare till Molbechs Ambrosiustragedi, samt den verkningsfulla *Amarantherorden* (1864) med ämne från Kristinas regering, *En konung* (1870), som skildrar sista tiden af Gustaf IIIs regering.

Af den eljes på komedins område verksamme Johan Jolin uppfördes *Ung-Hanses dotter* (1860), som behandlar sägnen om Valdemar Atterdags kärlekshandel med en Visbyborgares dotter, hvarigenom han lyckas smyga sig in i borgen; stycket har vissa ej oäfna detaljer, men ett i hög grad pinsamt och skräckfylldt slut, då Ingegerd muras in till att svälta ihjäl; anmärkningsvärdt är det delvisa användandet af knittelvers, ett exempel som senare följes af Bäckström och Strindberg.

Theodor Hagberg (Karl August Hagbergs broder, f. 1825, professor i Upsala, † 1893) gjorde försök med ett par närmast krönikeartade skådespel delvis efter mönstret af Shaksperes »historical plays»; af dessa var *Karl den tolfte* (1864) en dialogiserad skildring af händelserna från 1700 till 1709, i viss mån gifna i en »pièce à tiroir» mera episkt än dramatiskt; lyckligare var *Karl den elfte* (1866), som uppfördes å Kungl. Teatern.

L. R. Lindbohm (f. 1835, sekreterare i arméförvaltningen, † 1913) har i sin 1865 uppförda *Sten Sture den yngre*, en dramatisering af händelserna före Stockholms blodbad, velat skildra hela den svenska medeltidsstatens undergång i dess förnämste representanter; hjältens tragiska slut motiveras af hans lättrogenhet och till svaghet gränsande ädelmod; diktionen är enkel och flärdlös, men saknar i allmänhet högre poetisk flykt.

* * *

Herman Solander anmärkte i sin lilla afhandling om »Kungarne på Salamis» såsom en brist i den svenska tragedien, att en yppigt blomstrande lyrik på henne öfvat för stort inflytande, hvaraf uppstått löshet i kompositionen, obestämdhet i handlingens konturer, osäkerhet och dunkel i karaktärerna, prål och glitter i dialogen som likt hungrande parasiter sugit hennes märg och must.

Digitized by Google

Ord så sanna som sagda.

Men en annan brist var ock den skilsmässa mellan teori och praxis, mellan skaldekonst och teater som karaktäriserar det mesta af detta tidsskedes högre dramatik.

På en prästgård i Upland, i ett öfversteboställe i Karlskrona, en redaktörsbyrå i Linköping, en professorsbostad eller en stu-

Frans Hedberg.
Ur Ny Ill. Tidning 1872.

dentkammare i Upsala eller Helsingfors blef man föga förtrogen med teaterns kraf. I Tyskland brukade man skilja mellan ett något tungt »Oberlehrerdrama» — ett idédrama, hvars stomme hämtades från en ästetisk teori och som ifylldes med lärda smulor från historieverken — och ett verkningsfullt »Regisseurdrama» som tillyxades af skickligt teaterfolk utan djupare litterära förutsättningar men med blick för hvad som gjorde sig å skådebanan.

Det mesta af hvad vi sysslat med är af förra slaget.

Men till det senare hörde ett stycke, som bland alla tidens högre skådespel var det populäraste och som tillkom vid 1860-

Digitized by Google

talets midt. Dess författare var **Frans Hedberg**, den flitigaste arbetaren inom den svenska dramatikens olika grenar under hela seklet. Hedberg.

Hedberg var född 1828, inskrefs genast på Frimurarbarnhuset, dit modern nödgades lämna honom för att skaffa sig uppehälle; han blef fosterbarn hos en komministeränka på landet, upptogs senare af en moster, som var gift med en vaktmästare, genomgick Jakobs skola och gick i två år i Tyska lyceum, kom vid 13 års ålder ut i yrken, först som biträde hos en destillator, sedan i kramhandel, därefter flere år som perukmakare. Han började likväl allt mer intressera sig för teatern och blef vid 21 års ålder skådespelare samt försökte sig samtidigt som dramatisk författare. Efter att ha varit anställd »fyra år vid landsortsteatern», hvilka han skildrat i de ofvan nämnda memoarerna, och två år hos Torsslow vid Mindre Teatern, öfvergaf han skådespelarkonstens direkta utöfvande och ägnade sig uteslutande åt teaterförfattarskap och regissörsverksamhet.

År 1852 hade han fått ett par stycken uppförda å Djurgårdsteatern och Mindre Teatern, uppmuntrades af Torsslow att fortfara och rönte så småningom stor framgång med de många olikartade skådespel, lustspel, farser och sångstycken i original och öfversättning, som han strödde omkring sig. Åren 1862—81 var han litteratör vid kungl. teatrarne och 1871—81 tillika intendent vid k. stora teatern, 1881—83 direktör för Göteborgs stora teater. Senare verkade han bl. a. som lärare i deklamation vid konservatoriet. Han afled den 8 juni 1908.

Bland hans historiska skådespel är *Kung Märtha* (1860) ett af de tidigaste. Det är byggdt på den bekanta historiska anekdoten om Märta Stures hårdhet mot dottern Malin, hvilken lät bortföra sig af Erik Stenbock och trots moderns förbud blef hans maka; därefter följde *Dagen gryr!* (1863); som titeln anger, är det ett motstycke till »Solen sjunker» och skildrar händelserna i början af Gustaf Vasas regering. Det är mindre ett självständigt drama än en rad taflor direkt tagna ur historien, men de äro präktigt anordnade och icke oäfvet sammanställda, ett »regissörsdrama» i ordets bästa mening, vittnande om god blick för hvad som gör sig på scenen.

År 1865 gjorde emellertid Hedberg sitt stora lyckokast med *Brölloppet på Ulfåsa,* som vann en enastående framgång. »Brölloppet på Ulfåsa».

Ämnet är hämtadt ur den förut af Mellin novellistiskt behandlade sägnen om Birger Jarls vrede öfver hans broder Bengt Lagmans missgifte med Sigrid den Fagra, ett ämne som äfven dansken Hauch behandlat i romansen »Den uadelige Ridderfrue»; jarlen sänder brodern som gåfva en klädnad med vadmalsvåd som skall symbolisera vanbördingen i släkten, men brudgummen låter däri insömma ädelstenar, så att den blir det dyrbaraste stycket af det hela; och så återsändes klädnaden. Birger Jarl, som vredgad kommer att ställa brodern till rätta, blir till sist besegrad af svägerskans skönhet och sinnesadel.

Allt detta är förträffligt lagdt till rätta af Hedberg; han har låtit de motiv sägnen gifver länkas in i en fullt teatermässigt uppbyggd intrig, sådan man den tiden lärt den i Scribes skola; särskildt är den stora scenen mellan Sigrid den Fagra och jarlen,

Digitized by Google

där svagheten trots sin värnlöshet genom sitt mod och sitt medfödda majestät afväpnar styrkan och stillar jarlens vrede, af ej ringa dramatisk verkan; den historiska koloriten är visserligen icke djup, men dock påsatt med en viss styrka och de olika figurerna — bland dem ej minst personer som Sigrids far och hans brumbjörn till väpnare eller den välvilligt sluge patern — utförda med god karaktäristik, situationsbilderna från Knut Algotssons stuga och Bengt Lagmans slott äro liffulla. Svagast är nog diktionen, som har en viss benägenhet att breda ut sig och blifva retorisk i stället för djupare poetisk.

Dahlqvist som Birger Jarl.
Teckning af J. W. Wallander i Litogr. Alleh. 1865.

Stycket kan ju närmast betecknas som en historisk genremålning och är som sådan vällyckad samt mottogs ock med välvilja äfven af den ästetiska kritiken i Svensk Tidskrift (Nyblom).

Till dess enastående framgång på scenen — det uppnådde snart nog femtio föreställningar — bidrog det förträffliga utförandet, i det Dahlqvist ypperligt utförde Birger Jarls roll, Elise Hwasser Sigrid den Fagras; stycket höll sig länge på scenen, intill dess en ny smak fann särskildt dess diktion något färglös.

Frans Hedbergs senare historiestycken — *Vasa-arfvet* (1868) och *Stolts Elisif* (1870) — vunno icke tillnärmelsevis samma framgång som »Bröllopet på Ulfåsa». Det förstnämnda är dock ett aktningsvärdt försök i den högre stilen, »ett principskådespel» skildrande slitningen mellan maktens för regentkallet borne innehafvare hertig Karl och den svagare legitime tronpretendenten hertig Johan, hvilken till sist afstår från alla anspråk och blifver farbroderns måg.

Digitized by Google

En annan än mera utpräglad »regissördramatiker» var den ypperlige teaterledaren Ludvig Josephson (f. 1832, tonsättarens yngre broder, farbror till den store målaren, † 1899), hvilken författat *Folkungalek* (1864), *Marsk Stigs döttrar* (1866) m. fl. stycken, i hvilka den erfarne teatermannens säkra blick för det sceniskt verkningsfulla gör sig gällande, ehuru han icke lyckades gifva handling och karaktärer ett poetiskt lif.

Utom dessa historiska skådespel må nämnas ett par operatexter: G. L. Silverstolpes *Ljungby horn och pipa*, uppförd och tryckt efter hans död (1858), och Hedbergs *Hertig Magnus och Sjöjungfrun* (1867).

Samtids-skådespel.

Jämte de högre historiska skådespelen af mer eller mindre tragisk art förekomma äfven allvarliga skådespel med motiv ur samtidens lif.

Blanche.

På detta område möta vi först **August Blanche.**

Samma år 1843 som han började sin framgångsrika men korta verksamhet som lustspelsförfattare med »Positivhataren», hade han också fått uppfördt ett större treaktsskådespel »En oktobernatt på Kolmorden» som var ett rent röfvarstycke, där bl. a. Lasse-Maja uppträdde, och som gjorde fiasko. Först två år senare återkom han till den allvarligare dramatiken med *Läkaren* (1845), ett originalskådespel med sång i 4 akter.

»Läkaren».

Liksom i sin roman »Flickan i Stadsgården» har Blanche här skildrat forna kamraters olika öden på deras färd genom lifvet. Första akten framställer en glad studentzwyck, kamraterna ha samlats kring ett par unga läkare som tagit sin licentiatexamen. Den ene är Hillman, den uppoffrande läkaren, en hjälte af samma art som dygdeexemplaren i Blanches romaner, lika ädel, lika tråkig och med lika upphöjda ord som de; den andre en charlatan, Lovander, för hvilken läkaryrket blott är ett medel att vinna yttre framgångar. Den tredje i klöfverbladet är kretsens svarta får, Rudorf, som redan i första aktens studentgille visar sig som falskspelare för att sedan sjunka allt djupare och djupare och i sista akten uppträda som en utfattig teaterbof, hvilken dock bevarat en viss galghumor, då han på en bondgummas fråga, om han kan spå i kaffe, svarar med en hungrandes burleska replik: Ja, om jag får skorpor till.

»Läkaren» är nogare sedt ett mosaikstycke af allvarliga och skämtsamma scener, af salongslif, studentlif, folklif i brokig blandning. Det allvarliga i stycket anslår ofta en falskt sentimental sträng.

Å andra sidan äro de muntrare inläggen af mycken förtjänst och särskildt utgör studentsexan i första akten en icke oäfven motbild till den samtida danska studentkomediens alster. Den friska studentaria (med kör) i första akten, som föredrogs af Olof Strandberg, »Man skola och gymnasium lämnat har, man gladt sig rustar till Upsalafärden», är rent af ett slags föregångare till Gluntarne.

Digitized by Google

Äfven sista aktens folklifsscener äro anmärkningsvärda; bland de där inlagda kupletterna märkas Västgötens »S'ulle ni ej handla å mek lell, san» och Sockenskomakarens »Godt folk! Jag vill sjunga min visa igen».

»Jernbäraren».

Jernbäraren (1847) utgör en dramatisering af Blanches likanämnda sensationsroman, hvaraf blifvit en melodram med dyster utgång.

Axelsson, järnbäraren, som tagit hämnd på dotterns förförare, går själf, sedan dottern af sorg förtvinat, att öfverlämna sig åt den hämnande rättvisan och bereda sig en mildare dom i en annan värld. Bäst äro de här inlagda folklifsscenerna, den äkta Blancheska Stockholmsbilden på krogen samt skördescenen med den berömda gesällvisan »Gesälln kring världen vandrar», som nådde en oerhörd popularitet.

Jolin.

Jämte Blanche gjorde Johan Jolin sig känd och omtyckt såsom författare af borgerliga skådespel och komedier.

Jolin var född 1818, vaktmästareson från Stockholm, blef student i Upsala 1840 och vistades där fem år, skulle taga kameralen men ägnade sig mest åt vitterhet och gladt studentlif. Han vann ett pris i akademien. Vid den bekanta majkarnevalen 1845 hade han gjort stor lycka såsom »doktor Dulcamara», dels genom sina verser dels genom det sätt, hvarpå han agerade rollen, och denna framgång stadgade hans beslut att, trots alla fördomar mot yrket, ägna sig åt skådespelarkonsten på samma gång han uppträdde såsom skådespelsförfattare. Bland dem som tillrådde detta steg voro Atterbom, Geijer och Hwasser. Jolin debuterade 1845 både som författare och skådespelare i lustspelet »En komedi», som utgjorde ett försvar för skådespelarkonsten, men öfvergick i sitt författarskap senare till det mera allvarliga skådespelet.

»Mäster Smith».

Mäster Smith eller Aristokrater äro vi alla (1847) är en typisk tendenskomedi med demokratiskt syfte och sentimental läggning. Stycket åsyftar att skildra hurusom ståndshögfärden icke är inskränkt till de adliga klasserna utan äfven breder sig till de borgerliga, där pänningen anses såsom ett nytt bördsföreträde.

Hvar och en har sitt sätt att yfvas och ser grandet i broderns öga, men icke bjälken i sitt eget. Den rike smeden, Mäster Smith, som i sin barndom blifvit djupt kränkt af en adelsmans son (hvilken f. ö. senare uppenbarar sig under borgerlig förklädnad såsom hans barns lärare), närer ett intensivt hat mot alla adliga och förnäma och motsätter sig sina döttrars förbindelse med adlige friare. Hans öfvermod blir till slut kufvadt under händelsernas gång — f. ö. mäkta underliga och sensationella händelser. Till sist skiner dock solen öfver Mäster Smith och hans hus, sedan litet hvar lärt sig inse att »människans dygder och fel icke stängas inom någon särskild samhällsklass och att vi skola vörda det adliga hos människan, hvar hälst det finnes».

Stycket tillhör det slag af borgerligt skådespel, som vid denna tid var på modet i Frankrike, Tyskland och Danmark (Overskou) och som följde i det gamla sentimentala 1700-talsdramats fotspår. Bäst äro de komiska figurerna, särskildt den slarfvige gesällen och

Digitized by Google

frimåndagsfiraren Kolmodin, hvilken ställt till en liten dans för sin flicka och som ärnat bjuda verkmästaren »som förman betraktad» men sedan tänkt, att det blefve trefligare »om inga förnämiteter va' med»; samt den högfärdiga skomakar- och stadskaptens-frun med sina misslyckade definitioner och sitt oriktiga användande af främmande ord à la Sheridans mrs Malaprop. Tyvärr förefalla dock hennes meningslösa definitioner en nutida läsare icke stort mera komiska än vissa godtköpsfilosofiska reflexioner, som författaren själf på fullt allvar serverar, såsom t. ex. magister Wolmers »För en kvinna är världens dom det bälte, som sammanhåller oskuldens hvita skrud, lek icke med bältet!»

Johan Jolin.
Litografi ur Nordstjernan 1847.

Af samma art är *Barnhusbarnen eller Världens dom* (1849), ett femaktsskådespel, som behandlar en äktenskaplig sensationshistoria och afser att visa skefheten i världens omdöme. »Barnhusbarnen».

En brottslig, usel öfverste höjes till skyarna, under det hans ädla maka, grefvinnan, drages ner i smutsen. Äfven här är den komiska figuren Mathias Berthel bäst. I detta stycke finns inlagd den roliga hårklippningsvisan, då samtliga barnhusbarnen klippas.

Bland Jolins senare arbeten är *Smädeskrifvaren eller Vänner och ovänner* (1862) anmärkningsvärdt. »Smädeskrifvaren».

Dess uppslag erinrar något om »Läkaren». Äfven här är det ungdomsvänner, som föras på skilda banor. I första akten gifvas liffulla bilder ur studentkretsar; senare träffas de båda ungdomsvännerna ute i världen, den ene, Örner, blir en framstående personlighet, slutligen statsråd; under det Gunnarsson blir smädeskrifvare och i sitt blad »Myggan» angriper sin ungdomsvän. Stycket slutar med försoning dem emellan och Gunnarssons omvändelse.

Skådespelet väckte en del ond blod bl. a. emedan man ansåg titelfiguren åsyfta en bestämd person, »Folkets Rösts» utgifvare, liksom ju äfven Johan Nybom var direkt insatt i pjesen såsom den improviserande bacchanaliske skalden Thore Rollén. Det är såsom sedeskildring starkare än Jolins föregående stycken.

Mjölnarfröken (1865) är ett familjeskådespel byggande på intrigen om ett bortbytt barn och därmed sammanhängande ståndsmotsatser.

Digitized by Google

Jolin, som åren 1846—1868 var anställd såsom aktör vid Kungliga Teatern och särskildt var en lycklig komiker, fortsatte senare sitt skriftställeri bl. a. äfven som novellist under märket Jo. Jo. Han var för sin personlighet högt skattad i Stockholms artistiska och litterära kretsar. Han afled 1884.

F. A Dahlgrens »Vermländingarne».

Mera lifskraftigt än något af de öfriga samtidsskådespelen visade sig det högst egenartade »sorglustiga tal-, sång- och dansspel i två afdelningar och sex indelningar», som i mars år 1846 uppfördes å Kungliga Teatern och som än i dag tillhör repertoaren: *Vermländingarne* af **F. A. Dahlgren**.

Författaren, den förut omtalade förträfflige dialektlyrikern, hade i april 1845 fått en öfversättning af Shaksperes Romeo och Julia uppförd å kungliga scenen. I september samma år skrifver han, att han börjat utkastet till en nationalpjes, hvars skådeplats skulle vara Värmland; i november hade han stycket färdigt och hade lämnat det till friherre Hamilton, som föga mer än en vecka senare hade antagit det till spelning. »Ett nätt och vackert stycke, så utlåter sig direktionen om mitt stycke; jo pytt, jag vet bättre jag», heter det helt anspråkslöst.

»Romeo och Julia» — »Vermländingarne». Så egendomligt det än kan låta, ha till äfventyrs dessa olikartade stycken något inbördes samband. Är det otänkbart, att Dahlgren under sysslandet med denna Shaksperes tragedi fått lust och håg att lämpa Veronasagans Montecchi och Capuletti på värmländska bondtyper?

Ty det är i grunden den gamla och dock evigt unga historien om tvänne älskande hjärtan, hvilka ödet i skepnad af föräldrars osämja, hat och fördom hindrar från att äga hvarandra, som utgör »Vermländingarnes» fabel. De värmländske Montecchi och Capuletti heta nämndeman Sven Ersson i Hult, en välträffad typ för en hårdnackad, dryg och envis bonde, samt den gamle torparen Jan Hansson vid sjön: deras barn Erik och Anna äro bondstugans Romeo och Julia och utgången håller på att bli lika skickelsediger som i Veronatragedien, i det att Anna blir sinnessjuk i förtviflan öfver att nämndemannen låter taga ut lysning mellan sin son och den rika Britta i Gyllby. Författaren låter Anna, en ny Ofelia, uppträda på scenen vansinnig och söka sin död i vågorna. Men här upphör likheten. Erik störtar sig efter i vattnet för att rädda henne. Båda äro nära att drunkna, men räddas, och Anna har genom sinnesskakningen återfått förnuftet. Då äfven nämndemannens hjärta veknat, återstår intet hinder för de unga tus förening.

Som man finner, ha inga effekter sparats. Man kan mot styckets allvarligare scener anmärka åtskilligt. Kärlekshistorien går — som Fröding anmärkt — alltför mycket för sig i romantisk operastil, de älskande, liksom äfven den försmådde tillbedjaren Anders, äro nog en smula skönmålade och i det hela har äfven Dahlgren gifvit sin gärd åt tidens sentimentalitet, liksom de hög-

Digitized by Google

poetiska uttrycken ligga öfver personernas horisont. Dock finnas äfven i de allvarliga scenerna drag af verklig poesi och en skepnad som nämndemannen är en konstnärligt genomförd karaktär.

Det bästa är likväl folklifsbilderna. Här har Dahlgren lyckats träffa en fullt äkta ton både i dialog och i sång; i det afseendet står »Vermländingarne» högst och härutinnan har man att söka den främsta orsaken till dess popularitet. Det finnes ock i stycket inlagda roliga och känsliga visor, exempelvis »Och gossen gick sig ut en morgonstund».

Det drag af äkta komik, som påträffas i Dahlgrens dialektvisor, framträder äfven här å flere ställen. Så t. ex. då Per — Sven Erssons dräng — skall redogöra för sitt besök på operan i Stockholm. Eller då Löparenisse, den gamle storljugaren, berättar om sina bedrifter på den tid Napoleon Dundrapart lefde och regerade, en scen som alltid hälsas med bifall och som utgör ett praktnummer för en burlesk komiker.

Mottagandet.

Intet under att denna folkkomedi hälsades med varmt bifall af publiken.

Prässen var mera reserverad. I Aftonbladet hette det: »Det är ett stycke som utan att egentligen bära vittne om någon öfverlägsen författartalang för scenen, likväl har många varma och vackra partier och genom den troget värmländska kostymen intresserar som en genretafla samt säkert skall gifva god recett åt teaterkassan.»

Posttidningen, som konstaterade att stycket gjorde stor lycka och att det utsålda huset vittnade om stark nyfikenhet liksom de täta uthållande bifallsropen om allmän tillfredsställelse och många fulla hus, anmärkte, att stycket icke vore en teaterpjes i vanlig mening, det vore mindre än så, men mer än ett nationaldivertissement, på samma gång en sedemålning och en herdedikt för ögat, likasom för örat; det liknade Värmland, vore omväxlande som detta landskap, »ett självsvåldigt alster af författarens goda genius likasom Värmland af naturens».

Mest berömmande var Onkel Adam, som i Dagligt Allehanda högeligen prisade denna konstlösa dramatiska genremålning; det vore en otacksam uppgift att skrifva för teatern då det icke torde gifva pängar, och äran ännu vore problematisk; bevekelsegrunden måste rent af vara svensk naturkänsla, känsla för det gamla kära Sverige, vårt barndomshem; det vore en sann glädje att se den inhemska dramatiken skjuta växt. Han ansåg sig knappast behöfva uppmuntra författaren att fortfara att arbeta för teatern, emedan efter all anledning publiken genom sitt bifall komme att göra det.

Dahlgren skref verkligen ytterligare två dramatiska verk, fyraaktsskådespelet *Ett äfventyr på Stegeborg* (1854) och lustspelet *Kaffeförbudet* (1855), som dock endast upplefde ett fåtal föreställningar.

»Vermländingarne» höll sig däremot på spellistan, hade på 1860-talet redan gifvits omkring ett hundratal gånger och återupptogs å hufvudstadsscenen samt har gifvits otaliga gånger i landsorten. Då stycket på 1870-talet togs upp på nytt skref författaren: »Var det icke tusan att dessa murknade Vermländingar ännu hade så pass lifskraft kvar! Det förefaller mig själf underligt

Digitized by Google

nog.» På sistone har det firat en ny renässans å friluftsscener. Dessutom har det födt en rad efterbildningar, bland hvilka Axel Anreps »Nerkingarne» (1872) och Hedbergs »Rospiggarne (1884) torde vara de bästa.

* * *

Lustspel och vådevill.

Mycket frodig om än icke just i något afseende ursprunglig visade sig under dessa årtionden den gladare dramatiken, lustspelet och framför allt den sångbara arten däraf, som kallades »vådevill» och som efter exempel från Frankrike och Danmark flitigt odlades.

År 1828 hade Heibergs för sin tid epokgörande komedivådevill »Kung Salomon och Göran Hattmakare» gått öfver Djurgårdsteaterns tiljor och året därpå gaf det Wildnerska sällskapet å samma scen en svensk vådevill, **Karl Fredrik Dahlgrens** skämt *Ulla Winblads födelsedag eller Paris' dom*, som slöt sig till den Bellmanska musiken.

Stycket blef aldrig tryckt, men Knut Fredlund har efter det i K. Biblioteket befintliga manuskriptet i Teaterhistoriska samfundets årsskrift 1914 lämnat en redogörelse för det bagatellartade innehållet. Fredman har till firande af Ulla Winblads födelsedag låtit sitt kända garde uppföra en travesterande föreställning, Paris' dom, men då Mollberg, som utför Venus, blir hämtad af en slottskanslibetjänt, räcker Paris sitt äpple åt Ulla.

Melodierna äro Bellmanska men eljes har föga af fläkten från Fredmans epistlar följt med.

Så småningom lämnade äfven den kungliga scenen rum för vådevillen.

Sedan själfve Beskow öfversatt den Heibergska öfversättningen af den tyska bearbetningen af det franska originalet »Les femmes soldats», som under titel *Nya garnisonen* 1831 intog själfva den kungliga teaterns befästning samt där under årens lopp uppfördes ett hundratal gånger, var breschen gjord.

En ung jurist **L. A. Weser** (t. 1809, handelsborgmästare i Stockholm, † 1886) fick åren 1834 och 1836 styckena *Penningar och gamla anor* och *Hobergsgubben* uppförda å Kungl. Teatern.

I det förra är talet ännu öfvervägande. Den obetydliga intrigen rör sig om en adlig militärs icke alltför kombinerade anläggningar för att vinna en Göteborgshandelsmans dotter, som ursprungligen bestämts för en köpman, hvilken i stället finner behag i militärens syster. Dialogen är ganska ledig.

Innehållet i »Hobergsgubben» är mäkta naivt. En till »hobergsgubbe» förklädd sjökapten lyckas skrämma en rik Gotlandsbonde att ge sin dotter till en af honom afvisad friare i stället för till en Visbyrådman; stycket består helt och hållet af sånger till populära melodier, företrädesvis ur Fredmans Epistlar. Själfva handlingen och uppställningen pekar tillbaka på en vådevill som »Tillfälle gör tjufven».

Digitized by Google

År 1842 uppfördes å Lindebergs Nya Teater en enaktsvådevill *Bellman i Mariefred*, som hade till författare hans vän **O. P. Sturzen-Becker.**

Stycket är otryckt, men ett manuskript, hvaraf förf. fått taga del, finns i slottsarkitekten Lilljekvists bibliotek i Djursholm. Det är en näpen och välskrifven bagatell. Bellman förekommer ej i stycket, men dess hufvudperson, en bon vivant från Gustaf III:s dagar, munsjör Papillotte som rest till Mariefred för att ta reda på en flamma, blir antagen vara den glade sångaren och håller god min; han nödgas skrifva en verssupplik riktad till konungen till förmån för den unga flickans trolofvade som vill bli »hofknappsvarfvare», och genom detta omedvetet komiska poem, som kungen tror vara ett Bellmanskt skämt, främjar han mot sin afsikt de ungas förening. Stycket besitter en viss tidsfärg; de inlagda kupletterna äro skrifna till populära operamelodier, alltså icke — som man kunnat vänta — till Bellmansmusik.

Mycken lycka gjorde de förut (III: 469) omtalade vådevillarrangementen af **Karl Vilhelm Böttiger**, hvilka tillkommo som tillfällighetsstycken 1843. Böttiger.

Det ena, *Ett nationaldivertissement*, var skrifvet med anledning af Karl Johans 25-årsjubileum och uppfördes å den kungliga scenen i februari 1843. Det består af en rad hyllningsdikter från målsmän för skilda bygder och yrken: en skånsk bonde, en lappländare, en norrman, en morakarl, en soldat, en bärgsman, en sjöman, en vingåkersflicka, hvilkas olika kväden utmärkte sig för sångbarhet och blefvo mycket populära.

Den framgång detta stycke rönte manade författaren att samma år fira årsdagen af konungens kröning med *En majdag i Värend*, som uppfördes den 11 maj å Kungliga Teatern med Jenny Lind, Dahlqvist och N. W. Almlöf.

Det äger i motsats till Nationaldivertissementet en handling, låt vara af mycket enkelt slag, och det rör sig om ett bondpar i Värend, som firar silfverbröllop samma dag som konungens kröningsjubileum äger rum, hvilket ger anledning till en del vänligheter mot den af folket afgudade monarken; en liten kärlekshistoria får sin lyckliga afslutning och en dittills såsom utbördig försmådd friare från Blekingsbygden blir tagen till nåder, då höga vederbörande beslutit att hans hemsocken skall tilläggas det småländska Värend.

Äfven detta stycke innehöll en rad sångbara kupletter, som gjorde mycken lycka, men af hvilka den mest populära, den allbekanta »Klockarfar han skall allting bestyra», emellertid som nämndt lär härröra från annan hand.

År 1843 började **August Blanche** sin för öfrigt icke särdeles långvariga men i viss mån epokgörande verksamhet som vådevillförfattare. Blanche.

Hans berömmelse på detta område är dock, såsom Georg Nordensvan i en ingående undersökning i Nordisk Tidskrift 1896 upp-

Digitized by Google

visat, något lätt förvärfvad; en del af de stycken som bära hans namn på titelbladet äro föga annat än rena öfversättningar, ej sällan företagna af någon annan, hvarefter Blanche tillagt kupletter och gifvit det hela den sista touchen. En del äro dock original, men de äro knappast de mest skattade. Den äldsta af hans vådeviller *Positivhataren* (1843) var ett roligt fyraaktsskämt i hvilket Stock-

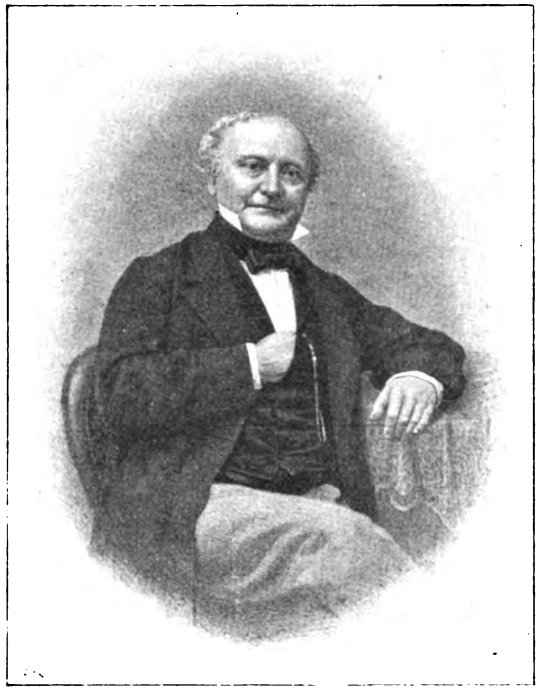

August Blanche på gamla dagar.
Efter litografi.

holmarne med nöje återfunno en del lokaltyper, ungefär som samtidigt i Sturzen-Beckers följetonger. Hufvudfiguren, källarmästar Propp, ansågs åsyfta en viss källarmästare Norberg; andra figurer voro likaledes grîpna ur lifvet och man hälsade rent af författaren såsom pånyttfödare af det svenska lustspelet.

Aftonbladet förklarade att »styckets materialier äro helt och hållet hämtade ur Stockholmspublikens egen dagliga erfarenhet och omgifning och redan försöket att framställa något sådant och återföra scenen på svensk grund förtjänar erkännande och uppmärksamhet», stycket berömdes för »väl hållen lokalfärg, komiska effekter, kvick och bitande satir». Själf uttalade Blanche senare i sin minnesruna öfver J. N. Ahlström, som komponerat musiken, att »texten, ganska tarflig i och för sig själf, röjde allestädes nybörjaren»

Digitized by Google

Hans närmaste arbete *En trappa upp och på nedra botten* (1843) var endast en öfversättning efter en fransk bearbetning af Nestroys posse »Zu ebener Erde und im ersten Stock».

Mera självständig var *Magister Bläckstadius* (1844), för hvilket stycke han visserligen använde ett par idéer af den danska vådevillens mästare J. L. Heiberg; själfva intrigen är emellertid Blanches egendom och hufvudpersonen, den stackars timläraren som går från skola till skola och ger lektioner i olika ämnen, var tydligen en tidstyp som hufvudstadens publik kände igen.

Efter *Jenny eller Ångbåtsfärden*, ett litet dramatiseradt äfventyr som uppfördes 1845, samma år som »Läkaren», följde på hösten hans sista originallustspel *Rika morbror*, som handlar om penningens inflytande på äktenskaps ingående.

Sjömannen Job Kurk — som kommer hem till sin släkt och behandlas olika allt efter som man tror honom vara millionär, för hvilket han utgifves af en skälmsk intrigör, eller utfattig som han är i verkligheten — är en ganska lustig typ och det hela är hållet i ett briljant farslynne; hvartill kommer att vi här finna några af Blanches bästa kupletter: sjömansvisan (»Fritt är sjömannens lif»), den roliga Rio Janeiro-visan, gardistens »Hvad ryslig lott har en gardist» (parodi på »Hvad lycklig lott har en soldat») o. s. v.

Blanches öfriga alster — med undantag af de som tidsbilder rätt intressanta monologerna *Den gamle skådespelaren* och *Den gamla aktrisen* samt ett nyårsspektakel *Profbladet eller Frihetens lön* — äro öfversättningar eller bearbetningar.

Sålunda är *Stockholm, Vesterås och Upsala* (1847) en af L. A. Malmgren efter franskan företagen öfversättning som Blanche kryddat med en del roligheter och kupletter; *En födelsedag på gäldstugan* (1846) direkt öfversättning från Overskous »En Födselsdag i Slutteriet»; efter dess parasitiska bohêmefigur Dardanell (= Dangle) uppkallade han titelfiguren i *Herr Dardanell och hans upptåg på landet* (1846), som eljes är öfversatt (af Malmgren) från Nestroys »Eulenspiegel oder Schabernack über Schabernack» med tillsatser i repliker och kupletter af Blanche; den lustiga framtidskomedien *1846—1946* (1846) sluter sig i enskildheter till bröderna Cogniards och Théodore Murets *1841—1891*, med ett litet tillägg åsyftande att löjliggöra de filantropiska fångvårdsträfvandena. I det hela är styckets tendens snarast reaktionär bl. a. i fråga om kvinnoemancipationen, något som senare anfördes mot Blanche i riksdagen.*

* Det var år 1866, då ett utskottsbetänkande, som tillstyrkte utvidgade medborgerliga rättigheter för kvinnor, förelåg i borgarståndet. En motståndare ansåg frågan för tidigt väckt och åberopade Blanche som fixerat tidpunkten för dylika reformer till 1946. Blanche, som sedan tog till orda för att förorda saken, hade något svårt att komma från sina föregående men sökte bortförklara dem genom att tolka pjesen från 1846 såsom åsyftande att visa den manliga hälften af människosläktet hvad kvinnorna i sekler fått uthärda under sitt korståg. Förklaringen var fyndig, men knappast lojal och hans vederdeloman sade sig ha svårt att acceptera den då Blanche säkert hade både för godt

Digitized by Google

Gycklet med den gamle fornforskaren Bautastenius kunde f. ö. nog ha adress till en del arkeologiska dilettanter äfven hos oss.

Döden fadder (1850) är en af W. Malm företagen öfversättning från österrikaren Haffners »Der Tod und der Wunderdoctor», som af Blanche försetts med en hel del nyheter i dialog och kupletter, hvarigenom stycket i mångt och mycket förbättrades på samma gång det fick en mer uppsluppen karaktär; *Den politiske kocken* (1850) sluter sig mycket nära till ett franskt stycke af Xavier och Varin.

Nordensvan antar att äfven den lilla dialogen *Grannarne* är fri öfversättning. Så är ock fallet. Originalet är ursprungligen franskt af Cogniard; stycket har mycket spelats i Danmark under titeln »Adolph og Lotte».

»Hittebarnet».

Två af Blanches bearbetningar hafva rent af fått hemortsrätt hos oss och t. o. m. betraktats såsom säreget svenska. Den ena är lustspelet *Hittebarnet* (utan sång med undantag för slutkupletten). Originalet är en fransk treaktsfars »Boquillon à la recherche d'un père» af Bayard och Dumanoir*. Blanche har resolut afskurit hela tredje akten som skildrar hur den gamle ungkarlen uppträder i ett modemagasin för att bland alla damerna söka reda på barnets moder och där till sist intrigen upplöses, sedan gubben ett slag själf trott sig vara fadern (ett drag som Blanche af vissa hänsyn försmått). Denna akt, som f. ö. icke så lätt lät sig lokalisera, har af Blanche ersatts med en annan nödtorftig upplösning. I öfrigt har han i det aldra närmaste följt förebilden äfven i dialogen och de kvicka repliker, som ansetts speciellt nationella, äga sina direkta motsvarigheter hos M. Boquillon.

Fredrik Deland såsom Konjander.

Ur Blanches dramatiska arbeten illustrerade af Jenny Nyström.

Konjanderfiguren blef utomordentligt populär, tack vare ej minst framställaren, Fredrik Deland, för hvilken den var som skrifven, och blef en äkta Stockholmstyp.

»Ett resande teatersällskap».

Med *Ett resande teatersällskap* är förhållandet ett annat.

Detta stycke uppfördes å Kungliga Teatern i maj 1848, under titel »En tragedi i Vimmerby», mottogs då med hvisslingar och förklarades i prässen vara »högst miserabelt», i det »någon poetisk tanke som kunde ge lyftning åt

hjärta och för god smak att vilja gyckla med en sak som vore honom helig. Snarare hade det väl gått honom som med aktörerna i hans kvicka tragedi i Vimmerby, att han uppträdt som präst i första akten för att bli röfvare i andra eller tvärtom.

* Dahlgrens uppgift om pjes och författare är icke fullt riktig.

Digitized by Google

denna tämligen ruskiga skildring icke framskymtade mellan trasorna». Det gick blott en gång. Förmodligen ansåg K. Teaterns publik och den allvarliga kritiken liksom Boråsarne att det var »skamlöst narra hederligt folk att grina som solvargar». Men fem år senare 1853 upptogs stycket på Humlegårdsteatern och å teatern i De la Croix' salong under sitt nya namn och med Stjernström i Sjövalls roll, berömdes nu för humor, komisk styrka, lifliga, ofta kvicka kupletter. Det höll sig på spellistan och har ännu i våra dagar hemortsrätt på våra scener såsom vår bästa fars.

Blanche har vid dess författande gått till väga på följande sätt.

En pjes af de tre franske författarne Dennery, Cormon och Romain hade dramatiserat motiv ur Scarrons berömda »Roman comique» från 1600-talet, där en gammal skådespelare La Rancune skildras, hvilken en gång utfört alla tre hufvudrollerna i en pjes med tre olika organ, spelat Tristans tragedi Marianne i en värdshussal, som afdelats med en smutsig duk, begagnat en korg som krona och öfverrockar som lånats utan ägarnes vetskap såsom mantlar; till truppen har slutit sig en adelsman af kärlek till en älskvärd aktris. Dessutom förekommer i pjesen en intrig som rör några äfventyr för hvilka tre officerare och deras gemåler, tre hofdamer, råka ut. Den senare handlingen lämnade Blanche alldeles å sido och nöjde sig med det förra motivet, hvars ämne likväl flyttades från 1600-talets Frankrike och staden Mans till 1800-talets Sverige och Vimmerby. Men hela konflikten och intrigen om den förrymde Theodors kärlek till teaterdirektörens dotter, hans fars oförmodade uppenbarelse, dennes rencontre med teaterdirektören, som är hans gäldenär, skådespelet i ladan, tyrannens uteblifvande från sin entré och ersättande af Theodors förgrymmade fader, som igenkännt den förlorade sonen, — allt detta är lånadt från den franska pjesen liksom äfven ej så litet af dialogen.

Men med afseende å karaktärsteckningen gick Blanche sina egna vägar. Bland styckets figurer äro Sjövall och Ölander verkligt dråpliga typer. För den förre hämtade han nog drag från La Rancune i den franska pjesen, men äfven från den snarfyndige och aldrig rådlöse sufflören i Bayards »Debutanten och hennes far», och utnyttjade dessutom hörsägner om den verklige Erasmus Sjövall, hvars efternamn han helt ogeneradt tillade sin teaterdirektör*. Dessutom synas mig enstaka drag ur Dickens' Nicholas Nickleby i kapitlen om den stortalige och pompöse teaterdirektören mr Vincent Crummles — »som mottog Nicholas med en böjning på hufvudet, ett slags mellanting mellan en romersk kejsares nedlåtenhet och en dryckesbroders förtroliga nick» — och dennes tragiker, den något bittert ironiske mr Folair gå igen i skildringen

* Erasmus Peter Sjövall (f. 1801, † 1834) hade på 1820—30-talen farit omkring i landsorten, var liksom sin namne i pjesen äfven teaterförfattare och hade som 22-åring skrifvit ett sensationsdrama »Kotzebue och Sand eller den hämnande fanatismen», där bl. a. följande tragikomiska ordlek förekommer: »Han har lefvat af bläck — må han dö af Sand!» Sjövall var berömd för sitt »magnifika, pompöst teatraliska väsen».

Digitized by Google

af det Sjövallska sällskapet. Hurusomhelst har Blanche af de olika materialierna skapat en genomrolig fars med en serie mästerliga repliker, som blifvit »bevingade ord», och med ypperliga kupletter.

Särskildt lefva Stjernströms och Lagerqvists framställningar af de båda hufvudrollerna kvar i traditionen såsom mönsterprestationer.

Äfven om Blanches egenskaper såsom vådevillförfattare öfverskattats med hänsyn till originaliteten, har han dock förtjänsten af att ha ledt den samtida vådevill- och lustspelsriktningen in i en svensk fåra.

Framför allt är hans kuplettförfattarskap prägladt af godt lynne och smak. Frans Hedberg anmärker att hans kuplett var fransk till konstruktion, kvick, lekande, kort, oftast höjande sig till rangen af en ganska bitande satir. Han gick inte, som fallet är med den tyska kupletten och dess efterbildningar hos oss, alldeles ut ur handlingen för att i en visa på tjugu strofer tala om allt som händt och händer från Ystad till Haparanda, från Nordkap till Otaheiti.

Blanches exempel fann rik efterföljd.

Cramær. Bland de lyckligare vådevillförfattarne är att nämna **Mauritz Cramær**, hvilken särskildt som kuplettförfattare står Blanche nära.

Denne, som var född på Gottland 1818, son af en underofficer, hette egentligen Palmlund. En ungdomsobetänksamhet under en tid, då han var bokhållare i en skrädderiaffär (han hade brustit i redovisning för en obetydlig summa), föranledde häktning och åtal som slöt med frikännande, då principalerna blifvit godtgjorda, men denna händelse föranledde namnombytet. Han lefde under 1840-talet såsom författare af efemera småbidrag till olika tidningar, redigerade en kortare tid 1845 Söndagsbladet samt utgaf samma år en samling »poetiska preludier» *Ljud och oljud*. År 1846 debuterade han som dramatisk författare med *Femhundra riksdaler banko*, en rolig intrigkomedi om en frack, hvari finnes insydd en större sedel och som spelar en stor roll bland en del glada och lättsinniga vildhjärnor och procentare; i denna pjes förekom den mycket populära »Kaffevisan» (»Af allt det goda som man förtär»). Närmast följde en dramatisering af *Rosen på Tistelön*, monologvådevillen *Min son på galejan* med flere lustiga kupletter, därefter *En half million* (1847), med kupletterna »Rättvisan blundar» och »Den gamla goda tiden» samt *Symamsellerna* (1848), en komedivådevill närmast i dansk stil, hvilken var det första af Cramærs stycken som rönte erkännande af kritiken och hvari han på ett skämtsamt sätt gisslade en rad af 1840-talets typer, bl. a. »notisjägaren Spiorén», som ansågs åsyfta det bekanta publicistoriginalet Bréant Alexander Rappe (»Förakta mig herre, men låna mig två banko») och som i en rolig kuplett utvecklar programmet för en ny tidning. Kort efter detta styckes uppförande dog Cramær, endast 30 år gammal.

Hans kupletter tillhöra tidens bästa, men stå mindre än Blanches i samband med innehållet af pjesen.

Digitized by Google

Bland öfrige lustspelsförfattare märkes **Johan Jolin**, hvars ofvannämnda debutarbete *En komedi* (1843) är ett slags »pièce à tiroir». Jolin.

Författaren låter studenten Axel Vapenhielm uppträda under olika förklädnader för att bekämpa fördomarne mot skådespelaryrket hos hans föräldrar. Han visar sig som försupen matros, som gammal tullförvaltare (sin egen blifvande svärfar), som hushållerska, som bonde, som kustsergeant och lyckas i alla dessa förklädnader dupera fadren, som då till sist ger sitt samtycke till att han får egna sig åt scenens konst. Jolin utförde själf hufvudrollen.

Bland hans senare lustspel må nämnas bearbetningen *Löjen och tårar*, en sentimental-humoristisk posse.

Karl Moqvist (f. 1825, lektor i Kalmar, † 1869) vann år 1850 framgång med bagatellen *Polkander i Stockholm*, som spelades å Mindre Teatern med Stjernström i hufvudrollen; den har roliga kupletter. Den följdes af en rad andra arbeten, bland hvilka den dramatiska tidsbilden *Spanska konsuln* (uppförd 1864, tryckt 1867) är ett slags samhällssatir mot fåfängan hos en småstadsuppkomling. Moqvist.

Inom lustspelet — företrädesvis tal-lustspelet — var den redan nämnde **Frans Hedberg** den flitigaste författaren. Hans alstring var i hög grad omfattande hvad angår såväl original som bearbetningar och öfversättningar, och då han fortfor med sitt författarskap ännu i sin höga ålderdom räknas hans arbeten i hundratal. År 1890 uppgaf han sina original till 80, sina bearbetningar till 130. Hedberg.

Bland tidigare arbeten på detta fält var det aldrig tryckta »Hafvets son» (1849), sedan följde »Hin Ondes gåfva» (1853), »Min vän löjtnanten» (1853), »När man inte har pengar» (1853), »Valborgsmässoaftonen» (1856), »Min hustru vill så ha det» (1857), »Han reser för att roa sig» (1858), »Stockholmsbor på sommarnöje» (1861), »Frun af stånd och frun i ståndet» (1861), »Blommor i drifbänk» (1862), »Anna-Stinas illusioner» (1862), »Frivilliga och motvilliga» (1864), »Norr och söder» (1864), »Korp-Kirsti, ett dalaäfventyr» (1865), »En odåga» (1867), »Så kallad ungdom» (1869), »Det skadar inte» (1870), »Majorens döttrar» (1871), »Dagtingan» (1876), »Glanskis» (1878), »Rospiggarne» (1884) och många flere.

Hedberg inlägger gärna en bestämd tendens i sina lustspel, såsom då han i *Frun af stånd och frun i ståndet* gisslar ståndshögfärden; i *Blommor i drifbänk*, — ett muntert stycke, som ännu uppföres såsom tidsbild från 1850-talet — skildrar bristerna i dåtida flickpensioner, liksom tidigare Heiberg i »Aprilsnarrene»; i *Frivilliga och motvilliga* tar till orda för det frivilliga skytteväsendet och betonar vikten af att alla samhällsklasser stå redo. Stundom breder tendensen sig allt för påtagligt såsom i den mera högtidliga komedien *Dagtingan*, hvilken verkar såsom en rad artiklar till förmån för kgl. maj:ts nådiga härordningsförslag, omskrifna på alexandriner, och däri soldatyrket förhärligas och soldaten »utan all protest» förklaras som främste man i staten. I allmänhet gör sig dock i dessa stycken en trovärdig sens commun gällande. I andra stycken

Digitized by Google

såsom exempelvis *Stockholmsbor på sommarnöje*, *Det skadar inte*, *Majorens döttrar*, gällde det närmast för Hedberg att gifva trefliga framställningar af hvardagslifvet i hvilka dock oftast handlingen splittrades i en mängd episoder. Publiken fann ett nöje i att igenkänna sina egna hemlifsförhållanden ungefär som i de samtida Sehlstedtska versskildringarna. Här som där spelade f. ö. måltiderna en icke ringa roll och det kunde af en granskare anmärkas, att handlingen i »Det skadar inte» egentligen bestod i middagsätning i första akten, té- och punschdrickning i andra och frukost i tredje. I detta stycke fanns en lyckligt gripen typ ur Stockholmslifvet, den utsvultne extraordinarien Pihlén; i »Majorens döttrar» — som egentligen är en dramatiserad novell — uppenbarar sig inom denna prosaiska omgifning en liten kärleksidyll uti Lillys uppvaknande till medvetande om att hon har ett hjärta.

Bland Hedbergs öfversättningar och bearbetningar har vännelänge hållit sig på scenen: »Fregattkaptenen» och »Advokaten Knifving».

Hedberg ägde en särskild förmåga i skildringen af buttra, torrroliga, barskt sentimentala och burleskt komiska typer ungefär sådana som förekomma i samtida tysk lustspelslitteratur af Benedix, Bauernfeld o. a. Hans stil var mindre pålastad med grannlåter än föregångarnes och höll sig närmare talspråket. Som gammal skådespelare aktade han sig för allt för långa tal; replikerna visade på det hela taget blick för det sceniskt tacksamma. Gärna kryddade han dem med ordstäfsartade lustigheter.

Hedvig v. Numers, född Ehrenstam, (f. 1830 † 1863) författade en populär vådevill med ämne och figurer från gustavianska tiden *På Gröna Lund* (1856) m. fl. stycken.

Jeannette Granberg (sedermera gift Stjernström) och hennes syster Louise Granberg (likaledes gift Stjernström) riktade Mindre Teatern med en rad repertoirstycken i original och öfversättning, bland hvilka bearbetningen *Längtan efter äfventyr eller Perukmakaren och hårfrisören* (1851) innehöll den älskliga visan om hjärtat.

Jonas Philipsson (f. 1826 † 1891, litteratör i Göteborg) företog en rad lokaliseringar af vådeviller med kvicka kupletter.

En oerhördt alsterrik, men mäkta obetydlig vådevillist var August Säfström (f. 1813, † 1888), författare till de skäligen enfaldiga »Flickorna på Söder» (1849), »Friareresan eller Flickorna på Norr» (1850), »Malins korgar» (1853), »På Hasselbacken» (1859) och hvad dessa dramatiska hemslöjdsföremål allt hette.

Lyckligare var en annan flitig vådevillförfattare **Frans Hodell** (f. 1840, skådespelare, redaktör af Söndagsnisse, † 1890), som redan 1860 debuterade både som författare och skådespelare. Bland hans många arbeten slog den lyckade och på sina ställen rätt självständiga bearbetningen af Nestroys Lumpacivagabundus *Andersson, Pettersson och Lundström* (1866) ett rekord med hänsyn till antalet föreställningar, och den glade skomakaren och fyllbulten Lundström blef för sin tid en lika populär typ som i senare tid »Kolingen».

Digitized by Google

Obetydligheten och naiveteten i en god del af denna tids sånglustspelslitteratur äro rent fenomenala; det förefaller stundom som om författare och åskådare kommit öfverens om att lämna allt sundt förnuft å sido. Men det var så fallet äfven utom Sverige.

Helt naturligt måste ofvanpå dylika menlösheter den nya tidens operett, som bröt in omkring 1860 med de öfverlägset kvicka texterna af Crémieux och Meilhac och Halévy till Offenbachs musik verka rent af genialisk.

* *
*

Till det mer eller mindre ursprungliga »originalförfattarskapet» på dramatikens område sällar sig under dessa årtionden nu också en rik skörd af öfversättningar; dels af klassiska verk, dels af dagsländelitteratur. Dramatiska öfversättningar.

Bland de förra äro särskildt öfversättningarna från Shakspere anmärkningsvärda. Den store britten varder under detta tidsskede helt införlifvad med vår litteratur, och detta faktum är af största betydelse, ja uppväger allt hvad originaldramatiken under samma tid frambragte. Shakspere.

Till de enstaka tolkningar, som under föregående tiden sett dagen, sluta sig nu några direkt för teatern utförda: en öfversättning af »Macbeth» efter Schillers bearbetning af Hinrik Sandström (1838), Per Westerstrands tolkning af »Julius Caesar» (1839) och F. A. Dahlgrens af »Romeo och Julia», som utgafs 1845. Men dessa mera sporadiska företeelser ställas alldeles i skuggan af det stolta företag, hvilket **Karl August Hagberg** förde till slut vid seklets midt. Karl August Hagberg.

Strax efter sin ankomst till Lund år 1840 sköt han all originaldiktning åt sidan och beslöt skänka Shakspere fullständig åt vår litteratur.

B. E. Malmström yttrade härom i talet till hans efterträdare i akademien:

»Med elden af sin starka själs beslut
Han gick sitt stora verk att gripa an;
Ty när han fått i sikte rätt sitt mål,
Till skyndsam handling strax han färdig stod.
Då fanns ej hinder mer, och framför allt
Det fanns för honom ingen hvila mer.
Hans kraft var stor, hans tålamod var större,
Men störst af allt ändock den kärlek var,
Hvarmed han famntog ömt sitt arbete.
Det var hans dagars ro, hans nätters dröm,
Hans hjärtas fröjd, hans käraste på jorden.»

Digitized by Google

Efter att i Studier, Kritiker och Notiser ha offentliggjort några profstycken höll han inne med vidare publicering till dess aderton stycken — hälften — voro öfversatta; han gick då tillbaka till de åtta först tolkade, genomsåg och omarbetade dem för att göra öfversättningen så jämn som möjligt och låta den vunna erfarenheten komma äfven dessa stycken till godo. Då hade sju år gått och så utgaf han år 1847 de två första delarne, omfattande En midsommarnattsdröm, Coriolanus, Hamlet, Mycket väsen för ingenting, Två ungherrar från Verona och Konung Johan. Slag i slag följde sedan de återstående och med tolfte bandet, som utkom 1851, var tolkningen fullständig. För de sista banden hade sparats stycken, som förut varit öfversatta af Geijer, Scheutz, Nicander, Thomander och Lundblad, i den afsikt att om han icke skulle före sin bortgång hinna utföra alla tolkningarna, i allt fall Shaksperes verk skulle fullständiga föreligga på svenska.

Enligt hvad han skrifver till Beskow i maj 1850 hade de förut af andra öfversatta styckena vållat honom mera möda än han förmodat. »Macbeth har säkert kostat en månads längre arbete, endast därföre att den förut varit öfversatt af Geijer. Samma förhållande har varit med den af Nicander öfversatta Othello.» Han tillgodogjorde sig i den mån det stämde med hans egen uppfattning sina föregångares arbete och erkände exempelvis att han omarbetat sin egen tolkning af »Romeo och Julia» efter att ha tagit kännedom om F. A. Dahlgrens från hvilken han lånat »mången särdeles lyckad vers».

Hagbergs Shakspereöfversättning är en af de viktigaste insatserna i svensk litteratur vid seklets midt. Det är anmärkningsvärdt att utom Geijer ingen af de egentlige nyromantikerna hade sökt i detta afseende träda i A. W. Schlegels och Tiecks fotspår; Scheutz' och den unge Thomanders försök afstannade af brist på uppmuntran, och det blef den tysk-svenska nyromantikens vedersakare som kom att utföra denna bragd.

Hans tolkning äger stora, högt uppskattade förtjänster, kännetecknas af litterär insikt, poetisk mottaglighet, godt omdöme i uppfattningen af originalet, samt i återgifvandet en förening af kraft och smidighet. Den utmärker sig ock för trohet mot urskriften utan att dock förbise vikten af att öfversättningen skall verka svensk. Dock kan det hända, att enstaka rent engelska vändningar alltför oförmedladt återgifvas (såsom då länders namn användas som nomina propria för deras herrskare). De mera djupsinniga momenten ha tolkats med fint förstånd och alldeles särskildt lyckas de drastiska ställena liksom ordlekarne. Hagberg var i hög grad anlagd för den mera robusta kvickheten, han var stor beundrare af Cervantes, Holberg och Bellman, gynnade von Braun och uppskattade de drastiska momenten hos Victor Hugo. Hans brefväxling kan stundom gripa till mustiga bilder, snarlika dem som Shakspere i sina burleska scener använder, och han har helt visst med särskild njutning öfverflyttat dessa scener.

Digitized by Google

I en anmälan af första delen af Hagbergs öfversättning (1847) anmärkte Snellman, som till en början underskattade möjligheten af Shaksperes popularitet för modern tid och icke-engelska folk, att det till äfventyrs kunde ifrågasättas, om en Shakspereto1kning icke redan framträdde något för sent. Men senare erkände han (1849) den ovärderliga gåfvan att i en så utmärkt öfversättning erhålla den store engelske skaldens arbeten och betecknade det inflytande dylika mästerverk utöfvade på den allmänna bildningen som oberäkneligt.

Så var det ock förvisso. Det blef egendomligt nog först under realismens och efterhumanismens borgerliga tid, som Shaksperes skapelser i rikare mån införlifvades med svensk skådebana och ingingo i den bildade allmänhetens klassiska läsning. »Det Shakspereska dramat» — skref Talis Qualis i början af 1860-talet i en tidningsuppsats — »har genom Hagbergs förträffliga öfversättning hunnit slå så fasta rötter inom jämväl vårt poetiska medvetande att det endast erfordrar den yttre framställningen för att blifva vår innersta andliga tillhörighet». En sådan framställning kom Shakspere så småningom till del.

Shakspere på svensk scen.

Af Shaksperes stycken hade före 1830 ju endast »Hamlet» och »Othello» gått öfver Stockholmsscenen. Sedan hade tillkommit »Macbeth» (efter den Schillerska omarbetningen) 1838, »Romeo och Julia» 1845 och »Kung Lear» 1847 (i Scheutz' tolkning).

Så följde en mera fri tolkning, då 1853 »All's well that ends well» uppfördes efter en dansk förfuskning af Sille Beyer under titeln »Kungens läkare».

Samma år gjorde Hamlet sitt återinträde på scenen i Hagbergs tolkning, »behandlad för scenen» af Nils Arfwidsson. Hufvudrollen spelades af Edvard Swartz, som skapade en drömmande, vek, romantisk bild af danaprinsen med groteska afbrott i de scener, där han låtsar vansinne, en framställning som under lång tid blef afgörande för uppfattningen af Hamlet.

Mera självständig är väl Nils Arfwidssons behandling af den »från engelska originalet försvenskade» »Köpmannen i Venedig» (1854), som äfven utkom från trycket. Hagbergs tolkningar läggas åter delvis till grund för F. A. Dahlgrens bearbetning af »En midsommarnattsdröm», som uppföres 1860, och för Louise Granberg-Stjernströms för Mindre Teatern anordnade »Så tuktas en argbigga (1860) och »Konung Henrik IV» (1862) med sammanslagning af båda de Shakspereska styckena, hvarvid Stjernström utförde Falstaff, under det »Förväxlingarne» gafs 1861 å kungl. scenen i en af F. A. Dahlgren gjord försvenskning efter Holteis tyska scenbearbetning.

Senare hafva, med begagnande af Hagbergs öfversättningar men äfven af tyska scenarier, ytterligare en rad Shaksperestycken gått öfver scenen: »Richard II» (1863), »Trettondagsafton» (1864), »Coriolanus» (1866), »Richard III» (1872), »Mycket väsen för ingenting» (1873), »Muntra fruarna i Windsor» (1876), »En vintersaga» och »Julius Cæsar», hvarjämte »Othello», »Kung Lear», »Köpmannen i Venedig» och »Macbeth» återupptagits i Hagbergs öfversättningar.

Digitized by Google

Hagbergs senare verksamhet.

Efter fullbordandet af Shaksperetolkningen letade den arbetslustige Hagberg efter någon ny stor uppgift.

»Han stod framför sitt verk ett ögonblick —
Blott ett — och njöt af glädjen att ha slutat.»

»Det blir mycket tomt» — skref han till Beskow 1849 — »när det nu pågående arbetet tar slut och man måste se sig om efter något annat. Ofta hafva tankarna dröjt vid kommentarier öfver Fredmans Epistlar, sådana börja bli allt mera nödvändiga, om den store skalden skall förstås af nästa generation. I ett sådant arbete vore tillfälle att bekämpa den råhet, som röjer sig både hos en viss art beundrare och en viss art vedersakare af Bellman. Icke allenast Bellman utan ock de öfriga skalderna från det gustavianska tidehvarfvet hafva blifvit oförsvarligt åtgångna af våra senaste litteraturhistoriska puritaner» (åsyftar väl närmast P. Wieselgren).

E. Swartz som Hamlet.
Litografi efter teckning af A. G. Hertzberg 1853.

Det blef likväl icke på det ästetiska området han kom att vidare verka.

Han hade under 1840- och 1850-talen föreläst i litteraturhistoria och språkliga ämnen och hade äfven från lärostolen fortsatt polemiken mot fosforismen. Så skrifver han i ett bref 1862, att under den tid han föreläste öfver det adertonde seklets svenska vitterhet han haft all möda ospard att utrota de falska föreställningar, som en partiskribent som Hammarsköld och hans efterföljare utspridt både inom och utom Sverige, och han fann då särskildt tillfälle att visa att redan af de gustavianske skalderna, synnerligen Oxenstierna, åtskilliga djupa åsikter af naturen blifvit uttalade, på hvilka en senare tids romantik tagit patent. Man glömde ej så lätt de sköna verserna i sjätte sången af »Skördarne»: »En undransvärdig mask af mullbärsträdet närd» o. s. v.

Ett par hans uppslag — bl. a. kommentarerna till Fredmans epistlar — gingo i arf åt hans närstående lärjunge och efterföljare Gustaf Ljunggren, som äfven företrädde samma uppfattning af våra vittra häfder.

År 1858 lämnade Hagberg nämligen den ästetiska professuren och intog den nyinrättade lärostolen i nordiska språk. Han hade ock mottagit Svenska akademiens uppdrag att utarbeta dess ordbok och offrade en god del af sina sista lefnadsår på detta göromål samt medhann bokstafven A enligt den då

Digitized by Google

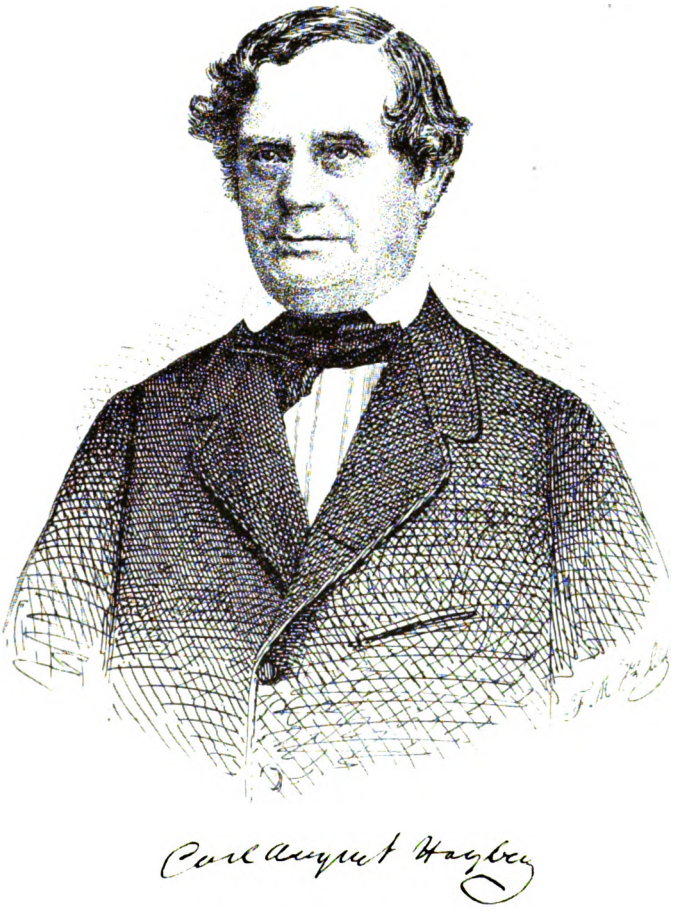

Carl August Hagberg

Efter litografi.

Digitized by Google

Digitized by Google

uppgjorda, begränsade planen. Meningsstrider särskildt med Rydqvist försvårade detta arbete, så att han flere gånger ville draga sig tillbaka.

Hagberg, som mot slutet intog en ledande ställning inom det sydsvenska universitetet, var en kolerisk natur, hvilket ej minst visade sig i hans deltagande i befordringsärenden.

Vid hans afresa från Upsala hade Nybom i en dikt tillropat honom:

»Glöm ej på Lundagård ditt Fyrisvall!»

Men i Lund blef den forne upsaliensaren, som själf en gång betraktats som utbördingar, aldra ifrigast att hålla ansökare från det andra universitetet borta. Han klagade t. ex. i ett af sina sista bref (1863) öfver att man för den historiska professuren »hitlockat en sökande från annan ort att utränga en här uppfostrad mycket förtjänt och mycket arbetsam ung man». Just detta befordringsärende, vid hvilket han förgick sig och det inom ett område, där han ej var fackman, bidrog att högeligen förbittra hans aldra sista tid, såsom framgår af hans brefväxling, och torde påskyndat hans frånfälle, som timade den 8 januari 1864.

* * *

Andra dramatiska öfversättningar.

Äfven en del andra stormän inom den klassiska dramatiken funno nu nya tolkar; Sophokles öfversattes af Palmblad, Euripides af flere olika öfversättare, att särskildt nämna V. E. Ömans prisbelönta tolkning af »Medea».

Molière, af hvars arbeten förut Tartuffe fått en icke oäfven tolkning af Remmer, blef nu delvis ånyo öfversatt af F. N. Berg, M. Schück, Thekla Knös (»Menniskohataren» 1853) och Strandberg (»Lärdt folk i stubb» 1865).

Pierre Corneille's »Cid» framträdde efter hundra år i ny svensk dräkt, ombesörjd af Per Westerstrand. Af Calderons dramer lämpades »Lifvet en dröm» till svensk scen af F. A. Dahlgren (1858), under det Theodor Hagberg något mer än ett årtionde senare gaf tolkningar af tre hans stycken, blott afsedda som läsdramer.

Af de store tyske dramatikerna representeras Lessing genom »Nathan den vise» som Dorothea Dunckel öfversatte 1841, medan flere af Goethes dramatiska arbeten utgåfvos 1853—55 i svensk tolkning af den förut nämnde Johan Andersson: »Fausts» första del, »Götz», »Stella», »Egmont», »Clavigo», »Syskonen». — »Torquato Tasso» återgafs 1861 af Oskar Fredrik, hertig af Östergötland, under det andra delen af »Faust» 1872 öfversattes af teologie professor H. M. Melin. En verkligt öfverlägsen tolkning af Fausts första del och stycken ur den andra utfördes senare af Viktor Rydberg.

Schillers »Don Carlos» öfversattes af Herman Bjursten 1862; hans »Fiesco» 1865 af Oskar Wijkander; i tredje bandet af Fahlcrantz' skrifter (1864) finnes en tolkning af »Bruden i Messina».

I öfrigt finnas nu bland öfversatte tyske dramatiske författare namn som Heinrich von Kleist med »Liten Karin från Heilbronn» i tolkning af J. Granberg-Stjernström, Grillparzer (»Stamfrun» i ny öfversättning af H. Sandström), Houwald (»Das Bild» under titeln »Spinarosa» 1843), Müllner, Raupach (en populär scenförfattare, hvars »Smyghandlare» tillhörde tidens omtyckta repertoarstycken), Münch-Bellinghausen (»Friedrich Halm»), af hvilken »Griseldis» föreligger i tryck i öfversättningar af N. Arfwidsson och Djurström och hvars »Fäktaren från Ravenna» uppfördes 1862 (öfversatt af M. A. Goldschmidt), Zedlitz hvars »Boja och krona» öfversattes af N. Arfwidsson. Bland »det unga Tysklands» koryféer märkas Gutzkow med ett antal arbeten,

Digitized by Google

däribland »Tartuffes urbild» samt »Värja och stångpiska» som spelades vid 1840-talets midt, under det att hans »Uriel Acosta» först långt senare uppfördes, och Laube med »Grefve Essex».

Hebbel och Ludwig saknas, hvaremot den fruktbara fru Birch-Pfeiffers dramatiseringar af tidens populära romaner som Syrsan, Natt och morgon, Jane Eyre, Grannarne, Ringaren i Notre Dame, De tre musketörerna o. fl. flitigt uppföras. Dessutom är den tyska farsen med Nestroy i spetsen mycket spelad.

Byrons »Sardanapalus» lämpades för scenen af Nils Arfwidsson och en del af Bulwers teaterstycken blefvo tolkade bl. a. af Vendela Hebbe.

Af den franska nyromantikens män hade Victor Hugo gjort sitt inträde å svenska scenen med »Hernani». Nu sällade sig härtill »Angelo» 1836, »Maria Tudor» 1842, »Lucrezia Borgia» som 1844 uppfördes i Anders Lindebergs tolkning, efter att ursprungligen ha förbjudits af öfverståthållareämbetet såsom sedligheten sårande, samt »Ruy Blas» (af Louise Stjernström 1862). Alexandre Dumas d. ä. representeras af Henrik III, Kean, Fröken de Belle-Isle, Regentens dotter, Chevalier de Maison-Rouge o. fl. Den flitigast öfversatte är dock Scribe. Oafsedt de många operatexter i hvilka han har del — däribland flere de aldra populäraste som »Fra Diavolo», »Den stumma», »Hugenotterna», »Hin Ondes andel», »Kronjuvelerna» — representeras han å talscenen af en mängd arbeten: »Qväkaren och dansösen», »Adèle de Sénanges», »Kotteriet», »Strozzi & Martino» (»Bertrand et Raton»), »Ett glas vatten», »Förtalet», »Adrienne Lecouvreur», »En saga af drottningen af Navarra» och många andra. Jämte honom möter en här af franske författare, af hvilkas verk många ingingo i repertoaren, namn som Delavigne, Mélesville (»Michel Perrin», »Sullivan») Théaulon (»Jovial»), Bayard (»Debutanten och hennes far»), Sue, Brisebarre, Labiche, Barrière och flere.

En gedignare riktning representera François Ponsard, hvars »Heder och penningar» vid denna tid öfversattes och spelades i prosabearbetning af Jeannette Stjernström, Octave Feuillet med »En fattig ung mans äfventyr», Jules Sandeau med »Fröken de la Seglière» samt framför allt Émile Augier, af hvilken under 1850-talet upptagas »Diane», »Gabrielle», »Millionärens dotter» (»Ceinture dorée»), »Pröfvostenen» (med inlagda kupletter!) och »Klädeshandlaren och hans måg». Hans författarskap blir än mera skattadt under de närmaste årtiondena, då den franska samhällskomedien i så hög grad sätter sin prägel på teaterns repertoar.

Af danske författare öfversättes och efterbildas vådevillens grundare J. L. Heiberg flitigt. Äfven hans romantiska sångspel »Elverhöi» öfversättes af F. A. Dahlgren. Denne samt Olof Strandberg tolkade ock Henrik Hertz' romantiska skådespel »Kung Renés dotter» och Karl Vilh. Aug. Strandberg återgaf Hertz' fina komedi »Amors genistreck». Af Hostrups studentsångspel och komedier spelades bl. a. »Gjenboerne», som under titel »Lyckans galoscher» blott uppfördes en gång; »Soldatputs», »Sparfven ibland tranor», »Den tredje» och »Äfventyr på en fotresa» gjorde mera lycka. Af Overskous populära skådespel blefvo nu flere öfverflyttade, liksom ock Erik Böghs, hvars alster dock som oftast själfva intet annat voro än bearbetningar. Den danska s. k. »duftvådevillen», Johanne Louise Heibergs och Birgitte Nielsens skapelse, fann äfven här i Sverige jordmån (»En söndag på Amager», »Lilla Apan», »I bohuslänska skärgården»).

Digitized by Google

Charles Darwin.
Efter fotografi.

Nya strömningar i utlandet och deras återverkan å svenska förhållanden.

Svensk tidskriftslitteratur efter 1860.

Europas politiska värld antager under nittonde seklets senare hälft en ny fysionomi, i hvilken en hård realpolitiks bistra drag göra sig gällande bredvid mildare skiftningar från tidens ideologiska sträfvanden. De politiska strömningarna.

De personligheter, som under årtiondena närmast efter seklets midt träda i förgrunden, äro Napoleon III och Bismarck, som till sist stå mot hvarandra såsom målsmän för skilda maktfaktorer. Den förres triumftid är 1850-talet. Efter sitt lyckade statsstreck söker han i skygd af den store farbroderns minne och namn förverkliga det folkliga kejsardömet men står tillika — i motstrid mot farbrodern — utåt såsom målsman för »nationalitetsprincipen», de olika folkslagens rätt att bestämma öfver sina egna öden, dock något jämkad där så behöfves af »naturliga gränser». Alltmer samlar han Europas trådar i sin hand och gäller i vida kretsar såsom tidens man, som centralfiguren i europeisk politik. Under 1850-talet krönas ock hans företag med framgång: Krimkriget innebär en triumf öfver Ryss- Napoleon III.

Digitized by Google

land, i Afrika vidgas besittningarna och Italien tar, delvis genom hans medverkan, stora steg mot sin enhet; i samband därmed gör han ock landförvärf åt Frankrike. Men under 1860-talet röner hans politik flere bittra missräkningar: hans försök till en europeisk intervention för Polen går om intet, hans medverkan till lösning af det slesvig-holsteinska problemet resulterar i en vacker gest: Pragerfredens ouppfyllda löfte om folkomröstning; hans hopp att kunna draga någon vinst för Frankrike af maktstriderna i Tyskland gäckas; och det mexikanska äfventyret slutar med hans skyddsling Maximilians afrättning. Och i det inre kommer en stark opposition till orda.

Likväl hvilar det onekligen en viss glans öfver det andra kejsardömets sista år, trots all dess maskstungenhet och dess blandning af klerikalism och frivolitet. Industri, vetenskap, litteratur, konst, teater frodas, och Paris, lyxens hemort, samlar än en gång omkring sig intresset såsom världens hufvudstad.

Men man dansar på en vulkan. Väl kunde premierministern Ollivier ännu i slutet af juni 1870 förklara, att freden aldrig synts så tryggad, den storpolitiska himlen så molnfri. En half månad senare befann sig Frankrike i krig mot Preussen och dess bundsförvandter. Det gällde, kan man säga, främsta platsen i Europas maktsfär, men också å båda hållen att nå ett inre resultat af ett lyckosamt krig: å ena sidan kejsardömets konsolidering, å andra sidan Tysklands samling till ett rike.

Bismarck och hans politik.

De tyska vapnen segrade, och den som triumferade öfver Napoleon var hans medtäflare om det diplomatiska herraväldet i Europa, den pommerske junkern från 1840-talet, Otto von Bismarck, hvilken — lika litet granntyckt om medlen som den franske kejsaren — i tre tempi, genom krigen mot Danmark, Österrike och Frankrike fullföljde sitt program, som faktiskt, om än på delvis andra grundvalar, realiserade den författning det förkättrade frankfurtparlamentet 1849 påyrkat: ett tyskt rike med uteslutande af Österrike under konungen af Preussen som ärftlig kejsare.

Åren 1870—71 medförde ej blott Tysklands slutliga enande, slutstenen på Italiens enhet lades samtidigt i och med Kyrkostatens införlifvande med konungariket Italien och Roms kreerande till hufvudstad, ett mål, som äfven svenske Italiafarare i vers och prosa uppställt såsom krondiademet på det befriade Italias panna.

I utrikespolitiskt afseende hade Bismarck under de tjugu åren 1871—90 ledningen och gjorde Tyskland till hufvudmakten i den europeiska konserten. Märkligt snabbt kom han på god fot med den till ett dualistiskt statsförbund omdanade österrikisk-ungerska

Digitized by Google

monarkien. Till en början bevaras ock det goda förhållandet mellan centralmakterna och Ryssland, men efter rysk-turkiska kriget 1877—78 och Berlinkongressen glida de så småningom åt skilda håll, och den nye tsaren Alexander III, som är allt annat än tyskvänlig, närmar sig Frankrike; till slut ingås 1895 den ödesdigra alliansen mellan det enväldiga tsarriket och den franska republiken, under det den traditionella vänskapen mellan Tyskland och Ryssland alltmera svalnar. Men då är Bismarck redan borta från statsstyret och sitter afsides som en misslynt kritiker af »den nya kursen».

I Tysklands inre politik hade Bismarck att föra en kamp för befästandet och utvecklandet af rikets enhet och styrka, häfdandet af statens och monarkiens princip. Härvid måste han flere gånger skifta taktik och växla bundsförvandter.

Kulturkampen.

Två motsatta makter hade han här att strida med. Den ena var det klerikala partiet, som -- efter ofelbarhetsdogmens proklamerande och skismen mellan katolikerna inbördes — ville göra den katolska kyrkan till en stat i staten, under det Bismarck och hans kultusminister Falk häfdade statens öfverhöghet öfver de klerikale maktsträfvarne, bl. a. genom majlagarne 1873. Den kulturkamp han sålunda, understödd af de liberala partierna, förde mot Roms angrepp på vetenskap och andlig frihet beherrskade 1870-talets politiska lif. Men sedan en ny mera statsklok påfve Leo XIII intagit Sankt Peters stol skedde Bismarcks »vandring till Canossa», som började 1879. Flere af de lagar staten stiftat för att vara herre i eget hus blefvo återkallade. Denna vändning i hans politik stod f. ö. i samband med hans öfvergång i slutet af 1870-talet till en tullskyddsvänlig politik och hans brytning med de nationalliberale. De katolske lärdes fördömande hållning mot den tyska odlingens stormän, äldre och yngre, ej minst dess store diktare, innebar en fara för kulturell samhörighet. Men äfven från den strängare protestantiska ortodoxien förnams afvoghet mot friare tankerörelser.

Socialdemokratien.

Bismarcks andre starke motståndare var socialdemokratien. Länge hade det dröjt, innan de socialistiska teorierna blifvit allmännare kända i Tyskland, än längre innan de gått arbetarklassen i blodet; frihetsrörelserna under 1820—1840-talen hade uppburits af akademiker och borgare, och dessa hade intagit en välvilligt beskyddande ställning till arbetarne. Den vetenskapliga nationalekonomien stod i allmänhet under inflytande af Adam Smiths läror, som med orätt uttyddes till ett fatalistiskt »låtgåsystem», och den liberala nationalekonomien var byggd på manchesterskolans optimistiska teori om den fria konkurrensens välsignelser.

Digitized by Google

Väl hade under 1848 års rörelser ett socialistiskt inslag förnummits i Karl Marx' blad i Köln, men först efter att Tyskland med 1860-talets början blifvit industristat, funno de socialistiska lärorna tacksammare jordmån.

Dess förste store agitator var den geniale Ferdinand Lassalle, en ur Hegels skola utgången tänkare och jurist, som ofta jämförts med reformationstidens Ulrik von Hutten, och som tvifvelsutan själf känt släktskapen. I sitt drama »Franz von Sickingen» låter han Hutten yttra till styckets hjälte, att »hans penna skulle varda en värfningstrumma, som skulle föra halfva Tyskland i hans här». Detta upplefde icke Lassalle. Men trumman slog han.

Det var Lassalle klart att han borde bryta med det liberala framstegspartiet, som dittills beherrskat arbetarne; han utgaf en skrift, däri han dref gäck med den arbetarvänlige liberalen Schulze-Delitzschs åtgärder till arbetarklassens fromma. I stället trädde han i en låt vara kortvarig förbindelse med den eljes af vänstern illasedde junkern-konseljpresidenten, som senare betygat sin beundran för Lassalles personlighet, äfven om han sökt bagatellisera innebörden af deras underhandlingar. Bismarck accepterade ock — till äfventyrs påverkad af Lassalles forne vän Lothar Bucher — en af Lassalles programpunkter, den allmänna rösträtten, »ett kort som blifvit liggande på bordet från frankfurtparlamentets dagar, och som måste spelas ut». År 1864, samma år Lassalle föll i en kärleksduell, hade han siat att Bismarck kanske snart nog komme att oktrojera den allmänna rösträtten. Så skedde i det nordtyska förbundets och i tyska rikets författningar.

Om Lassalle, hvars socialdemokratiska åskådningssätt var förenadt med ett nationellt patos, stod i ett positivt förhållande till staten och icke var främmande för tanken om ett nationellt kejsardöme, så var förhållandet ett annat med den andre grundläggaren af den tyska socialdemokratien, den utvandrade Karl Marx, mindre temperamentfull, mindre hänförd eller hänförande, en nykter teoretiker, som med sitt lärda verk »Das Kapital» räckte den tyska arbetarvärlden dess vetenskapliga kodex. Han var en kosmopolit, som framför allt häfdade betydelsen af en internationell socialdemokrati enligt slutorden i det berömda af honom och Engels utfärdade manifestet: »Proletärer i alla land, förenen Eder!»

Socialdemokratien, inom hvilken de olika riktningarna försonats (1875), men där de Marxska synpunkterna blifvit förherrskande, har i religiöst hänseende — trots mottot om att religionen närmast skulle vara privatsak' — slutit sig till ateistiska tänkesätt; i filosofiskt afseende ha de ledande socialdemokraterna gärna hyllat en

Digitized by Google

materialistisk åskådning och äfven tillämpat satsen om »kampen för tillvaron». Det är med hänsyftning härpå som Rydberg i »Den nya Grottesången» låter Ahasverus beteckna såsom den största dumhet han under sina sekellånga vandringar bevittnat, att den folkfientliga vulgärfilosofien har sina mest högljudda förkunnare bland socialistledarne.

I motsats till socialdemokraternas fritänkeri hafva försök från andra håll gjorts att bilda kristligt sociala partier, som gärna fått en antisemitisk färg. De hafva knappast lyckats i Tyskland få något starkare grepp i arbetarklassen, hvaremot motsvarande katolska antisemitiska folkparti i Österrike spelat en stor roll.

Grundarsvindeln och kraschen 1873 medförde ett stort uppsving för den socialdemokratiska riktningen, på samma gång denna intog en allt mera utmanande och hätsk ställning äfven mot de välvilligaste borgerliga reformatorer, som sammanslogos med arbetarfientliga element till en enda »reaktionär massa». Följde så de två af vettvillingar begångna attentaten mot kejsaren 1878, som gåfvo Bismarck anledning att genomföra de undantagslagar mot socialdemokratien, hvilka ägde giltighet i tolf år och med sina utvisningar, sitt undertryckande af tryckfriheten och föreningsfriheten alstrade så mycken bitterhet och hat utan att dock mäkta kväfva socialdemokratien, hvilken tvärtom frodades, men ock luttrades under martyriet.

Utom socialdemokratien hade emellertid äfven andra national- »Katedersocialismen».
ekonomiska riktningar gjorts gällande mot de liberala manchesterdoktrinerna. Det var framför allt den till en början beledda »katedersocialismen», som efter någon tid kom att beherrska universitetens lärostolar och så småningom äfven fick se sina läror tillämpade i praktisk politik t. o. m. under högt beskydd. Redan 1875 hade Bismarck sagt, att han »egentligen vore katedersocialist, men inte hade tid», och från 1880-talets början inslog han till god del i katedersocialismens anda på en socialreformatorisk väg och kungjorde ett program för statens ingripande i de sociala frågorna, åsyftande tvångsförsäkring m. m., ett program som väl möttes med sura miner både från konservative junkrar och liberale individualister, men som i allt fall till god del genomförts och så godt som öfverallt vunnit efterföljd.

Den nydanade österrikisk-ungerska dubbelmonarkien har haft Österrike.
att lida under många inre slitningar mellan olika nationaliteter så att tidtals parlamenten icke kunnat fungera; äfven kyrkliga och sociala strider ha präglat det politiska lifvet i kejsar Frans Josefs välde och grannskapet till de oroliga Balkanländerna har medfört

Digitized by Google

stora svårigheter. Wiens, den glada kejsarstadens vid Donau betydelse såsom en af hufvudorterna för tysk kultur har gifvetvis minskats efter 1866 och 1871, helst det tyska inflytandet skjutits tillbaka i den stora monarkien.

Franska republiken.

I den tredje republik, som i Frankrike efterträdde det andra kejsardömet, var länge nog frågan om författningen omstridd och först 1879 kunde striden om statsformen anses afslutad, bortsedt från det Boulangerska äfventyret tio år senare.

Republiken var i allt fall till en början konservativ, därefter borgerligt moderat, till sist radikal med socialistisk anstrykning. Ett starkt reformarbete, en utvidgad kolonialpolitik och en häftig kulturkamp mot Rom hafva kännetecknat tiden efter 1880. Napoleon III och hans kejsarinna hade skyddat kyrkan mot de »intellektuellas» angrepp och påfvens syllabus 1864, som var riktad mot den moderna vetenskapen — »praecipuos nostrae aetatis errores» —, åsyftade ej minst franske lärde. Under den nya republiken framträdde åter kyrkan som en makt i staten och Gambetta utslungade i kamrarna satsen »klerikalismen är fienden». Under Mac Mahons presidentskap dref kyrkan en ganska kraftig propaganda för påfvedömets inflytande och tillika för en monarkisk restauration; striden fortsattes sedan mellan »syllabus» och fri forskning, mellan kyrkans och statens målsmän — ja mellan »deux Frances».

Så genomdrefs under Jules Ferry på 1880-talet jesuitordens upphäfvande tillika med en obligatorisk folkundervisning och andra antiklerikala undervisningsreformer.

Men sedan Leo XIII gifvit biskopar och präster order att ralliera sig med republiken blef kyrkan åter farlig nog för staten och ett chauvinistiskt, antisemitiskt, antiprotestantiskt, antifritänkande förbund mellan »sabeln och vigvattenskvasten» ingicks, hvars makt blef uppenbar under den jätteskandal, som i det gamla seklets sista och det nya seklets första år upprörde Frankrike och världen: Dreyfusprocessen, hvilken uppenbarade en utomordentlig ruttenhet och lågsinthet företrädesvis i högre militära men ock i ledande kulturella kretsar. Särskildt inblandade sig den litterära världen i striden. Med uppoffrande af sin dagspopularitet utslungade Émile Zola — den smädade naturalisten — sitt ideala, öfvertygelsefasta »J'accuse» och stöddes af andra »intellektuella», bland dem skeptikern Anatole France, Octave Mirbeau och Prévost, under det man fann s. k. »ideela» nationalistiska författare och vetenskapsmän — mer än halfva franska akademien, skalden Coppée, dramatikern och kritikern Jules Lemaitre, den mycket myndige konservative motstån-

Digitized by Google

daren till allt fritänkeri, litteraturhistorikern Brunetière, att icke tala om Maurice Barrès och Paul Deroulède, — såsom medlemmar af den patriotiska liga, hvilken höll orätten om ryggen för att värna »auktoriteten» mot »individualisterna», menande att det vore bättre att en man doge för folket än att sanningen segrade, ifall detta kunde lända statens och härens auktoritet till men. Till nationens heder behöll dock till sist rättvisan segern. Men på klerikalismen hämnade sig dess orättfärdiga deltagande i denna affär grymt. Nya lagar drabbade 1901 de andliga kongregationerna, och konkordatet upphäfdes 1905.

England.

I England genomfördes under 1860-talet en valreform till de numera genom »trades unions» bättre ställda arbetarnes förmån; och 1884 utvidgades ytterligare rösträtten. Dessa åtgärder hafva bildat utgångspunkten för en demokratisk utveckling i det britiska riket, skönjbar i båda hufvudpartiernas förändrade hållning liksom i tillkomsten af ett oberoende arbetarparti, under det vid sidan af de politiska partierna det s. k. »Fabian society» arbetat för socialistiska reformer i försiktig anda.

En annan stor programsak, Irlands självstyrelse, för hvilken whigchefen Gladstone trädde inom skrankorna, har alltsedan 1880-talets midt stått i förgrunden; den har vållat whigpartiets klyfning och en ny konservativ regime under tories och liberale unionister, intill dess åter ett liberalt styre kom till väldet, som genomdrifvit öfverhusets tillbakaskjutande och antagandet af »home rule», hvars genomförande i verkligheten dock kriget fördröjt.

Det tredje karaktärstecknet för engelsk politik under detta skede är den engelska »imperialismen». Dennas ideala sida, det särskildt af tory-partiet under Disraeli, lord Beaconsfield stödda förhärligandet af ett britiskt världsvälde med moderlandet som kärna, har haft många varma målsmän inom litteraturen, exempelvis Tennyson, Swinburne, Kipling. En annan mer realistisk sida af denna imperialism var den under Chamberlains ledning åsyftade britiska protektionismen.

Ryssland.

I Ryssland, som tack vare framstående skriftställare och skildrare af dess egenartade lif allt mer fångat västerlandets intresse, började efter Krimkriget och Alexander II:s tillträde till styret vissa reformer vidtagas, burna af två skilda grupper, de nationalistiske slavofilerna, som höllo på den slaviska stammens särskilda kulturmission, och anhängarne af mera västeuropeiska åskådningssätt, som lyssnade till Alexander Herzen, hvars i London utgifna tidning »Klockan» inringde nya frihetstankar. Efter en bitter kamp mot den reaktionära adeln och hofpartiet genomfördes lifegen-

Digitized by Google

skapens upphäfvande, väl icke utan vissa svårigheter för bönderna; äfven andra lindringar, exempelvis i trycktvånget 1866, utverkades; flere af de förvisade frihetsvännerna, såväl dekabrister som yngre efterföljare, fingo återvända; och i Finland började en ny aera med landtdagens återupprättande 1862.

Men det polska upproret af 1863, som väntades skola medföra om ej Polens frihet, dock mildrade förhållanden, vållade tvärtom upphäfvandet af dess självständiga förvaltning och väckte åter till lif en inre rysk reaktion, som småningom äfven drog slavofilerna inom sin krets. Som motsats härtill uppstod en ny mera radikal och hätsk kulturrörelse, som, hänförd af de positivistiska och materialistiska filosoferna, börjat verka för ett nytt frihetstillstånd. Bland ledarne för denna rörelse, af sina motståndare kallad »nihilismen», var Krapotkin, under det framskridne frihetsmän som Herzen och Turgenjev togo afstånd därifrån. De stränga åtgärder, som vidtogos mot denna ursprungligen svärmiska rörelse, vållade att den mera teoretiska nihilismen aflöstes af praktisk socialism eller anarkism (under Bakunin), som slutligen utmynnade i terrorism och attentat. Alexander II, som just stod redo att på Loris Melikovs råd införa en författning, föll 1881 offer för ett sådant attentat och under hans efterföljare Alexander III, en för öfrigt mot bondeklassen välvillig furste, blef en reaktion herrskande, som utgjorde en sammansmältning af världslig slavofilism (under filosofen och skalden Katkov, en gång Herzens och Bakunins vän och kamrat) och grekisk-katolsk ortodoxi (under den heliga synodens prokurator Pobjedonostsev). Detta system har med vissa växlingar följts äfven under efterträdaren Nikolaj II bl. a. med förtryckande af icke-ryska befolkningar. Ett slags författning med en starkt begränsad folkrepresentation infördes dock 1905.

Internationella rörelser.

Vid sidan af den kraftutveckling och täflan ej minst på det militära området, som ägt rum i de olika landen, kännetecknas den senare tidens utveckling äfven af en internationell sträfvan, åsyftande fredlig samverkan på olika områden, synbar bl. a. i stora allfolkliga utställningar för industri, konst eller andra fack, i konferenser och kongresser för olika vetenskaper och yrkesgrenar. Den långa fred, som herrskade emellan de europeiska stormakterna 1871—1914, har i hög grad gynnat detta internationella samkväm, som ock tagit sig uttryck i öfverenskommelser på skilda områden såsom aftalen om regler för sjökrig 1856, upprättandet af Röda korset och Genèvekonventionen 1864, den för litteraturens män så viktiga Bernkonventionen till skydd för litterär

Digitized by Google

äganderätt, ursprungligen ingången 1886 med anslutning för Sverige år 1904, samt öfverenskommelser om arbetarskydd m. m.

Ett annat utslag af detta samförstånd ha varit de rörelser till främjande af freden folken emellan som burits fram i olika land och det icke blott af svärmiske drömmare och fantaster utan ock af praktiske statsmän och folkrättslärare.

År 1848 hölls den första internationella fredskonferensen i Brüssel; år 1867 stiftades under Frédéric Passys ledning fredsligan; år 1873 det för folkrättens utveckling så viktiga »Institut de droit international»; år 1889 den interparlamentariska unionen för skiljedomstraktater. Mot seklets slut tog själfve tsar Nikolaj, antagligen påverkad af nationalekonomen von Block, initiativ till den fredskonferens i Haag 1899 som åsyftade begränsning i krigsrustningarna men som hittills inskränkt sina åtgöranden till inrättande af skiljedomstolen i Haag och till stiftande af vissa folkrättsregler. Bland skönlitteräre skriftställare har fredsidén haft varma förespråkare och det ej bland de ringaste. Namn som Hugo, Zola, Anatole France, Tolstoj, Björnson äro betecknande.

Å andra sidan har ju gentemot dessa kraf hän emot fredsidéns realiserande krigets ej blott berättigande såsom nödfallsåtgärd utan rent af förträfflighet såsom moraliskt värdefull lifsfaktor framhållits och detta icke endast af militäre ifrare. Särskildt har den imperialistiske tyske historikern von Treitschke rent af stämplat fredssträfvandena såsom utslag af materialism och mammonsdyrkan, den eviga freden såsom förnuftsstridig (ett bra nog hårdt ord mot den icke alldeles oförnuftige tänkare som varit bland dess främste ifrare: Kant), såsom i djupare mening omoralisk och häfdat krigets höga mission på grund af de dygder, särskildt den pliktkänsla. som kriget framkallar. Tanken har senare varierats af andra krigsapologeter af högre eller lägre ordning och ofta ha därmed förenats lättköpta speord mot dem som verkat för de internationella freds»utopierna». Men härvid må kunna tillämpas några ord af Viktor Rydberg: »Det är en plikt att verka så som om ett messianskt rike vore det möjliga målet för våra sträfvanden äfven om vi betvifla dess tillkommelse. Hvad polstjärnan var för de gamle sjöfarande, bör det riket vara för oss: vägvisaren för kursen, äfven om det, i likhet med polstjärnan, hör och skall höra till de himmelska synerna, ej till de jordiska verkligheterna»

* * *

Digitized by Google

Kulturrörelser. Rikta vi nu uppmärksamheten åt kulturströmningarna finna vi som förut nämndt naturvetenskaperna allt mera beherrska odlingen, hvartill kommer deras tillämpning inom tekniken, där storartade uppfinningar vållat omhvälfningar i samfärdsel, i hemlif, i arbetsmetoder o. s. v.

Naturvetenskapen. Darwin. Den mest betydande naturforskaren, hvars lära för öfrigt grep omkring sig vida utöfver den egentliga naturvetenskapens område, var engelsmannen Charles Darwin (f. 1809, † 1882) som häfdade den s. k. descendensteorien eller påståendet om att släktskapsförhållandet mellan jordens alla lefvande varelser beror därpå att organismerna utvecklats den ena ur den andra eller ur gemensamma stamformer, ej skapats fullfärdiga, att arterna alltså ej äro oföränderliga utan hafva genomgått omdaningar. Darwin var ej utan föregångare. Frånsedt några antydningar hos Buffon och Linné hafva män som hans farfar Erasmus Darwin, Lamarck (1809) och Geoffroy Saint-Hilaire (1830) samt äfven Goethe sökt påvisa det gemensamma ursprunget till lifvets skiftande former. Men det var först genom dels Darwins egna, dels hans landsman Wallaces grundliga biologiska forskningar som descendensteorien fann sin fasta grundval och blef bestämmande för den naturvetenskapliga uppfattningen af släktets uppkomst. Det var efter årslånga förberedelser som Darwin år 1859 utgaf sitt epokgörande verk »om arternas uppkomst medelst naturligt urval genom bevarande af gynnade raser i kampen för tillvaron», ett verk om hvilket Huxley yttrat att »det torde vara tvifvelaktigt huruvida någonsin en bok med undantag af Newtons Principia åstadkommit en så stor och hastig revolution inom vetenskapen eller gjort ett så djupt intryck på den allmänna meningen». Det nya var ej den allmänna tanken om organiska arters uppkomst af naturliga orsaker, utan att han påvisade bestämda orsaker som verka för en sådan nybildning.

I motsats till tidigare biologers teori om konstanta arter gör Darwin gällande att alla organismer uppstått ur några få urformer, den viktigaste orsaken till organismernas förändringar och utveckling är det naturliga urvalet i kampen för tillvaron. Endast de organismer bestå, hvilka äro utrustade med särskildt gynnsamma egenskaper och som mäkta anpassa sig efter de omgifvande förhållandena; genom tillägnade nya egenskaper uppstår en afart och genom återupprepande af processen uppkomma nya arter, därvid individuella egenskaper nedärfvas, eventuellt stegras och blifva konstanta hos afkomman. Särskildt framträder här den naturliga princip som är orsak till ändamålsenligheten i naturen. Darwin fortsatte i andra arbeten att närmare utveckla sina teorier och ett synner-

Digitized by Google

ligen viktigt moment var härvid frågan om människosläktets ursprung och dess förhållande till den närmaste djurgruppen. I anslutning till sin meningsfrände Huxley, som var den förste, hvilken med darwinismens tillhjälp sökte lösa människoproblemet, betonade Darwin att människorna i anatomiskt afseende skilja sig mindre från de högre aporna än dessa från de lägre stående, hvadan man kunde återgå till den först af Linné häfdade åsikten om människan såsom hörande till samma ordning som de fyrhändta aporna; han drog slutsatser om bådaderas ursprung ur en gemensam djurart. Darwins teorier utbildades vidare af andre forskare. Tysken Haeckel (f. 1834) framlade en naturlig skapelsehistoria af delvis mera konstruerande och aggressiv karaktär än mästarens egen lära.

Gifvetvis framkallade darwinismen lifliga motsägelser, icke minst från teologiskt håll på grund af att man i den såg ett angrepp på den bibliska skapelsehistorien. Å andra sidan väckte den en stundom något okritisk anslutning inom fritänkeriets led och har särskildt utnyttjats af materialistiske filosofer, som däri ansett sig ha funnit bekräftelse på sina satser, under det att man äfven häfdat darwinismens förenlighet med en rent idealistisk filosofi och sökt för denna tillämpa dess antaganden (såsom hos oss G. Björklund).

Själfva utvecklingsläran utgör alltjämt grundvalen för all modern biologisk forskning, men de mera speciella af Darwin och hans närmaste efterföljare framställda förklaringsgrunderna för denna lära ha kritiserats; descendensteorien har för öfrigt icke stått stilla utan utvecklats, modifierats och fullkomnats. Olika riktningar hafva gjorts gällande inom dess ram. Vissa forskare hafva lagt hufvudvikten vid »det naturliga urvalet», andra åter vid omgifningens och de yttre faktorernas inflytande på artbildningen. Hos oss fästes en större allmänhets uppmärksamhet vid darwinismen 1864 i Svensk Månadsskrift. I Framtiden ägnade botanikern N. J. Andersson år 1869 läran en sympatisk redogörelse och betecknade denna teori såsom den brygga, hvarpå forskningen säkrare än annars kunde framgå till sanningen, under det att zoologen August Quennerstedt i en framställning af lärans hufvuddrag i Svensk Tidskrift 1871 närmast ställde sig afvisande. Darwins verk om arternas uppkomst och om människans härledning och könsurvalet öfversattes i början af 1870-talet och voro då föremål för mycken uppmärksamhet. Descendensteorien har senare omfattats af alla mera betydande svenske biologer. När år 1885 genom allfolklig subskription en ärestod restes öfver Darwin kommo anmärkningsvärdt nog Sveriges bidrag närmast Storbritaniens i antal.

Digitized by Google

Af öfriga viktiga undersökningar inom naturvetenskapernas område blef särskildt den omkring 1860 genomförda spektralanalysen af betydelse, då den innebar en ny väg för insikten om andra världar. Inom medicinen ledde den i Frankrike tillämpade fysikaliska och mikroskopiska metoden till i hög grad framgångsrika resultat; så ock den af engelsmannen Lister uppfunna antiseptiska metoden. Tysken Virchows cellularpatologi ingrep i tidens medicinska utveckling; och en ny revolution vållade mot seklets slut den nya bakteriologien, grundad på upptäckter och forskningar af Pasteur, Roux, von Koch, Behring, Ehrlich och andre.

* * *

Tysk filosofi, historie- och litteraturforskning.

Naturvetenskaperna och de tekniska rönens väldiga framsteg medverkade, som redan antydt, till en omdaning af de filosofiska åskådningarna, hvilka under årtiondena efter seklets midt mångenstädes fingo en alltmera afgjord materialistisk karaktär. Den s. k. mekaniska världsteorien indrog människan i raden af vetenskapligt förklarliga organismer.

I Tyskland, där under seklets förra hälft den idealistiska filosofien haft sina målsmän i Fichte, Schelling och Hegel, inträdde nu ett afgjordt bakslag. Efter en betydande positivistisk tänkare af ateistisk hållning som Ludwig Feuerbach kommo mindre djupsinniga andar och lyckades genom en lättfattlig vulgärfilosofi, som upprepade kända 1700-talsteorier, vinna talrika anhängare åt en materialistisk åskådning som man ansåg bekräftad af tidens nya naturvetenskapliga rön. Det var två synnerligen framstående naturforskare, den berömde holländsk-tysk-italienske fysiologen Jakob Moleschott (f. 1822, † 1893) och den tyske anatomen Karl Vogt (f. 1817, † 1895) som omkring 1850 utvecklade teorier om själen såsom endast produkt af materiella faktorer, men den egentlige populäre utnyttjaren af de materialistiska lärorna var Ludwig Büchner (f. 1824, † 1899) författaren af det alltifrån 1855 i talrika upplagor utkomna »empiriskt filosofiska» arbetet »Kraft und Stoff», hvilket spriddes i olika land och med sin till slagord vordna grundsats »keine Kraft ohne Stoff, kein Stoff ohne Kraft» blef en populärfilosofisk kodex i vida kretsar.

Äfven hos oss väckte den uppmärksamhet. Betecknande är att den unge Viktor Rydberg nästan omedelbart efter det arbetet sett dagen i Tyskland riktade en satir mot Büchner i en för öfrigt aldrig fullbordad novell. Sedan en svensk öfversättning af Büchners verk 1869 utkommit, ägnade Pontus Wikner däråt en grundlig

Digitized by Google

vederläggning, följande dess framställning stycke för stycke. En svensk målsman för den materialistiska filosofien var den förut som poet omtalade botanikern Nils Lilja, som 1858 utgaf ett arbete »Människan», hvilket vann stor spridning.

Den teistiska och idealistiska riktningen inom filosofien hade f. ö. flere målsmän i Tyskland, bland dem särskildt att nämna Immanuel Hermann Fichte (den store Fichtes son, som påverkat den unge Viktor Rydberg), men de voro knappast tillräckligt starkt rustade att med framgång upptaga striden mot den starka motströmningen. Icke gagnades häller den idealistiska sidans sak genom förföljelse mot materialismens förkunnare, hvilka afsattes från sina lärareplatser, eller genom sådana kränkande beskyllningar som Carrières, att hufvudets materialism droge med sig eller inneslöte hjärtats. Theobald Ziegler har häremot träffande framhållit, att »hjärtats materialister» funnits i alla tider och bland alla partier och att de pläga ansluta sig till den världsåskådning som är den säkraste och den på höjderna bäst tålda samt bruka vara teoretiskt och vanligen äfven kyrkligt mycket korrekta, teori och praxis täcka hvarandra nämligen här lika litet som eljes. Ty i fråga om de teoretiska materialisterna sanna sig ofta idealisten Viktor Rydbergs verser:

»Han är i den som ej hans tro anammar
Men i hvars hjärta sanningskärlek flammar.»*

Ett märkligt understöd erhöll i viss mån den materialistiska världsåskådningen af den hegelianske teologen och stridsmannen från 1830-talet D. F. Strauss, som ånyo uppväckte en storm i sitt hemland genom sin i början af 1870-talet utgifna mycket omstridda skrift »Der alte und der neue Glaube», där han uttalade den öfvertygelsen att med Robert Mayers lag om kraftens bestånd och med Darwins lära om arternas ursprung naturens gåta vore löst och särskildt genom den senare »undret» utdrifvet. Men han sökte åt den materialistiska världsåsikten vindicera ett etiskt innehåll och med densamma förena antagandet af frihet och självbestämmelse. Faktiskt vacklade Strauss och man finner i hans bok också det uttalandet att motsatsen mellan materialism och idealism egentligen vore endast en ordstrid.

* Senare har en annan svensk idealist Nathan Söderblom i ett föredrag, »Tro, Gudstro», erkänt det obestridliga faktum att sjutton- och adertonhundratalets materialister icke sällan förenade sin förnekelse af Gud, ande och frihet med den mest idealistiska tro på och sträfvan för släktets fromma, med en »lifvets och sinnelagets heroiska idealism», under det att däremot »sinnets materialism» kan vara till finnandes hos idealismens bekännare.

Digitized by Google

Under en tid, då hegelianismen lupit ut i sanden och dess anhängare slagit in på nya vägar, då materialismen bredde sig vida omkring och å andra sidan vidskepelsen i form af borddans och andeframkallelser utgjorde omtyckta andliga sällskapslekar, började i djupare anlagda kretsar Schopenhauers filosofi efter »40-årig inkubationstid» komma till sin rätt och med sin viljelära och sin djupa pessimism fånga sinnena. Han påverkade ock många andar, ej minst den nya tidens store musikaliske tänkare, diktare och drömmare Richard Wagner. En efterföljare, som gentemot materialismen sökte utveckla en ny pessimistiskt färgad lära, fann Schopenhauer i Eduard von Hartmann (f. 1842, † 1906), som redan vid 23 års ålder började författa sitt stora filosofiska hufvudverk »Philosophie des Unbewussten» hvilket utkom 1869 och genast väckte en oerhörd uppmärksamhet och gjorde författaren till en af tidens mest läste filosofer. Hartmann, som vill slå en brygga mellan den logiskt sig utvecklande idén och den blinda allviljan, mellan Hegel och Schopenhauer, söker tillgodogöra sig naturvetenskapens fakta och ur dem utdraga filosofiska resultat. Han underkastar människolifvets alla förhållanden en analys och finner vid summering af resultaten olust och olycka öfverväga, men trots tillvarons eländighet manar han till deltagande i kulturutvecklingen som trots någon optimist, ty endast denna kan föra till slutmålet. Hartmanns filosofi, som efter en meteorlik bana snart sköts åt sidan, uppmärksammades mycket här i Sverige (bl. a. förekommo redogörelser och kritiker af finnen Bolin i Svensk Tidskrift, af Leander, Wägner och Rydberg) och ur den krets som vid 1870-talets midt samlades kring Strindberg utgick öfversättningen af »Verldsprocessens väsen eller Det omedvetnas filosofi» (1877—78).

Den Hartmannska läran och den rörelse den åstadkom, utgjorde endast en episod i tysk filosofi, där i öfrigt dogmatiker å olika sidor, materialistiske dilettanter och teistiske doktrinärer skiftade hugg. De mera betydande lärjungarne ur Hegels skola ägnade sig mest åt filosofiens historia, såsom fallet var med Erdmann och Kuno Fischer, eller skapade såsom den geniale Friedrich Theodor Vischer (f. 1807, † 1887), en »Aesthetik oder Wissenschaft des Schönen» (1846—57), hvars panteistiska system med dess förklaring af det sköna ur idén eller ur idéns och formens förening visserligen fallit för kritiken och f. ö. redan af upphofsmannen själf mot slutet af hans lif betecknades såsom föråldradt, men som genom sin skarpsinniga utveckling af de ästetiska grundbegreppen och sina fina detaljundersökningar — de berömda ut-

Digitized by Google

Hippolyte Taine.
Efter tafla af Léon Bonnat.

Georg Brandes.
Efter fotografi.

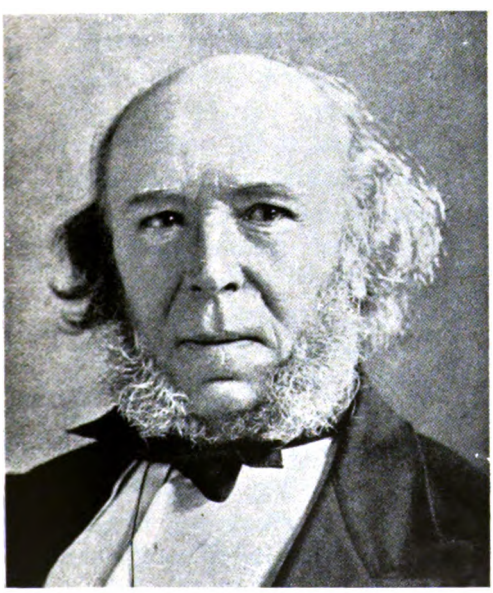

Herbert Spencer.
Efter fotografi.

Friedrich Nietzsche.
Efter fotografi.

Digitized by Google

Digitized by Google

läggningarna till paragraferna, som bygga på rikt litteraturhistoriskt och konsthistoriskt vetande — i allt fall tillhöra det intressantaste som under denna tid skrefs i skönhetslära. De rymma stycken af frisk, fyllig analys, skarpsinniga och finkänsliga anmärkningar om det sköna i natur, litteratur och konst, som äga värde äfven sedan själfva systemet fallit i spillror. Det väldiga arbetet beaktades och tillämpades i Sverige under 1860—70-talen, låt vara med reservation för panteismen. Redogörelsen för Vischers ästetik intog en väsentlig del af Ljunggrens framställning af de ästetiska systemen (1860) och utgjorde bakgrunden för Dietrichsons populära skildring af »Det skönas värld» (1873).

Ur Herbarts skola utgick en formalästetik (Zimmermann), som tillgodogjordes i Sverige bredvid Vischers innehållsästetik.

Inflytandet från Schopenhauer gaf sig uttryck i den signal »tillbaka till Kant», som kännetecknar vissa företeelser inom nyare tysk filosofi. Att märka är här den utmärkte skildraren af materialismens historia (1866), Friedrich Albert Lange, som erkänner materialismens rätt inom naturvetenskaperna, men hänvisar den inom dess gränser. Vidare de båda naturvetenskapligt skolade idealistiske tänkarne på realistisk grund Hermann Lotze, en efterföljare af Leibniz, och Gustav Theodor Fechner, som gifvit uppslag till en experimentell fysiologi och en experimentell ästetik, hvilken beaktats af Viktor Rydberg i »Det sköna och dess lagar».

På historieforskningens område framträdde häfdatecknare, som i motsats till den strängt objektive Ranke slogo in på kritik af de historiska idéerna. Den ur Rankes skola utgångne Heinrich von Sybel (f. 1817, † 1895) förenar den nationella liberalismens tankar med krafvet på en stark stat och beaktar i sin skildring af franska revolutionstiden särskildt de sociala följderna. En historisk konstnär var den romerska historiens skildrare, den såsom klassisk filolog och rättshistoriker berömde Theodor Mommsen (f. 1817, † 1903), hvars mästerliga, starkt personliga karaktärsteckningar af Roms stormän — exempelvis af Caesar — tillhöra det mest glänsande i tysk prosa. En subjektiv, i hög grad temperamentsfull historiker var Heinrich von Treitschke (f. 1834, † 1896), som ehuru född sachsare af böhmisk börd blef den preussiska patriotismens främste tolk i sin »Deutsche Geschichte im 19:ten Jahrhundert», där han med utomordentlig kraft, men ock med uppenbar ensidighet skildrat Tysklands utveckling till 1848 ur synpunkten af det ideal, hvartill enligt hans åsikt allt bort tendera: den preussiskt hohenzollerska hegemonien. Ursprungligen nationalliberal individualist, gaf han efter utträdet ur partiet i sin historia uttryck åt en afgjord kon-

Digitized by Google

servativ afvoghet mot liberalismen och åt antisemitism; den store historieforskaren lämnade ej sällan ordet åt agitatorn. Högst står han i de kulturhistoriska delarne af arbetet. Treitschke har, enligt Fueter, öfvat mindre inflytande än man antagit på senare tysk historieskrifning, som delvis gripit tillbaka till Ranke och f. ö. sysslat med ekonomiska problem. Desto starkare har han påverkat den nationalistiskt konservativa prässen.

Inom litteraturhistorien vann Julian Schmidt (f. 1818, † 1886) på sin tid en rätt stor, något lättköpt popularitet; han angrep romantiken och hyllade den nya borgerliga realismen. Han öfvade på sin tid ett visst inflytande i Sverige, där B. E. Malmström i mångt och mycket stödde sig på hans framställning i sin afvoga skildring af nyromantiken.

Af mera vidtgående och varaktig betydelse var Tysklands ypperste litteraturhistoriker Hermann Hettner (f. 1821, † 1882). Han var utgången ur den Hegelska skolans vänster. En varm beundrare af Feuerbach, offentliggjorde han redan 1845 en skrift mot den spekulativa ästetiken såsom varande af ringa betydelse för litteratur- och konsthistoria och ännu på 1870-talet kännetecknade han i samtal med Brandes denna katederästetik från Hegel och Vischer till Zimmermann och Lotze som »Kategoriengerassel». Hans mest betydande, verkligt klassiska verk är »Litteraturgeschichte des 18:ten Jahrhunderts», som skildrar den litterära utvecklingsgången i de ledande kulturlanden alltifrån den engelska restaurationen 1660 genom upplysningstidehvarfvet och t. o. m. den Goetheska klassicismen i en af vidsynt humanitet präglad framställning, fri från ästetiska såväl som filosofiska subtiliteter och skolfördomar. Hettner ådagalägger utprägladt sinne för de litterära verkens beroende af tidsinflytandena utan att därför ringakta de särskilda individernas betydelse. Det stora arbetet har visat sig lifskraftigare än andra som vid utgifvandet väckt mera buller, och har ännu på sista tiden utkommit i nybearbetade upplagor. Äfven i vårt land har det haft stor betydelse för universitetsstudierna, särskildt inom kretsen af Karl Rupert Nybloms lärjungar. Delar af Hettners verk hafva utkommit i svensk öfversättning i Sverige och Finland.

Andre tyske kulturhistoriker af betydelse voro Karl Hillebrand (f. 1829, † 1884), en essayförfattare af rang, den liffulle tecknaren af Frankrikes historia 1830—48, hvilken länge vistades i detta land; Jakob Burckhardt, (f. 1818, † 1897), skildraren af renässanskulturen i Italien, ett grundläggande verk för uppfattningen af detta tidsskedes historiska, statsliga och konstnärliga betydelse, Ferdinand Gregorovius (f. 1821, † 1891), som bl. a. i ett omfat-

Digitized by Google

tande verk skildrat Roms historia i medeltiden, samt Herman Grimm (f. 1820, † 1901), en finkänslig litteratur- och konstessayist, som bl. a. verkat för Goethestudiet och bevarande af traditionerna från Weimar.

Den senare tyska litteraturforskningen har allt mera gått i filologiens tjänst och gärna delat sig efter olika språk, därvid historiska och ästetiska synpunkter samt de jämförande dragen skjutits åt sidan under det man lagt mycken vikt vid det tekniska och stilistiska. Denna riktnings hufvudman var den högt uppburne germanisten Wilhelm Scherer (f. 1841, † 1886). Gensagor mot dess ensidighet ha på sistone gjort sig hörda i Tyskland.

Fransk filosofi och litteraturforskning.

I de västeuropeiska stora kulturlanden fortgick tänkandet i de af den snillrike positivisten Comte inslagna spåren. Comte själf hade ju visserligen mot slutet förirrat sig i besynnerliga kvasireligiösa ceremonifunderingar med afgudande af det »stora väsendet» (mänskligheten) och af berömda personligheters minnen, men flere hans efterföljare, att särskildt nämna språkforskaren Littré, teologen och kulturhistorikern Renan och litteraturhistorikern Taine, gåfvo hans tankar ny växt.

Ernest Renan (f. 1823, † 1892) blef världsberömd genom sin 1863 utgifna skrift om *Jesu lif*. I motsats till Strauss' tre årtionden äldre arbete är den icke en kritiskt negativ bok för teologer utan en mera positiv lifsskildring för vidare kretsar, i hvilken Renan af legendernas spillror sökt sammanfoga en psykologisk karaktäristik af den jordiske Jesus, skildrande honom i samband med det land där han lefde. Såväl i denna skrift som i Renans senare vetenskapligt mera betydande arbeten om kristendomens ursprung och om judafolkets historia m. fl. uppenbarar sig en blandning af vetenskapsman — historiker, språkforskare och tänkare — och konstnär. Han är en ironisk, stundom en smula sentimental tviflare, hvars hufvuddrag är en mild humanitet, och hans inflytande är alltjämt lefvande i Frankrike, mer kanske än någon annan hans samtidas. Renans Jesu lif, som genast utkom i tvänne olika svenska öfversättningar, den ena granskad och försedd med inledning af Nils Ignell, väckte äfven här mycken uppmärksamhet; bemöttes bl. a. af A. F. Beckman, liksom flere utländska motskrifter tolkades till svenskan.

Hippolyte Taine (f. 1828, † 1893) är den andre betydande franske kulturhistoriker som utgått ur positivismens krets, ehuru han äfven gått i skola hos tyske och engelske tänkare. Han reagerar som filosof mot det spiritualistiska tänkandet och mot all metafysik, men har haft sin största betydelse såsom litteraturhisto-

Digitized by Google

riker och litteraturkritiker, härutinnan Sainte-Beuves främste efterföljare och i vissa afseenden motsats; han söker på dessa områden tillämpa en naturvetenskaplig metod, som han särskildt med stor glans använder i sitt hufvudverk om den engelska litteraturens historia samt i litterära monografier och i flere konsthistoriska arbeten. Taine utgår ifrån att en människas förmögenheter lika väl som plantans organer bero af hvarandra och han vill hos hvarje konstnärlig personlighet finna en herrskande förmåga som framalstrar allt hvad han ger. Taine går vidare. Den herrskande förmågan härledes ur tre allmänna orsaker: racen eller folkegendomligheten, milieun och tidsmomentet. Dessa blifva, har det sagts, nära nog mytiska personligheter som styra de litterära ödena och skänka sin prägel åt konstnärsindividualiteten.

Konstverken och litteraturföreteelserna förklaras ur hela kulturtillståndet, konstnärens eget väsen ur omgifningen. Geniet blir en resumé som i sig omedvetet sammanfattar och ger uttryck åt det i tidsskedet spridda. Konstnären eller diktaren representerar med andra ord sin tidsålders herrskande egenskap, sitt folks herrskande förmåga. Litteraturhistorikerns eller konsthistorikerns uppgift blir då att ur de litterära och konstnärliga företeelserna utlösa individens, nationens, epokens andliga struktur, att ur mängden af fakta utfinna en enkel formel.

Taine drifver nu med mycken skärpa men ock med ensidighet sin kritiska metod, där han fysiologiskt söker förklara allt andligt ur yttre orsaker. Han tar för ringa hänsyn till det individuella och är, som hans betydande lärjunge och uttolkare Brandes anmärkt, allt för benägen att förneka den stora människans ursprungliga kraft och tillskrifva omgifningens inflytande allt för mycket. Faguet anmärker att hans metod snarare lär oss känna den store mannens grannar och den likhet han äger med dem än honom själf och det hvaruti han skiljer sig från dem.

Hvad nu än må anmärkas mot metoden, så har Taine i allt fall i utförandet visat sig större än i teorien, han är en lysande skildrare, hvars framställning bäres af sanningskärlek och skönhetsträngtan och ett utomordentligt konstnärskap. Han kastar en rik och praktfull belysning öfver de tidsperioder eller författare och konstnärer han behandlar.

Efter kriget uppgaf Taine sin afsikt att lämna en skildring af tysk litteratur motsvarande den engelska litteraturhistorien för att i stället ägna sig åt en historisk framställning af den stora revolutionens förutsättningar i »Origines de la France contemporaine», där han, upptagande Tocquevilles ofullbordade uppgift, med djup

Digitized by Google

pessimism skildrade den gamla regimens sammanfallande och det nya Frankrikes skapande och med stor ensidighet häfdade teorien om folket såsom en stor bestie och demokratien såsom ordningens upplöserska. Minnena från kommunens dagar spelade härvidlag in. Äfven här finnas mästerliga skildringar framför allt af l'ancien régime, af upplysningstidens män och af den honom förhatlige Napoleon.

Taines utomordentliga sätt att behandla litterära och konstnärliga företeelser öfvade ett mäktigt inflytande på hans yngre samtida i Frankrike och äfven på kritiken här i Norden alltifrån Georg Brandes, som, ursprungligen utbildad i den efterhegelska ästetikens skola, i sin doktorsafhandling ägnade honom en betydande undersökning, till Oskar Levertin, ehuru man visserligen icke varit blind för ensidigheterna i hans metod.

Men den äldre kritikens sätt att döma en litteraturföreteelse på grund af dess öfverensstämmelse med vissa paragrafer i en ästetisk kodex eller vissa ästetiska dogmer, som ännu hade kurs hos oss på 1870-talet, fick vika; man sökte i stället förklara verkets tillkomst ur författarens psykologi, ur lefnadsförhållanden, tidslynne och andra förutsättningar. Den kritik, som sålunda ersatte den doktrinärt ästetiska, hade vissa beröringspunkter med de Thorildska krafven om att döma allt efter sin art.

Bland franske litteraturforskarne äro vidare att nämna Taines vän, den store romanske filologen Gaston Paris, som varit lärare för så många nordiske romanister, utmärkt forskare på medeltidslitteraturens område; Émile Faguet, i mycket motståndare af den Taineska metoden, en litterär biograf, som gifvit mästerliga förstående specialanalyser af franske författare efter renässansen, samt de impressionistiske och individualistiske litteraturkritikerna Jules Lemaitre och den af Renan påverkade Anatole France, som häfda omöjligheten af en opersonlig kritik.

En annan ståndpunkt intager Ferdinand Brunetière (f. 1849, † 1906) en fiende till all personlig »intryckskritik», anhängare af de fasta åsikternas välde så i litteratur som i stat och kyrka, hvilken ställde sig motvillig mot den subjektiva poesien, »la littérature personnelle» och i Frankrikes 1600-talslitteratur såg förverkligadt sitt ideal: auktoritetens, hvaremot han var upplysningstiden och dess män gramse.

Han är tillika en svuren motståndare till teorien l'art pour l'art och gör gällande sin ringaktning för hvarje verk som icke i sina yttersta följder är i stånd att höja sinnet eller stärka hjärtat. Han hyllar »l'art pour la vie». Såsom litteraturhistoriker är han angelägen att betona sammanhanget emellan de litterära företeelserna;

Digitized by Google

anhängare af Darwins och Spencers teorier betraktar han de litterära genrerna såsom släkten i litteraturens rike, utvecklande sig såsom växt- eller djurarter i naturen; i »L'évolution des genres dans l'histoire de la littérature», söker han intvinga de litterära fakta i en biologisk regel: »les genres se fatiguent, ils s'épuisent, se méconnaissent, meurent».

Engelsk filosofisk och historisk forskning.

I det föregående har omtalats hurusom den positivistiska läran i England funnit en apostel i Benthams och den äldre Mills efterföljare, den storstilade frihetsvännen John Stuart Mill, en tänkare som blef utilitarismens förnyare. Ifrån att under 1840-talet hafva utgifvit verk i logik och nationalekonomi ägnade han sig senare åt samhällsläran och häfdade i en helt igenom altruistisk riktning sina teorier om den enskildes lycka såsom resultat af det helas lycka så att enhvar borde af eget intresse arbeta på nästans väl. I skrifterna om friheten (1859) och om det representativa styrelsesättet (1861) utvecklar han sina åskådningar om frihetens skyddande ej blott mot enskildes och klassers despoti utan ock mot flertalets och ser bl. a. lösningen i en förening af demokrati och byråkrati genom sakkunnignämnder, liksom han vill skydda mindretalet medelst proportionella val. Hans skrift »Om kvinnans underordnade ställning» (1869) utgjorde ett viktigt inlägg i kvinnofrigörelsen.

Jämte Mill har ock den andre betydande engelske tänkaren under detta skede Herbert Spencer (f. 1820, † 1903) spelat en viktig roll äfven hos oss och detta såväl på psykologiens som etikens och framför allt sociologiens fält.

Spencer, som redan innan Darwins berömda arbete utkommit, planlagt en systematisk framställning, som skulle påvisa utvecklingsbegreppets betydelse på olika områden, fullföljde denna afsikt i sina under en lång lefnad utgifna undersökningar, inledda med »first principles» och fortsatta med grunderna för biologien, psykologien, sociologien och etiken som sammanfattade utgöra ett helt »system af syntetisk filosofi» ur naturvetenskapliga utgångspunkter; därjämte har han utgifvit strödda skrifter på uppfostringsväsendets och andra områden. I förhållande till det absoluta är Spencer agnostiker, i det han anser att religion och filosofi kunna mötas i den öfvertygelsen att tillvarons innersta väsende är oss okändt, hvaremot vi kunna hafva en vetenskaplig åsikt om det sätt hvarpå det ådagalägges i erfarenhetens värld. I evolution och dissolution ser han grundformerna för all verklighet. Från den äldre empirismen skiljer han sig genom att intaga en mera intellektualistisk ståndpunkt, då han medger att något aprioriskt finnes som ej kan

Digitized by Google

utletas ur individens egen erfarenhet men är ett arf från äldre släkten. I pedagogiken förordar han studiet af sådana ämnen som äro af nytta för lifvet. I etiken söker han sammansmälta utilitarismen med evolutionsteorien; handlingens mål bör ej vara den omedelbara nyttan utan nyttan för mänskligheten i det hela; den ursprungliga egoismen har under utvecklingens gång trängts undan af altruism, först i omsorg för de hjälplösa, sedan i högre former; en sådan ändring kan väntas i den mänskliga naturen att den enskilde söker sin lycka utan att hämmande ingripa i en annans självständiga utveckling. Hvad som nu karaktäriserar undantagen kan antagas i ett »tredje rike» komma att kännetecknа alla. I statsmakten ser Spencer ett nödvändigt ondt för de enskildes skydd. Målet är individens självständighet ända till allas fullständiga självstyrelse; härutinnan går hans åskådning stick i stäf mot socialismen.

En del af Spencers lärda och originella arbeten öfversattes till svenska af Pfeiff, Flodström, Feilitzen (»Robinson»). Öfverraskande nog ägnade en representant för den Boströmska skolan, Sahlin, en inledning åt ett af dessa arbeten. Eljes observerade Boströmianismen föga utomtyska filosofem. Spencers filosofi öfvade ett icke ringa inflytande på den bildade opinionen i Norden under 1880—90-talen och vissa hans åskådningar satte märke i den nordiska skönlitteraturen, exempelvis hos Björnson och svenska 80-talister. Hans åskådning har hos oss kritiserats bl. a. af Norström.

En mera omstridd engelsk forskare som med mycken ifver sökte öfverföra naturvetenskapens induktiva metod på historien var Henry Thomas Buckle (f. 1821, † 1862), en förmögen köpmansson, som uppmuntrad bl. a. af Hallam utbytt kontorspulpeten mot studierummet och kastat sig på historiska studier. Han vann ett något tvifvelaktigt världsrykte genom inledningen till en »Engelska civilisationens historia» (1857—1861), från hvars fortsättande han tidigt bortrycktes. Arbetet är byggdt på en kolossal, men ock okritisk beläsenhet. Han ställer som sitt mål att påvisa de allmänna lagar, som enligt hans mening herrska i historien, under det han föraktligt blickar ned på det »lösa samlandet af fakta». Buckle ser folkandens historia såsom resultat af en oöfvervinnelig naturnödvändighet, under inflytande af klimat, lifsmedel, allmänna natur förhållanden utan frihetsmoment eller ingripande af individen och han styrker detta särskildt genom anförande af statistiska siffror, som visa »nödvändighetslagar». Enligt Buckle beror hvarje folks lycka på den framgång hvarmed det uppdagar lagarne för de timliga företeelserna och det omfång, hvari dessa lagar spåras

Digitized by Google

bland massorna; detta främjas af tviflets anda, som riktar sig mot fördomarne; detta tvifvel är den drifvande kraften; hufvudvikten ligger på att utreda förnuftsgärningarna, under det Buckle förnekar att människosläktets framsteg i något afseende beror af sedlighetens tillväxt; allt beror på intelligensen, i synnerhet på kännedomen om naturen och dess lagar; det stora hindret för mänsklighetens civilisation är hvad han kallar den »skyddsande» som vill bevara det föråldrade och som kan finnas dels hos regeringarna, dels hos kyrkan, särskildt den sistnämnda, som alltid velat hålla folken i okunnighet, prästridit dem och hämmat alla framsteg. I andra delen söker han ur historiska fakta bekräftelse för sina postulat och dröjer särskildt vid Spanien och Skottland såsom tvänne länder jämnställda i bigotteri och vidskepelse på grund af prästerskapets olyckliga inflytelser. Sitt hat mot prästerskapet öfverför han på religionen och förklarar att Nya testamentet icke innehållit någon grundsats som ej förut uttalats; några de vackraste ställena äro citat från hedniske författare. Äfven mot kriget och »krigarkasten» uttalar han sig kraftigt; i England uppfostras begåfvade söner för borgerliga yrken, endast odågor och medelmåttor skickas ut i hären eller gömmas i kyrkan. För litteraturen hyser han ringa aktning i jämförelse med de exakta vetenskaperna. Buckle utvecklar dessa sina radikala teorier med stor ensidighet men med sällsynt kraft, entusiasm, öfvertygelse och en glänsande vältalighet, hvilket allt skaffade hans skrifter beundrande läsare i skilda land, ehuru de egentliga historiska fackmännen ställde sig rätt afvisande. Till tyska öfversattes hans verk af den radikale hegelianen Arnold Ruge, som förklarade att här kunde man lära ökad aktning för den verkliga historien i motsats till den dittills skrifna falska. En annan radikal tysk litteraturhistoriker Johannes Scherr (hvars allmänna litteraturhistoria den tiden f. ö. mycket lästes här i Sverige) förklarade Buckle vara »en af de kunskapsrikaste människor som någonsin lefvat och den friaste människa som på länge andats i England». Å andra sidan betecknade en man som Tocqueville boken såsom »illiberal».

I Sverige utkom arbetet 1871—72 i öfversättning af O. W. Ålund och utropades å vissa håll såsom något oförlikneligt af historiskt och filosofiskt djupsinne. Den engelskt skolade Bergstedt intog i ett par uppsatser i Samtiden en medlande ståndpunkt. Han ville gärna erkänna att »Buckles undersökning gifvit en oskattbar ansats åt forskningen», och att hans verk vore »ett af tidens stora andliga förvärf», men påvisade tillika ensidigheterna och de äfventyrliga påståendena i hans verk.

Digitized by Google

En våldsamt nedsättande kritik riktade däremot Hans Forssell mot Buckles verk i två längre afhandlingar införda i Svensk Tidskrift. Han erkände visserligen Buckles stora beläsenhet och receptivitet men frånkände honom all djupare historisk forskning och ställde honom såsom tänkare vid sidan icke af Darwin utan snarare af Büchner, särskildt med skärpa klandrande bristen på reda och logik i hans djärfva påståenden.

Buckles verk spelade emellertid ingen ringa roll vid danande af den radikala åskådningen hos en del af 1870-talets »unga Sverige». Särskildt bör man lägga märke till Strindbergs eldiga skildring af hvilket intryck Buckle, »som icke var presenterad i Upsala», gjorde på honom, då han kom tillbaka från universitetet till hufvudstaden och boken sattes i hans hand. Bekantskapen med Buckle var som »en propylé till hans medvetna lif». »Detta var den nakna klara sanningen. Så här skulle det vara och så var det. — — — Tviflet är vishetens begynnelse, tviflet är undersökning och tviflet endast har fört anden framåt. — — — Så fick han vapen mot de gamla böckerna och mot de under skyddsandan slafvande skolorna och universiteten. — — — Det var sålunda Upsala som haft orätt och han som haft rätt.» Strindberg säger att han »blef lugn när han fått veta att allt det galna som fanns i världen var galet af lagbundenhet, men han blef rasande galen när han kommit underfund med att det var på tok med samhällsskick, religion, moral». I denna stämning skref han ett drama för att skildra sin strid och sina tvifvel. Stycket »kom till under ändlösa diskussioner med anledning af Buckle». Detta stycke var första formningen af Mäster Olof. Men äfven i Strindbergs senare produktion — Röda Rummet, Svenska folket, Det nya riket — torde man återfinna Bucklelärjungen vid sidan af Hartmannspessimisten. Äfven när han senare förkunnar helt andra teorier tycker man sig förnimma något af den Buckleska förenklingsmetoden i konstruerandet af lagar på ofta nog lösliga fakta.

Äfven målsmän för andra riktningar gjorde sig hörda inom engelskt språkområde. Utom Carlyle, hvars inflytande alltjämt var stort i hans hemland, är att erinra om hans vän John Ruskin (1819—1900), konstskriftställare och nationalekonom, en idealist som ofta i snillrika paradoxer häfdade sin uppfattning om betydelsen af en innerlig, själfull konst och om konstens tillämpning i det praktiska lifvet: befrielse från maskinslafveri, handtverkets präglande af individuell konst.

Nämnas må ock några amerikanske författare af filosofiskt religiös läggning som vid denna tid mycket beaktades i Europa. Den ene

Digitized by Google

var Ralph Waldo Emerson (1803—1882), den främste representanten för den af europeiska kulturströmningar, bl. a. Carlyle påverkade amerikanska transcendentalism som gjorde förnuftet gällande som högsta auktoritet både i religiösa och sociala frågor och som särskildt verkade i filantropisk riktning, så för slafveriets upphäfvande. Emerson är en varmhjärtad optimist, som med styrka betonar personlighetens rätt till fri utveckling och hvars i energisk stil framlagda uppsatser väckte mycken sympati å ömse sidor af Atlanten. Hans »Representanter för mänskligheten» och andra alster utkommo i svensk tolkning och hans tänkarepersonlighet blef föremål för essayer. Ännu helt nyligen ha verk af honom utgifvits på svenska.

Den andre var den unitariske predikanten och frihetsvännen, den af tysk nyrationalism påverkade Theodore Parker (1810—1860), hvars religiösa föredrag funno talrika vänner och läsare i svenska bildade kretsar, där man trängtade efter en af dogmer obunden religiös förkunnelse och såg i Parker en ny reformator.

Nietzsche. Mot sekelslutet gör sig i Europa en individualistisk tänkare eller kanske rättare en filosofisk diktare gällande, hvars fragmentariskt utkastade teorier utgöra det stora motsägelsetecknet mot den traditionella optimismen med dess »masskultur» och altruism, mot socialism och utilitarism men också mot kristendomens medkänsla med »de svaga och betryckta». Det var intelligensaristokratiens, öfvermänniskoteoriens snillrike målsman, den tidigt brutne Friedrich Nietzsche (f. 1844, † 1900), hvars tidigaste arbeten tillhöra 1870-talet men som först började slå igenom såsom en af de andlige förarne i Europa mot slutet af 1880-talet, just då han själf, den nästan brutale målsmannen för det starka, sunda och mäktiga, för »hälsan» i motsats till allt sjukligt och svagt, drabbades af en obotlig sinnessjukdom och nödgades tillbringa återstoden af sitt lif i dådlös overksamhet. Nietzsche, som vid helt unga år blef professor i klassisk filologi i Basel, stod ursprungligen under inflytande af Schopenhauer och af den af honom påverkade store romantiskt pessimistiske tonsättaren Richard Wagner, till hvilken han kom i ett nära vänskapsförhållande. I Wagnersk anda är hans filosofiska förstlingsskrift »Die Geburt der Tragödie» hållen. Det är här han häfdar en enhetlig ästetisk lifsåskådning, om världen såsom skapad för konstens skull såsom dröm eller dikt af en gud som söker tröst för egna lidanden, och i sin uppfattning af den antika konsten vid sidan af det apolliniska draget, det fasta plastiskt klara, betonar såsom ett hufvudmoment den dionysiska konstdriften, musikens ande, en dunkel, dyster, pessimistisk bakgrund för den ljusa apolli-

Digitized by Google

nismen. Så småningom skilde sig Nietzsche från Wagner, hvars senare verksamhet med dess »nedfallande för korset» misshagade honom, och efter ett kort positivistiskt genomgångsskede, därvid äfven Darwins lära påverkade honom och lät honom »omvärdera alla värden» särskildt i fråga om moral och kristendom, utvecklade han under sin sista verksamhetstid — innan år 1890 vansinnet sprängde hans ande — läran om öfvermänniskan, företrädesvis i sitt paradoxala verk »Also sprach Zarathustra» (1883—85), som lika mycket är en diktares som en tänkares skapelse och hvilket följdes af de båda arbetena »Jenseits von Gut und Böse» och »Zur Genealogie der Moral».

Nietzsche låter Zarathustra sia en ny lära om öfvermänniskan såsom en högre ras, hvartill människan skulle utveckla sig liksom hon själf utvecklats ur lägre former. Gentemot den gamla asketiska moralen, som han i likhet med upplysningstiden (och Buckle) anser vara prästernas och folkledarnes verk, häfdar han viljan till makt och lif som moralens rätta driffjäder och gör gällande en aristokratisk individualism. I motsats till den liberala altruismen och socialismen förnekar han arbetarvärldens kraf på förbättrad tillvaro och framhåller det berättigade i de mångas slafveri för de utvalde. Släktets uppgift är att skapa »adelsmänniskor» i st. f. pöbel; kraftnaturer som Cæsar Borgia och Napoleon skattar han högt och anser att de »allt för många» med orätt stämplat dem som förbrytare. Han gör sig döf för Schopenhauers medlidandeteori och utilitarismens lära om hänsyn till andras lycka. Ödmjukhet, lydnad, medlidande och andra kristliga dygder äro slafvarnes moral, för öfvermänniskorna gäller en annan. »God» är det samma som stark, sund. I ersättning för kärleksbudet predikar Zarathustra »var hård!», men väl att märka hård äfven mot dig själf. Han påyrkar sträng självbeherrskning, kamp mot all låghet och svaghet, bevarande af förnämhet i sinne och gärning.

Nietzsche hann icke afsluta sin utveckling eller finna den försoning med demokratismen, hvartåt i viss mån slutet af Zarathustra syftar.

Han fick icke heller under sin hälsotid upplefva den stora verkan hans tankediktning öfvade på det unga släktet. Det var egendomligt nog en nordbo — Georg Brandes — som för att begagna Nietzsches egna ord »upptäckte honom» och vid 1880-talets slut fäste vidare kretsars uppmärksamhet vid den »aristokratiske radikalen» — en benämning som Nietzsche gillade —, en stark och ovanlig individualitet som förtjänade studeras, dryftas, bekämpas och tillägnas. Ett af de tidigaste meningsskiftena om Nietzsches

Digitized by Google

åskådning fördes ock i den danska tidskriften Tilskueren 1889—90 mellan Brandes och Höffding.

Hade det dröjt länge innan Nietzsches egendomliga radikala öfvermänniskoteorier brutit igenom, så blef hans inflytande sedermera desto större hos det yngre släktet. Den harm, som väckts af massväldets öfvergrepp, af genomsnittsmänniskornas halfkultur, af allt schablonmässigt och enformigt i godtköpsbildningen, hade framkallat ett bakslag. Man längtade efter »den stora människan». Nietzsches betonande af de öfverdrifter, till hvilka läran om milieun och af den enskilde såsom endast en skapelse af omgifningen hade ledt i vetenskap som dikt, fann ock tacksam jordmån, liksom ock hans upphöjande af den lysande kraftmänniskan gentemot den gråa, jämnstrukna medelmåttan skaffade honom sympatier i vida kretsar. En af dem, som en tid kände sig dragne till Nietzsche, var Strindberg, hvars egen utveckling tenderat åt samma håll såsom bakslag mot åskådningar hvilka han förr hyllat. Genom Georg Brandes' föreläsningar hade han fått kännedom om hans verk, liksom Brandes å sin sida fäste Nietzsches uppmärksamhet vid Strindbergs Giftasnoveller, och under Nietzsches sista hälsoår stodo de i brefväxling. Strindbergs alstring influerades under någon tid från 1880-talets slut enligt hans egen utsago af Nietzsches teorier (t. ex. »Tschandala», »I hafsbandet»).*

Äfven andra betydande svenske författare hafva under 1890-talet rönt inflytande från den tyske tänkaren-skalden, hvars läror refererades af Ola Hansson i Ur Dagens Krönika 1890 och af Hellen Lindgren i Ord och Bild 1892.

Betecknande nog riktade Wirsén i sitt akademiska direktörstal 1898 ett våldsamt angrepp på Nietzsches lära och beklagade hans inflytande på dåtida svensk litteratur. Å andra sidan må erinras om att vissa drag i Nietzsches tänkarlynne — trots framhållandet af hans hänsynslösa nedtrampande af hvad som stod i vägen — funnit en förståendefull tolk i en tänkare af så religiös läggning som Vitalis Norström, hvilken känt sig mer besläktad med honom än med den exakta vetenskapens altruistiske doktrinärer.

Det bör beaktas, att Nietzsche ej blott fick allvarlige anhängare utan ock karrikatyrer bland en blaserad och pliktförgäten ungdom som i hans modefilosofi såg en bekväm lösen för befrielse från lagar och band, från en »slafmoral» som kunde gälla för pöbeln

* I maj 1888 skrifver Strindberg till Heidenstam (Svenska författareföreningens arkiv): »Köp dig en tysk modern filosof som heter Nietzsche om hvilken Georg Brandes hållit föreläsningar. Där står allt att läsa: Neka dig ej den njutningen, Nietzsche är skald också».

Digitized by Google

men ej passade dessa »öfvermänniskor» i duodesformat, hvilka »plockade vildfågelns granna fjädrar för att skyla sin egen torftighet», snarare Zarathustras apor än hans efterföljare (Norström).

Det är väl främst dessa eftersägare men äfven mästaren själf Rydberg åsyftar när han i »Lifslust och lifsleda» (1891) skildrar »pumpan» som betraktar sig, intelligensaristokraten, såsom slutresultat af världsutvecklingen, »världsträdets blomma», för hvars framfödande åkrarne blifvit gödda och slagfälten höljda med offer.

* * *

Fransk skönlitteratur.

Den i mera begränsad mening vittra litteraturen — diktningen på vers och prosa — företer under seklets senare hälft rätt skiftande faser. Rikta vi först blicken mot Frankrike, som nu åter i mycket blir det ledande landet, finna vi inom dramat under årtiondena efter 1850 en rik blomstring.

Ur den i det föregående (IV, I: 33) omtalade »école du bon sens» utgår en sedekomedi, som aflöser Scribes och hans skolas intrigskådespel, kombinerande drag af dennas teknik med lärdomar från Balzacs romaner.

De tidigaste alstren af denna skolas båda föregångsmän Ponsard och Augier vore affattade på alexandriner, men så småningom — sedan äfven den yngre Dumas framträdt — tog prosan ut sin rätt såsom mera harmonierande med de ämnen ur hvardagslifvets värld som behandlades.

Émile Augier (1820—1889) hade redan i det versifierade äktenskapsdramat »Gabrielle» (1849) gentemot romantikens förhärligande af den ohejdade passionen sökt poetisera hvardagsprosan och häfda den borgerliga moralen i den äkta mannens seger öfver älskaren (»O père de famille! o poète! je t'aime!»). I »Le gendre de Monsieur Poirier» (1854), det på svenska scenen under namn af »Klädeshandlaren och hans måg» så ofta uppförda stycket, skildrar han i svärfar och måg representanter för pänningens och bördens aristokrati, förkroppsligade i två mästerligt gifna typer. I »Le mariage d'Olympe» upptager han — i viss mån i polemik mot den yngre Dumas — frågan om demimondedamens förhållande till det ordnade samhället och inlägger en gensaga mot den alltför sentimentala uppfattningen af »ces dames», hvilkas »hemlängtan till smutsen» äfven då de kommit i ordnade förhållanden utgör pjäsens motiv. Två mästerliga socialpolitiska komedier från 1860-talets början »Les effrontés» (»Moderna vinglare») och »Le fils de Giboyer» gifva i hög grad värdefulla sedeskildringar från det andra kejsar-

Digitized by Google

dömets offentliga lif. I det förra stycket angriper han den epidemiska pänningfebern, spekulationsraseriet utan heder och den fala prässen; i det senare gäller angreppet närmast de klerikala, det aristokratiska hyckleriet och det finare kokottregementet; bland den rad ypperliga typer som här förekomma är den geniale bohemienen, skandalskrifvaren Giboyer, hvars offentliga ärelöshet kontrasterar mot hans enskilda dygder såsom son och far, en gemensam figur för båda styckena. Angreppet på de klerikala, som ej var utan personlig syftning mot den lysande klerikale journalisten Louis Veuillot, besvarades af denne med »Le fond de Giboyer». Till dessa stycken slöt sig som den tredje politiska skildringen »Lions et renards».

Augier fortsatte sin dramatiska verksamhet med en rad karaktärsskådespel och komedier — däribland två pièces à thèses enligt den yngre Dumas' mönster: »Madame Caverlet», hvari han angrep äktenskapets oupplöslighet, och »Les Fourchambault», hans sista stycke, i hvilket han, eljes den borgerliga familjens försvarare, upptog den illegitime sonens förhållande till familjen och skildrade sympatiskt »la famille naturelle».

Augier är målsman för det sundaste och bästa hos borgarklassen, för hvars svaga sidor han dock äfven visar öppen blick och dem han oförskräckt gisslar; det råder frisk luft i hans dramatik, hvars styrka ligger i karaktärsteckningen, särskildt af mer eller mindre »ankomna» figurer, och i dialogen, mindre i intrigen; hans komik är af säreget gallisk art.

En något annan typ är Augiers yngre samtida — i vissa punkter hans föregångare — den framstående sedekomediförfattaren Alexandre Dumas fils (1824—1895), illegitim son till den berömde romanförfattaren, hvilken i än högre mån än Augier är »problemdramatiker». Han hade börjat sin bana som romanförfattare och bl. a. väckt uppmärksamhet med »La dame aux camélias», men sedan en först förbjuden dramatisering af detta stycke 1852 vunnit oerhörd framgång å scenen, blef han företrädesvis dramatiker. Såsom sådan har han skapat en rad stycken, i hvilka han vill belysa någon tes, som han gärna utvecklar i ett förord; han drager i fejd mot det bestående samhällets seder och bruk. Han är fiende till »l'art pour l'art» och vill tvärtom i sina »pièces à thèses» gifva dramatiska inlägg i någon sak som ligger honom varmt om hjärtat. Härvidlag blir han stundom mera »konstruktör» än omedelbar skildrare.

Detta gäller mindre hans förstlingsdrama, som afsåg att gifva en sentimental skildring af en »kameliadams» lif, sedan hon gripits af verklig kärlek — en skildring som afspeglade ett stycke af

Digitized by Google

hans egen ungdomshistoria. Men i »Le demi-monde» 1855 (»Falska juveler»), hvars titel liksom »La dame aux camélias» riktade språket med ett nytt slagord, som dock icke fullt motsvarade det begrepp Dumas själf afsett, gör han en motsatt tendens gällande; han stämplar kvinnan ur demimonden som sökt sig in i den fina världen såsom den »persika till 15 sous» som har den mörka punkten. I »Le père prodigue» upptager han frågan om den illegitime sonens förhållande till en romantiskt lättsinnig, alltjämt lika ungdomlig fader — ett problem som hos honom fick en särskild personlig biklang; med kritisk skärpa framhåller han samhällets orättvisa gentemot de »oäkta» och deras mödrar och styckets idé kulminerar i sonens fråga till fadern, som ej vill erkänna honom, om hvad som då kan hindra sonen att kräfva räkenskap för den nesa fadern påfört hans moder. I dessa och andra berömda dramer — exempelvis »L'ami des femmes», »Le supplice d'une femme», »Les idées de Madame Aubray» — finner man många scener af ömtålig art och detta vållade att Dumas, den allvarlige sedeskildraren, fick rykte om sig att vara en »omoralisk» författare; förhållandet är emellertid snarast det motsatta; tendensen i hans dramer syftar åt en högre moral än den af samhället hyllade och i detta afseende står han vid Augiers sida. Efter kriget 1871 fick hans dramatik rent af en aggressiv karaktär och företedde ett visst mystiskt-symboliskt inslag; i »La femme de Claude», »L'étrangère», »La princesse de Bagdad» skildrar han i stark förenkling de lyten hvilka han anser ha undergräft Frankrike och ser särskildt i den luxuösa och otrogna hustrun ett samhällets och familjens skadedjur som den äkta mannen äger rätt att döda (»Tue-la!»). I sina senare dramer återvände han till mildare stämningar; »Denise» upptog problemet om en »fallen» flickas återupprättelse, åt hvilket ämne han gaf en försonande tolkning. Dumas var i öfrigt en vän af kvinnans frigörelse, bl. a. genom möjlighet till skiljsmässa från en ovärdig make; han tillhör ock dem som lägga hufvudskulden för den enskildes fel på samhället, närmar sig häri den naturalistiska skolan. Härutinnan var han — liksom äfven i andra afseenden — en föregångare till Ibsens senare dramatik, som i hans stycken äger sin utgångspunkt.

Mycket populär, men af mindre djup eller egenart var Victorien Sardou (1831—1908), Scribes efterföljare i dramatisk teknik, en skicklig faiseur så af historiska sorgespel som af kvicka farser; han upptog delvis likartade sociala och sedeskildrande motiv som de förutnämnde, några satiriska komedier som »La famille Benoiton», »L'oncle Sam» och det lustiga skämtet med skiljsmässelagen »Di-

Digitized by Google

vorçons!» slogo särskildt an. Sin blick för det teatraliskt verkningsfulla lade Sardou i dagen alltifrån begynnarearbetet »Les pattes de mouche» till ett af hans senaste verk, Napoleonsdramat »Madame Sans-Gêne».

Mycket bifall väckte Édouard Pailleron (1834—1899) med sedekomedien »Le monde ou l'on s'ennuie» (1881), som satiriserade det moderna vetenskapskoketteriet och de politiskt litterära salongerna, en afkomling af Molières »Les femmes savantes». Den skildrar, har det sagts, ett 1880-talets Hôtel de Rambouillet: M:me de Cérans akademiskt politiska salong med modefilosofen som omsvärmas af damerna, den unga flickan som skall åhöra metafysiska resonemang, den gamle naturforskaren som ständigt åberopar sin store fars minne, tragediförfattaren som skrifvit »en vacker vers» och den unga frun som på måfå låtsas citera berömde författare.

Till de mera populäre dramatikerna hörde ock lustspelsförfattaren Eugène Labiche och de kvicke operettlibrettisterna Hector Crémieux, Henri Meilhac och Ludovic Halévy, hvilka vid sidan af ett mera seriöst författarskap skänkte Offenbachs musik de texter som öfver hela världen framkallade så mycken glädje och — så stor förargelse. Crémieux skref »Orpheus i underjorden» (1858), Meilhac och Halévy gemensamt »Den sköna Helena» (1864), »Blåskägg» (1866) och »Storhertiginnan af Gerolstein» (1867), typiska alster från det andra kejsardömets glada värld, mästerstycken i det lättsinnigt uppsluppna, lätt ironiska manéret.

En rad författare varierade de motiv som de mera betydande dramatikerna upptagit, framför allt inom det äktenskapliga problemdramat, där man rent af började få tre »stående typer» liksom i det italienska maskspelet.

Bland tidens dramatiker är det en, som intar en mera självständig ställning och representerar en mera vidtgående naturalism, som försmår den dramatiska arkitekturen och intrigen för att desto mera betona psykologien och sedeskildringen. Det är Henri Becque (1837—1899) bland hvars stycken egentligen två äro märkliga: det bittra »Les corbeaux», om några falska vänner, som utnyttja en aflidens familj och göra sig till godo de efterlefvandes svårigheter, och »La parisienne», om den fullkomligt hänsynslösa gifta kvinnan som underhåller kärleksförbindelser med två olika älskare, af hvilka den ordinarie i sin svartsjuka kräfver henne till räkenskap, därför att hon »bedrar» honom — för att skaffa sin man ett avancement. Becque har med långt drifven hänsynslöshet utan att mildra eller försköna den brutala verkligheten velat för publiken framställa »dess likar». Han försmår försonande slut; hans stycken

Digitized by Google

Alexandre Dumas den yngre.
Efter fotografi.

Émile Augier.
Efter fotografi.

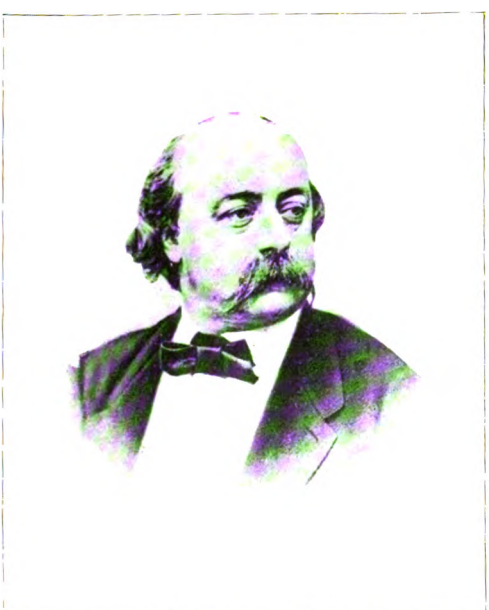

Gustave Flaubert.
Efter fotografi.

Émile Zola.
Efter fotografi.

Digitized by Google

Digitized by Google

verka i motsats till Dumas' »tespjeser» som direkt skurna ut ur det bistra lifvet. Han fann efterföljare exempelvis i Zola (dramat »Thérèse Raquin»).

Det franska realistiska samhällsdramat och den franska komedien blefvo under detta tidsskede en högst viktig faktor för Nordens teaterväsende. Redan under 1850-talet hade — som förut nämndt — enstaka af dessa stycken spelats å Stjernströmska scenen, de versifierade omskrifna på prosa. Från slutet af 1860-talet och till 1880-talets utgång dominerade detta franska drama vår svenska teater och verkade både främjande och hämmande för vår egen dramatiska litteratur, i det att det visserligen framkallade åtskilliga ej oäfna efterbildningar, men ock vållade utestängande af andra smakriktningar. I framställningen af Augiers, Dumas' och Sardous verk nådde vår kungliga dramatiska scen mycket högt, det var en pariserscen vid Kungsträdgårdsgatan. F. ö. spelades icke endast prosadramat; äfven Ponsards versifierade alexandrinkomedier — förträffligt tolkade af Edvard Bäckström — gingo öfver scenen.

Indirekt verkade ock denna franska dramatik hos oss genom den äggelse den utöfvade på den norska, alltifrån Björnsons »En fallit» och Ibsens »Samfundets stötter»; till en början närmast realistisk i Augiers stil, fördes den med Ibsen in i problemdiktens fåra.

Senare gjorde nya strömningar sig gällande i fransk dramatik, moderna samhällsämnen upptogos af den s. k. »comédie nouvelle» med namn som Hervieu, Brieux, Lavedan, Donnay, Bernstein, Capus, Curel, Bataille, under det att det versifierade dramat, gärna med historiska ämnen, odlades af Bornier (»La fille de Roland», öfversatt af Bäckström), Coppée (»Pour la couronne», tolkadt af Snoilsky), Rostand (»Cyrano de Bergerac», öfverflyttadt af Molander, ett bravurstycke som gått öfver världen).

Märkligare var dock den nya insats som under 1890-talet och senare gjordes af belgaren Maurice Maeterlinck (f. 1862) med hans symboliska drama, som ju betecknade den starkast möjliga motsats till det vid tid, omgifning, politisk och social tendens bundna realistiska och naturalistiska skådespelet och som i stället vid sekelslutet gaf själstragedier, beherrskade af en drömlik, vemodsfull, pessimistisk stämning — »L'intruse», »Les aveugles», »Pelléas et Mélisande», »Aglavaine et Sélysette», dikter, där de fasta konturerna upplösts och i hvilka personer uppträda, de där ledda af ödesdigra makter vandra sin väg genom lifvet, en »lyrisk» dramatik, i hvilken en med den pessimistiska filosofien befryndad lifsförnekelse kommer till uttryck. Dock ändras hans åskådning till en

Digitized by Google

mera optimistisk pliktlära, bebådad redan i det sistnämnda stycket, fortsatt i filosofiska prosaskrifter och i renässans-skådespelet »Monna Vanna», hvilket äger mera fasta konturer än hans föregående och där han gjort en studie i kvinnohjärtats psykologi.

En rik farslitteratur af rätt tvifvelaktig art aflöste å de franska boulevardteatrarne det mera oskyldiga lustspelet i Labiches art. En rad spirituella författare alltifrån Hennequin och Feydeau till det nya seklets Cavaillet och de Flers ha här skapat en litteratur, som i kvickhet men stundom ock i skabrositet erinrar om restaurationstidens engelska lustspel. De ha funnit väg till all världens sekondteatrar.

Inom den franska romandikten finna vi Victor Hugo fortsätta sin alstring med några tendensromaner, i hvilka han tar till uppgift att skildra socialt missförhållande och elände i demokratisk anda, icke väjande för några gräsligheter eller skräckämnen; särskildt anmärkningsvärda och äfven här i Norden genast mycket lästa voro »Les misérables» (1862) och »Les travailleurs de la mer» (1866); äfven franska revolutionstiden blef föremål för en skildring (»Quatre-vingt-treize», 1879).

Af öfrige yngre prosadiktare räknas ett par till en mera »idealistisk» riktning och träda i George Sands spår: de båda hos oss mycket läste, underhållande författarne Octave Feuillet, upphofsman till den äfven dramatiserade »Roman d'un jeune homme pauvre» och »Monsieur de Camors», samt den tillika som kritiker och essayist verksamme, i Schweiz födde Victor Cherbuliez, hvilken till hjältar i sina romaner gärna valde personer från främmande land — polacker, ryssar, ungrare —; därmed ryckande dem ur den närstående verkligheten.

Men det som ger detta tidsskedes franska romandikt dess hufvudkaraktär är den »naturalistiska» roman som utgår från Balzac; — redan i början af 1850-talet manade Louis Ulbach litteraturens män att tillträda arfvet efter denne, samtidigt med att Courbet proklamerade naturalismen inom målarkonsten.

År 1856 utkom »Madame Bovary» af Gustave Flaubert (1821—1880), en första rangens prosatör, i hvars själ det enligt egen utsago bodde två personligheter: en lyriker med örnvingar och en sanningsgräfvare, som rent af skulle vilja materiellt förnimma de ting han skildrade. Romanen ger en sedebild från landsorten; en läkares hustru som drifven af något slags sentimentalitet och trängtan efter lycka kastar sig i det ena kärleksäfventyret efter det andra och sjunker allt djupare till mannens och egen olycka; allt iakttaget och återgifvet med kallblodig objektivitet utan ringaste

Digitized by Google

partitagande, men med en stor stilkonst och poetisk uppfattning af naturen. Liknande egenskaper framträda i hans andra verk bland hvilka den kulturhistoriska romanen »Salammbô» på grundval af historiska studier låter Hannibals Kartago åter lefva upp.

Jämte Flaubert räknas de båda bröderna Edmond och Jules de Goncourt (1822—1896 och 1830—1870) såsom grundläggare af den naturalistiska romanen. De voro tillika kulturhistoriker och konstsamlare. Äfven som romanförfattare äro de »samlare» af detaljer för åstadkommande af nästan vetenskapliga lefnadsbeskrifningar af »fall från samhällslifvets poliklinik». Romanen tar för dem karaktär af en litterär sociologisk undersökning, framför allt då det gäller de lägre klasserna, åt hvilka de gifva en djupare konstnärlig skildring än i Sues och andres »industriella» romaner. Särskildt epokgörande är »Germinie Lacerteux» (1864), berättelsen om en tjänstflicka som småningom förfaller och där armodet, eländet, kärleken på gatan, allt göres till föremål för en konstnärlig analys; en annan betecknande roman är »Manette Salomon» om modellen som bringar olycka öfver den målare hon äktar. Deras på 1860-talet utgifna romaner väckte till en början föga uppmärksamhet. Först efter den yngre broderns död uppskattade en elitpublik dessa konstnärligt utförda sedeskildringar.

En mera stridbar och hänsynslös målsman fann naturalismen i den författare, hvilken uppträdde både som dess teoretiker och praktiker, Émile Zola (1840—1902). Liksom Flaubert var han ursprungligen ett stycke romantiker; hans ungdomsnovellistik röjer detta. Men han tar allt mer intryck af Balzacs realistiska roman, af Courbets och Manets måleri, af Taines lära om milieun, af den positivistiska och experimentella vetenskapens män. Och då han 1867 offentliggör romanen »Therèse Raquin» bekänner han i förordet att han tillhör »gruppen af naturalistiske skriftställare». Något år senare förklarar han sig vara positivist, evolutionist, materialist, han vill använda den moderna vetenskapen på litteraturen och skapa en »roman expérimental». Romanskriftställaren är för honom icke annat än en speciallärd som använder andra lärdes verktyg: iakttagelser och analyser på konstnärligt sätt. Hans stoff är människan, som är en produkt af luft och sol liksom plantan, människan, som tyckes vara herre öfver allting och dock ej ens är herre öfver sig själf och hvars hela karaktärsutveckling är en temperamentsutveckling, betingad af de två stora lagarne: ärftlighetslagen (enligt Claude Bernard) och lagen om omgifningens bestämmande inflytande (enligt Taine). I anslutning till ett ord af den sistnämnde vill han lämna »documents humains».

Digitized by Google

Det fanns emellertid hos honom två naturer. Den ena ville förutsättningslöst gömma sig bakom konstverket och blott betrakta det vetenskapligt; den andre kände socialt, dömde moraliskt och ville vredgas. Stundom talade den ene, stundom båda. Hans definition af konstverket som en vrå af skapelsen (eller naturen) sedd genom ett temperament lämnar egentligen utrymme åt båda sidorna. Zolas hufvudverk är den väldiga serien af 20 hvar för sig fristående romaner som han kallade »Les Rougon-Macquart» (1871—1893) och där han vill lämna en familjs naturliga och sociala historia under andra kejsardömet, alltså afser att på en gång skildra en familjs öden ur ärftlighetens synpunkt och gifva en hel epoks världsbild. Familjen klyfver sig i en legitim gren, som når samhällets tinnar och en illegitim som håller sig på djupet; i det hela visar familjens historia en tilltagande degeneration. Zola samlar i dessa romaner med utomordentlig makt detaljerna till totalbilder och låter läsaren lefva med i händelserna. Såsom han låter sin afbild Sandoz i »L'œuvre» säga vill han skildra det stora hela i »dess fulla ström af lif» (»en pleine coulée de la vie universelle»), men då romantikerna och idealisterna enligt hans mening allt för mycket förskönat verkligheten — »de ljuga» — så är han bestämd att företrädesvis skildra vrångsidan, de mörka, de låga, de hemska drag som ofta sky ljuset. Hänsynslöst går han samhällets sjuka fenomen på lifvet och väjer icke för något. Detta har med orätt gifvit honom liksom den yngre Dumas namn att vara en omoralisk författare; det råder icke någon lystenhet eller ringaste omoraliska afsikt i hans romandikt — i det fallet hafva romantikerna helt andra synder på sitt samvete —, men han framställer äfven den sedliga förirringen i dess mest nakna gestalter och detta medför ej sällan en råhet i uttryckssätt som måste uppkalla till motstånd. Finhet i fråga om de enskilda individernas själsmålning ådagalägger Zola knappast, äfven om man i hans bästa arbeten finner förträffliga psykologiska studier, exempelvis i »L'assommoir» eller »La faute de l'abbé Mouret». Men alldeles mästerligt förstår han gifva den rörliga massan; han är skildrare af det kollektiva lifvet och sådana stycken som drabbningens tummel i »La débâcle» eller kapplöpningen i »Nana» eller upproret i »Germinal» eller det religiösa vansinnet i en af hans senare romaner »Lourdes» äro gifna med en elementär kraft som åt honom förskaffat binamnet »sociologiens epiker». Trots all sin naturalism, allt sitt framhållande af människans beroende af det yttre är Zola i viss mån symboliker och detta både i smådetaljer och i stora sammanfattningar. Det händer att i de olika romanerna ett opersonligt föremål liksom

Digitized by Google

personifieras, exempelvis krogen i »L'assommoir», den stora modeaffären i »Au bonheur des dames», grufvan i »Germinal», hallarne i »Le ventre de Paris» o. s. v.; de taga jättelika, nästan mysteriösa former och en ej ringa rest af romantik kan smyga sig in i skildringen af det stora odjuret. »Det var» — säger Albert Soergel — »fantasiens fina hämnd på dess naturalistiske klandrare».

I sina sista romaner gjorde Zola i öfrigt gällande en mera idealistisk, social-utopisk tendens och här bryter — i motsats till hvad fallet var i serien Rougon-Macquart — hans ursprungliga optimism igenom; Tolstojs exempel synes hafva verkat.

En mera rent konstnärlig naturalist var Flauberts skyddsling och lärjunge Guy de Maupassant (1850—1893). Han har skrifvit några alldeles förträffliga romaner såsom »Une vie», »Bel-Ami», »Fort comme la mort» m. fl. och bl. a. i Bel-Ami skapat en oförliknelig typ af en man som kommer sig upp genom kvinnogunst, men sitt egentliga område fann han på novellistikens fält såsom den moderna franska novellens ypperste mästare i några med utsökt konst men med en viss kyla gifna skildringar af gångna tiders såväl som af samtidens lif. Hans öfver hela världen beundrade författarskap afbröts tidigt af en sinnessjukdom, som snart slöt med döden.

Till naturalismen räknas ock, ehuru med en viss reservation, Alphonse Daudet (1840—1897), som nämnde Flaubert som sin mästare och stod bröderna Goncourt personligen nära. Hans romaner, noveller och humoristiska skildringar — bl. a. från hans hembygd i det sydliga Frankrikes solskensland — vunno sällsynt popularitet och nådde kretsar, där Zolas böcker verkade afskräckande. Äfven Daudet afsåg att gifva »mänskliga dokument» och gå samhället på lifvet — som i »Fromont jeune et Risler aîné», »Sapho», »Les rois en exile» o. fl. — men han var ingen naturalistisk ytterlighetsman och hans fantasifulla sydfranska temperament gaf sig stundom luft i frispråkighet och humor; han är ej utan beröringspunkter med Dickens.

Zolas, Maupassants, Daudets verk blefvo alltifrån 1870-talets slut införlifvade med svensk litteratur och satte äfven märke i vår svenska roman- och novelldikt.

Mot 1880-talets slut förspordes i Frankrike en rätt stark reaktion mot den naturalistiska riktningen, framför allt mot den doktrinära determinismen i dess analys; man kräfde lyrik och fantasi i st. f. den vetenskapliga skildringen, man ville ock ha blicken riktad mot ofvan eller mot fjärran rymder i st. f. den närsynta iakttagelsen af det som låg aldra närmast.

Digitized by Google

Flere skriftställare som börjat i den naturalistiska skolan och efterbildat Zola uppsade honom tro och lydnad. Några sökte sig hän till en mera idealistisk riktning, hvilken ju f. ö. äfven Zola närmat sig, andra sökte skydd i kyrkans sköte. Hit höra exempelvis bröderna Rosny, som bl. a. skrifvit förhistoriska romaner, bröderna Margueritte som skildrat krigsåren och kommunen, ej utan en viss storslagen realism, den i Genève födde Édouard Rod, en vacklande natur, som genomgått en rad olika skeden och gifvit studier öfver moderna själskonflikter; han hamnade till sist i tron och företrädde en protestantisk skiftning af den moderna neokatolicismen, under det Huysmans, Zolas kanske ypperste lärjunge, tog steget från den yttersta naturalism till brinnande katolskt svärmeri och .vidskepelse; han ställde den raffinerade, måleriska, färgmättade ordkonst, i hvilken han tidigt var mästare, i tjänst hos det religiösa lifvet, det blef ett slags »transcendental naturalism», som omfattade både himmelska och sataniska moment. I åtskilligt företer han släktskapsdrag med Strindberg.

Ur den naturalistiska skolan utgick äfven den som romanförfattare och kritiker märklige Paul Bourget (f. 1852) som med utomordentlig skarpblick företagit själsundersökningar och betecknats såsom »dekadentsläktets själskirurg»; i en förvänd uppfostran såg han orsaken till släktets förvekligande och öfvergick till sist till att i katolicismen och aristokratien finna samhällets räddning.

En säregen ställning intager den utmärkte prosadiktaren Anatole France (f. 1844), Renans ättling i mild skepticism och fin ironi, i öfrigt trots allt en varm öfvertygelsens man. Han tillhörde dem som vid 1880-talets slut uppträdde mot naturalismen såsom alltför ensidigt betonande människans natursida; han framhöll i motsats härtill den historiska traditionens och det högre själslifvets betydelse och ådagalade själf en sällspord förmåga att lefva sig in i svunna tider — t. ex. i den mästerliga 1700-talsskildringen »La rôtisserie de la reine Pédauque». I motsats till andre naturalismens motståndare drefs han likväl icke med i den kyrkliga och politiska reaktionen. Hans utsökta konstnärskap har i Sverige haft beundrare i de mest skilda läger allt från Wirsén till Hjalmar Söderberg, som är hans lärjunge.

Utom de nämnde har den franska prosadikten under detta skede många andra framstående idkare: en Pierre Loti, en Paul Hervieu, en Paul Adam, en Maurice Barrès.

Den franska lyriken hade efter den romantiska blomstringen under Victor Hugo och hans närmaste och efter en öfvergångstid, då Théodore de Banville fortsatte Hugos orddikt med dess för-

Digitized by Google

kärlek för sonora, egendomliga, käcka rim men tillika ådagalade en viss dragning åt antiken, samlat sig i en ny skola, de s. k. »parnassiens», som eftersträfvade en klassiskt förnäm hållning efter den föregående tidens individualism med dess öfvermått af hjärteutgjutelser. Ledare var Leconte de l'Isle (1818—1894) och under hans skydd utkom 1866 första volymen af den poetiska kalendern »Le parnasse contemporain», hvilken uppställde som gemensamt syfte en sträng teknik, ett verkligt målmedvetet konstnärskap i motsats till romantikens mera vilda vegetation; man ville bearbeta det ädla språkmaterialet till »språkligt guldsmide». F. ö. omfattar kretsen skalder af mycket olika läggning; några som Leconte de l'Isle, Dierx och Hérédia fullfölja en aristokratisk diktning och odla med synnerlig förkärlek sonetten; härutinnan har Parnassen öfvat en viss inverkan på Snoilsky; Sully Prudhomme (1839—1907), den förste litteräre Nobelpristagaren, slog en brygga mellan poesi och vetenskap och fullföljde Alfred de Vignys tankedikt, gaf i större didaktiska poem uttryck åt en ve modsfullt färgad världsåskådning, samtidigt med att han odlade intimare smålyrik af mycken tjusning; François Coppée (1842—1908) arbetade sig från en viss smäktande affekterad ton fram till större naturlighet och gaf särskildt några lyckligt populära skildringar ur de lägre klassernas känslolif (t. ex. »Smedernas strejk»); Baudelaire tolkade sin själsfrände Poe och blef i sin originaldiktning målsman för en nervöst sjuklig poesi, som fann talrika delvis karrikatyrartade efterhärmare i dekadenternas släkte.

Efter »les parnassiens» gjorde sig en symbolistisk riktning gällande med Verlaine och Mallarmé som hufvudförfattare, under det att Jean Richepin blef naturalismens och sensualismens främste representant inom lyriken.

Italien.

I Italien funno de moderna idéerna, framför allt den fria tanken och den från påfvedömet frigjorda patriotismen, en mäktig målsman i lyrikern Giosuè Carducci (1836—1907) som i sin konst representerar en med »les parnassiens» befryndad riktning. På prosans område gjorde sig vid sidan af spiritualisten Fogazzaro en naturalistisk riktning gällande, som kallats »verism» och hvars främste man på romandiktens område är sicilianaren Verga, under det att Giacosa skapat ett sededrama som äfven observerats i Norden (»Tristi amori» 1888). En mera nervös, öfverhettadt sinnlig berättarkonst af rik fantasi men lidande af effektsökeri representerar Gabriele d'Annunzio, i mångt och mycket en eklektisk diktare med drag från vidt skilda håll.

Digitized by Google

Tysk vitterhet.

Den tyska litteraturen räknar årtiondena efter seklets midt en rad framstående prosadiktare, af hvilka några endast gjorde sig gällande inom ett mera begränsadt tyskt område, andra åter fingo en vidare läsekrets.

Bland de senare var realisten Gustav Freytag (1816—1895), särskildt känd genom två omtyckta tidsskildringar, köpmannaromanen »Soll und Haben» (1855) och »Die verlorene Handschrift» (1864), med ämne från den lärda världen, hvilka båda i sin sunda, humoristiskt färgade framställning röja inflytande från Dickens; mindre uppmärksammade utom Tyskland var den efter kriget fullbordade historiska romanserien »Die Ahnen» om en tysk släkts öden genom tiderna. Mycket läst äfven utom Tyskland var Friedrich Spielhagen (1829—1911), som utgått från den ungtyska tidsromanen och hvars första stora arbete »Problematische Naturen» (1860) inledde en rad tidsskildringar, där han i utpräglad liberal anda behandlade de frågor som upprörde tiden, särskildt den sociala frågan (t. ex. i »Hammer und Amboss» 1869). På sin tid mycket beaktade, hafva de märkligt snabbt föråldrats.

Vida starkare lifskraft yppade den plattyske författaren Fritz Reuter (1810—1874), »den mecklenburgske Dickens», som i sina romaner från äldre och yngre tider, men framför allt i »Ut mine Stromtid» (1862—64), lämnat urkraftiga skildringar med rot i den mecklenburgska jorden, som äfven här visade sig sällsynt bördig och hvarur en rad dråpliga, saftiga, individuellt fattade typer, främst Onkel Bräsig, vuxit upp. Icke utan skäl har Reuter fått namn som den tyska humorns främste mästare. Kännetecknande nog fann den barske landtjunkaren von Bismarck i den politiske fången från 1840-talet sin favoritförfattare.

Freytag, Spielhagen och Reuter öfversattes flitigt till svenska och vunno här beaktande, särskildt gäller det den sistnämnde. Mera obekanta blefvo andra tyske prosadiktare från dessa årtionden, exempelvis de båda förträfflige nordtyske berättarne Theodor Storm och Wilhelm Raabe; författaren till den historiska romanen »Ekkehard» Scheffel (äfven upphofsman till den ofantligt populära versifierade barocktidsdikten om »Trumpetaren från Säkkingen» och till burschikosa dryckesvisor); schweizaren Konrad Ferdinand Meyer, hvars historiska noveller skattas högt; novellisten Marie von Ebner-Eschenbach, en human, människovänlig psykolog, väl förtrogen med adels- och bondelifvet i österrikiska bygder; skildraren af det nya Berlin och Mark Brandenburg Theodor Fontane, en utpräglad realist som reagerar mot den stiliserade, akademiskt »stora» stilen. Något mer uppmärksamhet väckte hos oss de skildrare af

Digitized by Google

Mary Ann Evans (George Eliot).
Efter fotografi.

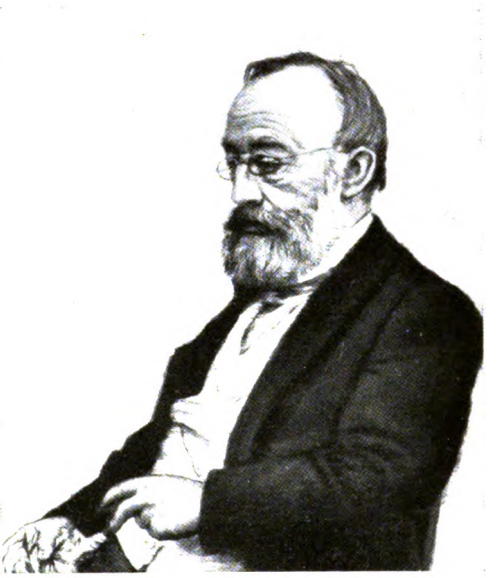

Gottfried Keller.
Efter radering af Karl Stauffer-Bern.

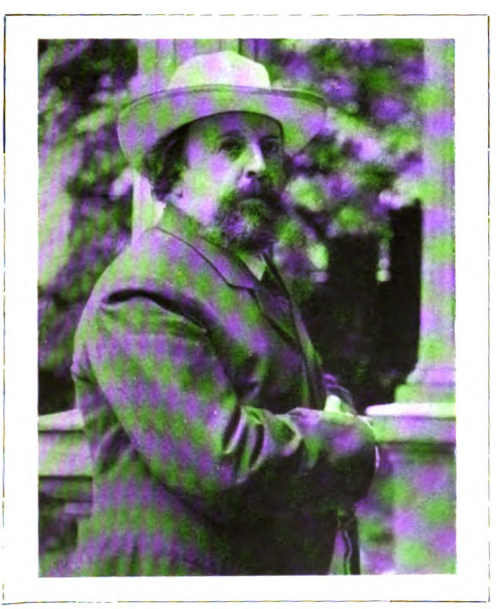

Paul Heyse.
Efter fotografi.

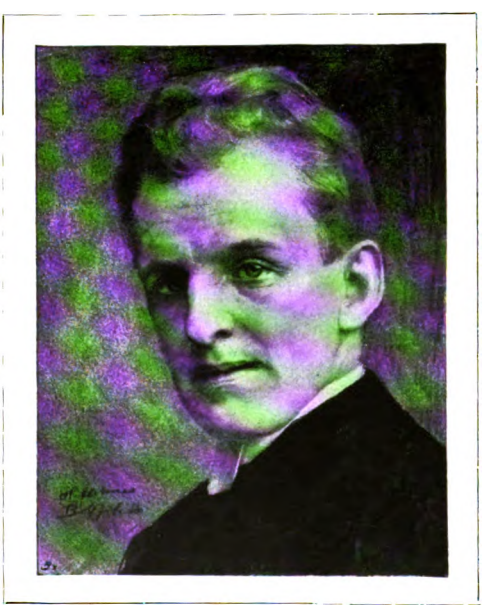

Gerhart Hauptmann.
Efter litografi af Hans Fechner.

Digitized by Google

Digitized by Google

folklif, som fortsatte i Jeremias Gotthelfs och Auerbachs spår, bl. a. österrikarne Anzengruber — kanske märkligast som dramatiker — hvilken t. o. m. i en svenskfinne Bolin fann sin varmaste beundrare och Mæcenas, samt P. K. Rosegger, en novellist af stor folkuppfostrande betydelse. Den »lärda», historiskt arkeologiska romandiktens målsmän Georg Ebers' och Felix Dahns alster blefvo flitigt öfversatta till svenskan.

Den afgjordt mest betydande tyske berättaren under detta skede, en man af rang i världslitteraturen var schweizer-novellisten Gottfried Keller (1819—1890), som författat fyrabandsromanen »Der grüne Heinrich» (1851—55, senare helt omarbetad 1878—79), af många ansedd som den mest betydande tyska romandikt sedan Goethe, en »bildningsroman» som skildrar en ung konstnärs utvecklingshistoria med sällsynt åskådlighet och outtömlig fabuleringskonst, en stor epikers verk. Än högre står kanske dock Keller som novellist i berättelserna om Seldwyla-folket (1856 o. f.) och andra berättelsesamlingar, exempelvis i den djupt tragiska mästernovellen om två älskande, hvilka skiljas åt af föräldrarnas fiendskap och söka döden i floden, »Romeo und Julia auf dem Dorfe», och den barocka humoresken från det vandrande gesällifvet »Die drei gerechten Kammacher». Jämförelsevis sent — först på 1880-talet — blef Kellers betydelse som den främste samtida prosatören på tysk tunga erkänd i Tyskland. Här i Norden har hans inflytande varit jämförelsevis ringa, om ock han beaktats i litterära kretsar och Georg Brandes redan på 1870-talet gjorde propaganda för hans diktning.

Mera observerad var den grupp af skalder och prosadiktare som under hägn af konung Maximilian bildade den s. k. Münchenerskolan, hyllande en utpräglad konstnärlig riktning med nyklassiska och romantiska konstideal. Mest betydande i denna krets voro Emanuel Geibel och Paul Heyse. Kring dem samlade sig män som Lingg, Bodenstedt, Schack och flere, hvilka reagerade såväl mot politisk tendenspoesi som mot »det unga Tysklands» formlöshet.

Emanuel Geibel (1815—1884) hade rykte om sig såsom Tysklands främste lyriker på sin tid, hans välklingande, förnäma, en smula känslosamma, ehuru icke särskildt djupa eller personligt originella poesi vann sympatier i vida kretsar. Den företer i all sin harmoni en stundom något glatt salongsprägel, som särskildt banaliserades af hans talrike efterbildare. Han har ej saknat inflytande på svensk lyrik under 1860—70-talen; i flere af »signaturernas» harmoniskt vårdade, nobelt känsliga dikter finner man beröringspunkter med honom.

Digitized by Google

Den andre betydande Münchnaren Paul Heyse (1830—1914) var en utpräglad skönhetsdyrkare, som hyste passionerad afvoghet mot »det fula» utan att likväl hylla något konventionellt skönhetsideal; han tog starkt till orda mot den uppdykande naturalismen, som icke heller skonade honom. Utmärkt verskonstnär — bl. a. poetisk öfversättare — är han dock mest betydande som novellist och framstår såsom mästare på detta område redan i sin första samling (1855), hvilken under ett halft sekel följdes af en väldig rad noveller. Han beherrskar de mest olika stilar och hämtar ämnen från vidt skilda land och tider. På 1870-talet pröfvade han ock sina krafter i vidare mått och skref stora romaner, af hvilka särskildt »Kinder der Welt» (1873) med dess skildringar från det moderna Berlin och rikshufvudstadens nya sociala förhållanden väckte stor uppmärksamhet och äfven motsägelser på grund af dess radikala fritänkeri.

Heyses harmoniska, förnäma, utprägladt kulturella diktning står i en viss motsats till andra mera »volkstümliche» berättare; hans konst utöfvade med sin blandning af »Anmut und Würde» ett afgjordt inflytande på den för-naturalistiska novellistiken i vårt land. Det Nobelpris, som räcktes den åldrige författaren 1910, innebar alltså ett erkännande af hvad han varit äfven för svensk kultur.

Bland österrikiske diktare intog under 1860—70-talen Robert Hamerling (f. 1830, † 1889) en framskjuten ställning. I lyriska dikter, versifierade epos, romaner och dramer upptog han stora temata och behandlade gärna sagans och historiens skepnader som Ahasverus, Johan af Leyden, Danton och Robespierre, Aspasia. Som tänkare är han efterföljare af Schopenhauer och Leopardi; men hans pessimistiska åskådning förenar sig med en viss sinnlighet och får i framställningen en »dekadent» prägel; hans yppiga men något ytliga formkonst har liknats vid det samtida Makartska måleriet. Hamerling intresserade samtiden — äfven här i Norden — men hans berömmelse har icke stått sig.

Enklare läsare — äfven hos oss — funno behag i den medelmåttiga s. k. »Gartenlauberomanen», hvars öfversteprästinna var Eugenie John, som skref under signaturen »E. Marlitt». En humoristisk skildrare af kälkborgarherrskapets lefnadsåskådning och uttryckssätt var Julius Stinde, hvars historier om familjen Buchholz funno en svensk motsvarighet i vissa af Sigurds humoresker.

Den tyska naturalistiska berättarkonst som från 1880-talet utvecklades har icke varit af större betydelse, aldraminst utanför Tyskland, hvaremot en yngre berättarkonsts målsmän som Thomas

Digitized by Google

Mann, Gustav Frenssen och Jakob Wassermann väckt större uppmärksamhet.

Den lyriska diktningen företedde en originell, sent mognad begåfning i den holsteinske officeren Detlev von Liliencron (1844—1909), som gaf uttryck åt den nya tidens käcka, realistiska kynne i en lefnadsglad, temperamentfull, okonstlad lyrik, ej utan frändskap med Drachmanns. Han synes ha varit känd och beaktad af Fröding. Den nyare symboliska lyriken fann en talangfull målsman i Richard Dehmel (f. 1863), bland andra. En djupsinnig, filosofiskt anlagd versepiker af rätt ursprunglig läggning är schweizaren Karl Spitteler (f. 1845), som sökt skapa ett modernt epos med begagnande och ombildande af de antika myterna; han är tillika en förträfflig novellist.

Inom dramatiken nådde det lättare lustspelet och folkskådespelet med representanter som L'Arronge, von Moser, bröderna Schönthan samt enstaka similiarbeten i det franska konversationsstyckets smak af Lindau och Blumenthal vår svenska scen.

En kraftigare riktning i tysk dramatik inträdde under inflytande från den franska, ryska och nordiska realistiska och naturalistiska litteraturen. Hermann Sudermann (f. 1857) vann de tidigaste stora teaterframgångarne med »Die Ehre» (1888) och »Heimat» (1893), som snart gjorde en segerrond öfver all världens tiljor. Det är dock endast vissa delar af dessa stycken som äga mera originell karaktär (t. ex. bakgårdsakterna i »Die Ehre»), andra partier äga beröring med det äldre borgerliga skådespelet och med fransk konversationskomedi. Mera afgjord naturalist var Gerhart Hauptmann (f. 1862) i sina förstlingsskådespel, mörka nutidsskildringar i schlesisk dialekt, med tydliga inslag från Tolstoj och Ibsen; med det ståtliga milieudramat »Die Weber», som skildrar en arbetarrörelse på 1840-talet, vann han sin första afgjorda framgång, som upprepades vid sådana alster som den mot byråkratien riktade satiriska tjufkomedien »Der Biberpelz», det halft naturalistiska, halft romantiska »Hannele», den mera afgjordt romantiska konstnärstragedien »Die versunkene Glocke» och andra arbeten, under det han äfven kan se tillbaka på en rad misslyckade grepp.

Sudermanns och Hauptmanns arbeten funno äfven väg till svensk skådebana, där exempelvis »Ära» länge hade plats på repertoaren. Jämte dem hafva äfven andra moderna tyske realister fått enstaka sina arbeten uppmärksammade, att särskildt nämna O. E. Hartleben, Max Halbe och på sista tiden de båda österrikiske läkarne, den spirituelle analytikern af det erotiska lifvet i Donau-metropolen Arthur Schnitzler och den kraftige skildraren af bondens

Digitized by Google

kärlek till jordtorfvan och därur härflytande konflikter, Karl Schönherr.

Men vida större betydelse än den talade dramatiken fick den mäktiga företeelse på den dramatiska tonkonstens område, som betecknas af Richard Wagner (1813—1883) och hans musikdrama, hvilket för mången fick ett värde vida öfver det rent ästetiska. Wagner, som var sin egen librettist och som häfdade teorin om dramats och operans förening till en högre enhet, musikdramat, utgick ur nyromantiken och företedde släktskap med Schleglarne, Novalis, Tieck och Hoffmann, ej minst i det exalterade öfverspända i temperamentet, i likaställandet af konst och religion och i uppfattningen af festföreställningar nästan såsom vore de religiösa akter. Filosofiskt står han under inflytande från Schopenhauer och dennes teorier om etikens beroende af kärleken och medlidandet, drag som framträda i flera hans musikdramer alltifrån »Der fliegende Holländer» till »Parzifal», där försonings- och frälsningstanken beherrskar dikten. Det starkt nationella i Wagners åskådning präglar de ur den germanska sagan upptagna Nibelungendramerna men man har i dem äfven velat finna ett drag af »högdekadans». Wiegand yttrar ock om honom, att han hela sitt lif igenom sökte enheten mellan ande och sinnlighet för att som alla romantiker sluta såsom from botgörare (Frömmler). Det var detta senare drag, som stötte bort Nietzsche. Hans namn var länge ett stridsnamn, afgudadt eller häckladt. Här i Sverige, där den ledande musikkritiken till en början liksom annorstädes ställde sig afvisande (som Bauck) eller kyligt kritisk till hans idéer (som Adolf Lindgren), har han ock vunnit varma beundrare och efterföljare.

Engelsk vitterhet.

I Englands skönlitteratur herrskade ännu länge Dickens vid sidan af Bulwer och Thackeray såsom den populäraste romanförfattaren och hans humoristiska, känsliga berättarkonst fann alltjämt beundrare och efterföljare äfven i Norden. Den satiriker, som ställde 1870-talets svenska samhällslif i så skarp belysning ur Röda Rummets synvinkel, har själf antydt att han i viss mån utgår från Dickens.

Bland de många engelske berättare, hvilkas romaner väckte uppmärksamhet och lästes här hemma dels i de välbekanta Tauchnitzhäftena, dels i öfversättningar, intager särskildt en ett framstående rum i världslitteraturen. Det är den under namnet George Eliot ryktbara Mary Ann Evans (sista lefnadsåret mrs Cross; 1819—1880).

Digitized by Google

Ursprungligen utgången från en strängt religiös familj, blef hon vid början af 1840-talet fritänkare, öfversatte Strauss' Jesu lif och medarbetade i den radikala Westminster Review. Först vid slutet af 1850-talet ägnade hon sig åt romandikt och utgaf 1857—61 några ypperliga skildringar af engelskt samhällslif och engelsk natur (t. ex. »Adam Bede», »The mill on the Floss» och »Silas Marner»), hvilka uppenbara en stor psykolog och en varm optimist af den Mill-Spencerska skolan, »ett af seklets största hjärtan». Hennes senare arbeten, såsom »Daniel Deronda», tyngas något af det didaktiska syftet och filosofiska lärdomar skjuta den ursprungligen humoristiska berättarinnan något åt sidan. Hennes inflytande var stort äfven utom England; särskildt i Frankrike, där enligt Joseph Texte hon haft största betydelse af alla engelska författare i nittonde seklet (Scott och Byron väl dock undantagna); hennes starka humanitet gaf en bredare basis åt den naturalistiska romanen för flere, som kände sig bortstötta af Zola. Äfven i Sverige tolkades hennes romaner och vunno efterföljd.

Många andra engelska prosadiktare med större eller mindre litterära anspråk uppmärksammades äfven utom den britiska ön. Bland dem må erinras om den prerafaeliterna närstående George Meredith (1828—1909), en fin själsanalytiker af filosofisk läggning, hvars kort efter seklets midt författade romaner först långt senare införlifvades med svensk bokvärld, den af rysk pessimism påverkade Thomas Hardy (f. 1840) och framför allt den friske, originelle skildraren af Indien, dess olika raser och klasser, Rudyard Kipling (f. 1865), äfven realistisk lyriker.

Inom versifierad diktning fortsatte Tennyson och makarne Browning sin högt skattade klassiskt ideala alstring. En ny diktning af romantisk art, som stod den prerafaelitiska målarkonsten nära och som väckts till lif af Ruskins siarord, uppstod under 1860-talet inom en krets, i hvilken den sydländskt glödande Dante Gabriel Rossetti var föregångsmannen.

Ur denna krets utgick den utmärkte skalden Algernon Charles Swinburne (1837—1909), otvifvelaktigt Englands främste diktare vid sekelskiftet. Genom hans skaldskap brusar det haf och storm; och en upprorisk anda ger sig tillkänna i hans diktning alltifrån körsångerna i det grekiska dramat »Atalanta in Calydon» (1865) och i de radikala »Poems and Ballads» (1866), hvilkas glödande sensualism väckte mycken harm och vållade talrika angrepp. De följdes sedan af andra diktsamlingar, bland hvilka »Songs before sunrise» äro hans mästerverk; där besjunges i klangfulla rytmer religiös och borgerlig frihet. Swinburne är i mycket en Shelleys efter-

Digitized by Google

följare, dock af mera realistiskt och praktiskt kynne, och hans sublima diktkonst har beaktats här i Sverige af skalder af vidt skild läggning.

Den britiska dramatiken, som odlades af flere författare som Swinburne och den olycklige Oscar Wilde, fick mot sekelslutet i den kvicke kättaren, irländaren Bernard Shaw (f. 1856) en originell representant, som gått i Ibsens skola, men i sitt starkt paradoxala, nyckfulla och utmanande skriftställeri slår in på egna vägar och stundom nästan drifver spe med publiken.

Rysk litteratur.

Af eminent vikt är den ryska insatsen i tidens berättarkonst. Den tidigare slaviska skönlitteraturen hade endast helt sporadiskt spelat någon roll för Europa, med män som Pusjkin och Gogol, Lermontov och Mickiewicz. Nu blef förhållandet ett helt annat. Bland de icke få betydande ryske författare på skilda områden som tillhöra denna tid fingo tre europeisk betydelse. Främst må nämnas Ivan Turgenjev (1818—1883), som är den förste ryske diktare, hvilken blifvit internationell och hvars verk öfverallt tillägnats och skattats högt. Genom sina skildringar af Rysslands natur, seder, förhållanden och ej minst missförhållanden införde han ett nytt stoff i den europeiska litteraturen. De förträffliga berättelser, som under titeln »En jägares dagbok» tillkommo omkring 1850, tyckas visserligen vid första anblicken endast gifva en friluftsmänniskas och naturälskares intryck, men snart skönjer man där bakom en human tendens; en ifver för lifegenskapens upphäfvande, som väl aldrig tar agitatorisk form (såsom fallet var i den samtida amerikanska slaffrigörelseromanen, mrs Beecher Stowes »Onkel Toms stuga»), men som trots sin beherrskade ton, med lätt stänk af ironi och vemod, gör ett starkt intryck och till fyllest yppar författarens hjärtelag för de svaga och förtryckta. Dessa skizzer följdes af en rad andra smärre berättelser, som tillhöra det yppersta i Europas novellistik, och dessutom af flere betydande romaner, som skänkt rika inblickar i ryskt samhällslif; i »Rudin» (1855) skildrade han en talangfull dialektiker, full af nya idéer men utan handlingens energi, som förtär sina krafter och som icke finner något verksamhetsfält i hemlandet utan dör på barrikaderna i Paris för ett främmande folks frihet; i »Fäder och söner» (1861) möta vi en objektivt hållen framställning af tvenne generationers olika ideal; hufvudhjälten Basarov uppenbarar för första gången typen och namnet »nihilist», en son af materialismens och utilitarismens tidsskede, förnekare, skeptiker, nedbrytare, men skildrad med en uppenbar underström af varm sympati;

Digitized by Google

i »Rök» (1867) gaf han en satirisk, ironisk skildring af den ryska societéns tomma, konventionella lif vid en tysk badort och vände sig med skärpa mot de extrema »nationalisterna»; i »Ny jord» (1876) framställde han med sympati de unga ryska socialreformifrarnes agitation för sina ideal och upprullade färgrika, men mörkt stämda bilder af sitt fäderneslands tillstånd, ty Turgenjev var en pessimist som såg mörkt på Rysslands förhållanden och som i sina kulturella sympatier var afgjordt västeuropeisk. Han lästes öfver hela Europa.

Fedor Dostojevskij (1821—1881) är i mycket hans motsats, Turgenjev kanske öfverlägsen som själsskildrare, honom afgjordt underlägsen som konstnär. Under det att Turgenjev hyllar den västerländska kulturen, är Dostojevskij helt igenom ryss med ett drag af barbar och han tror på sitt land. Han är utgången ur Gogols och kritikern Bjelinskijs realistiskt demokratiska skola. I »Fattigt folk» — en bok, som tillkom redan på 1840-talet — gaf han en dyster skildring af en stackars fattig skrifvares lefnadsöde. Hans författarskap afbröts 1849 af en tio års förvisning till Sibirien för deltagande i en privat diskussionsklubb, en förseelse som ursprungligen skulle gäldats med dödsstraff; när han efter hårda lidanden återkom, kufvad, troende, med ett allt annat än upproriskt, delvis t. o. m. reaktionärt sinnelag, blef han i än högre mån en skildrare af det ryska samhällslifvets skuggsidor och gaf i en rad något uttänjda, icke särskildt konstnärligt utförda romaner några de mest öfverlägsna själsmålningar. Mest uppseende väckte romanen »Brott och straff» (»Raskolnikow» 1866), som behandlade problemet om människolifvets relativa värde i en historia om en fattig student, som begår mord på en eländig, girig och blodsugande pantlånerska, öfvertygad om sin goda rätt och i afsikt att med hennes ägodelar öfva välgörenhet — »alla stora människor öfverträda lagen, utgjuta blod och skrida öfver lik» — men som sedan brottet väl är begånget och f. ö. dragit ett mord på en annan godsint kvinna i sitt följe, inser att han ej varit kallet vuxen, »icke en af de store, som stå öfver sedelagen», hvarefter han genomgår själskval, som med öfverlägsen psykologisk skärpa skildras såsom återverkningar från mordet. Boken kastar starkt ljus öfver många sjukliga företeelser i det ryska samhället.

Snart sagdt alla de problem, som sysselsatte samtiden upptogos af Dostojevskij och behandlades med en dialektik och psykologi, som helt betogo läsarne; Dostojevskij vandrar ofta på det mest komplicerade själslifs irrgångar och råkar ej sällan öfver på det perversas område. Själf förklarade han: »Man kallar mig psykolog,

Digitized by Google

men det är icke riktigt, jag är en realist i ordets fulla betydelse d. v. s. jag skildrar alla den mänskliga själens djup». En oafbruten iakttagelse af hans egen personlighet hade satt honom i stånd att utgrunda de finaste skiftningarna ej minst af abnorma själstillstånd, hvilka utgöra hufvudmotiven i hans romaner, som gärna skildra sjukligt anlagda, plågade, brutna människor, religiösa svärmare, mystiska drömmare, folk med perversa, låga lustar, sinnessjuke och förbrytare. Han utvecklade ett sådant skarpsinne att psykiatrien senare med sin myndighet kunnat vitsorda riktigheten liksom äfven brottmålsannaler senare styrkt sanningen af hans diktade skildringar.

Dostojevskij fick särskildt genom »Raskolnikow» en eminent betydelse för världslitteraturen. Hans mörka psykologi verkade äggande på en hel rad efterbildare. Till svenskan tolkades denna och andra hans romaner på 1880-talet och gaf äfven en insats i detta årtiondes litteratur hos oss.

Den tredje stormannen bland de ryske författarne var grefve Leo Tolstoj (1828—1910), pessimist liksom Turgenjev men liksom Dostojevskij misstrogen mot den västerländska kulturen och snart sagdt mot all kultur. Han hade till en början stått utanför de litterära och politiska rörelserna i Ryssland, hade enligt egen bekännelse lefvat ett egoistiskt, fåfängt och lättsinnigt lif som ung officer och därefter kastat sig in i en systematisk lektyr af inländska och utländska författare bland hvilka Rousseau snart tog försteget, gjorde honom till sin adept och till en början dref honom ut ur hans forna miljö till ett lif i de kaukasiska bergen. Ännu hade dock icke hans genombrott kommit. Den blifvande fredsaposteln deltog med entusiasm i Krimkriget och särskildt i Sebastopolsaffären. Så småningom utvecklade han sig till författare, började med en rad halft självbiografiska skildringar från barndomen, ungdomen och kriget och slog ett stort slag med en historisk roman från Alexander I:s Ryssland och Napoleonstiden: »Krig och fred» (1864—69), som gaf en skildring ej blott af denna tid utan af det ryska folket, utförd med öfverlägsen psykologisk konst. Han genomför karaktäristiken af en rad skepnader ur alla klasser, och dröjer ömsom vid de historiska personerna, ömsom vid diktade samt uppenbarar vid sidan af sin realism en säker historisk fantasi. Skildringen af den gigantiska världsstriden åtföljes af reflexioner öfver de lagar, som beherrska lifvet, och här uppenbarar sig det demokratiska sinnelaget i känslan för det enkla folkets insats; i soldaten Platon Kuratjev med hans enkla filosofi om broderlighet, fördragsamhet, självuppoffring finner Tolstoj ett språkrör för den

Digitized by Google

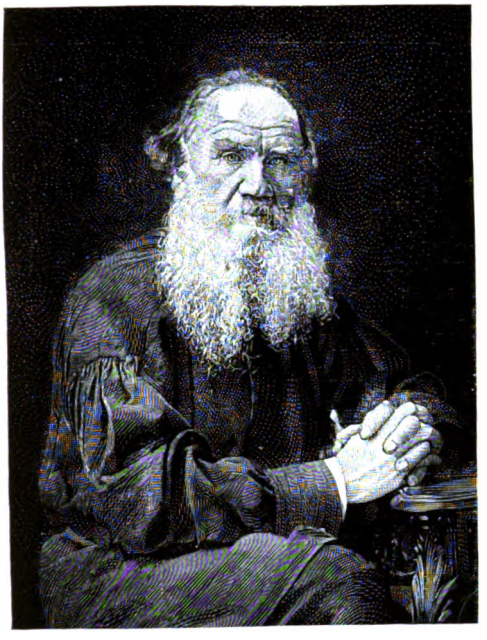

Leo Tolstoi.
Efter träsnitt.

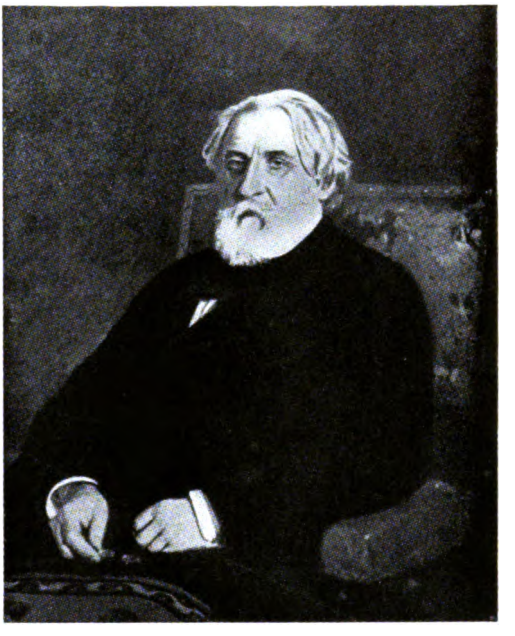

Ivan Turgenjev.
Efter målning af Ilia Répin.

Björnstjerne Björnson.
Efter fotografi.

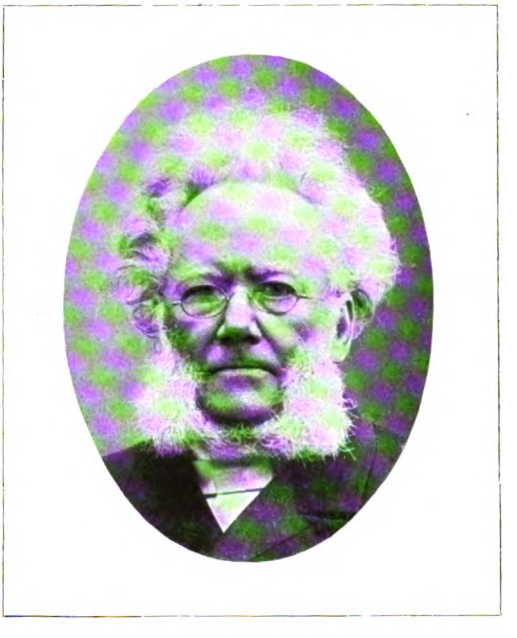

Henrik Ibsen.
Efter fotografi.

Digitized by Google

Digitized by Google

milda åskådning han därefter förkunnar. I den gripande romanen »Anna Karenina» (1875—76) med dess utomordentliga sedeskildringar ur Rysslands förnäma kretsar och dess tragiska äktenskapshistoria gaf Tolstoj sin andra stora världsroman, ett alster af djup psykologisk analys, riktadt mot den fria kärleken. Han lägger här i Levins mun sina doktriner om det enkla lifvets företräde och människokärlekens betydelse i motsats till vetenskapens intellektualism. Redan här faller det lärodiktande något utanför ramen af romanen och det är än mer fallet i hans senare arbeten som »Kreutzersonaten» och »Uppståndelse». Ytterst märkligt är skådespelet »Mörkrets makt» (1887), en väldig naturalistisk skildring af ryskt bondeelände. Eljes präglas Tolstojs senare skönlitterära alstring alltför mycket af moraliserande paradoxer och af religiöst anarkistiska teorier med utfall mot stat, konst, filosofi o. s. v.

Jämförelsevis sent beaktades Tolstoj ute i Europa, men från 1880-talet gaf han en insats i den allmänt europeiska litteraturutvecklingen, och personligen var han med alla sina paradoxer och svärmerier en utomordentlig kraftnatur, och i rak motsats till Dostojevskij — som Chr. Collin betonat — ingen sjuklig uppenbarelse, tvärtom en bild af hälsa, en man, som sökte mänskolyckan på jorden i arbetet.

Norsk litteratur.

Af stor betydelse är ock det bidrag till Europas litteratur, som kommer från våra grannlands, särskildt Norges, skönlitterära skriftställare. Norge får först nu en röst med i den europeiska kören, men visserligen en, som ljuder starkt och får mängden att lyssna. Under 1850—60-talen uppenbarar sig där en ny och egenartad diktning till att börja med under starkt intryck af den fornnordiska sagan och dikten, hvilken man framför allt häfdade såsom norsk. Tidigast äskar Björnstjerne Björnson (1832—1910) ljud. Han är Wergelands arftagare såsom nationell skald. Det var studentfärden till Upsala 1856, som lät hans poetiska anlag slå ut i blom och det oaktadt han var stum både som talare och skald under hela mötet. Men efter hemkomsten skref han dramat »Mellem slagene» — med ämne från Norges gamla sagohistoria — och reste därefter till Köpenhamn för att utbilda sig till diktare. Under de år som nu följa ringla sig tvänne trådar genom hans alstring, den ena för tillbaka till de nordiska sagorna, den andra till samtidens norska bondelif, och liksom han å ena sidan hämtade modeller till sina historiska figurer ur bondeomgifningen, så skref han sina bondeberättelser med den gamla sagostilen i minne. Hans författarskap framträdde under dessa år dels i en rad kärnfulla

Digitized by Google

dramer Mellem slagene (1857), Halte-Hulda, Kong Sverre, Sigurd Slembe, Maria Stuart i Skotland (1864), nutidsskådespelet De nygifte (1865), Arnljot Gelline (1870), dels i några optimistiskt hållna bondeberättelser, som tillhöra det yppersta af hvad den europeiska litteraturen har att förete af byhistorier, äfven om de nu efter naturalismens tid kunna förefalla något för idealiserade (Synnöve Solbakken, Arne, En glad gut från slutet af 1850-talet och romanen Fiskerjenten 1868), dels och ej minst i sin friska, nationellt stämda lyrik, att särskildt nämna nationalsången »Ja, vi elsker dette landet». Det är en urkraftig, frisk, lifsglad, bejakande skald, som framträder i Björnsons ungdomsproduktion. Hans starka optimism sammanhänger med hans omedelbarhet, som stundom slår öfver i naivetet; hans positiva natur står i afgjord motsats till vissa mera skeptiskt anlagda samtida, bland dem främst hans store medbroder Ibsen. Det var f. ö. icke endast en poetisk, det var ock en religiös och folklig väckelse, för hvilken Björnson under dessa år var målsman. Politiskt var han med i den norska nationella, bondevänliga vänsterrörelsen, religiöst var han troende och påverkad af Grundtvig, hvars lära vid denna tid icke endast utöfvade religiös verkan utan ock ägde kulturpolitiskt inflytande, synbart särskildt inom de af folkhögskolorna påverkade kretsarne, hvilka Björnson denna tid stod nära.

Den något äldre Henrik Ibsen, Tolstojs jämnåring (1828—1906), kom senare än Björnson fram i förgrunden. Efter några lyriska, satiriska, dramatiska begynnareförsök — dels under romantikens, dels under ett Heine-Goldschmidtskt inflytande — i hvilka man bl. a. spårar något af oron från anno 1848, ägnade han sig, beaktande maningarna i Hettners »Das moderne Drama», åt ett nationellt historiskt drama med psykologisk karaktäristik och skref i 1850-talets midt stycken som »Fru Inger till Östråt» »Gildet på Solhaug» »Hærmændene på Helgeland», i hvilka han gärna varierade motivet af en man mellan två kvinnor af olika skaplynnen. Han tillgodogör sig den gällande Scribeska teatertekniken och påverkas från den danska efterromantiken (särskildt Hertz), men det sistnämnda dramat betecknar i viss mån en frigörelse från de romantiska traditionerna. Völsungasagans motiv afklädes allt rent halfgudsartadt och får mänskliga mått; liksom Björnson griper Ibsen tillbaka till isländsk sagostil, begagnar prosaformen och inlägger i det gamla motivet ett äktenskapsproblem, som förebådar hans senare moderna dramer. Att det var något nytt, som här jäste, var otvifvelaktigt. Men den dåvarande danska ästetikens ledande man, Köpenhamnsteaterns

Digitized by Google

censor, J. L. Heiberg afvisade såväl Björnsons som Ibsens ungdomsverk och uttalade den egendomliga spådomen, att »en norsk teater knappast skulle framgå ur laboratoriet för dessa experiment och att den danska lyckligtvis ej behöfde dem». Under 1860-talet skapade Ibsen nya, alltmera betydande verk och lade ådaga det psykologiska skarpsinne, som utgör ett så förherrskande drag i hans senare skede. Till denna tid hör det versifierade samtidsskådespelet »Kærlighedens komedie» (1862) med dess bittert tragikomiska satir öfver förlofning och äktenskap och öfver hvardagslifvets inflytande på ungdomsidealen, blottande enligt Ibsens egna ord »den i våra sociala förhållanden herrskande motsatsen mellan verkligheten och det ideala krafvet i allt, som heter kärlek och äktenskap», hans första vredesdikt, som missuppfattades och väckte mycken förargelse, emedan en sådan uppfattning af kärleken förmenades väl kunna anstå en kälkborgerlig onkel eller tant men ej en poet. Därefter följde det historiska skådespelet »Kongsemnerne» (1863), som åter upptog och fördjupade det Oehlenschlägerska Aladdinmotivet om den af lyckan gynnade, som aldrig tvekar, som besitter kungatanken, gentemot den begåfvade, af ödet undanskjutne tviflaren, som stjäl den andres kungatanke, — två karaktärer i hvilka Ibsen så till sägandes tveklufvit sig själf.

Ibsen bosatte sig vid 1860-talets midt i utlandet, där han tillbragte mer än ett kvartsekel. Sverige-Norges underlåtenhet att bistå Danmark under den dansk-tyska krisen grep honom djupt och satte märke i den pessimistiska riktning, som hans skaldskap nu tog, framför allt i hans bittra satir mot frasens makt. Nu vill han icke längre dröja vid det förflutnas döda saga; äfven framtidsdagarnes gäckande lögndröm skjuter han åt sidan för att skrida till »samtidens dimmovärld». Dom vill han hålla öfver sitt folk, men rannsakar först sig själf och låter ästetikern i sitt jag alltmer vika för etikern.

Det första arbetet under detta skede, tillika det första verk af Ibsen som gjorde ett mäktigt intryck utom Norge, var idédramat »Brand» — ursprungligen skrifvet i episk form, senare slutgiltigt (1866) omarbetadt till en femakts dramatisk dikt, som dock ej var afsedd för scenen, en viljans tragedi om en idéns fanatiker, en präst, som drager i strid mot halfheten i tro och lif men dukar under i kampen, som han för med hårdhet och förhäfvelse, en skepnad, vid hvars utdanande Kierkegaard och dennes efterföljare i lif och tro säkert haft sin del. I det året därpå skrifna sagodramat »Peer Gynt» gaf han som motbild till Brand en lekfull, delvis något dunkel satir öfver sin tid och sitt folk, särskildt

Digitized by Google

riktad mot halfheten, kompromisslustan, egoismen och frasmakeriet. Dessa lyten tjänade som skottafla äfven i det mera realistiskt hållna nutidslustspelet »De unges forbund» (1869), hvars satir i mycket var besläktad med Peer Gynts och där den folkliga »strebertypen» utsattes för ett blodigt hån, som äfven kastade några stänk på den store skaldebrodern och medtäflaren, till hvilken han dittills stått i det bästa förhållande. Det världshistoriska prosadramat »Kejser och Galilæer» (1873, likväl planlagdt före Brand nio år tidigare), som författades i München i viss mån under inflytande af moderna tyska åskådningssätt, utgör en dramatisk behandling af Julianusmotivet, och tillika ett försök att gent mot tankens rike, som var byggdt på kunskapens träd, och korsets rike uppställa ett tredje, hvilket skulle förena båda, men som Julianus icke var mannen att uppbygga. Dramat var trots det höga ämnet skrifvet på prosa, till hvilken form Ibsen nu definitivt öfvergick.

I Sverige omfattades denna nya norska litteratur med det allra största intresse. Betecknande äro några ord i en anmälan af »Arnljot Gelline» af den unge Wirsén år 1871, där det säges att medan den svenska skönlitteraturen icke under en afmattningsperiod hade något att erbjuda, som i värde och intresse kunde jämföras med de företeelser inom den nya norska poesien, som väckte deltagande och beundran, uppmärksamheten från denna sidan Seveberget riktades alltmer på Norges nyare diktning och hvarje nytt arbete af Björnson eller Ibsen mottogs med förtjusning, låt vara att denna förtjusning ej alltid vore detsamma som obetingadt gillande.

Tidigast hade Björnson kommit till sin rätt; de flesta af hans bondeberättelser hade omedelbart öfversatts, »De nygifte» uppfördes i Sverige 1866, »Mellan drabbningarna» 1867, »Maria Stuart i Skotland» 1868; och flera af hans dikter tillhörde vår studentsångs repertoar.

Väl hade han genom sina inlägg i de politiska striderna kommit på kant med svenska politiker och Forssell riktade i en anmälan af hans »Digte» 1870 en gensaga mot hans politik, men i början af 1870-talet, då han företog föredragsresor här i landet, knöt han nya vänskapsband, bl. a. med den Hedlund-Rydbergska kretsen i Göteborg, hvilket blef af ömsesidig betydelse; de möttes i intresse för den nordiska, folkliga pånyttfödelsen och Björnson mottog härvid intryck, som bidrogo till hans frigörelse från Grundtvigianismens religiösa åskådning och äfven från hans antityska hållning, något som medförde brytning med vissa na-

Digitized by Google

tionellt-grundtvigianska kretsar i Danmark dem han dittills stått nära.

Ibsens verk lästes från och med »Brand» med alltjämt stigande uppmärksamhet. Om öfversättningarna dröjde, berodde det på att dikterna tillägnades i original. På teatern upptogos hans äldre dramer, med undantag af »Gildet paa Solhaug» (1857), dock jämförelsevis sent, men »Brand», som ju icke ursprungligen var afsedd för scenen, spelades t. o. m. i Sverige på 1880-talet af Ludvig Josephson å Svenska teatern med Emil Hillberg i titelrollen tidigare än i Norge.

Svensk Litteratur-Tidskrift 1867 säger sig med anledning af den uppmärksamhet, som länge varit fäst vid namnet Henrik Ibsen, vilja efter Dansk Maanedsskrift återgifva en uppsats om honom af »en yngre framstående dansk ästetiker». Det var Georg Brandes' bekanta karaktäristik, som utöfvat ett ej ringa inflytande på ett nytt värdesättande af Ibsen i de andra nordiska landen, liksom den återverkade på skaldens egen alstring.

Den svenska kritiken förhöll sig stundom något oförstående gentemot Ibsen. Det gäller exempelvis Nybloms anmälan i Svensk Litteratur-Tidskrift 1867 af »Peer Gynt», som knappast uppfattar bokens innebörd såsom satir af norska egenheter, hvilket däremot L—n (Ljunggren) framhåller i sin anmälan i Nordisk Tidskrift 1868. Synnerligen omildt behandlades till en början »De unges forbund». En anmälare N. S. i Framtiden (1870) säger att stycket gjort »ett nedslående intryck» och förmenar att »det skall lära de unga svenska dramaturgerna, att de dock ej stå så ofantligt djupt under Norges nyaste skalder». Ibsen förmanas att återgå till historiens gestalter. Året därpå ifrågasätter Wirsén i Sv. Tidskrift, huruvida stycket hör till den sköna konstens sfer: »verklig poesi finnes där icke», liksom han anmärker »frånvaron af verklig komik» och beklagar att Ibsen från de rymder inom hvilka han först vistats sänkt sig ner i verklighetens allra plattaste regioner. Senare blef stycket dess mera omtyckt i Sverige, där bl. a. Knut Almlöf excellerade som Daniel Hejre. I en anmälan samma år af Björnsons »Arnljot Gelline» yttrade Wirsén att »den rikedom på storartade ansatser och lofvande idéfermenter, som hos Ibsen på ett så mäktigt sätt framträder, dock ej kunnat komma den tänkande att förbise, huru underlägsen han ännu vore Björnson i framställningens koncentration och i äkta harmoni».

Ibsens och äfven Björnsons utveckling skulle likväl gå i annan riktning än en del anmälare tycktes vänta. De kommo att allt intimare hålla sig till »verklighetens regioner».

Digitized by Google

Väl icke utan inverkan från Brandes' uppseendeväckande föreläsningar vid Köpenhamns universitet i början af 1870-talet och hans maning att »sätta problem under debatt» inslogo de båda norrmännen på en mera realistisk och på samtidsfrågorna inriktad dramatik, som framför allt fick ett samhällskritiskt kynne. Björnson författade tvänne, delvis af den franska borgerliga komedien påverkade samhällsskådespel »En fallit» (1875) och »Redaktören» (1875), egendomligt nog skrifna såsom invigningsstycken för hans vän Stjernströms Nya teater i Stockholm. Det första med dess angrepp mot affärslifvets bristande moral gjorde en utomordentlig scenisk lycka och blef äfven ett repertoirstycke å tyska scener. Han fortsatte senare med andra som »Kongen» (1877), där han tog sikte på det ärftliga konungadömet och visade dess faror äfven för den ädlaste konung; »Leonarda» (1879), där han proklamerade, att de stora känslorna från upplysningens tid skulle komma åter; »Det ny system» (1879) om faran för egoism i kampen för idéerna, för »systemet»; det i dramatiskt afseende svaga »En hanske» (1883) med dess absoluta könssedlighetskraf äfven på männen, hvilket framkallade den stora sedlighetsdebatten, i hvilken bl. a. Brandes deltog; det öfverlägsna »Over ævne, første stykke» (likaledes från 1883), hans mest geniala drama, där han upptagit problemet, huru den ädla men alltför öfverspända religiositeten sprängер människan, då förhållandet till det öfvernaturliga drifves »öfver förmåga», en skapelse af lika stor originalitet som fin psykologisk uppfattning af det religiösas art — det af hans stycken, som skattats högst i utlandets litterära kretsar; vidare den uppsluppna, en smula självfironiska komedien »Geografi og kjærlighed» (1885); »Over ævne, andet stykke» (1895) med dess framställning af farorna för öfverspänning på det sociala området; den betydande politiska tragedien »Paul Lange og Tora Parsbjerg» (1898), som omhandlade en tilldragelse i nordisk politik, i hvilken Björnson hade sin stora andel; den mot Nietzsches teori om den starkares rätt mot den svage riktade »Laboremus» (1901) m. fl.

Äfven på berättarekonstens fält fortsatte Björnson sin verksamhet, delvis i tendentiöst syfte. I den nog didaktiska romanen »Det flager i byen og på havnen» (1884) skildrade han en släkts urartning och framhöll renhetskrafvet med sträng etisk hållning, på samma gång han tog till orda för de Spencerska uppfostringsteorierna. Högre nådde han i den varma och vackra toleransromanen »På Guds veje» (1889), där han gjorde sig till tolk för en humanare uppfattning gentemot troshatet.

Digitized by Google

Björnsons flesta stycken blefvo införlifvade med svenska scenen, liksom äfven hans senare berättelser här funno intresserade läsare, om än ej i samma grad som fallet var med hans tidigare; hans åsikter mötte både bifall och motsägelser.

På grund af sitt deltagande i det politiska lifvet, framför allt i de unionella frågorna, kom han tidtals i skef ställning till Sverige. Senare tider bragte nya meningsbrytningar, men det hindrade icke att år 1903, då det litterära Nobelpriset utdelades för tredje gången, det tillerkändes den ideelle norske optimisten.

Under det Björnsons verksamhet splittrades mellan författareskap och ifrigt deltagande i det politiska lifvet och i andra dagens strider, särskildt i sedlighetsfrågan, samlade sig däremot Ibsen helt och hållet om sitt dramatiska skriftställeri samt fortsatte den starkt kritiska verksamhet han redan inslagit med de versifierade »idédramerna» Brand och Peer Gynt. Ty såsom Albert Dresdner anmärkt betecknade dessa båda icke afslutningen på Ibsens tidigare verksamhet utan voro snarare de verk, i hvilka han angaf programmet för sin senare problemdikt. Detta präglas alltmer af en stark tendens, en mot samhället, mot staten riktad personlighetens individualism, som innebär revolutionära tankar. Han tillkämpade sig under 1880- och 1890-talen steg för steg en rangplats ej blott såsom nordisk författare utan såsom en af Europas ledande andar ända därhän, att han kunnat nämnas den främste väckaren i modern litteratur, och detta lika mycket genom tankeinnehållet i sina dramer, som genom den form i hvilket detta gjutits. Början göres med det jämförelsevis mindre egenartade skådespelet »Samfundets stötter» (1877), ett borgerligt drama, som delvis sluter sig till den franska dramatiken och som afser att afslöja ihåligheten hos många bärande krafter i ett litet samhälle. Högre i dramatisk teknik och verkan nådde Ibsen i den mästerliga problemtragedien »Et dukkehjem» (1879), i hvilken han upptog till behandling kvinnans ställning i äktenskapet och inlade en gensaga mot hustruns osjälfständighet gentemot mannen, såsom den underordnade, hvilken hålles afskild från mannens allvarliga tankar och syften; tillika betonade han hennes rätt till frigörelse ur ett omaka äktenskap och detta ur andra, delvis djupare, innerligare motiv än i den franska äktenskapsdramatiken. I »Et dukkehjem» har ju Ibsen skapat sig en ny dramatisk form, hvars tillbakaskådande karaktär och starka koncentration äger afgjord frändskap med den antika tragedien. Stycket väckte oerhördt uppseende; dess hufvudfigur blef en tacksam primadonnauppgift och det gjorde en rond öfver Europas scener. Med detta drama blef Ibsen världsdiktare. Stycket fram-

Digitized by Google

kallade icke minst i Sverige det lifligaste intresse och fann här uttolkare — bl. a. »Robinson» (Feilitzen), K. A. Melin, L. H. Åberg — liksom beundran och efterföljd (den s. k. »indignationslitteraturen», bl. a. fruarna Edgren-Leffler och Agrell), men äfven motsägelse både från konservativt håll såsom varande omoraliskt och från radikalt såsom alltför kvinnodyrkande. Särskildt har Strindbergs antifeministiska skriftställeri alltifrån den mera godmodiga novellen »Ett dockhem» i »Giftas» till hans kvinnohätska skådespel sin utgångspunkt i »Et dukkehjem».

Ibsen gick nu vidare. I »Gengangere» (1881) — i viss mån ett gensvar på dukkehjemskritiken — kombinerade han äktenskapsspörsmålet med ärftlighets- och degenerationsproblemet och visade en kvinnas tragiska öde, som i motsats till Nora stannat i ett ovärdigt äktenskap. Stycket, som väckte stor förbittring, ej minst i de konservativa kretsar som stundom i Ibsen sett sin man i motsats till Björnson, blef till en början afvisadt från hufvudscenerna i Kristiania och Köpenhamn, och framfördes först af en svensk teaterledare, August Lindberg. Icke blott styckets »moral» väckte gensagor; äfven vissa naturalistiska detaljer framkallade klander.

Ett nytt inlägg utgjorde »En folkefiende» (1882), där Ibsen under bilden af en sanningsförkunnare, till hvilken folket, »den kompakta majoriteten», vägrar att lyssna, gaf en ljungande protest mot det borgerliga samhällets oförmåga att uppskatta den, hvilken uppvisar de pestbildande lögner, som förgifta dess andliga lif, ett drama i hvilket Ibsens individualism kanske tagit sig starkast uttryck och där han, hyllande samma grundtanke som senare Nietzsche, framhöll den andligen förnämes, som tillika är den ensammes, rätt gentemot den stora hopen. Han hade, som Gran uttryckt det, gifvit sin hjälte Björnsons röst för att hans ord skulle nå desto längre, men orden voro Ibsens egna; »Stockman och jag», har han själf sagt, »komma förträffligt om sams, vi äro ense i många stycken men doktorn är ett mera oredigt hufvud än jag». I detta stycke betonas också de gängse »sanningarnas» relativitet. I den djupt pessimistiska »Vildanden» (1884), ett af hans yppersta skådespel, har han i viss mån gifvit ett motstycke till men ock inlagt en reservation mot det närmast föregående. På samma gång han i den ömklige egoisten och frasmakaren Hjalmar Ekdal skapat en af sina yppersta satiriska figurer, håller han i Gregers Werle domedag öfver sina egna och Björnsons sanningskraf på genomsnittsmänniskor, hvilka, som Relling — realisten — säger, det ej går an att beröfva »lifslögnen», som är deras lycka. I

Digitized by Google

Gregers Werle och Hjalmar Ekdal ställer han, som Dresdner anmärkt, ånyo Brands och Peer Gynts typer mot hvarandra.

Redan i detta stycke märktes ett symboliskt element och detta blef starkare i Ibsens senare dramer, icke till fromma för klarheten och den omedelbara verkan. I »Rosmersholm» (1886) har han skildrat en »adelsmänniska» under hvars nobla, välgörande inflytande den demoniska kvinna, som en gång fångat honom, förvandlas och mildras, ett skådespel, där den utpräglade individualismen fått vika för altruism; så följde »Fruen fra havet» (1888) om den i eget hem hemlösa, som dock, då hon får »välja fritt och under ansvar», stannar hos en åldrande make i stället för att följa sin ungdoms älskade; »Hedda Gabler» (1890), den egoistiska, stort anlagda, demoniska kvinnonaturen, som går under i äktenskap med en nykter hvardagsmänniska; »Bygmester Solness», (1892), där Ibsen ger den åldrade konstnärens tragedi, när han börjar känna sina krafter svika, men äggas till att än en gång stiga så högt som han själf bygger; »Lille Eyolf» (1894) om svartsjuk föräldrakärlek; »Johan Gabriel Borkman» (1896), en öfvermänniskas, ett verkligt eller inbilladt genis tragedi, som i sitt öfvermod trampar ned andras lycka och träffas af egoismens Nemesis, i viss mån en gensaga mot den eljes i mycket befryndade Nietzsches åskådning; till sist epilogen »Naar vi döde vaagner» (1899), som ger en konstnärstragedi om det offer af lifslycka, som konstnärskapet innebär, en dikt, som äger bindetrådar till hela hans föregående produktion.

Ibsen, hvars psykologi utvecklat sig jämsides med en alltmera förenklad och i allo mönstergill teknik, utöfvade ett afgörande inflytande mångenstädes i Europa. För 1880-talets släktled ej minst hos oss var det förnämligast samhällskritikern från Dockhemmet, Gengångare och Folkfienden, som stod som mästare, under det att man förhöll sig mera tveksam till de symbolistiska oklarheterna i hans senare dramer, som däremot skattades desto högre af en yngre generation. I Tyskland samlade han en »Ibsen-Gemeinde» och äfven i andra länder (exempelvis hos Italiens verister) skönjas spår af hans mäktiga inflytande, som vid sidan af Zolas, Tolstojs, Dostojevskijs är det största i samtidens litteratur.

Den norska litteraturen företedde jämte Björnson och Ibsen äfven andra betydande författare, som uppmärksammades utanför Norges gränser och icke minst i Sverige, främst bland dessa den utmärkte romanförfattaren Jonas Lie (f. 1833, † 1908), hvilken jämförelsevis sent ägnade sig åt författarbanan, där han slog igenom 1870 med den mystiskt färgade romanen »Den frem-

Digitized by Google

synte» med dess äkta bilder från Nordlandets natur, följd af flere andra likartade arbeten, bl. a. sjöromanen »Lodsen og hans hustru» (1874). Under 1880-talet författade han en rad i hög grad uppmärksammade, till svenskan öfversatta sociala romaner, där han upptog samhällsproblem af olika art. I »Livsslaven» (1883) gaf han sålunda en indignationsroman om ett samhällets olycksbarn. Genom »Familjen paa Gilje», »Kommandörens dötre», »Et samliv» o. a. familjeskildringar och äktenskapshistorier af realistiskt skaplynne med utmärkta, känsliga människoskildringar, färgade både af humor och patos, ofta gifna i en starkt »impressionistisk» stil, blef han en allmänt afhållen hemmens diktare och öfvade stort inflytande på yngre släktled i Norden, att särskildt nämna Geijerstam och Herman Bang.

Alexander Kielland (f. 1849, † 1906) väckte först uppmärksamhet genom eleganta novelletter, närmast af franskt skaplynne, kännetecknade af skarpsinne och stilkonst, men vidgade senare ramen och skänkte i »Garman og Worse» (1880) en med Dickens' och Turgenjevs berättarkonst besläktad skildring af olika släktled inom en patricisk köpmannafamilj. Ett steg hän mot naturalismen — under påverkan af Zola och Strindbergs »Röda rummet» — tog han i den mot byråkratien riktade satiriska romanen »Arbeidsfolk» (1881), där äfven ömtåliga patologiska motiv upptogos, dock utan detaljutmålningar.* Han fortsatte senare sin samhällssatir i en rad romaner, t. ex. »Skipper Worse», »Gift», »Fortuna», »St. Hans fest», »Jakob» (med ämne lånadt från en novell af Geijerstam), men afbröt redan vid 1890-talets början sin korta men lysande, på sin tid högt skattade romanförfattarverksamhet, hvilken tillhör 1880-talets mest kännetecknande företeelser i Norden, en naturalism som dock icke skattar åt riktningens öfverdrifter eller finner behag i bohèmelitteraturen.

En mera hänsynslös naturalist, men tillika en djupare ande var i vissa af sina romaner den ursprungligen pietistiske, senare fritänkande, till sist åter religiöst intresserade landsmålsförfattaren Arne Garborg (f. 1851), bland hvars mera kännetecknande arbeten äro »Bondestudentar» (1883), en kulturhistoriskt märklig, psykologisk roman, »Forteljingar og Sogur» (1884) med en mot Björnsons handskemoral riktad novell; »Mannfolk» (1886), ett starkt naturalistiskt inlägg i den s. k. bohèmelitteraturen (till hvil-

* Kielland har själf i ett bref till Strindberg i aug. 1880, som förf. haft tillfälle att se, tackat honom för Röda rummet och uttalat sitt hopp att själf få säga »packet» många allvarsord innan han går till botten; i det fallet säger han sig ha lärt mycket af Strindberg.

Digitized by Google

ken f. ö. äfven målaren Kristian Krogh och Hans Jaeger gåfvo uppmärksammade bidrag), och den af en helt annan världsåskådning fyllda »Trætte Mænd» (1891), dagboksanteckningar af en halfgammal man, som genomgått bohèmens skede och ger luft åt sin lifsleda. Senare har Garborgs författareverksamhet inslagit nya vägar, bl. a. upptagit religiösa motiv i den versifierade dikten »Haugtussa».

Äfven andra norske författare hafva gifvit betydande insatser i 1870—80-talens litteratur, sålunda bland berättare den tidigt bortgångne, hos oss uppmärksammade Kristian Elster (f. 1841, † 1881), ursprungligen grundtvigian, Turgenjevs öfversättare och påverkad af honom, skildrare af Vestlandet i sina berättelser »Farlige Folk», »Solskyer» m. fl. (öfversatt af Geijerstam, prisad af Levertin); Amalie Skram (f. 1847, † 1905), som i sina romaner naturalistiskt skildrade västlandsbönder och Bergensfolk, Knut Hamsun (f. 1860), särskildt lärjunge af de ryske psykologerna, tillika påverkad af Nietzsche; bland dramatiker den kvicke Gunnar Heiberg (f. 1857), Ibsens efterföljare, en af målsmännen för »bohèmens» hätskhet mot Björnsons etiska kraf, som han karrikerade i »Kong Midas», liksom han äfven blodigt satiriserat sitt lands politiska förhållanden, stundom med upprörande hänsynslösa personliga anspelningar.

Dansk litteratur.

I Danmark är från 1870-talets början den flere gånger nämnde litteraturkritikern Georg Brandes (f. 1842) centralpersonligheten i den nya litteratur som arbetar sig fram. En häftig strid kom att stå om hans namn och i yttre måtto segrade afvogheten mot den hänsynslöse förnyaren, så till vida som det lyckades hålla honom utestängd från den ästetiska professur, hvartill hans lärare Hauch och Bröchner designerat honom.

Redan 1888 framhöll en biograf, som icke tillhörde Brandesianernas läger, filosofen Claudius Wilkens, synnerligen träffande, att man för att förstå Brandes' ställning och den oro han väckte måste beakta, att hans rika lifsgärning utförts under brytning af två olika strömmar i hans passionerade och starkt stämningsupprörda personlighet; den centrala: en stor kritiker med sällsynt förmåga att se, en fin, psykologisk blick och en utomordentligt böjlig, vid och inträngande sympati; och den periferiska: en passioneradt polemisk fritänkare med ständigt uppdykande lust att gå öfver det ästetiska, rent litterära området och ut från detta verka såsom radikal samhällsreformator med kraf på den mest obetingade frihet för ande och individ. Med slagordet »brandes-

Digitized by Google

ianism» betecknades f. ö. åtskilligt radikalt gods, som endast stod i löslig förbindelse med Brandes' egen åskådning.

Georg Brandes hade ursprungligen utbildats i den spekulativa ästetikens skola under inverkan från Hegel, Vischer och danske ästetiker, särskildt J. L. Heiberg, som han »elskede og dyrkede som Tænker». Filosofiskt var han starkt påverkad af sin lärare, den panteistiske unghegelianen Bröchner, som stod Feuerbach nära, under det han reagerade mot Rasmus Nielsens populära lära om »tro och vetande». Han hade tidigt väckt uppmärksamhet som en skarpsinnig och finkänslig litterär kritiker; hans tidigare essayer och kritiker visade ingen starkare brytning med den äldre smaken. Hans intresse drogs emellertid allt mera till fransk diktning och fransk kritik, särskildt Sainte-Beuve, och under studiet af Mill och framför allt Taine utvecklade han en ny åskådning, anslöt sig till den positivistiska filosofien och frigjorde sig från den spekulativa ästetiken för att i stället på friare sätt förklara litteraturföremålen ur psykologiska grunder. Redan flere af uppsatserna i »Kritiker og Portraiter» uppenbarade denna metod; hans doktorsafhandling omhandlade Taine. Under en längre vistelse i utlandet 1870—71, där han bl. a. kom i beröring med Stuart Mill, Renan och Taine, klarnade alltmer för honom uppgiften att föra utlandets nya kulturvindar in till Danmark, som stängt dem ute, och med djärfhet grep han saken an. I de uppseendeväckande universitetsföreläsningar, som han under stor tillströmning af åhörare höll från 1871 och som sedan utgifvits i bokform, behandlade han *Hovedströmningerne i det nittende Aarhundredes Litteratur* och tog vid skildringen af det begynnande seklets litteratur anledning att rikta angrepp mot efterdröjarnes, efterromantikernas insnörda synpunkter, bl. a. mot en ästeticism, som ej tog hänsyn till förbindelse mellan lif och litteratur och mot den hemmareaktion, som han ansåg vara en afkomling af motrörelsen mot den franska revolutionens idéer. Framför allt proklamerade han den fria tankens rätt på alla områden.

Då därtill kom att framställningen kryddades af icke få utfall och speglosor, framkallades helt naturligt ett bakslag. »Hovedströmningerne» mötte både värdig och ovärdig kritik. Å andra sidan fylkade sig omkring Brandes en skara äldre och yngre skriftställare, som skapade en ny litteratur i Danmark, liksom hans inflytande snart sträckte sig först till Sverige och Norge och sedan öfver Europa, isynnerhet sedan han år 1877 flyttat till Berlin, där han vistades i fem år. Vid återkomsten år 1882 hade han i flere afseenden mildrat och äfven ändrat sin uppfattning. Han var,

Digitized by Google

som Vedel anmärkt, icke längre den svurne anhängaren af litteraturens skyldighet att tolka tidsandan eller sätta problem under debatt, icke häller utpräglad kollektivist och utilitarist utan lade stark vikt vid individens fria utveckling och intresserade sig åter, liksom under sin tidigaste period, mera för litteraturens rent ästetiska sida, oberoende af dess samhälleliga innebörd, liksom han allt starkare betonade det nationella i motsats till det allfolkliga. Hans litteraturhistoriska verksamhet har för öfrigt alltid färgats af subjektivism — liksom fallet var med hans politiska antipod, historikern Treitschke. Om vägande anmärkningar riktats mot den rent vetenskapliga behandlingen af detaljmaterialet, har man icke kunnat förneka greppets originalitet, karaktärsteckningens finhet, framställningens glöd och den träffsäkra intuition, hvarmed som oftast personlighetens kärna gripits, såsom t. ex. i skildringen af Byron, där han rent af dragit konturerna för senare forskning. Särskildt hans essayer och större biografier (äfven af politiska personligheter, som Disraeli och Lassalle) röja hans rent poetiska skildringskonst. Såsom kritiker har han ock visat sig besitta upptäckarens gåfva, och flere världsberömde författares värde har först klargjorts genom hans karaktäristiker. Å andra sidan har hans motvilja mot en författares tendens lätt kunnat leda till ett underskattande af verkens värde. Mest betydelsefull har han varit som »väckare»; Norden har genom honom lärt känna det moderna Europas mest representativa företeelser. Hans namn har varit ett tecken både till instämmande och motsägelse.

Brandes' verksamhet uppmärksammades snart i Sverige. Ofvan nämndes att hans Ibsenessay genast återgafs i Svensk Litteratur-Tidskrift. Hans mera aggressiva uppträdande väckte lifligt intresse, särskildt hos ett yngre släkte. Men bland de tidigaste erkännande uttalanden om hans »Hovedströmninger» voro märkligt nog några uppsatser af en representant för ett äldre släktled, den gamle romantikhataren och realisten Bergstedt, hvilken dessutom hyste afvoghet mot den skandinaviskt nationalliberala »Fædrelandskretsen», som tillhörde Brandes' argaste motståndare. I Samtiden 1872, 1873 och 1874 ägnade han åt Hovedströmningernes tre första delar utförliga och afgjordt sympatiska referat. Han uttalade förvåning öfver att en talangfull och skarpsinnig kritik af de litterära företeelserna i Europa vid slutet af föregående och tidigare delen af detta århundrade kunnat väcka en sådan storm af oro och förbittring i Danmark. Han menade, att Brandes ej gjort annat än hvad B. E. Malmström för många år sedan på lugnare sätt gjort i Sverige, nämligen reagerat mot en

Digitized by Google

ästetisk reaktion, men den tyska romanticismen tycktes ha haft segare rötter i Danmark. Andra delen, »Den romantiske Skole i Tyskland», betecknade han som en gensaga mot det våld romantiken i författarens fädernesland ännu utöfvade på sinnena; som alla protester vore den barsk och incisiv men måste så vara; sådana skrifter voro som betelnöten, smakade besk men uppfriskande. En annan världsåskådning hade efterträdt den romantiska, man kunde kalla den realism eller hvad man ville, den vore sundare för det släkte som nu lefde, och blefve den för ensidig, behöfde den i sin ordning ej länge vänta på en idealistisk reaktion. Om den tredje delen, »Reactionen i Frankrig», yttrade Bergstedt, att Brandes »växt ett halft hufvud, sedan vi sett honom sist», han vore ännu mer spirituell, hans sarkasmer mer mördande än förut, hans kritik mer inträngande, men på samma gång mer allvarlig. »Den andliga lögnens smink borttvättas icke med fromhetens tårar, därtill fordras ironiens och persifflagens obarmhertiga rifning».

I den sista uppsatsen anspelade Bergstedt på ett anatema, som på »sirliga upsaliensiska verser» utslungats mot Brandes. Därmed åsyftade han en dikt, som i augusti 1872 införts i August Sohlmans Aftonblad, hvilket ju stod Fædrelandskretsarne nära. Den var författad af Wirsén och började:

»Du ser herr Brandes gå och demonstrera
Med sina brillor, lånade af Taine,
Han vill så mordiskt fälla fler och flera
Af sångarparkens aldra bästa trän.»

Det hette vidare i poemet, att poesien, tom på idealer, finge anförtro sig i kritikens vård:

»Med obarmhertigt raka linealer
Herr Brandes ritar upp dess örtagård.»

Det var väl emellertid snarast den äldre ästetikens män, som begagnat de »raka linealerna».

Wirsén förblef, som kändt, till det sista en oförsonlig motståndare till Brandes och dennes riktning, kanske likväl mera ur allmänt religiösa, filosofiska och samhälleliga än ur rent ästetiska synpunkter.

Från Upsalaästetikens håll trädde Nyblom fram med ett par inlägg i det han ägnade de båda första delarne ingående redogörelser i Svensk Tidskrift 1872 och 1873, hvilka utmärkas af en rätt olika ton. I den första uppsatsen erkännas i varma ord den

Digitized by Google

första delens förtjänster och det protesteras mot det förnekande af den fria tankens rätt, hvartill Nyblom anser att Brandes' motståndare gjort sig skyldiga; han häfdar Brandes' ställning såsom »kämpe för tankens frihet och forskningens rätt». Anmärkningar riktas dock mot arbetets öfvervägande negativa hållning, liksom mot formens bitterhet. Den första artikeln slöt, betecknande nog, med anförande af Thorilds ord om att det »endast är de nya och dristiga snillen, som människosläktet har att tacka för allt, och om deras eldiga och stora verksamhet kastat dem i några irringar, så visa oss själfva dessa irringar mera af sanningens och skönhetens rike än tillhopa alla kalle och säkre trampare på sin enda stråt».

Betydligt kyligare var Nybloms anmälan af andra delen. Visserligen ogillar han fortfarande bestämdt de danska angreppen på den vetenskapliga forskningens frihet, men är nu angelägen att taga afstånd från den positivistiskt materialistiska världsåskådning han flerestädes funnit uttryckt i arbetet och han ser i »den svenska idealistiska filosofiens allmänna utbredning» en borgen för att dessa läror icke skulle här ha att påräkna medhåll. I öfrigt betecknar han Brandes som »ett välgörande rifjärn för sitt eget land och en i hög grad intressant företeelse för oss».

Af andra mera kände skriftställare ur den upsaliensiska kretsen visade Snoilsky afgjorda sympatier för Brandes och kom att stå honom nära under sin Köpenhamnsvistelse på 1870-talet.

Viktor Rydbergs författarverksamhet hade tidigt gjort intryck på den unge Brandes, som i sin självbiografi omtalar det intresse han hyst för »Siste Athenaren» och säger att »Bibelns lära om Kristus» afsatt ett jäsningsstoff i hans sinne och motarbetat Kierkegaards inflytande i de ungdomsår, då han sträfvade att dana sig en lifsåskådning. Brandes hade ock under 1860—70-talen fäst sina landsmäns uppmärksamhet vid Rydbergs författarskap. Hans egna omdömen om Rydberg ha för öfrigt vid olika tillfällen varit märkligt skiftande, tydligen beroende på växlande stämningar. Rydberg å sin sida intog — trots den filosofiska grundåskådningens afgjorda skiljaktighet — en välvillig ställning till Brandes under dennes kamp mot den danska ortodoxien och mot en intransigent press och han hade 1880 påbörjat en uppsats om auktoritetsprincipen, som han ärnat offentliggöra i Danmark och som syftade på striden om Brandes' professur. I öfrigt lämnade han bidrag till Brandes' tidskrift Det nittende Aarhundrede.

August Strindberg hade enligt hvad han själf omtalar i »Jäsningstiden» redan 1870 mottagit afgörande intryck af Brandes' »Kritiker og Portraiter». »Han skref ej som de andra», heter

Digitized by Google

det, »såg ej som de andra, tycktes ha en finare tankemekanism än de andra; hela den gamla ästetiken, som stannade vid att detta var bra, detta var icke bra, var slopad.» Kritiken hade förklarat alla absoluta omdömen ogiltiga och erkände endast förklaringsmetoden. Och i fortgången fann Strindberg i Brandes' kraf på att skalden skulle stiga in i samtidens verklighet, i realiteten något som motsvarade hans egen önskan om litteraturens emancipation.

Det yngre släktledet i Sverige lyssnade i det hela med intresse till hvad Brandes hade att förtälja från skilda land och skilda tider och särskildt hafva »1880-talets» författare men äfven icke få »90-talister» från honom mottagit rika väckelser; han var som Oscar Levertin yttrade i ett tal till honom kort före sin död »en ljuskastare för dem, som ville ut mot den utländska kulturens kontinenter och dem, som seglade i våra egna farvatten». Flere betydande svenske författare blefvo, tack vare Brandes, kända i utlandet; han »vann åt dem vänner bara med ett par ord», som det heter i ett tack i Selma Lagerlöfs Nobeltal.

Bland de danske författare, som vid 1870-talets genombrott trädde fram kring Brandes att skapa en ny diktning, var Holger Drachmann (f. 1846, † 1908) förgrundsfiguren. Hos ingen tog det omedelbara skaldetemperamentet så ut sin rätt; han tillhörde »det unga Danmark», som ville eröfra de skansar romantikens och efterromantikens män innehade. Det var käcka, socialt färgade dikter den unge marinmålaren efter hemkomsten från England offentliggjorde 1871; de utgjorde inledningen till en utomordentligt rik produktion af växlande art (lyrik, berättelser, dramer), inom hvilken dock de lyriska poemen äro af mest bestående värde. Från de mera programartade, retoriska och enbart målande förstlingsdikterna utvecklade han sig till en alltmera mogen och mångsidig lyriker, som ej lämnade någon sträng oberörd, som växlade mellan »den farende Svends» gåpåaraktiga djärfhet och trubadurens vidtfamnande, milda svärmeri, från uppsluppet skämt till tankelyrik och resonerande skaldebref. Hans rika, flödande versifikatoriska gåfva kom honom ock till godo i större episka dikter — bl. a. med sagomotiv —, i dramatiska verk och i en kongenial tolkning af Byrons Don Juan. Men dessutom var han verksam som prosatör. Tidigast slog han på detta område igenom med några realistiska sjömansnoveller, i hvilka det blåste frisk bris och där han skänkte hafvets arbetare samma hemortsrätt i litteraturen som de samtida Skagenkonstnärerna i måleriet; bland hans många romaner gaf den stora »Forskrevet» en fyllig och fängslande bild

Digitized by Google

af Köpenhamnslifvet i olika kretsar från genombrottets tid. I sitt förhållande till den Brandesska riktningen, bland hvars förste, entusiastiske stridsmän han räknades, intog Drachmann med sin säfartade böjlighet en skiftande ställning och uppträdde vid 1880-talets midt häftigt emot de förre vännerna, häfdande en mera »nationell» och intim diktning af positiv art (»Ostende—Brügge»), men han närmade sig senare åter den gamla kretsen.

En djupare natur, som utöfvade ett större inflytande utom Danmark än Drachmann, var J. P. Jacobsen (f. 1847, † 1885), en man af bondesläkt, ursprungligen naturvetenskapsman och Darwins öfversättare, hvilken Brandes tidigt förespådde skulle blifva en af den danska litteraturens främste prosatörer. Denna spådom besannades genom den 1876 utgifna fängslande romanen »Fru Marie Grubbe» med dess på djupgående studier byggda interiörer från 1600-talet. Det var en historisk roman af helt annan art än den föregående tidens romantiska: en modernt psykologisk, i detaljerna stundom naturalistisk skildring, gjord med naturvetenskapsmannens förkärlek för enskildheter, som bl. a. gaf sig uttryck i en långt drifven utmålning af accessoarer; men tillika mättad af en äkta stämningskonst; stilen var i hög grad egendomlig, utarbetad med stor omsorg och med arkaiserande drag. Under mellantiden mellan svåra sjukdomsfall skref Jacobsen sin andra stora roman »Niels Lyhne» som åsyftade att gifva en psykologisk skildring af de fritänkande romantiker, som trängdes tillbaka af de politiska naturerna, en skeptisk, svag natur, som till slut inför sig själf blir affälling, i grunden en fantast, som betalar sin skuld med att som frivillig offra sig i kriget, f. ö. tecknad i sitt förhållande till en rad egendomliga, förträffligt karaktäriserade kvinnoskepnader. Äfven i en rad mindre noveller (t. ex. »Fru Fonss») uppenbarade han sig som en af den skandinaviska litteraturens ypperste språkkonstnärer med en prosa af säregen tjusning, som skänkt honom hedersnamnet »prosans store kolorist». I sin grundstämning är han pessimist af mild men dock manligt resignerad läggning, befryndad med Turgenjev. Hans inflytande har varit stort och äfven i utlandet har han skattats högt; en litteraturhistoriker som R. M. Meyer har kännetecknat honom som »den nyare litteraturens finaste psykolog». Vid hans död sjöng Snoilsky om »en genius af fläckfri skönhet klar, — — — hos hvilken smärtan var till slut det enda jordiska han hade». För det unga Sverige under 1880—90-talen var han i åtskilligt en förebild. Oskar Levertin var hans frände i tanke och dikt och framhöll vid

Digitized by Google

hans bortgång i varma ordalag honom såsom den moderna litteraturens främste stridsman för humanismen, »förklararen i den nordiska litteraturen».

Representant för en mera handfast borgerlig realism och en massiv skildringskonst är den käcke novellisten och romanförfattaren Sophus Schandorph (f. 1836, † 1901), en Holbergs efterföljare, hvars breda, glada gemyt och mustiga berättarkynne har något Jordaenskt öfver sig, en osminkad bekännare af det mänskliga i dess kamp mot pryderi och fantasteri, som med drastisk humor kan berätta småhistorier om hur Stina blir bondhustru eller hur några sjåare fira julafton eller låta en tvättgumma filosofera öfver lifvet, men som ock kan gifva mera vidgade skildringar af en tjänsteflickas lif i småborgarvärlden (»Småfolk») eller i Turgenjevs spår skildra en hållningslös ästetikertyp (»Uden Midtpunkt»). Han tillhörde de i Sverige mest läste danske författare på sin tid.

På dramats område uppträdde bl. a. Georg Brandes' yngre broder, den äfven som kritiker verksamme Edvard Brandes (f. 1847) med verkningsfulla, på teatraliska insikter byggda karaktärsskådespel, påverkade af Ibsens dramatiska metod, af hvilka flere spelades i Sverige (»Et Besög», »Kjærlighed»), liksom äfven den yngre Gustaf Esmann med sina Köpenhamnsskådespel.

Till det andra uppbådet hörde prosatörer af ett yngre släkte; Karl Gjellerup (f. 1857), ursprungligen en af kretsens hetsporrar, som dock vid 1880-talets midt, efter hvad det vill synas af personliga grunder, bröt sig ut och bland hvars tidigare arbeten »Germanernes Lærling» behandlar ett för tiden typiskt ämne: en ung students brytning med traditionen och anslutning till radikalismen, under det senare romaner som »Minna» och »Möllen» ge uttryck åt en mildare humanitet; Henrik Pontoppidan (f. 1857), ursprungligen osjälfständig naturalist i Kiellands spår, senare en sund och målmedveten kämpe mot den oäkta frasen i sina stora romanföljder »Det forjættede Land» och »Lykke-Per»; Herman Bang (f. 1857, † 1912), hvilken af de yngre haft mest betydelse för Sverige, där hans fint psykologiska, vemodsfulla, impressionistiskt hållna berättarkonst, med ett stänk af affektation och sjuklighet, sådan den uppenbarar sig i »Stuk», i »Tine», i »Ludvigsbakke», vann honom talrika vänner i skilda kretsar alltifrån Snoilsky, som ägnat honom tre vackra sonetter, till hans jämnårige af ett yngre släkte; Gustav Wied (f. 1858, † 1914), hvars uppsluppna författarskap bars af en ovanlig vis comica, som emellertid ofta ikläder sig en rent cynisk satyrdräkt. Jämnårig med dessa är den mot moder-

Digitized by Google

nismen reagerande betydande författaren Jakob Knudsen (f. 1858), men han vann först strax före sekelskiftet större uppmärksamhet för sin produktion.

Jämte de skönlitteräre danske författarne utöfvade äfven vetenskapsmän på närgränsande områden inflytande här i Sverige, att särskildt nämna den noble humanisten Julius Lange (f. 1838, † 1896), hvars djupsinniga, lärda, stilistiskt utmärkta konsthistoriska skriftställeri här uppmärksammades ej blott i fackkretsar, hälst han äfven behandlade svensk konst, samt filosofen Harald Höffding (f. 1843), hvilkens arbeten, som bygga på erfarenhetsfilosofiens fasta mark, äro uttryck för en human idealism af optimistisk läggning.

* * *

Svenska förhållanden.

I Sverige hade efter 1850-talets afmattning den politiska reformrörelsen åter tagit fart och i den moderatliberala De Geer-Gripenstedtska regeringen funnit en segerrik ledning. Ändtligen genomfördes 1865 den så länge förberedda representationsreformen under ett oändligt jubel från nationens flertal, ej minst dess bildade klasser; låt vara att motståndet fann en härd just i universitetsstäderna, där dels Boström och hans trognaste, dels de af Sturzen-Becker med spenamnet »unga gubbar» hallstämplade lundastudenterna tillhörde motståndarnes falang, liksom ju anmärkningsvärdt nog de få nejrösterna i borgarståndet företrädesvis afgåfvos från Upsalas och Lunds representanter.*

Äfven andra viktiga reformer, hvarpå årtionden arbetat, fördes nu till seger, bl. a. genomdrefs en mildare strafflag, byggd på de grundsatser den Richertska lagkomitén redan på 1830-talet utstakat; men hvilkas genomförande en envis och skumögd konservatism i det längsta förhindrat, under det de långt tidigare tillgodogjorts af unionslandet i väster just med ledning af det svenska komitéarbetet. På religionsfrihetens område togos ock viktiga steg framåt.

Det nya representationsskicket var ju ett barn af liberalismen, låt vara att det icke tillfredsställde dess vänstra flygel. Alldeles särskildt hade liberalerna i borgarståndet och i prässen arbetat för dess genomförande. Det skulle emellertid visa sig som ofta att icke de, hvilka genomfört reformen, främst kommo att draga

* Betecknande nog skrifver en af Lundaopinionens ledare, Karl August Hagberg, år 1863 till Reuterdahl, att han känt djup sorg öfver det De Geerska förslaget och att »man i Lund vore tämligen konservativ», hvartill Hagberg säger sig ha bidragit, sedan han själf uppvaknat från liberalismens ungdomsrus.

Digitized by Google

fördel däraf. Tyngdpunkten i den nya representationen kom att ligga på annat håll än man antagit och i stället för den väntade samverkan mellan städernas och det mindre landtbrukets målsmän — arftagarne af borgar- och bondeståndens traditioner — inträdde till en början en skism mellan stad och land, under det större godsägare samt smärre hemmansägare enades i ett »landtmannaparti», som ställde sig emot en »intelligens», hvilken hade sitt förnämsta stöd i ämbetskretsar och hos städernas borgerskap.

Skandinavismens konto var tillsvidare uppgjordt med 1864 års olyckliga krig. De föregående årtiondenas idealpolitik med dess svärmerier för frihetsrörelsen i andra land aflöstes äfven hos oss af en rätt bister realpolitik, i hvilken till en början grundskattefrågan kom att dominera, snart förbunden med försvarsfrågan, där kravet på indelningsverkets utveckling efter programmet »litet men godt» steg för steg aflöstes af härordningar, som åsyftade allmän värnplikt med allt större öfningstid. Indelningsverkets kamerala förhållanden vållade, att dess aflösning ställdes i samband med grundskatteafskrifningen, och sålunda fick landets försvarsfråga en bismak af praktisk affärsuppgörelse, som näppeligen var ägnad att entusiasmera idealt anlagda personer.

Landtmannapartiet, som var riksdagens mäktigaste fraktion under det nya representationsskickets första årtionden, började så småningom intaga en liberal hållning i flere punkter och var, i synnerhet efter de första brytningsåren, hågadt för demokratiska och humanitära reformer. Emellertid utvecklade sig ur landtmannapartiet under 1880-talet en mera konservativ fraktion, som f. ö. höll på bibehållande af indelningsverket och bland hvars medlemmar några tillhörde de mot värnpliktens utvidgning mest ovillige. Denna fraktion samlades senare såsom ett »nytt landtmannaparti» med syfte att införa tullar såväl å landtmanna- som industriprodukter, och sedan den protektionistiska riktningen vunnit öfverhand äfven i första kammaren, hvars ämbetsmannaflertal dittills hyllat frihandelslärorna, segrade mot slutet af 1880-talet de konservativa strömningarna på flere områden och präglade inemot ett par årtionden Sveriges inrikespolitik. Mot 1880-talets slut utvecklade sig å andra sidan ur den radikala vänstern en socialdemokratisk fraktion, som likväl först fram i det nya seklet fick en starkare representation i riksdagen, men som i litteraturen ägde flere meningsfränder, att särskildt nämna August Strindberg under vissa tider.

Dessa årtionden upptogos ock af rätt allvarliga unionsstrider, som slutligen utmynnade i den svensk-norska unionens upplösning

Digitized by Google

1905, sedan den bestått i 90 år. Den statsman, som mäktat lösa knuten, fanns icke å någondera sidan af Kölen. I hvarje fall visade sig splittringens förespråkare lyckosammare än enandets. Fel och misstag förekommo förvisso å ömse sidor. Den sträfvan att »være sig selv nok», som Norges store skald satiriserat i karrikatyren af norsk själfgodhet, fick i Norge skymma fördelarne ej minst för det mindre folket af en sammanhållning mellan land, som naturen fogat samman. Vilja saknades i hvarje fall att för detta mål offra själfständighetskraf, som stundom mer gällde oväsentliga, formella ting än realiteter. Men historien lär nog icke heller komma att frånkänna ledande svenske politiker bristande uppfattning af situationen, vare sig det gällde motstånd eller medhåll. Mest ödesdigert var kanske från svensk sida 1895 års uppsägande af mellanrikslagen, hvarigenom det enda materiella bandet rikena emellan afskars — en egendomlig motsats till förhållandet i Tyskland, där just tullföreningspolitiken under preussisk ledning utgjorde bryggan till rikets enhet. Tio år efter mellanrikslagens uppsägande låg den svensk-norska unionen i spillror och därmed hade Sverige gått miste om vinsten af 1813—14 årens krig, hvilken vunnits ej blott med offer af svenskt blod utan ock af landets gamla besittningar i Tyskland. Det arf Karl Johan lämnat åt eftervärlden och som så till sägandes utgjort själfva grundvalen för hans ställning som Sveriges konung, var förspilldt. I stället för den skandinaviska trerikesenhet, hvarom ledande politiker drömt vid förra århundradets midt, var »Nordens Stamme» åter splittrad i tre skott.

Det kraf på införande af allmän rösträtt — i likhet med hvad som existerade i andra kulturländer — som länge rests af vänsterfraktionerna inom riksdagen, ledde icke till något resultat under 1800-talets sista årtionden, men godkändes till sist äfven från konservativt håll såsom en nödvändig konsekvens af den allmänna värnplikten och af omöjligheten att under nya sociala förhållanden hålla arbetarskarorna utanför representationen. Det ledde först i det nya seklets första årtionde till en rösträttsreform, men denna skedde efter andra linier än rörelsens upphofsmän ursprungligen åsyftat, i samband med en proportionell valmetod, som äfven omgestaltade första kammaren.

Den människoålder, som följde efter representationsreformens genomförande, var, kan man säga, präglad af en genomgående nykter, delvis mäkta affärsmässig kompromisspolitik, som icke ägde förutsättningar att verka äggande på litteraturen, aldra minst skönlitteraturen, och denna står — i motsats till hvad

Digitized by Google

fallet varit under 1800-talets tidigare skeden — jämförelsevis främmande för politiken, bortsedt från enstaka inlägg i försvarsfrågan.

Religiösa frihetsrörelser.

Ett icke ringa intresse ägnas under 1860- och 1870-talen åt de religiösa stridsfrågorna. Redan under 1840-talet hade ju den af Strauss frammanade rörelsen nått Sverige och framkallat en hel rad apologetiska motskrifter. Under 1850-talet fortfar man att lifligt observera de friare rörelserna på det religiösa och kyrkliga området i utlandet. Såsom ofvan omtalats är den frimodige komministern Nils Ignell en förmedlare af den nyare tyska teologiens resultat. Omkring 1860 blifver striden allt allvarligare mellan de statskyrklige ortodoxe och målsmännen för en rationalistisk eller kritisk riktning. En prästvigd skolman å Gotland J. N. Cramér nedlade sitt prästämbete och utgaf 1859 »Afskedet från kyrkan eller en fritänkares strödda anteckningar och betraktelser under läsning af bibeln», däri han förnekade all särskild uppenbarelse. En annan skolman och konsistorieledamot, Boströms lärjunge, latinaren lektor Ljungberg i Göteborg väckte genom ett föredrag, hvari han berört Kristi gudom, en storm mot sig från ortodoxt håll och detta framkallade 1862 det mest uppseendeväckande inlägget i tidens populärteologiska litteratur, den unge liberale idealisten och efterhumanisten, göteborgslitteratören Viktor Rydbergs »Bibelns lära om Kristus», i hvilken författaren sökte uppvisa att bibeln icke gåfve stöd åt läran om Kristi gudom. Skriften vållade en liflig strid och gaf författaren anledning till mera djupgående inlägg bl. a. om människans föruttillvaro och om de yttersta tingen. Samtidigt trädde landets främste tänkare, den på politikens område urkonservative Boström, inom skrankorna för friare riktningar på det teologiska fältet och kastade med sin uppseendeväckande stridsskrift, »Anmärkningar om Helveteläran», en handske mot statskyrkans prästerskap och dess läror, därvid han enligt vanan ej sparade på mustiga ord mot sina motståndare. Flere hans lärjungar, att särskildt nämna Nyblæus, Klockhoff och von Bergen, ställde sig vänligt till de reformatoriska rörelserna på det teologiska området. Att dessa icke åsyftade någon »förnekelse», hvilken visserligen redan nu hade sina målsmän hos oss, framgår af det intresse med hvilket man här omfattade verkligt religiösa skriftställare af friare riktning, såsom Colani, Robertson och Parker, hvilkas föredrag och predikningar utgåfvos i öfversättningar åren 1858—1866. Särskildt vann Parker 1860—70-talens sympatier ej blott hos bredare lager af bildade utan ock bland vetenskapsmän. Den unge tänkaren Klockhoff

Digitized by Google

prisar exempelvis i Svensk Literatur-Tidskrift hans snillekraft, hans glödande entusiasm och konsiderationslösa förföljande af fördomarne samt betecknar honom rent af såsom »en af århundradets originellaste andar». Mera reserverad var en något äldre boströmian Axel Nyblæus, som i Nordisk Tidskrift 1868 ägnade Parker en särskild uppsats, erkände det berättigade i hans hufvudanmärkningar mot den ortodoxa teologien och framhöll, hurusom han insett nödvändigheten af en reformation, den Nyblæus dock ej ansåg honom vara rätte mannen att genomföra, då han för mycket stode kvar på adertonde seklets botten, hvars filantropiska anda hos honom vunnit ett storartadt uttryck.

Det bildades emellertid unitariska församlingar i Parkers anda och riktningen fick t. o. m. ett eget tidskriftorgan i »Sanningssökaren, månadsskrift för förnuftstro och praktisk kristendom», 1877—85 utgifven af A. F. Åkerberg, K. P. Arnoldson och V. Pfeiff, men under det skaror af frireligiösa omfattade pietistiska och nyevangeliska strömningar af amerikanskt eller engelskt ursprung, tog fritänkarströmmen från 1880-talet som oftast en vida mera radikal färg och slöt sig till agnostiska tänkesätt eller hyllade en rent förnekande åskådning. Dock kan man säga, att den fördomsfria, af trosdogmer obundna, ideala och religiösa världsåskådning, som i vår litteratur har sin främste målsman i Viktor Rydberg, stod den nyrationalistiskt-unitariska trosriktningen nära. Under kommande årtionden fann ju för öfrigt den nyare teologien målsmän äfven vid svenska teologiska fakulteter och bland prästerskapet, främst i Fredrik Fehr (f. 1849, † 1895).

Kulturella rörelser.

Bland kulturella företeelser, som omfattades med allmännare intresse, må särskildt erinras om de upptäcktsfärder, hvilka utfördes under svensk flagga och bland hvilka Vegas år 1880 fullbordade Nordostpassage under Adolf Nordenskiöld (f. 1832, † 1901) väckte nationell hänförelse. Ett fosterländskt storverk utförde ock Artur Hazelius (f. 1833, † 1901) genom skapandet 1872 af den skandinaviskt etnografiska samling, som senare utvidgades och från 1880 kallades Nordiska muséet, där minnen från svenska folkets och befryndade folks lif sammanförts. Äfven på den nordiska arkeologiens område pågick en rik vetenskaplig samlareverksamhet samt ett epokgörande bearbetande af materialet i Statens historiska museum under Hans Hildebrand (f. 1842, † 1913) och Oskar Montelius (f. 1843). Med synnerlig förkärlek omhuldades de matematiska och naturvetenskapliga ämnesgrenarne och betecknande nog kom det länge förberedda hufvudstadsuniversitetet, som från 1878 varit i verksamhet under namnet Stock-

Digitized by Google

holms Högskola, att till en början omfatta dessa discipliner hvartill senare fogats enstaka humanistiska läroämnen samt en rätts- och statsvetenskaplig afdelning. Däremot kom den från år 1891 arbetande Göteborgs Högskola att utgöras af en humanistisk fakultet med ett par angränsande fack.

Det gamla svenska uppfinnarkynnet har under dessa årtionden ånyo gjort sig gällande i en rad tekniska uppfinningar och tillämpningar, hvaraf flere fått internationell betydelse.

Tidskriftslitteraturen under 1860—70-talen.

Ett intyg om nyvaknande kulturella och litterära intressen efter 1850-talets döda tid utgöra de tidskriftföretag, som ifrån 1860-talets midt åter sättas i gång och uppbäras af betydande krafter. Bortsedt från den speciellt för kvinnorörelsen afsedda Tidskrift för hemmet, som begynte utgifvas 1859 af Sophie Leijonhufvud-Adlersparre och Rosalie Olivecrona, är det egendomligt nog från handelsstaden Göteborg, från den Hedlund-Rydbergska kretsen, som ett nytt initiativ tages till en kulturtidskrift af större mått. Utgifvare var den då redan dödsmärkte Karl Simon Warburg (f. 1835, amanuens vid Kgl. biblioteket, † 1865), som 1864 utgaf *Svensk Månadsskrift för fri forskning och allmän bildning*. Bland dess medarbetare märktes främst Viktor Rydberg, hvilken här bl. a. meddelade sin intressanta kulturskildring »Medeltidens magi» med dess mot all yttre religionsmagi riktade tendens, samt Sturzen-Becker, som här fann rum för flere af de fängslande kulturhistoriska bidrag, hvarmed han under sin senhöst sysslade. I denna göteborgska månadsskrift finner man i enlighet med dess titel de stora kulturrörelserna i utlandet observerade. Man slog här upp fönstren till det nya Europa tidigare än eljest i Norden. Tidskriftens utgifvare lämnade exempelvis en framställning af John Stuart Mills åsikter om friheten; liksom han lät svenske läsare få kännedom om Darwins lära »On the origin of species» samt andra skrifter (af Schleiden och Snell) rörande människosläktets ålder och uppkomst; i en afhandling om buddhaismen gaf han läsaren en inblick i den österländska kulturvärld, som nu alltmer började intressera äfven västern. Moderna teorier på uppfostringsväsendets område utvecklades af S. A. Hedlund och Olof Eneroth och i en afhandling om jämförande språkforskning skildrade Carl Herslow — då en ung göteborgslärare — de nya teorier, som brutit sig fram på detta fält. Den löftesrika tidskriften, till hvilken bl. a. den unge Snoilsky lämnat bidrag, afbröts på grund af utgifvarens död, men dess uppslag fullföljdes å skilda håll.

Digitized by Google

Närmast från universitetsstäderna. I Upsala hade inom de ästetiska kretsarne uppstått en nyväckelse. Den norske ästetikern Lorentz Dietrichson (f. 1834) hade redan år 1860 dels genom sina föreläsningar, dels genom personligt umgänge framkallat litterärt intresse och varit medstiftare af det »Namnlösa Sällskap», från hvilket publikationerna »Sånger och berättelser» af »nio signaturer» och af »sju signaturer» utgingo. Det var delvis samma krets, som samlade sig kring *Svensk Literatur-Tidskrift*, hvilken den nyss från Italien hemkomne docenten i ästetik Karl Rupert Nyblom började utgifva år 1865 och som i begynnelsen hade en mera speciellt skönlitterär, kanske ock något exklusiv »upsaliensisk» karaktär. Utgifvaren tog med mycket eftertryck till orda för en »sund realism» och för »vår fosterländska litteraturs befriande från den falska idealismens ihåliga rustning», hvilket han i en anmälan af de sju signaturernas kalender betecknade såsom målet för den bana de med redlig vilja beträdt.

En rad ästetiska spörsmål behandlades af Nyblom, som särskildt lade vikt vid konsthistoriens studium och betonade vikten af formstudier, anhängare som han var af den Zimmermannska formalästetiken.

Bland medarbetarne i Svensk Literatur-Tidskrift voro ock några unga vetenskapsmän, som tagit intryck af Boström. Denne själf hade ju föga vändt sig till en läsande allmänhet och endast några ytterligt gående konservativa inlägg i statspolitiska spörsmål och några rätt långt gående angrepp på statskyrkans lärosatser, särskildt i de ofvan omtalade Anmärkningarna mot helveteläran voro allmännare kända. Den förste af hans lärjungar, som lyckats intressera en allmänbildad läsekrets för spörsmål af filosofisk art, var den redan vid 32 års ålder 1859 bortgångne Kristian Claëson, som företagit intressanta undersökningar bl. a. på språkpsykologiens fält, men äfven behandlat litterära och religiösa ämnen. Nu framträdde ett par andra filosofiske skribenter med utmärkt framställningskonst. Den ene var Pontus Wikner (f. 1837, docent i teoretisk filosofi, mästarens älsklingslärjunge, senare en »affälling» från hans system, † 1888 som professor i Kristiania), hvilken under 1860—70-talen väckte stort intresse genom sina religionsfilosofiska skrifter, bl. a. den i Svensk Literatur-Tidskrift meddelade serien »Kunna vi veta något om Gud?» Han tecknade ock i tidskriften Boströms nekrolog.

En annan ung boströmian, som var tidskriftens hufvudmedarbetare i dess första skede, var den vid endast 27 års ålder bortryckte Daniel Klockhoff (f. 1840, † 1867), Boströms och Malm-

Digitized by Google

ströms lärjunge, som nog haft för afsikt att med tillgodogörande af material från den spekulativa tyska ästetiken bygga upp ett ästetiskt system på den boströmska grundvalen. I sin gradualdisputation om den panteistiska ästetiken (närmast Hegels och Vischers) bekämpade han ur personlighetsfilosofiens och rationalismens synpunkt denna ästetik; i sin docentafhandling om det tragiska sökte han ur den rationella idealismens synpunkt och i strid mot Vischer gifva åt detta begrepp en rationell förklaring. Klockhoff intresserade sig emellertid äfven för andra tidens frågor än de ästetiska. I en uppsats om betydelsen af en litteraturtidskrift betonade han såsom dess uppgifter sysslandet med religiösa, politiska och sociala spörsmål, liksom gifvetvis med ästetiska ämnen i riktning af en högre fantasiodling i nationell anda. I detta syfte verkade han ock under den korta tid han medarbetade i tidskriften, visade sympati för de friare religiösa skriftställarne, försvarade varmt filosofiens rätt mot teologiska angrepp på samma gång han dömde hårdt Nils Liljas okritiska, materialistiska vulgärfilosofi. Andra medarbetare på litteraturkritikens område ur »N. S.»-kretsen voro Anders Flodman (senare mångårig kritiker i Aftonbladet, där han gjorde front mot de nya riktningarna), P. A. Gödecke och K. D. af Wirsén.

Efter Klockhoffs död blef den begåfvade historikern och nationalekonomen Hans Forssell (f. 1843, statsråd 1875—1880, president, † 1901) tidskriftens mest framstående medarbetare. Han öfvertog ock 1869 hufvudredaktörskapet till en början tillsammans med docenten i litteraturhistoria Karl David af Wirsén. Tyngdpunkten lades nu mera öfver på det historiskt politiska området och titeln ändrades samtidigt till *Svensk tidskrift för literatur, politik och ekonomi;* senare blef Harald Hjärne medredaktör och under tidskriftens sista år 1876 ensam utgifvare. Bland viktigare bidrag på det religionsfilosofiska området var Axel Nyblæus' inlägg i striden om Kristi gudom, där han liksom lärofadern ställde sig emot ortodoxien; Vilhelm Bolin refererade i viss mån sympatiskt Hartmanns nya filosofi, under det redaktionen i en not reserverade sig mot »denna pessimistiska och nihilistiska världsåskådning». J. J. Borelius redogjorde för Strauss' »Der alte und der neue Glaube». Forssell själf behandlade ju bl. a., som ofvan omtalats, mycket hårdhändt Buckles nya historiska förkunnelse och Nyblom fäste uppmärksamhet vid Brandesstriden. Tidskriften har under dessa år sin tyngdpunkt dels i Forssells viktiga statsekonomiska bidrag, dels i Viktor Rydbergs inlägg i språkfrågan (»Bibelkommissionens fjärde öfversättning af Nya Testamentet» och

Digitized by Google

»Tysk eller nordisk svenska») samt hans med allmän beundran mottagna konstpsykologiska uppsatser »Romerske kejsare i marmor». I öfrigt observeras musikkännaren Adolf Lindgrens kritik af de Wagnerska sträfvandena, Hedins inlägg för skydd af litterär äganderätt och ett flertal uppsatser om försvarsfrågan, som nu stod på dagordningen. Bland Wirséns bidrag märkas utom en rad litterära kritiker en afhandling om Klas Livijn (1870) hvari han ställer sig reserveradt till sin lärare B. E. Malmströms uppfattning af den svenska nyromantiken.

Mycket uppseende väckte Forssells inlägg i meningsutbytet om Sveriges förhållande till de krigförande makterna »Tyskland, Frankrike och Sverige», därvid han ställde sig på den då föga populära tyskvänliga sidan, som i den dagliga prässen endast företräddes af Göteborgs Handelstidning (S. A. Hedlund och V. Rydberg) samt Dagens Nyheter (R. Wall).

En helt annan ståndpunkt intog den i Lund åren 1866—1870 af nationalekonomen grefve G. K. Hamilton utgifna *Nordisk Tidskrift för politik, ekonomi och litteratur*, hvilken sökte väcka nytt lif i de föregående årtiondenas skandinaviska rörelse och särskildt att återknyta banden med systerlandet i sydväst efter 1864 års krossade illusioner. Dess hufvudkaraktär är ock politisk och den upptager alla spörsmål, som kunna syfta hän mot stärkande af sambandet mellan nordens folk och en ny utveckling af samhörigheten dem emellan. Bland medarbetare märkas utom utgifvaren, hvilken exempelvis behandlade den danska folkhögskolan och frågan om riksaktens revision, H. L. Rydin, som likaledes skref om det sistnämnda ämnet, liksom ock dansken Orla Lehmann, Mankell, som upptog frågan om gemensamt försvarsväsende, Odhner, som behandlade uttalanden om Frankrike och Tyskland, M. B. Richert, som i uppsatsen »Om nordisk bildning och fornnordisk litteratur» gjorde ett medlande inlägg i det då pågående rätt häftiga meningsutbytet mellan norrmän och danskar om den äldsta nordiska litteraturens nationalitet o. s. v. Betecknande är framför allt en afhandling af G. K. Hamilton, som under fransk-tyska kriget öppet tog till orda för Danmarks deltagande å den franska sidan »om det ej ville hafva förspillt sin rätt att lefva» och tillika tillstyrkte Sveriges och Norges ingripande vid samma sida, likväl under förutsättning af garanti för en framtida statsrättslig förening mellan de tre nordiska rikena. Axel Nyblæus behandlade i några uppsatser religionsfilosofiska ämnen (Rasmus Nielsen och Parker) och materialismen (Büchner); de litterära anmälningarna härrörde äfven i fråga om svenska böcker mestadels från den danske litte-

Digitized by Google

raturhistorikern Karl Rosenberg. En anmälan af Ibsens Peer Gynt af L—n (Ljunggren) är af ett visst intresse.

År 1868 började i hufvudstaden på Lars Hiertas förlag utgifvas *Framtiden, tidskrift för fosterländsk odling*, som fortgick till slutet af 1871, hvarefter en ny årgång utkom 1877. Utgifvaren var en af Boströms yngste, direkte lärjungar Karl von Bergen (f. 1838, † 1897), som tillhört Namnlösa Sällskapet och medarbetat i Svensk Literatur-Tidskrift samt studerat nyare teologi vid tyska universitet. Han var vid denna tid en utpräglad fritänkare af nyrationalistisk skiftning och hade närmast för afsikt att fullfölja den af Svensk Månadsskrift inslagna fåran. Hans egna bidrag utgjordes dels af något ordrika »programartiklar», dels af redogörelser för »den religiösa revolutionen» i nittonde århundradet. Bland medarbetarne märktes liberaler af äldre skola som L. J. Hierta, P. A. Siljeström och Bergstedt vid sidan af yngre krafter, som exempelvis Adolf Hedin och Julius Mankell, Representanter för olika vetenskapsgrenar — inom naturvetenskapen N. J. Andersson, Nordenskiöld, Paykull och Fritiof Holmgren, inom filosofien Bolin och Wikner, i litteraturämnen Dietrichson, Eichhorn, von Qvanten m. fl. — kommo ock till orda. Äfven denna tidskrift intog under kriget en afgjord antitysk eller väl snarare antipreussisk hållning. Den gamle L. J. Hierta vände sig i en uppsats om »kriget och de svenska sympatierna» mot sin förre motståndare J. A. Hazelius och mot Hans Forssell; S. A. Hedin utvecklade i tre artiklar sin mörka syn på Bismarck och borussianismen och von Bergen behandlade »preussisk statskonst och tysk filosofi» samt gaf en särskild snärt åt »det lösa ordande medelst hvilket en viss göteborgstidning sökt gifva ett sken af berättigande åt sina preussiska sympatier», hvilket hade särskild adress till Viktor Rydberg (som dessförinnan lämnat ett bidrag till tidskriften om kyrka och prästerskap). Bland de litterära uppsatserna är särskildt von Qvantens två afdelningar omfattande sympatiska minnesruna öfver von Beskow (1869) anmärkningsvärd, bl. a. på grund af att här inflickats en gensaga mot Beskows men framför allt mot Fryxells och Malmströms ensidiga skildring af nyromantiken. Han ansåg att de båda senare tagit ett steg tillbaka i den ästetiska bildningen »genom framställande af utanför skönhetsvärlden liggande etiska kraf». Detta uttalande gaf anledning till ett skarpt meningsutbyte mellan Bergstedt, som i Stockholmsposten häftigt angrep detta försvar för fosforismen, och von Qvanten, som gaf ett mycket beskt gensvar.

Bland Hedins uppsatser förtjäna utom de redan nämnda ob-

Digitized by Google

serveras hans inlägg 1871 om litterär äganderätt, hvilket ämne han sedan återupptog i tidskriftens sista årgång, då han med anledning af den framlagda lagen beklagade att det nordiska skyddet icke kunnat utsträckas till att blifva internationellt. I denna sista årgång behandlade han ock spörsmålet om allmän värnplikt och fritt samhällsskick.

År 1871 trädde en gammal bekant åter fram på tidskriftsarenan. Det var Karl Fredrik Bergstedt. Efter att under mer än ett årtionde hafva hållit sig borta från offentligheten hade han, sedan han blifvit medlem af första kammaren, deltagit i redaktionen af den intelligensaristokratiska tidningen Stockholmsposten, som tillika var organ för den högre finansen. Efter dess upphörande utgaf han 1871—74 den högst innehållsrika veckoskriften *Samtiden*, som till karaktären påminde om engelska förebilder. I motsats till von Bergens »framtidsvyer» hade Bergstedt kanske afsiktligt valt en mera nykter titel, som antydde, att han hölle sig vid det närvarande ögonblicket och på jorden. Hans veckoskrift meddelade artiklar i dagens politik från hans kritiska synvinkel, gärna med små utfall mot landtmannapartiet och dess fränder i första kammaren, men ock mot den byråkratiskt konservativa Adlercreutz-Wennerbergska regeringen; vidare kortfattade men sakrika redogörelser för företeelser i utlandets vetenskapliga värld med tydlig sympati för den engelska utilitarismen; dessutom enstaka skönlitterära anmälningar, allt utan signatur och genomgående prägladt af utgifvarens egenartade, något kärfva personlighet. Bland annat uppenbarades en viss afvoghet emot den upsaliensiska vishetslära, som mot erläggande af en viss kollegieafgift anammades såsom »världsåskådning» och föredrogs med mycken pretention. Äfven den ur boströmianismens krets utgångne Pontus Wikner fick jämte åtskilligt erkännande höra några skämtsamma ord om »dialektisk styltdans» och om »meditationer spunna ur hans eget jag, oberörda af den allmänna forskningen», angrepp, som från Wikners sida framkallade det humoristiska gensvaret i novellform om »den hederlige väfvaren i Korinth». Bergstedts anmärkningsvärda uppsatser om Brandes och striden mot honom äro ofvan omtalade.

Ett viktigt litterärt-konstnärligt organ var veckobladet *Ny Illustrerad Tidning*, som grundlagts 1865 med K. Wetterhoff som redaktör och fortgick till 1900. Dess utgifvare var under de fjorton åren 1866—79 Harald Wieselgren (f. 1835, † 1906), hvilken genom sina utmärkta lefnadsteckningar skänkte bladet ett särskildt värde; och som äfven efter sin afgång fortfor att medverka; hans

Digitized by Google

efterträdare som utgifvare voro Ernst Beckman (1880—83), D. Weber (1883—86) och konsthistorikern Olof Granberg (1886—1900). I denna tidning, som äfven i illustrativt hänseende genom höjande af träsnittets konst varit af betydelse, meddelades talrika vittra bidrag och den var i mångt och mycket ett uttryck för hufvudstadens kulturella värld, särskildt under Wieselgrens redaktörstid.*

Vid 1870-talets midt fann den vittra alstringen här i landet ett organ i en så godt som uteslutande skönlitterär tidskrift. Det var månadsskriften *Nu*, hvars första nummer såg dagen mot slutet af 1874 och som utkom åren 1875—77, de första årgångarne under redaktion af Johan Grönstedt (f. 1845), den sista utgifven af Edvard Bäckström (f. 1841, † 1886).

I slutet af 1850-talet hade Viktor Rydberg idkat en snart afbruten verksamhet som prosadiktare med fritänkartendens och han hade anonymt offentliggjort en del dikter i en obskyr kalender 1864. Sedan hade han låtit vitterleken hvila. Åren 1863 och 1865 hade den krets, som samlats i det Namnlösa Sällskapet i Upsala — de s. k. »Signaturerna» — utgifvit några mycket uppmärksammade kalendrar »Sånger och berättelser», i hvilka en ny anda gaf sig uttryck, enklare, mera naturlig än de Tegnérska epigonernas. Ur denna flock hade särskildt Snoilsky men äfven andra diktare som Björck, Bäckström och Östergren framträdt och väckt intresse. Men under 1860-talets slutår och 1870-talets förra hälft hade det varit märkligt tyst på den svenska parnassen. Det betraktades på vissa håll som ett något föråldradt dilettanteri att »skrifva vers» och det var under denna tid mest de norske diktarne, hvilkas alster här följdes med intresse. Då erbjöd »Nu» i sina små spalter plats för äldre och yngre diktare och det visade sig att maningen följdes från skilda håll och att tillfället att offentliggöra poetiska verk verkade befruktande på alstringskraften.

Det var egentligen först i Nu liksom samtidigt genom kalendern Svea, som Viktor Rydberg blef allmännare känd såsom lyrisk skald i det han offentliggjorde »Dexippos» och andra sina berömda skaldestycken, den ideala efterhumanismens yppersta alster i vår litteratur. Likaså gjorde först nu Wirséns lyriska begåfning sig gällande. Det var han, som inledde tidskriften med det romantiskt stämda poemet »Herr Olof» och som i snabb följd offentliggjorde en rad dikter som han länge haft liggande opublicerade. Till dessa sällade sig en rad äldre och yngre skalder bl. a. Nyblom, Oskar Fredrik (med »Förtalet»), Strandberg, Gellerstedt,

* En populär månadsskrift som genom underhållande vitter läsning vann spridning i vida kretsar var den af K. E. Gernandt grundlagda *Svenska Familjejournalen* (1862—1881).

Digitized by Google

Öman, Snoilsky, »Fjalar», Bäckström, vidare berättare som Onkel Adam och N. P. Ödman.

I Nu's spalter lästes ock 1876 ett enaktsstycke, som uppförts å kungliga scenen ett antal år tidigare af en då endast i trängre kretsar känd ung författare, som bar det senare desto mera bekanta namnet August Strindberg. Med detta namn närma vi oss en ny tid. Dock bör det hållas i minnet att Strindberg under sitt tidigare skede egentligen icke betecknar något bestämdt afbrott mot den gällande litteraturen. I sin första dramatiska produktion företer han frändskap med den samtida norska dikten och äfven den senare versionen af »Mäster Olof», hvilken är den först offentliggjorda (1878) — en scen hade redan året förut meddelats i Nu — verkade trots sin djärfhet knappast ännu revolutionär. Det är först då han 1879 framträder som samhällssatiriker i romanen »Röda rummet», som hans namn blir ett stridens tecken och det är först då han slår igenom och blir allmännare bekant. Allt som tiden går skärpes satiren och får en stundom personligt hätsk bismak på samma gång han först i sin berättarkonst och senare i sin dramatik närmar sig den naturalistiska riktningen och anses såsom dess hufvudman hos oss. I motsats till Ibsens och hans efterföljares »indignationslitteratur» å det underkufvade könets vägnar urgerar han med långt gången hänsynslöshet maskulina synpunkter i noveller och dramer. Hans kastningar föra honom från ursprungligen hyllade demokratiska, t. o. m. socialdemokratiska och altruistiska åskådningssätt tidtals till en med Nietzsche befryndad aristokratisk öfvermänniskoteori. 1880-talet.

August Strindberg är ju utan all gensägelse den mest geniale af de författare, som man brukat benämna med slagordet »80-talister». Och dock representerar han knappast tillfullo 1880-talet, hvarken i dess tendens eller dess konst, därtill är hans diktning för växlande både i innebörd och i uttryckssätt. Men han har gifvit några af dess idéer dess yppersta konstnärliga gestaltning.

Till »80-talets släktled» hörde eljest författarinnorna Anne Charlotte Leffler-Edgren, senare hertiginna af Cajanello († 1892), den främsta representanten för indignationslitteraturen, hvars första samling »Ur lifvet» utkom 1882, den skånska novellisten Victoria Benedictsson, framträdande 1884 under märket »Ernst Ahlgren» († 1888), som var mera tendensfri och mindre problemdiktare än kamraterna i 1880-talets grupp, dramatikern Alfhild Agrell; vidare den tidigaste realistiske lyrikern, den skånske diktaren A. U. Bååth, som debuterade vid 1870-talets slut, samtidigt med att »Röda

Digitized by Google

rummet» utkom, novellisten och dramatikern Gustaf af Geijerstam, som 1882 utgaf »Gråkallt» och som var ifrigast att hålla kretsen samman till en litterär grupp, folklifsskildraren och satirikern August Bondeson, tecknaren af konstnärslifvet Georg Nordensvan, romanförfattaren och dramatikern Tor Hedberg samt lyrikerna och prosatörerna Ola Hansson och Oscar Levertin, hvilka båda senare slogo in på nya stigar. Dessutom en populärfilosofisk essayist som Ellen Key.

Tidskriftslitteraturen under denna tid var jämförelsevis litet präglad af det egentliga »80-talet». År 1878 hade den Letterstedtska föreningen börjat utgifva *Nordisk Tidskrift*, åren 1878—79 redigerad af Claes Annerstedt, senare af Oskar Montelius. Enligt stadgarne äger den icke att befatta sig med politiska eller religiösa spörsmål; dess hufvudinnehåll har varit rent populärvetenskapligt. Den redan från hösten 1876 utgifna *Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap och politik*, grundad af den framstående litteratur- och konstforskaren Karl Gustaf Estlander (f. 1834, † 1910), spelade en ytterst viktig roll såsom organ för den svenska kulturens målsmän i grannlandet i öster, men den har ock haft en icke ringa betydelse för Sverige. Åtskilliga af våra författare funno här gästvänlighet och deras alstring bedömdes mången gång i tidskriftens rika litteraturafdelning med den större opartiskhet som afståndet med sitt djupare perspektiv kunde skänka. Detta gällde exempelvis Estlanders förstående anmälan af »Röda rummet». Estlander var i öfrigt en afgjord motståndare såväl till den mera utpräglade naturalismen som till romantikens epigoner. En ingående sympatisk essay ägnade han bl. a. åt Snoilskys senare diktning.

Ny Svensk Tidskrift, som 1880 började utgifvas af den filosofiskt och musikaliskt lärde Adolf Lindgren och af botanikern A. N. Lundström och som 1882—1890 redigerades af filosofen K. R. Geijer, var snarast ett neutralt färgadt akademiskt organ för populärvetenskapliga framställningar och ställde sig rätt kritiskt, om än icke ovänligt till de nyare litterära riktningarna. Den afloöstes af *Svensk Tidskrift*, 1891—95 redigerad af filosofen och pedagogen Frans von Schéele.

En icke ringa betydelse för offentliggörande af vittra alster ägde kalendrarne, af hvilka särskildt den år 1844 grundlagda och till 1908 fortsatta *Sveа*, utgifven af Albert Bonnier, gaf uttryck åt skiftande släktleds alstring, ej minst de yngres. Jämte den märkas främst *Nornan*, från 1874 till 1908, samt det gedigna *Litterärt Album*, i hvars fyra årgångar (1877—1882), redigerade af den

Digitized by Google

själf vittert verksamme d:r Gustaf Meyer, landets främste äldre och yngre skriftställare, alltifrån Böttiger, Talis Qualis och Rydberg till Strindberg och Bååth, bidrogo med ofta mycket vägande alster. Här lästes exempelvis Rydbergs »Prometeus och Ahasverus», Wikners »Mantegnas ängel», Bäckströms Elegier och Strindbergs »Epilog till Röda rummet».

Den dagliga hufvudstadsprässen stod länge jämförelsevis oförstående till den nya litteratur, som bröt in omkring 1880. Framför allt var Karl David af Wirsén, som offentliggjorde litteraturkritiker i Post- och Inrikes Tidningar från 1880 och i Vårt Land från 1886, den nya litteraturriktningens afgjorde motståndare och förde en ihärdig, ofta bitter fejd mot den frambrytande truppen af skalder, berättare och essayister och detta väl så mycket med hänsyn till tendensen i deras skrifter som till framställningens art. En annan motståndare var Aftonbladets kritiker Anders Flodman (f. 1835, † 1884). Från 1885 och något år framåt gaf däremot Aftonbladet plats åt flere »det unga Sveriges» pennor. I öfrigt kom endast då och då något varmare erkännande dem till del i hufvudstadsprässen, under det mera förstående visades de nya riktningarna i enstaka blad i landsorten såsom Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning. Förhållandet var för öfrigt likartadt och kanske än mer utpräglad gentemot den lifskraftiga »naturalistiska» målarkonst, som nu bröt igenom och hvars mästare rönte mycket litet erkännande af hufvudstadens ordinarie konstkritik.

Den nya riktningen beherrskade i allt fall icke något fast organ, utan den »kinesade» än här än där — som en samtida dansk kritiker anmärkte. En tidskrift tjänade likväl i visst afseende som språkrör åt de unga krafterna. Det var den under åren 1881—91 af den mångskrifvande litteraturhistorikern, biografen och samlaren Arvid Ahnfelt (f. 1845, † 1890) utgifna och efter hans död fortsatta *Ur Dagens Krönika*. Den var ursprungligen en partilös kvartalsskrift af en viss fribytarehållning, där bl. a. den talangfulle politiske essayisten Wilhelm Bergstrand (»Marcellus») fann plats för sina pikanta, konservativa, ofta mot landtmannapartiet riktade uppsatser, men där äfven liberala och t. o. m. socialdemokratiska pennor funno husrum.

Litterärt sedt förklarade redaktionen sitt program vara att »lämna andarne tillfälle att tukta hvarandra»; ensidig idealism vore lika litet som ensidig realism dess lösen. Men faktiskt blef tidskriften i litteraturpolitiskt afseende rätt ofta organ för »det unga Sveriges» kamp mot Svenska akademien, isynnerhet sedan Wirsén år 1883 blifvit akademiens ständige sekreterare.

Digitized by Google

Det var här som Strindberg år 1882 offentliggjorde »några synpunkter om realism», i hvilken uppsats han tog den nya litteraturen i försvar mot olika beskyllningar och bl. a. pekade på sådana stormän som Dante, Shakspere, Goethe, Dickens och Juvenalis såsom föregångsmän i att öppet och oböljdt blotta samhällslyten. Från Strindberg härröra ock några polemiska smådikter »Nytt vin på gamla flaskor», däribland den mot Wirsén riktade »Olika vapen», liksom hans år 1885 offentliggjorda »Strödda anmärkningar till Giftas».

Stor uppmärksamhet väckte den kvicka parodien på Tegnérs akademisång 1836, som offentliggjordes vid hundraårsjubiléet 1886 af »Scævola» och som i hufvudsak var författad af Per Staaff (med bidrag af Gustaf af Geijerstam), otvifvelaktigt ett af de spetsigaste polemiska skämt i vår nyare litteraturhistoria, låt vara att själfva parodistilen stundom rent af skänkte författarne en del roligheter. Den omständigheten att Rydberg och Snoilsky varit frånvarande vid festen — å hvilken ärkebiskop Sundberg såsom direktör afstraffat den naturalistiska litteraturen — gaf parodisten ett tacksamt tillfälle att endast rikta angreppet på de »sexton» med frånskiljande af de två starkaste vittra namnen.

Bland öfriga litterära bidrag, som ej sällan präglades af ungdomlig entusiasm men stundom ock af ungdomlig omogenhet, observerar man en skildring af »Två generationer» af Oskar Levertin, som här sökte utröna orsakerna till det unga släktledets — närmast sitt eget — nervösa, skeptiska, tungsinta skaplynne i motsats till den glada studentungdomen från föregående årtionden, men tillika förklarade att »man ej behöfde misströsta om en generation, hvilken hade tron på vetenskapen och tron på utvecklingen att stödja sig vid».

Mot Boströmianismen såsom »en antikverad filosofi» riktades ett angrepp af Klas Fåhræus; Strindbergs hållning i kvinnofrågan kritiserades af Hjalmar Branting (1885), hvilken äfven sympatiskt redogjorde för »Nils Nilsson arbetskarls» (rådman Quidings) kommunistiska utopier; vidare förekom en uppsats om naturalism och romantik af Gustaf Fröding, en uppsats om gammalt och nytt inom konsten af Georg Nordensvan och en annan om svenskhet i konsten af Ernst Josephson, redogörelser för Krapotkins och Ruskins läror af G. F. Steffen samt för Nietzsches siareord af Ola Hansson. Därjämte en rad litterära uppsatser, ej sällan med polemisk udd af Geijerstam, Hellen Lindgren — en af det nya släktets allvarligaste kritiska krafter — Levertin, Nils Erdmann, hvilken ett par år tidigare utgifvit en bok om modern realism, Erik Thyse-

Digitized by Google

lius o. fl. Anmärkas må till sist, att från andra sidan Lorentz Dietrichson i en af tidskriftens tidigare årgångar riktade ett angrepp mot naturalismens teorier, liksom Marcellus skarpt angripit »Gengangere». En serie mycket uppmärksammade musikaliska krönikor meddelades af en alltjämt icke afslöjad signatur »Volontaire».

Andra bidrag från 1880-talets generation funno rum i en årsrevy i litterära och sociala ämnen, som bar titeln »*1885*» och »*1886*» och som utgafs af Gustaf af Geijerstam.

I denna revys båda årgångar finner man flertalet af det dåtida unga Sveriges bekanta namn, jämte några pennor utanför kretsen. I första årgången ställde sig för öfrigt icke mindre än tre författare rätt reserverade gentemot vissa August Strindbergs senare arbeten, det var den eljest mot de nya riktningarna sympatiske kritikern från ett äldre släktled, den flitigt verksamme »Robinson», en af litteraturens frivillige, den finkänslige och förstående granskaren kapten Urban von Feilitzen (f. 1834, † 1913), Emersons själsfrände, som anmälde »Giftas»; Karl af Geijerstam — en varmhjärtad, tekniskt utbildad skriftställare af starkt rationalistisk läggning, spiritismens och madame Blavatskys bekämpare — som förklarade att det unga framstegspartiet icke alls delade Strindbergs lefnadsåskådning, »han omfattar hvarje ny idé, hvarje ny lag, som han varseblifvit, med en religiös fanatikers hela ensidighet», samt Bernhard Meijer, som spefullt anmärkte att Strindberg såsom den fribytare han vore angrepe den makt, som utfärdat hans kaparbref, när han ej hade någon annan att slåss med. Å andra sidan förekommo gifvetvis äfven uttalanden, som afgjort proklamerade Strindberg såsom höfdingen, det var fallet i Axel Lundegårds föredrag »om moral i litteratur och konst», där han bl. a. något ohistoriskt jämställde de idéer för hvilka det unga släktet kämpade med dem, som på 1830-talet — alltså ett halft sekel tidigare — förfäktats af »das junge Deutschland». Rätt anmärkningsvärd är den uppsats i »1886» »Svar på tal», hvari den unge Oskar Levertin tog till orda mot de beskyllningar, som riktats mot det unga släktet för dess ateism — »hvarför har man lof att tvifla på Gud i arbeten på 500 sidor men ej i en liten novell?», — för dess bristande patriotism — liksom om icke just de unga realisterna skildrat svensk natur och svenska människor — och för dess osedlighet, ehuru »den stora konsten aldrig hyllat ett sippt och bleksiktigt vestalideal».*

* Nämnas må ock en liten tidskrift *Framåt*, utgifven af Göteborgs kvinnliga diskussionsförening 1886—1889 genom Alma Breinholm Åkermark, som gjorde sig till tolk för nya idéer på skilda områden.

Digitized by Google

Med år 1892 började en tidskrift utkomma, där de rent skönlitterära intressena åter blefvo förherrskande, vid sidan af konstnärliga, *Ord och Bild*, ännu alltjämt utgifven af Karl Wåhlin; i denna funno 1880-talets män lika väl som målsmännen för det mera »ästetiskt» anlagda 1890-talet tillfälle att komma till orda.

Det bör för öfrigt alltid ihågkommas, att det mycket oklara och omstridda uttrycket »80-talet» begagnas ej blott om en viss litterär riktning — den till mer eller mindre ytterlighet drifna verklighetsskildringen, gärna med bestämd tendens, och detaljmåleriet — utan att därmed väl så mycket åsyftas dess filosofiska åskådning, med dragning åt positivism och utilitarism, och dess samhälleliga uppfattning särskildt med socialreformatorisk syftning i Mills och Spencers anda. Men den reaktion mot »80-talet», som yppades från vissa skönlitterära författare vid årtiondets slut — samtidigt med reaktionen mot Zola och naturalismen i Frankrike — var i allt fall hos oss knappast riktad mot världsåskådningen eller den allmänna kulturståndpunkten. Den gällde den naturalistiska diktningens detaljmåleri, hvardagsskildringarnas saknad af fantasi samt icke minst tendensens — filantropiens och moralens — inkräktande på konsten, de tunga bördor som diktaren, för att tala med Robinson, »lastade på diktens unga skuldror». Det var ästeticismens och skönhetsglädjens gensaga mot tendensdikt och gråmåleri.

Bland de författare, som tillhört 1880-talets ungdom, och som nu trädde inom skrankorna för en skönhetsälskande diktning, stod ju Oskar Levertin alltjämt kvar på den mekaniska världsåskådningens botten och hyllade i en entusiastisk essay denna världsåskådnings målsman inom antikens diktning, Lucretius Carus, hvars »Om naturen» förklaras vara »ett evangelium för alla, som vilja förklara världen ur världen själf».*

Den diktare, som framför andra betecknat nittiotalets nya uppslag, Verner von Heidenstam, som med sina »Vallfarts- och vandringsår» och broschyren »Renässans» höjde fältropet för en färgrik lifsglädje gent emot grådasket, var i allmänna kulturspörsmål en anhängare af 1880-talets radikala idéer och hade under hela förberedelsetiden haft nära beröring med 1880-talets främste författare, Strindberg. I dennes i slutet af 1880-talet skrifna men först 1909 utgifna fjärde del af »Tjänstekvinnans son» — »Författ-

* Däremot finner man visserligen en annan af »öfvergångsmännen» från 1880-talet, Ola Hansson, som tidigt sympatiserade med Nietzsche, i en broschyr från 1892 draga i fejd mot »materialismen i skönlitteraturen» och andan i 80-talets diktning samt andra detta årtiondes kulturfenomen.

Digitized by Google

taren» — omtalar han sitt förtrogna umgänge i Frankrike, Schweiz och Italien med en ung adelsman, ursprungligen målare, som kännetecknas såsom »den mest frigjorde representant af det unga släktet och den ende, som ägt kraft att utdraga den nya världsåskådningens konsekvenser». Maskeringen är lätt genomskådad. Den »X», som debatterar tidens spörsmål med »Johan» är Heidenstam och meningsutbytet motsvaras af deras brefväxling från dessa år. Själf har Heidenstam användt slagordet »inbillningsnaturalist».

En tredje betydande skald från 1890-talet, Gustaf Fröding, tillhörde alldeles afgjordt kulturellt och politiskt 1880-talets radikala journalister och »världsförbättrare» och stod ju äfven i en del af sin alstring den naturalistiska eller stark-realistiska riktningen nära i ämnesval och skildringskonst, ehuru han visserligen i sin konst grep vida däröfver och äfven skänkte utrymme åt andra element. Men man skulle kunna säga, att i hans lyrik vissa af 1880-talets sträfvanden nådde sin högsta fulländning.

Däremot befinner man sig exempelvis med Selma Lagerlöf på en helt ny botten icke blott i rent ästetiskt afseende; ty hennes fantasidiktning, som, åtminstone till en början, ägde föga beröring med jorden, stod ock rätt fjärran från tendenserna hos det föregående årtiondets författare och den genomandades tillika af en religiös optimism, som var främmande för åttiotalets gärna pessimistiskt färgade medkänslodikt och indignationslitteratur. Till 1890-talets släktled höra vidare den folkkäre lyrikern E. A. Karlfeldt, hos hvilken man spårar realistiska drag ej utan frändskap med Bååth och Fröding, den företrädesvis inom novellistiken verksamme fantasifulle psykologen Per Hallström samt den ironiske prosakonstnären Hjalmar Söderberg, som i vissa punkter äger beröring med det föregående skedets författare.

Det kan i förbigående vara värdt att betona att 1880-talets släktled ingalunda i stort sedt ställde sig ovänligt eller ens kyligt till de nya krafter, som gjorde sig gällande omkring 1890. Tvärtom har Ellen Key med all rätt i sin essay om Robinson-Feilitzen framhållit att väl aldrig ett nytt skede blifvit så välkomnadt af det närmast föregående.

I det hela taget innebär 1890-talets reaktion mot 1880-talet företrädesvis ett häfdande af konsten och skönheten såsom självständiga och oberoende i förhållande till den samhälleliga tendensen. För så vidt detta innebar frigörande från tyngder af okonstnärligt tendentiöst stoff, af petigt detaljmåleri eller intresselösa hvardagsskildringar, var därom intet annat än godt att säga. Detta frigörande hälsades ock med glädje af en äldre skolas diktare som

Digitized by Google

Rydberg och Snoilsky, hvilka eljes hyste mycken medkänsla med vissa idéer som 1880-talets altruister och frihetsvänner häfdat och erkände just det idealistiska i dessa »realisters» sträfvan. Men när man å sina håll började betrakta dikt och konst oberoende af lifvets öfriga andliga makter enligt slagordet »l'art pour l'art», väckte detta motstånd bl. a. just hos den åldrige Viktor Rydberg liksom hos andra ringare män, hvilka väl ansågo den sköna konsten helig men blott där den icke kränkte andra minst lika heliga lifsfaktorer, framför allt sanning och moralisk rätt.

* * *

Med hänsyn till litteraturens yttre förhållanden förtjäna särskildt nämnas de förmåner, som en ändrad lagstiftning medförde för svenska författares litterära äganderätt. Af vikt var här den k. förordningen af år 1877, enligt hvilken bl. a. — därest icke uttryckligt aftal om annan ordning träffats — försäljning af författarerätt till förläggare endast gällde en upplaga om tusen exemplar. Härigenom försvann i vanliga fall försäljningen af skönlitterära alster en gång för alla och författaren fick sålunda själf draga ekonomiskt gagn af en boks framgång, under det att förut rent afvita förhållanden kunnat äga rum. Genom denna förordning genomfördes ock ömsesidigt litterärt äganderättsskydd mellan de skandinaviska rikena. Men det dröjde ännu ett antal år innan det litterära skyddet blef internationellt; de ansträngningar i denna riktning, som gjordes för Sveriges anslutning till Bernkonventionen, mötte till en början motstånd från olika håll, bl. a. från högsta domstolen och förläggare- och tidningsvärlden, och först år 1904 genomdrefs på Sveriges författarförenings initiativ och under Ossian Berger som justitieminister Sveriges tillträde till den ursprungliga konventionen af 1886. För vissa af våra författare har denna åtgärd medfört afsevärda ekonomiska förmåner.

Digitized by Google

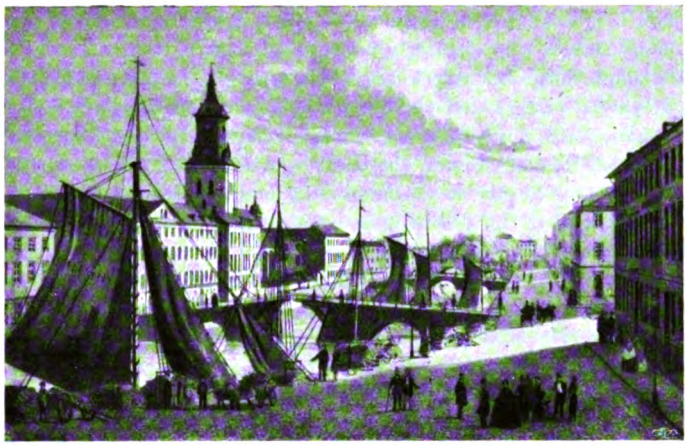

Stora Hamngatorna i Göteborg 1859.
Ur »Göteborg med dess omgifningar» med text af Viktor Rydberg.

Viktor Rydberg.

Bland de vittre författare, som framträdde under 1850-talet, blef — som ofvan nämndes — blott en af större betydelse. Men hans romaner och dikter, som meddelades i tidningsföljetonger och kalendrar, gingo till en början rätt obeaktade förbi, och hans namn blef först allmännare kändt i början af 1860-talet med anledning af en teologisk skrift i nyrationalistisk anda, om hvilken det stod mycket buller.

Så småningom arbetade sig dock **Viktor Rydberg** fram i allmänhetens medvetande såsom vitter författare af rang, först som prosadiktare och skriftställare inom andra grenar af skön prosa, sedan vid 1870-talets midt — då han redan närmade sig femtiotalet — såsom skald. Så erkändes han som den svenska litteraturens mästare, som en ideal makt, hvars värde skattades allt högre under seklets sista fjärdedel, trots de nya, delvis mot hans egen riktning sträfvande strömningar, som gjorde sig gällande.

Barndom och ungdom.

Abraham Viktor Rydberg föddes den 18 december 1828 i Jönköping såsom son af slottsvaktmästaren Johan Rydberg, en ståtlig underofficer af gammal bonde- och vapensmedssläkt, som deltagit i Sveriges sista krigsbragder vid finska

Digitized by Google

gränsen och i Tyskland, men sedan öfvergått i fångvårdens tjänst, och dennes maka Hedvig Duker, som utöfvade barnmorskeyrket.

Bland hans tidigaste intryck voro de fångar, som stodo under faderns uppsikt. Den gamla borggården vid det forna klosterslottet erbjöd rika tummelplatser för hans barnafantasi liksom fästningsvallarne med raveliner och grafvar.

År 1834 bragte ofärd öfver det Rydbergska hemmet. Koleran ryckte bort modern, som varit husets mest betydande personlighet, en idealt lagd ande, trosvarm, handlingskraftig, plikttrogen, besjungen af sonen i »Träsnittet i psalmboken» och i »Hvadan och hvarthän».

Fadern var alldeles förkrossad af slaget; hans sinnesförfattning blef — enligt officiellt dokument — så »upprörd» att han vardt oförmögen att sköta sin tjänst och måste vid endast 48 års ålder taga afsked och lita till allmänt understöd, någon tid på Ulriksdals invalidinrättning. Familjen splittrades; de fem kvarlefvande syskonen utackorderades på skilda håll till inbördes sorg och saknad. Af dessa syskon hade Viktor — den yngste — tidigt väckt uppmärksamhet för ovanliga själsgåfvor och modern, som var ett stycke visionär, hade å dödsbädden på grund af en uppenbarelse förklarat sin förvissning »att det skulle gå hennes Viktor mycket väl i världen, och att han skulle blifva något ovanligt».

Länge nog voro dock förhållandena för honom allt annat än ljusa. Den återstående barndomen tillbragte han under främmande tak och under stora trångmål. I Jönköpings lärdomsskola utmärkte han sig såsom en af klassens främste både i läxor och lekar, tidigt sysselsatt med litterära idrotter till kamraternas förnöjelse. För att bättra på sin dåliga ekonomi nödgades han undervisa mindre barn. Hösten 1845 kom han till Växiö gymnasium, där han vistades i två år; det senare året synes han ha skött skolarbetet ojämnt, hvartill ytterst svåra ekonomiska bekymmer bidrogo; han hade hvarken medel till kläder eller böcker. Mycken välvilja rönte han under denna tid af lektor Fredrik Rappe; han infördes antagligen genom denne i biskopshuset å Östrabo hos den sjuke skalden, och biskopinnan visade den fattige gymnasisten vänlighet. Tegnérs död timade under hans gymnasietid.

Våren 1847 återvände Rydberg till hemorten, där han gaf privatlektioner och snart indrogs i den krets, som omgaf tidningsredaktören och folktribunen Johan Sandvall, i hvars radikala organ Jönköpingsbladet hofrättsstadens friska viljor medverkade. Här började Rydberg sin publicistiska bana och offentliggjorde sitt förstlingsverk *Vampyren*, som inspirerats af Polidoris under Byrons namn falskligen offentliggjorda berättelse, från hvilken dock egentligen endast vampyrämnet jämte enstaka namn blifvit lånade. Det är en i hög grad fantastisk brottmålshistoria, rik på skräckuppträden och äfventyrligheter.*

Förstlingsromaner.

Vid slutet af 1848 följde Rydberg Sandvall, som öfvertagit Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, till Göteborg och blef medarbetare i denna tidning 1849—50, utan att, så vidt jag kunnat finna, ha lämnat några märkbara spår i bladets spalter. En skism på våren 1850, som medförde utgifvandet af två konkurrerande Handelstidningar, vållade att Rydberg vid denna tid lämnade Göteborg. Han vistades senare i Jönköping och offentliggjorde nu i Jönköpingsbladet dels den kortare berättelsen *Ett äfventyr i finska skärgården* (1850), färgad af tidens rysshat, dels den längre romanen *Positivspelarne* (1851). Båda äro starkt bemängda med röfvarromantik, men den senare afser ock att gifva en politisk

* Möjligen kan en af de franska följdskrifterna till Vampyren, »Lord Ruthwen ou les Vampires» (1820), som lär vara författad af C. Bérard och utgafs af Nodier, ha varit känd af Rydberg. Jag har ej haft tillfälle att se den.

Digitized by Google

tidsskildring, sammanhängande med de revolutionära rörelserna i 1848 års Tyskland. En af romanens hufvudpersoner, den politiske martyren Trütschler, är sålunda historisk. Detta omogna, men ganska fantasifulla och spännande ungdomsverk tillhör den senromantiska skräcklitteraturen, men är af intresse med hänsyn till vissa drag, som kännetecknа den unge författaren. En af personerna, Wolkmann, en beskyddare och hjälpare för romanens unga älskande och den hämnande rättvisans organ, är sålunda astronom men med dragning åt stjärnkunskapens mystiska uppfattning, i det fallet uttryck för författarens dåtida intressen. Romanen uppbäres ock af den unge Viktor Rydbergs utpräglade frihetskärlek. Flerestädes framträda hans sympatier för ungtyske frihetsskalder som Kinkel och Herwegh.

Många andra ämnen sysselsatte vid denna tid hans fantasi utan att likväl blifva fullt utförda.

På våren 1851 aflade Rydberg studentexamen i Lund och återvände dit hösten samma år i afsikt att aflägga juridisk examen. Han studerade äfven humaniora, skaffade sig uppehälle genom undervisning i latin samt utgjorde medelpunkten i ett vittert och skämtsamt lag, »Sjustjärnan», senare kalladt »Concordia» (bland hvars öfrige medlemmar voro Fredrik Braune, Mauritz Liberg, Oscar Swahn och Axel Krook). I detta sällskap meddelade Rydberg både allvarliga dikter (såsom »Drömfantasier», en dityramb i Atterboms stil, öfversättningar från Schiller och Béranger) och äfven skämtsamma kväden, bl. a. ett gyckel med jonglerandet med filosofiska termer hos Hegels efterföljare som blef spridt och väckte munterhet.

Rydberg lämnade våren 1852 Lund i hopp att snart återkomma, men däraf blef intet. Hans tillgångar tillåto honom icke fullborda den tilltänkta juridiska examen; han nödgades taga informatorstjänst, vistades sålunda dels i Göteborg, dels på Känsö — i hvars vilda klipp- och hafsnatur han älskade att svärma hälst i oväderstider under höststormarne — dels å Senäte å Kållandsö i Västergötland. Lediga stunder ägnade han bl. a. åt astronomiska och matematiska studier vid sidan af humaniora. Framtidsutsikterna voro mycket ovissa. Han hyste afsikten att gå ingeniörsvägen efter studier å Marieberg men funderade ock på att utvandra till Amerika samt brefväxlade härom med sin äldsta syster som bosatt sig därute. Hon tillrådde honom att resa dit och gå »mekaniska vägen», kanske till en början taga tjänst i handel eller vid järnväg.

Lyckligtvis realiserades ej denna tanke. Ett kvarglömdt manuskript — ett romanfragment af Rydberg — hade råkat falla i händerna på den nye redaktören af Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, S. A. Hedlund, och denne erbjöd nu Rydberg att inträda i detta blads redaktion. Han antog efter någon betänketid detta anbud.

I Göteborg.

I maj 1855 tillträdde han platsen i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning och blef under de närmaste tre årtiondena Göteborgsbo.

Han hade nu funnit sin lefnadsuppgift och arbetade sig fram från obemärkt följetongsöfversättare och biträde vid utrikesafdelningen till landets erkändt främste skriftställare på rätt skilda områden.

Rydberg och Hedlund.

Af epokgörande betydelse för honom var härvid samarbetet och samlifvet med S. A. Hedlund. De blefvo snart hjärtevänner och tidningschefen förstod med sin större människokännedom, sin mera praktiska läggning och sitt oegennyttiga intresse för andras

Digitized by Google

utveckling att främja Rydbergs arbete, sporra hans verksamhetslust, stärka hans håg och låta hans andes rika möjligheter förverkligas. Rydberg upptogs snart ock såsom medlem i Hedlunds familj.

I tidningen verkade han till en början inom det litterära området som teaterrecensent, anmälare af vittra och vetenskapliga arbeten och såsom följetongsredaktör; senare företrädesvis såsom medarbetare på utrikesafdelningen; därjämte deltog han äfven i utgifvandet af en skämttidning »Tomtebissen» (1857).

Rydberg i början af 1850-talet.
Efter daguerreotypi.

Om »tidens brist på poesi».

Bland uttalanden i litterära frågor märkas några inlägg i det meningsutbyte om tidens brist på poesi som inledts i årtiondets början af Malmströms uppsats »Hvarför är vår tid icke poetisk?»

Man klagade ju öfver tidens för poesien så föga gynnsamma »materialism» och — som vi ofvan nämnt — hade särskildt Herman Bjursten uttalat att det starka intresset för nyttiga uppfinningar och därmed sammanhängande vetenskaper, med ett ord de matematiskt teknologiska ämnena vore hämmande för poetisk alstring. Rydberg, som just haft en god del af sina studieintressen åt detta håll och själf ärnat ägna sig åt teknologisk verksamhet, inlade flere gensagor emot denna falskt romantiska uppfattning af de »nyttiga» vetenskaperna, dels 1856 ironiskt i en anmälan af Bjurstens »Minnen från Gripsholm», dels 1858 i direkt polemik mot några af Bjurstens uttalanden om »nyttans evangelium» i Svenska Tidningen. Han gör gällande att »allting har sin tid, arbeta och äta sin, sjunga sin». Man gjorde orätt i att lägga på tiden skulden för sin egen disharmoni. Han kunde icke medgifva att tiden vore opoetisk, den erbjöde rika ämnen för en skaldekonst, rent af för en ny iliad, och kulturen hade alstrat vackra blommor af människokärlek, allvarlig forskning, förvånande upptäckter, jättelika arbeten, i hvilket allt vore poesi. Man finge för öfrigt icke döma tiden opoetisk, därför att så få stora skalder uppträdt efter de nyss bortgångna. »Stora skalder hafva aldrig uppstått så tätt efter hvarandra», och — tillägger han — »deras storhet framstår gemenligen först efter deras död».

Digitized by Google

En annan gång yttrar han sig, gentemot de uttalade farhågorna för att Upsala-universitetets flyttning till Stockholm skulle främja materialismen, något försmädligt om småstadsuniversitetens förmenta idealitet. Han betonar att den materialism vissa samtidens kvasifilosofer (Büchner o. a.) hyllat blifvit just af samtida filosofer grundligt belyst och bekämpad och förklarar sig ej vilja »utbyta en tid som lossat millioner slafvars och lifegnas bojor, som erkänner folkundervisningen såsom en af statens högsta uppgifter, som ser folken i stället för enskilda såsom konstens vänner och mecenater, som firar så många vetenskapliga triumfer och företer så lifliga religiösa väckelser, så många försök att i stat och samhälle realisera rättvisan och broderligheten, hvarken mot de århundraden, som skådade romerska rikets aftagande och fall, eller mot romantismens heliga medeltid, då den antika materialismen omklädde sig i kyrkliga former och draperade sig i kristlig fårpäls, eller ens mot det adertonde århundradet, filistrarnes, rouéernas, bespottarnes och kopplarnes gyllene tid».

Man borde ej mäta en tids materialism efter den arbetsamhet, som den utvecklade; den hade nu trädt i dagen i storartadt mått, men detta vore ej materiens seger öfver anden utan andens öfver materien.

Rydbergs ställning till nyromantiken.

Dessa uttalanden äro af intresse, då de kasta belysning öfver den unge Rydbergs dåtida världsåskådning och uppfattning af tiden. De bäras af en varm ideal optimism i uppfattningen af samhällsutvecklingen, samma optimism som fyllde Geijer i hans senare skede och Richert. De präglas vidare af en innerlig humanitet, ett drag som är konstituerande för Rydberg och som bidrager att göra honom till den främste representanten för efterhumanismen i vår litteratur.

Men de kännetecknas tillika af en bestämd afvoghet mot den nyromantiska världsåskådningen i den mån den underskattade lifvets verklighetskraf. I hvarje fall betraktade han icke tillvaron med nyromantikernas eller deras epigoners ögon, trots det att han i sina skaldedrömmar ofta älskade dväljas i romantiska nejder och ehuru hans filosofiska läggning var i hög grad idealistisk.

Detta visar ock hans anmälan (1861) af de fyra första häftena af Fryxells »Bidrag till Sverges litteraturhistoria», till hvars synpunkter han ansluter sig. Det är nyromantikens obskurantism och frihetshat, men ock dess dunkel och dess karbunkelpoesi som låta honom fälla starka ord om denna riktning sådan den utvecklat sig i Tyskland och Sverige. Här yttras bl. a.:

»Fosforismen var något helt annat än blott och bart en ny smak och stilskola. Atterboms senare dikter, bland hvilka man beundrar så mycket verkligt skönt, hafva som den fagra Parnassia palustris med sin snöhvita blomkrona och sina guldgula ståndare uppväxt ur ett kärr med giftiga dunster. — — —

Det kom ändtligen den dag, som gjorde slut på det galna oväsendet och förde Atterbom själf från medeltidsempusans omfamningar, från de nattliga

Digitized by Google

orgierna med vidskepelsens succubus ut i dagen och solens klara ljus. Det var återigen den grekiska andan, den rena, klarögda, plastiska Hellenismen — denna gång förkroppsligad i Tegnér — som tillbakajagade orientalismen till de där heliga skogarne med de heliga aporna, hvarifrån den kommit. Och det var icke, såsom mången föreställer sig, ett rent ästetiskt intresse, utan kärleken till ljus och frihet som väpnade Tegnérs hand med Herakleskubban.»

Den uppfattning Rydberg här gör gällande är dock snarare dikterad ur politiskt kulturella än ur ästetiska synpunkter.

Det fanns afgjordt romantiska drag i Rydbergs kynne. Natursymboliken, mystiken och sinnet för det omedvetna själslifvet, framför allt den längtansfulla blicken hän emot oändligheten äro drag gemensamma för all romantik. Men det oaktadt står Rydberg i medveten opposition till nyromantiken, sådan den historiskt utvecklat sig som »skola», och till dess epigoner. Han underskattade nämligen aldrig lifvets realistiska faktorer, han fördömde nyromantikens mystiska begreppsformer och verklighetsleda; hans frihetskärlek och hat mot alla politiska och religiösa återgångssträfvanden ställde honom på ett helt annat plan än denna skola och bredvid eljes mera realistiskt anlagda författare.

Härtill kom slutligen ännu en viktig faktor. Rydberg ogillade nyromantikens lära om poesien såsom oberoende af lifvets andra makter. Den gällande ästetiken, äfven den efterromantiska, hade utvecklat Kants och Schillers läror om det skönas intresselöshet och om stoffets dödande genom formen till en afvoghet mot all tendensdikt så att det rent af framhölls såsom ett fel om ett litterärt konstverk tillika trädde i en etisk idés tjänst — en åskådning som bl. a. delades af antifosforisten Malmström och dennes lärjungar.

Rydberg åter hyllade åsikten att det vore omöjligt att bilda något skönt utan att däri dolde sig en känsla af sannt, af hvilket det sköna vore återskenet såsom han låter Hermione yttra i »Den siste Athenaren». Hans egen prosadiktning är ock — med ett lysande undantag, »Singoalla» — tendensdikt och han uttalar i en anmälan 1864 till självförsvar:

»Det var naturligt, att en skola (fosforismen), som var likgiltig för verkligheten och opponerade mot hvarje för lifvet fruktbärande tankes framträdande i fantasiens skapelser, skulle med särdeles styrka höja ropet mot den s. k. tendensdikten och själf försöka åstadkomma alster, i hvilka man vore ur stånd att spåra någon tendens, det är: någon på verkligheten tillämplig eller till verkligheten återförande tanke. Dessa försök gåfvo åt världen en hel hop missfoster utan benbyggnad. Och under allt detta var fosforismen dock själf tendentiös i allra yttersta grad. Franska revolutionen var dess buse; den skydde att blicka in i framtiden och vanställde historien för att finna sina idealer i

Digitized by Google

det förflutna. Ej ens då den som allra djupast försänkte sig i sagans värld kunde den förgäta sin reaktionära politiska tendens (se t. ex. den misslyckade persifflagen af republiken i Atterboms för öfrigt så sköna »Lycksalighetens ö»). Det är emellertid från fosforismen som ropet mot tendensdikten härstammar. Detta rop har sedermera upprepats af andra, utan att man så noga skilt mellan det befogade och obefogade däruti. Tendensdikt i den mening, att en sedlig idé genomskimrar, är mången stor och varaktig konstskapelse från Aristofanes' dagar till Cervantes' och från Cervantes' intill våra. Men misslyckad tendensdikt är den, där det praktiska syftet stäckt fantasiens vingar och kväft eller förhindrat ämnets konstnärliga behandling — där figurerna äro blotta begrepp, som man iklädt rock eller kjortel och gifvit en talande mun för att i läsaren inplugga bokens sens moral. Ett sådant verk är som nämndt misslyckadt såsom konstverk, såsom dikt.»

Ännu 1892, då ånyo teorien om »konsten uteslutande för dess egen skull» var på frammarsch, gjorde han front emot denna teori.

Rydberg hyste ock en afgjord obenägenhet mot den efterromantiska sentimentala »klingklangspoesien» som »frånröfvade jorden alla dess blommor och himmelen alla dess stjärnor för att därmed dölja sin brist på gediget innehåll» och han har själf — med enstaka få undantag — hållit sin diktning fri därifrån.

Teologisk och filosofisk ståndpunkt.

Ett alldeles särskildt intresse ägnade Rydberg under denna tid åt teologiska och filosofiska spörsmål, liksom åt kyrkopolitiska frågor. Handelstidningens spalter innehålla under 1850-talets sista och 1860-talets första år icke få uppsatser af hans hand i dessa ämnen, hållna i nyrationalistisk anda. Han stod under denna tid i beroende af tysk teologi alltifrån Schleiermacher till nyrationalisterna, liksom han med intresse och sympati redogjorde för Ignells skriftställeri på detta område.

I filosofiskt afseende hyllade han vid denna tid den tyske filosofen Immanuel Hermann Fichte, den store Fichtes son, hvilken intog en förmedlande ståndpunkt mellan idealism och realism, en personlighetsfilosof som hyste en orubblig förvissning om de etiskt religiösa idéernas berättigande och trädde inom skrankorna såväl mot panteism och ensidig spiritualism som mot materialism samt var öfvertygad om odödlighetens realitet. Däremot hyste Rydberg vid denna tid bestämd afvoghet mot Boströms filosofi på grund af dennes reaktionära statslära, hvarom de ofvan (IV: I, s. 84 noten) anförda starka orden i bref till Sturzen-Becker 1859 vittna. Med mycken ifver deltog Rydberg i debatten om aflägsnandet ur religionslagstiftningen af tvångsbestämmelser och barbariska straff och gjorde likaledes kraftiga inlägg mot den förgrening af den Hengstenbergska ortodoxien, den s. k. nylutherdomen, som hade sin härd i Lunds teologiska fakultet och som han kännetecknade såsom en katoliserande riktning.

Digitized by Google

Han var likväl ingalunda, som man påstått, enbart en kammarlärd, utan hade ej så litet af den agitatoriske stridsmannen i sitt kynne — ett Ulrik von Huttenskt drag —, han var »en kristen riddare» som stundom t. o. m. i häftiga ord talade den reformations sak, på hvilken han hoppades. Men han tog bestämdt afstånd från förnekelsens män och framför allt från dem, som använde religionshånets vapen. Likaledes uppträdde han redan från början mot den religiösa likgiltighet, som ofta var förbunden med en halfvetenskaplig ateism, liksom å andra sidan mot den i krassa dogmer stelnade spiritualism som, vare sig den bure påfvens eller Luthers namn, framställde en allena saliggörande kyrkas anspråk på herravälde öfver människornas samveten.

Politisk ståndpunkt.

I politiska och sociala spörsmål intog Rydberg en afgjordt liberal ståndpunkt med en fast tro på mänsklighetens framåtskridande under frisinnets »ädla fana» i anslutning till den liberala optimismens åskådning. I ett bref till Sturzen-Becker skref han 1859:

»Jag är försonad med mitt öde att förblifva en obemärkt Göteborgslitteratör då jag som sådan ändå kan vara en nyttig soldat på den sida, där herr doktorn kämpat från ungdomstiden och där väl nästan alla män med varmt hjärta och oförvilladt omdöme intaga sin plats.»

Mycket intresse ägnade han försvarsfrågan.

Han tog till orda för ungdomens tidiga vapenöfvande och var en af de första ifrarne i prässen för allmän värnplikt; han förordade sålunda i Tomtebissen under sagans form den Nils Olssonska (Stjernsvärdska) motionen om allmän värnplikt och skref i Handelstidningen 1859 en följd uppsatser *Huru skall Sverige bevara sin självständighet?* hvari han tog till orda för ett folk i vapen i motsats till en soldatesk. Artiklarne utkommo i broschyrform och ägde betydelse för skarpskytterörelsen.

Skönlitterär alstring.

Vid sidan af de litterära, politiska, teologiska, filosofiska artiklarne ofvan strecket hade Viktor Rydberg, som nämndt, sin verksamhet förlagd till följetongsafdelningen. Hans flitiga penna tolkade eller bearbetade arbeten af George Sand, Herm. Conscience, Méry, Philipp Galen och andra, men fann ock anledning att rikta bladet med originalberättelser.

»Benoni Strand».

En stor tendensroman med inslag af spännande brottmålshistorier, som han planlagt och delvis utfört, sköt han åt sidan; fragment af denna roman *Benoni Strand* (eller *Vilhelm Bergman*) föreligga bland hans papper. Af dessa att döma skulle romanen hvad händelseutvecklingen vidkommer knappast hafva höjt sig öfver hans tidigare sensationella romaner, och det var väl detta som kom honom att, sedan han vunnit mognare litterär uppfattning, lämna den ofullbordad; men enstaka ansatser som den humoristiska skildringen af »fattig-

Digitized by Google

husdirektionen i Stapelvik» tyda på att här kunnat blifva utrymme för en lyckad samhällssatir i Dickens' smak, byggd på Rydbergs hågkomster från barndoms- och ungdomstiden i Jönköping.

Däremot meddelades i Handelstidningen 1856 *De vandrande djäknarne* af Agricola, en folkskildring, där Rydberg helt och hållet försmår att som förut lämna sensationella händelser, brottmålshistorier eller revolutionsskildringar utan nöjer sig att gifva en enkel bondehistoria med varmhjärtad skildring af svenskt odalmannalif, svensk natur, svensk fosterlandskänsla. »De vandrande djäknarne».

Det är två Växiögymnasister, en adelsman och en hemmansägarson, som på vandring i bygden iakttaga den enkla, ur lifvet gripna händelse, som här skildras. Berättelsen, tryckt samma år som Björnsons »förste fortælling» innebär ett lofprisande af landtlifvets ideala sidor; i skildringen af vissa »halfherrar» möter oss samma tendentiösa svartmåleri som exempelvis i Onkel Adams romaner, hos Thomasson och von Braun; motsatserna mellan mörkt och ljust äro stundom nog bjärta. I öfrigt framträder här en tendens mot vissa sociala missförhållanden, som Rydberg samtidigt bekämpade i sin publicistik, t. ex. husagan. Efter vandringens slut skiljas de båda djäknarnes lefnadsbanor. Bondsonen Göran vill återgå till fädernetorfvan utan att därför underlåta att tillfredsställa sin kunskapstörst; den adlige Adolf Sparrfält beslutar åter blifva en stridsman för frisinnade idéer och att med uppoffring af allt jordiskt kämpa till sista andedraget mot det onda i världen och i sin egen barm; »den sanne kristne — heter det — får icke mäkla, icke underhandla med fienden, utan ständigt öfver dignande förhoppningar och bleknande lefnadsfröjder rycka framåt och slutligen stupa under korsets fana». Vi möta här för första gången det Rydbergska Prometeusidealet.

Dock — Adolf Sparrfälts djärfva lifsmod blir stäckt. Han har lagt på sig en större börda än han mäktar bära och i slutkapitlet finna vi honom närma sig Göran för att arbeta i en ringare sfär.

»De vandrande djäknarne» utgafs i bokform först efter Rydbergs död.

År 1857 meddelade Rydberg som följetong i Handelstidningen sin första större roman *Fribytaren på Östersjön*, till en början anonymt, men till sist med utsättande af hela sitt namn. »Fribytaren på Östersjön».

Redan under Känsötiden hade en roman om sjöröfvare lekt honom i hågen och under informatorsåren på Senäte hade han med förkärlek sysslat med hexprocesserna. Dessa senare hade ju ett årtionde tidigare varit föremål för en skildring af von Zeipel. I sin nya roman förenade Rydberg tvänne syften: ett romantiskt och ett historiskt tendentiöst.

Han ville till följetongsläsarnes nöje lämna en sjöroman full af spännande äfventyr och röfvarebragder, sådana som allt sedan barndomen lekt i hans fantasi, men som här fingo sin mognade, slutgiltiga behandling. Det var romanens ränning. Inslaget var af mera allvarlig art. Det kom ur den unge publicistens håg att

Digitized by Google

gifva en tidshistorisk skildring af villfarelserna, trosfanatismen, grymheterna från ett sekel — det sjuttonde — då »alla de onda makter, som väfva sina svarta trådar genom historien, syntes hafva förenat sig för att med gigantisk öfvermakt möta och tillbakatränga den nya världsåskådningens förtrupper».

Härvid hade han ock ett ord att säga de samtida motståndarne på det kyrkliga och politiska området, som sökte, om än med mildare medel, binda människoanden i ofrihetens länkar.

Romanens hufvudfigur Gustaf Drake var en historisk person, en svensk adelsman, som dref sjöröfveri under 1600-talet, därtill lockad af sin svåger Gustaf Adolf Skytte. Rydberg idealiserar emellertid den sistnämnde, som endast rent tillfälligt kommer med på fribytarskutan och som anser sig draga svärdet för en rättvis sak efter all den orättfärdighet han iakttagit i det lagliga samhället. Gustaf Drake göres däremot till en storslagen skurk af den romantiserade typ tidens prosadikt älskade, som för ett dubbellif såsom förnäm godsägare och grym fribytare, en representant för hvad som dåtidens ästetik kallade »den onda viljans sublima». Som motsats till honom står den föregifne holländaren Vanloo, en ädel romanfigur à la Montecristo, öfvernaturligt mäktig och klok. I de mera äfventyrliga scenerna — exempelvis inledningskapitlet, där Drake låter borra sin skuta i sank, sedan manskapet blifvit drucket; upploppet i Stockholm; den kraftiga skildringen af striden mellan Drake och Vanloo — visar sig Rydberg såsom en skicklig lärjunge af efterromantikens prosadiktare såsom Dumas, Eugène Sue och ej minst Byronianen Trelawny.

Det i psykologiskt hänseende intressantaste i romanen bilda de afdelningar som ur berättarsynpunkt gifvetvis äro de svagare, nämligen själfva striden om hexprocesserna och därmed sammanhängande historiska utredningar af den andliga farsot ur hvilken de framgått. Och Rydberg hade modeller för rättrogen ofördragsamhet nära in på lifvet.

I Adolf Skyttes gestalt har Rydberg framställt en stridsman mot ofördragsamhet, förföljelselusta och vantro, en kättare som dock på samma gång är en positivt religiös natur och härutinnan en motsats till farbrodern, den negative fritänkaren Bengt Skytte.

Romanen är hållen i en hurtig berättareton, planen är skickligt lagd, men stilen är ojämn, man finner ännu åtskillig vanlig följetongsprosa och författaren träder stundom onödigtvis fram och upplyser läsaren eller vädjar till honom. Mångenstädes präglas dock framställningen ej blott af lif utan ock af kraft, djup och värme. I romanen äro inlagda ett par dikter, Ligelius' käcka flibustiersång, som senare omarbetades först till »Korsaren» senare till »Oro», samt Maria Skyttes hyperromantiska sång.

Åtskilliga andra ämnen till berättelser hägrade vid denna tid — omkring 1857 — för Rydbergs fantasi och bland hans kvarlåtenskap finnes ett papper, antagligen från detta år, där han uppräknar titlarne på en rad »orimmade och rimmade fantasier», som han ärnade samla under titeln »Moln».

Digitized by Google

Viktor Rydberg 1858.
Ur en gruppdaguerreotypi af P. M. Lindstedt.

Digitized by Google

Digitized by Google

De flesta af dessa hunno icke öfver fragmentets eller utkastets form; det mest betydande bland fragmenten är en filosoferande novell »Pierino Corsi» eller »Stenmänniskan», som syftade att rikta ett hugg mot tidens materialistiska filosofi (Büchner), men endast ett blef så utfördt att det kunde framläggas i tryck, hvilket skedde i Göteborgskalendern »Aurora» för 1858 (1857).

Det var *Singoalla*, ett af Rydbergs mest fulländade alster, till hvilket uppslaget torde härröra från Lundatiden. Singoalla är en skogens dikt. Barndomsfantasier och ungdomsdrömmar, som tett sig för diktaren under vandringarna i Smålands skogar, hafva tagit poetisk gestalt i en sagodikt, i hvilken pegasen, för att nyttja Rydbergs ord, fick vara sin egen herre och föra ryttaren in i töckenhöljda månskensbelysta nejder, där alla föremål tedde sig med ovissa sväfvande linier. »Singoalla».

Singoalla och Erland.
Ur den af Carl Larsson illustrerade upplagan.

Denna prosadikt från digerdödens dagar om kärleken mellan en kristen riddaryngling Erland och den bruna hedniska flickan af främlingsfolket från Egypti land, Singoalla, ger uttryck åt den mystiskt romantiska sidan i Rydbergs kynne så som kanske intet annat af hans verk. Den känsla af individens samhörighet med naturen som betager sinnet ej minst inne i skogens dunkel ger denna underbara prosadikt dess säregna prägel.

I förra afdelningen skildras brytningen mellan det ridderliga, af kyrkan sanktionerade kultursamhället och det vilda hedniska vandringsfolket i glödande, fantasifulla uppträden, under det senare afdelningen — tio år därefter — ger en mindre bjärt men mera egendomlig framställning af Erlands dubbellif, om dagen hos sin ljusa maka, om natten hos sin forna älskarinna, till hvilken han föres med hemlig magnetisk kraft af deras lille son »Sorgbarn». Han tillbringar hos henne kärlekens timmar i nattens stunder, medan han hatar hennes minne eller tror sig hata det under dygnets andra hälft. Men då den hemliga kraften

Digitized by Google

en gång icke verkar, stöter Erland ned sin lille ledsagare, »pilgrimen från helvetet». Den ursprungligen offentliggjorda berättelsen slutar med en väldig disharmoni. Assim, Singoallas trogne tillbedjare, följeslagare och slaf, har, för att göra Singoalla lycklig, förgiftat Erlands maka och deras barn, men blir, efter att han begått sitt illdåd, förbannad af Singoalla som beger sig till klostret att försona hans missgärning. Hon bortvisas dock såsom pestflickan, den där för med sig soten. Sedan skildras hennes såväl som Erlands död under pesten. Den store mandråparen har fullbordat sitt verk. Dikten slutar med ett ackord, i hvilket missmodet öfver alltings förgängelse egendomligt samklingar med en förgängelseträngtan.

Berättelsen från 1857, som föga beaktades, omtrycktes 1865. Rydberg hade då skänkt den ett mildare, mera harmoniskt slut. Assims illdåd mot Helena och lille Erland har bortfallit. Erland och Singoalla mötas vid Sorgbarns lik och den förre. som nu är förkrossad, lofvar att blifva botgörare för sina återstående dagar om pesten skonar honom. Så sker, under det hans maka faller offer för pesten; Singoalla räddar den lille Erland, som hon bortför i fjärran. Han återkommer efter många år såsom indisk vishetspredikant och besöker sin fader Erland, den gamle vördade gudsmannen, hvilken lefver i fromhet och fördjupar sig i »Om hvilan i Gud».

Om Singoalla representerade det mystiskt romantiska draget i den unge Rydbergs väsende, så fick det helleniskt klara, kärleken till antikens vishets- och skönhetsvärld sitt uttryck i hans andra betydande prosadikt från dessa år, den stora romanen *Den siste Athenaren*, som offentliggjordes i Handelstidningen februari—juli 1859 och på hösten samma år utkom i bokform.

»Den siste Athenaren».

I företalet till bokupplagan, som har formen af ett bref till Hedlund, har Rydberg betonat att han betraktade romanen såsom tendensskrift till förmån för hvad han kallade »den västerländska åskådningens, utvecklingens, frihetens sak» gent emot den reaktionära orientaliska åskådning, som främst underkastade sig yttre makter. Det är den subjektiva åskådningen, som vill att religion, rätt, sanning och skönhet skola genom subjektet strömma in i det objektiva — icke tvärtom, som Rydberg här gjort gällande. I förordet uttalade han de sedan så ofta anförda orden:

»Medan jag skrifvit, har jag känt mig som stridsman under de idéers fana, för hvilka jag lefver och andas, och mitt arbete är intet annat än ett spjut, som jag slungat mot de fientliga lederna, i krigarens lofliga uppsåt att såra och döda.»

Rydberg har i denna roman, som upprullar bilder från den döende antikens och de tidigare kristna trosstridigheternas dagar, velat visa att den första kyrkan ingalunda var en »helig kyrka», som i verkligheten utförde Kristi Evangelium, utan inom sig gömde mycken ofördragsamhet, grymhet och hyckleri och ofta ägde samvetslösa, vederstyggliga målsmän.

Digitized by Google

Dock är det en missuppfattning när man påstått att Rydberg velat tala den helleniska kulturens sak mot kristendomens. Han har talat trosfrihetens sak mot trostvång, hvilket för tillfället öfvades af den evsebianska, halfarianska, homoiusianska kyrkan såväl gent mot hedningar som mot kristne af annan sektriktning. Främst gällde striden statskyrkans anspråk på herravälde öfver människornas själar.

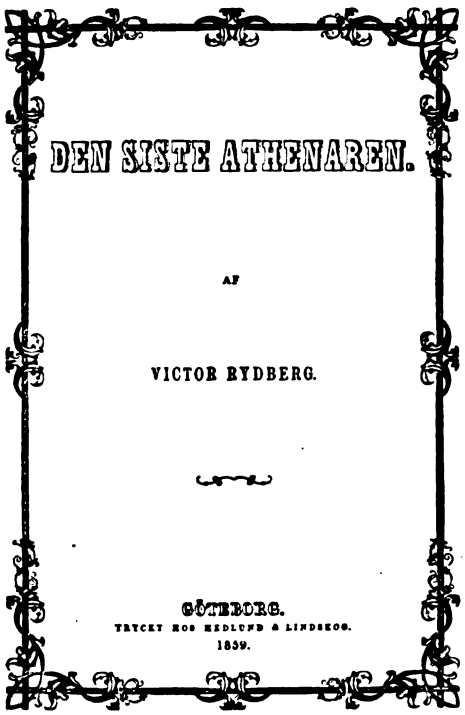

Omslaget till första upplagan af »Den siste Athenaren».

Vid sidan af kyrkans representanter, den maktlystne uppkomlingen Petros, plebejsjälen, och de mörka typer, som gruppera sig kring honom, stå dock andra ljusa målsmän för kristendomen, den underbare Athanasios, ömsom framträdande som tänkare, ömsom såsom ett slags friskarehöfding, samt framför allt den fromme och modige, från all hätskhet frigjorde Theodoros. Romanens hufvudhjälte är Krysanteus, representanten för den bortdöende senantiken, den neoplatoniske tänkaren, tillika en verksam och skönhetsälskande man, hatare af allt plebejiskt i tanke, gärning och bild, befryndad med det bästa i kristendomen just i sin egenskap af neoplatoniker och mystiker, en tragisk personlighet därför att han strider en förtviflans strid för en döende åskådning och ej mäktar — lika litet som hans lärjunge Julianus — »vrida tidens hjul tillbaka». Framför allt förkroppsligas bokens anda och syftning i hans dotter Hermione, den i hednisk bildning uppfostrade flickan, som blir mottaglig för kristendomens idéer, men stötes bort af kyrkans ofördragsamhet och dogmer. Hon representerar den harmoni, i hvilken antikens och kristendomens sanningar genomtränga hvarandra och förmälas till ett helt.

»Den siste Athenaren» är en ypperligt komponerad roman, byggd på studier i grekisk, romersk och gammalkristen kultur och med en i många afseenden väl träffad lokalfärg och tidsfärg, äfven om Rydberg tillåtit sig många historiska friheter. Att Rydberg härvidlag haft nytta af Bulwers »Last days of Pompeii» är säkert; mera tvifvelaktigt är huruvida »Hypatia» af Kingsley, hvars ämne har beröringspunkter med hans roman, påverkat honom — dess ton är mera satirisk, stundom rent burlesk; det har upp-

Digitized by Google

gifvits att Rydberg icke ens känt den, när han skref Siste Athenaren.

Bland märkliga ställen i boken må framhållas skildringarna af massrörelserna vid striderna mellan sekterna, Hermiones natt i orakelhålan, inledningen till kapitlet »Filosofens hem», utläggningen af Narkissosmyten, den judiska familjetragedien och Petros' död. »Den siste Athenaren» har visserligen som roman sina brister, men den står på ett plan för sig bland alla 1800-talets svenska historiska romaner och höjer sig både i innebörd och form vida öfver föregångarne.

Mottagande af »Den siste Athenaren».

Boken erhöll flere välvilliga kritiker, i Handelstidningen (af Hedlund), i Aftonbladet (antagligen af Sohlman), i Kalmarposten (af lektorn, sedermera professorn J. J. Borelius) och i Nya Dagl. Allehanda (af L. J. Siktberg), under det att särskildt tendensen blef angripen i Tidskrift för hemmet (af Eva Fryxell).

Likvisst tyckes icke romanen hafva blifvit allmännare uppmärksammad förr än den år 1866 utkom i sin andra upplaga.

Men den vann genast flerstädes varma och insiktsfulla beundrare, att särskildt nämna tre ytterst representativa namn: Sturzen-Becker, Fredrika Bremer och Pontus Wikner.

Sturzen-Becker lät genom Hedlund hälsa författaren att han ansåg detta arbete som ett af vår nyare litteraturs mest betydande och att om icke Aftonbladet redan haft en anmälan, skulle han med största nöje gjort en sådan. Det föreföll honom nästan besynnerligt att Den siste Athenarens författare icke vore något slags professor i filosofi, grekisk litteratur eller historia; våra universitetsprofessorer kunde i hvarje fall som helst — menade han — ha nytta af att läsa hans roman.

Fredrika Bremer, som fick läsa boken efter hemkomsten från sin stora grekiska resa 1861, skref till Hedlund och begärde upplysningar om »denne författare med en så sällsynt förmåga att framtrolla och lefvandegöra förflutna tidehvarf och deras representerande personligheter, denne unge man med en så ovanlig mognad i tanken, inblick och styrka i teckning af karaktärer och historiska scener, så sällsporda gåfvor både till djup och omfång, en så ren och högsinnad ande».

»Om han icke är af dem som redan tro sig vara fullt färdiga, af de konstnärer, som med ett ädelt och utmärkt verk tro sig hafva gjort nog, om han är af dem, som äro mäktiga af ett högsinnadt missnöje med sig själfva, som, medvetande af det som de uppnått, dock känna, att de kunna uppnå ännu mer, som hålla sig öppna för lifvets och sanningens stigande uppenbarelser, af dem som ständigt se upp öfver sig själfva, mot ett ideal som de vilja och som de måste — om än icke på jorden — en gång uppnå, om han är sådan, så — hvilket ädelt rum skall han ej kunna intaga icke blott i Sveriges litteratur, utan i kampen om de stora frågor, som i denna tid uppröra den tänkande mänskligheten? Mig har han skänkt en den renaste litterära njutning, som jag erfarit sedan min hemkomst till fäderneslandet.»

Digitized by Google

Och Pontus Wikner har i sina självbiografiska anteckningar omnämnt, att han år 1859 läste Siste Athenaren och att denna bok näst Bibeln verkat mest genomgripande på honom. »Svalkande omsvepte den min själ med en af antikens frihets- och skönhetskänsla mättad lifsluft.»

Sturzen-Beckers uppmuntrande hälsning framkallade ett tacksägelsebref från Rydberg, som innehöll några uttalanden, hvilka äro betecknande för hans melankoliska uppfattning af sin dåvarande litterära ställning: »Tusen tack för dessa vänliga uppmuntrande ord, som komna från sådant håll voro verkligen hugsvalande för den stackars ensamme, bortglömde Göteborgslitteratören.» Rydberg beklagade, att Aftonbladets tidiga anmälan hindrat honom att få en sådan undertecknad O. O. »Om ej någon af de kända litterära storheterna visar, att han värdigats taga notis af en sträfvande ungdom, så kan väl denne senare möjligen ändock göra sin karriär, men skall då vara utrustad med mycken ståndaktighet och självtillit — vida mera än jag däraf äger.»

I det stora hela torde Rydberg, såsom af dessa ord framgår, knappast rönt den uppmuntran att han fann anledning fortsätta sitt skönlitterära författarskap, ehuru han i november 1859 hade utfört utkastet till en ny roman — antagligen »Ur en klosterbroders dagbok» — och äfven påtänkte en tragedi.

Flora-dikterna.

De lyriska dikter som han tid efter annan alstrat lät han med sin starka självkritik länge ligga otryckta.

Något enstaka poem kom väl in i tidningen, men det var först 1863, som han i kalendern Flora (för 1864) meddelade en rad dikter: *Strandvrak, några spillror hopplockade af Robinson Crusoe,* som säkerligen hvilat i hans portfölj under flere år.

Det är poem af olika art, som gifva uttryck för stormande oro, för glödande erotik, för dystert vemod, för filosofiskt spörjande. Man återfinner här med ett par undantag skaldestycken, dem Rydberg senare upptagit i sina diktsamlingar, ehuru oftast omarbetade och fördjupade.

Bland dessa märkes först *Korsaren.*

Dikten förekommer i sin första form såsom ett flibustierkväde i »Fribytaren på Östersjön» och tänkes där vara författadt af en student Ligelius, som kommit med på skutan.

Han manar kamraterna att vällustdruckne håna döden, styra stäfven mot polarisen för att, sedan de för sista gången famnat flickan och prässat drufvan, söka förintelse i dödens kyla och låta liken bära vittne

»Om en åtrå evigt sviken,
Om ett evigt gäckadt hopp.»

Digitized by Google

Det är här något af det vildromantiska korsarkynnet hos Byron, kanske förmedladt af Sommelius, hvars diktning intresserade Rydberg. Böök har påvisat att man kan spåra uppslag till dikten dels — hvad afslutningen angår — från Tegnérs »Polarresan», dels från Malmströms »Svanen», hvars rytmiska skema går igen, därvid äfven åtskilliga stämningsmoment följt med. Om, som jag antagit, den Malmströmska dikten gifver uttryck åt trötthetен vid färder på den Hegelska filosofiens haf med dess tvifvel, blir frändskapen emellan »Svanen» och den omarbetade dikten i Flora ännu tydligare.

Rydberg har nämligen här förstärkt det Byronska draget, ytterligare betonat sinnesoron, men tillika fördjupat dikten och i några nytillagda strofer tolkat kvalen under tviflets pinsamma stunder. Dikten slutar alltjämt med en förintelselängtan, men vällustskildringen är afskild.

Ännu en gång omarbetades dikten på 1870-talet till *Oro*.

Dikten *Två i sadeln* är af erotisk art och dock närsläktad med den förra. Det är här en biltog rofriddare, som stormande ilar fram på den eldige springaren med sin älskade i famnen, bjuder henne ett hem och en brudbädd i det mystiska slottet och att sedan följa honom ut på röfvaretåg.

Präktigt återger den anapestiska metern ryttartakten:

»Är det trånande stjärnors återsken
Eller skimmer af anande kärleks fröjd,
Är det trotsande harm eller skuggor allen
Ifrån jagande molnen i himmelens höjd,
Som jag ser på din panna, min fångade skatt?
Lika godt! Tryck dig hårdt till röfvarens bröst,
Medan eldige springarn i höstlig natt
Ilar lustigt framåt vid min manande röst.»

Denna erotiska, vildromantiska dikt skulle senare tjäna som uppslag till ett poem af helt annan innebörd, där tvärtom skaldens ideala personlighetsfilosofi, hans evighetslängtan och försjunkande i naturens lif skulle taga sig uttryck, det år 1876 offentliggjorda *Drömlif*.

En stark vemodsstämning öfver förändringens och förgängelsens lott präglar en rad af dessa poem. I ett par som *Alexis* och det förträffliga *Vattenplask* är det särskildt barndomsvärlden och dess idealitet, som skalden med klagan ser försvinna. *I natten* tolkar däremot förgängelsens lycka jämförd med en rastlös oförgänglighet och utmynnar i panteism. Samma åskådning möter oss i dikten *Vemodet*, där denna stämning kännetecknas såsom en luttrande eld, som viger själen till förening med världsalltet. *Till Ödet* — en dikt i klassiskt versmått — ger uttryck åt den fria gudstron och gudshoppet gentemot den marmorkalla naturnödvändighetens ödesgudar — »stor, sublim, förskräcklig och tråkig ändock». — Dikten bådar redan en ljusare åskådning och är betecknande nog den sista i raden.

Digitized by Google

I mångt och mycket är denna Rydbergs diktning romantiskt färgad. Af svenske skalder har tvifvelsutan Stagnelius öfvat starkt inflytande på honom och det neoplatoniskt Stagnelianska arfvet framträder flerestädes.

Af utländske diktare har åter främst Nikolaus Lenau med sin vemodsmättade höststämningspoesi och mystiska naturåskådning verkat väckande på Rydberg, såsom jag närmare utvecklat i min monografi öfver denne.

Dessa dikter i »Flora» gingo rätt obemärkta förbi. Betecknande är att förläggaren å titelbladet nämner bidrag »af Pilgrimen,

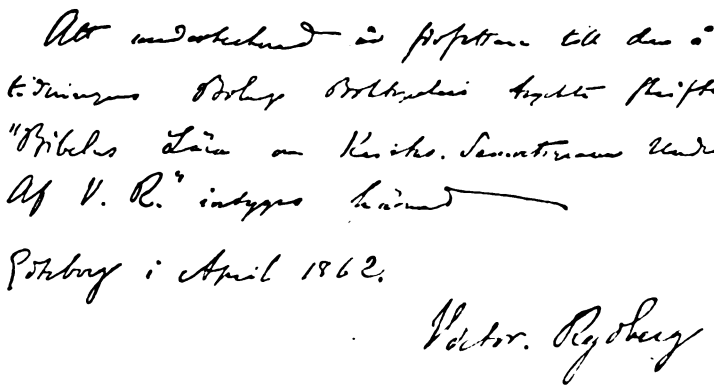

Rydbergs autograf. Namnsedel.

Lea, Thekla Knös, Daniel, Emil, Sigfrid Nyberg m. fl.». Bland dessa »m. fl.» inbegreps äfven »Robinson Crusoe». Om hvem denne var synes t. o. m. Ernst Björck, själf medarbetare i kalendern, ha sväfvat i okunnighet, då han en natt väckte kamraten Snoilsky och för honom med förtjusning deklamerade dessa dikter. Annars borde för den, som hade korsardikten i »Fribytaren på Östersjön» i minnet, anonymiteten varit lätt nog afslöjad.

Författaren var eljes nu icke längre någon »stackars ensam bortglömd Göteborgslitterat». Hans namn hade tvärtom vunnit en ryktbarhet, som säkert var större än han önskade.

En renlärighetsstrid mot en medlem af Göteborgs domkapitel, latinaren lektor Ljungberg, lärjunge af Boström, hvilken ansågs hafva förnekat Kristi gudom, hade väckt en storm särskildt i Göteborgs stift. Denna strid kallade Rydberg fram på arenan. Han hade gjort en del förarbeten till en afhandling om den paulinska och den johanneiska kristologien, då den förföljelse, som igångsattes mot Ljungberg, föranledde honom att författa skriften *Bibelns* »Bibelns lära om Kristus».

Digitized by Google

lära om Kristus, som utkom i april 1862 och väckte ett oerhördt uppseende samt i sin ordning framkallade en strid.

Ämnet och behandlingssättet betingades af utgångspunkten, den Ljungbergska striden; frågan var icke hvad Rydberg själf trodde, icke ett filosofiskt religiöst spörsmål utan en undersökning om hvad bibeln faktiskt innehölle om Kristi gudom, oafsedt bekännelseskrifter och symboliska böcker. Särskildt beaktas det understuckna stället i Joh. 1 ep. 5: 7, 8 på hvilket egentligen den atanasianska treenighetsläran var byggd; vidare fäster Rydberg uppmärksamheten på messiasidén hos judarne före och vid Jesu tid och söker bl. a. på grundvalen af Henochs bok uppvisa huru som man i Israel tänkte sig Messias som idealmänniskan, den första af alla skapade varelser; till sist redogöres för nya testamentets lära om Kristus ställd i samband med den messiaslära hvari Jesu lärjungar uppvuxit. Rydbergs skrift uppbars af varm nitälskan för fri forskning och man kunde där läsa följande häfdande af frihetens välsignelse äfven på det religiösa området gentemot papperspåfven: »Att i vetenskapen tro på friheten är att tro på mänskliga förnuftet; att i det politiska och sociala tro på friheten är att tro på en sedlig världsordning; att i det religiösa tro på friheten är att tro på Gud.»

Rydberg stödde sig i mångt och mycket på utländske forskare — framför allt kanske Bunsen och Schenkel — men stod självständig i sitt förhållande till samtidens stora teologiska ombildningsarbete och hans skrift rymde många originella uppslag.

Den blef häftigt angripen och utdömd af teologer. Bland de mest betydande af de tidigare motskrifterna var professor, sedermera biskop Beckmans, af de senare lektor, sedermera biskop Personnes.

Bland dem, som ställde sig på hans sida, märkes främst filosofen Axel Nyblæus, liksom äfven Ignell och Boström sympatiserade med honom.

I en öfverblick öfver svenskt teologiskt skriftställeri uttalar prof. N. J. Göransson, att »af svenska teologiska skriftställare af nyare skola, som utfört ett arbete på den moderna teologiens område, måste första platsen tillerkännas Viktor Rydberg».

Rydberg riktade gentemot kritikerna en del gensvar, med hvilka hufvudskriften tid efter annan utökades. Bland dessa tillägg äro de viktigaste skriften *Om människans förutillvaro* (1868) med redogörelse för Paulus' teosofiska system och framför allt *Till läran om de yttersta tingen* (1880).

Under det att Rydberg från ortodoxt håll, ej minst från predikstolarne i Göteborgs stift, utmålades såsom en otroshjälte som inkastat en brandfackla, och i det enskilda lifvet fick förnimma att han betraktades såsom kättare, framstod han inom vida kretsar af bildade såsom en frigörare, hvilken gifvit luft åt tvifvel, som rört sig inom mångas bröst, och klargjort många spörsmål. Den betydelse »Bibelns lära om Kristus» ägde för 1860-talets bildade opinion i vårt land kan knappt öfverskattas. Ett uttryck däraf

Digitized by Google

var den hyllning som ägnades Rydberg vid ett besök i Upsala 1868 af den akademiska ungdomens mera framskjutne representanter.

Viktor Rydberg hade för afsikt att fortsätta sitt kulturhistoriska författarskap i den tidskrift som 1864 började utgifvas i Göteborg af hans vän Simon Warburg (f. 1835, † 1865): *Svensk Månadsskrift för fri forskning och allmän bildning*. Han offentliggjorde här utom en afhandling om »Jehovahtjänsten hos hebréerna» fyra kulturhistoriska uppsatser under titeln *Medeltidens magi*. »Medeltidens magi».

Denna serie tillhör Rydbergs allra bästa alster, konstnären och vetenskapsmannen i hans natur hade här enat sig till åstadkommande af ett sällsynt vällyckadt helt — »novellisten bor här sida vid sida om historikern», såsom en dansk kritiker uttryckt det.

Tendensen var riktad mot den medeltida dualistiska åskådning om motsatta makter — gud och djäfvul — som ännu kvarlefde i kyrkans lära, liksom mot de magiska inflytanden kyrkan tillade olika sakrament och de vidskepelser, som kvarlefde i folktron.

Skriften, som senare utkom såsom särskild bok, framkallade bl. a. ett ampelt loford af ingen ringare än Boström, hvilken betecknade den såsom verkligt beundransvärd och förklarade sig knappt hafva läst en förträffligare skrift i detta ämne.

Afbrytandet af Svensk Månadsskrift genom utgifvarens död medförde ett afstannande eller fördröjande af Rydbergs kulturhistoriska författarskap. Han hade eljes haft för afsikt att i denna tidskrift redan 1865 behandla läran om de yttersta tingen, hvilket nu först skedde halftannat årtionde senare. En skildring af »djäfvulens historia», till hvilken förarbeten ligga bland hans efterlämnade papper, förblef ofullbordad. Däremot offentliggjorde han 1870 ett år 1869 i Vetenskaps- och Vitterhetssamhället hållet föredrag om *Urpatriarkernas släkttafla i Genesis*, en skarpsinnig afhandling, i hvilken hans gamla astronomiska insikter kommo honom till godo.

Rydberg, som i en uppsats i Framtiden om kyrka och prästerskap uppdragit grundteckningen till en folkkyrka i motsats till prästkyrkan, valdes till lekmannaombud vid det första kyrkomötet 1868, något som å ortodoxt håll väckte stora bekymmer och t. o. m. framkallade öfverklaganden på den grund att »den valde ställt sig på hedendomens ståndpunkt och således måste vara alldeles otjänlig såsom ombud vid ett kristligt kyrkomöte». Hans deltagande i mötet motsågs alltså med en viss fruktan, men hans försynta uppträdande synes hafva afväpnat t. o. m. motståndarne. I en motion om prästeden framhöll han med eftertryck den heliga skrifts auktoritet öfver de symboliska böckerna. Hans enda mera stridbara uppträdande rörde bibelkommissionens öfversättning och bibehållandet af stället i Joh. 1 ep. 5: 7, 8. Deltagande i kyrkomötet.

Rydbergs stämning under 1860-talet hade präglats af ett starkt svårmod, beroende på olika orsaker, däribland säkerligen äfven hjärteangelägenheter.

Detta medförde en i hög grad nedsatt arbetslust så att han Melankolisk stämning.

Digitized by Google

under detta tidsskede knappt satte pennan på papperet annat än i sin journalistiska verksamhet.

Särskildt låg hans skönlitterära författarverksamhet nere.

Nya upplagor.

Dock utkommo under detta årtionde — utom dikterna i »Flora», hvilka delvis torde tillhöra förra årtiondet — nya upplagor af hans mera betydande prosadikter. Lars Hierta tog nämligen hand om »Den siste Athenaren», af hvars första upplaga ännu en del exemplar voro osålda, och utgaf 1866 en andra upplaga. Nu först fästes en större allmänhets uppmärksamhet vid arbetet, som dittills — enligt distributörens utsago — mest försålts »i de göteborgska boklådorna, särskildt under somrarne då resande besökte staden». Bland kritiker, som kommo denna andra upplaga till godo, var ock en mycket förmånlig i danska Dagbladet af den unge Georg Brandes, som här uttalade förhoppningen att möjligen Sverige kunde gent emot den danska ortodoxien räcka en hjälpande hand och låta en förfriskande nordanvind blåsa ned spindelväf och galler.

Vidare utkom 1865 den omarbetade »Singoalla» såsom första numret i en serie »dimmor, fantasier och sagor», men den fann inga efterföljare trots förläggarens maning till fortsättning och trots en erkänsam kritik i Svensk Tidskrift af Nyblom, hvilken bad författaren, som vore verklig konstnär och poet mer än mången som staplade ojämna rader öfver hvarandra med meter och rim, att skänka flere dylika berättelser.

Äfven »Fribytaren på Östersjön» såg nu ånyo dagen.

»Bilder ur Faust».

Men till ny alstring kände Rydberg ingen kraft. Han var, som han något år förut sjungit, en »svårmodets son»:

»Hvart han går, af nattliga moln betäckes
Himlen, fågeln tystnar och ängen gulnar,
Källans sorl förstummas, och kalken sluter
Doftande blomman.»

Hans missmod afbröts dock äfven af ljusare stämningar, särskildt då han befann sig på sommarfrihet ute i skärgården, och under en sådan år 1866 pröfvade han på att fortsätta en påbörjad öfversättning af Goethes Faust, som dock först fullbordades under nästa årtionde. Dessutom tillkommo nu de djupsinniga och skönhetsfyllda, delvis satiriska *Bilder ur Faust*, hvilka Rydberg år 1867 offentliggjorde i Ny Illustrerad Tidning, rikt insprängda med öfversättningsstycken ur det stora skaldeverket.

Hvad som drog honom till detta Goethes mästerverk var icke ensamt dess dikteriska skönhet. Det var ock, att han i Faust fann något befryndadt med sitt eget jag, ej minst i Fausts kval en återspegling af sina egna dåtida själsslitningar. Och i »Bilder ur Faust», särskildt i teckningen af Faust, har Rydberg lämnat högst intressanta psykologiska självbekännelser och delvis målat sitt eget porträtt.

Digitized by Google

År 1869 valdes Rydberg till medlem af andra kammaren för Göteborgs stad och deltog i riksdagarne 1870—72. Han tillhörde under första riksdagen närmast »intelligensen», men kom från och med 1871 att stå landtmannapartiet mycket nära, hvartill bidrog hans hållning i försvarsfrågan, i det han var en afgjord motståndare till den Abelinska på indelningsverket byggda försvarsordningen; han hade vid 1871 års urtima riksdag säte i det särskilda försvarsutskottet och vid 1872 års i konstitutionsutskottet. Han undanbad sig återval. Riksdagsmannaskap.

Från slutet af 1860-talet hade Rydbergs journalistiska verksamhet tagit ny fart. Han deltog med lif och lust i behandlingen af dagens frågor och åren 1869—75 beteckna en publicistisk glansperiod. Ny fart i journalistiken.

Särskildt bemärkt var hans inlägg under kriget 1870—71 på den tyska sidan, en ståndpunkt som då var högst impopulär och för Handelstidningen ingalunda ofarlig; han var sedan gammalt en motståndare till Napoleon III:s politik. Flere betydande artiklar från hans hand föreligga rörande denna världshändelse, och han blef föremål för de häftigaste anfall bl. a. i Danmark af Ploug, som stämplade honom såsom representant för en »fanatisk fredsentusiasm», som ej ens hade genklang å Göteborgs börs.

Anmärkningsvärda äro ock hans sympatier för den nordiska nyväckelsen på folklig grund som stod i samband med de grundtvigianska folkrörelserna i Danmark och Norge. Ett utslag häraf var ock hans långt gående ifver för **språkrensningen**, utmönstrande ur svenska språket så vidt möjligt och t. o. m. längre än möjligt af främlingsord och det icke blott af latinsk och romansk utan ock af germanskt ursprung. Nordisk nyväckelse. Språkrensning.

Under några år i början af 1870-talet dref han denna rensning till ytterlighet och försökte äfven omskrifva äldre uppsatser och böcker, därvid det hände att han tröttnade och de afsedda arbetena — såsom fallet var med en 1872 påbörjad, 1875 fortsatt omarbetning af »Bilder ur Faust» — förblefvo outgifna.

Många nu gängse ord skapades af honom och hans vänner på byrån under hans tidningsmannaverksamhet, en del nydanade, andra däremot upptagna ur allmogemål eller fornspråk.

Rydberg, som mera utförligt behandlat ämnet i en afhandling »Tysk eller nordisk svenska» (1873), hvilken närmast berörde bibelöfversättningen, slöt sig till hvad man kallat den litteraturhistoriska skolan (till hvilken Grimm och Rydqvist hörde). I motsats härtill gjorde Esaias Tegnér (i en uppsats om språk och nationalitet) gällande en s. k. rationell uppfattning, i det han väl medgaf att man kunde föra krig mot utländska ord, men ej emedan de voro osvenska utan emedan de voro opraktiska, och ansåg det vara ett oberättigadt våld att rubba de språktecken som en gång blifvit brukliga.

Gentemot den särskildt af Schleicher och Max Müller hyllade naturhistoriska språkteorien riktade Rydberg i sitt inträdestal i Svenska akademien 1878 en gensaga, då han varnade för att förkunna de i talspråket rådande fysiologiska lagarnes ohejdeligt upplösande kraft, framhållande att de bevarande och utvecklande psykiska krafterna i språkorganismen tillväxa i samma mån folket lefver ett innerligt samlif med det ädlaste i sin litteratur. Särskildt betonade han att den som benådats med skaldegåfvan äger förpliktelsen att värna moders-

Digitized by Google

målets ordskatt. Han såg sin språkliga nydaning ur fosterländsk synpunkt. Han medgaf för öfrigt att uppsatsen 1873 varit paradox just för att väcka och inskärpa nödvändigheten af en språkrensning.

På Rydbergs eget språk öfvade denna hans språkrensningsifver ett icke uteslutande fördelaktigt inflytande. Under åren 1872—73 bär nämligen hans prosa en något tvungen, fornstämningssökande prägel. Hvad språket härigenom vinner i stolthet och kraft, mister det onekligen i ledighet och mjukhet. Den språkliga omarbetning, som Rydberg nu lät sina äldre romaner undergå vid utgifvande af nya upplagor, var ej obetingadt lycklig.

Men då den första ifvern svalnat och måtta inträdt i rensningen, visade sig hans språk hafva utgått stärkt ur detta nordiska järnbad. Vid årtiondets midt ter det sig — i obunden som i bunden form — manligt, klangfullt och klart, med mycket af marmorns renhet och skönhet, men stundom ock med något af dess hårdhet och förnämhet.

Under dessa år riktade han sin tidning med en rad följetongsartade, ofta högst intressanta och värdefulla uppsatser i skilda ämnen under titeln *Ett och annat*.

»Lille Vigg». Ett af hans tillfällighetsalster från denna tid, nämligen den förtjusande julberättelsen och barnsagan *Lille Viggs äfventyr på julafton* (1871) om den käcke svenske gossen, som gör en julfärd till skilda hem med en liten vätte, fick ett långt lif, utkom i bokform och har spridts i en mängd öfversättningar öfver hela världen.

Resa. Rydberg företog på nyåret 1874 en längre utländsk resa öfver Frankrike till Italien.

Egentliga syftet var, så egendomligt det än kan låta, att få reda på en gammal runhandskrift, som påstods skola finnas i Barberiniska biblioteket i Rom. Den fann han icke. Men däremot blef den italienska resan af största betydelse för hans framtida utveckling.

Vistelsen i Rom väckte nya andar till lif och eggade hans historiska och ästetiska intressen. Med Björnson, som då vistades i Rom och som något år förut knutit nära vänskap med den Hedlundska kretsen, plägade han dagligt umgänge och denne har i ett präktigt bref skildrat hans otroliga förmåga att trots sin opraktiskhet sätta sig in i de romerska minnenas värld.

Resan utöfvade en i hög grad föryngrande verkan på Rydbergs alstring.

På försommaren 1874 var han åter hemma och kände sig som en ny människa.

De rikaste författareplaner började sjuda i hans inre: rese-

Digitized by Google

skildringar, konsthistoriska bilder, romaner, dikter, Faustöfversättningen, filosofiska uppsatser.

»Romerska sägner».

Närmast offentliggjorde han strax efter hemkomsten i tidningens spalter *Romerska sägner om apostlarne Paulus och Petrus*, som senare utkommo i bokform. Han återförtäljde de gamla romerska arfsägner, som knöto sig till de båda apostlarnes personer, men omdanade dem och var, såsom Schück anmärkt, »vida mera skapande poet än man af hans företal skulle förmoda»; det är i stort sedt »Viktor Rydberg själf som för diktningen eröfrat detta stoff».

»Romerska dagar».

Andra frukter af resan voro en rad halft konstvetenskapliga, halft historiska uppsatser offentliggjorda 1874—75 i Svensk Tidskrift, nämligen uttolkningen af *Den meliska Afrodite*, där han söker »fortsätta den afbrutna melodien i dess egen anda», seende i stoden den förkroppsligade helleniska frihetskärleken, samt vidare *Romerske kejsare i marmor*, där han, närmast sporrad af J. J. Ampères föredöme, ville utläsa de olika romerska typernas psykologi: Julius Cæsar som behandlas omildt såsom urbilden för alla folkfrihetens svekläggare, Augustus, Tiberius, Kaligula, Klaudius, Nero, hvartill fogades den mästerliga uttolkningen af den hemlighetsfulla Antinousbilden, i hvilken dessa ypperliga konstpsykologiska uppsatser kulminera. I framställningens djup och finhet, formens skönhet och klarhet tillhöra dessa studier det yppersta af svensk essaykonst och äro verkligen såsom huggna »i marmor»*.

Utom de större uppsatserna märkas ock några smärre *blyertsteckningar från Rom*. De samlades med de förra i verket *Romerska dagar*, som utkom 1877.

Dikter 1875—82.

Äfven den diktning som bröt fram vid 1870-talets midt torde få sättas i samband med den italienska resan. Rydberg hade nog

* Med anledning af en uppgift i sångaren C. Fr. Lundqvists »Minnen och anteckningar» (II, 1909) att idéerna i »Romerske kejsare i marmor» egentligen skulle härröra från den finskfödde Karl Wetterhoff (något som V. R. t. o. m. själf skulle bedt om ursäkt för), och då Willebrand i Finsk Tidskrift (1910) häraf trott sig kunna draga slutsatsen att »ett af de arbeten som i sällsynt grad ansetts belysa Viktor Rydbergs skarpsinne och originalitet alltså(?) lånat hvad där finns skarpsinnigt och originellt», må hänvisas till ett brefuttalande från 1875 af Rydberg, meddeladt i min större Rydbergsbiografi (II: 285; 1900). Här omtalar R. en herre med hvilken han samspråkat litet i konst i Rom och som nu gärna ville gälla som upphofsmannen till de idéer som framställts i »Den meliska Afrodite», »Antinous» o. s. v. Då han sagt sig äfven vilja skrifva om Monte Cavallogruppen, hvarmed Rydberg just sysslade, ärnade denne afvakta, att han lade sina egna forskningar i dagen. »När han det gjort kan han icke stjäla 'äran' af mina.» Wetterhoffs Monte Cavallo-uppsats stannade emellertid i bläckhornet. För Rydbergs teori därom har jag redogjort i en afhandling i Göteborgs Högskolas årsskrift, 1900.

Digitized by Google

trängtat åter till diktningens rymder. En första islossning synes ha gifvit sig tillkänna 1872, men det enda poem han offentliggjorde före resan — det första sedan »Flora»-dikterna — var en öfversättning af en norsk dikt »Vaknen» (1873) som stod i samband med hans nordiska renässansträfvanden:

»Vaknen nu, I alla hjärtan
Här i våra fäders bygder
Ur den djupa vinterdvalan!»

Först efter hemkomsten från den italienska resan återvände diktens huldra till honom med föryngringskraft, när han stod på sin mannaålders höjd, trött af strider och lidanden, såsom han själf sjöng i *Snöfrid:*

»Dock, du gosse,
Är du dina bästa drömmar trogen,
Återser dig huldran någon gång,
Leker med dig som I lekt i skogen,
Sjunger för dig tröstlig runosång,
Öppnar för dig
Dina barndomsminnens blomstergårdar,
När från strid du längtar dit igen.»

Sysslandet med Faustöfversättningen synes ha bildat den brygga som återförde honom till poesiens rymder. I början af 1875 hade han fått ett uppdrag att skrifva text till Konewkas Faustbilder och tog nu åter fram sina »Bilder ur Faust». Men han lade detta arbete å sido och grep i stället å nyo an öfversättningen, utdömde den gamla och gjorde en ny. Ur många synpunkter var Faustbilden för honom af betydelse. Han hade studerat sig djupt in i diktens andemening, lefvat med Faust, tänkt genom hans tankar och skänkt dem ny tillvaro i vårt språk. Den öfversättning af *Fausts förra del*, som han nu fullbordade och som utkom 1876, var en lefvande tolkning, verkade ej som prässade blommor, såsom fallet var med åtskilliga än så samvetsgranna återgifvanden af diktverk, hvilkas öfversättare befunnit sig i en annan idévärld än originalskalden, hvarvid tolkningarna lätt nog kunna få karaktären af förnuftsäktenskap. Den Rydbergska Faustöfversättningen var åter ett äktenskap af kärlek — en skalds och en tänkares kongeniala omdiktning af hvad en skald och en tänkare skapat; vid sidan af Hagbergs Shakspere och Strandbergs Byron vårt tredje stora öfversättningsmästerverk.

Den utkom 1876. Redan året förut offentliggjorde han i Svensk Tidskrift en uppsats *Ur Fausts andra del*, insprängd med ypperliga öfversatta citat, som lämnar en redogörelse för utveck-

Digitized by Google

lingsgången och innebörden af det svårförstådda diktverket, vimlande af fina iakttagelser och satiriska inslag.

I slutreflexionerna har Rydberg lämnat drag af sin egen världsåskådning, då han tecknat en kättare som innerst inne bär på fromma tankar, som hatar all yttre auktoritet och hvars inre strid just gör honom värdig att kallas Herrens tjänare, hvars trohet mot sitt kall är hans trohet mot himlen.

Ingen tolkare kan utdraga saft och blod ur Rydbergs egen andliga frigörelsekamp bättre än han själf gjort i teckningen af Faust.

I denna anda fattade han ock sin egen originaldiktning:

»Den sanna diktkonsten» — säger han i sin Fausttydning — »springer för djupt ur tidens lif för att den sanne skalden skulle vara en lotusätare. Klappar ej sångarens hjärta för mänskligheten väl och ve, hägra ej för hans syn de ideala mål, som hans folk i dunkel trängtan söker, men som dagspolitikern sällan kan eller vill se, då skall hans namn ej länge öfverlefva de tekretsar, som hyllade det.»

I Svea för 1876 (tryckt 1875) meddelade han ett knippe smådikter.

Främst *Oro*, där vi återfinna Korsardikten från »Fribytaren» och »Flora», men helt igenom ändrad.

Det mesta af flibustierlynnet är försvunnet, orostämningen är fördjupad, de inre själskvalen ha betonats starkare, själens oändliga trängtan framhäfts och korsarens vilda världsleda färgats af en filosofisk pessimism, i hvilken människans smärta klingar samman med hela naturens suckan ända upp till himlens sfärer som äro fängsel dit oron smyger.

En historisk stämningsbild, i hvilken skalden tolkat sin sympati för hellenismen, är *I klostercellen.*

I dess åttafotade trokéer — en af skalden älskad meter — låter Rydberg dogmens fånge, den gamle munken med sitt afskrifningsarbete, slå en bro för den fria tanken mellan antik och renässans genom medeltidens stjärnenatt. Dikten som är född ur en likartad stämning som den, hvarur siste Athenaren sprungit, förelåg i något annan form väl halftannat årtionde, innan den offentliggjordes.

Den romantiska trånadens och drömmens förlamande makt öfver människans verksamhet har Rydberg skildrat i *Skogsrået.*

Så torde nämligen denna dikt (som jag förut tolkat något annorlunda) böra fattas, och den ger säkerligen en poetisk återspegling af den dådlöshetens förtvifian, som betog Rydberg under långa tider i det föregående årtiondet och hvarom hans bref och anteckningar bära vittne. Det var då han åldrades »vesäll i öde bo» och lyssnade »med oläkeligt ve till suset i furumo».

En ljusare huldra är det som talar till Rydberg i *Snöfrid,* hvilken dikt likaledes ger uttryck åt subjektiva stämningar, ehuru af annan art:

Gunnar står på sin färd genom lifvet i val mellan olika makter. Guldets, ärans, den trofasta kärlekens skatter bjudas honom. Men då täljer Snöfrid

Digitized by Google

— den väna fylgian som ledsagar honom — hvad som är lifvets sanna hjältesaga:

»Bättre är kämpens
Ädla armod
Än drakens dolska
Ro på guldet;
Bättre är hånad
Död för det goda
Än namnfrejd, vunnen
I själfvisk äflan;
Bättre än fridens
Är farans famntag.
Väljer du mig, då
Väljer du stormen.»

Det ligger häri något af personlig bekännelse.

Slutstroferna om huldran, som sjunger för kämpen tröstlig runosång, ge ett uttryck åt Rydbergs glädje att ha återfunnit sångmön.

Under de närmaste åren offentliggjorde han dels i tidskriften »Nu», dels i kalendrar och tidningar en rad poem, som fastslogo hans ställning bland vår sångkonsts ypperste. Här lästes *Hvadan och Hvarthän?* det första uttrycket för det stora spörsmålet i Rydbergs tankelyrik, om tidens, förgängelsens förhållande til evigheten; den stolta dikten om fosterlandskärlek hos de unga: *Dexippos*, en hymn åt den unga kraften, ett straffkväde mot sjuklig tveksamhet och dådlöshet, utslag af samma åskådning som han 1859 hade framlagt i sin försvarsbroschyr, en dikt af svensk nationell innebörd trots den grekiska dräkten, gifven i utomordentligt kraftiga trokéer; den utmynnar i de äkta Rydbergska raderna:

Zevs, gif släktet gosselynne, hoppfull håg och fantasi!
Då är träldomsoket fallet, då är världen skön och fri;

den djupsinniga dikten *Antinous*, i hvilken skalden personifierat det vemodsfulla grubblandet öfver tidens och evighetens gåtor; *Den flygande holländaren*, en mörk orostämd dikt, befryndad med »Oro», om hafvets evige seglare, som symboliserar mänskligheten stormiga färd å tidens haf utan mål och ro, och som möter jordens evige vandrare Ahasverus hvilken tillhviskar honom: »tålamod».

I en strof, som icke medtogs i dikten, men som Rydberg senare velat ha tillagd, hade han låtit Ahasverus tillfoga en mera trösterik framtidsförhoppning om oljeträdet vid Jordanens strand som tvinat i öknens sand men som en gång skulle blomma:

»Då höjes världens frihetssång,
Och kvalens tid är slut».

Drag finnas i denna dikt som tyda på inflytande från den amerikanske romantikern Edgar Allan Poe, hvars geniala, mystiskt skräckfulla, äfven i formellt afseende högst märkliga diktning vid denna tid fängslade Rydbergs intresse.

Digitized by Google

Viktor Rydberg

Efter fotografi 1876 af Joh. Jæger.

Digitized by Google

Digitized by Google

I *Drömlif* (1876) återfinna vi de yttre dragen af den erotiska dikten »Två i sadeln», men ett helt nytt innehåll har gjutits i den gamla formen.

Den ryttare, som i dikten från 1864 tilltalat »den fångade skatten» med älskarens glödande ord, tolkar i den nya mera filosofiska, mystiska stämningar: det förgängligas, det evigas gåtor för det barn som med honom ilar bort på drömmarnes stråt; han ger en »det skapades bikt i bildspråk», såsom det heter i en variant af dikten. Den förgängelse skalden skådar bringar ej längre som i ungdomsdikten förtviflan. Han förnimmer sig såsom en del af det stora, det drömmande hela — en del som känner, att skapelsen drömmer om Gud. Dikten kan i sin nya form betraktas som en optimistisk gensaga mot Rydbergs tidigare ungdomslyrik. Han söker här gifva en natursymbolisk lösning och förklaring af det förgängelseve som fyller människohjärtat, men som viker för de löften natur och ande skänka om en mera harmonisk framtid på jorden och ett evighetshopp för himlen. Rydberg har själf i bref till Wikner understrukit diktens förbindelse med dennes filosofiska dialog »Naturens förbannelse», där Hugo mystikern talar om skapelsens suckan. Fr. Böök har ock betonat diktens samband med Rydbergs samtida paulinska forskningar framför allt om människans föruttillvaro. Den tanke Rydberg häfdar i denna dikt är idealismens grundprincip: »i människans ande ha tingen sin lag». Han besjunger en pånyttfödd värld, alltings återställelse. För denna värld är den förverkligade sedliga friheten afgörande.

Rydbergs politiska och sociala frihetskänsla, som skymtar fram i en del uteslutna strofer i »Drömlif», har skänkt sin prägel åt den storslagna, djuptänkta poetiska dialogen *Prometeus och Ahasverus*, i hvilken den förre framställes såsom den ideale hataren af alla maktmissbruk, bördens, rikedomens, styrkans, såsom representanten för det goda.

Han är tillika smädare af tidsguden Zeus, hvilken affallit från den Evige och hvars intresse är att hålla människorna i kroppslig och andlig träldom.

Prometeus har velat återskänka människorna skönhet och frihet; har bragt elden åter till ärilen, där sägner och sånger vaknade om paradiset som förlorats, men som kunde återvinnas. Men den barmhärtige titanen förråddes af människosläktet, som lät köpa sig af tidsguden med löftet att få behålla elden. Så varder Prometeus fjättrad, men hans oaflåtliga trots mot tidsgudens välde störer titanerna i deras glädje och hans suckar blanda sig i luften och ingifva människorna längtan till frihet.

Med en bön till Zeus skulle han kunna bli fri. Men ve släktet, om den bönen ginge från hans läppar, ty då förnekade han lagen i sitt inre och uppstode som Antikrist, och världens yttersta tid vore inne.

På den dagen väntar Ahasverus med längtan, ty då får han befrielse.

Han väntar med gäckadt, med förtvifladt tålamod. Där Ahasverus går fram, där tystna fåglarne, sluta blommorna sina kalkar, känna varma människohjärtan kyla och hårda människohjärtan lust att pina, en tanke hämtad från en Lenau-dikt.

Ahasverus är hos Rydberg den förkroppsligade tröstlösheten och självviskheten, i hvars bröst samvetslagen icke äger något

Digitized by Google

rum, han är den förblindade egoisten, som samlat självviskhetens alla satser, maktslafven, den praktiske materialisten, som finner jordens maktfördelning i sin ordning.

Dialogen mellan dessa båda är det mest fullödiga poetiskt filosofiska uttrycket för Rydbergs frihetsträngtan, hans ideala och demokratiska sinnelag, hans kärlek till kämparne i den prometeiska skaran, skalden, konstnären, tänkaren, uppfinnaren, hans hat mot egoism, mot maktmissbruk, mot teorien om att makt är rätt.

Men trots diktens optimistiska tendens gömmer den starkt pessimistiska drag i Ahasverus' skildring af tidens sociala ve och detta drag skulle senare ytterligare utvidgas i en dikt från 1890-talet, som kan betraktas såsom dess fortsättning.

Innan »Prometeus och Ahasverus» offentliggjorts (i Litterärt Album 1877) hade Rydberg på grund af ett uppdrag från Upsala universitet, vid hvars jubelfest han skulle mottaga hedersdoktorskransen, författat den dikt, som väl betecknar höjdpunkten af hans poetiska alstring: *Jubelfestkantaten*, född under stora födslovåndor, så att det var nära att den förblifvit ofullbordad.

Denna kantat, i hvilken Rydberg låter israeliternas ökenvandring sinnebilda människoslägtets vandring genom lifvets öken mot ljus och salighet, är utförd med ett mästerskap som gör den i sitt slag enastående i svensk poesi, och detta vare sig man betraktar dess innebörd eller dess form, en hymn som i enkel, storslagen myndighet närmar sig antikens körer.

Ånyo upptager skalden problemet om förgängelsen och om tid och rum såsom ett fängelse, men bringar, klarare än i »Drömlif», ett fridens budskap i de tröstfulla, sedan i oändlighet upprepade orden:

»Hvad rätt du tänkt, hvad du i kärlek vill,
Hvad skönt du drömt, kan ej af tiden härjas:
Det är en skörd, som undan honom bärgas,
Ty den hör evighetens rike till.»

Sverker Ek har anmärkt att de båda element, hvaraf Rydbergs klassicitet består: hans framåtkänsla i tiden och hans grubblande mystiska evighetslängtan i denna kantat starkt betonats och att särskildt »framåt» och »inåt» äro förenade i ariosots »Hvarje själ som längtan bränner».

Kantatens höga egenskaper erinra om skaldens egen karaktäristik af Aeschylus: »den gudaingifne skald, som med hellenens skönhetskänsla och filosofiska instinkt förenar de hebreiske siarnes storvulna väsen och djupa, sedliga allvar».

Af mera idyllisk art äro de båda dikterna från 1878 *Träsnittet i psalmboken* med dess förhärligande af barndomsminnenas hälgedom och *De badande barnen* med dess älskliga skildring af barnaoskuldens fägring. Under det den senare dikten är gifven i

Digitized by Google

samma åttafotade trokaiska vers, som han användt i »Dexippos» och andra dikter, finna vi i den förra en utomordentligt konstfull modern strofbyggnad. Gunnar Bjurman framhåller i en afhandling om Poe och Sverige (i Edda 1916) att Rydberg i detta hänseende var den förste mästaren hos oss och ställer detta i samband med hans samtida sysslande med Poes diktning. Han öfversatte på ett mästerligt sätt dennes rimrika »The raven», *Korpen* (tryckt 1877, sedan ytterligare omdanad) och senare äfven »The bells» under titel *Klockringning*.

Rydberg begagnar också i en originaldikt klockringningsmotivet för samma tanke som vi mött i »Prometeus och Ahasverus». Det sker i *Klockorna* (1880). Den gyllene kläppen i den ena klockan ringer in prometeiska tankar och drömmar från fjärran sanningsriken och oupptäckta skönhetsland, den tunga kläppen i »nattens klocka» täljer om hopplöshet för mänsklighetens nöd, om att »frihetssången tystnar för gunst och för bröd» och ungdomshjärtat står likgiltigt för att det godas ideal viker bort ur världen. Spörjande dikter i hvilka människoödets, lifvets och dödens gåtor poetiskt behandlas på olika sätt äro de tre år 1881 tillkomna poemen *Tomten*, där frågan om släktets ursprung och mål funnit en ny gestaltning, *Bäckens älfva till flickan* samt *Det döda barnet till det lefvande*.

Klockorna, bild af Fr. Schwartz.
Ur »Ude og Hjemme».

I *Nero och ljungelden* från samma år ger Rydberg mot bakgrunden af en hos honom rätt ovanlig konkret naturskildring — den ypperliga bilden af åskvädret — en teckning af Nero, i hvilken han, som Agnes Langenskiöld anmärkt, ånyo upptagit »orodraget», det byroniska, demoniskt-romantiska elementet, som trängtar efter att tillintetgöra en värld som ej bort vara till. I motsats till honom

Digitized by Google

ställes målsmannen för Rydbergs frihetspatos, skalden Aulus som begär frälsning

åt offervilligt kvinnohjärtas ädla tro,
åt offervilligt mannasinnes frihetshopp!

Ofullbordade förblefvo flere stort anlagda dikter från dessa år; bland dem särskildt att märka ett utkast om Jesus' och Johannes' barndom »Gossarne vid Genezareth».*

Rydberg utgaf vid jultiden 1882 sina *Dikter* som inleddes med poemet *Spillror*, ett slags förord.

Denna dikt knyter liksom an vid ungdomslyrikens »strandvrak». Han kastar en återblick öfver de år af strid och oro, som legat emellan. Han hade ju kallats bort från »de rytmiska vågors ban», när han såg moln i söder och öster,

»Såg mörka fylkingar bana
Sin väg i åskors brak
Att fälla en vacker fana,
Att trampa en ädel sak.»

Han hade då nödgats låta sin lätta slup drifva för ödet och själf gå ut i kamp. Nu är sol bärgad, hans strand härjad af stormen, han själf har blödande sår.

Men på stranden ligga kvar spillror från morgondrömmarnes krossade slup, som skulle styrt ut öfver de blåa djupen.

Dessa »spillror», dikterna från Rydbergs andra, kraftiga period, hade dock fått en luttrad, en ljusare, mera upphöjd karaktär än »strandvraken» ifrån hans ungdomsdagar. Den känsla af obestämd »Weltschmerz», som genomgående färgade dessa, är väl icke försvunnen, men den är fördjupad. Skalden lider af mänskligheten ve, men han förblandar icke detta med sin egen mjältsjuka. Tvärtom, jämte de sånger, i hvilka sorg öfver förgängelsens makt, öfver världens kval, lidanden, orättvisor och hopplöshet taga sig uttryck, klingar en kraftig stämma, som prisar det upphöjda och ideala i lifvet, den prometeiska skarans strid för ljus och frihet. Såsom en kämpe i denna skara kände sig Rydberg icke minst, när han var skald.

I många af dessa dikter är han ock hvad romarne menade med en vates:

»En bland dem, som oförfäradt väckte
Harm hos ett i lögnen fånget släkte,
Då de sjöngo ut med klangfull röst,
Hvad de kände innerst i sitt bröst,

* Af utomordentligt intresse äro här dels skissen af gossarnes lek och deras olika sinnelag, dels antydningar om huru Rydberg tänkt symbolisera naturens längtan till Gud (»Sjön speglande himmelen flödar ut från Gudslängtan; Cedrarne sträfvande mot himmelen Gudslängtan; Lärkans flykt mot skyn Gudslängtan; Röken från härdarne Gudslängtan»), ett motiv, som sedan fann sin poetiska utlösning i en af hans sista dikter: »Längtan».

Digitized by Google

Och, ju bittrare de rönte kvalen
Af en småklok, feg och lumpen värld,
Grepo fastare om idealen,
Svungo djärfvare sitt sångarsvärd».

Hans diktnings grundton under dessa år är dels sublim, dels idyllisk, under det han mera sällan anslår mellantonerna.

Själf betecknar han i ett bref af 12 maj 1877 som sitt ideal af skald den, »hvars hjärna kan fri från allt nyromantiskt grummel klart tänka tidens stora frågor, på samma gång som hans hjärta kan svärma för dem och hans tankar gestalta dem i lefvande och gripande bilder».

I utdanandet af hans skaldskap hade i främsta rummet sysslandet med den store tyske mästarens tankedikt sin lott och del.

Af andre betydande diktare, som öfvat inflytande på honom, ha vi redan nämnt den snillrike amerikanske romantikern Poe. Detta inflytande skönjes både i dikternas stämning och framför allt kanske i formellt afseende.

Vidare må nämnas skalder som Swinburne och österrikaren Hamerling, en då rätt högt skattad reflexionsdiktare.

Äfven Rydbergs sysslande med filosofiska spörsmål och hans sträfvan att åt sitt tänkande skänka en klar, genomskinlig form har direkt påverkat utvecklingen af hans poesi.

Rydbergs nya diktning framkallade allmän öfverraskning och glädje. I en hälsningsdikt till honom 1876 i S. H. T. sjöng Nyblom:

»Kan siarn äfven sjunga?
Så sporde gladt enhvar.
Får universets mätisman
En stund för sången kvar?
Då har han lärt sig skalan
I högre rymd än vi,
Då har han lyssnat — det är visst —
Till sfärers harmoni.»

Hans skaldskap rönte ock det varmaste erkännande från skilda håll.

Ett uttryck härför var att sent omsider Svenska akademien år 1877 invalde honom till ledamot efter Talis Qualis. Blott ett par år tidigare hade akademiens sekreterare Hamilton på tal om hans af Fryxell föreslagna inval yttrat, att så långt vore man Gudskelof icke kommen.

* * *

Förändrad lefnadsställning.

Rydbergs yttre förhållanden hade vid denna tid genomgått en del förändringar.

Digitized by Google

Han hade år 1876 slutat sin publicistiska verksamhet och antagit ett uppdrag af styrelsen för Göteborgs Undervisningsfond att hålla föreläsningar i filosofi och kulturhistoria.

Filosofiska föreläsningar.

Filosofiska intressen hade han alltid hyst, han hade nu fått särskild anledning att fördjupa sina studier i detta ämne.

Mycken vikt lade han på att framlägga sina tankar i en form som kunde göra dem trots deras metafysiska innehåll fullt klara och begripliga för bredare kretsar. Sina första föreläsningar om *materialism och idealism* ämnade han utgifva under titel »I filosofiens förgård» men de utkommo först efter hans död. I andra serier behandlade han optimism och pessimism (Leibniz och Hartmann), antropologien och moralfilosofien, hvarjämte han föreläste öfver den äldsta mänskliga odlingen, öfver romersk kulturhistoria och den första kristendomen.

Rydberg kom under sina filosofiska studier att allt mer närma sig den af honom på grund af hans reaktionära statslära under 1850-talet hårdt bedömde Boström, med hvilken han för öfrigt under sina teologiska strider samverkat. Enligt R. Höckert, som utgifvit hans filosofiska föreläsningar, hyllade han Boströms idélära, men han intog därtill en självständig ståndpunkt, i det han i anslutning till verklighetsidealismens målsmän — Lotze och framför allt kanske Fechner, hvilken senare i flere afseenden är med Rydberg befryndad — tog sin utgångspunkt i empiriska, särskildt naturvetenskapliga undersökningar, som för de stränge boströmianerna voro ett »terra incognita».

Man skulle måhända på hans idealistiska, men i afseende på naturen och historien strängt realistiska filosofi kunna lämpa Talis Qualis' ord:

Hvad ofvanefter är når ingen till
som ej har fäste med sin fot på jorden.

»Läran om de yttersta tingen».

År 1880 utkom såsom bilaga till äldre upplagor den redan vid 1860-talets midt tillämnade eskatologiska afhandlingen *Till läran om de yttersta tingen*, som tvifvelsutan är Rydbergs förnämsta teologiska skrift och hvari hans fördjupade filosofiska studier kommit honom till godo.

Han utför här ytterligare sin tolkning af läran om preexistensen: etiskt hvilar den på grundåskådningen af Gud som den alltomfattande kärleken, metafysiskt på satsen att alla väsen bilda ett system af personliga idéer i Gud.

Mytologiska studier.

Rydbergs intressen hade från 1880-talets början kommit att riktas åt den nordiska mytologien.

Med anledning af en norsk forskare, teologen A. C. Bangs försök att ställa Völuspá i beroende af Sibyllinerna, offentliggjorde han 1881 ett par uppsatser (*Sibyllinerna och Völuspå*, *Astrologien och Merlin*), där han skarpt uppträdde emot dessa Bangs teorier och äfven växlade ord med Sophus Bugge. En gång inne på detta område fängslades Rydberg allt mera af de mytologiska gåtorna och ägnade under mer än ett årtionde sitt hufvudsakliga arbete åt att utforska de germanska myternas episka sammanhang, han framlade först sin uppfattning i några artiklar *Segersvärdet* i Ny Svensk Tidskrift 1884, där redogörelsen likväl skedde i berättande form utan den vetenskapliga apparaten; senare i ett stort vetenskapligt verk *Undersökningar i germanisk mythologi*, som utkom 1886—

Digitized by Google

1889 och i hvilket åratals lärda mödor och utomordentligt snillrika kombinationer nedlagts, men hvars grunduppfattning och slutresultat varit omstridda särskildt med hänsyn till teorien om ett egenartadt system i de germanska myterna.

En populär sammanfattning för den mognare ungdomen af sin mytologiska uppfattning gaf han i *Fädernas gudasaga* (1887).

Flyttning till Stockholm.

Under arbetet med de mytologiska forskningarna hade Rydberg ombytt bostadsort och verkningskrets i det han flyttat till hufvudstaden.

V. Rydberg.
(Efter fotografi från slutet af hans lif).

Han kallades nämligen 1884 till professor i kulturhistoria vid Stockholms Högskola, en befattning, som han 1889 på grund af vissa högskolans ekonomiska bryderier efter någon tvekan utbytte mot den till högskolan donerade professuren i de bildande konsternas teori och historia. Bland de föreläsningsserier han här höll märkes den om *Det sköna och dess lagar*, hvilken liksom de kulturhistoriska och de filosofiska serierna efter hans död utkommit från trycket.

Något större filosofiskt arbete utgaf han icke; däremot sågo flere filosofiska afhandlingar och essayer dagen, mest som förord till andras arbeten; bland dessa märkas särskildt *Ting och fenomen ur empirisk synpunkt* (1890) samt *Den mekaniska världsteorien* (1894).

Digitized by Google

Rydberg och de nya strömningarna.

Hvad angår Rydbergs ställning till de nya strömningar, som framträdde omkring 1880 och under det följande årtiondet på olika områden i vår litteratur må anmärkas att han varmt sympatiserade med det samhälleliga patos, den ärliga verklighetsskildring och det sanningssägande, som här gåfvo sig uttryck. Men i den mån man hyllade den mekaniska världsåskådningen och förnekade odödlighetshoppet, eller slöt sig till en socialism, som kufvade individens frihet och utgick från materialistiska förutsättningar eller å andra sidan till en Nietzscheansk öfvermänniskoteori, var han de nya riktningarnas motståndare. Till naturalismens ästetiska teori med dess noggranna utpänslande af enskildheterna, dess verklighetsdyrkan, ofta utan sinne för fantasiens kraf, och dess stundom nog brutala framträdande stod han lindrigast sagdt kylig.

Redan innan naturalismen här hemma brutit igenom (1877) skref han till en dansk vän om termerna »idealism» och »realism»:

»Hvarje verkligt god författare är både idealist och realist, det ena mer, det andra mindre. Du torde lika litet som jag gilla det slags realism i konst och poesi, som anser människans karaktäristik, ja inneboende fantasi och känslorikedom kunna uttömmas endast i fotografiska skildringar af hvardagsmänniskor och alldagsförhållanden. Under skölden af en sådan realism krypa förnämligast sådana författare, som sakna fantasi och som i böcker utmynta den lilla världskännedom och den gnista humor, som kunna ha fallit på deras lott. Jag önskar, att litteraturens flora vore lika skiftande som ängarnas, framställande alla slags känslostämningar och hvarje art af ideal, teende sig för blicken än i antikens solljus, än i hvardagslifvets bleka mellantoner, än i romantikens månsken. Jag älskar Goethe förnämligast därför att han hade ögon och fantasi för allt detta.»

I en anmälan af Nybloms valda dikter 1877 yttrar han med anledning af dennes ord att

»Drömmens verk är icke sångens,
Lifvet själft är poesi»

att detta är sanning allt igenom »då man ser lifvet med skaldens öga», och lyckligtvis ligger ju drömmens värld icke utanför utan innanför lifvets område och därför äfven inom poesiens.

Och i hälsningen till Nyblom 1879 i akademien erkänner han betydelsen af att »gå till naturen», då fantasilifvet visar sig tynande, men erinrar att hon lämpar sina gåfvor efter hvars och ens mottaglighet, att naturen artar sig efter berättaren och att »samma aftonrodnads skyar, i hvilka den ene skådar lycksalighetens öar, hägrande i rymder af oändlig härlighet, äro för den andre endast bjärt färgade fläckar öfver synranden».

I ett bref från 1882 yttrar han om motsatsen mellan idealism och realism att han här företräder en något enslig ståndpunkt. »Hvad stil-frågan vidkommer, är jag lika mycket vän af den ena sidan som den andra. De böra i själfva verket finnas jämte hvarandra i samma litteratur och förekomma också förenade i mången författares ande. Hvad åter själfva världsåskådningarna, som ju äro det viktigaste, vidkommer, känner jag leda för den quietism, som uppenbarar

Digitized by Google

Käre Sven!

Tack för dina senaste bref! Hvarje ord du sänder mig är mig dyrbart. I sjelfva bokstafsformerna tycker jag mig förnimma pulsslagen från ett hjerta, i hvars känsloverld jag har ett hem.

Du har nyligen också skrifvit till Meijerberg. Han meddelade det i går afton å föreläsningssalen, sedan jag stigit ned från katedern. Han hade hoppats, att när vackra vårdagar anlända, få komma ut till Heleneborg och träffa dig der i godt förvar och omhuldad af Sigri.

Med nöje ingår jag på planen att öfverlåta Singoalla och Lille Vigg på Bonnier. Lille Vigg är nu en mångberest person. Han har med illustrationer utspridts ej endast i Tyskland, utan också [Holland, i] i Frankrike och i Australien. Om du icke varit, skulle ej heller Vigg kommit till verlden. "Skrif en liten julberättelse" sade du en Decemberdag till mig. Jag kände mig lat och fantasilös;

Början af ett bref från V. Rydberg till S. A. Hedlund 23/2 1890.

Digitized by Google

men den vackra tonen i den rört genljöd några dagar derefter inom mig. Det var, som vanligt, i sista stund, men jag blef färdig och hade under arbetet riktigt roligt. Morgonen efter Viggs debut i Handelstidningen kom A. W. Malm intill mig och sade, att han tyckte om sagan. Nå — han var i mycket själf ett gammalt barn. Men icke trodde jag, att minnet af Vigg skulle bli mer än 8 dagar gammalt. Du befordrade honom till pressen och dermed till en längre lefnadsålder. och till en resa kring verlden. ×

sig hos åtskilliga s. k. idealister, och förakt för den, i bästa fall, neutralitet de iakttaga emot den myckna lögn som finnes här i världen och som verkligen skulle vara fullkomligt trygg mot hvarje gensaga, om litteraturen saknade mod och sanningskärlek. Hvad våra realister angår, läser jag hellre dem än slike idealister, äfven då jag känner njutningen störd af den brutalitet, hvartill de stundom göra sig skyldige, och af det redan till manér stelnade detaljutmåleri, som i längden blir odrägligt.»

Zola betecknade han snarare som tillhörande »den naturvetenskapliga romantikens» skola än naturalismens därför att han var de stora vetenskapliga hypotesernas mer än de vetenskapliga sakförhållandenas skald.

I flere afseenden sympatiserade Rydberg som ofvan omtalats med Brandes' uppträdande mot de herrskande danska strömningarna, hans försök att åstadkomma rörelse i det stagnerande nyromantiska kärret till förmån för tankefriheten gent emot vissa teologiska, filosofiska och ästetiska auktoritetsgrundsatser, men han insåg väl skiljaktigheten i deras grundåskådning.

Om Strindbergs »Röda rummet» yttrade han sig välvilligt och ansåg att den pessimism, som finnes i boken och som klandrades, vore en sådan för hvars sanning den mest optimistiske optimist ej kunde vara blind, då han skildrade det ideala sinnelagets och de goda afsikternas kamp med brödbekymmer och samhället sådant det vore.

Men de rent personliga angreppen i »Det nya riket», särskildt sammangjutningen af olika modeller med helt olika skaplynne, bjödo honom innerligt emot.

Under Giftas-åtalet ogillade han visserligen det påtalade försmädliga uttrycket i boken men ock själfva åtalet, särskildt med hänsyn till de barbariska straffbestämmelserna.

»Barndomspoesien».

Den fantasilöshet, som kännetecknade en god del af samtidens diktning, blef Rydberg till sist för kvaf och i ett poem från 1888 gaf han dessa sina känslor uttryck. Det var *Barndomspoesien*, däri han sjöng ut sin saknad efter fantasiens underland:

»Utanför dess port
Möte sen vi gjort
Med en poesi, som lifvets tyngd försport —
Vingtrött poesi
Gör nu dagsverk i
Verklighetsexakt fotografi.

Men hur än därute lifvets öden hvälfva,
Är därinom porten dikten glad och ung.
Drottningen därinne, det är sångens älfva,
Mythos, skaldegossen, är därinne kung.
Fursten i vårt släktes barndomsålders värld
Har i barnens rike än en tron och härd.»

Det dröjde dock något, innan han åter trädde inom porten till poesiens underland.

De vetenskapliga sysslorna höllo honom fången. Men då kring 1890 en ny mera fantasirik diktning gjorde sitt intåg, hälsade han

Digitized by Google

den med glädje och då han slutat sitt mytologiska verk, sadlade han själf ånyo sin vinghäst.

»Grubblaren». År 1890 tillkom den stora tankedikten *Grubblaren*, hvartill han hämtade uppslaget från sin ungdomsdikt »Vemodet», men gaf det en helt ny fördjupad innebörd, närd af hans sysslande med fantasidikten och af hans filosofiska studier.

Dikten bildar en afslutning på följden af Rydbergs frågodikter: »Hvadan och hvarthän?», »Tomten», »Antinous», men här är problemet ställdt djupare. Det är å ena sidan den exakta vetenskapens, erfarenhetens målsman och å andra sidan den gudahängifna trons; det är Baco och Paulus, det är tvifvel och tro, det är skapartanken, skaparkärlekens mäktiga dômeklocka, det är orsaksvägens medusalika, kalla naturnödvändighet, ödet, som i Grubblarens tankevärld strida om väldet. Dikten är uttryck för en i hög grad ideal åskådning. Skalden vittnar, att han vet, att Kristusanden stått upp ur döden:

»Han är i den, som ej hans namn anammar,
men i hvars hjärta sanningskärlek flammar.
Han är i den, som rätt ej honom kände,
men kämpar i hans flock för de elände.
— — — — — — — — — — — — — — —
Att han ur några hjärtan herrskarsätet
från mänskodjuret vann åt gudsbelätet,
är undret, det ovanskliga och ena,
om hvilket tro och tanke sig förena.»

»Vapensmeden.» År 1891 tillkom efter en sjukdom under några sommarveckor Vapensmeden, »hägringar från reformationstiden», eller såsom undertiteln lyder för den danska öfversättningen: »fantasier på bakgrund af reformationstiden, en prosadikt».

Med dessa undertitlar har Rydberg velat betona, att han »icke åsyftat skrifva en historisk roman, utan något annat och behöfligare».

I »Vapensmeden» utgör berättelsen egentligen ram kring en följd poetiska taflor, växlande med formsköna dikter och djuptänkta sanningar. De senare voro de som lågo Rydberg närmast om hjärtat att få sagda.

Orätt uppfattar man likväl »Vapensmeden», om man betraktar den som en tendensskrift ifråga om reformationstidens förhållande till katolicismen, såsom ville författaren upphöja en döende kultur på bekostnad af en ny.

Så är icke fallet. Det gäller att skildra motsatsen mellan en humanare uppfattning af trosskillnaden och bokstafsträldomens ofördragsamhet.

Författarens hjärta klappar visserligen för det sköna medeltidskonsten skapat och som pietetslösa händer vilja förstöra men ock än varmare för de humanismens idéer af bildning, frihet och människokärlek, som då bröto in, och hvilka hade sin hemort i det

Digitized by Google

lilla samfundet »Fritt ur hjärtat», där all ofördragsamhet och all hätskhet höllos ute.

Men bokens udd är icke riktad mot svunna tiders lyten utan gäller ock auktoritetsträldomen, ofördragsamheten, pietetslösheten hos samtiden.

De tvänne skepnader, i hvilkas mun Rydberg företrädesvis lagt allt det nobelt känsliga han här velat säga, äro Svante harpolekare och Gudmund vapensmed. Båda äga de frändedrag med honom själf.

Svante — vetenskapsmannen, sångaren, politikern, representanten för tidens humanism — är fantasiens man, väl förtrogen med de gamla klassiska författarne, men ock med sin bibel och med kyrkofädernas skrifter, liksom med sin samtids humanistiska vetenskap och renässansens konst. Allt vetande är honom dock endast medel till striden för det goda, och denna strid kämpar han till god del med sin sång, genom hvilken han vill sjunga in ädla tankar och ädelt dåd i Sveriges folk.

Mäster Gudmund — vapensmed liksom Rydbergs egne förfäder — är en frände till Krysanteus, ehuru mindre handlingskraftig, en handtverkare som efter yrkesarbetet, liksom Rydberg själf, trängtar efter fri sysselsättning i konstens värld, en klok och vidsynt man, i hvars uttalanden, liksom i Svantes, man igenkänner hvad som låg skalden själf på hjärtat.

I »Vapensmeden» har Rydberg inlagt en hel del af de tankar, hugskott, »hägringar» som skymtat förbi honom under årens lopp. Vissa af gestalterna har han låtit få humoristiska drag, annorstädes möta vi mystiska inslag.

Det var ursprungligen Rydbergs mening att låta vers och prosa flitigt växla i »Vapensmeden», emellertid tog prosan öfverhand. Berättelsen innehåller flere af Rydbergs vackraste dikter sådana som Svantes signesång öfver Gunnar, parafrasen öfver färden till Österland samt icke minst den religösa dikten »Betlehems stjärna», stämd i en barnsligt naiv ton, som har något af psalmstämning öfver sig.

»Vapensmeden» är visserligen ingen »historisk roman», men den är en prosadikt fylld af äkta humanitet: d. v. s. mänsklig bildning, mänsklig kärlek och mänsklig vishet, en dikt i hvilken Rydberg inom ramen af en historia, som redan i ungdomsåren hägrat för honom, nedlagt mycket af den världsåskådning, hvartill han nått efter ett långt och tankerikt lif.

Andra diktsamlingen.

Samma år utgaf han den *andra samlingen af dikter*, som utom de under mellanåren sedan 1882 tillkomna skaldestyckena, innehöll några nyligen diktade. Bland dem främst *Den nya grottesången*, där han återvändt till Ahasverus i hvars mun han lagt sin nya tolkning af myterna om grottekvarnen.

I Ahasverus' pergamentsrulle läser han Grottesångerna om huru industriens jättekvarn varder med hvart år tyngre, kräfver allt större arbetskrafter och i

Digitized by Google

allt vildare fart maler ve och förbannelser öfver vår jord, kräfver de unga trälinnorna och äfven barnen, hvilkas slit i industrialismens tjänst plågade honom.

Det är sublima utbrott af en nästan siarlik vrede i denna skildring af industrialismens Inferno. Ahasverusmasken döljer icke i längden skaldens egna drag. I ett prosastycke, som afbryter versen, drager han i fejd mot den praktiska materialism, som hjärtlöst uppenbarar sig i tidens industrialism och hänsynslösa egoism, men som stundom »tar psalmboken och går i kyrkan», mot den vulgärfilosofi, som vill göra naturens lagar till människans sedekodex, och — å andra sidan — mot den socialdemokrati, som i sin sträfvan för kroppsarbetarnes befrielse likaledes bygger på egoismens evangelium och valt att vandra den ateistiska vägen.

I allt sitt väldiga, sublima patos synes mig dock »Den nya Grottesången» såsom helhet icke fullt jämbördig med motbilden i den första diktsamlingen, »Prometeus och Ahasverus». Men det skaldiska anatemat verkar med öfvervältigande makt, och träffande har Levertin liknat denna sångs storartade moderna instrumentation med Wagnerska ledmotiv och Wagnersk mångstämmighet. Bjurman, som anser »Grottesången» vara det tekniska mästerverket inom Rydbergs moderna verskonst, anmärker f. ö. att i verstekniskt afseende flere passager erinra om tolkningen af Poes »The bells».

Andra större dikter äro *Lifslust och lifsleda* med skildringar af olika filosofiska åskådningar och udd särskildt mot Nietzscheanismen samt *Vårdträdet*, där Rydberg begagnat Yggdrasilsmotivet för att mot tidens pietetslöshet häfda minnenas betydelse.

Rydbergs mytologiska studier hade skänkt åt ett par af de nämnda dikterna motiv och bilder. De spelade äfven in i den lätta omarbetning, som han nu ägnade *Singoalla*, då denna hans ungdoms mest älskade dikt 1894 utkom i ny praktupplaga, illustrerad af Carl Larsson.

Såsom Vetterlund påpekat, äro de flesta tilläggen af sägenartad och mytologiserande natur: sägner dem Rydberg knutit vid Ekön slott och Månesköldarnes släkt, bl. a. om månmystiken, särskildt motivet om silfverskäran, samt om trollsångernas makt; vidare Assims moders tal om hans ariska ursprung från sin ljuslockige, blåögde farfars farfader samt Assims hymn till Usas, himmelens dotter, som är öfversatt från Rigveda.

Sista dikter.

Den dystra, delvis bittra grundstämning, som onekligen beherrskar flertalet af dikterna från 1891, i motsats mot den ljusare grundtonen i Rydbergs skaldskap från 1875—81, skulle åter gifva vika för en mera harmonisk stämning i de dikter, som tillkommo den sista sommaren Viktor Rydberg lefde, nämligen *Himlens blå*, samt de båda under sambenämningen *Vandringsmän* hopförda *Längtan* och *Fantasos och Sulamit*.

Af dessa är »Längtan» det mest fulländade poetiska uttrycket

Digitized by Google

för den mystiska, i viss mån panteistiska trängtan till en verklighet utanför sinnevärldens gränser, den oändlighetssträfvan, hvilken präglat hela Rydbergs lif, som han sökt i blomman, i fanan, i jägarhornet, i orgelbruset, i hammarslaget, i världsoceanens sus, i flodens ström, i människoögonens kärlek:

»Kanhända det eftertrådda
Är det aldrig än förstådda
Och hvad ingen skall förstå;
Men han måste längta och ana,
Han måste vandra och spana
Och söka det ändå».

I »Fantasos och Sulamit» ägnar han sitt sista tack åt den sol, som fantasien skänker åt dagens trälbestyr.

Så ungt, så fullt af sol och fägring, af inre lif och skön form var Viktor Rydbergs skaldskap till det sista. Och »det är nästan underbart» — yttrar Josua Mjöberg — »att en åldrande skald under sitt lifs sista månader når högre i rent formell färdighet än han någonsin kom i sina tidigare år».

Några månader efter att han diktat dessa skaldestycken — den 21 september 1895 tillhörde han ej längre de lefvandes tal.

Hans bortgång väckte sorg och beklämning öfver allt Sverige. Han omfattades med beundran och kärlek ej blott af jämnåldrige, äfven ett yngre släkte, som delvis gått andra stigar, skådade upp till honom med vördnad och tillgifvenhet såsom »den litteräre landsfadern». Han var ej blott en betydande författare, han var ock en etisk makt i Sveriges lif, en man hvars auktoritet var murad af åratals ideellt arbete.

I sitt författarskaps mångsidighet erinrar han om Geijer, med hvilken han äfven i andra afseenden äger beröringspunkter. Han var vetenskaplig forskare, populär skribent, publicist, prosadiktare, skald. Under det att hans första ryktbarhet var knuten till hans teologiska forskningsverksamhet och han sedan skapade sig ett namn såsom skönlitterär prosadiktare, torde hans varaktigaste berömmelse likväl vara knuten vid hans skaldskap. I detta nedlade han all den idealitet, hvaraf han var mäktig; hans diktning var ägnad höga och ädla tankar äfven när dikten tog den enklaste form.

Jag tillåter mig upprepa af mig annorstädes sagda ord, att man hade en känsla, när man vandrade vid hans sida i poesiens rymder, som följde man en alpförare, den där ledde en upp till de högsta bergspetsarne, där luften var klarast och friskast och blicken öfver nejden vidast och djupast. Men man svindlade icke, ty föraren gick säkert och aldrig ledde han bergbestigaren in i

Digitized by Google

farliga snår eller otillgängliga klyftor. Det var en förare, till hvilken man väl kunde trygga sig.

Hans poetiska skaplynne låg mera för att draga de stora, breda linjerna och tolka de djupa tankarne, de stora känslorna, än för att skildra de intimare skiftningarna i karaktärerna eller de yttre skepnaderna.

I Rydbergs skaldeindividualitet möta vi främst romantiska drömmardrag och helleniska tanke- och gärningsdrag. Hans diktargenius var, som Snoilsky skref till honom 1876, lika förtrogen med de rena linierna på Hellas' strålande Akropolis som med de äfventyrliga drömgestalterna i romantikens dunkla schakt. Fiende till de medeltidsartade dragen i nyromantikens världsåskådning, liksom till dess kvietistiska dådlöshet och dess öfverdrifna ästeticism och schöngeisteri, var han dock, som vi funnit, en romantiker i sin trängtan mot oändligheten, i sin mystiska natursymbolism, i sin önskan att gjuta fantasiens sol öfver verklighetens grå.

Liksom sin mäster Gudmund hade han en gång fått skåda ett paradis skymta bakom de jordiska synerna och detta skimrade ständigt för hans inre öga med barnavärldens glans öfver sig.

Men älskare af frihet, af klarhet, af harmoni, af dådkraftig handling för att förverkliga idealet »af Platons himmel och Perikles' republik», stod han ock klassisk konst och diktning nära; han älskade »den rena blåögda plastiska hellenism», hvilken han redan i sin ungdom uppställt såsom motsats till det medeltida mörkret; ehuru det snarare är senantikens vemodsblandade aftonsol med Antinousdraget än den fulla helleniska middagssolen som lyser öfver de dikter där detta drag skönjes. I samband härmed står den sanningsträngtan, den förtröstansfulla frihetskärlek, den medkänsla med de förtryckta som går som en röd tråd äfven genom hans diktning liksom genom hans publicistik och hans vetenskapliga arbete.

Ännu ett inslag tillkommer: kärleken till den egna urgrå forntiden, till släktets arf och bygdens minnen, den brinnande hängifvenheten åt det svenska språket såsom det ädlaste verktyg för svenska tankar och känslor — det som kallats det nygotiska draget i hans kynne.

I tanke, i känsla, i form var Rydberg en romantisk — ehuru icke nyromantisk — humanist af utprägladt fosterländskt och frisinnadt kynne. Sin mästare såg han i Fausts store diktare och han är väl den främste Goethe-efterföljaren i svensk odling och diktning.

Digitized by Google

Kung Erik och Karin.
Teckning af Edelfelt till Snoilskys dikt.

Snoilsky, »Signaturernas» krets och deras samtida.

»Namnlösa Sällskapets» krets.

Vid 1860-talets början lät en ung skaldeskola höra af sig i Upsala. Den Tegnérska och romantiska efterklangen gaf vika för nya toner, som väl i allmänhet ej voro särskildt starka, men äkta och rena och utan pose eller tomt ordkram. De kommo från ynglingar som fängslats af Runeberg, af nyare tysk, dansk och norsk lyrik och som i Malmström hade sin handledare i ästetiska ämnen.

På nyåret 1860 hade en tjugusexårig norsk kandidat Lorentz Dietrichson kommit till Upsala, hållit föreläsningar öfver Danmarks nyare litteratur och kring sig samlat några vittert intresserade ungdomar. Han har själf i sina lefnadsminnen omtalat hurusom han i aftonsamkväm gjorde dessa ynglingar närmare bekanta med danska och norska författare, de där visade en ungdomskraft och lifsrikedom af annan art än den man kunde finna hos tegnerismens epigoner. I början af 1860 bildades ett samfund, kal-

Digitized by Google

ladt Namnlösa Sällskapet, förkortadt N. S., hvars medlemmar skulle inbördes kritisera hvarandras poesier och utbyta åsikter i ästetiska frågor. Vid stiftandet voro ledamöterna sex, under årens lopp invaldes ytterligare aderton. Kretsens ordförande var till en början Dietrichson, dess sekreterare Ernst Daniel Björck; bland andra mera kända litterära namn märkas Pelle Ödman, Klockhoff, Eichhorn, Wikner, Snoilsky (inträdde hösten 1861), von Bergen, af Wirsén, Edvard Bäckström, Östergren, Gödecke, Nyblom (efter dennes återkomst från Italien), Forssell, Flodman och Centerwall. Dietrichson, hvilken 1860 af Malmström kallats till docent, men först utnämnts 1861, reste utrikes redan 1862, och återkom först 1865; året därefter torde sällskapet varit upplöst.

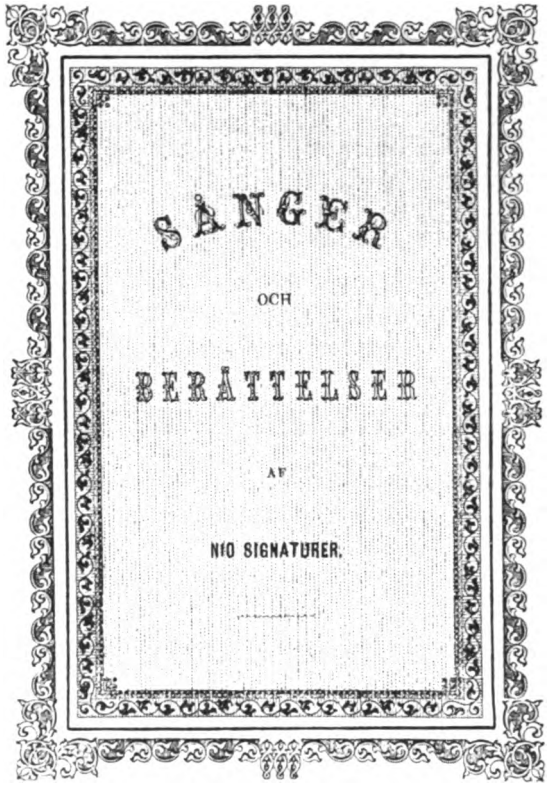

Titelblad till »Sånger och berättelser».

Flere af de »namnlöses» bästa krafter medverkade i kalendern *Isblomman*, som utkom vid jultiden 1861. Två år senare utgaf N. S. *Sånger och berättelser af nio signaturer*, hvarpå 1865 följde *Sånger och berättelser af sju signaturer.*

Dietrichson har kännetecknat samfundets mission såsom en stilla gensaga emot de stora ordens, de tomma, bullrande frasernas poesi; dess valspråk var: »börja sannt, om än du får börja smått». »Signaturerna bröto med klangpoesien och ville ersätta den med verklig känsla och värme, de fordrade, att skaldestycket skulle vara en bild i stället för de många bilder, som då kräfdes för att skapa en dikt, de fordrade en sann känsla i stället för de många känslor, som då ofta gjorde poesien ljum.»

Digitized by Google

Nyblom, som själf tillhörde kretsen, ehuru han ej var medarbetare i dess publikationer, utvecklade i en anmälan af andra samlingen i Svensk Literatur-Tidskrift 1865 dess ästetiska och kritiska program i följande ord: en sund konstnärlig realism i strid emot den falska idealismens tomhet och flärd, ett återgående till sanning och natur ifrån den uppskrufvade och känslosamma öfverjordiskhet, som hos mängden länge gällt som idealet för all konst, höjden af all poesi. En annan af kretsens kritiker, Anders Flodman, ställde signaturernas diktning, med dess sundare uppfattning af poesiens väsende såsom »en idealiserad bild af det verkliga lifvet», i samband med den riktning, som i Byron såg sin förnämste heros och som i Talis Qualis och Malmström ägde sina förnämste representanter hos oss. Och Snoilsky har i sin dikt på Namnlösa Sällskapets tjugufemårsdag 1885 såsom inskrift å den gemensamma fanan fäst orden: skönhet, känsla och natur.

»Signaturerna» hade alltså som lösen en sund realism, och stodo den Runebergska uppfattningen nära. De ville nå det sköna genom det sanna. Härtill har anmärkts (af Johan Mortensen), att det i allt fall var en i viss mån stiliserad verklighet, som åsyftades; den verklighet, som skildrades, skulle vara skön, i motsats till krafvet under den följande tiden, då man endast begärde, att det skildrade skulle vara karaktäristiskt, och att bakom häfdandet af en viss begränsad art af realism nog i grunden gömde sig det abstrakta skönhetsideal, hvilket var utmärkande för den Schiller-Goetheska konstuppfattningen och som äfven präglat den Hegel-Vischerska ästetiken.

I ästetiskt afseende sökte man tillgodogöra sig olika tyska systematikers läror. Men då flere af gruppens medlemmar stodo under starkt inflytande af Boströms filosofiska idealism (att nämna Wikner, Klockhoff, Nyblom, Wirsén, Forssell, v. Bergen), gällde det att söka slå en brygga mellan tidens ofta panteistiska tyska ästetik och den Boströmska personlighetsteismen. Det blef, såsom i det föregående redan nämnts, Klockhoff, som skulle utföra detta, men hans verksamhet afbröts af döden. I sitt professorsspecimen »Om innehåll och form i konsten» anslöt sig Nyblom i hufvudsak till Herbartianen Zimmermanns formalästetik.

Snoilsky.

En af samfundets medlemmar stod dock alldeles främmande för de filosofiska intressen som eljest fyllde så mången af kamraterna:

»Behagens gunstling sträckte ej sin håg
Till tankens alp, men till Kastalias våg.»

Digitized by Google

Det var Namnlösa Sällskapets främsta sångarbegåfning, den unge grefve **Karl Snoilsky.**

Ungdom. Ättling af en till Sverige under 1600-talet inflyttad svensk släkt, sonson till en gustaviansk versdilettant, som fått ett akademiskt pris för en bearbetning af Boileaus »L'art poétique», son af den utprägladt konservative riddarhusmedlemmen justitierådet Nils Snoilsky, föddes Karl Snoilsky den 8 september 1841. Modern, som var 20 år yngre än sin man, var född Banér och genom henne härstammade Snoilsky från frejdade gammalsvenska ätter med namn af den yppersta klang i våra häfder. Fadern var en sträng uppfostrare, af sträft lynne, med herrnhutisk läggning, modern dess mera mild och eftergifven.

Redan som barn blef gossen förtrogen med flere den gustavianska tidens skalder. En »kammarpiga» invigde honom i deras gamla dikter och särskildt tillhörde fru Lenngrens skaldeförsök hans tidigaste och käraste poetiska läsning, som han — enligt hvad han skrifver i ett bref — kunde utantill innan han ens visste att det var poesi, den första ledstjärna som han till att börja med omedvetet följde, då det gällde att skaffa sig en språklig uttrycksform, och som tvifvelsutan satt märke i hans egen diktning.

Moderns död — när sonen var 15 år — fördystrade hans öfvergångsår. All glädje försvann från hemmet och det melankoliska grunddraget i Snoilskys lynne har anor från denna tid. Från Klara skola kom han till privatläroverket Stockholms Lyceum, där den utmärkte latinaren Bohman inskärpte smidighet, klarhet, logisk reda i språket och varnade för dunkelt svammel och grannlåtsgods samt gjorde honom förtrogen med Horatius.

Ungdomsdiktning. Tidigt yppades Snoilskys skaldeanlag. Under ungdomsåren beundrade han Byron, Goethe, Heine, Tegnér, men stod oförstående till nyromantiker som Atterbom (hvilken han ännu 1881 dömde rätt hårdt) och Stagnelius. Student blef han 1860 och utgaf redan som tjuguåring hösten 1861 sin första diktsamling, *Smådikter* af Sven Tröst.

Den rymmer alster af det slag, som ägde kurs i gymnasistförbunden: retorik med utmaningar mot Ryssland och åkallande af de stora minnena, dessutom Byronsk dandyironi och korsarstämning samt af Heine påverkade världssmärtedikter och frihetspoem. Icke heller Runeberg och Malmström hade gått den unge skalden spårlöst förbi.

Snoilskys bidrag till »Isblomman», som utkom samma år, betecknade ett afgjordt framsteg. I »Noch ist Polen nicht verloren» besjöng han första gången den polska frihetsrörelsen, gaf i »Julibruden» en frihetsdikt om Bastiljens stormning och i *Konstberiderskan* — det enda poem som bärgats öfver till hans samlade dikter — en blodfull skildring af »flickan af zigenarblod» som hämnas sina bröders skymf.

Kort därefter, nyåret 1862, föredrog Snoilsky i vänners krets en ny frihetsdikt nämnd *Kouget de l'Isle*, om ynglingen från revolutionstiden, som då det gällde att besvärja himlen om rättvisa mot tyrannen, blef skald »fast denna natten blott».

Som man finner gjorde den unge ädlingen, trots sitt konservativa påbrå, sig redo att träda i de utländske frihetsskaldernas

Digitized by Google

samt Talis Qualis' och Orvar Odds fotspår. Våren 1862 hade han deltagit i studentmötet i Köpenhamn och väckt uppmärksamhet både som diktare för Danmarks döttrar och som en tjusande ynglingagestalt. Nu gjorde han ock bekantskap med den danske lyriker, som vid denna tid var hans ideal, hvars rytmer susat för hans öra »från första steget på hans ö», och hvars sånger stodo på hans bokhylla vid sidan af Goethes Gedichte och Heines Lieder såsom ett af de mest älskade skaldeverken, Kristian Winther. Bekantskapen utvecklade sig nästa år vid ett förnyadt besök å Sjælland till intimare vänskap med Winther och hans maka. Winthers inflytande på hans diktning gör sig under närmaste tiden märkbar i frisk, okonstlad naturuppfattning, omedelbarhet i känsla och enkelhet i uttryck, men blir skönjbart också i själfva rytmen, i valet af versform, där ofta Kristian Winthers fyraradingar och åttaradingar gå igen, liksom äfven enstaka uttryck och bilder.

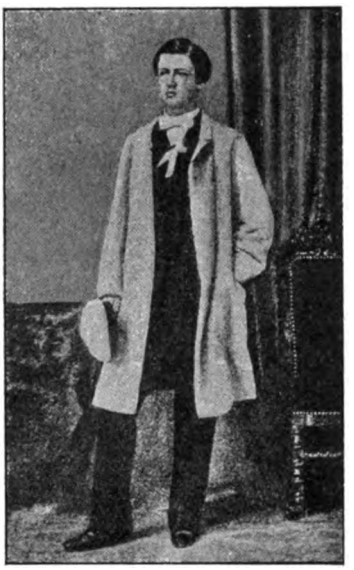

Snoilsky vid studentmötet 1862.

Winthers inflytande.

År 1862 vid jultiden utkom hans andra diktsamling, *Orchidéer* af Sven Tröst, där några af de förut nämnda dikterna upptagits, och därjämte en rad nya, särskildt kärleksdikter af mera glädtig art än de något vemodigt färgade, som lästs i »Smådikter».

Under år 1863 skref Snoilsky en rad tidsdikter till förmån för Polens sak, af hvilka några meddelades i de nio signaturernas »Sånger och berättelser», som utkommo vid slutet af året. Sympatierna för Polen hade ju i vår äldre frihetslyrik tagit sig uttryck liksom i 1840-talets tyska diktning. För 1860-talets polskvänliga strömning i Sverige blef den unge Snoilsky målsman och gaf luft både åt hoppet om Polens befriande och åt misströstan efter dess underkufvande.

Andra bidrag till de nio signaturernas kalender voro ett par »Sommarbilder från Själland», »Kreolskan», en skildring af den indolenta skönhetens njutningslif, en af Snoilskys mest populära ungdomsdikter, o. fl.

Då kalendern utkom fäste kritiken framför allt uppmärksamheten vid »Sven Trösts» bidrag såsom de förnämsta bland de lyriska styckena.

Digitized by Google

Under det följande året besjöng Snoilsky företrädesvis tilldragelser under dansk-tyska kriget, naturligtvis i varmt skandinavisk anda: *Vid Dannevirkes fall*, det djupt gripande kvädet om *Det första regementet*, *Sjöslaget vid Helgoland*, samt — populärast af alla — dikten om *Storken*, där revanchkänslan knyter sig till en berättelse om hur storken på mjölnarens stuga vid Dybböls kvarn blifvit husvill och barnlös.

Vårterminen 1864 aflade Snoilsky kansliexamen, hvarefter han begaf sig på resa till södern.

På utresan besökte han Göteborg. Såsom medarbetare i Svensk Månadsskrift — han hade där börjat offentliggöra tolkningar från Béranger — gjorde han bekantskap med dess krets, främst med Viktor Rydberg, som »från första sammanträffandet ägnade den unge obskure studenten vänskap», vistades å danska kusten i Kristian Winthers hem och for öfver Schweiz till Italien.

Därmed var hans förberedelseperiod till ända.

Snoilskys skaldskap stod redo att mottaga de nya, rika intryck, som Italien skulle skänka honom och som skulle framkalla hans skönaste ungdomsdikter. Kort före utresan hade han skrifvit till en vän: »Poesi — jag har aldrig känt det där örnsuset kring hjässan tydligare än nu», och hans diktning under den närmaste tiden skulle bekräfta sanningen af dessa ord.

Vistelse i södern.

Hösten 1864 skred han öfver Alperna. Hans första dikt på italiensk mark var den af Bödtchers »I Vaaren» metriskt påverkade *Vindarnes sång om Isola bella* med dess svärmande naturskildring af »ön i speglande sjö».

Italienska dikter.

Kort därefter — i Padua — tillkom den ståtliga *Inledningssång*, i hvilken skalden utvecklar sitt program — en trotsigt jublande gensaga mot allt grubbel och allt fantastiskt sväfvande »ins blaue hinein», allt tomt drömmeri.

»Jag bringar drufvor, jag bringar rosor,
Jag skänker i af mitt unga vin,
På alla stigar, på alla kosor
Jag slår den ljudande tamburin.

Jag tröttar ingen utöfver höfva
Med lösa foster från drömmens hem,*
Jag sjunger endast hvad jag fått pröfva
Med mina sinnen, de sunda fem.»

Det var visserligen den sunda realismens, men det var tillika en frisk sensualisms jublande proklamation. Beröringspunkterna med Sturzen-Beckers ofvan (IV: 2, 137) omtalade »Verkligheten

* Så i den ursprungliga affattningen; senare »drömmars hem».

Digitized by Google

Sorrento, d. 29 April 1865.

Hederswän Wikblad!

Jag skrifver dig till från paradiset – jag skrifver dig till från Sorrento. Sorrento är den skönaste punkt i hela Italien, i detta Hesperien, som jag om få dagar skall lemna för att kanske aldrig mera återse. Jag lemnar det, som hufvudsakligt bundit mig vid lifvet under denna tid – jag lemnar Södern, solen och — men jag skall först inviga dig i mitt hjertas sista svaghet. Jag har ällskat – älskat så, som jag blott gjort det engång förr; men denna gång var hela min kärlek till Södern, denna Söder, som jag har att tacka för allt, för lifsåskådning, harmoni, sångens gåfva, – koncentrerad på detta föremål. Du vet icke att jag varit i flera veckor i detta Sorrento, dit man eljest kommer på några timmar för att se det skönaste ställe på jorden skymta förbi som en drömsyn – man vill icke vara der längre, ty man kunde blifva olycklig för lifvet, om man betraktade det såsom något annat än en dröm – Hela lifvet blefve ju en evig saknad annars! Jag kom från Norden hit, som en stackars sjuk blomma, törstande efter litet ljus och sol – skulle jag icke älska denna Södern, som gett mig mera än de få droppar jag ödpjuht begärde, som öppnat för mig

Del af bref från Snoilsky till sedermera statsrådet H. Wikblad.

Digitized by Google

Digitized by Google

till fantasien» äro uppenbara. Dessutom ger Inledningssången uttryck åt skaldens fröjd att vara sin egen herre, fri från alla konvenansens bojor.

»O, hvad mitt hjärta har våndats, fånget
I frack, i flärd och i onatur!
Mitt unga lejon, tag nu ut språnget
Och slå med tassen omkull din bur.»

Det var ej så litet af vårlossning i dessa dikter, och det icke blott för Snoilskys egen poesi utan för svensk lyrik öfver hufvud ta-

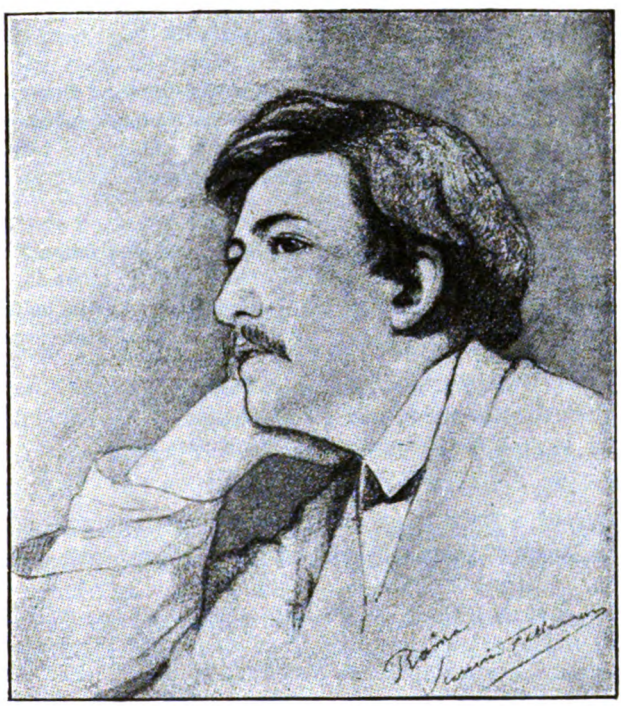

Snoilsky 1864.
Efter teckning af S. Falkman.

get ofvanpå flärd, onatur, drömmars foster. Metern besitter ock en utomordentlig fart; och de karaktäristiska rimorden, delvis på utländska nomina propria, äga släktskap med vissa Sturzen-Beckerska klangord.

En rad andra dikter flödade ur skaldens ymnighetshorn, däribland treklöfverdikten *Venezia* med vemod öfver lagunstadens ofrihet, *Palatset Mocenigo* med hyllningen åt Byron, *Neros gyllene hus*, tillägnad Ibsen, med hvilken han umgicks i Rom,

Digitized by Google

Jultankar i Rom, *Saltarella i Trastevere* och många flere, däribland åtskilliga som oaktadt de ägde stora förtjänster icke fingo plats i hans diktsamling.

Bland dessa poem är väl *Neros gyllene hus* det mest betydande.

Snoilsky ställer gent emot den nya tidens frihetsdrömmar glanstidens tyrannvälde och ger sin dikt en klang af ballad (ej alldeles utan släktskap med Uhlands »Des Sängers Fluch»):

»På ramlade herrskarsäten
Historiens dom blir dömd.
Den lyder: glömd och förgäten,
För evigt förgäten och glömd!»

Stolt trampar hans fot den backe, där Neros gyllene hus en gång rest sig. »Tidernas yngste son» ser i denna ruin blott en utsiktsplats.

Men så uppenbaras hans framtidshägring och tolkas i de inspirerade frihetsstroferna, hvilka under det närmast följande årtiondet lefde på den frihetsälskande svenska ungdomens läppar:

»Bort, bort med Sankt Petri nyckel
Och multnade helgonben!
På vantrons ömkliga gyckel
Såg solen för länge re'n.

Bort med den dumma gestalten
Ifrån Trajani kolonn!
Den är ej af rätta halten —
En bättre vill tidens son!

Ställ upp på pelarn en annan:
En genius, som blickar fritt,
Med flygande lockar kring pannan
Och mössa af frygisk snitt!»

Äfven den lätt sentimentala »Jultankar i Rom» med dess längtan till nordens juleljus och bjällerklang midt i all söderns härlighet blef utomordentligt populär.

I Neapel inspirerades skalden till nya italienska bilder: *Nina la lavandaja*, *Chiajan*, flere sonetter samt den först långt senare offentliggjorda *Masaniellos tarantella*, vistelsen i Sorrento födde flere kväden, bland hvilka *Sorrento* med dess smältande tonfall och entusiastiska lofsång öfver den underskona Napolibukten bildar en värdig motsvarighet till den norditalienska »Inledningssången» och den romerska »Neros gyllene hus».

I början af 1865 funno enstaka af dessa Snoilskys italienska dikter rum i Ny Illustrerad Tidning. I andra delen af Namnlösa Sällskapets »Sånger och berättelser» — där ett par af dem omtrycktes — återgåfvos i allt fjorton stycken från Italien jämte några andra poem.

Härmed hade Snoilsky fastslagit sin ställning som det unga släktledets främste lyriker, något som ock kritiken erkände. I omedelbart betagande poesi, i den fulla samklangen mellan inne-

Digitized by Google

håll och form intaga dessa Snoilskys italienska bilder väl det främsta rummet i hans diktning, äfven om denna senare fördjupades och gaf uttryck åt högre lifsvärden.

I Spanien.

Snoilsky hade vid denna tid redan öfvergifvit Italien. Han hade våren 1865 begifvit sig till Spanien, som han bereste, hvarefter han tillträdde en attachéplats i Paris, där han vistades något öfver ett år 1865—66.

Den spanska resan satte frukt i en rad dikter, af hvilka *Alhambra* är den mest betydande och därtill af ett särskildt subjektivt intresse.

Dikten börjar med ett svärmiskt drömmeri hän till Boabdils, den biltoge mohrens tidehvarf, och Snoilsky återger hela den stämning af förfluten storhet, som hvilar öfver det mohriska palatset. Men denna förgångna lycka äger en motsvarighet i hans eget sinne. Han har tydligen i Italien kvarlämnat en älskad varelse, som skänkt hans fantasi vingar.

»Jag ock ett Alhambra hade,
Som paradis inneslöt.
Min glödande tinning jag lade
Hvar kväll mot ett snöhvitt sköt.

Den biltoge Mohrens like,
Jag bär på en saknad tung:
Mitt var fantasiens rike —
Nu är jag en fallen kung!»

Vistelse i Frankrike.

En del af de spanska intrycken omsattes i sonettform under hans vistelse i Paris. Här hade vid denna tid sonettdikten tagit ny fart allt sedan Baudelaire 1857 utgifvit sina Fleurs du mal. Äfven Banville och Leconte de l'Isle hade skänkt den ny popularitet och den sistnämnde hade särskildt ådagalagt, att sonetten icke blott var en användbar form för att säga grannlåter, utan att den lät förena sig med den mest moderna konst, den mest upphöjda tanke, med språkets skulpturala skönhet och fyllighet.

Just samtidigt med Snoilskys vistelse i Paris — 1866 — utgaf den unga skaldeskolan »les Parnassiens» första delen af »Le Parnasse contemporain» med ett stort antal sonetter af en rad skalder.

Snoilsky tog starkt intryck af det stränga formsinne, som kännetecknade denna franska lyrik, han blef nu från en mera oregelbunden sångare en alltmera utsökt formkonstnär.

Detta kommer till synes redan i de spanska sonetterna, af hvilka ett dussin meddelades i den skandinaviska kalendern »Vintergrönt» 1866 och där han målande skildrar det spanska reselifvet, den spanska arkitekturen, landets egenart o. s. v.

Bland präktiga grepp äro exempelvis karaktäristiken af den spanska oljan, »som smakar härsket men som lyser väl», helst i den lampa, som belyser älskogsmötet, och den makalöst koncentrerade sammanfattningen af spansk erotik och fromhet i de båda raderna:

Digitized by Google

»Fönsternischens helgonbild i sten,
Se'n gammalt van att bära silkesstegen».

I Frankrikes hufvudstad mottog Snoilsky intryck af olika art, följde på afstånd representationsförslagets öden, beklagade att ett år fattades i den parlamentariska myndighetsåldern, så att han ej kunde lägga ett ja i urnan, och förbittrades öfver ett bland hans vänner spridt rykte att han skulle bortlämnat sin ätts polett med villkor att innehafvaren skulle rösta mot förslaget. »Jag har alltså lefvat förgäfves och trotsat med gladt mod min kasts nobla axelryckningar — också förgäfves, när jag icke kunnat öfvertyga mina närmaste, att jag är annat än en skrymtande snobb.»

En dämpad ton ger sig f. ö. luft i hans brefväxling; han är redan något blaserad, omtalar sina italienska bilder såsom »ögonblickets foster af ett sinne, som under ett års tid tog sig för att glömma all bitter förtret för att en gång i sitt lif vara så glad som man kan vara vid 20 år — ils sont passés, ces jours-là och vi ha blifvit kloka, jag och min fattiga sångmö».

Det varma blod, som sjöd hos Italia-fararen, har afkylts, det unga lejonet har åter gått i bur.

Utom de spanska dikterna tillkommo i Paris en del andra poem, exempelvis *Vattenliljan*, möjligen ock *Sångarlön* och *Vildfågeln*, hvilken sistnämnda är af ett alldeles särskildt intresse, då den innehåller en personlig bikt om hur han kände sig innan han begaf sig in i det ordnade samhället — efter det han afsagt sig vildfågelns frihet att låta vingen bära honom hvart hälst han ville.

Manderström — hans frände — hade nämligen en plats i utrikesdepartementet i beredskap och i september 1866 inträdde Snoilsky som andre sekreterare där samt ingick året därefter ett konvenansäktenskap med fröken Hedvig Piper.

Hemkomst.

Någon rikare alstring följde icke under det närmaste årtiondet.

Emellertid utkom 1869 den länge förberedda samlingen *Dikter*, i hvilken skalden varit valgrann mot sina ungdomsstycken.

Dikter, 1869.

Den rönte ett varmt erkännande af kritiker som Nyblom, Bäckström och den eljes nog så njugge Bergstedt, som erkände Snoilsky såsom »verklighetens man» och fann hans sonetter mejslade med ett mästerskap, som knappt någon svensk förut uppnått.

Denna uppmuntran äggade dock icke Snoilsky till nya ansträngningar.

Skedet 1869—79 är hans noli-tangere-tid.

Hans ämbetsmannalif torde knappast djupare intresserat honom; han genomgick de vanliga befordringarna i utrikesdepartementet och var någon tid 1875 chargé d'affaires i Köpenhamn, blef 1876 chef för departementets politiska afdelning samt erhöll senare titel af kansliråd.

Hans brefväxling dessa år ger ej sällan luft åt suckan — pegasus under oket. Societetslifvets förpliktelser, en vacklande hälsa, en del bekymmer gjorde

Digitized by Google

hans stämning allt annat än glad och endast undantagsvis sökte han vederkvickelse i poesiens rymder, hvaremot han under dessa år på lediga stunder ägnade sig åt den vetenskaplige samlarens — bibliofilens och myntkännarens — nobla passioner.

Under vistelsen i Köpenhamn återknöt han umgänget med Winther och hans familj. Äfven umgicks han denna tid vänskapligt med Georg Brandes, som 1875 offentliggjorde en sympatisk karaktäristik af hans diktning.

Bland hans sparsamma alstring från dessa år är först att nämna den äktlyriska visan om *Kung Erik* från 1870: »Sakta glida vimpelprydda båtar», som blef mycket folkkär och t. o. m. spriddes i skillingstryck; vidare de år 1871 utgifna femtio *Sonetter*, i hvilka han dref sitt mästerskap inom denna diktform till sin höjd. »Sonetter».

Skaldens fysionomi är förändrad sedan de dagar, då han slog tamburin »på alla stigar, på alla kosor» och utbjöd sina drufvor, sina rosor och sitt unga vin. Nu åter är hans program ett skyggt »Noli me tangere». Nästan såsom en medveten gensaga mot de italienska bildernas inledningsdikt förklarar han:

»Jag torgför ej mitt hjärtas lust och kval
Att skrynklas ned af obekanta händer.
Min fantasi dig bjärta lekverk sänder,
Men känslans helgedom hålls aldrig fal.»

En annan sonett, »Alprosen» visar dock, att man ej får taga den låtsade indifferentismen i »Noli me tangere» alldeles efter orden. Han låter Alprosen säga:

»Kom likväl du, som skygg i världens larm
Din känsla döljer, fastän vek och varm,
Och låtsar köld, då hvassa törnen sarga!»

För den, som mäktade läsa mellan raderna i vissa sonetter, uppenbarade de i allt fall »känslans helgedom», bakom den stilla ytan skönjdes djupa hjärteströmmar.

»Säg, gyllne sångmö, hvi du öfrig blef,
Då seglarn krossades på dolda ref
I vårdagsjämningens stormdigra nätter?

Åt fiskarns små jag dig till leksak ger
Att tälja båtar af och sådant mer.
Det roar barnen. Själf gör jag sonetter.»
(»Strandvrak».)

Den smärta, som ger sig luft här, är af annan art än ynglingens cherubinsorg eller den världssmärtans modedräkt, skalden

Digitized by Google

tio år förut anlagt efter Byron och Heine. Såsom all misantropi, all bitterhet mot omgifningen och människorna har den nog till någon del sin rot i personens missnöje med sig själf.

Åtskilliga af sonetterna beröra tidens händelser, han tolkar i flere sina sympatier för Frankrike och sin ovilja mot Tyskland:

»Min plats är ej där segerlyckan skiner,
Jag stannar kvar hos svärtade ruiner
Att gråta ut vid stympad pelarstam.»

Ett par svenska försvarspoem af mindre vanlig must äro »Blankt stål» och »Du svenske man —». I motsats till den dåtida intelligensförhäfvelsen mot bönderna ägnar Snoilsky en sonett åt

»den tysta kraft, hvars möda landet stärker,
den gamla svenskhet, som finns kvar hos Jerker»:

liksom det i sonetten om Rosens Thure Jönssonstafla heter om odalmannen:

»Han får väl sist ha med ett ord i laget».

I konstnärligt afseende märkas särskildt sådana dikter som »Benvenuto Cellini», »Bältespännaren» samt »Gammalt porslin» med dess ypperliga epigramspets:

»Femhundra tappra hjärtan brista hunnit,
Den gamla krukan -- hon står ännu bi.»*

I »Nu» meddelar han några originaldikter, af hvilka enstaka likväl tillhöra ett äldre skede, samt öfversättningar af *Goethes ballader*, af hvilka ett urval utgafs i bokform 1876; en af dessa, »Bruden i Korinth», gaf anledning till ett obehörrskadt angrepp från ästeticismens gamle vedersakare Bergstedt såväl mot Goethes skugga som mot öfversättaren.

Då Snoilsky 1878 utgaf en tredje upplaga af sina samlade dikter fogade han därtill de under tiden offentliggjorda skaldestyckena, hvilka öfvervägande tillhöra reflexionslyriken såsom försvarspoemet »Bägaren», det mot storhetstiden kritiska »Vägbrytaren» samt det med Cellinisonetten besläktade »Helhet» med dess kraf på samlad kraft och där skalden, möjligen med tanke på sin

* Böök har med anledning af att jag i min monografi öfver Snoilsky betecknat »Gammalt porslin» som pärlan bland hans sonetter och såsom »un sonnet sans défauts» uttalat den mening, att den endast är en skickligt rimmad bagatell, absolut blottad på poesi och »ett eklatant exempel på den reflekterade torka och temperamentlöshet som någon gång kunde trycka ner Snoilskys diktning». Om smak kan man nu icke tvista, men som stöd för min uppfattning vill jag dock åberopa en ej föraktlig hemulsman, skalden själf, som då han en afton i sitt hem ombads uppläsa någon sonett, på hvilken han särskildt satte värde, just valde denna.

Digitized by Google

egen splittrade verksamhet och kanske med en känsla af vemod öfver sitt val af lefnadskall, förklarade:

»Du måste välja kärna eller skal
Men var sen nöjd.»

I andra dikter från denna tid griper han tillbaka till barndomsminnen.

Af intresse såsom röjande inflytande från Swinburnes lekfulla »A match» är ett litet äktlyriskt poem, »Till den sjuåriga», som ej fick rum i hans diktsamlingar (»Om du är rosen för året, är törnet jag för i fjor»).

Vid denna tid, 1876, inkallades Snoilsky — vid 35 års ålder — i Svenska akademien såsom efterträdare till Genberg, den forne Lundafilosofen, liberale ecklesiastikministern från 1848 och Kalmarbiskopen.

Krisen 1879.

I sin essay öfver Snoilsky hade Georg Brandes tillönskat honom en ny framtid i diktens värld; han vore för ung och lifskraftig att sluta sin skaldebana som malcontent; »måtte hans mandom bringa oss nya, ännu skönare blommor och frukter».

Det dröjde några år innan ett nytt genombrott i hans diktning förestod. Det skedde i samband med en kris i hans lefnadsöde: hans skilsmässa år 1879 från sin första hustru och hans nya gifte 1880 med änkegrefvinnan Ebba Piper, född Ruuth. »Det var» — skref vännen Estlander i dödsrunan öfver Snoilsky — »en frigörelse af hans sångmö köpt för många kvalfulla strider, men hvars betydelse för Sveriges vitterhet icke kan nog högt uppskattas.»

Vistelse i utlandet. Ny diktning.

I samband med dessa tilldragelser, hvilka medförde hans afskedstagande ur utrikesdepartementets tjänst, följde en frivillig landsflykt under ett årtionde, som tillbragtes i Sydfrankrike, Afrika, Italien (Florenz) och Tyskland (Dresden). Hans nya äktenskap framkallade en ny vår i hans diktning, han hade i sin maka vunnit en lyssnerska om hvilken han sjöng:

»Så som du kan ingen konstnär
I det händiga Cremona
Höra, om de gamla strängar
Ännu sig åt välljud låna.»

Den nyss så föga alsterrike skalden biktar nu för vänner att han aldrig blir kvitt poesien, han har gifvit efter för önskningar, framställda af en som han icke kan neka någonting. Och han, som velat svära på att det skulle varit honom omöjligt att åstadkomma tio sidor, hade på två månader skrifvit hundra.

Den nyvaknande diktarhågen ägde en ursprungskälla i skaldens nya kärlekslif, men han kände ock att han genom detta skaldskap skulle eröfra sig en ny åtkomst till en plats i foster-

Digitized by Google

landets kulturvärld, och detta med eller mot deras goda minne, som efter hans bortresa betraktade honom och hans maka såsom fågelfria i det ordnade samhället. Symboliskt har han mångenstädes uttryckt de känslor, som nu betogo honom, starkast i de klassiska raderna i *Svarta svanor*:

»Hvita svanor tamt i vassen
Kryssa efter gunst och bröd.
Ut på djupet, svarta svanor!
Ut, I barn af natt och glöd!»

»Nya dikter».

År 1881 förelåg i tryck hans nya diktsamling, hvilken omfattade fem grupper: Svenska bilder, Sagor och syner, I Afrika, Tankar och toner samt Hälsningssånger.

»Tankar och toner».

Af dessa äro *Tankar och toner* rent kärnlyriska dikter, som bära bud om nya källsprång; formellt påverkade af den formstränga franska lyriken, uppenbara de en innerlighet, en aningsrikedom, en ideal skönhet, som beteckna en ny insats i Snoilskys poesi. Icke så omedelbara i sina känsloutgjutelser som ungdomsdikterna, icke så reserverade som sonetterna, kläda de oftast en varm och djup känsla i symbolisk bild såsom när i »Telegrafen och fåglarne» skalden antyder att fåglarne på telegraftråden icke ana mera om tankens eterfärd än människorna af den andevärld, som hviskar i vårt öra, eller som när han i alpblomman »Edelweiss» ser sinnebilden af känslor, som öfverlefva all fägring och fröjd på jord, eller i »Guldfågel» ger en vink om den förandligade poesiens makt öfver dens sinne, som en gång lyssnat till dess klang, eller i »Göttingen» ger en lokaldikt, som bär bud om njuten personlig lifslycka.

»Sagor och syner.»

Bland *Sagor och syner* märkas »Fylgjan» med det från Plutarchus lånade motivet, som flyttats öfver till nordisk forntid och som återgifvits med en visionär stämning, samt »Afskedsdrycken», i hvilken dikt skalden symboliserat sin och sin lefnadskamrats kärlek till hembygden i skepnaden af en minstrel och hans maka — ett albigenserpar, som fredlöst drifves från den fosterjord, hvilken flyktingen dock i toner bär bevarad i sin barm.

Gång på gång finna vi hurusom skaldens egna lefnadsförhållanden sätta sin prägel på dikten, hurusom denna, äfven när den lånat motiv fjärran ifrån, fått en rent personlig timbre, som tränger fram genom symbolen.

»Svenska bilder».

Vid sidan af de mera rent lyriska eller episkt lyriska poemen ha vi i denna samling det första fånget *Svenska bilder*, tolf poem, i hvilka skalden visade att han, liksom den minstrel han besjungit, bar fosterjorden bevarad i sin barm.

Digitized by Google

Den första af dessa Svenska bilder, tillika en af de populäraste, *Stenbocks kurir*, som fullbordades redan 1880, är kännetecknande för Snoilskys sätt att behandla dessa ämnen, i det han icke besjunger någon historisk storbragd utan hälst griper en tilldragelse vid sidan om historiens allfarväg, som liksom återspeglar storbragden i fjärran.

»Stenbocks kurir.»
Efter Edelfelts bild.

Med utomordentlig kraft har skalden framställt motsatsen mellan den unge kuriren, som stormar genom landet för att bringa segerbudet, och den åldriga Karlamodern i sitt hof, som hälsar den käcke budbäraren.

I den ståtliga hyllningsdikten *Kung Gösta*, som inspirerats af ett gammalt mynt från 1528, tecknar Snoilsky dock snarare bilden af den åldrige, sorgtyngde Vasakungen som varit Sveriges nydanare än af ungdomsbragdernas hjälte; i *Herr Jans likfärd* bringar han en gärd till möderneslägtens största namn och skildrar fältherrens makt öfver skarorna ännu efter döden; i diktcykeln *Kristina* ger han fyra bilder ur skilda skeden af drottningens lif, med aftåget öfver Brömsebrobäcken som kärna; i skildringen af den frivilligt biltogas

Digitized by Google

död återklingar något af skaldens egen längtan till fosterjorden; i *Brandklipparen* har han upptagit det gamla Dalinska greppet att skildra Sveriges öden i Karl XI:s och Karl XII:s tid under bilden af en häst. Andra svenska bilder i den första samlingen äro »Vapenbröderna», »Erik Dahlberg», »Hemkomsten», »Slottsherren» samt de mera lekande »Hattar och mössor» och »Den gamla fröken».

En kritiker (v. Qvanten) ville i denna tolft af dikter se ett slags Fänriks Ståls-kopior, ehuru både hvad angår motivval och behandlingssätt det råder en rätt afgjord skillnad mellan de Runebergska sägnerna från en begränsad tidrymd, ett enda krig och Snoilskys detaljrikt utförda, reflekterande historiebilder och tidsmålningar från skilda skeden, där äfven den fredliga bragden får ett rum. Äfven stilen är en annan, egentligen mera monumental, men mindre patetisk än hos Runeberg. »Stroferna äro sammanfogade som kvadern på Tessins palats», yttrar Oskar Levertin, och Estlander betonar renässansdraget i skaldens stil, det mera ciselerade och detaljrika utförandet, jämfördt med Runebergs.

De »Svenska bilderna» — framför allt de tidigare — äro icke burna af den traditionella »storsvenska» historieuppfattningen. Skaldens sympatier äro i märkligt hög mån hos det lidande folket snarare än hos bragdhjältarne. I den nyssnämnda »Brandklipparen» låter han den arme hästen, som varit den sexårige Karl XII:s lekfåle, till sist ömklig och svag — en bild af det utarmade folket — gnägga sin klagan:

»Jag mäktar ej mera — herre, sitt af!
Jag tror att det är förbi.»

Och egendomligt nog — Karl XII, storsvenskarnes idol, den af Tegnér, Geijer, von Beskow besjungne, bjuder honom snarast emot (liksom vid denna tid äfven Gustaf III). Betecknande är i detta fall en sådan dikt som »På Vernamo marknad», hvilken tillkom kort efter de Nya dikternas utgifvande. Han skrifver om detta poem i ett bref:

»En och annan torde finna detta stycke nog mycket bittert, nog mycket demokratiskt, men jag kan ej hjälpa det. Det svenska folkets pinohistoria griper mig ibland med en så obetvinglig makt, en så hjärteblödande medkänsla att jag själf vid författandet är mera upprörd än någon läsare torde blifva. Mot Karl XII har jag särskildt en inrotad bitterhet, ehuru jag ej alldeles kan undandraga mig det fängslande, som omgifver den smärta gestalten i den blå rocken. Men Gud, hur han handterat oss!»*

Såsom jag i min monografi öfver Snoilsky utförligare visat är det snarast den Fryxellska historieuppfattningen som kommer till synes i Snoilskys historiedikter, och i god samklang härmed står ock det intresse han i senare svenska bilder visar kulturper-

* Jag har svårt att i denna rent historiska dikt finna den subjektiva symbolik Böök däri velat spåra: en parallel mellan nödmynten och Snoilskys tro att hans diktskatt sjunkit i värde.

Digitized by Google

sonligheten vid sidan af den krigiska bedriften. Man kommer att tänka på att det var Snoilskys far, som å riddarhuset väckte den bekanta motionen om en medalj åt Fryxell.

De »Nya dikterna» rönte ett hjärtligt emottagande och framkallade mångenstädes en oförställd glädje öfver att Snoilsky återvunnits åt skaldekonsten.

I Finsk Tidskrift ägnade Estlander den nya diktsamlingen en ingående, i hög grad erkännande granskning, där han bl. a. framhöll den rika utvecklingen i nästan alla hänseenden, betonade betydelsen af skaldens »vita nuova» och det innehåll detta nya lif skänkt honom och yttrade: »Snoilsky är en realist, eftersom han aldrig lämnar verkligheten eller besjunger annat än det han erfarit, men han är numera en förädlad realist, hvilken förstår tolka på ett upphöjdt sätt hvad han med sina fem sinnen pröfvat. — -- — Först med åren är det som lifvets inre sanning upplåter sig för skaldeblicken.»

I kalendern »Svea» gaf Wirsén en genomförd karaktäristik af Snoilskys skaldskap, som likaledes underströk det fördjupade draget i hans nya diktning.

Diktning 1881—83.

Efter utgifvandet af 1881 års diktsamling synes Snoilsky någon tid varit jämförelsevis improduktiv och låtit lyran hvila; enstaka ypperliga dikter tillkommo dock, såsom *Syrsan*, i hvilken skalden symboliserat fantasiens barn, som sjunga och njuta i glöd utan att tänka på, att köld och höst äro nära, i motsats till myran, som representerar tidens klokskap och bärgar på nyttans teg. Syrsan är emellertid, som Hans Larsson anmärkt, icke endast den sorglösa dagsländan, skalden har mot slutet äfven antydt, att hon tillika är representant för dem, hvilkas lif går upp i sång och lågor, för »idealitetens dårskap» — alltså, om man så vill, en prometid i smått. Vidare märkas *Sveriges karta*, där Snoilskys fosterländska patos och längtan till hemmet utlösas i kartans symbol, *Okänd främling* o. a.

Social diktning.

Vid denna tid genomgår Snoilskys uppfattning af konstens och poesiens ställning en afgjord förändring och han ställer sig i 80-talisternas led som social diktare.

Realist hade han alltid varit och för nyromantikerna af den fosforistiska skolan hade han hyst en obenägenhet, som just vid denna tid gaf sig uttryck i hans korrespondens med Stockholmsvänner i anledning af Börje Norlings försvar för »Nya Skolan» gentemot de gällande litteraturhistoriska synpunkterna. Å andra sidan hade han icke heller känt sig angenämt berörd af vissa företeelser hos den naturalistiska skola, som åträdde herraväldet inom den nordiska litteraturen; han befarade att alla de som icke svängde partiets fanor »skulle blifva behandlade som öfverliggare vid idealismens högskola». Men så småningom började han komma

Digitized by Google

den nya tiden närmare. Osäkert är väl om han någonsin fullt omfattat den länge gällande ästetikens lära om det skönas »intresselöshet». Hans ungdomsdiktning hade ju haft en afgjord frihetstendens. I hvarje fall ville han nu ställa sin diktning i den nya tidens tjänst och han slöt sig oförbehållsamt till den skara af samtida skalder och prosadiktare, som i sången ville gifva uttryck åt medkänsla med lifvets förtryckte. Hos oss hade redan anslaget gifvits 1877 i Rydbergs Prometeusdikt. Sedan hade Bååth i sina lyriska dikter, Strindberg företrädesvis i satirer, andra författare i prosadikter gjort insatser åt detta håll.

Snoilsky hade sin ändrade åskådning fullt klar för sig och skref 1882 — ett år efter att hans »Nya dikter» gått till tryckning — detta bref:

»Sedan jag afslutade min sista lilla bok, har min ästetiska grundåskådning blifvit i ej ringa mån modifierad. Min tro på det skönas berättigande såsom något själfständigt i och för sig har blifvit rubbad, och jag lutar allt mer och mer till deras åsikt, enligt hvilka litteraturen ej har någon raison d'être, om den icke förmår att afspegla någon af de stora tankar och idéer, som praktiskt sysselsätta samtiden. Åtminstone fordras, tror jag, att författaren i sin diktning bör låta framskymta sin egen ståndpunkt gentemot lifvets högsta och viktigaste frågor, såsom de te sig för hans land eller omgifning. Då nu tilllika gudstron bibehålles, skulle, enligt min nya ästetik, det sköna icke gärna kunna förnämt isolera sig från det goda. Förrän jag kommit till någorlunda klarhet om hvad jag tänker i vissa fall, skulle det ej förvåna mig, om en paus inträdde i min produktion, för såvidt den rör sig om andra ämnen än de rent fosterländska.»

Samtidigt heter det i ett annat bref:

»En samling dikter, låt vara, att hvar dikt är bra för sig, släpper jag icke ut, om ej den där röda tråden förmärkes i alla. Det är en mängd företeelser i vårt moderna lif, hvarom äfven jag har en mening, fastän jag hittills ej poetiskt uttalat den, som nu oafvisligt yrka på att upptagas i min diktning. Jag känner, att jag icke kan fortfarande isolera mig i en förgången värld, i sagor och syner; lifvet, det som lefves i dag, måste tillföra mig verklighetens nya friska flöden, om jag fortfarande skall kunna bibehålla min ställning som en, hvilken äger sitt folks öra.»

Tidsskeppet, som diktades april 1882, tolkar i poetisk form skaldens öfvertygelse att tiden, då det mörknar och stormar och solen går ned i blod, icke har tålamod att lyss till de gamla sagorna om kärlek, riddar- och herdaspel. Nej, hvar tanke, hvart öga hänger vid den hotande molniga randen och längtar efter känning af framtidens land:

»En vingad oväderspåman,
En kringvräkt knippa af tång,
Långt större budskap de bringa
Än forntidens mästarsång.»

Digitized by Google

Carl Snoilsky

Efter fotografi 1883.

Digitized by Google

Digitized by Google

I sitt eget skaldskap hade han, då dessa rader skrefvos, redan börjat tillämpa dessa stämningar. Bland alstren från åren 1882—87, offentliggjorda 1883 och 1887 i tredje och fjärde samlingarna af hans dikter, möta icke få tendensstycken i 1880-talets socialreformatoriska anda, med starkt understrykande af den medborgerliga, samhälleliga pliktens betydelse.

Så i viss mån i den präktiga karaktäristiken af *Olof Rudbeck*, diktad i Florenz i februari 1882, som förhärligar den store polyhistorns medborgarbragd, då han icke ägnar en tanke åt att hans vetenskapliga storverk går upp i lågor, när det gäller att rädda Upsala domkyrka från brandens härjningar.

En likartad tendens yppas i sången om Florenz' store son *Michel Angelo* (1882), i hvilken Snoilsky framför skaparen af de väldiga konstverken besjunger medborgaren, frihetskämpen, som slår sin studio i lås och som reder landets försvar mot förtryckarne:

»Förmer än hans byggverk, som stråla i glans,
Förmer än Sankt Peter jag prisar den skans,
Han reste i hast åt sitt fädernesland
Till skydd mot förtryckarnes bojor och band.»

Med ett språng i tanken tillämpar Snoilsky sedan Michel Angelos gärning på konsten — hvilken denna bragd ju icke gällde:

»Så lärde han herrskarn hvad konsten förmår,
När den mot tyranner för friheten går.
Med mejsel och pänsel, med lyra och dikt,
Har konsten sin heliga medborgarplikt.»

Så ser han ock i den store florentinarens David en symbol för den konst, som icke är blott sken utan äger i handen en slunga med »träffande sten».

I en diktcykel, som behandlar ett annat ämne ur Arnostadens historia — förut besjunget af Lenau —, *Savonarola* framställer skalden med uppenbar sympati den florentinske missionären-demokraten i hans kamp mot renässansfursten Lorenzo de Medici och den kultur, som denne representerade. Snoilsky skildrar härvid »orostiftarn, folkförledarn, svärmaren» Savonarola såsom den där har rätt i sin opposition mot skönhetskulten. Polemisk var dikten enligt skaldens egen bekännelse i ett bref:

»Den är framgången ur vissa socialpolitiska drömmerier, som tänka sig möjligheten af en jämkning i samfundsklassernas nuvarande förhållanden, åvägabragt genom en nyvaknad kristendom på grundval af friheten och broderligheten; dikten är därföre uppfylld af ett hemligt groll mot den klass, det

Digitized by Google

samfundslager, som monopoliserat bildningens alla resultater, endast för att försköna sitt eget, från hopen isolerade lif.»

Från dessa historiska bilder går skalden nutidslifvet närmare. *I porslinsfabriken* är den första af hans sociala samtidsdikter.

Poemet utgör ett beprisande af den enkla konstslöjden för »de arbetströtte i de låga hemmen».

»Mer än en vas för furstetaffel gjord
Min aktning har du, fat för ringa bord.»

Skalden önskar sig själf vara en sådan arbetare i stället för att blåsa bubblor af granna ord till lek vid den öfvermättade bildningens bord. Han har en känsla af att hans utveckling gjort honom främmande för folkets lif, mindre ägnad att tala till de djupa folklagren, och dikten slutar med en suck:

»O, den som kunde skänka dikten så
Den enkla form, som tusenden förstå,
Den form, som frambär kraftigt hvardagsbröd
Till tjänst för hunger, ej för öfverflöd!»

Än kraftigare skulle skaldens nyvaknade demokratiska sympatier komma till uttryck i några dikter, som tillkommo efter hans öfverflyttning till Dresden (sommaren 1882).

Brandes manade i sitt 1883 offentliggjorda, något reserverade tillägg till sin Snoilsky-karaktäristik skalden att, sedan han ställt sig i ett innerligt förhållande till sitt folk, taga det andra steget och ställa sig i ett lika innerligt förhållande till sin tid. Det var just detta Snoilsky redan var på väg att göra.

Han hade i ett bref förklarat, att »dikten måste, äfven den, hafva ett annat ändamål än att blott behaga». »Jag menar ej, att den skall vara särskildt tendentiös, men den måste vara kött och blod af det folk, den tid densamma tillhör. Hvarje starkare rörelse af glädje eller smärta, som bringar tidens nerver i dallring, bör hos sångaren finna en känslig resonansbotten. Dagens frågor kan icke han bidraga att lösa, men han kan erinra folket om dessa frågors tillvaro, om deras egenskap af brännande, gifva formeln för mängdens dunkla känslor genom ett glädjerop eller ett smärteskri.»

I sin egen diktning gaf han uttryck åt dessa åsikter.

Den tjänande brodern är en tendensdikt, som förkunnar broderlighetens lära för högre samhällslager, uppmanar dem att slå bryggan till arbetaren genom sympati och kärlek:

»Lär se i den tjänande anden
Personen — en like och vän,
Tryck själfva den valkiga handen,
Ej blott en pänning i den!»

Digitized by Google

Det är samma anda, som talar till oss ur flere Turgenjevska prosadikter (t. ex. »Tiggaren»), den varma medkänslan och samhörighetskänslan. Det politiskt sociala program, hvilket man kan utläsa ur denna dikt liksom ur andra Snoilskys från dessa år, är knappast den gamla liberalismens utan synes snarare stå i samband med de nya sociala teorier, som arbetade sig fram vid sidan af socialdemokratien just i det land, där Snoilsky nu slagit ner sina bopålar, och som afsågo att genom arbetarvänliga reformer afvända samhällsomstörtning, innan det vardt för sent.

I ett annat närsläktadt poem *Afrodite och Sliparen* har Snoilsky symboliserat å ena sidan det aristokratiska fåtalets skönhets- och njutningslif, å andra sidan plebejens jättekraft i tvänne kända bilder från Uffiziernas Tribuna:

»Stig ned, du konstens Afrodite,
Från din förnäma marmorhöjd,
Låt stenen mjukna kring ett hjärta,
Som känner mänsklig sorg och fröjd!
Sänk dig med kärlek till din broder
Att mildra ödets hårda band,
Att torka svetten ur hans panna
Och vrida dolken ur hans hand!»

Den tanke om försoning mellan samhällsklasserna, som här är uttryckt, fyllde vid denna tid Snoilsky med ett samhälleligt patos, som han ville sätta om i poesi. Hans maning gäller här som flerstädes öfverklassen; den borde räcka handen till den tjänande klassen främst af rättvisa, men ock af klokhet för att genom tillmötesgående »vrida dolken ur hans hand».

Det var en uppfattning, som lika mycket skilde sig från manchesterskolans kyliga likgiltighet som från den mullrande åskan hos klasskampens målsmän.

Snoilsky hoppades, att den fruktade sociala revolutionen skulle kunna afvärjas genom en revolution »inom oss själfva, en väckelse af vår bättre människa». Och han trodde, att poesien skulle kunna behandla dessa ämnen utan att »släppa till för många fjädrar i sin skimrande vinge». I ett bref till mig gillade han uttryckligen det betonande af optimismen hos dessa sånger, som framkommit i en anmälan.

Andra tendensdikter från denna tid voro *I San Lorenzo*, som under bilden af Michel Angelos misströstan tolkade konstens oförmåga att bringa andens längtande begär till ro; *Misericordia* — dikten om allas jämlikhet när det gäller kärleksgärning, symbol för bättre tider, dem skalden hoppades på; *Till Onkel Adam*, riktad till den demokratiske diktaren från 1840-talet, hvilken Snoilsky tog i försvar mot beskyllningen att han låtit sin diktning tjäna tendensen och

Digitized by Google

hyllade såsom den där först af alla »förstått och skildrat fattigman» och som just genom tendensen blifvit Sverige kär; *Så och ej annorlunda*, *Gossarne leka soldat*, *Vinets ande* (ett dionysiskt nykterhetspoem), den rent didaktiska, med gustavianernas och den unge Tegnérs lärodiktning befryndade *Emigrationen* (af skalden själf senare utdömd) och i viss mån äfven den inspirerade frihetsdikten *Valborgs-eld* med dess hymn till den eviga våren och bekännelsen, att skalden aldrig varder Valborgselden kvitt. Men det sociala patos, som fyllde honom på 1880-talet, var ett annat än 1860-talets frihetsdrömmar.

Snoilskys sociala diktning från dessa och kommande år har af senare kritiker blifvit bedömd med en viss reservation.

Levertin, som ej vill jäfva uppriktigheten i den känsla, som räckte den tjänande brodern sin hand, har dock däri funnit mer af vackert »noblesse oblige» än af hjärtevärme samt anmärkt, att »allt för många andra hafva djupare och mer vibrerande tolkat människokärlekens solidaritetsidéer för att Snoilskys dikter i dessa ämnen skulle kunna räknas som en ny landvinning».

Böök, som förhåller sig ljum eller rent af kylig till den 80-talsåskådning, som Snoilsky hyllade, har i en längre afhandling om Snoilskys sociala diktning ställt sig till uppgift att utreda på hvad sätt skaldens tanke- och känslolif uttryckts i konkreta symboler — något som ju uppenbart utgjorde hans styrka. Han har härvid velat göra gällande, att Snoilskys samhälleliga demokratiska tendensdikt från åren 1882—87 i viss mån tillkom mot hans egen natur, och söker genom utomordentligt fyndiga men omtvistbara slutledningar uppvisa, att fastän skalden icke alstrade den sociala dikt han åsyftade han likväl vunnit något annat, skapat en psykologisk dikt och i de valda ämnena, medvetet eller kanske snarare omedvetet, inlagt drag af sitt eget personliga lif.

Trots det bestickande i vissa af dessa »intuitions-kritiska» uppslag, måste jag dock — efter förnyad pröfning af materialet, ej minst skaldens brefväxling — vidhålla min förut uttalade uppfattning af denna Snoilskys poesi som ett fullgodt och äfven poetiskt vederhäftigt uttryck för hans personlighet, sådan denna utdanat sig under landsflyktsåren, och anse att hans sociala skaldskap utgör en verklig »landvinning» för vår svenska poesi, bildande tillsammans med vissa Rydbergs och Bååths dikter en säregen grupp från detta skede, uttryck liksom dessa för en mot självviskheten riktad samhällsåskådning, men ock uttryck för den uppfattning, att poesien ej äger rätt att i aristokratisk självtillräcklighet ställa sig främmande för verklighetens ideella kraf. Snoilskys samhörighet särskildt med Rydbergs frihetsdikt framgår ur några ord i ett bref till denne från nyåret 1883, då han säger sig vilja sätta som motto på Rydbergs diktsamling Pro libertate, »det skönaste ord jag vet».

Af mera rent subjektiv art äro dikter som *Blodboken*, *Caroline Mathilde*, *Kärleksgrottan vid Biarritz*, i hvilka skaldens per-

Digitized by Google

sonliga känslolif gaf sig luft i konkreta bilder, och som äga en inre samhörighet. »Blodbokens» mörka lidelse, som genom sin oregelbundenhet synes protestera mot parkens stela häckar, stämmer väl samman med Caroline Mathildes vackert tolkade olycks-saga och med dikten om de båda älskande, som i kärleksgrottan vid Biarritz fly undan det förföljande kopplet.

I formellt afseende synas mig de dikter, som bilda den 1883 utgifna tredje samlingen, beteckna en förenkling i det språkliga uttrycket.

Den framgång denna tredje diktsamling vann i hemlandet — den första upplagan om 6,000 exemplar blef genast utsåld och kritiken, äfven från det unga släktet, var ytterst gynnsam — gjorde Snoilsky mycken glädje.*

Diktning 1883—1885.

Han fortsatte diktningen och alstrade fortfarande en del sociala dikter (»En sovereign», »Genom gallret», »Olika synpunkter» och den käcka, på sin tid uppseendeväckande dikten om en frihetsheros på skolbänken »Rebell»).

En lekfullt hållen sagoallegori är *Den nya Cendrillon*, hvari skalden på ett i öfrigt icke fullt klart sätt framställt, hurusom friheten — den ur rococons rike länge fördrifna askungen — är svår att hålla fast, just därför att den aldrig slår sig till ro utan oupphörligt syftar högre, till ljusare, skönare världar.

I *Klabauterman* (1885) — ett längre episkt poem — har skalden behandlat en »friesisk sjömanssägen», som han förenat med ett gammalt sagomotiv om hur en vanskapling löses ur förtrollningen.

Det är en ung kvinna, som offrar sin egen fägring åt gasten med torskansiktet för att rädda den hon älskar från död i vågorna, och som endast kan återvinna den om han återvänder »med oförändradt sinn». Det sker eftersom han famnar henne utan att i mörkret skönja att hans »fagra ros» vissnat.

Snarare än att, som skett, ur denna dikt utläsa skaldens ängslan öfver att ha mist poesiens makt öfver hjärtan och att i Klabautermans skepnad se en symbol för hans sociala diktning, skulle jag vilja sammanställa dikten med de tidigare skaldestycken, i hvilka stämningar från krisen 1879—80 återklinga. Det är kärlekens offer Snoilsky här besjunger; men han och hans maka voro ju på väg att återvinna hvad de mist. Han betecknar ock i denna dikt såsom högsta sällhet att

»Kunna för en annan
Helt sig själf försaka
Och af milda makter
Dock få allt tillbaka».

Hvita frun är en annan större berättande dikt från 1885, som tillhör de yppersta af skaldens »Svenska bilder» och kanske står högst bland alla i rent historisk skildring och i psykologisk karaktäristik: den bistre hertigen, som vållat blodbad och inhemskt krig,

* Särskildt gladde det honom, att Geijerstam betonat att hans senare diktning betecknade ett fullständigande, ej ett öfvergifvande af hans tidigare.

Digitized by Google

den ljuse, frimodige sexårspilten, som käckt går att utmana spöket och säga det ett sanningsord. De olika stämningarna äro gifna med utomordentlig äkthet och styrka. Den sympati skalden här visar den mot aristokratien allt annat än milde Vasasonen är undantagsvis mera geijersk än fryxellsk.

Uttalanden om diktkonsten.

I ett par smärre dikter från 1884 berör skalden sin uppfattning af diktkonsten. *De vansinniga i Ragaz*, hvilka famlande flykta i musikens famn utan att förstå hvad de sjunga, utgöra för honom symbol för den sång, som återklingar endast form, icke lif.

»Tom är sången, som ej lefver
Af ens eget lif i dag,
Som ej växt till troget hölje
Kring ens eget hjärtas slag.»

I *Folkets sångmö* biktar han — gripen af samma känsla, som diktade »I porslinsfabriken» — sin längtan efter en sångmö, som bär folkets drag.

Han känner saknad öfver att den moderna realismen icke gifvit något sannt folkligt i poesiväg, visor som Burns' och Björnsons, men han

»spår, att snart,
Mornad underbart,
Står en mö med styrka och behag.
Snart en vår skall gry,
Då hon syns i by
Som en majbrud på sin bröllopsdag.»

Spådomen gick, som bekant, snart nog i uppfyllelse och få hälsade Frödings och Karlfeldts lyrik med större glädje än Snoilsky.

Den längtan efter en folklig diktning, som förmådde besjunga folkets eget lif, hvilken gaf sig uttryck i denna dikt, innebar — trots den hurtiga tonen och den siande förvissningen — som skalden själf skref, »en suck af en poesitörstande själ»; och väl främst en suck öfver att han icke själf mäktade gifva detta, som han ansåg folket behöfva. Å andra sidan blef det honom ock klart, att där det gällde »tidens sjudande idéinnehåll» det närmast var den obundna formen som påkallades; han och andra »förlegade trubadurer finge finna sig däri». Han hade så smått tänkt gripa an större episka eller dramatiska uppgifter eller prosaförfattarskap, men slagit det ur hågen. I bref våren 1885 uttalade han sig med en viss misströstan om skaldekonstens förhållande till tidens problem.

Digitized by Google

»Jag har försökt följa med min tid, icke därför, att jag trodde allmänhetens bifall därigenom lättare ernås, utan därför, att den sträfvan efter sanning, som utmärker nutidens litteratur, synes mig så fullt berättigad, att jag mången gång varit frestad att ursäkta äfven dess öfverdrifter såsom en obehaglig, men nödvändig reaktion mot de alltför ensidiga ljusbilderna, hvilka lefva mera ett ästetiskt än ett naturligt mänskligt lif. Dessvärre finner jag dock allt mer och mer, huru omöjligt det är för den bundna formen att till fullo uttrycka hela denna nya värld af stridiga stämningar, som uppröra vår nuvarande brytningsperiod.»

Ungefär samtidigt hette det i ett annat bref:

»Den moderna litteraturen med sina experimenter, sitt tvifvel, sitt rufvande öfver samhällets alla sorgliga olösta problemer har slagit djupa, djupa klor i mitt mottagliga sinne. Skönheten kommer mig mången gång att framstå som ett hån mot allt det verkliga elände, som möter vid hvarje steg i lifvet. Jag känner visserligen till fullo, huru otillräckliga mina framställningsmedel äro för att gifva luft åt alla dessa stridiga känslor, jag känner, huru min alstringskraft löper fara att försvagas af allt detta, men det är ej lätt att komma ur det. Familjen och fäderneslandet äro, när allt kommer till allt, räddningsmedlen för oss, vacklande och omtöcknade nutidsmänniskor. Det första stödet har jag och känner det fastare, varmare dag från dag — men fäderneslandet? Jag behöfver andas in igen en dosis hemlandsluft, om det skall gå att i längden skrifva svenska för svenskarne.»

Så reste han på ett besök till hemlandet sommaren 1885 och mottogs med hjärtlighet af personliga vänner och af vänner till hans skaldskap, gjorde afstickare till Norge, där han tillbragte några dar med Ibsen i Molde, och besökte Finland, där han mottog varma hyllningsgärder från skilda grupper. Besök i hemlandet 1885.

Emellertid gingo icke förhoppningarna att den nordiska resan skulle skänka hans diktning nya och starka impulser i fullbordan.

Af dikter från tiden närmast därefter märkes reseminnet *Vid Valkiakoskis pappersbruk*, en af hans mest betydande sociala dikter, en rent typisk Snoilskydikt med dess poetiska symbolism af en yttre tilldragelse. Dikter 1885—87.

I lumporna ser han lidandets symbol, ur hvars trasor, som druckit svett och blod och tårar, till äfventyrs något blad skall födas, å hvilket medlidandet skall tala till människor:

»Kanhända från en Dostojewskis bord
På tiggarns klutar det begynner färden».

Vidare *Den trettonde Mars* (1886) med den nya tragiska bilden af den eljes vanligen förlöjligade Gustaf IV Adolf, den briljanta tidsbilden *En afton hos fru Lenngren* (1886), skrifven till akademiens jubileum, samt den omstridda *Poesiens vandring* (1886), som

Digitized by Google

låter konsten — väl ej blott diktkonsten — förklara sig insolvent inför de kraf, som tidens oroliga sociala förhållanden ställa, eftersom hon blott kan bringa rosor till nödens hålor.

Det är ju en poetisering af de tankar han redan uttryckt i det senare af de nyss anförda brefutdragen.

Då Wirsén i ett likanämndt poem inlade en gensaga mot detta skaldestycke, hvilket han uppfattade som en social tendensdikt, och tog »poesien» i försvar — »hon grumlar icke gärna, men förklarar, hon ej förbittra, men försona vill» —, uttalade Snoilsky i ett bref att han förmodade det Wirsén uppfattat dikten som ett angrepp på hans poesi, under det att Snoilsky snarare afsett den som en dom öfver den eudämonistiska skönhetskult åt hvilken han själf i långa tider offrat. Böök har velat gifva dikten i dess fortsättning en vidare syftning och adress och ansett den rent af utgöra ett förnekande af den ästetik, som Snoilsky förkunnat i och med Michel Angelo-dikten, en vanmaktsförklaring, ehuru Snoilsky — såsom synes framgå af hans ord — själf skulle »undgått att göra sig klart symbolens språk». I åtskilligt varierar dock dikten stämningar från äldre stycken som »Tidsskeppet» och »Afrodite och Sliparen», hvilka ju icke heller äro utan sitt vemod och sitt frågetecken rörande skönhetens makt att afväpna lidandet och vreden.

Ännu ett skaldestycke — och ett af hans mest betydande — tillkom före Snoilskys hemflyttning, det var diktcykeln *Aurora Königsmarck*.

Skalden har här gifvit en väl icke historiskt riktig, men desto mer psykologiskt intressant och ypperligt genomförd karaktäristik af den sköna äfventyrerska, som trots skymfen från Karl XII alltjämt hyser innerlig kärlek till sitt hemland och sympati mot dess konung, som är hennes fiende. Väl har man skäl att antaga att denna känsla knappast fyllde den »europeiska» Aurora, kondottierernas fränka, den sachsiske kungens forna älskarinna, men Snoilsky har låtit sin egen, stundtals med någon bitterhet fyllda fosterlandslängtan färga hennes känslolif och han har skapat en i allo helgjuten om än väsentligen diktad bild af adelsdamen-kurtisanen-stiftsfrun.

Af diktens olika partier äro särskildt att märka första sångens lekfulla, en smula med fru Lenngrens konst befryndade skildring af August »den starke» och hans förhållande till den sköna, samt framför allt den mästerliga skildringen af den fallna favoriten såsom stiftsfru i Quedlinburg, »där lifvet kryper».

När Snoilsky 1887 lämnade sin lefnadsledsagarinna ett exemplar af fjärde diktsamlingen skref han å försättsbladet en dikt, där en strof lyder:

»Den stråle, ur diktens källa sprang,
Skall varda all;
Här hör du kanske dess afskedsklang,
De sista dropparnes fall.»

Denna dikt blef tio år senare fäst som tillägnan vid den femte samlingen.

Digitized by Google

KONGL. BIBLIOTEKET. 26 Febr. 1902.

Kära vän,

I anledning af din fråga, måste jag tyvärr svara afböjande. De fina och glada föreställningar, som framkallade dessa ungdomsdikter, ligga mig alltför fjärran nu. Det skulle på mig blott verka vemodigt, ja rent af smärtsamt att nu erinnet väcka framgråfva dem. Bäst att de få hvila i ro!

Vänligast torde det vara ytterst få, lika i likhet med Dig, som skulle vänligt intressera sig för dessa förgätna sångers Genesis.

Din tillgifne

Arv Snoilsky

Bref från Snoilsky till författaren.

Digitized by Google

Digitized by Google

Emellertid ansåg han redan vid den tid, då han skref dikten, sin lyriska verksamhet i allt väsentligt afslutad och tänkte, om han skulle fortsätta med diktning, främst på längre skaldestycken eller på prosaförfattarskap i drama eller novellistik.

Återflyttning till Sverige. Sista år.

Länge hade skalden haft för afsikt, närmast med hänsyn till barnens uppfostran, att flytta hem, och hösten 1890 sattes denna tanke i verket i samband med hans utnämning till öfverbibliotekarie vid Kungliga Biblioteket.

De omfattande planer han före hemflyttningen haft för större historiska dikter skötos åt sidan och när Snoilsky, som han skref, »på glesa fristunder lyssnade efter, om ej diktens andelätta fjät ville närma sig — fruktlös väntan och längtan i de flesta fall», skedde det för uppgifter i smärre mått.

Karl Snoilsky 1898.
Efter fotografi.

Nya svenska bilder äro dikter sådana som »Svensksund», »Djursholm» — med en hyllning åt minnen i den Banérska släkten —, »Regementets kalk», »Junker Ulf» och »Frun på Salshult»; bland tillfällighetsdikterna må erinras om hundraårsdikten till Kristian Winther, den skära grafdikten öfver Kathinka Peyron och den innerliga sången öfver den afhållne skaldebrodern Viktor Rydberg.

Bland fristående lyriska dikter äro särskildt att framhålla »Slutvignett» till arbetet »Vårt folk», en hyllning till fosterlandet sinnebildadt i en tall bland gråa bergen, »en seg och stolt natur», som utgör sista hälsningen från fosterjorden, »Drömbilden» med dess fina symbolik af det otillfredsställda samt »Nattviol», antagligen hans sista originaldikt, där han i sin hyllning åt nattviolens bleka, hvita blomma ger uttryck för det »svårmodstunga», som nu hvilade öfver hans sinne:

»Ställd inför din egen lefnads gåta,
Dunkel väf af drömmar och begär,
Göm din kind i detta gräs, det våta —
Ingen ser det här.»

I denna dikt tolkas den sorg, som tyngde skalden under hans senare år.

Mot våren 1903 blef en länge lurande sjukdom, ett gallstenslidande allt mer akut; den operation, som företogs, kunde dock icke afvärja döden, som timade den 19 maj 1903.

Slutord.

Snoilsky fullföljer i sitt författarskap till en början den linje, som inslagits af föregångare som Strandberg och Sturzen-Becker,

Digitized by Google

och liksom den senare står han ju ock i frändskap till den danske lyrikern Kristian Winther, hvilken under ungdomsåren var hans beundrade förebild.

I grunden var han antiromantiker och stod äfven som mogen man rätt kylig till vår nyromantiska diktning. Det fanns visserligen äfven i hans skaldskap enstaka romantiska drag, men han var främmande för all mystik. Och han hyste afvoghet mot all diktning, som förtonade i allt för obestämda, dunkla, flyktiga stämningar. »Ej att jag vill utdöma det anade i poesien, men jag vill att den skall hafva någon form», skref han redan i ungdomsåren.

Hans medfödda formsinne stärktes och härdades under studiet af fransk diktning och franskt språk. Sysselsättningen med detta språk, »det klaraste och konkretaste språk i världen, i koncision ensamt bland alla moderna täflande med latinet», skärpte ytterligare hos honom blicken för allt oklart och obestämdt.

Från gustavianerna, hvilkas poesi var honom kär sedan barndomen, hade han ärft sinnet för diktens åskådlighet och tydlighet, framför allt företer han en af honom själf insedd släktskap med Anna Maria Lenngren.

Äfven i stämningsstycken vill han ha realitet och berömmer den egenskapen hos Heine. Hans poetiska talang var, skrifver han själf, bunden till konkreta bilder och när han tog det minsta afsteg från det området, »kände han marken gunga under fötterna». Denna konkreta diktning var förenad med en utomordentligt rik symbolik. Denna gör sig gällande i all hans lyrik, men framför allt efter det nya genombrottet, då den fördjupade känslan enar sig med ett allt starkare sinne för den poetiska symbolens betydelse.

Snoilsky kände sig visserligen som språkkonstnär och lade mycken vikt vid det tekniska — ehuru han icke var någon nydanare på detta område, — men formen var för honom dock endast uttryck för något som han innerligt kände. Den sång, som ej växte till troget hölje kring det egna hjärtats slag, föreföll honom tom och värdelös. »Hvad jag skrifver» — heter det 1884 i ett bref — »om det skall hafva det minsta värde, skrifver jag med mitt bästa blod, mina nerver, min själ.»

Detta gäller ej blott om hans intimaste dikter, exempelvis där han ger poetisk bild åt sin egen och sin makas stämningar i landsflykten, utan lika väl om hans olika bedömda sociala diktning.

Han står i detta afseende i förhållande till Goethe, hvars ballader han börjat tolka redan i ungdomsåren och med hvars visor han sysslade mot sin lefnads slut. Redan som ung student hade

Digitized by Google

han framhållit såsom det beundransvärda hos den tyske mästaren, att bakom det lugna, sansade, stundom till synes prosaiska språket det låg en förtärande eld, som man hela tiden kände. Härutinnan blef Snoilsky hans lärjunge. De mera subjektiva af hans sonetter bära ofta den prägel af »bunden värme» — om jag må anföra en liknelse ur fysiken —, som han i de nyss anförda orden fann vara ett kännetecknande drag hos Goethe, och ännu mera kommer släktskapen med Goethelyrikens på en gång reserverade och dock innerliga karaktär fram i de Nya dikternas »Tankar och toner» och i många af de bilder ur lifvet, hvilka han låter tjäna såsom sinnebilder för sitt känslolif.

Hans poetiska stil kännetecknas för öfrigt af en nobel knapphet i uttryckssättet och af frihet från all bullersam känsloutgjutelse. Härom var han själf väl medveten.

* * *

Björck.

Den af Namnlösa Sällskapets krets, som tidigast gjorde sig gällande, var samfundets sekreterare och »själ», **Ernst Daniel Björck,** signaturen Daniel.

Han var född i Göteborg 1838, utgången ur en begåfvad släkt, son af d. v. domkyrkoadjunkten, sedermera biskopen G. D. Björck, Göteborgsstiftets schartauanske öfverherde, sträng i läran, mild till sinnelaget och brorson till borgarståndets liberale ledare, Göteborgsrådmannen. Tidigt röjde Ernst Björck sinne för poesi och var redan som gymnasist i Upsala katedralskola känd för sitt herravälde öfver formen. Våren 1858 blef han student och gjorde sig snart bemärkt i kamratkretsen som skald och sällsynt älskvärd personlighet. För Namnlösa Sällskapet blef han »samkvämets rikedom, N. S.' glädje, allas älskling», som Snoilsky sjöng vid tjugofemårsfesten.

Våren 1861 erhöll han vid Svenska akademiens till denna tidpunkt framflyttade årshögtid s. k. hedersaccessit (mellanting mel lan stora och mindre priset) för ett antal sånger kallade *Naturbilder*. Såsom ett motto från Oehlenschläger antydde, gällde det icke att måla landskap utan att tolka det intryck natursynerna gjorde på hjärtat; i de skilda dikterna varieras ock detta motiv, sökandet efter »naturens ande».

I »Tussilago och blåsippan» — ett af hans mest kända stycken — ges en allegorisk tolkning af de offer, som kräfvas af den för sin skönhet älskade i motsats till den försmådda. På vissa dikter som »Det våras», »Sommarrägnet», »Snöflingans saga» passa framför allt Wikners ord i minnesteckningen öfver Björck, att det gärna i hans sånger inblandade sig ett religiöst element, en ton af barnslig fromhet, en färg af himmelens rena blå, hvilken sistnämnda lätt kunde tyckas vara för mycket enahanda för ett öga som alltför länge dröjt vid färgprakten af somrar och vårar härnere.

Detta kan tillämpas på den Björckska lyriken i allmänhet, som nog lider af en viss enformighet, en nästan alltför menlös harmoni. Endast sällan — såsom

Digitized by Google

i den i Isblomman meddelade »Stormen» — möter man en starkare klang, då skalden låter stormens dånande röst mana död, mörker, höst men tillika tala om lif och en kraft som trotsar växlande öden.

I det hela hvilar det likväl öfver Björcks lyrik en skär men blek fägring af vekt, nästan kvinnligt tycke.*

Bland hans tillfällighetsdikter var det en, som vann särskild uppmärksamhet, den förträffliga, vid en studentfest föredragna minnesdikten öfver *Abraham Lincoln*, tillika innebärande en varmhjärtad hyllning åt friheten, i det afseendet befryndad med en annan svensk hyllningssång till en amerikansk president, Wallins Washingtonsskål.

Ernst Björck.
Efter litografi.

Björcks bidrag till Namnlösa Sällskapets kalendrar utgjordes af några poetiska berättelser, en af honom med framgång odlad diktart. Under det att *Ett minne* ger en poetisk förklaring af ett svärmeri från barndomsåren af rätt oskuldsfull art och *En gammal historia* en något konventionell skildring af sviken kärlek, är den mera utförda versnovellen *En målning* en framställning af en ung konstnärs tvekan mellan målarens och prästens kall; man anar här subjektiva inslag från skaldens egen lifserfarenhet. Dikten rymmer en rad liffulla skildringar, hållna i en ledig och växlande berättarton, säkert påverkad af Byron och Winther; i tredje afdelningens fria rytm märker man inflytande från den sistnämnde, kanske ock från Sturzen-Becker.

Björck blef 1866 prästvigd, verkade som predikant i Göteborg, där han vann stort anseende. Han afled redan 1868 vid endast trettio års ålder.

* Betecknande nog skref Böttiger, som endast tillstyrkte mindre priset för »Naturbilder», till Beskow, att tonen något erinrade om Tekla Knös och det t. o. m. »i hennes förfall». Men Beskow förklarade att han sällan inom akademien hört ett så allmänt intresse som för dessa dikter, och det från dem som eljes ej så lätt hänfördes som Rydqvist, Fahlcrantz och Enberg; själf hade han till en början mindre fäst sig vid dessa stycken än vid de båda andra prisbelönta dikterna, Frithiof Grafströms med stora priset utmärkta »Fjell-Lappen» och E. V. Lindblads sång öfver fru Lenngren, som erhöll hedersaccessit, men ju mer han granskade dem dess mer vunno de.

Digitized by Google

Sin profandikt hade han då redan skjutit åt sidan, men däremot grodde hos honom tidigt tanken att blifva psalmsångare; och Wikner har säkerligen rätt i det antagandet, att hans begåfning och själsriktning varit särdeles ägnade för sådan diktning. Knappt någon af diktarne från 1800-talets senare hälft torde haft de förutsättningar som Björck att skänka svensk psalmdikt en förnyelse.

Björcks »Valda dikter» utkommo 1869 med inledning af Wirsén.

Ernst Björcks »bäste vän från hans ungdomsdar» var hans »landsman» **Karl Pontus Wikner,** hvars egentliga verksamhets- Wikner.

Pontus Wikner.

Efter målning af G. v. Rosen i Göteborgs Nation i Upsala.

område var filosofien, men som äfven inom den vittra prosan skaffat sig ett högt skattadt namn.

Wikner var född i Ryrs socken på Dal 1837 af fattiga föräldrar, kom senare till Kaserna i Foss socken af Bohuslän, genomgick Göteborgs gymnasium, blef 1856 student i Upsala, där han efter studier i klassiska språk och filosofi år 1863 blef filosofie doktor och docent i teoretisk filosofi.

Wikner var djupt religiös, till en början t. o. m. af schartauansk läggning, och hade ursprungligen för afsikt att enligt sina gynnares önskan ägna sig åt prästkallet, men då han blef bekant med det Boströmska systemet, omfattade han med hängifvenhet dess grundläror och var mot slutet af Boströms lif dennes älsklingslärjunge, hvilken mästaren i sitt afskedstal utpekade med ett »ille faciet». Wikner var som få samtida lärare uppburen af den studerande ungdomen. Från Boströms åskådning skilde han sig så småningom bl. a. under påverkan från Spinozas panteism, men lämnade äfven denna uppfattning och sökte utveckla en egen världsåsikt på kristen grund.

Digitized by Google

Han blef år 1873 lektor i teologi, hebreiska och filosofi i Upsala; ett förslag att han skulle söka teologisk professur afböjde han, då han ej ville aflägga prästeden; hans från boströmianismen afvikande ståndpunkt vållade att innehafvaren af den teoretisk-filosofiska professuren, som icke önskade honom till efterträdare, kvarstannade på sin plats länge öfver pensionsåldern. Fråga uppstod att för Wikner på enskild väg inrätta en personlig professur, då han 1884 kallades till filosofie professor i Kristiania. När några år därefter platsen i Upsala blef ledig, uppfördes Wikner å första förslagsrummet men afled 1888, innan utnämningen hunnit ske.

Wikners vittra verksamhet omfattar några enstaka poem, bl. a. meddelade i Isblomman under märket Fridolf, exempelvis den religiösa dikten »Mig törstar», samt prosadikter. I första samlingen af det Namnlösa Sällskapets »Sånger och berättelser» 1863 meddelade han en novell med ämne från antikens Grekland *Filosofens morgondrömmar.*

Utgångspunkten är tagen ur det epigram af Plato, där han tillropar den idealiska bilden af en viss Aster:

»Upp emot stjärnorna blickar du, Aster; o vore jag himlen
Att jag med ögon som hans jämt finge se uppå dig!»

I skildringen af Aristokles', »den där ock Plato kallas», ungdomsönskan att med ögon som himmelens stjärnor få betrakta bilden af den älskade, idealiserade människogestalten hade Wikner inlagt mycket af sitt eget själslif. Den Aristokles, som lämnade ungdomens drömmar om framtida storhet såsom statsman och om segrar som skald med poesiens plekter, som uppbrände alla de papyrusrullar, som gömde hans poesi, och som gick att blifva Sokrates' lärjunge, ägde sin motsvarighet i den unge Upsalamagister, som stod i begrepp att helt ägna sig åt filosofien, och hvilken några år senare lämnade N. S. för att — som Björck sjöng vid afskedet — gå mot »tankens Akropolis».

Denna novell är f. ö. uppenbart i stil och anläggning påverkad af »Den siste Athenaren», om hvilket arbete Wikner, som ofvan omtaladt, yttrat att näst bibeln ingen bok verkat så genomgripande på honom som denna.

Den år 1869 i Tidskrift för hemmet offentliggjorda novellen *Min moders testamente*, hvilken är förlagd till Efesus, under tiden efter Kristus, återspeglar hans egen religiösa kris, då han efter att hafva drifvits rätt långt ut på panteismens haf åter närmade sig den kristna tron.

Han har lånat drag af sin egen personlighet åt Adeimantos, Paralos' son, den store Apollonius' mest gynnade lärjunge, som drömde om att med sina skrifter tända ljuset af en ny dag, men som i sin moders testamente fann ett annat ljus, — »Adeimantos, Paralos' son, som led martyrdöden i Efesus och som aldrig fick plats i raden af mänsklighetens store tänkare».

I den kristliga kalendern »Veronica» för 1872 (1871) har Wikner i de två bladen ur en panteists dagbok *Allt eller intet* framlagt en del själfupplef-

Digitized by Google

vadt; särskildt det första bladet, som dagtecknats 1812 och hvars naturskildring återger Wikners barndomshem i Foss socken, innehåller självbiografiska drag från åren 1845—1856 och 1864, under det att den senare afdelningen är diktad.

Högst af Wikners skönlitterära arbeten står den ypperliga »skizzen» *Mantegnas ängel* (i Literärt Album 1877), som tar sin inspiration från en tafla i Berlinmuseet (numera tillskrifven Bellini).

Novellen är anlagd med flere ramar omkring den egentliga historien, den som Mantegna läser i det manuskript hans vän poeten Sebastiano Fiorello lämnar honom och som hans bortgångna syster nedskrifvit, ehuru »pater Anselmo» nog haft sin hand med vid författandet.

Berättelsen omhandlar tilldragelser på Jesu tid och skildrar de djupa intryck som Frälsarens personlighet gjort på en hellen af halfjudisk börd, Filippos, hvilken tre gånger — i olika åldrar — mött honom. I öfrigt uppträda i berättelsen Judas och Maria Magdalena. En mystisk skepnad, som är gifven med mycken kraft, är Judas' mormoder Hagar, som hyser ett nedärfdt hat till Israels släkte och uppträder som dyster hämnerska och illgärningskvinna.

Af berättelsen inspireras Mantegna att låta Filippos uppstå i den ängel, som stödjer Kristus och har blod på vingarne.

Äfven denna sällsynt vackra berättelse, i hvilken Wikners egen innerliga hängifvenhet för frälsarskepnaden fått en poetisk förklaring, företer i mycket frändskap med Rydbergs prosa; ingen af de samtida prosatörerna kommer honom så nära som Wikner i fin psykologisk skildring och klassiskt ädel formgifning. Att denne erkände lärjungeskapet antydes bl. a. i novellens slutstycke, med dess tillägnan till »Vittore Trattario» och anspelningar på Rydbergs »Drömlif».

Wikners novellistik gör sig bäst gällande i ämnen från antiken och den första kristna tiden; hans öfriga novellistiska stycken äro mindre anmärkningsvärda.

Hans ovanliga formkonst och fina själsskildring kommo äfven några af hans populärfilosofiska skrifter till godo, att särskildt nämna *Narkissos-sagan och Platonismen*, som står hans novellistik nära, samt *Några drag af kulturens offerväsen*, ett föredrag af sällsynt djup, den mogna frukten af hans egna lidanden, i hvilket han skildrar induktionens offer — det krokiga trädet, som förkättras därför att det icke som alla andra unga träd vill växa upp i höjden, efter som det nu ej kunde växa genom den öfverskjutande klippan —, de varelser, som med ena hälften passa i ett fack och med andra hälften i ett annat, men som för systemets skull måste intvingas i ettdera. Här fäller han ock några från ett sådant håll mycket vägande, fördragsamma och milda uttalanden i sedlighetsfrågan.

I Wikners vittra skrifter, som 1888 utgåfvos i urval af K. Warburg, så väl som i hans filosofiska, uppenbarar sig en upphöjd, i bästa mening etisk ande, en ideal vishetsälskare utan skrymtan eller förhäfvelse, framför allt en djup, klar och renhjärtad person-

Digitized by Google

lighet, sådan som han ock framträdde inför kamrater och lärjungar, de där släktled efter släktled sågo upp till honom såsom den ädlaste föresyn.

Klockhoff. En annan af Namnlösa Sällskapets filosofiskt anlagde medlemmar, **Daniel Klockhoff** (f. 1840, † 1867) var tillika verksam som lyriker och har exempelvis författat den sympatiska dikten *Den döende studenten*, hvilken kunde stå som runa öfver honom själf, samt vidare dikter som »Gud vet hvar han vankar», »Ögat» o. fl. Klockhoffs diktning har beröringspunkter med svensk-finsk lyrik.

Ödman. Klockhoffs nära vän **Nils Petrus Ödman** (f. 1838, lektor i Gefle, † 1911) var en af Namnlösa Sällskapets sex stiftande medlemmar.

I »Sånger och berättelser» offentliggjorde han en lustig och älskvärd humoristisk berättelse *Min första kondition*, hvars godmodigt skälmska, uppsluppna berättarton var befryndad med dansken Henrik Scharlings (»Nicolai») år 1862 utgifna präktiga studentroman »Ved Nytaarstid i Nöddebo Præstegaard» och säkert däraf tagit intryck. Ödman författade äfven en del skämtpoem, bland hvilka den dråpliga karrikatyren *Kammarjunkarn*, »den grånade token med hofmannatonen», samt den mustiga situationsbilden ur umgängeslifvet, *Souper* (»Skarornas lösen var 'Här skall det ätas'») tillhöra det mera lyckade af tidens humoristiska diktning. Ödman fortsatte senare sitt författarskap, företrädesvis som populär reseskildrare — stundom något för bred — men äfven i bunden form; hans skriftställeri fick mot slutet af hans lif en religiös färg.

Östergren. Till de mera alsterrika lyrikerna inom kretsen hörde **Karl Ludvig Östergren**, märket Fjalar (f. 1842, docent i litteraturhistoria, läroverksadjunkt i Gefle, † 1881).

Han utgaf sina dikter i två samlingar 1871 och 1879. Fjalar rönte genast uppmärksamhet för sitt herravälde öfver versbehandlingen och jämfördes i det afseendet vid sin debut med Björck. Hans diktning var för öfrigt i ej ringa mån inspirerad dels af Runeberg — det var nog ingen tillfällighet att han valde sin signatur ur dennes diktvärld —, dels af senare tysk lyrik, från hvilken han tolkade en mängd dikter (Chamisso, Anastasius Grün, Hebbel, Rückert, Heyse). Hans sång är ren och flärdlös utan starkare egenart, i sina äldre dikter tolkade han bl. a. medkänsla med de små, såsom i den vackra »Tiggaren» med dess något sentimentala slut, hvilken äger beröring med »Fänrikens marknadsminne». Bland andra hans dikter märkas »Viola», »Vintervälde», »Midsommarvaka», »Modersoro» (med en förtjusande teckning af en episod ur Wallins barndom), »När jag blir stor». I sin senare poesi gaf Fjalar uttryck åt en viss missströstan med tiden och han gick härvid stundom till obillighet såsom i den bittra dikten mot emigrationen, där han lättvindigt fördömer de bortfarande.

Bäckström. En medlem af N. S., som gjorde vitterheten till sitt lefnadskall, var **Edvard Bäckström.**

Han föddes 1841, son af den flitige publicisten och historikern, amiralitetskammarrådet P. O. Bäckström i dennes första äktenskap med Nanna Stridbeck, och var efter föräldrarnes skilsmessa varmt fäst vid båda, främst dock vid modern, som med innerligt deltagande följde hans vittra alstring. Efter 1863 aflagd kansliexamen blef han e. o. amanuens i Riksarkivet och i Kungl. Biblioteket, medverkade som litterär medarbetare och musikkritiker bl. a. i Ny

Digitized by Google

Illustrerad Tidning och som musikkritiker i Aftonbladet (1863—74), utgaf 1876 Teater och Musik och 1877 tidskriften Nu, men blef redan på våren samma år efter Talis Qualis' bortgång redaktör af Post- och Inrikes Tidningar, en plats han innehade till sin död 1886.

Bäckström hade redan som nittonårig utgifvit en samling »Skaldeförsök», som röjde medfödt formsinne. I N. S. utvecklade den unge skalden sin vittra talang och medverkade såväl i »Isblomman» som i »Sånger och berättelser» med dikter under märket »Edvard».

Bland dessa hans äldre ofta nog sentimentala dikter, som i allmänhet icke röja något mera utpräglad kynne, märkas enstaka erotiska poem, såsom det längtande *Långt bort*. I ett dramatiskt stycke, »Fången på Kallö» (1870), hvarom mera nedan, fanns inlagd en dikt *Herr Sten den unge Sture*, en af de yppersta moderna ballader i vår nyare diktning.

Edvard Bäckström.
Efter träsnitt af G. Forssell.

Bäckström, hvars läggning i åtskilligt var romantisk — han var varm beundrare af Stagnelius och Almquist —, utvecklade sig allt mera till en verklig virtuos på sitt instrument och lade en utomordentlig vikt vid formkonsten. Man kan här tvifvelsutan skönja inflytande från de franska »Parnassiens». Hvilket värde han satte på ordets konst och klang i svenskt tungomål har han biktat i sången *Vackert språk:*

»Vet du hvad det är att, annars svag och arm,
Äga denna skatt af välljud i sin barm?»

Af öfriga lyriska dikter märkes den samling *Elegier*, som meddelades i Literärt album 1877, hvilka — som Wirsén uttryckt det — »bilda en sinnrik och fin violinkonsert, där samma tema, rikt på vemod, behandlas i konstrika variationer»; de beteckna tvifvelsutan höjdpunkten af Bäckströms lyriska konst. Ett af hans sista stycken *Syrener*, skrifvet under plågans dagar, innebär ock en rik och själfull poesi.

Ett område, som Bäckström — varm beundrare af Shakspere

Digitized by Google

och Hugo — med förkärlek odlade och där han hoppats att vinna en framtid, var dramatikens.

Till en början behandlade han romantiska ämnen i stor stil, men fann dessa stycken själf omogna och utgaf dem icke. I stället pröfvade han sina krafter i trängre ram. Efter en dramatisk skizz »Gudhem» i Thalia för 1868 följde några smärre historiska dramer. I tvåaktsstycket *En krona* (1869) har han upptagit en gammal tradition om att Karin Månsdotter skulle varit trolofvad med en korpral Max, som för hennes skull fått gå i döden. Stycket är en liten intrigtragedi, i hvilken Göran Persson såsom den förkroppsligade djäfvulen lägger snaror för att störta Karin Månsdotter genom att låta konungen öfverraska henne och Max, något som förekommes genom att denne uppoffrar sig för sin älskade och kastar sig i strömmen. Stycket är närmast en studie i Hugos stil och Göran Persson har drag af Triboulet i »Le roi s'amuse».

I *Fången på Kallö* (1870) upptog han en anekdot ur Gustaf Vasas ungdomshistoria: hans flykt ur dansk fångenskap med hjälp af en ung danska och med brytande af sin ed. Bäckström tummar något på historien och låter Gustaf icke hafva aflagt någon ed.

»Ett lås man dyrkar, en vakt man söfver
Men hedersord springer ingen öfver.»

Och åt danskan som offrar sig för den storsinnade fånge, som hon älskar, gifves onödigtvis som motiv utöfver kärleken svensk härkomst. Den i stycket inlagda, ofvan omtalade präktiga balladen föredrages något omotiveradt i den danska kretsen.

Mellan bröderne (1873) skildrar en episod ur tvedräkten mellan Johan och Erik, à la Franz och Karl Moor; den förre afundsjuk, hätsk, intrigant, den senare lättrogen, obetänksam, häftig, »som vill det goda, men ej följa kan»; Gustaf åter en förlåtande fader, som liksom den gamle Moor öppnar famnen för den förlorade sonen.

Dessa smärre historiedramer, som på sin tid väckte intresse, och hvilkas dialog utmärker sig för mycken lyrisk fägring, äro endast studier i dramatisk behandling af historiska motiv, men äga en viss betydelse i formellt afseende. Med riktig känsla för tidstonens bevarande valde nämligen Bäckström knitteln såsom en lämpligare form för dramer ur vår äldre historia än den tröttkörda blankversen, och detta uppslag blef af betydelse för Strindberg.

En liten samtidskomedi, som på sin tid gjorde mycken lycka, är *Evas systrar* (1869). Det är en interiör från Upsala, som skildrar två gamla mostrars oro vid systersonens studentexamen. Visserligen har mostrarnas uppfattning af dennas betydelse äfven en smula meddelat sig åt författaren och satt en något naiv prägel på stycket. Men detta ger en förtjusande humoristisk skildring af gummornas pysslande och pratande, deras omsorg om Evas gosse och deras inbördes jalousie; härutinnan har Bäckström träffat en fullkomligt äkta ton, som höjer den lilla bagatellen upp till litteratur.

Digitized by Google

Andra smärre arbeten voro prosaproverbet *Första maj* (1870), alexandrinstycket *En julgran* (1875) samt den älskvärda bilden från Capri *Carinas ljus* (1876) om en fiskares hjältemod, en ung flickas trosvisshet och några svenska resenärers ängslan för deras dödssjuka barn. Dessutom författade han ett otryckt borgerligt drama *De förtryckta*, som uppförts å Dramatiska Teatern och som särskildt lofordats för en kvick dialog i den moderna franska stilen.

Bäckström hade emellertid högre vyer och samlade sina krafter till ett större sorgespel, femaktsdramat *Dagward Frey* (1876), hvilket uppfördes våren 1877.

Det omhandlar en diktad tilldragelse från Venden och Ryssland under Ivan den förskräckliges dagar. Hjälten är en ädel träl, en högideal ynglingsskepnad, svärmisk, öfverspänd, sådan Bäckström gärna skildrar sina hjältar; han älskar sin disyster Agnes, hertigens af Venden dotter, med mer än broderlig kärlek, uppträder med falskt visir som räddare för prinsessan, då hon är nära att bortföras af Ivan och visar sig äfven i det följande såsom en ideal hjälte och martyr, hvilken står öfver alla i ädelhet. Genom att blända sig själf för att slippa se sin herres, hertigens förödmjukelse under Ivan, injagar han hos denne, som själf bländat sin broder, skräck och fasa, då han tycker sig i Dagward skåda broderns vålnad. Stycket slutar med att Dagward på Agnes' begäran för luntan till ett krutfat och spränger Vendens borg i luften.

Detta stycke är, som dessa korta antydningar gifva vid handen, i viss mån en skräck- och ömkanstragedi, väl närmast inspirerad af fransk dramatik alltifrån den klassiska tragedien till Hugo. Det är fullt af spännande och äfven enstaka gripande scener, men verkar som helhet väl mycket som spektakelstycke. Af karaktärerna är Dagwards moder Runamor den bäst tecknade med sin brustna tillit till sonens framtid och sin svartsjuka mot hans älskade. För diktionen hade Bäckström här valt rimmad femfotajamb, som han med skicklighet och poetisk frihet behandlade.

Någon större framgång vann icke »Dagward Frey», äfven om den rönte aktningsfull kritik, och vemodigt har skalden i en dikt till modern tolkat de förhoppningar, som därmed grusades (»Min mor, den blef ju kort, vår dröm om ära»). Ty någon ny tid för vårt drama betecknade stycket icke. Ungefär samtidigt med att det antogs till uppförande hade ett skådespel af en annan e. o. amanuens vid biblioteket för tredje gången återlämnats från Kungl. Teatern, ett drama som icke som Dagward Frey betecknade afslutningen på en äldre riktning, utan inslaget på en ny: »Mäster Olof».

Bäckström ägnade sig med stor skicklighet åt tolkning af versifierade franska dramer och gaf nytt lif åt den svenska alexandrinen (Hugos »Ernani», Ponsards »Hedern och penningen» och »Det besegrade lejonet», Borniers »Rolands dotter»). Hans senare år voro förbittrade af en tärande sjukdom som hindrade rikare alstring. Bäckströms samlade skrifter utkommo 1889—90.

Andra dramatiker.

Ett par andra dramatiker inom N. S.-kretsen voro Per August Gödecke (f. 1840, folkhögskoleföreståndare, redaktör af Aftonbladet 1876—79, seminarierektor, † 1890), hvars *Alboin* (1865) närmast är ett läsdrama, uppgjordt efter gällande ästetisk lära för skulddramatik, med en något för stortalig och våldsam hufvudperson och en något för episkt rik handling; samt A. G. Engberg

Digitized by Google

(f. 1837, † 1910), känd öfversättare af Heyse, Thackeray och George Eliot, som 1868 utgaf en föga märklig dramatisering på vers af den Livianska sägnen om Brutus, Tarquiniernas besegrare.

Ännu en medlem af N. S. ägnade sig åt dramatik. Det var Lorentz Dietrichson, hvars alstring ju emellertid får räknas till norsk, icke till svensk litteratur. Men hans båda dramer »En arbetare» (1872) och »Karl Folkunge» (1874) skrefvos dock för svensk scen. Det förra, som mycket fritt skildrar George Stephensons kamp och seger för sitt lokomotiv, ger en uppfinningshjälte i hans strid mot fördomar, dumhet och intriger, och hans ståndaktighet mot alla frestelser till affall. Såsom Per Lindberg anmärkt har detta stycke, som gjorde mycken scenlycka, icke varit utan ett visst inflytande på Strindbergs Mäster Olof, med hvilket det företer en del paralleler, och egendomligt nog försökte Strindberg efter Mäster Olofs första refusering få debutera i Göteborg i Dietrichsons stycke.

Wirsén.

En af Namnlösa Sällskapets medlemmar, som i Isblomman och samfundets egna kalendrar intog en jämförelsevis undanskymd ställning, var Kuno. Han blef dess mera vidtkänd senare, det var den idylliske och religiöse sångaren och akademiske skalden, Svenska akademiens ständige sekreterare under nära tre årtionden, naturalismens och modernismens bittre vedersakare, den konservative kritikern **Karl David af Wirsén.**

Lefnad.

Wirsén föddes den 9 dec. 1842 å Bällsta gård i Upland, son af öfversten Thure af Wirsén, sonson af en amiral och brorsonsson af den berömde statsmannen under Karl Johans dagar, »sin lyckas smed, en högsint slaf af fliten», som fränden kännetecknat honom i akademiens hundraårssång. Släkten var af småländskt ursprung och den seghet och idoghet, som på andra områden kännetecknat dess äldre medlemmar, gingo i arf till den vittre ättlingen.

Wirsén studerade vid Stockholms gymnasium, där bl. a. den urbane Gustaf Rabe gaf honom »håg för Latiens språk och sång», 1860 blef han student, aflade 1862 kansliexamen, men fortsatte studierna och tog graden på en afhandling i ren ästetik. Han hade tillhört det yngsta släktledet af Boströms och Bernhard Elis Malmströms lärjungar. I N. S. intog han en mera tillbakadragen plats; själf har han yttrat, att hans poetiska alstring ännu »slumrade outvecklad under ifriga studier för graden, hvadan han vid sällskapets sammankomster genom öfversättningar från Propertius och andra romarskalder fick ersätta bristen på självständiga skaldestycken». Han tänkte först ägna sig åt tjänstemannabanan samt inskrefs i ecklesiastik- och utrikesdepartementen, vistades som attaché vid legationen i Paris, men dref där tillika vittra studier samt blef vid hemkomsten, efter utgifvande af en afhandling om Ronsardska skolans och den franska nyromantikens reformer, år 1868 docent i litteraturhistoria under Nyblom. År 1870 utnämndes han till lektor i svenska och latin vid Upsala högre elementarläroverk, medverkade som litteraturkritiker i Svensk Tidskrift, af hvilken han någon tid var medutgifvare och där han i en afhandling om Klas Livijn (1870) uttalade åsikter som i afseende å uppfattningen af den nyromantiska skolan väsentligen skilde sig från den af honom eljes högt beundrade Malmströms. Ett år (1871—72) tillbragte han i Italien; 1875 tog han på grund af vacklande hälsa afsked från lektoratet, tjänstgjorde från hösten 1876 några år som föreläsare i Göteborg samt tjänsteman vid Göteborgs musei

Digitized by Google

Efter träsnitt ur Ny Illustrerad Tidning.

Digitized by Google

Digitized by Google

konstafdelning och bibliotek och umgicks dessa år flitigt med Viktor Rydberg från hvilken sedan grundolikheter i åskådning samt djupgående personliga skismer skilde honom. År 1879 valdes Wirsén till ledamot af Svenska akademien på skaldernas stol — efter Böttiger — och flyttade kort därefter till hufvudstaden, där han från 1880 utöfvade en flitig verksamhet som litteraturkritiker i Post- och Inrikes Tidningar och från 1886 ett tjugutal år framåt äfven i Vårt Land; år 1883 blef han t. f. och 1884 ständig sekreterare i Svenska akademien, hvilken syssla han innehade till sitt frånfälle, som timade den 15 juni 1912.

Diktning.

Wirséns poetiska gåfva vann först allmännare uppmärksamhet vid 1870-talets midt. Han hade under flere år producerat utan att framträda för offentligheten, men då 1874 tidskriften »Nu» började sin verksamhet, inleddes dess poetiska afdelning med en dikt af Wirsén, och denne blef under de följande åren tidskriftens flitigaste medarbetare på versdiktens område.* År 1876 utgaf han första samlingen *Dikter,* hvilken fyra år senare följdes af *Nya dikter.* Med dessa båda samlingar fastslog Wirsén sin ställning såsom en själfull, formfulländad skald, företrädesvis af elegisk och idyllisk läggning. Wirsén hade ju tillhört »signaturernas» krets. Han var dock angelägen att betona att deras fordran på realism endast afsåg, att dikten för att vara sann skulle utgå från en verklig antingen yttre eller inre erfarenhet och ej »trampa gamla hjulspår eller sväfva i luften» (i minnesteckningen öfver Bäckström). Och då han 1879 tog inträde i Svenska akademien samtidigt med Nyblom och denne starkt betonade vikten af verklighetssträfvan och naturkärlek i dikten, så framhöll åter Wirsén »idealismen» såsom konstens lifsluft och beklagade, att man endast tycktes vilja erkänna yttre verklighet, samt häfdade vid sidan af det karaktäristiska det typiskas värde.

När Snoilsky, den unga tidens son, bragte drufvor och rosor och endast ville sjunga hvad han pröfvat med sina sinnen, de sunda fem, kunde man hos Wirsén, som f. ö. stod ovillig mot de nya tidsströmningarna redan på 1860-talet, läsa några ord om att »röda rosor har jag inga, men de hvita vill jag bringa, bundna i en vallmokrans».

Den Wirsénska diktningen skilde sig ock från grannarnes genom den afgjorda smak han visade för romantiska stämningar. När han skall tolka sina sympatier i dikt och konst — »Det bästa», finner han mycket skönt hos Homer och Goethe, hos Byron och

* 1875 skrifver han till Wilhelm Walldén: »Mina bidrag till Nu hafva nästan alla sedan flere år legat i min bordslåda bland en massa andra af samma slag, till dess jag nu — — — beslutat mig för deras offentliggörande.» Jmfr inledningsdikten till första diktsamlingen, »Islossning».

Digitized by Google

Shakspere, hos Guido Reni och Rafael, men mest har han dock älskat bland diktens fröjder att »ledsaga Dante på hans vandringståg» och mest af alla pänslar har Fiesoles fångat »Edens oskuldsfulla fägring»; och i »Domrémy»-dikten, som inspirerats af Jeanne d'Arc (»Hvarje hjärta har ett Domrémy»), prisar han ånyo Dante och Fiesole och bland Thules skalder Franzén, som »gick med Edens blåklintskrans kring pannan», och honom som »sjöng i oförgätna stunder om Fågel Blå och om Felicias lunder». Denna sympati särskildt för Atterbom är ett särtecken för Wirsén inom kamraternas krets. Men visserligen var han angelägen — ännu så sent som 1890 — att uttala, att dikten borde undvika »all nebulös romantik» och stå på verklighetens grund.

Det poetiskt-romantiska draget i Wirséns skaplynne framträdde exempelvis i dikter som *Herr Olof*, det skaldestycke, hvarmed han år 1874 ånyo framträdde på skaldebanan och där han i anslutning till en folkvisa besjunger den som en gång blifvit fångad af älfvostämningar och trådt dansen vid älfvalek; *Månestrålar*, ett själfullt poem om de dödes hälsningar, som från himlen silas ut i månens strålar, samt *Merlin*, dikten om den keltiske siaren, hvilken öfverlistats och förlorat sina trolldomsformler, hvarigenom naturen är vorden andelös och den ena af de portar, som leder till andarnes hem — Sagans — är stängd, medan den andra — Dödens — ännu alltjämt går upp vid klagande skrin.

Wirséns romantik försmår dock dunkel och oredigt känslosvall, han älskar den klara formen; hans poesi äger ock beröringspunkter med klassisk diktning allt från Goethe till våra yngre gustavianer. Det är snarare »förromantiken» hos en diktare som Franzén än den egentliga nyromantiken, som han fullföljer. Härmed står i samband den idylliska karaktären i hans diktning, som framträder i en rad stycken (»Motsats», »Böcker och kärlek», »Trastens visa», »Längtan till landet» och många flere). Till detta idylliska drag sällar sig det utpräglade religiösa element, som redan i de första diktsamlingarna gör sig gällande, ett starkare bekännande af barndomstron än sedan länge förekommit hos våra profana skalder, äfven af rent idealistisk läggning.

Så i dikter som »Den döda», »Den ångrande», »Pingst», »Den gamla dômen» med dess polemiska udd, »Modershopp», »Nepenthes», den sinnrika diktcykeln »På Capri» om Tiberius som »af kärlek» offrar älsklingsslafven åt den nya gudomen Mithras, under det samtidigt å korset Kristus offrar sig själf af kärlek till människan. Stundom tar den religiösa stämningen bibliskt historisk gestalt som i »Saul i Endor», »Nikodemus», »Emaus».

Den idealistiska åskådningen, odödlighetshoppet — en romantisk arfvedel —, förvissningen om återseende, människans samband med andevärlden varieras i olika dikter: »Idealism», »Columbus» (»Styra efter himlens stjärnor, tro på dem och finna land»), »Jordmasken» (ett skälmskt poem om Condillacs

Digitized by Google

lära), »Trädgårdsmuren», ett af de yppersta poemen i andra samlingen, en sällsynt vacker tolkning af den gamles hopp att få återse sin ungdomsbrud »bortom muren», »Vid tolfslaget», m. fl.

Det finnes bland dikterna äfven en och annan historisk bild såsom »Mormors älsklingsbok» — en älskvärd hyllning åt Creutz' Atis och Camilla — »Geijer vid pianot» och flere.

Wirsén kunde dock äfven i sin diktning anslå en gladare ton, och det ej blott inom det trängre ordenssällskap, i hvilket han af Snoilsky hälsades som älskad sångarfurste utan ock för en mera vidgad läsekrets. Stundom skedde det i skalkaktig, skälmskt naiv ton såsom i »Flickan och blommorna», »Ros och Rosenknopp», »Storken». Men någon enstaka gång blef skämtet mera ystert såsom i det sprittande poemet *Silléry,* en ypperlig dryckessång till champagnedrufvans, kung Henriks och fröken Gabrielles ära, hvars djärfva prisande af sinnesfröjderna och liffulla åskådlighet i utmålande af situationerna ge det en rangplats bland Wirséns dikter och yppa mindre allmänt kända egenskaper hos hans sångmö.*

Hufvuddraget, ej minst i andra samlingen, var dock öfvervägande vemodsfullt och som en röd tråd ringlade sig genom denna samling en världssmärta, en känsla af den tidens oro, som skalden skildrat i dessa rader:

»För hvarje känsel, skarp, som sångarns är,
Af åskor laddad käns vår atmosfer.
Ett fosforsken, Hugo, kring kölen stänker,
Där högt på mörknad våg ditt storskepp blänker,
Och Swinburne, Englands sjuka näktergal,
Har välljudstoner af oändligt kval,
Kring de koraller, som Turgenjew bryter,
Ett världshafs sorg i salta tårar flyter,
Och Heyses glatta, vågrätsjämna form,
Ibland en krusning har, som bådar storm,
Och Ibsen, han, som päjlat djupast ned —
Tror du, att pärlan, som han vann, är fred?
Hvart bröst tycks kvaldt, på frid och fröjd bedraget,
Och sången mist Franzénska oskuldsdraget.»

(Prologen för Skandinavisk-Etnografiska Samlingens föreställning 1879.)

Efter att Wirsén vid denna tid inträdt i akademien och 1880 börjat sin verksamhet som kritiker och publicist tog hans diktning en något annan karaktär än tidigare. Äfven förut var ju icke hans lyra synnerligen mångsträngad, men nu bundos flere strängar upp, endast ett par fingo ljuda.

* Det meddelades i samlingen af 1880, men redan 1883 undanbad sig Wirsén denna dikts intagande i den af mig redigerade antologien »Ur svenska sången» med orden att han »beklagade dess nedskrifvande». Senare torde han ha ändrat mening.

Digitized by Google

Hans diktning blef nu dels officiell — han var ju ett slags »poeta laureatus» som ej fick säga nej —, dels tendentiös och ej sällan polemisk.

Hvad festdikterna angår kunde han visserligen förklara, att han »med ensamheten hälst förtrogen» endast tveksamt ginge »till festen ur furuskogen», och någon gång förefalla också dessa officiella dikter med all teknisk skicklighet såsom påtvungna hans sångmö, men han kunde ock på detta område göra verkliga lyckokast såsom i den utmärkta sången vid akademiens hundraårsfest, där han hade fått sig pålagd bördan att följa Tegnér i spåren, i flere akademiska verstal o. a.

Många af hans tendensdikter från 80- och 90-talen äro intet annat än publicistiska inlägg på vers; hans ungdoms ästetiska teorier om »det skönas intresselöshet» hade fått maka åt sig och tyvärr äfven poesien!

De under 1880-talet och det tidigare 1890-talet utgifna samlingarna *Från Betlehem till Golgata* (1882), *Sånger och bilder* (1884), *I lifvets vår* (1888), *Vintergrönt* (1890), *Toner och sägner* (1893) innehålla vid sidan af mycken dödvikt dock äfven dikter som erinra om den tidigare Wirsén, företrädesvis då det gällde ämnen inom barnavärldens och det religiösa lifvets områden; man möter äfven några sinnrika, äktpoetiska stycken som »Lönnen», »Kyrkklockorna» o. fl.

En märklig dikt är cykeln »Sången om Eyvind», där Wirsén i fornnordisk omklädnad skildrar den andliga förödelsen hos en ursprungligen ädel man, hvilken öfverger sitt ungdomsideal, låter dess drömmar ramla, släpper tanken på ett högre Gimle och lyssnar till dvärgen Allvis' råd att endast tänka på sig själf. »Länge lefde han; kanske han lefver än.»

Under 1890-talets senare hälft tyckes en rikare ådra sprungit upp. Samlingen *Under furor och cypresser* (1896) innehöll några präktiga septemberdikter, med stämningar från hans älsklingsmånad, såsom »Septemberdag vid Bellmans byst»:

»Just september rätta ramen bringar
åt en dikt, som, när den blöder, skalkas:
än idyllen ler bland gröna snår,
men kring träden, ängarna och viken
sväfvar dock den skärande tragiken,
aftonringning genom alltet klingar,
höstförödelsen allt närmre nalkas,
'slipar svärdet' och 'på tröskeln står'.»

samt framför allt det djupsinniga poemet *Spinoza,* i hvilket skalden ställer emot hvarandra den religiöse panteistens fasta tro på en odödlighet i Gud, men utan bevarande af personlighetens individualitet, och hans värdinnas, den stackars mor Marias enkla tro att hon får återse sin aflidna dotter Mietje i en annan värld:

»Spinoza log i sömnen; för hans håg
stod Mietje fram, fast stoftet var begrafvet.
Hon tycktes honom lik en solglänst våg,
som sjönk i hafvets djup, men Gud var hafvet.

Digitized by Google

När slummern ändtligt slöt Marias syn,
mer ljuflig drömbild var åt henne sparad:
hon Mietje såg som ängel le ur skyn
men fullt personlig, endast mer förklarad.»

Äfven gladare stämningar anslås såsom i den lekfulla dikten *Rosenkarnaval*, som besjunger kung Nöjes fest, där Amors fana svärjes.

I den sista diktsamlingen *Visor, romanser och ballader* (1899)

Karl David af Wirsén på äldre dagar.
Efter fotografi.

biktar skalden sin glädje och öfverraskning öfver ungdomsdiktens uppståndelse i senhösten.

Något egendomlig förefaller »visans» fråga — i Frödings, Karlfeldts och andra visskalders decennium — om det är någon som minnes henne (»Den glömda»), liksom ock skaldens förklaring i »Gensträfvig» att han icke vill sjunga efter modet för

Digitized by Google

dagen utan går till torpet, där visan bor. Ty hans diktning från »furuskogen» har just icke detta landtliga, folkliga låt-kynne; är tvärtom mera »vald» i form och innehåll och ofta mera subjektiv än de folkliga visdiktarnes alstring. Det är »visa» i den mening som den tyska ästetiken afser med termen »das Lied». Den kärnlyrik här bjudes är af öfvervägande vemodsfull art och får gärna en tillsats af reflektion; så i »Som tillförne», där lifvets besvikelser besjungas (»Ljusa ögonblick, som farit, mörka moln, som stanna kvar»), den starkt personligt färgade »Oriflamme» om den fana han burit redan som yngling och vill lägga ned vid korsets fot, »Det tyngsta», »Rågadt mått», »Tro».

Märkligt nog lyckades Wirsén trots sin religiösa läggning och sin diktnings fromt idylliska ton knappast som psalmdiktare; möjligen därför att hans poesi till sin natur var mera reflekterad än omedelbar, väl ock emedan hans uttryckssätt icke ägde den folklighet psalmen kräfver.

Ty visserligen var Wirsén ingen vän af alltför långt drifven konstnärlig teknik; hans prisande af Bäckströms ciseleringskonst innebar i någon mån en kritik, och i dikten »Motsats» frånsäger han sin diktning all sydländsk prakt och påkallar nordiskt ängs- och skogskynne. Men faktiskt är denna rena, klara form dock för »kulturmättad» att kunna blifva folklig. I öfrigt är dräkten till dessa dikter med deras ofta romantiskt spiritualistiska innebörd skuren efter klassisk form, valgrann och ansad, så i rim — där han var välgörande sträng i fråga om verbalrimmens riktighet — som meter. Men någon nyskapare på det metriska området som Rydberg och Bäckström och senare än mera Fröding var han icke. I det hela var han knappast i sin diktning nydanare men icke heller enbart epigon. Han var i viss mån eklektiker i förhållande till den äldre svenska litteraturen, som han i så hög grad älskade, väl ock i förhållande till vissa utländska litteraturföreteelser (jag tänker här bl. a. på engelsk diktning som Tennysons, kanske äfven tysk och italiensk), men det vore orätt att förneka att inom sitt område han träffade sin egen äkta ton med klang af silfverklockor och med vemodsstämning från de månstrålar han besjungit.

* * *

Litteraturkritik.

Wirséns litteraturkritiska verksamhet ställde — allt som åren gingo — hans poetiska orättvist i skymundan. För mängden var han först och främst den konservative kritikern och »akademikern», — först i andra rummet skald.

Digitized by Google

Han ägde för visso viktiga förutsättningar för kritikerns kall i sin grundliga ästetiska, filosofiska och historiska bildning, sin mångsidiga vittra beläsenhet och äfven i poetisk uppfattning, när icke andra hänsyn trädde emellan. I sin tidigare kritiska verksamhet hyllade han gällande ästetiska systemläror och vissa uttalanden (som t. ex. det ofvan, sid. 293, citerade om »De ungas förbund») verka egendomligt begränsade. Men sedan blef han mindre ästetiskt än religiöst, filosofiskt och politiskt doktrinär. Han, som förut snarast ogillat tendensdikten, dömde nu nästan alltid poetiska verk ur tendensens synpunkt. Medan äfven lysande företräden föga vägde i vågskålen hos en kättersk författare, kunde åter ästetiska svagheter och trivialiteter glömmas, när de förekommo hos välsinnade som »Sigurd» eller Tammelin eller hos religiösa och konservativa poetissor.

Man behöfver ju icke hylla den Thorildska paradoxen om att allt göres för sina förtjänsters och intet för sina fels skull för att anse en viss smidighet i uppfattningen, en benägenhet att söka förstå äfven mindre sympatiska författare vara en nödvändig förutsättning för ett rättvist utöfvande af det litterära domarkallet, men Wirsén saknade all smidighet och gjorde sig en ära af att vara »oböjlig».

Han höll sträft fast vid de idéer, som han nu en gång omfattat i sin ungdom, »de växte», säger Heidenstam i sitt inträdestal, »samman med hela hans personlighet, och när de blefvo motsagda, kunde knappast någon förmå honom att lyssna». Han medgaf egentligen ett fritt tänkande endast ifall det ledde till ett idealistiskt facit. Så hette det i sången till Viktor Rydberg:

> »Den har rätt om allt att fråga,
> Som en tro i djupet har
> På det Godas himlasvar.»

Alltså endast den? Icke andra? Det är raka motsatsen till Höijers äkta fritänkartanke: »Bure det än till helvetets portar, så klappa på!»

Redan 1872 hade han, som ofvan omtalats, mött Brandes' Hovedströmninger med en persiflerande dikt som renderade honom en besk skrapa från Bergstedt.

När omkring 1880 en ny kraftig strömfåra leddes in i vår då stillnade och stelnade litteratur, ställde han sig — särskildt sedan den visat naturalistiska och radikala tendenser — ej blott afvisande utan rent oförstående, ofta okritiskt fördömande och det vare sig det gällde en polemisk sedeskildrare och dramatiker som Strindberg,

Digitized by Google

en mera fridsam starkrealist och social medkänsloskald som Bååth, kärfva skildrare af verkligheten som A. Ch. Leffler och Geijerstam eller en varmhjärtad, radikal känslotänkare och häfdare af personlighetens rätt som Ellen Key. Ett märkligt undantag bildar hans anmälan 1882 af det kort förut utgifna tidigare Mäster-Olofsdramat, hvilket han gaf ett ampelt erkännande med betonande af dess genialitet och »delvis höga värde»; fem år senare omtalar han det dock såsom »en visserligen talangfull, men all historisk sanning våldsamt förvrängande tendenspjes».

Sedan — framför allt efter Strindbergs artikel om realism i Ur Dagens Krönika 1882 — blef striden allt hetare å ömse sidor och gifvetvis bidrogo de personliga utfallen i »Det nya riket» och i »Dikter» till att göra Wirsén oförsonlig.* Hans mångårige vän alltifrån skolåren, Hans Hildebrand, har ock i sin minnesruna uttalat, att »själf färdig till hugg var han mycket ömtålig för mothugg, delvis därför att han räknade dem som riktade mot hans egen person». Han tillhörde i hög grad »genus irritabile vatum» — i det fallet lik sin motpol Strindberg.**

Naturligtvis hade han rätt i mycket, i fråga om hänsynslösheten i många angrepp, råheten i vissa uttryck, det tröttande, själlösa upprepandet af yttre företeelser, uppsökandet af fula, vidriga, oanständiga motiv. Men i senare afseendet gick han — såsom i en anmälan af Kiellands »Arbejdsfolk» — till den öfverdriften att vilja förneka skönlitteraturens rätt att upptaga vissa »ohyggliga», ömtåliga ämnen och sjukdomsföreteelser, glömsk af att detta dock varit sed alltifrån antiken till Shakspere och Goethe.

Samma synpunkter gjorde han gällande mot Ibsens »Gengangere» i uttryck som bl. a. framkallade Snoilskys harm. I det hela stod han mäkta ovillig mot hela Ibsens senare verksamhet, därvid han i hvarje fall sade åtskilliga uppriktiga sanningsord om det ofog som drefs af en del uttolkare med symbolismen i hans dramer.

Hvad åskådningen beträffar, beror det ju alltjämt på olika uppfattning, om man vill ge honom i större mån rätt eller orätt. Men ingen åskådning har rätt att för sig patentera heder och ära. Gudsidealet kan finnas äfven hos den »som ej hans tro anammar»,

* Särskildt träffade honom hårdt det hätska utfallet i »Olika vapen», hvilket dock framkallats af nagra ord i hans uppsats med anledning af Strindbergs ofvannämnda Dagens Krönika-artikel, att han ej korsade sin klinga med en dolk.

** Sin klagan öfver det hat han skördat och de kval han lidit har han utförligt tolkat i dikten »Ensamheten». Trösten har han hämtat i sin öfvertygelse, liksom väl hvarje annan kämpe, hvilken gifvit och mottagit hugg och fått både lida och tåla.

Digitized by Google

Herr Olof.

På ängen under det mörka fjället,
Der är det ställe, der leken går
Från solnedgången till hanegället
Och helst när månen på fästet står;
De ljusa lindar
Der hålla vakt,
Ej störs af vindar
Den tysta trakt,
Men strålar darra på hvarje blad
Och gräset glittrar i daggens bad.
Kommen I ej?
Kommen I ej, Herr Olof?

Jag trår igen till de yra ringar.
Jag var dernere igår och såg
Den nejd, der elfvornas drottning svingar.
Ett flor af silfver på marken låg;
Så mjuk var dimman
I enslig dal,
Och sen var timman
Och rymden sval;
I aftonluften jag hörde då

Autograf af Carl David af Wirsén. I förlagets ägo.

Digitized by Google

Digitized by Google

för att begagna Rydbergs ord. Wirsén hade svårt att tillerkänna sina motståndare moralisk jämbördighet, han betraktade dem föraktfullt som ett slags »parias», såsom personligt mindervärdiga individer och sig själf som martyr.

Egendomligast var att, när mot 1890-talets inbrott en i ästetiskt afseende »nyidealistisk», fantasirik, i viss mån romantisk riktning trängde sig fram, han ställde sig så oförstående till dess betydande representanter, med två undantag. Han »förkastade de flesta nyare verk, hos hvilka vi andra drucko glädje och föryngring», yttrar hans efterträdare i akademien. Den som skrifver dessa rader har ingen rätt att klandra honom för att han lät stilförkonstlingen och andra svagheter bortskymma de geniala egenskaperna hos författarinnan af »Gösta Berlings saga», men väl må man äga rätt att undra öfver, att Wirsén, när dessa egenskaper konstaterades i nya verk af samma mästarinna, envisades att ej vilja erkänna dem och nästan betraktade det som ett halft förräderi eller i hvarje fall utslag af undfallenhet mot opinionen, när en annan lärde sig inse de omisskänneliga förtjänsterna.

Väl erkände han det pittoreska och färgrika i Heidenstams dikter och berättelser, men saknade öga för andra betydande egenskaper, framför allt för den svenska renässansen hos Karolinernas författare, som för honom i främsta rummet var »kostymsömmare». Och väl fägnades han åt utfallet mot naturalismen i »Pepitas bröllop» men menade dock att författarne voro »lefnadsglada gnagare» som öfvergåfvo ett sjunkande skepp. Han stod ock märkligt oförstående till Levertins genomkultiveradt djupsinniga, glödande, om ock stundom öfverhettade lyrik och visade honom den missaktningen att anmäla hans första diktsamling tillsammans med några efterklangsrimmerier af en dilettantisk sjuttioårig revisor, ägnande hvarannan punkt åt »herr Levertin», hvarannan åt »herr Blachet». Wirsén behöfde eljes icke anlita dylika grepp för att vara kvick. Tvärtom har jag — i motsats till Heidenstam — i hans kritiker funnit talrika »stänkskott af infall» och »skarpsinnigt uttänkta kvickheter», som kunde snärta och svida.*

Wirsén har både på vers och prosa häfdat sin karaktärsfasthet och sitt mod, och dessa egenskaper hafva ock af senare bedömare lofordats. Ingen skall neka att han hade »le courage de son opinion», men glömmas må icke heller att han länge hade en gentemot motståndarne fördelaktig maktställning, som han förstod

* Jag erinrar mig ett elakt uttryck om en manlig kritiker, som Wirsén ansåg för mjäkig: »Det äldre fruntimmer som skrifver under signaturen . . .»

Digitized by Google

utnyttja. Hans öfvertygelsefasthet utvecklades f. ö. icke sällan till rätthafveri.

Wirsén var alltså såsom kritiker obestridligen ensidig partiman och detta minst i lika hög grad som motståndarne. De finnas, som anse detta nödvändigt för en ledande kritiker, lika väl som för politikern. Den åter, som håller före att det är den litteräre granskarens uppgift att utan ästeticismens likgiltighet för en dikts innebörd, utan undertryckande af sina egna sympatier, utan förnekande af sin åsikt, likväl söka förstå de olika litterära företeelserna och efter bästa förmåga göra rätt åt skilda håll, måste anse ett öfverförande af den politiska partiskärpningen på skönlitteraturens område ödesdigert för dennas sunda utveckling. Denna min åsikt är icke från i går. Jag har häfdat den offentligt och i brefväxling gentemot både Wirsén och hans motståndare alltifrån 1880-talet.

Akademisekreteraren.

Härtill kom att, genom Wirséns ställning såsom Svenska akademiens sekreterare och ledande man, det »uppstod ett krigstillstånd mellan Svenska akademien och litteraturen» (Heidenstam). Den koncilianta, mäklande hållning, som utmärkt föregångare som Rosenstein och Beskow, var minst af allt Wirséns.

Såsom akademiens sekreterare nedlade Wirsén ett mångsidigt, insiktsfullt och utomordentligt nitiskt arbete på ärendenas förberedande. Han ansåg nog som det ofta sades att »l'académie c'est moi». När han någon gång led nederlag, såsom skedde vid beslutet om anläggande af »mätstocksprocessen» mot Posttidningens utgifvare 1895, och senare i rättstafningsfrågan och vid Nobelprisutdelningarna åren 1908 och 1909, lät han sitt misshag öppet och rätt indisciplinärt komma till uttryck, och uppträdde rent af en smula som frondör.

I akademiens handlingar har han offentliggjort lefnadsteckningar öfver Böttiger, J. G. Oxenstierna, Nicander, Franzén och Beskow, smakfullt och pietetsfullt formade, men knappast byggda på mera ingående litteraturhistorisk bearbetning af materialet.

En väsentlig del af arbetet för utdelningen af de litterära Nobelprisen tyngde för öfrigt hans bärkraftiga skuldror, och det allvar, hvarmed han tog denna uppgift, måste bjuda aktning. »Jag är, fast ej till växt, till mödan dock atlet», har han en gång sjungit. Han ådagalade här, som ofta då det gällde utländska litteraturföreteelser, en afgjordt större vidsynthet och fördomsfrihet än i fråga om nordiska.

Såsom en stridsman under den »Oriflamme» han hyllat sedan ungdomsåren stod han intill det sista, äfven sedan årens börda och sjukdom förlamat de till det yttersta ansträngda krafterna.

* * *

Digitized by Google

En skald, som framträdde ungefär samtidigt med Upsalasignaturerna och hvars alstring äger beröringspunkter med deras, var den noble naturlyrikern **Albert Teodor Gellerstedt.**

Han var född 1836, studerade arkitektur vid konstakademien, bereste 1862—64 utlandet, bl. a. Italien, blef 1877 professor i arkitektur vid tekniska högskolan, senare intendent och 1897 öfverintendent i öfverintendentsämbetet, var 1881—1891 konstakademiens sekreterare, blef år 1901 ledamot af Svenska akademien. Han afled 1914.

Han utgaf år 1871 *Dikter*, 1881 *Dikter, ny samling*, 1891 *Eftersommar*, 1900 *Gamla visor*, 1906 *Från hult och täppor* och 1909 *Ur gläntor och snår;* därjämte har han för enskild utdelning utgifvit tolkningar efter Goethe och Béranger. Hans »Samlade dikter» utgåfvos af Fr. Vetterlund 1914.

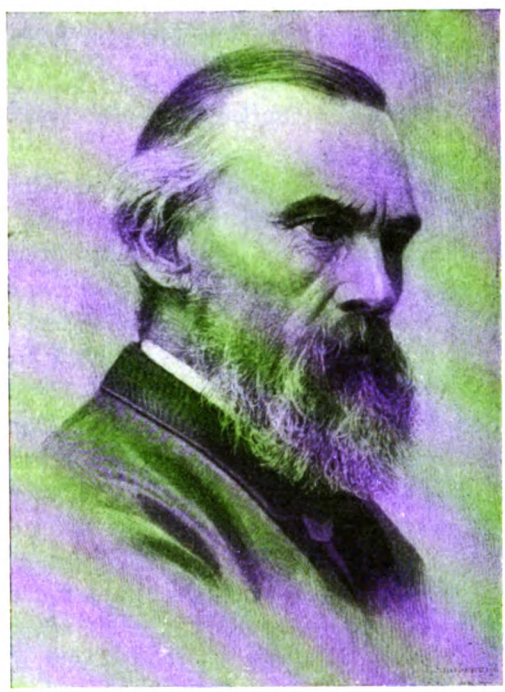

A. T. Gellerstedt.
Träsnitt af Justus Peterson efter fotografi omkr. 1888.

Hans diktning är i öfvervägande grad kärnlyrisk. Han förfogar väl icke öfver något stort register, men hans sång är äkta. Främst fängslas han af naturen och han är ända in i de innersta skrymslen förtrogen med dess hemligheter; han är »blommornas och fåglarnes skald», som följer dem i deras lif och med utomordentlig saklighet återger deras egendomligheter. Men i naturen vet han ock att finna mänskolifvets företeelser återspeglade.

I näckrosens förhållande till böljan och solen ser han en ung kvinnas otacksamhet mot den som burit henne på händerna, i droppen, som kastas vid stormens gny och brak, ser han människans öde i lifvets växlingar, i dammen och bäcken ser han målsmän för olika lynnen; tusenskönan, som han upphört odla men som ej förgätit att han en gång hyllat den och som hvarje vår kommer åter, är honom symbolen på tacksamhet; eken är för honom sinnebilden af en gammal tvärvigg, som förargas öfver att våren gör sig söt, men som likväl, när han får höra fink och trast, tar blomman i sitt slitna knapphål.

Stundom anslår han i sitt umgänge med djurvärlden en barnsligt naiv ton, som erinrar om dansken H. V. Kaalund, t. ex. i »Frågvis» (»Hvad kostar,

Digitized by Google

domherrfarbror, din långa, röda väst?»). Bland alla iakttagelser af jordisk skönhet och egenart märker man dock sinne för hvad ofvanefter är:

»I förgrunden bråte af alla slag —
Det skrämmer ej mig, det ej ratar jag;
Men borterst i taflan skall skymta fram
Af okända höjder en ljusblå kam.

Och genom allt sorlet om ditt och datt
Och mellan det växlande kif och skratt
Jag vill det skall klinga en gång ibland
En klockton om ro i ett bättre land.»

Icke minst lycklig är Gellerstedts lyrik i vissa smärre dikter, hvilka förena epigrammets fyndighet med det tolkande af lyrisk naturstämning, som utgör hans styrka, gärna med en tillsats af humor. Dylika småstycken erinra om de akvareller, i hvilka han samtidigt lät sin pänsel skizzera något hörn af naturen, som fångat hans skarpa öga. Ty blick för yttre företeelser ägde han i hög grad — »jag tackar Gud för gåfvan att se mer än andra, det är min stora glädje i lifvet». Denna skarpblick för naturföreteelserna gör honom ock till starkare realist än signaturlyrikens män. Ty han har sinne för egenarten hos djuret eller växten; det är samma förhållande med hans diktning som med hans målning, äfven den minsta skizz lämnar icke läsaren eller åskådaren i tvifvelsmål om trädets eller blommans art.

Af säreget känslig natur är sångcykeln *Stens visor*, skildrande en liten pilts lif från den dag det gafs honom namn och till dess han kyssts af döden (»Tystnen visor, Sten har somnat»).

Såsom Vetterlund betonat är Gellerstedts diktning helt född ur samlifvet med naturen och föga litterär. Häraf visserligen en frihet från bokdamm, som är välgörande, men ock omisskänneliga formella brister; i diktkonstens teknik var han dilettant. Han begagnar mest en lätthandterlig trefotajamb med hvarannan rad rimmad; då han stundom har svårt att framför substantiven få ett adjektiv, som kan tjäna som troké, kastar han om ordföljden (»stor en nöd», »skön en dröm», »ny en lefnad»). Svagast är han i den orimmade versen (t. ex. »I S:t Karins ruin i Visby» eller i vissa hexametriska försök).

Bland Gellerstedts bästa alster äro några i samlingarna »Från hult och täppor» och »Ur gläntor och snår» meddelade prosastycken, där han nedlagt några af sina yppersta och finaste naturiakttagelser. Till yrket arkitekt men såsom sådan mest lärare och ämbetsman, utöfvade han af kärlek akvarellistens, etsarens,

Digitized by Google

skaldens konst. »Han var» — som Selma Lagerlöf i sitt inträdestal yttrat — »pilträdet med de många stammarna.» »Grubblade han inte öfver hur det kunde ha varit att med samlad kraft ha skjutit från en enda stam?»

Scholander.

Den frågan kunde med än större skäl ställas om en mäktigare begåfning, en af de mest geniala personligheterna i svensk odling under Karl XV:s tid och det följande decenniet, Gellerstedts lärare och föregångare som konstakademiens sekreterare **Fredrik Vilhelm Scholander** (f. 1816, professor i byggnadskonst vid fria konsternas akademi 1848, † 1881), en af de ledande männen i vår konstvärld, utöfvande arkitekt, akvarellist, tecknare, tonsättare och diktare.

Fredrik Vilhelm Scholander.
Efter fotografi.

Hans poetiska skapelser tillkommo mest som förströelser på lediga stunder. Han utgaf i början af 1860-talet under signaturen Acharius först versifierade texter till af honom utförda pennritningar såsom »Sagan om trähästen» och »Fjolners saga». Den mest omfattande af hans berättande dikter är den på ottave rime författade *Luisella, en qvinnomodells öden* (1867). Det är en dikt i nio sånger på ej mindre än 500 strofer.

Den handlar om en ung, i ett röfvarband uppfostrad italiensk modell, hennes öden i hemlandet bland artister af olika nationalitet — liffulla bilder lämnas särskildt af Rom under påfvetiden — och senare hennes uppträdande i Paris, där en ung konstnär Jean (bakom hvilken man anar Höckert, som målat »Luisellas död» och åt hvars skugga Scholander tillägnat boken) blef hennes trogne riddare. Dikten är full af lifligt berättade måleriska situationer och händelser sammanbundna utan strängare komposition. Stilen är den lekfulla romantiska renässansens hos Ariosto och andra, hvilka Scholander flitigt studerat. Det hela är ett poetiskt kåseri i lättflytande strofer som röja stor rimfyndighet.

Scholander skref äfven andra noveller i bunden form såsom *Ateliern* (1868), som likaledes på ottave rime ger en kärlekshistoria från Rom under Thorvaldsens och Cornelius' dagar, *Rosina* (1868), *Vapensmeden*, *Klostret* samt *Ballader*, bland hvilka särskildt märkas »Stamfrun», ett muntert målarskämt och »Mäster Gierlac» om fullbordaren af Linköpings domkyrka.

Digitized by Google

Scholander är som poet framför allt berättare och målare, hans dikter äro mera alster af fantasi och skildringskonst än af känsla, han berättar omedelbart, naturligt, utan spår af förkonstling, men icke utan en vårdslöshet, som föga bekymrar sig om tekniken. Han betonar också själf att »han aldrig lärt att sjunga, handterar lyran som autodidakt». Han var ock novellist (bl. a. i E. T. A. Hoffmanns stil) och en förträfflig brefskrifvare. Hans »Skrifter» utgåfvos 1881—82 af John Böttiger i tre band.

Fr. Holmgren, Modin, Hultin, m. fl.

Bland andra litteraturens frivillige är att nämna den såsom fysiolog bekante professor **Frithiof Holmgren** (f. 1831, † 1897), hvilken, efter att ha diktat studentpoesi på 1850-talet, från slutet af 1870-talet bjöd på »Colchicum autumnale», en höstpoesi, företrädesvis en allvarlig, mognad mans visdomsord satta på vers, en öfvervägande retorisk, reflekterande diktning besläktad med den vältalighet på prosa, för hvilken han — Israel Hwassers lärjunge — var känd. Holmgren tar i flere dikter varmt till orda för försvarets sak, liksom äfven för idrotten, i andra ger han uttryck för sin fria tanke, sin fördomsfrihet — ett vackert frihetspoem är »Bränn Garibaldi». Hans dikter, jämte en del af hans tal, utkommo i två samlingar 1882 och 1897.

Viktor Modin (kyrkoherde i Lindesberg, född 1843, † 1911) författade under sin studenttid och senare en rad lyriska dikter bland hvilka »Dödsdansen» ger en märklig behandling af ett gammalt motiv och kännetecknas af makaber humor och en liflig, rimrik vers.

En Upsalapoet, företrädesvis af humoristiskt skaplynne, som f. ö. äfven odlade den humoristiska prosan, var **Måns Hultin**, signaturen **Måns Månsson** (f. 1830, student i Upsala 1851, medicine kandidat, död genom drunkningsolycka å Mälaren 1869). Hultin var på sin tid högt skattad som det glada Upsalas sångare, särskildt inom samfundet S. H. T., där han vid sidan af Nyblom, Wirsén, Ödman o. a. gjorde sig gällande, och en del af hans dikter som »Vals» (»Damerna äro tyranner»), »Beväringsvisa», »Klockan är elfva slagen» voro på hvar students läppar. Emellertid öfverskattade kamratkretsen hans vittra betydelse och någon mera framträdande målsman för humorn, t. o. m. för »den brutna humorn», hvartill man efter hans olyckliga död velat göra honom, var han icke. Ett urval af hans dikter och prosastycken utgafs af Flodman 1875.

Måns Hultins nära vän och lefnadstecknare **Anders Flodman** (f. 1835, publicist, † 1884 som medarbetare i Aftonbladet) tillhörde N. S.-kretsen, men deltog ej i dess publikationer. Han hade emellertid redan 1860 utgifvit en följd berättelser *Blad ur min praktik* af Anders R—n, som vann uppmärksamhet och erkännande för en trygg iakttagelse, och som öfversatts till främmande språk. Flodmans hufvudsakliga verksamhet föll dock inom kritikens område, han var härvid en doktrinär anhängare af den akademiska, tyska ästetiken; han skref en del *Kritiska studier* (1872) om Fredrika Bremer, Onkel Adam, August Blanche, Dickens m. fl. och uppträdde bl. a. emot tendensen i romanlitteraturen (särskildt mot Onkel Adam). Gentemot de vid 1870-talets slut och senare framträdande nyheterna stod han afvisande och oförstående.

Rosaura Carlén m. fl.

Bland de många kvinnliga författare som framträdde vid sidan af Emilie Carlén, »Lea» och Marie Sophie Schwartz är att nämna den anonyma författarinnan till Agnes Tell, Emilie Carléns dotter med J. R. Dalin, **Rosaura Carlén**.

Digitized by Google

Hon var född 1836 å Dal, kom vid ett års ålder som fosterbarn till några fränder och blef vid tjugu års ålder gift med sin mors svåger, den framstående juristen och politikern häradshöfding Richard Carlén. Hon hyste ursprungligen en viss motvilja för romandiktning och var särskildt föga tilltalad af moderns arbeten, liksom på det hela taget det lär rådt ett visst motsatsförhållande mellan de båda svägerskorna, mor och dotter. Men genom bekantskapen med nyare engelsk romanlitteratur, först miss Kavanagh, senare Dickens och Thackeray, fick hon lust att själf pröfva sina krafter. Så utkom 1861 anonymt romanen *Agnes Tell*, en äktenskapshistoria, berättad i enkel, naturlig stil, hvilken vann mycket bifall. Det är en jagroman, hvari dock den fingerade författarinnan för att få in äfven hvad andra sagt om henne nödgas något otympligt ett par gånger taga sin tillflykt till ofrivilliga lyssnanden. Den följdes senare af *Tuva* (1862), *Bröllopet i Bränna* (1863), *Helène* (1863), *Tre år och tre dagar* (1864), *Tatarnes son* (1866), novellerna *Lifvet på landsbygden* (1866) samt *Cornelius, hans fränder och vänner* af T. S. (1872). Af dessa är särskildt »Tatarnes son» anmärkningsvärd; den behandlar en kriminalhistoria om en brottslings omvändelse.

En på sin tid mycket läst, numera alldeles bortglömd författarinna var pseudonymen Claude Gerard (lånad från en figur i Sues roman »Martin eller Hittebarnet»). Bakom denna dolde sig fru **Aurore Ljungstedt**, född Hjort (f. 1821, † 1908), som länge lyckades bevara sin anonymitet. Redan 1857 utgaf hon »Dagdrifverier och drömmerier». Sedan följde »En jägares historier» (1861), »Skymningsprat» (1864), »Psykologiska gåtor» (1869) o. fl., och åren 1872—82 utkommo hennes samlade berättelser i nio band. Hennes romandikt är ren sensationsromantik, full af hemlighetsfulla händelser, med en mängd fantastiska och öfvernaturliga element, och den utgör härutinnan en fortsättning af 1830—40-talens spännande följetongsdiktning. Hon bildar den afgjordaste motsats till den gryende realismen.

Bland öfriga författarinnor af förströelselektyr märkas **Mathilda Lundström**, född Tengbom (f. 1846, † 1908), signaturen Mattis, hvilken utgifvit en lång rad noveller och romaner, »Skal och kärna» (1868), »Baronerna Delvi» (1869) m. fl. liksom äfven dramer, samt **Sara Pfeiffer**, född Schönbeck (f. 1829, † 1913), signaturen Sylvia, som bl. a. utgifvit »Taflor ur Göteborgslifvet» (1867) samt några historiska romaner.

Mycken popularitet vann såsom historisk romanförfattare **Karl Georg Starbäck** (född 1828, lektor i Norrköping, † 1885.) Starbäck m. fl.

Starbäck utgaf *Berättelser ur svenska historien*, hvilka förts fram till Kristinas tid, då 1872 en svår sjukdom tvang honom att nedlägga pennan; arbetet, ett motstycke till Fryxells äldre »Berättelser», fortsattes af P. O. Bäckström och upptager fullbordadt 23 delar.

Men därjämte använde han sina historiska kunskaper för skönlitterära arbeten. Framför allt vann han framgång med den cykel af romaner, som skildrar Sveriges öden allt ifrån Jösse Erikssons bedrifter i Dalarna till Sten Stures riksföreståndarskap, *Engelbrekt Engelbrektsson* (ursprungligen tryckt i Dagens Nyheter 1867) och den af tre romaner, »Guldhalsbandet», »Konungakronan» och »Testamentet», bildade fortsättningen *Nils Bosson Sture* (i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1870—71), hvilka sedan utkommit i flerfaldiga, mycket spridda upplagor och äfven — ett vackert bevis på opartiskheten i Starbäcks skildringar af unionstidens gestalter — kunnat öfversättas till danskan. Dessa

Digitized by Google

romaner hafva visserligen icke stått profvet inför den strängare ästetiska granskningen. De uppbäras icke heller af någon rikare fantasi. Men i Walter Scotts och Ingemanns fotspår utvecklade Starbäck en berättarförmåga, som lyckats vinna intresse för de bilder ur vår historia dem han med tidstrohet och fosterländsk känsla upprullade och de hafva utgjort en kär läsning för flere släktled af uppväxande ungdom.

En annan rätt populär historisk romanförfattare var **Henrik af Trolle** (f. 1829, löjtnant i flottan, † 1886), som författade en rad historiska romaner, gärna med motiv från sjön, »Skeppet Ölands flagga» (1860), »Sjöofficeren» (1870), »Gustaf III:s testamente» (1874), »Jakob Duwall» (1875) o. fl.

I N. S. invaldes i samfundets elfte timma en ung vitterlekare, som knappt där fick tillfälle att taga inträde. Det var den senare som riksdagsman och hög ämbetsman bekante **Sigfrid Wieselgren** (f. 1843, † 1910).

Redan 1865 utgaf han en samling berättelser och reseskizzer, men hans skönlitterära författarverksamhet faller egentligen under hans senare tid. År 1882 utgaf han under signaturen Horatio romanen *En man öfver bord*, där han skildrade en händelse från sin egen studenttid, en ädel, begåfvad ung man, som gripits af världsleda och pessimism och till sist begår självmord. Boken som framställer representanter för olika världsåskådningar, var icke utan beröring med Wikners dialoger i »Naturens förbannelse». Senare utgaf han tvåbandsromanen *Genom hvirflarne* (1891), tillkommen, liksom den förra, mera af etiskt-religiöst än ästetiskt intresse, innehållande icke få intressanta tidsskildringar bl. a. från den nykterhetsrörelse, i hvilken författarens fader tog del, samt *Under svärdet, ur själfvets krönika* (1897), en religiös väckelsebok i romanens form om en deklasserad man, som genom inre luttring räddas.

Af en viss egenartad betydelse var den författarinna, som skref under signaturen Ave, fru **Eva Wigström** (f. 1832, † 1901) och som utgifvit »För fyrtio år sedan, taflor ur skånska folklifvet» (1870), »Brott och straff» (1872) o. fl., men hvars främsta insats utgöres af de folkloristiska samlingar af *Skånska visor, sagor och sägner* (1880) o. a. likartade arbeten, där hon bärgat många allmogetraditioner och gifvit en värdefull insats i vår kunskap om skånska seder, minnen, skrock.

Under 1870-talet framträdde i Ny Illustrerad Tidning signaturen H. med en rad finkänsliga berättelser, som senare samlades i bokform: *Noveller af H.* (1875—1884). Det var den danskfödda fru **Helene Nyblom**, född Roed, Karl Rupert Nybloms maka (f. 1843)*. Hon har senare fortsatt sitt novell- och romanförfattarskap, men framför allt lyckats vinna en vidsträckt läsekrets med sina älskvärda, fantasirika sagosamlingar »Det var en gång», »En sagokrans», »Sagor» liksom de på hennes modersmål utgifna samlingar *Digte* (1881, 1886, 1894, 1910) blifvit högt uppskattade.

Såsom sagoberättare har ock utmärkt sig **Richard Gustafsson** (f. 1840, redaktör af tidningen Kasper), som utgifvit en rad *Sagor* (1874, 1875, 1877) närmast i Andersens stil.

* Om ännu lefvande författare kommer detta arbete icke att innehålla annat än sådana meddelanden, som afse att antyda deras plats i utvecklingen.

Digitized by Google

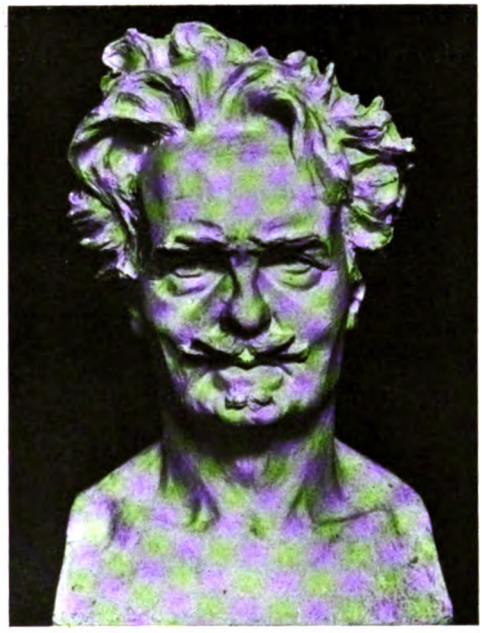

August Strindberg.
Byst af Carl Eldh. Nationalmuseum.

August Strindberg.

Till 1890-talets början.

Hösten 1867, kort efter att Namnlösa Sällskapets medlemmar skingrats, kom en ung Stockholmsstudent till Upsala, vistades där endast en termin men återvände vid det nya årtiondets ingång till universitetsstaden i afsikt att »taga graden». Efter några terminers därvaro afbröt han dock de akademiska studierna för att pröfva sina krafter å skilda banor. Men åt huru många håll han än vände sig, förblef han dock främst författare, gaf under fyra årtionden i sitt skriftställeri uttryck åt sitt skiftesrika, oroliga, uppslitande lif och detta säkerligen intensivare än någon svensk diktare före eller efter honom.

Digitized by Google

Ja, det kan sägas, att hans lefnad med dess många olikartade drag på godt och ondt utgör en enda stor självförbränningsprocess, ur hvilken den svenska litteraturen hämtade många af sina starkaste och i hvarje fall intressantaste skapelser från seklets sista årtionden: lågor, bränder, gnistor — men äfven slagg och halfförkolnad bråte. Det var den geniale, tidtals själssjuke himlastormaren och »gudasmädaren», mannen af till synes oförenliga motsatser, de skiftande ståndpunkternas alltid lika ifrige förkunnare, djupsinnig och ytlig, stämningsfin och cynisk, vidskeplig och hädisk, pietist och teistisk fritänkare, ateist och mystiker, trotsare och botgörare, kvinnodyrkare och kvinnohatare, demokratisk plebej och intelligensaristokrat, heurekaropare och felfinnare, öm och grym, språkkonstnär och konstföraktare, den europeiskt ryktbare **August Strindberg.**

»Jag har inte det skarpaste hufvudet men elden, min eld är den största i Sverige», skref han en gång i sina ungdomsdagar. Det erinrar om några ord af Nietzsche — i åtskilligt hans frände:

»Ja! Ich weiss, woher ich stamme!
Ungesättigt gleich der Flamme
Glühe und verzehr' ich mich.
Licht wird Alles, was ich fasse,
Kohle Alles, was ich lasse:
Flamme bin ich sicherlich!»

Själf har Strindberg med en Rousseaus oförbehållsamhet afslöjat sitt lif i dess olika skeden, om man också vid läsningen af hans självbiografiska berättelser alltid måste erinra sig att de gifva författarens förtid ur en senare tids synvinkel och med starkt subjektiva, ej alltid tillförlitliga drag, oftast med tillsats af den sjukliga misstro mot snart sagdt alla och en hvar, hvilken utgjorde ett så framträdande drag i hans kynne och innebar en olycka för honom själf och dem, som med honom kommo i beröring, värst för dem som stått honom allra närmast.

Barndom.

Johan August Strindberg föddes den 22 januari 1849 i ett borgarhem i Stockholm. Släkten var af ångermanländskt ursprung, härstammande från en bonde i Strinne by. Namnet togs vid 1700-talets midt af komminister Henrik Strindberg. Farfadern Zacharias Strindberg var kryddkrämare i Stockholm, där han intog en ansedd ställning som en af borgerskapets pampar, stadsmajor i dess infanteri, hög ordensbroder, dessutom känd som vitter dilettant, sällskapsaktör och författare till några dramatiska arbeten, ursprungligen afsedda för ordenssällskap som »Par Bricole», »Nytta och Nöje» samt »Auroraorden», »hvars prydnad och lif han var». De bebåda just icke sonsonens dramatiska snille. Hans son, Karl Oskar Strindberg, blef likaledes köpman och var en allmänt känd ångbåtskommissionär; det gick upp och ned med hans

Digitized by Google

affärer och vid Augusts födelse voro de mindre goda. Hans hustru, en skräddardotter, hade varit tjänstflicka och uppasserska å värdshus och blef mannens hustru först efter att hon födt honom tre barn; det fjärde — August — föddes i början af äktenskapet. Förbindelsen hade icke setts med blida ögon af släkten, men hustrun vann så småningom aktning och när hon afled — det skedde i Augusts uppväxttid — begrofs hon i själfve den stolte svågerns familjegraf. Det var, skref sonen, en upprättelse efter döden åt en god och plikttrogen kvinna, som varit ringaktad därför att hon blef mor innan hon fick heta fru. Efter någon tid ingick fadern nytt äktenskap med en yngre kvinna, sin husmamsell.

Strindberg har skildrat — säkerligen med alltför mörka färger, såsom ofta hans sed var — sin barndomstid såsom ytterst trist och beklämd. Alla småförargelser, sådana litet hvar upplefvat dem, har han samvetsgrannt bevarat i minnet. »Han var rädd för brödernas näfvar, pigornas luggar, mormors snubbor, mors ris och fars rotting.» Senare synes han ha råkat i ett spändt förhållande till styfmodern, med hvilken han likväl under någon tid delade sympatier för läseriet; han omfattade nämligen pietismen något år under gymnasietiden, innan han blef »fritänkare». Hans oroliga och känsliga lynne hade svårt att foga sig i hemmets tryck och han hyste en viss upprorskänsla mot fadern, till hvars »isländarnatur» det f. ö. hörde att icke kunna yttra ömmare känslor. »Min far förnam jag alltid som en fiendtlig makt och han tålde mig icke heller», skrifver Strindberg 1909.

Sin skolgång hade han först i den finare Klaraskolan, sedan i den fattigare Jakobs skola; därefter sattes han i Bohmans Stockholms Lyceum, detsamma som Snoilsky genomgått, hvars humana och friare anda han uppskattade.

Studentåren 1867—72.

År 1867 kom han, som nämndt, första gången till Upsala; utan understöd från hemmet, blott med en ringa handkassa af knappt ett hundratal riksdaler. Men behofven voro små. Han skulle läsa på graden, men stannade till en början endast en termin i Upsala, den termin som den tiden alltid gick åt att »orientera sig». Därefter verkade han som folkskollärare i hufvudstaden, blef informator hos den mångsidigt intresserade d:r Axel Lamm och förberedde sig på hans råd så smått till att själf blifva läkare, men bröt af och beslöt sig i stället för att försöka sin lycka som skådespelare. Under någon tid år 1869 gick den blifvande mästaren inom den svenska dramatiken såsom statist vid kungliga teatern och »spelade folk», fick säga en replik som »en adelsman» i Björnsons Maria Stuart och spela bonde i Wilhelm Tell, allt under det han beredde sig att debutera i Härved Bosons roll i »Bröllopet på Ulfåsa». Han kom dock aldrig så långt utan lämnade elevskolan, där Frans Hedberg varit honom en välvillig lärare.

En ny bana hade likväl hägrat för honom, till hvars beträdande han uppmuntrats just af Hedberg, den bana, som slutgiltigt skulle bli hans: författarens, närmast den dramatiske författarens.

Vid läsning i »Fältskärns berättelser» hade en historia om en styfmors och en styfsons försoning äggat honom att författa ett drama, i hvilket han skulle »skrifva ur sig sina familjesorger». Han tänkte låta en styfmoder försona far och son, som voro osams. På fyra dagar skref han en tvåaktskomedi, som han lämnade in anonymt till teatern. Det var hans förstlingsverk, som — enligt hans uppgift till Schering — hette »En namnsdagsgåfva»; stycket blef icke antaget och synes hafva förkommit.

Digitized by Google

Under tiden hade hans produktion fortgått med febril hastighet, bl. a. hade han 1869 författat ett treaktsskådespel på prosa, *Fritänkaren*, och en tragedi på vers, *Hermione*.

»Fritänkaren».

Fritänkaren — treaktsskådespelet — som genom en väns bemedling året efter (1870) utgafs från trycket, under pseudonymen Härved Ulf (anspelar på hans tilltänkta debutroll), är ett mäkta omoget »dramatiskt utkast», hvars långa monologer och förkunnelser erinra om den unge Strindbergs favoritdrama, Schillers »Die Räuber». Den alltför tunga och odramatiska dialogen uppbäres dock af ett personligt patos, en subjektiv värme, som icke heller är utan frändskap med Karl Moors berömda frihetstrångtan. Styckets hjälte, hvilken också heter Karl, representerar Strindbergs dåtida åskådning, är en »fritänkare» af unitarisk tro, som betviflar läran om Kristi gudom och andra dogmer, hyllar Parker som sin lärofader och med ifver bekämpar å ena sidan ateistiskt och irreligiöst lättsinne, å andra sidan den ortodoxa fanatismen, representerad af hans tilltänkte svåger, en ofördragsam präst. Själf är han besjälad af upplysningens och toleransens idéer. Med Tegnérs »Fridsröster» förmenar han att »namnet gör ju ingenting till saken», människan må kalla sin Gud Jehovah, den store anden, ödet eller försynen. — Genom sin fasthet i öfvertygelse går Karl förlustig brud, rikedom, tjänst och beslutar sig till sist, efter brytning med sin familj, att utvandra till det fria landet på andra sidan västerhafvet, där frihetens vagga stått och där han vill förkunna sanningens ord.

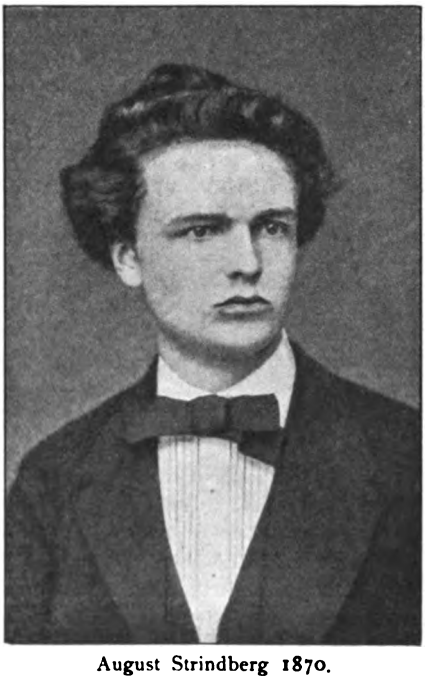

August Strindberg 1870.
Efter fotografi.

Om »Fritänkaren» var ett direkt utslag af den unge författarens dåtida erfarenheter, en naiv och omogen omdiktning af strider och meningsutbyten i hemmet, så var däremot den versifierade tragedi, som ursprungligen hette »Det sjunkande Hellas» men sedan uppkallades efter den kvinnliga hufvudpersonen *Hermione*, snarast ett resultat af läsning, kanske ock af intryck från antiklektionerna i den gamle klassikern Bohmans lyceum.

»Hermione».

Bland tidens romandikter behandlade ju »Den siste Athenaren» och »Hypatia» ämnen från antikens nedgångstid; ett stycke som Augiers »Giftbägaren», som mycket spelades å Dramatiska Teatern,

Digitized by Google

gaf sedeskildringar från Athens blaserade värld och ett annat populärt drama »Fäktaren från Ravenna» af »Friedrich Halm» (Münch-Bellinghausen), i hvilket Strindberg smått funderat på att debutera, erbjöd paralleller från Roms nedgångstid.

Den första scenen i »Hermione» ger en liffull dramatisk bild af den atheniensiska ungdomens lättsinniga lefverne och liksom Karl i »Fritänkaren» förehåller kamraterna deras ateism och lättsinne, så hör man den unge Strindbergs röst genom Alkinoos' jamber, när han häfdar Zeus Kronidens höga makt och det himmelska ursprunget gentemot sinnlig vällust och flack gudsförnekelse. Själfva dramats handling skildrar hurusom athenarnes fosterlandskänsla och frihetskärlek ställas på prof under kriget mot Philippos af Macedonien och hurusom Demosthenes och Kriton — Hermiones fader — mana till strid för oberoendet, medan åter hennes trolofvade tillhör de fega, som anse klokast att ej bjuda Philip motstånd. Hermione själf däremot är sin fars dotter, är redo att stöta ned inkräktaren samt smyger sig — en antik Judith eller Charlotte Corday — i detta syfte till fiendens läger. Men hon afväpnas af hans storhet: »Jag älskar dig, Philippos. Skall min kärlek jag lyda eller dig som tog min ed?»

Motivet är icke nytt. Äfven här har tydligen en reminiscens från Topelius spelat in (Regina von Emmeritz' mordförsök mot Gustaf Adolf, hejdadt af hennes kärlek och beundran för hans storhet).

Trots naiva grepp och ofullkomligheter är »Hermione» en icke oäfven studie, har vackra partier och Strindberg rör sig ledigare i blankvers än förut i prosa.

Denna tragedi insändes 1870 till Svenska akademien. Pris erhöll den visserligen icke, men akademien ägnade stycket mention såsom »ett studium ur antikens värld i rimfria femfota jamber, företeende goda enskilda taflor samt en lefvande uppfattning af tidsförhållandena».

Styckets unge författare var angelägen att närmare erfara akademiens kritik och på nyåret 1871 skrifver den d. v. sekreteraren Manderström till Böttiger att »författaren till Hermione har anmält sig och begärt akademiens yttrande öfver sitt sorgespel. — — — Den brottsliges namn är Strindberg, student af Stockholms nation, 21 år gammal, son till ångbåtskommissionären. Han ser hygglig och blygsam ut och säger sig just önska en kritik för att bli uppmärksam å sina brister».

Manderström sammanfattade i ett skelett Rydqvists, Strandbergs och Böttigers egna anmärkningar och bad den sistnämnde uppsätta ett yttrande, som kunde företes för »den unge mannen». I februari erkännes mottagandet af detta yttrande såsom »en genomförd och förträfflig kritik, strängt rättvis men utan någon skärpa, som skulle kunna nedslå en ingalunda värdelös nybegynnare».

Själf omtalar Strindberg i bref till sin frände Oskar Strindberg att han i februari varit uppe hos Manderström. Denne hade för honom uppläst akademiens uttalande och frågat, om hans »ställningar och förhållanden» samt antydt att »där fanns hjälp» eller något sådant. Strindberg säger att »frestelsen var

Digitized by Google

stor men stoltheten eller högfärden större — nog af jag lät honom förstå, att jag ännu inte behöfde anlita andras hjälp».

Förmodligen tillgodogjorde sig Strindberg akademiens råd, då han senare på året å sin skolkamrat Isidor Adolf Bonniers förlag utgaf Hermione.

Vistelse i Upsala.

Under tiden hade Strindberg vistats i Upsala några terminer och läst på graden samt vid sidan af sina studier idkat vitterlek. Han hade anländt dit på vårterminen 1870 och kommit in i en kamratkrets, där han väl trifdes och som han i bref till en frände prisade för dess osjälfviskhet, broderliga deltagande, verkliga vänskap. Det var en ersättning för familjelifvet som han saknade. »Utan kvinnan är mannen dock blott en half människa.»

Den litterära gestalt, som Strindberg under dessa år mest liknade, var Karl Moor. Han har själf i »Jäsningstiden» skildrat det intryck Schillers revolutionära tragedi gjorde på honom under hans lärotid i Stockholm. Denna individualismens gensaga mot samhällets tyranni satte länge sin prägel på hans person och hans tankegång. »Han tog Karl Moor på orden, och han klädde sig i Karl Moor, ty den passade honom. Han imiterade honom ej, ty han var så lik honom att han ej behöfde efterapa.»

Strindberg stiftade i Upsala ett vittert sällskap Runan, där det flitigt idkades poesi och utöfvades inbördes kritik.* För öfrigt studerade han olika ämnen, främst ästetiska och språkliga, och gjorde sig gällande i en studentkrets, som hyste håg för vitterhet och »den glada vetenskapen». Kamraterna sågo i honom den svenska diktens framtidsman.

Efter ankomsten till Upsala sysslade Strindberg med ett versifieradt sorgespel om Erik XIV, detta favoritmotiv för alla våra tragiker, sköt det likväl åt sidan för andra ämnen — i april höll han på med tredje akten, hvars första tablå skulle spela i Upsala slottspark —, upptog motivet ånyo, men kastade i september manuskriptet på elden, likväl med den spådomen att »det en gång kanske liksom Phœnix skulle återuppstå ur askan». Det dröjde tre årtionden! I den uppbrända tragedien hade Strindberg framställt Göran Persson »som en adelshatare och en folkets man». Det hade ju f. ö. redan Börjesson gjort.

»I Rom».

På våren 1870 fullbordade han en liten enaktare på rimmad vers *I Rom*, hvartill han säkerligen inspirerats vid ett besök i Köpenhamn året förut, då han besett Thorvaldsens museum.

* Medlemmar i »Runan» voro utom Strindberg Ernst Nilsson (en talangfull, fin lyriker af idyllisk läggning, Martina von Schwerins lektör och siste vittre skyddsling, medarbetare i »Förr och nu» och andra publikationer, f. 1848, † 1875 i lungsot); Eugène Fahlstedt (f. 1851, skriftställare, medlem af Nordisk familjeboks redaktion och musikkritiker), Arvid Wikström (f. 1850, boktryckare), Joseph Josephson (f. 1849, andre redaktör af Ny Illustrerad Tidning 1881—83, † 1883), Carl Oskar Larsson (f. 1846, kyrkoherde i Ärentuna i ärkestiftet), Rafael Lundgren (f. 1851, förste aktuarie i Generalpoststyrelsen, författare i postala ämnen) samt de båda sedan företrädesvis såsom konservative politiske skriftställare kände Josef Linck (Lucidors biograf, »Is» i »Jäsningstiden» f. 1846, † 1901) och Axel Jäderin f. 1850).

Digitized by Google

Den behandlade den kända anekdoten om hur Thorvaldsen, som på grund af medellöshet är nära att lämna Rom, lyckas få kvarstanna, då en engelsk mecenat beställer hans Jason. Det är visserligen en bagatell, men det obetydliga ämnet är ordnadt med en viss blick för det dramatiskt verkningsfulla, och i den rimmade versen rör sig Strindberg med afsevärd ledighet. I öfrigt torde man nog i den af fadren hemkallade Bertel Thorvaldsens penningförlägenhet och de däraf framkallade sensationerna finna förhållanden från en viss studentkammare i Upsala afspeglade. Georg Brandes anmärker också spefullt, att »det som i Skildringen især er fölt, det er en Kunstners Pengemangel». Liksom Thorvaldsen var nära att med ett hammarslag döda sin Jason, som icke motsvarade det ideal som föresväfvat honom utan blott gaf en skenbild däraf, så stod ock diktaren i Upsala redo att offra skapelser, som ej motsvarade hans uppsåt. Ett litet utfall, som i stycket riktas mot den »naturlyrik», som består i rimmad botanik (f. ö. struket i senare upplagor), hade adress till åtskillig samtida svensk poesi:

»Hör blott på: alm och palm — det klingar bra!
Och pinjer — vigner — ypperligt! Hva sa?
Jag vill nu icke nämna anemon,
Som skulle gå tillsammans med citron...
Nu skrifvas dessa på ett pappersblad
Det ena på det andra i en rad,
Och se'n man fyller i med vackra ord,
Så — hast du mir gesehn — är versen gjord...»

Strindberg inlämnade det lilla stycket anonymt till Kungliga Teatern, som antog det till spelning: det uppfördes med Elmlund som Thorvaldsen första gången den 13 september 1870, gafs 11 gånger och inbragte Strindberg hans första författarhonorar, som, om det än icke motsvarade sir Thomas Hopes till Thorvaldsen, dock var mycket välkommet.* Själf var Strindberg efter att ha sett stycket uppföras rätt missbelåten därmed. Kritiken var skiftande.**

Samtidigt hade han börjat en fornnordisk tragedi *Blotsven* men plågades af tvifvelsmål om sin författarkallelse: kanske vore denna blott »ett fantasifoster»; han fann »Blotsven» usel och funderade på att med giftflaskan låta världen bli kvitt en misslyckad poet, men dränkte sorgen i en »bytta»; — hans själ var sjuk; han ville söka botemedel i filosofi.

En annan dag hoppades han åter rätt mycket af sin Blotsven, — men mot jultiden fanns icke heller den längre till; den var död, men skulle lefva

* Jublande berättar han i ett bref att hans arvode från teatern efter några föreställningar var 209 riksdaler. För den tryckta pjesen, som ingick i Bibliotek för teatervänner, erhöll han 25!

** Stockholms Dagblad meddelar att den lilla situationen mottogs välvilligt af publiken och äfven förtjänade det; författaren hade talang och skref ledig och vacker vers; dock hade han ej förmått gifva något egentligt dramatiskt intresse åt ämnet. Dagens Nyheter antydde indirekt att Dietrichson vore författaren, men detta framkallade en harmsen protest från anmälaren i Dagligt Allehanda (Spilhammar): »Om vi ej misstaga oss har denne författare förut utgifvit ett dramatiskt utkast» (det är »Fritänkaren» som åsyftas) »uteslutande utmärkt för en sådan underhaltighet i alla afseenden, att det näppeligen är förtjänt af att närmare skärskådas». I jämförelse därmed vore denna situation synnerligen bra, i och för sig däremot ganska svag.

Digitized by Google

upp. Vännerna i »Runan» hade berömt den, men Strindberg fruktade just därför, att han »under något anfall af högfärdsgalenskap» skulle inlämna stycket till teatern och möjligen få det uppfördt; detta offer på konstens altare kostade honom blodiga tårar.

»Den fredlöse».

I stället skref han i all hast på grundvalen af detta arbete en ny »Blotsven», enaktsstycket *Den fredlöse*.*

Detta drama ger uttryck åt det intresse för den fornnordiska kulturen, som Strindberg delade med så många jämnåriga. Det fornnordiska var »på modet» i Upsala, man studerade med förkärlek »nordiska språk», och de starka, kärfva isländska uttrycken citerades gärna i Strindbergs umgängeskrets. Det vittra förbundet hette ju ock »Runan», och hvarje medlem bar namn efter en runa. Bland annat urgerades å vissa håll den fornnordiska litteraturens företräde framför den klassiska — ett genljud däraf finna vi i Strindbergs uppsatser »Latin eller svenska» 1872 (»Läs Gunlög Ormstungas saga, läs Gudruns klagan och skratta sedan åt Didos teatersorg! — — — Läs Håvamål och Ciceros visdom blir blek som månen i solskenet!»).

Ämnen ur den nordiska forntiden hade ock Oehlenschläger med förkärlek behandlat. Strindberg hade synnerligen intresserat sig för dennes »problemtragedi» Hakon Jarl och ägnat den en rätt märklig (långt senare i »Jäsningstiden» meddelad) tentamensuppsats i form af en Kierkegaardsk polemik mellan representanter för två olika synpunkter på detta diktverk. Motivet i den lilla studien — liksom i den tillämnade Blotsvenstragedien — var ju ock hämtadt från brytningstiden mellan hedendom och kristendom, samma tid som skildras i Hakon Jarl; men i själfva formgifningen hade Strindberg lämnat den versifierade stilen å sido och slutit sig till de samtida norska mönstren och deras försök att i prosadialogen tillgodogöra sig den fornnordiska sagostilen.

Styckets hufvudperson Torfinn är en svensk hedning som lämnat Bråvikens strand för att på Island fortfarande bevara sin fädernetro. Han vill dock ej rätt erkänna gudar, tror blott på sin egen kraft. Snart står han äfven isolerad på sagoön, dömes fredlös då han brutit sin ed att hålla frid. I den gamles skepnad har Strindberg säkerligen velat återge drag af sin egen far — den »gamle isländarnaturen» —, och i motsättningen mellan honom och hans dotter, som hyllar den nya tron, återspeglas ånyo familjestrider från det Strindbergska hemmet.

I och för sig äro styckets handling och karaktärsteckning föga betydande eller intressanta, men i den kraftiga, kärnfyllda, sen-

* Han framhåller i förordet till »Fröken Julie» denna koncentration af hans femaktstragedi till ett enaktsskådespel såsom förebådande de dramatiska reformerna mot 1880-talets slut.

Digitized by Google

tensrika dialogen uppenbarar sig för första gången ett säreget Strindbergskt kynne, låt vara att den tagit intryck västerifrån.

»Den fredlöse» blef antagen till spelning å Kungliga Teatern och uppfördes där den 16 oktober 1871 men nådde endast ett fåtal föreställningar och erhöll en rätt snäf kritik.*

Strindberg och Karl XV.

Men en bland åskådarne, som själf sysslat med fornnordiska ämnen, kände sig tilltalad af vikingastycket. Det var kung Karl. Han lät eftersända den unge författaren och utanordnade ett understöd samt lät honom förstå, att detta skulle fortfara tills han tagit graden.

Såsom »en konungs protégé» omtalades nu Strindberg i pressen.

Under de kommande månaderna läste han på skarpen utan att dock just i sina tentamina vinna några lagrar; minst af allt var han examenskarl, helst han hyste stark benägenhet för att motsäga gällande meningar och liksom Thorild nog hellre ville förhöras på »det magistrala i vetenskapen» än på detaljer.

En dag nådde ett bud vänkretsen, att hofförvaltningen med hänsyn till kassans ebb funnit nödvändigt indraga åtskilliga af konungens anslag, bland dem det till Strindberg.

Och därmed var hans Upsalasaga all. Det ingående 1870-talets märkligaste Upsala-student sade farväl till universitetsstaden, kvarlämnande hos kamraterna, bland hvilka han kallades med binamnet »Örnen», minnet af en snillrik, öfverlägsen, orolig ande, men ock af en — när det gällde — utomordentligt kvick och underhållande sällskapsbroder.**

---

* Stockholms Dagblad talar om en »succès d'estime» — »ett aktningsvärdt försök, men man har mycket ledsamt, när man ser den». I Nya Dagl. Alleh. förklarar Spilhammar att »det bästa man kan säga om detta stycke är, att det vittnar om vackra bemödanden och att det har en del lyriska förtjänster, men det stannar långt under det normala målet»; det vore ett missgrepp att koncentrera en så djupgående utvecklingskris inom en akt. Aftonbladet säger att författaren, hvars »I Rom» gjort ganska mycken lycka, här velat ge en tragedi i stil med Björnsons »Mellem slagene», en ny upplaga af Hakon Jarl, men att han ej lyckats ge den klarhet, som utmärkte Oehlenschlägers hjälte; slutet verkade platt och matt; åtskilliga partjella förtjänster erkändes.

** Han bodde under senare Upsalatiden i en dubblett tillsammans med en äldre student, den till Upsala för gradualstudier återvände kameralisten Hugo Philp, sedermera känd språkkarl och pedagog, hvilken som en gårdvar vakade öfver att Strindberg ostörd skötte sina studier. Philp blef senare gift med Strindbergs syster Anna, hvilken stod broderns hjärta nära. Bland de privata tillägningsdikter, som de olika medarbetarne i »Vitter kalender», där Strindberg skref under märket »Arnkel Ofeg», fingo förläggaren att trycka till sina privatexemplar, var Strindbergs riktad till denna syster. Poemet, hållet i Runebergsk idyllform, är af ett visst psykologiskt intresse.

Till min syster Anna.

Ynglingar i skogen gingo,
Bundo af de vilda blomster
Unga friska lyckokransar.
Alla tänkte i sitt sinne
På den flicka, som var kärast,
Hon, som skulle kransen äga.
Men i hopen, dyster, sluten,
Gick den mörke, buttre Arnkel

Digitized by Google

I Stockholm. Publicist.

Strindberg försökte efter öfverflyttningen till Stockholm att slå sig fram som litteratör. En radikal aftontidning, Stockholms Aftonpost, hade börjat utgifvas i dec. 1871 med Birger Schöldström som redaktör och en del kända pennor som medarbetare, och här fann Strindberg plats för enstaka bidrag.

Så skref han i bildande konst om Winges Loke och Rosens Erik XIV och tog härvid i en psykologisk analys Göran Perssons försvar emot den mefistofeliska skepnad Rosen utfört — man anar här en spillra från Erik XIV:s-dramat. Han umgicks denna tid rätt mycket med konstnärer (bl. a. med Per Ekström och Alfred Nyström) och försökte sig äfven själf som målare.

När han sett en tafla af Rosen och Winge blir han afundsjuk, men det är dock ej som han ville gjort det. Han letar efter en pensel. »Jag ville måla — heter det i ett bref — en kvinna så skön som ännu ingen varit — — — och det ena missfostret efter det andra har sett dagen och försvunnit, — — — Så ville jag måla ett landskap med hafvet naturligtvis, och det blef en målning sådan man ser dem på kägelbanoväggar. Och ändå tror jag!»

I ett par uppsatser »Perspektiver» ägnar han några blickar åt tiden, jämför bl. a. kroppsarbetarens och den fattige andlige arbetarens ställning samt finner den senares minst afundsvärd. I den första artikeln yppar han f. ö. en öfverraskande optimistisk åskådning i afseende å de religiösa brytningarna och skolundervisningen.

I ästetiskt afseende bekänner han sig som anhängare af den realism »vår tid vill». Det heter:

»Full verklighet i konst, poesi, i alla lifvets förhållanden, det är detta vi behöfva efter att ha kommit ifrån föregående årtiondens pjunkiga, sjukliga, falska idealism, hvars höjd man kan läsa på en alltid osvikelig barometer: tidens poesi.»

Ett par ypperligt skrifna artiklar till förmån för isländskan och mot latinet, de ofvan omtalade »Latin eller svenska», voro afsedda för Stockholms Aftonpost, men redan i maj 1872 upphörde denna tidning, och de funno i stället plats i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, med hvars då af Rydberg hägnade varma intresse för nordisk odling de väl stämde. Vidare lämnade Strindberg bidrag till landtmannapartiets halfveckoblad Svenska Medborgaren och till den af Lea utgifna illustrerade veckotidningen Svalan, där man t. ex. läser en novellett ur Stockholmslifvet »Konstens martyrer» och enstaka biografier af hans hand. I en af dessa — öfver den gamla författarinnan Wilhelmina Stålberg (enligt en anteckning af Schöldström författad af Strindberg)

Och han kastade på marken
Kransen, som han bundit samman.
»Hvad skall jag med skogens blommor?
Illa anstå de mitt sinne,
Arnkel äger ingen flicka.» —
«Nu en lögn du sade, Arnkel.
Hon som slog ditt vilda sinne,
Hon, som tämde unge björnen,
Hon, som skrattade isönder
Dina stora, dumma sorger,
Är hon ej dig mer än 'flicka',
Är hon icke kransen värdig?
Tag den upp igen, du Arnkel,
Och den bär med vänligt sinne
Till din glada syster Anna!»

Digitized by Google

— förekomma följande rader om den hederliga poetissan, i hvilka man säkerligen förnimmer en personlig suck från den unge biografen: »Detta att vara litteratör med vår fåtaliga publik är just icke gagneligt för den konstnärliga verksamheten, men huru mången bitter stund har ej den som måste lägga oket på Pegasen och skrifva invita Minerva.»

»Ån Bogsveigs saga».

Ett litet vittert arbete, som sysselsatte honom under hans första Stockholmstid, var en förträfflig omdiktning i berättelseform af ett isländskt sagomotiv, *Början af Ån Bogsveigs saga*, ett stycke i hvilket man redan finner Strindbergs originella prosastil utvecklad.

Det innehåller ånyo en skildring af strid mellan far och son och ger i teckningen af den föraktade manlige askungen, familjens »erkända rötägg», som dock till sist visar sig vara den starkaste och den hvilken framtiden tillhör, en intressant självkaraktäristik.

I ett bref till en Upsalavän betonade Strindberg det mänskliga som låge på botten hos far och son och den senares harm öfver att Björn som ändå vore hans far förödmjukats, hvarför han klämmer fienden Gisle med stolsfoten, hvarefter det blefve faderns tur att gå emellan, när folket rusar mot Ån. Man märke den tillbakahållna sympatien för fadern trots all yttre skism!

Stycket insändes till en »Vitter kalender», som utgafs af Upsalas dåtida poetiserande ungdomar till julen 1872 och i hvilken bl. a. samtliga Runabröder medverkade, Strindberg under pseudonymen Arnkel Ofeg. Han skrifver i nyssnämnda bref, att det högeligen skulle förundra honom om ingen skulle komma att nämna Björnson, men ber anmärkaren i ty fall läsa Fornamannasögur, så finge han se »att Björnson och jag (! salv.ven.) öst ur samma källa».*

Intryck under första Stockholmstiden.

Under första Stockholmstiden fortsatte han sina studier i filosofiska, litterära, historiska ämnen. Bland författare, som djupast intresserade honom denna tid, var Kierkegaard, hvars paradoxala behandling särskildt af kristendomens problem lifligt sysselsatte hans ande, hälst han själf under sin religiösa ungdomsperiod kastats från pietism till fritänkeri. Jämte Kierkegaard har Ibsen och framför allt dennes »Brand», hvilken ju i icke ringa grad bygger på Kierkegaardska idéer, haft betydelse för Strindbergs utveckling under denna tid. Och om man skall nämna något diktverk från hvilket »Mäster Olof» företrädesvis utgår, så är det väl »Brand».**

* Då han erfarit att en medlem af kalenderns redaktionskommitté (F. A. Fehr) ej tyckt om bidraget, begärde han (i maj 1872) ofördröjligen sagan åter: »Jag vill inte utsätta mig för några 'nåder' och jag sjunger min visa för Grotte (svinet i sagan). Att inte Fehr förstår den, förvånar mig inte — hur skulle en sådan trasvarg och lushund som Ån kunna presenteras bland bildadt folk, som gå på alkaiska klackar och i jambiska frackar?» »Sagan» stannade dock kvar och blef jämte »Georgs» (K. A. Melins) lyriska dikter kalenderns litteraturhistoriskt intressanta bidrag.

** En filosofisk författare, som han läste kort efter ankomsten till Stockholm, var Jürgen Bona Meyer, hvars Philosophische Zeitfragen »ändteligen visade filosofien på dess plats». Han frågar i ett bref »när man vid universiteten får följa med sin tid?»

Digitized by Google

Det var jämte dessa två litterära företeelser, som vid denna tid företrädesvis väckte hans intresse.

Den ena var Georg Brandes' »Hovedströmninger». Redan »Kritiker og Portraiter» hade, som han omtalar i »Jäsningstiden», starkt fängslat honom och gifvit honom ny syn på den ästetiska granskningen. Och sedan en vän från Upsala tillsändt honom det nya arbetet af den danske kritikern är han helt eld och lågor:

Han tillskrifver Brandes' egenskap af jude att han kunnat klifva så högt, då han sluppit »dra med sig en förbannad mängd packning af kristendom och annan fördom». Han har bestigit Mount Everest, ifall detta är det högsta berget på jorden, ty blott därifrån skulle man kunna se så långt som han gör.

»Nu börjar jag ana den obegriplige Kierkegaards mission — likaså Brand — ungefär så här: — de tillhöra Reaktionslitteraturen enligt Brandes — och som reaktionär har Kierkegaard omedvetet eller medvetet visat genom konsekvenserna af det »gamla» — kristendomen — lidandet och paradoxet, att det bär åt helvete — Kierkegaard är en bland slipstenarne, mot hvilken det nya skall slipas, det är kristendomens sista nödrop, innan hon sjunker, det är den gamle mannen, som är konservativ, ty han förstår ej det nya utan därför fruktar det, han känner att det är åska i luften och begår en dårskap för att rädda sig. han är född under en tom, sökande tid, han söker själf något positivt, men finner det inte, därför gör han det förtviflade, som han själf erkänner, vansinniga språnget och kastar sin uttröttade själ i armarna på paradoxet, han är självmedveten om det vansinniga häruti, men han är filosof och som sådan slaf af sin dialektiska metod; hans förnuft säger att det är oförnuftigt, men hans metod visar honom vägen m. m. m. m., hvilket jag ännu ej har klart för mig.»

En annan författare, hvars skrifter nu på honom öfvade stark inverkan, var Buckle, hvilken sattes honom i hand af en annan af hans vänner, en filosofiskt intresserad ung telegraftjänsteman, den nyss aflidne förre riksdagsmannen Martin Nyström. Strindbergs höga uppskattning vid denna tid af Buckles radikala teorier har ofvan (sid. 265) anförts. Den blef grundläggande för hela hans syn på tingen under några år och har spelat en ej ringa roll både för hans skönlitterära och hans historiska skriftställeri.

Skönlitteratur och historia ärnade han ju för öfrigt nu förena i ett verk, hvilket han planlagt vid jultiden 1871, ett stort skådespel från reformationstiden. Han hade samlat en hel del material i bibliotek och arkiv för ett drama om Olavus Petri, i hvilket han oberoende af den vanliga uppfattningen ville gå de historiska figurerna närmare in på lifvet.

»Mäster Olof», första dramat.

På försommaren 1872 for han ut till Kymendö och där tillkom »under två sommarmånaders stilla, regelbundna, sunda lif» hans första mästerverk, prosadramat *Mäster Olof*, helt och hållet ett den friska inspirationens verk.

Digitized by Google

Urmanuskriptet till detta för vår dramatik epokgörande arbete (f. n. i Göteborgs stadsbibliotek) bär påskriften: »Detta skrefs på Kymendö i Dalarö skärgård 8 juni—8 augusti 1872».

Då Strindberg fattade beslutet att skrifva ett skådespel om Olavus Petri var det emedan han i dennes lefnadshistoria funnit ett tragiskt motiv. För den vanliga uppfattningen stod ju Olavus såsom den segrande reformatorn, men hans lefnadshistoria rymde moment af djupt sorglig art: konflikterna med Gustaf Vasa, framför allt hans vetskap om sammansvärjningen mot konungen, hans senare skism med denne, processen och den därefter följande dödsdomen och benådningen. Hvad papperen innehöllo härom hade i de vanliga historieskildringarna dolts, och det stycke i Tegels manuskript, som omhandlade processen, hade — med hänsyn till konungens deltagande däri — af Karl IX uteslutits vid tryckningen. Hans Järta hade dock i sitt inträdestal i Vitterhetsakademien 1841 påpekat förhållandet och Strindberg hade sedan gått till själfva anklagelseakten i Tegels manuskript.*

Det var alltså Strindbergs mening att skildra Olof som hjälte i en tragisk konflikt i stil med tidens vanliga idédramer, särskildt de tyska, och detta i nära anslutning till Hettners föreskrift i »Das moderne Drama»: »Die strengste Sachlichkeit liegt unverbrüchlich im Wesen der historischen Tragödie»; eller som Strindberg själf uttryckt det i sin anmälan af Rosens Erik XIV: »Då historien skall behandlas af konstnären, så fordrar hon sanning i det stora, om ock hon tillåter frihet i detaljerna».

Enligt första anteckningarna från dec. 1871 synes Strindbergs afsikt hafva varit att gifva en skuldtragedi efter det vanliga skemat i de ästetiska systemen, sådant han inhämtat det vid sina Upsalastudier; han ville skildra en entusiast, som går ut i världen att förverkliga idealen, som för detta offrar allt, men efter att målet är vunnet fortsätter kampen, kommer i konflikt med förkämpen för det sansade framåtskridandet, går förlångt och går under.**

Detta uppslag pekar hän på en vanlig hybris-tragedi och i vissa fall bibehölls denna anläggning i det första Mäster Olofsdramat, men dock med afsevärda ändringar.

Detta första drama från 1872 är besläktadt såväl med de kraftgeniala skådespelen från 1700-talets Sturm und Drang som

* Jmfr. Hanna Rydh: De historiska källorna till Strindbergs »Mäster Olof» i »Skrifter från Stockholms högskolas litteraturhistoriska seminarium», II (1915).

** Om det första utkastet se P. Lindberg: Tillkomsten af Strindbergs »Mäster Olof» i »Skrifter från Stockholms högskolas litteraturhistoriska seminarium», I (1915), sid. 24.

Digitized by Google

med det unga Tysklands idédramer vid seklets midt, bl. a. företer det ju en viss frändskap med Gutzkows »affällingsdrama», Uriel Acosta, vare sig detta varit kändt för Strindberg redan vid koncipierandet af den första Mäster Olof, eller först senare. Ett klassiskt drama under hvars intryck stycket tillkommit var, enligt Strindbergs egen utsago (i »Öppna bref till Intima Teatern» 1909), Shaksperes Julius Cæsar.*

Strindberg hade valt en historisk figur, men hans drama var minst af allt en dramatisering af de gängse historieböckerna. Han studerade dock noga källorna och tillgodogjorde sig särskildt karaktäristiska drag ur Geijers skrifter.

Han inlade i figurerna en starkt personlig karaktäristik.

Olof är den djärfva eldsjälen, ordets man, som mäktar hänföra massan, men som mera är verktyg än ledare. Det är ständigt andra, som vilja begagna honom för sina syften, han lånar sin mäktiga röst åt de mål andra ställa, först Laurentius Andreæ, så Gerdt, så konungen. Han är den djärfvaste, därför skall han gå främst i strid, men de starkaste skola komma efter; Laurentius Andreæ är »vapensmeden», som själf icke är född till stridsman. Han äggar Olof att gå ut och väcka förargelse bland folket, men Gerdt bokpräntare manar honom att ej stanna vid Luther utan om det gäller äfven kämpa mot världslige förtryckare. Och i det följande se vi Olof i förhållandet till konungen, till hustrun, till modern, till Gerdt, som fullt vinner honom, när reformatorn förbittras öfver de ringa resultaten för reformationens sak af västeråsbeslutet. Då sällar han sig till konungens ovänner.

Vi se honom vid moderns dödsbädd, dit den vedervärdige munken Mårten kallats att gifva absolution; i Olofs vägran att gå hennes önskningar till mötes återklingar ett och annat från Brand. **

Till sist kommer upplösningen. Olof har gått upprorsmakarnes ärenden och vet af deras sammansvärjning mot konungens lif. Olof är dödens därest han icke ber om nåd och erkänner förseelsen.***

* »En af världens störste män, hjälten, eröfraren, statsmannen var för Shakspere endast en människa.» Han påvisar de realistiska enskildheterna, hvardagsscenerna, smådragen i Cæsars uppträdande och tillägger »att han år 1870 fann Shaksperes Cæsar på godt och ondt med stort och smått vara på rätta stråten, trots betänkligheten rörande hjältens skröplighet och lösheten i den dramatiska byggnaden». »Min medfödda lust att gå vidare än jag lärt, att utveckla och fullkomna gjorde mig till granskare och anmärkare.» Han kunde ej göra utvärtes skillnad på »bättre» och »sämre» folk i deras tal eller förlöjliga de senare. »Följaktligen slog jag undan de höga klackarna på de höga och skodde under de lägre ställena liten smula.»

** Enligt traditionen skulle vid faderns död bröderna Petri haft att utkämpa en hård strid med modern om mässläsande öfver fadern.

*** Af de saker, som i den verkliga anklagelseskriften anföras mot Olavus, begagnar Strindberg egentligen endast hans vetskap om sammansvärjningen, hvilken handling Olof t. o. m. i det första dramat gillar. Denna låg emellertid när processen väcktes fyra år tillbaka i tiden; en hel del andra förseelser anföras.

Digitized by Google

Härtill öfvertalar honom marsken genom sina visa och milda råd. Lärjungen Vilhelm, som lefver i den tron, att Olof likt Huss valt döden för sanningens sak, hälsar honom som »trosvittne», under det Olof slagen af ironien i dessa ord lutar sig mot skampallen, och Gerdt, som föres till schavotten, tillropar honom smädeordet affälling. Därmed slutar 1872 års Mäster Olof.

Tendensen i detta skådespel hade Strindberg knappast fullt klar för sig eller rättare, den skiftade under utarbetandet och visar vacklande. Visserligen låter han i »Tjänstekvinnans son», tredje delen, förstå att alla ha relativt rätt: i den förståndige marsken hade han diktat sig sådan han önskat vara, i Gerdt sådan han var i lidelsens ögonblick, i Olof sådan han efter åratals självpröfning funnit sig vara.

Ja, på detta sätt ville Strindberg senare förklara skådespelets mening, och ungefär så hade han redan året efter tragediens fullbordan utlagt den i en skrifvelse till Svenska akademien.

Men ursprungligen hade han, som redan nämndt, haft för afsikt att skrifva en skuldtragedi, där Mäster Olof förhäfver sig. Däråt pekar i det fullbordade stycket marskens sluttal, då denne framför den mognade vishetens ord mot ungdomens drömmar och åtskilliga år före Relling i »Vildanden» hänvisar på det otacksamma i att gå omkring och säga sanningar.

Å andra sidan förnimma vi äfven Strindbergs röst i lärjungen Vilhelms ord, då denne hoppas att Olof skall stå fast som trosvittne och äfven i Gerdts slutdom öfver mäster Olof: affälling. Denna dom var säkerligen i vissa punkter Strindbergs egen. Härpå tyder ett uttalande i ett bref som strax skall anföras.

Gifvetvis återspeglar Olof själf i mångt och mycket Strindbergs dåtida tankevärld och känslostämning. Han är en ordets man, som brinner af håg att kämpa en kamp för andens frihet men finner sitt »självförtroende blandadt med djupt missmod». Det är drag af Strindberg sådan han utdanat sig under studiet af den Kierkegaardska dialektiken och af Brand — på en gång hård och vek, hänsynslös och undfallande, Strindberg, som stått i konflikt med föräldrahemmet på grund af religiös skism, Strindberg, sådan han var, full af öfverord och — återtaganden. Äfven det draget att Olof mera är ett högt begåfvadt verktyg för andras tankar och syften än en självständig initiativtagare var ej främmande för Strindberg.

Men också den revolutionäre fanatikern Gerdt är för visso ett stycke Strindberg, den Strindberg från 1872, som nyss läst Buckle och som var radikal i hvarje tum. Han är upprorsmannen, som hatar hvad Buckle kallat den andliga och världsliga »skydds-

Digitized by Google

andan», som »när påfven är slagen vill ta hand om kejsaren», som är revolutionens man sans phrase, som under 1500-talet kallas vederdöpare, på 1700-talet jakobin, i 19:de seklet nihilist, målsman för en brinnande trängtan att störta de väldige och frigöra de många, om det än skall ske mot deras egen vilja, den förkastade ängeln, befriaren, som ej rädes knifven för att skära bort såret. Gerdt är den starkast utförda karaktären i det första stycket. Det är sannolikt att en prometeisk figur, fiskaren i Victor Hugos af Strindberg beundrade »Hafvets arbetare», starkt påverkat teckningen af Gerdt; i det hela taget företer gestalten frändskap med vissa Hugos gåtfulla skepnader.

Som hans motsats står hans dotter Kristina, hvilken blir Olofs maka.

Idén att göra denna till Gerdts dotter har Strindberg fått från en novell af Starbäck, »Mäster Olofs bröllop», som stått att läsa i Svenska Familj-Journalen 1868, och som äfven i öfrigt torde verkat äggande på hans fantasi.* Starbäck låter nämligen — osäkert med hvad hemul — Olofs hustru vara dotter till en man, som uppträdt bland vederdöparne och som dessutom liksom Strindbergs Gerdt för världen ter sig som dåre, fastän han är klok.

Kristina och hennes förhållande till Mäster Olof äro gifna på ett i hög grad poetiskt sätt, som yppar det vekt lyriska drag i Strindbergs naturell, som stundom framträder; Wirsén kallar henne i sin sympatiska anmälan (1882) med fog »en af de skönaste kvinnobilder, som framträdt på svensk scen». Det finns ställen af oförlikneligt behag i scenerna mellan henne och Olof, t. ex. då hon ber om ursäkt för det hon stört hans allvarliga tankar med blommor och fåglar eller i replikväxlingen:

— »Hvarför har du alltid rätt, Olof? Kan du säga mig det?
— Därför, min vän, att jag vet det roar dig att ge mig rätt!
— Nu har du återigen rätt.»

Icke utan behållning hade Strindberg läst och beundrat Brandes' fina analys af »det store og det lille hos Shakspere» med dess påpekande af Percys afskedsmöte med hustrun.

Af figurerna i andra planet märkas främst Mårten, svartebrodern, i hvilken något dugande gått förloradt, men som nu bara är kropp, den trosvissa modern, representant för det gamla, som ej kan förstå sonen, de väl skisserade typerna Brask och marsken, under det Gustaf Vasa kommer väl mycket i skymundan och icke fyller sitt stora namn, hvadan ock Strindberg senare lät honom försvinna ur detta drama för att i stället sent omsider bärgas öfver i ett nytt.

I den historiska framställningen märker man esomoftast Buckles lärjunge. Massan är enligt dennes lära trög, när det gäller

* Först påpekadt af Hanna Rydh i hennes förut nämnda undersökning.

Digitized by Google

framsteg och blind. Så framhålles också i »Mäster Olof» hurusom folket hänger fast vid det gamla.

Och tanken att det som var sanning har blifvit lögn stämmer väl med Buckles teori om att sanningen står i evig utveckling och att alla nyttiga sanningar äro öfvergående.

Dramat är visserligen djupare sedt ohistoriskt och ej sällan faller Strindberg ur tidstonen, men han har dock vetat skänka sitt skådespel en icke ringa tidsfärg. Framför allt uppenbarar sig i detta hans ungdomsskådespel den borne dramatikern, hvilken ser scenerna för sin inre blick, icke endast diktar dem på papperet.

Och så stilen. Här betecknar »Mäster Olof» med sin manliga, kärfva, rakt på sak gående naturliga prosa och sin starkt individualiserade diktion, ett härligt genombrott i förhållande till den vanligen i dåtida svenska dramer förekommande dialogen, vare sig denna var en alltför billig och bildrik »litterär» blankvers, eller en skrifven prosa, som med sina bisatser och grannlåtsprydnader höll sig så aflägsen från det naturliga talet som gärna möjligt. Låt vara att norrmännens inflytande varsnas, så är dock språkformen här Strindbergs egen och han var medveten därom, då han i bref till kusinen talar om att han sysslar med ett skådespel »i en spritt ny tidsenlig stil». Ty det »nya» var framför allt stilens individualisering efter de olika figurerna. År 1874 framhöll han ock i en tidningsuppsats att »prosans enkla naturlighet måste följa af innehållets intensitet». Hans studier i äldre nordisk litteratur — främst Olavus Petris egen krönika, hvars kraftiga äkta svenska språk han prisat i »Latin och svenska», — kommo hans stil till godo, men säkert också läsningen af brefven i Gustaf Vasas registratur.

Att »Mäster Olof» väsentligen skilde sig både i innehåll och form från tidens vanliga dramatik var uppenbart och just därför hade stycket så svårt att nå scenen.

Strindberg, som vid författandet tänkt sig dramat framfördt af Swartz som Mäster Olof, Knut Almlöf eller Dörum som Gerdt, Selma Lindqvist som Kristina, hade visat arbetet för K. Teaterns litteratör, hans gamle lärare Frans Hedberg, som uppmuntrade honom att inlämna det till teatern.

Efter styckets fullbordande befann sig Strindberg i en oerhörd depression. Han var gripen af den mest intensiva världsleda. Missmodsstämning.

Bikter från denna tid — belysande för hans själsspänningar under Mäster Olofsåret — föreligga i ett par bref, som han sände en af sina Upsalavänner, Eugène Fahlstedt och som denne med-

Digitized by Google

delade kamraterna. Jag har genom mottagarens välvilja blifvit satt i tillfälle att ånyo taga kännedom om dessa bref.

Såsom i hög grad belysande för hans dåvarande sjukliga själstillstånd kunde de väl vara värda att meddelas i sin helhet. Af flere skäl måste jag dock inskränka mig till några utdrag. I det första brefvet, skrifvet omkring den 25 september 1872 förklarar han sig efter en lång men desto hastigare irrvandring ha nått en återvändsgränd.

Han är led vid allt, led vid människorna — därför händer det att han ej går ut och äter middag, ty då måste han se människor; han går på ett annat middagsställe, ty på det gamla vet han hvad hvar och en ger för sin middag, allt står stilla, inga nya ansikten, enformigheten skulle döda honom, om ej det stora lifvet därute som just vore kopieradt efter källaren gjorde det.

»Det var en gång i min ungdom, ty jag är lastgammal nu, då jag i religionen med thy åtföljande moralitet såg det högsta. Men jag blef led på Gud och moralitet och alltihop. Jag längtade efter något bättre, högre. Gif mig snillet, bad jag tyst inom mig, ty jag bad ännu, och jag skall skänka sedlighet och gudsfruktan och hela skräpet i utbyte. Uppenbara dig, Gud, på ett högre, ett värdigare sätt än man förevisar dig i kyrkorna! Och se, Guden uppenbarade sig och jag blef bländad, hans eld hotar att bränna mig ner men det är för sent! Jag har satt mig upp på trefoten och de heliga ångorna stiga mig åt hufvet; hufvet står bi men hjärtat har brunnit upp. Hela mitt bröst är blott en kavitet och hade jag inte hela stormar af suckar att blåsa ut, skulle jag äfven tvifla på att det hängde några lungor i det tomrummet. Jag är tom; jag har förlorat tron på mig själf såsom den där kunde gagna någon, tron på försynen, som råder och styr.

Går mänskligheten framåt? Högst obetydligt! Och det lilla som går ha vi nog oss själfva att tacka för, ty vore en Gud med, skulle han ta starkare tag än så! Vi äro ju fria? Ja! Ingriper Gud på vår frihet? Nej, ty då vore vi inte fria! Alltså slåss ensam! Hvem tackar en för att man slåss? Ingen naturligtvis! Hjälper det att slåss? Inte ett tecken! Jag behöfver bara att se och höra rundtomkring mig för att finna att jag ej kan lefva här. Och att säga dem hur det skall vara? Vet jag hur det skall vara?

Hvilka segra här i världen? De dumma, de egennyttiga, de våldsamma, de rika! Detta är ett faktum. Och att spela narr för de dumma och egenmäktiga och de rika och de egennyttiga, det har jag inte lust med. — — —

Jag trodde en gång att det var enkom gjordt för mig att gå igenom en lidandets skola för att kunna bli någonting eller nej, för att jag skulle kunna göra någonting godt. — — —

Så här har jag resonnerat ett par dagar. Det må fan slita ondt till själ och kropp för några idéers skull, som kanske aldrig äro några idéer, eller för en sanning som kanske är en lögn! — — —

Och min Mäster Olof! Jag ändrar ej detta »affälling«! Ty då vore jag själf en sådan. Jag har med tanken på en möjlig triumf velat stryka ut detta ord hvarigenom stycket skulle kunna komma att uppföras! Men jag kan inte! Nu spelar man ej mitt stycke! Ja då har jag aldrig fått säga hvad jag ville och så har jag gått och satt mig [i] skuld, och så måste jag ta mig något annat arbete och så får jag aldrig säga något mer!

Digitized by Google

Förr kunde jag få lugn om nätterna ty jag sof af hunger, nu skall jag från och med första oktober »om nätterna» läsa korrektur på Dagens Nyheter för 50 Rdr i mån.! För hur många Riksdaler skall jag då sofva bort om dagarne! När skall jag komma i den ställning som knappt den uslaste arbetare saknar att jag har mat för dan? När skall jag våga lyfta mina ögon ur lorten upp till en kvinna — — —? Hvad lofvar lifvet mig egentligen? Ingenting. Stora stråkvägen är också stängd, ty mina föregående ha stängt henne, skall jag lefva för idéer? Hvad är det för slag? — — —

Svälta ihjäl är ett helvete, och därför kommer jag troligen att skjuta mig, litet förr eller senare. Ty jag är obotlig; arbete har jag nog, men jag är oförmögen att arbeta; det står stilla i hufvet, det vill säga snickarn har sågat fingret af sig. — — — Jag har skrifvit detta för att kunna ha en sjöförklaring färdig ifall jag skulle ta mig för att segla i olaga farvatten. — — —

Jag har sökt upp Kierkegaard igen. Han är hemsk! Men han rifver en med i en dödsdans! Det är just min man. Ibland när jag är inkonsekvent hvilket är vanligaste fallet som du vet, funderar jag på att bedja — bedja Gud om ett stilla vansinne, ty det vore enda sättet att få mig klok igen.

Nu skall du inte ta mitt bref som en ästetisk produkt, ty du vet jag diktar aldrig, och diktar jag så är det ur fulla hjärtat. Jag beklagar om ditt lättrörda veka sinne skulle oroats af dessa rader, men detta att jag får skicka dem till dig och att jag vet du läser dem gör mig godt.

Hölderlin och Kleist voro båda stora konsekvenser och inga hopkomna romanhjältar. Deras sista akter voro ej beräknade på effekt, ja ej ens att ses. Premisserna voro så tydliga att inga skarpa hjärnor behöfdes för att dra konsekvenserna.

Jag vill numera blott en sak; skrifva mina påtänkta heresier; sedan kunde det vara slut med hela eländet: Det vore ett godt arbete för en ung dagsverkare. — — — Som jag för närvarande ej kan ha någon full tro på Gud, så tror jag på spöken; detta skall distrahera mig eller göra mig galen. Jag har tänkt på att besöka William* för att höra om han är lycklig.» — — —

Några dagar senare fick samme adressat ett nytt bref, dagtecknadt den siste september 1872, där det bl. a. hette:

»Jag är redan utledsen på Mäster Olof. Det är ju ingenting! Det är ingen konst. Jag har bara läst den för fyra och de somnade alla! Detta stärkte mig visserligen i mitt förakt, men när jag tänker efter så hade de rätt. Jag har beställningar: en isländsk roman till Handelstidningen och en novell åt Bonnier om Karl den XV, men jag kan ej göra någondera, ty jag vill inte. — — —

Aktörsfantasier ha möjligen kunnat väcka mig för några ögonblick men så ha de dött liksom allt annat. Nu är jag så indifferent man kan vara och det är på sätt och vis en lycka, men så kommer påminnelsen om min jordiska tillvaro och jag spritter upp. Jag vill skapa, jag vill dikta, jag ser i andanom saker så stora och djärfva men jag har inte råd att skrifva och hade jag råd är jag öfvertygad att det gick med det som med Mäster Olof.

Mäster Olof är under renskrifning men får ej hemtas förr än kontanter erläggas. Dessutom är jag öfvertygad om att teatern refuserar den oaktadt Hedberg påstod att det var ett »väldigt» arbete, något som för ett ögonblick smickrade mig. — — —

---

* En person som var på sinnessjukasyl, bror till en af hans vänner.

Digitized by Google

Nu tycker jag på fullt ohyggligt allvar att jag lefver i ett dårhus; jag har läst att personer tyckt så förr, många gånger men då tog jag det som en bild. Nu är det fullt allvar och du vet ej hur det går omkring i hufvet när man själf tänker den tanken, — och då längtar jag till Pontén.»*

Ännu efter fyra årtionden står det lifligt för mitt minne hvilket våldsamt intryck dessa utbrott gjorde på kamraterna.

Strindbergs sinnesstämning var emellertid märkligt växlande och nyckfull. Efter ett oväder som det vi spåra i dessa bref kunde följa det blidaste solsken. Någon vecka efter att sist anförda bref nedskrifvits, fann en medlem af kamratkretsen, som rest in till Stockholm för att på vännernas uppdrag utlösa »Mäster Olof» från renskrifvaren, enligt hvad han antecknat i sin dagbok, »Strindberg vid bättre lynne än jag väntat». På hans natt-duksbord fann den besökande som lektyr Kierkegaards »Enten — Eller».

»Mäster Olof» inlämnades nu till Kungliga Teatern, men teaterstyrelsen hyste betänkligheter mot att gifva ett stycke, där de historiska figurerna framträdde så olika mot den traditionella uppfattningen. Författaren uppmanades att ändra dramat och komma åter. Han började ock på sommaren 1873 vidtaga några ändringar, där nya mildrade synpunkter gjordes gällande, men mäktade ännu icke fullfölja sin afsikt utan insände i stället på hösten det ursprungliga Mäster Olofsdramat, endast med obetydliga redaktionsändringar, till Svenska akademiens täflan.**

Akademiexemplaret af Mäster Olof.

Han hade å det till akademien insända manuskriptet först kallat stycket med den ironiska titeln *Ett vittne*, men detta namn har öfverklistrats och ersatts med *En affälling*. I ett företal, som ledsagade stycket, låter han egendomligt nog sin i förhållande till den första tragedien numera förändrade syn på ämnet komma till orda, den som uttryckes i det tillskrifna mottot: Hvad är sanning? Företalet löd:

»Vördsam anmärkning.

Att de historiska karaktärerna ej blifvit skildrade efter de gängse föreställningar, man om desamma hemtat ur gångbara läroböcker, utan efter dels samtida urkunder, dels efter senare, erkända forskare och granskare ss. Geijer o. fl., hvilka ej skonat en folkkär tradition, torde icke läggas förf. till last. Så har t. ex. Mäster Olofs process blifvit insvept af de flesta författare i ett misstänkt dunkel, då likväl manuskriptet till Tegels Gustaf den I:s historia (i riksarkivet) delgifver de närmare detaljerna om nämnde sak. För öfrigt har förf.

* Berömd sinnessjukvårdare.

** Egendomligt nog slogs samma år Svenska akademiens medalj öfver Olavus Petri och Svedelius beskref hans lefnadsöde i dess handlingar.

Digitized by Google

Sthm d 26 Oktober 1877.

Broder Warburg!

Fem år har Kongl. Teaterdirektionen uppehållit mig med Snack och fem gånger har jag skrifvit om medföljande stycke, tills jag i fjor höstas fick det åter med förklaring att det innehöll Nihilism och hädelser, vore för tröstlöst o. d.

Stjernström förklarade att han ej hade råd att göra nya dekorationer.

Alltså fem mina bästa år strukna ur mitt lif!

Emellertid skulle Du vilja öka min tacksamhet genom att med ett bifogadt ord inlem-

Bref från August Strindberg till författaren.

Digitized by Google

na djuret på Göteborgs Posten, så skall Du i mig få en pålitlig agent i Kongl. Biblio-teket, der jag skall stå Dig till tjenst med alla de upplysningar i din fack Du kan behöfva i synnerhet i Sveriges Dramatiska Literatur, om hvilken samling endast Klemming invigt mig som fortfarande är väktare öfver den Literaturen.

En sak! Bed ~~icke~~ Direcktören icke vara rädd för versen om den låter kuriös; den skall störta ner på rimmen — så har jag trott mig få fram rimkrönikans medel-tidsmusik! Och, bed honom icke låta mig vara hängd altför länge.

Vänligen

August Strindberg

afsiktligt lemnat å sido lokalfärg, historisk sanning o. d., där idén som varit utgångspunkten så yrkat.

Författaren har nämligen hufvudsakligen velat framställa ett olöst problem. Till den ändan hafva fyra särskilda personer fått uppträda såsom bärare af idéer, sådana som stat, kyrka, religion, abstrakt frihet, alla lika ingifna och åberopande sig på Guds särskilda kallelse. Af dessa går endast en segrande fram — kanske emedan hans idé var minst abstrakt. Den frågan vill då framställa sig, om man ej till en viss grad måste bli affälling för att kunna förverkliga sitt ideal.

I alla fall slutar förf. med ett frågetecken, hvilket han anser bättre, då väckandet af ett fruktbärande tvifvel både är blygsammare och mera öfverensstämmande med det mänskliga fattandets oförmåga, är framkastandet af ett privat hugskott med anspråk på allmängiltighet.

Ironien i titeln torde till en del förtydliga författarens mening samt tillintetgöra det skärande i sista aktens domslut.»

Svenska akademiens vittre bedömare voro vid denna tid Böttiger, Ljunggren, Rydqvist, möjligen äfven Strandberg. Det skulle varit af intresse att taga kännedom om deras uttalanden för att se, huru målsmännen för ett äldre släkte ställde sig till Strindbergs verk, men tyvärr hållas utlåtandena ännu icke tillgängliga för forskningen. Att de varit afvisande kan man förstå däraf att »Mäster Olof» icke ens nådde samma ära som begynnelsearbetet »Hermione» eller en enkel mention.

Strindberg fortsatte emellertid arbetet på sitt drama — ofta under tryckta omständigheter — och tröttnade icke att pröfva nya vägar, efter andras råd eller egna ingifvelser. Det föreligger utom det första manuskriptet ytterligare en del omarbetningar, samtliga numera tillhöriga Göteborgs stadsbibliotek — man kan räkna fem eller sex olika texter.*

Redan tidigt hade nog, som Per Lindberg utvecklat i sin undersökning om styckets tillkomst, författaren slitits mellan den profetiska absolutism som Kierkegaard häfdat och hvilken Ibsen gaf en poetisk utlösning i Brand, och den historiska uppfattningen, den moderna läran om relativiteten i alla öfvertygelser, för hvilken sanningen ej finnes enbart å ena sidan och som kom till uttryck i akademiföretalet.

Mäster Olofs mellantexter.

Denna senare åskådning gör sig nu småningom alltmer gällande vid omarbetningarna; och författaren söker låta de olika figurerna blifva representanter för olika idériktningar såsom han i sin »vördsamma anmärkning» uttalat. Vid jultiden 1874 föreligger ett manuskript, som betecknar mellanskedet mellan 1872 års och 1875—1876 års Mäster Olof (tryckt 1878).

* Jmfr om dessa omarbetningar dels noterna till upplagan i Samlade skrifter, dels Per Lindbergs ofvan citerade afhandling.

Digitized by Google

Studiet af Hartmanns pessimistiska filosofi har påverkat Strindberg, särskildt dess halfmystik; figurerna ställa sig mer eller mindre under Guds omedelbara ledning och dom och sanningens relativitet understrykes å flere ställen.*

Anmärkningsvärd är en första ansats till vers. Det är ett stycke femfotajamber, som i en af mellantexterna afslutar första akten och som inspirerats af Jungfruns af Orleans stora monolog, då hon mottar kallelsen från ofvan.

Strindberg hade just då sett, beundrat och i pressen försvarat Magda von Dolckes utförande af Johannas roll.

Vid omarbetningarna har Strindberg uteslutit andra aktens lifliga scener i ölkrogen — hvilket kostade på honom — samt likaledes tablån å slottet i tredje akten, som tillhör urtextens svagare partier.

Af mycket intresse är en nyskrifven stor dialog mellan Gerdt och Olof i fjärde akten, som sedan delvis försvunnit. Gerdt hälsar här bl. a. Olof som en ny Messias och Olof utvecklar en rad reflexioner om tidens omhvälfningar och upplösningar med tydliga paralleller mellan 1500-tal och 1800-tal.**

Mot slutet framträder Gustaf Vasa i st. f. marsken såsom Olofs uppfostrare: »Som yngling har du varit stor och uträttat ting dem ingen man skulle ha kunnat, nu får du icke vara yngling längre, ty hädanefter behöfvas endast män. Jag förlåter dig. Du har haft för mycket rätt och det får man icke. Brask hade orätt, ty han följde icke med. Jag hade rätt och jag kränkte ingens rätt. Återvänd till lifvet och blif en man först och främst, en herde för din församling, en make för din hustru och en undersåte för din konung och ingenting mer». Och efter Vilhelms och Olofs dialog — ett förarbete för den slutgiltiga texten — talar Gustaf Vasa till Stockholms borgerskap om de svåra tider som varit och återger borgerskapet dess herde liksom fru Kristina hennes make.

I det hela förete de båda sista akterna betydande förändringar i förhållande till urtexten och närmanden till den slutgiltiga. Prosan får ock en mera lyrisk färg.

De olika mellantexterna utgöra intressanta intyg om huru Strindberg brottades med ämnet, men han har knappast lyckats i dem få fram något helgjutet — hvarken så starkt som den första texten eller så konstnärligt och moget som den sista.

Lefnadsförhållanden.

Strindbergs lefnadsförhållanden under dessa år voro alltjämt ägnade att hålla hans ganska dystra åskådning vid makt.

Han lefde ett i ekonomiskt afseende osäkert lif såsom litteratör, en tid — 1873 — som utgifvare af en »Svensk Försäkringstidning»; senare någon tid

* T. ex. följande i andra manuskriptet:

Modern: Tror du det är lögn, som ger mig tröst och hopp när jag är bedröfvad intill döden för din skull? Jag förstår dig icke! Säg mig du som läst så mycket. Finns det mer än en sannning?

Olof: Tror du att dessa som man bränner borta i Spanien därför att de tro detsamma som jag, tror du att de hämta sin styrka af en lögn, när de med glädje gå döden till mötes?

** Jmfr Lindbergs »Tillkomsten af Mäster Olof», sid. 88—90.

Digitized by Google

som fast medarbetare i Dagens Nyheter och Svenska Medborgaren, eljes som »fri» publicist. Det var ett bohemienlif med artistumgänge sådant det skildrats i »Röda rummet».

År 1874 började han vid sidan af sitt skriftställeri en verksamhet, som för honom erbjöd rätt mycket intresse och innebar — hvilket han tydligen högt värderade — en i socialt afseende mera »presentabel» ställning än litteratörens utan fast plats samt en af honom skattad titel, »kgl. sekter». Hans gamle lärare från Klara skola, bibliotekarien Richard Bergström, uppmanade honom nämligen att söka sig in i Kungl. Biblioteket. Bibliotekstjänst.

Då han icke aflagt någon examen, sökte och erhöll han dispens och inskrefs därefter som e. o. amanuens. Klemming invigde honom framför allt i sitt speciale — Sveriges dramatiska litteratur. En annan detalj som han omfattade med intresse var den lilla kinesiska afdelningen, som framkallade ett par studier om Kina. Då Elof Tegnér förordar Strindberg hos Estlander såsom Stockholmskorrespondent till Finsk Tidskrift, yttrar han, att han tjänstgör vid k. biblioteket men »där är mera litteratör än bibliotekarie».

I biblioteket kom han ju i beröring med flere litterära män, bl. a. Edvard Bäckström, med hvilken han någon tid umgicks intimt, som visade honom åtskillig välvilja, och som offentliggjorde ett brottstycke af Mäster Olof i »Nu». Men framför allt synes han trots olikheten i läggning ha kommit den stränge och vresige, mycket konservative Richard Bergström nära. Denne blef nu ånyo hans lärare. »Han hatade franska litteraturen» — berättar Strindberg — »som jag älskade och ville narra honom läsa. Han ville inte. Jag stack inte under stolen med mina nya ideal Schopenhauer, Hartmann o. d. och han behandlade mig som en pojke ännu då jag var gift och var familjefar.» Genom Bergströms bemedling fick han t. o. m. skrifva konstuppsatser i Posttidningen.

För öfrigt måste den unge »kunglig sektern» söka sin utkomst genom undervisning i flickskolor, tillfälliga litterära bidrag, öfversättningar (bl. a. af Dietrichsons arbeten, af »Amerikanska humorister») o. d.*

Om sina förhållanden meddelar han i april 1875 en vän:

»Jag är pensionslärare två timmar hvarje dag. Tjänstgör i biblioteket och öfversätter följetonger åt D. N. Detta lämnar mig ingen tid öfver till funderingar, men icke heller till någon verksamhet för framtids- d. ä. ekonomie förbättringar. Inkomsterna räcka till lifvets fördröjande till 1 juni, då all inkomst upphör. — — —

Vårbrytningen är en förfärlig period för nervösa naturer — jag har lidit förskräckligt. Att arbeta hela dagen för att få äta, och sedan äta för att kunna arbeta hela följande dag, det är en förfärlig cirkel! Det är l'homme machine. Och det är för detta som man slagit sig igenom en ohygglig ungdom, det är därför man uppskjutit att dö. Arbetet gör människan till ett fä! Arbetets förbannelse skall det heta. Jag är numera afgjord kommunard, ty rikedomen ställer en öfver alla moraliska och samhällslagar. Jag känner mig mäktig

* I februari 1875 förfrågade han sig hos en gammal Upsalakamrat om möjligheten att få utföra en påtänkt svensk öfversättning af Brandes' skrifter. »Du bör förstå hur välkommet detta arbete skulle vara för mig med min kända vördnad för författaren». Han var vid denna tid äfven angelägen att få öfversätta den franska naturalismens första mästerverk, Flauberts »Madame Bovary».

Digitized by Google

skrifva kröningsvers för ett halft dussin ostron, som min blodlösa kropp behöfver, jag skall gå till nattvarden för en biffstek. Alla försutna middagar ropa på hämnd, alla inställda njutningar ryta som lejon, alla goda intentioner hafva af brist på luft och ljus ruttnat och öfvergått till inslagen äregirighet. Jag håller på att läsa La Terreur, Paris 1853, st. 8° 2 vol. Jag har beslutat att väcka uppseende i världen till hvad pris som helst, dock icke något kroppsligt obehag. Det är det ena. Det andra är att jag kanske snart kommer att fria. Då är jag räddad. Håll på detta.»

I mycket drastiska vändningar påpekar han hurusom det gått illa i ett eller annat afseende för vännerna i Runan och ett par andra af kamratkretsen och fortsätter:

»Ni skall vara öfvertygade om att det är mig Ni ha att tacka allt helvete för! Detta skall jag visa dig medelst ett stort papper som jag har fyllt med faktiska upplysningar. Den som kommer i beröring med mig eller min familj är hemfallen!* Tänk hvad jag påstås ha gjort med 'Röda rummet'.** — — — Mäster Olof har gått åt h—e också!»

»Mäster Olof», sista versionen.

Ett halfår efter att han ansåg Mäster Olof förlorad fick han likväl lust att omstöpa dramat och ge det dess slutgiltiga form. På senhösten 1875 omskref han första akten och under några vårmånader 1876 upptog han ånyo arbetet. Han begagnade nu för en väsentlig del af dramat versformen och valde härtill medeltidens och reformationstidens svenska meter, knitteln, som senast användts af Edvard Bäckström i dennes smärre dramer.

Alldeles utomordentligt är, som senare ofta hos Strindberg, uppslaget i första akten: klosterinteriören, där Mårten, som från en vanlig munkbof förvandlats till en mera humoristiskt uppfattad syndare, hemkommer från jakten och finner en stackars novicius som står bot därför att han stulit äpplen; följa så scener som skildra vällefnaden och kräsligheten i klostret under biskopsbesöket. Och så börjar handlingen. Strindberg har minskat personantalet. Gustaf Vasa är försvunnen ur stycket och med all rätt; han spelade en för ringa roll i den första versionen och blef i öfvergångsdramat dels ett slags deus ex machina, dels en något för vis fabula-docet-predikant. Det blir i stället marsken som för konungens talan mot kyrkans makter. Laurentius Andreæ, hvilken för resten lustigt nog af en berömd kritiker hopblandats med Olavus' broder Laurentius, har också fått gå sin färde. Och Gerdt, som hade en af hufvudstämmorna i den första texten, har skjutits tillbaka i andra planet och blifvit en bifigur. Mårtens karaktär har som sagdt mildrats.

Hufvudvikten ligger ännu mera afgjordt än förut på Olof: hans konflikter med kyrkans män, med modern — hvars uppfattning gifves med en viss pietet

* Jmfr ett ställe i Mäster Olof: »Jag är född till fördärf. Hvarför skulle Ni komma i min väg? Gud i himlen, skulle jag hafva äfven detta på mitt skuldbelastade samvete?»

** Åsyftar umgänget i denna lokal. Lindberg citerar ett liknande uttalande om Röda rums-kretsen från juli 1875: »Sex unga män slöto sig till mig och missförstodo mitt världstvifvel samt ville sätta mina ironiska teorier i praxis. De gingo under.»

Digitized by Google

—, hans förhållande till hustrun, som nu å sin sida tröttas af hans sätt att vårdslösa henne för sin lifsgärning; hans inblandning genom Gerdt i St. Ursulas gilles revolutionära gärning, däri hans deltagande är vida mindre än i prosaupplagan; ja, hans vetskap om sammansvärjningen inträffar först omedelbart före fängslingen så att hans enda brottslighet består i hans afsikt att icke yppa något, och detta är nog för att han skall erkänna sig skyldig. Här antydes icke häller att han skulle ha gillat sammansvärjningen.

Utomordentligt stark är scenen vid moderns dödsbädd och Olofs svaghet att i allt fall följa det katolska bruket med ljusen verkar mänskligt rörande.

Mot slutet få marsken och Brask ordet och häfda sina olika synpunkter, marsken framför konungens talan och Brask, som nu är gifven med en viss sympati, ej utan inflytande från Geijer, säger sig ha fått orätt, därför att han kämpat för en lögn, som dock en gång i tiden varit sanning.

Till sist följer Olofs bön om nåd, sedan han hört marsken anföra Luthers ord emot »de stormän och galningar som med våld och ofog vilja påföra folk en ny tro, icke vetande att man predikar först och reformerar sedan»; detta yttrande går enligt hvad Hanna Rydh uppvisat tillbaka på ett latinskt original i en samling Lutherbref från 1579.

Och när Vilhelm, efter att ha gäckats i sin tro på Olof såsom »ett vittne», utslungar mot läraren den från Gerdt ärfda repliken »affälling», följer Olofs vemodsfulla, korta slutmonolog, däri han vinkar sitt »lycka på färden» åt den djärfve seglare, som ej vill lyss till den som nyss förliste där ute:

»Du faller dock af, som vi gjorde alla,
Om ock Ditt märke Du tar på en stjärna,
Ty himlens stjärnor ju också falla.»

Mäster Olof i den sista gjutningen är i motsats till det trotsiga, lidelsefulla, kraftgeniala ungdomsverket med dess skärande slutreplik »affälling», ett resignationens drama, alster af en pessimist och skeptiker, som studerat sin Hartmann, som icke funnit någon förnuftig plan i världsordningen och hvilken såsom motto skrifvit de dystra orden:

Spernere mundum, spernere nullum, spernere sese,
Spernere sperni se, quatuor hæc bona sunt.*

Ett tidigare motto har han nu lagt i Brasks mun:

»Hvad är då sanning? Jag får intet svar,
Och ingen får det så länge vi här vandra!»

Den tankegången är först här till fullo genomförd i karaktärsteckningen, där snart sagdt alla synpunkternas målsmän behandlas med blid förståelse.

Man kan hysa mer eller mindre sympati med den tröstlösa, tvifvelfyllda tendensen i den sista versionen — den är dock i konst-

* Att förakta världen; att förakta intet; att förakta sig själf; att förakta att föraktas — dessa fyra äro goda ting.

Digitized by Google

närligt afseende ett mera betydande verk än den första äfven om denna på sina ställen är väl så dramatiskt verkningsfull. Kompositionen är genomförd med starkare koncentrering; karaktärsteckningen är byggd på djupare psykologi, fyllig och genomtänkt, diktionen så i vers som prosa buren än af lyrisk stämning, än af kärnfull kraft.

Än en gång inlämnades stycket utan framgång till kungliga teaterdirektionen och äfven på den nyuppförda Stjernströmska scenens portar klappade Strindberg förgäfves.

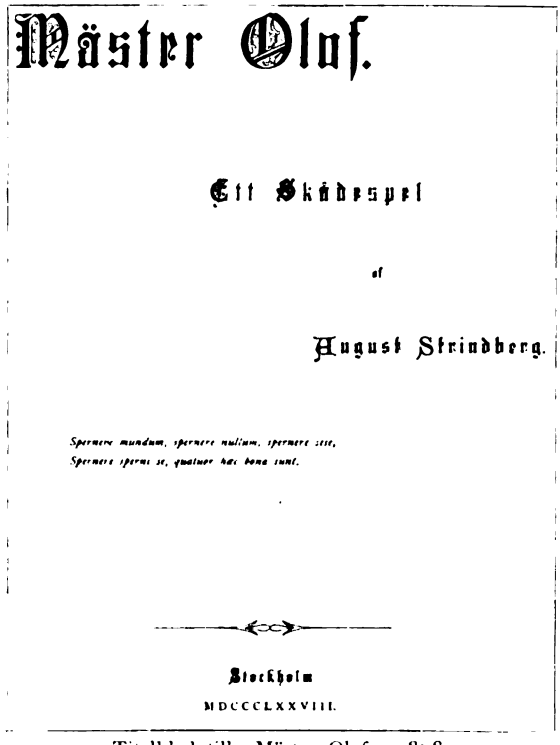
Mäster Olof.

Ett Skådespel

af

August Strindberg.

Spernere mundum, spernere nullum, spernere sese,
Spernere sperni se, qualiter hoc bona sunt.

Stockholm

MDCCCLXXVIII.

Titelblad till »Mäster Olof», 1878.

I oktober 1877 sände han stycket till mig med uppdrag att inlämna det till Göteborgs teater. Det åtföljdes af ett bref, där det hette: »Fem år har Kongl. Teaterdirektionen uppehållit mig med snack och fem gånger har jag skrifvit om medföljande stycke, tills jag i fjor höstas fick det åter med förklaring att det innehöll nihilism och hädelser, vore för tröstlöst o. d. Stjernström förklarade att han ej hade råd att göra nya dekorationer.

Alltså fem mina bästa år strukna ur mitt lif! — — —

En sak! Bed Direktören icke vara rädd för versen om den låter kuriös; den skall störta ner på rimmen — så har jag trott mig få fram rimkrönikans medeltidsmusik! Och, bed honom icke låta mig vara hängd alltför länge.»

På nyåret 1878 innan jag hunnit få svar från teatern begärde Strindberg manuskriptet åter, då han hoppades få förläggare, sedan en scen ur stycket varit intagen i »Nu».

Och 1878 trycktes ändtligen »Mäster Olof» tillika med ett egendomligt *efterspel*, om hvilket Strindberg å manuskriptet antecknat »Go' herrar, detta var skrifvet 1877, innan jag sett Rydbergs Prometeus, det kan Axel Jäderin bäst intyga».

Efterspelet, där bl. a. Mäster Olof uppträder som en välfödd pastor primarius »med näsa som ett spjäll» — den store profeten har blifvit fet och from sen han fått mat i kräfvan — handlar om motsatsen mellan Gud och Lucifer

Digitized by Google

— ljusbringaren. Det är en teodicé i smått, en anspelning på det gamla problemet om kampen mellan onda och goda makter, den persiska dualismens Ormuzd och Ahriman, Bayles, Byrons och Almquists problem, det ständigt nya. Och hvem af de tu är den goda? Öfver de båda kämpande gudarne antyder han »Den evige» — »en ofattlig makt, hvars väsen ej var lönt att utgrunda», som det heter i självbiografien.

En synnerligen omild recension i Aftonbladet klandrade bl. a. dramat såsom icke tillfredsställande den gällande ästetikens kraf och särskildt fördömdes dess egenskap af tendensdrama; på samma gång det antyddes, att tendensen icke vore ledd af någon personlig öfvertygelse.

En ironisk motkritik af denna anmälan utgafs i broschyrform af pseudonymen »Jonas Hägg» (d:r B. Meyer). Bland mera förmånliga kritiker märktes en i det mycket konservativa Lunds Veckoblad.

»Mäster Olof» blef — såsom fallet vanligen är med läsdramer — föga uppmärksammad och författarens förhoppning att någon teaterdirektör skulle varkunna sig öfver arbetet gick tillsvidare icke i uppfyllelse. Först 1881 kom stycket upp på scenen och då i den ursprungliga formen såsom den mest populära.*

Det är självklart att de motgångar, som mött Strindberg i fråga om »Mäster Olof», säkert hans käraste verk, det hvari han nedlagt det bästa han tänkt och känt under sin kraftigaste ungdomstid från det 23:dje till det 28:de året, skulle gå honom djupt till sinnes och öka den bitterhet och det missnöje med samhället, hvartill hans lefnadsförhållanden i öfrigt gåfvo anledning.

Öfrigt författarskap 1872—77.

Hans skönlitterära originalförfattarskap låg — utom omarbetningen af »Mäster Olof» — nära nog nere under tiden från 1872 t. o. m. 1876 och i det lilla konst- och litteraturblad »Gazetten», som han ämnade utgifva 1876, men hvaraf blott ett nummer utkom, yttrar han sig snarast en smula försmädligt om skönlitteraturen, som tyvärr alltför länge ansetts liktydig med litteraturen, och talar om att »afguderiet med poesiens idkare blifvit aflyst».

Enskilda utomordentligt friska skizzer från Sandhamn af halft journalistisk art äro dock att anteckna såsom bebådande den ena sidan af hans blifvande skriftställarskap, utmärkta för känslig naturuppfattning samt kryddade med inslag af humor. Däremot är komedien *Anno fyrtioåtta*, med skildring från ett borgarhem vid seklets midt, som tillkom 1875 men först trycktes några år senare, ett af hans svagare alster, i hvilket man har svårt framleta klon.

Giftermål.

Strindberg hade vid 1870-talets midt gjort bekantskap med friherrinnan Siri Wrangel, född von Essen af en finsk gren, gift med en officer vid Svea garde. Han umgicks intimt i deras hem och snart fäste han och den unga friherrinnan sig ömsesidigt vid hvarandra. Hon hyste mycken håg för skådespelarkonsten och skildes från sin make för att kunna få debutera å Kungliga Teatern. I slutet af 1877 ingick hon äktenskap med Strindberg.

* Den sista versionen — versupplagan — spelades 1890 å Dramatiska Teatern och därmed invigdes 1908 dess nya scen.

Digitized by Google

Den första tiden af Strindbergs tillvaro som nygift man var enligt vänners utsago den lyckligaste i hans lif, och han har i sina självbiografiska arbeten också tecknat den i rosenfärg.* Blott ekonomien vållade nu som alltid svårigheter.

Ungefär vid denna tid börjar hans diktning taga ny fart, säkerligen icke utan samband med hans ökade lifsglädje och nyvaknade framtidsförhoppningar.

»Från Fjerdingen och Svartbäcken».

Vid jultiden 1877 utgaf han en samling novelletter och karaktärsstudier, byggda på minnen från Upsalatiden, *Från Fjerdingen och Svartbäcken, studier vid akademien* af S—g.

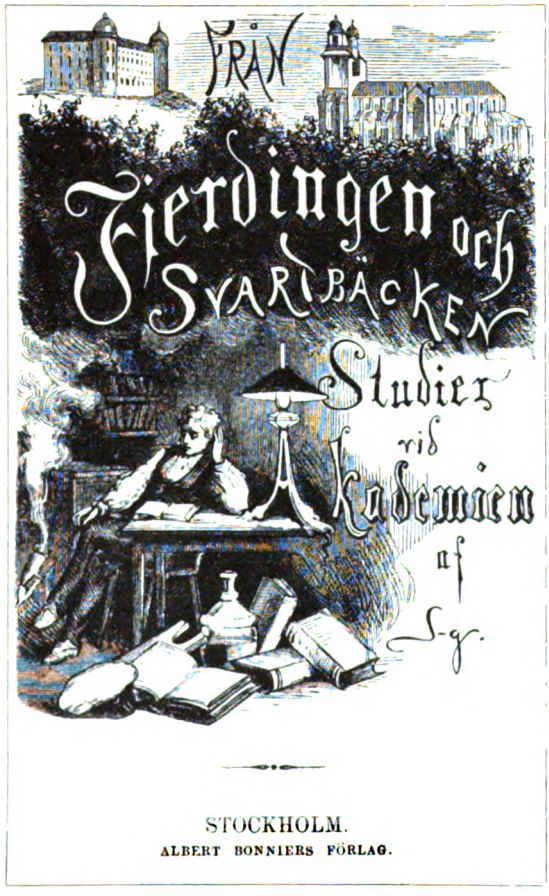

Omslag till »Från Fjerdingen och Svartbäcken».

Det är Strindbergs första skildring ur samtidslifvet och många af de drag, som senare blifva konstituerande i hans författarskap, röja sig redan i detta arbete. Det är ett alldeles nytt Upsala som här framträder i litteraturen; den »ideala» uppfattningen af den »eviga ungdomens stad» från studentmötenas dagar märker man föga af och studentlifvets löjligheter skildras just icke heller ur den lekfulla humorns synpunkt som i Gluntarne; det är en pessimist, en satiriker med blick för universitetets och studentlifvets afvigsidor som här har ordet och som minst af allt hyllar det gamla slagordet att »Upsala är bäst», men som gör sig ett särskildt nöje att inlägga gensagor mot den vanliga uppfattningen, som roar sig med att sympatiskt skildra en af studenterna häck-

* Ett bref från nyåret 1878 till mig börjar: »Jag skrifver på rosenrödt papper dels därför att jag ej har annat, dels därför att jag är nygift.»

Digitized by Google

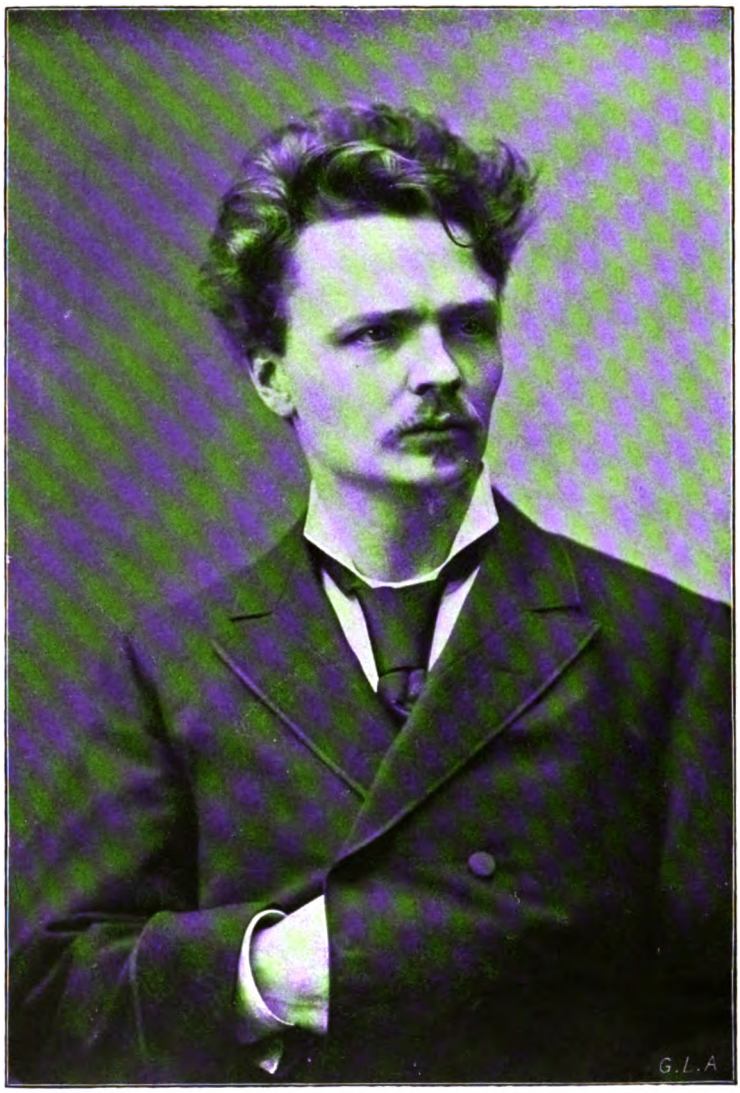

August Strindberg

Ungdomsporträtt.

Digitized by Google

Digitized by Google

lad snobbtyp eller den mystiske »ensittaren»-tungusen (ett briljant porträtt af en bland Strindbergs vänner från dessa år, en darwinistisk naturforskare, som senare bröt sig en bana i nya världen), och som med en viss bitterhet ställer mot hvarandra den diktade studentglädjen och den nyktra verkligheten.

För dem, som tillhört samma studentkretsar som författaren, voro många modeller till skildringarna uppenbara. Historien »Mellan drabbningarna» är exempelvis en något förskönad omdiktning af en händelse, som rörde en fattig halt medikofilare, hvilken fick sommarengagement hos en göteborgsk Krösus. På ett par ställen visade sig Strindberg en smula närgången mot modellerna och använde redan nu den otrefliga metoden att hopslå vissa drag från en tydligen utpekad modell med afgjordt osympatiska från en annan, hvilket ju måste lända karaktärsteckningen till men. I berättelsen »Skalden och poeten» förekommer sålunda ett citat från en »idealistisk» dikt, som ordagrannt aftryckts ur en nyss afliden Runakamrats »Minnen från skolåren», men åtskilligt som i fortsättningen berättas om »skalden» passade rakt icke in på den förre. Ypperlig är den humoristiska skildringen af »Ett folknöje» — den åtida latinskrifningen pro gradu med krior, som hopsattes af stycken ur Cornelius Nepos, Livius, Cicero och Tacitus samt Gedikes skriföfningar, sedan man förberedelsevis skrifvit »en kort uppsats på så dålig och inkrånglad svenska som möjligt med visshet att därigenom åstadkomma det bästa latinet». Den enda punkt examinanden skrifvit själf lödd i öfversättning: »Hvaruti just orsaken, hvarför staten, sedan af preskriptionen de största brott blifvit födda, ramlade, låg.»

Men det finns äfven stycken af annan art än de satiriska eller humoristiska. En skildring som »Offret» — historien om en fattig students kval, som saknar understöd från sin välbärgade fader, därför att han ej vill bli präst, som af kamraterna betraktas som en snål utböling, och som till sist efter en andlig kamp faller till föga och tar sina prästexamina samt undergår en omvandling — innehåller drag af verklig tragik i smått. Sådana märkas ock annorstädes.

Slutskizzen »Det gamla och det nya» innebär en kritik af det äldre släktledets uppfattning — med dess blandning af sentimental »idealism» och brutal cynism, dess exponerande af känslorna »som hängas utanför boddörren att flugsmutsas» och dess afgudande af den »betydelselöse» Boström, gentemot hvilket den nya generationens mera praktiskt »realistiska», något blaserade men ock mera ärliga åskådning kommer till orda. I denna novellett bebådas ett och annat, som sedan kom fram i »Röda rummet».

Skildringarna i »Från Fjerdingen och Svartbäcken» blefvo knappast uppskattade efter förtjänst. I uppfattning men ock i stil — en förträfflig, rätt på sak gående prosa — bebåda de ingången af en ny tid i vår berättarkonst.

Efter utgifvandet af dessa noveller från Upsalatiden beslöt Strindberg sig för att i en bredare ram skildra intrycken från sin Stockholmska bohemientid, som då redan låg några år tillbaka. »Röda rummet».

Af utländske romanförfattare hade han särskildt beundrat två, en fransman och en engelsman. Den ene var Victor Hugo i dennes senare alstring.

Digitized by Google

»Hafvets arbetare» fann han sublim, men han skattade också högt »Skrattmänniskan» och »Samhällets olycksbarn», och han har i en rundfråga förklarat biskopen i detta senare arbete — jämte Balzacs Louis Lambert — vara den diktade manliga gestalt som mest tilltalat honom. Den blandning af romantik och realism, som kännetecknar Hugos romanskriftställeri, ägde ock alla förutsättningar att slå an på Strindberg. »Hugo är min lärare», skref han på sin 60-årsdag. Som redan nämndt kan man i Gerdt bokpräntare spåra drag befryndade med Hugoska skepnader. Äfven Strindbergs skildringar från hafvet äga beröringspunkter med »Hafvets arbetare».

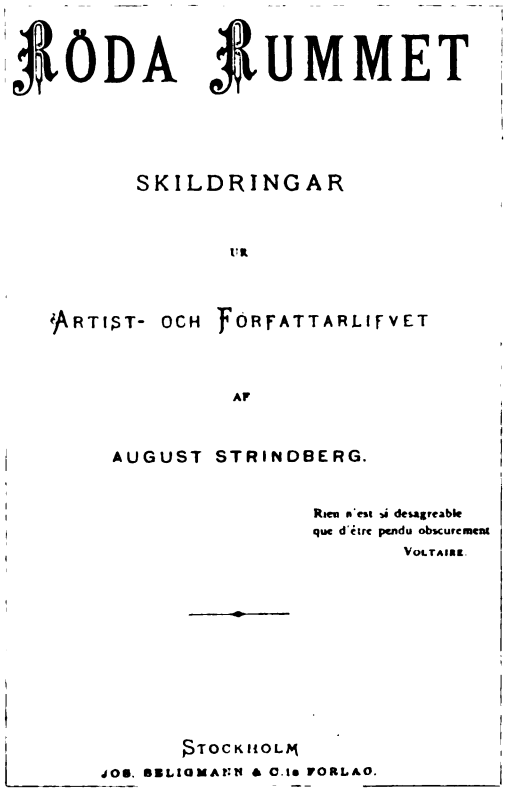
RÖDA RUMMET

SKILDRINGAR

UR

ARTIST- OCH FÖRFATTARLIFVET

AF

AUGUST STRINDBERG.

Rien n'est si desagreable
que d'être pendu obscurement
VOLTAIRE.

STOCKHOLM
JOS. SELIGMANN & C:IE FÖRLAG.

Titelbladet till första upplagan af »Röda rummet».

Den andre var Dickens. Strindberg har vid flere tillfällen understrukit dennes betydelse för hans romandikt.

Vid denna tid hade han återupptagit läsningen af »David Copperfield», hvilken han som yngre ej senterat men som nu fängslade hans intresse, och sedan genomläste han hela romanföljden. I svaret på den nyssnämnda rundfrågan nämner han f. ö. »Little Dorrit» vid sidan af Bibeln, Chateaubriand, Svedenborg, »Les misérables», Andersens Sagor och Bernardin de St. Pierres »Harmonies» såsom sina älsklingsböcker.

Han beundrade, säger han, i Dickens den kärleksfulle författaren, »som under tårar och löjen betraktade de vanlottades öden», men som också kunde vara »ganska hätsk», när han angrep hvad han ansåg vara missförhållanden.

Det var dock uppenbart vida mera det bittert kritiska än det känslosamt milda i Dickens' författarpersonlighet, med hvilket Strindberg ägde frändskap.

Mot julen 1879, alltså på 80-talets förafton utkom *Röda rummet, skildringar ur artist- och författarlifvet.**

* Egendomligt nog berättar Strindberg, att han erbjudit denna satiriska och anti officiella roman åt Posttidningen (hvars redaktör då var Bäckström), men fått den »utan ondska» tillbaka endast med svar, att den inte passade för tidningen!

Digitized by Google

Detta arbete gjorde med ett slag Strindbergs namn ryktbart.

»Röda rummet» är egentligen en hybrid mellan romandikt och satiriska samtidsskizzer.

Strindberg har kanske ursprungligen haft för afsikt att skildra en ung mans utvecklingshistoria, för att så till sägandes upptaga ämnet från »Mäster Olof» i samtida dräkt. Äfven här gäller det en »idealists» drömmar att hjälpa de fattige och ofrie, men här liksom där möter han verklighetens hårdhet, som nödgar honom att uppgifva föresatser, att väja af, att resignera. Författaren är alltjämt svuren pessimist och ser mörkt på de gällande förhållandena.

Den unge ämbetsmannen Arvid Falk, en svärmisk optimist af något drömmande skaplynne, kastar sig af missnöje med byråkratiens olater i litteraturens tjänst, gör bittra erfarenheter på de olika områden där han verkar: i prässen, hos förläggare o. s. v. och gripes åter af vämjelse öfver tomheten i alla utskrikna »ideal». Han är nära att duka under i »kampen för tillvaron» — för att begagna det gängse slagordet ur Darwins lära, med hvilken Strindberg kort förut gjort bekantskap — men återgår till ämbetsmannabanan, slutande som »pessimist», likväl med en hemlig låga af fanatisk frihetskärlek brinnande innerst inne, ehuru dämpad och dold, till dess den en gång må explodera.

Det låter sig icke neka, att bokens »hjälte» — om man nu skall kalla honom så — intager en alltför passiv, tillbakadragen hållning och mera är iakttagare och anmärkare än handlande. Man får egentligen aldrig se honom om icke utföra så åtminstone försöka någon »bragd». Han afstår visserligen från mindre aptitliga uppdrag, säljer icke trots svält och svårigheter sin själ, är med ett ord en hygglig ung man, men man ser honom aldrig göra någon aktiv insats. Misströstan har väl tidigt gått honom i blodet.

Såsom roman är boken mycket löst komponerad. Tyngdpunkten hvilar på det »tvärsnitt uppifrån och neråt genom en hel tid» (Levertin), som gifves i en mängd karaktäristiska figurer och interiörer. Dessa erbjudas dels i realistiska skildringar, dels såsom satirer med stark tillsats af karrikatyr.

Om det var de senare, som med sina nog närgångna skildringar gåfvo boken dess pikanta smak, så är det likväl i de förra som den äger sitt främsta litterära värde. Det finns kapitel med en verklighetsskildring, hvartill icke förut den svenska romandikten torde företett något jämförligt; jag vill särskildt påpeka det mästerliga kapitlet »Herrar och hundar», där den vedervärdiga brackan Karl Nikolaus Falk öfvar gästfrihet mot sina snylt-

Digitized by Google

gäster, under det han manar dem med den dråpliga sammansättningen af imperativ och svordom: »Ät du, ta mig fan!»; sedan de olika taflorna ur artisternas och litteratörernas lif i nedgång och ljusning: »Hos Lilljans», »Röda rummet», »Lyckliga människor» — de kapitel som gifva skäl för bokens eljes något begränsade undertitel »skildringar ur artist- och författarlifvet» —, bränvinssupningen i kapitlet »Sista brickan» och till sist det ypperliga naturalistiska kapitlet, som skildrar begrafningen af Struves lilla barn och den därefter följande orgien.

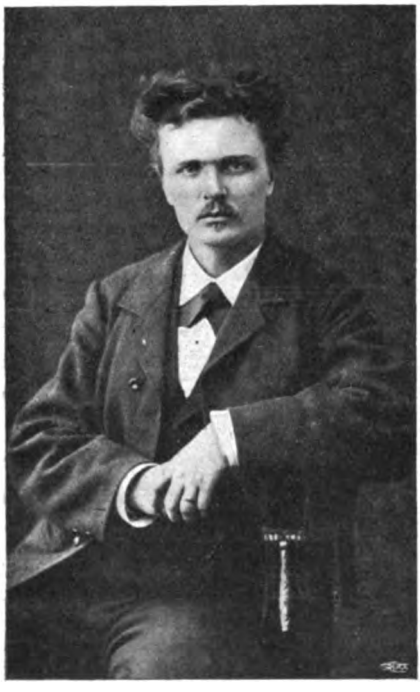

August Strindberg 1879.
Efter fotografi af C. & I. du Jardin, Stockholm.

Andra kapitel äro åter rent satiriska och gå härvid ej sällan till karrikatyrens öfverdrift, därvid säkerligen de amerikanska humorister Strindberg samtidigt öfversatte äggat honom; exempelvis den roliga framställningen af drönarlifvet i ämbetsverken, erinrande om Dickens' »omsvepsdepartement», skildringarna af riksdagsdebatter, af prässens demoralisering inom organ af olika kaliber alltifrån den gammal-liberala och konservativa »Gråkappan» till den radikala »Arbetarfanan», af välgörenhetshumbugen i förening med läseriet, af religiös affärsrörelse (i den skarpt gifna typen pastor Skåre) samt af förläggarvärlden; den sistnämndas målsman Smith (som i det ursprungliga manuskriptet hette Moses) är tecknad med en viss humor och tydligen samgjuten af ett par modeller, men författaren har slagit öfver i karrikatyren såsom då han låtit honom tala om »Tegnell och Öhronschlägel».*

Grundstämningen i boken är som sagdt pessimistisk. Liksom alla satiriker ser äfven »Röda rummets» författare dystert på sin samtid. Han skildrar i mörka färger bakrusstämningen efter 1865

* Tidens andra »naturalist» Anne Charlotte Leffler anmärkte ock i ett bref just denna för långt drifna karrikatyr och att »Strindberg i det hela vore något väl öfverdrifven för att vara riktig verklighetsdiktare».

Digitized by Google

och den demoralisation som verkat på det nya släkte, som vuxit upp efter förhoppningarnas dödsår — han låter en af sina figurer förklara, att man icke på långa tider sett större egoism, större irreligiositet. »Det stormar ute i världen och folken ryta af harm mot förtrycket, men här i landet gifver man bara jubelfester.» Mot den förmenta öfverskattningen af det »nationella» i svensk kultur dundrar Strindberg genom den kostliga bohêmefiguren Olle Montanus' mun, då han håller tal i Arbetarföreningen. I öfrigt torde författarens dåtida samhällsåskådning egentligen framträda i de uttalanden, som fällas af den på mötet nedtystade snickaren och som varsla om gryende socialism. Men eljes är detta arbete, liksom öfver hufvud Strindbergs författarskap under hela detta skede, snarast uttryck för individens revolt mot samhället.

Karaktärsteckningen, framför allt af de olika bohêmefigurerna, för hvilka bestämda personer stått modell, och af brodern grosshandlaren är af mycken styrka, om än karaktärerna stundom falla i sär såsom fallet är med cynikern Borg, hvilken till sist öfverraskar såsom Falks räddare, och med Falander som i vissa afseenden tagit arf efter Gerdt bokpräntare. Hvad de mera satiriskt hållna typerna angår har ett och annat personligt kommit med, men detta kunde svårligen undvikas, när en skildring af verkligheten inom vissa begränsade kretsar skulle ske. Anmärkningsvärdt osympatiska äro kvinnofigurerna och af den i sedeskildringar vanliga sentimentala medkänslan med skepnader ur »den undre världen» är här intet spår — tvärtom.

Det finnes för öfrigt jämte de naturalistiska skildringarna, som stundom slå öfver, ställen af stor finhet i »Röda rummet».

Stockholmsbarnets sinne för Stockholmsnaturen och förtrogenhet med födelsestadens alla gator och gränder uppenbara sig helt igenom allt ifrån det präktiga fågelperspektivet från Mosebacke till bilderna från Lilljans, Skeppsholmen och Hvita Bergen. Och stilen är i stort sedt helt ny: en prosa, som faller naturlig, rakt på sak och som icke väjer för karaktäristiska ord. Dessutom äro de dialogiserade delarne behandlade med en boren dramatikers liffullhet. Men egendomligt nog kan denne naturalist någon enstaka gång falla in i den föregående smakens grannlåtsstil, med osammanhängande bilder.*

* T. ex.: »Ensam i de stora rummen brast hon i häftig gråt, men det var icke dessa tårar, som likt ett majregn faller på ett gammalt dammigt hjärta, det var vredens och ondskans etter, som nu fördunklade själens speglar och sedan droppade ned och frätte som syra på hälsans och ungdomens rosor.»

Digitized by Google

Vid tryckningen uteslöts ett och annat, såsom ett kapitel i hvilket litteraturkritiken i tidningarna skarpt hudflängdes och hvari skildrades hurusom författarnes öden samvetslöst afgöras af allt annat än litterära hänsyn (»Människors öden»), något som förläggaren (Seligmann) ansåg »utan saknad kunna utgå». Strindberg medgaf detta, men räddade likväl en detalj öfver till ett annat kapitel, där den dock passade mindre väl. Det uteslutna kapitlet finnes af Landqvist meddeladt i anmärkningarna till »Samlade skrifter». Ett rätt märkligt postskriptum till Borgs afslutningsbref insattes i andra korrekturet, men ströks sedan. Strindberg betecknar det i ett bref som »det nertagna förfärliga slutet»; det är i sin pessimism rent nihilistiskt och förklarar lifvet vara med ett turkiskt ord Bosch.

Det var ock tal om att boken skulle erhålla ett »försonande, vackert slut». Strindberg skref också en liten epilog skildrande Falk som nygift — men inhiberade den »efter långa strider», i det han sände förläggaren ett ultimatum:

Han säger sig förgäfves ha försökt en epilog. »Den blef nog vacker, men den kom in i en spritt ny tonart och skildrade saker som icke hörde hit! Här är punkten för hjältens ungkarlslif, och det är det som boken handlar om: att följa honom in i hans äktenskap vore att förstöra det afslutade i intrycket och skulle leda läsarens fordringar ad infinitum; för öfrigt har icke författaren mod eller lust att ge ifrån sig det bästa världen, som han eljes ringaktar, gifvit honom, utan det må vara fridlyst område. Jag kan inte på den boken tänka mig ett annat slut än denna suveräna spottning på alla de saker, om hvilka människorna inbillade hjälten att de voro s. k. idealer och efter hvilka han var nog fånig att sträfva, tills ögonblicket kom då han upptäckte, att man ljugit för honom och att det där, hvad det nu var, icke var några idealer.»

Den epilog han sålunda skrifvit meddelades tre år senare (1882) i »Literärt album» och innehåller en äktenskapsidyll om huru Falk reder in sitt nya hem, en liten blygsam våning, huru han förnimmer lyckan och tillika resignerar från allt samhällslif för att lefva som snäckan i sitt skal.*

Boken blef en enastående publiksuccès. Redan samma år utkom en ny upplaga och 1880 ytterligare tvänne.

Kritiken utföll gifvetvis något olika men var i allmänhet omild.

Under det man på enstaka håll visade sig inse de betydande förtjänsterna i boken, äfven om man icke blundade för dess brister, föllo annorstädes orden desto hårdare. I Aftonbladet (hvars kritik dock icke kunde, som det i Uddgrens arbete om Strindberg påstås, vara skrifven af Aug. Sohlman, eftersom denne var död sedan flere år tillbaka) förklarades visserligen, att förf. bättre beherrskade den form han nu valt än den dramatiska i »Mäster Olof» och att han i episoderna utvecklade en koncentrerad kraft, som uppenbarade verkligt konst-

* Enligt utgifvaren af »Literärt album», dr Gustaf Meyers uppsats i Veckojournalen 1916 nr 24, hade Strindberg å manuskriptet antecknat »Sista kapitlet af Röda Rummet, som författaren ej lät trycka, emedan han tyckte det var för vackert».

Digitized by Google

närskap, men han hade ytterligare utbildat sig i en riktning, där realismen allt mera öfverginge till naturalism. Anmälaren betraktade — icke med rätta — »Röda rummet» såsom förstlingen af Zolas riktning hos oss och ansåg det vara Zolas skola som Strindberg därmed ville införa. Detta vore bokens betydelse.* Förr blef allt hvad skalden vidrörde guld, men allt hvad denne författare vidrörde blefve smuts; han vore ej partisk, ty allt vore lika smutsigt. Undertiteln: »Skildringar ur artist- och författarlifvet» innebure en orättvisa, ty det vore endast bland afskrädena af våra s. k. konstnärs- och litteratörkretsar man funne dylikt.

Ett mycket kraftigt inlägg mot arbetet och dess författare, hvilket på sin tid väckte uppseende, gjordes af en prässens frivillige, medicine professor Cederschiöld, som slöt med den önskan, att kritiken med mera stränghet måtte behandla dylika litterära foster, innan de hunne öfverskrida den smala gräns, som skilde dem från det slags usla litteratur, hvilken det ålåge polismakten att öfvervaka.

I Ny Svensk Tidskrift ägnades romanen en af de aldra tidigaste anmälningarna af Bernhard Meijer, som jämte påvisande af arbetets brister såsom konstverk fastslog dess epokgörande betydelse och framhöll dess glänsande stil, »en fransk stil som bjärt stucke af mot vår svensk-akademiska, tungt öfverlastade, tyskbesläktade», dess psykologiska analys, natursanna framställning, träffande satir, och i »Röda rummet» såg det första kraftiga beviset därpå att »de mäktiga strömningar som karaktärisera vår tid ändtligen trängt så djupt ned äfven i vårt andliga lif, att de kunna verka befruktande på litteraturen».

Störst betydelse ägde väl den ingående granskning, som Estlander ägnade romanen i Finsk Tidskrift. Äfven han finner likheter med Zola, men anser att då denne blott är bred reproduktör, är Strindberg en spirituell satirist, som visserligen också med en viss bravur dröjer vid det illaluktande, men med en i den nordiska vitterheten exceptionell snillekraft slår ett slag mot det dåliga hur högt eller nära det sitter. Estlander ägnar en förträfflig analys åt Strindbergs skildringskonst och betonar friskheten och det lefvande framställningssättet, »herr S. behöfver icke söka, han har»; men han anser, att det dock kan sättas i fråga om det konstnärliga blifvit fullt tillgodosedt; han påpekar brister i karaktärsteckningens följdriktighet och ovårdsamhet i motiveringen. Särskildt går Estlander bristerna i motiveringen in på lifvet: »det som i ett diktverk icke är motiveradt är icke sannt, det må sedan i sin enskildhet kunna bestyrkas ur verkligheten med huru många fall som hälst». Hvad Estlander mest lägger skildringarna till last är att Strindberg ej med tillräckliga drag ger läsaren en aning om de goda sträfvandenas tillvaro. Men i det hela går det en mycket erkännande ton genom denna anmälan.**

Från andra grannland mottog Strindberg vänliga ord offentligt och enskildt. Alexander Kielland bragte honom t. ex. i ett bref i augusti 1880 ett entusiastiskt tack för »den friske Smerte Deres Bog volder». — »Der er ikke ett Ord af Forsoning, ingen feige Figenblade, Virkeligheden med sine grelle Farver og sit Smuds; og bag det hele men forsigtigt, jeg kunde sige blufærdigt skjult, banker denne Verdensmedlidenhed og det er den som dra-

* Jämförelsen med Zola förekom i flere kritiker, men Strindberg hade vid denna tid icke läst dennes verk.

** Till tidskriftens svenske meddelare Nyblom skref Estlander, att han kanske kände sig mer hänförd än denne af »den vettvillingens kvickhet», därför att han mindre kunde bedöma den värld, där han huserade.

Digitized by Google

ger mig til Dem. Denne hemmelige Hulken i den 'hjertelöse' Stil er som et Frimurertegn hvorpaa vi kjende hinanden: de Indignerede, de stille Rasende, de Misfornöjede der ikke have Haab!» Han erkänner sig ha lärt mycket af Strindberg, som skall komma honom till godo då han ärnar säga packet ett allvarligt ord.

Och Edvard Brandes knöt å den danska litterära vänsterns vägnar förbindelse med Strindberg, spådde honom att han skulle blifva väckaren i Sveriges litteratur och den nya tidens förare; om kort tid skulle hans namn nämnas vid sidan af det bästa, som nordisk litteratur besutte.

Med »Röda rummet» hade Strindberg fastslagit sin position såsom det nya släktets märkligaste författare, äfven om hans bittra och starkt negativa hållning icke i allmänhet delades af hans samåldringar.

Sin författareverksamhet ägnade han nu åt olika håll: dramatik, populärvetenskaplig kulturskildring, delvis i novellistisk form, och personligt färgad samhällssatir.

»Gillets hemlighet».

Gillets hemlighet hette hans nya stora historiedrama. Han hade enligt anteckning å manuskriptet börjat förarbetena till detta verk redan 1875, men låtit det ligga, upptagit ämnet omedelbart efter att »Röda rummet» utkommit och afslutat skådespelet på nyåret 1880. Det inlämnades till Kungliga Teatern, antogs — mirabile dictu — men kom först upp på vårsidan, i maj 1880, då det endast kunde upplefva sex föreställningar. Enär hufvudrollens innehafvare, Hillberg lämnat teatern på hösten, kom det ej vidare upp å Stockholmsscenen förr än ett kvartsekel senare.

Detta stycke — en tragedi äfven det — bäres i motsats till »Mäster Olof» af en optimism, som motsvarade författarens stämning vid den tid då det skrefs; »han hade återfått känslan af lifvets relativa värde, när det nämligen går människan väl». Stycket ger uttryck åt positiv förtröstan, åt tro i motsats till tvifvel, ur hvilket han ville, som han senare skref, »dikta bort sig».

Händelsen är förlagd till Upsala år 1402 och skildrar byggmästargillet vid den stora domen. Mäster Jacques har valts till ålderman efter sin orkeslöse far, trots det att han icke äger kallelse till platsen; liksom i fråga om fadern hvilar ock hans åldermanskap på en lögn, i det de svurit sig besitta »gillets hemlighet» för byggnadsverket, hvilket icke är fallet. Till sist uppdagas förhållandet och efter svåra kriser nödgas Jacques nedlägga ämbetet till förmån för den unge Sten, som besitter de verkliga kvalifikationerna och som tolkar »gillets hemlighet» ur korset som symbol:

»Du som bygger denna kyrka
Lita ej på egen styrka,
Bygg på korset: det är Tron!
— — — — — — — — —
Tron till sist och tron till först
Bygger bäst och bygger störst.»

Digitized by Google

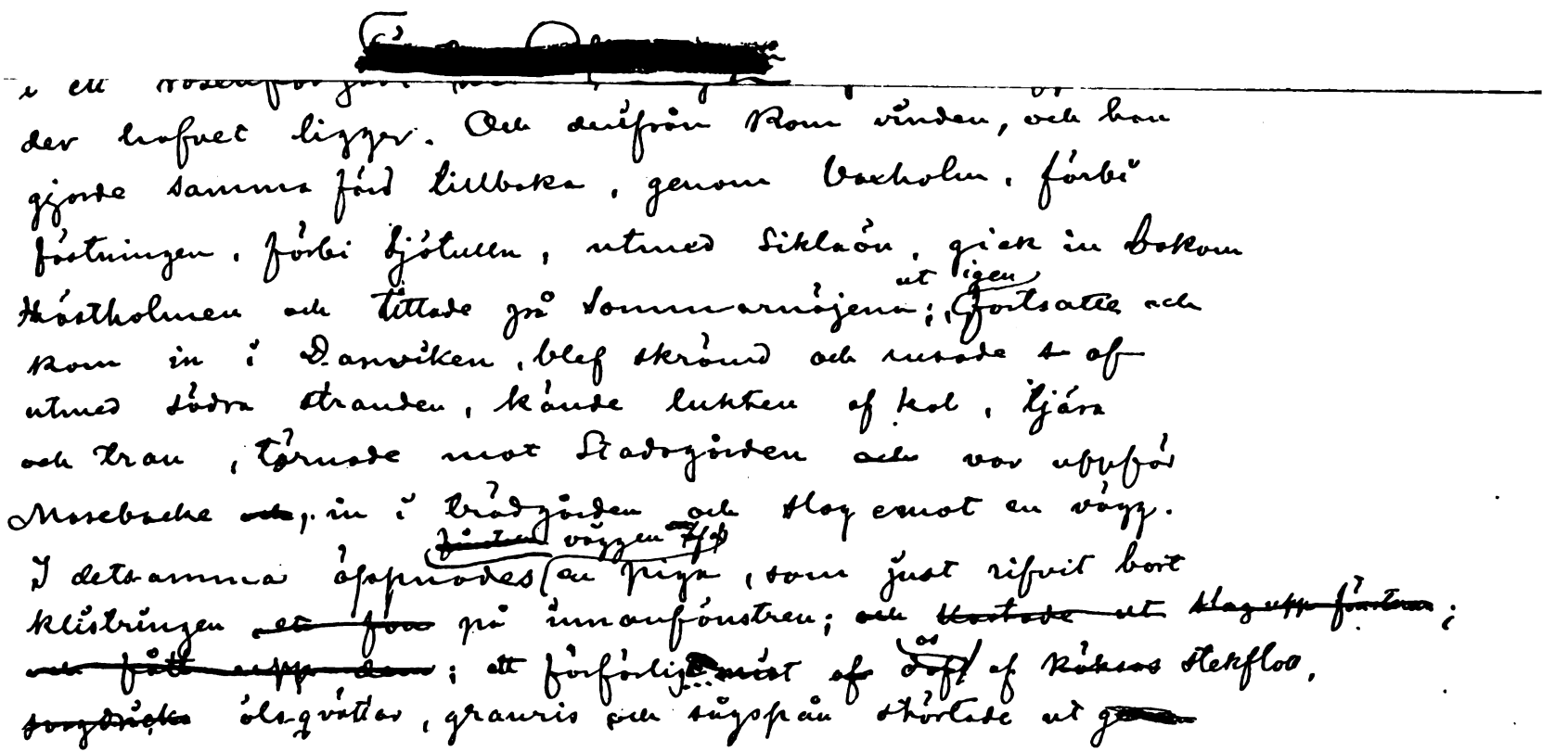

Första sidan af August Strindbergs manuskript till »Röda rummet». Kungl. Biblioteket.

Digitized by Google

Digitized by Google

I stycket finnas likhetsdrag med vissa skepnader i Ibsens »Kongs-Emnerne» (Skule — Håkan), under det att åter ett motiv liksom förebådar »Bygmester Solness» (byggmästaren som skall upp i tornet och ringa, just innan det störtar). I öfrigt förekomma enstaka anspelningar på darwinismen i fråga om individens lif i släktet. Den blida stämning, som hvilar öfver dramat framgår ur repliker som dessa:

»— Han är säkert en god människa.

— Det är alla människor, om man bara låter bli att reta dem.»

Anmärkningsvärd är den vackra roll som Strindberg låter Jacques' hustru spela, hvilken i motgång som medgång alltid är densamma och till sist förlossar hans själ genom att bortbesvärja de onda andarne. Styckets komposition är väl afvägd, karaktärsteckningen af intresse, om än icke fullt klar; dialogen full af must och lätt tidsfärgad (bl. a. med användande i kärleksdialogen af det bekanta falsariet Ingrid Persdotters bref).

Om stycket icke vann den scenlycka det förtjänat, mottogs det dock i allmänhet synnerligen välvilligt af de litteräre granskarne.

Då det påståtts att Strindberg icke under sin ungdomstid mött något varmare erkännande från den mera litterära kritiken må endast som exempel anföras några ord ur lektor Herman Solanders anmälan i Ny Svensk Tidskrift, där »Gillets hemlighet» rent af betecknas såsom »det märkligaste arbete som på många år gifvits åt den svenska vitterheten; det bär det äkta diktverkets insegel, dess författare har ärligt kämpat med verkligheten och till gengäld afvunnit henne en rik och saftig poesi. Mycket kan man hoppas af en skald som vid så unga år skapat en sådan dikt.»

Och i Finsk Tidskrift förklarade professor Wilhelm Bolin stycket för »en verklig prydnad för svenska vitterheten» och befogadt till en hedersplats i den nordiska teaterns repertoar.

»Mäster Olof» å scenen.

Den ryktbarhet Strindbergs namn vunnit genom »Röda rummet» hade förmått honom att samla sina ungdomsarbeten under titeln »I vårbrytningen» — alltifrån småskizzer och nybörjarpjeserna till första texten af »Mäster Olof» från 1872. Och nu skulle timman slå för detta hans smärtas och kärleks barn.

Ännu 1880 hade en så betydande och som ofvan synes mot Strindberg så välvillig kritiker som Wilhelm Bolin betecknat stycket (som då endast förelåg i sin senare version) såsom förfeladt i sceniskt afseende, ehuru det hade värde såsom bokdrama, och förklarat, att »en fördomsfri blick på själfva skådespelet visar ganska snart hvarför icke någon teater kunnat inlåta sig på ett så vågadt experiment».

På nyåret 1881 inlämnade Strindberg till Nya Teaterns utmärkte ledare Ludvig Josephson, med hvilken han förut under-

Digitized by Google

handlat om den 1878 tryckta texten, den ursprungliga »Mäster Olof» och skref till honom följande rader:

»För den händelse herr Josephson ännu har några tankar på uppförandet af mitt stycke, »Mäster Olof», skickar jag härmed det första manuskriptet (tryckt) sådant det skrefs 1872, och sådant det då refuserades af K. Teatern. Det är nog dåligt, det tror jag, men där finnas i prosaversionen folkscener, hvilka skulle kunna göra sig förträffligt på scenen, i synnerhet om herr Josephson toge hand om dem. Nu undrar jag och hemställer om icke en teatervan litteratör skulle kunna anrätta en teaterpjes af de båda styckena med byggande på det af 1878. Jag kan naturligt nog icke dela deras mening, som vilja absolut göra mitt stycke till ett läsdrama. Det är skrifvet för scenen och kan (!) med förkortningar och tillägg kunna bli ett teaterstycke, tror jag. Ville Herr Josephson offra några stunder åt läsningen af prosastycket och sedan skänka mig ett samtal vore jag tacksam.»

Hillberg som Gerdt bokpräntare.
Teckning af V. Andrén.

Josephson blef med sin entusiastiska natur helt betagen, beslöt »våga experimentet» — för att begagna Bolins ord — och tillskref Strindberg:

»Jag skyndar mig efter genomläsningen af »Mäster Olof» i styckets ursprungliga form förklara att jag på många år ej läst ett drama, som på mig gjort ett så öfverväldigande intryck. Jag förklarar också rent ut, att det skall ha varit den kortsyntaste, okonstnärligaste, lataste och mest osvenska teaterstyrelse, som refuserat att antaga detta stycke till spelning.

Det är i allo så ojämförligt mycket bättre och storslagnare än det omarbetade stycket i dels bunden, dels obunden form, som visst gjort intryck på mig och kommit mig på tanken att försöka uppföra detsamma, men stycket från 1872, som jag ej haft någon aning om, förklarar jag härmed vara antaget till spelning å Nya Teatern . . . och ändringarne böra inskränka sig till rena obetydligheter, som vi få tala om.»

Stycket kunde likväl först uppföras nästa säsong och gick öfver scenen första gången vid jultiden 1881. Det vann en vacker framgång och uppfördes inemot 50 gånger. Till framgången bidrog väsentligen Hillbergs utförande af Gerdt bokpräntares roll.

Strindberg var af sjukdom förhindrad att bevista första uppförandet. Han skref till Josephson: »Efter en fasans kväll och liknande natt under reumatiska smärtor har jag omsider kvicknat vid och börjat kunna förstå af diverse tecken att stycket i går afton rönte en viss slags succès, hvad den nu kan kallas, d'horreur till exempel. — — — Beklagande att jag fick en sådan kväll som i

Digitized by Google

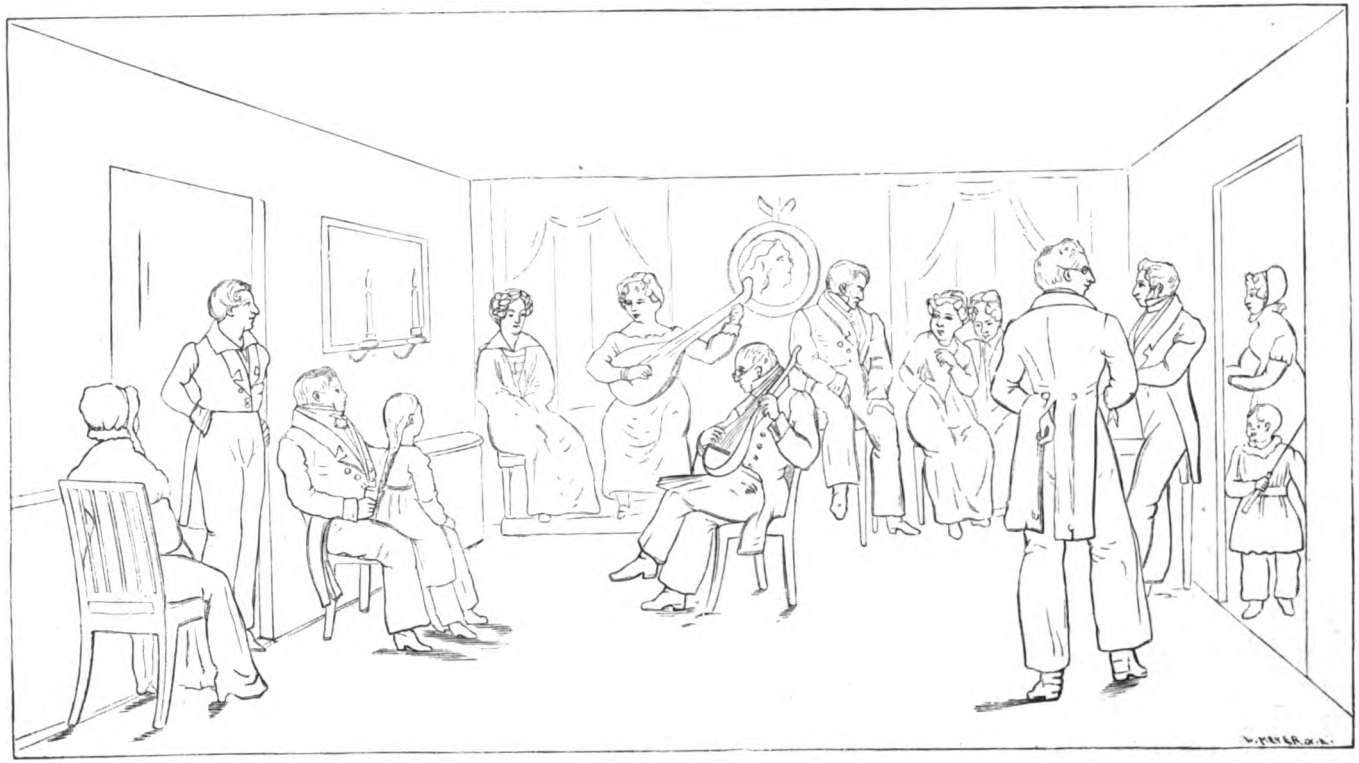

Illustration ur »Gamla Stockholm» föreställande en musikalisk aftonunderhållning i stadsmajoren Zacharias Strindbergs hem omkring 1825. Midtfiguren är Aug. Strindbergs farfar.

Digitized by Google

går i stället för den jag i nio år väntat på, ber jag få framföra min tacksamhet till alla de spelande och icke minst till herr Josephson.»*

Bland mera vägande uttalanden, som framkommo vid styckets uppförande förtjänar särskildt märkas den ofvan (sid. 412) omnämnda förmånliga granskning som Wirsén i tvänne uppsatser ägnade den engång af ett äldre släkte akademiker helt förkastade första versionen, som han skattade högre än den senare, mera pessimistiska.

»Gamla Stockholm».

Strindbergs intresse var under dessa år företrädesvis riktadt åt några populära kulturhistoriska arbeten. I *Gamla Stockholm* (1880—82), som han ensam planlagt men vid hvars utförande han associerade sig med en något äldre skriftställare, den bekante kåsören Claes Lundin, samlades skizzer ur olika sidor af födelsestadens gångna lif med dess många kulturhistoriskt intressanta detaljer. Strindberg har själf ensam författat den briljanta novellistiska inledningen »En Stockholmspromenad på 1730-talet», äfvensom kapitlen om jul och påsk, gatumusik och folknöjen, barn och ungdom, gillen, skrån och gesällskap, slangord och bångmål, sägner och skrock samt flora och fauna.

Det är icke tu tal om att här är nedlagdt ett icke ringa »folkloristiskt» studiematerial, men Strindberg var angelägen om att i första rummet bevara bokens populära karaktär samt gentemot Lundin försvara den »skenbart ytliga behandlingen» och icke »för egen lärdomshögfärds skull» skrämma bort läsarne.

»Svenska folket».

Arbetet vann en stor publikframgång, men innan det förelåg färdigt hade Strindberg redan igångsatt ett annat populärhistoriskt verk, som framträdde med större anspråk, dem det dock icke kunde anses motsvara. Det var *Svenska folket i helg och söken, i krig och fred, hemma och ute eller ett tusen år af svenska bildningens och sedernas historia*, som utkom 1881—1882 med illustrationer af Carl Larsson o. a.

Uppgiften vore, sades det i anmälan, att gifva en historia om människorna, deras utseende, språk, skick, sed och sedlighet, om de olika ståndens belägenhet, huru de hade det i det tysta lifvets små förhållanden, under det att den stora historien bullrade utanför, från själfve kungen ned till stafkarlen.

Detta i motsats till den »officiella historieskrifningen», som Strindberg i samma anmälan gaf en gliring i det han förklarade, att den bok Geijer kallade »Svenska folkets historia» hufvudsakligen vore de kungliga familjernas, officerarnes och ämbetsmännens historia och att Geijer ej räknat andra samhälls-

* Strindberg erkände vid denna tid i varma ord Josephsons handtag åt svensk dramatik. Detta hindrade honom icke att senare, då Josephson refuserade »Fröken Julie», försmädligt omtala honom som »sockerbagaren» — Josephson hade börjat som konditor — samt att ur hans handstil söka framläsa någon mystisk arabisk atavism (bref till Ola Hansson i Tilskueren 1912). På sin sextioårsdag påminte han dock åter om att »Josephson gräft honom ur glömskans sandgrop».

Digitized by Google

medlemmar än konungens tjänare till svenska folket. Denna anmälan väckte mycken harm och framkallade kraftiga gensagor, som Strindberg i sin ordning bemötte å följande häftens omslagssidor. Han har knappast rätt då han i sin självbiografi (fjärde delen) söker bortförklara de anspråk, hvarmed boken framträdde, och yttrar, att den ju icke kallats »Svenska folkets historia» eller »Svensk kulturhistoria» utan endast gaf sig ut för att vara en ovetenskaplig sedehistoria.

Man tyckte i hvarje fall å sina håll att Klio, den strängaste af de nio sånggudinnorna, här framträdde väl lätt draperad. Och faktiskt är att förarbetena icke voro tillräckliga för syftet. Men om Strindberg icke i detta arbete gaf »ett tusen år af svenska bildningens historia», så skänkte han dock månget intressant bidrag till kulturhistorien, ej sällan meddeladt i en synnerligen tilltalande form såsom den skildring han gaf af hednatiden i »Broder Witmars förmodade reseintryck i det hedna Sverige». Minst lycklig var nog Strindberg när han försökte sig på vetenskapliga, rätt vidlyftiga specialundersökningar, såsom då han ville bevisa brist på enhet i svenska folkets sammansättning ur de olika namnen å en viss insekt, Maria nyckelpiga och Gullhöna!

Boken var i öfrigt på sina ställen utprägladt tendentiös (t. ex. adelshatet i kapitlet om riddaren; judehatet i ett kapitel som sympatiskt refererade uttalanden i borgarståndet mot israeliterna i riket o. s. v.).

Strindberg medgaf till sist själf, att han icke inom ramen af det begränsade utrymmet kunnat få rum med en svensk kulturhistoria utan måst inskränka sig till ett utkast.

Polemiken om detta verk och den kritik för hvilken det ut- »Det nya riket».
sattes uppkallade å nyo satirikern i Strindberg till ett arbete, som delvis utgjorde ett »tack för sist» till åtskillige anmälare, men som för öfrigt ånyo tog till skottafla det svenska samhället efter representationsreformen och framställde det i en skarp, allt annat än smickrande belysning.

Det var *Det nya riket, satiriska skildringar från attentatens och jubelfesternas tidehvarf*, som utkom i två upplagor på hösten 1882 och väckte en uppmärksamhet motsvarande den som kommit »Röda rummet» till del.

Denna urladdning af en massa gallämnen är obestridligen en af Strindbergs kvickaste böcker, tillika en af hans elakaste, i båda afseendena befryndad med den store satirikern Swift, med hvilken Strindberg såsom Richard M. Meyer en gång påpekat har den likheten att de båda egentligen äro födda till pamflettister, ehuru Swift är strängare konstnär och vida skarpare tänkare.* Med

* Deutsche Litteraturzeitung 1911, N:r 12.

Digitized by Google

briljant humör svänger han gisslet, som ofta träffar men ock ofta slår slint. Det är mångt och mycket som utgör föremål för hans satir; fraserna å ömse sidor då det gällde representationsförslagets antagande, festligheterna vid allsköns järnvägsinvigningar, »Svenska folket» som står sörjande vid olika bårar, ämbetsmannalifvets svaga sidor och den ekonomiska misère som ofta följer med den »honetta ambitionen», »våra entreprenörer» i litteraturen, sedlighetsentreprenaden, den s. k. »idealismens» representanter, de judiska inslagen i det offentliga lifvet, festtalen och »den offentliga lögnen», den amerikanska hänsynslösheten i prässen, Dramatiska Teatern såsom nationell bildningsanstalt, Svenska akademiens högtidsdags firande o. s. v. För humbugen inom skilda områden har författaren en sällsynt vaken blick, men då hvarje sak om än så god kan ha sina svaga förfäktare, sina parasiter, så händer det ofta, att en hel kår får lida för den enskildes fel på grund af hvad i logiken kallas felaktig induktion och man får som Ruben Berg en gång anmärkt »räkna af vissa procent på hans taxor». Detta är nu emellertid en gång all satirs art, ty det ligger i dess natur att öfverdrifva. Men skildringen i »Det nya riket» led af ett värre fel, som sedan ofta återkommit i Strindbergs personliga angrepp och som redan skymtade i »Från Fjerdingen och Svartbäcken», nämligen hopgyttrandet af olika drag från väsensskilda personer till men för den igenkända modellen samt utpekandet af bestämda offentligt kända män, hvilkas enskilda lif skildras, därvid tilldiktas lyten eller laster, som icke hafva det ringaste med personen i fråga att göra.*

Härigenom råkar persiflagen in på det område, som heter förtal och som är något annat än satir; hvarvid äfven det berättigade i denna förslöas. Det var främst detta, som icke utan skäl vållade ropet på »skandal» och »infami». Strindberg har i sin självbiografi också rent ut betecknat boken som en hämndeakt och uttalat, att han ville visa sina motståndares »enskilda lif i kontrast med deras offentliga verksamhet». Han anser att detta visserligen var orätt, men ej »orättare än andras kalfatrande af hans enskilda lif». Men månne just detta skett från samma håll? Han tillägger, att han var »mycket skonsammare än de» och att det personliga var en bisak för honom, något som lindrigast sagdt torde vara värdt ett frågetecken.

Faktiskt innehåller »Det nya riket» i hvarje fall ställen, som

* När en person som skrifver under märket C. D. W. omtalas under namnet W. D. C. kan man knappast tala om omdiktning och föga mera anonymitet bevarades för karrikatyren »Ballhorn».

Digitized by Google

tillhöra det yppersta i vår satiriska litteratur och som oafsedt modellerna bevara friskhet och lifskraft för alla tider och orter; ett kapitel som »Claris majorum exemplis eller ärftlighet utan moral» om representanten för ätten Hund af Hutlösa är rent mästerligt skrifvet. »En nationell bildningsanstalt» är full af godt humör, och i skildringen af akademisammanträdet (där bl. a. Geijers äreminnesstil och Wirséns poesi och prosa få kläda skott) förekommer en så genomrolig passus som den gamle vaktmästarens rika minnen om de stolar, där Bellman, Thorild, Lidner, Törnrosens bok och »den gamle biskop Wieselgren» suttit o. s. v.

Det kan ifrågasättas om något arbete bidragit att så skapa den bittra »80-talsstämningen» hos dåtidens ungdom, med dess skärpta blick för humbugen, dess ärliga hat mot officiella lögner, fördomar och falsk glans, men ock med dess skeptiska inslag i frihetsdrömmarne och dess underskattande af många dyrbara nationella värden som just Nya Riket.

Sorlet kring boken blef starkt. Gifvetvis svarades från olika håll på utfallen och en särskild liten broschyr »Det nyaste riket, karaktäristiska skildringar från tanklöshetens och oförsynthetens tidehvarf» af Michel Perrin (Wilhelm Bergstrand-Marcellus) sökte gifva ett svar på tal med rent personliga hänsyftningar. En broschyr »Det nya riket och dess författare» af Per Staaff tog Strindberg i försvar mot olika angripare och ursäktade äfven de rent personliga utfallen. Denna skrift framkallade en rättrådig, utredande uppsats af Adolf Lindgren i Ny Svensk Tidskrift, som häfdade, att »Det nya riket» utan »de skandalösa personliga angreppen» hvilka skarpt ogillas och karaktäriseras, skulle vara en prydnad för vår litteratur, enär boken »med verklig juvenalisk indignation drager i härnad mot samhällslyten, hvilkas befintlighet endast den egenrättfärdiga blindheten eller halstarrigheten kan söka förneka».

Äfven Estlander förklarar i Finsk Tidskrift det vara »synd och skam att en så utmärkt talang skulle användas i tjänst hos hämndens och hatets förgängliga passioner», men tillägger att i allt fall mycket allmängiltigt återstår.

»Lycko-Pers resa».

År 1882 utgaf Strindberg ett par dramatiska arbeten. Redan våren 1881 hade hans fantasi varit sysselsatt med ett sagospel, som han skref på fjorton dagar »under ett uppstigande ungdomsminne af Oehlenschlägers Aladdin». Äfven en svensk nyromantiker, Atterbom, hade dock spelat in med.

Den d. v. »naturalisten» skrifver nämligen 1881 i mars till Ludvig Josephson, att han »under planeringen af ett sagospel råkat läsa om Atterboms Lycksalighetens ö och därunder fallit i den största förvåning öfver att ett stycke

Digitized by Google

lika skönt, lika djupsinnigt och lika lätt (eller svårt) att gifva som Faust, ej blifvit uppfördt på svensk scen»; han säger sig ha förlorat all lust att försöka sig i en genre, där redan ett sådant mästerstycke vore frambragt.* Han föreslår Josephson att uppföra en af honom utförd scenbearbetning af »Lycksalighetens ö» och ha äran af att ha infört i repertoaren ett nationalt klassiskt stycke, som Nationalteatern ratat. »Stycket innehåller ju äfven satiriskt realistiska små miniatyrer, som verka uppfriskande på dem, som skulle tröttas af den mest välljudande vers, som är skrifven på svenska.»**

Strindberg skref emellertid sitt eget sagospel *Lycko-Pers resa*, som utkom 1882 och då blef antaget till spelning å Nya Teatern, ehuru uppförandet uppsköts mer än ett helt år.

Styckets mera fantastiska hufvudhandling rör Pers erfarenheter, då han, som kvarhållits af fadern, »den gamle i tornet», genom tomtens och féns tillskyndan får draga ut och pröfva världen på godt och ondt och lära sig inse en del visserligen icke alltför nya sanningsläror, såsom att intet fås utan arbete här i världen, att man icke vinner något med lyckoringar, att det gäller att känna sig själf, men att den som blott älskar sig själf aldrig kan älska någon annan och att kärleken dock är den högsta glädje lifvet erbjuder.

I en förklaring till Josephson, som anmärkte på Pers omotiverade världsklokhet och skarpsynthet, yttrar Strindberg att det just vore hans ofördärfvade sunda bondförstånd som genomskådade det förvända i sakerna och hans naivetet som (liksom hos Voltaires Candide) förmildrade satiren. »Jag är icke envis och vill gärna gå herr J:s önskningar till mötes, men i denna fråga har jag pröfvat på motivering med ett synglas, men strukit ut det. Och jag tror det skulle efter en ändring visat sig vara ett misstag att ge honom högre gåfvor än andra. Ty här ligger en psykologisk snara — hade han fått högre gåfvor — då skulle han ju genast skåda till tingens riktigt verkliga väsen d. v. s. äfven se deras värde och sålunda icke kunna blifva pessimist. Nu leder hans vanliga ungdomsbondförstånd till förhastadt snäfva slutsatser om tingen, som sedan få korrigeras. Synglaset blir sålunda ett logiskt misstag.»

Det som främst gjorde styckets succès då det julen 1883 ändtligen kom upp på scenen och gafs femtio gånger, var den

* Man jämföre som äkta Strindbergsk motsats härtill hans våldsamma utfall mot Atterbom sex år senare i den ohistoriska uppsatsen om Leopold, där han talar om att Atterbom skref »ett par tjocka band» (?) om andeskådaren Svedenborg och ospelbara skådespel i Tiecks charlatandjupsinne och uttalar hopp om att vi slippa stå »som Atter- och dumbomar inför eftervärlden». Undras om S. under mellantiden läst om den 1881 så beundrade Lycksalighetens ö? Äfven i »Tal till svenska nationen» ägnar han Atterboms verk några speord i kapitlet »Pekoralpoesiens anor».

** I samband härmed föreslog Strindberg Josephson att fira hundrade året af Nationalteaterns uppförande med en serie dramatiska historiska föreställningar och uppgör ett program (Svärdsdansen, mysteriet om människornas skapelse och fall, en skolkomedi Tisbe eller Disa, Svenska sprätthöken, Hallmans Donnerpamp eller Kexéls Kapten Puff samt ett operaurval). Men Strindberg kom icke, som afsedt var, att deltaga i anordningarna af Nya Teaterns festspel, emedan dessa, sedan Josephson upptagit stycken af Gustaf III, skulle blifva en ovation till denne, ej en demonstration mot honom, och Strindberg i två särskilda skrifter ämnade göra narr af den af honom »djupt föraktade konungen och hans skapelse».

Digitized by Google

realistiska satir, som inlagts i den mera naivt ideala sagoramen; särskildt framträdde »Röda rummets» och »Nya rikets» satiriker i tredje aktens roliga torgscen med »entreprenörerna» af salig borgmästaren Schulzes minne, hvars gatuläggning gjort gatläggaren, liktornsoperatören, vagnmakaren och skomakaren rika. Och Per, reformatorn, som vill ha en förbättrad stenläggning med endast släta stenar, behandlas som upprorsmakare: »Så länge vår Herre skapar människorna olika, så skall det vara olika stenar på gatorna.» Äfven i fjärde aktens hofscener förekomma talrika utfall mot tidens seder och oseder.

Satiren i »Lycko-Pers resa» har — det är dock obestridligt — visat sig mindre lifskraftig än i Strindbergs berättande dikter och skizzer; ett och annat, som hade en mera speciell adress, förefaller nu föråldradt. Själf skattade Strindberg stycket icke vidare högt.

»Mina gamla aningar att Lycko-Pers resa skulle vara tillräckligt dålig för att gå bra på scenen hafva sålunda besannats», skrifver han till Josephson på nyåret 1884 och fortsätter: »Det hela är ju ett oredigt jox, men har det gagnat så är det ju bra.»*

Det andra stycket, som utkom 1882, var *Herr Bengts hustru.* Han bebådar i ett bref till Josephson på våren detta år, att han till hösten tänker komma med en kvinnopjes — »allt för min hustrus skull». »Herr Bengts hustru».

I samma bref hade han nämligen förklarat, att hans teaterintressen endast rörde sig kring en enda punkt och hade blott ett mål — hans hustrus skådespelarbana, som han ansåg orättvist stängd, sedan hon lämnat Kungliga Teatern, då hon i alla afseenden stode öfver de hopar af oförmågor, som bures fram af stora roller. »Hvad jag eljes har att säga kan jag säga bättre i roman än teaterpjes men jag skrifver de senare för hennes skull.»

Han utverkade först hos Josephson, att hon skulle få kreera Lisa i »Lycko-Pers resa», men då detta skådespel framsköts ett år, öfvertog hon i stället den kvinnliga hufvudrollen i »Herr Bengts hustru», som uppfördes å Nya Teatern i november 1882.

Strindberg har här i historisk ram upptagit äktenskapsspörsmålet, som ju med »Dockhemmet» och »Leonarda» stod på den dramatiska dagordningen.

* Till den ursprungliga framgången bidrog tvifvelsutan den ovanligt lyckade regien. Strindberg tyckes ha anspelat härpå i bref till Björnson, som svarade: »Du kære Augustus allegoricus fra Strinden. Vil du være skikkelig og glemme Molander, naar Du ser på alperne! Og takke til at folk ser på din Per enten faen kulisserne gör det eller ej, bare de ser den og hörer den. Noget sidder dog igjen i en og annen og mer kan du ikke vænte. Og om ti — 10 — år skal du se »Röda rummet» igen i sjælene på fler æn de nærmeste åndsfrænder, om ti år begynner den bli svensk blod, ikke för.»

Digitized by Google

Ämnet i detta utmärkt väl byggda drama, hvilket spelar i öfvergången från medeltid till reformationstid, omhandlar brytningar i ett äktenskap. Margit, en nunna af adelsbörd, längtar efter befrielse, att klostren skola stängas, att hon må få äga en riddare, som hon håller kär. Så kommer denne riddar Bengt in och förklarar, att klosternunnor ej längre finnas; och sedan han löst henne och »öppnat burens dörr», binder han henne vid sig som sin maka.

Andra akten spelar dagen efter bröllopet. De båda makarna uttala romantiska ord om att göra lifvet till en fest och den unga bruden ber maken aldrig göra henne till hustru och trälinna, aldrig känna sig som husbonde och man, endast som riddare och älskare. Men ofärd skuggar redan nu deras lycka. Bengt mäktar ej, på grund af missväxt, betala sina rustningsutskylder; fogaten — hustruns forne tillbedjare — kräfver honom på skulden och det slutar med att han på omvägar nödgas att förskrifva gården till fogaten. Men detta hemlighåller han för hustrun — efter någon tvekan och rådplägning med den unge biktfadern, som själf är betagen i Margit. Här snuddas redan vid dockhemsproblemet. Väl har Bengt lofvat att hustrun skall äga hans förtroende helt och odeladt, men han vill icke föra henne in i lifvets hårda verklighet, vill icke se henne vissna; han vill att hon skall vara fri och lycklig ett år, kanske kan då krisen vara öfverstånden eller hon starkare att bära slaget. Så förtiger han det.

Tredje akten medför omslaget. Margit — nu moder till ett barn — har just stigit upp ur barnsängen, ser till sin grämelse att hennes älskade lindträd fällts under hennes sjukdom för nyttans skull och att hennes rosor torkat under sommarvärmen. Hon sänder alla dragare bort att hämta vatten till rosorna. Hon klagar att mannen endast synes vid måltiderna, hvilket biktfadern ursäktar med att han arbetar för hustru och barn. Därefter följer en stor scen mellan de äkta makarna, som byta ord, först milda, sedan hårda. Hon vredgas då hon erfar, att han förtegat för henne husets ställning; han harmas öfver att hon bortsändt dragarne för att hämta vatten till sina rosor och därmed äfventyrat skörden. Han är nära att slå henne och hon vill då gå till kungs för att frias från sitt äktenskapslöfte.

I fjärde akten visar sig Margit såsom en kraftfull kvinna, som tagit arbetets börda på sig, sedan den romantiska drömbubblan brustit; mannen ber henne förlåta att han underskattat burfågelns styrka, och ber henne glömma det skedda, men hon svarar afvisande; misstroende har nu inträdt dem emellan. »Du älskar mig som en af dina tillhörigheter.»

I femte akten — den svagaste — är Margit utsatt för skamligt förtal och tillika föremål för fogatens orena eftersträfvanden. Det hela slutar likväl med försoning mellan makarna vid barnets vagga, sedan Margit tagit både gift och motgift. De besluta att börja om igen. »Örnen får väl lefva, fastän han brutit vingen. Fogel blå får väl lefva, fastän fjädrarne mistat sin fägring. Och lärom våra barn att himlen är däruppe, men här nere är jorden.»

Såsom styckets grundidé, hvilken icke är fullt klar, syntes framgå, att därest mannen undanhåller hustrun kännedomen om lifvets pröfningar och strider och betraktar henne som en jakthäst, oförmögen att draga lasset, så kommer slaget en gång desto hårdare. I verklighetens skola pröfvas hennes kraft och sedan längtar hon tillbaka till äktenskapet icke för att lefva ett nytt drömlif utan för

Digitized by Google

att uppfylla sin plats, sedan hon brutit oket. De romantiska förhoppningarna om ett paradis på jorden äro en dikt, men sällheten vinnes genom allvarligt arbete och genom att icke spänna förväntningarnas båge för starkt.

Att personliga äktenskapserfarenheter ha omdiktats i stycket är uppenbart.

Hur Strindberg själf ville ha skådespelet uppfattadt omedelbart efter dess fullbordande framgår af några rader, skrifna till mig med anledning af att han fått kännedom om en vänligt hållen anmälan efter en liten skism oss emellan:

»Jag letade fram numret och lät min hustru läsa det, ty jag läser aldrig hvad man skrifver om mig eller mina arbeten (?), och hon förklarade att det var bra! Detta gjorde mig dubbel glädje för det första emedan jag fick en högre tanke om mänskligheten, då du kunde ha hjärta att säga något godt om en, som du nyss lufvats med, och för det andra emedan det alltid är en glädje att bli något litet förstådd. Tack för det! Detta var allt hvad jag ville säga.

Eget emellertid att jag icke förmått bibringa någon min synpunkt öfver denna pjes. Den har ju en nuhistorisk bakgrund. Riddaren är ju en romantiker med ena benet i medeltiden och det andra i reformationstiden — alldeles som författaren till Röda Rummet m. m. Ideala sträfvanden i kamp mot verklighetens fordringar — kalfstek och rosor. Och hustrun med sin trubadurkärlek som finner sig vara gift med en inspektor. Att jag ger inspektorn med sin foglalåt och gröda rätt, gör jag som realist, att jag ger kvinnan, när hon lärt sig lifvets plikter rätt, gör jag som realist, men jag gråter som romantiker med biktfadern öfver den vackra taflans utplånande. Kvinnofrågan har jag aldrig velat lösa här, det blir en annan gång. Och till dess farväl.»*

Utan tvifvel innehålla »Mäster Olof» och äfven »Gillets hemlighet» rikare situationer, i viss mån djupare karaktärer än »Herr Bengts hustru», men detta stycke betecknar dock ett afgjordt framsteg i dramatisk koncentrering och Margits karaktär är gifven med en fyllighet och rikedom som knappt någon tidigare af Strindbergs

* I den diktade intervju, som bildar förordet till »Giftas», har Strindberg senare gifvit en något skiljaktig utläggning af sin mening med »Herr Bengts hustru». Det är »1) ett angrepp på kvinnans romantiska uppfostran; klostret, det är pensionen; riddaren det är han; alla äro riddare för våra unga flickor. Så komma de i lifvets verkligheter, då får hon se, att han är en bonde. Han tror hon är en fjolla, men verkligheten utvecklar henne till en kvinna, hvilket pensionen icke kunde göra; 2) är det en apologi för kärleken som naturkraft, hvilken öfverlefver alla griller och kufvar den fria viljan; 3) är det ett uppskattande af kvinnans kärlek såsom varande af högre art (med en tillsats af moderns kärlek) än mannens; 4) är det ett försvarstal för kvinnans rätt att få äga sig själf; 5) är det en teaterpjes och det är synd, men den fick sitt straff. En romantisk dogg, som hade för låg panna, bet mig i benet och ville bevisa mig, att jag var romantikus, just då jag angrep och förlöjligade romantiken och det var rätt åt mig, för man kan låta bli att skrifva teaterpjeser, när man vill tala allvarsamt.»

Digitized by Google

gestalter. Med Fröding må man väl finna den heta, blodfulla erotiken i skådespelets början betagande i dess dramatiska liffullhet och lyriska innerlighet, »den återkommer — säger han — med eller mot ens vilja i minnet, när man tänker sig ung kärlek i dess första friskhet».

En afgjord svaghet är upplösningen: motivet med giftflaskan och motgiftet. Det harmoniska slutet är billigt köpt. Starkast uppenbarar sig Strindbergs dramatiska gåfva i den ypperliga, tankemättade dialogen, som är sällsynt rik på kraftiga och fina repliker, och det fastslogs i en anmälan vid styckets framkomst att »slika repliker skrifvas icke i ett svenskt drama af någon annan än August Strindberg».

Strindberg var pinsamt berörd af det ringa förstående, som från en del håll mötte hans stycke.*

Särskildt förargade det honom, att skådespelet parodierades i ett ordenssällskap, där Karl Wetterhoff lät uppföra »Hustru Bengtsson». Det är härpå hans svarsdikt »Idealistkritik» syftar med dess obeherrskade glåpord mot parodisten, men ock med dess vackra självbekännelse om den otack han, som påståtts endast gräfva i smuts, nu rönt, när han har skrifvit om »hvad lifvet vackrast har»:

»Härnäst när han vill måla
Ur hjärtat en idyll,
Att skydda den mot flugor
Han syr den in i tyll.»**

Det kan f. ö. förtjäna nämnas att Strindberg med anledning af »Det nya riket» och »Herr Bengts hustru», som han tillsändt Björnson, mottog uppmuntrande bref från denne i okt. och nov. 1882. »I Deres spor vil der gro en ny modig poesi i Sverige, selv om vi en stun må vænte på den.» — »Ænskönt Herr Bengts Hustru er det eneste skuespil af Dem, som jeg har læst, kan jeg som gammel teaterleder forsikre at De nætop er dramatiker. Her må De altså bli ved. Sælv om nu dette stykke gör liden lykke så som De har lagt for meget på en figur, hvilket i længden blir trættende, så bryd Dem ikke det mindste om det, men bliv ved. Hvorfor tar De ikke modeller af vort eget liv? De har jo et hærligt middelalderskt kostume, men det forekommer mig at nutidstankerne anstrænger det »over Ævne». Dog De ejer haven og ved bedst hvad som vokser i den. Af denne ene bog er jeg sikker i min sag: De vil komme at levere en rig dramatisk literatur.»

Svenska oden och äfventyr.

Det var icke endast i dramat som Strindberg gaf nutidstankarne historisk omklädnad. Samtidigt med att »Herr Bengts hustru»

* Skådespelet gafs endast sju gånger från 22 nov. 1882. Siri Strindberg blef sjuk kort efter premiären och Strindberg skrifver den 29 nov. till Josephson: »Vi ha otur. Pjesen gör en vacker succès — och faller!»

** Under dessa år tänkte Strindberg äfven på att dramatisera J. P. Jacobsens »Fru Marie Grubbe», hvartill han i augusti 1881 erhöll tillåtelse genom Edv. Brandes, som uppmanade honom att ej låta det bli vid afsikten.

Digitized by Google

såg dagen började han utgifva en rad historiska noveller *Svenska öden och äfventyr*. Första bandet (Medeltiden) utkom 1882, andra bandet (1500-talet) 1883; tredje bandet (1600-talet) påbörjades 1884 men afslutades först 1890, då äfven fjärde bandet (1700-talet) utgafs.

Historiska äro dessa noveller icke, tankegången är rent modern, närmare bestämdt Strindbergsk och författaren har själf förklarat att han tagit ränningen till novellerna ur sitt eget lif. De äro förträffligt skrifna och enstaka af dem torde beteckna höjdpunkten af hans alstring under tiden före utresan. Själf harmades han dock så smått öfver att man å vissa håll bortsåg från tendensen och prisade konstnärligheten. »Man tog de granna papperen, men fluggiftet tog man ej. Det blef poesi.»

Ja, men det var också poesi!

Odlad frukt är alldeles särskildt subjektivt präglad.

I Herr Sten, som går ut i världen arflös från föräldrahemmet, hvilket utmätts för gäld, och som finner allt hvad han lärt af bokliga idrotter icke gagna till något, då det gäller att med egen kraft bryta sig en bana i lifvet, möta vi under medeltidsförklädnad en gammal känning från »Röda rummet», Arvid Falk, som likaledes stöttes bort hvar helst han sökte göra sina anlag gällande, men vi möta ock den August Strindberg, som i brefven från september 1872 biktade sin förtviflan öfver att icke finna sin plats i lifvet och för hvilken själfmord eller dårhus hägrade som sista utvägen. Grundstämningen är nämligen djupt pessimistisk och novellen förråder mycken bitterhet i skildringen af hur Sten förödmjukar sig och åtager sig de lägsta sysslor, mött öfverallt af illvilja och ringaktning, därför att han blott är en »odlad frukt», som icke lärt sig annat än konster och vetenskaper, men ej är nog rik att kunna fortfara att vara bildad, hvadan han då världen ingen plats har för honom låter sig glida i sjön, går »i vågorna». Det är en novell om det »kulturens offerväsen» hvarom en samtida filosof, Pontus Wikner också hade något att säga, ehuru mera mildt och resigneradt. Här liksom i »Röda rummet» är det en »kamp för tillvaron»; den svagare utrustade dukar under. Man skönjer ock en Rousseauansk afsmak för kulturen, som äfven framträder i andra Strindbergs arbeten från denna tid i hvilka samhällshatet ger sig luft.

En ovälkommen har likaledes uppenbara självbiografiska drag och är riktad mot familjen som uppfostringsanstalt.

Digitized by Google

Denna berättelse varierar i viss mån motivet i »Ån Bogsveigs saga» och handlar om den ovälkomne sistfödingen i en fiskarfamilj som oberoende af all kultur utvecklas till en duktig karl, som råkar i konflikt med rättvisans handhafvare, så länge han är hederlig, men som åtnjuter heder när han på obekant sätt genom vrakplundring blifvit rik. Genom hans mun uttalar Strindberg en personlig önskan att »lämna detta land, som icke hade plats för oss då vi voro hederliga».

Ett särskildt rum intager berättelsen *Högre ändamål*, som tillhör det yppersta i Strindbergs äldre novellistik.

Här skildras konflikten i en ung prästmans bröst, då den katolska kyrkan af honom fordrar skilsmässa, sedan »högre ändamål» kräft införande af celibat. Med fyndig psykologi framställes, hurusom prästen först är kyrkans tolk mot två skilsmässosökande makar och för dem söker förklara de högre ändamål, som kräfva samlif äfven när kärleken slocknat, men sedan själf drabbas af dessa högre ändamål, eftersom hvad förut varit brott (äktenskapsskillnad) nu blir lag för prästen. Den omdiktning af individens kamp mot orimliga samhällskraf, som Strindberg här gifvit, är sällsynt verkningsfull.

Äfven berättelsen *Beskyddare*, som är mera humoristiskt hållen, står högt; den ger en utmärkt bild af de svårigheter som möta nya idéers bärare, gällde det ock blott en så ringa sak som en ny form för kannor, den en gesäll uppfunnit. Skrået förföljer honom och hans uppfinning som först gillas af svenskarne, sedan de lübske köpmännen godkänt den.

Man tycker sig skönja författarens tankegång att det först är genom utlandet han själf skall eröfra Sverige eller som han skref i ett bref ett år senare: »Jag kommer att skrifva mina arbeten på franska, så få mina kära landsmän öfversätta dem! Det skall väl smaka bättre då? Och det skall väl smickra deras stolthet att jag gör Sverige bekant i utlandet!»

Bland öfriga noveller skildrar *Utveckling* motsatsen mellan en askets anemiska och en renässansnaturs fullblodiga konst — drag minna här om »La faute de l'abbé Mouret» —; *Paul och Per* ställer mot hvarann köpmannen och bonden och skildrar landsbygdens målsman med stark sympati i hans ojämna kamp mot stadsnäringarnas privilegier och de »skyddsåtgärder» som Strindberg, Buckleanen, fördömer; i *Nya vapen* framställes bondemännens vikande för rikets och herremännens förtryck med antydan om att hämnden kan blifva att de i nödens stund fly ur landet.

Strindberg afbröt 1884 — just Giftasåret — dessa noveller med tredje bandets första häfte.

Det skedde midt i en berättelse, t. o. m. midt i en sats i *De lycksaliges ö*, om en äfventyrarfärd på 1600-talet, hvilken en samling svenska brottslingar och kättare företogo å ett skepp långt ute i Atlanten; novellen utgör en bitter satir på det samtida moderna samhället, dess styrelsesätt, religiösa förhållanden, vetenskaplighet.

Uppslaget, skildringen af tremastaren »Svenska lejonets» färd från Älfsborgs fästning, är alldeles förträffligt, men novellen håller sig icke på samma

Digitized by Google

höjd. Framställningen af Lasse Hullings och hans kamraters färd till de aflägsna öarna har ungefär lika litet historisk botten som Nils Klims eller Gullivers färder, i hvilka samtida förhållanden satiriserades. Öfverallt tittar »samhällshataren» från 1884 fram.

Först sex år senare fullföljdes satsen och berättelsen.

Under detta alstringsrika skede af sitt lif ägnade Strindberg äfven sina krafter åt diktning i bunden form, oaktadt han sade sig hylla den samtidigt af Ibsen framställda åsikten om versformen såsom innebärande onödiga fjättrar för tanken. »Dikter».

På våren 1883 öfverraskade Ur Dagens Krönika sina läsare med några fejdepoem från Strindbergs hand — »Nytt vin på gamla flaskor» —, hvilka sedan ingingo i en mot årets slut utkommande samling *Dikter*.

Själfva kamppoemen, samlade under rubriken »Sårfeber», antydande att de alstrats medan han ännu kände svedan af mottagna hugg, äga på en gång satirisk innebörd och en lyrisk, af vrede mättad form, ungefär så som man beskrifver Archilochos' jamber.

I en dikt — »Lokes smädelser» — kan skalden iklåda sig Lokes skepnad och förehålla »tidens gudar» deras synder, i en annan dikt »Urarfva» förklarar han att det unga släktet icke vill taga arf efter det s. k. »idealistsläkte, som drack punsch för skandinavismen», i »Sångare!» kastas fejdehandsken mot den äldre skaldekonstens sätt att »skallra med skallror» och skrämma med murkna paltor, och det naturalistiska programmet formas i paradoxen:

»Hvi sätten I ännu det skönas sken för det sanna?
Det sanna är fult så länge sken är det sköna.
Det fula är sanning.»

I »Esplanadsystemet» försvaras det unga släktet mot beskyllningen att »rifva ned» allt gammalt utan att bygga upp:

»Här rifs för att få luft och ljus;
Är kanske icke det tillräckligt?»;

hvilket sedan citerades som bevingadt ord.

En rent personlig replik, åsyftande Wirséns förklaring i en anmälan af en Strindbergsk uppsats, att han icke korsade sin klinga med en dolk, är »Olika vapen»; den utmärkt formade ironien skämmes dock af ett giftigt utfall.

De under rubriken »För tankens frihet» sammanförda kvicka satirerna åsyfta ståten vid firandet af Gustaf Adolfs-minnet på 250-årsdagen af Lützenslaget.

Vid sidan af dessa dikter af harm och spe rymde häftet äfven rent idylliska poem, som under gemensamhetstiteln »Högsommar» tolkade lyckostämningar från hemmet och utgjorde hyllningar till hans »Andromeda».

Digitized by Google

I några djärft humoristiska, självsvåldiga, i briljant lynne skrifna reseminnen på orimmad vers (från Nordsjöfärden, England, Havre och Paris) har Strindberg afsiktligt imiterat och chargerat stilen i Heines »Die Nordsee», bl. a. dennes konstiga ordhopfogningar.

Formen afvek med sin fria rytm ej oväsentligt från den vanliga. Stundom var den förträfflig, exempelvis i den utmärkta skämtballaden »Herr Beaujolais de Beaune» (ur »Svenska öden och äfventyr»), stundom åter, kanske med flit, vanvårdad, och Fröding, som ägnat Strindbergs lyrik en förstående essay, beklagar det »styffaderliga» sätt hvarpå han behandlar den lyriska formen, hvarigenom flere hans bästa lyriska dikter fått skavanker.*

När »Dikterna» i slutet af 1883 utkommo, hade Strindberg lämnat Sverige och för en följd af år bosatt sig i utlandet.

Det har varit en gängse mening, att han under de år, som följde efter utgifvandet af »Röda rummet», varit något slags martyr eller betraktats som en »paria» i det dåvarande hufvudstadslifvet. Detta var ingalunda förhållandet. Men klart var att polemiken om »Svenska folket» och satirerna i »Nya riket» icke lämnade författarens förhållanden till de angripne eller förlöjligade oberördt och att exempelvis umgänget å ämbetsrummet med »Gregorius Ballhorns» modell måste varit obehagligt. Att dessa angrepp vållade att Strindberg — trots vissa akademimedlemmars yrkanden därpå — icke kom i åtnjutande af någon del af anslaget för vitterhetsidkare »som däraf voro i behof», var en uppenbar orättvisa, som också upprepade gånger framhölls i prässen.**

Strindberg har själf i ett bref till Heidenstam (juni 1885) omtalat hurusom han rönt tillmötesgående från skilda håll, men afsiktligt stött bort utsträckta händer!

»Efter Röda rummet var allting förlåtet, man talade om akademien i en framtid naturligtvis, man viftade med sinekurer — och lika fullt så gick jag stad med »Svenska folket» och »Nya riket». Det var tur för underklassen, att jag var så mycket idealist ännu att jag ville af princip rifva den höjd, som jag då hade lätt att bestiga. Du må inte tro, att världen (le monde) var stängd för mig med Röda rummet. Tvärtom. Klemming var min vän (han svor

* I den af mig utgifna antologien »Ur svenska sången» (1883) meddelades några af dessa dikter; när andra upplagan af samma antologi förbereddes 1905 yrkade Strindberg bestämdt hos förläggaren att de skulle uteslutas, då han ej längre vidkändes dem. De ersattes med dikter från senare tid. Jag nämner detta därför att jag af B. Lidforss angripits för att genom uteslutande af de äldre dikterna ur andra upplagan af antologien Strindbergs diktning blifvit så snäft företrädd.

** I ett bref till Wirsén i mars 1883 nämner Viktor Rydberg bland kandidater till Beskowska resestipendiet, som »anmält sig i hans fantasi», äfven Strindberg »hvars oarter finge sitt bästa straff genom ett ridderligt erkännande af hans förtjänster».

Digitized by Google

på Snoilskys beröm), Idun öppnade sina armar — —. Allting lekte och log — och så pang! Hvad var det för en makt som dref mig? Jag visste jag skulle bli biltog, hädad, smädad — och ändock gick jag stad och gjorde det! Var det Herostrats äresjuka? Nej! Att vara den förste? Guvet! Affär? Nej! Ty det hade varit bättre affär att skrifva vackert. — — — Det var den helvetes gamla plikt- och asket-tron och, kan du tro det, känslan af 'kallelse'. Du må tro jag stred en strid, innan jag beslöt mig för att ta vanära och borgerlig död för ett rosenrödt stilla lif! (Se första scenerna i Mäster Olof) — —. Eget att öfverklassen böjer sig i det längsta för talangen. Svenska folket hade rasat ut! Jag låg afrättad. Man började »dra sig». Så kom Mäster Olof opp! Älskvärda bref från Nyblom och fru. Viftningar med akademiens anslag! Då svarade jag Nybloms: tack för Er vänskap, men snart skola vi stå som fiender midt emot hvarandra. Jag sörjer i förväg öfver det, men min väg går ut i ödemarken, utan vänner, utan att få äga vänner. Och så högg jag in med Nya riket. Tror du det var slut med deras tålmodighet? Nej! Nyblom skref än en gång, räckte än en gång handen oaktadt jag skämtat med akademien. Och så slungade jag ut »Dikterna»!»

Afresa till utlandet.

Men Strindbergs tillvaro i hemlandet synes ha blifvit honom olidlig. Orsakerna därtill voro nog flere, bl. a. var den ekonomiska ställningen trots hans utomordentliga alstringskraft och flit rubbad. Säkert hägrade för honom nu möjligheten att blifva europeisk författare på något världsspråk. Dessutom får man icke bortse från att han — den bittre, hänsynslöse stridsmannen — själf var rent af sjukligt ömtålig för klandrande ord och skämt.

Redan i mars 1883 meddelar han sin kusin Oskar, att »i anseende till förestående afresa från — till en början — staden försäljas under hand möbler, böcker, taflor och planschverk». Efter vistelse på Kymendö under sommaren stod affärden till utlandet för dörren.

Han var nu trött vid dramatiskt författeri och skref 13 september till Josephson:

»Vill Herr Josephson ändra och bråka med pjesen (Lycko-Per) så härmed mitt fulla medgifvande, jag har icke allenast förlorat allt intresse för teatern utan vill hälst resa långa vägar för att slippa höra talas om den. Blir pjesen spelad, så är det icke illa, eljes är det mig detsamma. Detta såsom ett uttryck af min allmänna likgiltighet hvilken tillsammans med sjuklighet torde ursäkta mitt hastiga aflägsnande utan någon enda afskedsvisit, hvadan herr Josephson icke kan anse sig förbigången.»

Han begaf sig i slutet af september med familjen till Frankrike. Först styrdes kosan till Grez, där Carl Larsson var hans umgängesvän, och sedan på hösten till Paris, där han stannade till fram på nyåret 1884, hvarefter han för en följd år närmast bosatte sig i Schweiz.

Digitized by Google

Onekligen var denna utflyttning skadlig för Strindbergs personliga lycka, hans hemlif, hans skriftställarelugn — den må nu hafva varit till gagn eller skada för hans författarskaps utveckling. Björnson framhöll i ett bref till honom redan i februari 1884 faran af hans långa, dyrbara resor med så många personer: »Vet du hvad gæld er? Den svinebinder den stærkeste vilje, döver hans reneste forsæt.»

»Sömngångarnätter».

Under första paristiden är han sysselsatt med de dikter på fria vers, som han kallat *Sömngångarnätter på vakna dagar* och af hvilka en redan meddelats som fragment i förra samlingen. Här höjer sig Strindberg i konstnärligt afseende — samtidigt med att han förnekar konsten — till ett vida högre plan, och man har talat om dessa dikter jämte hafsdikterna i förra samlingen såsom betecknande den moderna svenska versens genombrott. Det är, om man så vill, poetiska kåserier på vers med något af den Byronska friheten. Till versform hade han denna gång valt sin gamle vän knitteln, som han behandlar med stor ledighet, stundom något för stor i afseende å rimvalet; här och hvar får knitteln vika för trokaiska och daktyliska versmått.

Skalden drömmer sig i den första natten tillbaka till sin gamla konfirmationskyrka, uppkallad efter det nationella helgonet Adolf Fredrik, och låter den store tviflaren Descartes' där befintliga grafvård gifva anledning till några reflektioner öfver tro och tvifvel; väl fann han ej i kyrkan en lösning på lifvets gåta, men det var dock skönt att där en gång få gråta, när ödet endast gaf grymma svar.

Den följande natten behandlar konsten med dess förunderliga drift att härma allting, men som blott utgör ett surrogat för den af människor förstörda naturen; han tar farväl af »det skönas värld», ehuru han medger inkonsekvensen att göra det i poesi; han skildrar vidare industrialismens intrång t. o. m. i en kyrka. Han drömmer sig därefter bort till biblioteket och mönstrar de olika folianterna och kvarterna; ägnar Jean-Jacques, Darwin, Voltaire och Schopenhauer några sympatiska rader för att äfven säga dem farväl; ironiserar därefter så smått öfver naturvetenskapens försök att lösa lifvets gåta och kastar sig in i en del kosmiska fantasier. Sin gudstro understryker han i skämtet med dem »som tro på skon men förneka skomakaren».

Efter verser af tröstlöshet och tvifvel slutar likväl fjärde natten med en optimistisk maning att »bråka allt hvad bråkas kan» för att man må kunna gå den sista färden som frie män. Andarne börja till sist vakna, natten är öfver, det fega tviflet viker bort, klara dagen är snart inne. I denna sång är äfven inrymd en diskret hyllning till den skald, ädlingen med lagrar och band, som också gripits af den nya yran och »räcker brodren trälen sin hand» (Snoilsky).*

* Närmare utlade Strindberg sina sympatier för Snoilsky i en artikel »Lettres de Stockholm» i »La revue universelle internationale» 1886. Senare, under sin Nietzscheanska period, skulle Strindberg betrakta Snoilsky såsom — paria, bl. a. på grund af hans demokratiska sympatier.

Digitized by Google

»Sömngångarnätter» hade Strindberg tillägnat Björnson och Lie, hvilka uppsökt honom sedan han kommit till Paris och som omfattat honom med mycken vänskap, glada öfver hafva lärt känna denne »helt ud moderne Svensker». »Lie og jeg vi er begge blet rent forelskede i ham», skrifver Björnson i ett bref. Strindberg å sin sida har på sin 60-årsdag nämnt dem som de båda utländingar, hvilka han hälst mindes.* Om Lie yttrar han att han mången gång frågade sig »hur det var möjligt att en människa kunde vara så god som Lie. Lifvet hade dock skubbat honom.»

Björnson och Strindberg.

Med Björnson delade han vid denna tid — riksrättsåret — förbittringen mot det officiella Sverige och detta förde dem ytterligare närmare hvarandra.

Den norske skalden, som hade »en vælgörende følelse» af den äldres rätt, intog en faderlig, stundom t. o. m. kanske »farbroderlig» hållning till den yngre vännen och var med sin impulsiva natur alldeles särskildt lagd för att gagna Strindberg, liksom han förut lagt sig vinn om att lätta vägen för Ibsen, Lie och Kielland hos förläggare och annorstädes.

När sålunda Albert Bonnier, som just kort förut blifvit Strindbergs förläggare, kom till Paris, var Björnson full af entusiasm för att låta honom inse vikten af att taga Strindberg under armarne. »Jeg sa ham» — skrifver Björnson i maj 1884 till Strindberg, sedan denne bosatt sig i Schweiz — »at hvad der hændte dig måtte han stå dig trofast bi, for det ny Sverige vilde gjöre ham ansvarlig for dig og jeg gav ham ett billede af hvad Hegel havde været for os.» Björnson var innerligt glad öfver att se hur Bonnier förstod Strindberg. »Hör på den man; han er overmåte klok og han forstår fuldkommen hvem du er og hvad du vil.»

Björnson var f. ö. bekymrad öfver att Strindberg lämnat Paris. »Det er min innerlige overbevisning at du burde så længe som muligt, så fortroligt, så hjærteligt som muligt ha været her med os to, leved med os, fåt ros af os, fåt tro af os, fåt lidt skæn af os.»

Hvad som särskildt låg Björnson — och med skäl — om hjärtat var, att Strindberg icke skulle af sina sociala tendenser och sitt publicistiska skriftställeri lockas bort från sin hufvuduppgift — den egentliga litteraturen — och icke i sitt hån mot kon-

* Lie berättar bl. a. i ett bref till Werenskjold på nyåret 1884 kort innan Strindberg lämnade Paris, att han, Björnson och Lie »levet og snakket og ranglet sammen i tætte samfulde 14 Dage». »Vi har taget ham en om sen dagevis, undertiden to samtidig, og saa behandlet ham. Han er en lærd Mand i europæisk og svensk Forstand, men Sagen er at han er en skjult Pietistnatur med Martyrium og Lidelse og halv, for ikke at sige, helt fanatisk, og vi vil sætte en Smule glad, lys nordisk Kultur i ham, Tro paa hans egen Nation istedetfor mörk Mistvil og saa faa Fyrens positive Side frem» (Jonas Lie og hans Samtidige. Breve i Udvalg ved Carl Nærup, 1915).

Digitized by Google

sten glömma, att han dock först och främst borde vara skönlitterär författare.

»Fold ut dit store dramatiske talent i fred og i et omhyggeligt arbejde og de kommer til dig allesammen! Du varme, stærke, svage, du troskyldig-mistænksomme, motig-rædde, ælskende-hatende, lyrisk-prosaiske, omhyggeliguvorne Strindberg gå nu hen og få dig et annet sæt nerver over harpen men pass at klangfarven er densamme». Han uppmanar honom att bli »ren digter» og »ren journalist», »i begge dele heldigere end jeg har været for vanskeligheden ligger der hvor digtet vil ut over sansynlighedens grænse for at gå et journalistisk ærinde». Björnson skrifver att han ju icke mottoge ett bref från Strindberg utan att denne visade sig som konstnär; »når du minst tænker derpå tægner du af en sjæletilstand, et öjeblik, en forbifarende tankesvale». Men han ville att Strindberg skulle vårda och värna sitt konstnärskap. »Det at få din kolossale kunstævne og da navnlig den dramatiske i jævnt, soigneret arbejde er det eneste jeg længes æfter dig angaaende for tiden. Hvis jeg kunde drive det dertil (og var jeg i din nærhed skulde det lykkes mig!) at få dig i den grad ærgærrig på dette punkt, at du som jeg holder for Nordens störste dramatiker af alt annet fik ond samvittighed intil en tre fire mæsterværk var færdige, rigtig ægte, tilgagns færdige — ja næst æfter at selv skrive noget skulde det være min störste literære glæde. — — — Du kan det dramatiske og du skal pinedöd også. Det som du lejlighedsvis skriver ved siden af (som jeg om politik) rægner jeg ikke for noget. — -- Nej, tag dig sammen, kom med mæsterværkerne og lat dem gå ut over værden. Bliv den store svenske Europæer, sæt ikke för foten på svensk grunn. Slip öjeblikkenes nervöse liv, tag årenes, bliv stor! For du kan blive det.»

I ett annat bref betonar Björnson att det är konsten, som ger Strindbergs böcker kraft. »Vore tanker er ikke ny, formen gör dem ny og indtrængende. Tankerne er alle tænkte för, vi tænke dem bruket, sættet for bruket er det ny og er dette kunstens, så har det en betingelse mer for virkning. Husk det, du som er en stor kunstner!»

Strindberg yttrar i sin lefnadsskildring, att han »kände en ovanlig trygghet vid den väldige mannens sida och kunde icke undertrycka en känsla af sonlig kärlek».

Han skref också för en fransk revy — »Le Monde poétique» — en artikel — »en rafflande bit» som han betecknar den i ett bref — öfver Björnson, hvars bondenoveller, dramer och lyrik han skildrade med sympati och förståelse, liksom han ger en präktig skildring af Björnsons skepnad, sådan han uppenbarade sig för honom vid första besöket — »en jätte hade slagit ned i min länstol». På samma gång framhåller han starkt betydelsen af Björnsons politiskt publicistiska verksamhet och direkta inlägg i dagens frågor, hvilka han måste göra, eftersom det ju — menade Strindberg -- vore faran med konstverket att det aldrig toges på allvar. Uppsatsen meddelades några år senare på svenska i andra samlingen »Tryckt och otryckt».*

* För samma franska tidskrift ville han ha uppsatser öfver andra samtida nordiska författare och hade fördelat Rydberg på mig, Snoilsky på Levertin, Wirsén på E. Beckman, Bäckström på Adolf Lindgren och Bååth på Geijerstam.

Digitized by Google

Då hade likväl förhållandet de båda store författarne emellan förvandlats på grund af en våldsam explosion.

Strindbergs intressen voro under dessa år företrädesvis samhälleliga och allmänt kulturella. Han hade tagit intryck af många samtida rörelser, framför allt de långt gående demokratiska och radikala. Han kom ock i pensionaten i Schweiz i beröring med ett internationellt umgänge, ofta af långt framskridna åsikter, och läste med förkärlek tidens radikale författare. Strindbergs radikala Rousseauism.

I Nordaus samtidigt till svenskan öfversatta, ytliga »Konventionella nutidslögner» mötte han tankar, med hvilka han samstämde. I den redan något årtionde gamla »Slutlikvid med Sveriges lag af Nils Nilsson arbetskarl» — den saintsimonistiske Malmörådmannen och borgarståndsriksdagsmannen Quiding — fann han »ett begrafvet arbete som skulle uppstå, en framtidens bok som innehölle hela programmet till det nya samhället fast på kristlig grundval» (enligt hvad han skref i »Tiden»), och därur hämtade han ock slagorden om »öfverklass» och »underklass». Ingersoll med sitt radikala fritänkeri, Henry George med sina nya nationalekonomiska jordteorier rekommenderar han ock i en uppsats »Tag och läs!», men nämner äfven en hel del andra författare — utom de tre mästarne Mill, Spencer och Buckle — namn som Marx, Letourneau, Laveleye, Véron, Lange, Schäffle, Bebel och Lassalles »oöfverträffliga broschyrer».

Den mästare som han främst hyllade var dock redan död sedan mer än ett århundrade. Det var Rousseau. Dennes optimistiska uppfattning af den ofördärfvade människonaturen — som Strindberg senare kallade hans »farliga änglalära» — tilltalade honom i denna tid, då enligt hans egen utsago i själfbiografiens fjärde del lyckan var honom bevågen och han lefde ett söndagslif i ett skönt land och för stunden icke hade ekonomiska bekymmer.

Det var ock framför allt Rousseauismen, som kom till uttryck i de uppsatser han hemsände.

Redan före afresan hemifrån hade han tänkt på att skrifva åtskilligt om det svenska samhället, »ej så ondsint numera, sedan jag slagit igenom», och från Grez hade han i september 1883 strax efter ankomsten meddelat Albert Bonnier att han ärnade använda sin landsflykt, som han icke tänkte utsträcka längre än ett år, att på afstånd skärskåda de svenska förhållandena i »Svenska bref om Sverige». Så kommo dikterna emellan och mot slutet af året förklarar han sig vilja »taga sakerna i större allmänt mänsklig skala och taga itu med lösningen af de problem som ligga under alla de företeelser de sista årtiondenas svenska händelser gifvit fram». Julen 1883 vill han börja med »Öppna bref från August Strindberg» i Laboulayes stil och han nämner som titlar bl. a. Tidens tecken, Hvad gäller striden?, Missnöjets orsaker, Magen och lemmarne

Digitized by Google

(satir, opersonlig), Vårt fäderne och möderne, Fira Kannas resa i Sverige (satir). Han tillägger: »Jag är för tillfället mycket fredlig och är min familjs glädje. Alla tidningar hafva brännts oöppnade och min hustru har läst min post. Men det har ändå sipprat fram att man behandlat mig »en canaille». Jag har kämpat som en karl för att icke vilja slå igen, men reser den 11 januari till Neuchâtel för att höra lammen bräka och bli ändå snällare. Jag är nog ond ändå.»

I februari hemsänder han från Ouchy afhandlingen om »Det allmänna missnöjet», som han betecknar såsom nyckeln till hela sitt författarskap och som legat och grott sedan 1872. »Jag känner mig nu som efter en operation friskare, men fasligt medtagen.» Han tänkte då kalla skriftserien *Felfinnaren* (»The faultfinder»), men ändrade sig ännu en gång och så utgaf han år 1884 under titeln »Likt och olikt». *Likt och olikt* afhandlingarna »Om det allmänna missnöjet, dess orsaker och botemedel», »Lifsglädjen», »Kulturarbetets öfverskattning» och »Nationalitet och svenskhet».

Han idealiserar här bondelifvet, bekämpar den för långt drifna arbetsfördelningen, tyckes nästan finna en Robinson Crusoes mångsidighet mest eftersträfvansvärd, angriper kulturens i hans mening för höga uppskattande, och anser den nationalism skadlig, som hindrar utvecklingen genom att ständigt åberopa minnena från förflutna tider.

Idéerna i dessa radikala inlägg voro väl icke särdeles ursprungliga. I mångt och mycket voro de »Lesefrüchte». Och när Strindberg använder siffror eller andra fakta för att bevisa sina satser, tarfvar han att noga kontrolleras. De äro sällan riktiga. Men framställningen är briljant, kvick, etsande, stundom bizarr, ofta paradoxal, framför allt klar och lefvande. Det gäller om Strindberg hvad som sagts om hans mästare Rousseau, att han ständigt rycker läsaren med sig vida mera än han öfvertygar honom. Den Strindbergska »upplysningen» hade f. ö. mera kornblixtens än det stadiga ljusets karaktär.

Ursprungligen hade det varit hans afsikt att bland uppsatserna skulle ingå — t. o. m. såsom den första — en »blodig» uppgörelse med hans litterära motståndare, främst Wirsén, under titeln *Hvad gäller striden?* Han hade skrifvit den som »en tung plikt och var beredd att tömma en ny kalk». Men af ett bref till förläggaren i april 1884 (meddeladt af dr Landquist i Samlade skrifter, XVII: 310) framgår att han icke kände sig äga krafter härtill. Af hänsyn till sin familj återkallade han afhandlingen, då det syntes som om försoning mellan honom och samhället vore möjlig. Skulle han rifva upp såren? Ett par år senare trycktes uppsatsen med stora uteslutningar i Tilskueren under titel »Den literære Reaktion i Sverige efter 1865».

Digitized by Google

Hur lågt än Strindberg vid denna tid skattade värdet af den vittra alstringen i jämförelse med »samhällsförbättrarbråket» så var han dock alltjämt i främsta rummet med eller mot sin vilja konstnär. Det visade han bland annat i några tendensnoveller som författades 1884. Främst den utsökta berättelsen *Samvetskval*, som publicerades först i »Ude og Hjemme», sedan i svenska »Tiden» och såsom fredsbroschyr och som slutligen ingick i den 1885 utgifna samlingen *Utopier i verkligheten.* »Samvetskval».

Det är en med djup poetisk uppfattning och fin psykologi gifven skildring af en preussisk reservofficer, geolog till yrket, som af sin tjänsteplikt nödgas fusiljera några franska franctireurer och som på grund häraf gripes af vansinne. Hans själavånda är återgifven med mäktig intensitet och med storartad intuition har Strindberg lefvat sig in i hans sinnessjukdom. Han meddelar Lie att det om dårhuset var »taget efter naturen i Lausanne ända till det ohyggliga skriket som jag hörde och trodde vara ett lokomotiv». Afslutningen om hans tillfrisknande är hållen i något annan tonskala och afser att gifva en »fabula docet» för fredssaken i strid mot falskpatriotisk chauvinism.

Med anledning af denna novell skref f. ö. Strindberg till Jonas Lie:* »Vet du Lie! Jag har upptäckt att jag icke är realist! Jag skrifver bäst när jag hallucinerar. Hela den historien i Ude og Hjemme är ju bara visioner!»

Om »Samvetskval» yttrade Snoilsky sig i flere bref på det mest entusiastiska sätt. Han ansåg det vara det mest poetiska, som utgått ur Strindbergs penna, han säger sig hafva läst den ej blott med beundran utan med rörelse: »Det är mig en gåta, hur samme man, som bryggt ihop de obehagliga invektiverna i »Dikter», kunnat höja sig till en så storsint och på samma gång ljus uppfattning af lifvet. Ingen kan läsa denna novell utan att utropa, och det med rörelse till på köpet: Se där en skald! Att han icke kan skrifva vers, gör intet till saken. — — — Mig har läsningen däraf gjort uppriktigt glad — jag begär ej bättre än att bli öfverträffad, när litteraturen reellt vinner därpå, och här är ett stort löfte.»

En annan knappast mindre ypperlig novell, från 1884, som ingick i »Utopier i verkligheten» var *Återfall*, en känsligt skrifven berättelse, i hvilken Strindberg i viss mån velat teckna ett självporträtt.

I omklädnad af en rysk nihilist Paul Petrowitsch, en »ny människa», en »frigjord» personlighet, en idealist som nedbrutits i fängelset därför att han tillhört de radikale anhängarne af Tjernysjevskij och som nu lefver som trädgårdsodlare i ett ömt, men »fritt» äktenskap i Schweiz, har Strindberg i mycket sinnebildat sin egen person och sina förhållanden i exilen, och flere direkta anspelningar på Stockholmstiden förekomma. Ytterst intimt och vackert är äktenskapet med dess ljusa sidor och lätta skuggor gifvet, särskildt varmt och

* Brefven till Lie äro offentliggjorda 1913 i Norske Intelligenssedler af Erik Lie.

Digitized by Google

poetiskt skildringen af mannens lidanden under hustruns barnsnöd. Den misshällighet som meningskiljaktigheten om barnets dop vållar är blott en krusning på ytan, men den bådar dock något litet den djupare skism som senare skulle tolkas i »Fadren». Novellen är nog svagt komponerad och slutet med besöket af öfverlöparen förefaller löst vidhängdt.

I den likaledes subjektivt färgade novellen *Ofvan molnen* om två »franske» författare, som träffas på ett sanatorium i Schweiz och af hvilka den dödssjuke Henri en gång stått i vägen för den yngre och under vänskapens mask skadat honom, lägger Strindberg i munnen på sitt alter ego en del »antiästetiska» åsikter.

Strindberg anlade vid denna tid en större roman i hvilken han, enligt hvad han skref till Lie den 24 maj, ville sammanfatta allt hvad han lefvat och lärt och som skulle spela i Frankrike »med en stor nutidshistoria som fondvägg». Sverige vore för litet för en sådan målning. Han hade en syn så stor som alperna och kände att han skulle till att göra ett storverk. Hans tvifvel på kulturen hade tagit en ny väg. Han hade blifvit optimist. Den falska kulturen skulle bort, den äkta lefva. Man skulle icke återgå till vilden utan till den civiliserade vilden. Detta skulle hans roman i lefvande bilder afhandla.

»Giftas».

Denna optimistiska roman blef oskrifven. Han skulle först sätta i verket en redan året förut hyst afsikt och skrifva en följd äktenskapliga historier i novellform. Det var det då af Ibsen och Björnson upptagna förhållandet mellan könen som Strindberg ville behandla ur sin afgjordt maskulina synpunkt med bestämd tendens mot de rigorösa kyskhetskrafven, för hvilka senast Björnson med sin »handsketeori» trädt inom skrankorna. Så tillkommo från slutet af maj till början af juli de tolf noveller, som sågo dagen under titeln *Giftas* och hvilka skulle väcka så stor uppståndelse.

I bref till Lie — tre dagar efter det förra — berättar han att han skrifver sina noveller. »Skarpt, lugnt, analytiskt, vackert, rått, oanständigt, precis som lifvet är! Jag vet att världen är så fånig att den tillåter allt, bara man gör det talentfullt (flärdfullt).»

Af förordet att döma skulle man antaga, att det företrädesvis varit Strindbergs mening att gendrifva dockhemsteorien, i förhållande till hvilken han förklarar sig »reaktionär». D. v. s. han försöker närmare gendrifva den litteratur, som vuxit upp kring »Dockhemmet» och som till leda uttrampat frågan om Nora och Helmer; han säger sig egentligen ha angripit »Dockhemmet» som en kodex, ty han tycker icke om kodexar. Och det hela hade i viss mån blifvit en kotterifråga som f. ö. blott rörde »kulturkvinnan», hvilken utgjorde en ringa del af befolkningen. Men i själfva boken kommer han direkt in på detta ämne blott i den skämt-

Digitized by Google

samma novellen *Ett dockhem*, där han på ett öfverdådigt godlynt sätt låter flottkaptenen »Pall» både teoretiskt kritisera och praktiskt vederlägga dockhemsteorien. Här intresserar likväl kritiken vida mindre än det humoristiska berättarlynnet.

Men boken afsåg icke främst dockhemsteorien utan frågan om äktenskapet och könsförhållandena i allmänhet. Härvid får man icke alltför mycket prässa orden i det icke värst öfvertygande, säkerligen efteråt skrifna förordet, där Strindberg »under nuvarande förhållanden» bröt stafven öfver äktenskapet och utvecklade ett utopiskt program om kvinnans framtidsrättigheter, utan mera fästa sig vid de exempel han gaf i novellerna och som afse att teckna bilder ur olika äktenskap sådana de alldagligen te sig och detta egentligen icke med någon äktenskapsfientlig tendens.

Liksom i »Likt och olikt» ligger det honom om hjärtat att häfda naturens sak mot kulturen och att — i motsats till den mera »spiritualistiska» och romantiska uppfattningen — understryka natursidan i äktenskapet såsom konsekvens af Rousseauismen. I »Likt och olikt» hade han inlagt en gensaga mot de samhällsförhållanden, som försvåra ett naturenligt samlif mellan könen. Han var ock angelägen att bortskratta försöken att romantisera sinnligheten under galanteriets täckmantel i förbindelse med en hycklande kvinnodyrkan.

Den första novellen, *Dygdens lön*, som ur olika synpunkter och med fullt skäl väckte betänkligheter, afsåg att exemplifiera olika ungdomars förhållande till de vaknande drifterna och därvid skildra — otvifvelaktigt i allt för starka färger och på skeft sätt — återhållsamhetens och de hemliga lasternas förmenta eller verkliga faror, hvilket f. ö. framkallade gensagor från medicinskt håll. Äfven denna novell innehöll partier af ypperlig skildringskonst och de sidor, som skildra naturens vaknande kärlekslif i växt- och djurvärld vid den vårliga pingsttiden och de olika villkoren för dem som kommit åt sol- eller skuggsidan, äro exempelvis burna af den säkraste iakttagelsekonst.

Af de öfriga novellerna märkes *Måste* om den gamle ungkarlen som blir äkta man. Med den yppersta blick för skiftningarna har Strindberg tecknat enstöringslifvet i hem och på källare och enbart det sätt hvarpå han beskrifver hur magistern äter kräftor gör intryck af att Strindberg aldrig gjort annat än studerat kräftätning. I afseende på denna berättelse tillåter jag mig återupprepa ord som jag nedskref för mer än tre årtionden sedan:

»Icke sedan Bellmans dagar har Stockholmslifvet funnit en sådan skildrare som i denna novell, och om årtionden, när dagens orostormar stillnat af, när

Digitized by Google

jubelropen för 'martyren' tystnat lika väl som anatemat öfver 'smädaren' och 'gäckaren', då skall detta stycke -- och flere andra för resten — anföras som bevis för hur högt skriftställeriets konst stod år 1884 i Sverige. Ty konstnär är Strindberg framför allt, han må själf aldrig så mycket bryta stafven öfver allt det 'ästetiska skönskrifveriet'.»

Vidare rymde samlingen den redan nämnda uppsluppna *Ett dockhem*, det öfverlägset ironiska skämtet med lättsinnet i äktenskapets ekonomi *Kärlek och spannmål*, den intima verklighetsskildringen *För att bli gift* om den stackars musikern, som af lektioner är upptagen om dagarne och på teatern om aftnarne, sällan ser sin hustru men i stället är gift med hela hennes familj, *Fogel Fenix*, en stämningsrik prosadikt om ungdomskärlekens kvarlefvande i minnet ända till dödsstunden, och om hur lyckan först rätt uppskattas sedan den förlorats. I *Naturhinder* berör Strindberg novellistiskt kvinnoemancipationsfrågan, som han sedan skulle stöta och blöta i afhandlingar och andra skrifter; han visar hur en gift kvinnlig »tjänstemans» plikter som barnaföderska och mor komma i kollision med hennes tjänsteplikt och nödga henne att ta afsked och blifva mannens slafvinna — i egen mening. Men här är frågan ännu behandlad med ypperligt humör och icke i den blifvande grälsjuketonen. Och i »Ett dockhem» visar sig ju Strindberg ännu ha sinne för det ekonomiska värdet af det kvinnliga arbetet i hushållet.

August Strindberg 1884.
Efter fotografi af Otto i Paris.

I dessa noveller hade den svenska naturalistiska berättarkonsten nått sin höjdpunkt; frånsedt enstaka råa ord som pojkaktigt kastats in såsom färgklatschar här och hvar, var stilen mönstergill och enskildheterna utmålade med en säkerhet i naturiakttagelserna, som röjde det skarpaste öga och det starkaste minne. Och så Stockholmsluften!

Digitized by Google

I afseende å språkformen hade utan tvifvel studiet af den franska novellprosan, som Strindberg älskade och beundrade, i ej ringa mån bidragit till den enastående klarheten och konkretionen i Strindbergs stil. Han var själf väl medveten om just dessa egenskaper. Några år senare skref han exempelvis till Heidenstam och inlade en gensaga mot dennes framhållande af naiveteten såsom en förtjänst. Den enkle svensken skrefve naivt och därför dåligt, den mystiske norsken kunde förkonstla och blifva förskrufvad, men »Strindberg, svensken, oaktadt han är djupsinnig, skrifver klart som romaren utan att vara naiv eller banal». Den självkänslan var i högsta grad berättigad.

Till Lie skref han i oktober efter att boken framkallat anatemarop från skilda håll:

»Jag vet att min bok är ett stort skrik ur naturens bröst, att jag har rätt, att mitt ord kom i sista stunden för att rädda oss från en falsk väg, midt i öfverkulturens monstruositeter! Jag slog min egen hustru, mig själf! Det var ett personligt offer som jag måste ge. Men att jag slog de olyckliga! Det är hemskt men det var kanske det nödvändigaste. Jag ångrar det nu, och jag skall i nästa del af boken som kommer i februari be om förlåtelse men utan att återta ett ord! Jag skref till Björnson att detta hade jag ej gjort om jag lefvat med och bland Eder ty då skulle personlig hänsyn hållit mig igen! Jag måste stå ensam alldeles ensam; alldeles! Ty jag tål ej vid att se liken i min närhet. — — — När jag fick upp ögonen för hvad som låg bakom kvinnorörelsen, aristokrati och ästetik, så höll jag på att explodera. Det är ju romantikens sista utlöpare! Full med lögn och ästetisk dynt! — — — Hälsa Ibsen och fru Agrell och Edgren, att jag sörjer öfver att ha burit hand på dem, men de voro mig onda principer som måste ner! Onatur! Missbildningar! Hvad skulle jag göra? Och Björnson fick min handske mot sin hycklande handske som luktade mysk!» Åtalet.

Djärfheterna i boken, men framför allt den första novellens tendens, som ansågs farlig för ungdomen, hade framkallat harm och oro, och ett sedlighetsåtal ansågs icke osannolikt. I stället lät justitieministern v. Steyern den 5 oktober åtala boken med anledning af några rader i »Dygdens lön», där på tal om konfirmationen den Lutherska nattvardens sakrament omnämndes i hånfulla ordalag (»Högstedts pickardon» och »Lettströms majsoblater»), som gifvetvis måste stöta icke endast religiösa sinnen. Denna vändning kom öfverraskande. I sin skrift om »Strindbergslitteraturen» (1887), klandrade t. o. m. en teolog, d. v. lektor John Personne att boken icke åtalats för sedlighetsbrott, hvilket skulle varit det enda rimliga, utan för religionsbrott.

Synpunkten var alltså nu icke längre litterär eller etisk utan teologiskt religiös. Från de olika ståndpunkterna uttalades motsatta uppfattningar. Å ena sidan framhöll man att gäckeriet med

Digitized by Google

allt fog borde näpsas och att man icke hade skäl att underlåta begagna de medel Tryckfrihetsförordningen lämnade.

Från radikalt håll åter sökte man se saken såsom gällde den tankefrihet och framställde Strindbergs uttalande om nattvarden såsom en prisvärd gensaga mot den herrskande vantron; författaren som en »otroshjälte», hvilken vore på väg att blifva martyr.

Men de funnos ock å den human-liberala sidan som på samma gång de ogillade åtalet, särskildt med hänsyn till de hårda straffbestämmelserna och till att den föråldrade hädelseparagrafen enbart skyddade statskyrkans lära, inlade en bestämd gensaga mot hånet och gäckeriet i den åtalade skriften. Denna uppfattning fick särskildt sitt uttryck i några ledande uppsatser i Göteborgs Handelstidning af S. A. Hedlund. Här ogillades den ena oförddragsamheten lika väl som den andra, »det allmänna tänkesättets som lagarnes och myndigheternas, 'kättarnes' och 'otroshjältarnes' såväl som renlärighetens»*. En likartad uppfattning uttalades i bref af V. Rydberg och Snoilsky. En finkänslig utredning af bokens sedliga och religiösa stridsspörsmål gafs i Robinsons (Feilitzens) »Realister och idealister».

Åtalets anhängiggörande var förenadt med vissa svårigheter. Strindberg hade icke affordrats namnsedel och namnet å titelbladet gjorde ej till fylles. Boktryckaren, här den samme som förläggaren Albert Bonnier, var alltså ansvarig i första hand. Strindberg, som var ovillig resa till Sverige, hälst hans hustru var sjuk och ängslig för hans öde, trodde sig först kunna fritaga Bonnier genom skriftligt meddelande till rätten att han påtoge sig ansvaret, men Tryckfrihetsförordningen kräfver som bekant personlig inställelse. Han hade eljes — skref han till Lie — »tänkt statuera ett exempel och från Genève spotta Rådhusrätten i ansiktet och

* I en not till artikeln »Mitt judehat» i Tiden, som nu omtryckts i de samlade skrifternas sextonde band, har Strindberg uttalat sig som om jag författat de åsyftade Handelstidningsartiklarne och yttrat mig om sakens religiösa sida (»Karl Warburg, annars min vän, ställde sig på statskyrkans sida i mitt religionsmål» etc.), och han förmenar att jag i min ömtåliga ställning hällre bort tiga i ett religiöst spörjsmål. Det var för öfrigt just hvad jag gjorde, i det jag i min anmälan af »Giftas» uttryckligen förklarade att jag hölle mig till de litterära och etiska synpunkterna. S. A. Hedlund gaf ock Strindberg klart och kärft besked om sitt författarskap i en artikel, där han tillika fastslog, att han alldeles icke ställt sig på statskyrkans sida därför att han kraftigt ogillat vissa »råa och fräcka uttryck i den bok som varit föremål för åtal». Hedlund hade ju ock i polemik mot Posttidningens officiösa artikel, som försvarade åtalet, utvecklat faran af att kalla till lif föråldrade paragrafer i religionsmål. Strindberg angrep sedan Hedlund i »Kvarstadsresan» på ett sätt, som framkallade gensagor äfven från mot honom vänligt sinnade.

Digitized by Google

trotsa våldslagar, velat lära världen ett nytt sätt att bemöta öfverklassens råheter».

Han föraktade »romantik på landgångar och banketter».

Frågan om Strindbergs hemresa behandlades i täta bref och telegram från hans vänner och det var ändast ytterst motvilligt han slutligen infann sig. Bland annat vållade denna tvekan en oläklig brytning mellan honom och Björnson.

Björnsons ingripande och brytningen med honom.

Denne hyllade ju i frågan om könens förhållande till kyskhetskrafvet en helt annan ståndpunkt än Strindberg och utvecklade i bref till denne sitt bestämda ogillande af tendensen i »Dygdens lön», bl. a. åberopande medicinska auktoriteter. Men åtalet upprörde honom, och han uttalade sig härom både enskildt och i en uppsats som offentliggjordes i Dagens Nyheter.

Så gaf han Strindberg råd i fråga om hans hemresa. Obekant med svenska rättegångsförfarandet i tryckfrihetsmål ansåg han till en början att Strindberg icke borde brådska med hemresan, han befarade att han icke vore på höjd med situationen och att hans nervositet skulle på något sätt spela honom ett spratt. Men då han blef upplyst om hur saken låg, manade han ifrigt och inträngande Strindberg till att resa hem och taga ansvaret, på samma gång han gendref några »nervösa» uttalanden, som denne i ett bref haft i själfva sedlighetsfrågan och dem Björnson fann spetsfundiga och sofistiska, lika så spetsfundiga som Ibsens å sin sida. I fråga om hemresan skref han bl. a.: »Da jeg hörer at saken har bare en instans og at for den kan man straks faa den afgjort så skal du naturligtvis straks rejse hjem og overta forsvaret. — — Lad ingen narre dig til at gi det slemme du har sagt ud for at være ment mindre æn det er ment. Tilstå helt ut. — — — Min kække ven, jeg misunder dig den stilling her er skapt. Bare du havde mere fysisk kraft. Dit brev ængster mig. Men her vil hænde meget æfter dette; hvis du er bare litet gran besindig (ved hjælp af den rovdyrnatur som er i dig håper jeg det) saa er æfter denne dag din stilling i Sverrig en annen end för. — — — Gode, kære Strindberg, jeg vil önske jeg kunde tale med dig. Jeg er saa 'ræd om dig' som svensken siger.»

I ett nytt bref tillrådde Björnson, som tydligen betraktade Strindbergs tvekan som ett utslag af omanlig feghet, ytterligare Strindberg att resa hem äfven om därmed följde den af honom skildrade »komedien» med perrongtal och mottagningar och fester: de måste tagas för sakens skull. »Du kan ikke melde dig ud af værden. Du kan ikke hindre at i dig, i din person gagnes ordets frihed uten at du begaar forræderi. Vågt dig for din egen spidsfindighet! Den er bare nervösitet på en annen måte. — — — Jeg kan sige dig, du har intet valg. Læs dette for din hustru og jeg er trygg paa hun siger detsamme. — — — Om du netop skal hjem for at forsvare dig naar du dertil intet kall föler, det maa afhænge af dig selv. Til dommen maa du hjem, den maa du underkaste dig, hvis du vil utrette mere i Sverige.»* — — —

Strindberg blef upprörd öfver dessa Björnsons skrifvelser och betecknade i ett bref till Lie det senaste Björnsonbrefvet såsom »skamligt» samt tillade: »jag svarade hutlöst». Hans bref

* Brefven i Sveriges författarförenings arkiv.

Digitized by Google

var ock af oerhördt förolämpande natur; tonen framgår af några utdrag:

»Ers majestät. Ert kejserliga reskript har jag mottagit och skall ha äran att alldeles förbise detsamma. Kära bror, din oförskämdhet gör dig liten. Behöfver du mig för någon politisk humbug, så har jag andra och större uppgifter i lifvet. Min spetsfundighet det är mitt skarpare förstånd. Det skall du lära dig att ha aktning för. — — — Tag nu ett par råd af en ande som är starkare än din. — — — Var sann Björnson, du är falsk som en festtalare. — — — Var omoralisk som du var i din ungdom. — — — Och nu farväl! Lämna mig i ro och läs mina böcker så kan du lära något. Men läs dem själf! Jag tar icke vidare sådana omoraliska råd som att resa hem och göra demonstrationer för att göra en reklam, som mina skrifter ej behöfva. Din forne vän August Strindberg.»*

Strindberg förklarar i bref till Lie att han ett par timmar efter svarets afsändande ångrade det. »Men nu är det ohjälpligt.»

Strindbergs bref var skrifvet den 14 oktober. Ett par dagar senare befann han sig på ifrig hemställan af sina Stockholmsvänner i allt fall på väg till Stockholm. Två telegram hade väckt honom en natt. Morgonen därpå reste han.

Strindberg gaf i ett bref, som han sände sin meningsfrände redaktör Isidor Kjellberg i Linköping och som han uttryckligen anmodade denne meddela mig, följande skildring af sina stämningar under den kritiska tiden:

»När nu konfiskationshistorien kom ut, skref Hans Maj:t B. B. genast en proklamation till sin tjänare Aug. Sg så här: Du är icke situationen vuxen, du stannar i Schweiz. Därpå svarade A. Sg som i nätters och dagars enslighet och i samråd med sin hustru bottengenomtänkt saken så här ungefär: Håll munnen och stör mig inte; ty nu går jag på lina och kan ramla, om man pratar omkring mig. Så notväxling. Allt häftigare och häftigare. Så en ny kejserlig ukas efter att B. B. fått något bref från Bonnier (man har förut begagnat B. B. som en rotting på mig när ingenting annat hjälpte): Nu reser du hem! Därpå svarade Strindberg ungefär så här: Dra åt h-e och stör icke mina tankar. Därpå förklarade jag att jag genom själfman angifvelse (godkänd af Upsalajuristerna) var beredd fria Bonnier eller komma hem och fria honom, men icke underkasta mig straffet. Mina ryska vänner (nihilister) i Genève hafva den nya uppfattningen att 'den som tog straffet han erkände sin brottslighet'. Alla som kunnat hade flytt: Luther flydde till Wartburg, Hugo till Jersey, Vera (Sassulitsch) till Genève o. s. v. De martyrer som brännts voro sådana som blifvit knipna. — — — Därpå slogos bekantskap och vänskap med B. B. upp och korrespondensen upphörde. Så inföll telegramrägnet: Kom hem! Och jag ändrade beslut; for hem utan att begära lof eller underrätta Hans Majestät af Skandinavien i Paris. Och så räknade han ut att det stod illa till med mitt mod'.»

Vid ankomsten till Stockholm 20 oktober fann Strindberg i

* Brefvet blef på sin tid af Björnson meddeladt S. A. Hedlund, som lät mig taga kännedom därom. Det har, sedan ofvanstående redan var satt, meddelats i sin helhet i Aftenposten 24 sept. 1916 af A. Krogvig.

Digitized by Google

morgonens nummer af »Dagens Nyheter» ett bref från Björnson, som i varma ordalag talade hans sak.

Björnson förklarade kvarstaden vara »den största litterära skandal» som timat i Norden på hans tid. Han delade icke Strindbergs uppfattning, och hans nya bok (»Det flager») skulle möta Strindbergs, som den ena klingan den andra. Men han borde ha rätt att kämpa för sin åsikt äfven om den vore felaktig. Och om indragningen, som det påstods, skett af religiösa skäl, vore det ännu värre; han uppmanade svenskarne att gripa detta tillfälle och söka för närmaste framtiden skaffa Strindberg en oberoende och sorgfri ställning.

Strindberg, som fann artikeln »stått lig», sände nu Björnson hvad han senare kallade »ett sentimentalt telegram»: Pardonnez moi pour mes petites» och tillade senare i ett brefkort: »Jag har svaga ögonblick, ty jag saknar mitt stöd! Och jag skulle önskat att starkare skuldror fått den bördan. — — — Farväl! Din vän med eller mot din vilja».

Genom en gemensam norsk väninna, fröken Thommesen, som bodde i samma pensionat vid Genève, sökte Strindberg också stämma Björnson mildare. Hon skref bl. a.: »Han holder jo saa af dig og beundrer dig i aller höieste grad, men er lidt bange for at blive paavirket af dig, tror jeg, i al fald sagde han en gang i sommer at du var den eneste som havde haft inflydelse på ham och derfor var han bange at leve i din nærhed.»

Redan samma dag Björnson emottog telegrammet sände han ett svarsbref till G. af Geijerstam — öppet — att af denne framlämnas till Strindberg. I detta svarade han lugnt, vemodsfullt men skarpt och meddelade honom »sin tilgivelse» om det vore mer än en ögonblicksstämning att han önskade den. Om Strindbergs bref skref han: »Vet du hvad det var? Vitriol i ansigtet på en væn, som fra förste stun han saa dig sa' til sig selv: Denne man vil jeg være en ældre bror; disse og disse er hans ævner og mål; disse og disse er hans svakheter og fejl, og siden har jeg i spök og alvor jævnt smaasnakkende pröved at tale til din æresfölelse som man og til din ævne som forfatter. Vitriolen fik jeg fordi jeg ikke faldt ned og tilbad og fordi (og især fordi) du dermed vilde dække din egen store, store fejghed. Jeg vet at svakhet, sygdom er med og jeg drager fra hvad jeg kan. Men alt kan ikke drages fra. — — — Når du kan tage saa forfærdelig fejl (for at bruke et mildt udtryk) skal du derfra slutte tilbake til din produktion. Der maa være noget med i den ogsaa som ikke er rigtigt. Instrumentet er saa ikke rent stemt. Så gæller det at erkænne det og inrette sig deræfter. Fremforalt at ta råd med paa vejen i hver eneste ting. Aldrig utgi noget som ikke en annen, en brav ven f. ex. din hustru har set, har talt med dig om og så tale oprigtige ord og overveie dem. Gör du det, saa skal jeg spå dig 25 gange öget indflydelse, gör du det ikke så skal jeg sige for aldeles sikkert, at det som flöt in i brevet till mig, det vil en dag ogsaa dræpe störste delen af den indflydelse du allerede har.»

Hvad som särskildt synes sårat Strindberg var att detta bref framlämnats genom ombud. Han skrifver till Lie: »Jag läste naturligtvis icke brefvet(?!) och B. B:s förolämpning att ställa mig under en gosses förmynderskap afklippte allt vidare oss emellan».

Men härtill kom att Hedlund i en artikel i Göteborgs Handelstidning antydt att den gloria, som Strindbergs beundrare ville låta skina öfver hans hufvud på grund af hans »mod» att resa hem, till äfventyrs icke vore så berättigad. I

Digitized by Google

detta spårade han inflytande från Björnson, som brefväxlat i saken med Hedlund. Och den 1 november sände han B. B. ett brefkort där han skyllde honom för att »smäda i lönn» och varnade honom: »Håll dig alldeles tyst och stilla, eljes .... Detta är ett hot». Och i bref till Lie den 2 dec. 1884 skrifver Strindberg: »Bed Björnson vara tyst nu. Han har pröfvat mig som vän, som fiende skall han frukta mig».

Härmed var naturligtvis brytningen ohjälplig.

Vänskapsbandet blef aldrig återknutet och i sina minnesord på sin 60-årsdag beklagade Strindberg detta*.

Strindberg inför rätta.

Samma dag Strindberg anlände till Stockholm hyllades han vid ett uppförande af »Lycko-Pers resa» å Nya Teatern. Särskildt applåderades de repliker som kunde tolkas aktuellt.

Den 21 oktober inställde han sig inför domstolen. Han anförde till sitt försvar att han, som vore deist, icke hädat Gud, att hans uttalanden om sakramenten icke vore ett gäckeri utan en allvarlig förnekelse; de hänsynslösa uttrycken voro valda i afsikt att upplysa. I Schweiz, där boken skrifvits, vore alla sanna kristna af hans mening, att de synliga elementen i altarets sakrament endast äro symboler och icke undergå förvandling.

Den 17 november föll juryns dom, som var frikännande. Omedelbart därefter återreste Strindberg till Schweiz, hvarifrån han hemsände bl. a. brefven om *Kvarstadsresan*, som innehöllo delvis rätt obetydliga kåserier och obeherrskade utfall åt skilda håll. Deras offentliggörande, som afstyrktes från Strindbergsvänligt håll, skedde till sist i Budkaflen, men blef en missräkning.

Patologisk själskris.

Det är uppenbart, att Strindberg vid denna tid i samband med åtalet genomgått en själskris af ödesdiger betydelse för hans person och författarskap.

Sjukliga drag hade ju redan tidigt uppenbarat sig i hans diktning så väl som i hans enskilda meddelanden. Nu blifva de allt mera förherrskande; de andliga sjukdomssymtomen träda fram med allt större tydlighet.

I en läsvärd uppsats »Det patologiske i Strindbergs Digtning» (Nordisk Tidskrift 1916) uttalar Christian Claussen, att man kan anse Strindbergs alstring från och med 1886 (Giftas II och Självbiografien) såsom patologisk i vidare mening. Nu är emellertid att märka att de i andra bandet af Giftas intagna novellerna redan tillkommo under 1885.

Man torde kunna dagteckna den rent patologiska utvecklingen från slutet af 1884. Redan på våren skrifver han till Lie på tal om skildringen af den sinnessjuke officern i »Samvetskval»:

* Fem år förut hade dock Strindberg i »Götiska rummen» riktat ett försmädligt angrepp på Björnson.

Digitized by Google

»Jag tror ibland att jag själf kommer att sluta på ett dårhus, ty jag blir alldeles vild stundom när jag tänker på världens fånighet.» Så kom åtalet, sjukdom i hemmet, hemresan med dess sensationer. Brefvet till Lie i oktober 1884 strax före resan till Stockholm vittnar om huru söndersliten och upprifven han var och återkallar i minnet utbrotten i brefven från september 1872*:

»Nu är jag på 'Vidderne'. Man ser långt, långt in i himlen där! Brutit med allt, gått fram öfver lik, segrat och slagen! Ser sig om! Där ligga de sårade! Vänner, ideal, kära allt. Då skall man vara stark! Det är jag ej! — — — Söndersliten af telegram, bref, O! Min hustru är sjuk. Ledsen, ledsen öfver boken, fängelset eller landsflykten. Underrättades i dag af läkaren, att hon kan vara död om fyra år i lungsot om hon ej aktar sig! Har jag fått bördan tung än? — — — Jag tror världsbranden föreståt då vi skola förgås alla i en enda stor brasa som vi själfva tända!»

I brefven till Heidenstam under 1885 förekomma ock uttalanden som dessa:

»Länge har jag väntat en katastrof. Den tyckes ock nalkas. Det har varit för mycket för en. — — — Arvid Falks befarade explosion i följd af torrkokning kan inträffa» (Juli). »Det stupar, det stupar utför till slutet. När man upptäcker sig ensam klok bland idioter, som tro sig kloka, då är det inte mycket värdt att lefva. — — — Tänk att höra människor på allvar anse att jag är dum — dum icke, men galen!» (September).

Och i ett bref till Geijerstam från nyåret 1886, som senare skall anföras, talar han om att hans hufvud »snurrar och stannar aldrig» samt anser sig förbi.

Strindbergs alstring, som under åren 1883—84 varit så flödande och till stor del så värdefull, visar en afgjord afmattning efter det ofrivilliga besöket i hemlandet. Alstring 1885.

Han går själf så långt, att han i bref till förläggaren betecknar den novell »Nybyggnad», som han hemsände i januari 1885 för att inleda »Utopierna», rent af som »ett pekoral», skrifven »invita Minerva», »Stockholmsresan förstörde min stämning och idylltonen är borta». Denna novell måste ock omarbetas, men är icke häller i sitt omarbetade skick bland författarens bättre alster; dess tendens är bl. a. riktad mot kvinnofrigörelsen, då kvinnan icke bör täfla med mannen i striden för tillvaron; f. ö. skildrar han Godins familistère i Guise, där novellens hufvudperson, den kvinnliga läkaren Blanche Chappuis (uppkallad efter förf:n till ett utopiskt arbete), till sist når hamn.

Andra smärre noveller och skildringar tillkommo under 1885. Sålunda den nya samlingen *Giftas,* som hade åtskilliga svårigheter att finna förläggare och först 1886 hamnade å ett obskyrt förlag, som äfven ombesörjde andra upplagan af första samlingen, Giftas II.

* År 1885 omtalar han i bref till Heidenstam sin sinnesstämning från 1872 med orden att han då »höll på att explodera = bli galen».

Digitized by Google

sedan Strindberg vägrat den ursprunglige förläggaren att utesluta den åklagade berättelsen.

Här varierades nu ånyo äktenskapsmotiven och kvinnosaksfrågan. I det något sofistiska förordet skildras kvinnorna såsom »drönare» men de förmenas på samma gång — inkonsekvent nog — rätt att täfla med männen om arbetet. Äktenskapet angripes såsom institution, och under det att i förra delen af »Giftas» det snarast skildras såsom en bur dit alla fåglar, mer eller mindre frivilligt, söka in, är det i andra samlingen företrädesvis en bur, ur hvilken alla vilja slippa ut. Och nu började den monomana kampen mot kvinnokönet på allvar. Ur darwinistisk utgångspunkt betraktar han kvinnan som en lägre existensform af människa.*

Strindberg, som i föregående arbeten, t. ex. i »Återfall», så vackert och finkänsligt tolkat det äktenskapliga samlifvets poesi, ger i dessa skizzer dess prosaiska afvigsida; äktenskapet betraktas såsom en annan form af prostitution, där kvinnan toge betaldt pr ackord i st. f. pr gång. Den gifta kvinnan, hvars naturliga ställning inom hemmets sfer som maka och moder skildrats sympatiskt flerestädes i förra Giftassamlingen, betraktas här som en parasit, som nästlat sig in i hushållet för att lefva på mannens arbete, men som ändock vill gälla som martyr. I det hela stå dessa noveller i konstnärligt afseende afgjordt efter den första samlingens, och tonen är mångenstädes rent af rå. Äfven här finnas dock märkliga stycken.

Så ger den första novellen *Höst* en vemodsfull bild af äktenskapets afblomstring: två makars fåfänga försök att ånyo blåsa lif i sin kärleksidyll. *Utan vigsel och med* äger tycke med första samlingens humoristiska småborgarnoveller. Den största berättelsen *Mot betalning* är brutal både i tankegång och uttryck, och den kvinnliga hufvudpersonen är ej enhetligt genomförd, men den rymmer enstaka märkliga partier. Högst står nog det lilla fyrasidors stycket *Det räcker inte*, hvars tendens visserligen faller utanför bokens allmänna; det är en känslig och vacker skildring af huru en mor lämnas ensam af de söner, för hvilka hon uppoffrat sig, en prosadikt om hvilken »Ernst Ahlgren» skref: »Bara ett gammalt kvinnohufvud, men det kallar jag konst. — — — Det har blifvit ett stycke lyrik som har lifskraft mer än all världens teorier, därför att teorierna växla men det djupast mänskliga alltid blir ett.»

Samlingens sista novell ger en skildring af *Familjeförsörjarens* börda, enligt Strindbergs egen uppgift utförd efter en modell i det pensionat, där han bodde, men säkerligen väl så mycket efter egna genomlefda pinsamma erfaren-

* Rätt egendomligt är att jämföra de hätska utfallen mot kvinnan i detta och andra arbeten med de entusiastiska ord, som han i »Svenska folket» ägnat Thorild, därför att denne uttalat det första befriande ordet till den svenska kvinnan. »Tidehvarfvens brott äro försonade, prinsessan löst ur förtrollningen.»

Digitized by Google

heter. Mycket bidrog säkerligen till den skefva domen om kvinnans ställning, att han företrädesvis iakttog kvinnan i pensionaten såsom sysslolös, pratsjuk, pretentiös, nöjeslysten. Men pensionatsinackordering är ju ej det normala för en hustru.

Flere »det unga Sveriges» krafter, däribland varma Strindbergsbeundrare, funno nödigt — med erkännande af vissa berättelsers förträfflighet — uttala starkt ogillande både af syfte och framställningssätt.

Så angrep Hjalmar Branting (i »Ur Dagens Krönika») paradoxmakeriet i företalet och ansåg, att den kvinnofientliga tendensen stundom vore ett löst påhäng som förvrede teckningen så att den blefve onaturlig, samt bekände sig ej begripa hvarför Strindberg i »Familjeförsörjaren» inbjudit en skandalhungrig allmänhet att, »säkerligen till stor del oförtjänt, ytterligare smutskasta den som stode honom närmast». Georg Nordensvan anmärkte, att den nya delen ej kunde försvaras hvarken till tendens eller skrifsätt. Gustaf af Geijerstam, som betraktat första samlingen som en berättigad reaktion, där endast ett eller annat uttryck kunde stöta de finkänsliga på samma gång som de pryda, fann att här ett slags råhet, som sträckte sig djupare än till uttrycket, trängt in i tankegången och ansåg, att boken skulle vara farlig, »om den icke som konstnärlig produkt stode långt under sin författares nivå»; han anförde Strindbergs egna ord i förra delen »Fan må ta den som retade upp mänskligheten två hälfter mot hvarandra! Den har ett stort ansvar». Men han tröstade sig med att det var en tillfällig sjuklighetsyttring.

Detta kunde åtminstone ej kallas kotterikritik eller kritiklöst eftersägeri, något som Geijerstam med allt skäl gjorde gällande i en motskrift »Hvad vill lektor Personne?», då denne velat göra hela »det unga Sverige» medansvarigt.

Af ett visst intresse är att läsa några rader af Kielland — Röda rummets beundrare — som efter att ha mottagit Giftas' andra samling tillskref Strindberg: »De kjender godt nok mig og min Methode til at vide at jeg ikke sætter nogen Pris paa Deres Noveller som saadanne, men Underströmmen i dette velsignede Raseri uden Tvivl eller Skaansel, saa aarvaagent og snedigt i sin Forfölgelse, det griber mig saaledes at jeg formeligt misunder Dem og sörger over at jeg umuligt kan være enig med Dem. — — — Men noget er der imellem os som gör at paa samme Tid som jeg slænger Deres Paradoxer ad Helvede til, paa samme Tid faar jeg Dem ikke ud af mit Hoved.»

I några *Fabler*, ursprungligen skrifna på franska — hvari Strindberg nu med stor energi och framgång öfvade sig för att kunna blifva författare på detta språk — gaf han små tendentiösa bilder ur lifvet och uttalade sina meningar i alla ämnen. »Fabler».

I »Måsarne» omdiktar han sina anti-kvinnoemancipationsteorier i samma anda som förut i en tidskriftsartikel »Likställighet och tyranni»; i »Den heliga oxen» skildrar han nästan med en 1700-talsfritänkares rationalism prästbedrägeriet; i en annan fabel, i hvilken en präst blir ateist genom att iakttaga bina, kungör han sin öfvergång till ateismen; i »Svalorna» berör han fosterlandskärlekens beroende af yttre ting; i »Blygsamhet och kyla» häfdar han anständighetens relativitet.

Digitized by Google

Brefväxling med Heidenstam.

Många olika, mer eller mindre praktiska uppslag korsade under dessa år hans oroliga hjärna. Detta framgår bl. a. af en intressant brefväxling, som han förde med den unge målaren Verner von Heidenstam, hvilken just beredde sig att öfvergå till litteraturen och som ställt sig i skriftlig förbindelse med honom. De råkades i Schweiz och umgingos vänskapligt samt utbytte i hög grad intressanta bref. Strindberg har i »Författaren» utan att direkt nämna namnet antydt denna förbindelse.

»Société de Stockholm».

Bland dessa Strindbergs planer var ock att skrifva en volym i den serie af indiskreta skildringar från olika hufvudstäders »sociétés», som Madame Juliette Adam redigerade under gemensamhetssignaturen Paul Vasili. Han var en tid ytterst ifrig för detta arbete, men insåg, att denna hänsynslösa skildring, »början de med kungen, ministrarne, de lärde, artisterne, författarne, tidningsskrifvarne o. s. v.», skulle göra honom omöjlig i Sverige, om hans anonymitet afslöjades, ty han ärnade »dräpa hela det gamla Sverget i en smäll».

I november 1885 hade han aflämnat arbetet färdigt till Madame Adam, men det kom icke ut i bokform.* Antagligen är den afhandling om svensk litteratur, som meddelades i Revue universelle 1886, en spillra ur denna skildring. Han höll ock 1885 ett föredrag i Paris om den litterära reaktionen i Sverige, ett utdrag ur den uppsats han året förut undertryckt.

»Bland franska bönder».

Han ville nu ock företaga resor i olika land för att studera den jordbrukande befolkningens lefnadsvilkor. Början gjordes med Frankrike. De liffulla, intressanta skildringar härom, som han nedskref, offentliggjordes 1885 såsom resebref i Politiken, i hvilken tidning han genom Edvard Brandes' förmedling blef medarbetare. År 1886 fortsatte han resorna bl. a. tillsammans med numera professor G. F. Steffen. Skildringarna utkommo först flere år senare, 1889 på svenska under titeln *Bland franska bönder, subjektiva reseskildringar.*

Äfven hans vänner i Danmark liksom förut Björnson manade honom att ej splittra sig på afhandlingar och uppsatser: »Til min sidste Time» — heter det i ett bref från en dansk vän — »vil jeg gjentage for dig: Skriv en Roman, skriv ett Skuespil og skyd imellem al mulig Revolution eller endnu bedre anbring Dynamiten i Skönlitteraturen.»

Ekonomiska förhållanden.

Strindbergs ekonomiska ställning under utlandsvistelsen blef som Björnson förutsagt i hög grad prekär och hotade att spränga honom. Hans allvarliga försök att grunda sin existens såsom författare på franska språket, hvari han vunnit afsevärd skicklighet, kröntes ej med framgång, äfven om ett eller annat arbete af honom offentliggjordes i Frankrike. Hemma hade inom bokhandelsvärlden satts i gång en rörelse mot hans skrifter och hans förläggare (bl. a. i den nybildade »Nya bokförläggarföreningen»), hvilken verkade hämmande på spridningen af hans arbeten, hvartill ock bidrog d. v. lektor J. Personnes skrift om »Strindbergslitteraturen och osedligheten bland ungdomen» (1887).

* Ett annat uppslag, som icke ledde till något resultat, var att från utlandet — Danmark eller Italien — utgifva en svensk satirisk tidskrift, »i ateistisk, materialistisk, cynisk, antimoralisk syftning» för öfverklassen och rolig, möjligen litografierad, med karrikatyrer af Heidenstam! Som titel nämner han »Tändstickan».

Digitized by Google

Under dessa förhållanden ville man sätta i verket en ursprungligen af Björnson framkastad tanke om subskriberande af en diktarlön åt Strindberg.

Frågan om enskildt »digtergage».

Det skedde till en början tydligen med hans goda minne, att döma af hans brefväxling; en af hans yngre vänner, senare bärare af ett berömdt politiskt namn, meddelar honom exempelvis, att han erfarit, att »det gått bra i Göteborg». På grund af en obetänksam åtgärd som misshagade honom — utgifvandet af ett flygblad till hans förmån — kungjorde likväl Strindberg plötsligen att han icke ville mottaga ett dylikt anslag och han meddelade i januari 1886 en annan af de för saken varmast intresserade, Gustaf af Geijerstam, följande som denne lät gå vidare till mig:

»Hillberg ber genom bror Axel få fullmakt att fortsätta med digtergaget. Digtergage åt en som inte kan skrifva mer! Jag har en byrålåda full med planer och utförda manuskript, som äro omöjliga trycka. Ett halft års arbete; och det jag håller på med är Unsinn. Antingen är jag slut eller också går jag genom en kris. Men icke är det värdt att kasta ut något på mig.»

Däremot föreslog han, att man skulle hjälpa hans hustru sätta upp en pension för skandinaver i Neuchâtel, så ville han följa med och bli trädgårdsmästare (Paul Petrowitsch i »Återfall»!). Han fortsätter i samma bref: »Projekt jagar projekt, jag har två portföljer fulla med pjesplaner och resplaner, planer till nya Grundlagar för Sverige och till alla nya skolböcker. Mitt hufvud snurrar och stannar aldrig. Hillbergs ansträngningar ha stannat, därför att jag afsagt mig digtergage. — — — Den sociala frågan som jag nu läst ut har gjort mig vriden. Jag är med ett ord bankrutt — och vet förbanna mig icke mer hvad jag skall tro. Skepsis igen som vid Röda Rummet. Sammelsurium af gammalt och nytt. Återfall af bibliomanirabies och forskningsdelirium. — — — Utlefvad måste jag lefva för barnen. Men så känner jag den oerhörda vitalitet som måste finnas i min af underklass ärfda fysik. Och jag tror stundom, att ett långt och lugnt lif ännu skulle vara mig möjligt. Och så kommer igen nedslagenhet med revolvertankar och misstro mot alla människor, genomskådning af illusionernas sista stadium, förtviflan öfver sakernas oförbätterlighet.»

Den 27 februari 1886 offentliggjorde Strindberg i Hillbergs lördagstidning »Stockholm» ett tack för hjälp till okända vänner och till sin förläggare, som afskrifvit en större fordran.

»Tjänsteqvinnans son».

Strindbergs viktigaste arbete under 1886 var det verk, där han »efter att ha lämnat läran om himlen och Gud» ville göra bekantskap med sig själf som sitt ödes bärare och göra upp bokslut med det gamla: *Tjänstequinnans son.* I den undertryckta »interview» som han ursprungligen afsett såsom förord till detta arbete betonade han, att det var icke precis roman, biografi, memoar, apologi eller confession utan helt enkelt en själs utvecklingshistoria, i hvilken han för öfrigt velat häfda rätten i sin ståndpunkt — individens — emot »det nuvarande samhället» men för det kommande. Strindberg hade kommit till det resultatet, att »man inte kände mer än ett lif, sitt eget», och han begagnade detta lif för att ge historien om en själs tillkomst. Ro-

Digitized by Google

manlitteraturen hölle på att dö. Zola hade gjort den sista kompromissen, hade genomskådat den och i »L'œuvre» gifvit sig själf som Sandor.

Den första delen, som utkom på våren 1886, är utan jämförelse den mest betydande genom den intima skildring den ger af författarens barndom och uppväxt; visserligen — det får alltid erinras — ur en starkt subjektiv synvinkel och färgad af hans dåvarande närmast ateistiska, kvinnohätska, radikalaristokratiska tankegång. Skildringen fängslar icke enbart genom det intresse August Strindbergs barndomshistoria tecknad med omisskännelig uppriktighet måste äga, utan oafsedt detta såsom en gripande framställning af en disharmonisk ungdoms utveckling. Det hvilade öfver denna bok en mild, vek melankoli, som skänkte den ett finare drag än vanligt i hans arbeten från detta skede.

I den samma år utgifna fortsättningen *Jäsningstiden* (af Strindberg ursprungligen kallad »Sturm und Drang») skildras utvecklingen under studentåren 1867—72 med en rad märkliga interiörer; man har en känsla af att författaren vill hafva den betraktad som typisk för hela hans släktled, hvilket den gifvetvis icke är. Man måste också sätta ett frågetecken vid åtskilliga tankar och ord, som tillskrifvas studenten från åren kring 1870, men som snarare härröra från den orolige anden vid 1880-talets midt. Det är som om han med en fjärrkikare närmat händelserna från förra dagar till den tid då han skref och såge dem i denna belysning. Man skulle kunna anföra åtskilliga exempel härpå t. ex. de förklenliga omdömena om Svedenborg, Thorild, Thorvaldsen (som han just 1870 idealiserat), Bellman och kanske främst Geijers historia och hans »dåliga» dikter. I det hela är denna del en blandning af tankar och känslor från gammal tid och ny tid, kastade om hvarandra som glasskärfvorna i ett kaleidoskop. Och det må vara sannt att man aldrig kan framställa en annans karaktär fullt exakt, därför att man icke känner den fullständigt, men frågan är om självkännedomen är så mycket lättare; de gamle grekerna ansågo den tillhöra de svåraste problemen och ej minst torde detta vara fallet när ens psyke är af så skiftande art som Strindbergs. Faran att förblanda sig själf från i fjor med sig själf från i år ligger då nära.

Den tredje delen (1887), som bär det icke synnerligen lyckliga, lätt vilseledande namnet *I röda rummet* — den först påtänkta titeln »Vildar» hade varit bättre — ger tiden från 1872—75, eller den milieu, som han poetiskt skildrat i sin likanämnda roman från 1879. Den är som helhet något mattare än de båda föregå-

Digitized by Google

ende, men innehåller flere högeligen upplysande ställen och äfven en liten erotisk novellett.

Strindberg ville i en fjärde del skildra sitt författarlif 1877—87, alltså med utskiljande af sin rent privata lefnadshistoria. Denna fjärde del, *Författaren*, var ock färdig redan vid nyårstiden 1887.

Den var dock mindre en fortsatt självbiografisk karaktäristik än en samling funderingar samt kritiska och polemiska resonnemang de rebus omnibus et nonnullis aliis jämte utfall bl. a. mot det unga Sverige, framför allt de kvinnliga författarna*. Alb. Bonnier, som förlagt de föregående delarne, vägrade utgifva den, af hänsyn till bådas välförstådda intresse. Boken blef liggande otryckt i tjugutre år, frånsedt utdrag ur ett kapitel, »Kvinnan och det nya Sverige», som trycktes 1887 i Budkaflen. Den utgafs, likvisst med uteslutningar, 1909, då dess »rost» skänkt den ett visst historiskt intresse och då f. ö. Strindberg försåg den med ett egendomligt företal, där han förklarade, att »författarpersonen numera vore för honom lika främmande som för läsaren — och lika osympatisk».

Ett kapitel af egenartadt intresse i denna bok är det sista, som redogör för umgänget och meningsutbytet 1885—6 mellan Strindberg och Heidenstam, som då ännu ej debuterat som skriftställare.

Äktenskapliga förhållanden.

Såsom ofvan nämnts, gaf denna del endast Strindbergs mera offentliga verksamhet åren 1877—87. Hans enskilda lefnadshistoria »från den stund då den ödesdigra slumpen sände hjälten, då kunglig sekreteraren och e. o. amanuensen, till Norrtullsgatan 12, där han första gången såg sin blifvande hustru», berördes icke. Men äfven denna skulle han nu skildra och det på ett sätt, öfver hvilket han själf med rätta en gång brutit stafven och i ett arbete, som utgör den mörkaste fläcken i hans författarlif. Förhållandet till hustrun hade under vistelsen i utlandet visserligen växlat mellan solsken och skyar, men dock, vill det synas, till en början varit öfvervägande godt, sådant som han skildrat Paul Petrowitschs äktenskap i »Återfall».

Fru Helène Welinder, som är bördig från Schweiz, och som under sommaren 1884 sammanträffade med Strindbergs i Chexbres — nära Lausanne — har i »Ord och Bild» 1912 lämnat en framställning af hans familjelif under denna tid, som med förkärlek dröjer vid dagrarna i samlifvet och som äfven ger en idyllisk bild af en liten fest på hustruns födelsedag, då Strindberg var vid yppersta humör, utbragte hennes skål och fick till svar: »Tack för sju lyckliga år!» Och han tycktes icke kunna undvara henne.

Missförstånd och brytningar förekommo dock och måste hafva ökats med hans nervösa sinnesstämning under och efter åtalstiden. Så torde ock hennes olust för att direkt deltaga i husliga sysslor, deras olika uppfattning af kvin-

* Han var särskildt förbittrad på fru Edgren-Leffler och harmades öfver att Herman Bang i en uppsats betecknat henne såsom Sveriges största författare: »Att vara stor är att ha rätt. Därför plågar det mig att hon anses störst» (bref till Heidenstam).

Digitized by Google

nans ställning och meningsskiljaktigheter rörande barnens uppfostran hafva vållat skismer. Hennes konstnärliga sträfvanden spelade också in. Strindberg öfverskattade tidtals hennes konstnärskap som skådespelerska (jmfr ofvan sid. 465) och ansåg henne förföljd för hans skull.* Men tidtals greps han åter af motvilja mot hennes offentliga uppträdande, ansåg henne sakna talang och ville att hon för hans skull skulle offra sina konstnärsdrömmar. Det är möjligt att en norsk väninna, som länge bodde tillsammans med familjen, har rätt i att »saa meget godt och varmt der er hos Siri saa passer hun dog ikke til at være Hustru» — i hvarje fall icke åt en man som Strindberg, och att Strindbergs skefva uppfattning af kvinnorna till god del berodde på att han drog slutsatser från hustruns egenskaper såsom husmoder. Men hennes ställning måste — särskildt under hans värsta misstänksamhetsperioder — varit olidlig. Och hösten 1885, just samtidigt med att den norska damen nedskref sitt omdöme, förklarar Strindberg i ett bref till Heidenstam: »Vore icke Siri och jag så såta vänner vore jag olycklig, ty mina tankar äro mörka.»

Siri Strindberg, f. von Essen.
Efter fotografi 1887.

Vid denna tid — sommaren och hösten 1885 — hade han vistats i Paris och Grez men säger sig »hemlängta» till Schweiz. Dock ville han bli tysk, ty han vore ju »tysk från det tyska Östersund»(!) »Det här franska är som en illa skuren rock för mig.»

Så flyttade familjen i början af 1886 till norra Schweiz, där den först bodde i Othmarsingen i kantonen Aargau — Heidenstam bodde då i närheten — senare i Weggis vid Vierwaldstädtersjön, som Strindberg förklarar vara det vackraste han sett, ehuru, tillägger han, »naturen håller på att dö för mig; gör bara slappt intryck; jag längtar efter förintelse; det är en pina att se, höra, tänka, känna, usch!»

---

* Björnson skrifver i ett bref 4 januari 1884 till Ludvig Josephson: »Strindbergs hustru tillater ham ikke at være her eller utenlands fordi hun vil hjem og spille komedie. Nu siger svensker her, at det kan hun ikke, hun har ikke figur, ikke röst (for tör) for scenen. Er dette så hvorfor siger De ham det da ikke, Josephson? Bestemt, stærkt, uopholdelig. Han tror hun har store anlag for scenen og at hun har gjort stor lykke. Han tror det er kongen og hans vænners vænner som vil hindre henne, at hun overhovedet blir forfulgt for Strindbergs skyld. Dette kaster uro in i hans liv. Sig at De önsker ikke at eie hende som skuespillerinde, hvis det er sant, at De ikke gör det. Sig det bestemt, stærkt, uopholdelig. Det gælder noget dette!»

Digitized by Google

På nyåret 1887 flyttade han med de sina öfver till den tyska sidan af Bodensjön och bosatte sig i Lindau i Bayern, där hans äktenskapliga förhållanden skulle taga en tragisk vändning.

I december 1886 hade han meddelat Heidenstam: »Min hustru läser aldrig på min begäran mina böcker och därför lefva vi som turturdufvor för tillfället. Jag undrar om megärorna skulle kunna tänka sig sådant. De tro sina sprängningsresultat redan lyckade.»

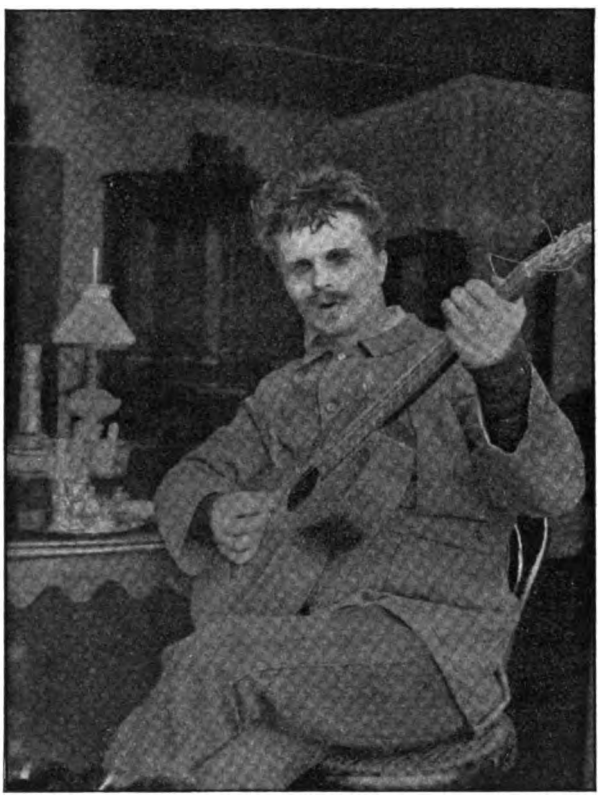

Strindberg i Schweiz.
(Efter fotografi.)

Men sommaren 1887 inträder förhållandet i ett kritiskt skede. Han brefväxlar med en vän i Stockholm; han hyser svartsjuka misstankar mot hustruns föregående; en i häftigheten afgifven bekännelse från henne anser han likväl själf tidtals vara osann (jmfr »Fadren»), han söker genom Stockholmsvännen utspionera huruvida misstankarne och bekännelsen hade någon grund. I augusti insändes ansökan om skilsmässa till Stockholms konsistorium, men då parterna vistades utomlands mötte ärendet formella hinder och kunde ej fullföljas. Det var f. ö. att döma af brefväx-

Digitized by Google

lingen hans afsikt att äfven efter eventuell skilsmässa fortsätta familjelifvet med hustru och barn.

Redan förut hade brytningarna i hans äktenskap satt märke i hans författarskap. Nu blifva de dominerande.

»Le plaidoyer d'un fou».

Han kastades nu mellan egna samvetsförebråelser och vilda misstankar mot hustrun. De förra sökte han döda genom att uppträda som sin egen advokat i en på franska författad självbiografisk roman kallad *L'histoire de mon mariage,* senare *Le plaidoyer d'un fou,* som tillkom från september 1887 till mars 1888 (en ovanligt lång inkubationstid för ett Strindbergskt arbete). Själf har han i första företalet betecknat den såsom en »förfärlig bok», hvilken han bittert ångrade att hafva nedskrifvit; han hade dock känt det som »en tvingande nödvändighet» för att »tvätta sitt lik, innan det gömdes i kistan».

Tillsvidare var det tydligen icke hans mening att utgifva boken.* Så skedde likväl ett par år efter att skilsmässan ändtligen 1891 verkställts och då föranledt af ekonomiska skäl; arbetet såg först dagen i Berlin 1893 under titeln *Die Beichte eines Thoren.* En tjuföfversättning till svenskan offentliggjordes af hans forna organ Budkaflen, hvilket ej kunde hindras, då arbetet offentliggjorts å tyska och Sverige ännu ej var anslutet till Bernkonventionen. Två år senare utkom det franska originalet, och i dess nya förord förklarade Strindberg, att han icke längre ångrade att hafva skrifvit romanen.

En ny svensk öfversättning har ombesörjts af d:r Landqvist för de samlade skrifterna under titeln *En dåres försvarstal,* därvid dock öfversättaren dämpat och mildrat uttryck på ett sätt, som framkallat skarpa gensagor.

Boken är hybrid, den förra hälften — första och andra delarne — en roman, den senare en hätsk pamflett.

I första delen skildras den vaknande kärleken hos den unge biblioteksmannen, som tack vare förmedling af en ung finska, med hvilken han flirtat, föres in i den finskfödda friherrinnans och hennes makes, gardeskaptenens hem, beläget i samma hus där en gång han själf tillbragt sin barndom. Författaren har sympatiskt återkallat gångna dagars ljufva minnen, då det gällt att teckna bilden af den blonda friherrinnan. Väl bredt, icke utan upprepanden utvecklas den växlande kamp med närmanden och aflägsnanden, som föregår krisen. Den unge mannen kämpar mot frestelsen att eröfra en annans hustru, han intalar sig att det blott är denne makes hustru, detta barns moder, detta hems

* Manuskriptet lämnades i maj 1888 i deposition hos Heidenstam »att antingen öppnas efter min död eller vid anfordran utlämnas till ägaren», ett år senare erhöll han det åter; kusinen Oskar S. hade i sin besittning i mars 1891 en kopia, som Strindberg begärde få tillbaka för att bestämma några data i sin skilsmässoprocess.

Digitized by Google

herrskarinna han älskar, och fattar ej ens tanken att se henne som sin maka; äfven sedan han bekännt sin kärlek, vill han »blott lefva i hennes närhet utan att begära annat än att få se henne». Men det oundvikliga sker. När det lider mot hennes af teatervurmen motiverade skilsmässa, uppstår ett intimare förhållande mellan henne och författaren, som resulterar i det nya äktenskapet; andra delen skildrar öfvergångstiden — med en del ömtåliga, onödigt bryskt relaterade enskildheter.

Från och med tredje delen är boken närmast en hämndeakt — tydligen en ensidig vrångbild, i hvilken en sjuk man biktat sitt kärleksfyllda hat och sin hatbemängda kärlek, ty han kastas från stämning till stämning i intermittenta anfall.

Stort och smått anklagelsematerial hopas, alltifrån beskyllningar för perversa laster till vrede öfver hustruns ömhet för en af mannen afskydd King Charles-hund. Och det tyckes icke råda någon gradskillnad emellan förbittringen öfver det ena eller det andra. Hustruns bild blir för öfrigt aldrig rätt klar för läsaren. Desto mera mannens. Självplågare och plågare af andra, ömsom svag, ömsom grym, är han rof för en förföljelsemani som utom mera tragiska utbrott äfven ger sig luft i den komiska beskyllningen mot »den berömda norska blåstrumpan» Ibsen att ha åsyftat just hans och hustruns förhållanden i skildringen af »fotografen». Hjalmar Ekdal och Gina! Han vore ju ansedd såsom litterär fotograf. Och när läsaren slutat boken och läst den sista sidans hånfulla »Nu är historien slut, min älskade, vi äro kvitt!», så gripes han, mot författarens vilja, snarast af medkänsla med den kvinnliga motparten och kommer att tänka på några ord i »Fadren» om att det är synd att kapten Alving icke fick svara på hustruns liktal.

Det må lända till ursäkt, att det var en numera ofta nog själssjuk man, som nedskref detta arbete omedelbart efter uppslitande familjescener, därvid han genomgått svåra lidanden och ansett sig förorättad. Men att han flere år senare efter relativt återvunnen hälsa och efter att skilsmässa ernåtts, utgaf denna bok, i hvilken hans barn skulle få läsa en skymf mot sin moder — det synes dock närmast falla inom kriminal-patologiens fält. Men allt beror ju på tillräkneligheten.

Victor Cherbuliez, som under signaturen G. Valbert meddelat en intressant karaktäristik »August Strindberg et la confession d'un fou» i »Revue des deux mondes», 1 november 1893, då alltså endast den tyska upplagan sett dagen, afslutar denna med följande ironiska ord: »Strindbergs fiender hafva utspridt det rykte, att denne, då han skildrade Axels äktenskapliga olyckor, velat berätta sina egna och hämnas på sina barns moder. Jag vill icke tro detta, ehuru vi lefva i en tid, då lusten att ropa ut sina hemligheter för all världen stegrats till raseri och bevarandet af en viss stilla försynthet om sig själf är den dygd som synes vanskligast att utöfva.»

Såsom skönlitterär produkt lider boken gifvetvis af att ursprungligen vara skrifven på ett annat språk än det hvari författaren var mästare.

Digitized by Google

»Hemsöborna.» Af helt annan art än de självbiografiska och tendentiösa arbetena från dessa år var en roman som Strindberg nedskref år 1887 under sin vistelse i Bayern och som afsåg att gifva en naturalistisk skildring af skärgårdsbefolkningens lif utan den i bynovellerna gängse bondeidealiseringen. Det var *Hemsöborna*.

Vi föras ut till en ö i Stockholms skärgård, med hvars befolkning Strindberg var väl förtrogen. Hufvudpersonen är likväl icke skärgårdsbo, utan en inlandsbo som kommit dit, en energisk småslug värmländing, Carlsson, som kommer till den halfgamla änkan Flods gård, tar sig af jordbruket, rycker upp gården och blir den efter ett nytt äktenskap trängtande änkans make, till hennes sons stora harm. Han förmår henne för att slippa bli undantagsman att testamentera åt sig egendomen, men går miste härom, när hustrun upptäcker hans kurtis med en af jäntorna på gården. När hon dör, befinnes testamentet förstördt. Till sist drunknar änklingen, när han skall föra hustruns lik öfver till kyrkan. Inom denna enkla, väl komponerade berättelses ram rymmas en rad äkta skildringar af karaktärer och situationer. Exempelvis Carlssons drömmar, när han fått sin egen kammare, där han ligger omgifven af den aflidnes gamla plagg, eller hans invit till änkans frieri. Eller den liffulla mönstringen af de olika skärgårdsborna som möta vid slåttern. Våldsamt uppsluppen i sin långt drifna burlesk är framställningen af bröllopsgillet som kulminerar i den godsinte men på dryckjom och svordom alltför begifne skärgårdsprästens missöde. Till sist den öfverlägset framställda isfärden med likkistan, sjöns frambrytande genom isen, färdenärernas ångest och Carlssons drunknande, allt gifvet med lefvande kraft och omisskännelig äkthet.

»Hemsöborna» är en i sitt slag fulländad roman i den naturalistiska stilen, utförd med godt humör, ett »intermezzo scherzando», »skrifvet under ledsamma stunder för att roa mig», enligt Strindbergs egna ord. Den blef likväl aldrig utgifven så som Strindberg ursprungligen skrifvit den i all dess mustiga, låt vara cyniska komik. En del starka detaljer och »fula ord» skrämde genast bort tre förläggare och när till sist Albert Bonnier öfvertog förlaget, skedde det under uttryckligt förbehåll om »strykningsrätt af alla grofheter», något som Strindberg i sin ekonomiska förlägenhet nödgades telegrafiskt medgifva. Icke utan skäl klagade han dock senare, att för karaktärerna viktiga drag uteslutits — och onödigtvis uteslutits — såsom framgår af noterna till de samlade skrifterna, där de strukna ställena medtagits.* Världslitteraturens store komiske författare ha ju ej varit sparsmakade i afseende å drastiskt skämt om naturalia, och vår svenska landsmålstidskrift visar, att grofkornighet i slikt hör med till bondhumor. Det som tolererades på 1700-talet och ännu tolereras å

* Det kan ifrågasättas, om icke det mot författarens önskan uteslutna bort ingå i texten i de samlade skrifterna, där man ju eljest utan vidare ömtålighet upptagit mera betänkliga ting.

Digitized by Google

Holbergs scen ansågs emellertid vara kontraband under det s. k. »naturalistiska» 80-talet. F. T. Vischer hade just vid den tiden åtskilligt att säga om detta slags pryderi i sin präktiga bok »Mode und Cynismus».

Nästa år fortsatte Strindberg — nu bosatt i Danmark — sina skärgårdsskildringar med några berättelser under titeln *Skärkarlslif* (1888). »Skärkarlslif».

Några af dessa äro närsläktade med »Hemsöborna» såsom »Höjer tar gården själf»; den roliga berättelsen om hur den puckelryggige skräddaren ställer till bal för de unga, ehuru han själf är ur leken; historien om Erik Westmans dyra ed, då han höll på att drunkna, att han skulle skänka kyrkan en väldig silfverkrona, hvilken ed ännu betygas af — den lilla tennkrona, som hänger i kyrkan som evärdligt minne om hans svåra sjönöd, samt den ursprungligen ur samlingen af förmenta anständighetsskäl uteslutna skildringen af könsförhållandena på ön, »Flickornas kärlek». Bokens mest betydande berättelse handlar om *Den romantiske klockaren på Rånö,* en musikalisk drömmare, hvars talang blir förkrympt och som i stället för att utveckla sig till en skicklig musiker får sluta som skollärare och klockare i en aflägsen skärgårdsbygd.

Träffsäkert har Strindberg tolkat fiskarsonens sträfvan att få ägna sig åt musiken och lämna handelsboden, hans tjusning, då han får sitta och drömma bredvid professorn vid den härliga orgeln i Jakob, slutligen hans enformiga lif i klockargården, hans ångerkval öfver en blodscen han i sin ungdom bevittnat, hans »fremsynthet» och till sinnessjukdom gränsande vurmerier, där verkligt och overkligt sammanblandas. Man kan anmärka att figuren faller i sär och att man har svårt att samgjuta den Alrik Lundstedt, som kommer från hökarboden och lefver lustigt med kamraterna, med den svärmiske klockaren på Rånö. Af säreget intresse är beskrifningen af orgelspelet i Jakobs kyrka, där Strindberg (såsom det påpekats efter exemplet af Victor Hugos personifierande af kyrkoarkitekturen i Notre Dame) låter orgeln och dess pipor i den unge orgelspelarens fantasi blifva liksom lefvande väsen.

Själf underskattade Strindberg dessa skärgårdsberättelser. Till Georg Brandes skref han t. ex. om »Skärkarlslif», att han icke sände honom den, emedan han ej skulle läsa den. »Es zählt nicht! Det är den moderna 'förläggarlitteraturen' som vi måste tillverka för att kunna få skrifva naturalistiska sorgespel och skänka bort.»

Strindbergs dramatiska verksamhet hade under hans utlandsvistelse länge legat nere. Dramatiska planer.

Visserligen hade han vid jultiden 1883 skrifvit till Ludvig Josephson att om »Lycko-Per» ginge, skulle han komma slag i slag med nutidskomedier, men på sin födelsedag 1884, då han fyllde 35 år och det »börjar, slutta utför»

Digitized by Google

yttrade han tvifvel, om det blefve flere pjeser af. Han ärnade nu öfvergå på en tid till rama prosan.

På sommaren sammanträffade han med Josephson i Schweiz, och de tyckas nu ha öfverenskommit om något sagospel eller fantastiskt drama — i ett bref säger han, att »Mefistofeles» lekt honom i hågen.

Han mottager också på hösten ett förskott och har för afsikt att leverera ett drama mot slutet af året. Men det går ej för honom att skrifva sagospel. »Hvad ett fantasispel beträffar» — heter det den 10 oktober — »så har jag så okristligt med verkligheter i hufvudet, att jag fruktar fantasierna få hvila. I dess ställe skall Ni få en nutidskomedi i fem akter, som i plan ligger alldeles klar, kallad Fabia eller också Slafvinnan. — — — Att den skall vara anständig men stark, vacker och ohygglig, idyll och revolt kan jag säga. Färdig troligen i december, så att den skall spelas i januari redan.»

Men samtidigt kommer Giftasåtalet och »Fabia» lägges åt sidan.

Först två år senare, i december 1886, lät han ånyo höra af sig »efter en mycket lång teaterpaus». Han hade då fullbordat sin första nutidskomedi i fem akter, »ett mycket spelbart och sedligt stycke», hvaraf tio exemplar trycktes till fördelning bland teaterledare.

»Marodörer» — »Kamraterna».

Det var *Marodörer*. Stycket blef emellertid refuseradt af Josephson, som ansåg det ouppförbart, och likaledes meddelar Brandes, att den danske teaterdirektören Abrahams icke vågade spela det.*

Då Bonnier icke häller ville trycka »Marodörer» i fler än de tio exemplaren, blef skådespelet tillsvidare liggande. Först efter att Strindberg fullbordat ett nytt, vida mera betydande drama, »Fadren», omarbetade han under sin vistelse i Danmark mot slutet af 1887 Marodörerna tillsammans med Axel Lundegård. På nyåret 1888 utkom det under namn af *Kamraterna*.

I sitt ursprungliga skick är det Strindbergs första samtidsdrama (bortsedt från ungdomsarbetet »Fritänkaren») och hans första kvinnohatstragedi. Den första akten i »Marodörer», som är en exposé, hvilken visar de båda kontrahenterna i Stockholm före äktenskapet, är senare bortskuren och ersatt af några förklarande repliker i det omarbetade stycket, som helt och hållet spelas i Paris, där de båda hufvudpersonerna, det äkta paret Axel och Bertha, vistas såsom målare, hvarvid hela bördan af ekonomien faller på mannens skuldror, under det hustrun behåller sina inkomster för sig själf, afundsjukt sneglande åt makens företräden och för öfrigt visande alla kvinnokönets lågsinnade egenskaper. Hon tror sig hafva förödmjukat honom, då hennes men icke hans arbete blifvit antaget å salongen, men det visar sig till slut vara ett misstag, beroende på förväxling af deras nummer och namn. Det är tvärtom hans, som är antaget. Till sist gör maken upp med hustrun och förvisar henne bryskt ur sitt hus sedan hon tiggt om hans kärlek. »Vi kan också en gång

* Josephson hade i stället önskat ett påtänkt skådespel om Fredrik I, till hvilket äfven den teaterintresserade Per Staaff uppmuntrade Strindberg, men denne svarade Josephson, att han förlorat lusten, ansåg ämnet utageradt och af underordnadt värde tills andra frågor blifvit slutdiskuterade.

Digitized by Google

få lof att säga nej.» Man och hustru kunna ej vara »kamrater». »Kamrater vill jag ha på kafét, men hemma vill jag ha min hustru.»*

Stycket utgör en dramatisk motsvarighet till Strindbergs samtida afhandlingar mot kvinnokönet och präglas af samma, nästan till monomani gränsande ensidighet, i det att författaren synes gifva mannen all rätt, kvinnan all orätt. De båda hufvudpersonerna äro nämligen alltför skematiskt hållna, i svart och hvitt, nästan som i en förstadsmelodram, och författaren vill tydligen hafva åskådaren att gilla äfven den manliga hufvudpersonens brutala gärningar. Mera individuellt utförda äro en del bipersoner såsom den manhaftiga hermafroditiska målarinnan Abel samt den beskäftige, feminine tjänstuträttaren Willner. Dialogen är rik på skarpa hugg och fyndiga infall.

Georg Brandes framhöll i en osignerad anmälan i Politiken (²⁸/₄ 1888), som sedan delvis ingått i hans Strindbergsessay, att styckets betydelse beror på att här — liksom i »Fadren» — efter lång tids förlopp kvinnliga väsenden underkastas samma misstänksamma och skoningslösa granskning som man varit van att se tillämpad på manliga. Det vore ej skäl att stämpla Strindbergs kvinnotyper såsom uteslutande reaktion mot kvinnolitteraturens eller den af kvinnor inspirerade litteraturens nedsättande af mannen och upphöjande af kvinnan, hvartill ju Norges främste diktare visat vägen; skådespelet vore nog en i viss mån berättigad reaktion mot denna romantiska kvinnodyrkan, men tillika ett supplement till Ibsens och Björnsons arbeten som anlade samma stränga måttstock på kvinnor, som man länge varit förtrogen med att se tillämpad på män.

Vida högre som litterärt arbete står *Fadren* (1887), en betydande dramatisk skapelse och det mest ursprungliga af alla Strindbergs kvinnohatsstycken — visserligen, äfven det, betydligt ensidigt i fördelning af ljus och skugga. »Fadren».

Motivet — en genom sin hustrus list såsom vansinnig förklarad äkta man — är besläktadt med det då nyligen till svenskan öfversatta dramat af Echegaray »Helgon eller vansinnig». Men det hade uppenbart rot i Strindbergs egna lefnadserfarenheter, sådana de tedde sig för hans uppjagade fantasi och sådana han ungefär samtidigt skildrade dem i »Le plaidoyer d'un fou», hvarmed dramat har tydliga beröringspunkter.

Hufvudpersonen — »ryttmästaren» — är en militär som tillika idkar vetenskap med stor framgång. I sitt hem plågas han af kvinnorna: hustru,

* I »Marodörer» är det mannen som aflägsnar sig och låter kvinnan stanna i boet. I ett mellanstadium, då en ljusning inträdt i Strindbergs äktenskap, hade stycket fått ett lyckligt slut i det de båda makarna försonas, men senare fann Strindberg detta slut falskt och påklistradt och inhiberade det samt skärpte t. o. m. upplösningens disharmoni. (Jmfr John Landqvists anmärkningar till de samlade skrifterna.)

Digitized by Google

svärmor, tjänare. Vid en meningsskiljaktighet om dotterns uppfostran häfdar han brutalt att mannen och han ensam har afgöranderätt, modren har intet härvidlag att säga.* »Hon har fått sin förstfödslorätt i laga köp och afträdt sina rättigheter mot att mannen drar försorg om henne och hennes barn.»

Då griper hon till list och svek. Hon är en energisk, handlingskraftig kvinnonatur, beräknande som Rebekka West, elak som Goneril eller Regan. Hon ingjuter hos läkaren misstanken att mannen är sinnessjuk, hon undanhåller honom de lärda verk han behöfver och så dryper hon så småningom in i mannens sinne den för öfrigt oberättigade misstanken att han möjligen icke är barnets fader; denna misstanke gnager honom och han åberopar litteraturens bevingade ord allt från Telemak att ingen med visshet känner sin härkomst. Han blir öfvernervös, till sist själssjuk, förgår sig, kastar en brinnande lampa mot hustrun och nu står han inför omgifningen som den vansinnige, den omyndige, blir bunden i tvångströja, uppger till sist allt motstånd samt dör under kvinnornas beklagande.

Emil Hillberg som »Ryttmästaren» i »Fadren».

Om »Herr Bengts hustru» på sin tid var ett inlägg för kvinnans rätt, inspireradt af kärlek, så vill åter »Fadren» vara ett inlägg för mannen, dikteradt af samma brinnande hat mot en listig kvinna, som vi känna från »En dåres försvarstal». Men Strindberg har i sin vrede och sitt patos icke kommit sig för att tillräckligt motivera Lauras åtgöranden; hon använder ju orimligt starka medel för att nå sitt mål.

Dramat är förträffligt byggdt med en fasthet i linierna som erinrar om den Ibsenska dramatiken, karaktärsteckningen i all sin ensidighet af en obestridlig makt, stegringen högdramatisk, dialogen på en gång naturlig och mättad af äkta Strindbergsk kraft; på ett ställe afsiktligt Shaksperisk, då ryttmästaren omskrifver Shylocks berömda monolog.

* Hélène Welinder omtalar att redan 1884, då det var tal om de små Strindbergska döttrarnas framtid, det rådde meningsskiljaktighet mellan föräldrarna. Hon drömde om att utbilda dem till skådespelerskor, han hade den älsklingstanken att de skulle bli barnmorskor. »Man kan tycka att frågan var något tidigt väckt.»

Digitized by Google

Stycket, som uppfördes å Kasinoteatern i Köpenhamn i november 1887 och å Nya Teatern i Stockholm januari 1888, har från scenen gjort stark verkan.*

I Danmark 1887—89.

Strindberg hade mot hösten 1887 bosatt sig i Danmark, där han vistades halftannat år och stod i nära förbindelse med dess litterära vänster, af hvars ledande män särskildt Edvard Brandes visade honom vänskap.

Holtevistelsen.

Han slog upp sina bopålar å ett gammalt slott, Skovlyst i Kongens Lyngby nära Holte och fann sig där synnerligen väl: »Södern i Norden! Frankrikes klimat med Nordens kakelugn och diet. Murgrön på väggarna, lagern och järnek och lagerbär, gröna hela vintern ute! — — — Här har jag uppslagit mitt Bender och afvaktar ett Narva eller ett Fredrikshall för att hålla mitt intåg i Sverige.»**

En obehaglig och ruskig tvist mellan honom och förvaltaren å godset förbittrade likväl hans tillvaro och vållade sommaren 1888 en skandal som gaf anledning till process och rätt tydliga angrepp på Strindberg i ett litet blad i Köpenhamn.***

Ljusning i äktenskapet.

Under denna tid ljusnade f. ö. åter förhållandet mellan honom och hustrun och skilsmässoansökan tyckes ha förfallit.

Georg Brandes kännetecknar honom i ett bref till Nietzsche vid denna tid såsom en »monogam misogyn»; han kan icke undvara hustrun. Och i september 1888 meddelar Strindberg sin frände Oskar, att han efter fem års lidande och lärdomar ämnar komma hem för att sätta bo till döddar med familjen »i stilla, vänlig tillbakadragenhet efter ungdomsdårskaper och spektakel». Först tänker han komma ensam; därefter familjen. — »Min vän och jag äro vänner igen — Herre Jessus hvad den kärleken är seg! När banditer och rackare här kastade sig öfver mig och jag var värnlös, — då öfvergaf hon mig icke och därför — därför!»

Han ber kusinen uträkna hvad ett enkelt bohag »af Ekmans gula furuträ» går till.

Först på våren 1889 satte han likväl återflyttningen i verket.

---

* Det utgafs äfven på franska med ett kort bref af Zola som förord. Jämte erkännanden innehåller detta bref en hel del reservationer (»les raccourcis d'analyse m'y gênent un peu»; »vous savez peut-être que je ne suis pas pour l'abstraction»); skiljaktigheterna i deras uppfattning tillskrifver Zola olikhet i race.

** Bref till Heidenstam 1888.

*** Strindberg hade blifvit osams med förvaltaren. Enär vid denna tid några nattliga inbrottsstölder begåtts i Köpenhamns närhet och Strindberg observerat att hans värd hvarje afton smög sig bort och först sent återkom, fattade han misstankar att denne vore tjufven och angaf honom hos birkets »herredsfoged», men angifvelsen visade sig i allo obefogad, mannen brukade vid den tiden besöka sin fästmö; den verklige tjufven uppdagades. Till gengäld anmälde den åsyftade Strindberg för hans förhållande till hans syster och framkom härvid äfven med alldeles oberättigade kriminella beskyllningar. Strindberg tog sig detta mycket nära och då han inkallats till herredsfogden, flydde han hals öfver hufvud till Berlin, hvarifrån en svensk vän återhämtade honom. Det hela torde resulterat i plus minus noll utom att det satte märke i — »Tschandala», som i ett och allt är byggdt på detta motiv. I förvaltaren fann han »parian» inkarnerad.

Digitized by Google

Aristokratisk individualism.

Hans åskådning hade så småningom utvecklat sig i en utpräglad individualistisk, antidemokratisk riktning med förakt för de små och ett framhäfvande af de starkas aristokrati. Och detta redan innan han gjort bekantskap med Nietzsche. Om tredje och fjärde delarna af »Tjänsteqvinnans son» skrifver han till Heidenstam (jan. 1887) att han där öppet affallit från socialismen såsom varande idealism och tysk filosofi samt förklarat sig revolutionär. I ett bref till Georg Brandes (från 1890) yttrar han att han redan 1885 efter Giftasprocessen började operera sig från teism, deism och demokratism, hvilka lågo kvar i hans blod och uppträdde i form af kategoriska postulater. »Äfven socialismen, i hvilken min gamla kristendom under sjukligt hälsotillstånd (?) dök upp, gick jag experimenterande igenom, och rensade ur mig i Kampf der Gehirne» (»Hjärnornas kamp»). Och han betonar att han anteciperat Nietzsche.

Han hade ock intresserat sig för de nya hypnotiska experimenten och såg i dem en »mystik — tillsvidare», hvarom han skref en uppsats 1886 där han drog paralleller mellan hypnotismen och bönens makt.

Under dessa stämningar föddes några smärre stycken »Vivisektioner», som han offentliggjorde i Neue freie Presse.* Först den något långtrådiga novellen *Hjärnornas kamp*, där en starkare hjärna, tydligen Strindbergs egen, befriar sig från beroendet af en svagare, som velat kufva honom; här afsäger han sig socialismen såsom »den sista dyningen af restaurationen på kristen grund», som öfvergifvits af världens moderna andar och ej hade framtid för sig därför att den motverkade evolutionens lagar. Vidare de båda konstnärsporträtten *De små* och *De stora* — det senare först kändt i Sverige sedan det tryckts i de samlade skrifterna — hvilka båda skisser höra tillsammans och skildra hurusom de »små», de lytta, de svaga gynnas, under det de stora, de starka, de kraftiga trängas tillbaka och underskattas. Modellerna och de situationer som åsyftades äro uppenbara för alla i våra konstförhållanden invigde.

I »De små» förekom en sats sådan som denna: »Med kristendomen börjar de smås guldålder», och skizzen slöt med orden: »Salige äro de små, ty dem hör himmeln till och snart skall äfven jorden vara deras».

Nietzsche och Strindberg.

Med dessa åsikter var Strindberg väl preparerad för Nietzsches nya förkunnelse.

* Han skrifver om dessa noveller i ett bref: »Har uppfunnit en ny högre utvecklingsform af skönlitteraturen, som nu skall pröfvas på tyska skallar».

Digitized by Google

Den som fäste hans uppmärksamhet på den snillrike tyske tänkaren var Georg Brandes, som 1888 hållit föreläsningar öfver Nietzsche och som då han mötte honom på Kongens Nytorv yttrade: »Nå Strindberg, Ni som hatar de små, Ni skall väl tycka om Nietzsche». Han lånade honom den tyske tänkarskaldens böcker samt förmedlade bekantskapen dem emellan, liksom det ju varit han som brutit den tystnad som i Tyskland rådde kring Nietzsches namn. »En utlänning, en dansk» — skrifver denne själf — »var det som först hade nog fin instinkt att vredgas öfver mina förmenta vänner.»

I april 1888 hade Brandes tillskrifvit Nietzsche: »Om Ni läser svenska vill jag göra Er uppmärksam på Sveriges enda geni (August Strindberg). När Ni skrifver om kvinnor liknar Ni honom». Nietzsche beklagade i sitt svar, att han icke förstod svenska.

Ett halfår senare meddelade Brandes Nietzsche att han skickat »Der Fall Wagner» till Sveriges störste skriftställare Strindberg och tillade att han fullständigt vunnit denne för Nietzsche. »Han är ett verkligt geni, blott litet förryckt som de flesta genier (och icke genier).» I ett senare bref nämner han att Strindberg isynnerhet älskade Nietzsche emedan han ansåge sig återfinna sitt eget kvinnohat hos denne och därför fann han Nietzsche modern. Då han i tidningarna läst referat om Brandes' Nietzscheföredrag hade han anmärkt det besynnerliga att mycket hos Nietzsche vore som om han skrifvit det själf.

Nietzsche sänder i oktober, sedan han af Brandes fått Strindbergs adress, till denne »Götzendämmerung» och berättar en månad senare att han med förtjusning läst »Les mariés» (Giftas). Han tyckte sig vara hemma hos sig och hyste den uppriktigaste beundran för honom som endast led något intrång af känslan att han tycktes därmed i någon mån »medbeundra sig själf». Till Peter Gast skref han om Strindbergs diktning att det är »den franska kulturen på en ojämförligt starkare och sundare grund. Effekten är bedårande». Kort därefter inledde Nietzsche enligt Karl Streckers redogörelse* en brefväxling med Strindberg. I ett odagtecknadt bref (nov. 1888?) redogör han för sin ställning, antyder att han, den från polacker härstammande, gifvit i sin Zarathustra något för tyskarne själfva oupphinneligt och utber sig Strindbergs råd hur han skall kunna blifva läst i Frankrike, hvilket är af största vikt för honom. Han söker nämligen de få som öfverhufvud hafva öron för honom främst i Frankrike.

I ett bref till Nietzsche, som dock icke synes mig, såsom Strecker antagit, kunna vara svar på detta bref utan snarare på en hemställan om öfversättning (af Götzendämmerung?) till svenska**, skrifver Strindberg bl. a.: »Utan tvifvel har Ni skänkt mänskligheten den djupaste bok den äger och hvad som icke är det minsta Ni har haft mod, kanske också behof att spotta dessa härliga ord i ansiktet på det lumpna packet. Jag tackar er därför! Dock synes det mig att Ni med snillets frimodighet något smickrat förbrytartypen.» Strindberg fortsätter:

»Och Ni vill blifva öfversatt till vårt grönländska språk! Hvarför icke till franska eller engelska? Ni kan döma om vår intelligens däraf att man med anledning af min tragedi ville inspärra mig i ett dårhus och att en så fin och rik ande som Brandes bragts till tystnad af denna »Tölpelmajorität».

* »Der Briefwechsel zwischen Nietzsche und Strindberg» i Frankfurter Zeitung 1913, N:o 40 o. 42. (meddelad i öfversättning i A. B. febr. 1913).

** I ett bref till Brandes $^{1}/_{12}$ skrifver Strindberg: »Nietzsche är en otroligt briljant mästare, men han frågar om jag kan få honom öfversatt?»

Digitized by Google

Jag slutar alla bref till mina vänner: 'Läs Nietzsche'. Det är mitt Carthago est delenda. I alla fall blir Er storhet förnedrad från det ögonblick Ni blir bekant och förstådd och den älskeliga pöbeln börjar dua Er som en af de sina. Det är bättre att Ni bevarar den förnäma tillbakadragenheten och låter oss andra 10,000 högre stående göra en hemlig pilgrimsfärd till Er hälgedom för att där ösa af hjärtans lust. Låt Ni oss vårda den esoteriska läran för att bevara den ren och oskränkt och icke förallmänliga den utan de tillgifne lärjungarnes förmedling, i hvilkas namn jag tecknar August Strindberg.» (Odagtecknadt, antagl. slutet af nov. 1888.)

På Nietzsche verkade denna skrifvelse som »det första bref med världshistoriskt tonfall »som nått honom» såsom han skref till Peter Gast.

Innan Nietzsche erhållit det, hade han mottagit »Fadren» från Strindberg och skref därom till honom: »Jag läste två gånger med djup rörelse Er tragedi; det har öfvermåttan öfverraskat mig att lära känna ett verk, i hvilket mitt eget begrepp om kärlek — i sina medel krig, till sin grund dödshat mellan könen — på ett storslaget sätt kommit till uttryck». Han anser arbetet predestineradt att spelas på Antoines Théâtre libre i Paris och är lifligt intresserad härför. Strindberg bör kräfva detta af Zola, hvars förord till »Fadren» Nietzsche f. ö. skarpt kritiserar som obetalbart naivt, liksom han förklarar honom vara motsatsen till fransk smak, egentligen en modern italienare, en verist.

I början af december skrifver Nietzsche, som erfarit, att Strindberg själf vore upphofsman till den utmärkta franskan i den franska versionen af »Fadren» — han hade eljes trott, att det var en mästerlig öfversättning — och föreslår honom att tolka hans »Ecce homo» på franska, »ty oss emellan sagdt behöfves därtill en diktare af första rang».

Strindberg å sin sida gladde sig åt Nietzsches erkännande af hans »missförstådda sorgespel»:

»Ni måste veta, att jag var tvungen att gratis gifva förläggaren två upplagor, innan jag kunde få mitt arbete tryckt. Till tack därför har en gammal dam under föreställningen fallit ned död, en annan har nedkommit med ett barn och vid anblicken af tvångströjan hafva tre fjärdedelar af publiken rest sig som en man för att under vansinnigt vrål lämna teatern (!?) Och ni begär, att jag skall uppmana herr Zola att spela mitt stycke för Henri Becques parisiskor. Det skulle leda till allmän förlösning i denna hanrejarnes stad.»

Med afseende å öfversättningen af »Ecce homo» så vore det en pänningfråga, han som vore en fattig fan kunde icke gifva någon rabatt. Men om Nietzsche icke afskräcktes häraf, vore Strindberg redo att ställa sin talang till förfogande. Hvad åter England beträffade så vore det ett skenheligt land som utlämnats till kvinnorna, d. v. s. till fullständig dekadans. »Moralen i England — ni vet hvad det vill säga, ett bibliotek för kvinnlig ungdom, Currer Bell, miss Braddon och de andra. Håll ni edra händer borta därifrån!»

När Strindberg i slutet af december mottagit »Genealogie der Moral», säger han sig med häpnad finna, att han utan att känna Nietzsche har spekulerat öfver »Remords» långt förut, samt skickar honom »Samvetskval» på franska. Till svar fick han ett förryckt bref: »Ni skall i korthet få svaret på er novell. Den ljuder som ett gevärsskott. Jag har sammankallat en furstedag i Rom; jag vill låta fusiljera ...* Auf Wiedersehen. Ty vi skola återse hvarandra. Une seule condition. Divorçons. Nietzsche Cæsar.»

* Namnen utelämnade af Strecker, antagligen kejsarne af Tyskland och Österrike samt konungen af Italien.

Digitized by Google

Strindbergs intryck af detta bref var osäkert. Var månne Nietzsche vansinnig eller — nu dyka som nästan alltid misstankarne fram — ville han drifva gäck med Strindberg eller bedraga honom? Han skrifver till Brandes: »Nu tror jag vår vän Nietzsche är galen och hvad värre är, han kan kompromettera oss, såvida icke den listige slaven (minns Turgenjeff-Daudet, tänk på den slipade Tolstoj) skojar med oss allesamman!»

Försiktigtvis sänder han Nietzsche ett svar i samma tonart med ett Horatiuscitat och slutande: »Emellertid glädja vi oss åt dårskapen! Lef väl och fortfar att vara mig bevågen. Strindberg. (Den bäste, den högste Guden!)»

Nietzsche svarade: »Eheu! . . . Icke mer. Divorçons! Den korsfäste.»

Strindberg var full af entusiasm för den nya själsaristokratiska strömning, hvars utveckling han anat. Redan på våren 1888 uppmanar han Heidenstam, som då just debuterat, att skaffa sig Nietzsches verk. Själf förklarade han sig ungefär samtidigt i ett bref såsom »anarkist-evolutionslärans konsekvens», som från att ha varit »liten» med sympati för »de små», utvecklat sig till erkänd storhet och förföljd af de små, med tilltagande antipati för Brutus och växande (sympati) för Cæsar. Därför älskar han ingalunda dem som sitta däruppe, ty äfven de äro små, men icke häller de dumma tyrannerna därnere.

Nietzsche — heter det i ett bref till Brandes — är »den mest frigjorde, den modernaste af oss alla, (naturligtvis icke minst i kvinnofrågan). Han är bebådaren af Europas och kristendomens undergång». Och Strindberg förklarar kristendomen vara ett barbari, ett bakslag i utvecklingen, de smås, de uslas, kastraternas, kvinnornas, barnens och vildarnes religion, i rak strid med vår evolution som vill skydda den starke.»

Nietzsche — »den moderne anden, som vågar predika den starkes, den klokes rätt gentemot de dumma, de små (demokraterna)» — är för honom »den store befriaren». Genom honom har han funnit systemet i sin galenskap att »opponera mot allt». »Jag omtaxerar och sätter nya värden på gamla saker (afslöjar). Det har man ej förstått, knappt jag själf!».*

Strindberg fattar nu hat mot allt hvad han anser som »paria» och projicierar pariaegenskaper på hvarje misshaglig och på enhvar, som hyllar de frisinnade åsikter, som ännu för kort tid sedan voro hans egna. I bref till Ola Hansson (meddelade af denne i Tilskueren 1912) sökte han sålunda bl. a. ur Snoilskys härstamning uppvisa, att denne vore paria, en zigenare med reselusta, som hyser »pöbelvördnad för Rosersbergsbyråar och pendyler, sympatiserar med konstberiderskan, är frisinnad (älskar pöbeln)». »Det finns så mycket pöbel hos Snoilsky! Karl XII är pöbel, socialistsympatier är pöbel, popularitetswuth är pöbel (feghet).»

Det första arbete, där dessa tendenser mera ohöljdt komma »Tschandala.»

* Strindbergs brefväxling med Brandes är meddelad i Tilskueren 1916.

Digitized by Google

till synes, är den lilla romanen *Tschandala*, ursprungligen afsedd att ingå i »Svenska öden och äfventyr», ehuru förläggaren Looström vägrade mottaga den. Den utgafs då i stället (1889) på danska i öfversättning af Peter Nansen (det svenska originalet är förkommet, och när boken år 1897 skulle utgifvas på svenska, måste den öfversättas tillbaka från danskan).

Romanen är en »historisk» berättelse, men den historiska kostymen är endast löst påkastad och Strindberg har, som han själf förklarat i bref till förläggare, tagit ränningen ur sitt eget lif såsom alltid. »Att jag icke mer dolt beror på att det är intressantare att icke dölja och verkligheten denna gång var så god i sig själf.»

Det är, som redan nämnts, en omdiktning af den tråkiga tilldragelsen, som sommaren förut timat i Holte, då han angaf en person, förvaltaren å gården, för stöld och själf utsattes för kränkande beskyllningar. Bakom magister Andreas Törner, en lärare vid det nybildade Lundauniversitetet på Karl XI:s tid, som hyr sig in på ett landtgods i det nyss eröfrade Skåne, och som råkar ut för högst vedervärdigt slödder, en falsk »friherrinna» och hennes älskare, en tattare som innästlat sig såsom förvaltare, skönjer man Strindberg själf i hans beröring med det föraktade värdfolket. Tankegången hos magister Andreas Törner är rätt modern och sammanfaller med Nietzsche-Strindbergs år 1888.

I boken skildras de plågor och ledsamheter, för hvilka magistern är utsatt under sommarvistelsen; man förstår biott ej, att han stannar kvar hos detta pack. Till sist öfvar han själfhämnd och lyckas genom framkallande af bilder ur en nyuppfunnen trollykta (laterna magica) injaga skräck] och förtviflan hos den fege tattaren, som slutligen bites ihjäl af åtta hundar, sedan magistern projicierat en hundbild på honom. Detta slut verkar onekligen en smula naivt, men boken har eljes märkliga partier såsom skildringen af magisterns utfärd och hans första besök i det mystiska slottet.

Egendomligast är tendensen. Den forne rousseauanske urdemokraten löper nu linan ut i motsatt riktning och proklamerar med den vise Manu, att Tschandala — så kallas den lägsta indiska stammen, frukten af uselhet och synd — måste offras för att tjäna som värmande gödsel på det att Arias adelsstam må skjuta upp och blomma hvart hundrade år.

I »Tschandala» berör Strindberg ju ock mystiken och ett mystiskt inslag börjar alltmer göra sig gällande i hans diktning, liksom han lifligt intresserar sig för filosofiska undersökningar om det dunkla i själslifvet.

Beundran för Poe

Han söker med förkärlek upp motiv af en viss skräckfull, hemsk, underlig art. Så gör han bekantskap med den äfven af andra svenska samtida (Rydberg, Fröding o. fl.) högt beundrade amerikanske vildromantikern Edgar Allan Poe (af hvars noveller

Digitized by Google

två samlingar utkommit 1881 och 1882 i svensk öfversättning). Strindberg läser honom vid jultiden 1888, blir oerhördt gripen, särskildt af novellen Gullbaggen, öfverraskas af släktskapen och skrifver till Ola Hansson, med hvilken han då trädt i förbindelse:

»Är det möjligt, att han, † 1849, samma år jag är född, kunnat pyra sig ner genom massor af medier ända ner till mig? Hvad är 'Hjärnornas kamp', 'Schleichwege', ja, 'Gillets hemlighet', som jag i dag läst i danskt korrektur annat än E. P. — — — Tror du nu inte på andar, så vore det märkvärdigt. Det är ju själarne (hjärnvibrationer) fortsatta i andra själar och därför finns en viss odödlighet hos den rörliga själen! — — Tror du ej vi skulle kunna läsa Hoffmanns sagor med revenu numera?»

Han anser Poe ha befruktat Bourget, Maupassant (i »Pierre et Jean»), Ibsens »Rosmersholm» (hvilken f. ö. ger honom anledning till uppsatsen »Själamord»), »Fadren» (alltså utan att han känt till Poe), att ej tala om tankeläsare och hypnotisörer. »Nästa tidehvarf blir Edgar Poes. Om du visste hvad jag upplefvat sedan jag läst Edgar Poe, upplefvat därför att jag lagt märke till det!»

August Strindberg 1888.
Efter fotografi.

Nya dramatiska teorier.

Strindbergs litterära intressen under vistelsen i Danmark voro väsentligen riktade åt dramatik och teater, han uppställde (dels i företalet till den nu författade dramen »Fröken Julie», dels i en särskild uppsats om den moderna teatern) några nya principer för naturalistisk dramatik och skådespelskonst.*

Han vill afskaffa den alltför enhetliga karaktärsteckningen och göra sina personer mera vacklande, sammansatta af gammalt och nytt, såsom en hysterisk öfvergångstids människor äro, vill reformera dialogen och icke göra personerna till examinatorer, som göra dumma frågor för att få kvicka svar, han vill ha dialogen naturlig, aktindelningen vill han stryka för att ej störa illusionen, han vill återinföra monologen — dock motiverad och med frihet för skådespelaren att improvisera (!) —, vill införa enkla dekorationer, men afklippta osymmetriskt

* Edvard Brandes påpekar i en anmälan i Politiken $^{3}/_{3}$ 1889, att Strindberg genomgått den franska Théâtre Libres repertoar med nytta och nämner Météniers »I familjens sköte», Anceys »Hr Lamblin», Julliens »Serenaden», Alexis' »Lucie Pellegrins slut».

Digitized by Google

vid snedscen, och afskaffa rampljus. Han förordar småstycken utan medveten intrig men med hufvudintresset lagdt på det psykologiska (såsom i bröderna Goncourts romaner, som han säger ha tilltalat honom mest af all nutidslitteratur).

»Lifvet passerar nämligen icke alls så regelmässigt som ett konstrueradt drama och medvetna intrigörer få så ytterst sällan tillfälle att i detalj utföra sina planer.» »I det nya naturalistdramat uppsöker man det betydelsefulla motivet och lämnar åsido alla bisaker.» »Vanligen skrifvas stora stycken blott för en enda scens skull, i hvilken förf:n har sin produktionsglädje. Här nöjer man sig nästan med denna enda scen.»

Han ger en roande utläggning af denna teori i ett bref till Georg Brandes: »I Frankrike åt jag alltid 5 fårkotletter, till autoktonernas stora förbauselse. Kotletten bestod nämligen af ett halft skålpund ben och två tum späck som jag lämnade. Ini satt en kula af ryggmuskeln, la noix. Den åt jag. Gif mig nöten! vill jag säga åt dramaturgen.»

»Fröken Julie».

Sina teorier om den nya teaterns förenkling och dramats koncentration exemplifierade han nu själf i en följd enaktare, som länge blef hans favoritform. Först i *Fröken Julie*, ett »naturalistiskt sorgespel», som han nämner det (1888). Det behandlar hvad Goethe skulle kallat »eine sich ereignete unerhörte Begebenheit», d. v. s. snarast ett novellistiskt ämne, åt hvilket Strindberg gifvit dramatisk form. En händelse om hur en svensk adelsfröken lät sig förföras af eller förförde en betjänt, har — som han själf i bref meddelar — skänkt honom motivet. Intresset har för honom legat i den psykologiska förklaringen af attraktionen och repulsionen mellan dessa båda hvar för sig osympatiska typer: den urartade adelskvinnan, ärftligt belastad bl. a. genom moderns motvilja mot fadern och mot att föda barn, en halfkvinna, som till sist då hon i ett anfall af öfverretning hängifvit sig åt en man af lägre race och känner sig ha mist sin ära drifves att begå »harakiri»; och den halfbildade, halfgentile betjäntuppkomlingen, som vill blifva herreman, en rå natur, ytligt polerad, som manar sin nya älskarinna att bestjäla sin far och resa med honom för att blifva hotelier, men som då hon vägrar drifver henne ut i döden; vid sidan af dem såsom tredje person i det lilla sorgespelet kokerskan Kristin, som är en alldagstyp med religion och moral som täckelse öfver alldagssynder, som själf icke är något helgon i erotiska ting, men föraktar fröken såsom den hvilken gått nedom sitt stånd i sin kärlek.

Trots det ursprungliga i själfva greppet på ämnet, de geniala psykologiska iakttagelserna, främst i den mästerliga teckningen af Jean, och den äktdramatiska dialogen, måste jag dock vidhålla en gammal åsikt, att detta stycke som helhet verkar vedervärdigt. Det tragiska i Julies öde saknar nämligen i grunden

Digitized by Google

all sublimitet. Och hvad slutet beträffar är självmordet ytterst svagt motiveradt. Näppeligen skulle en natur som fröken Julie gripit till rakknifven innan några följder af kärlekshistorien visat sig, innan hon ens var djupare kompromitterad.* Det hela är icke »naturalistiskt»; i hvarje fall är det osannolikt.

Björnson, hvilken ju hade mycken blick för Strindbergs stora dramatiska egenskaper, har i bref till sin dotter uttalat sig med skärpa just om detta »naturalistiska» dramas verklighetsskildring:

»Tror nu noget mænneske, at dette er sansynligt? Har der nogensinne nogetsteds været to mænnesker, som har fört den samtale og i en eneste nat båret sig sådan ad? Eller har det nogen somhelst slags interesse utenom den at vække opsigt ved hvad som ællers ikke plejer at være sædvanligt?» Han finner dessutom boken »svinsk».

»Fordringsägare».

Närmast följde *Fordringsägare,* som tillkom på hösten 1888 kort efter »Fröken Julie» men trycktes på svenska först 1890.

Stycket, som utgöres af tvenne starkt dramatiska scener, har till ämne en kvinnas förhållande till sina båda män, den frånskilde och den nuvarande. Hon lefver i viss mån på sin mans andliga varelse, äter hans själ, hans mod, hans vetande, får honom att tro, att det är hon som uppfostrat honom, stjäl från honom hans självständighet, förintar honom. Den förre äkta mannen, som genomgått persen och som uppenbarar sig för sin efterträdare under antaget namn, gräfver nu i de båda andras själar för att få fram den dramatiska ekvationens lösning, och med sin numera starkare hjärna förkrossar han de båda andra och tager sin hämnd; själarnas kamp resulterar i att den andre mannen faller död ned till hustruns förtviflan. Den starkare, den från hennes makt frigjorde triumferar.

Stycket är af mäktig dramatisk spänning; förträffligt förmår Strindberg gifva alla de skiftande stämningarna. Men det är mera konstrueradt än verklighetsskildrande och handlingen lider af oklarhet. Gustafs — den förste mannens — uppträdande är en gåta.

På nyåret 1889 hade Strindberg för sin då påtänkta försöksteater omarbetat en novell af Ola Hansson till ett enaktsstycke *Paria.* Han begagnade f. ö. blott uppslaget och vände egentligen upp och ned på motivet, så att Ola Hansson själf förklarat, att det »i dramat icke fanns en idé af Ola Hansson».

* Strindberg själf söker i ett bref till Georg Brandes, hvilken tydligen haft invändningar mot denna »oprivende, stærkt tiltrækkende og frastödende Bog», förklara självmordet såsom »riktigt motiveradt ur olusten att lefva, längtan till släktens slutande i den sista dåliga individen, adelskänslan af skam öfver tidelaget med en lägre art, närmare: suggestionerna af fågelns blod, rakknifvens närvaro, fruktan för stöldens upptäckande och den starkare viljans befallning (betjänten närmast och grefvens klocka fjärmare); märk att fröken öfverlämnad åt sig själf skulle saknat kraften, men nu drifs hon och leds af de mångfaldiga motiven.»

Digitized by Google

I denna Strindbergs mycket dramatiska enaktare uppställas emot hvarandra två olika »förbrytare» enligt lagens ord, af hvilka dock den ene är i djupare mening oskyldig — en »aria», en rakryggad intelligensmänniska, en herrenatur som begått ett vådadråp, den andre åter en »paria», en hal förfalskare och tjuf, en slafnatur som vill tvinga den andre i olycka. Stycket, som från scenen med sin ypperliga dialog gör ett i hög grad fascinerande intryck, har afgjorda beröringspunkter med »Tschandala» och den personliga tilldragelse, som låg bakom dess författande. Det verkar dock snarast såsom en lösryckt scen ur en melodram än som ett fullfärdigt skådespel.*

I mars 1889 meddelar Strindberg Hansson, att han författat »en briljant Edgar Poeare», *Samum*. I denna korta scen har han ännu en gång varierat ett älsklingsmotiv, som då sysselsatte honom, den fysiskt-psykiska inverkan som en starkare personlighet utöfvar på en svagare varelse, här en arabisk flickas djäfvulska inflytande på en fransk zuavlöjtnant, för hvilken hon utmålar hemska skräckscener från hans hembygd, de där tillika med den förfärliga samumvinden vålla hans död.

Ett dramatiskt arbete, som mindre intresserade Strindberg, var den dramatisering han 1888 företog af »Hemsöborna» på uppdrag af August Lindberg; det skedde »invita Minerva», och trots en del goda ansatser blef ej denna dramatisering populär; förhoppningen om att den skulle bli en ny »Värmländingarne» gingo ej i uppfyllelse, den kunde endast ges ett fåtal gånger å Djurgårdsteatern.

Försöksteatern.

Mot slutet af 1888 fattade Strindberg — tydligen i samråd med sin hustru — afsikten att på en »fri teater» uppföra smärre stycken dels af sig själf, dels af unga författare »som kunde skrifva blott de fingo sina stycken spelade». Han tänkte med denna skandinaviska försöksteater beresa Norden och lofvade sig guld och gröna skogar.

Det gällde blott att få ett kapital att starta företaget. Han brefväxlar i november 1888 härom med kusinen Oskar, åt hvilken han uppdrager att annonsera efter förlagsman. Han ärnade inviga teatern med två sorgespel, som han fullbordat (det var »Fordringsägare» och »Fröken Julie»), hvartill blott fordrades fyra personer. »De stora kvinnorollerna får Siri spela. Hon har läst dem, tycker om dem och kan spela dem.» I öfrigt vore han hjälpt med medelmåttor eller några »gamla afsutna aktörer». »Det är rollerna som göra aktören. Jag såg ju Fadren här med operettaktörer, som spelade clowner i operetten samtidigt.» Kanske funnes det i P. B. eller W 6 »privatpersoner med teaterdelirium tremens».

På nyåret 1889 började konturerna för teatern klarna. Sedan några notiser kommit ut, meddelade Strindberg såsom »den mest kompetente» i Politiken ($^{26}/_{1}$) några upplysningar om företaget och nämner som »direktrice» fru Siri Essen-Strindberg, »förut premiereaktris vid Kgl. Teatern i Stockholm».

Några enstaka föreställningar kommo till stånd; å Dagmarteatern uppfördes den 9 mars »Kreditorer» (»Fordringsägare», hvari bl. a. Gustaf Wied de-

* Om detta arbete och dess förhållande till novellen har Gotthard Johansson meddelat en upplysande undersökning i Forum 1915, N:o 32. Ola Hansson har berört saken i Tilskueren 1912.

Digitized by Google

buterade som aktör), »Paria» samt »Den starkaste» med Siri Strindberg i den talande rollen. »Fröken Julie» blef däremot förbjuden att uppföras offentligt i Danmark och spelades i stället privat två aftnar för Studentersamfundet, med fru Strindberg i titelrollen och danska artister i de båda öfriga. Prässen omtalade föreställningarna välvilligt, men hela företaget var ytterst opraktiskt anlagdt, svagt utrustadt och kom af sig vid ingången efter ytterligare föreställningar i Malmö. Först nära två årtionden senare, efter att Strindberg genomgått många nya öden, några få år före hans död, lyckades det honom med hjälp af en yrkesman att i hufvudstaden realisera sina planer på en intim teater och vinna vackra resultat vid framförandet af stycken från tider och stämningar, som lågo långt tillbaka.

»Blomstermålningar och djurstycken».

En synnerligen vacker och tilltalande samling skizzer, i hvilken hans fina natursinne gjorde sig gällande, utgaf han vid jultiden 1888 under titeln *Blomstermålningar och djurstycken.* De omhandla ämnen som »pessimismen i den moderna trädgårdskonsten», näktergalen, konsten att meta, jaktminnen, djurens och växternas förstånd, blomstrens hemligheter och lämna en rad biologiska iakttagelser i den älskvärdaste form; det är en skald som lånat naturforskaren sin penna såsom senare Maeterlinck.

Hemkomst.

Mot våren 1889 lämnade Strindberg Danmark och befann sig på hemfärd till Sverige. Som han sjöng i den nya Sömngångarnatten:

»Vandringsåren lupit till ända,
När tröttad ande och sliten kropp
Längta åter mot hemmet få vända
Att söka ställen och minnen opp,
Som för den hemsjuke hägrat så fagra
I nattens drömmar, i diktens rus,
Att se om de tåla vid dagens ljus. — — —
Lastad med intryck från Romas kullar,
Schweizerhotell och preussiska tullar,
Socialismen och septennatet,
Eviga freden och konkordatet;
Led på sallat och sura viner,
Mätt på wurst och falska sardiner,
Macaroner, Hofbräu och oljor
Danska torskar och norska koljor,
Tamburiner och castagnetter
Tingeltangel och chansonetter
Boulevarder med asfaltplattor — — —
Allt hvad samladt ligger i minnet
Färgas likblått af sjuka sinnet.
Nu då ändernas fylkade tropp
Visar vägen till fosterjorden;
När som bokarne gå i knopp,
Lifsled pilgrim drager till Norden.»

Han begaf sig snart från Stockholm, där han fann sitt gamla kotteri sprängdt, ut till skärgården.

Den 9 april skrifver han till Heidenstam: »Nu sitter jag ensam i en fiskarstuga på en ö och är hänryckt, förälskad i skärgårdsnaturen och svenska dieten ända till sentimentalitet. Känner mig 20 år yngre i hvila, i stilla dårskapliga drömmerier, afskyende minnet af utland.»

Den 11 juli: »Skärgården duperar mig fortfarande, och här blir jag till döddagar.»

Digitized by Google

»I hafsbandet».

Närmast författade han »öfvermännisko-romanen» *I hafsbandet*, i hvilken som han själf senare framhöll, »Nietzsches filosofi influerat». Boken planlades våren 1889 men först hösten 1890 sändes de sista kapitlen till förläggaren.

Af mycket intresse är att taga kännedom om den »aristokratiska» stämning, hvari Strindberg befann sig under dess utarbetande och som ger sig luft i ett bref till Georg Brandes den 12 april 1890:

»När jag i Nietzsche, den jag delvis anteciperat, fann hela rörelsen formulerad, tog jag in hans ståndpunkt, och ämnar nu allt framgent experimentera med den ståndpunkten för att se hvart den leder. Närmaste följden blef ju ett omätligt Kristushat, och därför älskade jag Voltaire, äfven i dennes egenskap af der Aristokrat des Geistes. — — — Och nu synes mig som om jag endast tvungits ner till demokrati af masstrycket nerifrån och afundens tramp oppifrån. Född aristokrat, men aldrig haft råd och lägenhet visa det, ty det har varit lifsfarligt och är så än. Därför blir väl min lott att malas lefvande mellan de två kvarnstenarne — som allt hittills.»

Hjälten i romanen »I hafsbandet» är en till svenska skärgården förflyttad Nietzschean, en »individ som går under i sträfvan till den absoluta individualismen».

Till det yttre oansenlig, framträdande som elegant klädsnobb, uppenbarar han sig snart som en »öfvermänniska», en bildningsaristokrat, öfverlägsen sin omgifning. Han är en djupsinnig mångfrestare, en modern Faust som vill allt och förmår allt, en naturens utforskare men tillika en naturens beherrskare. Ja, liksom andra delens Faust sysslar han med att tillverka en »homunculus», han omskapar ock skärgårdslandskapet till en italiensk natur, är med ett ord en trollkarl och tillika något af en Robinson Crusoe, som själf mäktar utföra mest allt. Han hyser stark självkänsla, betraktar de breda lagren som pack och har begifvit sig ut i ensamheten just emedan individen endast där rätt kan trifvas. Berättelsens ram är jämförelsevis enkel. Borg, som illa behandlats af sina öfverordnade i Vetenskapsakademien, är en människoföraktare. Befolkningen i hafsbandet förstår inte häller värdera honom och hans välgärningar. Han vill möta den med hårdhet men blir eftergifven under inverkan från en kvinnlig sommargäst, som kopierar honom och därmed tror sig vara självständig. Borg ingår trolofning med henne, men då han blir svartsjuk på grund af hennes vänlighet mot en annan man, beslutar han att äga henne utan att äkta henne och bryter sedan, hvarefter han lämnar orten; jämte denna osympatiska kärlekshistoria innehåller berättelsen ett motiv om ett mord som föröfvats och som Borg upptäcker. Då han fruktar den afslöjade mördarens hämnd, som han likväl ej angifver, förfaller han till grubbel och självkval och gör upp sin räkning med världen.

Inom berättelseramen rymmas en massa resonnemang, i hvilka Strindberg utvecklar sina nya dels reaktionära, dels radikala paradoxer; den utpräglade fritänkaren Borg rekommenderar för den stora folkstocken återinförandet af katolska läran, hvars martyrer Brask, Olaus och Johannes Magnus, Dacke blifvit så skamligt smutsade i svenska historien. Europa skulle varda ett igen;

Digitized by Google

folkets väg ginge öfver Rom, intelligensens öfver Paris och med latinets återinförande kunde liksom förr hvarje Upsalastudents gradualafhandling läsas öfver hela Europa. Det är som man finner en diametralt motsatt ståndpunkt mot den Strindberg intog i sin visserligen hela sex år gamla »Kulturarbetets öfverskattning», där han väl ej ville förneka högre intressen, men icke fann något högre än »våra medmänniskors väl». Den forne altruisten har blifvit en förhärdad egoist.

Fiskeriintendenten Borg undergår till sist sin store förebild Nietzsches öde att varda själssjuk, men den halft vansinniges vilja spänner sig till en sista ansträngning. I julnatten far han ut öfver hafvet att söka döden; därförinnan slungar han smädeord mot Jesus, förlåtaren, »alla brottslingars och uslingars afgud», och hyllar i sublima ordalag Herkules, Hellas' sedliga ideal, styrkans och klokhetens gud, den på stjärnhimlen upptagne, som aldrig lät piska sig eller spotta sig i ansiktet utan att som en man spotta tillbaka, självförbrännaren, som endast kunde falla för sin egen hand utan att tigga om nåd från kalken.

Denna rent Nietzscheanska roman — rätt enastående i världslitteraturen — har sina förnämsta åstetiska förtjänster i de mästerliga naturframställningarna. Ty om man står undrande eller afvog mot bokens teorier och om novellisten tagit sin sak skäligen lätt, så har däremot skildraren tagit sin desto mera på allvar, låt vara att här och hvar en alltför noggrann vetenskaplig eller halfvetenskaplig detaljering skadar skildringens omedelbarhet.

»Likvakan i Tistedalen».

Andra litterära alster från 1890-talets första år äro ett par nya »svenska öden och äfventyr»: *Likvakan i Tistedalen* och *Stråmannen*. I det förra lägges en skarp kritik af Karl XII i munnen på en fältläkare, som »likrefvar» den döde konungen. I stil och stämning tillhör det samlingens allra bästa stycken och vittnar om hur förträfflig ännu Strindbergs historiska berättarkonst kunde vara.

Mycket svag är däremot »Stråmannen», där Fredrik I af Hessen och hans förhållande till omgifningen skildras. Ursprungligen — sex år tidigare — hade det varit hans mening att skildra Fredrik satiriskt med udd mot Sveriges d.v. monark. Nu åter framställes han snarare sympatisk i motsats till sin besvärliga hustru och sina olika rådgifvare.

Strindberg företog 1890—91 en del resor i svenska bygder för att skildra *Svensk natur*. Endast brottstycken af denna stort tillämnade reseskildring blefvo färdiga, däribland en allmän öfversikt öfver landet och en mera intim af Skåne.

Nya enaktare.

För scenen författade han fortfarande en rad enaktare — »cyniska» kallar han dem i sin resumé 1909: *Debet och kredit*, om de anspråk, som ställas på en hemvändande berömd upptäcksresande; den bryska familjescenen *Leka med elden* med dess grälduetter; *Inför döden*, om en stackars misshandlad och utsugen far till tre döttrar, en ny Père Goriot; *Första varningen*, om kvinnans mjukhet, när åldern börjar göra sig påmind; *Moderskärlek*,

Digitized by Google

om en f. d. sköka, som förstör sin unga dotters framtid; samt skilsmässodramat *Bandet,* i hvilket Strindberg tydligen utnyttjat en del motiv från sin egen skilsmässoprocess, som ägde rum inför rätten i Värmdö 1891. I det hela lida dessa stycken, af hvilka de flesta utkommo 1893, trots all kraft och must i dialogen genomgående nog mycket af grälsjuka; och psykologien är som ofta hos Strindberg väl abstrakt, liksom den går i språng.

Några af dessa dramer voro våren 1892 antagna till spelning å Dramatiska Teatern, men kommo icke upp. »När du nästa gång skrifver om de djupare orsakerna, hvarför Sverige saknar en dramatisk litteratur så glöm ej detta», hette det i ett bref till mig februari 1894.

Ett sagospel *Himmelrikets nycklar eller Sankte Per vandrar på jorden* utgafs 1892; det tillhör Strindbergs svagaste alster och verkar med sina många ur saga och litteratur hämtade figurer högst oredigt.

Under dessa år bröt en ny strömning in i svensk diktning, en mera fantastisk, mera idealistisk om man så vill, framför allt en mera skönhetsträngtande, som ropade på »renässans».

Strindberg hade under åren 1885—86 med mycket intresse följt Verner von Heidenstams förberedelser till debut som skald, betraktat honom — som det hette i ett bref 1885 — såsom »tronföljare, den ende värdige och möjlige», och då »Vallfarts- och vandringsår» utkom våren 1888, gjorde han propaganda för diktsamlingen i Köpenhamn (ehuru han visserligen jämte erkännanden i bref till Heidenstam kritiserade särskildt förordet).*

I och för sig hyste han själf alldeles intet agg till romantiska nyheter. Det visar bl. a. hans nyvaknade sympati för Poe och hans tro att denna genre blefve de närmaste tio årens. I dec. 1888 skref han ju ock till Bonnier: »Zolaismen med naturmålningen och scensättningen synes gå ut sitt böljeslag. Undra därför icke att jag ej vill vara i trossen, när jag är van vid têten.»

Uttalande om naturalismen.

Kort före utgifvandet af »Pepitas bröllop» med dess godmodiga satir öfver lillnaturalismen, stornaturalismens efterklang» skref Heidenstam ett bref till Strindberg för att förbereda på skriften, redogöra för dess syfte och tillika betyga att om det än gällde att polemiskt arbeta fram en ny riktning, det dock ej vore meningen att desavouera Strindberg. Denne svarade i en skrifvelse (3 maj 1890) — den sista i den egentliga korrespondensen dem emellan — och här vidhåller han i hufvudsak sin naturalistiska ästetik.

»Hvad skall jag svara dig på dina frågor, jag som icke tänkt öfver skönlitteraturen på så länge, då jag bereder mig öfvergå till det lärda ståndet och

* Senare — 1910 — i sina »Tal till svenska nationen» betecknade han ju denna poesi som »kråksång» och »pekoralpoesi».

Digitized by Google

lämnar belles-lettres åt ungdomen och damerna? — — — Om naturalismen tror jag detsamma som om Darwinismen, upptäckter som aldrig kunna föråldras, men därför behöfver man ej följa Zolas personliga och eteriska lynne, som yppar sig i hans arbetsmetod. Det är gammalt och tråkigt att evigt höra talas om att Amerika är upptäckt, men det är likafullt och kan aldrig upphöra att vara det och konsekvenserna af upptäckten rulla på fortfarande. Jag tror man noga bör skilja på Zolaism och naturalism och jag ser unga Frankrike alla vara naturalister utan att följa Zolas metod. Jag tycker däremot, att Zola i La joie de vivre och fler (Faute de l'abbé Mouret) visar ut på lifsglädjen mer än Maupassant ofta, hvars djuriska hedendom stundom förefaller mig förtviflad och reaktionär (återgående till djupet direkt) för att sedan vända om till kristendom. Hvad konjunkturerna beträffar för en återinträdande idealism (ursäkta ordet, hvars betydelse är så svåfvande) synas de mig i Sverige vara gynnsamma men i utlandet hopplösa, då vi nordiska naturalister hälsas som renässansförfattare i Tyskland. — — — Naturalismen som världsåskådning kan väl aldrig föråldras, och när de unga fransmännen desavouera Zola och kalla sig Indépendents o. s. v., är det bara för att slippa vara elever; begäret att differentiera sig, vara sina egna, ehuru de ändock fortsätta ohejdade.»

År 1892 begaf sig Strindberg åter ut i världen, närmast till Berlin, där han kom in i ett för hans hälsa, hans lynne hans människovärde uppslitande bohêmienlif bland vetenskapsmän, litteratörer, konstnärer af båda könen, som råkades i det beryktade världshuset »Schwarzes Ferkel».* Han ingick nu, 1893, sitt andra äktenskap med en österrikiska Frida Uhl, hvilket redan i början af 1895 upplöstes. Hans litterära produktion var denna tid ytterst ringa i jämförelse med 1880-talets men han var lifligt sysselsatt med att söka få sina äldre arbeten afsatta till tyska och franska förläggare och teatrar. De vidtflygande förhoppningar han i detta afseende närde gingo visserligen icke då i fullbordan, men hans världsrykte såsom en af samtidens snillrikaste och egendomligaste författare trängde nu igenom och det oaktadt hans yppersta egenskap — makten öfver det svenska språket — måste vara fördold för de flesta utlänningar. Han kom att spela en icke ringa roll för den tyska litteraturens utveckling under 1890-talet och hans namn nämnes vid sidan af Tolstojs, Ibsens, Zolas och Goncourts såsom en bland fäderna till »die Moderne». Ny utresa.

Redan före utresan hade han i bref till Ola Hansson uttalat att han väntade sig få »stora pängar» för en tysk öfversättning af »Le plaidoyer d'un fou». Den utkom 1893 i Berlin och blef genast åtalad ur sedlighetssynpunkt. I en inlaga till Kgl. Landesgericht (koncept i författarföreningens arkiv) förklarade Strindberg, att han icke författat boken på tyska, ej haft del i dess spridande

* Hans underliga tillvaro under denna tid är bl. a. skildrad af Adolf Paul (Strindbergminnen och bref, 1915).

Digitized by Google

i Tyskland, att bokens innehåll icke vore otuktigt, att i hvarje fall all afsikt att påverka läsaren lystet eller sinnesretande legat honom fjärran och att det endast gällt att skapa ett litterärpsykologiskt verk. Han blef frikänd.

Under sitt korta andra äktenskap vistades han bland annat i sin hustrus hembygd, Ardagger i Österrike. Senare bosatte han sig i Paris.

Kemiska intressen.

Hans hufvudintressen voro denna tid mindre litterära än kemiska eller alkemiska och han sysslade bl. a. i Paris med undersökningar af svaflet. Han förde en förbittrad strid mot fackmännen, som han ansåg förfölja honom af vetenskaplig afundsjuka eller af skurkaktighet? Jag gissar att det var hans tilltänkta men aldrig utförda novell om Scheele — för »Svenska öden och äfventyr» — som förde honom in i detta villospår. Han hade nämligen i dec. 1890 för denna novell begärt få låna en del skrifter af Scheele samt Geoffroy Saint-Hilaires »Sur le principe de l'unité de composition organique». Dessa naturvetenskapliga studier ingingo förening med hans dragning åt mystik och resultatet blef alkemistiska funderingar, som vållade honom stora bekymmer, hälst han fann så föga medhåll.

I ett bref 1896 till Ad. Nordenskiöld (i Kgl. Biblioteket), förklarar han sig vara af naturen »en fanatisk skeptiker, en outrerad realist, som fordrar fakta och först vill hafva sinnenas bekräftelse, innan han låter den öfvertygelse bildas som slutligen får trons fasthet», men nu vore han »en troende» i fråga om sina kemiska resultat. »Dessa forskningar ha kostat mig familjelycka, hälsa, vanligt mänskligt samhälleligt anseende och hotat min personliga frihet och självbestämmelserätt.»

Litterär dödtid.

Under åren 1893—96 råder en paus i hans skönlitterära skriftställeri och han är liksom försvunnen ur svensk litteratur och ur svensk bokhandel.

Först 1897, efter det han genomgått en sinnessjukdom med förföljelsemani och gjort upp med sina föregående åskådningar samt bl. a. närmat sig dels katolsk mysticism, dels Svedenborgianism, är det som genom Gustaf af Geijerstams ingripande i egenskap af det nya Gernandtska förlagets litteräre chef en ny vår randas för Strindbergslitteraturen i svensk bokhandel. Hans äldre arbeten utgifvas i nya upplagor och han får lust att till dem foga nya verk, då förläggare finnes.

Men de och deras efterföljare falla utom ramen för detta kapitel.

* * *

Digitized by Google

Slutord.

I en uppsats från 1887 hade Strindberg nedskrifvit följande ord: »Om vi verkligen älska sanningen för den rena njutning som ligger i själfva upptäcktsarbetets möda, så skulle vi ej sky att litet oftare desavouera oss, korrigera oss — med ett ord ändra åsikter och vi skulle ej som hekatomber darra hvar gång en sanning föddes, äfven om den vore obehaglig för vår stolthet».

Den föregående skildringen af Strindbergs utveckling under de första tjugufem åren af hans skriftställarskap torde ha visat att han icke själf varit rädd för att öfvergifva en »sanning» och omfatta en ny. Men han ägde icke den förmåga, som vi finna hos vissa utvecklingsrika naturer, exempelvis Goethe, att kunna i sig samarbeta de olika skedenas lärdomar; hans förhållande till de olika åskådningarna betecknas icke af spiralens rörelse utan snarare af pendelns.*

Man har ock en känsla af att de olika sanningarna för honom stundom utgjorde språngbräden för författareverksamhet mera än de omfattades med rotfast öfvertygelse. I det ofvan citerade brefvet till Georg Brandes från 1890 förekomma de betecknande orden att han intog Nietzsches ståndpunkt och »ärnade nu framgent experimentera med den ståndpunkten för att se hvart den ledde». Man får obestridligen intryck af att han »experimenterade» med olika ståndpunkter en efter annan för att se hvarthän de ledde och hur de kunde göras gällande.**

* Richard M. Meyer anmärker om honom: »Strindberg gehört zu jenen Schwachen, die ihre Meinung immer auf dem Umweg über die Befragung der herrschenden Ansicht erlangen: diese zu negieren halten sie dann, wie Friedrich Schlegel, für originell. So kam er, wie Fr. Schlegel, vom fanatischen Widerspruch gegen die herrschende Moral zur Unterwerfung unter die katholische Kirche (freilich dann wieder, ein umgekehrter Zacharias Werner, zu einem Luther verherrlichenden Drama); so von Nietzsche zu Swedenborg. — — — In seinem Empfinden ist Strindberg — — — so unmittelbar, so barbarisch-ungebrochen, wie er in seinem Denken unselbständig und autoritätsbedürftig ist — dann am meisten, wenn er die Autoritäten leugnet». (»Die deutsche Litteratur des neunzehnten Jahrhunderts, 4:e Auflage, 1910, II: 188.)

** I »Götiska rummen» låter Strindberg följande ord fällas om »Arvid Falk», hans »alter ego»: »Han experimenterade med ståndpunkter, och som samvetsgrann laborator anställde han kontrollexperiment, ställde sig försöksvis på motståndarens sida, läste mot i korrekturet, pröfvade talet nerifrån, och när motexperimentet utföll negativt, återvände han till den beprövade utgångspunkten. Det där begriper ni inte. Men Falk hade klargjort sig om han användt Kierkegaards metod. Denne diktade författarepersonligheter och gaf sig en ny pseudonym hvarje gång. Victor Eremita är en annan än Johannes Climacus; Constantin Constantius är icke Johannes de Silentio, men alla tillsammans är Sören Kierkegaard. Falk var en vivisektör, som experimenterade med sin egen själ, gick alltid med öppna sår, tills han gaf sitt lif för vetandet, jag vill inte begagna det missbrukade ordet sanningen. Och skulle hans samlade skrifter komma ut en gång, borde icke ett ord ändras, utan alla motsägelser läsas i den gemensamma titeln: *Stadier på lifvets väg.*»

Digitized by Google

Han var lifvet igenom en outtröttlig spörjare, som ständigt sökte lösningen på lifvets alla gåtor och aldrig slog sig till ro. Hans nervösa forskning saknade likväl fasthet och dessutom ursprunglighet i djupare mening, ehuru han med en seismografs känslighet förnam på förhand kastningarna i den andliga atmosfären. Men han ville visserligen, som Adolf Stern anmärkt, hellre vara profet än poet. Uppenbart är dock att han var en vida större iakttagare än tänkare och en än större skildrare.

Han uppfattade med utomordentlig skarpblick yttervärldens alla företeelser och besatt ett fenomentalt minne för det en gång sedda. I uppfattningen af människorna hände det nog ofta att blicken villades — han hade som det heter hos Andersen fått »en splint» i ögat.

Främst och hälst iakttog han sig själf och han gick ju därhän att han ansåg självbiografien egentligen vara den enda fullt äkta diktningen, därföre att man till fullo kände endast sig själf.

Hans skriftställeri är också i högsta grad subjektivt.

Redan 1876, innan han ännu på allvar ägnat sig åt författarskap, yttrar han i en recension i sin tidning Gazetten om en skriftställare, att denne icke vore författare bara därför att han skrifvit en bok, ty han hade icke haft mod att ge af sitt eget blod, ge en bit ur sitt eget lif. »Det är» — fortsätter han — »en hemsk uppgift att lägga sitt hjärta på en montre, det är en offring af grymmaste slag att vara författare men det är så.»

Ett tiotal år senare — våren 1885 — hette det i ett bref till Heidenstam: »Ett ord, innan du blir författare. Det finns intet så rått yrke, så beröfvadt all finkänslighet som detta. Om du visste hur lifvet ter sig, när man, såsom författare måste göra, kläder af sig naken på ett torg, huru man som en vampyr får suga sina vänner, sina närmaste, sitt eget blod. Husch! Och gör man det ej så är man ej författare! Och hur ensam man blir. De gamla, det gamla samhället kan man ej lefva med och i, och de nya fly en, ty de vilja ha sin jaktmark i fred. Slutar troligen med självmord. Det är konsekvensen af att utveckla sig framom sina samtida.»

Ju mer hans själslif utvecklade sig i abnorm riktning ända till att tidtals öfverskrida gränsen till sinnessjukdom, dess mer tog gifvetvis ock hans skriftställarskap häraf intryck.

Digitized by Google

Gustaf Fröding omkring 1892.

Öfriga »åttitalsförfattare». — Fröding.

En viktig insats i tidens verklighetsdikt gjordes kort efter »Röda rummets» utgifvande af en författarinna, jämnårig med Strindberg, som länge därförinnan anonymt vunnit framgång såsom dramatiker. Det var **Anne Charlotte Leffler**, åren 1872—1889 fru Edgren, från 1890 duchessa di Cajanello, † 1892. Anne Charlotte Leffler.

Hon var född den 1 oktober 1849 i Stockholm, dotter af rektorn John Olof Leffler och dennes maka Gustava Mittag och yngre syster till de båda betydande vetenskapsmännen matematikern Gösta Mittag Leffler och språkforskaren Frits Läffler, som båda lifligt intresserade sig för hennes andliga utveckling och därpå öfvade inflytande. Hennes litterära anlag gjorde sig tidigt gällande och redan i barnaåren sysslade hon med pennan. Vid öfvergångsåldern från barn till ungmö genomgick hon en religiös kris, svärmade för tanken att kunna offra sitt lif som en missionärs hustru och danade sig sitt framtidsideal i Brands skepnad. Småningom frigjorde hon sig från den pietism som betagit henne och ägnade sig åt mera världsligt författarskap. En liten obetydlig samling noveller, som hon fullbordat vid tjugu års ålder, utgafs på prof 1869 af hennes far under titeln *Händelsevis* af Carlot; den rönte en viss uppmuntran. Denna Ungdom.

Digitized by Google

samling är gifvetvis ännu rätt omogen, men en novell, den om den försmådda styfdottern, »lilla Mea», som vägrar att afgifva konfirmationslöftet, bådar den blifvande kritikern af samhällskonventionalismen.

Kort efter utgifvandet af denna bok blef hon trolofvad med en vän till familjen, en ung tjänsteman, v. häradshöfding G. Edgren. Denne hade icke haft en aning om sin tillkommandes håg för författarskap och såg det icke gärna. Hon betingade sig dock frihet att ägna sig åt sin kallelse men höll under förlofningstiden tillbaka »hvarje yttring af skrifklåda». Betecknande för känslorna vid äktenskapets ingående, som ägde rum 1872, äro några ord i en otryckt skizz om att »den lugna kärleken, som växer med åren, om den understödjes af aktning och tillit, tilläfventyrs kan förefalla mindre lockande, men att lifvet ej har något fullkomligt att bjuda på och att det är bättre att köra så sakta och varligt i början, än att strax gifva fordonet så stark fart att det stjälper i första backe».

Tidigare dramer.

Hennes diktning skulle under de följande åren sysselsätta sig med det äktenskapliga problem som var ställdt för henne själf.

Det berördes redan i den hastigt hopskrifna »dramatiska teckning» i två akter, *Skådespelerskan*, som år 1873 till hennes egen öfverraskning blef antagen af Dramatiska Teatern, dit den anonymt inlämnats och där den med stor framgång uppfördes med fru Hwasser i hufvudrollen.

Ämnet låg henne nära: en kvinna med konstnärsanlag — den unga skådespelerskan Ester Larsson — tvingas genom trolofning med en hederlig, men kälkborgerlig och fantasilös man, en ung läkare, in i förhållanden, som hota att kväfva hennes begåfning. Hon hade egentligen trots ett löfte aldrig haft för afsikt att lämna konstnärsbanan, och efter en konflikt med den trolofvade beslutar hon afstå från familjebanden; den unga vildfågeln bryter med den borgerliga åskådningen och ger sig ut i ensamheten. Stycket hade sina brister, karaktärsteckningen var bra nog typiskt uppfattad och i dialogen förekom ännu rätt mycken litterär grannlåt, »skriftspråk», men ämnet röjde dramatiskt grepp och dramat var individuellt kändt och skrifvet; styckets framgång var omisskännelig.

I några mig tillgängliga efterlämnade självbiografiska anteckningar har Anne Charlotte Leffler skildrat sin glädje att sitta på parkett och höra ropen på författaren och den upplysningen meddelas, att denne var okänd för själfva teaterdirektionen. Gissningarna gingo åt skilda håll, äfven till kända författare.

Anne Charlotte Leffler ansåg sig efter denna framgång äga afgjord kallelse för dramatiskt skriftställeri och uteslutande för detta, hon sade sig hylla en så utpräglad tendentiös riktning att hon endast kunde med intresse omfatta ett arbete, där det gällde få fram någon särskild idé, och menade att detta vore dramats uppgift mer än någon annan konstforms.

Efter några 1876 tillkomna mindre uppmärksammade stycken, familjebilden »Under toffeln» af »Alrun Leifson» och »Pastorsadjunkten», en icke oäfven psykologisk framställning af kampen i en ung mans bröst mellan kallelsen till vetenskapen å ena sidan och fa-

Digitized by Google

drens vilja att han skall ägna sig åt prästens yrke samt fästmöns försök att hålla honom vid en kälkborgerlig tillvaro å den andra, vann hon ny framgång med *Elfvan*, en dramatisering af en i Ny Illustrerad Tidning införd novell som uppfördes 1880, och som ånyo upptog problemet om en begåfvad kvinnas förhållande till hvardagsomgifningen.

»Elfvan» är en ung hustru med »zigenarblod» i ådrorna, gift med en allvarlig, något pedantisk, trivial men god småstadsborgmästare; hennes svärmiska natur har svårt att böja sig för det pliktlif som kräfves af henne, hon är nära att råka illa ut för en friherrlig målare — det är första gången i Anne Charlotte Lefflers diktning den erotiska frestelsen framträder — men rycker sig lös och »börjar på nytt igen» vid sidan af den make, med hvilken hon förenats snarast af okunnighet om kärlekens verkliga väsende; hon har likväl icke mod att tänka sig en brytning utan resignerar, tacksam för den kärlek hennes man bjuder henne.

Stycket äger verkliga dramatiska förtjänster: naturlig dialog, enkel och fast byggd handling.

Porträtt af Anne Charlotte Leffler omkring 1870.

Man skulle ju med årtalet 1880 i minne kunna tänka på ett motsatsförhållande till »Ett dockhem». Men »Elfvan» var likväl skrifven, ehuru icke uppförd, innan Ibsens stycke sett dagen. Anne Charlotte Leffler häfdade emellertid i det enskilda meningsutbytet liksom i bref den tanken att Nora säkerligen bättre kunnat finna sig själf genom att stanna än genom att gå från sina plikter. Det stämde ju ock med tendensen i »Elfvan».

Före »Elfvans» publicerande förklarade hon för en af sina närmaste att frågan om detta styckes uppförande helt enkelt för henne gällde lif och död i andlig bemärkelse. »Ty har jag ingen framtid som dramatisk författare, så har jag ingen framtid alls och mitt lif kommer att förflyta gagnlöst utan att lämna spår efter sig.»

Digitized by Google

Då man klandrat »Elfvan» för brist på tillräcklig »handling» ville hon göra gällande, att det icke komme an på de stora yttre handlingarna; hvad som vore kvar af de ästetiska fordringarna på dramat vore karaktärsutvecklingen, men denna kunde framträda lika väl genom tal som genom handling:

»Min enda önskan och lust är att skildra lifvet och människorna sådana jag med egna ögon sett dem eller, på grund af hvad jag sett, divinerat dem, utan alla konstlade intriger, utan all konstruerad handling, och blir jag öfvertygad om att dramat icke är en konstform som medgifver detta, så skall jag utan tvekan öfvergifva det och öfvergå till novellen, där man ej behöfver bindas af några konventionella formregler utan kan följa lifvet så troget man vill.»

»Ur lifvet».

Så skedde två år efter att detta skrefs. År 1882 utkom nämligen — samtidigt på svenska och danska — den första samlingen noveller *Ur lifvet* och nu med namnet Anne Charlotte Edgren på titelbladet. Den väckte betydligt uppseende och betraktades som en ny viktig insats i den med »Röda rummet» och Bååths första diktsamling inaugurerade verklighetsdiktningen.

Samlingen inleddes med *En bal i societeten*, där författarinnan lämnade en skarpt sedd bild ur fina världen och lät flere af de figurer, med hvilka hon senare skulle sysselsätta sig, passera revy. Hufvudintresset hvilade här på teckningen af de sensationer som en ung flicka undergår vid sin första bal, då hon som förut varit religiöst väckt för första gången möter lifvets falskhet, råkar ut för en något schablonmässigt tecknad tjusare och får sitt hjärta krossadt. Motsatsen mellan henne och hennes mera ytligt lagda syster är förträffligt gifven (senare blef novellen dramatiserad till det lilla lustspelet »En räddande ängel»). Vidare lästes i samlingen den redan 1880 i Ny Illustrerad Tidning meddelade *En stor man*, hvilken liksom förebådat Henning Hamilton-skandalen; den tecknade satiriskt en ledamot af Svenska akademien, en betydande statsman och minnestalare öfver »storheter som aldrig syndat», men hvars granna skal gömmer en usel kärna, en ruinerad bedragare; *Sesam öppna dig*, en poetisk skildring af en stackars kanslist — en gång en »lofvande» ung framtidsman — och hans ankomst till sitt nybildade hem, där han sent omsider funnit sin lilla lycka efter de stora drömmarnas bankrutt; den patopsykologiska studien *Doktorns hustru*, en äktenskapstragedi om en till dryckenskapssjukdom hemfallen hustru och hennes omilde, oförstående make; märkligast är väl *Dömd*, en intressant skildring af finska förhållanden, som hon varit i tillfälle att studera: en ung, entusiastisk skald och studentledare har råkat ut för en skön ryska, en problematisk natur, som lockar honom i sina garn, förmår honom blifva hennes make och för att skaffa sig utkomst taga tjänst i den ryska censuren. Därmed är han »dömd» af släkt och kamrater, af sin far och sin bäste vän och drifves till sist att söka sin död i böljorna vid Sveaborg. En smula konstruerad och påverkad af samtida utländsk romandikt förefaller nog den sköna ryskan, men det hela verkar äkta. Väl ville Estlander i ett för öfrigt sympatiskt hållet uttalande om boken i Finsk Tidskrift göra gällande, att hjälten icke igenkändes som en person med finskt blod i ådrorna, »hans kärleksförhållande skall förefalla som en psykologisk omöjlighet; så varmblo-

Digitized by Google

diga äro vi icke». Åsyftar detta månne att modellen faktiskt var en inflyttad svensk?*

I *Tvifvel* gaf hon en slutgiltig form åt problem som sysselsatt henne under hennes förberedelseperiod: det stränga ortodoxa krafvet, men här sker lösningen i en annan riktning än då. En i likgiltighet för religiösa spörsmål uppfostrad kunskapstörstande ung kvinna blir gift med en häftig, välmenande, brinnande zelot, ej utan själfviska drag, modellerad efter Brand; hon genomgår hårda strider i försöken att följa honom men spränges till sist i striden mellan hans stränga kraf och sina tvifvel. Lättsinne eller förtviflan synes henne de enda alternativ lifvet erbjuder och hon väljer det sista. Först vid hustruns dödsbädd böjes mannens hårda sinne. Olika världsåskådningar — bl. a. förekommer en teoretisk materialist som handlar ideellt — äro skildrade opartiskt och med sympati för det personliga inom hvarje lära. Problemen äro likväl snarare framkastade än lösta.

Denna första samling väckte med skäl uppmärksamhet. Berättelserna voro icke »uppkok på gamla romanämnen» och dock voro motiven ingalunda alldagliga, författarinnan visade sig äga slagruta för ämnesval. Framställningsformen var fri från tillgjordhet och falskt glitter, icke glänsande men icke heller trivial. Det var en fullbildad personlighet med kännedom om de idéer som rörde sig i tiden, som här förde pennan; hennes begåfning lutade afgjordt mer åt förståndssidan än åt fantasisidan och en lyrisk källådra uppenbarade sig endast å enstaka ställen. Det var framför allt en iakttagare, som betraktade samhälle och människor med kritisk blick — människorna voro, som hon skref, hennes problem dem hon ville lösa. Och skildringen var realistisk utan de stötande öfverdrifter och kraftord, som väckt förargelse mot »Röda rummets» författare.

Om denna första samling hälsats med allmänt bifall — den påkallade genast en ny upplaga — så väckte däremot den andra (1883) desto mera oro.

Författarinnan hade motvilligt lämnat kvar i sin skrifbordslåda en novell som af hennes rådgifvare ansetts för farlig att börja med; hon skulle därmed sätta sitt anseende som kvinna på spel. Den intogs nu i den andra samlingen jämte annat som lät författarinnans namn å vissa håll komma på svarta listan. Ty jämte en så blid, oskyldigt vacker novell som *Barnet* (om ett litet hustrubarn till en berömd läkare) rymde den andra samlingen *Aurore*

* Af intresse äro f. ö. några entusiastiska ord om »Dömd» af den främsta medtäflarinnan, Victoria Benedictsson, som 1885 blygsamt nog skref till Lundegård: »Jag grät af beundran och jag grät af harm att icke ens tillnärmelsevis kunna åstadkomma något sådant. Det finns ingen jämförelse mellan henne och mig; hon är mig oändligt öfverlägsen. — — — Ett enda arbete som hennes 'Dömd'!»

Digitized by Google

Bunge — den nyss åsyftade »farliga» berättelsen — och *I krig med samhället.*

Aurore Bunge (ursprungligen kallad »I stora världen») skildrar en baldrottning som helt och hållet går upp i det mondäna lifvet och lefver för sin egen skönhet, vägande mellan olika friare och i sin blaserade öfvermättnad halft om halft besluten att när vintern kommer lyckliggöra landets rikaste godsägare, ett beskedligt dumhufvud, med sin hand. Men däremellan faller en sommar. Och härunder har hennes ursprungligen sunda naturliga människa vaknat, omständigheterna framkalla ett kärleksäfventyr; hon nödgas tillbringa några stormiga dagar å en öde fyr med en ung romantiskt skildrad fyrvaktare. Det vårliga äfventyret får likväl sina följder. Den stolta societetskvinnan mäktar icke följa sin naturliga känsla och slita sig ur sin miljö, ett brådstörtadt giftermål måste ingås, men i stället för det lysande konvenansäktenskapet får hon hålla till godo med en förut afvisad adlig friare, som anar hemligheten. Om fyrvaktaren är det gifvetvis icke tal. Denna i all sin enkla naturlighet bittra skildring ur lifvet verkade — som man väntat — mångenstädes »chockerande». Man skakade på hufvudet öfver att »en kvinna» skrifvit den, ty tonen hade blifvit strängare sedan Sophie von Knorrings och Emilie Carléns ungdomstid.

Den andra omstridda berättelsen — *I krig med samhället* — väckte gensagor ur annan synpunkt. Man träffade här den svärmiska Arla från »En bal i societeten» såsom kristligt resignerad hustru till en något pedantisk ämbetsman. Hon blir förälskad i en ung radikal — likväl som förf:n senare anmärkt »med en rent intellektuell kärlek, i hvilken ej en gnista erotik ingår». Han fängslar henne genom sin opposition mot det samhälle som kufvat och förkväft henne. Länge dröjer det innan hon lyssnar till älskarens ord, att »kärlek utan äktenskap» är vida mindre förnedrande för en kvinna än »äktenskap utan kärlek» och att »det är synd att lefva i äktenskap med en man, när man älskar en annan». Till sist bryter hon likväl med make och barn, gifter sig med den trotsigt modige radikale skriftställaren, för hvars typ författarinnan visserligen studerat Turgenjevsfigurer, men också lånat drag från kända modeller i det dåvarande unga Sverige. Arlas öde blir tragiskt. Hvad hon vinner i sitt nya äktenskap hämnar sig på henne som moder. Hennes dotter vill icke kännas vid henne och hennes andre make vet ej tillfullo uppskatta sin eröfring, är svartsjuk på hennes dragning till sina barn, dem hon uppsöker vid den första makens dödsbädd, och när han reser till nya världen, blir hennes lott dyster.

Författarinnan har i sina självbiografiska anteckningar betonat att den personliga konflikten i hennes lif, som var häfkraften i all hennes diktning, nu tillspetsats och att därför den anda som genomgår denna novell var bittrare och dissonanserna mera skärande, brytningen mer ohjälplig än i de skådespel som skildrat äktenskapskonflikter. Men ännu trodde hon icke på möjligheten af ett sådant lösgörande utan att man skulle blöda till döds och därföre öfvervägde för Arla de smärtsamma följderna af hennes gärning vida den lycka och frigörelse hon eftersträfvat.

Trots den tragiska utgången betraktades denna romantorso såsom ett »upproriskt» inlägg i tidens äktenskapsdiskussion på

Digitized by Google

Anne Charlotte Leffler

Efter fotografi 1891.

Digitized by Google

Digitized by Google

grund af den sympati, hvarmed i allt fall Arlas brytning framställts.

Posttidningens och Aftonbladets anmälare, som berömt den första samlingen, betraktade denna andra såsom »osedlig» och »revolutionär» och det senare bladets kritiker sade sig ej ens ha velat anmäla den under sommaren för att ej störa landtfriden.

Af smärre berättelser från den närmaste tiden är framför allt att märka den tendenslösa novellen *Gusten får pastoratet*, som meddelades i Svea för 1883 (1882); den ger en fulländad teckning af en adlig pauvre-honteux-familj, hvars förhoppningar kretsa kring sonens, en åldrande komministers befordran.

Kvinnlighet och erotik utgör åter ett psykologiskt experiment.

Med modell af en bland sina vänner tecknar författarinnan en stolt, s. k. »okvinnlig», öfverlägsen ung flicka, som försakar den mans hand, som hon håller af, därför att hon icke tror på sin kraft att göra honom lycklig och därför att hon inser att han känner sig frånstött af det modernt individuella i hennes väsende. I stället gifter han sig med en liten blåögd, naiv obetydlighet. Uppslaget skulle senare fortsättas i en andra afdelning.

Mycket uppseende väckte dramat *Sanna qvinnor* (1883) som allmänt uppfattades såsom ett tendensstycke i sedlighetsfrågan och ett inlägg till förmån för gift kvinnas äganderätt. Författarinnan själf låg dock mindre tendensen om hjärtat än att få gifva en skildring ur lifvet och af förhållanden, som hon varit i tillfälle att iakttaga på nära håll. Men harmen öfver huru kvinnan i månget äktenskap misshandlades gaf sig ett uttryck som lät dramat framstå såsom ett »indignationsstycke», besläktadt exempelvis med »Eva» af dansken Hostrup, hvilken betecknande nog öfversatte »Sanna qvinnor», och med fru Agrells »Räddad» som kort förut uppförts. »Sanna qvinnor».

I stycket skildras tre kvinnotyper, en mor och två döttrar; modern är gift med en rucklare för hvilken hon offrar allt, äfven sin särskildt fastsatta förmögenhet, ty hon är en »sann kvinna»; så är ock hennes ena dotter, våpet Lizzi, som upptäcker sin mans ovärdiga förbindelser, men i stället för att rycka upp honom, gråter och förlåter; sitt språkrör har förf:n i den andra dottern Berta, som häfdar den moderna kvinnans rätt och som menar att det icke är kvinnans största dygd att likna hundarne, som blifva tillgifnare ju mer man slår dem och som hellre ta stryk och svält än lefva herrelösa. Kvinnornas slapphet är det som gör männen sämre.

Stycket är välbyggdt, men upplösningen svag. Tack vare ej minst Hillbergs framställning af Pontus Bark gjorde stycket mycken lycka från scenen. Det var i icke ringa mån detta drama som framkallade Strindbergs gensaga.

Vid denna tid väcktes hos Anne Charlotte Leffler i hög grad sociala intressen. Hennes vänskap med matematikern Sonja Kovalevsky ställde henne alltmer i förbindelse med europeiskt kulturlif. År 1884 begaf hon sig på en större utrikes resa och kom i

Digitized by Google

beröring med representanter för långt gående radikala åsikter på skilda områden.

»Hur man gör godt».

Hennes skriftställarskap blef nu allt mera socialt färgadt, hon skref essayer i dessa ämnen och vidare tendensdramat *Hur man gör godt* (1885).

Såsom dramatiskt arbete står det näppeligen på samma höjd som »Sanna qvinnor». Inom dramats trånga ram framställer det en rad sociala problem, särskildt den betydelse olika uppfostran och olika omgifning äga för karaktärens utdaning, sinnebildad i de olika öden som drabba tvänne systrar, båda oäkta barn af en baron, som upptagit den äldre som eget barn men låtit den andra stanna hos modern och gå ad undas. Stycket talar kraftigt de lägre klassernas och äfven de fallna kvinnornas sak. I vissa punkter äger det beröring med 1840-talets borgerliga skådespel, dock med fördjupadt socialt perspektiv, och ger bl. a. några starkt naturalistiska scener från fattigmans hem.

Anne Charlotte Leffler hade alltså upptagit flere tidsspörsmål i sin diktning, och så kunde en författare i revyn »1885» förklara henne såsom den typiska representanten för det unga Sverige, hvars hastigt vunna popularitet ej minst berodde på att hon klarast återspeglade hvad som rörde sig i tiden.

Likväl vore det ett misstag att uppfatta Anne Charlotte Leffler såsom hade hon varit någon doktrinär, klar reflektionsnatur; tvärtom var hon, såsom hennes väninna Ellen Key betonar, i hög grad impulsiv och mottaglig för olika personers inflytanden, och hennes uppfattning var bestämd af hänsyn till alltings relativitet; äfven i de etiska spörsmålen, där hon hyllade en starkt individualistisk åskådning. Allraminst tillhörde hon — såsom mången, bl. a. Strindberg tycktes antaga — de utpräglade »kvinnosaks-kvinnornas» falang; dessas teorier syntes henne fastmer för trånga och deras kraf, långt ifrån att vara frigörande, i vissa afseenden verka förtryckande. Ett visst motsatsförhållande började också inträda mellan dem och henne, bl. a. beroende på uppfattningen af erotiken.

»En sommarsaga».

Detta kom till synes i det mottagande som hennes f. ö. icke rätt vällyckade roman *En sommarsaga* (två delar 1886) rönte från kvinnosakshåll.

Denna roman var tillkommen under en tid af oro och efter besök i Norge och Danmark, där fru Leffler-Edgren vunnit många vänner. Hon gaf här nytt uttryck åt den personliga konflikt som legat bakom flere hennes tidigare arbeten.

Men hjältinnan i romanen, målarinnan Ulla Rosenhane, var icke längre en fantasirik, drömmande ung kvinna, utan en mogen, berömd, öfverkultiverad konstnärinna som, då hon kommer att älska en omedelbar, kraftig man, en norsk folkhögskolelärare — hvilkens repliker i parentes sagdt äro skrifna på

Digitized by Google

norska — ställes inför problemet, huru en kvinna skall kunna förena en individuell lifsgärning af egenartad natur med ett verkligt kärleksförhållande i äktenskapligt samlif och härvid bevara sin personlighet oförkränkt. Här var — som hon själf anmärkt — för första gången erotiken en verklig lifsmakt, som stod fullt på jämnhöjd med de ideella fordringar, hvilka dittills tillmätts afgörande vikt i hennes diktverk, men äfven nu framstod det ideella krafvet, konstnärinnans kraf, såsom det viktigare framför kärlekens. En man skulle ju icke kunna offra sin lefnadsgärning för äktenskapet. Hvarför skulle en kvinna göra detta? Af de båda makarne hade ju Ulla den mest utpräglade, låt vara ensidiga individualiteten.

Den första delen slutar dock med att Ulla följer folkhögskolläraren som maka till hans gård på landet. I andra delen, som lider af en viss långtrådighet och bristande komposition, skildras konflikten mellan hemlif och konstlif, hennes varelse splittras, hon hyser afsmak bl. a. för modersplikterna; hon reser för en tid tillbaka till Rom, men hjärtats rottrådar binda henne vid hennes man, hon är dömd till evig halfhet. Det hela slutar med en kompromiss. Mannen offrar sin ställning och flyttar till Kristiania; Ulla skall få sin frihet att resa ut när hon vill. Slutet verkar otillfredsställande. I öfrigt innehåller denna roman — bl. a. i typerna från badortslifvet — en del vällyckade satiriska figurer; de mera »regelräta» sedlighetsifrerskorna och radikala programdyrkerskorna fingo bl. a. kläda skott.

Anne Charlotte Leffler hade planlagt en större roman med mycket djärfvare ämne »Utomkring äktenskapet», som skulle omhandla en kvinna, hvilken, då förhållandena ej tillåta henne gifta sig med den man hon älskade, dock ej vill försaka moderskapets glädje och öppet erkänner samt i utlandet uppfostrar sitt barn; motivet hade hon iakttagit i verkligheten. Men hon sköt detta ämne åt sidan för att tillsammans med sin väninna Sonja Kovalevsky skrifva det rätt misslyckade dubbeldramat *Kampen för lyckan* (1887).

Vida högre stodo hennes smärre noveller, dem hon tid efter annan offentliggjorde och som 1889 förenades i en ny samling »Ur lifvet». De behandlade företrädesvis små existensförhållanden, *Gamla jungfrun, I fattigstugan, En brödkaka* samt — bäst af alla — *Moster Malvina* om den gamla kusinen, som af barmhärtighet bjudes till det förmögna grosshandelshuset, där hon visserligen känner med sig, att hon är till öfverlopps, en pärla af sund och sann skildringskonst. Smärre noveller.

Den stora vändpunkten i Anne Charlotte Lefflers lif hade emellertid inträdt under hennes vistelse i Italien, dit hon begifvit sig 1888. Nytt giftermål.

Hon hade vistats där en vinter, därefter besökt Alger och på återvägen 1889 gjort bekantskap med en framstående matematisk professor Pasquale del Pezzo, äldste son till en legitimistisk och klerikal hertig af Cajanello, men själf frisinnad fritänkare. De kommo ömsesidigt att hålla af hvarandra, men deras giftermål mötte svårigheter dels med hänsyn till hennes äktenskap, dels på grund af hans familjeförhållanden, då hans släkt motsatte sig en förening med en frånskild protestant. Först efter något år öfvervunnos svårigheterna, i det hennes äktenskap upplöstes, och sedan påfven förklarat detta annulleradt och

Digitized by Google

meddelat permesso för ett nytt katolskt giftermål, blef Anne Charlotte Leffler i maj 1890 duchessa di Cajanello.

»Kvinnlighet och erotik II».

Ungefär samtidigt utkom andra delen af hennes *Kvinnlighet och erotik*, som tagit stark färg af hennes erotiska erfarenheter, men som enligt hvad hon bestämdt uttalat dels i sina handskrifna självbiografiska anteckningar, dels i en utgifven efterskrift till boken icke utgör någon skildring af hennes egen historia, liksom hjälten i berättelsen icke motsvarar hennes man, fastän han är italienare.

Johanne Luise Heiberg, den berömda skådespelerskan, hade uppmanat Anne Charlotte Leffler att fortsätta den lika nämnda novellen om den stolta och käcka Alie, hvilken hennes kortsynte kusin ej tillräckligt visste värdera. Så skedde nu i romanen. Här skildras den till det yttre kalla kvinnans absoluta hängifvenhet åt en annan man. Skildringen af kärleken, dess psykologi och äfven dess fysiologi är nog utdragen och saknar f. ö. icke starkt sensuella drag; det reflekteras bra mycket öfver kvinnans hängifvenhet. Boken stod knappt på höjd med hennes tidigare berättelser från nordisk botten.

Mera uppsluppet behandlades erotiken i tvåaktsdramat *Den kärleken!* (1890, ursprungligen utgifvet på danska), en bagatell som utgjorde ett skämt med kvinnosaksrörelsens karrikatyrer och med programmakeriet för kärlek, äktenskap och sedlighet. Det betraktades å vissa håll, ehuru med orätt, såsom ett affall från hennes föregående. Andra dramatiska arbeten af mera allvarlig innebörd voro den 1889 tillkomna *Familjelycka*, som omhandlade ungdomens rätt att på eget ansvar få lefva lifvet, och det allegoriska sagospelet *Sanningens vägar* (postumt utgifvet).

Dessutom sysslade hon i Neapel med en lefnadsteckning öfver sin hädangångna väninna Sonja Kovalevsky och hade skrifvit fortsättningen af sin stora roman »Trång horizont», i hvilken hon, som hon skref i ett bref den 16 oktober 1892, ärnade utan all tendens, så opartiskt och allmänmänskligt som möjligt skildra lifvet, alla förhållanden människor emellan, belysta med sympati och medkänsla, utan spår af bitterhet. Men boken förblef ofullbordad; och blott ett enstaka kapitel hann offentliggöras.

Fem dagar efter att hon nedskrifvit de nyss citerade orden rycktes hon bort från make och son.

Slutord.

Det var ett visst höfdingalynne öfver Anne Charlotte Lefflers friska personlighet, och hon var under sin Stockholmstid i åtskilligt en medelpunkt för den unga litteraturens idkare, som träffades i hennes hem.

Hon var en skarpsynt iakttagare, en orädd skildrare af lifvet, ej minst själslifvet, och hon såg framför allt den enskildes beroende af sin omgifning och svårigheterna i striden och brytningarna mot denna. Hon var såsom skriftställare mera episkt än lyriskt anlagd, hon nådde högst dels i några intimare smärre noveller, dels i medelstora berättelser, i hvilka hon koncentrerade ett lefnadsöde, under det att hennes större romaner med deras bredt

Digitized by Google

utförda psykologi icke äro lyckade, något som delvis torde bero på de upprörda stämningar, under hvilka de tillkommo. Som dramatiker har hon i hvarje fall gifvit ett af de intressantare bidragen till dåtidens svenska samtidsdramatik. Ett genomgående drag i hennes författarskap utgör dess klara, öppna kynne i håg som i stil, uttryck af hennes personlighet.

* * *

Victoria Benedictsson.

Anne Charlotte Leffler bortkallades från en sent vunnen kärlekslycka, en verklig »seconda primavera». Helt annorlunda var det öde som beskärdes den andra framstående kvinnliga representanten för den nya verklighetsdikten, hvilken fyra år tidigare frivilligt lämnat lifvet. Det var en i sitt skriftställarskap väl så harmonisk författarinna, men en i hög grad disharmonisk personlighet, i motsats till hufvudstadsbarnet Anne Charlotte lefvande i små och trånga förhållanden, utan någon utvecklande omgifning, utan beröring med den andliga öfverklassvärld, dit hon trängtade, den högtsträfvande skånska landtbrukardottern och postmästarfrun **Viktoria Benedictsson**, född Bruzelius, känd under det manliga författarnamnet Ernst Ahlgren, en af tidens intressantaste författarpersonligheter.

Tidigare lefnadsöden.

Hon var född den 6 mars 1850 å Domme gård i Fru-Alstads socken i södra Skåne, barn af två omaka föräldrar; fadern, den glade, lättsinnige jordbrukaren Thure Bruzelius af den i Lunds stifts ecklesiastiska häfder kända släkten, var en friluftsnatur, föga benägen att ålägga sig band; modern religiös, allvarlig, rätlinig, mycket fordrande. Föräldrarnes äktenskap var olyckligt, Viktoria föddes, då de redan voro till åren, efter en tillfällig försoning dem emellan, men under hennes uppväxtstid rådde slitningar och osämja och de bodde i hvar sin sida af huset; hon vistades hos föräldrarna skilda tider af dagen; fick af den f. ö. fint bildade modern en dogmatiskt sträng uppfostran, behandlades af fadern som pojke och fick lära allsköns manlig idrott. Hon gick aldrig i skola, men lärde redan som barn läsa de tre hufvudspråken.

Tidigt längtade hon efter ett eget lifsmål, ville utbilda sina konstnärsanlag vid konstakademien eller slöjdskolan i Stockholm, vägrades detta, beslöt då — vid sjutton års ålder — skaffa sig medel därtill som guvernant, men då hon efter tre år stod vid målet, nekade fadern henne trots gifvet löfte ånyo tillåtelse. Då lyssnade hon till ett anbud af en äldre man, en änkling, vän till hennes svåger, postmästaren och bankkontorsdirektören Benedictsson i Hörby att blifva hans hustru och styfmor åt fem barn. Han var 49 år, hon endast 21, och trots föräldrarnes afstyrkande kom det ojämna äktenskapet till stånd: hon hade på förhand sagt mannen, att hon värderade honom som vän, men att »det icke kunde komma längre», och därmed hade han förklarat sig nöjd. Likväl bad hon under förlofningstiden honom frikalla henne från det förhastade

Digitized by Google

löftet, som hon dock själf ej ville återtaga; det hade blott till följd att han påskyndade bröllopet, som ägde rum hösten 1871.

I detta äktenskap föddes två barn, af hvilka det ena tidigt dog. Äktenskapet blef icke lyckligt. Väl värderade hon mannen, men det fanns en osynlig klyfta dem emellan, och redan ett af de första åren i äktenskapet företog hon ett självmordsförsök. Hon var mannen till hjälp å postkontor och i bank. Dessutom skötte hon själf en liten bokhandelsfilial och skaffade sig extra inkomster genom sina målningar. Framför allt tog hon sitt kall som uppfostrarinna af styfbarnen på allvar. »Hon beslöt att visa världen, att det kunde finnas äfven goda styfmödrar» — skrifver hennes yngsta styfdotter Matti af Geijerstam i sin vackra bok om henne — »och då hon själf fick två döttrar, den ena dog redan efter ett par veckor, minskade detta icke i ringaste mån hennes moderlighet emot oss.» De bref till styfdottern som denna offentliggjort uppenbara ock ett innerligt förhållande.

När hon började få håg för skriftställeri, mötte hon afgjordt motstånd från mannens sida som misstrodde hennes begåfning, ansåg det hela endast bero på kvinnlig ärelystnad och senare stod alldeles främmande för hennes åskådning. Men hennes håg var oemotståndlig och hon kämpade en seg och långsam kamp till slut. Hon och mannen gingo så »tysta ur vägen för hvarandra».

Redan vid 1870-talets midt börjar hon under märket Ivar Tardif klappa på dörrarna hos olika tidningsredaktioner. Hon får en mycket »grön» och fantastisk novell införd i Sydsvenska Dagbladet, hvars redaktör Carl Herslow f. ö. på ett älskvärdt sätt »uppruskade» den anonyma författarinnan och manade henne studera verkligheten; hon ställer sig i förbindelse med Edvard Bäckström, för hvilken hon på ett öfverraskande, nästan obehagligt öppenhjärtigt sätt framlägger sina intimaste lefnadsförhållanden, och till hvilken hon ställer allehanda frågor; han ger henne välvilliga anvisningar, manar henne att ge fantasien mera spelrum, men vågar ej tillråda henne att göra konsten till en lifssak. »I bästa fall komme det att gå er som mig.» Hon är likväl outtröttlig i sina försök å olika håll och under olika signaturer, röner vänlighet hos Ny Illustrerad Tidning (Ernst Beckman) och Fyris (Frans von Schéele) men blir ekonomiskt misshandlad af Svensk Folktidning, något som hon skildrat i novellen »Folkvännen».

År 1880 drabbades hon af en svår bensjukdom med operativt ingrepp, som under tvänne år band henne vid sjuksängen och länge därefter gjorde henne till ett slags krympling som nödgades begagna kryckor. Sjukdomen betecknar en kris i hennes andliga utveckling. Nödtvunget afstängd från sin verksamhet som husmoder kunde hon ägna mera tid åt läsning men framför allt åt begrundan. I ensamheten mognar hon till författarinna. Hennes tankar draga ut på vida färder men börja ock allt mera kretsa kring det egna jaget på ett sätt som till sist skulle varda ödesdigert, blifva en fix idé. År 1884 utkom ändtligen hennes
Från Skåne». första bok *Från Skåne* af Ernst Ahlgren, den signatur hon nu blef trogen. Med ett slag skaffade den henne en framträdande plats inom den nya litteraturen. Boken öfverraskade genom mo-

Digitized by Google

genhet i stil, skildringsgåfva och psykologi. Man visste ju icke häller, att Ernst Ahlgren hade ett decennium af försöksår bakom sig.

I en af skizzerna kunde man f. ö. läsa historien om hennes egen förutgående utveckling under masken af Halfdan Ång. »Han fick tag i Nya riket och Posttidningen; han kände sig främmande för dem båda. Hvad bekymrade han sig i sin gömda vrå om dessa ordstrider och personliga utfall. Han stod ju utanför. Men saken — — —?» Det var tydligt, att den nye författaren — som antogs vara en man — icke var angelägen att inpassas i något af facken. Ernst Ahlgren hade dock tydligen starka sympatier för den moderna riktningens framställningssätt.

Men, som det hette i en annan novell, »Eva» — hufvudsaken vore icke formen utan något som låge bakom: denna omedvetna, halft dolda poesi som funnes i all verklighet för den som härför hade öra.

Bäst lyckades henne de historier, där hon stod på verklighetsbotten, framför allt skildringar ur arbetare- och bondelif i skånska bygder, skizzer som »Folkvännen» eller »Post-Anders» eller ett par egendomliga motbilder af poetiskt och prosaiskt äktenskap »Förlust» och »Sorg», samt aldra mest den i sin nyktra sanning bitande satiren öfver de materiella hänsynen vid äktenskaps ingående: »Giftermål på besparing». Svagare äro en del stycken af mera fantastisk art.

Kort före utgifvandet af »Från Skåne» hade Viktoria Benedictsson trädt i närmare beröring med en begynnande ung skriftställare, som hade fått sitt föräldrahem förflyttadt till Hörby, kyrkoherdens son, den unge radikalen Axel Lundegård. Det intellektuella kamratskap som då grundlades var af ömsesidig betydelse; särskildt blef Lundegård från denna tid hennes litteräre rådgifvare liksom senare förvaltare af hennes litterära kvarlåtenskap.

Den framgång hennes första novellsamling rönte manade henne att pröfva sina krafter i större mått.

Det skedde i den 1885 utgifna romanen *Pengar*, ett af de mera betydande inläggen i den då på dagordningen stående äktenskapsfrågan, skildrande ett äktenskap, hvilket en ung flicka på anhörigas tillskyndan ingått efter att hennes försök att få utbilda sig till konstnärinna mött hinder. Pengar.

Förträffligt skildras de olika motiv, som spela in i den unga, käcka, med ett stänk af humor tecknade sexton-sjuttonåriga flickans beslut att utan kärlek räcka den burgne, till åren komne patronen sin hand: svikna förhoppningar, harm öfver att vara öfversedd som en fattig flicka, glädje öfver att väcka afund hos dem som varit elaka mot henne, fåfänga, lust att få som rik fru tillfredsställa sina nycker — allt detta är studeradt med säker psykologi. Så kommer bakslaget. Med all sin välvilja och frikostighet är hennes make just såsom make med äktenskapliga anspråk henne vidrig. Hon känner sig icke äga samhörighet med honom. Och den gamla sägnen om kung Lindorm och

Digitized by Google

jungfrun som såg på sin käresta vid ljus och fann honom vara ett vidunder upprepas ånyo. När det senare — vid ett sammanträffande med en nu förlofvad kusin som ägt tycke för henne — blir den unga frun klart hur annorlunda det kunnat vara, inser hon allt mer tomheten, den andliga fattigdomen i sitt lif och besluter lämna sin make och bryta sig en egen bana, i all fattigdom med eget arbete och egen energi.

Arbetets tendens är icke äktenskapsfiendtlig. Tvärtom förklarar Selma — hufvudpersonen — att äktenskapet till sin grund skall vara oupplösligt, men det skall vara en förening af fria självständiga individer och åsyfta deras inbördes samarbete och utveckling för hela lifvet.

Hon inser, att hennes kraf på äktenskapet kunna förefalla stora. Men, säger hon, »jag talar inte häller för alla, jag talar för mig ensam därför att jag känner som jag gör. Det är min egen sak jag förfäktar, därför att det är mig ensam den gäller. Men om någon känner som jag, om hon säljer sig för reda pengar och upprepar det dag efter dag, och hennes kvinnlighet ändå ej uppreser sig, då har hon sjunkit djupare än jag. — Det löfte jag gaf som barn är icke bindande för mig som kvinna, om det så gafs vid altaret eller annorstädes. — — — Det finns ingen som kan vara lifligare öfvertygad om äktenskapets helgd än jag. Men då får man icke heller ingå det så lättsinnigt som nu.»

Individens rätt att lösa ett lättvindigt ingånget äktenskap, det var den lära, som häfdades genom Selmas mun, hur angelägen än Viktoria Benedictsson var, att hennes bok ej skulle, som skedde, uppfattas såsom inlägg i äktenskapsdebatten. (»Man kan icke hindra sin personlighet att sätta en bestämd prägel på arbetet, och så mena de genast, att jag velat komma med ett inlägg.») Men det som gaf »Pengar» dess styrka framför vissa tidens »uppgörelseromaner» i äktenskapsfrågan var just intensiteten i skildringen af Selmas känslolif. Boken byggde uppenbart på författarinnans egen genomlefvade erfarenhet, ej på utifrån hämtade doktriner. Därför blef boken ett diktverk, icke tesförfattarskap.

»Pengar» har sin främsta förtjänst i den originellt tecknade kvinnliga hufvudfiguren; den lider trots målmedvetenheten i anläggningen af en något nyckfull komposition; den unge man, hvars sammanträffande med Selma fyller de första kapitlen, försvinner sedan, under det i stället en annan ung man framträder i första planet, hvars tidigare förhållande till henne endast flyktigt berörts.

Besök i Stockholm.

Mot slutet af 1885 kom Viktoria Benedictsson till Stockholm, där hon trädde i beröring med litterära kretsar.

Den som tog initiativet till hennes Stockholmsresa var den dåtida ledarinnan af kvinnorörelsen, Fredrika Bremers lärjunge, redaktrisen af Tidskrift för hemmet, friherrinnan Sophie Adlersparre (»Esselde»), som på hösten 1885 inbjöd henne att komma till hufvudstaden och bo ett halfår hos henne och erbjöd sig att blifva hennes »oldmutter» i den litterära världen; en enda sak, skref

Digitized by Google

Efter fotografi.

Digitized by Google

Digitized by Google

hon, gjorde henne tveksam, fruktan att hon på en Stockholmssejour skulle förlora sitt »glada lefnadsmod», indragas i den litterära vänstern och smittas af dess lifsleda och nihilism.

Viktoria Benedictsson var gifvetvis tacksam för denna vänliga inbjudan. Hon betonade i sitt svar, att hon icke vore tendensdiktare eller partianhängare, men att hon icke kunde »indragas i den litterära vänstern, eftersom hon redan hörde dit». Icke så att hon »svarade med de andra», men om hon ej kunde undgå att höra till ett parti, skulle hon ställa sig på vänstra sidan. Pessimist skulle hon svårligen bli, då all hennes glädje och friskhet stode mot en grund af sorg och vemod, som hon tvingade ned i botten af sin egen själ för att ej bryta ut i klagan. Hon svure likväl ingen fana.

Efter ankomsten till Stockholm bodde hon en kortare tid hos friherrinnan Adlersparre på Söder, men då läget var obekvämt, flyttade hon sedan till en mera central trakt. Det vänliga förhållandet fortfor, trots skiljaktighet i ålder och åskådning, och Esselde intresserade sig alltjämt för främjande af hennes litterära verksamhet. Sina närmaste vänner och arbetskamrater fann Viktoria Benedictsson i allt fall bland ett yngre släktleds författare, Geijerstam, Nordensvan, Ellen Key och andra. Hon hade i många år »hungrat och törstat efter umgänge med litterärt bildade människor», nu fick hon »för första gången lefva tillsammans med människor af sin egen race». Dock kan man finna af anteckningarna i hennes »stora bok», att hon med sina lynneskastningar stod rätt kritisk till det litterära Stockholm, och att det ej fanns ett enda parti, ett kotteri, en individ, till hvilket hon helt ville sluta sig.

Själf gjorde hon ett högst sympatiskt intryck på sina nyförvärfvade Stockholmska vänner. Denna »landsortsfru», som utvecklat sig i en liten skånsk afkrok och som genomgått så nedtryckande lidanden, uppenbarade sig såsom något helt annat än man väntat, som »en drottning på kryckor», där hon med sin höga skepnad och sitt intressanta utseende inträdde i kretsen af det dåtida vittra Stockholm. Det var som Ellen Key anmärkt något af Elektra eller Antigone, fast denna varelse ur antiken skorrade på bred skånska. I större sällskap var hon mycket tystlåten, men förstod i stället att lyssna. Så mycket frispråkigare var hon i sina bref, där hon lade hela sin själ i dagen, nästan uteslutande sysslande med sig själf och sina förhållanden.

Under de kommande åren vistades hon endast tidvis i Hörby.

Brytning med hemorten.

Bortsedt från motsatserna i hemmet, där egentligen blott den yngsta styfdottern delade hennes intressen, kände hon sig omgifven af ovänlighet och misstro. Traktens innevånare voro missbelåtna med henne, då de trodde sig ha stått modeller — »hela orten är i uppror för förmenta personligheter — — — de tycka sig ju känna igen det orimligaste», skref hon redan efter sin första bok 1884 till sin syster. Denna ovilja tog sig ett gement uttryck i en från Hörby beställd smädeskrift »Fairbrooks blåstrumpa, hennes lefnad och gärning samt slutliga ändalykt», hvari skildrades orten Fairbrooks glädje öfver att ha blifvit kvitt sin värsta plågoande mrs Pebblestone, som fordom känts under namnet Ernestine Ahlbäck. Det var en lumpen hämndeakt med anledning af de anspelningar, som Hörbysocieteten trott sig finna i en i Svea för 1887 intagen amerikansk novellett »Fairbrooks krögare».

Digitized by Google

I Köpenhamn. Hälst vistades hon i Köpenham, hvilken stad hon liksom flere andra dåtida skånska författare betraktade som sin andliga hufvudstad och i hvars litterära vänsterkretsar hon gjorde sig bemärkt. Särskildt öfvade Georg Brandes under året 1887 ett stort inflytande på henne; ehuru hon i den då pågående sedlighetsdiskussionen intog en väsentligen annan ståndpunkt än han.

Våren 1887 fick hon tillfälle att besöka Paris, liksom hon äfven följande år där gjorde ett kortare besök. I Paris gjorde hon bl. a. bekantskap med Jonas Lie, med hvars realistiska berättarkonst hennes egen i mycket ägde frändskap, och hon prisar honom i bref till Esselde i liknande ordalag som Strindberg såsom en af de älskvärdaste människor hon någonsin träffat, i hvars umgänge ens varelse tyckes blifva ett enda harmoniskt välbefinnande. Äfven Björnson träffade hon och fann honom älskvärd på sitt sätt.

Hennes alstring var under dessa år flödande rik. Hon strödde omkring sig småberättelser, sysslade äfven med dramatik, utgaf sålunda tillsammans med Axel Lundegård 1885 det på en novell »Final». af henne byggda treaktsdramat *Final*, en äktenskaps- och brottmålstragedi, om en störtad »samhällspelare», en affärsman hvilken står mellan två skarpt tecknade kvinnotyper. Ett originellt grepp är teckningen af den redan till åren komna försmådda hustru, som söker hålla sig ung och vacker i täflan med den af mannen kurtiserade lefnadsglada koketten, men som vid hans fall låter sminket fara och visar sig mäktig af uppoffring och storhet.

»Fru Marianne». Så tillkom den andra romanen *Fru Marianne* (1887). Ursprungligen (1885) var den tänkt som »en mindre novell om en ung fru som är förstörd af romanläsning, men som ännu har så mycket gry kvar att hon blir människa till sist» (bref till Nordensvan). Den växte emellertid ut till en bred, alltför bred äktenskapshistoria om två makar hvilka liksom i »Pengar» mera tillfälligtvis förts tillsammans, men som tillsist eröfra hvarandra.

Marianne och hennes make, den bondfödde förmögne godsägaren Börje Olsson lefva till en början i skilda världar och med splittrade intressen och han är egentligen ett problem för sin hustru. Han går upp i sin praktiska verksamhet; hon dväljes i känslan af att vara ensam och oförstådd och sysslar med att läsa en del engelska missromaner. En barndomsvän till mannen, en blaserad, spirituell, rotlös, en smula affekterad herre (för hvilken en yngre dansk författare stått modell) kommer i deras hem, inleder ett kurtisförhållande, »skum på champagnen» — det hela resulterar i en kyss, röfvad icke utan hennes förskyllan; men fastän hon afvisar alla senare närmanden bränner denna kyss henne, hon känner som hon förrådt det barn hon skall föda; hennes man, den duktiga handlingsmänniskan växer i hennes ögon, hon biktar för honom, men han gripes efter detta af misstro till henne. Det dröjer länge innan klyftan fylles och det tar tid, innan hon kan återeröfra honom; det sker genom den lata, fantasifyllda familjeflickans omskapande till en duglig husmor, en

Digitized by Google

nyttig människa, hon vinnes för lifvet, det praktiska lifvet. Och när han till sist inser hur högt hon älskar honom är isen bruten och inseglet på försoningen utgör färden till hans gamla mor, därvid några en smula rörande scener afsluta boken.

Det fanns — så underligt det kan låta — en viss släktskap i tendensen med andra delen af »Giftas», om hvilken Viktoria Benedictsson skrifvit i ett bref 1886 att fastän Strindberg stundom måttade galet, så vore grunduppfattningen riktig. »Det är mot den fint uppfostrade kvinnans lättja det borde dragas i härnad; det är mot mannen äktenskapet blir orättvist i sådana medelklassäktenskap, där kvinnan är för fin att arbeta, han är en slaf. Jag har sett det långt innan Strindberg började tala om det. Själfva grundåskådningen i boken sammanfaller således med min.»

Det ligger mycket allvar i studiet af hufvudkaraktärerna, främst af Börje; den praktiske, men intellektuellt intresserade mannen, som är en ursprungligt tecknad figur, så litet »romanhjälte» som möjligt, men onekligen litet tråkig. Äfven senare delen af Mariannes utveckling från onyttig till nyttig kvinna är väl gifven och enstaka humoristiska enskildheter från Mariannes föräldrahem äro ock att anteckna. Eljes verkar berättelsen mera romanaktig, mindre genomlefvad än »Pengar», och en smula för omständlig. Dess optimism och lätt sentimentala afslutning gjorde den visserligen populär i vida kretsar men gaf den ställvis släktskapstycke med vissa utländska moderomaner.

Arbetet rönte mycket olika emottagande. En ytterst omild osignerad granskning lästes i danska Politiken (25 juni). Författarinnan hölle sig här till lifvets yta: hon hade icke sått blåst och komme icke häller att skörda storm; hon skulle nu berömmas i tidningar, där Strindberg betraktades såsom arffiende, men mången hade trott att hon sträfvade högre; romanen förde icke litteraturen ett tuppfjät framåt och det vore skada i dessa tider då det tarfvades sanningssökande litterärt arbete i Norden.

Denna anmälan grämde författarinnan djupt. Styfdottern skrifver att den fullständigt knäckte hennes tro och tillit till sin förmåga att genom sitt litterära arbete vara någon till glädje och att efter den hennes längtan efter döden blef mer och mer öfverhandtagande. Det hjälpte ej att man sökte skingra hennes förtviflan med att erinra om andra ytterst gynnsamma kritiker — hon svarade »det är barmhärtighetsverk, som inte hjälpa mig». Ännu på hösten skrifver hon om denna kritik: »Den har slagit mig på den vänstra sidan och det var där jag behöfde vara starkast för att få göra hvad jag vill».

Man skulle vara frestad att anse denna oerhördt känsliga uppfattning af en kritik såsom en sak rent af på lif och död speciellt kvinnlig om ej man mindes Keats' liknande ömtålighet med anledning af Giffords kritik af »Endymion».

Ernst Ahlgrens afsikt var att låta »Fru Marianne» omedelbart följas af en annan kortare roman »Att dö» med en ung flicka till hufvudperson som icke dör. Här ärnade hon nedlägga sitt själslifs dystra erfarenheter. Likväl sköt hon denna plan tillsvidare

»Folklif och småberättelser.»

Digitized by Google

åt sidan för att i stället ordna en novellsamling *Folklif och småberättelser*, som hon med allt skäl satte högst af hvad hon skrifvit. Hon har här sammanfört ett fång förträffliga noveller och karaktäristiker tillkomna åren 1885—87. Egenartade och sällsynt gedigna äro folklifsbilderna, i hvilka hon — väl förtrogen med landtbons tänkesätt — förstått aflocka bönderna och dem närstående klasser deras egendomligheter och tolka deras känslolif och åskådning i en af humor präglad framställning och med äkta naturalism i uppfattning och uttryck, stycken sådana som »Mor Malenas höna», om fattighusgummans lyxföremål; »Kamrater» — ladugårdsryktaren som räddar kreatursbesättningen vid eldsvådan, men vill ha sin hund som han anser ha största hedern med vid medaljeringen i kyrkan; »Medan kaffet kokar» — en lustig bild af äktenskapserotiken hos en bondhustru; »Vid sotsängen», en dyster men gripande skildring af en alldagstragedi; »Om en hökass», en mycket drastisk och i uttrycken mustig målning af bondfylla och bondgräl med tycke af en Jan Steensk tafla, och andra flere.

Af helt annan art äro särskildt tvänne berättelser i denna samling. Den ena är den ursprungligen i Dagny 1886 meddelade *Herr Tobiasson*, en »julhistoria» i Dickensk anda om en gammal ungkarl, i hvars sinne kyligt förstånd och varmt hjärtelag kämpa om väldet — »skeptikern» och »narren», till dess att den senare, den veka medkänslan med andra segrar, en karaktärsbild färgad af älsklig humor. Den andra är åter af dystrare slag. Det är den ödestragiska *Förbrytarblod* — skrifven en julinatt 1887 efter en genomgången svår själskris med erotiska lidanden och självmordsgrubbel. Med en fascinerande lidelsefullhet, som vibrerar genom den så lugnt hållna berättelsen om den af sin käresta hånade och försmådde drängen, skildras hurusom en inre makt, öfver hvilken han icke äger välde, naturnödvändigt drifver honom att stöta ned henne — efter det t. o. m. hon gäckats med hans självmordsafsikt. Dådet var »utsedt» och det skulle aldrig ångras.

Denna samling rönte ett vida mera odeladt erkännande än hennes föregående bok. Särskildt anmärkningsvärd var Georg Brandes' sympatiska anmälan af denna »originella och värdefulla samling med hvilken hon tagit upprättelse för nederlaget med fru Marianne». Han anmärker att dessa småberättelser äga den friskhet och liffullhet som ofta en ypperlig målares friluftsstudier hafva framför hans större taflor.

Ekonomiska svårigheter.

En icke ringa svårighet beredde henne de ekonomiska förhållandena.

Digitized by Google

Hemmets inkomster hade minskats sedan bankfilialen indragits. Då hon dessutom vistades så mycket utanför hemmet ville hon om möjligt försörja sig själf med sin penna. Men detta stod hårdt åt. Vänliga krafter inom hufvudstadens kvinnovärld ville då underlätta hennes arbete och man var betänkt på att genom enskild subskription bereda henne ett författarstipendium.

Detta blef åtminstone fördröjdt tills det var för sent, emedan hon offentliggjort en sympatisk uppsats om Georg Brandes som föreläsare och denne på grund af sitt deltagande i sedlighetsdiskussionen var illa anskrifven i de Stockholmska kvinnosakskretsar, där man intresserade sig för stipendiet. (Jfr: Sigrid Leijonhufvuds »Ernst Ahlgren och Esselde», och där meddelade bref).

På våren 1888 mottog hon af Svenska akademien ett anslag af 500 kronor; det första och länge det enda någon medlem af »det unga Sverige» erhöll, ledsagadt af en kanske mindre lycklig komplimang åt den »sedliga halten» i »Fru Marianne». Det gladde henne icke endast för pängarne utan — som hon skref — för det höjande af hennes aktier hos den okritiska allmänheten som det innebar, »det skulle verka bättre än någon bokhandelsannons; hennes arbete vore stämpladt och undersökt, kontrolleradt af staten, trikinfritt som en skinka».

Å andra sidan var hon angelägen att hennes böcker icke skulle utnyttjas i »reaktionens tjänst». När kritiken gjorde »Fru Marianne» till ett försvar för äktenskapets institution, förklarade hon i bref till Nordensvan: »Fru Marianne är icke reaktionär. Om Marianne varit gift med Pål och småningom lärt sig älska Börje, så hade hon i mina ögon varit lika mycket i sin goda rätt att stöta undan Pål och vinna Börje, som hon nu är. — — — Att ge Börje hälften och Pål den andra hälften, det är för mig det osedliga. Om hon väljer den hon är gift med eller den andre, det gör mig detsamma, blott hon väljer och väljer helt.»

Katastrofen och dess förebud.

Det framgår af hennes brefväxling och anteckningarna i den »stora boken», hurusom skiftande stämningar — »solsken och snabblöpande molntappar» — bemäktigade sig henne. Under ekonomiskt tryck, sjuklighet, personliga slitningar och tvifvel om hennes kallelse bemäktigade sig lifsledan henne, till dess den utmynnade i en katastrof.

Bref från sommaren 1887 bebåda hvad komma skulle. Hon skrifver till Geijerstam att hon den senaste tiden »varit beherrskad af en fix idé, självmordsmani». Hon hade kämpat emot af alla krafter, gjort allt hvad hon kunnat, men hon kunde ej bli herre öfver sig själf. Det vore rentaf sinnessjukdom.

»Jag tycker att jag aldrig mer kan arbeta, att min kraft är knäckt, att jag icke skall kunna försörja mig och att jag icke har annan råd än att dö. Jag vet själf att grunden är att söka rent fysiskt — naturligtvis. Men jag ser mina hjärnspöken lika tydligt som deliranten sina flugor, det är mig icke möjligt att resonnera bort dem. Skall detta fortfara, blir jag antingen vansinnig eller jag tar lifvet af mig.»

Under en dylik missmodsstämning tillkom den förträffligt skrifna novellen *Lifsleda*, som inleder den postuma samlingen »Be-

Digitized by Google

rättelser och utkast» och som skildrar hur den självmordsgrubblande bleka kvinnan, kring hvars slutna läppar det ligger en död förtviflan, liksom bevakas af en liten pilt, som hon får sig öfverlåten, och som till sist återvinner henne åt lifvet.

Det är likväl endast sällan hon som här och i »Förbrytarblod» låter läsaren kasta en inblick i hennes själslifs dunklare skrymslen. Tvärtom rådde det, som Geijerstam anmärkt, en rent af onaturlig motsats mellan å ena sidan hennes mesta författarskap, som med några enstaka undantag gaf en harmonisk, frisk, ofta humorfylld framställning af lifvet, och hennes personlighet, som led af en sjuk punkt den där allt mer frätte omkring sig.

En i hög grad egocentrisk natur, nedskref hon i oändlighet iakttagelser om sig själf i sina bref och framför allt i den »stora bok» där hon antecknade om hvart annat stort och smått. Hon uppenbarar sig som en människa starkt i behof af vänlighet, ömhet, kärlek och sol, ömtålig för hvarje knappnålsstygn, en »vingbruten flyttfågel», hvars flykt är stäckt.

På något håll har man låtit tyngdpunkten falla på den erotiska kris som hon genomgick året före sin död, besvikelsen öfver en stor kärlek, det lidande hon ville omdikta i det af Axel Lundegård afslutade högst intressanta skådespelet *Den bergtagna* (äfven planlagdt som novell): den svenska landsortsdamen, som kommit till Paris, umgås i konstnärsvärlden, blir betagen i en snillrik konstnär, för hvilken hon dock blott är en »episod» och ett motiv för hans konst, och som till sist ger sig själf döden. Liknande stämning uppbär den postuma novellen *Ur mörkret* om en kvinna, som genomgått många lidanden, ändtligen älskar och vill gifva mycket för att blifva den älskades vän, men såsom kvinna, såsom ett »adladt djur» blott kan blifva hans »väninna», i hvars hjärna han petar för att rikta sin människokunskap.

Dessa stämningar återfinnas i några bekännelser, som hon nedskref i sin »stora bok» och som väl oförmedladt infogats i Axel Lundegårds quasiroman »Elsa Finne», tillkommen fjorton år efter hennes död, i hvilken en begåfvad medelålders författarinna »med egna ord» biktar hvarför hon ej mäktar lefva. Hur mycken verklighet, hur mycken sjuklig inbillning, som ligger bakom dessa upprepade själsanalyser, detta självplågeri, dessa en hysterisk kvinnas bekännelser med törhända själffsuggererade enskildheter, därom voro meningarna bland dem som kände henne närmare delade.

I ett af hennes novellfragment heter det att bevekelsegrunderna till ett självmord voro väfda af tusen små trådar, af ett helt

Digitized by Google

lif, »där hvarje liten småsak tyckes vilja ut i detta enda: beslutet att dö». Dessa ord kunna lämpas på henne själf.

Ellen Key har med styrka understrukit de ekonomiska vanskligheterna såsom främst afgörande för hennes ödesdigra beslut. I samband härmed stod, enligt hvad hennes bref gifva tillkänna, såsom en minst lika mäktig faktor hennes misströstan med hänsyn till sitt författarskap och dess resultat — de ekonomiska så väl som de ideella —, det hon kallade sin »arbetsångest».

I ett afskedsbref till Geijerstam heter det: »Jag har länge, mycket länge känt mitt lif så tomt, att jag hällre önskade dö än lefva. Men så länge jag ännu trodde mig om en smula diktarbegåfning kunde jag hålla ut. Arbetet fyllde tomheten och jag trodde att jag framdeles när jag samlat inflytande och anseende skulle kunna vara mitt parti till mycken nytta just genom min måttfullhet och så genom den ihärdighet jag äger, då det gäller att arbeta på en förhoppning. — — — Jag är mycket nykter och jag har sett praktiskt på saken. Den ställer sig så här: Vill jag bli reaktionens besoldade författare och skrifva mot allt det min egen öfvertygelse och min egen natur pekar hän emot, då kan jag få både penningar och anseende; man skulle då begagna mig som motvikt mot Strindberg, dig och allt som hotar konventionalismen. Jag skulle då komma ur mina ekonomiska bekymmer, men jag skulle vara en förrädare mot allt som är mig kärt i botten af mitt hjärta, jag skulle vara föraktad af alla dem till hvilka jag känner mig dragen med alla min varelses innersta trådar. Jag skulle blöda ur dolkstygn, som vänner gifvit, därför att jag förklädt mig till fiende; jag skulle digna därunder och bli tvungen till självmord. Vill jag däremot ställa mig öppet i ledet bland den konventionella moralens angripare, skall jag där ingenting uträtta emedan jag icke har hvarken hänsynslöshet eller kraft nog. Jag skulle vara nedgjord i en handvändning — utan betydande talang som jag är. Som frisinnad kvinna skall jag utstötas ur samhället, som fattig skribent skall jag bli strypt genom pänningspörsmål. I trånga förhållanden kan jag icke uthärda. Jag skulle dag efter dag blott inse detta tydligare och där står jag åter vid den enda utvägen: självmord. Jag kan lika så gärna göra det nu...»

Såsom gemensam orsak bakom de olika bevekelsegrunderna låg gifvetvis en själssjukdom, som förstorade måtten af alla lifvets bekymmer och som knäckte hennes lifsmod. Hon som med så utomordentlig viljekraft kämpat sig fram till erkänd författarinna fann sin energi veknad, förlamad, förintad.

Så satte hon — efter flere föregående försök — natten mellan den 21 och 22 juli 1888 sin länge närda afsikt i verket och dog för egen hand å ett hotell i Köpenhamn.

Slutord.

Hennes självmord gjorde ett djupt intryck. Ett icke ringa antal planer, utkast, fragment lågo kvar efter den förtidigt bortgångna. Hon testamenterade dem till sin författarekamrat och

Digitized by Google

rådgifvare Axel Lundegård. Denne utgaf en postum samling mest förut tryckta *Berättelser och utkast* (1888), vidare en *Efterskörd* (1890), däribland den lilla välskrifna dramen »Romeos Julia», samt fortsatte eller utförde flere hennes arbeten och ämnen, bland hvilka utom den ofvannämnda dramatiskt verkningsfulla tragedien »Den bergtagna» särskildt må framhållas den fängslande romanen *Modern*, i hvars viljekraftiga varmblodiga kvinnliga hufvudperson man igenkänner hennes egen skepnad där hon rör sig stolt och mäktig bland ungdomen.

Viktoria Benedictssons verksamhet som författarinna var — frånsedt förberedelsetiden — mycket kort. Endast fyra år skilja utgifvandet af hennes första bok från den stund, då hon för alltid nedlade pennan. Men dessa års alstring rymmer något af det förnämsta, som under detta årtionde skapades hos oss.

I allmänhet var ju denna tids prosadikt i hög grad präglad af tendensen och angelägen att »sätta problem under debatt». Urban v. Feilitzen (Robinson) har i en uppsats om Ernst Ahlgren anmärkt att åttiotalets egenskap af verklighetsdiktningens period kringskars af att det tillika var ett de sociala, juridiska, etiska, hygieniska eller patologiska problemens tidsskede, då diktaren lastade dessa tunga, svårbalanserade bördor direkt på sin diktnings unga skuldror. Men härutinnan skilde sig nättopp »Ernst Ahlgren» från kamraterna. Under det exempelvis Strindberg var mäkta harmsen öfver att man tyckte om vissa hans arbeten, såsom konstverk (»sockret») men ej bekymrade sig om deras inneboende syftning (»fluggiftet»), så var tvärtom Viktoria Benedictsson ytterst angelägen att gälla endast såsom verklighetsdiktare, lifsskildrare och att fastslå att hon icke ville vara tendensförfattare.

Säkerligen har just denna frihet från tendens bevarat så mycken friskhet åt flertalet af hennes alster, främst åt vissa hennes småberättelser. Hennes trygga verklighetsskildring paras ofta med en lugn och fin humor, som är en sällsynt gåfva i tidens litteratur. Men hon griper ock med säker hand in i tragiken, när så påkallas.

* * *

Alfhild Agrell.

En tredje kvinnlig författare som väckte uppmärksamhet såsom företrädare för förtrytelselitteraturen var **Alfhild Agrell**, född Martin (f. 1849 i Hernösand).*

Efter att hafva debuterat med några proverbartade lustspel, som 1881 och 1882 spelades å Dramatiska och Nya Teatern, fick

* Jmfr noten sid. 424.

Digitized by Google

hon sistnämnda år å den förra scenen uppfördt tvåaktsdramat *Räddad*, ett kraftigt och energiskt utslag af den problemdramatik, som växt upp i »Dockhemmets» spår.

En ung maka försummas af sin man, en lättsinnig rucklare och försnillare, förtryckes af en elak svärmor och lefver olycklig och kufvad; så uppenbaras det att mannen begått banksvek. Efter att förgäfves ha sökt hjälp å skilda håll, får han veta att en gammal vän till hustrun för hennes räkning vårdat och ökat ett kapital; mannen begär nu att hon skall stå honom bi, men den dittills undertryckta och milda hustrun reagerar mot hans kraf och vägrar. Efter häftiga scener dem emellan vill hon lämna hemmet, men svärmodern visar att därtill har hon ingen rätt; till sist köper hon sig fri med pängarne, som för henne sakna värde, sedan hennes lille son, för hvilken hon afsett dem, aflidit. Mannen är visserligen »räddad», men står förkrossad och tyngd af samvetskval.

Alfhild Agrell 1882.

Den dramatiska nerven i detta drama var obestridlig, likaså en viss kraft i karaktärsteckningen och spiritualitet i den likväl stundom af något gammalmodiga bilder tyngda dialogen. Med sina starkt pålagda färger gjorde stycket mycken verkan och rönte rikligt erkännande af publik och kritik. Man såg i författarinnan en den svenska dramatikens förnyare.

Svagare var det år 1884 likaledes å Dramatiska Teatern uppförda skådespelet *Dömd*, som omhandlade en förförd flickas anspråk på sin älskare, då denne står i begrepp att ingå nytt äktenskap. Stycket ägde beröringspunkter med tendensen i Björnsons »En Handske» och Benzons »En Skandale», men behandlingssättet var mera gammalmodigt. För öfrigt må påpekas, att hufvudpersonens ihärdiga pockande på äktenskap, sedan kärleken å ömse sidor slocknat, egentligen stred mot det yrkande, som eljes (bl. a. just i »Räddad») framställts att ett äktenskap utan kärlek borde såsom osedligt upplösas.

Lyckligare var greppet i *Ensam* (1886), där ånyo kvinnans ställning i samhället och till äktenskapsspörsmålet behandlades.

En ung flicka, hvars mor blifvit bedragen af hennes far, som föregifvit sig vara ogift, är på väg att trolofvas med en man i högre samhällsställning. Fästmannens adoptivfader kräfver dock att hennes oäkta börd skall rehabiliteras genom föräldrarnas äktenskap, sedan fadern nu blifvit änkling och be-

Digitized by Google

finnes villig härtill. Men nu vägrar modern att äkta den man, som en gång svikit henne; rakryggad och sanningskär som hon är blefve det offret henne för stort. Hon går icke på ackord. Genom denna vägran stöter hon likväl dottern från sig, men å andra sidan öfverger dotterns trolofvade sin adoptivfader på grund af hans orimliga kraf. Man skymtar de båda ungas förening i en framtid. Men modern står ensam.

Styckets problem är fyndigt uppställdt, den Ibsenska tekniken väl studerad.

Fru Agrells senare dramatiska arbeten *Vår* (1889), ett sexaktsdrama i två afdelningar, och det något dystra *Ingrid* (1900) väckte mindre uppseende.

Hon gjorde sig ock gällande som novellist med några berättelser från nordanbygd *Från land och stad* (1884), delvis humoristiska skildringar ur bondelifvet och småstadslifvet; *På landsbygden* (1887), *Under tallar och pinier* (1890).

På 1890-talet trädde fru Agrell fram i en helt ny skepnad, den kvickhet som gifvit sälta åt hennes dialog och folkskildring gaf sig nu ett mera burleskt uttryck i några med stort bifall mottagna drastiska kälkborgarhumoresker efter mönstret af Stindes »Fru Buchholz», *I Stockholm* (1892) och *Hemma i Jockmock* (1896), dem hon utgaf under märket Lovisa Petterkvist, bakom hvilket man svårligen skulle anat författarinnan af tendenstragedierna.

Senare grep hon åter djupare tag, då hon efter Pelle Molins föredöme under pseudonymen Stig Stigson gaf en samling norrlandsberättelser *Nordanifrån* (1898), i hvilka hennes lyriska temperament gaf sig uttryck i stämningsrika, delvis naturromantiska skildringar från hembygden. Den följdes af romanen *Guds drömmare* (1904), som delvis knöt an vid dramat »Vår», en spännande, rätt ojämn roman, som spelar i Jämtland och som erbjuder en intressant karaktärsstudie af en modern prästman.

Nordensvan.

Bland författare, som vid början af 1880-talet gjorde sig gällande, intog **Georg Nordensvan** (född 1855) en framskjuten ställning.

Han hade aflagt teoretisk officersexamen men måst på grund af sjuklighet lämna den militära banan, var under åren 1877—82 elev vid Fria konsternas akademi och men odlade vid sidan af pänselns konst äfven pennans. Han utgaf till en början några mindre anmärkningsvärda arbeten: »Framtidsmän» (1877), en stockholmsskildring, som visade inflytande från en del äldre novellister, och där författaren sökte i dialogen återge hufvudstadsjargonen; »I kasern», lättare skildringar från krigarlifvet i fredstid; »Skattsökarne», en historia från Bellmanska tiden med motiv från Gripsholm; och »Guido», en självmordsroman från en svensk småstad.

År 1882 utkom *I harnesk*, som är hans första mera betydande arbete. Det handlar om en i denna tids utländska romandikt icke ovanlig typ: den käcke indignerade oppositionsmannen, som vill bekämpa lögn, mörker och falskhet och all världens ynklighet, men som blir allt mer och mer blaserad, tappar bort sig själf och

Digitized by Google

går på ackord samt till sist bränner upp den roman »I harnesk», med hvilken han skulle dragit ut i fejd.

Ett allvarligt karaktärsstudium är nedlagdt i denna roman; stilen ställvis impressionistisk, framställningen — exempelvis af en marknadsscen — visar blick för det måleriska.

Efter några novellsamlingar utgaf Nordensvan år 1885 den populära roman-novellen *Figge*, en förträfflig skildring af konstnärsvärlden, med hvars personligheter och förhållanden han var väl förtrogen.

Georg Nordensvan.
Ungdomsporträtt.

Här bjudes en samling konstnärstyper, likväl gifna utan den bitterhet och weltschmerz som färgade Röda rum-bohêmen. Äfven här framträda dock motsatserna mellan konsten för dess egen skull och konsten för utomstående, mellan den konstnär, som mest aldrig säljer en duk utan lefver som vagabond, nöjd om han får ett mål mat och f. ö. får skapa fritt, obekymrad om hur allmänheten finner hans taflor, och den elegante världsmannen, som säljer men icke rätt trifves i de loford som slösas på honom, samt den jordkrypande artisten, som lägger an på dålig smak. Från skilda modeller har författaren samlat dragen till sina figurer, särskildt till Figge. Denne är icke porträtterad efter någon bestämd person, äfven om man igenkänner ett och annat drag, men typen är helgjuten och äkta och är en af de mest lefvande skepnaderna i 80-talets litteratur, frisk, ursprunglig, omedelbar, oförbrännelig.

Nordensvan lät sedan Figgetypen gå igen i några andra noveller *Hur Figge kom hem*, *Figge var kär en gång* samt framför allt *Hvad Figge blef*, där det berättas om den oförbätterlige parisarens hemkomst, giftermål, bosättning i svensk bygd, en novell som är symbolisk för de »europeiske» 80-talisternas återvändande till hemlandet.

Af Nordensvans senare arbeten märkes *Silkeskaninen* (1894) med ämne från hufvudstadens militära kretsar. Han har äfven odlat det lättare konversationslustspelet.

Digitized by Google

Nordensvan, som länge tillika verkade som framstående litteratur- och konstkritiker, har under senare tid hufvudsakligen ägnat sig åt konsthistoria och på detta område författat betydande arbeten både om svensk och utländsk bildande konst.

Ernst Lundquist.

Ernst Lundquist (f. 1851, litteratör vid de kungliga teatrarna 1881—98 och 1904—07), framträdde redan så tidigt som 1875 såsom dramatiker.

Det skedde med det lyckade proverbet *Cornelius Nepos*, som sedan följdes af en del andra mycket spelbara arbeten såsom *Mellan barken och trädet* (1877), *Småflickor* (1884), *Lilla professorskan* (1891) samt det äfven i Danmark ofta uppförda lustspelet *Kusin Jacques* (1893).

Därjämte har Lundquist flitigt verkat såsom romanförfattare och novellist.

Här märkas *Agnes* (1881), en psykologisk skildring af huru en kvinnokaraktär skrider nedåt, då hon i sitt famlande efter lyckan icke hålles uppe af ett sträfvande efter pliktuppfyllelse, *Sannsagor och fantasier* (1881), *Profiler* (tre band 1884—88); *April* (1885), en roman om en ung Upsalastudents första år, *Smink* (1887) en äktenskapshistoria med ämne från skådespelarevärlden, besläktad med motivet i Anne Charlotte Lefflers »Elfvan», o. fl.

I sina noveller synes Lundquist bl. a. ha tagit Paul Heyse till mästare och han väljer som denne också stundom sina motiv från Italien; hans framställningskonst är manérfri och sund, ej sällan kryddad af humor. Men äfven med fransk novellkonst är han befryndad.

Ett väsentligt och betydande arbete har Ernst Lundqvist nedlagt på öfversättningslitteraturens område och särskildt har hans penna med vår litteratur på ett förträffligt sätt införlifvat en god del af samtidens ypperste franske romanförfattares verk.

Geijerstam.

En utpräglad ställning inom 1880-talets nya litteratur, såsom kanske den ifrigaste kämpen i »det unga Sveriges» led, intog **Gustaf af Geijerstam**, som under en tjugusjuårig författarebana var en af våra alsterrikaste och mest bemärkte författare.

Han var född 1858 den 5 januari, bruksägareson från Västmanland af den adliga linie som utgrenats ur Geijersläkten. Fadern hade emellertid på grund af ekonomiska förhållanden måst lämna bruket och utnyttja sin filosofiska grad, hade blifvit seminarierektor och folkskoleinspektör i Kalmar, där sonen växte upp. År 1877 blef denne student i Upsala, aflade 1879 fil. kandidatexamen och tillhörde den ungdom, som fylkade sig kring de radikala idéerna. Han ägnade sig snart helt åt litteraturen.

Tidigare noveller.

År 1882 — just samma år som »Verdandi», den radikala studentklubben stiftades — debuterade han med en novellsamling

Digitized by Google

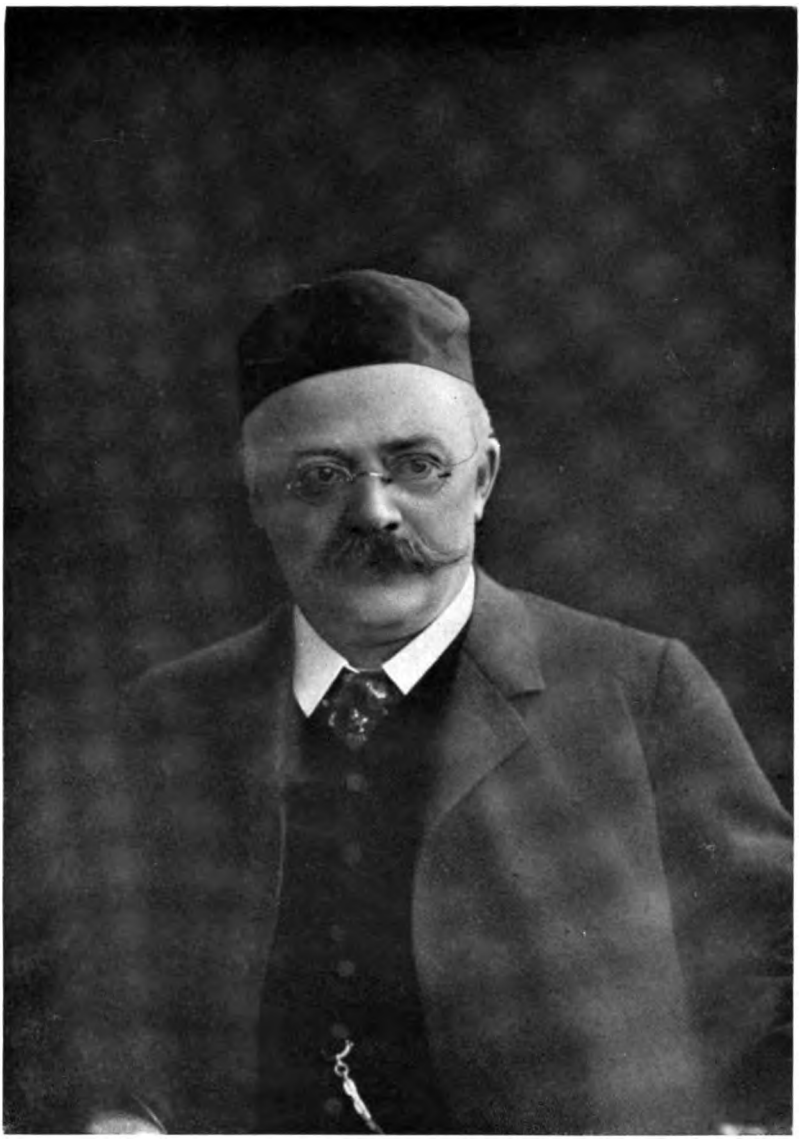

Efter fotografi 1904.

Digitized by Google

Digitized by Google

Gråkallt, som väckte uppmärksamhet för allvar i den psykologiska karaktäristiken och käckt grepp på ämnen, som stodo på dagordningen, och som gaf intryck af att författaren hade något på hjärtat, som det var honom angeläget att få sagdt.

En ny berättelsesamling *Strömoln*, som innehöll en rad småstycken besläktade med brödralandens samtida novellistik, utkom 1883 och därefter följde år 1884 första samlingen *Fattigt folk*, som visade större mognad och intresserade genom sina allvarliga och förtrogna skildringar af sorgliga människoöden bland småfolket.

En af berättelserna *Förbrytare* slog in på ett område med hvilket Geijerstam i Dostojevskijs spår senare gärna sysslade: brottets psykologi; det är en gammal och dock ständigt ny historia om mannen och älskarinnan, som mörda hustrun. »Den gamla vilda hednanaturen hos folket lefver obruten kvar, trots kyrkklockor, psalmsång och folkskolor», som kyrkoherden uttrycker sig.

Geijerstams första roman *Erik Grane* (1885) var en Upsala- »Erik Grane».
skildring från »Verdandis» ungdomstid, ett tidstypiskt alster af naturalistisk berättelsekonst, hvad man då med förkärlek kallade ett »document humain», som afsåg att gifva en ynglings utvecklingshistoria från barn till man genom det brytningsskede som betecknas af en Upsalavistelse, efter hvilken hjälten, som med missmod och vämjelse betraktat lärdomsstadens förhållanden, hastigt bryter af och kastar sig in i det praktiska lifvet.

Upsala är tecknadt allt annat än »en beau» och i något retoriska ordalag slungar författaren sina anklagelser mot Fyrisstaden, där »så mången käck ungdomlig förhoppning slagit sin vinge blodig» och som bär ansvaret för en hel generations snedvridna ungdomslif.

Gifvetvis fick Upsala här bära skulden för mycket som låg i sakens natur och som skulle mött Erik Grane hvar helst han kämpat sin kamp, hvar helst han »gått och vojat för alla slags krämpor». Ty det var nog lika mycket med sig själf han vantrifdes som med Upsala.

Ett mycket stort utrymme upptager i denna roman sedlighetsfrågan eller rättare kyskhetsfrågan. Boken stod icke utan samband med Strindbergs första Giftasnoveller. Tendensen var snarast riktad mot Björnsons »Handske» och ville uppvisa de faktiska svårigheterna för den unge mannens renlefnad, då han trots ärliga föresatser dukar under för frestelsen.

De ställen där detta ämne behandlades väckte gifvetvis anstöt och blefvo klandrade ur etisk synpunkt. Men invändningar kunna äfven riktas mot dem ur ästetisk. Godt och väl att »problem satts under debatt», men de inlagda resonnemangen verkade som spillror från någon sedlighetsdiskussion eller som stycken ur en social afhandling och voro icke omsatta i lefvande dikt. Eljes framför boken en rad typer och lifliga situationsskildringar af äkta Upsalakynne.

Efter novellsamlingen *Tills vidare* (1887), som bl. a. innehöll den förträffliga bondehistorien »Bort», där ett »handskeproblem»

Digitized by Google

»Pastor Hallin». öfverflyttats till den öländska alfvaren, följde romanen *Pastor Hallin* (1887) som upptog det andra stora tidsspörsmålet, den religiösa frågan om prästens förhållande till tviflet.

Hufvudpersonen är en student, som efter en tid af tvifvel återvändt till de teologiska studierna och fullbordat dem, men som före prästvigningen känner de gamla kätterierna vakna; han vill ett ögonblick afstå från prästbanan, men de yttre omständigheterna, hans tillryggalagda studietid, hänsyn till släkt och omgifning förmå honom att skjuta undan betänkligheterna, gå på ackord och låta prästviga sig. Men han känner sig då som en knäckt och förkrympt personlighet och den kvinna han älskat visar honom sin missaktning.

Nya folklifsnoveller. Den andra samlingen *Fattigt folk* (1889) och *Kronofogdens berättelser* (1890) omfatta några af Geijerstams starkaste allmogeskildringar.

I den förra finner man så förträffliga karaktärsskildringar som *Petter med ögat*, om den fule statpojken som håller till godo med en kokett piga sedan hon råkat i olycka, och *Mor Lenas pojke*, backstugupojken med det sluga affärshufvudet, en typ som senare nog ogeneradt utnyttjades af Kielland i »Jakob».

I »Kronofogdens berättelser», som tilldraga sig på Öland, märkas bl. a. den i sitt enkla vemod gripande skildringen af en öländsk bondes hemlif, *Familjen på Skogerum*, och framförallt den på gamla rättegångshandlingar byggda *Fadermord*, i hvilken Geijerstam sökt gifva en karaktärsmotivering åt en eljes oförklarlig händelse och därmed rycka en enkel brottmålshistoria upp inom litteraturens råmärken.

Dramatisk verksamhet. Geijerstam författade ock några med framgång uppförda dramatiska arbeten, dels lättare lustspel snarast i den samtida tyska lustspelsgenren: *Svärfar* (1888) och *Aldrig i lifvet* (1890), dels några starkt naturalistiska bondepjeser *Per Olsson och hans käring*, *Lars Anders och Jan Anders* och *Förbrytare* (tryckta 1894), i hvilka motiv ur allmogelifvet upptogos och framställdes utan gängse förskönings eller mildring. Mindre uppmärksamhet väckte hans försök på den versifierade diktens område *Satirer och drömmar* (1892).

Litteraturkritik. Geijerstam utöfvade dessutom under 1880-talet och början af följande årtionde en mycket omfattande verksamhet såsom kritiker, litterär polemiker och var kanske den ifrigaste apologeten för den nya litteraturriktningen, dels i prässen (han var fast medarbetare först i Fyris, senare i Aftonbladet 1884—86 och i Dagens Nyheter 1891—93), dels i särskildt utgifna skrifter såsom i revyerna *1885* och *1886*, essaysamlingarna *Ur samtiden* (1883) och *Nya brytningar* (1894) samt stridsskriften *Hvad vill lektor Personne?* (1887).

Ny riktning. Åren i början af 1890-talet — då han f. ö. sökte sin utkomst dels som teaterämbetsman, dels som publicist — voro, enligt hvad han skref i ett bref ett årtionde senare, för honom »en ny sökandets och famlandets period, svårare än senare sorgens». Härtill

Digitized by Google

bidrogo säkerligen »nittitalets» nya rörelser i litteraturen, till hvilka Geijerstam stod främmande.

Efter denna genomgångstid visar hans författarskap från 1890-talets midt en delvis ny karaktär så till vida som han riktar en ingående analys åt utforskande och skildrande af själslifvets mera intima och mystiska egendomligheter, af de mänskliga känslornas hemlighetsfulla innervärld, af människoöden, hvilkas inre mening snarare måste anas än utforskas, af det som Maeterlinck kallat »la cité interne». Men äfven om han mindre än förut sysslade med en naturalistisk skildring af yttervärlden, så är det dock att märka, att han icke egentligen ändrade metoden af minutiös detaljiakttagelse. Enstaka af de tidigare novellerna som sökt skildra abnorma företeelser hade f. ö. bebådat den nya riktningen i hans berättarskap.

Det arbete, där denna riktning först kom till synes, var *Medusas hufvud* (1895), en berättelse om två vänner, som till sist blifva bittra ovänner. »Medusas hufvud».

Den ursprungligen lefnadsglade Tore Gam, en intelligensaristokrat, som måste arbeta i prässens grottekvarn, lider skeppsbrott i sin kamp mot lifvets hvardagligheter, emedan han icke mäktar skåda »tidens Medusahufvud» med lugn i ögonen, icke vänja sig vid dess anblick och ej heller mana dess styggelse bort, utan förlamas af världsleda, när han ser samhället byggdt på förnekande af individens rätt att isolera sig — en själssjuk natur, som när hans illusioner runnit i sär ser på alla motgångar med förstoringsglas. I motsats till honom står hans ungdomsvän och meningsfrände Sixten, som aldrig vågat sin existens på ett kort, som vandrar sin lugna korrekta bana och nöjer sig med de smulor lifvet bjuder, under det hans vän med våld vill tvinga sig fram, törnar emot och går under.

Det hvilar ett visst resigneradt svårmod öfver denna berättelse, som följdes af novellsamlingen *Kampen om kärlek* (1896), fyra »jag-historier», där hufvudpersonerna icke utan ett visst själfplågeri tälja sina själslidanden.

Hans nästa bok var själsskildringen *Vilse i lifvet* (1897), hvari Geijerstam sökt gifva en djupare förklaring åt en verklig händelse: en fattig far som af kärlek till sin son dödar honom för att bespara honom eländet att lefva — »ett modernt Isaksoffer» kallar Levertin ämnet. »Vilse i lifvet».

Han förknippar denna tilldragelse med ett dubbelgångarmotiv, låter mannen blifva offer för sin egen dämon, som ligger på lur inom honom, griper tag i honom och bestämmer hans handlingssätt. Hufvudpersonen är ett ödets styfbarn som vuxit upp under olyckliga förhållanden, hvilka vållat hans öde; boken mynnar ut i en fråga om viljans frihet. »Han kunde egentligen aldrig förstå om alla de onda tankar som beherrskat honom kommit däraf, att han haft det så svårt, eller om han haft det så svårt därför att hans onda tankar beherrskat honom.»

Digitized by Google

Boken äger en viss släktskap med Lies berömda, likaledes något fatalistiska »Livsslaven», men berättelseformen är en annan; Lie ger ämnet en episk skildrings hela lifsfyllighet och gömmer sig bakom händelserna; Geijerstam betraktar saken som ett intressant »fall», ungefär som en läkare, och meddelar sig därom rent af med läsaren.

»Äktenskapets komedi» m. fl.

Efter en något tungsint skärgårdshistoria *Det yttersta skäret* utgaf Geijerstam, som åren 1897—1902 vid sidan af sitt författarskap var litterär ledare af Gernandts förlag, en roman om hemlifvets tragik, den känsligt uppfattade *Äktenskapets komedi* (1898).

Här skildras ett brutet äktenskaps olycka: tyngdpunkten ligger i makarnas förhållande till barnet, vid hvars dödsbädd de åter mötas. »Han som inte kunde hålla dig kvar när han lefde förde dig åter när han dog», säger mannen till sin förra hustru.

I motsats till dessa allvarliga arbeten stod den älskvärda och uppsluppna barnaskildringen *Mina pojkar* (1896) om Svantes och Olles bedrifter, liksom den svagare kvasihumoresken *Lyckliga människor* (1899) om ett kälkborgarpars lefnadsafton.

»Boken om lille bror».

Djupare stämningar fyllde hemlifsskildringen *Boken om lille bror* (1900), hans populäraste bok, som på tre år utkom i 14 upplagor, och där Geijerstam efter förlusten af den yngste sonen och af sin hustru omdiktade sina egna genomlefda erfarenheter och gaf en starkt upprörande skildring af hemlifvets sorger. Boken var hvad Goethe en gång kallade en »generalbikt» om genomgångna lidanden, en bok visserligen om sjukdom och död, men ock om lycka, och den var präglad af humanitet och känslighet, som dock ställvis slog öfver till känslosamhet.

»Kvinnomakt» m. fl.

I en rad andra romaner under det nya seklet behandlade Geijerstam olika motiv: jagromanen *Kvinnomakt* (1901) omhandlade en nobel mans giftermål med en dålig kvinna, som han äktar därför att hon är på väg att varda hans barns moder, och de tragiska följder som detta steg medför; brottmålshistorien *Nils Tufvesson och hans moder* (1902) upptog till psykologisk förklaring en verklig historia om en dyster furies brunstiga lidelse för sin egen son och hennes svartsjuka mot hans maka som hon förmår sonen döda; — sonhustrun Elin är en af Geijerstams bäst tecknade gestalter; *Skogen och sjön* (1903) gaf nya bilder från folklifvet, bl. a. sjömansnovellen »Sammel»; *Själarnas kamp* (1904) upptog motiv ur finansvärlden, som dock ej närmare utfördes; herrgårdsromanen *Karin Brandts dröm* (1904) skildrade hurusom en ungdomsförälskelse i gamla tider fick vika för förnuftets kraf; *Farliga makter* (1905) syntes i anslaget båda en social roman, men utmynnade i en vanlig familjehistoria; *Andreas Vik* (1905), *Bröderna Mörk* (1906), *Den eviga gåtan* (1907), *Den gamla herrgårdsallén* (1908), *Thora* (1909) varierade delvis förut behandlade motiv.

Denna öfverrika alstring afbröts först af författarens sista sjukdom och död som timade den 6 mars 1909.*

* Till hans död bidrog utan tvifvel grämelsen öfver de grymma och orättfärdiga angrepp, som hans forne vän och mästare Strindberg riktat mot honom i två arbeten;

Digitized by Google

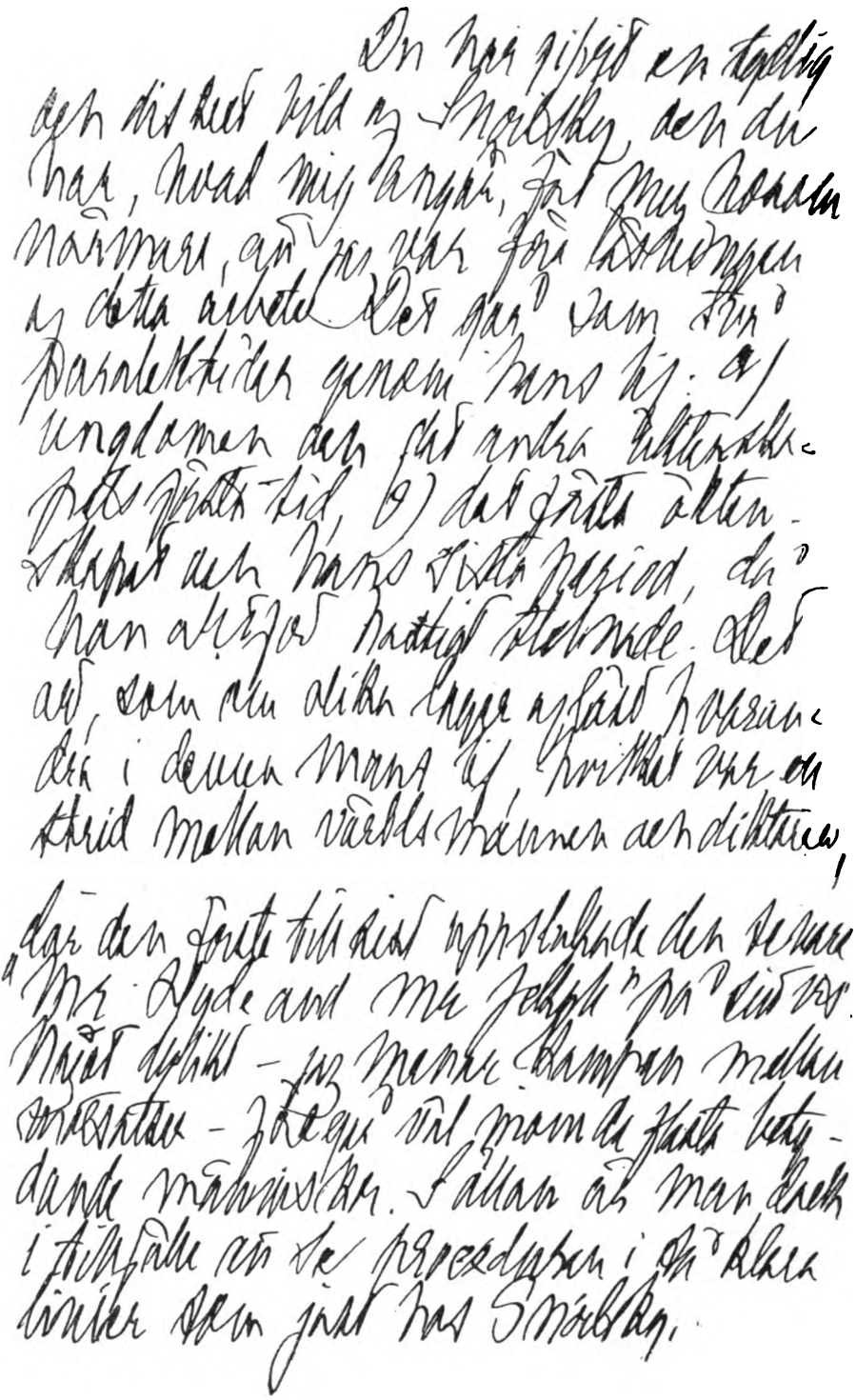

Utdrag ur ett bref från Geijerstam till författaren 1906.

Digitized by Google

Digitized by Google

Slutord.

Det alltför forcerade i Geijerstams senare alstring har tvifvelsutan vållat, att flere af hans arbeten verka ansträngda; ingifvelsen har stundom sinat; hans berättarkynne hade egentligen aldrig kännetecknats af större frodighet och då han i sin senare metod gärna »renodlade fallet» medförde detta en begränsning af figurer och motiv; den »ekonomi» hans beundrade mästare Ibsen tillämpade i dramat öfverflyttade Geijerstam på berättelsen. Man undrade då om »de boningar han skildrade icke hade fönster som vette utåt», såsom anmärktes af Levertin, hvars bana f. ö. alltmer skildes från ungdomsvännens och stridskamratens. I det hela riktades från den svenska kritiken stundom rätt allvarliga anmärkningar mot det rent konstnärliga och framför allt mot den språkliga gestaltningen i hans senare verk — anmärkningar som gingo honom djupt till sinnes. Det var tydligen till självförsvar som Geijerstam i »Kvinnomakt» lät Hugo Brenner häfda »lifvets» sak gentemot formen och yttra, att »konstens väsen är att skapa lif, lifvets ändamål är att dana verkliga människor och hjälper oss konsten icke till detta, då är den föga mer än en ljudande malm och klingande bjällra». Hans författarskaps omisskänneliga styrka ligger ock främst i den sanningskärlek, hvarmed han söker återgifva det mänskliga lifvet och den vidhjärtade humanitet, åt hvilken han härvidlag ger uttryck. Liksom hjälten i »Äktenskapets komedi» var han angelägen att »tala ur sitt hjärta till människorna». I sin allvarliga och ingående själsanalys lade han ådaga sinne både för de enklare och de mera sammansatta naturerna och skyggade ej tillbaka för de villsamma mystiska labyrinterna; framställningen saknade glans men kännetecknades af rättframhet, vederhäftighet, värme.

Det var med dessa egenskaper han på sin tid — egentligen åren kring sekelskiftet — vann en högst ovanlig popularitet, som icke var inskränkt till Sverige. Framför allt skattades han mycket högt i Tyskland, där han länge var den mest läste af våra författare och där ansedda representanter för den litterära kritiken — särskildt den psykologiska — ägnat hans skriftställarskap varmt erkännande. En af dessa — Felix Poppenberg — har som kärnan i den Geijerstamska diktningen framhållit den smärtfyllda gåtan af människan såsom främling i sin egen värld och i den omgifvande världen och liknat dess gestalter vid den bekanta tafla af

denne har själf antydt detta i »Stora landsvägen» (»När jag afklädde dig, dog du»). Geijerstam tog detta desto hårdare, som han, en vänskapsbehöfvande natur, äfven i andra afseenden kände sig isolerad i förhållande till åtskilliga af de förra litterära och konstnärliga kamraterna.

Digitized by Google

Hammershöj (i Thielska galleriet), hvars figurer sitta grubblande i halfmörkret bredvid hvarandra och likväl hvar och en ensam.

Levertins tidigare skede.

Året efter Geijerstam — 1883 — debuterade en tjuguettåring, som kom att intaga en märklig ställning i den nya litteraturens led både såsom skönlitterär författare och kritiker. Det var **Oskar Levertin.**

Född den 17 juli 1862 var han son af en konsthandlare, tillhörande en judisk släkt med andliga intressen, och växte upp i ett hem, där han insöp sinne för konstens och diktningens skönhetsvärden. Student 1882 hade han måst för hälsans skull företaga en färd till södern och hans förstlingsarbete *Från Rivieran* (1883) utgöres af skisser från Medelhafskusten, reseskildringar och små novelletter som ursprungligen offentliggjorts i tidningsprässen. De utmärktes af konstnärliga och historiska intressen och framträdde i en färgrik, ehuru stundom något tung prosa.

»Småmynt».

Redan samma år utgaf den unge författaren en novellsamling *Småmynt,* där han försökte sig i den moderna naturalistiska framställningen med dess ansträngda detaljskildring och gaf uttryck åt den medkänsla med de af lifvet förorättade, de lidande som tillhörde genren, särskildt för de kvinnor, som voro lifvets styfbarn, liksom samtidigt skedde i Geijerstams prosa och Bååths lyrik.

Han visar sig i denna första novellsamling framför allt såsom skildrare. En kritiker — det var för öfrigt den som skrifver detta — framhöll redan nu, att under det den Ibsen-Kiellandska samhällssatiren och den Bangska psykologien lämnat spår efter sig hos Geijerstam, så var det i främsta rummet J. P. Jacobsens skildringsgåfva, som här visat sin påverkan icke minst i det alltför breda utmålandet af yttre företeelser och i den stundom forceradt beskrifvande stilen, som trots vårdslöshet yppade ovanliga stilistiska anlag.*

Levertin satiriserade senare i »Pepitas bröllop» — med anspelning på en novell i »Småmynt» — öfver det noggranna detaljerandet »af en ridhuskarls bedröfliga existens med hela petigheten af en upptäckare som beskrifver en ny hieracievarietet».

Konflikter».

Hans tredje bok *Konflikter* (1885) fylldes af ett visst demokratiskt patos.

Hjälten i den stora berättelse, som gaf samlingen dess titel, är en ung tidningsman, målsman för de nya tidsrörelserna, som revolterar mot det äldre släktet, men tillika är något af en skygg drömmare, liksom författaren. Det

* Jag nämner detta, särskildt därför att Söderhjelm ansett, att det Jacobsenska inflytandet först anmärkts af kritiken vid »Konflikter».

Digitized by Google

var ett typiskt motiv i mången dåtida roman eller novell som Levertin här upptagit — samma motiv som han i sin anmälan af Geijerstams »Gråkallt» funnit måleriskt skildradt i en dansk genrebild, förmodligen Axel Helsteds »Fader och son». Hvad som gaf denna berättelse med dess väl mycket »skrifna» dialog ett personligt särmärke var den lyriska glöd, som här och hvar kom till synes bakom den eljes nyktra skildringen ur Stockholmsvärlden. Och i »Evoi» — en genrebild från det klassiska Greklands kulturlif — yppades en eldig, obändig fantasi, som ej funnit sig till rätta inom den vanliga nutidsskildringen men som kunde ge sig luft, när det gällde en målning af orgierna vid en antik Dionysosfest; denna berättelse färgades ock af en blodfull, något öfverhettad sensualism. Det kan förtjäna nämnas att Strindberg både i bref och muntligen uttryckte sitt stora gillande af »Konflikter».

Levertin studerade från 1882 i Upsala, med några längre afbrott för vistelser i Stockholm. Han tillhörde — jämte ungdomar som Geijerstam och Tor Hedberg — den unga frisinnade falangen som samlades i studentföreningen Verdandi, hvilken med käckt mod debatterade tidens spörsmål. År 1888 tog han filos. doktorsgrad, blef 1889 docent i litteraturhistoria (efter afhandlingar om fransk fars före Molière och teater och drama under Gustaf III). Vid sidan af sin skönlitterära verksamhet hade han sporadiskt börjat utöfva en litteraturkritisk verksamhet, och uppsatser af honom påträffades här och hvar i tidningar och tidskrifter.

Litterära stridsinlägg.

Den mångsidighet och den djupa uppfattning, som under åren kring sekelskiftet skulle göra honom till landets ledande litteraturkritiker, började redan här komma till synes. Han ägnade uppmärksamhet åt märkliga alster i inland och utland. Han bekänner sig helt och fullt som anhängare af tidens nya idéer och är en ganska stridbar förkämpe, vare sig det gäller att skildra de »två generationer», som stå emot hvarandra — därvid det unga släktledet väl mycket är skildradt efter författarens egen melankoliska profil — eller att i något hetsiga ord afvärja ett förmodadt angrepp på den unga flocken i Molanders drama »Vårflod», eller att gifva Wirsén och honom närstående »litet svar på tal» (i revyn »1886», jmfr ofvan sid. 323) och därvid taga det unga släktet i försvar mot beskyllningarna för omoral och ateism, att häfda den sociala diktens berättigande och tillika — och det är med hänsyn till hans senare ståndpunkt kanske det intressantaste — skrifva en apologi för den grå hvardagsskildringen, där han i slutorden åberopar, att man kan se så mycket och olikartadt i en reflektionsspegel och att denna återger ej blott vårmiddagarnes solglans utan ock de tunga novemberkvällarnes gråa dimma med dess tungsinthet:

»Är det spegelns fel, att den icke alltid visar sol och glädtighet? Litteraturen är människornas stora reflektionsspegel, den aftecknar hela det lefvande lifvet, de glada minerna som de sorgsna, men om väderleken är mulen, om det är åska i luften, är det icke spegeln man får anklaga.»

Digitized by Google

Levertins fantasirika, lyriskt stämda, i grunden ej så litet romantiska personlighet fann sig i längden icke till rätta med hvardagsskildringen och den tendentiösa problemställning som ägde dagens kurs. Den naturalistiska metoden och sysslandet med reala tidsspörsmål voro i grunden rätt främmande för hans drömmande temperament. I skildringssätt och motivval blef han ock en »affälling». Men däremot hade alltjämt 1880-talets berättigade strid för nya sociala lifsvärden, för friare utrymme i lif och dikt, för nedbrytande af allt officiellt litteraturmod en öfvertygelsetrogen kämpe i honom och hans världsuppfattning stod den mekaniska teorien nära; i det afseendet blef han aldrig romantiker. Däremot tog han — efter Heidenstams appell och vid dennes sida — till orda för en ny »renässans», en mera färgrik diktning än den som 1880-talet erbjöd, och han blef i sin senare kritiska verksamhet en målsman för en riktning som mindre lade vikt vid diktverkets innebörd än vid den konstnärliga utformningen.

»Lifvets fiender».

Ett öfvergångsverk från hans tidigare till hans senare diktning utgör den redan 1888 planlagda romanen *Lifvets fiender* (1891), som skildrade skaldens egen stämning, »en drömmares tragedi i en nykter tid, fantastens sorgespel bland nyktra människor» (Sprengel), hvars hjälte är en varmhjärtad ideolog, som går under därför att han icke mäktar uthärda reaktionens hårda tag utan känner sig hemlös i den nya tiden, en som tager allt djupare än alla andra och därför förblöder. Bokens fabel intresserar mindre än de veka och vackra stämningarna, särskildt från Stockholmsnaturen.

Samma år utgaf Levertin, som länge pröfvat sina krafter i den bundna formen, sin första diktsamling, och denna betecknar afgjordt ett nytt uppslag i hans författarskap; därmed har hans fantasirika, romantiskt stämda konstnärsnatur fullt kommit till uttryck.

Tor Hedberg.

En tredje ung Upsaliensare, som vid 1880-talets början trädde in i ledet af den unga litteraturens målsmän, var Frans Hedbergs son **Tor Hedberg**, (f. 1862, chef för Dramatiska Teatern).

Efter att på spridda ställen ha offentliggjort en del noveller och skizzer utgaf han 1884 den naturalistiska romanen *Högre uppgifter*, som ännu var rätt omogen i sin skildring af en ung kvinnas trängtan efter högre uppgifter i konst, i kärlek, i moderskap, hur hon blir besviken och får resignera. Hans andra roman *Johannes Karr* (1885) betecknade ett afgjordt framsteg. Den gaf en ingående skildring af en uppkomlings -- oäkta son till en backstugukvinna — lefnad från vaggan till grafven, en med säker psykologi genomförd karaktärsteckning, väl närmast tillhörande den Lieska skolan.

Digitized by Google

Efter fotografi.

Digitized by Google

Digitized by Google

Denna roman följdes af »passionshistorien» *Judas* (1886) om Kristi »kyssare och förrädare».

Ursprungligen mäktigt gripen af mästarens person, skulle han velat offra sig för denne men kan däremot icke lefva för honom, i disharmonisk svaghet snarare än af elakhet öfvar han förräderi mot den öfvermänskliga personlighet, från hvars välde han ej mäktat frigöra sig, och begår i omedveten känsla mord på sin kärlek. Romanen blef nio år senare dramatiserad af författaren.

Vidare följde herrgårdsromanen *På Torpa gård* (1888), en skildring af ett äktenskap mellan en ordknapp, kärf make och en hängifven, trängtande hustru, hvilket först får sin harmoniska förklaring efter hennes död, samt *Ett eldprof* (1890), berättelsen om en ung mans, en varmhjärtad modern ideologs och förståndsmänniskas nederlag, då det gäller att tillämpa idéerna i lifvet. Därjämte utgaf Hedberg en rad smärre noveller i samlingar; i dessa kom stundom en stillsam humor till uttryck.

Hedberg ägnade sig äfven under 1890-talet åt dramatik, skref utom ett par allvarliga skådespel lustspelen »Nattrocken» (1893), det på scenen mycket framgångsrika *Guld och gröna skogar* (1895) samt »Kärlekens krokvägar» (1899) äfvensom det versifierade läsdramat *Gerhard Grim* (1897), ett faustliknande drama, där han berör den stora kampen mellan det ideala lifvet i tankens värld och sinnevärldens lif, ett stycke som särskildt i början besitter sublima partier men som lider af brister i planen.

Under det nya seklet har han förnämligast fortsatt sin dramatiska verksamhet och författat dramerna »Giorgione» och »Antonios frestelse» (1901), fyraaktsskådespelet *Amor och Hymen* (1904), som med skärande ironi skildrar en roués förhållande till kärlek och äktenskap; den moderna äktenskapstragedien *Ett hems drama* (1905) och framför allt det förträffliga politiska sorgespelet *Johan Ulfstjerna* (1907) med ämne ur Finlands frihetskamp, utan tvifvel det nyare svenska skådespel, som kommer Strindbergs bästa stycken närmast i betydelse.

Det handlar om en diktare som en gång varit sitt fosterlands stolthet, men som af nöd och af hänsyn till de sina tagit sold hos sitt folks förtryckare, alltså en skepnad sådan den förekommit i fru Lefflers och Tavaststjernas novellistik. Det geniala greppet i stycket är att denne svage egoist, som försumpats i ett omaka äktenskap med en tarflig gammal aktris, ställes i en tragisk konflikt, då han upptäcker att hans son är deltagare i en politisk sammansvärjning och den som utkorats att döda generalguvernören, Johan Ulfstjerna, som just kommit sonen närmare, sedan han hos denne funnit förstående för sin diktning, kan icke förhindra att sonen sätter sin afsikt i verket mer än på ett sätt. Fantasimänniskan blir handlingsmänniskan, egoisten uppoffrar sig och förekommer

Digitized by Google

sonen samt utför hans bragd. Dramat är sällsynt väl genomtänkt, gripande till sin innebörd och vid sidan af de tragiska scenerna förekomma äfven verkningsfulla komiska inslag.

Senare ha följt *Mikael* (1908) — en dyster bild af ett stort enstöringssnilles tragik; enaktslustspelet *Karlavagnen* (1910) och herrgårdskomedien »Borga gård» (1915).

Därjämte har Hedberg utgifvit ett par diktsamlingar kännetecknade af djupsinne och en stilla vemodsmättad harmoni.

Hedberg utöfvade äfven under en följd af år verksamhet som konst- och teaterkritiker. Det var ock han som gentemot Heidenstams litterära programskrift »Renässans» tog till orda i broschyren »Glädje» och försvarade diktens sysslande med lifvets allvar och med det sociala eländet.

Lundegård m. fl.

År 1885 debuterade den i det föregående nämnde Lundastudenten **Axel Lundegård** (f. 1861) med en talangfull samling studentnovelletter *I gryningen*.

Lundegård samverkade, som redan nämndt, med Viktoria Benedictsson och fullbordade efter hennes död flere hennes arbeten. I öfrigt uppträdde han såsom en af 1880-talets ifrigaste »bekännare» och polemiker bl. a. i det aggressiva föredraget »Om moral inom litteratur och konst». Men 1889 utgaf han såsom ett slags uppgörelse med den litterära vänster han tillhört *Röde Prinsen, ett ungdomslif i stämningar*.

Det var en nyckelroman som betecknade en omsvängning, likväl mindre litterärt än kulturellt och politiskt; stilen var fortfarande rent realistisk och den personliga karrikatyren stod på den naturalistiska prosans botten, men boken var en af de icke alltför ovanliga företeelser från denna tid inom Nordens litteratur, där en författare begagnade tillfället att säga den partigrupp han tillhört, en del obehagligheter. Arbetet var f. ö. färgadt af den Nietzscheanska bildningsförnämheten och föraktet för »hopen» som samtidigt kommo till uttryck i arbeten af Strindberg och Ola Hansson. Tankegången i Snoilskys »Afrodite och Sliparen» bjuder honom nu emot.

Lundegård fortsatte under de år som följde sin berättarverksamhet och utvecklade stor produktivitet. I *La Mouche* (1891) behandlade han Heinrich Heines sista kärlekssaga med utnyttjande af memoarer; i den något breda herrgårdsberättelsen *Titania* (1892) gaf han en erotisk roman om en ung eterisk dams nog blinda kärlek till en enfaldig landtjunkare, i hvilken hon ser en Endymion där andra blott se en Silenus; i *Prometheus* (1893) skildrade han en konstnär som bryter med den tomma naturefterhärmningen, stöter sig med både höger och vänster och frigör sig från inflytandet af en stor »skulptör», i hvilken man tyckte sig finna en berömd nordisk författare något närgånget porträtterad; så följde »Stormfågeln» (1893), »Faster Ulla och hennes brorsdöttrar» (1894), »Tannhäuser» (1895) med dess fortsättning »Fru Hedvigs dagbok» (s. å.),

Digitized by Google

Dessa romaner kännetecknades af en lättflytande och behaglig stil, som dock i all sin elegans saknade must och som betecknats såsom »kalligrafisk».

Senare har Lundegård med förkärlek behandlat historiska ämnen som »Struensee» (1898—1900), »Sturz» (1900), »Drottning Margareta» (1905—6), »Drottning Filippa» (1907), »Drottning Cilla» (1910), I »Elsa Finne» (1902) begagnade han, som redan nämndt stycken ur Viktoria Benedictssons dagboksanteckningar och skref därtill en inledande första del. Andra nutidsromaner äro »Känslans rätt» (1902) och »Den stora dagen» (1911).

Johan Nordling (f. 1863, redaktör af Idun) utgaf under 1880-talet flera berättelser, bland hvilka särskildt *Vera* (1885) gjorde lycka och bevarat sin plats; den ger en vacker och äkta skildring af en ung flickas känslolif under barndomen och ungdomen till hennes tidiga död. Senare har Nordling bl. a. författat en populär hembygdsroman *Siljan* (1907) samt en roman med motiv från Beethovens lefnad *Quasi una fantasia* (1911).

Hugo Wickström (f. 1856 † 1908) utsände under märket Christer Swahn en lång rad romaner, satirer, reseskildringar alltifrån »En själfmördares anteckningar» (1882) och den närgångna porträttkarikatyren af Lundauniversitetet »Bildning» (1886) till den samhällssatiriska »När Jesus kom till Östersund» (1898).

Såsom framstående reseskildrare märkes **Axel Munthe** (f. 1859, lifmedikus), hvars under namnet »Puck Munthe» utgifna »Från Napoli» (1885) och »Små skisser» (1888) röjde en spirituell, känslig iakttagare och en förträfflig stilist.

En rad kvinnliga författare framträdde under 1880-talet vid sidan af de tre redan nämnda.

Mathilda Roos (f. 1852, † 1908) gaf flere verklighetsskildringar i en ledig och behaglig framställningsform med satirisk anstrykning och en lätt pessimistisk stämning. Hon debuterade redan 1881 anonymt med en roman »Marianne», som följdes af den såsom följetong offentliggjorda »Höststormar» (i bokform 1887), »Vårstormar» (1883), »Hårdt mot hårdt» (1886) och »Familjen Verle» (1889). Mathilda Roos m fl.

Vid slutet af 1880-talet genomgick hon en religiös kris under inverkan från Robertson och Tolstoj och hennes senare författarskap bär en helt annan karaktär än det föregående och kännetecknas af ett accentueradt kristligt syfte. Det framträdde först i »Genom skuggor» (1891) och bland senare arbeten i »Helgmålsklockan» (1896) samt »Hvit ljung» (1907), där småskollärarinnornas tunga lott behandlas. Det konstnärliga intresset trädde likväl hos henne alltmera tillbaka för det religiösa.

Af religiös läggning, som dock icke framträdde så starkt understruken i hennes alstring, var ock **Amanda Kerfstedt** (född Hallström 1835, först gift med prosten Lindgren och i detta äktenskap mor till kritikern Hellen Lindgren), som i flere samlingar noveller »Vid vägkanten» (1880, 1883), »Kärlek och andra berättelser» (1885) samt romaner såsom »Holger Vide» (1893) lämnat milda och varma lifsskildringar och själsiakttagelser. En af henne författad tendensnovell »Synd», som innehöll en gensaga mot männens otrohet i äktenskapet och som i öfrigt gaf uttryck åt den senare s. k. »handskemoralen», framkallade vid offentliggörandet i Finsk Tidskrift 1881 en reservation från Estlanders sida mot det utpräglad moraliserande syftet och gaf anledning dels till ett meningsutbyte

Digitized by Google

mellan Estlander och »Esselde» i Tidskrift för hemmet, dels till Estlanders afhandling »Det ästetiska och moraliska intresset i skaldekonsten».

En annan äldre författarinna **Mathilda Lönnberg**, född Stenhammar (f. 1837, † 1907) hade redan på 1870-talet under signaturen »*th*» utgifvit några väl studerade forntidsbilder (»Ragnfast Mårsson» o. f.) och upptog nu äfven samtidsämnen, »Ur lifvet i skogsbygden» (1881), »Onkel Casimirs hem» (1882), samt sökte i sina moderna noveller utnyttja folksagomotiv.

Vilma Lindhe (f. Hammarsten 1838) gaf i en följd verklighetskildringar — berättelser och dramer — uttryck åt en allvarlig lifsåskådning särskildt i skildring af familjelifvets konflikter.

Amalia Fahlstedt (f. 1853, skolföreståndarinna) offentliggjorde under 1880-talet ett par novellsamlingar (»I flykten», »Ax och halm»), i hvilka vid sidan af allvaret äfven en ådra af välgörande humor och en hos detta skedes författare mindre vanlig fantasi kommo till synes, den senare egenskapen gjorde sig ock gällande i hennes under nästa årtionde under märket Rafael utgifna arbeten »Ismael» (1895), »En passionshistoria» (1897).

Mathilda Kruse-Malling.

En tjuguårig kvinnlig student **Mathilda Kruse** (f. 1864), som skref under signaturen Stella Kleve, väckte vid 1880-talets midt ett visst uppseende genom ett par djärfva, sensuellt färgade små romaner, som berörde det kvinnliga kärlekslifvet. I »Berta Funke» (1885), som ledsagades af ett förord af Herman Bang, hvilken tydligen tjänat som förebild, gaf hon sålunda en framställning af en ung flickas öfverspända nervösa halfsinnlighet, hennes åhåga att ständigt kokettera, flirta, »kela» med en eller annan man, leka med hans och sina egna känslor för att plötsligen bryta af samt till sist hamna i ett konvenansäktenskap och i romanen »Alice Brandt» (1888) skildrade hon ej utan talang den kvinnliga erotiken i dess olika skeden och hufvudpersonens svärmeri för tre olika manliga typer. Arbetet bar prägeln af dansk inverkan äfven i språkformen. Författarinnan blef sedan gift i Danmark och framträdde 1894 efter lång tystnad med den anonymt utgifna historiska berättelsen *En roman om förste konsuln*, som gjorde mycken lycka såsom en memoarmessigt gifven skildring från »empiren» där ej minst de yttre accessoarerna utförts med skicklighet. Författarinnan har såsom **Mathilda Malling** utgifvit en rad andra historiska romaner såsom »Fru guvernören af Paris», 1895 o. fl. samt romaner från skånsk bygd, »Skyttes på Munkeboda» (1897).

Hilma Angered Strandberg.

År 1887 utgaf **Hilma Strandberg** (f. 1855, en dotter till akademikern, justitierådet Karl Gustaf Strandberg) en samling skizzer *Västerut*, som med skarp och säker iakttagelse gaf bilder från lifvet i ett skärgårdssamhälle å västkusten, därvid särskildt satiriserande småstadsmagnaternas dryghet och tvärsäkerhet och prästerskapets fördomar och hätskhet mot tidens nya idéer, hvilka gärna hade någon representant i en käck och modig ung kvinna. Äfven några duktiga bilder ur den lägre skärgårdsbefolkningens lif rymdes i denna novellsamling, som tillhörde de icke få som påverkats af Kiellands novellett-konst. Författarinnan blef senare gift med målaren **Angered** och var ett årtionde bosatt i Amerika. Efter hemkomsten utgaf hon några synnerligen anmärkningsvärda romaner och noveller, där särskildt svenskamerikanernas lif fick en vederhäftig tolkning: *Den nya världen* (1898), *På prärien* (1898), *Från det nya och det gamla landet* (1899), äfvensom andra romaner *Lydia Vik* (1904) och *Hemma* (1912.)

Anna Wahlenberg

Anna Wahlenberg (född 1858, år 1888 gift med litteratören Fritz **Kjerrman**)

Digitized by Google

August V Bondeson.

Efter fotografi.

Digitized by Google

Digitized by Google

tillhörde också de under 1880-talet debuterande författarinnornas krets. Redan år 1882 utgaf hon under signaturen »Rien» en samling skizzer, som sedan följdes af berättelserna »Små själar» (1886) och »Underliga vägar» (1887), hvarefter följde en lång rad romaner och noveller och skådespel, i hvilka hon visat sig såsom en säker iakttagare af hvardagslifvets företeelser; stundom upptagande ämnen med vidare horizont såsom i *En stor man* (1894).

Bondeson.

En författare, länge mera betraktad såsom en litteraturens frivillige, än som man af facket, var den betydande folklifsskildraren, »landsmålaren» **August Bondeson**, hvilken till sist skapade en af de mest lefvande skepnaderna i 1800-talets hela berättelselitteratur.

August Leonard Bondeson var född i Vessige i Halland 1854, son af en byskomakare och sadelmakare. Efter studier vid Göteborgs läroverk blef han julen 1876 student och kom på nyåret 1877 till Upsala, där han ägnade sig åt medicinska studier, blef 1889 med. licentiat och nedsatte sig som praktiserande läkare i Göteborg, där han sedan dess var bosatt. Han afled i september 1906 samtidigt med Levertin. Vid sidan af sina läkarestudier ägnade Bondeson sig under sin långa studenttid med förkärlek åt landsmålsstudiet och visade sig både i sång och skrift väl förtrogen med folklif, kynne och seder i skilda trakter af vårt land, dock främst i hembygden. Han skaffade sig ock under studentåren till god del sin utkomst genom att resa landet rundt och hålla landsmålssoaréer, som voro högt uppskattade.

Bondehumoresker och folklore.

Bondeson skiljer sig från öfriga tidens skildrare af folklifvet genom att han mindre betraktar »folket» såsom en utanförstående iakttagare än som en af dem själfva, låt vara att han med spjufvern i ögonvrån förstår uppfatta alla egendomligheter och mera kostliga drag. Af sin far hade han lärt sig håg för folkdikt och gamla sagor; af sin morbroder, gästgifvaren på Sjögevad att spela på fiol. Resultatet föreligger i en rad förträffliga skildringar. Redan 1878 utgaf han *Visor på Ätradalens bygdemål*, därefter följde berättelsesamlingarna *Jon i Slätthult* (1880), *Marknadsgubbar på Sjönevad* (1881), *Historiegubbar på Dal* (1886), *I Glimminge och Kröplinge* (1892) samt *M. V. K.* (Mina vanliga kryddor 1903). Därjämte ägnade Bondeson sig åt insamlande af de visor, som sjöngos bland menige man, däribland allsköns slagdängor af mer eller mindre poetisk innebörd och utgaf *August Bondesons Visbok, folkets visor sådana de lefva och ännu sjungas i vår tid*, till hvilken han vecka efter vecka samlat bidrag af lekt och lärd, af klockarsöner och Valdabåtsmän, skärgårdspojkar och Hagamadamer, handlande och artillerister, drängar och pigor, väl förplägande sina inspiratörer i sitt gästfria hem för att få uppteckna deras låtar.

»Chronschough».

Men vid sidan af denna bondehumoristiska och folkloristiska litteratur skapade han sitt mästerverk i den humoristiska berättelsen *Skollärare John Chronschoughs memoarer från uppväxttiden och seminarieåren*, som visserligen utkom så sent som 1897, men som tillhör den naturalistiska riktningens märkligaste alster. Greppet är makalöst lyckligt. Bondeson har satt sig till uppgift att skildra en folkskollärare af en äldre typ, af det slag som särskildt Göteborgs för sin stränghet och ortodoxa hållning bekanta seminarium

Digitized by Google

utsände under 1860—70-talen. Men han skildrar honom egentligen icke. Han låter den gode Johannes Persson från Krontorpet, som sedan kallar sig John Chronschough, skildra sig själf i all sin utomordentliga självbelåtenhet och förträfflighet.

Det är intet ondt i mor Lenas pojke från Krontorpet; det är en ganska beskedlig och välvillig själ, snäll och hjälpsam, en samvetsgrann ockrare med sitt lilla pund på lärdomens marker. Det som gör honom så liten och så komisk är hans otroliga viktighet öfver egen förträfflighet och de små vyer som för honom taga världsdimensioner. Alltifrån han vinner sina första »storartade» framgångar vid husförhöret, då han vid sju års ålder kan Lindbloms katkes som rinnande vatten, hvilket af hans ömma moder belönas med en resa till att bese stadens (Falkenbergs) härlighet — »upplysas bör att min moder aldrig sett någon annan stad» — och till hans bragd vid seminarieafslutningen då han rabblar den berömda luntan eller svarar rektor med dennes egna anteckningar i pedagogik, är det samma osjälfständiga fonograf som upprullar det som blifvit inrulladt i honom. För sig själf blir han alltid samma märkvärdighet, hvilken »liksom så många af det gamla ärorika Sveriges stora män utgått ur en ringa koja» och som skall fullborda moderns dröm, när hon bar honom under hjärtat och tyckte honom vara ett ljus af oändlig klarhet.

Väl slår han på kyrkoherdens tillrådan alla biskopsfunderingar ur hågen, men tillägnar sig ändock en och annan latinsk sentens som »sat sapienti», »nomina sunt odiosa» etc., »hvilka så väsentligen ingå i den allmänna bildningen, att de äro nödvändiga att känna för hvar och en som vill göra anspråk på att äga en sådan, på samma gång de förhöja konversationens behag, i det de framkalla obildades beundran och äfven de högt bildades aktning». Han är ock stolt öfver att kunna skilja supinum från participium, »hvilket ju är så ytterst nödvändigt för hvar och en som vill göra anspråk på att vara bildad».

Vi följa honom på hans segrar och motgångar i samhället (»Hvilken heder för hela min hembygd att just jag erhållit de högsta betygen och det största stipendiet i Göteborgs seminarii första klass!»); vi iaktta hans själs oro, då han fått läsa Rydbergs »Bibelns lära om Kristus», men tar sitt förnuft till fånga under religionslärarens lydnad, vi se hans täflan med kamrater, hans enkla kärlekssvärmeri för städerskan, hans sammanstötning med den okunnige gamle folkskolläraren Hans Persson och till sist hans afslutning af seminariekursen i glans och ära (»Hinc robur et securitas»).

Bokens yppersta egenskap är att författaren aldrig faller ur stilen utan orubbligt bevarar allvaret, och denna med omutlig konsekvens och självbeherrskning utförda karaktärsskildring skulle man våga gifva epitetet »Cervantesk».

I språket har den mest färglösa »normalprosa» bevarats. Betecknande nog lät en stor stockholmstidnings litteraturanmälare narra sig af förordet och meddelade, att den berömde folklifsskildraren denna gång nöjt sig med att vara utgifvare af en afliden folkskollärares memoarer. Så äkta föreföllo de.

Men visserligen fordras det ett visst sinne för detta slags

Digitized by Google

stillsamma, realistiska humor för att till fullo sentera boken. Skepnaden är bland våra få rent klassiska litteraturtyper.

Bondeson utgaf några år senare (1904) en ny följd af Chronschoughs memoarer, »Från hans första läraretid», där vi återfinna den hederlige mannen genom prostens godhet befordrad till ordinarie folkskollärare i hembygden.

Här uppträder han fortfarande med all nödig välvishet, är en konservativ samhällsbevarare, som är all mänsklig ordning undergifven och som endast morskar sig helt beskedligt, då han gent emot prosten yrkar att barnen skola få försöka sig på den större kursen. Visserligen röner han ingen framgång i kärleksangelägenheter men firar andra triumfer t. ex. med föredrag om nyttan af naturvetenskap vid en aftonunderhållning och annat dylikt. I all sin rättfärdighet är han aldrig hycklare. Själfva händelseutvecklingen i den andra delen är emellertid en smula lättvindigt ordnad. Karaktären är och förblir lika dråplig.

Som väl kändt väckte Chronschoughstypen på sin tid åtskillig förargelse i folkskollärarkåren och framhölls såsom en oberättigad smädekarrikatyr. En utmärkt pedagog inlade också en gensaga mot att den finge uppfattas såsom typisk för folkskollärarkåren vid sekelskiftet, hvilket gaf Bondeson anledning att i Mor Lenas namn insända ett dyrbart svar. Här som ofta visade sig alltså svårigheten för satirikern att välja en representant för en viss samhällskrets utan att hela kåren känner sig sårad — svindlaren bland köpmän, pedanten bland vetenskapsmän o. s. v. Bondeson har likväl icke velat göra sin Chronschough till någon allmängiltig representant för svenska folkskollärarkåren, allraminst för dess nutida mera framskjutna medlemmar; han är, som Gustaf Cederschiöld anmärkt i sitt föredrag om »språk i språket», ingen genomsnittsfigur, som är typ för en hel samhällsklass, utan han är en individ med bestämda medfödda egenheter, men som naturligtvis har vissa egenskaper som härflyta från hans fackutbildning — ingen samhällsklass undgår symptom af andliga yrkessjukdomar.

En med Bondeson befryndad folklifsskildrare var **Henrik Wranér** (f. 1853, tidningsman, † 1908), som i sina tidigare, på landsmål skrifna *Stuesnack och stätteslams* (1884) samt *Gårafolk och husmän* (1885) gifvit dråpliga karaktäristiker från slättbygden i sydöstra Skåne, kännetecknade af saftig humor.

»Sigurd»-Hedenstierna.

Af mera bullrande slag än Bondesons var den humor som en annan mycket populär författare erbjöd — den landsortspublicist som under signaturen Sigurd var »borgerskapets» på sin tid kanske mest läste författare, **Alfred Hedenstierna** (född 1852, † 1906).

Digitized by Google

Landtbrukare i Småland, hade han mera tillfälligt råkat in i prässen, blef 1879 medarbetare i Smålandsposten, där han skref sina synnerligen omtyckta vecko-kaleidoskop och äfven enstaka berättelser; så småningom hopades dessa till böcker. Det blef t. o. m. regel att Sigurd hvart eller hvartannat år skulle utgifva sin julbok, en längre berättelse gärna med ett knippe roliga humoresker såsom påbröd; denna produktivitet blef en smula ödesdiger för halten af hans alstring.

Sigurds författarskap sköt sina rötter åt två rätt olika håll. Det ena var den amerikanska humoresken i all dess karrikatyrmässiga öfverdrift, det andra den något känslosamma och kälkborgerliga svenska 1840—60-talsnovellstilen. Ur dessa framkom en hybridform som slog mycket an; såväl hans groteska skämt som hans stundom något för kälkborgerliga hvardagshistorier funno en tacksam publik.

Han besatt obestridligen en icke ringa fond af naturlig kvickhet och det finnes i hans »Kaleidoskop» (1884), i »Ljud och oljud» (1886) och i de senare samlingarna månget praktstycke af ystert svenskt skämtlynne, af mustig satir och godlynt komik. Mången gång träffade han med sitt kraftiga skämt allsköns fjäsk, humbug och tillgjordhet och det hände ock att bakom de grofva orden yppade sig en ådra af känslighet, men stundom, och ej så sällan, kunde han i sina satirer hugga grundligt miste. Han var bra nog benägen att tillgodose hvardagsmänniskornas konservativa fördomar mot allt nytt och egendomligt, och framträdde i sina kaleidoskop som en svuren motståndare till »det unga Sverige». Mycket af hvad som nu skattas högt inom vår litteratur fick smaka hans färla eller träsvärd. Men ofta är hans skämt både godlynt och uddigt och ett urval af hans bästa kaleidoskop skulle säkerligen alltjämt kunna läsas med nöje.

Mindre ursprungliga voro hans hvardagsberättelser dels med inblickar *I svenska bondehem* (1885), dels med motiv ur medelklassens lif, gärna med tillsats af någon nypa sentimentalitet i de skämtsamma skildringarna (t. ex. »Vid hemmets härd», 1889, »Fru Westbergs inackorderingar», 1890, »Fröken Jennys konditioner», 1893). De vunno som sagdt en vidsträckt läsekrets och det icke blott i Sverige. Äfven i Tyskland var »von Hedenstierna» en mäkta omtyckt författare.

Molander m. fl.

På dramatikens område verkade utom de redan nämnda äfven enstaka andra författare. Bland dessa förtjänar särskildt märkas den egentligen såsom regissör och teaterinstruktör framstående **Harald Molander** m. fl. (f. 1858, regissör vid olika teatrar, † 1900), hvilken besatt en underbar anpassningsförmåga och som framför allt lyckades aptera den franska komediens stil och uttryckssätt.

Hans förstlingsstycke, treaktskomedien *Rococo* (1882) röjde en verklig talang i afseende å spirituell behandling af scenisk dialog och är en ypperlig pastiche, i den år 1883 utkomna och uppförda *Furstinnan Gogol* visade han sig tillika som herre öfver den dramatiska händelseutvecklingen. Det är en studie i den samtida franska dramatikens smak, närmast efter Sardou; den

Digitized by Google

tjugufemårige författaren förmådde i hög grad beherrska den dramatiska tekniken; ämnet var hämtadt ur den nihilistiska rörelsen och gaf en tragisk lifsbild ur det samtida ryska samhället med en skara karaktärer ur salongslifvet, naturligtvis företrädesvis studerade efter de ryske romanförfattarnes skildringar. Äfven här framträdde författarens styrka i dialogen.

Närmast följde samtidskomedien *Vårflod* (1884), i hvilket stycke inlagts satiriska utfall både mot äldre riktningar och mot »det unga Sverige». Vidare märkas skådespelet *Beatrice* (1887), lustspelet *Flirtation* (1893) och historiebilden *En lyckoriddare* (1900), dramatisering af hans likanämnda roman, som återigen är en lätt omdiktning af Lars Wivallius' historia, sådan den framlagts i Schücks biografi af skalden-äfventyraren, Molander har tillsatt en mängd färgrika kulturhistoriska detaljer och förlänat det hela en oförbränneligt godlynt berättarton, som väl stämde med hjältens galenpanneäfventyr och som ägde en viss släktskap med picareskromanen från den tid som skildras.

Alfred Hedenstierna.
Efter fotografi.

Molander har ock författat en novell *Farbror Kuno Ottokar*, meddelad i kalendern Nutid (1891), som tillhör tidens bäst iakttagna karaktärstyper.

Det är en rent klassisk Stockholmsfigur, denne gamle pedant som under sysslandet med tusentals detaljer tappat bort ej blott helheten utan rent af sig själf, som fröjdar sig åt att finna en kuriös knappnålstyp från 1557 — »ovillkorligen wallonsmide» — eller åt en handling om ändrad bottenfärg i Karelens vapen eller åt »en förbannadt viktig variant med 'tth' som inte ens Rydqvist kände» i ett rådsprotokoll från 1647, som gnatar och träter och aldrig somnar förr än han funnit två tryckfel i statskalendern.

Högre än såsom originalförfattare nådde dock Harald Molander som öfversättare. Med smidighet förstod han att tolka främmande författares vers, och redan hans år 1879 offentliggjorda tolkning af Ponsards »Horace et Lydie» var fulländad. Därtill kommo arbeten som Victor Hugos »Le roi s'amuse», Ibsens »Kærlighedens komedie» och hans mästerstycke: öfversättningen på alexandriner af Edmond Rostands »Cyrano de Bergerac».

En annan dramatiker af snarlik läggning, efterbildare af det samtida franska konversationsskådespelet, var den likaledes såsom regissör verksamme Knut Michaelson (f. 1841, student i Upsala 1859, bruksägare 1863—1901, direktör för Dramatiska Teatern 1907—1910 och från 1911 för Intima Teatern, † 1915),

Digitized by Google

hvilken författat skådespelen »Marguerite», (1881), »Markis de la Ferrière» (1884), »Ett val» (1886), »Återgång» (1887), »Moln» (1890), »Skandalen i natt» (1891), »Ett ungkarlshem» (1892), »Förr i världen» (1893), »Unge grefven» (1898) och »En skugga» (1900) samt den lilla Bellmanssituationen »En afton på Tre Byttor». Samtliga dessa stycken uppfördes å hufvudstadsscener, flere af dem med mycken framgång. *Ett val* behandlar den ogifta moderns förhållande till sitt barns fader som hon ej längre älskar; — valet gäller ett kärlekslöst lif i äktenskap med barnets fader eller ett sannare men af samhället missaktadt lif som ogift moder; *Skandalen i natt* är en något konstruerad intrigkomedi där två olikartade kvinnotyper ställas mot hvarandra.

Michaelson förstod att skickligt knyta en intrig och förfogade öfver en fyndig och ledig dialog men innehållet i hans stycken är stundom nog tunnt och karaktärsteckningen röjer mera rutin än djupare psykologi.

Per Staaff (publicist, född 1856, † genom olyckshändelse 1903), en af det »unga Sveriges» kvickaste pennor, ifrig anhängare af Strindberg, har jämte broschyrer och satirer, däribland den bekanta akademisångsparodin 1886, verkat såsom lustspelsförfattare. Hans pjeser — farsen »En sommarsaga» (1887) med en dyrbar öfverliggartyp, »Sveas fana» med satiriska bilder ur publicistvärlden (1888), »Ett lysande parti» (1891) och »Det stora förslaget» (1896) — kännetecknas af kvick dialog och icke oäfven teknik men äro dock snarare alster af en skicklig faiseur än af en egentlig dramatiker.

Edvard Evers (f. 1853, kyrkoherde i Norrköping), författade ett par tragedier i den äldre smaken: *Kristian II* (1881) och *Gustaf Banér*, (1882) af hvilka det senare erhöll Svenska akademiens mindre pris. Han har äfven verkat så som religiös diktare.

* * *

Bååth.

I jämförelse med prosadikten var den versifierade poesien föga omhuldad af det släktled, som kallats 80-talets, och på vissa håll blef den bundna formen rent af utdömd som föråldrad. Man tyckte sig — för att begagna ett uttryck af Söderhjelm i hans Tavaststjernabiografi — »liksom tvungen att be om ursäkt för det man skref vers». Inom lyriken hade dock mot 1870-talets slut en diktare framträdt, som betecknade en ny, starkt realistisk riktning och hvars skaldskap dessutom föll i tråd med den nynordiska väckelse, som gifvit sig tillkänna i Nordens olika länder. Det var tillika den förste infödde Skånediktaren af större betydelse; **Albert Ulrik Bååth**, en vederhäftig skaldenatur af egenartadt kynne.

Albert Bååth var född i Malmö 1853, son af en kyrkoherde och på mödernet härstammande från den kända akademiska Lundbladsslägten. Han blef student i Lund 1871, tjänstgjorde åren 1875—79 såsom lärare vid folkhögskolan å Hvilan, blef 1877 filosofie kandidat, 1884 licentiat och promoverades 1886 till filosofie doktor efter en värdefull afhandling öfver kompositionen i fornisländska ättsagor. Han sysslade ock flitigt med tolkningar af isländska sagor, främst Nials saga. Sin verksamhet fann han senare i Göteborg såsom föreläsare och intendent vid Göteborgs Musei etnografiska samlingar. Han afled 1912.

Digitized by Google

Bååth gjorde sig först gällande såsom den Lundensiska studentungdomens sångare, därvid han gärna besjöng de svenska minnena med uttryck af äkta fosterlandskärlek men utan de fraser eller den »stål», som han något senare satiriserade i sin dikt vid Lützenjubileet. Han var tillika den svenska folkhögskolans skald, som redan 1875 bragt den en nyårshälsning med maning att låta ljuset maka undan skuggorna.

År 1879 — samma år som »Röda rummet» — utkom hans första samling *Dikter*.

Genast från början framträder Bååths karaktär af utpräglad verklighetsskald i ämne och uttrycksform. Väl älskade han de gamla minnena och den gamla tiden, men icke så att han försjönk däri. I »Gammal tid och ny» sjöng han:

»Ej mer under bro ur nattblå bäck
En klingande klagan går,
Och ättehög i julekväll
Ej mer på gullfot står.
En saga det är, knappt i minne hållen,
Ty dagen är kommen, då flykta trollen».

Ljus och klar dag var kommen och den lyste öfver Bååths diktning. Sin inspiration tog han till god del från den isländska skaldekonsten, hvars ordknapphet och alliteration äfven satt märke i hans form. En dikt som den vackra sången till Island (»Hvila i hvita, skummande vågor, stolt som i sagan, sagornas ö») bar vittne om hans sympatier för den gamla ön i Nordhafvet. En äkta folklig ton med förtröstansfull blick framåt löd ock genom dessa skaldestycken — i det afseendet bildade han en afgjord motsats till den store Stockholmske prosadiktaren med det pessimistiska kynnet.

Och med förkärlek sökte han upp bilder ur det verkliga lifvet. Mustig och stark, med något af tycket från Runebergs Lotta Svärd var den karaktäristiska bilden *Studentuppasserskan* (»Skarp i blick, i synen led, muskelstark och stor och bred») eller de bilder »från gatan», där skalden i sin diktnings kamera uppfångat drag ur lifvet.

En nyhet — visserligen bebådad af Sturzen-Becker — var den intima skildringen af det skånska landskapet med dess egenartade karaktär, det slättlandskap, som Gustaf Rydberg älskat fästa på duken; dikter som »Sydskånsk sommarkväll», »Skåne» o. a.

I en liten vacker dikt »Och vore jag skald och gammal och grå» förklarade Bååth att hans åtrå icke vore att stå som väldigt mönster för de vittra men att höra en arbetarskara sjunga in sitt dagsverk med hans visa.

Digitized by Google

Ett hinder härför låg i ej ringa mån i hans diktnings form. Denna, som var utprägladt realistisk, var tillika utprägladt kärf och saknade mjukhet. Det är visserligen »fri vers» liksom förut hos Sturzen-Becker, ehuru knappast efter hans mönster, all strängare stafvelseräkning är lämnad å sido. Men denna fria vers är icke rätt ledig, den blir gärna här och hvar knagglig liksom ordställningen stundom tvungen. Detta verkar att hans diktning med all sin folkliga innebörd icke blef folklig i formen, framför allt icke musikalisk.

De två år senare utgifna *Nya dikter* (1881) fastslogo hans ställning såsom en af tidsskedets mest äkta verklighetsdiktare och genom denna samling blåste en än kraftigare vind af nutid.

Själf sjunger han om tidens poesi:

»Och dikten, hon som nyss med rosig hy
Låg vaggad in i blida morgondrömmar,
Har vaknat upp vid dagens dofva gny;
I hennes ådror all dess oro strömmar.

Hon skådar skarpt med blicken febervarm
På lif, som flämtar under askgrå dager,
Och när det andas tungt ur hennes barm,
En mänsklighet det är, som suckar drager.»

Här rymmas ock en rad karaktärsdikter, där skalden dröjt vid teckningen af yttre och inre tilldragelser som »Trofasthet», »Verksamhet» (två studenttyper), »Vid sommarvärdshuset» samt framför allt den ypperliga »Modern» om gumman som snålar med vikt och vara, men som då hon sparat på gryn och snus hjälper sonen till vett och ljus. Och alltjämt fångar hans dikt med förkärlek den skånska slättens stumma men fridfulla poesi (»Efterhöststämning», »Nyårsnatten»).

Med det nya årtiondet slog Bååth alltmer in på den sociala dikten, hvilket han redan förut i »På gatan» och andra poem antydt.

Han älskar att i dikten ställa mot hvarann dem som äro trogna i det lilla, arbetarne i de små villkoren och dem hvilka dröna, motsatsen mellan det underskattade och det öfverskattade arbetet. Så i den 1884 utgifna tredje samlingen *Vid allfarväg*. I *Syskon* är det motsatsen mellan en stackars tjänsteflicka som får slita för brödet och hennes bror studenten, som ej ens vårdar sig att se på henne, när han tågar förbi med kamrater, i *Hemlif* motsatsen mellan hamnarbetare och studenter, i *Sonen är student* en gammal mjölnargubbes stolthet öfver den lärde sonen, som dock blott gömmer »för väl tillyckta fönster en torkad och vacker skatt», i *Glädje* motsatsen mellan den från orgier hemvandrande rumlaren och de morgonfriska tvätterskorna, i *Pingstdagsmorgon* syflickan, som måst arbeta hela natten för att få den ljusblå dräkten färdig, men hvars ungdom också bort äga rätt till fröjd.

Digitized by Google

Efter fotografi.

Digitized by Google

Digitized by Google

I den moderna Magdalenas gräsligt själstomma lif finner Bååth, i motsats till Strindberg, en tragik värd att besjunga. Det kan komma tårar i hennes blick, om hon får en höfvisk hälsning. Äfven andra motiv om den fallnas jordafärd eller hennes barns dop ge anledning till social diktning. Och betecknande nog — i motsats till Fjalars fördömande af den trolöse pliktförgätne emigranten, hvilken böljan skulle med förakt skjuta bort från fosterjorden — tar den realistiske Bååth hänsyn till nöd och bekymmer, till att minnenas sång, som de kanske ej hört, icke kan mätta hungriga barn, och han förklarar:

»Godt farväl, och icke ve skall följa
Emigranten öfver fjärran bölja.»

Det falska skenet är han gramse. Åt den alltför konventionella Gustaf Adolfs-festen 1882 ägnade han en epilog, *Stål*, hvari han varnade för att slumra in på dryckjom och minnen och något försmädligt erinrade om den nya sidenfanan »bland trasor från Lützens dag».

Bååth fortsatte senare i andra lyriska samlingar »På gröna stigar» (1889), »Svenska toner» (1893) de vägar han inslagit, tolkande sina känslor i knapp, ofta kärf form.

Han har äfven behandlat episka ämnen i några diktcyklar: *Marit Vallkulla* (1887) med ämne från Dalarne under hexprocessernas dagar; *Kärlekssagan på Björkeberga* (1892), där han upptagit Wivallius' lefnadsöde till behandling och som innehåller några lyckade sånger, men där han begått ett felgrepp då han försökt gifva den djärfve äfventyrarens kärleksbedrägeri med Gertrud Grip en lyriskt sentimental tillsats, samt *Ungmön från Antwerpen* (1900), en cykel af sexton bilder ur en sorgesaga från Nederlandens frihetskamp, där en ung flicka lider martyrdöden efter att, halft en Lucretia, halft en Judith, ha hämnats sin röfvade ära och dödat sitt folks förföljare.

Den episka tonen ligger likväl icke fullt väl för Bååth; bäst äro diktcyklernas mera drastiska stycken.

Ola Hansson.

Skånsk natur och skånska stämningar funno likaledes en tolk i en något yngre skald, som med utgångspunkt ur Bååths diktning men med ett helt annat kynne gaf uttryck åt sitt nervösa, melankoliska temperament, en skald, som f. ö. skulle gifva insatser äfven på andra områden såsom prosadiktare och litteraturpsykolog och i senare afseendet förvärfva ett namn äfven i utlandet, nämligen **Ola Hansson** (f. 1860); bondson från Hönsinge å den sydskånska slättbygden.

Han debuterade 1884, samtidigt med en annan skåning, »Ernst Ahlgren». Redan hans första samling *Dikter* uppenbarade en poet med skarp blick för naturens egendomligheter och en förmåga af på en gång exakt och suggestiv naturskildring (man märke särskildt den äkta skånska naturstämningen i det vackra stycket »Då våren bräcker»), dessutom med demokratisk syftning och den hos

Digitized by Google

mången tidens ungdom moderna världssmärtan, framkallad af de mångas lidanden och af subjektiva intryck.

Större fördjupning röjde den andra samlingen *Notturno* (1885), i ordval och bildval påverkad af den närbesläktade Jacobsen. Här äro de sociala motiven och idédikterna skjutna i bakgrunden, landskapsdikten, naturpoesien förherrskar; här breder sig, för att begagna Vetterlunds uttryck, naturpoesien, »jordandens» poesi. Men dessa naturalistiskt gifna bilder af slätten, sådan den ligger inslumrad en månskenskväll eller härjad af storm och regn en senhöstdag, voro förknippade med själsstämningar och hörde samman med dem. Kärleken till bygden, till jordmyllan och till de stilla kvällarne inom bondgårdens väggar trädde fram exempelvis i dikten om hur tidningsbladets byanamn i fantasien frammana hemmet. Formen var mera böljande, mer melodisk än Bååths, men föga regelbunden; fri, orimmad vers, använd af Strindberg mest i skämtsamt syfte, nyttjades här i allvarlig stämningsdikt.

Men Hansson odlade äfven en art lyrisk prosa, hvaraf prof redan meddelats i »Notturno». År 1887 utkom hans egendomliga novellbok *Sensitiva amorosa*, som närmast handlade om det omedvetna i kärlekslifvet, eller som han själf karaktäriserat den, »om kärlekens metamorfoser, om det gåtfulla i dess uppkomst och slocknande, om det skenbart grundlösa i könsliga attraktioner och repulsioner, om det instinktlikas absoluta öfvervälde i dessa mänskliga mellanvaranden».

Boken är tvifvelsutan mycket talangfullt skrifven, det är en med utomordentlig, rent af ömtålig känslighet för de olika »själssvingningarna» utförd skildring af egendomliga, delvis abnorma, att icke säga perversa erotiska stämningar. Den svenska kritiken ställde sig likväl i allmänhet starkt afvisande, under det att exempelvis Georg Brandes påvisade bokens finare egenskaper. Levertin kännetecknade, då boken 1901 utkom i en andra upplaga, det mottagande den rönt såsom beroende på illvilja eller enfald, och äfven andra senare kritiker hafva skarpt uttalat sig härom. Men den motvilja mot arbetet, som kom till uttryck, var dikterad af en naturlig afsmak för det kvalmiga kelandet med patologiska företeelser, för den inslagna sinnlighet, som syntes reagera mot ett naturligt könslif i lifsvarig förbindelse och som sinnebildades af den »sjukliga sötma», hvilken sades kännetecknа doften hos »den underliga och sällsamma ört», efter hvilken boken har sitt namn. Det må vara sannt att man icke gjorde den omisskänneliga talang, som här yppades, rättvisa. Men redan de första raderna om »intresset af att studera och njuta könet» och hvad därefter följde stötte de läsare bort, hvilka icke obetingadt hyllade satsen »l'art pour l'art» utan äfven fäste sig vid en dikts inre hälsa. Och sund är icke innebörden i »Sensitiva amorosa».

Ola Hansson hade i öfrigt själf framträdt såsom litterär kritiker redan i »Litterära silhuetter» (1885) och på detta område fort-

Digitized by Google

for han att idka en ganska omfattande verksamhet, bl. a. i Tyskland, där han omkring 1890 bosatt sig och där äfven flere af hans skönlitterära arbeten först sågo dagen.

Ännu så sent som 1889 hade han betecknat en bok som Hans Jægers »Fra Kristiania-Bohêmen» (ultranaturalismens »enfant terrible») såsom »klassisk».

Emellertid växlade han vid denna tid åskådning. Den skånske bondsonen från Söderslätt blef för en tid utpräglad anhängare af Nietzsche (på hvilken Brandes fäst hans uppmärksamhet) och intog en intelligens-aristokratisk, »förfinad» hållning (satiriserad af Rydberg i dikten »Lifslust och lifsleda», i den öfver sin lifsleda stoltserande pumpan).

Ola Hansson.
Efter fotografi.

År 1892 utgaf han en broschyr *Materialismen i skönlitteraturen* där han äfven uttalade sig mot den naturalistiska ästetiken. I denna skrift åberopade han gentemot gallicism och brandesianism en »germanisk» bok, som på den tiden väckte stor uppmärksamhet i Tyskland, men nu är som bortglömd — »Rembrandt als Erzieher» af Langbehn, som förkunnade de stora individualiteternas evangelium och påyrkade hembygdskonst och hembygdslitteratur.

Egendomligt nog bibehöll han likväl i de romaner, som tillkommo under de följande åren det naturalistiska framställningssättet.

Resan hem (på norska 1894, på svenska 1895) är exempelvis en självbiografisk roman, helt och hållet i 1880-talets stil, där han företager en uppgörelse med sina egna föregående och lämnar närgående och elaka porträtt af sina forna kamrater i det unga Sveriges led och äfven ytterst naturalistiska bilder ur det lundensiska studentlifvet (motsvarande Geijerstams och Garborgs).

I *En uppfostrare* (tryckt i Norge på svenska 1895) — skildringen af en ung svärmare, som tror på bondeklassens idealism men får se sina illusioner ramla vid beröringen med den »praktiska» politikens män — förekomma likaledes drastiska skildringar och en rent naturalistiskt tecknad journalist, den humoristiske öfverliggaren Nisse Svensson. Likartad är *Före giftermålet* (1895).

Å andra sidan fann man i novellsamlingen *Parias* (1890) mera mystiska motiv upptagna, delvis med intryck från Poe, och i de

Digitized by Google

konstfullt skrifna, af Nietzsche i inre och yttre måtto påverkade prosadikterna *Ung Ofegs visor* (1892) gaf Hansson ett ganska stridbart uttryck åt sin dåvarande själsaristokratiska åskådning och såg i sina motståndare representanter för den Nietzscheska slaftypen samt drog äfven i fejd mot kristendom och altruism.

Senare slog han än en gång om och fann någon tid tröst i den katolska kyrkans sköte samt var för öfrigt så godt som försvunnen ur svensk litteratur, nästan enbart tysk skriftställare. Hans kurva företer i vissa linier en egendomlig parallelism med Strindbergs.

Vid det nya seklets ingång — 1901 — utsändes *Dikter på vers och prosa 1884—1901*, ett urval ur hans skaldskap, som lät de bästa sidorna af hans känsliga, disharmoniska författartemperament komma till synes. Den följdes senare af flere andra diktsamlingar: »Det förlofvade landet» (1906), »Nya visor» (1907). »På hemmets altare» (1908), hvilka återge dels stämningar från Europa, dels svenska intryck, och f. ö. äro rätt ojämna.

Själf har Ola Hansson karaktäriserat sin diktnings syfte i ett svar på en rundfråga:

»Skalden är en individualiserad sensibilitet och hans fina nerver gripa i likhet med de oändligt långa hårfina känselspröten ut öfver def som är förnimbart genom de yttre sinnena, och tränga trefvande och skälfvande in på det omedvetna närvarande, det medvetna kommande själslifvets hemlighetsfulla område. Att göra det omedvetna medvetet — detta är kännemärket på den äkta skalden.»

* * *

K. A. Melin.

Vid början af 1880-talet framträdde en diktare af äldre årsklass, som gjorde sig gällande såsom en af tidens finaste och gedignaste lyriker, såväl hvad gällde diktens innebörd som dess formgifning. Han stod icke utan samband med 1860—70-talens skaldesläkte och hade f. ö. redan 1872 anonymt offentliggjort känsliga poem, besläktade med engelsk lyrik, men ägde äfven öra för den nya tidens toner och var i en grupp af sina skaldestycken afgjord verklighetsdiktare,

Det var skolmannen **Karl Alfred Melin** (född 1849 å Utö, lektor). Han utgaf år 1882 *Humleplockningen*, en diktcykel, där den af Samuel Ödmann omnämnda seden i Kronobergs län att vid humleplockningen samlas kring stockelden och hålla hvarandra vakna med sagor och sånger utnyttjas som ram kring en följd versifierade berättelser och smådikter — individualiserade efter de olika föredragandes naturell.

Digitized by Google

Så förtäljer studenten fornnordiska sägner om kung Hakes död och om Kung Svegde och ger åt den senare sägnen en lycklig slutvändning, då han låter den af dvärgen vilseförde i allt fall genom afgrundsnästet nå »ljusets fader» hvilken han sökt; mormodern berättar sagan om jättedottern Gerda; »morbror» ger en ypperlig karaktärsbild af den finske lotsen, som hatar ryssarne, Per en spökhistoria om Dunderbergsgubben; mildare toner klinga i Snöflingans saga, som mor förtäljer — för hvilken Goethes dikt om människosjälen utgör förebilden — och i *Signes visa*: I svaneliden vid sommartiden», som, senare tonsatt af Norman, blef mycket populär.

Särskildt anmärkningsvärd var den ypperliga, egenartade versbehandlingen, i det Melin med framgång upptog gamla versformer dem han omdanade; för ramen anlitades en fri knittel; i »Svegde» nyttjades både alliteration och slutrim; »Snöflingans saga» fick af här och hvar instuckna trestafviga rim en egen klang.

Närmast följde vällyckade tolkningar af några dikter af Thomas Moore (1885) samt en i något arkaistisk form gifven omdiktning af sagan om *Prinssessan och svennen* (1885), där skalden sökte och äfven lyckades träffa folkvisetonen och i öfrigt bevara sagans naiva och innerliga stämning.

K. A. Melin.
Efter fotografi från 1882.

Om denna dikt helt och hållet berörde det gamla romantiska landet, så skulle den 1888 utgifna samlingen *Dikter* visa, att Melin äfven var hemmastadd i nutiden och hade sinne både för realistiska motiv och realistisk uttrycksform.

Romantik ger den poetiska kontrasten mellan fantasiens undervärld och drömda glädjelif i nejder, dit jordens oro aldrig hinner, och verklighetens värld, dit plikten kallar och hvars lösen är att lifvet ej är gifvet till lek utan till sträfvan, strid och försakelse såsom det Turgenjevska ord, hvilket tjänar som diktens motto, förkunnar. *Icarus* ger en sinnrik tolkning åt den gamla myten: äfven om vingarne icke räcka till, innebär dock sträfvandet mot de höga idealen att man kommer solen nära. *Styrbjörn Starke* är en historisk dikt af sällsynt must och märg. Minnesdikten öfver den gamle krigsmannen, som är i släkt med forna tiders hjältar, ger liksom en klang från Sinclairsvisan.

Mest egendomliga voro dock de *Skärgårdsbilder*, som afslöto samlingen och som senare, utökade med ett antal nya, särskildt

Digitized by Google

utgåfvos 1891. Det är realistiska karaktäristiker i en berättande stil, som till äfventyrs tagit något intryck från Ibsens »Terje Vigen»; en rad skepnader från diktarens egen hemort, skärgårdsbygden framträda här i lefvande verklighet.

Bland de tidigare märktes »Så skall en sjömanshustru vara», dikten om lotsen Skog och hans hustrus käcka bragd, den dystra hämdesägnen om amerikafararen Torsnäs Mats, den roliga humoresken om filuren Nisse Borin och den poetiska sagan »Höstdimmor». Bland de senare äro att nämna »Mästerlotsens afton» och den Sven Dufvaartade »Stor Pelle».

Berättarstilen i dessa dikter är helt igenom väl träffad; skalden försätter läsaren genast »in medias res» och förmår genom inskjutna bimeningar om till synes oviktiga ting liksom stärka berättelsens verklighetsintryck. I sin kärfva, mustiga karaktäristik, i någon mån besläktad med Runebergs, intogo dessa dikter en säregen plats i tidens lyrik; själfva figurerna ägde frändskap med Drachmanns och Skagenmålarnes sjömanstyper. Genom dessa »Skärgårdsbilder» eröfrade Melin den östra skärgården åt poesien liksom samtidigt Skånediktarne den skånska slätten.

Melin offentliggjorde 1893 ett litet ofta uppfördt historiskt skådespel *Vid Breitenfeld*, 1897 det vackra sagospelet *Snöhvit*.

År 1904 utkom en andra samling *Dikter*, som innehöll en ny följd Skärgårdsbilder bl. a. »Kalle Klyvert», »Det var två i båten», och flere andra dels berättande, dels kärnlyriska dikter, däribland den fornnordiska dikten »Runringen» samt en rad tillfällighetsstycken såsom den gripande minnesdikten öfver Fredrik Fehr. Senare har Melin utgifvit tvänne käcka ungdomsböcker (»De svarte vikingarnes saga», 1910 och »Tjuvbandet i Dägerö skärgård», 1911) samt år 1915 några fosterländska dialoger, »Patria».

Melin inträdde i svenska akademien 1899 i ledigheten efter K. A. Kullberg.

Fallström.

Mycken popularitet nådde en lyriker, som 1887 med sin första diktsamling *I Vinterkväll* genast vann vänner i vida kretsar: **Daniel Fallström** (f. 1858).

Populariteten är lätt förklarlig. Väl uppenbarade hans skaldskap hvarken nu eller senare någon idérikedom; till gengäld var den fri från grubbel. Omedelbar, stämningsrik och hurtig anslog den strängar, som vunno genklang hos litet hvar; dikten hade en fosterländsk prägel och besjöng äfven flere samhälleliga ämnen, som under 1880-talet stodo på dagordningen, dock utan starkare tendens (man märke särskildt det präktiga poemet »Skogsbrand»), skalden var en svuren damernas riddare och bragte dem sin hyllning och han älskade Stockholm och Stockholmsnaturen; formen

Digitized by Google

var väl icke ursprunglig eller säregen men versen föll ledigt och behagligt och yppade mindre vanligt sinne för språkets välklang, utan att diktaren inlät sig på några metriska svårigheter; med ett ord, det var en natursångare med vacker röst.

Sådan var han från sitt första framträdande — en talangfull efterföljare af Snoilsky, och sådan har han förblifvit i de diktsamlingar, som följde på den första: *Chrysanthemum* (1890) med en del berättande dikter, däribland den lyckade karaktäristiken »Kaj» och åtskilliga sociala poem; *Vildrosor* (1892), där bl. a. den trohjärtade fosterländska »Varer svenske!» lästes; *Valda dikter* (1899), *I gyllenrödt* (1902), *Hvita syrener* (1905), *Blåeld* (1907). Särskildt ha Stockholmsnaturen och Saltsjöns stämningar inspirerat honom.

Fallströms diktargestalt har drag af en »farande sångare», en improvisatör, som äfven i lifvets »brittsommar» och senare älskar sjunga, och som liksom Drachmann »bär sin hatt som han vill».

Fredin.

Daniel Fallström.
Efter fotografi.

Edvard Fredin (f. 1857, † 1889), likaledes en Snoilsky-lärjunge, förfogade öfver en kraftig, välklingande, populär form.

Han skref några förträffliga tendensdikter i frihetsvänlig och arbetarvänlig anda, bl. a. »För fosterlandet» (1883), »Gambettas likfärd» samt den nästan på dödsbädden skrifna ståtliga hyllningen till franska revolutionens hundraårsminne »Sekeldagen». Året förut mottog han Svenska akademiens stora pris för den episka diktcykeln *Vår Daniel*, där han i en serie af åtta sånger besjöng Daniel Buschovius' tåg till Särna, ett minne från storhetstiden.

Sin egentliga betydelse hade han som mästerlig poetisk öfversättare, särskildt af modern lyrik. I hans tolkningar dels i *Skilda stämmor* (1884) dels i *Efterlämnade skrifter* (1890) föreligga poem af många diktare; man återfinner här Hugos »Hvems är skulden?», Tennysons »Rizpah» och »Nyårsklockorna», dikter af Shelley, Swinburne, Carducci och Welhavens berömda »Republikaneren» samt en ny tolkning af frihetssången par préférence, Marseillaisen.

Hugo Tigerschiöld (f. 1860, kansliråd) vann år 1887 akademiens stora pris för *Dikter från skog och sjö*, hvilka ingingo i hans 1888 utgifna första diktsam- Tigerschiold.

Digitized by Google

ling, där särskilt skogsdikterna med längtan från kulturens missbildningar till den djupa tystnaden buro vittne om intimt lyssnande till naturens egna toner; han utgaf senare ytterligare tvänne diktsamlingar.

Forssberg. **Edvard Forssberg** (f. 1848, läkare, † 1902) var en känslig och kvick humorist, hvars diktning är representativ för det bästa som dessa år diktades i »studentikosa» kretsar, särskildt i »S. H. T.», där hans lyras alster voro högt skattade. Ett urval af hans äfven för mera »profana» läsare tillgängliga dikter utgafs efter hans död, 1906. Han har ock författat dramatiska arbeten, bl. a. det versifierade lustspelet »Min brorson pedanten» (1877).

Josephson. Af mörkare timbre och djupare art var den diktning, som en utmärkt konstnär i en annan konstgren alstrade på lediga stunder: **Ernst Josephson** (f. 1851, † 1906). Denne färgens store mästare hade nämligen, som hans vän J. P. Jacobsen något spefullt uttryckte det, »en faible for Poesien», och han gjorde tidtals besök i sångens värld. Men dessa diktbesök voro framkallade af ett oemotståndligt behof; i dessa »barn af sorgens makt» uppenbarade sig en skaldenatur, hvars färgrika, blodfulla diktning lät det säkra målaröga t, den musikaliska stämningen och framför allt det varma hjärtat finna mäktiga, gripande uttryck. Väl sant att formen stundom och ej så sällan — äfven efter retouche från män af facket — kunde te sig bristfällig både i vers och språk (t. ex. infinitiv för imperfekt, prepositioner kastade efter substantiv o. s. v.). Men sången var äkta och äfven i rent rytmiskt afseende ofta nog tjusande. Själf betraktade han sina dikter som »dilettantism» och var »ytterligt blyg för sitt sjungande».

Det var år 1888 som ett begränsadt urval af hans dikter ändtligen utkom under titeln *Svarta rosor*, ungefär samtidigt med att hans målarbana bröts af ohälsa. De följdes 1896 af *Gula rosor*, hvilka dikter i allmänhet voro tillkomna redan då den första samlingen utgafs.

Enligt en undersökning af Matthias Feuk (i Nordisk Tidskrift 1915) skulle dikterna låta hänföra sig till tre perioder, ungdomsdikter från åren omkring 1871—72, hvilka härröra mest från en vistelse i Norge det senare året och som hufvudsakligen äro yttre naturlyrik; dikter från åren 1877—84, skrifna efter vistelsen i Holland och efter hans där genomgångna kärlekskris, som satte ett så djupt märke i hans lif, samt dikter från hans sista tid i Frankrike 1886—88. Sorgen öfver, att den han älskat och som älskat honom aldrig skulle tillhöra honom har satt sin prägel på flere af hans yppersta dikter, sådana som den härliga smärtfyllda *Violoncell* (»Men skrufven sköter sorgen om, allt hårdare hon strängen spänt»), *Vindroppar*, *Svanesång* samt den från 1888 hörande dystert sköna *Célibataire*, då han vid åsynen af en nära väns familjelycka känner tomheten utan gräns och betraktar sitt eget lif som förfeladt. Redan 1877 hade han ju misströstande förklarat:

> Jag är ett träd som lofvat godt och kanske hållit vid
> Om storm ej plundrat mig på blad midt i min sommars tid.»

Digitized by Google

Och i en dikt från sin sista tid i Frankrike, samtidig med Célibataire, bad han dödgräfvaren:

»O, gräf mig en graf, dödgräfvare snäll.
Jag längtar att komma till hvila!
— — — — — — — — — — — — —
Jag hade ett hjärta, som gaf, och som gaf.
Nu har det ej mera att gifva.»

Hans sinne för den hemlycka, som icke vardt honom beskärd, kommer till synes äfven i hans älskliga barnapoesi: de delvis humoristiska dikter, som han i slutet af 1870-talet sände *Till lilla Gelly, när hon låg sjuk*, och där bl. a. minnen från barndomshemmet framkallas (t. ex. tolfte dikten), liksom i de 1886—87 författade *Annas sagor* till den »verkliga solstråle», som han fann i Allan Österlinds hem. Om denna barnapoesi har hans vän Geijerstam yttrat, att man vid ett försök märker, att den lockar tårar äfven i barnets klara ögon, hvilket är ett högt beröm för författaren.

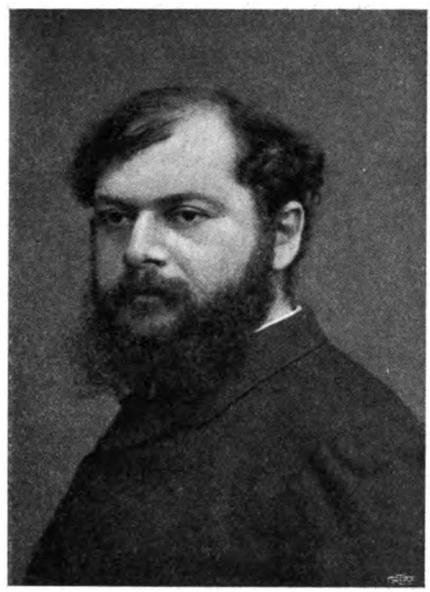

Ernst Josephson.

Efter fotografi.

Stundom griper Josephson ämnen ur konstens värld såsom i den *Skål för Paris*, där han skildrar den franska hufvudstadens betydelse som hälsobrunn för svensk konst (»Om källan grumlats i din gård och mor din vill ha vatten»), *Snödroppen* (till Hasselberg). Äfven det rent uppsluppna draget i Josephsons lynne, som skänkt hans vänner så många stunder af oförliknelig glädje, framträder i flere dikter; jag nämner särskildt den på alexandriner författade skildringen af en frukost i Creuse, hvilken med sitt fina natursinne och sin drastiska skildring, såsom Erdmann anmärkt, verkar Bellmansartad; rent naturalistisk i sin våldsamma sensuella dristighet är *Liten Faun födes* med ett drag af renässans eller af Rubens, och så minnena från Spanien, särskildt cykeln *Tjurfäktningen*, hvars färger uppfattats af ett säkert målaröga.

Det var ett rikt bord, från hvilket dessa smulor föllo — vid sidan af den stora lifsgärningen.

* *
*

I Finland hade efter Runeberg, Stenbäck, Topelius och Wecksell ingen mera betydande författare framträdt, som lyckats i högre grad fånga intresset. Enstaka epigoner, som Theodor Lindh, Tavaststjerna m. fl.

Digitized by Google

Gabriel Lagus, Karl Robert Malmström och de något yngre Rafael Hertzberg och O. M. Reuter kunna väl nämnas, men det var först vid 1880-talets början som en ung skald framträdde, hvilken blef det unga Finlands diktare, en skald som stod i förbindelse med det nya Europa och som skådade ut öfver de något trängre sockenmurar, som chauvinismen trodde sig böra uppbygga.

Denne var den unge arkitekten **Karl August Tavaststjerna** (f. 1860, † 1898). År 1883 utgaf han sin första diktsamling *För morgonbris*, som gjorde lycka och genast påkallade en ny upplaga; inflytandet från Snoilsky påpekades visserligen, men i öfrigt framträdde å flere håll ett erkännande af det nya i tonen, det omedelbara i skildringen, det växlande och rika i formen. Det var ungdom och friskhet i dessa sånger, men det var ock ett drag af skepsis, af något blaseradt, som låg i hans lynne, men kanske äfven i någon mån berodde på intryck från Heine och Aarestrup. Man finner här genrebilder, sånger från skärgården, med känsla för hafvets storhet, för dess förmåga att befria från kvalm och tyngd, kärleksdikter. Sinne för språkets skönhet och harmoni var honom medfödt, men han hade å andra sidan, som Söderhjelm anmärker, själf ingen medveten föreställning härom och fröjdades aldrig åt att finna en strof konstnärligt färdig. »För morgonbris» bebådar i ett och allt hvad Tavaststjernas lyrik i fortsättningen skulle bringa.

Tavaststjerna begaf sig efter utgifvandet af denna diktsamling till Paris — ursprungligen för att fortsätta sina arkitektstudier — och kom i beröring med den skandinaviska koloniens berömdheter inom litteratur och konst. Björnson uppmuntrade honom med förklaringen, att han funnit honom vara »en ægte Digternatur».

Vid denna tid beslöt Tavaststjerna öfvergifva arkitekturen för att ägna sig åt litteraturen och utgaf 1885 *Nya vers*.

Denna samling omfattade två novellartade diktkedjor: »Vuxen för hemmet», skildrande en ung flickas utveckling med en betagande kärlekspsykologi, och »Fågelfri därute i världen», handlande om en problematisk natur, för hvilken en kvinna, som i Paris öfvat inflytande på skalden, stått modell, en cykel som väl ej står på höjd med den förra, men innehåller ypperliga genrebilder; vidare en serie förträffliga lyriska dikter »Från pojkåren», minnen från barnatiden, dess sorger och fröjder, bannor och lekar, modrens bortgång, julklappsfröjderna, barnbaler och mycket annat.

Det blef allt mera klart för Tavaststjerna, att det äfven för Finland gällde att öppna fönstren utåt, att ej förlora sig i inbördes språkstrider, att låta Europas friska vindar spela in till förnyelse i den finska kulturvärlden. Det var hans öfvertygelse att genom

Digitized by Google

denna förmenta »kosmopolitism» äfven fosterlandets väl bäst främjades i motsats till en alltför självbelåten afstängdhet gentemot utlandet.

I den 1886 utgifna romanen *Barndomsvänner* gaf han den svensk-finska litteraturen dess första realistiska roman.

Den var väl icke, som först afsedt, en allsidig samhällsroman utan mera ett individuellt lefnadsöde, skildradt i Ben Thoméns glada, sorglösa, lättsinniga kamratlif och sångarlif, hans förhoppningars bankrutt, hans slutliga resignerade tillbakadragande till en ringa tjänst i landsorten. Man fann här enskildheter skildrade enligt den naturalistiska smaken, men tillika gaf Tavaststjernas lyriska kynne åt arbetet en säregen tjusning.

Åren 1887—88 vistades Tavaststjerna i Stockholm och Köpenhamn, kom i nära beröring med de moderna kretsarne och vann särskildt i Sverige vänner för lifvet.

De följande åren bragte nya berättelser: *En inföding* (1887), *Marin och genre* (1890) samt den med stort bifall uppförda samtidskomedien *Affärer* (1890), som mot bakgrunden af de finska språkstriderna skildrade en familjehistoria — en fars förhållande till sin oäkta son och dennes kärlek till en flicka, som visar sig vara hans halfsyster.

Tavaststjerna.
Efter målning af Edelfelt.

Men dessutom utkom 1890 den förträffliga samlingen *Dikter i väntan*, där hans poetiska skildringsgåfva gjorde sig gällande tillika med en af språkstriderna oberoende varmt fosterländsk stämning, hvilken icke uteslöt en sund kosmopolitism: Finland borde söka svinga sig upp till jämbördigt samarbete med den öfriga kulturvärlden.

Romanen *Hårda tider* (1891) gaf en dystert gripande framställning af hungersnödstiden på 1860-talet.

Den omständigheten, att Tavaststjerna skildrat den under nöden lidande befolkningen mindre idealiserande än traditionen fordrade (t. ex. Runebergs sublime Paavo) och t. o. m. på sina ställen ironiskt, vållade flerestädes i hemlandet en rätt hård kritik, under det att boken utifrån — i Sverige och Danmark — rönte mycket erkännande; Georg Brandes talade sålunda om den stora episka fläkt, som blåste genom arbetet.

Digitized by Google

Novellen *I förbund med döden* (1893) och samlingen *Kapten Tärnberg m. fl. berättelser* (1894) äro prof på förträfflig berättarkonst.

Särskildt ges åt »Kapten Tärnberg» — en finsk sjökapten på utländsk botten — en karaktäristik, värdig Runeberg; novellen »Sångarlön» behandlar ett likartadt motiv som fru Lefflers »Dömd»: en författare nödgas för bröds skull låta familjeförsörjaren segra öfver frihetsvännen och blir prässombudsman; författarlifvets ekonomiska vanskligheter gåfvo åt skildringen ett särskildt subjektivt drag.

I *Kvinnoregemente* (1894) satiriserades en politisk ifrares, en demokratisk fennomans försök att komma till rätta med den bondebefolkning han idealiserat och betraktat allt för optimistiskt. Det beundrade folket hade icke sin motsvarighet i verkligheten.

Under dessa år var Tavaststjerna, som 1891 ingått äktenskap med en svensk scenisk artist, tidtals bosatt i Sverige och bidrog bl. a. med en större dikt »Sekularparentationen» i Ord och Bild till firandet af Bellmans hundraårsminne.

Sjukdom, särskildt en alltmera tilltagande döfhet, och ekonomiska svårigheter gjorde honom i hög grad missmodig och denna pessimism satte sin prägel på hans produktion. Sitt bröd förtjänade han bl. a. såsom landsortstidningsredaktör, dels på Hangö, dels i Björneborg, en sysselsättning som föga passade honom.

År 1896 utkom den mindre betydande romanen *En patriot utan fosterland*, som omhandlade politiska förhållanden i Finland under 1860-talet, och hade tagit rätt mycken färg af författarens egen subjektiva stämning.

Samma år såg en samling *Dikter* dagen. Här förekommo »Friseglarens sånger» — med dess ypperliga stämningar från det höstgråa hafvet — där skaldens nobla pessimism och den ensamhetskänsla, som så ofta är de döfvas lott, gifva sig ett mäktigt uttryck. Dikter som »Det ringer till begrafning» och »Det blir så tyst omkring mig» tillhöra den svenska lyrikens pärlor. Under en vistelse å Gottland 1897, där han sammanträffade med Selma Lagerlöf och Sophie Elkan (jmfr den förras »Tavaststjernas sista sommar» i »Troll och människor»), anlade han sitt sista stora arbete, den lyriska epopén *Laureatus*, en svärmares lefnadsdröm, hvartill fogas denne svärmares »efterlämnade lyrik».

Dikten är tillägnad minnet af lyrans många styfbarn — Tavaststjerna lär själf ha tänkt på Wecksell och Kivi — men i skildringen af den trotsige diktaren, fantasiens martyr i kamp mot lifvets hvardagsmänniskor och prosa, dem han, landsvägspoeten bespottar, har Tavaststjerna nedlagt sitt eget missmod, sin bitterhet och själf fann han, då han senare gjorde bekantskap med Strindbergs Inferno, afgjorda beröringspunkter dem emellan.

Det mästerverk han hoppats skapa blef »Laureatus» icke, men i de hufvudsakligen erotiska dikter som fogats till detta epos, »Indiansommar» har han lämnat åtskilligt af sin bästa lyrik.

Af ljusare art var den lilla förtjusande gossebok *Lille Karl*, nya bidrag till barnpsykologin, som utkom samma år.

Digitized by Google

Tavaststjerna hann att skrifva Topelius' nekrolog. Men endast några få dagar öfverlefde han Sylviasångaren. Han afled den 20 mars 1898 — dagen före Topelius' begrafning. Hans vän från ungdomsåren, Verner Söderhjelm, har i sin uttömmande biografi öfver den känslige, trotsige, pessimistiske skalden — skeptikern och entusiasten i en person — sammanfattat hans betydelse med några ord, som jag tillåter mig återgifva. Han är den moderna realismens förste representant i Finland, som på alla områden bryter ny väg men som inom sin riktning bibehåller en tydlig originalitet; han har icke den äkta realistens drag att underordna sig fakta; han är romantiker icke blott genom sin subjektivism utan ock genom sin aldrig tillfredsställda längtan och genom sin satir öfver verklighetens krasshet; däremot saknar han romantikerns fantasi, men har åter realistens sinne för verklighetsdetaljer och för ögonblickets lif, och just detta, att alla hans figurer lefva ett sådant lif i nuet, tänka tidens tankar och slitas af dess söndringar, göra honom så starkt modern.

Jämte Tavaststjerna är bland målsmännen för den moderna riktningen i Finlands svenskspråkiga litteratur att nämna **Jakob Ahrenberg** (f. 1847, † 1914), en mångsidigt verksam skriftställare, som offentliggjort en rad romaner, i hvilka en liflig och originell berättartalang framträder och där särskildt skildringarna från hans hembygd, östra Finland värderats; de förnämsta äro *Hihuliter* (1889) en märklig roman omhandlande en sektrörelse bland bondebefolkningen, *Stockjunkaren* (1892) samt den mycket intressanta *Familjen på Haapakoski* (1893), där författaren upptagit ett ämne med politisk bakgrund: faran för Finland af att adeln, bäraren af den svenska kulturen, genom gifte äfventyrar att förryskas; vidare **Mikael Lybeck** (f. 1864), som först framträdde såsom lyriker med *Dikter* (1890) hvilka uppenbarade fin skildringsgåfva, timbre af varm och nobel stämning och som senare visat sig i sin lyrik gripa öfver djupare strängar; han författade äfven prosadikter, bl. a. romanen *Den starkare* (1900), där en fin skeptiker och en lekmannapredikant strida om en ung flicka, samt på sista tiden äfven dramer: »Ödlan», »Dynastin Peterberg», »Bror och syster», af hvilka de båda senare med framgång uppförts i Sverige.

Inom den svensk-amerikanska litteraturen hafva flere diktare gjort sig gällande, bland hvilka må nämnas **Hjalmar Edgren** (f. 1840, språkforskare, professor, † 1903), från hvilken härröra: *Dikter* (1884), *Blåklint* (1894); *Brustna återljud* (1904), tillika poetisk öfversättare; **Magnus Elmblad** (f. 1848, vistades i Amerika 1870—84, † 1888), som utgaf diktsamlingar, hvilka röja en icke ringa skaldegåfva och framför allt en stor formtalang, och som bl. a. med stor skicklighet öfversatt Ibsens »Brand» och **Jakob Bonggren** (f. 1852), som 1882, då han lämnade Sverige, utgaf en samling »Förstlingar», dikter med starkt republikansk tendens och bitterhet mot det herrskande fåtalet, delvis omogna men ofta talangfulla, starkt påverkade af Rydberg; i det nya landet fortsatte han sitt skaldskap.

* * *

Digitized by Google

Jag kan icke sluta detta kapitel och öfver hufvud taget icke den historiska framställningen af Sveriges litteratur utan några sidor om **Gustaf Fröding.**

Fröding.

Man kan strida om, huruvida han bör räknas till 80-talets eller 90-talets släktled och faktiskt tillhörde han båda. Som »man för sig» låter han sig å andra sidan icke riktigt inpassas i någotdera facket.*

Jag vet naturligtvis att hans första diktsamling förelåg fullbordad först 1890 och utkom året därefter, och att det var Heidenstams lyckade debut som »gaf honom mod» att också pröfva framgången med en samling lyrik efter ett skede, då versskrifveriet icke ansetts riktigt »tidsenligt». Men han bottnar dock med hela sin personlighet i 1880-talet. Hans åskådning i politiska, religiösa, litterära ting sammanföll med ungdomens nydanarlust under detta skede; en af hans tidigaste bevarade dikter utgör en hyllning till Georg Brandes, hvari han använde folkvisedikten om den af sina svenner öfvergifne kung Valdemars ridt öfver Gurre bro såsom uppslag (»Dock finns det den som är trogen»), och han har äfven långt senare i prosauppsatser uttalat sig med sympati om »de europeiska idéernas apostel i den skandinaviska Norden»; det var han som under Strindbergs nedgångstid åren 1893—94 ombesörjde det till dennes förmån utgifna samlingsverket »En bok om Strindberg».

Och han var ända till sin sista stund genomglödgad af det lidelsefulla patos för sanningens utforskande, som utgör 80-talets adelsmärke.

Hvad angår hans ställning till »naturalismen», så häfdade han kort före sin debut fantasiens rätt äfven med användande af naturalismens teknik.

För själlös detaljfotografi och detaljanalys hyste han motvilja, men var ock afvog mot ett alltför ensidigt formafguderi, hälst när formen dolde ett intetsägande innehåll. Han har i den härliga dikten »Idealism och realism» (1894) angifvit sin ståndpunkt:

»Nu är jag led vid tidens skism
Emellan jord och stjärnor,
Vår idealism och realism
De klyfva våra hjärnor.

* Sedan detta nedskrifvits finner jag att liknande synpunkter om Fröding såsom den där med lika stort eller lika litet skäl kan räknas till åttiotal som till nittiotal uttalats af Martin Olsson — Frödingsbibliografen — i en uppsats i Ord och Bild 1911.

Digitized by Google

Det ljugs, när porträtteradt grus,
Får namn af konst och fägring.
En syn, som sväfvar skön och ljus
I skyn, är sann som hägring.

Men strunt är strunt och snus är snus,
Om ock i gyllne dosor,
Och rosor i ett sprucket krus
Är ändå alltid rosor.»

Själf har han skapat några af de mest drastiska, enkelt naturliga skepnader och interiörer inom vår konstnärliga diktning sedan Bellmans dagar.

Så må inom detta kapitels ram några rader ägnas denne vår moderna lyriks nydanare — tillika en af de mest sympatiska personligheterna i vår nyare litteraturhistoria.

Ungdom

Gustaf Fröding var född 22 augusti 1860 på Alsters herrgård. Hans far, löjtnant Fredrik Fröding, son af en rik bruksägare, som skapat sin egen förmögenhet från en ringa början, var en melankolisk natur af starkt nervöst temperament; modern, biskop Agardhs dotter, var vid tiden för sonens födelse angripen af sinnessjukdom. Båda föräldrarna voro poetiskt begåfvade och morfadern var ju en af det begynnande 1800-talets snillrikaste ynglingar, en af Lundauniversitetets få nyromantiker: botaniker, matematiker, statsekonom, teolog med en författargåfva, som mäktade skänka skönhet och glans äfven åt de torraste ämnen.

Snille hade Fröding alltså att bråss på, men han hade ock en ärftlig belastning af den sjukdom, som ofta nog är förknippad med de snillrika anlagen: svårmodets.

Barndomstiden tillbragtes i Karlstad, i Lund, i Kristinehamn, men därjämte ofta hos farmodern å Gunnerud i den värmländska bygden. Vid 15 års ålder kom han till Karlstads högre elementarskola. Han älskade vitter läsning, framför allt Walter Scott samt svensk poesi alltifrån folkvisorna till Snoilsky och var dessutom väl förtrogen med allsköns visor och låtar, »räggler» och »paschaser», som han hört fadern eller trädgårdsmästaren å Gunnerud eller skräddar-Erik eller skorstensfejar Blixt förtälja.

Hösten 1880 kom han till Upsala och tillbragte där läsåren 1880—83 samt vårterminen 1885 men aflade ingen examen. Af hans poetiska lektyr från denna tid nämnas både äldre diktning — främst Heine och Byron — och tidens nyare prosadikt samt Drachmanns poesi. Han tillhörde de kretsar, som intresserade sig för tidens stridsfrågor och hyllade de frisinnade idéerna, som då jäste hos en god del af Upsalaungdomen; han drack sig full af »moderna idéer» och »hörde till framtidsflocken», som han skref i ett skämtpoem från denna tid, icke utan självironi.

Tidningsverksamhet.

Då hans penningmedel började tryta, lämnade han Upsala och vistades från 1885 å olika ställen i hembygden. Han hade börjat skrifva krönikor och smådikter i Karlstadstidningen under sitt öknamn från skolan »Agust Kallson», som sedan förkortades till »Akson», senare under signaturen »Hans Sax», och år 1887 fick han fast anställning som medarbetare i detta blad, lämnade hösten 1888 platsen, vistades på grund af sjuklighet 1889—90 på en nervkuranstalt i

Digitized by Google

Görlitz i Schlesien; åren 1890—91 samt 1894—96 å en dylik i Suttestad i Norge; under mellantiden var han åter anställd i tidningen, för hvilken hans vän från skolbänken M. Hellberg nu blifvit redaktör.

Frödings medarbetarskap i Karlstadstidningen omfattade de olika uppgifter, som tillkomma en landsortspublicist; särskildt märkas hans krönikor och dikter, i hvilka dagens ämnen eller lokala förhållanden behandlas på skämtsamt sätt, ofta i parodiens form, såsom den roliga parodin på Atterboms Lejonriddarne: »Tullskyddsriddarnes marsch» (»Godsägarsäten, stadiga, runda, Säckar det inhemska rågmjölets värn») eller de litterära parodierna af Wirséns och Ola Hanssons poesi.*

Äfven allvarliga dikter började så småningom flyta ur hans penna såsom den af Verdandisynpunkter genomsyrade »Ve» från 1885, en rad juldikter samt några tendenspoem.

Man skönjer stundom återklang från Rydberg och Snoilsky, och den Frödingska egenarten har ännu icke brutit igenom. Äfven om hans omgifning uppskattade hans talang, hyste han själf ingen tilltro till sin skaldeframtid och fann dessutom tiden olämplig för lyrik. Han trodde sig icke äga det rätta skaldegryet, endast äga en »gesällaktig handtverksskråstillskärningsfallenhet» och kännetecknar resultatet af sin oduglighet i en mot slutet af 80-talet tillkommen dikt »Fiasco», där han tar skepnad af en misslyckad clown, hvilken dikt senare återuppstod under namnet »Clown Clopopisky» (1894 års samling).

Ruben G:son Berg har i sitt »utkast» till en Frödingsbiografi med dess grundläggande utredning af förberedelsetiden meddelat utdrag ur ett hans bref till en syster, hvari Fröding förklarade, att det nästan var omöjligt att vara poet i dessa tider, »då man med eller mot sin vilja måste lägga dissekerknifven på sina känslor och icke kan hängifva sig åt dessa som i forna dagar».

»Enligt min åsikt» — fortsätter han — »är poesi varma eller djupa känslor uttryckta på ett språk som förmår framkalla liknande hos läsaren. Men analysen förstör värmen och därför finnas inga poeter nu för tiden, endast psykologer och iakttagare. Dikten har förlorat sambandet med musiken och i stället närmat sig vetenskapen. Själf är jag ett olyckligt konglomerat af romantiska anlag och naturalistisk öfvertygelse och jag vet icke om en dylik halfmänniska duger till vare sig romantisk poet eller poetisk skildrare.»

Vistelse i Tyskland

Så utkom Heidenstams första diktsamling, som väckte Frödings stora glädje och sympati och lärde honom, att »det gick

* Flere dikter från tidningsmannatiden meddelades i den 1910 af R. Berg under Frödings medverkan utgifna »Efterskörd»; ett antal dikter från skolpojkstiden, skämtsamma dikter ur tidningen och andra »vers» från förberedelseåren samt ett urval af hans naturliga och småtrefliga tidningsskåserier i de af skaldens syster utvalda »Efterlämnade skrifter» 1914.

Digitized by Google

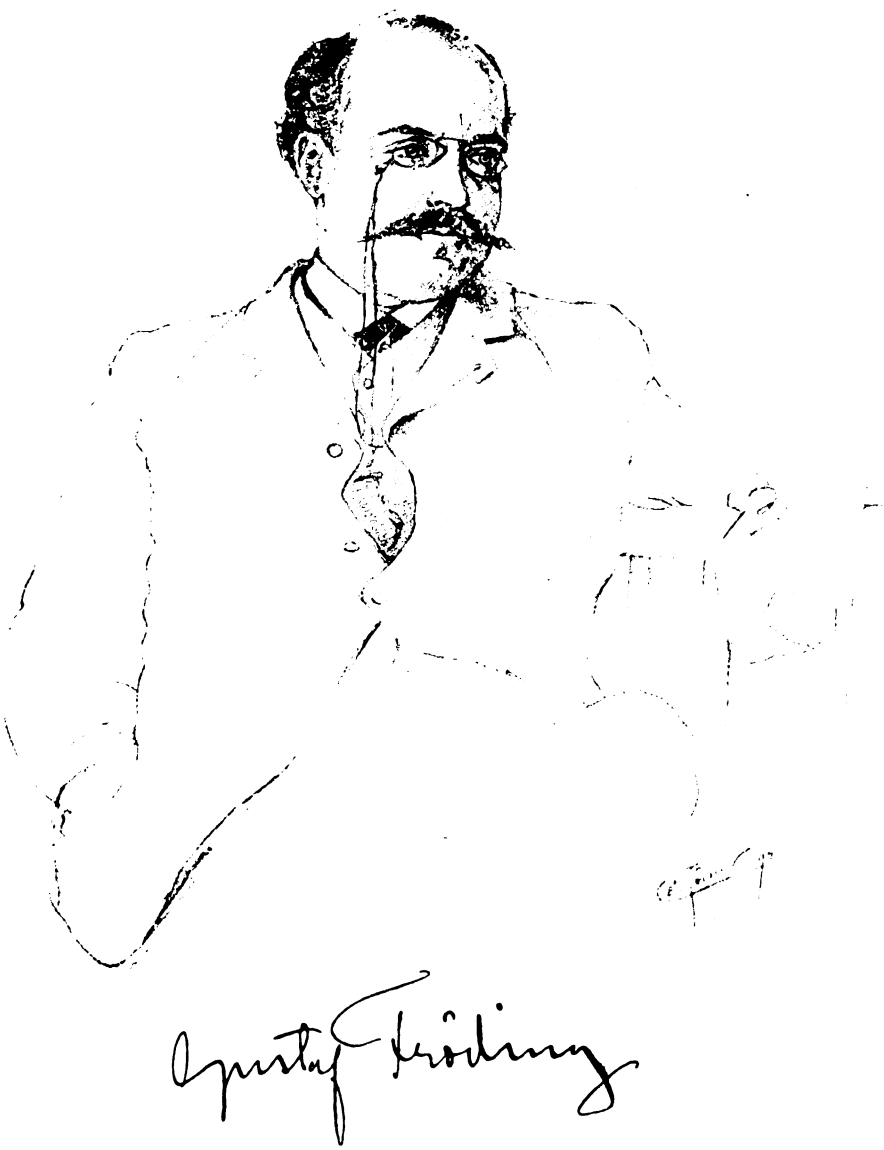

Teckning af Karl Erik Törner (1894).
Tillhör redaktionen af Ord och Bild.

Digitized by Google

Digitized by Google

an». Det är under vistelsen å nervanstalten i Görlitz, som genombrottet sker. Här studerar han tysk litteratur alltifrån klassikerna, främst Goethe som för hans utveckling spelar afgörande roll, till de senare diktarne, och drages alltjämt till sin ungdoms skald Heine, och till Lenau; läser Burns och Byron och lär känna Edgar Allan Poes »raffineradt, demoniskt, otäckt bra gjorda Tales.»*

Och här på utländsk botten fullbordade han en diktsamling, som på nyåret 1890 hemsändes till vännen Hellbergs granskning och hembjöds åt en förläggare för att efter en ny granskning utgifvas på våren 1891.

»Parken».

Därförinnan hade Fröding täflat med dikten *Parken* i Svenska akademien »för att om möjligt vinna ett pris och därmed också något litet stödjande anseende». Detta syfte vann han icke. Dikten erhöll endast mention; förklarades äga »en yppig diktion och vittna om en visserligen stundom dunkel men dock färgrik inbillningskraft».

Stycket, som först offentliggjorts kort efter Frödings död, är en vemodsfull, af mystisk naturstämning mättad dikt, med hvilken skalden ger luft åt sin melankoli, och tolkar en slottsherres självförebråelser för hvad han förbrutit mot en ung flicka, hvars lefnadslycka han krossat, ett motiv som senare framskymtar i andra Frödingsdikter. I hvad mån någon personlig lefnadserfarenhet, något faktum legat bakom denna ånger har, som bekant, varit föremål för ett delvis mycket skarpt meningsutbyte (särskildt mellan Fr. Böök och J. Landqvist); det är tydligt, att skalden med sin sjukligt ömtåliga samvetsgrannhet förstorat någon erotisk tilldragelse, där han pålagt sig en skuld. I hvarje fall är det vanskligt att bygga på hans uttalanden under sinnessjuktiden, hälst när de förmedlats genom en osäker hemulsman såsom medium.

Estetiska uppsatser.

Kort före utgifvandet af sin första diktsamling offentliggjorde Fröding ett par uppsatser i »Ur Dagens Krönika», hvilkas betydelse Berg med fog påpekat såsom ett slags öppna förklaringar före debuten. Det ena var »Naturalism och romantik», skrifven såsom en anmälan af Zolas »La bête humaine».

Fröding fann, att Zola ingalunda vore någon ensidig naturalist, att äfven hans människor vore fantastiska skapelser af den bildande förmågan hos en skald; äfven hans författarskap vore ett »den fria fantasiens och den godtyckliga personliga viljans verk». Af naturalismen återstode då endast den naturalistiska tekniken, som gåfve trovärdighet och klarhet åt alla författarens skapelser.

* I några självbiografiska rader, dagtecknade 4 januari 1897, skrifver Fröding: »Under min vistelse i Tyskland var det jag egentligen började dikta i större mängder, förmodligen påverkad af den tyska och den engelska lyriken, hvilka jag just då fördjupat mig i eller i alla fall ifrigt sysselsatte mig med. Man finner spår af Byron, Heine, Lenau, Burns m. fl. Naturligtvis har min landsman Fredrek på Ransätt del och lott i mina värmländska låtar. Heidenstam har väl också inverkat på min diktning, mest kanske genom den nyckfulla djärfheten i hans väsen, hvilken är ägnad att med exemplets makt uppmuntra till vågsamhet.»

Digitized by Google

Naturalismen hade gifvit det diktade största möjliga likhet med verklighet i yttre mening men icke förmått ingjuta innerligare lif.

Fröding kritiserar härefter det ensidiga, intetsägande fotograferandet af hvad författarne eller författarinnorna sett, vare sig de saknat fantasi och konstnärlig beslutsamhet eller de undertryckt dem. Det är ständigt den fria skapande fantasien och den djärfva viljan, som bilda konstnären, »han må för öfrigt vara beväpnad med naturalistens anteckningsbok eller romantikerns magiska understaf».

I samma uppsats förklarar Fröding sin anslutning till Heidenstams opposition i »Renässans» mot »en tvifvelaktigt riktig teoritros herravälde».

Den andra uppsatsen var af särskild betydelse för Frödings egen diktning. Den gällde humorn; den fria humorn »af Guds nåde», oberoende af den sedliga tendensen, humorn för dess egen skull; »upplösande allt disharmoniskt, vrångt och eländigt i ett stort alltomfattande, allt förlåtande skratt» så som i Shaksperes John Falstaff eller Bellmansgestalterna. Gentemot det ensidiga sedlighets- och sanningssträfvandet i litteraturen påyrkade han här utrymme för den fria skönhetsdriften och den humoristiska gåfvan, »ty den tillspetsade kampen för tillvaron behöfver nu mer än någonsin en infusion af försonlighet och ädelmod, hvilka äro hufvudbeståndsdelarne af humor vid sidan af det ästetiska elementet».

»Guitarr och dragharmonika».

Dessa ord lästes i »Ur Dagens Krönikas» decemberhäfte 1890. De utgjorde preludierna till den bok, som såg dagen i maj 1891, *Guitarr och dragharmonika.*

Med ett slag sjöng sig Fröding in i svenska hjärtan. Han har själf något försmädligt yttrat (i en liten kort självbiografi 1894), att diktsamlingen »förmodligen skulle delat öde med de flesta af sina likar, om den icke bland annat innehållit den stolliga positivvisan om mister Johansson».

Och det är nog möjligt, att den populära »Farväl», denna underbart lyckade karrikatyr af den svensk-amerikanske försmådde älskaren med den tillkämpade stoltheten (»Nu är jag mister Johansson») skaffade Frödings bok ingång i kretsar, där man eljes icke stort bekymrade sig om lyrisk diktning.

Men väl hunnen innanför eröfrades läsaren af trollmakten i dessa dikter. Det var först »dragharmonikan» i de värmländska låtarne, som lockade honom, men han lyssnade äfven till guitarren. Med sin blandning af dur och moll gaf denna diktsamling tillkänna, att den svenska diktningen erhållit hvad den kanske bäst behöfde. Sig själf omedvetet jäfvade Fröding nämligen sina egna ord i den nyssnämnda uppsatsen, att tidens ande vore sådan, att »den icke mäktade framföda någon stor humorist».

Digitized by Google

Inledningsdikten till de »värmländska låtarne» — den beundransvärda pastichen på Höga visan, omsatt till värmländsk lokalitet, genomandas af just den humor, som skalden nyss i sin uppsats sökt uttolka: humorn såsom det ljusa försonande medkänslolöjet efter genomgångna lidanden; dikten gör ett starkare intryck, sedan man kunnat ställa den i samband med skaldens eget lefnadsöde och därigenom bättre lärt sig inse dess betydelse.

Mera omedelbar verkan gjorde de »låtar», i hvilka skalden utnyttjade sin utomordentliga makt öfver formen och där tillika hans förmåga att skildra gestalter och situationer redan var utvecklad med fullt mästerskap.

Fröding hade visserligen hämtat impulser från den beundrade Robert Burns, från Bellman och från sin landsman Fredrek på Ransätt, men oafsedt alla lärdomar hade han präglat dikterna med sin egen ursprunglighet, sin konstförfarna skicklighet, och framför allt sin omedelbarhet.

En sådan folklifsskildring, som gafs i *Det var dans bort i vägen* var fullkomligt enastående. Hur klang ej *Vallarelåten* genom skogens stilla poesi; hvilka djärfva och målande ordbildningar gåfvo icke karaktär åt dikten om *Skogsrån*; hvilken humorfylld komik i bilderna af *Våran prost*, af *Jonte och Brunte*, af grälmakarne *Jan Ersa och Per Persa*, af *Skojarne* i Kattebohult, en dikt hvars ordval är så målande, eller af beväringspojkarne i deras saliga fylla eller af de unga tu med sitt »Så ska' vi ha't, men hvar ska' vi ta't».

Men denne underbare skämtare förfogade tillika öfver mäktigt allvarsdjupa toner, den store objektive skildraren var innerst inne en pejlare af den egna själen.

Lifsglädjen skildras såsom endast gästvän för minuten; medkänslan med andras lidande i *Den främmande mannen*, afvogheten mot det likgiltiga tomma deltagandet i *Vänner vid sjukbädden* och det välvisa professorspatentet på sanningen i *Hvad är sanning*, gensagan mot Tolstojs fördömande af lifsglädje, konst, skönhet, älskogslust i *Den ryske anakoreten;* världens likgiltighet, när den af döden märkte går ad undas, i *Världens gång*, en dikt som förebådar vissa af hans senare dystra själsbikter, hångrinet i *Mefisto*; så tolkas ock *Skogens* djupa vemodsdigra poesi, liksom andra naturstämningar i *Titania*. Och i gruppen »Likt och olikt» förekomma en rad sinnrika dikter, stundom med satirisk innebörd, ej sällan med tendens mot kälkborgerligheten, åsiktstyranniet, ljussläckarväldet.

Det mottagande denna Frödings första diktsamling rönte var i det hela i hög grad välvilligt, ehuru man nog i allmänhet var mera benägen att erkänna förtjänsterna i de skämtsamma än i de allvarliga dikterna, »Dragharmonikan segrar ovillkorligen öfver guitarren», heter det exempelvis i Wirséns anmälan.*

* I motsats härtill stod det oförstående som Levertin visade de »bondska» ämnena. Gent emot det »folkliga» i tidens dikt, som han ansåg öfverskattadt, yttrade han (i en

Digitized by Google

På en del håll synes man ha haft svårt att tilltro den skald, hvars löje klingade så friskt i de värmländska låtarne, att på allvar vara en så djup melankoliker som en del världssmärtedikter gåfvo vid handen. Man kunde ej förena »realisten» och »romantikern.»*

Enheten hos den personlighet, hvilken förstod att med samma kraft tolka både sorgens och glädjens stämningar och som icke blott var objektiv skildrare utan ock stor själsdiktare, blef först senare uppenbar.

Debutsamlingens formfulländning och den litterära insikt, hvarom dikterna buro vittne, vållade att det rent af ifrågasattes om det verkligen kunde vara ett förstlingsverk. En kritiker — det var ingen ringare än Wirsén — omtalade i sin anmälan »Gustaf Fröding» inom citationstecken, var alltså icke säker på hans tillvaro som individ, utan tyckes ha trott på möjligheten att bakom det namnet dolde sig de båda författarne till »Pepitas bröllop» eller endera. Han skref nämligen:

»Är det någon redan bekant författare, som här antagit en signatur och anlagt mask, så har han nu åtminstone sjungit upp sig till något i poetiskt afseende bättre än förut, medan själfva innehållet i den weltschmerz-fyllda afdelningen visserligen erinrar om på en gång herr Heidenstams och herr Levertins på positiva tankar skäligen utblottade, om ock än färgrika, än sensualistiska skrifter.»

Det blef dock snart klart att »Gustaf Fröding» verkligen var en lefvande människa.

Och Svenska akademien upptog honom — säkerligen på Rydbergs och Snoilskys förord — vid första lägliga tillfälle, våren 1892, på förslaget till författarstipendier.

Men Fröding skänkte beloppet till rösträttsrörelsen, hvilket väckte stor förbittring å konservativt håll. Nya Dagligt Allehanda talade om att skalden kunde taga afsked af sin popularitet. Detta gaf Fröding anledning till den lustiga dikten »Farväl till min försvinnande popularitet». Till Rydberg, som just samtidigt — då han erfarit Frödings nedstämdhet — sändt honom en uppmuntrande hälsning med uttryck af sin beundran, lämnade han en förklaring af sin åtgärd, på samma gång han uttryckte sin förbindelse till honom såsom »i mångt och mycket hans lärare och tröstare». Han förklarade att han kände sig ur stånd att bruka pengarne för egen del, emedan han fruktade att han framdeles skulle känna sig bunden i sin opposition mot ett och annat, hvars representant akademien — betraktad såsom korporation — vore.

f. ö. långt senare uppsats), att det icke vore »så alldeles nödvändigt skrifva om brännvinsrus och träskodans, man kunde äfven skrifva om opium, prinsar och docenter, hvilka också hörde till folket».

* Jämför Frödings egen dikt »En konstteori».

Digitized by Google

En anmälan af hans dikter, hvilken särskildt torde gladt Fröding, härrörde från Georg Brandes, som betonade huru egenartad hans diktsamling vore, icke blott i samtida svensk utan öfver hufvud i europeisk litteratur genom sin folklighet och sin humor. Hans värmländska låtar förklaras vara »folkvisor så äkta i tonen som någon, hvilken skrifvits af en namnlös skald, och så personligt humoristiska som den verkliga folkvisan aldrig blir det».

Sedan en något ändrad upplaga af »Guitarr och dragharmonika» med tillägg och uteslutningar utkommit 1893 — bland de nya styckena märkes främst »En fattig munk från Skara» —, såg år 1894 samlingen *Nya Dikter* dagen och fastslog i än högre grad än den första hans ställning såsom mästare. »Nya Dikter».

De toner, som ljudit i den första samlingen, klungo lika fylligt och rikt, blott med än mera konstnärlig teknik. Skalan var alltjämt lika omfattande, allt ifrån melankolisk världssmärta till muntraste burlesk, och dock var personligheten genom alla dessa skiftande stämningar en och densamma, en man för sig, som i det ofvan citerade poemet, »Idealism och realism» gaf besked, att han icke vore angelägen att blifva inordnad i något ästetiskt fack, men icke heller ville bekänna sig till någons filosofiska ideal:

»Jag tror det är bäst att enhvar har sitt
Som jag har mitt.»

För den lära, som vid denna tid vunnit apostlar i Strindberg och Ola Hansson och äfven hyllades af andra skriftställare, Nietzsches öfvermänniskomoral, hyste han i hvarje fall föga sympati och han sporde i en liten prosabit *Sålunda talade Zaratustra:* »Ho vet om den sig stor tänker är den störste?» och tar till orda mot den andligen starkes rätt att binda de svage med band. Medkänslan med de små och förtryckta var nämligen Gustaf Fröding i köttet boren och ingen moderiktning, om än så stark, kunde blåsa bort den.

Samlingen inleddes med en rad bilder från Värmland.

Den första och längsta dikten var en kåserande, en liten smula Byronartad cykel *Balen* med motiv från länets residensstad, i hvilken skalden, sin vana trogen, gycklar något med sig själf, sin tafatthet i yttervärlden, sina erotiska motgångar.

Så följde de utomordentliga bilderna från Värmlandsbygden: Münchhausiaden *Bergslagstrollet*, den mörka, dramatiskt gifna hämndedikten *Mordet i Vindfallsängen*, med sin i all enkelhet gripande tragik, tattarskepnaden *Blixten*, *Korperal Storm*, den tragikomiska tveksamhetsvisan *I valet och kvalet*, något befryndad med Fredrek på Ransätt, den dråpliga satiren på korsningen af läseri och sinnlighet *I bönehuset*, situationsbilden *Vår löjtnant*, hvartill en snarlik dikt af Detlev von Liliencron torde gifvit uppslaget, och alla de andra.

Digitized by Google

Ett särskildt rum intager mästerstycket *Skalden Wennerbom* med dess Bellmansbefryndade skildring af den druckne diktaren, som i fyllan domnar hän och glömmer lifvets sorger.

En betydande afdelning bilda *Bibliska fantasier*, i hvilka Fröding, möjligen med impuls från Byrons »Hebrew melodies», gifvit stämningsbilder på bibliska motiv eller ock utnyttjat dessa i rent subjektiva utläggningar.

Främst står här den trots de stundom grofva uttrycken, som synas återklinga Strindbergska okvädinsord könen emellan, rent sublima *Mannen och kvinnan*, där skalden i starka färger ger en skildring af könsmotsatsen och af striderna mellan könen, strider som dock måste aflösas af försoning.

På den följde de båda Simsondikterna *Vår* och *Höst*, *Saul och David*, den förtjusande *Predikaren* — med motsatsen mellan den vise konungen och hans unga brud.

Spridda skaldestycken äro samlade under rubriken »Från när och fjärran». En dikt som *Den gamla goda tiden* — f. ö. omarbetning af ett motiv i ett äldre stycke — var fylld af samma sociala medkänsla, som talat ur Rydbergs Grottesång. Af *Den evige juden* ger Fröding en annan bild än den Ahasverus, skalderna plägat skildra; han är här ej den bittre klandraren, icke trotsaren, han är ett stycke humorist, som ler åt det komiska i världsförloppet. Nu meddelades ock den ur första samlingen utmönstrade *Clown Clopopisky*, om gycklaren af hvilken man främst fordrade skämtsamma konster — »var kvick, din fan!» — äfven när hjärtat blödde. Det kunde, oaktadt poemet ju var skrifvet före Frödings debut, nästan tillämpas på hvad man å vissa håll alltjämt begärde af honom: endast skämt, icke allvar!* Dikten om *Hans högvördighet biskopen i Växiö* gaf en briljant karaktäristik af Tegnér såsom son af Foibos Apollon.

Denna andra diktsamling fick ett fullkomligt entusiastiskt emottagande och Frödings popularitet var nu ojämförlig. Äfven kritiken var i stort sedt entusiastisk.

Visserligen vände sig Wirsén mot att man flerestädes nämnt Fröding såsom en efterföljare af Bellman. »Man begår ett stort misstag om man som Georg Brandes jämför honom med Bellman; det är för att likna Bellman t. o. m på afstånd ej nog att vara yster och använda vågade uttryck. Bellman hade jämväl i sina öfverdådigaste sånger något som heter gratie. Gratie saknas mycket hos Fröding, som är modernt reflekterad och stundom simpel i sin medvetna och självvalda vulgaritet.»

* Ett lustigt intyg om att man onekligen något litet missförstått hans betydelse var att hans medverkan påkallades i en år 1894 utgifven skämtanalogi »Kända märken» af populära vis- och kuplettförfattare. De öfriga bidragande voro Joh. Johansson, Ernst Wallmark, Aron Jonason, Emil Norlander, Eric Sandberg, John Tengberg, Gösta Schönberg och Hjalmar Ekerot. Emellertid gaf denna medverkan anledning till ett par sidors självbiografi.

Digitized by Google

Bland de mest förstående uttalandena må framhållas Hjalmar Söderbergs essay i Ord och Bild, som särskildt häfdade det starka allvarsdragets berättigande gentemot de kritiker, som tillrådt Fröding att enbart ägna sig åt skämtet, och rent af framhöll hans »Bibliska fantasier» med den af Wirsén för cynism klandrade »Mannen och kvinnan» såsom det yppersta han diktat.

Fröding, som själf i ett bref yttrade sig med vanlig blygsamhet om sin diktsamling såsom »alltför lofordad», »ofärdig», »ojämn», förklarade dock med afseende på de bibliska fantasierna: »Men de djärfva styckena, som man tadlat för cynism, ångrar jag icke, ty jag tycker att det brutala är i stil och på sin plats, där det förekommer.»

År 1895 utkommo *Räggler och paschaser på vårat mål tå en bonne*, ypperliga landsmålsskämt, mest på prosa men äfven på vers; exempelvis den hvassa satiren på storbondedrygheten »Riksdagsbönnras marsch» (Dä vi sôm ä harrer i Svergets lann»). »Räggler och paschaser».

Vid denna tid var Fröding åter hårdt angripen af sin nervsjukdom och fallen för grubbel samt vistades å nyo en tid å en nervkuranstalt i Norge. Sjukdom.

Till Viktor Rydberg, som sändt honom sin »Varia» med en tillskrift »Må solskenet skina, må solskenet skina på dig» (citat ur Frödings dikter) sände han i mars 1895 ett hittills otryckt bref, där han uttalade sig om sin ståndpunkt med särskild hänsyn till frågan om det sköna. Ett utdrag ur detta bref, som Fröding själf i »Efterskörd» omtalat såsom »långt och besynnerligt» synes mig värdt att anföras bl. a. med hänsyn till hans uppfattning af naturalismen. Bref till Rydberg.

»Mitt väsen har länge liknat den vilda sjöröfvarebefolkningen på Pitcairn (se »Varia»), men har liksom denna begynt att reformera sig på sista tiden. Striden för harmonien inom en själf såväl som i utvärlden tycks mig nu vara det enda värdefulla i lifvet. Men vid harmonien i sig själf sådan den möjligen kan tänkas och fantiseras har jag svårt att vänja mig och det behöfs väl icke eftersom striden väl är oändlig. Emellertid har jag ännu en viss förkärlek för det fula eller rättare sagdt det sköna i det fula och jag tror att jag i det fallet är af något olika tanke med »Varias» författare. Harmonien i alltillvaron kan väl icke tänkas fullständig, om icke äfven de lägsta och mest missriktade former ha något af skönt i sig. [Man jämföre ställen i »Gralstänk»!] Ofta är det just harmoniens kamp mot disharmonien, om man så kan uttrycka sig, som framkallar intryck af skönhet eller kraft, oaktadt man samtidigt har ett intryck af fulhet och lyte. Lord Byrons berömda klumpfot lär i damernas ögon ha ökat behaget af hans uppträdande och jag ger dem rätt, för så vidt som detta lyte ytterligare måste framhålla kraften och älskvärdheten hos den som trots detsamma är en präktig ryttare, simmare och idrottsman och kan föra sig med gratie och värdighet. Gamla fula käringar kunna också ha ett slags skönhet, tycker jag, fastän det är af ett annat slag än den meliska Afrodites, hvilken jag också håller af fastän på ett annat sätt. Därför har jag ännu litet sympati med paradoxen att det fula är skönt och med den stackars Strindberg, hvilken visserligen icke har haft för afsikt att frambringa något skönt, men likväl åstadkommit åtskilligt, som jag ville räkna till det vildsköna, det kamp-

Digitized by Google

sköna, det hemskskköna eller hvad nu [man] vill kalla det disharmoniskt sköna i dess olika arter. Under min sjukdom har jag haft en del visionära drömmar — bland annat en i hvilken jag af någon straffande hand blifvit förd till ett rum, där själsmonaden efter oupphörligt sjunkande i djuriskhet förvandlas till kräldjur, jag hörde ett oändligt hväsande och kväkande och såg ett förvirradt krälande och krypande i orenlighet. Den straffande stämman, som för det mesta följde mig, sade i sträng ton: 'Är detta vackert, tycker du — du som vill se skönhet i själfva det ohyggliga' — eller något ditåt. Men i detsamma fick jag ett intryck af det rika och lifsfulla i allt detta hväsande, kväkande och krälande, det storartade i allt detta ohyggliga, en hel mäktig värld i dess återfödelse eller födelse, som vältrade sig fram ur Kaos eller Hades. 'Ja, sannerligen är detta skönt också', sade jag till min mystiske följeslagare, som sedan förde mig till alla möjliga världar af förnedring och gräslighet. Öfverallt fann jag något vackert tror jag. Det var alltid någon art af lif, och lif är skönt.» [Slutet af brefvet meddelas i faksimile.]

»Stank och flikar».

Året efter att detta skrefs utkom Frödings tredje stora diktsamling, den mäktiga, mycket omstridda *Stänk och flikar* (1896), i hvilken »högt och lågt» voro blandade och där det förekom »hertigar af meter och riddare af rim» som han visste skulle »göra honom förtreter» och »föra ofog öfver landet».

Denna samling innehåller mycket skiftande och olikartade dikter och skaldens allt allvarligare sysslande med lifvets olika spörsmål sätter sin prägel på vissa afdelningar. Fredligast voro gifvetvis *Hemvers och hvardagsvers.*

En utomordentlig tjusning hvilade öfver en dikt som *Ett gammalt förmak* och vemodsfulla återklingade barndomstidens minnen i *Ströftåg i hembygden*, rolig i all sin groteska komik var *Ett gammalt bärgstroll*, i hvilken man tycker sig se en Kittelsens trolltyp. I denna grupp förekomma ock sången om landsbygdens vandrande Don Juan, *Jägar Malms hustrur*, fylld af den brutna humorns patos, den dråpliga humoresken *Lelle Karl-Johan*, den älskvärda skämtdikten om de små söta plågoandarna *Härjarinnor* och den själfironiska *Marquis de Moi-même.*

En annan flock bilda *Bohemiska vers*, främst den dystra själfbespeglingen *Flickan i ögat*, en af de talrika själsbikter, som nu alltmer kräfva utrymme i Frödings diktning och där hans förtviflan och kval fått gripande tolkning.

Vidare karaktäristiken af luffaren *Fredlös*, med starkt naturalistiska drag; bakom luffarmasken ligger ej så litet subjektivitet (liksom fallet var med dess motsvarighet från en mera »idealistisk» tid, B. E. Malmströms »Stafkarlen»); den djärfva karaktärsteckningen af *En Uppsalaflicka* och flere.

Närsläktade med de »bohemiska verserna» äro de vilda, ömsom sinnligt glödande, ömsom vemodsfullt ångrande *Kung Eriks visor.*

Digitized by Google

förlåt mig, att jag gifvit mig an på diskussions-ämnet intresserar mig på det närmaste och därför hjärtat fullt är, därav talar munnen. Jag har svängt af och an från Tolstoy till Nietzsche och är just i beråd att skaffa mig en lifsåskådning och när man det gör måste man "omvärdera alla värden" man förut haft, antingen de upptäcktes af en själf eller andra. Er bok har gifvit mig impulser och uppslag, för hvilka jag är tacksam.

Men mäst tacksam är jag för att Ni kommit ihåg mig och velat sända mig en hälsning i min bedröfvelse. Det vänliga och finkänsliga citatet var en ålskvärdhet, som jag skattar högt. Själf är jag alltid "malplacant" — som en af mina kvinliga slägtingar behagar kalla det — och svarar naturligtvis med att disputera mot att det skönа är skönt och det fula är fult. Egentligen är jag väl af samma tankar som den som gjort en så åldelt imponerande gestalt af Tiberius och en så ålskvärdt sympatisk af Nero. Jag kunde därför gärna tegat, jag är ju själf idealist på mitt vis och kan egentligen kalla mig

Er tacksamme lärjunge

Gustaf Fröding

Slutet af ett bref från Gustaf Fröding till V. Rydberg. (Jmfr texten sid. 592).

Digitized by Google

Digitized by Google

Så äro här en rad tankedikter:

Prins Aladdin af lampan — om den lyckans son, som ägt men förlorat lampan och ringen, skaparkraften och troskraften och därför aldrig får ro; den trots all sin dämpade ton himlaskriande dikten om den väna som brutits mot jord och besudlats med mull: *Det borde varit stjärnor;* den djuptänkta dikten *Drömmar om Hades* och den stundom något dunkla *Sången om Gral*, en evolutionens stolta segersång, som den kallats, drömd mot bakgrunden af hemska och skakande syner och röster och tvifvelskval. Gral blir för Fröding en symbol för försoningen. Gral kan adla allt, äfven det onda, men det heliga kärlet vinnes först af den »som är älskad af Gud som af Satan», som går ned till Hades och väcker de sofvande med ljusets bud. Det ondas problem, som sysselsatt så många tänkare och skalder under gångna sekler, lämnade honom ingen ro.

Det fanns också dikter i hvilka en trotsig gensaga mot askesen gaf sig luft såsom en flik af framtiden: *I Daphne, Herren steg upp öfver Khorasan*, med anklagelsen mot den Högste som ju gjort syndaren till Belial och som därför själf må lida den eld han befallt för ondt — där det gamla teodiceproblemet om Gud som det ondas ursprung beröres.

Och så diktcykeln *En morgondröm!*

Fröding hade mycket grubblat öfver frågan i hvad mån kärlekens sinnliga uttryck kunde återgifvas i poesi och öfver huruvida det gåfves någon gräns för framställningen af det naket naturliga.

Redan i april 1895 hade han meddelat de första sångerna af cykeln under titeln »Ett drömland», där han velat skildra ett idealland, ett Ariens rike, där äfven den ädla nakenheten hörde hemma. Rydberg hade i sin afhandling »Om nakenhet och klädselsätt» kort före sin död prisat denna dikt för det sätt, hvarpå känslan för det naknas helighet däri funnit poetiskt uttryck. Men i fortsättningen lät Fröding förleda sig — i sin ifver att tala rent ut — till en ohöljd skildring af aflelsens akt, en skildring som icke blott verkade fullkomligt utmanande ur den nu en gång i kulturland vedertagna anständighetens synpunkt, mot hvilken det gifvetvis var hans mening att protestera, utan äfven just genom skildringens rent anatomiska tydlighet, ställvis mera erinrade om populärmedicinska skrifter än om poesi — med ett ord var versifierad prosa. Ärligheten hade i hvarje fall drifvit ej blott den s. k. »ärbarheten» utan äfven skönheten på flykten.

Åtalet mot »Stänk och flikar».

Att den f. ö. vid denna tid rätt själssjuke Frödings afsikt ingalunda varit osedlig eller frivol låg nog i öppen dag. Men då veckobladet »Budkaflen» begick den skändligheten att under låtsad harm öfver osedligheten trycka af just de ömtåligaste ställena — och det i två nummer å rad! — fann sig justitie-

Digitized by Google

ministern böra åtala både tidningen och Fröding enligt paragrafen om sedernas vanhelgd genom ohöljd framställning af någon last.

I en välskrifven inlaga utvecklade Fröding syftet med dikten och vidhöll att det icke gällt att skildra någon »last» utan ärligt få fram naturens skönhet och helighet. Han blef frikänd af den högeligen auktoritativa juryn, i hvilken flere skalder med Snoilsky i spetsen hade säte. Frikännandet framkallade senare en förändring af sedlighetsparagrafen.

I andra upplagan uteslöt Fröding trots frikännandet det åtalade stycket »emedan han funnit invändningarna mot detsamma delvis berättigade, åtminstone de som gällt det ästetiska värdet», liksom han äfven utelämnade två andra dikter (»I Daphne» och »Herran steg öfver Khorasan»).

Förordet till denna andra upplaga präglades för öfrigt af den ödmjuka självpröfning som i så hög grad kännetecknade Fröding.

Åtalet och hvad därmed sammanhörde bidrog att förvärra Frödings sinnestillstånd och de år som följde vore präglade af mycken oro och mycket grubbel. Han lär ock senare ha sagt att hvad som definitivt knäckte honom var detta åtal.

Han hade 1896 bosatt sig i Upsala. Härifrån utsände han under år 1897 dels en ny samling *Räggler och paschaser*, dels sin fjärde diktsamling *Nytt och gammalt*.

»Nytt och gammalt».

Denna samling, hvilken ledsagades med ett halft ursäktande förord, innehöll i allt fall högst märkliga stycken sådana som den stolta bekännelsedikten *Tiga och tala* (»Att tiga är brott hos sången»), den bittra *Alkibiades*, i hvilken man törhända kan läsa något af ett gensvar mot processen, den rörande *En ung mor* med dess äkta Frödingska medkänslostämning för lifvets styfbarn; den mera djärfva och utmanande *Studentkårens dotter*, den ur rent subjektiv synpunkt intressanta *Hamlet*, det dråpliga epigrammatiska skämtet *Harens rätt*.

Frödings intressen riktades nu alltmera åt filosofiska, delvis rent metafysiska spörsmål. Utom aforismer och en afhandling om lifsmonader, utgaf han 1898 *Gralstänk*, ett knippe dikter, som han dock själf förklarade snarare vara »rimmade tankeförsök» än poesi, moraliskt filosofiska poem i en villkorlig form, ett slags trefvande i tankens gårdar, där likväl just ett tveksamt »kanske» eller »möjligtvis» skadade det poetiska intrycket. Formen var också här i allmänhet svagare än eljes; det förekom likväl dikter som t. ex. »Himlen», »Maskinen i olag» »Variatio», i hvilka man återfann den Frödingska tonen. Men i det hela bar diktsamlingen — liksom en del samtida uttalanden af Fröding i olika frågor — en sjuklig, en obalanserad karaktär af olöst grubbel.

Detta öfverväldigade till sist »en själ som sörjt sig sjuk» och han måste under en lång följd af år (1898—1905) vårdas på Upsala hospital.

Efter några år ljusnade det dock så småningom, han kunde vistas först å ett sjukhem, sedan i eget hem bland Djurgårdens

Digitized by Google

ekar. Väl var han en kroppsligen bruten man och hans ande hade, att döma af hans nedskrifna uttalanden, fått öfver sig ett drag af barnslig tafatthet, ägde i hvarje fall ej längre sin forna spänstighet. Någon ny alstring i större mått följde icke; men enstaka dikter tillkommo dock; de flesta likväl ofullbordade.

»Efterskörd».

År 1910 utgafs en af d:r Berg sammanförd *Efterskörd* — mest äldre ting på vers och prosa, försedda med små resonnerande tillägg, där Fröding med rörande samvetsgrannhet och blygsamhet uttalade sig om sina alster.

»Reconvalescentia».

Däremot sparades de nya dikter, som tillkommit företrädesvis åren 1908—09 till ett urval *Reconvalescentia*, som han gaf sin trogna sköterska Signe Trotzig, och hvilkas utgifvande Berg ombesörjde efter skaldens död (1913).

Fröding har här kämpat för att återvinna makten öfver sina stora uttrycksmedel. Dessa dikter äro af stort intresse ej blott för Frödingsforskaren utan för hvarje älskare af hans diktning, låt vara att greppet på ämne och form icke var så säkert och fast som i hans krafts dagar.

I cykeln *Ghaselens makt* skildras, hurusom Dinarsad med sin citterlek, sin sång och sin ömma vård mildrar den sjuke sultanens kval; Böök har i sin intressanta essay om Frödings senare dikter utvecklat, hurusom man ur denna diktcykel kan afläsa självbiografiska drag, i det skalden liksom omdiktat stämningar från skilda skeden af sitt lif, tolkat sångens mildrande makt och gifvit det hela en österländsk dräkt; självbiografisk är på ett annat sätt den humoristiska cykeln *Magister Blasius*, där Fröding lagt sina egna kätterier och tvifvelsmål i munnen på en förkastad magister från tiden omkring 1600; dikterna äro inkapslade i ett fingeradt protokoll från Värmlands nation, hvars ironiska maner i återgifvandet af den starrblinda ofördragsamheten är efterbildadt efter dansken Woldemars (V. Holms) briljanta 1600-tals pasticher i »Fra Hexernes Tid»; Fröding hade redan i början af 1890-talet ämnat följa Woldemars exempel. Andra märkliga dikter i denna samling äro *Vintern*, *Kalle Dal och hans mor* samt *En kriminalhistoria* från Värmland — ett stycke mästerlig folkpsykologi på motivet om den fria viljan och Guds andel i det ondas tillkomst.

Ett uttryck för den popularitet Fröding vunnit särskildt hos ungdomen var den insamling, som på studenternas initiativ sattes i gång 1903 och som resulterade i en Gustaf-Frödingsfond, hvaraf skalden uppbar räntan. Och på hans femtioårsdag tolkades allmänt tacksamheten för hvad hans diktning skänkt af hugnad och lyftning.

Ett år därefter — den 8 februari 1911 — befriades skalden från sina plågor.

»Det är skönt för skalder att få sofva.»

Slutord.

År 1893 hade Fröding afslutat några självbiografika med orden »När jag blir tillräckligt berömd och människofientlig, skall äfven jag ge ut min 'Beichte eines Thoren'».

Digitized by Google

Berömd blef han. Människofientlig aldrig. Tvärtom är människokärleken, främst medkänslan med andras lidande, vid sidan af den hänsynslösa ärligheten det förherrskande draget hos denne korsbärare. Äfven han var visserligen en egocentrisk natur, var en outtröttlig självpröfvare, men hans ransakning gick gärna ut på att hålla »domedag öfver sig själf» och döma mildt om andra.

Icke minst voro hans omdömen om de egna diktverken i hög grad försynta och blygsamma. Och detta icke endast mot slutet af hans lif, då en rent af sjuklig mildhet och självpinande räddhåga att göra någon mask minsta orätt präglade hans omdöme, utan också i tidigare kampfyllda och mera självmedvetna dagar, då han ju gällde såsom radikal omstörtare.

Denna blygsamhet var icke af den art som Goethe kännetecknat med orden »Nur der Lump ist bescheiden» utan hade sin grundorsak, så vidt man utan personlig bekantskap kan döma, i en utomordentligt hög uppskattning af det ideella syftet med den poetiska alstringen, i en känsla af att äfven det yppersta som alstras icke når hvad skalden själf åsyftat och till sist i en högst ovanlig frånvaro af skaldefåfänga.

I samband med den stränga kritiken mot egna verk — man jämföre hvad Ruben Berg härom anfört i tidskriften »Edda» 1916 — stod en långt gående pietet mot annan diktning. Fröding hade i högre grad kanske än någon annan af våra skalder i nyaste tid — Levertin icke ens undantagen — lefvat sig in i olika tiders poetiska stilar. Man inser bäst, huru intimt han inträngt i gångna dagars diktning, då man tar kännedom om hans utomordentliga efterbildningar och pasticher, och beundrar den äkthet i tonen, som kännetecknar hans »Bibliska fantasier», hans »Till Publius Pulcher», och framför allt återklangen af toner från vår äldre svenska diktning allt från den Lucidorska »Ett Helikons blomster» och den med Runius' arabeskartade rimlek befryndade hyllningspokalen vid Heidenstams bröllop.

Mer än hos någon annan svensk skald finner man hos Fröding kongenialitet med Fredmanssångaren, och det icke blott i de uppsluppna skildringarna utan väl så mycket i dem, där mollton er ljuda. Den som diktat »Skalden Wennerbom» eller »Jägar Malms hustrur» eller »Kung Eriks visor» är väsenbefryndad med diktaren af »Ack du min moder» eller »Drick ur ditt glas».

De äga ju äfven andra egenskaper gemensamma än humorns underbara gåfva. Först den suveräna makten öfver rim och rytm, som väl innerst beror på medfödda anlag men som hos Fröding utvecklats till ett än mera medvetet konstnärskap än hos Bellman

Digitized by Google

och som är desto mer beundransvärd, som han icke i egentlig mening lär varit musikalisk. Men vidare den sällsynta gestaltskapande förmåga, hvilken åt hans skepnader skänkte ett måleriskt åskådligt lif, som endast få svenska skalder uppnått.

Kanske skulle man ock kunna leta fram en ådra från »Hans Högvördighet biskopen i Växiö» till hans vän Agardhs dotterson. Den ledes dock icke från Frithiofssångaren eller från den Schillerske reflexionsdiktaren utan från den Tegnér, som kunde låta ystra ord och tankar »direkt från Athen» strömma fram öfver sina läppar, den snillrike Apollosonen, hvars geni också hade svårt att bära alldagslifvets bojor och tidtals nedtrycktes af en melankolisk själssjukdom.

En utpräglad svensk tråd är det alltså som ringlar sig genom den store lyrikerns skaldskap, en tråd, i hvilken djupt vemod och yster glädje tvinnats samman i olöslig förening.

Utan brister är visserligen icke denna diktning. Tanken i den är stundom — äfven i skaldestycken från hälsans tid — icke klart utförd; senare mynnar den ut i grummel; i enstaka dikter slår språkuttryckets ärlighet otvifvelaktigt öfver till cynism. Men detta och annat äro fläckar i solen.

Han ägde i fullaste mått både den omedelbara och den mera reflekterade humorns gåfva. Som den människovän han var ville han använda denna gåfva till att glädja människorna. Själf har han sagt, att ett villkor för ett starkt skapande är att den skapande själf blifvit ormbiten. Ellen Key, som anför detta ord, tillägger, att han förstått omvandla det gift ormbetten drupit in hos honom själf till hälsobot för andra.

Häri ligger icke hans minsta storhet. Liksom Xenofons af honom besjungna hellener satte han till uppgift att

»kunna lida
Och ändå kunna glädja sig och höja sig
Till mera ädla ting än sorgen öfver nöden
Och icke som barbarer böja sig
I skräck och vanvett under hårda öden».

Digitized by Google

Heidenstam som Hans Alienus, målning af Hanna Pauli.

Öfversikt öfver nittiotalets skede.

I hafva upphunnit, i vissa fall redan öfverskridit gränsen, för hvad som lämpligen kan blifva föremål för en historisk skildring af svensk litteratur. Ju mer vi närma oss vår egen tid, framför allt då det gäller lefvande skriftställare, saknas det historiska perspektivet och en opartisk skildring blir allt vanskligare.

I fråga om enstaka af de i det föregående behandlade diktarne har skildringen för öfrigt fullföljts äfven bortom 1880-talets slut, försåvidt deras senare alstring i stort sedt utgjort en fortsättning i samma anda och stil som den under 1880-talet inledda. Frödings verksamhet faller ju i allt väsentligt under nästa årtionde,

Rörande öfrige skriftställare från 1890-talet — lefvande eller döde — må här hufvuddragen af de mera betydandes verksamhet sammanfattas utan fördjupande i enskildheter; och i öfrigt endast några namn nämnas och grupperas.

Digitized by Google

Åren omkring 1890 sätta — såsom redan framhållits — märke i svensk diktning; det samhälleliga probleminnehållet, den altruistiska och sociala tendensen, det naturalistiska, detaljobserverande framställningssättet skjutas allt mer åt sidan eller spela i hvarje fall icke längre den roll som förut. Man bör icke misskänna de stora värden 1880-talet obestridligen tillfört vår litteratur: den skarpare iakttagelsen af verkligheten; det ärliga sanningssträfvandet, betonandet af det karaktäristiskas och konkretas betydelse i dikten i motsats till stundom nog abstrakta och tama skönhetsbegrepp; ett kritiskt skärskådande eller ett satiriskt gisslande af mycket i samhällslif och kultur, hvars innebörd ej motsvarades af dess anspråk; en saftig och mustig stilkonst. Men lika obestridligt är att den sköna litteraturen å sina håll var på väg att utmynna i ett alltför grått och fantasilöst detaljmåleri med förkärlek för det mörka och smutsiga, att en anda af nykterhet och torka var på väg att lägra sig öfver denna litteratur som ofta nöjde sig med halft vetenskapliga beskrifningar. »Vingtrött poesi» gjorde, som Rydberg sjöng, »dagsverk i verklighetsexakt fotografi». Det påkallades mera fantasikonst, mera stämningskonst, mindre jordbundenhet, mera glädje. Den nya riktningen ville låta ordet »skönhet» åter ljuda såsom poesiens lösen framför ordet »sanning»; härvid hände det att ensidigheten i programmet »l'art pour l'art» ledde till en ästeticism, som öfverskattade skönhetsvärdet på bekostnad af andra väl så viktiga lifsfaktorer. Den af många försmådda verskonsten undergick en förnyelse.

Heidenstam.

Främste banérföraren för den nya riktningen var den unge målaren **Verner von Heidenstam** (född 1859). På grund af sjuklighet hade han såsom yngling nödgats afbryta sina studier och hade såsom sjuttonåring fått företaga en resa till Österlandet, af största betydelse för hans senare diktning, liksom hans besök i Grekland. Efter ett års vistelse i hemmet beger han sig ut till Rom för att blifva målare, studerar under Kronberg och därefter (från 1881) i Paris under Gérome, men öfverger snart måleriet och slår sig med sin maka ner i Schweiz, där han lefver i ensamhet sysselsatt med studier och förberedande sig för litterär verksamhet. Han träder nu i förbindelse med Strindberg, skriftligen och muntligen, och de bo tidtals i hvarandras närhet.

Efter långa förberedelser (han hade ursprungligen 1881 rådgjort om sin diktning med Topelius) debuterade han våren 1888 såsom skald med samlingen *Vallfart och Vandringsår*, om hvilken en kritiker trodde sig kunna fastslå — utan att af fortsättningen ha blifvit jäfvad — att en vackrare, mer ursprunglig, mer mogen

Digitized by Google

debut icke på långa tider skett i svensk diktning och att Heidenstam redan i sitt förstlingsverk vore en fullrustad poet, låt vara med brister i tekniken, men med ursprunglighet, djup, glöd.

Icke minst vann han sympatier hos det äldre släktets främste, Rydberg och Snoilsky, och den senare dubbade den yngre yrkesbrodern med riddarslaget: »Skald är ni, en verklig och ursprunglig!»

En ny individualitet var det ock, som uppenbarade sig i dessa skaldestycken, hvilkas till god del österländska motiv — diktade åratal efter hans vistelse i Orienten — gåfvo honom anledning att utveckla sinnrikhet, glansfull färgkonst, eldig lifsglädje. Snoilskys ord att om man än icke kunde säga att hans dikter »sjöngo» så »målade» de desto mera, antyda skildringskonsten såsom en hans herrskande förmåga. Men i denna samling rymdes ock en rad dikter »Ensamhetens tankar», en själfull reflexionslyrik, delvis af kärnlyrisk art. I behandlingen af versen uppenbarades ett drag af Byronsk ledighet och frihet, stundom en smula själfsvåldig i den lekfulla rimflätningen.

Diktsamlingen följdes af reseskizzerna *Från Col di Tenda till Blocksberg* (1888) och af romanen *Endymion* (1889), som spelade på österländsk botten och gaf en sympatisk bild af en värld som kämpar en förtviflans strid mot västerlandets inkräktare; i dessa böcker visade författaren sig äfven som konstnär på prosans område.

Företalet till »Endymion» innehöll ett utfall mot »gråväderstankarne». Men dessutom utfärdade Heidenstam ett litterärt program, där han i visserligen mycket hofsam form uppträdde mot naturalismen och förkunnade en annan diktning än den tunga, lugna, objektiva verklighetsskildringen.

Det var i den lilla stridsskriften *Renässans* (1889), där han väl erkände att naturalismen varit en sund och nödvändig gensaga, men ansåg att den talat ut; den hade varit utomordentligt välgörande för prosaberättelsen, men skadat den rytmiska diktningen. Dikten beherrskades för mycket af gråväder, den altruistiska riktningen hade bidragit till att aflägsna sol och lefnadsglädje från skaldekonsten. (Det var denna del som särskildt Tor Hedberg bemötte i sin välskrifna motskrift »Glädje».) Heidenstam påkallade en »renässans». Intet skäl funnes visserligen att fördöma verklighetsskildringen, där den ej vore handtverksmässig, vore »skomakarerealism», men man borde icke bryta stafven öfver inbillningskraften.

Samma tankegång — snarast i mildrad form — genomgick en andra programskrift. Heidenstam hade besökt Oskar Levertin, som för bröstsjukdom vistades i Davos, och de knöto nu nära

Digitized by Google

Verner von Heidenstam.

Oljemålning af Oscar Björck. Tillhör H. K. H. Prins Eugen.

Digitized by Google

Digitized by Google

vänskap. Tillsammans skrefvo de skämtbroschyren *Pepitas bröllop* (1890), som i form af en parodisk litteraturkritik af en fingerad roman innehöll en gensaga mot naturalismens öfverdrifter, särskildt mot »lillnaturalismens» svagheter. Såsom naturalismens grundväsentliga misstag framhölls, att den gjorde modellen till hufvudsak och lät den konstnärliga framställningen bestå i objektiv afgjutning. Man bestred icke naturalismens rätt när den stode i en verklig individualitets tjänst och man sade artigheter till riktningens mest framträdande målsmän i Norden. Det är tydligt för öfrigt, att de båda författarne lagt sordin på sin polemik dels för att ej allt för mycket tagas till intäkt af den konservativa kritiken, dels, hvad Levertin vidkom, af hänsyn till gamla kamrater i »det unga Sveriges» led, något som dock icke hindrade att ett kyligt förhållande å vissa håll blef följden. I öfrigt åberopades den franska neoidealismens män, Bourget och Rod; af hvilka Levertin för att begagna Söderhjelms ord lät »blända sig».

Heidenstam nedlade äfven sina tankar om tidens riktning och mål i ett stort prosaepos med inlagda verspartier: *Hans Alienus* (1892), som sönderfaller i tre delar och tilldrager sig både i den verkliga världen och i en fantastisk, i Sardanapals rike. Angreppet gäller här tidehvarfvets ensidigt naturvetenskapliga odling, dess brist på omedelbarhet, dess ringaktning för harmonien: romanen eller reseskildringen sinnebildar i viss mån Heidenstams eget »främlingskap» i tid och land. Och Hans Alienus visar sig själf i ej ringa mån bärgtagen af det grubbel, mot hvilket han dragit i fejd.

Den österländska färgtonen i Heidenstams hittillsvarande alster ger nu vika för fosterländska stämningar. Hans Alienus' »hemkomst» är symbolisk. Svensk natur, svenska minnen locka. Den på grund af sin elliptiska form förkättrade satsen: »Jag längtar marken, jag längtar stenarne där barn jag lekt» i första samlingen hade bådat detta. Pilgrimen, som, mätt på det oroliga vandringslifvet, främmande allestädes, styrt kosan till hemmets jord, såg snart att det för honom »fanns ingen väg från hemmets dörr». Han besjöng i djupsinniga och formsköna *Dikter* (1895) stämningarna från Tivedens furor och Vätterns outgrundliga böljor; han var ömsom solskenets och högsommarens skald, som ännu bland höstens gulnade blad bedårad prisade lifvet, ömsom den ändlösa längtans och trånadens skald. Sitt hjärtas ve och strider har han f. ö. älskat att endast bikta mera indirekt, genom diktade skepnader såsom i poemet »Barndomsvännerna», hvilket, som det en gång sagts af en annan skald, är »hans kärlekslifs på en gång förtäckta och flammande bekännelse».

Digitized by Google

I denna andra samling var stilen mera monumental och plastisk, innebörden tvifvelsutan djupare och mer storslagen än i ungdomsdikterna.

Men äfven de svenska minnena lockade med oemotståndlig makt den exotiske vandraren, som under 80-talet näppeligen haft mycket till öfvers för dem och nog äfven betraktat den svenska samtiden spefullt kritiskt. Så gaf han — kanske äggad af Strindbergs »Likvakan i Tistedalen» — sin tolkning af den karolinska hjältesagan i en rad fristående noveller från den stora ofredens dagar i hugstor kamp så väl som under vinternattens bistra lidanden. Namnkände hjältar förekommo, men för dem glömdes icke i detta folkepos de namnlöse och odödlige, »det folk som i sin storhets fall gjorde sin fattigdom ärad inför världen». Prosadiktningen fortsattes med nya historieskildringar: samlingen *Sankt Göran och draken* (1900); *Heliga Birgittas pilgrimsfärd* (1901); de båda mäktiga romanerna *Folkungaträdet* (1905 och 1907) med utgångspunkt från en tid då historien löser sig ur sagans armar och höfdingar bryta fram ur bondemängden, den historiska läseboken *Svenskarna och deras höfdingar* (1908—1910). Äfven novellämnen af annan art behandlade han i samlingen *Skogen susar* (1904).

I sin prosakonst är Heidenstam tvifvelsutän större såsom skildrare än som själsmålare och når högst, när han begagnar en mindre ram, där han i snabba drag kan gifva en karaktär och inställa honom i en kännetecknande situation eller skänka helbilder af tid och omgifning.

Sin stilkonst har han icke minst lagt ådaga i smärre uppsatser, där han behandlat dagens frågor eller allmänna kulturspörsmål, såsom i den berömda uppsatsen om *Svenskarnes lynne*, i hvilken han i tider, då man var benägen att klenmodigt underskatta svensk folkegendomlighet, manade svenskarne att tänka stort om sitt land. Endast sparsamt använde han under en följd af år den bundna formen — man erinre sig dock cykeln »Ett folk» från 1902 med medborgarsången. Men 1915 öfverraskade han med en samling *Nya dikter*, i hvilken vid sidan af alster från tidigare år (som »Fången», »Ålderdom» och flere) rymdes ett antal nydiktade, storvulna skaldestycken, genomträngda af vemodsstämning, en anda af mild resignation och tillkämpad lefnadsvisdom med ödmjuk vördnad för humaniteten, för mänskligheten släkte, icke utan en viss besvikelse men dock alltjämt mäktig att tolka äfven en optimistisk och ljus stämning som i solhymnen, där han än en gång vill vara såningsman i världens unga vår. I formen ådagalade de nya dikterna en uppenbar sträfvan efter förenkling, ett

Digitized by Google

strängt klassiskt kynne i motsats till ungdomstidens nyckfullt romantiska:

»Vis, o människa, det blir du först
När du hinner till de aftonsvala
Höjders topp där jorden öfverskådas.»

Heidenstam, som 1909 kreerats till filosofie hedersdoktor af Stockholms högskola, tog 1913 inträde i Svenska akademien såsom sin gamle motståndare Wirséns efterträdare och erhöll 1916 Nobelpriset i litteratur för detta år.

Levertins senare skede.

Oskar Levertin, hvars tidigare utveckling under »det unga Sveriges» banér ofvan skildrats, hade år 1889 pröfvat sorgen att mista sin unga hustru och träffats af en lungsjukdom, för hvilken han fann bot vid kurorten Davos i Schweiz, där han, som nyss omtalats, sammanträffade med Heidenstam, hvars första dikter han visserligen funnit talangfulla, solglada, öfverraskande genom ton och temperament, men dem han dock i en kritik bedömt rätt reserveradt.

Samvaron blef af epokgörande vikt för honom. Redan förut led vid »hvardagslitteraturen» och den »litterära filantropien» var han mottaglig för Heidenstams teorier i företalet till »Endymion» och i »Renässans». Han går nu afgjordt öfver till dennes uppfattning. Han uppläser för Heidenstam skaldestycken dem han diktat den senaste tiden under intryck af sin sorg och af dödens närhet, och denne visar honom att han icke är realist utan romantiker, och uppmanar honom att framhärda i sin romantik och hälst skildra sina drömmar och sin inbillning. Och så skrifva de tillsammans sin broschyr.

Den nedtryckta sinnesstämning, som beherrskade Levertin efter hustruns död och under hans egen sjukdom, hvilken ställde honom öga mot öga med döden och som i grunden föga harmonierade med kamratens rop på lifsglädje, satte sin prägel på fullbordandet af den förut nämnda romanen »Lifvets fiender», hvilken ju först utkom 1891. Den har betecknats såsom »en bastard mellan hans gamla och hans nya jag». Men i motsats till hjälten i denna roman, drömmaren, ideologen, som förliste under verklighetens hårda tag, gick författaren icke under i lifvets malström utan stod tvärtom vid ingången till en ny, i hög grad betydelsefull lifsgärning. Just ur sorgen föddes en rik och fulltonig sång.

Redan före utgifvandet af »Lifvets fiender», vid julen 1890 hade han i julblad och kalendrar offentliggjort enstaka af de dikter, som skulle skänka det främsta värdet åt hans 1891 utgifna

Digitized by Google

diktsamling *Legender och visor*. Det var exempelvis den härliga »gamla nyårsvisan» om Staffan Stalledräng och hans fålar och dikten om »Flores och Blanzeflor». Där funnos ock dikter som »Monika», inledningsdikten »Beatrice», »Mardi-Gras» och — tidigast diktad af alla — »En gammal judisk sång», skrifven redan 1885. I diktsamlingen som helhet uppenbarade sig en lyriker af rang, mäktig att tolka ett djupt känslolif i en betagande form, musikalisk och med utsökt ordval. Glödande lidelse och mörk sorg gåfvo förenade diktsamlingen dess karaktär: »Min dikt är svart med purpurröda sömmar». För mellantoner och mellanfärger fanns intet utrymme. Anmärkningsvärd var den »ästetiska katolicism» hvilken, som Vetterlund anmärkte, blandade sig med »dunkelröd passion». Diktsamlingens lysande egenskaper — vid sidan af brister såsom den stundom hektiskt öfverhettade sensualismen, och vissa oriktigheter i behandling af språket — gjorde sig knappast genast gällande. Man hade mångenstädes, ej minst med hänsyn till Levertins föregående, svårt att förstå att detta var det rätta, det äkta uttrycket af hans temperament och såg i den »raffinerade» världsledan anläggande af en »dekadent» modedräkt. Bland dem som kände sig bortstötta särskildt af den mystiska romantiken och blandningen af öfverjordisk längtan och jordisk trånad var, som bekant, Gustaf Fröding, hvars rätt ovänliga kritik grundlade ett aldrig utjämnadt motsatsförhållande mellan de båda skalderna.

Men så småningom trängde i alla fall betydelsen af Levertins första diktsamling igenom och han erkändes jämte Heidenstam och Fröding såsom en af »återuppväckarne af vår gamla lust till rim och meter». År 1894 utkom hans andra diktsamling *Nya dikter*, som beseglade hans ställning såsom betydande, egenartad lyriker af djup känsloglöd, utsökt, vald konstform. Vid hans diktnings källa stodo alltjämt som genier de båda »änglar» han omtalar i en prosadikt: kärleksängeln Asrael, som med flygande purpurkappa och saffransgul sandal kommer när bröllopsmusiken slutar i ett skri, och dödsängeln Thanatos, den bäste, den trognaste af alla. Men dock hvilade här en ljusare ton öfver denna samling och Levertin hade vidgat området för sitt skaldskap. Dikter som »Ithaka», »Sång före natten», »Varsel», »De visa och de fåvitska jungfrurna» och flere präktiga medeltidsballader tillhörde detta dikthäfte, hvilket han själf betecknade som »mitt hjärtebarn, mitt hela jag, mitt stora slag».

Först 1901 utkom den tredje samlingen *Dikter*, innehållande »Modersspråket», »Fadern», »Domar», »Gammalsvensk Julkantat», »Dödsdansen», »Alexander under solens och månens träd»,

Digitized by Google

Oscar Levertin

Efter målning af Carl Larsson 1906.
Tillhör bokförläggare K. O. Bonnier.

Digitized by Google

Digitized by Google

»Dykaren», »Det torra brödet», »Vandraren» och andra alster af en diktare, hvilken funnit tröst i att sjunga ut sitt vemod och sin lefnadslust. Denna diktning framträdde i medveten motsats till den mera populära, och Levertin hade i en uppsats några år förut halft till självförsvar talat om den kulturella dikten med dess invecklade orkestrering och dess rika kontrapunkt i motsats till den lyrik som söge näring ur en enklare naturgrund.

Hans diktning var förvisso i hög grad kulturmättad och det lyckades honom ofta att skänka den en utsökt konstnärlig och egenartad form, men under stundom träddes gränsen till förkonstling nära; den »invecklade orkestreringen» vållade ofta oklarhet. Det kunde ock hända, att han, trots all brinnande kärlek till modersmålet, kränkte dess syntaktiska och etymologiska lagar, hvilket man ej behöfde vara någon Beckmesser för att ogilla.

År 1905 utkom en serie mäktiga, djupsinniga tankedikter *Kung Salomo och Morolf*, där skalden använde folksagans bekanta skepnader såsom omklädnad för sina egna själsstämningar och lifserfarenheter. I Morolf, den ljuse och glade skämtaren med den gula locken, har han framställt ej blott rivalen om Sulamiths ynnest, utan ock den skald, hvars ljusa sånger folket älskar, under det de finna Salomos egna föga glada, främmande och tunga. En starkt vemodsfull resignation talar genom denna diktsamling, något af Predikarebokens »Allt är förgängligt». Af alldeles särskildt betagande makt är »Drömmen om mullen och vindarne», med dess nobla dödslängtan.

Men Levertin upptog vid sidan af sin verskonst äfven prosadikten och vände sig här särskildt till historiska ämnen, stundom i pastichens form. Bland hans *Rococonoveller* (1899) står tvifvelsutan den ypperliga judiska karaktärsbilden från Gustaf III:s dagar »Kalonymos» högst. Ett samtidsämne — likväl med ett historiskt uppslag — upptog han i den hvad själfva romanmotivet beträffar mindre betydande *Magistrarne i Österås* (1900), där han emellertid skänkt förträffliga karaktärsbilder och skildrat en svensk begåfnings förlisning i småstadskvalmet.

Levertins diktning i vers och prosa utgjorde blott en del af hans författarskap. Ej blott »österland» och »västerland» kämpade i hans inre om väldet, äfven visdom och dikt. Brinnande af kunskapslidelse ägnade han ju hufvuddelen af sitt arbete åt forskarens kall. Föreläsare vid Stockholms högskola sedan 1893 och professor i litteraturhistoria från år 1899, utöfvade han alltifrån 1897 tillika en mycket omfattande och betydande verksamhet såsom litterär kritiker.

Digitized by Google

Han ägde såsom litteraturhistoriker — stundom äfven konsthistoriker — sällsynta egenskaper i fråga om forskningens grundlighet, uppfattningens själfullhet, framställningens konst. Han var på en gång lärd och skald (i det afseendet erinrade han om Rydberg) och detta kom i främsta rummet hans essayförfattarskap till godo. Samlingarna »Diktare och drömmare» (1898) och »Svenska gestalter» (1903) stå ej allenast oupphunna i svensk litteratur utan tillhöra det yppersta hvad modern essaykonst öfverhufvud frambragt alltifrån Sainte-Beuve till Brandes.

Samma sällsporda förening af lärdom och poetiskt sinne skänkte så högt värde åt hans verksamhet som litteraturgranskare. Hans ståndpunkt var här den utpräglade ästeticismens — med dess goda och svaga sidor. För formgifningens förtjänster kunde han stundom vara benägen att öfverse med en diktnings sjukliga innebörd och utmönstrade i det hela de etiska synpunkterna. En annan begränsning var ock hans bristande sinne för den rent folkliga och humoristiska diktningen i vers och prosa. Men han utöfvade kritikerns yrke med säkerhet och nobless, varm kärlek till svensk diktning, med vidt famnande intresse äfven för utländsk, och med en känslighet i analysen, som röjde att kritikern äfven var skald. Han älskade intaga en uppmuntrande, stundom nog mild hållning till yngre författare af djärfvare läggning, och hans kritik uppbars, allt som åren gingo, allt mer af den humanitet, den fördjupning, som kännetecknade hela hans utveckling och som ock mildrade hans polemiska skärpa. En alldeles särskild betydelse ägde han som väckare och äggare af allmänhetens intresse för diktning och konst; det lyckades honom meddela läsarne något af sin egen hänförelse och han har på detta område varit verklig kulturfrämjare. Levertin afled till följd af olyckshändelse i september 1906. Hans samlade skrifter ha utgifvits i 24 band 1907—1911.

Selma Lagerlöf

Våren 1890 hade tidningen Idun utlyst en täflan med ovanligt högt prisbelopp för en berättelse. Prisnämnden tillerkände detta pris åt fem kapitel af en tillärnad större roman, *Ur Gösta Berlings saga*, hvilka kapitel offentliggjordes samma år i tidningen och senare äfven i särtryck.

Författarinnan var Selma Lagerlöf (f. 1858), sedan 1885 lärarinna i Landskrona.

Redan under seminarietiden hade hon önskat behandla gamla värmländska familjesägner, som alltsedan barndomen sysselsatt hennes fantasi, men hade haft svårt att finna den rätta formen;

Digitized by Google

först hade hon funderat på att versifiera dem i en romanscykel, sedan att behandla dem dramatiskt, så att skrifva en roman i sinsemellan självständiga kapitel, men hon fann svårighet att lämpa dem för tidens realistiska stil och först sedan hon öfvergifvit denna och försökt sig med en lyrisk prosa med ovanliga vändningar, omkastad ordföljd, utrop, frågor och poetiska epitet ville arbetet taga fart.

Efter framgången i Idunstäflan tog hon sig ett års ledighet från skolverksamhet och utgaf 1891 den fullständiga *Gösta Berlings saga*. Med vidtflygande fantasi hade hon i detta verk framtrollat och omdiktat episoder från 1830-talets Värmland med en bruksegendom såsom midtpunkt. En kraftig gestaltningsförmåga, som hvarken skydde de starka färgerna eller de känslosamma tonerna, skapade här en skara egendomliga, i hög grad ursprungliga skepnader, figurer från en gången tid, dem hon gaf nytt lif i förstorade mått och dem hon kringgöt med rik poesi: (Gösta Berling, den förfallne prästen och kvinnotjusaren, majorskan på Ekeby med sitt tragiska förflutna, manhaftig värdinna för hela raden af lifsglada, underliga, halfförfallna men intressanta »kavaljerer», som föra ett snyltgästlif vid hennes bord, den elake Sintram och andra. Det hela spelade kring Frykens (»Löfvens») stränder och var gifvet med ovanlig lokalfärg.

Bokens brister, som först föllo yrkeskritikerna i ögonen, och som å flere håll vållade ett underskattande af dess förtjänster, voro dels en springande, nog lös komposition, som likväl bättre motiverats, om icke bokens namn låtit läsaren förmoda att det gällt Gösta Berlings utvecklingshistoria, och om den — såsom författarinnan ursprungligen afsett — fått gälla såsom en sägencykel om »Kavaljererna» kring Ekebybordet, dels den obestridligen, om än icke obestridt, maniererade stilen, i hvilken spårades inflytande från isländsk sagodikt, Carlyles historiska prosa, Andersens sagor, Björnsons fortællinger men äfven från gammalmodig svensk romangrannlåt. Det var ock förklarligt, hälst i en tid då naturalismen ännu satt i högsätet, att fantasien i detta arbete föreföll mången hafva skenat nog vildt öfver skacklorna och att stilen verkade bisarr. Ruben G:son Berg har anmärkt att det naiva berättargeniet ofta har svårt att öfvertyga de vittra granskarne om sin sändnings ursprunglighet och anfört Andersens exempel.

Men på många håll möttes den nya företeelsen med hänförelse. Särskildt anmärkningsvärd var den entusiastiska välkomsthälsning Helena Nyblom bragte författarinnan. Bokens fantastiska äfventyrskonst kändes ock för ett yngre släkte som befriande, det

Digitized by Google

var åter en ridt in i det romantiska landet från den bistra hvardaglighet, hvarmed tidens romandikt mest sysslade. Af egenartadt intresse är Levertins omdöme i ett bref till Heidenstam, där han betecknar »Ur Gösta Berlings saga» som »det första verket efter Heidenstam-Levertinsk estetik, en »den sällsammaste brygd af godt och ondt», där vid sidan af formlösa, misslyckadt hyperboliska, naiva ting kunde finnas så beundransvärda sidor af fantastisk kraft, stycken så storslagna och glänsande att han önskade han själf skrifvit dem.

Romanen i sin helhet rönte för öfrigt ett något svalare emottagande än de först offentliggjorda fragmenten och man kan knappast säga att den genast vann någon större allmänhet. Men sedan den 1892 utgifvits i Danmark — där Georg Brandes trots sin s. k. »naturalism» blef dess främste förespråkare — och vunnit varmt erkännande, utkom den ändtligen 1895 i en andra svensk upplaga och gjorde så småningom sitt segertåg öfver världen, öfversatt till ett dussin olika språk och af en litteraturhistorisk auktoritet som Richard M. Meyer ställd vid sidan af Anatole Frances och Kiplings arbeten som det bästa i tidens episka diktning.

Författarinnan hade emellertid fortsatt att författa smärre noveller och hon samlade 1894 ett fång sådana under titeln *Osynliga länkar*, i hvilka en omisskännelig konstnärlig mognad gaf sig tillkänna. Här läsas exempelvis epilogen till Gösta Berling om den lille flöjtblåsaren Ruster, legenden om »Fågelboet» och den betagande novellen »Dunungen», hvilken var den som eröfrade Snoilsky — bland andra — för författarinnan.

År 1895 lämnade Selma Lagerlöf sin lärarinneverksamhet och företog en studieresa till Italien såsom hvars närmaste frukt är att nämna *Antikrists mirakler* (1897) där hon, i anknytning till folksagan om Antikrist som då han komme på jorden skulle synas såsom Kristus, skildrade de andliga makter som bryta sig på siciliansk mark: den sekelärfda tron och den moderna arbetarrörelsen; därefter följde novellsamlingen *Drottningar i Kungahälla* (1899), bl. a. innehållande »Kejsarinnans kassakista» med dess poetisering af illusionens betydelse för en gärnings fullbordan och »Gudsfreden» om björnen som blef skjuten på juldagen, med hvilken hon inledde sina skildringar af svenskt bondelif; vidare den psykologiska större novellen *En herrgårdssägen* (1899).

Efter en resa till Österlandet 1899—1900 utgaf hon den ypperliga romanen *Jerusalem* (1901—1902), hvars första del *I Dalarne* i konstnärligt afseende torde beteckna höjdpunkten af hennes alstring; efter det storvulna inledningskapitlet »Ingemarssönerna»

Digitized by Google

Selma Lagerlöf

Efter fotografi.

Digitized by Google

Digitized by Google

med dess idealiserade skildring af svenskt folklynne, ges det en följd episoder ur en väckelsehistoria, en roman om svensk sekterism, där hon lägger ådaga den finaste uppfattning af de under i hjärtan och sinnelag, som en ideell rörelse uppenbarar. Andra delen står väl icke på jämnhöjd med den första, men rymmer äfven kapitel af djup och skönhet. Liksom i första delen Jerusalem i andanom lefver hos de väckta i Dalarne, så lefver i den andra hemlandet i de utvandrades sinnen.

Hennes senare arbeten ha varit *Kristuslegender* (1904), där yttre mirakler och framför allt inre under skildras; den historiska brottmålshistorien *Herr Arnes penningar* (1904), den geografiska läseboken i sagoform *Nils Holgerssons underbara resa* (1906—07) med dess många poetiska enskildheter; *En saga om en saga och andra sagor* (1908) — däribland »Tösen från Stormyrtorpet» och »Bröllopsmarschen»; *Liljecronas hem* (1911); *Körkarlen* (1912); *Kejsarn av Portugallien* (1914) samt *Troll och människor* (1915).

I hela Selma Lagerlöfs författarskap gör sig främst gällande en rik, stundom öfverrik inbillningskraft, en utmärkt gestaltningsförmåga med kraft att ge själarnas karaktär, en naturlig berättargåfva med något af den gamla folkdiktens kynne; hennes stil har rensats från de drag af onatur, som vidlådde hennes glänsande förstlingsarbete och fått en okonstlad, folklig karaktär samt t. o. m. upptagit talspråkets former, ej blott i dialog utan ock i refererande prosa (singulärt verb till pluralt substantiv). En varm hembygdskärlek, en stark pliktkänsla och en ljus religiös optimism äro egenskaper, som kännetecknа hela hennes skriftställeri. Det utpräglade etiska draget ger henne en säregen ställning inom tidens diktning.

Hennes arbeten hafva gått vida omkring i världen och äro öfversatta till de flesta kulturspråk, och hemlandet har hedrat henne på mångahanda sätt; år 1907 vid Upsala universitets Linnéfest blef hon filosofie hedersdoktor; år 1909 erhöll hon Nobelpriset i litteratur och år 1914 invaldes hon till ledamot af Svenska akademien, den första kvinna som där tagit säte.

År 1891 — Frödings debutår, samma år som Levertin utgaf sin första diktsamling och Selma Lagerlöf sin fullbordade Gösta Berling — utkom äfven ett förstlingsverk af en ung författare Per Hallström. Hallström (f. 1866), som haft en annan utvecklingsgång än de vanliga svenska diktardebutanterna, som efter aflagd studentexamen genomgått Tekniska högskolan och skött sin specialitet, kemin, men vid sidan häraf odlat verskonsten, studerat engelsk diktning

Digitized by Google

och vistats i Amerika, där han arbetade på en fabrik sina dryga elfva timmar på dygnet och där han i Carlyle, Goethe och i egen diktning funnit tröst under sin isolering bland en optimistiskt materialistisk omgifning med dess lätta anstrykning af världslig kristendom.

Han kände sig vid hemkomsten, då han beslöt debutera som poet, såsom »sparf i trandans». Han utgaf nyssnämnda år en samling *Lyrik och fantasier*, som innehåller en rad dikter dels af stämningsrik, dels af mera skälmsk natur — alltifrån »Den underbara harpan» till den beska skildringen af ett kyrkobesök i Amerika. Denna diktsamlings egenart har blifvit klarare sedan man närmare lärt känna den personlighet, som stod bakom. Men vid dess framkomst väckte den föga uppmärksamhet, hälst boken hade den särskilda oturen att komma ut samma vecka som Gustaf Frödings vida populärare »Guitarr och dragharmonika».

Det var icke heller på versdiktens område Hallström närmast skulle eröfra sin domän. Den unge amanuensen i telegrafstyrelsen beslöt att i prosaform utnyttja några af de erfarenheter, som han under sin bana dels i verklighetens, dels i böckernas värld inhöstat, och att låta dessa objektiva skildringar präglas af sitt eget subjektiva temperament. Lyrikern vardt berättare men tappade icke bort sitt jag vid berättandet om andra. Han hade själf känt sig »vilse» i den människohop där han vistats; han säger att han också med liflig sympati sökt ana sig in i deras hjärtan, hvilka förefallit honom som bortkomna väsen i kamp med tillvaron. Nu drömde han sig in i deras lif och formade ut de skizzer, som år 1894 utkommo under titeln *Vilsna fåglar*, en samling realistiska noveller, i hvilka han omsatt och uttolkat sina lefnadsminnen med en afsevärd psykologisk och fantasifull inblick. Grundtonen i denna samling var starkt melankolisk, likväl med en tillsats af ironisk humor.

Från den gråa verkligheten kastade han sig i sin nästa bok *Purpur* (1895) helt och hållet in i fantasiens färgrikare värld, i sagans och den äldre historiens rymder. Men det var först med sin tredje prosabok *En gammal historia* (1895) som Hallström fullt slog igenom och vann en betydande publik för sin berättarkonst. Denna vemodsmättade historia från 1820-talet om klokskapens ingrepp i två unga hjärtans saga hade öfver sig en sällsynt stämning från farföräldrarnas dagar, af senempire, af gamla hårlockar, souvenirer, gulnade pappersblad ur någon secrétaire. Den blef en af 1890-talets största litterära framgångar.

Det följande årets novellsamling — *Briljantsmycket* — vittnade

Digitized by Google

Per Hallström

Efter fotografi.

Digitized by Google

Digitized by Google

om mångsidigheten och böjligheten i hans talang, hvilken med samma lätthet grep ämnen från österlandet och från Greklands mytologi, från landsvägens tiggarlif och från fäbodssätern. I *Våren* (1898), som är en af 1890-talets kännetecknande böcker, besläktad med samma årtiondes måleri, gaf han en liten roman, däri konstnärssnillets slitning mellan lifvets och konstens kraf fann en tolkning.

Hallström var under hela sin ungdomsproduktion starkt påverkad af den Schopenhauerska pessimism, som ju äfven samtidigt utnyttjades af populärfilosofer. Böök har i en djupgående analys af hans novellistik t. o. m. »Våren» påvisat det subjektiva moment, som genomgår denna hans tidigare alstring, hvilken trots sin starkt skiftande karaktär bäres upp af en enhetlig intellektuell, skarpsinnig och tillika djupt känslig personlighet, och han har framhållit, hurusom ur hans pessimism så småningom utvecklat sig en världsåskådning, som bygger väl icke på en tom lifsglädje, men på självviskhetens bekämpande, medlidandets visdom, som för till bejakelse af verkligheten i stället för flykt från den; och låter lidandet, smärtan, döden vara förutsättningen för lyckan. I hans senare alstring bekräftas detta och han blir bl. a. »samvetslifvets» diktare.

I *Reseboken* (1898) förekom en novell »En uppgörelse» som antydde att författaren företagit en ompröfning af vissa värden. Han lät novellens hjälte gentemot teorien om »konst för konstens skull» häfda att konsten måste stå i samband med det innersta, det viktigaste i lifvet, känslan för rätt och orätt, det stora samvetet i motsats till det lilla — det ästetiska — som man drifvit till fanatism.

I sin följande produktion har han låtit denna sin fördjupade inre erfarenhet komma sin berättarkonst till godo, på samma gång han allt mera visade sig vara en novellistikens mästare. Denna diktning har omfattat *Thanatos* (1900), noveller i hvilka dödsmotivet varierades, icke utan en viss mystik; det var dock icke medeltids-döden, tänkt som benrangel med skramlande knotor, hvilken beherrskade dessa noveller, utan dödens sköna ängel sådan Lessing menade att antiken tänkt sig honom, en variant af Eros med dödsfacklan i hand; *Döda fallet* (1902), *Gustaf Sparfverts roman* (1903), där både den vemodsfullt dallrande och kvickt klingande strängen i Hallströms berättarkonst ljuda; bokens tyngdpunkt låg i tecknandet af sjukrummets poesi: den allvarliga känslan af dödens annalkande och därefter lifslågans sakta uppflammande; *De fyra elementerna* (1906), som är hans yppersta samling, med sådana noveller som »Den stumma» och »Källorna» och den dialogiserade

Digitized by Google

prosadikten »Laodamia» om sorgens längtan och luttring, om dödens ljusa makt; vidare *En skälmroman* (1906) och *Nya noveller* (1912).

Hallström har äfven med framgång odlat dramatik och utgifvit versdramat *Grefven af Antwerpen* (1899), där han dramatiserat, fördjupat och poetiskt förklarat ett novellmotiv från Boccaccio närmast i Shaksperisk anda; *Bianca Capello* (1900), en prosatragedi, omhandlande en renässansens Hedda Gablerskepnad, och dess motbild, den glittrande glada, ur italiensk renässansnovellistik framsprungna *En venezianskkomedi* (1901), den uppsluppna, mycket kvicka nutidssatiren *Erotikon* (1908), riktad mot vissa sjukliga fenomen på den moderna »erotikens» område — de tre senare styckena alla uppförda å Stockholmsscener; dessutom de djupsinniga legenddramerna *Alkestis* och *Ahasverus* (1908) och *Två sagodramer* (1910).

Äfven såsom lyriker och versepiker framträdde Hallström ånyo i diktsamlingen *Skogslandet* (1904), där särskildt det berättande poemet om prästen såsom djäfvulens öfverman »Herr Nils i Wierstad» är anmärkningsvärdt, samt i mera sporadiskt offentliggjorda poem, såsom den politiska dikten »Flaggan» från 1905.

Per Hallströms författarskap har icke inskränkt sig till det rent skönlitterära. Han har äfven visat sig vara en finkänslig och skarpsynt litteraturpsykolog i en rad essayer (»Skepnader och tankar») samt utgifvit en på grundliga litteraturhistoriska forskningar byggd monografi öfver Talis Qualis. År 1908 invaldes han i Svenska akademien efter Nyblom.

Karlfeldt.

Ett par år äldre än Hallström var en lyrisk diktare, som debuterade något år senare än denne: **Erik Axel Karlfeldt** (**född** 1864). Han utgaf nämligen 1895 en samling *Vildmarks- och kärleksvisor*, som senare följts af *Fridolins visor* (1898), *Fridolins lustgård* (1901), *Flora och Pomona* (1906) samt *Några dikter* (1916).

Liksom förut Skåne och Värmland fått sina målsmän i vår nyare diktning fann Dalarne sin skald i Karlfeldt.

Han tar sin utgångspunkt i Bååths trygga realism, i Frödings käcka, friska, formstarka hembygdsdiktning och skapar däraf sin egen fullt originella, i säregen grad ursprungliga, konstnärligt mästerliga daladiktning.

Redan hans första samling uppenbarade hans kynne af en finbildad skald med rot i den folkliga dikten, en sångare med äkta klang i sitt instrument och som stod så främmande som någon för tidens öfvermänniskomoder eller andra tillgjordheter.

Digitized by Google

Efter fotografi.

Digitized by Google

Digitized by Google

I den andra samlingen betonade han sin medvetenhet om att hans dikt vore korsning af folkdikt och konstdikt genom att lägga den i munnen på en »studerad karl af bondestam» Fridolin, hvars näbb »hade två låtar», »somt herrskapsvers, somt allmogelåt, somt liksom en blandning af båda delarna».

Det klingade genom denne Fridolins visor toner af äkta natur och äkta känsla, af kännedom om folkets lif i hult och hage, i vildmark och by, af sinne för den lefvande och den döda naturen. Med allt skäl kunde Fridolin sjunga att han var »kallad in af sångens gud till tjänst i hans kapell», men då i fortsättningen det säges, »bland mästerspelmän är jag visst den armaste gesäll», gör han sig själf grof orätt, ty mästerskapet i tekniken är hos Karlfeldts alter ego drifvet till utomordentlig höjd och har allt som tiden gått utvecklats till en enastående virtuositet i språkbehandlingen, hvilken kommer oss att minnas Geijers ord på tal om Karlfeldts landsman Stiernhielm och hans skicklighet i att »smida sånger», att »man i hans dikt hörde en mäktig rytm, liksom af hammarslag på glödande, gnistrande metall».

Denna säkert uthuggna form är omhölje kring en diktning af kärnfullhet och sundhet. Skalden är väl förtrogen med sin hembygds natur, med dalafolkets seder, traditioner, kynne; dess stämningar i glädje och sorg har han gifvit sin poetiska förklaring; sundhet och hälsa tala ur denna diktning; för glädjen och kärleken har den fulla uttryck, men för vemodskänslor och djupare själsstämningar är icke häller denne sångare främmande. Och fastän han låter Fridolin sjunga »Min sångmö är icke af Pinden, hon är af Pungmakarbo», har dock hans vinghäst, trots att den är af bonderas, visat sig kunna finna väg äfven till högre, ja de högsta zoner, och exempelvis i cykeln »Lif och död» har han gifvit magistrala uttryck åt dödsstämningen.

Med humorn är han väl förtrogen; den kan stundom taga mera burleska uttryck som i »Fem farliga f» eller i »Dalmålningar på vers», stundom vara af djupare art som i den folkliga omdiktningen af det gamla dödsdansmotivet. Karlfeldt älskar kraftigt realistiska uttryck och väjer ej ens för rent naturalistiska. Hans diktnings rytm och rimkonst, öfverlägsna i och för sig, äro särskildt anmärkningsvärda i en tid, då man varit benägen att utplåna skillnaden mellan vers och prosa. Hans vers har starkt betonad takt och han har, som Eugène Fahlstedt anmärkt, vidgat den svenska rytmiken genom att skrifva till (dolda) musikmelodier af stor omväxling och prägnans. Man erinre sig dikter som »Hästkarlar», »Dalamarsch» eller »Tuna ting».

Digitized by Google

Karlfeldt invaldes 1904 i Svenska akademien efter Odhne och blef 1913 akademiens sekreterare i ledigheten efter Wirsén.

Hjalmar Söderberg.

År 1895, samma år som Karlfeldt, debuterade en ung prosatör **Hjalmar Söderberg** (f. 1869) med en berättelse ur hufvudstadslifvet, *Förvillelser*, som kom åtskilligt buller åstad. Den afsåg att spegla en bild ur verkligheten, en ung stockholmare på afvägar; framställningen af hans gärningar var präglad af en viss likgiltig ironi, som just icke röjde några djupare källsprång af förtrytelse. Men boken var i hvarje fall skrifven med litterärt allvar och yppade mindre vanliga författaregenskaper, särskildt i den impressionistiska skildringen af situationsbilder ur Stockholmslifvet och i en uddig kvickhet. Stockholmsluften var fångad i denna bok. Efter denna debut utgaf han först 1898 en liten flock välformade miniatyrbilder *Historietter*. Så följde efter ytterligare tre års mellanrum romanen *Martin Bircks ungdom* (1901), i hvilken första delen, skildringen af barndomen gaf en säkert iakttagen, älskvärd framställning af barnahemmets poesi med ett temperament som var känsligt utan att vara sentimentalt; svagare var midtelpartiet om den unge mannens allt annat än sedesträng lif, till sist höjde sig åter skildringen: bokens hjälte resignerar utan glädje och utan förhoppningar i ett ämbetsrum och i en förbindelse utom äktenskapet och känner sig liksom förfrusen; det hela mynnar ut i ödslighet och kyla; författaren visar utan stora ord på ett känsligt sätt det tröstlösa och tomma i det lif som blir så mången lofvande ungdoms lott: desillusionens.

Med detta arbete hade Hjalmar Söderberg fullt uppenbarat den författartyp, som han sedan ytterligare utvecklat i sin jämförelsevis sparsamma litterära alstring: *Främlingarna* (1903), *Doktor Glas* (1905) med ytterst djärfva revolutionära inslag; skådespelet *Gertrud* (1906), kännetecknadt af en spirituell dialog och en tröstlös innebörd; mottot var »jag tror på köttets lust och på själens obotliga ensamhet»; samlingen *Det mörknar öfver vägen* (1907), *Hjärtats oro* (1909), *Den allvarsamma leken* (1912) samt samlingen *Den talangfulla draken* (1913) där bl. a. intagits den bittra, i all sin hårdhet gripande enaktaren »Aftonstjärnan».

Söderberg är i motsats till de förut behandlade 1890-talets prosatörer ingen »fantasikonstnär»; i ämnesval och delvis äfven i metod knyter han an vid 80-talet men han har genomgått 90-talets luttrande skede och han är dessutom mera misströstande än det förra släktledets författare, som trots all formell pessimism ofta nog voro förhoppningsfulla i sitt »samhällsförbättrarbråk». Söder-

Digitized by Google

Oljemålning af Gerda Wallander 1916.
Tillhör bankdirektör E. Thiel.

Digitized by Google

Digitized by Google

bergs hela läggning är skeptikerns, som ser på lifvets företeelser med ett visst kyligt och bittert löje men tillika med omisskännelig ärlighet, skarp satirisk blick och — det bör fasthållas — visst icke utan medkänsla.

Till sitt konstnärskynne är han närmast befryndad med stilmästare som Anatole France, hvars arbeten han mästerligt öfversatt, och Peter Nansen. Hvad man än må kunna invända mot andan i åtskilliga hans böcker, är hans kristallklara stilkonst utan vank och med fog har det sagts att han icke vet hvad det vill säga att lämna halfgjordt arbete.

Sophie Elkan (f. Salomon 1853, änka efter musikhandlaren N. Elkan) hade under ett årtionde gjort sig känd såsom fint iakttagande, själfull novellist med varm, men i uttrycken beherrskad känsla genom de berättelser hon alltsedan 1889 utgifvit under märket Rust Roest (»Dur och moll», »Med sordin», »Skiftande stämningar», romanerna »Rika flickor» och »Säfve, Kurt & Co.»), då hon 1899 framträdde under eget namn med den historiska romanen *John Hall, en roman från det gamla Göteborg*, som vann rikt erkännande från kritik och allmänhet såsom en af våra bästa historiska romaner; det var en fängslande tolkning af ett af de egendomligaste öden i vårt land, historien om den envist rättrådige millionären-tiggaren, den Rousseauanske enstöringen, en mycket intressant tidstyp. I romanen förekom en flyktig jämförelse mellan John Hall och hans samtida, Gustaf IV Adolf, hvilken blef föremål för fru Elkans andra historiskt psykologiska roman, »sannsagan» *Konungen* (1904). I denna ville författarinnan ställa den olycklige monarken i helt annan belysning än den häfdvunna, låta läsaren se ej främst det löjliga utan framför allt det tragiska hos denne förhållandenas och det egna viljetemperamentets martyr, som inställdes i en intimt och med stor säkerhet studerad historisk miljö. Hennes uppfattning har på senaste tiden i ej ringa mån bekräftats af den historiska fackforskningen. År 1906 följde *Konungen i landsflykt* som gaf en vemodsfylld »epilog» i bilder från f. d. konungens irrfärder i främmande land. En tredje historisk »problematisk natur» skildrade författarinnan i *Anckarström* (1910), hvars dåd förklarades ur hans lefnadsöde och hans karaktär. Sophie Elkan.

Jane Gernandt Claine (f. 1862) utgaf 1893 den stämningsfulla novellsamlingen *Fata Morgana*, där hon visade sig såsom en utmärkt lärjunge af fransk berättarkonst, närmast Maupassant; särskildt ådagalade hon god psykologi i tecknandet af unga flickor liksom af några ryska kvinnotyper; sedan följde den finkänsliga Jane Gernandt Claine.

Digitized by Google

Hella och därefter en rad andra berättelser *Det främmande landet*, *Pampan*, *En hemlös* m. fl., i hvilka hon tillgodogjorde sig den exotiska miljö, dit hennes äktenskap med en fransk konsulatstjänsteman fört henne. I dessa noveller och romaner uppenbarar sig en känslig iakttagarinna med sinne för de »människor, som ha musik i sig». Hennes flyttning till Finland gaf anledning till den historiska romanen *Sveaborg* (1912), följd af 1790-talsromanen *Magdalena* (1913). På sista tiden har hon äfven framträdt såsom lycklig diktare i bunden form: *Till Afrodite* (1910), *En rosenslinga* (1913).

Pelle Molin.

Pelle Molin (f. 1864, † 1896), en ung målare som efter sin akademitid i Stockholm återvändt till sin hemort Ångermanland och där i obygden framlefde sin tillvaro i enslighet och nöd, ägnade sig här åt författarskap och åstadkom några i hög grad stämningsrika skildringar och berättelser, exempelvis den fantastiskt humoristiska »Senjens Storbjörn». Efter hans bortgång — han afled efter stora umbäranden i Bodö — utgafs en samling af hans skrifter af Gustaf af Geijerstam under titeln *Ådalens poesi* och väckte, ej minst tack vare sin ypperliga Norrlandsluft, stor uppmärksamhet samt vann efterföljd af flere andra Norrlandsskildrare. År 1916 har af Maria Rieck-Müller utgifvits en efterskörd *Från Ådal och Nordlandskust*.

Forsslund.

Karl Erik Forsslund (f. 1872) debuterade 1896 med en skizzsamling *Skog*, hvilken senare följdes af en rad arbeten på prosa och vers, af hvilka *Storgården* (1900) och *Storgårdsblomster* (1901) äro särskildt kännetecknande för »hembygdskonsten» hos denne sentida Rousseauan, hvilken entusiastiskt förkunnar landtlifvets lyckoevangelium. Lyckligast ter sig Forsslunds berättarkonst i mera naiva ämnen; särskildt i hans egenskap af sagoförtäljare.

I detta sammanhang må framhållas att sagan nu åter kom till heders å flere håll. Denna diktart hade under det föregående skedet haft en framstående representant i Richard Gustafsson, hvars på en gång naivt poetiska och innebördsrika sagodiktning från 1870-talet ofvan omnämnts.

Helena Nyblom.

Nu var det som den under ett par årtionden såsom novellist verksamma **Helena Nyblom**, äggad af den nyvaknande romantiska rörelsen, började offentliggöra sina sagodikter under titeln *Det var en gång* (1897—8), senare följda af andra samlingar; sagor, de där — såsom Björnson beundrande uttalat — höra till »den solrikaste lyrik i Norden» och hvilka »ha något af detta ingifvelsens tjusande behag, så oväntadt som hade det blifvit henne uppenbaradt». Sitt väsens »solrika lyrik» har hon äfven tolkat i bunden form, men på sitt ursprungliga modersmål, danskan.

Digitized by Google

Anna Maria Roos.

Såsom sagoförtäljerska har ock **Anna Maria Roos** (f. 1862, signaturen »Alfaro») framträdt; hon utgaf 1894 *Lilla Elnas sagor*, och senare andra sagoflockar; hon har dessutom i de intagande visor för barn, som hon meddelat i flera samlingar (t. ex. *I Hvitavall* 1895) funnit ett säreget område, och hennes barndiktning har skattats högt både ur poetisk och pedagogisk synpunkt. Därjämte har hon gjort sig gällande på andra den versifierade diktens och prosadiktens fält (bl. a. *I gryningen*, 1894; *Araber*, 1905, *Syster Dione*, 1907) särskildt behandlade hon i anslutning till Viktor Rydberg fornnordiska sägner (*Valands saga*, 1903, *Svipdags saga*, 1906).

Kléen.

Emil Kléen (f. 1868, † 1898) var en ung Skånediktare, hvilken i anslutning till utländska skalder som Swinburne, Baudelaire och Verlaine — kanske ock något påverkad af Levertin — utvecklade ett lyriskt skaldskap af icke ringa förtjänst med ledig rytmik och elegant rimflätning, hvari han tolkade erotiska stämningar af mycken glöd, liksom ock hembygdens, särskildt Ringsjölandets naturstämningar. Hans diktsamlingar äro *Helg och söcken* (1893), *Vildvin och vallmo* (1895) samt *Jasminer* (1898). År 1907 utgåfvos *Valda dikter*.

Wallengren.

Axel Wallengren (f. 1865, † 1896), Kléens vän och landsman, var likaledes en begåfvad lyriker, än frisk och med lifslust, än åter djupt melankolisk; han verkade ock som novellist och såsom originell skämtare under signaturen »Falstaff Fakir». Ett urval af hans *Skrifter* utkom 1901.

Vetterlund m. fl.

Bland öfriga diktare i bunden form från 1890-talet märkes **Fredrik Vetterlund** (f. 1865), tillhörande samma Lundasläktled som de båda senast nämnda, med hvilka han samverkade i kalendern »Från Lundagård och Helgonabacken», men skiljande sig från kamraterna genom en utpräglad romantisk idealism, påverkad af Atterbom, åt hvilken han ägnat ett kärleksfullt litteraturhistoriskt studium; de poetiska egenskaper han yppade i sin diktsamling från 1896 »Ur dagens stunder» har han utvecklat i sin senare, allt djupare alstring: »I Gråbergsland (1909); »Sommar och september» (1911); »Skuggornas sal» (1916); vidare **Ernst Beckman**, f. 1850, tidningsman, politiker: »Skilda toner» (1891); **Viktor Almquist**, f. 1860, öfverdirektör i fångvården, signaturen »Hans Vik»: »Målerier» (1889), »Rimlek och färgspel» (1894), »Vågsvall» (1898); **Bernhard Risberg**, f. 1862, lektor: »Dikter» (1893), »Vallmo och blåklint» (1906) m. fl.; **Axel Klinckowström**, f. 1867, zoolog, godsägare, som med förkärlek odlat fornnordiska ämnen: »Sägner och sånger» (1893), »Svipdag Egilssons saga» (1894), och som 1907 er-

Digitized by Google

höll akademiens stora pris för sorgespelet »Olof Trätälja»; **Fredrik Nycander**, f. 1867, en melodisk västkustsångare: »Röda skyar» (1892); **E. N. Söderberg**, f. 1869, redaktör: »Strängalek» (1895), »Minne och längtan» (1899) m. fl., har särskildt ägnat sig åt religiös diktning; **Ellen Lundberg**, född Nyblom 1869, med prisbelönta »Lyriska stämningar» (1895); hon har äfven framgångsrikt odlat prosadikten.

Just vid sekelskiftet — 1900 — framträdde **Karl Gustaf Ossiannilsson** (f. 1875), som uppenbarade en kraftig sångarindividualitet af realistiskt kynne med en sällsynt makt öfver formen, en nyskapare på rytmikens område af hurtigt och frodigt temperament och med en mångsidig alstringskraft. Samtidigt utgaf äfven en annan, mycket olikartad skånsk diktare, den mera svårtillgänglige, ursprunglige naturälskaren och antikdyrkaren **Vilhelm Ekelund** (f. 1880) sin första diktsamling, senare följd af andra betydande alster.

Gustaf Janson. **Gustaf Janson** (f. 1866, † 1913), ursprungligen målare, hade under 1890-talets senare hälft försökt sig som författare, men slog först riktigt igenom med den käcka robinsonaden *Paradiset* (1900) i hvilken det fanns drag af Jules Verne, men ock »en atmosfär af Rousseau», en utopisk roman, som blef synnerligen populär. Kanske än mera gällde detta det nästa arbetet, en spännande roman från boerkriget, *Abrahams offer* (1901), bjudande i hög grad färgrika krigsscener; närmast följde en historia från 1500-talet *Nils Dobblare* (1903), en äktenskapshistoria från 1870-talet *Det gamla huset* (1904—05), den djärfva fortsättningen på »Paradiset», *De första människorna* (1906) med dess tragiska slut, den moderna arbetarromanen *I mörkret* (1909) som skildrade en grufolycka, *Affären Costa Negra* (1910), en sydamerikansk äfventyrsroman. Gustaf Janson besatt en ovanlig förmåga att åstadkomma »spännande historier», ett frodigt berättarkynne, verklig »Lust zum fabulieren» med något af ett äldre släktes bravur; bäst var han när han icke lät sitt naturliga, optimistiska gosselynne grumlas af psykologiska funderingar.

Engström m. fl. **Albert Engström** (f. 1869), den berömde tecknaren och utgifvaren af Strix, är äfven en pennans konstnär, som med mycken ursprunglighet, kraft och kvickhet, stundom ock med rätt mycket självsvåld säger sitt hjärtas mening om likt och olikt och som ypperligt skildrar hvad han ser i naturen »genom sina guldbågade glasögon», framför allt under sitt friluftslif såsom jägare eller fiskare ute i hafsbandet.

Bland öfriga prosaskriftställare som framträdt före sekelskiftet äro att erinra om **Anna Branting**, född Jäderin 1855, signaturen René, som författat rea-

Digitized by Google

August Strindberg.

Efter oljemålning af Richard Bergh 1905.
Tillhör bokförläggare K. O. Bonnier.

Digitized by Google

Digitized by Google

listiska Stockholmsbilder; **Cecilia Bååth-Holmberg** (f. 1857), som vid sidan af biografiskt-historiskt och socialt författarskap utgifvit ett par novellsamlingar och Lundaromanen »När seklet var ungt», **Birger Mörner** (f. 1867, f. d. konsul), hvilken särskildt sysslat med historiska berättelser såsom 1600-talspastichen »Dess höga plaisir» (1897), **Annie Åkerhielm** (född Quiding 1869): »Hvidehus» (1899), **Henning Finne von Melsted** (f. 1875, advokat) med »Georg Dahna» (1898), »Noveller i dialog» (1901), »Kvinnoöden» (1905) och flere; samt **Marika Stjernstedt** (f. 1875), hvilken redan som nittonåring väckte uppmärksamhet med romanen »Sven Vingedal» och sedan framgångsrikt utvecklat sin prosadiktning: »Det röda inslaget» (1907), »Alma Vittfogels rykte» (1913) o. fl.

Ernst Didring (f. 1868, f. d. järnvägstjänsteman) hade mot 1890-talets slut uppträdt såsom berättare men väckte senare företrädesvis uppmärksamhet såsom dramatiker; hans drama »Högt spel» (1909) har äfven uppförts i utlandet. År 1914/15 utkom berättelsen »Malm I/II», med ämne från Norrland. På det dramatiska området verkade äfven **Frida Stéenhoff** (född Wadström 1865), som utgifvit en rad tendensskådespel under märket Harold Gote, såsom »Lejonets unge» (1896).

Inom Finland ha Hjalmar Procopé (f. 1868); Hjalmar Johannes Runeberg (f. 1874); Arvid Mörne (f. 1876); Jakob Tegengren (f. 1875) och Bertil Gripenberg (f. 1878) framträdt före eller strax efter sekelskiftet. Den svensk-finsk-tyske skriftställaren Adolf Paul (f. 1863) har utgifvit ett antal dramer på svenska och tyska af hvilka »Kung Kristian II» (1899) och »Karin Månsdotter» (1899) uppförts å svensk scen.

* * *

Strindbergs senare skede.

År 1897 framträdde, såsom ofvan omtaladt, ånyo **August Strindberg** efter någon tids tystnad för att sedan han bosatt sig i hemlandet — först i Lund, sedan i Stockholm — rikta svensk bokvärld och svensk teater med nya alster ur sitt ymnighetshorn. Närmast gällde det skildringen af hans egen sjukdomshistoria under de senaste åren: *Inferno* och *Legender*, strödda dagboksblad, som yppade öfvernervösa stämningar, den mest underliga blandning af alkemistiska funderingar, förföljelseintryck, skräckbilder af en uppjagad fantasi, storhetsvansinniga inbillningar om epokgörande upptäckter, själslidanden som han återupplefde med något af en självplågares marternjutning, ett helvete af kval, och midt bland allt detta talrika utslag af den enklaste vidskepelse och den mest elementära ockultism. »Utgårda Loke hade kommit hem som indisk fakir», enligt Levertins uttryck.*

Af större poetisk betydelse var *Till Damaskus* (1898, senare fortsatt 1904), som i tankegång och stämning stod i nära förbindelse med de båda förra, men var ett verkligt diktverk. I dramatisk form, i fantasifulla skepnader och i liffull dialog omsattes här flere

* Man jämföre om dessa och senare arbeten Chr. Claussens uppsats »Det patologiske i Strindbergs Digtning» i Nord. Tidskrift 1916 samt Rahmer, A. Strindberg, eine pathologische Studie, 1907.

Digitized by Google

af Infernomotiven; »Den okände» — som gifvetvis ingen annan är än författaren — är en vild förnekare, som blifvit botgörare.

Äfven detta »samvetsdrama» är en lyriskt subjektiv bekännelse om kval, men tillika en tragisk dikt, en ångerfull trotsares bikt om att hans hybris burit sitt straff, då han som Jakob brottats med högre makter och fått höftsenan knäckt; i den märgfulla dialogen återfinner man ej sällan Strindberg från fordom. Slutorden »Kom präst, innan jag åtrar mig!» tycktes för öfrigt tyda på att öfvertygelsen ej kändes bergfast och att än en gång trotsaren kunde löpa till storms mot »makterna».

Under den gemensamma rubriken *Vid högre rätt* (1899) utgaf han de båda skådespelen *Advent* och *Brott och brott*. Det förra är ett mysterium, som skildrar två elaka människors — lagmannens och lagmanskans — ondska, förhärdelse, förödmjukelse och straff, samvetskvalens Nemesis, utmynnande i en hemskt sublim skildring af »väntsalen» (helvetet), utan några förlåtandets eller miskundsamhetens toner. Det senare stycket spelar i nutidsmiljö, den franska artistvärlden och behandlar likaledes förbrytelsens och samvetskvalens problem: en förförisk kvinna eröfrar en man från hans barns mor — hans trofasta älskarinna; deras »onda vilja», deras önskan att det lilla barnet skall dö går i fullbordan och väcker deras skuldkänsla; särskildt de båda första akterna utmärka sig för en djup själsanalys och dramatisk gestaltningskraft. Stycket tillhör Strindbergs bästa och mest spelbara dramatiska alster från senare år.

Vid denna tid — på våren 1899 — vände han för öfrigt åter till sin gamla kärlek: det historiska skådespelet och skref tre stycken: *Folkungasagan*, *Gustaf Vasa* och *Erik XIV*, hvilka liksom »Brott och brott» vittnade om att han från den subjektivismens labyrint, i hvilken han irrat, åter funnit sig tillrätta i objektiva ämnen. Han hyllade dock icke nu — som i den äldre »Mäster Olofs» tid — den Hettnerska regeln att noga respektera historiska fakta, utan förhöll sig tvärtom mycket fritt, stundom t. o. m. alltför fritt, till det historiska ämnet. Greppen på motiven voro, såväl i de nu som senare offentliggjorda historiska dramerna, i rak motsats till hvad fallet var i de fnösketorra dramatiseringarna af historiska läseböcker, ursprungliga och egendomliga, men ej sällan omdiktade Strindberg historiens karaktärer till oigenkännlighet och gaf dem en stark prägel af subjektivitet.

I *Folkungasagan* — det af de tre styckena som gjorde minst lycka — låter han släktens dystert tragiska öde drabba den veke, gode men kraftlöse Magnus Eriksson. Ondskan kommer gifvetvis främst

Digitized by Google

från kvinnorna och äktenskapliga stridsutbrott saknas icke heller här. I stilen skönjas vissa med Maeterlinck befryndade drag. I *Erik XIV* finnes en verklig tragisk skepnad: Göran Persson, en intressant renässanspersonlighet; under det Erik själf skildras så godt som uteslutande som själssjukling, befryndad med den som skrifvit »Inferno» och »Till Damaskus». *Gustaf Vasa* är en resignationens tragedi, storslagen och sympatisk. Något af det bästa i ungdomsdramat »Mäster Olof» går här igen; den Gustaf som försvann vid detta styckes omarbetning är återuppstånden men i mäktigare mått. Märkligt är att iakttaga hur Gustaf beherrskar scenen, långt innan han i tredje akten inträder, och skepnaden hålles alltjämt uppe. Högre har kanske Strindberg aldrig nått som dramatiker än i detta styckes första akt. Svagt är däremot det onödigt burleska slutet.

Strindberg fortsatte sedan med utomordentlig produktivitet sitt historiskt dramatiska författarskap, men nådde aldrig upp till hvad han gifvit i »Gustaf Vasa»; hans senare historiedramer voro: *Gustaf Adolf* (1900), *Carl XII* (1901), *Engelbrekt* (1901), *Kristina* (1903), *Gustaf III* (1903), *Näktergalen i Wittenberg* (1903), *Sista riddaren* (1908), *Riksföreståndaren* (1909), *Bjälbojarlen* (1909). De äro mycket ojämna; som oftast företog Strindberg en omvärdering af de historiska figurerna, den harmoniske Gustaf Adolf skildras såsom en söndersliten, vankelmodig martyr; en kraftkarl som Engelbrekt framställes svag och tveksam; mera historisk var hans »Carl XII» som gaf den sorgliga epilogen till hjältekonungens lifstragedi; svagast »Kristina», där den lärda drottningen snarast framställdes som en slarfva, lysten på flirt och älskog och alldeles bortkommen i allvarliga värf; dialogen verkade här i sin afsiktligt råa hvardaglighet nästan som travesti.

Som oftast fullföljdes i dessa stycken icke den mäktiga ansatsen; författaren saknade numera ihålligheten styrka vid fullbordandet af sitt verk. I hvarje fall bekymrade han sig icke — som i Mäster Olofs-åren — om att öfverarbeta sina alster för åstadkommande af större konstnärlig verkan. Hvad han skrifvit, det hade han skrifvit.*

---

* Vid ett sammanträffande i Strindbergs hem något af de första åren på 1900-talet samtalade vi om hans historiedramer. Han hade då upplagt plan för väl ett tjugutal och prydligt textade omslag till dem alla lågo på hans bord. Jag hemställde om det icke vore mera idé att koncentrera krafterna på några enstaka och göra det hela lika bra som vanligtvis första akterna voro. »Nej» — föllo ungefär hans ord — »mitt intresse är egentligen fäst vid planläggningen, greppet på ämnet och så vid första akten. Sedan tröttnar jag.»

Digitized by Google

Vid sidan af det historiska dramat författade han andra skådespel, delvis med mystiskt innehåll: *Midsommar* (1901) — ett svagt stycke; *Påsk* (1901), ett djupt poetiskt, om än pinsamt lidandets drama, en öfvermodets, misstrons, själfplågandets tragedi, öfver hvars passionsdager till slut en stråle af uppståndelsens sol faller; *Dödsdansen* (1901) där det gamla vampyrmotivet utnyttjats i en äktenskapstragedi med en blandning af mystiska och realistiska element — erinrande om vissa den senare tyska nyromantikens fantasterier — och med många starkt dramatiska grepp, särskildt i de hemska situationerna, men ock med kaskader af råhet i de äktenskapliga stridsscenerna, hvilka kulminera i dödsscenen; de tre stämningsvarma fantasiskådespelen — likaledes starkt besläktade med tysk nyromantik — *Kronbruden*, *Svanehvit*, *Drömspelet* (1902), i hvilka han f. ö. något närmat sig den Maeterlinckska stilen; egendomligast är det sista, där Strindberg sökt dramatiskt härma drömmens »osammanhängande men skenbart logiska form», liksom en gång förr uti »I Damaskus»; en rad delvis rätt svaga »kammarspel», som han författade för den »intima teater», hvilken skulle och delvis äfven lyckades förverkliga hans teateridéer från 1880-talets slut: *Oväder* (1907), *Brända tomten* (1907), *Spöksonaten* (1907), *Pelikanen* (1907), *Svarta handsken* (1909) samt sagospelet *Abu Casems tofflor* (1908).

Äfven till berättarkonstens område återvände han liksom till den versifierade dikten. I *Fagervik och Skamsund* (1902) har han åter besökt den östra skärgården och där som alltid hämtat ny hälsokraft; »En barnsaga» var skrifven i hans bästa solskenslynne; dialogen »Trefaldighetsnatten» gaf på f. ö. stundom svaga hexametrar roliga karaktärstyper och situationsskildringar, under det »Karantänsmästarens berättelser» lämnade en ny variant af äktenskapsolycka och kvinnohat med motiv och modeller från Strindbergs tyska tid vid 1890-talets midt; en del dikter *Ordalek och småkonst* voro af olika värde. De utkommo sedan i tillökad form 1905.

År 1903 bragte en älskvärd samling *Sagor*, dels äfventyrsartade, dels verklighetsnovellistik, stundom — som i historien om det spruckna pianot, »Stora grusharpan» — förenande fantasi och verklighet; samt vidare en rent subjektiv självbiografisk bok *Ensam*, skildrande hans isolering, med dess egendomliga stämningslif — en ensam mans bikt om ensamhetens behag.

Föga lyckade, om än med enstaka ljusglimtar, voro hans nya novellistiska historiebilder *Historiska miniatyrer* (1905) och *Nya svenska öden* (1906), i intet afseende mätande sig med de svenska historienovellerna från 1880-talet.

Digitized by Google

Icke heller den fortsättning han efter 25 år gaf »Röda rummet» i *Götiska rummen* (1904) tålde någon jämförelse med ungdomstidens berömda roman. I »Ensam» hade han skildrat sin återkomst efter tio års frånvaro till födelsestaden och svårigheten att anpassa sig efter de gamla vännerna, men där behandlades motivet i en viss mildt elegisk stämning; i de »Götiska rummen» rådde en dess mera stridbar, satirisk, som gaf sig uttryck i utfall mot det nya Stockholm och de gamla vännerna. »Arvid Falk» lefver alltjämt men »lefver mördad». Romanen utgör en jämförelsevis likgiltig ram kring uttalanden om olika saker, i hvilka Strindberg velat säga sin mening om äktenskapet, norska frågan, Karl XII, och onda ord om lefvande och döde: Ibsen, Björnson — »de båda gorillorna» —, Rydberg, Fröding, som framställes såsom straffad med sinnessjukdom därför att han utmanat Herran.

Omedelbart därefter författades fejderomanen *Svarta fanor* som dock först offentliggjordes 1907, den utgjorde ett våldsamt utbrott mot forna umgängesvänner och meningsfränder, särskildt i »Zackris» ett utomordentligt hätskt angrepp på en som stått honom nära som vän och hjälpare och som nu skildrades såsom en litterär vampyrtyp, i hvilken på det mest godtyckliga sätt faktiskt och diktadt blandats om hvartannat. Boken framkallade starka gensagor från skilda håll.

I öfrigt nedlade Strindberg denna tid sina ömsom geniala, ömsom vidskepliga, ömsom hätska tankar och hugskott i det stora magasinet *En blå bok* (tre delar 1907—1908), där han bl. a. drog i fejd mot egna äldre åsikter (t. ex. darwinismen, hvars anhängare nämnas »äfflingar»).

Hans sista mera betydande arbete var *Stora landsvägen, ett vandringsdrama i sju stationer* (1909), en dialog, i hvilken skalden snarast klufvit sig själf i olika talande; med en del döda punkter, men ock med starka poetiska partier: ett lifs bokslut utmynnande i en djup misströstan, en bekännelse om en följd af lidanden.

Mot slutet af sitt lif råkade Strindberg i en häftig strid genom polemiska uttalanden åt skilda håll och skiftade bl. a. hvassa hugg med Heidenstam, vännen från 1880-talet. En del af dessa polemiska uttalanden samlades i *Tal till svenska nationen* (1910). Han hade här bl. a. i politiskt afseende afgjordt lämnat sin aristokratiska ståndpunkt och återgått till en utprägladt demokratisk.

Dessutom sysslade han under dessa år med högst förvirrade språkvetenskapliga funderingar, som han framlade i några underliga skrifter i »jämförande språkforskning», hebreiska och kinesiska.

Under senare åren, då bland annat hans arbeten utgåfvos i

Digitized by Google

Tyskland, därvid han kunde draga gagn af Sveriges vunna anslutning till Bernkonventionen, och då äfven hans äldre arbeten utkommo i nya upplagor här hemma, hade han ändtligen nått en god ekonomisk ställning, som kunde tillåta honom att offra betydande belopp på sin älsklingsidé: den »intima teater», som uteslutande var en Strindbergsteater.

En nationalgåfva insamlades genom subskription och öfverräcktes till honom på hans 63-årsdag. Kort därefter, den 14 maj 1912 slöt han sitt orofyllda lif, ett af de märkligaste, mest arbetsfyllda, mest stridbara, mest omstridda någon svensk skriftställare genomlefvat.

* * *

Ellen Key.

En författarinna, som utan att egentligen tillhöra de skönlitterära skriftställarnes krets dock genom hela sin verksamhet och sin vittra framställningsform stått denna nära och utöfvat ett betydande inflytande på den litterära och allmänt kulturella uppfattningen är **Ellen Key** (född 1849), en förkunnerska, som, på samma gång hon bragt talrika bud från utlandets kulturvärld till Sverige, tillika själf gjort en insats i den europeiska kulturdebatten.

Under 1880-talet — då hon verkade såsom lärarinna och föreläsarinna i hufvudstaden — stod hon de nya krafterna på det litterära området nära och deltog med ifver, ledd af tidens evolutionistiska och altruistiska åskådning, i bildningsverksamheten och meningsutbytet om det sociala arbetet. Mot årtiondets slut gjorde hon några mycket uppmärksammade inlägg i den offentliga debatten särskildt till förmån för en obegränsad yttrandefrihet liksom hon äfven på andra områden hyllade radikala tänkesätt. Hon uppträdde ock med ifver i kvinnoemancipationsfrågan, till förmån för vidgade rättigheter och större självständighet, men då hon hade blicken öppen för väsensskillnaden mellan könen, vände hon ock sina vapen mot den obegränsade könslikställighetens förespråkare och riktade i broschyren »Missbrukad kvinnokraft» (1891) angrepp mot den ensidigt feminina åskådningen på ledande kvinnosakshåll. Samtidigt började hon sitt biografiska författarskap med lefnadsteckningar af de tre tidigt bortgångna kvinnliga förgrundsfigurerna Viktoria Benedictsson (1889), Sonja Kovalevsky (1892) och Anne Charlotte Leffler (1893).

Ursprungligen lärjunge af det empiristiska och altruistiska engelska åskådningssättet, hvars starka medkänslostämning såväl öfverensstämde med hennes personlighets läggning, hade hon dock tidigt tagit intryck från en annan värld, från den tyska klas-

Digitized by Google

Ellen Key

Oljemålning af Hanna Pauli.
Tillhör professor Ivar Bendixson.

Digitized by Google

Digitized by Google

sicismen och humanismen, sådan den representeras af Goethe, och från svensk och utländsk romantik. Detta medförde en nyorientering, i viss mån äfven en särskild ästetisk fördjupning och förfining i hennes skriftställeri. Kännetecknande i detta afseende är hennes väckande och intressanta, ehuru paradoxala skrift om Almquist såsom »Sveriges modernaste diktare». Här visade hon också släktskap med hans utpräglade individualism liksom i vissa punkter med hans teorier om äktenskapet.

Sina åsikter på detta och andra områden har hon häfdat med orädd håg ofta under ganska hårda strider; hennes teorier hafva nämligen varit föremål för kraftigt bemötande särskildt af tänkaren Vitalis Norström i dennes skrift »Ellen Keys tredje rike», liksom äfven Wirsén mot henne riktade en stridsskrift. Sin uppfattning har hon bl. a. framlagt i arbetena *Tankebilder* I—II (1898), *Barnets århundrade* I—II (1900), *Lifslinier* I—III (1903—1906).

Lyckligast är hon tvifvelsutan såsom lefnadstecknare. Utom smärre skildringar märkas här *Människor* (1899), som innehåller karaktäristiker af Robert och Elisabeth Browning och af Goethe, samt boken om *Rahel Varnhagen* (1908). Hon är nämligen liksom den af henne beundrade Elisabeth Browning »född heroworshipper», och hon lyckas som oftast öfverföra sin beundran på läsaren eller åhöraren. Likväl har denna beundran äfven en afvigsida — liksom ju öfver hufvud all snilledyrkan —: benägenheten att urskulda eller bortförklara de stora andarnes svagheter och brister.

Anmärkningar hafva riktats mot bredden och det stundom nog lösa sammanhanget i hennes framställning, men omisskänneliga äro den rika intelligens, den hänförelse, den sanningsträngtan som ge sig tillkänna i hennes förkunnelse, hvilken tillika ej sällan utmärkes af en poetisk flykt, mest kanske i det talade ordet.

* *
*

Poetiska öfversättningar.

Ett mycket framgångsrikt arbete har under de senare årtiondena pågått för att, fortsättande den af Hagberg, Strandberg och Rydberg inslagna vägen, genom gedigna poetiska öfversättningar införlifva världslitteraturens storverk med den svenska vitterheten.

Vi ha bland de redan nämnde författarne omtalat flere som varit verksamme äfven på öfversättningens fält: Rydberg, Nyblom, Bäckström, Snoilsky, Edv. Fredin, A. U. Bååth, K. A. Melin, Molander, o. fl.

Andra hafva uteslutande eller öfvervägande ägnat sig åt den poetiska tolkningens konst. Sålunda har en god del af den slaviska diktskatten gjorts tillgänglig för oss genom **Alfred Jensen** (f. 1869, medlem af Svenska akademiens Nobelinstitut), som mästerligt tolkat sådana verk som Pusjkins »Eugen Onegin» (1899), Mickiewicz' »Herr Tadeusz», dikter af Svatopluk Čech o. a.

Digitized by Google

Dantes Divina Commedia har återgifvits i tvänne orimmade öfversättningar, af **Volter Edvard Lidforss** (f. 1833, professor, medlem af Nobelinstitutet, † 1910), som försett sin tolkning med förträffliga kommentarer samt af **Sven Casper Bring** (rådman i Upsala, f. 1842), hvars öfversättning i poetiskt afseende äger stora förtjänster. En ny rimmad tolkning har påbörjats af finskan Aline Pipping (f. 1863) som äfven öfversatt dikter af Carducci. Dantes andra storverk Vita nuova fick en ädel svensk tolkning genom **Fredrik Wulff** (professor i Lund, f. 1845). Petrarcas lyrik har öfversatts af **Theodor Hagberg** (f. 1825, † 1893, professor i Upsala, Karl August Hagbergs yngre broder).

Hagberg har äfven ägnat sig åt tolkning af spansk litteratur och öfversatt tre dramer af Calderon, härutinnan följd af sin son **Karl August Hagberg** den yngre (född 1865, redaktör, medlem af Nobelinstitutet), som öfversatt arbeten af Lope de Vega, Calderon och Echégaray, liksom han äfven skänkt en ny tolkning åt Racines Phedra. Spaniens store prosaförfattare Cervantes' mästerverk Don Quijote fick en ny högst lyckad svensk dräkt af V. E. Lidforss. För den moderna portugisiska diktningen har den äfven på andra öfversättningsområden verksamme Göran Björkman (f. 1860) varit tolk.

Inom fransk diktning har bl. a. Molière varit föremål för intresse. Hans tre mest betydande versifierade komedier hafva återgifvits af A. M. Malmstedt (f. 1840, † 1908), läroverksadjunkt, fru Lenngrens brorson, som förut öfverflyttat Byrons Childe Harold (1889). »Misantropen» har ock öfversatts af Gunnar Klintberg (f. 1870, skådespelare). Victor Hugos lyriska dikter ha öfversatts af Alfred Victorin (f. 1850, † 1907); hans »Marion Delorme» af A. Finell (f. 1849, läroverksadjunkt) och af Henrik Westin (f. 1824, öfverintendent, † 1899) som äfven tolkat Ruy Blas, Lamartines »Jocelyn», Petrarkas latinska »Afrika» med flere dikter. Mussets »Nätterna» o. a. dikter ha öfverflyttats af Alfred Victorin; nyare fransk lyrik bl. a. af A. J. Ling (f. 1838, † 1912) lektor.

Tennyson och Longfellow funno öfversättare i Hjalmar Edgren (f. 1841, † 1903, professor i Nebraska och Göteborg, medlem af Nobelinstitutet); Longfellow äfven i Ragnar Törnebladh (f. 1833, † 1912, rektor, bankofullmäktig). Kiplings Soldatsånger öfversattes af Edvin Tengström (f. 1859, † 1901). Engelska dramer af Shaksperes samtida ha tolkats af Tor Hedberg. Shaksperes Lucretia föreligger i svensk öfversättning af Adolf Lindgren (f. 1846, musikhistoriker † 1905). Af Swinburne finnas öfverflyttade Atalanta i Calydon af K. G. Ossiannilsson och valda dikter af Sigrid Elmblad (f. 1860).

Dikter af Goethe ha öfversatts utom af Rydberg och Snoilsky af A. T. Gellerstedt, Karl Wåhlin (f. 1861) och K. E. Forsslund; Schillers estetiskt filosofiska diktning af Bertil Malmberg. Heines lyrik är tolkad af D. A. Kruhs (f. 1839), som äfven öfverflyttat Byrons Childe Harold, H. A. Ring (f. 1859), Ida Nilsson och Alfred Victorin; Uhlands romanser af Gustaf Meyer (f. 1848, läroverksadjunkt) och Börje Norling (f. 1859, † 1894). Kleists »Den sönderslagna krukan» har återgifvits af Nils Personne (teaterintendent f. 1850). Wagners Niebelungenring är tolkad af Sigrid Elmblad, Tristan och Isolde af W. Peterson Berger (tonsättare f. 1867). Nietzsches poetiska verk ha delvis öfversatts af Albert Eriksson.

Den antika diktningen har alltjämt lockat öfversättare. Särskildt anmärkningsvärd är **Erland Lagerlöfs** (f. 1854, lektor, † 1913) bragd att återgifva Odyssén och Iliaden i en ny svensk skrud, utmärkt för stor formkonst. Dessutom har han tolkat Theocritus och Juvenalis. Flere antika tragedier ha tol-

Digitized by Google

kats bl. a. af Herman Solander (f. 1843, lektor † 1882, som öfverflyttat »Den fjettrade Prometheus»), Bernhard Risberg, lektor, äfven originaldiktare, af hvars hand föreligga Aeschylos' Agamemnon och Sofokles' Antigone samt Johannes Paulson (f. 1855, professor), som öfversatt Euripides' Bakkantinnorna; Elias Janzon (f. 1859, docent) har återgifvit Catullus, Propertius och Ovidius; den senare har äfven öfversatts af E. Bökman (f. 1855, rektor); Horatius bl. a. af S. L. Sjöblom (f. 1838, lektor † 1886). Plautus' »Mostellaria» har tolkats af V. Lundström (f. 1869, professor) och af E. Wallmark (f. 1834 † 1910, amanuens, känd öfversättare af operor); Terentius' lustspel hafva öfversatts af A. F. Wimmercrantz (f. 1815, lektor † 1899); Senekas Medea af R. Törnebladh; enstaka af Lukianos' dialoger af Hans Hult (f. 1859, stadsnotarie); Johan Bergman (f. 1864, lektor) har särskildt ägnat sig åt öfverflyttning af medeltida latinsk hymnlyrik.

Den fornindiska diktningen fann sin öfversättare i den ofvannämnde **Hjalmar Edgren**, som 1875 utgaf Kalidasas »Schakuntala» och sedan fortsatt med »Molnbudet», »Målåvika» och »Nalasagan»; Hilding Andersson (f. 1853, rektor) har öfversatt »Urvasi och hennes hjälte», »Den lilla lervagnen» samt »Rathnavali».

En ny fullständig öfversättning af den poetiska Eddan har nyligen utgifvits af E. Brate (f. 1857, lektor). Axel Åkerblom (f. 1864, lektor) har återgifvit den fornorska dikten Liljan och annan norrön dikt.

Af Kalevala föreligger en fri öfversättning af Rafael Hertzberg (f. 1845 † 1896).

* * *

Det hade varit författarens önskan att kunna afsluta detta verk med en, om ock kortfattad öfversikt af den rika och ärofulla alstring som kännetecknat vårt lands vetenskapliga arbete under de senare två tredjedelarne af det gångna seklet, särskildt i den mån detta arbete genom populärvetenskapliga skrifter kommit den allmänna bildningen till godo. Men — oafsedt att utrymmet i denna del icke medgifvit det — torde särskilda fackkunskaper kräfvas t. o. m. för en mera sammanträngd framställning, då här icke, såsom i någon mån fallet varit i fråga om de äldre skedena, specialskildringar, utförda af fackmän, stått författaren till buds och kunnat tjäna som underlag. Skall en sådan skildring äga något värde utöfver namnlistans, torde den endast kunna utföras genom en samverkan mellan olika lärdomsidkare.

Digitized by Google

Vignett af Georg Pauli i Selma Lagerlöfs »En herrgårdssägen».

Litterära annaler.

1838. Atterboms Dikter II. — Geijers »affall», Litteraturbladet med Geijers Atterbomskritik. — Almquists nya Törnroshäften. — Crusenstolpes Ställningar och förhållanden (1838—1864). — Åtalet mot Crusenstolpe. — Emilie Flygares »Valdemar Klein». — Nyboms »Byron i Grekland».

1839. Fredrika Bremers »Hemmet». — Almquists »Det går an». — »Amorina» utgifves. — Almquist i Aftonbladet. — »Eos». — Malmströms »Blick på svenska litteraturen». — Wallins »Dödens ängel» uppläst. — Tegnérs »Georg Adlersparres skugga till sv. folket». — »Mimer». — »Svenska Biet» börjar. — Malmströms »Hvi suckar det så tungt uti skogen?» — »Angelika» prisbelönt. — »Frejas» (Johanssons) angrepp på koalitionen. — Nils Arfwidsson lämnar Dagligt Allehanda. — Ling †. — Wallin †. — Nicander †.

1840. Tegnérs hälsning till Atterbom i Sv. akademien. — Tegnér sinnessjuk. — Almquists »Amalia Hillner». — Crusenstolpes »Morianen» 1840—44. — Strandbergs sång till Hans Jansson. — Stenbäcks dikter. — Linnæa Borealis, första häftet.

1841. »Kronbruden» diktas. — Runebergs »Nadeschda» och »Julkvällen». — »Frey». — Onkel Adams Genremålningar. — Strauss-striden.

1842. Emilie Flygares »Rosen på Tistelön». — Almquist-Blanche-skandalen. — Lindebergs Nya Teater invigd. — Brinkmans »Vitterhetsförsök». — Nils Arfwidssons Ossiansöfversättning. — F. A. Dahlgrens första visor tryckta.

1843. Runebergs tredje diktsamling. — Brauns »Calle». — Blanches »Positivhataren». — Böttigers »En majdag i Värend». — Studentmöte i Köpenhamn. — Friherrinnan Knorrings »Torparen».

1844. Sturzen-Beckers »Min fattiga sångmö». — Runebergs »Kung Fjalar». — »Vinterbladet». — »Intelligensbladet». — Studentmötesstriden i Upsala. — Nyboms »Samlade dikter». — Strandbergs »Ur svenska hjärtans djup».

1845. Blanches »Taflor och berättelser». — Blanches »Läkaren». — Almquist publicerar »Murnis» i »De dödas sagor». — Crusenstolpes »Karl Johan och svenskarne». — Fryxells »Om aristokratfördömandet». — Malmströms »Dikter». — Strandbergs »Vaticinium» och »Sånger i pansar». — Topelius' »Ljungblommor», första samlingen.

Digitized by Google

1846. Geijer-Fryxellska striden om aristokratfördömandet. — Börjessons »Erik XIV». — Blanches »Engelbrekt». — Dahlgrens »Vermländingarne». — Almquist fast anställd i Aftonbladet. — Sommelius' diktsamlingar. — Tegnér †.

1847. De första »Gluntarne» diktas. — Karl August Hagbergs Shakspere-öfversättning börjar utgifvas. — Fru Carléns »En natt vid Bullarsjön». — Blanches »Flickan i Stadsgården». — Jolins »Mäster Smith». — »Tiden». — Dalman lämnar »Dagligt Allehanda». — Geijer †. — Brinkman †.

1848. Runebergs »Fänrik Ståls sägner», första samlingen. — Blanches »En tragedi i Vimmerby» eller »Ett resande teatersällskap». — Ridderstads »Svarta handen». — Nyboms »Gif akt» och »Så säga Sveriges studenter».

1849. »Gluntarne» börja utkomma. — Wennerbergs »O Gud som styrer».

1851. Almquists flykt. — Runebergs besök i Sverige. — Topelius börjar »Fältskärns berättelser». — Ridderstads »Samvetet». — Bergstedt öfvertager i dec. Aftonbladet. — Svenska tidningen.

1852. Hedlund öfvertager Göteborgs Handelstidning. — Palmblad †.

1853. Sehlstedts »Fiskmåsen». — Wennerbergs »Hör oss, Svea». — Topelius' »Regina von Emmeritz».

1854. Atterbom fullbordar andra upplagan af »Lycksalighetens Ö».

1855. Strandbergs »Sveaborg». — Palatsrevolutionen i Aftonbladet. — Rydberg inträder i Göteborgs Handelstidnings redaktion. — Atterbom †.

1856. Fredrika Bremers »Hertha». — Börjessons »Solen sjunker» uppförd. —

1857. Viktor Rydbergs »Fribytaren på Östersjön» och »Singoalla». — Oscar Fredriks »Ur svenska flottans minnen» prisbelönta. — Ömans »Lyriska blad». — August Sohlman hufvudredaktör i Aftonbladet.

1859. Viktor Rydbergs »Den siste Athenaren». — Nya Dagligt Allehanda under K. A. Lindströms redaktörskap.

1860. »Fänrik Ståls sägner», andra samlingen. — Fru Carléns »Ett köpmanshus i skärgården». — Topelius' samlade »Sånger». — Nybloms »Dikter». — Namnlösa sällskapet stiftas. — Braun †.

1861. Sturzen-Becker börjar utgifva »Samlade arbeten». — »Isblomman».

1862. Rydbergs »Bibelns lära om Kristus». — Onkel Adams »Linnea» börjar. Wecksells »Daniel Hjort». — Hedbergs »Blommor i drifbänk». — Snoilskys »Orchidéer».

1863. Blanches »Bilder ur verkligheten». — Viktor Rydbergs »Flora»-dikter. — Runebergs »Kungarne på Salamis». — »Sånger och berättelser af nio signaturer».

1864. Svensk Månadsskrift. — Dagens Nyheter börjar. — K. A. Hagberg †.

1865. Frans Hedbergs »Bröllopet på Ulfåsa». — Snoilskys italienska dikter. — »Sånger och berättelser af sju signaturer». — Kullbergs öfvers. af »Rasande Roland» 1865—70. — Svensk Literaturtidskrift. — Ny Illustrerad Tidning. — B. E. Malmström †.

1866. Nordisk Tidskrift för politik, ekonomi och litteratur. — Almquist †. — Börjesson †.

1867. Rydbergs »Bilder ur Faust».

1868. Rydbergs »Om människans föruttillvaro». — Beskow †. — Blanche †.

1869. Snoilskys »Dikter». — Svensk Tidskrift för literatur, politik och ekonomi. Wikners »Min moders testamente». — Sturzen-Becker †.

1870. Hedbergs »Det skadar inte». — Bäckströms »Fången på Kallö».

1871. Snoilskys »Sonetter». — Strindbergs »Den fredlöse». — »Samtiden».

1872. »Mäster Olofs» första text fullbordad.

Digitized by Google

1873. Anne Charlotte Lefflers »Skådespelerskan» uppförd.

1874. »Nu» börjar utkomma. — Sehlstedt †.

1875. F. A. Dahlgren utger »Viser på varmlandske tongmåle». — Rydbergs dikter i »Svea» för 1876 och i »Nu».

1876. Rydbergs Faustöfversättning. — Bäckströms »Dagvard Frey». — Wirséns första diktsamling. — »Mäster Olofs» versupplaga fullbordad.

1877. Viktor Rydbergs jubelfestkantat, »Prometheus och Ahasverus» och »Romerska dagar». — Wikners »Mantegnas ängel». — Strindbergs »Från Fjerdingen och Svartbäcken». — Runeberg †. — Strandberg †.

1878. »Mäster Olofs» versupplaga utkommer. — Nordisk Tidskrift börjar.

1879. »Röda rummet». — Bååths första diktsamling. — Snoilsky lämnar Sverige.

1880. Wirséns andra diktsamling. — Strindbergs »Gillets hemlighet», »Gamla Stockholm». — Anne Charlotte Lefflers »Elfvan». — Bondesons »Jon i Slätthult». — Ny Svensk Tidskrift — Wirsén anmälare i Posttidn.

1881. Snoilskys »Nya dikter». — Strindbergs »Svenska folket»; »Mäster Olof» uppföres. — Bååths »Nya dikter». — »Ur Dagens Krönika».

1882. Viktor Rydbergs första diktsamling. — Strindbergs »Det nya riket», »Lycko-Pers resa», »Herr Bengts hustru», »Svenska öden och äfventyr» I. A. Ch. Lefflers »Ur lifvet» I. — Alfhild Agrells »Räddad». — Geijerstams »Gråkallt». — Nordensvans »I harnesk». — Melins »Humleplockningen».

1883. Snoilskys tredje diktsamling. — Strindbergs »Svenska öden och äfventyr» II, »Dikter». — Strindberg flyttar ut. — Anne Charlotte Lefflers »Ur lifvet» II, »Sanna qvinnor». — Levertins »Småmynt». — Tavaststjernas »För morgonbris». — Wirsén, Sv. akad:s sekreterare.

1884. Strindbergs »Sömngångarnätter», »Likt och olikt» och »Giftas I», »Samvetskval», Giftasåtalet. — Viktoria Benedictssons (»Ernst Ahlgrens»), »Från Skåne». — Ola Hanssons »Dikter». — Sigurds »Kaleidoskop».

1885. Strindbergs »Utopier i verkligheten». — Ernst Ahlgrens »Pengar». — Nordensvans »Figge». — Geijerstams »Erik Grane». — Levertins »Konflikter». — Tor Hedbergs »Johannes Karr». — Lundegårds »I gryningen». — Ola Hanssons »Notturno». — Revyn »1885».

1886. Rydbergs »Undersökningar i germanisk mytologi». — Strindbergs »Giftas» II; »Tjänstekvinnans son» I—II. »Marodörer» författas. — Tor Hedbergs »Judas». — Tavaststjernas »Barndomsvänner». — »Vårt land» (Wirsén).

1887. Snoilskys fjärde diktsamling. — Strindbergs »Hemsöborna»; »Fadern»; »Tjänstekvinnans son», III. — »Le plaidoyer d'un fou» författas. — Ernst Ahlgrens »Fru Marianne» samt »Folklif och småberättelser». — Hilma Strandbergs »Västerut». — Ola Hanssons »Sensitiva amorosa».

1888. Heidenstams »Vallfart och vandringsår». — Strindbergs »Skärkarlslif»; »Kamraterna»; »Fröken Julie». — Melins »Dikter». — Ernst Josephsons »Svarta rosor». — Wikner †. — Viktoria Benedictsson †.

1889. Strindbergs »Tschandala», »Fordringsägare». Strindberg återkommer till Sverige. — Nybom †.

1890. Snoilsky flyttar hem. — Strindbergs »I hafsbandet». — Heidenstams och Levertins »Pepitas bröllop». — Selma Lagerlöfs »Ur Gösta Berlings saga». — Geijerstams »Kronofogdens berättelser».

1891. Rydbergs »Vapensmeden» och »Dikter», andra samlingen. — Frödings »Guitarr och dragharmonika». — Lagerlöfs »Gösta Berlings saga» fullbordad. — Levertins »Lifvets fiender» samt »Legender och visor». — Hallströms »Lyrik och fantasier». — Svensk Tidskrift börjar.

Digitized by Google

1892. Strindberg flyttar åter ut. — Heidenstams »Hans Alienus». — Ola Hanssons »Ung Ofegs visor». — Ord och Bild börjar.

1893. Strindbergs »Die Beichte eines Thoren».

1894. Frödings »Nya dikter». — Levertins »Nya dikter». — Selma Lagerlöfs »Osynliga länkar». — Hallströms »Vilsna fåglar».

1895. Heidenstams »Dikter». — Strindbergs »Le plaidoyer d'un fou» utges i Paris. — Geijerstams »Medusas hufvud». — Hallströms »Purpur» och »En gammal historia». — Karlfeldts »Vildmarks- och kärleksvisor». — F. A. Dahlgren †. — Viktor Rydberg †.

1896. Frödings »Stänk och flikar». — Helena Nybloms »Det var en gång». — Ernst Josephsons »Gula rosor».

1897. Frödings »Nytt och gammalt». — Heidenstams »Karolinerna». — Strindbergs »Inferno». — Tavaststjernas »Laureatus». — Geijerstams »Vilse i lifvet». — Selma Lagerlöfs »Antikrists mirakler». — Tor Hedbergs »Gerhard Grim». — Bondesons »Chronschough». — Levertin litteraturanmälare i Sv. Dagbl.

1898. Strindbergs »Till Damaskus». — Hallströms »Våren». — Karlfeldts »Fridolins visor». — Heidenstams »Karolinerna» II. — Hilma Angered Strandbergs »Den nya världen». — Topelius †.

1899. Strindbergs nya historiedramer (»Folkungarne», »Gustaf Vasa», »Erik XIV»); »Brott och brott». — Hallströms »Grefven af Antwerpen». — S. Elkans »John Hall».

1900. Strindbergs »Gustaf Adolf», m. fl. — Geijerstams »Boken om Lillebror». — Levertins »Magistrarna i Österås». — Hallströms »Thanatos». — Gustaf Jansons »Paradiset». — Forsslunds »Storgården».

1901. Strindbergs »Påsk», »Dödsdansen». — Levertins »Dikter» III. — Selma Lagerlöfs »Jerusalem» I. — Karlfeldts »Fridolins lustgård». — Söderbergs »Martin Bircks ungdom». — Gustaf Jansons »Abrahams offer».

1902. Strindbergs »Kronbruden», »Svanehvit», »Drömspelet».

1903. Hallströms »Gustaf Sparfverts roman». — Sophie Elkans »Konungen». — Snoilsky †.

1904. Strindbergs »Götiska rummen».

1905. Heidenstams »Folkungaträdet»: »Folke Filbyter». — Levertins »Salomo och Morolf». — Söderbergs »Doktor Glas».

1906. S. Lagerlöfs »Nils Holgersson». — Hallströms »De fyra elementerna». — Karlfeldts »Flora och Pomona». — Levertin †. — Bondeson †.

1907. T. Hedbergs »Johan Ulfstjerna». — Hj. Söderbergs »Gertrud». — Strindbergs »Svarta fanor» och »En blå bok».

1908. Heidenstams »Svenskarne och deras höfdingar». — Hallströms »Erotikon».

1909. Strindbergs »Stora landsvägen». — Selma Lagerlöf erhåller Nobelpris. — Geijerstam †.

1911. Fröding †.

1912. Strindberg †. — Wirsén †.

1914. Selma Lagerlöfs »Kejsarn av Portugallien».

1915. Heidenstams »Nya dikter».

1916. Heidenstam erhåller Nobelpris.

Digitized by Google

Vignett af Olle Hjortzberg till Oskar Levertins dikt »Drömda städer».

LITTERATURHÄNVISNINGAR.

Bibliografier. En fullständig eller i det närmaste fullständig förteckning öfver skrifter i svensk litteraturhistoria intill 1887 finnes i Samlaren VIII (Schück: Skrifter i Svensk Litteraturhistoria). För de följande åren kan rådfrågas den bibliografi, som medföljer hvarje årgång af Samlaren. Bibliografier, som för öfrigt böra rådfrågas, äro: Schefferus: Svecia Literata (1680, ny uppl. 1698); Warmholtz: Bibliotheca Sveo-Gothica (1782—1817); Joh. Ax. Almquist: Sveriges Bibliografiska Litteratur (1904—1912); Bygdén: Svenskt Anonym- och Pseudonym-Lexikon (1898 ff.); Robert Geete: Fornsvensk Bibliografi (1903); H. Linnström: Svenskt Boklexikon (1867—1884); Klemming: Sveriges dramatiska Litteratur (1863—1879); Lundstedt: Sveriges Periodiska Litteratur (1895—1902).

Biografisk litteratur. De lättast tillgängliga arbetena äro Nordisk Familjebok (nya uppl. 1904 ff.) och Biografiskt Lexicon (1835—1857; ny följd 1857—1907), hvilket senare arbete dock är mycket ojämnt skrifvet. Ett nytt biografiskt lexikon skall just nu börja att utgifvas. Mycket otillförlitlig är Anrep: Svenska Adelns ättar-taflor (1858—1864), och samma omdöme måste fällas om de olika stiftens herdaminnen. För öfrigt finnas talrika samlingar af yrkes-, släkt- och ståndsbiografier, hvilka här icke kunna uppräknas (jämf. Samlaren VIII, 134). Sedan 1898 utgifves Personhistorisk Tidskrift, där uppgifter om sedan denna tid utgifna biografiska skrifter stå att finna. Af stor vikt för biografiska studier är Elof Tegnér: Kungl. Bibliotekets samling af svenska brefväxlingar (1880). Motsvarande förteckningar för Uppsala och Lund äro ej utgifna i tryck, men finnas å resp. bibliotek i handskrift. Rådfrågas böra ock dessa biblioteks rika samlingar af likpredikningar (jämf. härom Stricker: Försök till ett svenskt homiletiskt bibliotek 1767) och »verser till enskilda». Notiser kunna äfven hämtas ur de talrika disputationerna, öfver hvilka Liden först utgaf en Catalogus disputationum (1778 ff.), som sedan fortsatts af andra.

Öfversikter af större partier. De viktigaste äro: Lidén: Historiola litteraria (1764—1772; fortsatt af Broocman, Humble och Sondén); Hammarsköld: Svenska Vitterheten (1818, 1819; ny uppl. af Sondén 1833);

Digitized by Google

P. Wieselgren: Sveriges sköna Litteratur (1833—1849; bisarr och otillförlitlig); Atterbom: Svenska Siare och Skalder (1841—1855); B. E. Malmström: Grunddragen af Svenska Vitterhetens Historia (1866—1868); Ljunggren: Svenska Vitterhetens Häfder (1873—1895; från och med den Gustavianska tiden till 1820-talet); Schück: Svensk Literaturhistoria I (1890; blott intill stormaktstiden); Ljunggren: Svenska Dramat (1864); Dahlgren: Stockholms Theatrar (1866); Böök: Romanens och Prosaberättelsens Historia i Sverige intill 1809 (1907); Beckman: Den nya Swenska Psalmboken framställd uti försök till Svensk Psalmhistoria (1843); Sylwan: Svenska Pressens Historia intill statshvälfningen 1772 (1896): Gunhild Bergh: Litterär kritik i Sverige under 1600- och 1700-talen (1916); Rosenberg: Nordboernes Aandsliv (1878—1880).

Folkvandringstiden, vikingatiden och den första kristna tiden.

Den bästa sammanfattande framställningen af den germanska filologiens nuvarande resultat torde föreligga i Paul: Grundriss der Germanischen Philologie, hvars tredje upplaga f. n. är under utgifning. De afdelningar, som för studiet af svensk litteraturhistoria särskildt äro af vikt, äro: Amira: Recht; Mogk: Mythologie; Symons: Heldensage (ypperlig); Streitberg: Gotische Literatur; Mogk: Norwegisch-Isländische Litteratur; Schück: Schwedisch-dänische Literatur; Koegel: Althochdeutsche und niederdeutsche L.; Vogt: Mittelhochdeutsche L.; Brandl: Englische L.; Lundell: Skandinavische Volkspoesie; Sievers: Altgerman. Metrik. Vid alla afdelningarna finnas praktiska bibliografiska hänvisningar.

Metrik (under forntid och medeltid). Den moderna teorien rörande den forngermanska metriken har framställts af Sievers, som i den nyss citerade artikeln i Grundriss sammanfattat sin åsikt. En kortfattad redogörelse för de Sieverska resultaten med afseende på den nordiska metriken är Brate: Fornnordisk Metrik (1884). Vidare bör här rådfrågas: Karl Mortensen: Studier over ældre dansk versbygning (1901) och Lampa: Studier i svensk metrik (1903), Versarterna i Olaus Petris psalmbok (Kult och Konst 1906 ff.). Med afseende på våra lagar har Lind: Rim och verslemningar i svenska landskapslagarna (1881) gifvit en uttömmande framställning, som dock torde gå för långt i försöken att i lagarna återfinna regelbunden vers. Jämf. Finnur Jónsson: Vers i gamle nordiske inskrifter og love (Arkiv f. nord. fil. XX).

Runorna. Det grundläggande arbetet för frågan om runskriftens uppkomst är Wimmer: Runeskriftens oprindelse og udvikling (Aarbøger 1874; tysk utvidgad och omarbetad uppl. 1887). Den afvikande här aksepterade åsikten framlades af Otto von Friesen: Om runskriftens härkomst (1904). Bland Friesens många runtolkningar märkas: Uplands runstenar (1913), Lister- och Listerby-stenarna (1916), Sigtunas runstenar (Uppl. Fornm. Tidskr. 1909); Två småländska runstenar (1907), Historiska runinskrifter (Fornvännen 1909, 1911), Runinskrifterna på en koppardosa, funnen i Sigtuna (Fornvännen 1912). De versifierade inskrifterna hafva behandlats af Brate och Bugge: Runverser (Ant. Tidskr. 1891). För svenska inskrifter med äldre runor se Bugge: Bidrag til tolk-

Digitized by Google

ning av danske og til dels svenske inskrifter (Aarbøger 1905). Det grundläggande arbetet för tolkningen af den viktiga Rökinskriften är Bugge: Tolkning af Runeinskriften på Rökstenen (Ant. Tidskr. B. V). Hans sista arbete rörande denna inskrift var den posthuma boken: Der Runenstein von Rök (1910). Öfriga bidrag till inskriftens historia hafva lämnats af Läffler (Ant. Tidskr. VI, Nord. Tidskr. 1878, Nord. studier tillegn. A. Noreen 1904), Rundgren (Arkiv f. Nord. Fil. II), Pipping (Studier i Nord. Fil. II, III), Lindroth (Studier i Nord. Fil. II, III), Schück (Bidrag till tolkn. af Rökinskriften 1908), Brate (Eranos 1916) m. fl.

Bildstenar. Säve: Sigurdsristningarna (Vitt. Hist. Ant. Akad. Handl. XXVI); Stephens: Völsungasagan å en runsten (Uppl. fornmin. B. VII); Kempff: Bild- och runstenen i Ockelbo (Gefleprogr. 1887 — förfelad); Wadstein: The Clermont Runic Casket (1900); Pipping: Om runinskrifterna på de nyfunna Ardrestenarna (1901); Schück: Sigurdsristningar (i Nord. Lit.- och Religionshist. 1904); Schück: Till Lodbrokssagan (Sv. Fornmin. Tidskr. 1900).

Isländsk litteraturhistoria. Den fullständigaste framställningen är Finnur Jónsson: Den Oldnorske og Oldislandske Litteraturs Historie (1894—1901). Jämf. de förut citerade partierna i Pauls Grundriss. Af de många Edda-upplagorna torde de viktigaste vara Wimmer og Finnur Jónsson: Håndskriftet Nr. 2365 (faksimile af handskriften 1891); Bugge: Norræn Fornkvæði (1867); Sijmons und Gering: Die Lieder der Edda (1906 ff.).

Saxo Grammaticus. Den bästa upplagan är fortfarande den af Peter Erasmus Müller (1839 ff.). Vidare bör rådfrågas Axel Olrik: Kilderne til Sakses Oldhistorie (1892—1894). Jämf. Kritik af Steenstrup: Saxo Grammaticus og den danske og svenske Oldhistorie (i Arkiv f. nord. Fil. N. F. IX). Ett ypperligt äfven för den svenska litteraturhistorien viktigt arbete är Axel Olrik: Danmarks Heltedigtning (1903, 1910).

Den finska litteraturens historia är också af en viss vikt för kännedomen om vår förlorade fornlitteratur. För svenskar tillgängliga arbeten äro Julius Krohn: Finska litteraturens historia (1891); Orth: Kalevala som Folkedigtning og National-Epos (1908); samme förf. har ock gjort en dansk öfversättning i urval (1908). Af stor vikt är Kaarle Krohns många uppsatser, af hvilka här kan nämnas Balders Tod (Finnisch-Ugrische Forschungen 1904, 1905); äfven flera afhandlingar af Setälä, särskildt Kullervo-Hamlet (1904—1911). För de litterära förbindelserna mellan Skandinavien och Ryssland hafva intressanta uppslag gifvits af Roznіecki: Varægiske Minder (1914).

Ynglingatal. En fullständig bibliografi öfver den hithörande, nu ganska stora litteraturen gifves af Grape och Nerman: Ynglingatal (1914), som ock meddelar den noggrannaste texten.

Beowulf. Af den ytterst omfattande litteraturen har den ett särskildt intresse för oss, som behandlar frågan om betydelsen af namnet »geatas». Härom har skrifvits af bl. andra Fahlbeck: Beowulfskvädet som källa för nordisk fornhistoria (Ant. Tidskr. VIII) och Beowulfskvädet (Vitt. Hist. Ant. Akad. Handl. 1913); Sarrazin: Beowulf-studien (1888); Schück: Folknamnet Geatas (1907). Jämf. vidare Schück: Studier i Beowulfsagan (1909) och flera uppsatser af Stjerna: Fasta fornlämningar i Beowulf (Ant. Tidskr. XVIII), Drakskatten i Beowulf (Fornvännen I), Arkeologiska anteckningar till Beowulf (Månadsbladet 1903—1905), Hjäl-

Digitized by Google

mar och svärd i Beowulf (Studier tillegn. O. Montelius), Svear och Götar under folkvandringstiden (Sv. Fornmin. Tidskr. 1905) samt Vendel och Vendelkråka (Arkiv f. Nord. Fil. 1905).

Ingvar-sagan. Braun: Hvem var Ingvar enn viðforli? (Fornvännen 1910); von Friesen: Hvem var Ingvar enn viðforli? (Fornvännen 1910); Olson: Ingvars saga viðforla (1912).

Folkungatiden och unionstiden.

Upplagor af medeltidsskrifter. Den svenska litteraturen från medeltiden har utgifvits af Svenska Fornskriftsällskapet, utom lagarna, som utgifvits af Schlyter. Lexikon öfver lagarna har utgifvits af Schlyter, öfver den öfriga litteraturen af Söderwall. Någon samlad upplaga af Sveriges latinska medeltidslitteratur finnes icke. Men den historiska har publicerats i Scriptores rerum Svecicarum I—III. Jämf. Geetes förut citerade bibliografi.

Den latinska medeltidspoesien behandlas i flera äldre disputationer såsom Knös: Historiola litteraria poetarum Vestrogothiæ latinorum (1776—1796); Schröder: De Poesi sacra latina medii ævi in Svecia (1833); Ihre: De Poetis in Svio-Gothia latinis (1739—1740). Denna poesi har utgifvits af Klemming i Latinska sånger I—IV (1884—1887). Af nyare arbeten Schück: Rosa rorans, ett Birgittaofficium (1893); Geete: (Inledningen till) Jungfru Marie örtagård (1895), där redogörelse lämnas för birgittinerritualens uppkomst.

Legendlitteraturen. Källorna till det fornsvenska legendariet hafva påvisats af Nils Geber: Till dateringen af det fornsvenska legendariet (Festskr. till H. Schück 1905). De svenska helgonens legender ha publicerats i Scriptores och af Sv. Fornskr.- sällsk. Jämf. Kruse: Vita Metrica S. Birgittæ (1892); Schück: Två Svenska Biografier från medeltiden (Ant. Tidskr. V. 1895); Grandinson: Fragmentum de vita et miraculis Petri Olavi (1888).

Medeltidens universitet. Annerstedt: Upsala universitets historia I (1877); Schück: Svenska Pariserstudier under medeltiden (Kyrkohist. Årsskrift 1890 ff.).

Latinska medeltidsförfattare. Schück: Svenska medeltidsförfattare (Samlaren XII), Nordiska medeltidsförfattare (Bibliografiska och Litteraturhistoriska Ant. 1896); jämf. Ellen Jørgensen: Om nogle middelalderlige forfattere (Dansk Hist. Tidskr. 1911) och Nordiske Studierejser i Middelalderen (Dansk Hist. Tidskr. 1915). Om Laurentius de Waxald se Gummerus: Beiträge z. Gesch. des Buss- und Beichtwesens der schwed. Kirche (1900). Om Mag. Matthias se Hammerich: En Skolastiker og en Bibeltheolog (1865). Omkring hundra blad af Matthias bibelkonkordans hafva återfunnits af I. Collijn: Redogörelse etc. (1914), där en mängd nya och viktiga bidrag till vår medeltida litteraturhistoria lämnas. (Jämf. Samlaren XXXIV.) Petrus de Dacias biografi är utgifven först i Acta Sanctorum Junii T. IV och senare af Paulson i första bandet af den aldrig fortsatta serien: Scriptores latini Suecani medii ævi (1896); jämf. äfven Paulson: Jülicher-handskriften till Petrus de Dacia (Göteborgsprogram 1894). En svensk biografi är Schück: Vår förste författare (1916).

Digitized by Google

Birgitta. Klemming: Birgitta-Literatur (1883); Hammerich: Den hellige Birgitta (1863); Schück: Några anmärkningar om Birgittas revelationer (1901); Westman: Birgitta-Studier (1911); H. Hildebrand: Minne af den heliga Birgitta (Sv. Akad. Handl. 1906); Steffen: Den heliga Birgittas Uppenbarelser(1905); Torvald Höjer: Vadstena klosters och Birgittinerordens historia (1905; jämf. anmälan af K. G. Westman i Hist-Tidskr.), Till Kännedomnen om Vadstena Klosters ställning (Festskr. till H. Hjärne 1908); Silfverstolpe: En blick i Vadstena klosters arkiv och bibliotek (Ur några antecknares Samlingar 1891); Vadstena Klosters Uppbörds- och Utgifts-bok (1905); Bildt: S. Birgittas reliker i Rom (Månadsbladet 1893); E. Hildebrand: S. Birgittas porträtt samt några upplysningar om hennes Hospital (Hist. Tidskr. 1883), Den svenska kolonien i Rom (Hist. Tidskr. 1882); Bildt: S. Birgittas Hospital (Hist. Tidskr. 1895). Jämf. för öfrigt Geetes bibliografi.

Eufemiavisorna och Erikskrönikan. Storm: Sagnkredsene om Karl den store og Didrik af Bern (1874); Geete: Studier rörande Sveriges romantiska medeltidsdiktning (1875); Klockhoff: Studier öfver Eufemiavisorna (1881); Lütjens: Herzog Friedrich von der Normandie (1912); Olson: Studier över rimmen i den fornsvenska Flores och Blanzeflor (Festskr. till K. F. Söderwall 1912); von der Ropp: Zur deutsch-skandinavischen Geschichte (1876); Cederschiöld: Om Erikskrönikan (1899).

Lekare och ballader. Middelalderens vandrende spillemænd (Opuscula philologica 1886); Schück: Lekare och ballader (Samlaren XII). Ett grundläggande arbete äfven för Sverige är Steenstrup: Vore Folkeviser (1891). Utom de i texten nämnda balladsamlingarna se ock: 1500- och 1600-talens Visböcker, utg. af Sv. Lit. Sällskapet (1884 ff.). Af största vikt äfven för Sverige är Grundtvig: Danmarks gamle folkeviser I—V (1853—1890), sedermera fortsatt af Axel Olrik. Den största norska samlingen af Landstad: Norske Folkeviser (1853) måste nu betraktas såsom ovetenskaplig. Ypperliga äro däremot Bugges undersökningar, af hvilka här må nämnas Torsvisen (1897), Gamle Norske Folkeviser (1858), Kong David og Solfager (Danske Studier 1908). Om Sveriges romantisk-historiska medeltidsvisor se Schück: Våra äldsta historiska folkvisor (Hist. Tidskr. 1911); Paludan: Ere Tove-viserne danske eller svenske (Dansk Hist. Tidsskr. 1894) och Schück: En folkloristisk studie (Gamla Papper IV 1899). Af svensk litteratur i ämnet för öfrigt: Steffen: Enstrofig nordisk folklyrik (1898); Karl Valentin: Studien über die schwedischen Volksmelodien (1885); Lindgren: Till frågan om den nordiska folkvisans ursprung (Nord. Tidskr. 1895); Schück: Marsk Stigs-visorna (Gamla Papper II 1894), En medeltida balladstrof (Samlaren XXIX); Klockhoff: Samsonvisan (Nord. studier. tillegn. A. Noreen 1904), Grimhildsvisan (Arkiv f. Nord. Fil. XXIII). Om metern se Mortensens och Lampas citerade arbeten. Bibliografi öfver hithörande litteratur af Lundell i Pauls Grundriss.

Lagar. Våra medeltidslagar äro utgifna af Schlyter. För de senaste forskningarna redogöres af K. G. Westman: De svenska rättskällornas historia (1912); se vidare von Friesen: Vår äldsta handskrift på fornsvenska (Human. Vetenskaps. Samf. IX); Beckman: Studier till Västgötalagarnas historia (Arkiv f. Nord. Fil. XXVIII ff.); Läffler: Hedniska edsformulär i äldre Västgötalagen (Ant. Tidskr. V), Ännu några ord om de hedniska edsformulären (Ant. Tidskr. XIII), Om den fornsvenska hedna-

Digitized by Google

lagen (Månadsbladet 1897); Hjärne: Om förhållandet mellan landslagens båda redaktioner (1884).

Konungastyrelsen. Det grundläggande arbetet är Söderwall: Studier öfver Konungastyrelsen (1878—79; jämf. samme förf. i Månadsbladet 1880). En gissning om författaren framställdes af Schück: Konungastyrelsens författare (Samlaren XXIX).

Den religiösa litteraturen under unionstiden; se härom Geetes bibliografi. För kännedomen om vår äldsta tryckhistoria hafva särskildt två män inlagt stora förtjänster, G. E. Klemming och I. Collijn. Resultaten af Klemmings arbeten äro sammanfattade i Sveriges Bibliografi 1481—1600 (1889 ff., blott fyra häften utgifna och framförd till 1530) och Svensk Boktryckeri-Historia (1883, af Klemming och Nordin). Jämf. vidare Klemmings arbeten: Ur en antecknares samlingar (1880—1882) och Ur en samlares anteckningar (1883—1886). Collijns forskningar finnas strödda i en mängd större och mindre publikationer, öfver hvilka en särskild bibliografi finnes utgifven. Särskildt bör märkas: Blad ur vår äldsta svenska boktryckerihistoria (1905 ff.). Märk ock den af Collijn utg. Tidskr. för Bok- och Biblioteksväsen (1914 ff.). Om bokhandeln under medeltiden se Schück: Den äldsta bokhandeln i Sverige (Sv. Bokförläggareföreningens festskrift 1893). Se ock: Gödel: Sveriges medeltidslitteratur (1916).

Dramat. Utom Ljunggrens Svenska Dramat (1864) äfven Silfverstolpe: Mysterium resurrectionis (Samlaren IV), Ett ord om medeltidens fastlagsspel (Samlaren IX); Schück: Ur Brenners katalog (Bibliografiska och Litteraturhist. Anteckn. 1896).

Reformationstidens litteratur.

Olaus och Johannes Magnus. Olaus Magnus' Historia de gentibus septentrionalibus finnes nu öfvers. på svenska (1909 ff.). Biografi af H. Hildebrand: Minne af Olaus Magni (Sv. Akad. Handl. 1897). Jämf. Hjärne: Bidrag till Olai Magni Historia (1893); Collijn: Johannes och Olaus Magnus' bref till Johannes Dantiscus (Kyrkohist. Årsskr. 1910); Ahlenius: Olaus Magnus (1895).

Olavus Petri. Någon modern, vetenskaplig biografi finnes icke, ty icke blott Hallmans The Twenne Bröder Oluff Petri Phase etc. (1726), utan ock Svedelius' Minne af Olaus Petri (Sv. Akad. Handl. 1874) äro föråldrade; Schück: Olavus Petri (1911) är blott en folkskrift. Frågan om öfversättarskapet af Nya Testamentet har behandlats af Schück: Öfversättaren af Thet Nyia Testamentet (Ur några antecknares samlingar 1891); Steffen: Våra första reformationsskrifter (Samlaren XIX); Aksel Andersson: Inledning och Glossar till en nyttwgh Underwijsning (1893); Schück: Våra äldsta reformationsskrifter och deras författare (Hist. Tidskr. 1894); Ahnfelt: Olaus Petris Undervisning om Menniskans ärliga skapelse (1898). Se härom ock Stave: Om källorna till 1526 års öfversättning af Nya Testamentet (1898), Om källorna till 1541 års öfversättning af Nya Testamentet (1896) och Knös: Om revision af Svenska Bibelöfversättningen (1861) — äldre arbeten af Loenbom (1774) och Schinmeier (1777—82) äro nu alldeles föråldrade. Jämf. ock följande uppsatser af Schück: Några småskrifter af Olavus Petri (Samlaren IX), Striden mellan Olavus Petri samt Peder Galle och Paulus Heliæ (Samlaren VII), Våra äldsta psalmböcker (Samlaren XII). En upplaga af Olavus Petris och de andra reformatorer-

Digitized by Google

nas skrifter påbörjades af Svenska Litteratursällskapet 1889, men torde ej fortsättas, enär Sveriges Kristliga Studentrörelses förlag nu, sedan 1914, utger Olavus Petris Samlade skrifter, af hvilka tre band utkommit. Krönikan är förut utgifven af Klemming (1860), som ock utgifvit omtryck af de äldsta psalmböckerna.

Biografier öfver öfriga religiösa författare. Öfver Laurentius Petri finnes ingen modern biografi. Rundgren: Minne af Laurentius Andreæ (Sv. Akad. Handl. 1894) tränger föga på djupet, och bättre är Strömberg: Laurentius Andreæ (1879). Ypperlig är Annerstedt: Minne af Olaus Martini (Sv. Akad. Handl. 1904). Moderna biografier äro Norlin: Johannes Rudbeckius (1860); Hall: Johannes Rudbeckius (1911); Magnusson: Nicolaus Botniensis (1893); Lundström: Laurentius Paulinus Gothus (1893, 1898); Hanngren: Johannes Matthiæ (1866); Schück: Petrus Johannis Gothus (Festskr. till Hugo Geber 1913); Steffen: Petrus Jonæ Angermannus (Samlaren 1897). Johannes Rudbeckius behandlas ock af Norlin i Teologisk Tidskr. X och Hamilton i Nord. Tidskr. 1868—1869.

Undervisningsväsen. Det grundläggande arbetet är Annerstedt: Upsala universitets historia (1877 ff.). Någon vetenskaplig behandling af den svenska skolans äldsta historia finnes ej, men spridda partier behandlas i de ofvan citerade biografierna och i enskilda läroverks historia.

Historia. H. Wieselgren: Krönikorna om Gustaf Vasa (Hist. Tidskr. 1890); Gregorius Borastus (Hist. Tidskr. II), Reconditi labores (Samlaren 1888 ff.); Emil Hildebrand: Svenska publikationer af äldre handlingar (Hist. Tidskr. VI), Om äktheten af den Peder Swart tillskrifna biskopskrönikan (Hist. Tidskr. I); Ahnfelt: P. Brahe d. ä. fortsättning af Peder Swarts krönika (1896, 1897); Linder: Messenii tidigare lif (1894); Rosman: Rasmus Ludvigsson (1897); Tor Berg: Hertigh Carls Slaktarebenck 1915). Gustaf II Adolfs skrifter äro af Styffe utgifna 1861.

Folklitteratur. För den äldre novell-litteraturen kan ännu anlitas Bäckström: Svenska Folkböcker (1845, 1848). En god framställning är Ahlström: Om folksagorna (Sv. Landsmålen 1895). Fina utredningar af enskilda sägner hafva gjorts af Bygdén: Fale Bure (Samlaren 1890), Disasagan (Samlaren 1876), Kungshatt (Nord. Tidskr. 1893).

Dikter och dramer. Wivallius' dikter hafva med biografi utgifvits af Schück 1893, 1895. Jämf. Lövgren: Wivallius som patriotisk siare (Samlaren 1912); Lundström: Carl Carlsson Gylldenhielm och Schola Captivitatis (Samlaren XV). Reformationstidens dramer hafva ånyo utgifvits: Tobiæ comedia (af Manderström 1849), Jesus lärer i templet (1873), De Creatione Mundi och Belial (Två hittills outgifna Swenska Mystèrer 1864), Holophernes och Judith (af Sylwan 1895), Comedia om Doctor Simon (1865), Konung Gustaf Then första (af Lundell 1883), Judas Redivivus (1871), Josephi Historia (1849), Tisbe (senast af Meyer 1909); Messenius: Samlade dramer (af Schück 1886, 1888, dock ej Gustavus I). Se vidare Hanselli: Saml. Vitterhetsarb. af Sv. förf. delarna XXI och XXII. För det litteraturhistoriska se förut cit. arbeten och Schück: Englische Komödianten in Schweden (Skandinav. Archiv 1892); Warburg: En förebild till Asteropherus' Tisbe (Samlaren 1887); Lindström: Euripideiska motiv i Asteropherus' Tisbe (Samlaren 1899).

Digitized by Google

Stormaktstidens litteratur.

Allmänt. Hultin: Den svenska vitterheten i Finland under stormaktstiden (Skrifter utg. af Sv. Litt.-sällsk. i Finland LXV); Wrangel: Det Carolinska tidehvarfvets komiska diktning (1888), Sveriges litterära förbindelser med Holland (1897), De litterära förbindelserna mellan Sverige och Tyskland under 1600-talet (1899), Ett blad ur historien om Sveriges litterära förbindelser med Frankrike (Samlaren XIX), Om de främmande lärde vid drottning Christinas hof (Hist. Tidskr. 1897); Castrén: Stormaktstidens diktning (1907). En förträfflig öfversikt med många nya uppslag finnes ock i inledningskapitlet till Martin Lamms Olof Dalin (1908). Vidare Meyer: Drottning Kristinas litterära verksamhet i Italien (Samlaren V); Sigrid Leijonhufvud: Ett bidrag till belysningen af Sveriges litterära beröring med Danmark vid slutet af sextonhundratalet (Samlaren XIX). 1871 ff. utgaf P. Hanselli i 22 band Samlade Vitterhetsarbeten af Svenska författare från Stiernhielm till Dalin, men denna upplaga är ytterst onöjaktig och okritisk. Annerstedt: Upsala Universitets biblioteks historia intill 1702 (Vitt. Hist. Ant. Akad. Handl. XII); H. Wieselgren: Drottning Kristinas bibliotek (Vitt. Hist. Ant. Akad. Handl. N. F. XIII); Walde: Storhetstidens litterära krigsbyten (1916).

Poetiker och metrik. Levertin: Andreas Arvidis Manuductio (Samlaren XV); Lydia Wahlström: Petrus Lagerlöfs kollegium i svensk metrik (Samlaren XXI); Åkerblom: Bidrag till den blandade versens historia i Sverige (Samlaren XXII), Runii svenska rim (1915); Sylwan: Stafvelseräkning som princip för svensk vers (Samlaren XV); Sterner: Den svenska hexametern; K. A. Melin: Om sonettdiktningen under det s. k. Stjernhielmska tidehvarfvet (1887).

Vetenskapens historia. Det enda sammanfattande arbetet är Annerstedt: Upsala Universitets historia. Hvad särskildt Finland angår, har det Sv. Litteratursällskapet i Finland utgifvit Åbo Universitets lärdomshistoria. Matematiken behandlas af Dahlin: Bidrag till de matematiska vetenskapernas historia i Sverige (1875); Nylander: Semitiska studier i Sverige (Ny Sv. Tidskr. 1889). För arbeten rörande svenska språket se Noreen: Vårt språk (1903). Om Bureus se Klemmings citerade arbete Ur en Samlares anteckningar, H. Hildebrand i Sv. Akad. Handl. 1910 och Lindroth: I. Th. Bureus (Sv. Fornskr.-Sällsk. 1911, 1912). Rättskrifningsfrågans historia under denna tid har behandlats af Hernlund: Förslag och åtgärder till svenska skriftspråkets reglerande 1691—1739 (1883). Schefferus' själfbiografi har utgifvits af Schück (Äldre svenska biografier 1915); Annerstedt: Schefferus och Verelius (Ur några antecknares samlingar 1894); Lindroth: Ett par bidrag till 1600-talets svenska lärdomshistoria (Samlaren XXXI). Om den isländska litteraturen och de antikvariska studierna i Sverige har Gödel lämnat en innehållsrik redogörelse: Fornnorsk-isländsk litteratur (1897). Om Hadorphs och Peringskölds arbeten se E. Hildebrand: Svenska publikationer af äldre handlingar (Hist. Tidskr. VI). Om Benzelius finnes Forssells ypperliga biografi: Minne af Erik Benzelius d. y. (Sv. Akad. Handl. LVIII); Söderberg: Historieskrifvaren Arnold Johan Messenius (1903); Rudbecks bref hafva utgifvits af Annerstedt 1893 ff. med en förträfflig biografisk inledning. Äldre, men ännu brukbara biografier finnas af Atterbom i Sv. Akad. Handl. XXIII

Digitized by Google

och Israel Hwasser (Valda skrifter 1868—1870). För frågan om upptäckten rörande blodomloppet se dessutom Hedenius: Upptäckten af blodomloppet (1889, 1890) och Hammarsten: Om lefvern som blodbildande organ (1902). För Rudbecks botaniska arbeten se Swederus: Olof Rudbeck den äldre (Nord. Tidskr. 1878), Botaniska trädgården i Upsala (1877); Fries: Naturalhistorien i Upsala intill medlet af 1600-talet (1894), Naturalhistorien i Upsala under senare hälften af 1600-talet (Nord. Tidskr. 1911). För bibliografien se Johannes Rudbeck: Campus Elysii (Samlaren 1911), och samme förf. i Samlaren XXV om Striden med Bartholinus; Klemming: Anteckningar om Rudbecks Atland (1863). Om denna tids samlingar af acta se utom E. Hildebrands citerade uppsats Severin Bergh: Elias Palmskiöld och hans samlingar (Nord. Tidskr. för bok- och biblioteksväsen 1915) och i allmänhet: Meddelanden från Riksarkivet, särskildt Bergh: Svenska Riksarkivet 1618—1837 (1916); vidare Lewenhaupt: Johan Heysig-Ridderstjerna (Samlaren X). Om Pufendorff se afhandling af Oscar Malmström (1899). Om Polhem se Minnesskrift utg. af Sv. Teknologföreningen 1911.

Skogekär Bergbo. Meyer: Gustaf Rosenhane (1888); Schück: Psevdonymen Skogekiär Bärgbo (Bibl. och Lit. Anteckn. 1896); Sundström: Studier öfver Skogekär Bärgbo (1914); v. Friesen: Gustaf Rosenhanes Respublica glacialis (Fataburen 1914), Hvem var Skogekiär Bärgbo? (Sv. Studier tillägn. G. Cederschiöld 1914).

Stiernhielm. Tamm: Valda skrifter af G. Stiernhielm (ny uppl. 1903). Utförligaste biografi: Swartling: Georg Stiernhielm (1909) Om Hercules Lindroth: Stiernhielms Hercules (1913) och Sverker Ek: Hercules (Sv. Studier tillägn. G. Cederschiöld 1914 och i Samlaren XXXVI). Se ock Nordström: Hvem har skrifvit Bröllopps Beswärs Ihogkommelze (Samlaren XXXIII).

Columbus. En modern biografi saknas. En äldre af Atterbom (Sv. Akad. Handl. XXIV). Mål-Roo och Roo-Mål utgafs af Eichhorn 1856. En svensk Ordaskötsel utgafs af Stjernström och Noreen 1881, senare af Hesselman (1908), jämf. vidare Samlaren XXI, XXII, XXXV.

Lucidor. Biografier af Linck (1876) och Karlfeldt (Sv. Akad. Handl. 1912). Jämf. vidare Schöldström: Lars Johansson Lucidor (1872); Ellen Wester: Bidrag till Lars Johansson Lucidors biografi (Samlaren 1898); Schück: Lucidors Gilliare-Kval (Bibl. och Lit. Anteckn. 1896). Hans dikter äro nu utgifna af Sandwall (1914).

Runius. Böök: Stridsmän och sångare (1910). Jämf. Schück i Samlaren XXXV.

Rudeen. Hultin: Torsten Rudeen (1902).

Dalstierna. Hesselman: Giöta Kiämpa-visa (Språk och Stil VII); E. Noreen: En förbisedd dikt af Gunno Dahlstierna (Samlaren 1915); Lewenhaupt: Bidrag till G. Eurelius-Dahlstiernas biografi (Samlaren IX, XIV).

Rosenfelt. Almquist: Werner von Rosenfelt (Samlaren XVII).

Lindsköld. Biografi af Ingers 1908.

Werwing. Lewenhaupt: Johan Gabriel Werwing (Samlaren I).

Holmström. Frunck: Ett bidrag till Israel Holmströms monografi (Samlaren II).

Triewald. Lamm: Samuel Triewalds lif och diktning (Samlaren 1907).

Romanen. Utom Böoks citerade arbete Schück: Hiärnes Stratonice

Digitized by Google

(Bibl. och Lit. Anteckn. 1896), Från Urban Hiärnes ungdom (Gamla Papper IV, 1899); Beskow: Minne af Urban Hiärne (Sv. Akad. Handl. XXIX); Barr: Olof Broman (Samlaren XVIII); Meyer: Olof Swensson Lemwijk (Samlaren XIV); Bygdén: Konung Krembres saga (Samlaren XXIII, XXIV); Gödel: Hjalmars och Hramers saga (Sv. Fornm. Tidskr. IX); O. Wieselgren: Hans Hanssons drömmar (1915); jämf. Joh. Rudbeck: Om författarskapet till Kung Orres bedrifter och Seigneur Hans Hanssons drömmar (Samlaren XXXVI); O. Wieselgren: Olaus Verelius Peregrinatio Cosmopolitana (Samlaren 1910).

Dramat. Wrangel: Bidrag till Svenska dramatikens historia från utländska källor (Samlaren XXI). En samlad upplaga af Lejonkulans dramer är för närvarande under utgifning af Svenska Litteratursällskapet (af Evald Ljunggren och Camille Polack). Se vidare Sellén: Svenska Dramat under Karl den elftes regering (1877); Silfverstolpe: Svenska Teaterns äldsta öden (1882); Noderman: Tragedien om Orpheus och Eurydice (1901); Darius, utg. af K. Fr. Karlson (1874); Schück: Bidrag till kännedom om 1600-talets dramatik (Samlaren XIII); Bolin: Ett komediantdrama från 1600-talets slut (Sv. Teaterhist. Samf. årsskr. 1912); Jacobson: Om Bollhusen (Meddelanden från Sv. Slöjdföreningen 1894); Flodmark: Bollhusen och Lejonkulan (1897); O. Wieselgren: Bidrag till kännedom om 1600-talsdramat i Sverige (1909), Teaterhistoriska notiser ur Urban Hiärnes resejournaler, En plan öfver teatern i Amsterdam (båda i Sveriges Teaterhist. Samf. årsskrift 1912), Komedianter i Stockh. på 1660-talet (därsammastädes årg. 1914), Teaterhistoriska Studier (Samlaren XXXII); Silfverstolpe: Antoine de Beaulieu (Samlaren X), Ur Svenska teaterns häfder (Samlaren X); Warburg: Anders Wollimhaus Dido (Samlaren I); Paludan: Har mag. Johan Veltens skådespelartrupp uppträdt i Stockholm (Samlaren XI); Sigrid Leijonhufvud: Några kvarlefvor af svensk dramatik (Samlaren XXIV); Björkman: Die Hochteutschen Comoedianten (Samlaren XXIX); Cygnæus: Drag ur Finlands teaterhistoria under sextonhundratalet (Sv. Litt.-Sällsk. i Finland förhandl. 1897).

Religiösa författare. Anjou: Svenska kyrkans historia (1866); Hacklin: Olavus Laurentius (1896); Rurik Holm: Johannes Elai Terserus (1906); Holmquist: Johannes Matthiæ Gothus (1903); H. Afzelius: Erik Benzelius d. ä. (1897); Tottie: Jesper Svedberg (1885, 1886); Helander: Haquin Spegel (1899); Tottie: Haquin Spegel såsom Kateket och Homilet (1890); Wrangel: Bidrag till lösningen af frågan: Hvem har författat Guds werk och hwila (Samlaren XII); Rudin: Olof Kolmodin (Sv. Akad. Handl. 1901); Vasenius: Historiska undersökningar om Jacob Frese (Historiallinen Arkisto VIII, jämf. Nord. Tidskr. 1884); Hultin: Valda skrifter af Jacob Frese (1902); Ljunggren: Minne af Jacob Frese (Sv. Akad. Handl. XLI).

Upplysningstiden.

Allmänna skildringar af den svenska upplysningstiden och dess personligheter förekomma i Fryxells Berättelser ur svenska historien, B. E. Malmströms Grunddragen af svenska vitterhetens historia, Gustaf Ljunggrens Svenska vitterhetens häfder, Hellen Lindgrens Sveriges vittra storhetstid I: Frihetstiden, Gustavianska tidehvarfvet (1895—96). Rika upplysningar om detta tidsskedes kulturförhållanden lämna de i texten omnämnda memoarerna,

Digitized by Google

hvilka dock gifvetvis ofta äro ensidiga. I Levertins »Johan Wellander» förekommer ett kapitel om den andliga odlingen vid seklets midt. Jmfr vidare: Wrangel: Frihetstidens odlingshistoria ur litteraturens häfder 1718—1733 (1895); Wrangel: Versekrig under Frihetstiden (Samlaren XV); Hjertén: Fabel och anekdot inom Sveriges 1700-talslitteratur (1910); Sylwan: Bidrag till svenska metrikens historia (Samlaren XIX); Wrangel: Tysklands litteratur under 1700-talet före Klopstock och dess förhållande till den svenska (Samlaren XXII); Borelius: Gessners inflytande på svenska litteraturen (Samlaren XXII); Wrangel: Klopstock och Sverige (i Studier tillägnade H. Schück 1905); R. G son Berg: De tyska klassikerna och 1770-talets Sverige, (Nordisk Tidskrift 1909); Wrangel: Goethe och Sverige (Sv. Litt. Sällsk. i Finland förh. och upps. XXI); Warburg: Holberg i Sverige (Göteb. Vet. och Vitt. samh. handlingar 1884); Hultin: Finlands litteratur under frihetstiden (1906); Hultin: Det ekonomiska tidehvarfvet i finska litteraturen (1910); Hultin: Frihetstidens litteratur- och lärdomshistoria i Finland (Sv. Litt.sällsk. i Finland Förh. och upps. XXVIII).

Akademier och lärda samfund. I Forssells monografi öfver Erik Benzelius d. y. (Sv. Akad. Handl. fr. 1796, XLVIII) lämnas redogörelse för Collegium Curiosorum, som senare utvecklade sig till Upsala Vetenskapssocietet, hvars historia f. ö. tecknats af J. H. Schröder: K. Vetenskapssocieteten i Upsala (1845) och O. Glas: Essai sur la société royale de sciences d'Upsal (1877). Om Vetenskapsakademien jmfr: Shering Rosenhane: Anteckningar hörande till K. Vetensk. Akademiens historia (1811) samt E. W. Dahlgren: Kungl. Vetenskapsakademien. Personförteckningar 1739—1915 (1915). Jmfr äfven Thore Fries' Linné. Vidare: J. J. Biörklund: Berättelse om Göteborgs K. Vetenskaps- och Vitterhetssamhälle (i dess Handlingar, N. F. XVI, 1878) samt Warburg: Lidner (1889); Georg Göthe: De vittra samfunden i Sverige före Svenska akademiens stiftelse (1875); Ljunggren: Svenska akademiens historia 1786—1886 (1886); Svenska akademiens dagbok 1786—89, utg. af Schück (1916); Sylwan: Sällskapet Vitterlek (Samlaren XVIII); Sylwan: Till Utile Dulcis' historia (Samlaren XXVIII); Wannqvist: Handlingar ur sällskapet P. B:s arkiv (1855).

Om tryckfrihetsförhållanden och prässens utveckling: Jmfr Sylwan: Svenska pressens historia; Klemming och Nordin: Sv. boktryckerihistoria (1883); Sylwan: Anteckningar om författararvoden under frihetstiden (Samlaren XVIII); G. Benzelstiernas Censorsjournal 1737—1746, utg. af Bygdén och Lewenhaupt (1885); Sylwan: N. von Oelreich såsom censor librorum (Hist. Tidskr. 1893). Warburg: Dalin.

Olof Dalin och hans föregångare. W. Berg: W. Kruse (Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns historia V, 1894).

Warburg: Olof Dalin, hans lif och gärning (Sv. Akad. Handl. fr. 1796 LIX); Lamm: Olof Dalin, en litteraturhistorisk undersökning af hans verk (1908). Tidigare biografier förekomma i Atterboms Siare och skalder II; Celsius: Åminnelsetal öfver Dalin i Vetenskapsakademien (1764); Lilliestråle: Åminnelsetal i Vitterhetsakademien (1780); Nordin: Minne af O. Dalin (Sv. Akad. Handl. fr. 1796, II). Kommentarerna till Svenska Vitterhetssamfundets upplaga af Argus. Hernlund: Några anteckningar om Dalins Svenska friheten (Samlaren VI); Warburg: Genmäle härå och Hernlunds svar (Samlaren VII); Werner: Till Olof von Dalins biografi (Samlaren II); Stjernström: Något om O. von Dalins

Digitized by Google

handskrifter (Samlaren IV); Warburg: Dalin och Ulrika Eleonora (Samlaren XXIII); Warburg: Från förra seklets Pariserkoloni: Dalin och Cederhielm (Kalendern Svea för 1889); Böök: Dalin (i Stridsmän och sångare). Jmfr ock Sylwans »Svenska pressens historia».

Dalins efterföljare inom vitter prosa. Böök: Romanens och prosaberättelsens historia (1907); Vasenius: Jakob Henrik Mörk I (1892); Vasenius: Mörk och Upsala domkapitel (Samlaren IX); Warburg: Om författarskapet till vår äldsta roman (Samlaren IV); Hernlund: Mörks Prins Theodorik (Samlaren VI); Eichhorn: Vår prosadikt under frihetstiden (Svenska studier I 1869); Beskow: Minne af Tessin (Sv. Akad. Handl. fr. 1796 XXXVIII); Frunck: Skrifter af Tessin med inledning (1882—83); Sigrid Leijonhufvud: En Tessinsk fabelsamling (Ord och Bild XV); Ahnfelt: Från Wallenbergs studentår (Nektar och gift); Goijer: Wallenberg (Personhist. tidskr. V); Levertin: Min son på galejan och dess författare (i Essayer I); Beskow: Minne af Gjörwell (i Sv. Akad. Handl. fr. 1796 XXXVI); Levertin: Svenskt familjelif i slutet af 1700-talet [Gjörwell] (i »Från Gustaf III:s dagar»); Böök: Stockholmsjournalister på sjuttonhundratalet (i »Stridsmän och sångare» 1910); Eug. Lewenhaupt: En litterär strid i Sverige år 1738 (Samlaren II).

Dalins efterföljare inom lyrik och epik: I. Fehr: Studier i frihets vitterhet: Den politiska visan (1883); I. Fehr: Odel (Nisbeths flickskolas program 1880); Mortensen: Kyrköstoscopia Säbyens (Saml. XXXI).

Frihetstidens dramatik: Svedbom: Om frihetstidens tragiska drama (1872); Warburg: Det svenska lustspelet under frihetstiden (1876); Lamm: Dalins Brynhilda, i »Studier tillägnade H. Schück» (1905); O. Wieselgren: Stagnells »Den lycklige Banquerotieren» (Teaterhistoriska samfundets årsskrift 1913). Sylwan: J. G. Hallmans sorgespel »Erik och Waldemar» (Hist. Tidskr. 1897); Sylwan: Notiser till Svenska teaterns historia 1740—1755 (Samlaren XIII); Frunck: P. M. om Svenska teatern af Tessin 1738 (Samlaren IV).

Nordenflycht-Creutz-Gyllenborgs krets, Bergklint m. fl. J. Kruse: Nordenflycht (1895) och Några nya Nordenflychtiana (Saml. XVIII); O. Levertin: Fru Nordenflycht (i »Svenska gestalter»); S. Leijonhufvud: »Nordenflychtiana» (Samlaren XIX); Hernlund: Hur Fru Nordenflycht fick statspension (Samlaren VI); R. F. v. Willebrand: Creutz (Sv. Litt. sällsk. i Finl. Förhandl. o. upps. XIV;); Arvid Hultin: G. Ph. Creutz (1913); Levertin: Vår främsta herdedikt och dess skald (i »Svenska gestalter»; Lamm: Svensk naturskildring före Oxenstierna (i »J. G. Oxenstierna», 1911); Lamm: Rustan och Mirza (Samlaren XXXII); Levertin: Dygdens sångare [Gyllenborg] (i »Svenska gestalter»); Gyllenborg Mitt lefverne, utg. af G. Frunck (1886); Sylwan: Bidrag till sv. metrikens historia (Samlaren XIX); L. Ribbing: O. Bergklint (1874); Himmelstrand: Olof Bergklints kritiska verksamhet (1898); Levertin: J. Wellander (1896); O. Wieselgren: S. O. Tilas (Samlaren XXIX).

Bellman. Atterbom i Siare och skalder VI; J. G. Carlén: Inledning till B:s Samlade skrifter; Ljunggren: Bellman och Fredmans epistlar (1869); Fryxell: Berättelser ur svenska historien XLV (1878); Eichhorn: Bellman och hans senaste biograf (1879); Schück: Professor Fryxells arbete om Bellman (Nord. Tidskr. 1879 med Beriktigande af Suum Cuique därsammastädes); Schück: Bellmaniana (Samlaren I); —X— (Eva Fryxell):

Digitized by Google

Blick på senare årens Bellmanslitteratur (Ny Svensk Tidskrift 1883); Björkman: Bellmansforskning (1892); Erdmann: Bellman, hans omgifning och samtid (1895); Erdmann: Bellman, en kultur- och karaktärsbild från 1700-talet (1899); Steffen: Bellmans diktning (i »Outgifna dikter af Bellman», 1895); Steffen: Anteckningar till Bellmansdiktens historia (Samlaren XVI—XVII); Steffen: Bellman och hans diktning, nya bidrag (1908); Levertin: En Bellmanskaraktäristik i »Från Gustaf III:s dagar»; Levertin: Fredmans Epistlar (i »Svenska gestalter»); Nyblom: Bellmansminnets innebörd (Samlaren XVI); Warburg: Bellman i Danmark (Samlaren XVI); L. Weibull: Bellman bedömd af sin samtid (Samlaren XVI); Flodmark: Hvilka voro de poetiska arbeten Bellman ämnade utgifva 1772? (Samlaren XVI); Flodmark: Bellmansfigurer (särtryck ur Nya Dagl. Allehanda 1895); Schöldström: Ur Bellmansvärlden (I tittskåpet, 1891); Nordén: Ulla Winblad i Norrköping (Samlaren XXXV); E. Lagus: Bellmaniana (Sv. Litteraturs. i Finl. förhandl. o. upps. 1890—93); Bagge: Om Bellmans melodier (Samlaren II); Flodmark: Bellmansmelodiernas ursprung (1882); A. Lindgren: Bellmansmusiken (Samlaren XVI); Hellen Lindgren: Bellman och von Braun (i »Vittra stormän», 1894); Ljunggren: B:s textkritik (Sv. Tidskr. 1872); O. Schoning: Bellmans Digtning og dens Indflydelse i Danmark 1904); Niedner: Bellman, der schwedische Anakreon (1905).

Oxenstierna och Adlerbeth. Es. Tegnérs Inträdestal öfver Oxenstierna (Sv. Akad. Handl. fr. 1796 IX); Wirsén: Minne af Oxenstierna (i Sv. Akad. Handl. fr. 1796 LXI); Lamm: J. G. Oxenstierna (1911); Eneroth: Litteratur och konst (1860); Elof Tegnér: Lefnadsteckning i hans upplaga af Adlerbeths Histor. anteckningar; Ruben Berg: Stilistiska sträfvanden hos Tranér och Adlerbeth (i »Svenska studier», 1910).

Kellgren. Böttiger: Minne af Kellgren (i Svenska Akad. Handllingar fr. 1796 XLV); O. Sylwan: J. H. Kellgren. En öfversikt af hans lefnad och författarskap (1912); V. Lagus: J. H. Kellgrens finska lefnadsminnen (1884); Sv. Ek: Kellgrens Åbodiktning (i Sv. Litt. sällsk. i Finl. Förh. o. upps. 1914); Ljunggren: Kellgren och Reuterholm (i Smärre skrifter III); Schück: Kellgrens ungdomsår (Nord. Tidskr. 1891); Schück: Kellgrens första opera (Ur gamla papper III); Schück: Kellgren, Bellman och Gustaf III (Ur gamla papper VII); Schück: Kellgren och fru Lenngren (Ur gamla papper VII); Schück: Kellgrens bref till Rosenstein (Samlaren VII—VIII); Schück: Kellgrens bref till Clewberg (i Skrifter utg. af Svenska Litteratursällskapet i Finland XXVII, 1894); Sylwan: Nya skapelsen (i Studier tillägnade Henrik Schück, 1905); Sylwan: Kellgrens lärospån som kritiker (Samlaren XVII); Sylwan: Stockholmsposten och Kellgren (Samlaren XXX); V. Söderberg: Kellgrens studier (Samlaren XXIII); S. Ek: Kellgrens kritiska verksamhet i Stockholmsposten (Samlaren XXVIII); Ek: Kellgrens sista diktning (Samlaren XXXI); Ek: Ett par tillägg om Kellgrens sista diktning (Samlaren XXXII); Lamm: »Våra villor» (Samlaren XXXI); Lamm: Bidrag till kännedomen om Kellgrens verksamhet i Stockholmsposten (Samlaren XXIV); Lamm: En ungdomsdikt af Kellgren (i Till Hugo Geber, 1913); Blanck: Nya skapelsens båda versioner (Samlaren XXXIV); Stenbock: Kellgrens sista tid (Samlaren XXXIV); Warburg: Kellgrens sista vilja (Samlaren XXIII); Kallstenius och Berg: Uppsatser om K:s metrik (i Språk och Stil 1902); Schybergson: Kellgrens minne i Finland (Finsk Tidskrift 1895).

Digitized by Google

Rosenstein: Enberg: Inträdestal (Sv. Ak. Handl. från 1796 XI); Böttiger: Minne af Rosenstein (i Sv. Akad. Handlingar fr. 1796 LII); Wrangel: Épikunes och Aufikalia (i Studier tillägnade K. Warburg 1912).

Clewberg-Edelcrantz: J. af Forselles: A. N. Clewberg-Edelcrantz (1903); Blanck om Clewberg i Den nordiska renässansen (1911).

Fru Lenngren. Franzén: Minne af fru L. (i Sv. Ak. Handl. fr. 1796 VIII); Warburg: Anna Maria Lenngren (1887); Warburg: Fru Lenngrens fader (Nord. Tidskr. 1887); Sigrid Leijonhufvud: A. M. Lenngren; Böök: Prosabidrag af Fru Lenngren i Stockholmsposten (Samlaren XXXI); Fehr: Fabeln om Kärleken och Dårskapen (Samlaren IV); Warburg: Anna Maria L. och den dansknorska skämtdikten (Norden 1887); Esselde: Fru Lenngrens frändskap med Molière (Dagny 1887); Schiött: Original till två af fru Lenngrens dikter (Saml. XXXIII); Levertin: Förebilden till fru Lenngrens Orfeus (Saml. IX).

Leopold. (Hänvisningarna för Leopold gälla hela hans verksamhet). Grubbe: Inträdestal i Sv. Akad. Handl. fr. 1796 XIV; L. M. Enberg: Minne (Leopolds saml.skr. IV, 1831); Beskow: Minne af Leopold (Sv. Akad. Handl. fr. 1796 XXXV); Marianne Ehrenström: Notice biographique sur L. (1830); Leopolds bref under utgifvande af Fredlund i Svenska Vitterhetssamfundets upplaga af Leopolds skrifter; Leopolds bref till Lindblom, utg. af Lewenhaupt (Samlaren VI—IX); Böttiger: Bidrag till kännedomen om Leopolds tidigare skaldeförsök (Sv. Ak. Handl. fr. 1796 LIII); Lamm: Leopolds första litterära ståndpunkt (i Studier tillägnade K. Warburg 1912); Westrin: Leopold och Reuterholm (Samlaren XII); H. Wieselgren: Leopold och Reuterholm (Samlaren XIV); Elof Tegnér: Armfelt och Leopold (Samlaren II och IV); Gauffin: Leopolds kritiska anmärkningar vid Tåget öfver Bält (Samlaren XXI); Sylwan: Några notiser om Leopold (Samlaren XXVII); Warburg: Svenska akademiens suspension och Leopolds uttalanden därom (Samlaren XXXII); Fredlund: »Den fördolda Guden.» Ett bidrag till Leopolds lif och dikt (Svenska studier tillägnade G. Cederschiöld 1914); Mjöberg: Eglé och Annett (Språk och Stil, 1913); Ahnfelt: Självbekännelser af Leopold (Nektar och gift); R. Geijer: Doktor Godmans vishetslära (Nord. Tidskr. 1904).

A. G. Silverstolpe. O. v. Feilitzen: A. G. Silfverstolpe i Några anteckningar om adliga ätten Silfverstolpe (1884); Brusewitz: Ett bidrag till A. G. Silverstolpes politiska biografi (Personhist. Tidskrift 1913).

Den gustavianska teatern och dramatiken. Levertin: Teater och drama under Gustaf III (1889); Personne: Svenska teatern I—II (1913—1914); Flodmark: Stenborgska skådebanorna (1893); Flodmark: När Dramatiska teatern grundlades (Teaterhist. samf. årsskr. 1913); Friedlander: Gustaf III såsom dramatisk författare (1884); Levertin: Gustaf III som dramatisk författare (1894); Warburg: Om förebilderna till Gustaf III:s dramer (Sv. Tidskrift 1876); Schück: Gustaf III (1904); O. Wieselgren: Werner von Rosenheim (i Teaterhist. samf. årsskrift 1914); Warburg: Striden om Ordensvurmen (1897); Warburg: Om författarskapet till Tillfället gör tjufven (i Göteb. Vetensk. o. Vitt. Samh. handl. N. F. XV 1878); Eichhorn: Hallman (i Svenska studier III); Flodmark: Envallsson och hans Kronofogdarne (i Teaterhist. samf. årsskrift 1914); Om nya strömningar i 1700-talets drama (i Mortensens Clas Livijns dramatiska författarskap 1911); E. Lewenhaupt: Bref rör. teatern under Gustaf III (1890—94).

Digitized by Google

Naturkrafvet, känslosamheten. Förebåden. Hasselqvist: Ossian i den svenska dikten (1895); Blanck: Den nordiska renässansen i 1700-talets litteratur (1911). Om Rosén och Gothenius jmfr Warburgs Lidner (1889); Sturzen-Becker: En Tegnérid före Tegnér (Neikter) (Sv. Månadsskrift 1864); Gjörloff: De estetiska åskådningarna vid universiteten (Samlaren XXI); Blanck i den Nordiska renässansen om Neikter och Tingstadius; Alb. Nilsson: J. F. Neikter (i Samlaren XXXIV); Sylwan: De vittra tidskrifternas kritik [Gjörwell, Regnér], (Samlaren XXXI).

Thorild. Atterbom i Siare och skalder IV—V; Beskow: Om den estetiska betydelsen af Thorilds strid emot Kellgren och Leopold (Sv. Akad. Handl. fr. 1796 XLVIII); Nyblæus: Den filosofiska forskningen i Sverige I; Fåhræus: Thorild (1888); Karitz: Tankelinier hos Thorild (1913); Alb. Nilsson: Thorild (1915); Ljunggren: Thorilds Nina (Smärre skrifter III); Ahnfelt: Thorildsminnen i Greifswald (i »Nektar och gift» 1881); Warburg: Till Thorilds biografi (Nord. Tidskrift 1896); Warburg: Från Thorilds senare dagar (i Vintergatan 1901); Levertin: Thorilds disputation (Samlaren XXX); L. Weibull: Thomas Thorild ... i Lund (1896); Weibull: Thorilds bref h. 1—3 (ofullb.) 1900—02; Weibull: Thorilds litterära kvarlåtenskap (Samlaren XIX); M. Lamm: Thorilds bref till Cramer med inledning (1907); Böök: Thorild i »Stridsmän och sångare» (1910); Marcus: Thorilds »Passionerna» (i Göteb. Vet. o. Vitt. saml. Handlingar 1911—1912); Marcus: Några Thorildsdikter (i Studier tillägnade Warburg 1912); »Till Thorilds minne den 1 Okt. 1908» (innehåller Ewert Wrangel: Litterära strömningar vid den sydsvenska högskolan under Thorilds tid. Alfr. Forsvall: Thorild och Young. Hilma Borelius: Några ord om stämning och stil i Thorilds diktning. B. Liljenkrantz: Swedenborg, Thorild och Höijer. Anders Karitz: Thorild och hans filosofi); Bajer: Montesquieu i Holbergs og Thorilds omdöme (Nord. Tidskr. 1879).

Lidner m. fl. Franzén: Minne (i Sv. Akad. Handl. fr. 1796 XIX). Warburg: Lidner (1889); Warburg: Lidners »Medea», ett tillägg till min Lidnermonografi (1898); Lamm: Lidnerstudier (Samlaren XXX); Feuk: Lidners poetiska språk (1912); Ljunggren: Lidner i Lund (Smärre skrifter III); Estlanders Lidners finska resa och Lidners finska vänner (i »Från flydda tider»); L. Weibull: B. Lidner i Lund i Skånska samlingar; Warburg: Ett och annat om Lidner (Samlaren XVII); Weibull: Ännu en gång B. Lidner i Lund (Samlaren XVIII); Warburg: Lidners afresa från Lund 1775 (Samlaren XIX); H. Wieselgren: Några notiser om Lidner (Samlaren III); E. Lewenhaupt: B. Lidner och P. Alströmer (Samlaren XXIII); Lewenhaupt: Nytt bidrag till Lidners biografi (Samlaren XXXIII); Lamm: En förstudie till Spastara (Samlaren XXXIII); Warburg: Lidners vistelse i Göttingen (Samlaren XXXIII); S. Belfrage: Genombrottet i Lidners diktning (Samlaren XXXIV); Flodmark: När Lidner gjorde konkurs (Samlaren XXXVI). Lamm: Claes Fr. Horn i »Dikt och studie» (1912). C. Bååth-Holmberg: Morfars bok (Lundblad).

Ehrensvärd. Franzén: Minne (Sv. Akad. Handl. fr. 1796, XV); Atterbom: Ehrensvärd i Sv. Siare och skalder; Beskow: Ehrensvärd (i Vitt. Hist. Ant. Ak. Handlingar XVI, 1824). Warburg: Ehrensvärd (1893); Ljunggren: Jämförelse mellan Ehrensvärd och Winckelmann som konstfilosofer (i Sv. Akad. Handl. från 1796 XXIX); Ljunggren: Om Ehrensvärds konstfilosofiska ståndpunkt (i Sv. Ak. Handl. fr. 1796 XLVI);

Digitized by Google

Ahnfelt: Ehrensvärd i vänkretsen (i »Nektar och gift» 1881); J. J. Alb. Ehrensvärd: Ehrensvärds förhållande till fränderna Gustaf Johan och Carl E. (i Sv. Autografsällsk. tidskrift 1896). Jmfr äfven Gunhild Berghs ofvannämnda arbete om Litterär kritik.

Wallin. Hollander, Minne af Wallin (Samling af uppsatser 1865); Fryxells inträdestal öfver Wallin (Sv. Akad. Handl. från 1796 XXI; Rydqvist: J. O. Wallin, minnesteckning 1839; Beskow: Lefnadsteckning af Wallin framför hans predikningar, och tal i Vetensk. akademien; Liedgren: J. O. Wallins ungdomsutveckling i Kyrkohistorisk årsskrift 1910; Liedgren: J. O. Wallin (1912); Liedgren: Wallins läroår som psalmdiktare (1916); J. A. Eklund: Den Wallinska tidens psalm (Sv. Tidskr. 1912); Fryxell: Bidrag till Sv. hist. efter 1772 (om Wallins brutna förlofning); Ekelund: Vittra skuggbilder (Wallmark om Wallins brutna förlofning); Liedgren: Till belysning af krisen i Wallins lif (Samlaren XXXV); Wijkmark: Studier till den Wallinska psalmbokens framkomst I (i Kungsholms reallärоverks årsredogörelse 1906); II (i Stockh. Samgymnasiums årsredogörelse 1908); Eichhorn: Wallin som humorist (Svenska studier III).

Valerius. Beskow: I Valerius' Saml. vitterh.-arbeten (1855); Manderström: Inträdestal (Sv. Akad. Handl. fr. 1796, XXVII).

Choræus. Rancken: Choræus (1875); Snoilsky Choræus i Sv. Akad. Handl. från 1886 IX; Ernst Lagus: Choræus i Valda dikter (1901).

Wallmark. Clara Wallmark: P. A. Wallmark En tidsbild (1914).

Tengström. Schybergson: Tengström (Lefnadsteckning i T:s Vittra skrifter 1899).

Förromantiken. J. Johansson: Den förromantiska balladen i Sverige (Meddel. fr. Göteb. Högsk. litt.-hist. Seminarium, Göteb. Högsk. årsskr. 1912); Söderhjelm: Åboromantiken (1915).

Franzén. Hollander: Minne af Franzén (Samling af upps. 1868); Malmström: Inträdestal (Sv. Akad. Handl. fr. 1796 XXV); Wirsén: Minne af Franzén (i Sv. Akad. Handl. fr. 1886 II); G. Castrén: Franzén i Finland (1902); S. Ek: Franzéns Åbodiktning (1916); Ljunggren: Svenska Akademien och Sången öfver Creutz (Smärre skr. III); Selma och Fanny (Smärre skr. III); W. Lagus Om Franzéns bortflyttning (Sv. Litt.-sällsk. i Finland F. o. u: II); Anna Maria Roos: Ett gammalt familjearkiv (1909); Berg: Franzén och prinsessan af Vasa, Finsk Tidsk. LVII.

Höijer. Liljekrantz: B. Höijer (1912); Bygdén: Höijer (1872); Crusenstolpe: Karakteristiker 1851); Leufvén: Höijers konstruktionsfilosofi (1897); Ahnfelt: Höijers personliga karakter (i Nektar och gift, 1881); Lydia Wahlström: Svenskar f. förra seklet I, 1915.

Gust. Abr. Silverstolpe. Werner: G. A. Silverstolpe i Ant. om adliga ätten S.; Gobom: Till G. A. Silverstolpes biografi (i Personalhistorisk tidskrift 1915).

Den politiska visan. F. Bajer: Nordens politiske Digtning 1789—1804; H. Forssell: Hans Järta (i inledningen till Valda skrifter); Warburg: En politisk visa från 1800 (i G. H. o. S. T. 2 okt. 1912); Schöldström: Marseljäsens första öden i Sverige (I tittskåpet 1891).

Häfdateckning och språkforskning. Stavenow: Den moderna vetenskapens genombrott i svensk historieskrifning (Göteb. Högskolas årsskrift 1913); Forssell: Erik Benzelius d. y. (Sv. Akad. Handl. fr. 1796 LVIII); Stavenow: G. Bonde som statsman och författare (Hist. Tidskr. 1899):

Digitized by Google

L. Weibull: Sv. Lagerbrings skrifter och bref (1907); S. E. Bring: Förteckning öfver Sven Lagerbrings tryckta arbeten och manuskript (Lunds Un. Årsskr. 1907); B. E. Hildebrand: Minnesteckning af Hallenberg (1880); S. Ödmann: Minne af Schönberg (Vitt., Hist., Ant. Akad. Handl. XIII); Franzén, Minne af Porthan Sv. Akad. Handl. fr. 1796 (XX); G. Rein: Porthan (1864); Söderhjelm: Åboromantiken; W. Lagus: Porthans bref till Calonius (1886); E. Lagus: Bref från Porthan till samtida (1898); M. G. Schybergson: H. G. Porthan I—II (1908—1911); C. G. Malmström: Anmälan af Fersens Hist. skrifter i Svensk Tidskrift 1871; Levertin: Hertiginnans dagbok i Essayer; A. Noreen: Den nysvenska språkforskningens historia i »Vårt språk» (1902); Sotberg: Ihre i Vitterhetsakad. Handl. IV; Nordin: Ihre i Sv. Akad. Handl. fr. 1796 VI; Stjernström: Ihre i Nordisk Tidskrift 1880; R. Alvin: Sahlstedt (1914); Cecilia Bååth-Holmberg: Lundblad i »Morfars bok» (1910); Espling: Minne öfver Björnståhl (1785); J. H. Schröder: M. Norberg (Svea 1826).

Ekonomisk, juridisk och politisk litteratur. J. W. Arnberg: Ant. om Frihetstidens polit. ekonomi (1868); K. Petander: De nationalekonom. åskådningarna i Sverige (1912); E. G. Palmén: Inledning till Chydenius' skrifter (1877—80); Lille: Chydenius (1882); Schauman: Studier i frihetstidens nationalekonom. litteratur 1718—1740 (1910); Schauman: Biogr. undersökningar om Chydenius (1908); Stavenow: De politiska doktrinernas uppkomst och utveckling under frihetstiden (1897); J. A. Posse: Bidrag till svenska lagstiftningens historia (1850); P. Ostergren: Till striden om 1734 års lagreform (1902); Järta: Minne af Cronhielm (Sv. Akad. Handl. fr. 1796 XXIII).

Filosofiskt och religiöst skriftställeri. L. Hammarsköld: Hist. anteckningar rörande de filos. studierna i Sverige (1821); A. Nyblæus: Den filosofiska forskningen i Sverige I (1873—75); F. M. Franzén: Minne af Rydelius (i Sv. Akad. Handl. fr. 1796 X); J. A. Eklund: Rydelius och hans lifsåskådning (1899).

Om Höijer se ofvan!

N. Jacobsson: Den svenska herrnhutismens uppkomst (1908); Henning: Bidrag till kännedom om de religiösa rörelserna i Sverige och Finland efter 1730 (1891); Linderholm: Sven Rosén (1911).

Lamm: Swedenborg. En studie öfver hans utveckling till mystiker och andeskådare (1915); Atterbom: Svedenborg i »Siare och skalder»; Beskow: Swedenborg (Sv. Akad. Handl. från 1796, XXXI); Hj. Holmquist: Svedenborg som naturforskare och andeskådare, Kyrklig Tidskrift 1905. H. Holmquist har lämnat en historik öfver Svedenborgsforskningen i Kyrklig Tidskrift (1909); Rob. Sundelin: Svedenborgianismens historia i Sverige (1886); Stroh: Grunddragen af Swedenborgs lif (1908); B. L. Tafel: Documents concerning Svedenborg (1875—1877); Brinkman; Tingstadius (Sv. Akad. Handl. fr. 1796 XIII); Böttiger: Sam. Ödmann (Sv. Ak. Handl. fr. 1796 XLIII; Elof Tegnér: Sam. Ödmann och nya skolan (i Samlaren IV).

Matematiska och naturvetenskaper. Jmfr: Åminnelsetal och Lefnadsteckningar i Vetenskapsakademien; Nordenskiöld: Ett blad ur Svenska naturvetenskapernas historia (Framtiden 1877); Nathorst: Geologisk litteratur i Sveriges geologi (1892); Minnesskrift öfver Polhem, utg. af Teknologiska föreningen med biografi af S. Bring (1911); Bring: Polhem (Ord och

Digitized by Google

Bild 1911); Rosman: Polhem (1911); Eneström: Svedenborg som matematiker (1890); Retzius: Svedenborg als Anatome und Physiologe (1903); Nathorst: Svedenborg as a geologist (1908); äfven i Geolog. föreningens förhandlingar: Svedenborg såsom geolog; Arrhenius: Svedenborg as a cosmologist (1908); Ramström: Svedenborg såsom naturforskare och i synnerhet hjärnanatom (1910; Stroh: Några vittnesbörd om vetenskapsmannen Svedenborg (1909); Santesson: Några drag ur Svedenborgs lif (Nord. Tidskr. 1904); H. Hildebrandsson: A. Celsius (Nord. Tidskr. 1901); Beskow: Minne af Torbern Bergman (Sv. Ak. Handl. fr. 1796, XXXII); Blomstrand: Lefnadsteckning öfver Scheele (1891); Jolin: Scheele (Ord & Bild 1892); Th. Fries: Linné I—II (1903); O. Levertin: Linné (ofullbordad, 1906). Öfver Linné föreligga f. ö. en mängd specialarbeten och populära lefnadsskildringar.

Nyhumanismens och nyromantikens tid.

Utvecklingen i Sverige årtiondena efter statshvälfningen. Allmän öfverblick: Ljunggren: Sv. vitterh. häfder IV—V; Malmström: Grunddragen af sv. vitterhetens historia IV—V; Fryxell: Bidrag till Sveriges litteraturhistoria; Valdemar Vedel: Svensk Romantik (1894); Wrangel: Schiller och Sverige (Samlaren XXVI); Wrangel: Goethe och Sverige (Sv. Litt. sällsk. i Finland Förh. o. Upps. XXI); arbetet »Finland i 19:de seklet» (1898).

Litteraturens yttre villkor. H. Wieselgren: Firman Lindh i Örebro och Stockholm i »Ur skilda portföljer» (1893); H. Wieselgren: Svenska bokhandeln i vårt århundrade i »Pro novitate» (1898); Warburg: Från bokhandelsprivilegiernas portläsningstid i »Till Hugo Geber» (1913).

Den nationellt romantiska nyväckelsen. Blanck: Den nordiska renässansen i 1700-talets litteratur (1911); R. Hjärne: Götiska förbundet (1878); Schück: Den götiska skolan (Ur gamla papper VI, 1904).

Geijer. (Hänvisningarna för honom gälla hela hans verksamhet.) Hollander: Minne af Geijer (samling af uppsatser, 1869); B. E. Malmström: Tal öfver Geijer (i Saml. skr. VII); Hellstenius: Lefnadsteckning i Geijers Saml. skrifter I (1875); Erdmann: Geijer (1897); Lydia Wahlström: Geijer (1907); Jörgen Nielsen: Geijer (Odense 1902); Lotten Dahlgren: Ransäter (1905); Schück: Ur Geijers brefväxling (Sv. mem. o. bref VII, 1903); Blanck: Geijers äreminne öfver Sten Sture d. ä. (i Studier tillägnade H. Schück 1905); Blanck: Geijers Reseanteckningar (Samlaren XXVIII); Blanck: En nyfunnen fortsättning af Feodalism och republikanism (Samlaren XXIX); Blanck: Geijer i England (1914); Blanck: När Geijer debuterade (i estetiska föreningens jubileumsskrift: »Dikt och studie» 1912); Böök: Inledning till Geijers Minnen (1915); Söderblom: Från Geijers ungdom (1906); Schück: När Geijer blef professor (Ur gamla papper V, 1902); Adrian Molin: Geijerstudier (1906); Molin: Geijer och Anna Lisa Liljebjörn (Ord o. Bild XII); Molin: Geijers förhållande till Rousseau och Schelling (Nord. Tidskr. 1903); Molin: Geijer och Amalia von Helvig (Nord. Tidskr. 1904); Henriette v. Bissing: Amalie v. Helvig (1889); C. D. Marcus: Geijers lyrik (1909); Hilma Borelius: Geijer åren före »affallet» (1909); Borelius: Geijer och Schiller (Samlaren XXVI); Frunck: Atterbom och Geijer efter affallet (Samlaren IX); Fr. Vetterlund: En episod efter affallet (Från romantikens dagar 1907); Wirsén: Järta och Geijer

Digitized by Google

(Sv. Akad. Handlingar fr. 1796 XV); Anna Hamilton-Geete (och E. G. Lilljebjörn): I solnedgången I—IV; Fridtjuv Berg: Geijer som uppfostringslärare (Sv. Läraretidning 1897); Esselde (S. Leijonhufvud-Adlersparre): Om Geijers åsikt af familjen, äktenskapet och kvinnan (Tidskrift för hemmet 1883); Georg Göthe: Porträtt af Geijer (Ord o. Bild 1910—11).

Rääf. Ahnfelt: L. F. Rääf (1879); H. Wieselgren i I »Ur vår samtid».

A. A. Afzelius. Minnen (1901); Lothigius: Ur gamle borgmästarns papper. En bakgrund till »Neckens polska» (1914); Warburg: Rasmus Rask och Sverige i »Runa» (1888). Ekelund: Förbisedda blad.

Ling. Atterbom (i Sv. Akad. Handl. fr. 1796 XX); Jetta Liedbeck f. Ling: P. H. Ling (1852); Beskow: Lefnadsteckning i Lings Saml. arbeten I (1859); G. Nyblæus: Minnestal öfver Ling (1876); C. A. Westerblad: Ling, en lefnadsteckning och några synpunkter (1904); Westerblad: Ling, hans betydelse och hans verk (1907); Westerblad: Ling, tidshistoriska undersökningar I (1913); Wrangel: P. H. Ling och Gylfe (Ur Wärends historia 1912); »Till Per Henrik Lings minne» (Lunds universitets årsskrift 1913) innehåller: Norlander: Ling i Lund. Gymnasiarken; Wrangel: Ling i Lund. Diktaren; Borelius: Lings Asarne; Bert Möller: Bidrag till en Lingbibliografi.

Tegnér. (Hänvisningarna gälla hela Tegnérs verksamhet). Elof Tegnér; Kommentar till Tegnérs Saml. skr. i jubileumsupplagan, VII (1885); Tegnérs där intagna bref; Tegnérs bref till Wingård (1894); Elof Tegnér: Östrabo (i Från farfarsfars och farfars tid 1900); Böttiger: Minnesteckning (i Tegnérs Saml. skr.) och inträdestal (Sv. Akad. Handl. fr. 1796 XXIII); Georg Brandes: Tegnér (sv. öfvers. 1878); N. Erdmann: Tegnér (1896); Kahl: Tegnér och hans samtida i Lund (1851); E. Schwartz: Tegnérs ställning till vissa pedagogiska och vittra tidsströmningar (1903); Adlersparre: Tegnér i Anteckningar om bortgångne samtida (1859); Hollander: Minne af Tegnér (samling af minnesteckningar m. m. 1866); Peschier: Tegnér (1882); Alb. Nilsson: Tegnérs filosofiska och estetiska studier (inledning till »Esaias Tegnérs filosofiska och estetiska skrifter» 1913); A. Nilsson: Tegnérs uppfattning af de klassiska studiernas bildningsvärde (i Skrifter tillägnade P. G. Eklund 1911); Mjöberg: Stilstudier i Tegnérs ungdomsdiktning (Göteb. Högskolas årsskrift 1911); Ljunggren: Tegnér och Oehlenschläger (Smärre skrifter I 1872); Ljunggren: Tegnérs epilog Sm. skr. I); Ljunggren: Tegnérs Frithiofs saga (Sm. skr. II 1879, förut i Sv. Ak. Handl.); Ljunggren: Skaldemötet 1829 (Smärre skr. III); Ljunggren: Tegnérs bildspråk (Sm. skr. III); Ljunggren: Tegnérs Axel (Göteb. Högskolas årsskrift 1897), Lysander: Om Tegnér (1882); Wrangel: Brinkman och Tegnér (1906); Wrangel: Martina von Schwerin (1912); Wrangel: Den blåögda (1908); Wrangel: Tegnérska släktminnen (1913); Wrangel: Tegnérs kärlekssaga (1916); Wrangel: Tegnér och ortodoxien (i Skrifter tillägnade P. G. Eklund 1911); Wrangel: Tegnérs Gerda (i Finn 1903); Wrangel: Atterbom om Tegnér (Samlaren XXXIII); Sylwan: Från Tegnérs ungdomsdagar i Lund (Samlaren XXV); Sylwan: Tegnérs mjältsjuka (Nord. Tidskr. 1910); Sylwan: Vikingabalken (Minnesskrift utg. af Filol. föreningen 1911); Warburg: På femtioårsdagen af Tegnérs död Göteb. Vet. o. Vitterh. Saml. Handlingar 1887; handlar om Tegnérs Göteborgska pristäflingsdikter); Levertin: Tegnérs ungdomsutveckling (i Sv. gestalter 1903); Levertin: Östrabo, An en gång Östrabo i Essayer I; Marcus:

Digitized by Google

Tegnérs Axel (1913); Sturtevant: Forsoningen (!) in Tegners Frithiofs saga (Journal of English and American philology 1911); Söderblom: Tegnér och religionen (Ord och Bild 1911); Lamm: Försoningstanken i Frithiofs saga (Samlaren XXXVII); Granfelt: Tegnérs religiösa åskådning »I tidens frågor» II (1877); Lindskog: Tegnér och antiken (Visby läroverks program 1910); A. Nilsson: Schillers inflytande på Tegnér (Samlaren XXV); Risberg: Litterära inflytelser på Svea (Samlaren XXV); Berg: Gustaviansk fraseologi i Svea (i Sv. studier); Blanck: Frithiof och Ingeborg — Paul et Virginie (i Studier tillägnade Karl Warburg, 1912); H. Bergstedt: Meter och rytm i Tegnérs prosatal (1913); C. Santesson: Tegnérs reflexionsdiktning 1801—1805 (Ups. univ. årsskr. 1913); Silow: Tegnérs boklån (Ups. univ. årsskrift 1913); Silow: Tegnérs täflingsskrifter (Samlaren XXXIV); Samzelius: De olika versionerna af Svea (Samlaren XXXIV); Bolin: Tegnérs båda första Napoleondikter (Samlaren XXXIV); Barbro Ekholm: Tegnérs första tryckta dikt (Samlaren XXXIV); H. Olsson: Tegnérs episka och dramatiska planer (Samlaren XXXVII); Stjernkrantz: Biskopsvalet, stiftsstyrelsen från Lund, litteraturpsykologiska grundlinjer (1907); Stjernkrantz: En vändpunkt i Tegnérs lif. — Tegnér och Laura Bolméer (i Idun 1910 med beriktigande af C. Bååth-Holmberg); J. J. Albert Ehrensvärd: Tegnèr. Några drag ur hans lif och personlighet (Ord och Bild 1896); Böök: Flyttfåglarna, Polarresan, Carl XII (i Svenska studier 1913); Böök: Tegnér som brefskrifvare (i Essayer och kritiker I 1913); H. Atterbom-Svenson: Ett bref från Tegnér till Atterbom (Samlaren XXXI).

»Nya Skolan». Rud. Hjärne: Dagen före drabbningen (1882); Böttiger: Auroraförbundet (Sv. Akad. Handl. fr. 1796 XLIX); Frunck: Nya skolans förberedelser och utveckling (1889); Frunck: Bref rörande nya skolans historia 1810—12 (1886—92); Norling: Nya skolan bedömd i literaturhistorien (1880); Norling: Nya skolan bedömd i nutidens press (1889); Vetterlund: Svensk romantik (i »Sveriges nationallitteratur» IX (1908) och i »Skissblad om poeter» (1914); Warburg: Första Markallsnatten (Samlaren XXXI); Malla Montgomery Silfverstolpes Memoarer, utg. af M. Grandinson I—IV (1908—1911); Samuelsson: Fosforisternas ballader och romanser (Göteb. Högsk. årsskr. 1912); R. Berg: Novalis (och Fouqué) i Sverige (Studier i modern språkvetenskap IV, 1908); Ekedahl: Molbeck d. ä. och Sverige (1906); Warburg: Ur Rasmus Nyerups svenska brefväxling (Samlaren XV); Vetterlund: Amalia v. Helvigs litterära förbindelser med Sverige (i »Från nyromantikens dagar» 1908); Hedvig Atterbom-Svenson: Amalia v. Helvigs bref till Atterbom (1915).

Atterbom. (Hänvisningarna åsyfta hela hans verksamhet.) Thomander: Inträdestal (Sv. Ak. Handl. fr. 1796 XXIX); B. E. Malmström: Minnestal i Tal och afhandlingar (Saml. skr. VII); Vetterlund: Atterboms barndomsår (i »Från nyromantikens dagar» 1907); Vetterlund: Atterbomska ungdomsdikter och reminiscenser (i Samlaren XII); Vetterlund: Atterboms sagospel Fågel Blå (Lunds universitets årsskrift XXXVI—XXXVIII, 1900—02); Vetterlund: Atterboms senare Blommor och Romantisk mystik (i »Studier och dikter» 1901); Vetterlund: Atterbom och Hauch (i »Från nyromantikens dagar» 1907); Vetterlund: Atterboms Carolina (i »Skissblad om poeter» 1914); Berg: Atterboms kritiska lärospån (Språk och stil 1912); Berg: Prologen till Phosphoros (i »Nordiska stu-

Digitized by Google

dier tillägnade Adolf Noreen», 1901 och i »Svenska studier» 1910); Berg: Atterboms strofformer (Språk och stil X); Berg: De första stanser i Sverige (Idun, aug. 1908 med följduppsats af Vetterlund); Paludan: Lyksalighedens Ö. Atterbom og Paludan Müller (Nord. Tidskr. 1900); Risberg: Tyska förebilder till dikter af Atterbom (Ups. univ. årsskrift 1892); Ahnfelt: Själfbiografiska drag af Atterbom (i »Nektar och gift» 1881); Hedvig Atterbom Svenson: Atterboms bref till sin fästmö (1911); Claussen: Atterboms bref till Molbech (i Nord. Tidskr. 1895); Mjöberg: Atterboms bref till Euphrosyne (Samlaren XXVII); C. Santesson: En omstridd Atterbomsdikt (Samlaren XXXVI); Warburg: Den börjande reaktionen mot nyromantiken (Samlaren XXVI); Hultin: Atterbom i Finsk Tidskrift LIV (1903).

Hammarsköld. Atterbom i Litter. Karakteristiker. I, 1870; Norling: Hammarsköld. Lefnadsteckning i Hammarskölds Valda humoristiska och poetiska skrifter (1882); Ljunggren: Fosforistiskt ungdomssvärmeri (i Smärre skrifter III). Mortensen: Hvem var Nils Nyberg? (Samlaren XXXI).

Livijn. Wirsén: Om Claes Livijn (i Sv. Tidskr. 1870, äfven särtryck); Mortensen: Clas Livijns lyriska skriftställarskap (Ups. Univ. Årsskrift 1913); Mortensen: Clas Livijns dramatiska författarskap (1911); Mortensen: Cl. Livijns publicistiska verksamhet (i Ups. univ. årsskrift 1913); Mortensen: Clas Livijn, ett nyromantiskt diktarfragment (1913); Mortensen: Riddare St. Göran (Samlaren XXXII); Erdmann: Livijn (i Nord. Tidskrift. 1894); Mila Hallman: Livijn. (1909); Berg: En ballad från 1804 (Finsk Tidskr. 1908).

Palmblad. Atterbom: W. F. Palmblad (i Minnesteckningar och tal II, 1869; Marcus: W. F. Palmblads romantiska berättelser (Göteb. Vitt. o. Vet. Samhälles handl. XI, 1908).

Elgström. Atterbom: i Minnesteckn. och tal II; Böök: Per Elgströms romantiska poesi (Samlaren XXXI); Böök: Till Per Elgströms biografi (Samlaren XXXII).

Hedborn. E. N. Söderberg: Hedborn (1897); E. Liedgren: Hedborns psalm i Bibelforskaren (1903); Atterbom: Hedborn (i Minnesteckn. II och i Litterära karakteristiker II = Saml. skr. VII, 1870).

Karl Fredrik Dahlgren. A. I. Arwidsson: Lefnadsteckning (i Dahlgrens Saml. Skrifter I 1847); K. Fredlund: Carl Fredr. Dahlgren I (1903); Fredlund: Från Dahlgrens ungdomstid (i »Ver Sacrum» 1902); Warburg: Bref från Dahlgren i »Gnistan» (1891); Em. Flygare-Carlen: Minnen af svenskt författarlif.

»Euphrosyne». Atterbom i Litterära karakteristiker II; Ljunggren: En nyromantisk skaldinna (Sm. skr. II); Runnqvist: Euphrosyne (1882); Mjöberg: Till Euphrosynes biografi (i »Studier tillägnade Karl Warburg» 1912); Mjöberg: Euphrosynes bref till Atterbom (Samlaren XXVII).

Zeipel. Atterbom i Minnesteckn. och tal II.

Grafström. F. A. Dahlgren: A. A. Grafström (Sv. Ak. Handl. fr. 1796 XLVII); A. M. Roos: Ett gammalt familjearkiv (1909).

A. I. Arwidsson. Estlander: Adolf Ivar Arwidsson som vitter författare (1893); Estlander: Arwidsson som publicist i Åbo (Sv. Litt. sällsk. i Finl. förh. o. upps. VIII); Heinricius: Adolf Ivar Arwidssons förbindelser med fosforister och göter (Sv. Litt. sällsk. i Finl. förh. o. upps. XXII); Heinricius: A. I. Arwidssons förvisning (därsammastädes); Heinricius:

Digitized by Google

A. I. Arwidssons korrespondens med Hammarsköld o. fl. (därsammastädes XXIII); Grotenfelt: Arwidssons sista tider (därs. XXII).

Törneros. Atterbom i Minnesteckningar och tal II och i Törneros Bref och dagboksanteckningar, 2. uppl. 1892; Hagberg i Studier, Kritiker och Notiser (1841); Östergren: Stilistiska studier i Törneros' språk (1905); Levertin (Ord & Bild 1892); Estlander (Finsk Tidskr. 1892).

Gumælius. Bergstedt i Lefnadsteckn. öfver Vet. Ak. efter 1854 aflidna ledamöter II.

Cederborgh. Böök: Inledning till Cederborghs Uno von Thrazenberg (1905); Levertin: Fredrik Cederborgh (i Essayer I).

Wadman. Bjursten (i Wadmans Samlade skrifter); H. Fröding: Wadman (i »Det forna Göteborg» 1903); H. Fröding: Wadman som tjänsteman (i »Biografiska studier» 1905).

Stjernstolpe. Beskow: Lefnadsteckning i Stjernstolpes »Efterlämnade skrifter» (1883).

Stagnelius: Atterbom i Litterära karakteristiker (1870); Böttiger: Minne (i Sv. Ak. Handl. fr. 1796 XLVII); Eichhorn: Lefnadsteckning i Stagnelii Samlade skrifter I (1881); J. B. Simonsson: Stagnelius I. (1909); Böök: Stagnelius och Chateaubriand (Samlaren XXX); Böök: Stagnelius figuren (i »Stridsmän och sångare» 1910); Böök: Studier i Stagnelii ungdomslyrik (1911); Böök: Textkritiska problem hos Stagnelius (i »Studier tillägnade Karl Warburg» 1912); Böök: Ett Stagneliusfynd (Ord och Bild, 1912); Böök: Stagnelius' Flyttfåglarna (i »Svenska studier» 1913); Böök: Dikter af Stagnelius i handskrift af Vitalis (Samlaren XXXIII); Böök: Kommentar till Stagnelius i Svenska Vitterhetssamfundets upplaga. Böök: Kreaturens suckan i Edda I; Wimmerstedt: Biogr. underrättelser om Stagnelius (Nord. Tidskr. 1894); Österling: Stagnelius och Baudelaire, (Sv. Dagbl. 1906: 35—36).

Vitalis: Ljunggren: Minne af Erik Sjöberg (i Sv. Ak. Handl. från 1796.) Östergren: Om Vitalis (1869); Berg: Epiteton ornans hos Vitalis. (Språk och stil V); Österling: Vitalis' bref (Göteb. Hand. tid. 1910 N:o 99).

Almquist. (Hänvisningarna gälla hela Almquists verksamhet). J. A. Almquist: Almquistiana (Bibliografi 1891); Ahnfelt: Almquist (1876); Lysander: Almquist (1878); Bergholm: Studier öfver C. J. L. Almquist (1902); »R. Hugosson» (O. F. Kuylenstierna): Blad ur Törnrosens bok (1899); Lamm: Studier i Almquists ungdomsdiktning (Samlaren XXXVI); Mortensen: Almquist (i serien Svenskar, 1909); Ernst Almquist: Almquist, en studie öfver personligheten (1914); Atterboms anmälan af Törnrosens bok (i »Litterära karakteristiker»); Thomander: Om Almquists författarskap 1839 (i Thomanders skrifter III 1874); Emilie Flygare-Carlén: Minnen af svenskt författarlif (1878); Lysander: Tvifvel om en svensk folksagas äkthet (Almquists Gråkappan i Cavallins och Lysanders »Smärre skrifter» 1894); Lysander: Almquists Sagoverk om Rim (Svea 1879); Harald Wieselgren: Herr Hugos akademi (i Bilder och minnen); H. Wieselgren: Almquistbref från Amerika (Samlaren XXIII); Ellen Key: Almquist, vår modernaste diktare (Ord och Bild 1894 och separat); V. Almquist: Ur C. J. L. Almquists lif, (Ord och Bild 1903); Warburg: Guldfogel i Paradis (Saml. XXIV); Warburg: Det går an, dess litteraturhistoriska förutsättningar, striden om dess tendens (Ord och Bild 1908); Berg:

Digitized by Google

Sinnesanalogier hos Almquist (i Svenska studier); Berg: Otryckta ungdomsarbeten af Almquist (Samlaren XXVI); Berg: Almquiststudier (i Litteraturbilder 1912); Berg: Almquist om Svenska rim (Språk och Stil V); Fredlund: Dahlgren 1903 (Om Almquists deltagande i Manhemsförbundet); Mortensen: Tintomaramotivet (i »Studier tillägnade H. Schück» 1905); Quensel: Hur predikade Almquist? (Kyrklig Tidskrift 1899 och i »Strödda drag af svenskt kyrkolif»); Gjörloff: Kvinnogestalterna i Almquists dikt (Idun 1902); Th. Hjelmqvist: Almquist som etymolog (1892); Almquist: Bref till Lindblad (Samlaren X); »Ur J. A. Hazelii och Almquists brefväxling» i Meddelanden från Samfundet för Nordiska Museets främjande 1897; Nyblom: Bref från Lindblad till Atterbom (om Almquist, Samlaren IX).

Nicander. Wirsén: Nicander (Sv. Ak. Handlingar fr. 1886: VII); Ekelund: Förbisedda blad (1880); Ljunggren: Nicanders album (Smärre skrifter III); Ahnfelt: Interiörer ur det litterära Stockholmslifvet (1877).

Beskow. Wirsén: Minne (Sv. Akad. Handl. fr. 1886 XI-XII); von Qvanten: Minnesteckning (Framtiden 1868—69); Ahnfelt (Interiörer ur det literära Stockholmslifvet (1877). Söderhjelm: (Beskows bref till Runeberg). (Sv. Litts. i Finland Förh. och Upps. XXVI).

Brinkman. Elof Tegnér: Från farfarsfars och farfars tid (1900); Wrangel: Brinkman och Tegnér (1906); Wrangel: Den blåögda (1908); Werner: (Sv. Autogr. sällsk. tidskr. 1890). Wickman: Mad. de Stael o. Sverige.

Böttiger. Wirséns inträdestal (Sv. Ak. Handl. för 1796 LVI). Atterbom: i Litter. karakt. II; Böttigers bref till Lindblad (i Bref till A. F. Lindblad från Mendelsohn och andra, 1913); Lilljebjörn: Böttiger i Små litteraturbilder (1913).

Rydqvist. Wisén: (Sv. Ak. Handl. fr. 1796 LIV); Warburg: Litter. och pers. uttalanden af Rydqvist i Svenska Studier tillägnade Cederschiöld (1914).

Järta (se ofvan!) Hans Forssell: Lefnadsteckning i Järtas Skrifter; De Geer i Valda Skrifter; Wallengren: Hans Järta som politisk teoretiker (1906, i Lunds Univ. årsskrift); N. Höjer: Järta och Sveriges grundlagar (Hist. Tidskr. 1910). Lydia Wahlström: Svenskar från förra seklet I, 1915.

Richert. Warburg: J. G. Richert I—II (1905); Anmälningar af detta arbete i Histor. Tidskrift 1905 af S. J. Boëthius och V. Sjögren.

Grewesmöhlen. O. Sjögren: K. A. Grewesmöhlen (1882).

Johansson och Scheutz. (Har Wieselgren): Johansson i Biogr. Lex. Ny följd, V, med tillägg (af Abr. Bohlin); Har. Wieselgren: Scheutz i Ur vår samtid; Schöldström: Värmdömålet (Zigzag 1895); Bergstedt: Scheutz (i Vet. Ak. lefnadsteckningar efter 1854: II).

Humanistiska vetenskaper, religiös litteratur, naturvetenskaper. De Geer: Strinnholm (Sv. Ak. Handlingar fr. 1796: XXXVI); Fryxell: Min historias historia (1884); Forssell: Fryxell (i Sv. Akad. Handl. fr. 1796 VII); Palmén: Fryxell i Ur Dagens Krönika (1886); Bergman: Fryxell i Verdandis Småskrifter; L. M. Bååth: Fryxell (Ord och Bild 1902); Sigfrid Wieselgren: Peter Wieselgren (1900); sammandrag i serien »Svenskar» 1907; Warburg: P. Wieselgren som litteraturhistoriker och minnestecknare (Nornan för 1903); Söderblom: Schartau (Ord och Bild 1907); Billing: Schartau (Sv. Ak. Handlingar fr. 1886): XXV; Hägglund: Schartau (1914); Rydholm i Kyrkohist. årsskrift (1908); Aulén: Ett och annat från H. Reuterdahls Lundatid. Kyrkoh. årsskrift (1906); Kristensen och Berg: Reuterdahl till fru Molbech i Samlaren (XXV); Weibull:

Digitized by Google

Ur H. R:s bref till Molbech. Hist. Tid. fr. Skåneland (1905); Ljunggren: Inträdestal i Sv. Ak. öfver Thomander (Sv. Ak. Handl. fr. 1796 XLI); Rydqvists inträdestal öfver Berzelius (Sv. Ak. Handl. efter 1796 XXV); Söderbaum: Berzelius, Werden und Wachsen (1899); Berzelius' självbiografiska anteckningar (1901); Lennmalm: Svenska läkaresällskapets historia (1808—1908); Lennmalm: Karolinska institutets uppkomst och utveckling (i institutets festskrift 1910); Strandberg: Inträdestal öfver Hwasser (Sv. Ak. Handl. från 1796: XXXVI); Heinricius: Israel Hwasser och Finland, Förh. o. upps., XX; Israel Hwassers Uttalanden om personer i Sverige F. o. u.: XXI; F. F. Carlson: Agardh (Sv. Ak. Handl. fr. 1796); Nyblom: Elias Fries (Sv. Ak. Handl. fr. 1796: LVI); J. Arrhenius: Fries i Vet. Akad:s lefnadsteckningar II (1878—85).

Realismens och efterhumanismens samt naturalismens tid.

Årtiondena kring seklets midt. Sturzen-Becker: Den nyare svenska skönlitteraturen och tidningspressen (1845); Sturzen-Becker: Grupper och personnager (1861); O. Sylwan: Svensk literatur vid 1800-talets midt (1903); J. Mortensen: Från Aftonbladet till Röda rummet (andra uppl. 1913); Cecilia Bååth-Holmberg: Frihetens sångarätt på 1840-talet (1889); O. Sylwan: Fyrtiotalets student (1914); Harald Wieselgren: Ur vår samtid (1880); Bilder och minnen (1889); I gamla dagar och i våra (1900); Rudolf Hjärne: Från det förflutna och det närvarande. Teckningar från Upsala akademi på 1830- och 1840-talen (1879); Posthumus: Mina samtida I—XII (1870—74); Crusenstolpe, Medaljonger och statyetter (1882); Ridderstad: Regnbågen (1883); Blanche: Minnesbilder (1872); Sundblad: Upsalalif (1884); Emilie Flygare Carlén: Minnen af svenskt författarlif (1878); Silfverstolpe: Svensk historia i svensk roman (Framtiden 1871); Warburg: Svea 1845—94 i kalendern Svea för 1894; J. Clausen: Skandinavismen (1900); Th. Ekelund: Förbisedda blad (1880); Th. Ekelund: Vittra skuggbilder (1886). G. Kallstenius: Blad ur Uppsalasångens historia (1913). »Finland i 19:de seklet» (1898).

Hierta. Hiertas självbiografiska anteckningar (ur Biogr. Lexikon. Ny följd V och särtryck 1901); Harald Wieselgren: Lars Hierta (1880); Har. Wieselgren: Lars Hierta (i Verdandis småskrifter 1888); Aldén: Lars Hiertas riksdagsmotioner och anföranden (1913 o. f.); Mortensen: Hiertas medarbetarskap i Argus (Samlaren XXIII).

Möller. Ahnfelt: Interiörer ur det litterära Stockholmslifvet (1877).

Palmær. Ahnfelt: Inledning tlll »Eldbränder och gnistor» (3:e upplagan, 1886). Ahnfelt i Ur Dag. Krön. 1884.

Sturzen-Becker. Ragnar Sturzen-Becker, O. P. Sturzen-Becker I—II (1911—12); Sylwan: Sturzen-Becker och Skandinavismen (i »Studier tillägnade Karl Warburg», 1912).

J. P. Theorell. Crusenstolpe: Medaljonger och statyetter; Blanche: Minnesbilder.

Lindeberg. Ahnfelt: Interiörer ur det literära Stockholmslifvet (1877); Crusenstolpe: Medaljonger och Statyetter; Emilie Carlén: Minnen af svenskt författarlif.

Dalman. H. Wieselgren: Bilder och minnen; Marcellus i kalendern Svea (1882). Ahnfelt: (i Ur Dag. Krön. 1881).

Digitized by Google

N. Arfwidsson. Biörklund i Göt. Vet. o. Vitt. Samh. Handl. N. F. XXVI; Krook i »Svea» 1881; H. Wieselgren i Ur vår samtid.

Askelöf. Erdmann: Svenska Minerva (1915, handlar företrädesvis om tiden före och förberedelserna till denna tidning); Fredlund: Wallin, Dahlgren och Askelöf (i Studier tillägnade K. Warburg 1912); Ekelund: Askelöf och Sv. Minerva (Nissekalendern 1886).

Crusenstolpe. Ahnfelt: Crusenstolpe I—II (1888); Emilie Carlén: Minnen af svenskt författarlif II.

Sandström. Schöldström: Teodor Sandström (i Brokiga bilder 1892); Blanche: Minnesbilder.

Bergstedt. Warburg i Nord. Tidskrift 1903 och Svea för 1904; Hugo Bergstedt (K. Vetenskapsakademiens årsbok II).

P. E. Svedbom. Lotten Dahlgren: Norrländska släktprofiler (1911).

Aug. Sohlman. Fyrtioårsminnet af A. Sohlmans död. (Aftonbladet $^{5}/_{7}$ 1914). H. Wieselgren: I gamla dagar och i våra.

S. A. Hedlund. Warburg i kalendern Svea för 1901; Warburg: Viktor Rydberg; H. Wieselgren: Bilder och minnen.

Motrörelser mot nyromantiken. Sylwan: Reaktionen mot fosforismen (Nord. Tidskr. 1901); Warburg: Den börjande reaktionen mot nyromantiken (Samlaren XXIV); Söderhjelm: Runeberg I; Rein: J. V. Snellman I—II (1895—99); H. Wieselgren: Snellman i Svea f. 1882; Erdmann i Ord och Bild (1902); jmfr ock Warburg: Bergstedt i Nord. Tidskr. 1903.

Fredrika Bremer. Sophie Adlersparre (och S. Leijonhufvud): Fredrika Bremer (1896); Fredrika Bremer: Själfbiogr. ant. och bref, utg. af Charlotte Bremer-Quiding (1868 och ny uppl.); R. Petersen: Fredrika Bremer, en nordisk Kvindes Liv (1892); Nyblom: Minne af Fr. Bremer (Sv. Ak. Handl. fr. 1886 XVI); A. Retzius: Två efterlämnade skrifter af F. B. (1902); H. Lindgren: Fredrika Bremer (i Ord och Bild 1898 och i »Skalder och tänkare»); J. Mortensen: Fredrika Bremer (Heimdals skr. 73, 1902); Sverker Ek: Fredr. Bremer (Verdandis småskr. 188; 1912); Lydia Wahlström: Fredr. Bremer och erotiken och Fredrika Bremers studier (Idun 1913) Lydia Wahlström (i Svenskar fr. förra seklet); Hilma Borelius: Fredrika Bremer som ung (Ord o. Bild 1913); Anna Sandström: Fredr. Bremer som personlighet (Dagny V); Sigrid Leijonhufvud: Fredrika Bremer och familjelifvet (Nord. Tidskr. 1913); Brefväxling mellan S. A. Hedlund och Fredr. Bremer (Dagny 1900); Fredrika Bremers bild (1913, innehållande bl. a. S. Leijonhufvud: Fredrika Bremers bild; Fredrikas första resebok; H. Borelius: Vägen till Hertha; Emilia Fogelklou: Hertha som figur och tendens; Lotten Dahlgren: Porträttet; E. Kleman: Årsta); Fredrika Bremers bref utg. af Klara Johanson och Ellen Kleman (1915 o. f.).

Sophie v. Knorring. N. Erdmann i Finsk Tidskrift 1902; Mortensen: Inledning till »Torparen och hans omgifning» 1906.

Emilie Flygare-Carlén. Warburg i Nord. Tidskrift (1892); Thore Blanche: Ett par timmar hos E. Fl.-C. (I Porträtter, interviewer, skizzer 1889); Schöldström: E. Flygare-Carlén (1888) och i Ord och Bild 1892; Svanberg: E. F.-C. (1912); Runström i Nornan 1888; Emilie Carlen: Minnen af svenskt författarlif.

Wetterbergh (»Onkel Adam»). Warburg i Svea för 1881; Sundblad:

Digitized by Google

Ett kvällsbesök i ett skaldehem (Nornan 1890;) Flodman i Kritiska studier (1872); Eichhorn i Svenska studier II; Thore Blanche: Porträtter, interviewer, skizzer 1889; H. Wieselgren: I gamla dagar och i våra (1900); J. A. Runström i Nornan 1888; Frunck: Onkel Adams fader (Nord. Tidskrift 1890).

Blanche. N. Erdmann: Aug. Blanche (1892); S. A. Hedin: Inledning till Blanches Minnesbilder (1872); Hedberg i Svea för 1870; Emilie Carlén: Minnen af svenskt författarlif; Schöldström: Brokiga bilder (1892); Wetterhoff: Dikter och bilder (1889); Wieselgren: Bilder och minnen (1900).

Kullberg. Ahnfelt: Ur Karl af Kullbergs portfölj (1879).

Ridderstad. Emilie Carlén: Minnen af svenskt författarlif; Ridderstad: Regnbågen (1882); Schöldström: I kikaren (1890); Wieselgren: I gamla dagar och i våra (1900).

Kiellman-Göranson. Th. Ekelund: Kiellman Göransson (1879.)

Crusenstolpe. (Se ofvan!) Vidare R. G:son Berg: Crusenstolpes stilkonst (Litteraturbilder 1912).

G. H. Mellin. Schöldström: Kinnekulleblommans fader (Bakom fäld ridå 1888); Emilie Carlén: Minnen af sv. författarlif.

Sjöström. Söderhjelm: A. G. Sjöström och hans vittra verksamhet (Sv. Litteratursällskapets i Finland förh. o. upps. IX).

Runeberg. Werner Söderhjelm: Runeberg I—II (1904—1906); C.G. Estlander: Svartsjukans nätter, Runebergs världsåskådning, Runebergs estetiska åsikter, Runebergs grafvård, Runebergs förhållande till Thorild; En skolpojksdikt af Runeberg, En afton hos Runeberg, Runebergs skaldskap, Den gamle knekten och Fänrik Stål, Vårt Land, De två dragonerna, Ett kärnfriskt mannahjärta; samtliga i Estlanders Skrifter I (1914); Nyblom: Lefnadsteckning i R:s Saml. skr. VI och i Estetiska studier (1873); Nyblom: Tal vid Upsala Univ:s minnesfest 1878; i Estetiska studier, Ny samling I, 1884; Nyblom: Till Runebergs åminnelse (Sv. Akad Handl. fr. 1886, XVIII); Strömborg: Biografiska anteckningar om R. I—IV (1880—1901); Ruth Hedvall: Runebergs poetiska stil (1915); Rancken: Fänrik Ståls hjältar och Dietrichson: Runeberg, ett skaldeporträtt (1864); Berg och Hjertén: Fänrik Ståls sägner (1913); Hellen Lindgren: Runeberg (1904); Eigenbrodt: Runeberg (Halle 1890); Ljunggren: Studier öfver Runeberg (Acta Univ. Lundensis XIX, 1882); Mortensen: Till Runebergs förebilder (Samlaren XXV); Mortensen: Runebergs förebilder än en gång (Samlaren XXIX); Wrangel: Om Fänrik Ståls sägner, en minnesskrift (1898), innehåller äfven afhandlingar af J. B. Simonsson och Y. v. Schmidten; Wrangel: Runeberg och Tegnér (1904); Sylwan: Runebergs ungdomsdiktning (Samlaren XXIII); Sylwan: Runeberg (i Verdandis småskrifter); Söderhjelm: Nya svenska studier öfver Runeberg (Euterpe 1905); Hedvall: Om stilen i Runebergs lyrik (Språk och stil 1912); Vasenius: Runeberg som konstnär (1896); Paulson: Tal vid minnesfesten 1904 (i Göteb. V. o. V. S. Handl. och i Från antiken och från senare tider 1911); Paulson: En anmärkning till Kung Fjalar (i Från antiken 1911); Gustafsson: Till frågan om R:s Kung Fjalar (Finsk Tidskr. 1909); Paulson: Ännu en gång Kung Fjalar (Finsk Tidskrift 1909); J. W. Runeberg: I anledning af Paulsons Fjalartolkning (Finsk Tidskr. 1910); Vasenius: Huru bör ett skaldeverk tolkas? (Finsk Tidskr. 1910); Paulson: Ytterligare i Fjalarfrågan (Finsk Tidskrift 1910); Hallström: Runeberg (i Skepnader och tankar); Warburg: Runeberg (Ord och Bild 1904); Lind-

Digitized by Google

borg: Om Kung Fjalar (ak. afh. 1869); Cavallin: Runebergs tragedi: Kungarne på Salamis (i Smärre skrifter af Cavallin och Lysander); Solander: I hvad mån liknar Kungarna på Salamis en antik tragedi? (1886); Emil von Qvanten: Några drag från Runebergs barndom (i Pressade blad 1884); M. Ronge: Runeberg som lärare (1906); Grotenfelt: Något om Runebergs handskrifter (Nornan för 1907); Schybergson: Äro Runebergs fänrikar historiskt sanna? (Finsk Tidskrift LVI); Festskriften 1904, utg. af Svenska Litteratursällskapet i Finland, innehåller: Estlander: Den gamle knekten och Fänrik Stål; Eucken: Der Dichter und sein Volk; Dietrichson: Til Erindring om Runeberg; Gustafsson: Om ordställningen hos Runeberg; Wrangel: Runeberg och Sverige; Eigenbrodt: Runeberg in Deutschland; Jul. Clausen: Runeberg og Danmark; Ahrenberg: Runeberg i den bildande konsten; Grotenfelt: Om Runebergs arbeten i finsk öfversättning; E. Lagus: Björneborgarnes marsch; Rosenqvist: Runebergs insats i arbetet för åstadkommande af en ny psalmbok.

I Svenska Litteratursällskapets i Finland förhandl. och uppsatser finnas intagna, jämte en del af Estlanders ofvannämnda: Gustafsson: Om Runebergs verskonst, F. o. U. V; Runebergs öfversättningar från antiken, F. o. U. VI; Till frågan om Runebergs öfvers. fr. Tibullus, F. o. U. VI; Nordmann: Runeberg och Svenska Akademien, F. o. U. VII; E. Lagus: Runebergs tidigare diktning uppfattad af samtiden, F. o. U. IX; Editionerna af Runebergs skrifter, F. o. U. X; Varianter till Fänrik Stål och Vårt Land, F. o. U. XXVII; Appelqvist: Varianterna till Fänrik Stål, F. o. U. XII; Euripides' Hippolytos förebild för Leonides, F. o. U. XXIV; Söderhjelm: Anteckningar ur handskrifter till R:s lyriska dikter, F. o. U. XIII; Runebergs betydelse som skald, F. o. U. XVIII; Källorna till Kung Fjalar, F. o. U. XX; R:s episka fragment Midsommarfesten, F. o. U. XXIV; Ur Runebergs brefväxling, F. o. U. XXV; Fredrika Runebergs bref till Beskow, F. o. U. XXVIII; Schalin: Anekdoter och minnen om Runeberg, F. o. U. XV, XVII; Grotenfelt: Runeberg och landets finskatalande befolkning, F. o. U. XVI; Wænerberg: Samspråk med Runeberg, F. o. U. XVI; E. Nervander: Några bilder från den Runebergska kretsen, F. o. U. XVII; Sverker Ek: En liten okänd Runebergshandskrift, F. o. U. XXV; Ruth Hedvall: Beröringspunkter mellan Geijer och Runeberg, F. o. U. XXVI; Synnerberg: Anteckningar rörande Runebergs episka stil, F. o. U. XXVI; Yrjö Hirn: Chevyjakten, F. o. U. XXVI.

Nervander. Willebrand: Nervander (i Finsk Tidskrift LVII); Gustafsson: Nervander (i Sv. Litt. Sällsk. i Finland F. o. U. XIX).

Stenbäck. E. Aspelin: Stenbäck (1900); G. Castrén: Studier i Stenbäcks lyrik, Sv. Litt. sällsk. förh. o. upps. XXVIII; Rosenqvist: Stenbäcks psalmboksarbete, F. o. U. XXV; Tegengren: Ett Stenbäcksmanuskript, F. o. U. XXVIII.

Topelius. Vest: Topelius (1905); Vasenius: Topelius (1912 o. f.); E. Nervander: Topelius i Strödda uppsatser; Hausen: Karl XV:s jakt i urkundlig belysning (Sv. Litt. Sällsk. F. o. U. XXIX). Ahrenberg: Människor som jag känt III (1908).

Nybom. Nyblom i företalet till Nyboms Dikter (1880); Warburg i kalendern Svea 1890; Elof Tegnér i Sv. Biogr. Lex. Ny följd; De Geer i Minnen I (1892).

B. E. Malmström. Elof Tegnér i Sv. Biogr. Lex. Ny följd; Kull-

Digitized by Google

bergs Inträdestal i Sv. Akad. Handl. fr. 1796 XLI; Nyblom i Estetiska studier I (1873); Böök: Kreaturens suckan (Hvi suckar det etc. i Edda I); Sylwan: Malmströms bref till Bergman i Göteb. Högskol. Årsskrift 1915.

K. J. Bergman. H. Wieselgren: I gamla dagar och i våra (1900).

Strandberg. V. Rydberg: Inträdestal i Sv. Akademiens Handl. från 1796 LIII; Hallström: Minne af Strandberg i Sv. Ak. Handl. från 1886 XXIV och separat; Ekelund: C. V. A. Strandberg (1878); Harald Wieselgren: Bilder och minnen; A. O. Lindfors: Talis Qualis' ungdomstid i Lund, Ord och Bild 1904; A. Anderson i Dikter, tal och minnesteckningar (1893).

Sätherberg. Schöldström (I kikaren 1890).

A. J. Afzelius. Schöldström (i Vid pulpeten n:r 14, 1908).

Otto Lindblad. A. O. Lindfors: Ur lifvet i Lund i Ord och Bild 1907; C Bååth-Holmberg i Nord. Tidskr. 1902; G. A. Feuk: Otto Lindblad och hans sångare 1840—46 (1882).

And Anderson. Ljunggren i A:s Dikter (1893); Nordenskiöld (i Sv. Ak. H. fr. 1886 VIII); H. Wieselgren: I gamla dagar och i våra.

Sommelius. Eichhorns förord till Samlade dikter (1867); Schöldström: Bakom fäld ridå (1898).

Sturzen-Becker (se ofvan under prässen!).

von Braun. Sturzen-Becker: Inledning till Saml. arbeten (1867); Carlén: Inledning till Saml. skr., 2:a uppl. (1875); Adlersparre: Anteckningar om bortgångne samtida II (1860); Talis Qualis: Förord till »Borup» (1861); Ridderstad: Regnbågen; Emilie Carlén: Minnen af svenskt författarlif; Warburg: Från Wilhelm von Brauns ungdomsdagar i kalendern Svea för 1882.

Sehlstedt. Snoilsky: Inledn. till Sehlstedts Sånger och visor (1892) och i Minnesteckningar (1904); Strindberg: Hurul. jag fann Sehlstedt (i Från hafvet).

Wennerberg. Signe Taube, f. Wennerberg: Wennerberg: I—III (1913—16). Annerstedt: Inträdestal i Sv. Ak. Handl. från 1886 XVII; Warburg: Gluntarnes skald i Svea för 1883; Wieselgren: Bilder och minnen; Nyblom i Ord o. Bild 1900; L. A. Hedin: Wennerberg, Beronius och Stedingk, Ord och Bild 1901; Hellen Lindgren i Några diktareporträtt (1907).

F. A. Dahlgren. H. Hildebrand: Inträdestal (i Sv. Ak. Handl. fr. 1886 X); Lotten Dahlgren: Ransäter (1905); Gustaf Fröding (i Ord och Bild 1897 och i Efterskörd II, 1910); Frans Hedberg i Svea för 1896; E. G. Lilljebjörn i Vermländingarne (1895) och i Ögonkast på svenska litteraturen (1910); Har. Wieselgren (I gamla dagar och i våra 1900).

Thekla Knös. A. H(amilton) i Tidskrift för hemmet 1880.

Nyblom. Hallströms inträdestal i Sv. Ak. Handl. från 1886 XXII; Warburg i Idun 1902 och i Svea för 1908; R. G:son Berg i Ord och Bild 1907; Nyblom: En sjuttioårings minnen I—II, 1908.

Sander. Gellerstedt i Sv. Ak. Handl. fr. 1886 XVI.

C. G. Strandberg. Anderson (i Sv. Ak. Handl. fr. 1796, LI).

Börjesson. H. M. Melin: Inträdestal i Sv. Akad. Handl. fr. 1796 XLI; N. Arfwidsson: Inledning till Valda skrifter (1874); Lotten Dahlgren: Ett blad ur den svenska dramatikens historia (Ord och Bild 1907); Atterbom: Erik XIV:s son i Läsning för bildning och nöje 1848.

Wecksell. Mörne: J. J. Wecksell (1909); Hultin i Förebilder till

Digitized by Google

Wecksells Daniel Hjort (Svenska Litt. sällskapets i Finland F. o. U. XVIII): R. Hausen: En handskrift af Wecksell (därsammastädes XXIII); A. A. L.: Wecksell och hans skaldskap (Album, utgifvet af Nyländingar VIII, 1881).

Blanche som dramatiker, se ofvan Erdmann; vidare Nordensvan: Aug. Blanche som lustspelsförfattare (i Nord. Tidskrift 1896 samt i samlingen »I rampljus» 1900); Hodell: Aug. Blanche som teaterförfattare; i Nissekalender 1886.

Jolin. Ellen Jolin: Johan Jolin och hans vänner, 1913; Har. Wieselgren: Lefnadsteckning som bihang till Jolins Skrifter (1894) och i I gamla dagar och i våra (1900).

Cramær. Schöldström: Förord till En återuppstånden skämtare (1885).

Frans Hedberg. Valborg Hedberg (i Bonniers månadshäften 1908); Levertin (i Essayer I); Hellen Lindgren i Idun 1903; jmfr ock Nybloms anmälan af »Bröllopet på Ulfåsa» i Sv. Literatur-Tidskrift 1865.

Hodell. Schöldström i Svea 1891.

Karl August Hagberg. Svedelius' inträdestal i Sv. Ak. Handl. fr. 1796 XXXIX; Ahnfelt: Interiörer ur det literära Stockholmslifvet (1877); Warburg: Den börjande reaktionen mot nyromantiken (Samlaren XXIV).

Tiden efter 1865.

Dietrichson: En norrmans minnen från Sverige I—II (1901—02); N. P. Ödman: Från ungdomsåren (Vintergatan 1894).

Viktor Rydberg. Karl Warburg: Viktor Rydberg, en lefnadsteckning I—II, (1900); Warburg: Viktor Rydberg, hans lefnad och diktning (förkortad upplaga 1913); Warburg: Från Viktor Rydbergs diktarverkstad (Ord och Bild 1899); (O. F. Kuylenstierna): Viktor Rydberg som uppfostrare (1897); Rudin: Inträdestal (i Sv. Ak. Handlingar fr. 1886 XI); Ernst Beckman: Ett skaldelif, Ord och Bild 1895; Ernst Beckman: Boken om Viktor Rydberg (Nord. Tidskr. 1900); Vetterlund: Viktor Rydbergs Singoalla och Viktor Rydberg och 80-talsungdomen (i Studier och dikter 1901); Några Rydbergsstudier (i Skissblad om poeter 1914); Feilitzen (Robinson): V. R. i Realister och idealister (1885); Rydbergiana i Ord och Bild (1902); Agnes Langenskiöld: Det romantiska elementet i Viktor Rydbergs dikter (Sv. Litteratursällsk. i Finland Förh. o. Upps. XXVIII); Oskar Levertin (i Diktare och drömmare); N. Sjöstrand: Om Lukanus med anl. af V. R:s Lukanus marterad (Nord. Tidskr. 1894); H. E. Larsson: V. Rydbergs dikt om Lucanus (Nord. Tidskr. 1894); Schöldström: En Viktor Rydbergsk diktgestalt i historisk belysning (i Damer och knektar 1902); Ek: Viktor Rydbergs kantat (i Studier tillägnade Warburg 1912); Zilliacus: Athenarnes sång och deras författare, (Euterpe 1902); Mjöberg: »Längtan» (Språk och stil 1907); Böök: Kreaturens suckan (Edda I); Paulson: Minnesteckning (i Från antiken och från senare tider); Gust. Cederschiöld: Dexippos och Carolus Linnæus i Studier tillägn. Warburg 1912; P. Holm: Viktor Rydbergs kamp mot de främmande orden (i Tidskr. f. det svenska folkbildningsarbetet 1914); R. G:son Berg: V. R. som språkkonstnär (i Svenska Studier); J. A. Eklund: Några grundtankar i V. R:s diktning (1892); J. A. Eklund: Rydberg såsom religionsfilosof (For Kirke og Kultur 1900); Wetterhoff i Dikter och bilder (1889); Nils Erdmann: V. Rydberg i Nyt Tidsskrift (1894); Ahrenberg : Människor

Digitized by Google

som jag känt I (1904); Stern i Studien zur Litteratur der Gegenwart I; Zöller: Ein schwedischer Bibelforscher (Skrifter utg. af Boströmsförbundet XXXV, 1911); Ottilie Schenck: Viktor Rydberg (1896).

Snoilsky. Warburg: Snoilsky (1905); Wirsén: Snoilskys diktning i kalendern Svea för 1882; Levertin i Diktare och drömmare, i Svenska gestalter, i Essayer I; Böök: Snoilskys sociala diktning i Svenska studier (1913); H. Larsson: Kritik häraf (i Forum 1916); R. G:son Berg: Snoilskystudier (i Litteraturbilder); Estlander: Snoilskys Nya dikter (i Från flydda tider); Estlander: Snoilsky (i Finsk Tidskrift 1903); Vedel: Snoilskys digtning, Nord. Tidskr. 1886; H. Hjärne: Snoilsky: Inträdestal (i Sv. Akad. Handl. fr. 1886, XVIII); Runström: Snoilsky, Nord. Tidskr. 1903; Berg: (i Svea för 1904); Söderman (i Böcker och författare); Hellen Lindgren (i Skalder och tänkare); N. P. Ödman: Snoilsky (Nornan f. 1904); Wåhlin: Snoilsky (Ord och Bild 1903).

Björck. Wirséns förord till Björcks dikter (flere upplagor); Wikner: Minnesteckning i Framtiden 1868.

Wikner. L. H. Åberg: Wikner (1889); Schéele: Wikner i kalendern Svea f. 1889; J. A. Eklund: Wikner (1903); Warburg: Inledning till Vittra skrifter (1888, senare flere uppl.); (Elisabeth Kjellberg): Wikner (1888, senare flere uppl.); (E. Kjellberg): Mer om och af Wikner (1913); »Parzival»: Wikner (i Ur Dagens Krönika 1888); Dietrichson: Wikner (i Norden 1903); M. J. Monrad: Wikner (i Vidar 1888); Ullman (i Tidskr. för kristlig tro och bildn. 1889); Th. Rein (i Nord. Tidskr. 1899); J. Nielsen i Danskeren VIII (1891).

Bäckström. Wirsén: Lefnadsteckning i Bäckströms Saml. skr. I (1889); Feilitzen (Robinson) i Realister och idealister I; Nordensvan i Ny Svensk Tidskrift 1880; H. Wieselgren (kalendern Svea för 1887 och I gamla dagar och i våra 1900).

Wirsén. Heidenstam: Inträdestal i Sv. Ak. Handlingar fr. 1886, XXIV; Vetterlund: Skissblad om poeter (1914); Böök i Essayer och kritiker (1913); Estlander: Wirsén och idealismen (Finsk Tidskrift 1886).

Gellerstedt. Selma Lagerlöfs Inträdestal i Sv. Ak. Handlingar fr. 1886 XXV och Melins svar därsammast.; Vetterlund (i Skissblad om poeter, 1914); Bo Bergman (i Ord och Bild 1901).

Scholander. Nyblom i Sv. Ak. Handlingar från 1886 XIII och i Estetiska studier, Ny samling II (1884); Jolin: Om F. W. Scholander (1881); Nordensvan i (Nord. Tidskr. 1891); Jac. Ahrenberg i Finsk Tidskrift 1881 och Människor som jag känt II (1907); Lundin i Svea (1882).

Hultin. A. Flodman: Inledning till M. Hultins Valda skrifter (1875).

A. Flodman. H. Wieselgren i Hemvännen 1884 (äfven särtryck); Fr. Hedberg i Svea för 1885.

K. G. Starbäck. H. Wieselgren i Svea för 1886 och i »Nils Bosson Sture» III (1891).

Eva Wigström. Wranér (Ord och Bild 1896).

Helena Nyblom. K. Hård af Segerstad (i Ord och Bild 1909); N. Erdmann (i Dagny 1887).

R. Gustafsson. S. Söderman: Böcker och författare (1914).

Digitized by Google

Tiden efter 1880.

Geijerstam: Ur samtiden (1883); Geijerstam: Nya brytningar (1894); Feilitzen: Realister och idealister I—III (1885); Erdmann: Modern realism (1884); Ola Hansson: Litterära silhouetter (1885) och Das junge Skandinavien (1891); Sprengel: De nya poeterna (1902); »När vi började», samling af självbiografiska meddelanden (1902).

Strindberg. Zetterlund: Bibliografiska anteckn. om Strindberg (1913); Landquist: Kommentarer till Strindbergs Saml. skrifter (under utgifning); Esswein: Aug. Strindberg, öfvers. af Thyselius (1909); Chr. Claussen: En digterskjæbne. Aug. Strindberg (1913); »En bok om Strindberg» med bidrag af Brandes, Drachmann, Lie, Björnson, Mac Carthy, Hamsun, Fröding, Anton Nyström, Garborg, Paul, Adolf Hansen, Laura Marholm (1894); G. Brandes: Strindberg i Samlede Skrifter III och i Fugleperspektiv (1913); Lind af Hageby: A. Strindberg, London 1913; Babillotte: A. Strindberg, Leipzig 1910; G. Uddgren: Aug. Strindberg (1909) och Andra boken om Strindberg (1912); Nielsen: A. Strindberg (1909); August Strindberg om sig själf i Bonniers månadshäften (1909); H. Welinder: Strindberg i Schweiz (Ord och Bild 1912); Adolf Paul: Strindberg-minnen och bref (1915); Chr. Claussen: Det patologiske i Strindbergs Digtning, (Nord. Tidskr. 1916); Rahmer: Aug. Strindberg, eine pathologische Studie (1907); Levertin (i Diktare och drömmare och i Svensk litteratur); Ola Hansson (i Samtiden 1891); Hellen Lindgren (i Skalder och tänkare, 1900); Tor Hedberg i Ett decennium I, III (1912—13); Mortensen: i Likt och olikt (1908), i Ord och Bild 1901, i Thalia 1912; Böök i Studier och ströftåg (1911); Erik Hedén i Eros och Polemos (1916); Sven Söderman i Böcker och författare (1914); G. Castrén i Samtiden 1912; Fogelqvist (i Tidskrift för Folkbildningsarbetet I); Landquist (i Bonniers månadsh. 1909); Stern i Studien zur Litteratur der Gegenwart II; Söderhjelm: Strindberg och Finland (Göt. Hand. tidn. $^1/_8$, $^9/_8$ 1912); Söderblom: Till frågan om Strindberg och religionen (Bonniers månadsh. 1912); Söderblom, Strindberg och makterna, Stockh Dagbl. 1909 N:o 20 och i For Kirke og Kultur 1909; Landqvist: Strindberg och kvinnorna och Strindbergs lyrik i Bonniers månadshäften 1912; Lidforss: Strindberg som naturforskare (i Fragment och miniatyrer och Litteraturkritik 1916); Lidforss: Strindberg och den litterära nittitalsreklamen (1910); Grandinson: En regissör om Aug. Strindberg, (Thalia III, 1912); Brunius: Något om Strindbergs dramatiska personligheter (Bonniers månadsh. 1909); Hedén: Strindberg och nutidens sociala strömningar (Bonniers månadshäften 1912); P. Lindberg: Tillkomsten af Strindbergs Mäster Olof jämte en undersökning af de två första texterna (Skrifter från Stockholms Högskolas litteraturhist. seminarium 1915; Hanna Rydh: De historiska källorna till Mäster Olof (därsammastädes 1915); Bolin: Strindberg som dramatiker Finsk Tidskr. 1880); Erdmann: Aug. Strindbergs jäsningstid betraktad i sammanhang med hans litterära produktion (Ur D. Kr. 1886); C. Bergsöe: Aug. Strindberg og Jonas Lie (Framåt 1887); Marholm: Strindberg. Ein Dichter des Weiberhasses (Grenzboten 1888); Gustaf Fröding: Strindbergs lyrik i Efterskörd II (1910); O. Wieselgren: Inferno och dess bakgrund (Sv. Tidskr. 1913); J. Jörgensen: Strindbergs »Inferno» (Essays, 1906); Warburg: Om Strindbergs nyare historiedramer (Nord. Tidskr. 1900);

Digitized by Google

Gripenberg: Strindbergs kammarspel (Finsk Tidskrift LIV); Fontana: Strindbergs Kammerspiele (Die schöne Litteratur); F. Böök: En dåres försvarstal, textkritiska anmärkningar, Sv. Dagbl. landsortsuppl. 1914 $^{17}/_{5}$, med svar af Landquist $^{27}/_{11}$; Gotthard Johansson: Strindbergs »Paria» (i Forum 1915: N:o 32); Paulson: Den daktyliska hexametern hos Strindberg (i Från antiken och senare tider, 1911); Nordenstreng: Strindberg som språkforskare (Finsk Tidskrift 1910); Ola Hansson: Aug. Strindbergs bref till Ola Hansson (Tilskueren 1912); E. Lie: Strindbergs bref till Jonas Lie i Norske Intelligenssedler (maj 1912); A. Krogvig: Björnson och Strindberg (Aftenposten sept. 1916); Strecker: Der Briefwechsel zwischen Nietzsche und Strindberg i Frankfurter Zeitung N:o 40 o. 42 1913 (öfvers. i Aftonbladet, dock icke fullt korrekt); G. Brandes' och Strindbergs brefväxling i Tilskueren 1916.

Anne Charlotte Leffler. Ellen Key: A. Ch. L. (1893); Geijerstam (Ord och Bild 1892); Ola Hansson (Die Nation 1892); E. Alkman (Sv. Tidskr. 1892); Runström: (Ny Ill. Tidn. 1887 N:o 225 och 1892 N:o 342); Laura Marholm (Freie Bühne 1892); Bang (Tilskueren 1888); Eva Fryxell (»F. A. Ek») i Hemvännen 1887; Erdmann: (Ur dagens krönika 1886); G. Brandes i Saml. Skr. III; Ett antal utländska minnesteckningar (se Samlaren XVII Sv. litt.-hist. bibliografi sid. 11).

Viktoria Benedictsson. Ellen Key: Ernst Ahlgren (1889); Axel Lundegård: Ernst Ahlgren (Viktoria Benedictsson), andra upplagan (1908); M. af Geijerstam: Bref från Viktoria Benedictsson (Ernst Ahlgren) till Karl och Matti af Geijerstam (1908); S. Leijonhufvud: Ernst Ahlgren och Esselde (1910); G. Nordensvan (Nornan för 1889 och Finsk Tidskrift 1888); Gust. af Geijerstam (kalendern Svea för 1889); Sofi Adlersparre (Dagny 1888); Sofi Horten (Framåt 1888); Lundegård (Polstjernan för 1889); Ola Hansson (Ord och Bild 1901); Landquist (Essayer, 1913); Feuk: Ernst Ahlgren (1913); G. Brandes i Saml. Skr. III.

Alfhild Agrell. Klara Johanson (Ord och Bild 1905); Levertin i Svensk litteratur.

Gustaf af Geijerstam. Erdmann (Ord och Bild 1909); Levertin (Svensk litteratur); Geijerstam: Ungdomsförsök, Minnen (Bonniers månadshäften 1908); K. W. Goldschmidt: Nord und Süd 1909; Düsel: G. af G. Ein Wort des Dankes und der Erinnerung (Westermanns Monatshefte 1910); Heilborn: Nord und Süd (1910); Ackerknecht i Eckart (1910). Felix Poppenberg: Nordische Portraits (»Die Literatur» XI).

Oskar Levertin. Werner Söderhjelm: Oscar Levertin I (1914); Sprengel: Levertin (i serien »Svenskar» 1907); Hj. Söderberg (Ord och Bild 1895); Hallström (i Skepnader och tankar, 1910); Mortensen (i Likt och olikt, 1908); Laurin: Osc. Levertin som litterär kritiker (Ord och Bild 1910 och i Folklynnen, 1915); Böök: Levertin som litterär kritiker (i Studier o. ströftåg, 1911); Böök: O. L. som novellist (Ord och Bild 1907); Böök: O. L. och Lidforss (1910); Söderman: Oscar Levertins poesi (i Böcker och författare, 1914); B. Lidforss: O. L. (i Utkast och silhouetter, 1909); Lidforss: Levertinskultens apologet (1910); Hasselblatt: O. L. (Finsk Tidskrift LXII); Hedén: Oskar Levertin som litteraturkritiker (i Eros och Polemos 1916).

Tor Hedberg. Landquist: Tor Hedberg (i Essayer, 1913); Söder-

Digitized by Google

man i Böcker och författare (1914); Geijerstam: Ord och Bild (1896); Levertin i Sv. litteratur.

August Bondeson. Greta Holmgren-Strömbom (Ur den blåmålade kistan (1913); Hellen Lindgren i Hemvännen (1888); Klara Johanson (Ord och Bild 1906); A. U. Bååth (i Svea f. 1907); J. Jacobsson: Bondeson (1915).

Wranér: Böök i Studier och ströftåg.

Hedenstierna. Eva Fryxell: En populär svensk folkdiktare (Nordisk Tidskrift 1899).

Molander. Grandinson (Ord och Bild 1901); Frans Hedberg (Svea 1902); Levertins inledning till Molanders Skisser och berättelser (1901).

Bååth. Hans Emil Larsson (Ord och Bild 1901); Fredlund (Ord och Bild 1912); Paulson: Tal till minne af Bååth (1912); Ola Hansson (i Litterära silhouetter, 1885).

Ola Hansson. Vetterlund (i Skissblad om poeter 1914); Ekelund (i Böcker och vandringar 1910); Hedén (i Eros och Polemos 1916); Levertin (i Sv. litteratur).

Fallström. Levertin i Essayer I; Söderman i Böcker och författare (1914); Hedén i Eros och Polemos (1916).

Josephson. Wåhlin: Ernst Josephson (1911—12); Feuk: Josephsons lyrik (Nord. Tidskr. 1915); Kruse: Ernst Josephson och Gustaf Fröding (i Ord och Bild 1911).

Tavaststjerna. Söderhjelm: K. A. Tavaststjerna (två uppl.); Selma Lagerlöf: Tavaststjernas sista sommar (i Sv. Litt. sällsk. Förh. och upps. XXV och i Troll och människor, 1915).

Fröding. M. Olsson: Bibliograf. ant. om Fröding 1910; R. G:son Berg: G. Fröding, ett utkast (i serien Svenskar 1910); Berg: Till Gustaf Frödings femtioårsdag (Bonniers månadshäften 1910); Berg: Fröding och Heidenstam (Ord och Bild 1911); Berg: Frödings sista dikter (Finsk Tidskrift LXXIV); Berg: Frödings efterlämnade skrifter (Forum 1914); Berg: Gustaf Fröding om sina dikter (Edda 1916); Berg: Frödings Clown Clopopisky, (Ord och Bild 1916); Böök: Fröding (i Stridsmän och sångare, 1910); Böök: Vid Frödings död (i Studier och ströftåg, 1911); Böök: Frödings sista dikter (i Essayer och kritiker 1915); Böök: »Det borde varit stjernor» (Edda 1915—16); Landquist: Skuldkänslan i Frödings diktning (Edda 1915—16; Landquist: Gustaf Fröding, en psykologisk och litteraturhistorisk studie (1916); Landquist: Inledning till G. F:s Efterl. skr. (1914); Ida Bäckmann: Gustaf Fröding (1913); Frey Svensson: Gustaf Frödings diktning (1916); Brandes: Saml. Skr. III; Har. Nielsen: Fröding (i Ord och Bild 1910); M. Olsson: G. F:s diktning (Ord och Bild 1911); Kruse: E. Josephson och Fröding (Ord och Bild 1911); Fogelqvist: Till G. Frödings minne (Verdandis småskrifter 1911); Warburg: G. F. och vår äldre diktning (G. H. o. S. T. 1911, N:o 35); Richard Bergh: Några ord till Frödings bild (Ord och Bild 1911); Ida Falbe-Hansen: Frödings-litteratur (Tilskueren 1911); Alkman: Frödingsåtalet (i Bonniers månadshäften 1910); K. G. Ossiannilsson: Fröding och de unga (Bonniers månadshäften 1910); Tidström: Fröding och drömmen om Graal (Varia 1899); Hellberg: Fröding som skolpojke (Bonniers månadshäften 1910); Apiarie: Frödings sista diktning (Ord och Bild 1913); Feuk: Frödings dikter Parken och Atlantis (Språk och stil 1915); R. Steffen: Fröding och Karlfeldt (Norden 1902).

Digitized by Google

Med afseende å de i slutkapitlet omnämnda författarne hänvisas till nyare essaysamlingar, såsom R. G:son Berg: Svenska skalder från nittitalet, 3:e uppl. (1915); Wirsén: Kritiker (1901); Levertins Svenska Gestalter, Diktare och drömmare och Svensk litteratur; Södermans Böcker och författare (1914); Böös Studier och ströftåg (1911), Essayer och kritiker (1913—15); Hedéns Eros och Polemos (1916); Bolanders Svenska diktare just nu (1915).

Dessutom må nämnas: Landquist: Heidenstam (i serien Svenskar); Mortensen: S. Lagerlöf (i serien Svenskar); Böök: Verklighetsproblemet i Hallströms tidigare noveller i Svenska studier (1913); Landquists Ellen Key i serien Svenskar; Vitalis Norströms Ellen Keys tredje rike (1902); Wirsén: Ellen Keys lifsåskådning (1900).

Förestående litteraturhänvisningar åsyfta icke fullständighet eller sträng bibliografisk noggrannhet, hvilket tiden icke medgifvit, men torde kunna tjäna till ledning vid studiet af svensk litteraturhistoria.

Tillägg.

Del II. Sid. 376 och 518. Redan 1786 offentliggjorde **Leopold** i Stockholmsposten en dikt *Den fördolde Guden*, som enligt hvad K. Fredlund påvisat (i Svenska Studier tillägnade Gustaf Cederschiöld) är urformen till hans »moraliska sång» *Det onda* (i 1801 års upplaga). År 1793 lästes emellertid i Extraposten en moralisk sång *Försynen*, hvars åtta första strofer motsvarade den senare »Det onda» och utgör en mellanform. Det återstående omarbetades och utvidgades senare till det berömda odet *Försynen*, som trycktes 1801 i de samlade skrifterna.

III. Sid. 232. Enligt E. Liedgren skulle **Wallins** dikt »Hemsjukan», som ansetts härröra från tiden omkring 1809 och sålunda af mig antagits *bebåda* fördjupningen i hans inre lif, vara tillkommen senare, möjligen 1817; tryckt blef den först 1821. Är dikten alltså yngre än hittills antagits, stärker ju detta snarast antagandet att en mörkare sinnesstämning beherrskat honom efter den uppslagna trolofningen och det 1810 ingångna äktenskapet.

III. 397. Enligt Lamm: »*Studier i Almquists ungdomsdiktning*» (Samlaren XXXVI), som särskildt sysslar med hans förhållande till Svedenborgianismen visar **Almquist** sig redan 1815 (i Dalmina) fullt förtrogen med denna lära, men anmälde sig först 1817 till inträde i »Pro fide et caritate», i hvars arbeten han deltog under åren 1817—22; han utträdde 1828; dessutom stiftade han tillsammans med Mårten Sturzen-Becker, A. Berg och Cnattingius 1817 en trängre ring, »Mannasamfund».

Digitized by Google

III. 400. *Dalmina* skulle utgöra inledning till en versifierad dikt »Karmola», hvartill versutkast finnes i Nordiska museet.

III. 401. *Hvad är kärlek* visar enligt Lamm anslutning till Svedenborgs uppfattning af äktenskapet.

III. 404. *Murnis* anser Lamm tillkommen 1819. Fortsättningen skulle blifvit *Aransis*, hvartill lösa utkast finnas i Nordiska Museets arkiv.

III. 413. Enligt Lamm har August Lafontaines roman »Das heimliche Gericht des Schicksals oder Rosaura», som tillhörde den lektyr, hvilken Almquist (enligt Söderhjelm) genomgått med sin lärjunge Hisinger, tjänat som förebild för de Falkenburgska släkthändelserna i *Amorina*. Att Johannesfiguren påverkats från Hoffmanns »Fräulein von Scudery» anser Lamm föga sannolikt, hvaremot han med Mortensen påpekar dess släktskap med Kunz i Zacharias Werners ödesdrama »Der 24 Februar».

III. 416. Om första trycket af *Amorina* skrifver A. J. Arwidsson: »Sedan blott några ark felades blef upplagan supprimerad och såld i kryddbodar af författaren, ehuru den tillhörde förläggaren Ortmann; kuriositetsamlare hafva räddat några exemplar» (Estlander, A. J. Arwidsson som publicist).

III. 419. Almquists afsikt att ägna sig åt idealiseradt bondelif fattades redan 1820 enligt bref till Hazelius; motivet var att efter en tid af romantisk öfverspändhet få fast mark under fötterna.

III. 430. Det i bref till Atterbom nämnda verket *Auxuma* skulle antagligen blifvit en omarbetning af det religiösa folkpoemet »Karmola», hvartill versutkast föreligga. En handskrift med titeln Auxuma har funnits, men försvunnit.

III. 437. *Ferrando Bruno* (omtalad i bref från 1828) ställes af Lamm i förbindelse med Murniscykeln. Han anser den icke påverkad af Byrons »Manfred» till det filosofiska innehållet, men väl i den konstnärliga utgestaltningen.

III. 438. *Ormus och Ariman* omtalas af Almquist redan 1824; den kan dock senare af honom hafva omarbetats, hvilket skulle kunna förklara de af mig påpekade detaljer, som erinra om Hartmansdorff.

III. 439. *Vargens Dotter* har ursprungligen hetat *Den rika bondflickan* hvilkens första version föreligger i Nord. Museets arkiv. Redan 1827 hade Gustaf Hazelius läst detta poem.

IV:II:39. Den viktiga kritiken af **Runebergs** Fänrik Ståls Sägner i *Frey* 1849 är, som nämndt, osignerad, och man skulle ju närmast vilja tillskrifva den B. E. Malmström eller Bergstedt. Men en tredje möjlighet har också framställt sig, nämligen att den signatur C. B—k, som läses under nästa anmälan af Afzelius' »Afsked från Svenska folkharpan» äfven gäller den förra. Detta märke betecknar sedermera lektor Carl Björck, historiker och musiker. Detta antagande finner något stöd i hvad Nyblom berättar från sin gymnasietid i afhandlingen »Till Ludv. Runebergs åminnelse» (Sv. Ak. Handl. från 1886, XVIII) och äfven i »En sjuttioårings minnen», att när Björck, som var hans lärare i historia, en aprildag 1849 inkom i klassen, han börjat lektionen med orden »Kära gossar, i dag tror jag vi lämna Frans I och Karl V åt sitt öde. Det har händt något så märkvärdigt, att för detta allt annat bleknar. Det har kommit ut ett häfte dikter af J. L. Runeberg i Finland», hvarefter han började läsa upp den ena sägnen efter den andra med den påföljd att tårarna stodo de tolf gymnasisterna i ögonen.

IV:II:227. **F. A. Dahlgren** har utom de i texten nämnda styckena äfven år 1848 författat *Klosterofret* med ämne från den gryende reformationstiden, hvilket hvarken blifvit uppfördt eller tryckt. Det lär ha grämt Dahlgren mycket att det icke blef antaget till spelning.

Digitized by Google

ehuru eljes han snarast var benägen tänka lågt om sin pennas alster. Motivet till *Ett äfventyr på Stegeborg* var hämtadt ur Palmblads Aurora Königsmarck. (Jmfr H. Hildebrands inträdestal i Sv. Akad.)

IV:II:643, 645, 659. **Litteraturhänvisningar.** I. W. Bergs: »Anteckningar om Göteborgs äldre teatrar» I—III (1896—1900), förekomma talrika meddelanden rörande den dramatiska landsortsrepertoaren 1755—1833.

Rättelser.

II. Sid. 295, rad 36 står 1769, läs 1768.
III. Sid. 184, rad 26 står: en glans af *mystisk* tidsmorgon, läs: en glans af *mytisk* tidsmorgon.
III. 329, rad 17 står »Nationens *v*änner», läs »Nationens *m*ännner».
III. 337, rad 2 står: »*o*logisk», läs: »*a*logisk».
IV:I 144: Under Nils Arfwidssons porträtt står *Uno von Troili*, läs: *Uno Troili*.
IV:I 169 noten står: Svenska studier, läs: Litteraturbilder.
IV:I 338, rad 17 står Åkerberg, läs: Åhrberg.
IV:I 384, rad 16 står arrangera, läs rangera.
IV:I 459. Genom ett lapsus memoriæ har som första rad i **G. H. Mellins** »*Cordulas sång*» anförts orden »Stilla skuggor breda sig i kvällen», som ju äro af Böttiger (jmfr **III** 467), i st. f. »*Snabba äro lifvets stunder*».
IV:II 370, rad 3 står: inflyttad *svensk* släkt; läs inflyttad *slovensk* släkt.

Listan å rättelser skulle blifvit vida längre, om författaren icke — såsom redan i förordet till detta verks andra del framhölls — haft den oskattbara förmånen åtnjuta bibliotekarien **Carl Grönblads** sakkunniga bistånd vid granskning af korrekturen. För hans osparda möda och lefvande intresse bringas honom härmed ett hjärtligt och uppriktigt tack.

Frånsidan af Svenska akademiens Nobelprismedalj utförd af **Erik Lindberg**.

Digitized by Google

PERSONREGISTER.

Obs. Med **V** betecknas för undvikande af misstag del **IV:II.**

Abrahamsson, Petter, II 616, 618.
Acharius, Erik, II 653.
Acho, Vadstenamunk, I 239.
Acrel, Olof af, II 654.
Addison, Joseph, II 13.
Adelcrantz, se Törnqvist.
Adlerbeth, Gudmund Jöran, II 293, 306, 400, 413, 582, 595, III 253.
Adlerbeth, Jakob, III 99.
Adlersparre, Georg, II 112, 572, 610, 615.
Adlersparre, Karl August, III 471.
Afzelius, Anders Johan, V 124.
Afzelius, Arvid August, I 201, III 120, 124, 127.
Afzelius, F. G., IV 283—295.
Agardh, Karl Adolf, III 176, 535, IV 476.
Agrell, Alfhild, V 319, 545—546.
Ahnfelt, Arvid, V 321.
Ahrenberg, Jak., V 581.
Alanus de Rupe, I 232, 237.
d'Alembert, II 20.
Alfonsus, Birgittas biktfader, I 188.
Almquist, Erik Abraham, II 627, 640.
Almquist, K. J. L., III 57, 390—449, IV 53, 97, 175—177, 253, 266, 276, 333, 344—402, V 40, 665.
Almquist, Viktor, V 617.
Alnander, S. J., II 629.
Alströmer, Jonas, II 607, 655.
Altén, Märten, II 511.
Anander, Dan., I 532.
Andersen, Hans Kristian, IV 45.
Anderson, Anders, V 124.
Anderson, Johan, V 124, 241.
Angeldorff, Kristoffer Ohlsson, IV 181, 185, 188.
Angered, Hilma, se Strandberg.
Angermannus, Abrahamus, I 281.
Appelbom, Harald, I 478, 480.
Arckenholtz, Johan, II 590, 595.
Arctædius (Artedi), Petrus, II 651.
Are Frode, I 46, 137.
Arfwidsson, Nils, IV 139—142, 264—266, V 192, 219.
Armfelt, Gustaf Mauritz, II 597.
Arnim, Achim von, III 22.
Arrhenius, Claudius, I 386, 388.
Arrhenius, Jacob, I 521.
Arvidi, Andreas, I 475.
Arwidsson, Adolf Ivar, I 201, III 126, 194, V 2.
Aschaneus, Martinus, I 299, 355.
Askelöf, Johan Kristoffer, III 55, 176, 180, IV 142—159.
Asteropherus, Magnus Olai, I 316.
Atterbom, P. D. A., III 55, 126, 171—175, 183—188, 207—211, 221—230, 310—337, 508.
Augier, Emile, V 269.
Aurivillius, Ericus, I 402.
Aurivillius, Karl, II 602, 637.
Axehielm, Johan Henrichson, I 355.
Axelson, Maximilian, V 189.

Baazius, Johannes, I 296.
Backmansson-Nordencrantz, Anders, II 608.
Bælter, Sven, II 629.
Baggesen, Jens, II 41.
Balzac, Honoré de, IV 31.
Bang, Herman, V 306.
Baptista, Jan, I 497, 500.
Base, Jonas Petri, I 259.
Baudelaire, V 279.
Bayle, Pierre, II 4.
Beaulieu, Antoine de, I 405.
Beckman, Ernst, V 617.
Becque, Henri, V 272.
Beijer, Gabriel Andersson, II 635.
Bellman, Karl Mikael, II 65, 99, 199, 256—292.
Benedictsson, V., V 319, 533—544.
Bentham, IV 2, 34, 117, 314.
Benzelius d. ä., Erik, I 520.
Benzelius d. y., Erik, II 48, 73, 585.
Benzelius, Jakob, II 629.
Benzelstierna, Gustaf, II 103.
Beppo se Sommelius.
Berch, Anders, II 181, 606.
Bergen, Karl von, V 316.
Bergeström, Hans, II 172.
Bergfalk, P. E., IV 273.
Bergklint, Olof, II 87, 248—251.
Bergman, F. T., I 513.
Bergman, Karl Johan, IV 277, V 98.
Bergman, Torbern, II 648.
Bergstedt, Karl Fredrik, IV 196—199, 296—299, V 317.
Bernhard af Clairvaux, I 232
Berzelius, Jöns Jakob, III 531.
Beskow, Bernhard von, III 459—462, IV 181—2, 225, 253, V 196.
Biberg, N. F, III 486—7.
Bilberg, Johannes, I 413.
Birgerus Gregorii, I 153.
Birgitta, I 170.

Digitized by Google

Bjursten, Herman, IV 452, V 185—187, 192.
Björck, Ernst Daniel, V 395—397.
Björn, D. G., II 510.
Björner, Erik Julius, I 381
Björnson, Björnstjerne, V 289, 475.
Björnståhl, Johan Jakob, II 602.
Blanche, August, IV 98, 100, 173—177, 267, 375, 443—448, V 157, 210—212, 223—224, 229—234.
Blicher, Steen Steensen, IV 45.
Block, M. G. von, I 413.
Blom, Isak Reinhold, II 383.
Bo Jonsson, I 248.
Boeclerus, Joh. Henr., I 399,
Boethius, Daniel, II 627.
Boëthius de Dacia, I 159.
Boethius, Jakob, I 402, 520.
Bonaventura, I 232.
Bonde, Gustaf, I 381, II 594.
Bondeson, V 320, 561—563.
Borastus, Gregorius, I 298.
Borneman, Georg Henrik von, I 451.
Boström, Kristoffer Jakob, IV 83, 280, V 310 313, 369.
Botin, Anders af, II 589, 600.
Bourget, Paul, V 278.
Brage den gamle, I 80.
Brahe, Pär, I 297.
Brander, Erik, II 196, 209.
Brandes, Georg, V 299, 432.
Branting, Anna, V 618.
Brasck, Samuel Petri, I 315.
Brask, Petrus, I 532.
Braun, Wilhelm von, IV 455, V 145—156.
Bremer, Fredrika, IV 97, 227, 301—343.
Brenner, Elias, I 384.
Brenner, Sophia Elisabeth, I 435, 463, 535.
Brentano, Clemens, III 22.
Bring, S. C., V 626.
Brinkman, Karl Gustaf von, III 462—466, IV 157, 314.
Broman, Olof, I 487.
Brontë, Charlotte, IV 42.
Browallius, Johan, II 181, 611.
Brynolphus, I 151.
Buckle, Henry Thomas, V 263, 432.
Budde, Jöns, I 188, 232, 235.
Bulwer, Edward, IV 39.
Bureus, Johannes Thomæ, I 351, 408.
Burns, Robert, II 32.
Büchner, Ludwig, V 254.
Bürger, G. A., II 533.
Byron, Lord, III 40, 72.
Bång, Petrus, I 387.
Bååth, A. U., V 319, 566—569.
Bååth-Holmberg, Cecilia, V 619.
Bäckström, Edvard, V 318, 400—403.
Bäckström, P. O., IV 142.
Böklin, Per Joh., IV 315.
Börjesson, Johan, III 192, IV 100, V 196—208.
Börk, Isak, I 511, 513.
Börne, Ludvig, IV, 16.
Böttiger, Karl Vilhelm, III 466—470, V 60, 229.

Calonius, Mathias, II 619.
Carducci, Giosuè, V 279.
Carelius, Olof, II 195.
Carlén, Emilie Flygare-, IV 98, 418—434.
Carlén, Johan Gabriel, V 157.
Carlén, Rosaura, V 418.
Carleson, Edvard, II 607.
Carleson, Karl, II 120, 126, 607.
Carlyle, Thomas, IV 36.
Catonius, Nicolaus Holgeri, I 316.
Cederborgh, Fredrik, III 255—258.
Cederhielm, Josias Karl, II 614.
Cederhielm, Karl Gustaf, II 123.
Celander, romanförf., I 481.
Celsius, Anders, II 74, 623, 645.
Celsius, Johan, I 512.
Celsius, Magnus, I 384.
Celsius d. ä., Olof, I 406, II 598.
Celsius, d. y., Olof, II 181, 209, 590, 660.
Chateaubriand, Auguste de, III 33, 74.
Chemnitz, Bogislaus Philipp von, I 399.
Chevreau, Urbain, I 495.
Choræus, Michael, II 532, 639.
Christiernin, P. N., II 625, 628.
Chronander, Jacobus, I 315.
Chydenius, Anders, II 104, 608.
Claëson, Kristian, V 313.
Clemens, Petri, I 238, 239.
Clewberg, Abraham Niklas Edelcrantz-, II 317, 351—353.
Coleridge, III 37.
Collan, Karl, V 192.
Columbus, Johan, I 405.
Columbus, Samuel, I 345, 402, 430, 497, 521, 534.
Constant, Benjamin, IV 2.
Coppée, François, V 279.
Cramær, Mauritz, V 234.
Creutz, Gustaf Filip, II 231—239, 479.
Cronhielm, Gustaf, II 615.
Cronholm, Bernhard, IV 209.
Cronstedt, Axel Fredrik, II 647.
Crusenstolpe, Magnus Jakob, IV 53, 159—169, 463—467.
Cygnæus, Fredrik, V 54.

Dahl, Kristofer, II 602, 639.
Dahlberg, Erik, I 388.
Dahlgren, Fredrik August, IV 97, 100, V 173—177, 226, 237.
Dahlgren, Karl Fredrik, III 191, 337—347, IV 158, V 228.
Dal, Nils Hufvudsson, I 486.
Dalin, Olof, II 64, 119, 124—148, 207, 209, 213, 585—588, 660.
Dalius, Sven Bryngelsson, I 306.
Dalman, Vilhelm Fredrik, IV 135—139.
Dalstierna, Gunno, I 346, 456, 535.
Darelli, Isak af, II 416.
Darwin, Charles, V 252.
Daudet, Alphonse, V 277.
De Geer, Louis, IV 453, 469.
De la Motte, Fouqué, III 22, 68.
Dickens, Charles, IV 40, V 450.
Diderot, Denis, II 20, 33.
Didring, Ernst, V 619.
Dietrichson, Lorentz, V 367, 404.
Dippel, J. K., II 630.
Djurberg, Daniel, II 655.
Djurström, E. V., III 478.
Doktor Dulcamara, se Sommelius.
Dostojevskij, Fedor, V 287.
Drachmann, Holger, V 304.
Du Puy, II 575.
Dumas d. ä., Alexandre. IV 32.
Dumas d. y., Alex., V 270.
Düben, Joachim von, I 476, II 124.

Edelcrantz, se Clewberg.
Edgren, Hjalmar, V 581, 626, 627.

Digitized by Google

Ehrenstråle, II 618.
Ehrenström, Johan Albrekt, II 595.
Ehrensvärd, Gustaf Johan, II 596.
Ehrensvärd, Karl August, II 68, 497—502.
Eichendorff, Joseph von, III 23.
Ekbohrn, Karl Magnus, III 471.
Ekeblad, Christoffer Johansson, I 306.
Ekelund, Vilhelm, V 615.
Ekman, Oluff, I 532.
Elers, Johan, II 192.
Elgström, Per, III 188.
Eliot, George, V 284.
Elkan, Sophie, V 615.
Elmblad, M., V 581.
Elvius, Peter, II 620.
Emerson, Ralph Waldo, V 266.
Emporagrius, Erik, I 519.
Enbom, Pehr, II 512, 576.
Eneman, Mikael, I 406.
Eneroth, Olof, V 189.
Engberg, A. G., V 403.
Engeström, Johan von, II 597.
Engeström, Lars von, II 507.
Engström, Albert, V 618.
Engzell, Gustaf, II 496.
Envallsson, Karl, II 426—28.
Ericus Jacobi, I 311.
Ericus Nicolai, I 235, 239.
Ericus Olai, I 242, 247,
Erik XIV, I 259.
Estlander, Karl Gustaf, V 320.
Euphrosyne, III 195.
Eurelius, se Dalstierna, Gunno.
Eurén, Gabriel, II 511.
Evans, M. A. Se Eliot, George.
Ewald, Johannes, II 40.
Evers, Edv., V 566.

Fabri, Johannes, I 237.
Faggot, Jacob, II 655.
Fahlcrantz, Kristian Erik, III 347—350, IV 223, 333.
Fahlstedt, Amalia, V 560.
Fallström, Daniel, V 574.
Fant, Erik Mikael, II 594.
Fersen, Fredrik Axel von, II 595.
Feuerbach, Ludvig, IV 13.
Fichte, II 566, III 15.
Fielding, II 27.
Figrelius, I 405.
Finvidus, Vadstenamunk, I 239.
Flaubert, Gustave, V 274.
Flodman, Anders, V 418.
Florman, Arvid Henrik, II 654.
Flygare-Carlén, Emilie, IV 98, 418—434.
Fornelius, Laurentius, I 311.
Fornell, Bror Edvard, IV 455.
Forsberg, Ulrika Karolina, II 535.
Forsius, Sigfridus Aronus, I 408.
Forskål, Peter, II 624, 652.
Forssberg, Edv., V 576.
Forssell, Hans, V 314.
Forsslund, K. E.. V 616,
France, Anatole, V 278.
Franzén, Frans Michael, II 69, 538, 539, 540—557, III 245—249.
Fredin, E., V 575.
Freinshemius, Johannes, I 399.
Fremling, Matthæus, II 625.
Frese, Jakob, I 463, 545.
Freytag, Gustav, V 280.
Fries, Elias, III 537.
Frondin, Berge, II 612.
Fryxell, Anders, III 196, 522—523, IV 237.
Fröding, Gustaf, V 325, 582—597.
Frölich, Eva, I 532.

Gadd, P. A., II 648.
Gahm Persson, II, 594.
Galle, Peder, I 269, 270.
Geibel, Emanuel, V 281.
Geijer, Erik Gustaf, III 51, 55, 86—120, 124, 328, 335, 479—500, 521, IV 83, 211—246, 332.
Geijer, K. R., V 320.
Geijerstam, Gustaf af, V 320, 323, 548—556.
Geisler, Johan Tobias, I 456.
Gellerstedt, Albert Teodor, V 415—417.
George Eliot, se Eliot.
George, Sand, se Sand.
Gerard, Claude, se Ljungstedt, Aurore.
Gernandt-Claine, Jane, V 615.
Gerwinus, Vadstenamunk, I 239, 241.
Gessner, Salomon, II 41.
Gestritius, Laurentius Jonæ, I 292.
Gevalius, Johannes Johannis, I 315.
Gezelius d. ä., Johannes, I 523.
Gezelius d. y., Johannes, I 524.
Girs, Ægidius Laurentii, I 298.
Gjörwell, Karl Kristoffer, II 109, 182—85, 430.
Goethe, J. W. von, II 42, 431, 504, 566, III 8, 65, IV 16, 350.
Gogol, Nikolaj, IV 43.
Goldschmidt, Meir, IV 45.
Goldsmith, Oliver, II 27.
Goncourt, Edmond de, V 275.
Goncourt, Jules de, V 275.
Gosselman, Karl August, IV 473.
Gothan, Bartholomeus, I 236.
Gothenius, Johan, II 432, 433.
Gottsched, II 20.
Grafström, A. A., III 192, 470.
Grafström, Frithiof, V 188.
Granatenflycht, Didrik, I 481.
Granberg-Stjernström, Louise, V 236.
Granberg-Stjernström, Jeannette, V 218.
Granberg, Per Adolf, II 507, 535.
Gray, Thomas, II 29.
Grewesmöhlen, Karl August, III 512.
Grijs, Paul, I 237.
Grillparzer, Franz, IV 24.
Grimm, Jakob, III 22.
Grimm, Wilhelm, III 22.
Grotius, Hugo, I 410.
Grubbe, Samuel, III 507.
Grundtvig, N. F. S., III 45, 78, IV 46.
Grönhagen, Klas Vilhelm, II 613.
Grönstedt, Johan, V 318.
Gudmundus Andreæ, I 364.
Gumælius, Gustaf Vilhelm, III 356.
Gustaf III, II 52—56, 106, 385, 389—395, 401—409.
Gustaf Adolf, I 298.
Gustaf IV Adolf, II 61, 107.
Gustafsson, Richard, V 420, 616.
Gutzkow, Karl, IV 17, 22.
Gyldenhielm, Carl Carlsson, I 293.
Gyldenstierna, Catharina, I 532
Gyldenstolpe, Edvard, II 507.
Gyllenborg, G. J., II 239—247, 413, 419.
Gyllenborg, Karl, II 122, 211—213.
Gyllenborg, Olof, II 122, 181.
Gyllenstierna, Maria Gustava, I 535.
Gödecke, Per August, V 403.
Göranson, Johan, I 381, 385, II 585.
Görres, III 22.

Digitized by Google

Hadorph, Johan, I 384, 393.
Hagberg, Karl August, IV 254—258, 269, 296, 454, V 237—241.
Hagberg, K. A, d. y., V 626.
Hagberg, Karl Peter, III 528.
Hagberg, Theodor, V 219, 626.
Halldin, J. G., II 614
Hallenberg, Jonas, II 591.
Hallman, Johan Gustaf, II 122, 209.
Hallman, Karl Israel, II 199, 424.
Hallström, Per, V 325, 609—612.
Halpap, Lucas, I 381, 486.
Hamerling, Robert, V 282.
Hamilton, Adolf Ludvig, II 595.
Hamilton, G. K., V 315.
Hammarsköld, Lorenzo (Lars), III 167, 179—183, 218—224, 358—360.
Hansson, Ola, V 569—572.
Hardenberg, III 20, 68.
Hartman, Gabriel Israel, II 629.
Hartmann, Eduard von, V 256.
Hartmansdorff, IV 147, 184.
Hasselqvist, Fredrik, II 652.
Hastadius, Laurentius, I 313.
Hauch, III 46.
Hauptmann, Gerhart, V 283.
Hazelius, J. A., IV 179, 185—187, 202—204.
Hebbe, Vendela, IV 452.
Hebbel, Friedrich, IV 24.
Hedberg, Frans, IV 457, V 189, 220—223, 235—236.
Hedberg, Tor, V 556—558.
Hedborn, Samuel Johan, III 173, 189.
Hedenstierna, A., V 563—564.
Hedlund, Sven Adolf, IV 206—209, 339, V 329.
Hedvig Elisabeth Charlotta, II 596.
Hegel, III 29, IV 84.
Heiberg, J. L., III 46, IV 43.
Heidenstam, Verner von, V 324, 598—603.
Heine, Heinrich, IV 18.
Heinsius, Daniel, I 399.
Hellberg, Johan Karl, IV 180.
Helsingius, D., II 110.
Helsingius, Olaus Petri, I 354.
Helvig, Amalia von, III 117, 207, 252, 316, 666.
Henechinus, Vadstenamunk, I 239.
Henricus de Hassia, I 232.
Herder, J. G., II 41, 566.
Hermelin, Olof, I 388.
Hermelin, Samuel G., II 655.
Hernqvist, Peter, II 654.
Hertz, Henrik, IV 44.
Hesselius, Anders, II 181, 193, 209.
Hesselius, Petrus, I 542.
Hettner, Hermann, V 258.
Heyse, Paul, V 282.
Heysig, se Ridderstjerna.
Hierta, Johan Gustaf, IV 133.
Hierta, Lars, IV 51, 99, 101, 105—117.
Hisinger, Vilhelm, II 648.
Hiärne, Thomas, I 532.
Hiärne, Urban, I 345, 403, 413, 481, 505, 520.
Hjärne, Harald, V 314.
Hochschild, R. F., II 597.
Hodell, Frans, V 236.
Hof, Sven, II 600.
Hoffmann, E. T. A., III 22, 68.
Hoffwenius, Petrus, I 411, 413.
Hofsten, Bengt von, I 461.
Holberg, Ludvig, II 22, 210.
Holmbergsson, Johan, III 525.
Holmgren, Frithiof, V 418.
Holmström, Israel, I 456, 466.
Holmström, K. F. A., V 189.
Holthusen, Karl Gustaf von, II 423.
Horn, Klas Fredrik, II 496.
Hostrup, G. Kr., IV 44.
Hugo, Victor, III 35, 75, IV 30, V 274, 449.
Hultin, Måns, V 418.
Humboldt, Vilhelm von, III 10.
Hummel, Arvid David, II 535.
Huysmans, V 278.
Hwasser, Israel, III 534, IV 224.
Hyltén-Cavallius, Gunnar Olof, V 208.
Högström, P., II 624.
Höijer, Benjamin, II 62, 70, 558—572, 610, 615, 628.
Höpken, A. J. v., II 76, 611.
Höppener, P. J., II 110.

Ibsen, Henrik, V 290.
Ignell, Nils, IV 88.
Ihre Johan, II, 588, 598.
Ingeborg Gerdzdotter, I 234.
Ingelgren, Georg, III 172, 189.
Ingelman, G. G., III 466.
Ingemann, Bernhard Severin, III 45, 78.
Israel Erlandi, I 155.
Isthmenius, se Reenhielm.

Jacobus de Cessolis, I 242.
Jacobus de Voragine, I 155.
Jacobus, Vadstenamunk, I 239.
Janson, Gustaf, V 618.
Jean Paul, se Richter.
Jensen, Alfred, V 625.
Johannes Benechini, I 153.
Johannes Borquardi, I 239.
Johannes Bothvidi, I 285.
Johannes Matthiæ, I 282.
Johannes Petri, I 239.
Johannes prest, I 239.
Johannes Sigfridi, I 299.
Johansson, Johan, III 515—518, IV 157, 171—173.
Johansson, J. F., V 192.
Johansson, Lars (Lucidor), I 437.
Jolin, Johan, IV 100, V 98, 219, 224—226, 235.
Jollifoot, Joris, I 496.
Jonas Magni, I 289.
Josephson, Ernst, V 576.
Järta, Hans, II 70, 576—579, 615, III 51, 500—507, IV 179, 182—183, 222.

Kalm, O., I 486.
Kalm, Pehr, II 652.
Kant, Immanuel, II 45, 471, 566, 627.
Karl IX, I 282.
Karl XV, V 188.
Karlfeldt, E. A., V 325, 612—614.
Keder, Nils, I 384.
Keller, Gottfried, V 281.
Kellgren, Johan Henrik, II 59, 90, 279, 312—346, 446.
Kempe, Abraham, I 293.
Kexél, Olof, II 100, 422.
Key, Ellen, V 325, 624—25.
Kiellman-Göranson, J. A., IV 177, 449.
Kierkegaard, S. IV 46, V 431.
Kingsley, Charles, IV 42.
Kipling, Rudyard, V 285.
Kléen, Emil, V 617.
Kleist, Heinrich von, III 22.
Klinckowström, Axel, V 617.
Kling, Gabriel Magni, I 537.
Klingenstierna, Samuel, II 623, 646.
Klinger, F. M., II 43.
Klockhoff, Daniel, V 313. 4co.

Digitized by Google

Klopstock, II 39.
Klosterlasse, se Laurentius Norvegus.
Knorring, Sophie von, IV 98, 403—418.
Knöppel, Kristoffer, II 216.
Knös, Anders O., II 624, 635.
Knös, Thekla, V 178.
Kolmodin, Israel, I 520, 521.
Kolmodin, Olof, I 542, II 602.
Kolmodinus, Ericus I 313.
Kotzebue, August von, II 510
Kræmer, Robert von, V 184.
Kristina, drottning, I 488.
Krook, Johan, II 172.
Kruse, Mathilda, se Malling.
Kruse, Vilhelm, II 121.
Kryger, J. Fr., II 181, 607, 617.
Kullberg, Anders Karlsson, II 533.
Kullberg, Karl af, IV, 170, 448—449.
Kullberg, Karl Anders, V 97, 191.
Köhler, Jakob Israel, II 255.
Königsmarck, Aurora von, I 463.

Lagerbjelke, Gustaf IV 178.
Lagerlöf, Erland, V 626.
Lagerlöf, Petrus, I 343, 388, 405, 434, 475, 520, 521.
Lagerlöf, Selma, V 325, 606—609.
Lamartine, Alphonse de, III 34.
Lamennais, IV 27.
Langman, Tönnes, I 306, 478.
Lannerstjerna, Johan Magnus, II 428, 512.
Laurelius, Olaus, I 519.
Laurentius Norvegus, I 284.
Laurentius Olavi de Waxald, I 159.
Laurentius Petri Gothus, I 292, 311.
Laurentius Petri Nericius, I 281, 294, 298.
Lælius, Laurentius, I 300.
Læstadius, Petrus, IV 475.
Leconte de Lisle, V 279.
Leenberg, Axel Daniel, II 189, 193.
Leffler, Anne Charlotte, V 319, 523—532.
Leffler, S. P., III 64, IV 192.
Lehnberg, Magnus, II 386, 636.
Leibniz, G. W., II 6.
Leijell, Adam, I 481.
Leijonhufvud, Axel Gabriel, II 247.
Leijonstedt, Olof, I 478.
Lejonstedt, Anders, I 511.
Lemwijk, Olof Svensson, I 488.
Lenau, Nikolaus, IV 20.
Lenngren, Anna Maria, II 69, 353—364, 537, III 252.
Lenngren, K. P., II 329.
Lénström, Karl Julius, IV 269, 271—273.
Leopardi, Giacomo, III 42.
Leopold, II 59, 68, 365—378, 409—413, 460, 515—525, 600, 626, III 250—252, V 665.
Lermontov, III 42.
Lessing, G. E. II 21.
Levertin, Oskar, V 320, 324, 554—556, 603—606.
Lewin, Frances, IV, 314.
Leyoncrona, Kristoffer, I 346, 454, 486.
Lidbeck, Anders, II 628.
Lidfors, V. E., V 626.
Lidner, Benkt, II 67, 418, 474—496.
Liliencron, Detlev von, V 283.
Liliestråle, Joakim Vilhelm, II 190.
Lilja, Nils V 124.
Liljeblad, Samuel, II 653.
Liljencrantz, II 610.
Lillieblad, Gustaf, I 406.
Lillienstedt, Johan, I 346, 454, 535.
Lindahl, Petter, II 216.
Lindblad, E. V., V 189.
Lindblad, Otto, V 122.
Lindblom, Jakob Axelsson, II 638.
Lindbohm, L. R., V 219.
Lindeberg, Anders, III 518—520, IV 132—133, V 194.
Lindegren, Karl Johan, II 497, 512, 538, 576.
Linder, Johan, I 461.
Lindgren, Adolf, V 320.
Lindhé, Wilma, V 560.
Lindschöld, Erik, I 462, 519, 521.
Lindström, K. Ad., IV 204—205.
Ling, Pehr Henrik, III 55, 127—139.
Linné, Karl von, II 186, 188, 648, 651.
Linnerhjelm, Helena Charlotta, II 497.
Linnerhjelm, J. K., II 508.
Linsén, J. G., V 2.
Livijn, Klas, III 167—171, 197, 228, 350—354. IV 144, 157.
Livin, Zakarias, II 199.
Ljungstedt, Aurore, V 419.
Loccenius, Johannes, I 358, 384, 388.
Locke, John, II 10.
Loenbom, II 594.
Lohman, Karl Johan, II 122.
Lovén, Nils, V 191.
Lovisa Ulrika, II 49, 81.
Lucidor, se Johansson, Lars.
Ludwig, Otto, IV 25.
Lund, Per af, II 615.
Lundberg, Ellen, V 618.
Lundblad, Johannes, II 601.
Lundegård, Axel, V 558—559.
Lundius, Carolus, I 381, 410, 486.
Lundquist, E., V 548.
Lundström, A. N., V 320.
Lundström, Mathilda, V 419.
Lybeck, Mikael, V 581.
Lybecker, Georg, I 544.
Lybecker, K. B., II 507.
Löfling, Petrus, II 652.
Lönnberg, Mathilda, V 560.
Löwenhielm, Gustaf, IV 184.

Macaulay, Th. B., IV 37.
Macpherson, James, II 30.
Maeterlinck, Maurice, V 273.
Magnus, Johannes, I 258, 294.
Magnus, Olaus, I 258.
Malling, Mathilda, V 560.
Malmstedt, Magnus, II 354.
Malmström, Bernhard Elis, IV 273—280, 287—294, 299, V 74—93.
Manderström, Kristoffer, II 190.
Manzoni, Alessandro, III 42.
Margaretha Clausdotter, I 253.
Marryat, Frederick, IV 42.
Martin, Anton Rolandsson, II 652.
Mathias Laurentii, I 232.
Mathias, magister, I 160, 241.
Mattis, se Lundström, M.
Maupassant, Guy de, V 277.
Melin, H. M., V 241.
Melin, K. A., V 572—574.
Mellin, Gustaf Henrik, III 357, IV 171, 458—460.
Melsted, H. F. von, V 619.
Mérimée, Prosper, III 36.
Messenius, Johannes, I 294, 316.
Messenius, Arnold Johannis, I 399.
Mesterton, Karl, II 624.
Meyer, Philipp, J., V 210.

Digitized by Google

Michaelson, K., V 565.
Mickiewicz, Adam, III 43.
Mill, James, IV 34.
Mill, John Stuart, V 262.
Modée, Reinhold Gustaf, II 213.
Modin, Viktor, V 418.
Molander, H., V 564—565.
Molière, II 210.
Molin, Pelle, V 616.
Montelius, Oskar, V 320.
Montesquieu, II 18.
Monthuchet, I 495.
Moore, Thomas, III 37.
Moqvist, Karl, V 235.
Moreus, Christophorus, I 314.
Munthe, Axel, V 559.
Munthe, L. P., II 628.
Murray, A., II 654.
Musset, Alfred de, III 36, IV 30.
Möller, Andreas, IV 117.
Mörk, Jakob Henrik, II 163—168, 196.
Mörne, Arvid, V 619.
Mörner, Birger, V 619.

Narsius, Johannes, I 399.
Naumann, Joh. Gottlieb, II 400.
Nehrman, David, se Ehrenstråhle.
Neikter, Jakob Fredrik, II 68, 435, 592.
Nervander, Johan Jakob, V 54.
Newton, Isaac, II 8.
Nicander, Karl August, III 450—459.
Nicolaus Hermanni, I 153.
Nicolaus Ragvaldi, I 153, 236.
Nietzsche, Friedrich, V 266, 506, 507.
Niurenius, Olaus Petri, I 361.
Nohrborg, Anders, II 629.
Norberg, Mattias, II 602.
Nordberg, Jöran, II 585.
Nordencrantz, se Backmansson.
Nordenflycht, Hedvig Charlotta, II 65, 85, 218—231.
Nordenskiöld, Karl Fredrik, II 615.
Nordensvan, G., V 546—548.
Nordforss, Karl Gustaf, II 428.
Nordin, Karl Gustaf, II 594.
Nordling, Johan, V 559.
Nordström, Vilhelmina, V 190.
Norrmannus, Laurentius, I 405.
Novalis, se Hardenberg.
Numers, Hedvig von, V 236.
Nyberg, Julia, III 195.
Nyblæus, Gustaf, V 123.
Nyblom, Helene, V 420, 616.
Nyblom, Karl Rupert, V 182—184, 313, 369.
Nybom, Johan, V 60—74.
Nycander, Fredrik, V 618.
Nyerup, III 122.

Odd skald, I 79.
Odel, Anders, II, 172, 181, 193.
Oehlenschläger, Adam, III, 43, 77.
Oelreich, Niklas v., II, 103, 110, 612.
Olaus Göstavi, I, 239.
Olaus Johannis Gutho, I 235.
Olaus Martini, I 282, 284.
Olavus Petri, I 238, 239, 268, 279, 291, 294, 313.
Olffson, Hans, I 313.
Olin, Elisabeth, II 392.
Olivecrantz, Johan Paulinus, I 400.
Olliequist, Johannes, I 400.
Ollon, G., I 521.
Onkel Adam, se Wetterbergh.
Orvar Odd, se Sturzen-Becker.
Osbeck, Pehr, II 652.
Oskar Fredrik, V 187, 192, 241.
Ossiannilsson, Karl Gustaf, V 618.
Oxe, Harald, I 451.
Oxenstierna, Gabriel Kristerson, I 251.
Oxenstierna, Johan, I 488.
Oxenstierna, J. G., II 293—305.

Pachius, Petrus, I 313.
Paijkull, Gustaf von, II 415, 419—422.
Pailleron, Édouard, V 272.
Palmær, Henrik Bernhard, IV 119, 123, 259.
Palmberg, Petter, II 215.
Palmblad, Vilhelm Fredrik, III 172, 197—201, 360—362, IV 187, 223, 375, 467.
Palmcron, se Sparman.
Palmskiöld, Elias, I 391.
Palmstruch, II 653.
Paludan-Müller, Frederik, IV 45.
Parkaw, Trial, I 496.
Parker, Theodore, V 266.
Paul, Adolf, V 619.
Paulsson, Jakob, V 626.
Paulinus, Laurentius Gothus, I 288, 296.
Paulsson, John:s, V 626.
Paulus Heliæ, I 270.
Peder Månsson, I 248.
Percy, Thomas, II, 31.
Peringer, se Lillieblad.
Peringer, se Peringskiöld.
Peringskiöld, Johan, I 364, 389.
Persson, Gahm, se Gahm-Persson.
Petersson, Per Johan, V 98.
Petreius, Petrus, I 298.
Petrus Benedicti, I 283.
Petrus Cuprimontanus, I 353.
Petrus de Dacia, I 165.
Petrus Johannis Gothus, I 281.
Petrus Olavi från Skenninge, I 153, 155, 188.
Petrus Olavi från Alvastra, I 155, 188.
Pettersson, Abraham, II 629
Pfeiffer, Joh. II 110.
Pfeiffer, Sara, V 419.
Philippus Ragvaldi, I 227.
Philipson, L. M., II 615.
Philipsson, Jonas, V 236.
Phrygius, Sylvester Johannis, I 311.
Plantin, E. Z., II 173.
Poe, Edgar Allan, IV 38, V 510.
Poirier, Hélie, I 495.
Polhammar, se Polhem.
Polhem, Kristofer, I 413, II 607, 642.
Pope, Alexander, II 14, 25.
Porthan, Henrik Gabriel, II 112, 541, 592—593, 625.
Ponsard, François, IV 33.
Procopé, V 619.
Prudhomme, Sully, V 279.
Prytz, Andreas Johannis, I 317.
Prytz, Måns, IV 190.
Pufendorf, Samuel von, I 400.
Pusjkin, Alexander, III 42.

Quensel, Konrad, II 653.
Qvanten, Emil von, V 58.

Rabenius, Olof, II 619.
Rahbek, III 122.
Ranke, Leopold von, IV 15.
Rasmus Ludvigsson, I 297.
Reenhielm, Jacob, I 364, 381.
Regnér, Gustaf, II 434, 581.
Remmer, Johan Erik, III 261.
Renan, Ernest, V 259.
Retzius, Anders Adolf, III 535.
Retzius, Anders Jahan, II 652.
Reuter, Fritz, V 280.

Digitized by Google

Reuterdahl, Henrik, III 524. 529.
Reuterholm, Esbjörn Krister, II 614.
Reuterholm, G. A., II 60, 97, 375, 463.
Rheen, Samuel, I 361.
Rhezelius, Jonas Haquini, I 355.
Richardson, Samuel, II 27.
Richert, Johan Gabriel, III 52, 483, 485, 509—511.
Richter, Jean Paul, III 67.
Ridderstad, Karl Fredrik, III 471, IV 98, 193, 450, 469, V 157, 209.
Ridderstjerna, Johan, I 380, 390.
Rinman, Sven, II 648.
Risberg, Bernhard, V 617, 626.
Ristell, A. F., II 395, 415, 597.
Rogberg, Karl Georg, III 528
Rogge, Conrad, I 258.
Rondeletius, Jacob, I 313.
Roos, Anna Maria, V 617.
Roos, Mathilda, V 559.
Rosén, Gabriel, II 629.
Rosén, Johan, II 111, 181, 432.
Rosén, Sven, II 631.
Rosén von Rosenstein, N., II 654.
Rosenadler, Johan Upmark, I 405, II 102.
Rosenfelt, Werner von, I 434, 537.
Rosenhane, Gustaf, se Skogekiär Bergbo.
Rosenheim, Wilhelm von, II 416.
Rosenstein, N. von, II 59, 346—350, 626, III 253.
Rosidor, fransk skådespelare, I 498.
Rothman, J. G., II 110.
Rothovius, Isaac, I 285.
Rothåf, Jonas, I 544.
Rousseau, Jean Jacques, II 34, 430, 442, V 477.
Ruda, E. V., III 470.
Rudbeck, Olaus, I 366, 411, 413, 489, 520.
Rudbeck, Olaus d. y., I 381.
Rudbeck, Olof, II 198.
Rudbeckius, Johannes, I 285, 290.
Rudbeckius, Petrus, I 299.
Rudebeck, Petter, I 200.
Rudeen, Thorsten, I 453.
Rudenschöld, Karl, II 122.
Rugman, Jön, I 362.
Runeberg, Edvard, II 607.
Runeberg, Efraim Otto, II 607.
Runeberg, Johan Ludvig, IV 96, 248—254, V 1—54, 665.
Runius, Johan, I 445, 464, 481.
Ruskin, John, V 265.
Rutström, Anders Karl, II 632.
Rutström Karl Birger, II 545.
Rühs, Friedrich, III 521.
Rydberg, Viktor, IV 88, 99, 209, V 190, 310, 312, 318, 327—366.
Rydelius, Andreas, II 48, 621, 630.
Rydqvist, Johan Erik, III 475, IV 179.
Rålamb, Claes, I 393.
Rålamb, Gustaf, II 594.
Rålamb, Hans Gustaf, II 170.
Räk, Jöns, I 232.
Rääf, Leonard Fredrik, I 201, III 122—127, 167.

Sæmund prest, I 82.
Sahlstedt, Abraham M., II 173, 251, 600.
Sainte-Beuve, IV 28.
Salander, Edvard, II 607.
Salanus, Petrus, I 381
Salberg, Johan, I 402.
Salvius, Lars, II 109, 607.
Sammers, Jacob, I 497.
Sander, V 180—182.
Sandström, Hinrik, V 237.
Sandström, Theodor, IV 169.
Sandvall, Johan, IV 191.
Sardou, Victorien, V 271.
Schack-Staffeldt, III 45.
Schandorph, Sophus, V 306.
Schartau, Henrik, III 528.
Schéele, Frans von, V 320.
Scheele, Karl Vilhelm, II 648.
Scheffer, Karl Fredrik, II 607.
Schefferus, Johannes, I 359, 384.
Schelling, III 15, 68, 311, IV 13, 284.
Schepperus, Ericus, I 281.
Scherini, Per Hampus, V 179.
Scheutz, Georg, III 472—474, 514.
Schiller, Friedrich, II 43, 566, III 8, 67, 150.
Schlegel, Friedrich, III 19, 68.
Schlegel, A. W., III 19, 68.
Schleiermacher, III 16.
Schlyter, Karl Johan, III 525.
Schmedeman, Joh., I 386.
Schmidt, Joh. Albr. II 507.
Scholander, Fredrik Vilhelm, V 417.
Schopenhauer, Arthur, IV 14, V 256.
Schroderus, Ericus, I 259, 298, 303.
Schröderheim, Elis, II 88, 423, 597.
Schwartz, Marie Sophie, IV 456.
Schwerin, Martina von, III 274.
Schönberg, Anders, II 185, 590.
Schönheit, Johan Henrik, I 481.
Scott, Walter, III 37, 71.
Scribe, Eugène, IV 33.
Sebastiano del Scio, I 497.
Sehlstedt, Elias, V 157—158.
Shaftesbury, II 44.
Shakspere, II 32, III 69, V 237.
Shaw, Bernard, V 286.
Sigurd, se Hedenstierna.
Silfverstolpe, Malla, III 206. IV 211, 375.
Sillén, Abraham Wilhelm af, IV 454.
Silverstolpe, Axel Gabriel, II 97, 381, 537, 615.
Silverstolpe, Gudmund Leonhard, V 93—97.
Silverstolpe, Gustaf Abraham, II 70, 112, 561—564, 566—569.
Sithon, David, I 303.
Sjöberg, Erik, III 384—389
Sjöberg, Nils Lorens, II 379.
Sjöborg, Nils Henrik, II 601.
Sjöström, Axel Gabriel, V 2.
Skjöldebrand, Adolf Fredrik, II 513, III 254.
Skjöldebrand, E., se Brander.
Skogekiär Bärgbo, I 415.
Sleincour, Johan Peter, II 624.
Snell, Johann, I 236.
Snellman, J. V., IV 174, 281—283, 339, 374.
Snoilsky, Karl, V 318, 369—395.
Snorre Sturloson, I 46.
Sohlman, Aug., IV 200—202.
Solander, Daniel, II 652.
Solånder, Herman, V 626.
Sommelius, Gustaf Lorentz, V 125—129.
Sondén, P. A., III 191.
Sotberg, Erik af, II 92.
Southey, R., III 37.
Sparman, Andreas, I 420, 537.
Sparre, Fredrik, II 597.
Sparre, Pehr Georg, IV 461—463, V 209.
Sparrman, Anders, II 652.

Digitized by Google

Sparwenfeldt, Johan Gabriel, I 390, 406.
Spegel, Haquin, I 388, 404, 520, 521, 522, 535.
Spencer, Herbert, V 262.
Spielhagen, Friedrich, V 280.
Spinoza, II 442.
Spole, Anders, I 413.
Staaff, Per, V 566.
Staël, Madame de, III 31, 74.
Stagnelius, Erik Johan, III 57, 364–384.
Stagnell, Johan, II 216.
Starbäck, Karl Georg, V 419.
Steele, Richard, II 13, 210.
Stéenhoff, Frida, V 619.
Steffens, Henrik, III 43, 129.
Stenborg, Karl, II 392.
Stenbäck, Lars Jakob, V 16, 55.
Stenhammar, Johan, II 383.
Stenius, Olaus Martini, I 411.
Sterne, Lawrence, II 27.
Stiernhielm, Georg, I 338, 345, 355, 384, 408, 420, 492, 495.
Stiernhöök, Johan, I 394.
Stiernman, A. A. von, II 594.
Stiernstolpe, Johan Magnus, II 508, III 260—261.
Stjernstedt, Marika, V 619.
Stjernström, Edvard, V 195.
Strand, Olof, II 251.
Strandberg, Hilma, V 560.
Strandberg, Karl Gustaf, V 179.
Strandberg, Karl Vilhelm August, IV 96, 205, V 99—122.
Strauss, D. F., IV 12, 86.
Stridsberg, Karl, II 512.
Strindberg, August, V 319, 421—522, 619—624.
Strinnholm, Anders Magnus, III 522.
Strömberg, Theodor, V 189.
Sturzen-Becker, Oskar Patrik, IV 96, 123—130, 268, V 129—145.
Sudermann, Hermann, V 283.
Suso, Heinrich, I 232.
Swart, Peder, I 297.
Svartengren, Johan Jakob, V 98.
Swartz, Olof, II 653.
Svedberg, Jesper, I 403, 520, 521, 527.
Svedbom, P. E., IV 199—200, 278, 339.
Svedenborg, Emanuel, II 632—635, 642, III 311, 397—99.
Swift, Jonathan, II 14.
Swinburne, Algernon Charles, V 285.
Svärdström, Julia (Euphrosyne), III 195–196.
Sylvia, se Pfeiffer!
Säfström, Anders, II 170.
Säfström, August, V 236.
Sätherberg, Herman, V 122.
Säve, Karl, V 98.
Söderberg, E., Natanael, V 618.
Söderberg, Hjalmar, V 325, 614—615.

Taine, Hippolyte, V 259.
Talis Qualis, se Strandberg, K. V. A.
Tavaststjerna, K. A., V 578—581.
Tegel, Erich Jörensson, I 297.
Tegengren, Jakob, V 619.
Tegnér, Es., III 55, 57, 130, 140—166, 211—218, 262—309, IV 226, 331.
Tengström, Jakob, II 416, 538, 539.
Tennyson, Alfred, IV 38.
Terserus, Elaus Ingelberti, I 259, 303.
Terserus, Johannes Elavi, I 282.
Tessin, Karl Gustaf, II 49, 149—160, 611.
Thackeray, IV 41.
Theorell, J. P., III 496, 518, IV 130—132, 260—264, 367.
Theorell, S. L., III 518.
Thomander, Johan Henrik, III 474, 530.
Thomas af Strängnäs, biskop. I 254.
Thomasius, Kristian, II 3.
Thomson, James, II 26.
Thorild, II 60, 67, 112, 331, 440—474, 627, 661.
Thorstenius Johannis, I 293.
Thum, Christian, I 496, 498.
Thunberg, Karl Peter, II 652.
Tidemanni, Henricus, I 254.
Tieck, Ludvig, III 21, 68.
Tigerschiöld, H., V 575.
Tilas, Samuel Olof, II 254.
Tingstadius, Johan Adam, II 637.
Tiällman, Nils, I 402.
Tjodolf från Hvin, I 43.
Toland, John, II 11.
Tollin, Israel, V 123.
Tolstadius, Erik, II 630.
Tolstoj, Leo, V 288.
Topelius, IV 97, 470—473, V 56—58, 212—214.
Torbjörn Skald, I 79.
Torpadius, Johan Israel, II 247.
Torpadius, Karl, II 247.
Torsslow, O. U., V 195.
Tranér, J., II 582.
Treitschke, Heinrich von, V 257.
Triewald, Samuel von, I 470.
Trolle, H. af, V 420.
Tuneld, Erik, II 655.
Turgenjev, Ivan, V 286.
Törneblad, B. J., II 580, III 258.
Törneros, Adolf, III 354.
Törngren, Anders, II 163.
Törnqvist, Georg Josuæ (Adelcrantz), I 511, 515.

Uhland, Ludwig, III 23.
Ullén, Petrus, II 624.
Ullman, Erik Erland, II 507.
Ulpho Birgeri, I 238.
Unge, Otto Sebastian von, IV 474, V 157.
Unnonis, Magnus, I 234.
Unonius, Gustaf, V 98.
Upmark, se Rosenadler.

Wadman, Johan Anders, III 258—260.
Wagner, Richard, V 284.
Wahlenberg, Anna, V 560.
Wahlenberg, Göran, II 653.
Wahlström, J. G., IV 181.
Wahlström, Per, II 507.
Walberg, K. G., III 258.
Valerius, Johan David, II 69, 530—532, 537.
Wallenberg, Jakob, II 173—180, 192, 197, 417.
Wallenberg, Markus, II 582.
Wallengren, Axel, V 617.
Wallenius, Daniel, I 511.
Wallenius, Gabriel, I 402.
Wallenstråle, M. G., II 91.
Vallerius, Harald, I 520.
Wallerius, Johan Gottschalk, II 647.
Wallerius, Nils, II 624.
Wallin, Göran, I 381.
Wallin, J. O., II 69, 526—30, 538, 627, 639, III 60. 176, 231—245, 527, IV 148, V 665.
Wallmark, P. A., II 507, 535. III 56, 175, 203—206, 258, 513, IV 186, 267.
Warburg, Karl Simon, V 312.
Wargentin, Vilhelm, II 620, 625.
Warmholtz, K. G., II 594.
Wecksell, Josef Julius, V 214—218.

Digitized by Google

Welhaven, Johan Sebastian, IV 47.
Welin, Johan, II 624.
Wellander, Johan, II 252, 399.
Wennerberg, Gunnar, IV 97, V 98, 159--173.
Verelius, Olof, I 363, 488.
Wergeland, Henrik, IV 47.
Werner, Zacharias, III 22.
Werwing, Jonas, I 398.
Werwing, Johan Gabriel, I 464, 497.
Weser, L. A., V 228.
Weste, E. W., II 504, 505.
Westenhielm, Tobias, I 398.
Westerman, Johan, II 610.
Westerstrand, Per, V 237.
Wetterbergh, K. A., IV 98, 434—442.
Wettergrund, Josephine, V 190.
Vetterlund, Fredrik, V 617.
Wexell, Sven Didrik, II 168.
Wexionius, Michael O., I 358.
Wickström, H., V 559.
Videkindi, Johannes, I 399.
Widman, Johan, I 511.
Wieland, J. K., II 21.
Wieselgren, Harald, V 317.
Wieselgren, Peter, III 524.
Wieselgren, Sigfrid, V 420.
Vigny, Alfred de, III 35.
Wigström, Eva, V 420.
Wijkander, Oscar, V 219.
Wikner, Karl Pontus, V 313, 397—400.
Wilde, Jakob, II 585, 619.
Winckelmann, II 44.
Wingård, Johan, II 636
Wingård, Karl Fr. af, IV 184.
Winther, Kristian, IV 44
Wirsén, Karl David af, V 314, 318, 321, 404—414.
Vischer, Friedrich Theodor, V 256.
Vitalis, se Sjöberg, E.
Wivallius, Lars, I 306.
Wolff, Kristian, II 20, 623—624.
Wollimhaus, se Lejonstedt.
Voltaire, II 16—18, 332.
Wordsworth, III 36, 74.
Wranér, V 563.
Wrangel, Erik, II 206, 613, 661.
Wulff, Fredrik, V 626.
Wulfwenstjerna, Jonas, II 616.
Wåhlin, Karl, V 324.
Wästberg, Anna, V 190.

Young, Edward, II 28.

Zedritz, Karl Edvard, IV 455.
Zeipel, Karl von, III 192, IV 468.
Zola, Émile, V 275.

Åhlström, O., II 536.
Åkerhielm, Annie, V 619.
Åkerhielm, Jakob, II 191.
Åkerman, Claudius, I 393.
Åström, Johan, II 627, 640.

Ödman, Nils Petrus, V 400.
Ödmann, Samuel, II 597, 637, 639, 640.
Öman, Viktor Emanuel, V 189, 192, 241.
Örnhielm, se Arrhenius, Claudius.
Östergren, Karl Ludvig, V 400.
Österling, Karl Gustaf, I 454.

Digitized by Google

SAKREGISTER.

Acta Apostolorum, I 315.
Aftonbladet, IV 106, 195.
Akademien, Svenska, II 94.
Alcidales och Zelide, I 480
Alf, Herr, visan om, I 302.
Alidasco och Felinde, I 481.
Allehanda, Dagligt, II 110.
Allehanda, Dagligt, IV 135.
Alskog-stenen, I 97, 98
Amor och Psyche, I 478.
Andreaskorset på ön Man, I 107.
Anecdotes de Suède, I 400.
Anna, S., legenden om, I 237.
Antikvitetskollegiet, I 382.
Apollonius af Tyrus, I 478.
Apostla Gärningar, I 236.
Arcadia, I 480.
Ardre-stenen, I 96, 98, 99, 103, 104, 109, 110.
Argus, Then swänska, II 109, 126.
Aristokratfördömandet i svenska historien jemnte granskning af tvenne blad i prof. Geijers trenne föreläsningar, Om, IV 237.
Ars Moriendi, I 236, 237.
Articuli abbreviati, I 237.
Asmunds saga Kappabana, I 114.
Astrée, I 480.
Atland, I 374.
Auroraförbundet, III 174.
Axel och Valborg, visan om, I 253, 302.

Balder, Dikter om, I 90.
Baletter, I 493.
Balladen, I 199.
Barnaboken, I 248.
Bele-Snack, I 315.
Beowulf, I 34.
Besvärjelser, urnordiska, I 18.
Bibeldramat, I 312.
Bibelöfversättningar, I 283, 522.
Biet, Svenska, IV 180.
Birgittas revelationer (1492), I 237.
Biskopskrönikor, Linköpings, I 247.
Biskopskrönikor, Skara, I 247.
Bjärköarätten, I 225.
Blacken, visan om, I 219.
Blanckamäreta, I 317.
Blick på svenska vitterhetens närvarande tillstånd, En, IV 274.
Blick på Sveriges nu gällande litteratur En IV 250.
Bohag, Om, dikt, I 254.
Bollhus-teatern, I 500.
Bonden och oxen, visan om, I 222.
Boråsiaden, II 198.
Bref till ett äldre fruntimmer om Azouras Lazuli Tintomara och Ramido Marinesco, IV 255.
Bronsplåtar (Torslunda socken, Öland), I 50.
Brunchaberg Slagh, visan om, I 254.
Bröllopskosten, visan om, I 222.

Campus Elysii, I 370.
Chanson de geste, I 189.
Christmannus Comoedia, I 317.
Clermont-skrinet, I 104, 106, 110, 112.
Closterleffwerne, Om, I 276.
Codex Runicus, I 65.
»Collegium Curiosorum», II 73.
Comœdia de Vita Studiosorum, I 315.
Copia exemplorum, I 241.

Dagens Krönika, Ur, V 321.
Dagh, Then signade, I 242.
Dalalagen, I 224.
Dalvisan, I 254.
Dawidhz Historia, drama, I 313.
Davids Psaltare, I 283.
Deors klagan, I 104.
Det går an, IV 370.
Didrik af Bern I, 100, 104, 141, 218, 250, 364.
Didriks-krönikan, I 250.
Disa, I 316.
Disciplina clericalis, I 241.
Doctoris Dotter, En, I 300.
Domare-boken, I 236.
Domarregler, I 278.
Dominikaner-orden, I 163.
Dopfunt från Norum, I 109.
Dramat under medeltiden, I 242.
Dräfle-stenen, I 109, 114.
Dufvans sång på liljekvist, visan om, I 303.
Dyalogus Creaturarum moralizatus, I 236, 241.
Dyäfwlsens, frästilse, Aff, I 236, 237.

Ebbe Skammelsson, visan om, I 220.
Echtenskaps, Kärlecks, Ähre-Crona, I 300.
Edda, Sæmunds, I 82.
Edda, Snorre Sturlosons, I 77.
Elisif, Stoltz, visan om, I 202.
Elucidarius, I 232.
Encyklopedin, II 20.
Encyklopedisterna, II 19.
Engelbrekt och Karl Knutsson, dikten om, I 254.
Eos, IV 271.
Epikens uppkomst, I 30.
Erikskrönikan, I 197.
Eriksvisan, I 303.
Ermanaricus, sagan om, I 27.
Esbjörn Prude och Ormen Stark, visan om, I 302.
Esters bok, I 235, 283.
Eufemiavisorna, I 192.

Digitized by Google

Exempelsamlingar, I 241.
Extraposten, III 374.

Faust, folkboken om, I 478.
Filius Prodigus, drama, I 315.
Flores och Blanzaflor, I 195.
Flores och Margaretha, visan om, I 253.
Folke Algotsson, visan om, I 221.
Folke Lagmansson och drottning Hillevad, visan om, I 221.
Fornaldarsagan, I 139.
Framtiden, V 316.
Freja, IV 170.
Frey, tidskrift för vetenskap och konst, IV 278.
Friheten, dikt om, I 254.
Frillans hämnd, visan om, I 219.
Friskytten, IV 189.
Fru Gunil och Elof Väktare, visan om, I 253.
Fäderneslandet, IV 160.
Fältskärns berättelser, IV 470.
Försök till Svenska skaldekonstens upphjälpande, II 120.

Genesis Ætherea, I 313.
Genuesiskan Den durchleuchtiga, I 481.
Gesta romanorum, I 241.
Gillestadgar, I 225.
Girmundh Smedh, visan om, I 302.
Gosfordstenen, I 97.
Gottlandsvisan, I 254.
Grammatik, Svensk, I 402.
Granskaren, Den nye, II 112.
Grefven af Rom, visan om, I 201.
Grisilla, sagan om, I 300.
Gustaf Adolfs och fröken Ebba Brahes kärlekshandel, II 168.
Gustaf af Wasa, Then tappre och älskande, I 481.
Gustaf Ers Comœdia, I 317.
Gutalagen, I 224.
Gutasagan, I 27. 139.
Gårdsrätter, I 225.
Gaas Kong, I 298.
Gästen, Den objudne, IV 144.
Gökstenen, I 107. 112.
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, IV 190, 207.
Götiska förbundet, III 55.

Hablingbo-stenen, I 98, 101.
Habor och Signild, sagan om, I 302.
Hagbard och Signe, visan om, I 253.
Haltonkorset, I 106.
Handboken af 1693, I 519.
Harpans kraft, visan om, I 219.
Hednalagen, I 224.
Hemingen Unge, visan om, I 302.
Herculis, Den Yfwerborne, saga, I 486.
Herrauds och Bosa saga, I 364.
Hertig Carls Slaktarbänck, I 298.
Hervararsagan, I 111, 364.
Hildebrandslied, I 28, 30, 113.
Hippolytus, drama, I 514.
Historia destructionis Trojæ, I 251.
Hiterdals kyrka, en snidad stol i, I 111.
Hjalmar och Hramer, I 381, 486.
Hjälmer, visan om, I 219.
Holger Danske, visan om, I 217.
Hrolf Gautreksson, saga, I 139, 363.
Hunding Kung och Hading Kung, visan om, I 303.
Hvad nytt?, II 111.
Hyllestads-portalen, I 108.
Hymiskvida, I 97.
Hymnen, den gemensamt germanska, I 17.
Hälsingelagen, I 224.
Härtig Fredrik af Normandie, I 195.

Iduna, III 62.
Inrikes-Tidningar, II 109.
Intelligensblad utgifvet i Upsala, IV 280.
Iphigénie, Racines drama, I 463, 497.
Irenii af Cypern och Asteriets KärleksHändelser, I 481.
Isländska litteraturen, I 77.
Ivan Lejonriddaren, I 192.

Jesaias bok, öfvers. af, I 283.
Jesu Syrachs book, I 283.
Jesus lärer i templet, I 313.
Job, öfvers. af, I 283.
Johannes Uppenbarelsebok, I 236.
Jomffru Marie Psaltare, I 232
Josephi Historia, drama, I 313.
Josua bok, I 236.
Journal för litteraturen och theatern, III 175.
Journal för svensk litteratur, II 112, 560.
Journalen, Allmänna, III 205.
Judas Redivivus, drama, I 313.
Judits bok, I 235, 283.
Jungfrun af Västervik, visan om, I 219.
Jula Comœdia, I 313.
Järteckensboken, I 241.

Kalender, Poetisk, III 182.
Kalevala, I 89.
Kardinal Manfred, legenden om, I 237.
Karl Magnus, saga, I 249.
Karlevistenen, I 79.
Karlskrönikan, I 246.
Katekesen, I 521.
Klokskapsråd för Hushållning, I 254.
Kong Spelman, visan om, I 302.
Konung Albrekt, dikten om, I 240, 246.
Konung Alexander, dikten om, I 248.
Konung Carls Wijsa, se Wijsa.
Konung Krembres i Giötaland och Konung Augis i Upsala, saga, I 486.
Konungastyrelsen, I 226, 353, 360.
Kyrkolagen af 1686, I 519.
Kämpen Grimborg, visan om, I 201, 218.

Landslagen, I 225.
Lardalsportalen, I 107.
Lars Pärsson, visan om, I 220.
Le Ramels Lefwernes Historia, I 487.
Legenda aurea, I 155.
Legendariet, Fornsvenska, I 155.
Legenden, I 143, 155.
Lejonkulan, I 500.
Lekare, I 195.
Levide-stenen, I 98, 99.
Liber Cantus, I 292.
Liten Karin, visan om, I 304.
Literatur-Tidskrift, Svensk, V 313.
Litteraturföreningens Tidning, Svenska, III 62.
Litteraturtidning, II 112, 506.
Litteratur-Tidning, Svensk, III 62.
Lodbrokssagan, I 51, 139
Lokasenna, I 94
Loke, dikter om, I 92.
Lums lag, I 223.
Luse, visan om, I 219.

Digitized by Google

Lustigh wijsa om een Grefue, Een, I 304.
Lyceum, III 62, 181.
Lycksalighetens Åhre-Pracht, I 492.
Lysanders och Calistas Historia, I 481.
Läsning i blandade ämnen, II, 112, 572.
Läsning i ett och annat, II 566.

Macchabeernas bok, I 235.
Magasinet, Götheborgska, II 111.
Marcolphus, I 300.
Mariaklagan med runor, I 65.
Marinismen, I 453.
Markalls sömnlösa nätter, III 221, 228.
Mars germanicus victus, I 315.
Marseillaisen, II 575.
Mechthilds uppenbarelser, I 232.
Medeltidspostillor, Svenska, I 239.
Menalippe och Alarico Formoso, I 481.
Mercurius, Den svenska, II 109.
Mercurius, Sedolärande, II 126.
Merseburger-Sprüche, I 18.
Minerva, Svenska, IV 146.
Modo predicandi, De, I 239.
Mose bok, Första, I 283.
Musis Amici, III 173.
Myten, I 24.
Mytiska sånger och folkvisor, I 200.
Månadsskrift, för fri forskning och allmän bildning, Svensk, V 312.
Mästare, Sju vise, I 241.

Nachspel, I 516.
Namnlös och Valentin, I 250.
Nibelungensagan, se Volsungasagan.
Nicodemi evangelium, I 236.
Nils Lagenson, visan om, I 219.
Nordische Commoedianten, I 497.
Norlandz Chrönika, I 364.
Nu, V 318.
Ny wijsa om een ädel och dygdesam Qwinna vthi Rom, Een, I 304.
Nya Testamentet (1526), I 272, 283.
När slutet är godt, är allting godt, I 300.
Närikeslagen, I 224.

Ockelbo-stenen, I 98, 110.
Officiet, I 149.
Olof den heliges saga, I 247.
Olof Skottkonung, drama, I 317.
Oloff Tryggvaszons saga, I 364.
Opdals kyrkas träportal, I 108.
Ordspråksboken, I 283.
Orondaat en Statira, I 502.
Ossiansdikterna, II 30.
Ostads kyrka, träportal, I 108, 110.

Par Bricole, II 100.
Paris och Vienna, dikten om, I 251.
Peder, Herr, och Stolts Inga, visan om, I 253.
Peregrinatio Cosmopolitana, I 488.
Phaëton, drama, I 513.
Philomela, drama, I 514.
Phosphoros, III 62, 182.
Poetica Tripartita (1643), I 311.
Polyfem, III 176.
Pompe, La, de la Félicité, I 492.
Posttidningarna, II 108.
Predikan, I 237, 284.
Predikaren, I 283.
Prinsessans, Then olycksaliga, Arsinoes Curieusa Kärleks Beskrifning, I 481.
Prosaiska krönikan, I 246.
Psalm, Svensk, I 242, 291.
Psalmböcker, I 274, 291, 519.
Psaltaren, I 236, 283.
Putzdrummel, Den olyckligen gifte, I 516.

Ramsjö-stenen, I 109, 114.
Ramsundsbärget, I 107, 111.
Ramunder, visan om, I 302.
Resande trupper, I 496.
Reyneke Fosz, I 299.
Ribbolt, visan om, I 219.
Riddaren, Den förtrollade, visan om, I 219.
Rikir man ok welloger han, Een, I 242.
Riksdagstidningar, II 110.
Rimkrönikan, lilla, I 247.
Ritualen, den hedniska, I 23.
Robinsonaden, II 171.
Romanen, I 189.
Romanvisor, I 253.
Rosimunda, drama, I 505.
Runinskrifter, I 66.
Runkalender, forngutnisk, I 65.
Runorna, I 64.
Ruts bok, I 235.
Rökstenen, I 69.

Sagan, Den isländska, I 135.
Sagor, Burgundiska, I 29.
Sagor, Frankiska, I 29.
Sagor, Gotiska, I 26.
Sagor, Longobardiska, I 28.
Sagor, Medeltidens, I 251.
Sagor, Svenska, I 138.
Salomos Ordspråk, I 283.
Salomos wijshet, I 283.
Samsings brudrof, visan om, I 218.
Samtiden, V 317.
Schaktafvels Lek, I 240, 241.
Scondia Illustrata, I 295.
Seignieur Hans Hanssons drömmar, I 489.
Sestinen, I 454.
Sielinna Thröst, I 241.
Signill, drama, I 316.
Sigrid den fagra, sagan om, I 253.
Skaldatal, I 79.
Skaldedikten, I 78.
Skandia, III 62.
Skirnisfor, I 89.
Skråordningar, I 225.
Slaget vid Brännkyrka, visan om, I 254.
Slaget vid Falköping, visan om, I 253.
Slaget vid Lena, visan om, I 253.
Smålandslagen, I 224.
Snapphanarne, IV 460.
Sogubrot, I 364.
Sonne Fösling, visan om, I 218.
Speculum virginum, II 232.
Statstidning, Sveriges, IV 178.
Stenkyrka-stenen, I 98, 100.
Stierneldska handskriften, I 200.
Stockholms Parnass, I 502.
Stockholmsposten, II 111, 328.
Strofen, dess uppkomst, I 14.
Studier, kritiker och notiser, IV 295.
Sturekrönikorna, I 246.
»Ställningar och förhållanden behandlade i bref», IV 164.
Sune Folkesson, visan om, I 253.
Surge, drama, I 315.
Swanhvita, drama, I 316.

Digitized by Google

Svea (kalender) V 318.
Svea, (tidskrift), III 62.
Svecia Antiqua et Hodierna, I 388.
Svecia Literata, I 360.
Svedendal, Herr, visan om, I 90, 220.
Sylvani, Then olyckelige, och Doris Historia, I 480.
Synonymorum Libellus, I 354.
Syrachs bok, I 283.
Syster befriar sin broder, visan om, I 219.
Sånger och berättelser af nio signaturer, V 368.
Sällskapet, Namnlösa, V 368.
Sällskapet Vitterlek, II 249.
Söderköpingsrätten, I 225.
Södermannalagen, I 224.

Tankebyggarorden, II 85.
Thil Ulspegel, I 300.
Thord Bondes mord, visan om, I 254.
Tiden, IV 187.
Tidningar, Lärda, II, 109.
Tidningar om de lärdes arbeten, II 109.
Tidningar utgifne af ett Sällskap i Åbo, II 112.
Tidningen, svenska, IV 203.
Tidskrift, Finsk, V 320.
Tidskrift för litteratur, IV 298.
Tidskrift, Nordisk, V 320.
Tidskrift, Ny svensk, V 320.
Tidskrift, Svensk, V 320.
Tisbe, I 316.
Tjängvide-stenen, I 98, 101.
Tobias bok, I 283.
Tobiæ Comedia, I 279, 313.
Tolf starke kämpar, visan om, I 302.
Tor af Hafsgård, visan om, I 93, 201, 302.
Tor dikter om, I 92.
Torkel Troneson, visan om, I 253, 302.
Trocas, drama, I 514.
Trohet, dikten om, I 254.
Troijenborg, I 316.

Ulf von Jern, visan om, I 302.
Ungersven, visan om, I 219.
Uno peccatore qui promeruit gratiam, De, I 245.
Uplandslagen, I 224.
Upptåg, I 492.
Utile Dulci, II 88.
Utilitate Psalterii Marie, De, I 237.

Valdemar och Tova, visan om, I 221, 302.
Valete theatren, I 516.
Waltersagan, I 33.
Variarum rerum vocabula, I 354.
Veigusdalskyrkans portal, I 108.
Weise, The Tre yppersta Erznarrar, I 481.
Vendelfyndet, I 50.
Versen, den urgermanska, I 11.
Versås kyrka, dörr från, I 110, 116.
Vetenskapsakademien, II 74.
Vetenskaps- och Vitterhetssamhället, II 91.
Vetenskapssocieteten, II 74.
Widsid, I 30, 113.
Viger spas »flockar», I 223.
Wijsa, Konung Carls, I, 303, 456.
Wilkinasagan, I 364.
Vinterbladet, IV 131.
Visbok, Barbro Banérs, I 200.
Visbok, Bröms Gyllenmärs, I 200.
Visbok, Bärgshammar, I 200.
Visbok, Drottning Sofias, I 200.
Visbok, Harald Olufsons, I 200.
Visbok i 16:o, I 200.
Visbok, Pär Brahes, I 200.
Visbok, Samuel Älfs, I 200.
Visby stads- och sjörätt, I 225.
Vishetens bok, I 283.
Wisor, Mose och Lambsens, I 544.
Vita Brynolphi, I 237.
Vita Katherine, I 236.
Vitæ patrum, I 155.
Vitterhetens Vänner, III 167.
Vitterhetsakademien, II 80.
Vitterhetsarbeten, II 224.
Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien, II 94.
»Vitterlek», sällskap, II 87.
Vitulus, I 314.
Volsungasagan, I 29, 31, 105.
Volundarkvida, I 102.
Volundssagan, I 33.
Våra försök, II 224.
Världen, Den förvända, visan om, I 222.
Värdskap, I 493.
Värmlandslagen, I 224.
Västgötalagen, äldre, I 223.
Västmannalagen, I 224.

Ynglingatal, I 43.

Zamolxis, I 381.
Zulima, Den durchläuchtiga, I 481.

Åbomissalet 1488, I 237.
Återblick på den nya skolan i anledning af Atterboms dikter, IV 261.

Ärlig svensk, En, II 110.

Östgötalagen, I 224.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

b89091833475
b89091833475a

Digitized by Google